

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ב

אוצר מסעות

קובץ

תיורים של נוסעים יהודים בארץ ישראל
סוריא, מצרים וארצות אחרות

רשימות
עולי רגל לקברי אבות וקדושים

העתק וחוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ב

עם מפות, הערות ומפתח

נסדרו ונערכו על־פי כתבי־יד ונוסחאות בהוצאות שונות

מאת

יהודה דוד אייזנשטיין

יוצא לאור על־ידי המחבר
י. ד. אייזנשטיין
57 איסט בראדוויי, נ. י.

נויארק
מרחשון
תרפ"ז

הזכות
של ההדפסה
בידי המחבר וברשותו

Ozar Massaoth

A COLLECTION

— OF —

ITINERARIES BY JEWISH TRAVELERS

— TO —

PALESTINE, SYRIA, EGYPT

and other countries

PILGRIMAGE

TO HOLY TOMBS AND SEPULCHRES

WITH MAPS, NOTES AND INDEX

הועתק ונסכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ב

Selected and Edited by

J. D. EISENSTEIN

Copyright
1926
All rights reserved

Published by
J D EISENSTEIN
57 East Broadway.

New York, 1926.

תוכן המסעות

		שנת	עד
1	מסעות ר׳ בנימין מטוריללא	1165—1173	15
2	סבוב ר׳ פתחיה מרינגשפורק	1175—1185	46
3	ספור מסעות מר׳ יעקב ב״ר נתנאל הכהן	1180—1187	58
4	מסע דפליסטינא מר׳ שמואל ב״ר שמשון	1210	62
5	אלה המסעות מר׳ יעקב שליח רבינו יחיאל מפאריש	1238—1244	65
6	שבילי דירושלם מר׳ יצחק חילו	1333	71
7	כתב מסע לר׳ יצחק ז׳ אלפרא מעיר מלקא	1411	81
8	אגרת מסע לר׳ אליהו מעיר פירארא	1435	83
9	מכתב מסע לר׳ משולם ב״ר תנחום מוואלטורה	1481	86
10	שלשה כתבי מסעות לרבי עובריה מברטנורא	1488	106
11	מכתב מסע מחכם ויניציאני אלמוני	1495	124
12	מסעות בארץ ישראל מחכם אלמוני	1522—1523	130
13	ספור נסיעת רוד הראובני	1522—1525	139
14	מכתב אליהו מעיר פיסארו	1563—1564	166
15	מכתב מסע לבעל השל״ה ז״ל מירושלם	1622	172
16	אגרת הקורש — גלילות ארץישראל מר׳ גרשון ב״ר אליעזר הלוי	1624—1631	176
17	מסעות הקראים לא״י: שמואל בכר דוד יעמשל	1641—1642	188
18	" " " משה ירושלמי בכר אליהו הלוי	1654—1655	206
19	" " " בנימין בכר אליהו	1785—1786	212
20	מסעות רבי חיים יוסף דוד אזולאי	1753—1758	219
21	אהבת ציון — ספורי ארץ הגליל לר׳ שמחה ב״ר יהושע	1774	237
22	משא בערב — מסעות במורוקא מאת שמואל רומאנילי	1786—1790	252
23	מכתב נסיעה לר׳ אליעזר הלוי — ר״ר לעווי	1838	283
24	רשימת מסע למרת יהורית מונטיפיורי	1839	299

עולי רגל לקברי אבות ונביאים, תנאים ואמוראים, צדיקים וקרושים 329

ראש דבר

ספורי המסעות בספרות ישראל נותנים ענין רב לחוקר ומבקר לדרוש בהם באופנים שונים. הן במקצוע של תולדות הימים והמאורעות שעברו בעתות הללו על מדינות שונות בכלל ועל אחב"י בארצות פזוריהם בפרט. והן במקצוע של מנהגיהם ודרכי חייהם ועסקיהם וסוחריהם בימים ההם. וזולת מה שקריאת ספורי המסעות מרחבת הידיעות בגלילות הארץ, עוד נותנת שעשוע ועונג רוחני והרחבת הלב לכל הרוצה לעסוק בלמוד קל ונעים בזמן הפנאי והשביתה מלמודים קשים וכבדים, או לנוח מעט מעסקיהם הפורכים את הגוף ומורדים את הנפש.

אמנם עד עתה היו הספורים האלה מפוזרים בספרות ישראל וכמעט נעדרים או נעלמים מעיני הקוראים. וגם אלה המצוים בידיהם היו בדפוס גרוע מלאים שגיאות נסות. מלבד שהספורים בעצמם רובם היו כתובים בלי פגנון נכון ובלי הקפדה על חוקי הלשון, ועירוב פרשיות במוקדם ומאוחר, אשר קלקלו את כוונת הדברים.

ולכן „אוצר מסעות" הזה בא למלאות החסרון ולתקן המעוות. ונקבצו בו כ"ד מסעות שלמים עד סוף המאה הששית מאלף הששי (ה"א תקצ"ם) מלבד נסיעות קצרות שנזכרו בפתיחה לקמן.

ה ו ס פ ה : רשימת הערים לעולי רגל על קברי הקדושים.

פ ת י ח ה

[תכלית הנסיעה] בעת חורבן הבית השני, כאשר תגלו בני ישראל מעל אדמתם ונתפזרו לארצות שונות בכל קצוי תבל — מאז עד עתה לא אבדו תקותם לשוב לארצם הקדושה ולחונן את עפרות ציון וירושלים, ולבות שלומי אמוני ישראל יחמו לזכר ימי קדם בעת שחיו עם ולאום מיוחד בארץ האבות, ותשוקה נמרצה תתעוררת בקרבם תמיד לדעת שלום אחיהם בכל מקום שהם חונים. ולכן נמצאו כמעט בכל דור ודור אנשים יקרים ומצויינים אשר מרוב אהבתם לעמם ולארץ אבותיהם לא תשו לסכנות הדרך ושמו נפשם בידם ללכת בדרכים עקלקלות ולעבור ימים ונתרות במרחקי תבל כדי לחגיע למחוז חפצם: א) לעלות ולהשתחוות בחצרות ה' ולחשתטח על קברות אבותינו חקדושים ולמצוא גם לנפשם קבר בארץ חקדושה. ב) לדרוש בשלום אחיהם המפוזרים בארבע כנפות הארץ, ובפרט למצוא את עקבות עשרת השבטים, להתבונן על מצבם ודרכם ולספר כל אלה לאחב"י. ג) למצוא מקום מנוחה לאחיהם הנאנקים תחת סבל משא פגעי הזמן ומצוקות תבל ותגרת הממשלות חזדונות. ד) למלאות ענין נכבד ושליחות מצוה אשר שמו על שכמם מוסדות צדקה או מקידי הממשלה וכדומה — מסעות שונות לארצות רחוקות כבר נעשו בזמן חמשנה וחגמרא כמו תתנא רבי עקיבא שהלך לערביא, לגליא, לאפריקא ולכרכי חים (אנגליא). וגם בימי הבינים בזמן הגאונים ז"ל.

[במאה השמינית—ר' יצחק] הנוסע הראשון מבני ישראל שהלך מאירופא לארץ חמזרח, כנראה, הוא ר' יצחק שנשלח בשנת 797 כמלאכות כבוד ממלך חגרמנים קארל הגדול (Charlemagne) אל חבליף האהרון אלרשיד בבגדד. כתחלה נסמת אל יתר השלוחים בתור מתורגמן ולאחרונה היה האחד ומיוחד שהביא תשורות ומתנות שי מחבליף אל חמלך קארל שקבלוחו ברוב הוד ויקר.

[במאה התשיעית—אלדד הדני] הנוסע הנודע אלדד הדני בן מחלי משבט דן (ערך 880—890), הלך לבשר בשורות ע"ד עשרת השבטים, ועבר ארצות רבות באסיא ואפריקא. הוא היה בן דורו של המדקדק ר' יהודה בן עקריש אשר ראהו בעיר תהורם במורוקא ולמד ממנו איזה דברים בידיעת תשפה העברית. והוא אלדד שזכה לתהלה ושבח מאת הגאון מר צמח בסודא, שנשאל עליו מאת אנשי קירואן וממכתבי ר' חסדאי בן שפרוט למלך הכוזרים נראה שאלדד היה גם בספרד. הספור הקטן הזה יחלק לשלשה פרקים המדברים על שבטי ישראל שהגלו מעל אדמתם, ע"ד נהר סמבטיון ובני משה השוכנים מעבר לנהר הזה. ארץ מולדתו היתה באפריקא המזרחית קרוב לשפת ים סוף והגולף של עדן (Aden) ששם ישבו ארבעת השבטים דן ונפתלי גד ואשר. הוא נסע בפעם הראשונה למצרים ומשם שב לארצו. בסיפור אחר אומר כי בהלכו בים נשברה האניה והים השליך אותו לעם זר ששמו רומרום או רומרנוס והיה שם איזה זמן עד אשר באו חיל גדול ממקום אחר ונשבה על ידם והביאו אותו למדינת א־צין (Azanit) ומכרו אותו ליהודי אחד משבט ישששכר, ועם היהודי הזה נסע דרך הים ההודי עד קצה המזרחי של הגולף הפרסי, ומשם הלך ביבשה דרך ההרים, ומשם לברבריא וקירואן שבאפריקא הצפונית. ואלה דבריו בסיפודו: וכך היתה יציאתי מעבר לנהרי כוש: נכנסתי אני ויהודי אחד משבט אשר בספינה קטנה לסחור עם אנשים סוחרים שבספינה הגדולה שבאה בים לסחור. ויהי בחצי הלילה וישב ה' רוח גדול וחזק מאד ונשברה הספינה, ויפן ה' לוח אחד מהספינה ותפשתי אותו וגם חברי תפש בלוח והיינו עולים ויורדים בו עד שהשליך אותנו הים אצל אומה אחת ששמה רומרנוס (אחת משבע מלכיות כוש), והם כושיים שחורים בעלי קומה ופראים בלי בגד ושמלה עליהם, כי כבהמות נמשלו ואוכלים בני אדם. וכשבאנו לארצם תפשו אותנו, וראו את חברי בריא ושמן ומעונג וישחטו אותו ויאכלוהו, ואנכי הייתי חולה ודל בשר ויטלו אותי בספינה וישימו אותי בקולר (בית האסורים) עד ששמן אבריא, והביאו לפני כל מאכלות טובות אסורות ולא אכלתי ושמנתי האכילה, והיו שואלים אם אכלתי ואמרתי כן אכלתי. והייתי עמהם זמן רב עד שהשם יתברך עשה עמי נס שבאו עליהם חיל גדול ממקום אחר ושבו אותם ובזזום והרגום ושבו אותי עמהם. והיו אותם הרשעים עוברי אש ועבודתם קרובה לעבודת המולך, וישבתי עמהם ארבע שנים, ובכל בוקר היו עושים אש גדול ויקדו וישתחוו לו, וביום מיוחד להם מתקבצים אל בקעה גדולה ועושים מעשה ניאוף וזימה. עד שפעם אחת הביאוני למדינת אצין שעל שפת הים ההודי, וימצאני יהודי אחד סוחר משבט ישששכר וקנה אותי בשלשים ושנים זהובים וחזר עמי לארצו במקום ששוכנים שם בני שבט ישששכר, והם שרוים בהררי תהום (ר"ל בהרים שעל שפת הים) קרוב לארץ מדי ופרס ואין להם עול מלכות וכו' ובני זבולון חונים בהררי פארן (Parvata או Parouta) והוראת השמות האלה „הרים" ועי' אשכול הכופר להקראי יהודה הדסי א"ב ס' וס"א סיפור באופן אחר משונה מזה). אמנם יש לספק הרבה בדברים הפרטים ואפשר שנתוספו אח"כ ע"י המעתיקים ובפרט בנוגע להלכותיו שהן עיקר מגמתו ומגמת המעתיקים להודיעין ברבים. אבל לא נכון ג"כ לחשוב כי כל סיפוריו בדוים הם ואפילו בנוגע לעשרת השבטים כי באמת יש קורטט של אמת מעורב בהמון אגדות עם טעיות, ואפשר לומר כי מעה במה שחשב את הכוזרים שהם משבט שמעון וחצי שבט מנשה ולא ידע שהכוזרים הם גרים שנתגיירו בתחלת המאה השמינית' (עי' ספור אלדד הדני אודות עשרת השבטים ונהר סמבטיון, וגלוה אליו אגרתא דשדר מרנא ורבנא אליקום כרמולי רתמנא נמריה למר שאול ריש גלותא בבגדאד ולחכמי בבל פאריש תקפ"ח)

[במאה העשירית—ר' חסדאי בן שפרוט] מכתב ר' חסדאי בן יצחק בר עזרא אבן שפרוט (915—970) השר שעמד על יד הכליף באיספניא עבד אלרחים השלישי, אשר שלח אל מלך הכוזרים ושמו יוסף אשר שמעו ושמע מלכותו היהודית בא לאזני ר' חסדאי, והוא האמין שהכוזרים הם יהודים שגלו מא"י, ושוכנים בין נהר דאן ונהר וואלגא ומפילים חתיתם על העמים הקרובים להם. המכתב הזה שלח על ידי שני שלוחים יהודים מר שאול ומר יוסף שבאו אז לקורדובא במלאכות מלך הסלבים (Hunns) במכתבו אל מלך היהודים מבקש לדעת אל נכון הקורות מכל הנוגע לארצו וחיי היהודים ודתם. והודיע לו כי הוא רוצה להתישב עמהם ולדור ביניהם ומצדו צייר לו ממצב אחיו ותהלוכות ארץ מולדתו. ומלך הכוזרים השיב לו תשובה בכתב ידו

המלך יוסף הנ"ל היה המלך הי"א מהיושבים על כסא המלוכה מזמן עובדיה המלך (אחרי המלך בולאן) המיסד את רת היהודית בכוזריא. בתוך מכתבו יאמר ר' חסדאי, כי שמע ששני יתודים מספרד באו למלך הכוזרים, שם האחד ר' יודא בר מאיר בר נתן איש נבון וסדר וגרסן, ושם השני ר' יוסף הגרים וגם הוא חכם „אשריהם מה טוב חלקם אשר זכו לראות את יקר תפארת גדולת אדוני המלך ומושב עבדיו ומעמד משרתיו ונחלת ה' נחלתו. ונקל בעיני ה' להפליא גם לי כחסד הגדול הזה ויזכני לראות את הוד אדוני ואת כסא מלכותו ולהקביל פנים בנעימים". אחרי שכותב כי הוא מוסר מכתבו למלך ע"י שני השלוחים הנ"ל, אמר: „הבוחן לבות והחוקר כליות יודע כי לא עשיתי כל זאת לכבודי כ"א לדרוש ולרעת האמת, אם יש מקום שיש ניר וממלכת לגולת ישראל, ואין רודים בהם ולא מושלים עליהם הגוים. ואילו ידעתי כי נכון הדבר, הייתי מואס בכבודי ועוזב ונופש משפחתי, והייתי הולך מהר אל גבעה בים ובישבה עד בואי אל המקום אשר אדוני המלך חונה שם, לראות גדולתו וכבוד מעלתו" וכו'. ובסוף הוא מודיע לו ג"כ מה ששמע בדור העבר מאלדד הדני שיש ממלכה יהודית במקומות הללו.

המלך ענת לו בכתב המתחיל: שלום רב מן יוסף המלך בן אהרן המלך הגבור אשר לא יבריחוהו חיילים ולא ישיבוהו פני גדודים, הירא את ה' התחרד מדברו וכו', אל אהובו חביבו ר' תסדאי בר יצחק בר עזרא, הנחמד אלינו והנכבד עלינו, ישמרהו אלהים וינצרהו: — מודיעים אנו לך שבא אלינו כתבך היקר המעוטר בנועם הלשון ע"י יהודי מארץ נמץ (השם הסלבי של גרמניא) שמו יצחק בן אלעזר, ושמחנו בך וששנו על ביגתך וחכמתך וכו' ובקשתך להודיעך אמתת הדברים מן מלכותנו ויחוסנו והאיך נכנסנו ברת ישראל אשר בו האיר האל עינינו והעלה זרועינו ושבר קמינו ועוד בקשת להודיעך מדת ארצנו והאומות אשר סביבותינו, המשלימים אתנו והנלחמים עמנו וכו', שאלת בכתב מאיזו אומה מאיזו משפחה מאיזה שבט אנחנו? מודיע אני לך שאני מבני יפת מזרע תוגרמה וכו', אני מבני כזר הבן השביעי וכו', הארץ אשר אני יושב עליה לפנים היו יושבים בה ונתר (שם הבולגרים בשפת ארמיניא), באו אבותינו כזריים ונלחמנו עמהם. ונתר היו רבים כחול אשר על שפת הים לרוב ולא יכלו לעמוד לפני כזר, ויעזבו את ארצם וברחו, וירדפו אחריהם עד שהשיגום על הנהר ששמו דונא וכו', וירשו כזריים את ארצם עד היום הזה, ואח"כ עברו דורות עד שעמד מלך אחד שמו בולאן, הוא היה איש חכם וירא ה' בוטח ביוצרו בכל לבו ורצה להעביר את הכוטרים ואת עובדי ע"ז מן הארץ. ונראה לו מלאך ואמר לו, אי! בולאן ה' שלחני אליך לאמר: בני שמעתי את תחנתך והנה ברכתיך והפריתיך והרביתיך במאד מאד ואקים מלכותך עד אלף דורות ואמסור כל אויביך בידך וכו'. ויטל את בשר ערלתו הוא ועבדיו ומשרתיו וכל עמו, וישלח ויביא חכמי ישראל ויפרשו לו את כל המצוות וכו'. אתר הדברים האלה עמד מלך מבני בניו ושמו עובדיה, צדיק וישר. הוא תרש הממלכה והעמיד את הדין כדין וכהלכה, והוא בנה בתי כנסיות ובתי מדרשות וקבץ לרוב מחכמי ישראל, ויתן להם כסף וזהב לרוב, ויפרשו לו ארבעה ועשרים ספרים ומשנה ותלמוד ומחזורות של חזנים וכו' ואני יוסף בן אהרן הנזכר וכולנו מלך בן מלך וכו' והזכרת באגרתך שאתה מתאוה לראות פני. גם מאד אני כוסף ומתאוה לראות פניך הנעימים ויקר תפארת חכמתך וגדולתך וכו' ושלום רב". — שני המכתבים האלה נדפסו ראשונה בשנת 1577 ע"י ר' יצחק עקריש בספרו „קול מבשר" קושטא הש"ד, באזיל שמ"ם, ובהקדמה לספר הכוזרי הכתבים האלה נעתקו ללשונות שונות וגם לרוסית.

[במאה הי"א — ר' יהודה הלוי והראב"ע] המשורר ר' יהודה הלוי (נולד בשנת 1080 בטולידא בספרד ומת אחר שנת 1140 ונקבר בעיר טבריא) בימי הששים ליסי חייו (1140) החליט לעזוב את ספרד וירים פעמיו ללכת לירושלים אשר חשקה נפשו לתונן את עפרה, ונסע דרך הים לאלכסנדריא של מצרים ומשם לרמיאמה, ומשם הלך ובא במדבר מצרים, וישם פניו לעלות לירושלים, במקום אשר רוח אלהים שפוכה ולשאוף חיי נשמות באויר ארץ הצבי, אך לא נודע אם הגיע למחוז חפצו, ואמרו שמת בדרך מדמשק לטבריא אמנם ברור הוא עתה שנקבר בטבריא, כאשר העיד ר' בנימין הנוסע ברדתו הים באניה ללכת לא"י שר השיר המתחיל „לך נפשי בטותה או תרדה, לך משתחות תמיר ומודה וכו' ומסיים:

...פרי מעי וילד שעשועי — ואיך ישכח יהודה את יהודה?
ונקל זאת לנגר אהבתך — עד אבוא שעריך בתודה

ואגור שם ואשכח כי לבבי — עלי מזבחך עולת עקודה
ואתן את קבורתי בארצך — למען תתיה לי שם לעדה.

(עשרה שערים מספר תחכמוני, הוצאת שאול יוסף קעמפ ת"ב צד 234, פראג 1858).

„אז התעוררנו לנסוע מנוה רבצנו, אל מחוז חפצנו, ולשכון כבוד בארצנו".
(שם, תמלחמה, צד 90).

„נסעתי מעמק השרים אל ארץ כשדים". (שם, תוכחת התרנגול, צד 123).

גם הראב"ע (נולד בגרונדה ספרד בשנת 1070 ומת אחר שנת 1138) עבר ארצות אפריקא וחלך לארץ ישראל. ומשם הלך לארצות אירופא ויהי באנגליא, אך כנראה שב לא"י וכפי המסורה מת בבבול.— ר' יהודה בן שלמה אלחריזי נולד בספרד וחי שם בסוף המאה הי"ב ובשנת 1205 כשמת הרמב"ם היה חריזי בעיר טולידו וכנראה מת בשנות העשרים למאה הי"ג. כמעט כל ימיו היה הלוך ונסוע בערי ספרד וצרפת וגם בארצות הקדם ולמד לדעת את גדולי ישראל ותבונותיהם, ותוצאות מסעותיו הם בספרו תחכמוני הכולל העתקות מסופרי הערבים ומליצות ושירים שכתב בעצמו.— הרמב"ן ז"ל (נולד בגראנדה ספרד בשנת 1194) עלה לירושלים ביום ט' אלול שנת כ"ז, למצוא מנוחה לנפשו אחרי שהגלה מארצו לרגל הויכוח שהיה לו עם המשומד פולו קריסטיאני לפני המלך ושריו. ובאגרתו ששלח לבנו ר' נחמן כתב שהלך לחצוב לו קבר בחברון, ושם מנוחתו כבוד סמוך למערת המכפלה.

[הנוסעים הנוצרים] אחר שקבלו הרומיים את דת הנוצרית בשנת 325 ע"י הקיסר קונסטנטין החלו אחדים מבעלי האמונה השלמת לעלות לירושלים ולהשתטח על קבר ישו משיחם וקדושיהם. אחד מן הנוסעים ההם היה נוצרי מעיר בורדאה מארץ גליא (צרפת) אשר בקר את ארץ הקדושה בשנת 333, שנתים קודם שנתחנך קבר ישו (Holy Sepulchre) אשר בנה הקיסר קונסטנטין ואמו הילינא. הנוסע הזה רשם את הערים שעבר בהן באיטליא קושטא וטוריא עד בואו לירושלים ויתאר את העיר הקדושה וסביבותיה. הכ"י בלשון רומית נדפס בשנת 1588 ע"י הכומר הצרפתי פיטו. ויש ספר מסעות של בישוף ארקולף (Arculf) שבא ג"כ מגליא ויבקר את הליבנט בערך שנת 680. והיה הנוצרי הראשון שעלה לירושלים אחרי שנוסדה דת מחמד, ובשובו מירושלים בספינה על הים התיכון נשא אותו הרוח לבריטניא והוכרח לירד בעיר איונא (Iona) ונתאכסן אצל הכומר אדמנן ומסר לו דבריו בפרוטרוט והכומר רשם אותם בכתב ומסר הכ"י להמלך אלפריד „תחכם" בעיר יורק בערך שנת 701, ונדפס ראשונה בשנת 1619 ובדפוסים אחרים אח"כ. ארקולף היה הראשון להזכיר כי יש עמוד באמצע ירושלים לצפון המקומות הקדושים המציין את טבור הארץ, וראייתו היא כי בא שם בתקופת תמוז מאמצע היום ולא ראה שם צל הוא מתאר את ירושלים ותר ציון והמקומות ביהודה, את הגליל ושמרון ומעיין יעקב בשכם וגם הערים דמשק צור אלכסנדריא של מצרים והנילוס ועיר קונסטנטינופל הוא יאמר כי מלך סרצינים מואוויא הראשון (661—680) היה אוהב את הנוצרים והציל מיד היהודים את הסודר שנשא ישו בעת שנצלב, ואומר כי במקום בית המקדש אצל כותל המזרחי בנו הסרצינים בית תפלה מרובע וישימו קורות מקשרים על החורבות הישנות והבית יכיל כשלשת אלפים איש. הסרצינים כבשו את ירושלים בשנת 637 וארקולף חיה שם ששים שנה אח"כ. הנוסע הזה מהמאה השביעית מתאר ג"כ קברי האבות והאמהות. הוא ראה את קבר רחל בדרך מירושלים לחברון ויאמר כי למזרחו הוא בית לחם ובקצה הדרך למערבו הוא קבר רחל, שבנתה מאבנים בלי סדר והדר ונראה מחוץ כמו פירמיד. השם „רחל" חקוק באבן אשר הניח יעקב בעצמו על המצבה. בחברון ראה מערת המכפלה אשר שם קברי אברהם יצחק ויעקב וגם אדם הראשון קבור שם. ונגד המנהג הרגיל מונחים רגליהם לצד דרום וראשיהם לצד צפון (ולא ראשיהם למזרח). על כל קבר מונח אבן שיש ומראה האבן כהה אך יותר לבן מהאבנים האחרות. קבר אדם תראשון הוא מצד צפון לא רחוק מהם ואינו נעשה באמנות כמו קברי האבות וקברי האמהות שרה רבקה ולאה אינם יפים כמו קברי האבות והם קטנים מהם במדתם גם ראת אשל אברהם בממרא ביריחו ראה בית רחב הזונה בחומה בלי תקרה והמקום חרוב בלי תושבים.

הנוסע הבישוף ווילבאלד (Willibald) כתב מסעותיו בא"י בשנות 721—727, והוא ראה בית הכנסת של יהודים בטבריא. כל אלו הם נוסעים נוצרים קודם ר' בנימין הנוסע מטודילא. ואחריו היה הנוצרי הנוסע מרקו פולו (1254—1324) מוניציא. בשנת 1298 נשבה גם הוא עם עוד שבעת אלפים מאנשי הספינות בוניציא ע"י אנשי הספינות מג'ינוא, כי אז נחלקו הנפות ויניציא ג'ינוא ופיסא לשלש ממשלות חפשיות ונלחמות זו בזו. ואחר שנה תמימה גאלו אותו ונשתחרר בחודש יולי 1299. ובשביה חזאת נרשמו מסעותיו ע"י איש אחר, כי הוא לא כתב מסעותיו בעצמו, כי גנאי היה למלומד ביותו לכתוב בעצמו בדיו על הנייר רק ע"י סופר משרתו. וכן היו גוהגין כל הנוסעים בכל הארצות על שפת הים התיכון, וכן מצינו אצל הנוסעים היהודים כמו ר' פתחיה מריגנשבורג שאיש אחר כתב סיפוריו מפיו. — הספר של פולו נערך ע"י רוסציאנו בשני חלקים בלשון צרפת. החלק הראשון הוא הקדמה לחלק השני — ויש עוד נוסע נוצרי אשר כדאי הוא לשים לב אליו והוא סיר יוהן מונדוויל (1322—1356) שמוכירו ר"י אברבנאל בהקדמתו לפירוש יחזקאל, אדות קבר הנביא יחזקאל, ומתחלה מביא את ר' בנימין ואומר: תמצא זה בספר המסעות שעשה החכם ר' בנימין שיצא בעיר תודילה ממלכיות נבארה והלך בארצות רחוקות וכתב כל הדברים הרשומים אשר ראה וכו'. והוסיף שם כי ראה ספר אשר כתב פרש אחד גבוד ואיש מלחמה מאנגלטירה (אנגליא) והלך ברוב ישוב בני אדם ויספר ענין קבורת יחזקאל וכניסתו, ומסכים לדברי ר' בנימין. ושם האיש מושיו ג'ואן די מונדרבילאי וכו'. אמנם בספר המסעות של מונדוויל אשר לפנינו אינו מזכיר דבר אדות יחזקאל הנביא, אבל בהיותו במצרים כותב אדות הגרנות של יוסף שקבץ לתוכן תבואות בשנות השובע כדי לכלכל את הארצות בשנות הרעב. אך הוא טעה לחשוב את הפירמידין לגרנות, וכן טעו בזה איזה נוסעים יהודים. הספר הכולל דוב מסעות הנוצרים בא"י הוא של טומאס רייט (Thomas Wright ' Early Travels in Palestine, London, 1848) והוא מביא ג"כ העתקה בלשון אנגלית ממסעות ר' בנימין, ואומר כי מספור מסעותיו ניכר שהיה לו שכל הישר ודבריו יותר נאמנים מהנוסעים הנוצרים שהיו באותו הזמן.

[המאה הי"ב — מסעות ר' בנימין]. היהודי הראשון שנודע לנו שכתב מסעותיו בספר הוא ר' בנימין מטולטילה (טודילא), ויש ערך גדול מאד לספריו. שני לו הוא סבוב העולם לר' פתחיה מריגנשפורק שנכתב ע"י ר' יהודה החסיד ובזמנם היה גם הנוסע ר' יעקב ב"ר נתנאל הכהן שכתב ספר מסעות. ספרי המסעות האלה מועתקים בשלמות באוצר הזה עם מבוא לכל אחד, ואין צורך להאריך עליהם בהקדמה זו

[במאה הי"ג] במאה השלש עשרה נודע ספור מסעות של ר' שמואל ב"ר שמשון בשם „מסע דפליסטיני" ונעתק פה בסלואו — קרוב לאותו הזמן שלח ר' יחיאל מפאריש את שליחו ר' יעקב לא"י, והוא כתב ספר „אלה המסעות" גם הביא עמו „אלה סימני" הקברות. ספרו „אלה המסעות" נדפס פה בשלמות

[במאה הי"ד] ר' אישתורי בן משה הפרחי נולד בעיר פלוראנצה ספרד בערך שנת 1282 ומח בא"י בערך שנת 1357. הוא היה הראשון בין חוקרי קדמוניות בא"י. בשנת 1312 הלך למסעותיו בא"י דרך מצרים וחכמי העיר קהירא ובראשם הנגיד ר' שמואל נכד הרמב"ם הוקירו אותו ויכבדוהו, ויבקשוהו להאחז בעירם ולא נעתר להם, ואחר שהתעכב שם זמן קצר נסע לירושלים ומיד בבואו שם החל לעסוק בחקירת תבונת הארץ וכתב ספרו היקר „כפתור ופרח". חכמי עיר ירושלם הכירוהו למוב ויקצבו לו הספקה למחיתו מקופת הקהל, אך בהיות אז מחלוקת בין מחנגדי הרמב"ם ומצדיקיו החליט לעזוב את העיר לפני מלאת לו שנה לשבתו ולהאחז בישוב קטן „בית שאן" אצל ירושלים, למען יוכל לשבת במנוחה לעסוק עבודתו הספרותית. שבע שנים הקדיש לחקירותיו, שתי שנים בתיור ארץ הגליל וחמש שנים בתיור ובקור חלקי הארץ שקורא ארצות השבטים ובפרק י"א כתב וז"ל: וזה החיפוש חביב אצלי מחיפוש מקומות הכוכבים ברקיע, הכוכבים עוברים עלינו תמיד ומעטים המכירים אותם, כן ג"כ עיירות ידועות בא"י ובני אדם עובדים ושבים עולים ויורדים ולא ידעו דבר מזה. ע"כ באתי אני הדל והשפל לספר לאחי ועמי מה שמצאתי בזה המבוקש הן

הייתי כשתי שנים בגליל דורש וחוקר, ועוד חמש שנים בשאר ארצות השבטים, לא מנעתי עצמי שעה אחת מרגל את הארץ, ברוך העוזר" עכ"ל הספר כו"פ נדפס ראשונה בויניציאה בשנות 1545—1548, ושנית ע"י עדעלמאן בברלין, ושלישית ע"י לונץ בירושלים 1897—1898

ר' יצחק ב"ר יוסף חילו כתב ספרו על מסעותיו בשם „שבילי דירושלם" בשנת 1333 ונדפס פה בסלואו

[במאה הט"ו] כתב מסע לר' יצחק ן' אלפרא, מעיר מלקא (Malaga) משנת קע"א (1411) ששלח לר' שמעון דארן (תשב"ץ) נדפס פה בסלואו גם מכתב ר' אליהו מעיר פיראראה שכתב מנסיעתו לירושלם לבני משפחתו באיטליא בשנת 1435 נדפס באוצר הזה בקיצור דברים מעטים שאין להם יחס למסעותיו

מר דניאל כתב מה ששמע מפי אזרח אחד קאנדיאטי, איש מאי קנדיא=קרימי, שנסע לא"י בשנת רל"ג (1473) מתחיל משכם ומונה הערים שעבר בהן: צפורי, מבריא, מירון, עלמא, כפר נאבי, הר הכרמל ופתאום מסיים ואומר „ממה אתרן בבית הכנסת ממשה רחוק ממצרים (קאהירא) כמו ששה מילין כשתעבור הנילום" ואין בכל דבריו שום ערך לא לעניני תולדות הימים ולא לעניני הספרות של הנסיעות מכתב נמצא בב"י די רוסי 402 ונעתק ע"י פקיד בית אוצר הספרים בפארמא הנוצרי פירו. ההעתקה נמסרה ע"י שטיינשניירר אל לונץ והדפיסה בירושלם ח"א 220—222

מכתב מסע מר' משולם ב"ר תנחום מוואלטורה שכתב בשנת 1481 ושלשה מכתבי מסע מר' עובדיה מברטנורא משנת 1488, ומכתב מסע מתכם ויניציאני אלמוני בשנת 1495 נדפסו במלואם באוצר הזה

[במאה הט"ו] מכתב מר' יצחק ב"ר מאיר לטיף כשהגיע לירושלם, והוא מדמה את ירושלם הבנויה כעיר גדולה ומהוללה ומדתה גדולה פעמים כעיר אנקונא באיטליא ונראה מזה כי תיה איטליאני הוא רושם איזה הגדות ששמע אודות בית המקדש ומדרש שלמה ומה ששמע שם אדות עשרת השבטים, וחותם שמו „יצחק משרתכם בכ"ר מאיר לטיף יום וא"ו בנחץ פ' והיה כי תבואו אל הארץ" זמנו בערך ה"א ר"ע (1510) נדפס מכ"י אשר בפארמא באוצר טוב של ברלינר והופמאן בשנות תרל"ז—תרל"ח, וע"י לונץ בספר המעמר ח"ג 175—182.

מסעות בארץ ישראל מרב גדול מאיטליא שלא נודע שמו, ונסע בשנות 1522—1525, ובאותו הזמן נסע הנוסע המפורסם דוד ראובני מכבו" או חבור לרומא לראות האפיפיור בשנות 1522—1525 ספור מסעות הראשון בסלואו וקיצור מספור השני נדפסו באוצר הזה.

אגרת מאת אלמוני משנת 1537, ונראה שהיה שד"ר אשכנזי מחברון, רשם קברי נביאים וצדיקים בא"י ובחו"ל וספרו נערך ע"י ר' אורי ב"ר שמעון מבילא (de Biel) באיטליא, בשנת שכ"ד בצפת בשם „יחוס האבות" ונדפס עם תרגום רומי ע"י הוטינגר היידלברג 1569, ועוד שם בשנת 1662 האגרת הזאת עם תרגום יהודית נדפסה בשנת תרט"ו בווילנא, וכרמולי הדפיסם בתרגום צרפתי בספרו Intıneraire גם נדפס בעברית בהמעמר של לונץ ח"ג 209—223

ר' גרשום ב"ר אשר איש שקרמילא כתב ספרו „יחוס הצדיקים" אחרי שובו משוט בארץ הקדושה ומהתהלך בה הספר הזה המדבר ביחוד על קברי אבותינו שם בתוספות מאמרים מדברי חז"ל אודות הנפטרים והרבה תפלות ובקשות שראויות להתפלל על כל קבר וקבר נדפס ראשונה בעיר מנטובה שכ"א, ופעם שנית בויניציא בשנת שנ"ט (1599) ושליחי דלי ציון ועניי ירושלם חברו, אגרת מספרת יחוסתא דצדיקי דארעא דישראל" והסתירו תחת לשונם את מקורו הראשון, נדפס ג"כ בשם זה בספר דרך הישר ב„אגרת הקדש" אמשטרדם תק"ט (1749) כרמולי העתיק את הספר לצרפתית בספרו הנ"ל

מכתב מסע מר' אליהו מפיסרו בשנות 1563—1564 נדפס פה

[במאה הי"ז] ספור מסע של איש קדוש מאשכנז שכתב על הארצות והמקומות שעבר עד בואו לא"י עם מכתב מר' מרדכי ברי' ישעיה ליטש מעיר רויסטיק במורביא הנכתב ליל ד' ט"ו שבט שנת שוכ"ן באמשטרדם (שע"א—1616) בשם „תוצאות ארץ ישראל" נדפס באמשטרדם בשנת ת"ט (1649)

וגם בל"א שם באותה השנה — מכתב מסע מרבנו ישעיה הורוויץ בעל השל"ה ז"ל שכתב מצפת לבני משפחתו בשנת שפ"ב (1622) — מסעות ר' גרשון ב"ר אליעזר הלוי „באגרות הקדש" משנת שפ"ד—שצ"א (1624—1631) ונודע ג"כ בשם „גלילות ארץ ישראל" בל"א, נדפס פה — ר' משה ב"ר נפתלי הירש פוריית הנקרא פרעגער הדפים ספרו „דרכי ציון" (תמ"ד) ונראה שנדפס בפראג או בפפד"מ בשנת ת"י (1650). הוא מורה דרך עם ציורים לנוסע מכל ארץ עד בואו לא"י

גם שלשה כתבי מסעות מבני מקרא הם הקראים ממרינת קרים רוסיא לא"י, הנוסעים הם בכר דוד יעמש"ל בשנות 1641—1642, משה בכר אליהו הלוי בשנות 1654—1655, בנימין בכר אליהו בשנות 1785—1786 נדפסו כלם באוצר הזה

[במאה הי"ח] הקראי האחרון הנ"ל נחשב ג"כ למאה הזאת — ר' גדליה מעיר סמיאטיש מפלך גראדנא בפולין, היה אחד מתלמידי ר' יהודה החסיד משעדלין מארץ ההיא, ושניהם יצאו מארצם בראשית שנת ת"ס (1700) עם נשיהם ובני ביתם דרך אונגריא ואשכנז לארץ ישראל ונלוו עמהם יהודים רבים הקרובים למדינתם, והגיעו לשערי ירושלם בר"ח תשון תס"א אחרי תלאות רבות וענויים קשים מעמל הדרך, וחצים מתו בטרם באו למתוז חפצם גם מנהיגם ר' יהודה החסיד נפל למשכב ומת באותו השבוע שדרכה כף רגלו על אדמת הקדש ומחוסר פרנסה הוכרחו לשלוח את ר' גדליה לחו"ל כדי לעורר את בני ארצם לממוך בידם, ויצא בשליחות מצוה זו בשנת תס"ו (1706) ובעברו מעיר לעיר הפציר בו לכתוב ולהודיע את כל פרטי חייהם וצרכיהם של יהודי א"י, והוא כתב ספרו הקטן שקרא „שאלו שלום ירושלם" והסכים על ספרו הרב ר' יחיאל מיכל מק"ק ברלין ביום ג' אדר תע"ו „כדי למלאות רצון המחאווים תאוה לדעת מהות עה"ק מוצאה ומבואה כי רצו אבניה ועפרה יחוננו" הספר נדפס בברלין בשנת תע"ו (1710) בפורמט קטן ומכיל ט"ו דפים ונדפס מחדש במאסף „רשומות" כרך א' הוצאת מוריה תל-אביב א"י (תרע"ד) בספרו זה מודיע ר' גדליה אדות בנין ביהכ"נ בחורבת ר' יהודה החסיד שלא ברשות הממשלה, והוכרחו לתת שוחר רב לשרי הממשלה בכל שנה ושנה, כי אמרו לסתור אותו והם היו מתפרנסים בדוחק רב בעשיית יין ושאר משא ומתן וכותב בפרטות ענייני המאכלים ומקחיהם, ומתאר בניני ירושלים ומקומות תקדושים וקברות הצדיקים, ואיזה מנהגים ותכונת הארץ, ובפרט מירושלים וחברון ומעשיות ששמע אדות שתי הערים הקדושות האלה וגזרות שגזרו על היהודים ובסוף קונטרסו יאמר: מי שנדבה רוחו לעלות לא"י יזהר שלא יעלה עם בנים כלל, ולא יעלה בלא ממון כלל, כי אלו שניהם נמצאו בנו ולא נתקייטו בידינו ושמעתי כי יש הרם קדמונים שאיש ואשתו העולים לא"י צריך שיהיה להם לא פחות מחמש מאות אריות (ממבעות) מלבד הוצאות הדרך וכו' ומי שהוא עשיר גדול אז טוב לדידיה וממיב לאחרים שיוכל לפרנסם ויזכה לשתי שלחנות, כי בפה אין שום עסק רק ללמוד כל היום ולילך לביהכ"נ" עכ"ל

ר' משה חגיז הנודע בשם המני"ח אחר מחכמי ירושלים (נולד בירושלם בשנת 1671 ומת בצפת אחר שנת 1750) היה שד"ר באימליא ואח"כ באמשטרדם וכתב ספר „פרשת אלה מסעי" על מעלת א"י והיבת אה"ק, נדפס בשנת תצ"ג (1733), אך אינו כולל איזה ממסעותיו, ונקרא פרשת אלה מסעי ע"ש הפרשה שבתורה שנאמר ויכתוב משה את מוצאיהם למסעיהם, ומיסודו של ר' משה הדרשן למד רש"י ז"ל למה נכתבו המסעות? כדי להודיע חסדיו של מקום וכו' והוא על דרך שאמרו שכתבו מגלת תענית להיותם מחבבים את הצרות, וכן עברו עליו תלאות צרות רבות ורעות, ומשנת תנ"ד (1694) נתגרש מהסתפח בנחלת ה' וכמה רדיפות ויסורין סבל ומכולם הצילו ה', ולכן חובה עליו לגלות ולהודיע לרבים חסדי ה' כי לא תמנו חסדיו ולא כלו רחמי ה' מעליו ובה' ישים מבטחו כי יגמור בעדו לטובה.

נעלה הוא בפרט ספר „מעגל טוב" רשמי מסע של הרב חיד"א (אזולאי) בשנת 1753—1758 שנדפס פה בחסרון דברים קלי ערך שאין להם יחס למסעותיו.

ר' יוסף סופר מצפת כתב ספר „עדות ביהוסף" ובו אסף הנסים והנפלאות שעשה הקב"ה עם היהודים בא"י בשנת תקכ"ב (1762) עם ידיעות קטנות ממסעותיו (תמ"ה, זאלקווא? תקנ"ח) הספר מכיל רק שמונה דפים קטנים, וכותב שם כעין אגרת וז"ל: „כשהייתי עדיין בסטמבול על הספינה

ורציתי לילך מכאן לא"י כתבתי לכם אגרת שלום ע"י אחד שנתרחש לי וכמה נסים ונפלאות עשה עמי הש"י מסמטבול על הים הגדול עד שבאתי לכאן לא"י וכו'. ויום אחד היה רעש ארץ גדול תחת הים וכו' וזה היה ליל ג' ט' ימים בחדש מרחשון, ובספינה לערך שני אלפים נפשות חוץ מחובלי הים ויהודים אנשים ונשים וכו' מקצתם מן היהודים היו רוצים לילך לירושלם ומקצתם רצו לילך לצפת וכו'. והיה צריך לבוא בתחלה לעיר צידון, ולא היו יבולין מפני הרעש בים. ותרץ הספינה מעצמה למקום אחד ושמו ברותא (ביירום) יום ד' עשרה ימים לחדש מרחשון יום אחד אחר הרעש ורעידת הארץ, ויצאנו מן חספינה למקום ההוא, ושמענו בשורה רעה שבאותו הלילה ויום ג' ט' לחדש מרחשון שהיה רעש בים היה ג"כ רעש הארץ בצפת ונפלו כל הבתים ונחרבה כל העיר ונהרגו לערך מאה ועשרים נפשות יהודים. והמקום של הישמעאלים והערלים ג"כ נחרב עד היסוד ונהרגו אצלם לערך שני אלפים נפשות" וכו'. — הלאה מספר מקברים שראה, ובהר אחר קבר נח ושם בנו במערה אחת, גם ראה קבר שמשון הגבור והוא גדול מאד, ועוד כמה קברים, ומעורבים אצלו הדברים מאד. ומספר כי בעת שהיתה המגפה בארץ באו כלם למקומות אחרים והוא הלך עם אשתו ובנו לצידון וישב שם מחדש אייר עד תשון תקכ"א. וצידון הוא מקום טוב מאד ויש שם מיני פירות לרוב וליסונים הרבה בעד פארא אחת, וגם אתרוגים ולולבים הרבה. ומצידון יבואו הלולבים ואתרוגים לירושלם ולשאר מקומות. ואצל צידון סמוך לעיר ראה קבר של זבולון בן יעקב ויש שם בנין גדול של תומה יפה מאד, ולמעלה כיפה גדולה וזבולין מונח בארמון ארכו שש אמות ורחבו שש אמות ובאים יהודים מרחוק ומתפללים שם תפלות ובקשות ויושבים שם שבעה ימים ועושים סעודות ואוכלים ושותים ושמחים בתוף וכנור ובכלי זמר. וצידון היא ספק א"י. תלך על צד הים מצידון עד שבא לעיר עכו, ותלך משם עם גמלים כשעה וחצי למקום אחד שנקרא יוסיף והוא קרוב לפקיעין והוא א"י, וישב שם עד ר"ה תקכ"ב ותקן שם במה ס"ת (כי היה סופר). ויש שם מקום בסמוך ושמו ארכי ושם קבור תושי הארכי.

ר' שמחה ב"ר יהושע מ"מ מזלאזין כתב ספרו „אהבת ציון" או ספור מארץ הגליל (תמ"ד, הוראדנא? תקכ"ד — 1774). נדפס פה בחסרון הדברים אשר לקח המחבר מהנוסע הקראי (עי' המבוא לספרו באוצר חזק).

ונעלה הוא מאד ספור חמסעות של ר' שמואל רומאנילי איש מנסובא בספרו „משא בערב" תרמ"ב — תר"ן=1786—1790. נסיעתו לא היתה לא"י כ"א מגיבראלטר למורוקא ונכתב בלשון צח ונמרץ. נדפס בברלין תקנ"ב=1792, ווין 1834, ועוד הוצאות אחרות נדפס פה בחסרון איזה רבים קטנים כמבואר במבוא לספרו באוצר זה.

ספר „מסעות הים" נסיעות אדמו"ר ר' נחמן מבראסלאוו, ווארשא, תר"ד, יאזעפוף תר"ו.

[במאה הי"ט] ר' חיים ב"ר דוב בער הלוי הורוויץ המיחס את עצמו למשפחת השל"ה נסע עם בני ביתו מעיר קרעמניץ ביום י"ז סיון שנת תקע"ז (1817) דרך מדינת וואלאכיא והגיע בי"ז תמוז לעיר גאלאץ אשר על נהר טונא „משם הפלגנו בספינה ובאנו לקונסטנטינופול הנקראת סמאמבול בשבת קדש עת מנחה ו' מנחם, והפלגנו בספינה ובאנו בערב ר"ח אלול סמוך לעכו ולא נכנסנו לנמל עד שהחשכה ויהי ממחרת ביום א' דר"ח אלול שנת ג"ר אנכ"י בא"ץ באנו לתוך עכו בהלל ותודות לה' על הנסים ועל הנפלאות שעשה עמנו בין בים ובין ביבשה והביאנו בשלום לארצנו הקדושה. והלכנו לעיה"ק צפת ת"ו ושם קבעתי דירתי וכבר היו שם אדוני אבי מורי ז"ל עם ב"ב שבאו לשם בשנתים טרם בואי. ובשנת תקפ"ו (1826) סי' בונה ירושל"ם ה', אוה למושב לי בציון, ובתמלת ה' זכני עם ב"ב לשכון בהר ציון זה ת"ו מאז ועד עתה שנת יאמר נ"א ישרא"ל כי לעולם חסדו (תקצ"ה=1834). ומאת ה' היתה זאת שנכנס חמודא דא"י בלבאי לבא במגלת ספר כתוב לבאר פרטי ערי הקדש וכפרים ושכנת כל הקברים וכו', הן מה שזיכני השי"ת וראיתי עין בעין והן מה שיגעתי ומצאת ת"ל בספרים וכו' אשר עמלו לסובב נתיבותיה ולהשתטח בקברותיה". והוא ספר „תבה ירושלם" שנדפס ראשונה בירושלם תר"ד, קעניגסבערג תרי"ח, ווילנא תרל"ה.

ר' מנחם מנדיל ב"ר אהרן מקאמניץ (פודולסקי) התעורר לנסוע לא"י לקיים נדרו שנדר בעת המגפה שהיתה בעירו לאמר: „באשר יצילנו ה' מן המות הזה אלך להתפלל על קברות אבותינו הקדושים

ולהתענג באורה המהור ולקבוע עמלי על התורה והעבודה". ונסע עם אשתו מרת ציפת וכל אנשי ביתו בערב ר"ח תמוז תקצ"ג (1833) ובא לאדיסא אחרי משך ארבעה שבועות, ונסע משם בעשרה לחדש מנחם אב ואחר שלשת ימים בא לקונסטנטינופל, ושכר האניה היה ששה אדומים בעד כל נפש ובעד ילדים פחות מי"ב שנה חצי המחיר. מלבד צרכי אכילה שקנה כל אחד לעצמו. והתעכב בקונסטנטינופל תשעה ימים ונסע בספינה תהיא לעיר חיפא בא"י והגיע שם בר"ח אלול. וביום ג' אלול נסע בשיירא לצפת ובא שם בשלום ביום ו' אלול. — הוא מספר את כל התלאה שעברה על יושבי צפת ומבריא כשעמדו עליהם הבוזזים והשודדים בשטונה לחדש סיון בשנת תקצ"ד ונמשכה הביזה והשמטון לג' ימים. וזה היה בזמן ר' ישראל מחבר ס' תקלין חדתין וס' פאת השלחן שהיה נשיא להפרושים בא"י שלשים שנה (נפטר שם ס' סיון תקצ"ט), והיה מתלמידי הגאון ר' אליהו מווילנא. הבוזזים עשו שמות גם בבתי הכנסיות וקרעו הס"ת לקרעים ובתוכם גם ס"ת של ר' יצחק אבוהב, ועשו מהיריעות מנעלים וסינר של נפחים ובשנת תקצ"ה היתה מגפה בירושלם ובצפת ומתו רבים מהעם וגם בנו מת בחדש כסלו „וזכה להקבר בא"י". בר"ת אדר ראשון תלך לירושלים והתפלל אצל כותל מערבי ועל קברי הצדיקים. גם היה בחברון ושכם וצידון ושב לצפת והיה שם בעת הרעש בכ"ר מבת שנת תקצ"ז. ואחר החורבן והשמטון שנעשה בארץ נותר עדם ועריה בלא לבוש ובלא טלית ותפילין ולא יכול להתפרנס שם גם בדוחק. ור' ישראל הנ"ל נתן בידו אגרת להתיר לו לשוב לחו"ל. ונסע משם קודם ר"ה עם עוד יהודים ולקח עמו שופר לתקוע על הספינה בר"ה ועשה סוכה לחג הסוכות בראש הספינה. וחזר בדרך שבא לאדיסא, ומשם לביתו — הוא קרא ספור נסיעותיו בשם „קורות העתים לישורון בארץ ישראל" (ווילנא, ת"ר=1840) ונעתק לל"א (ווארשא 1841). ומחלק את ספרו לשנים, וחלק השני נקרא „עלית הארץ" שהוא עיקר ספור נסיעתו, אבל אין בו שום הידוש חוץ מה ששייך לקורות העיר צפת. וכולל בספרו מעלות הארץ ופירותיה והטבעות וקצת לשון ערבית גם איזה מנהגים. ממנהגי הספרדים ראוי להזכיר כי הנשים ביפי פוהר כוחלות עיניהן וצובעות הצפרנים בצבע אדום, וראשיהן מקושט במצנפת (קאפעלוש) „כנשי השרים במדינתנו" עם חתיכות גאזע על מצחה או סם של כסף או זהב מציור גן עיר. והן יושבות תמיד פניכה ומנהג האנשים לישא תמיד בידם חרוז של קאראלין (Corals) שחורים כמנין ק"ל כנגד ק"ל פעמים אליהו, ותמיד מטשטשין אותם ומגלגלים תוך ידם. ונושאים על ידיהם סבעות עם אבנים טובות ושמם חקוק עליהם פתוחי חותם. — קשה להבין מאין לקחו המנהג הזה לשאת חרוז קאראלין שחורים בספר ולמשטש אותם ולמנותם שהוא כעין מנהג נשי הקטוליקים.

ביותר הצטיינו במאה הזאת הנוסעים הנודעים ר"ר לזר לעווי רופא ומתורגמן להשר משה מונטיפיורי ולאשתו בנסיעותיהם לארצות הקדם, וגם נסיעת יהודית מונטיפיורי ואישה שכתבה בעצמה בשנות 1838—1839, וספורי מסעותיהם מובאים באוצר מסעות זה.

* * *

עוד נשארו מסעות שונות משנת ת"ר ואילך עד קרוב לסוף המאה השביעית לאלף הששי למספרנו, ובמשך הזמן הזה נכללו מסעות בניסין השני, ספרי אבן ספיר, ספורי פראנקעל, משארני ועוד, אשר יבואו אי"ה בחלק שני „מאוצר מסעות" בפעם אחרת. בסוף החלק השני יבוא גם ספור מסעותי בתיור שעשיתי במשך שלשה חדשים אדר ניסן ואייר משנה זו (תרפ"ו) בספינה „מוריטניא" שעזבה נויארק ביום 16 פברואר 1926 ועברה דרך מאדיירא, גיבראלטר, אלגיר, ווילפראנש (מונאקו), נאפאלי, אתונא, אלכסנדריא ובקרתי את כל המקומות האלה. בעיר אלכסנדריא עזבתי את הספינה מוריטניא, ותיירתי את מצרים ובפרט העיר קאהירא וראיתי את הפירמידים והספינקס ודברים עתיקים עם ארון הזהב של תות־ענך־אמון במוזיאום שם. מקאהירא עברתי במסלת הברזל דרך המדבר ובאתי לירושלים עשרה ימים קודם הפסח וחגתי שם את חג המצות וראיתי כל המקומות בירושלם, חברון, יריחו וים המלח והירדן, שכם, טבריא, צפת, מירון, כפר נחום, חיפא, יפו, תל־אביב והרבה מן הקולוניות והקבוצות. חזרתי לאלכסנדריא ופלגתי בספינה לאיטליא ובקרתי הערים ברינדיזי ווינציא ורומא והייתי בחוואטיקאן. ומשם באתי לפארים והייתי בלונדון ביפי מהומת השביתה של הפועלים שם ושבתי בספינת „לויתן" מסויטהטפטן לנויארק ובאתי ביום 17 מאי. בדרך מסעותי צלמתי יותר ממאה תמונות של מקומות חשובים מהם יבואו בספר האוצר הזה

המחבר.

מפת הארצות שעבר בהן הנוסע ר' בנימין ולרוב גם הנוסעים שבאו אחריו

ספר
מסעות ר׳ בנימין מטודילא

ר״א תתקכ״ה — ל״ג = 1173 — 1165.

מבוא

איכות הספר: ספורי המסעות של ר׳ בנימין ב״ר יונה מטודילא כולל מסעותיו בשלשת חלקי העולם אירופא אסיא ואפריקא, דרך פרנציא, איטליא, יון ארכיפלגוס, סוריא, ארץ ישראל, ארצות הכליפות בבל ופרס וכשם שב לארצו דרך הודו, ערב, מצרים, וסיציליא הוא כתב ורשם בעצמו בספר כל מה שראה או שמע מאנשי אמת בעברו בארצות האלה. ובכל עיר ומדינה שהיה בה שם עיניו ולבו לדעת את תכונת וסגולת האדץ ויושביה, מסחריהם והמלאכות שהיו עוסקים בהן, ובפרט בנוגע לתיי היהודים גם הודיע ידיעות מדויקות ביחס הפוליטיקא של העמים שעבר דרך ארצם, וביחוד אדות זכיות היהודים שמה. ועוד מאורעות ומעשים שיש להם חשיבות בתולדות הימים בגליות הללו ולכן אף כי ספרו קטן בכמות הוא גדול באיכות במה שכגלה פני הלוט של ההיסטוריא הקדומה בימי חבינים לפני שמונה מאות שנה — ר׳ בנימין היה האירופאי הראשון המזכיר את חמסחר עם הודו וארץ צין (חינא). ובדדך כלל נוכל לאמר כי תותם האמת טבוע בספרו, אף כי לפעמים הוא מספר אגדות העם שקשה להאמין בהן והוא בעצמו מסתפק במציאותן אבל אם נערוך ספורי מסעותיו נגד ספרי המסעות שכתבו הנוצרים קרוב לאותו הזמן במאה הי״ב נראה ונוכח כי יתר שאת לר׳ בנימין על כולם בסגנון לשונו ודקדוקיו וחפצו להגיד האמת אמנם כן, כבר הכירו חוקרי העתים ודורשי התולדות את ערכו הרם, ונעשה ספרו לכלי חפץ בידם והשתמשו בו בכל עת לצורך ידיעתם ולתכלית זאת נעתק ספר מסעות ר׳ בנימין כמעט לכל הלשונות של העמים הנאורים

זמן מסעותיו: זמן מסעות ר׳ בנימין אפשר לצמצם ולהגביל בין שנות 1165 — 1178. וזה מוכח מתוך ספרו, כי היה ברומא בזמן האפיפיור אלכסנדר השלישי, והאפיפיור הזה היה גולה מרומא עד יום 23 נובימבר 1165, והוכרת לעזוב את רומא שנית בשנת 1167, וא״כ היה שם בין השנים האלת. ר׳ בנימין היה בציקיליא באסיא הקטנה קרוב לשנת 1161. כי מדבר ממושל טורים (Torea) השני בעל התרים מלך ארמיניא שנת בשנת 1167. ר׳ בנימין מספר אדות העיר מוצל (מוסול) ואומר כי ד׳ יוסף המכונה בורהאן אל־פלך היה חוזה (איצטגנין) למלך זיף אלדין אחיו של נור אלדין מלך דמשק. והנה נודע כי זיף אלדין נהאזי מת בשנת 1149. ומזה רצה התכם לברכט להתליט, כי ר׳ בנימין עשה את מסעותיו בשנות 1140 — 1150 אבל הקושי מתיישב בהנחה קטנה אם נקרא תחת אחיו של נור אלדין „בן אחיו" של נור אלדין, ותוא זיף אלדין תשני שהגיע למלוכה בשנת 1170 ויצא לנו מזה, כי היה ר׳ בנימין במוסול איזה שנים קודם לשנת 1170 (גרינהוט) עוד ראיה כי בעיד איספהאן בירת פרס היה סביב לשנת 1170 כי הוא מרבה לספר ממפלת סינג׳אר מלך פרס לפני שבפי הגהוזים — בני גוג או כופר־אל תודך, ויאמר כי תיום ט״ו או י״ת שנה כשבאו לאדץ פרס ואנו יודעים כי המלחמה הראשונה שבה ניגף סינג׳אר היה בשנת 1153 וא״כ חית אז בעדך 1168. ובסוף נסיעתו היה במצרים ושם מצא את הכליף האחרון לבית פאטימיטי, ותוא היה אל־אדיר שהוסר ממשמרתו בעשרה לחדש ספטמבר שנת 1173

סדר נסיעתו: בערך שנת 1165 עזב ר׳ בנימין את עיר מולדתו טודילא על נהר איברו אשר בצפון ספרד, ועבר הערים היושבות על שפת הים הגולף „אריות", ויבקר את רומא ודרום איטליא. מעיר אומרנטו עבר להאי קורפו, ונסע דרך אדץ יון ואח״כ לקונסטנטינופול והוא מספר לנו חדשות כי שם תיו „שוכרים מכל הלשונות הגוים הנקראים לועזים (ברברים) ללחום (ביחד) עם השלטון מסעוד מלך התוגרמים, והם הנקראים תורכיש (סילג׳וקס), מפני שאין להם (הערבים הנולדים שם) לב למלחמה, והם נחשבים כנשים שאין בהם כח לעצור". ואחרי בקרו את

האיים איוגין ורודים וקיפרוס עבר לאנטוכיא ונסע בדרך הידועה — דרך הדרום על שפת הים התיכון, ובקר הערים התשובות על שפת הים שהיו אז בידי הנוצרים (הפרנקים). ומפני המלחמה שהיתה שוררת תמיד בא״י בין הנוצרים והסרציכים הם הערבים הראשונים שהתחזיקו בדת מחמד משנת 622 ואילך ויש לשער כי היו הדרכים בחזקת סכנה, והיה צריך לילך בארחות עקלקלות כדי לבקר את המקומות החביבים לו בארץ ישראל. עד שבא לדמשק שהיתה אז בירת נור אלדין, ושם שלטו הסרציגים ולא היה שם נוצרים רק מעט מזעיר, והיהודים היו נוטים יותר להערביים המחמדנים וברית שלום היתה ביניהם, באופן שנסע ר׳ בנימין בדרך ההיא בלי מפריע עד בואו לעיר בגדאד והוא מספר מכבוד ישראל וראש הגולה והעשירים והישיבות חגדולות שנוסדו שם.— כנראה לא עבר בארץ פרס זולת במקומות אחדים, כי בימיו היה מצב המדינה ההיא בתהו ובהו והיהודים היו נרדפים שמה וסבלו עול הגלות. גם ר׳ פתחיה שנסע אחריו לא היה יכול לעבור בפרס מסיבה זו. אך ר׳ בנימין היה לכה״פ בעיר בצרה שהיא במוצא הנהר חדקל, וגם ביקר האי קיש (קים) בים הפרסי, אשר בימי הבינים היה מקום מסחר גדול. ומשם נסע למצרים דרך עדן ואסואן ר׳ בנימין יתן לנו ציון חי מארץ מצרים בימיו, בעת ששרתה שם רוח השקט ושלוה ע״י כשרון ההנהגה של סלאדין שהיה פקידו של השולטן נור אלדין מדמשק, ואחר שהוסר הכליף הפאטימיטי בשנת 1171 נעשה אדון על בארקא וטריפולי, ואחרי טות נור אלדין כבש בנקל את כל ממלכות ארוניו, והנוצרים פחדו ממנו ויראו מפני גדולתו

טעות האפיפיור: בעת ההיא יצאה השמועה באירופא כי מלך אדיר ושמו פריסטיר יוהן שהיה מולך על אנשי אומה אחת שהיו נוצרים ובאו מאסיא התיכונית כבשו את אסיא המערבית ונצחו את חיל המושלמנים האפיפיור אלכסנדר השלישי שמח שמחה גדולה משמועה זאת והתעוררו בו התקוה כי פריסטיר יוהן יהיה לו לעזר ולתומך להקים את ממשלת הנוצרים בארץ ישראל, ושלח את רופאו פיליפ בשליחות נסתרה לכרות עמו ברית נגד המושלמנים הציר הזה לא חזר משליחותו ולא נדע מפעולתו מאומה, כי כותבי דברי הימים בין הנוצרים שתקו ולא חזכירו מה היה לו ומדוע לא הצליח בשליחותו. אבל ר׳ בנימין הוא האחד שגלה את פני הלום, כי בני האומה הזאת הם הכופרים אנשי כופר אל־תורך, וחם האספסוף והערב רב של המונגולים מארצות המרטרים אשר חוטמם שפוע או שקוע, ור׳ בנימין מתאר אותם כי „הם עובדי הרוח וחונים במדברות ואינם אוכלים לחם כ״א בשר חי בלי בשול, והם בלי אפים ובמקום האף יש להם שני נקבים קטנים שיוצא מהם הרוח״, והם בעלי ברית היהודים שכניהם, ואיך הכופרים לחמו עם המלך (השאח) הגדול מפרס ושמו סינגיאר ונצחו אותו — אנשים כאלת לא היו רוצים לעזור את הנוצרים לכבוש את ארץ ישראל, והאפיפיור טעה בחשבונו. ולא עוד אלא שהכופרים הסבו רעה גדולה להנוצרים ע״י שנצחו את השאח הפרסי, כי אם היה השאח בגדלו ונשיאותו הרמה תיה לפח ולמוקש להשולטאן סלאדין, ואז אולי תיח נכנע מלפני הנוצרים. אך מחמת חלישותו של חשאח גדל בחו של סלאדין והיה מאחר את המפלגות שבין המחמדנים בארצו עד שבשנת 1187 לחם עם הנוצרים וינצחום ולא הועילו מלחמות מצוה שקרא האפיפיור לנוסעי הצלב חמש פעמים, כי כח חמושלמנים היה חולך וגדול וכח הנוצרים היה הלוך ושפל, ותוכרחו לעזוב הארץ בידי הערביים בעלי דת מחמד. — ר׳ בנימין נסע מפרס למיבים, הודו, עדן, תימן, אביסיניא ומצרים, ושם התעכב זמן רב. ומשם נסע לאיי סיציליא, איטליא, אשכנז, סלבוניא, רוסיא בסחוז קיוב, ומסיים בעיר פאריס ומשבח חישיבות שם וחזר לספרד

הסטרה: ר׳ בנימין אינו מזכיר מה תיתה מטרתו ותכליתו בנסיעותיו, ומה העיר אותו לנוע ולנוד למרחקי תבל? ולכן יש משערים ורוצים לפתור את השאלה הזאת באופנים שונים. ראשית היח היהודי בגלות תמיד נודד ברגליו ומוכרח לנסוע ממקום למקום מבלי מצוא מנוח בארץ מולדתו. „היהודי הנודד״ הוא פתגם מורגל על שפתי כל עם ועם. שנית היה ר׳ בנימין בזמן נוסעי הצלב, בין התנועה השניה והשלישית, והנוסעים האלה שהלכו „לגאול ולפדות את מקום ישו״ מידי הבלתי מאמינים, בדרך הליכתם היו מלאכי חבלה ודרכם להזיק ולהרוג את היהודים ולשלול את רכושם וחשב ר׳ בנימין אולי ימצא ויגלה מדינות בארצות שיוכלו היהודים לחיות שם בהשקט ושלוה בבטחון הגוף והרכוש שלישית התרגש הנסוע בלב היהודי לדרוש ולדעת את שלום אחיו בכל מקום, כמו יוסף ששאלו האיש מה תבקש, ענה „את אחי אנכי מבקש״ ובדרך אגב חפץ להתחקות על עקבות עשרת חשבטים שאבדו מתוך קהלתנו ואשר שמע כי יש להם ממשלה בפני עצמם בקצות הארץ, וחשב אולי תצמח ישועה לישראל בארצות הגלות אם יתישבו במקומות הללו אשר ישלטו שם היהודים בעוצם תקפם וגבורתם תרעיון הזה נראה אם נחדור לתוך דבריו איך הוא מדייק להודיע בפרטות בכל מקום שימצא ידיעה כי היהודים אין להם עול מושל ושליט והם בעלי מלחמה כמו שכניהם, ולפעמים הם בעלי בריתם ושותפם לשלול שלל כמוהם, ומתפאר במעשיהם. רביעית נוכל לשער שהלך בתור שד״ר במו שנוסעים המשולחים מא״י לקבץ נדבות להחזקת תלמידי

חכמים והלומדים בישיבות. וכמו שנראה מדבריו שסתפעל מאד מת"ח והישיבות, אף כי הוא אינו מרמז לנו משליחות כזו מאומה. אמנם רחוק לשער כמו שחושבים אחדים שחלך למרחקים לצורך מסחריו, כי אין דרך בעלי מסחר לנוע מעיר לעיר וממדינה למדינה רק למקום ידוע לקנות או למכור סחורה, ומה שהודיע לעמים חמסחרים שנעשו במקומות שעבר נכלל בין הפרטים האחרים שרשם במקומות שחיה שם. ואולי חשב לחועיל ליהודים אחרים בעלי מסחר שיוכלו למצוא מקורים חדשים למסחר וקנין, ויוכלו לעזוב ארצם ולהתישב שם.

חסרונות בספרו: ר' יצחק ישראל מפיסא שהעתיק ספר המסעות של ר' בנימין בשנת קפ"ט כותב בסופו: „כפי הנראת זה ספר ר' בנימין אינו השלמתו הנה. אבל אני לא מצאתי ממנו יותר בהעתיק". ובאמת לא הספיק ר' בנימין לערוך את רשמי מסעותיו בשובו לקשטיליא בשנת 1173 בטרם מותו. והמעריך הראשון אפשר שקיצד או חיסר איזה גליון במקומות אחדים, גם לא חיבר הגליונות בסוף כראוי, בנראה ממוף התבור שהביא בתוך מסעותיו באשכנז מאמר המתחיל וכל ישראל מפוזרים וכו' וכל מי שיבטל שלא יתקבץ ישראל אינו רואה סימן טוב וכו' שזהו סיום הספר, אך המסדר דבריו מגליונות שונים — כי מגילות מגילות נכתבו — לא סדרן יפה. וכמו כן נמצאו איזה דברים בפנים הספר שלא במקומם, לפנים או לאחור. והמעתיקים שבאו אחריו חסרו מה שלא היה ישר בעיניהם או שחשבום ללא צורך ונראה כי בעל סדר תדורות היתה לו נוסחא משונה שמביא כמה דברים שלא נמצא בנוסחתנו, וכמו בערך ר' יוחנן הסנדלר כתב וז"ל: „ואני ראיתי בס' מסעות בנימין שראה הכלי שלו שהיה שורה בו העורות", והמאמר הזה חסר אצלנו — בענין מספר היהודים שרשם ר' בנימין במקומות שעבר עליהם יש שנוים רבים בנוסחאות, וזהו מפני שהמעתיקים השתמשו באותיות המספר ותחליפו ב' באות כ' וד' באות ר', או שחשבו אות ש' פעמים שלשה ופעמים שלש מאות ובדרך כלל יש אומרים כי ר' בנימין מגזם הרבה במספרים ויש חושבים שהוא ממעט מאשר היו באמת. אמנם יש לסמוך עליו במקומות שהיה הוא בעצמו שם וראה בעיניו, כי היה איש אמת. ובמקומות שכתב מפי השמועה רשם כפי הגוזמא שהגזימו לו המודיעים, ובפרט בארץ פרס שהמספרים הם גדולים ומתמיהים (עי' באבר באגרת ר' שרירא גאון שהיה בפירוז־שבור באותה שעה תשעים אלף יחודים) ולפעמים נראה לנו כי המעיט המספר מפני שחשב רק ראשי חמשפחות הגברים לבד מנשים וטף.

העתקות והוצאות: הספר נעתק לכמה לשונות, רומית, הולנדית, יהודית, אשכנזית, אנגלית ורוסית. ההוצאות הן: מסעות של רבי בנימין ז"ל נדפס בקושטנדינה יע"ה קרית המלך האדיר שולטן שוליימאן ירום הודו שנת שנים ועשרים למלכו, בבית צעיר המחוקקים אליעזר בכ"ר גרשם שונצינו ז"ל בשנת חמשת אלפים ושלש מאות ושלשה לבריאת העולם (1543); פירארא שי"ו (1556); בריסגויא שם"ג (1583); אלמדורף 1762; זולצבאך 1783; זאלקאווא תקס"ו (1805); וואַרשא תר"ד (1844); לבוב 1859; טונקאפש 1895 עם לשון רומי מנוירשה (אנטוורפ) 1575; הלמשטאדט 1636; לייפציג 1764; ליידן 1633. בלשון הולנדית ולשון אשכנזית ע"י ר' חיים ב"ר יצחק ארביך, אמשטרדם תנ"א (1691). גם נדפס בס' מקוה ישראל בלשון אשכנזית־יהודית אמשטרדם תנ"ח (1697). בלשון אנגלית ע"י גיראנס לונדון 1783; צרפתית ע"י בארטיר ב"ח אמשטרדם 1734. ועוד פארים 1830. בלשון עברית ואנגלית בשני חלקים והיא הוצאה מדויקת ומנוקדת בצירוף הקדמה והערות, ומפתח המקומות הנזכרים כו ע"י ר' אברהם ן' אשר, לונדון 2-1840. בלשון רוסית בשם שלשה בעלי המסעות לבני ישראל והם מסעות ר' בנימין, סבוב ר' פתחיה ואלדד הדני, ע"י ה' מרגלין פטרבורג 1881; הוצאת ד"ר אליעזר גרינהוט עברית ואשכנזית פפד"ם 1881; הוצאת מרקום נ' אדלר עברית ואנגלית עם שנוי הנוסחאות והערות ומפתחות, לונדון, 1907. פרופ' אלכסנדר מרכס ראש הספריה בבית מדרש הרבנים בנויארק ומר יצחק ריבקינד המסונה שם הראו לי עוד כמה הוצאות מספרי המסעות הנמצאים באוצרם ולא נזכרו בספרי רשימת הספרים וראוי להזכיר מסעות ר' בנימין, פרייבורג 1562 (יש ממנו עוד אכסמפלר אחד בעולם); מסעות ר' בנימין הנדפס בעיון יותנן אנדריאס מיכאל נאגיל לתועלת פה ישיבה מהוללה אלמדורף בשנת אתשסב (1762); מסעות ר' בנימין, דפוס פוטוסטאט ב"ג (בגדאד) 1866

חסר ויתר: מעריכי ההוצאות המדויקות יעתיקו כל שנוי הנוסחאות שימצאו בספרים הנדפסים ובכ"י שהעתיקו הסופרים השונים שלא דקדקו כלל בלשון המחבר כי לא חשבו הספר קודש כמסורה לתנ"ך לדקדק בו בחסר ויתר, ער כי ירבו השנוים מדברי המחבר בפנים הספר, והשנוים הרבים יבלבלו את ראש הקורא מבלי למצוא הדרך הישרה ומבלי הבין את תעיקר שהוא כוונת המאמרים ותוכנם לכן אחזתי בדרך אחרת והוא לבקר את כל השנוים בעין חודרת ובקורת ואחרי בירור יפה להעתיק הדברים היותר מוכשרים וברורים, פעם מנוסחא זו ופעם מנוסחא אחרת, וגם

למלאות מלה אחת ושתים כדי לתקן טעות הניכרת ומוכרחת לעין בוחנת או ליתר ביאור הענין. מלבד אם יש חילוק בין הנוסחאות בספר או בשם איזה איש או מקום ואי אפשר לברר הדבר אז אכתוב המלה שנראית יותר מדויקת בפנים והמלה המסופקת בסוגר וסדרתי הספר בפרשיות כדי לתת ריוח בין הדבקים, ובסוף כל פרשה יבואו הערות ואחריהן שמות האנשים והמקומות ותרגום המלות הקשות בלשון אנגלית

תולדות המחבר: זולת הידיעות אדות ר' בנימין שנזכרו בהקדמה שבתב המעריך : --

ספרו כי יצא למסעותיו מטודילא והביא רשמותיו עמו לקשטיליא בשנת תתקל"ג (1173) ומעיד עליו כי היה איש מבין ומשכיל ובעל תורה ודבריו נכונים ומתוקנים, לא שמענו ממנו דבר ולא נדע תולדות ימי חייו אך נראה כי מת ר' בנימין קרוב לזמן שובו לקשטיליא בשנת 1173 ולא הספיק לערוך מסעותיו בסדר נכון, ונתחברו ע"י אחר שלא נזכר שמו

הקדמה א)

זה הספר מחובר מדברים שסיפר איש אחר מארץ נבארה [1], ששמו ר' בנימין בר יונה ז"ל מעיר טולטילה [2], וילך הלוך ובא בארצות רבות ורחוקות כאשר יתפרש בדבריו אלו ובכל מקום שבא כתב כל הדברים שראה או ששמע מפי אנשי אמת ואשר לא נשמעו בארץ ספרד וכן הוא מזכיר מקצת החכמים והנשיאים שבכל מקום והביא דבריו אלו עמו כשבא לארץ קשטיליא [3] בשנת ארבעת אלפים תשע מאות ושלשים ושלש (1173) והיה ר' בנימין הנזכר איש מבין ומשכיל ובעל תורה, ובכל דבר ודבר ברקוהו כרי לפשפש אחריו ונמצאו דבריו כתוקנים ויציבים בפיו, כי היה איש אמת וזה התלת דבריו

א

אמר בנימין ב"ר יונה ז"ל: יצאתי תחלה מעירי לשרקושטה [4], וירדתי דרך נהר איברו [5] לטורטושה [6]. ומשם הלכתי דרך שני ימים לעיר טרכונה [7] הקרמונה, והיא היתה מכנין ענקים [8] ויונים, ולא נמצא ככנין ההוא בכל ארצות ספרד, והיא יושבת על שפת הים ומשם שני ימים לעיר כרצלונה [9], ויש שם קהל קדוש ואנשים חכמים ונכונים ונשיאים גדולים בנון רבי ששת ב) ורבי שאלתיאל ורבי שלמה ורבי אברהם בן חסראי ז"ל ג) והיא עיר קטנה ויפה ויושבת על שפת הים, ובאים אליה בסחורה תגרים מכל מקום, ומארץ יון ופישה [10] וג'ינואה [11] וציקיליא [12], ואלכסנדריא של מצרים וארץ ישראל ובל גבוליה ומשם מהלך יום וחצי לנירַאנדה [13] ובה קהל קטן מיהודים ומשם מהלך שלשת ימים לנרבונה [14] והיא עיר קדומה לתורה וממנה תצא תורה לכל הארצות ובה חכמים גדולים ונשיאים ובראשם רבי קלונימוס בן הנשיא הגדול רבי טודרוס ז"ל מזרע בית דוד מבונה ביחוסו. ויש לו נחלות וקרקעות מאת מושלי הארץ ואין אדם יכול ליקח ממנו בחזקה ובראשם רבי אברהם ד) ראש הישיבה ורבי מביר ורבי יהודה ואחרים כנגדם הרבה תלמידי חכמים ויש בה כמו שלש מאות יהודים ומשם ארבע פרסאות לבירדש [15] העיר, ושם קהל תלמידי חכמים ובראשם רבי שלמה חלפתא ורבי יוסף בר רבי נתנאל ז"ל ומשם שני ימים להר נעש הנקרא מונפישלייר [16], והוא מקום יפה לסחורה, וקרוב מן הים (כמו פרסא) שתי פרסאות ה), ובאים אליו מכל מקום לסחורה, מארום וישמעאל, הארץ אל-נרוה [17] (פורטוגאל) ולונברדיא [18] ומלכות רומא רבתא ומכל ארץ מצרים וארץ ישראל וארץ יון וארץ צרפת וארץ ספרד ואינגלטירה (אנגליא), ומכל לשונות הגוים נמצאים שם לסחורה על ידי גינואין ופישנין ח) ושם תלמידי חכמים חשובי הדור ובראשם רבי ראובן בר טודרוס ורבי נתן כן רבי זכריה ז"ל. ורבי שמואל הרב שלהם ורבי שלמיא בר רבי מרדכי ז"ל ויש ביניהם עשירים גדולים ובעלי צדקה, ועומדים בפרץ לכל הבאים לירם ומשם ארבע פרסאות ללוניל [19], ושם קהל קדוש מישראל עוסקים בתורה יומם ולילה, ושם רבינו משולם הדב הנדול וחמשה בניו חכמים גדולים ועשירים, ושמותם רבי יוסף ורבי יצחק ורבי יעקב ורבי אהרן ורבי אשר הפרוש שנפרש מעניני העולם ועומד על הספר יומם ולילה ומתענה (ביום) ואינו אוכל בשר והוא הכם גדול בתלמוד והרב רבי משה ניסו, ורבי שמואל החזן ורבי שלמה הכהן ורבי יהודה הרופא בן תיבון הספרדי ובל הבאים מארץ מרחק ללמוד תורה מפרנסים אותם ומלמדים אותם ומוצאים שם פרנסה ומלבוש מאצל הקהל כל ימי היותם בבית המדרש והם אנשים חכמים וקדושים בעלי מצוות העומדים בפרץ לכל אחיהם הקרובים והרחוקים ובה קהל יהודים כמו שלש מאות יצ"ו והיא רחוקה מן הים שתי פרסאות, ומשם שתי פרסאות לפותיקיירש [20], והיא כרך גדול ויש בו יהודים כמו ארבע מאות

(ארבעים), ושם ישיבה גדולה על ידי הרב הנדול רבי אברהם בר רבי רור זצ״ל, והוא רב פעלים וחכם נדול בתלמוד ובפסוק (תנ״ך), ובאים מארץ מרחק אליו ללמוד תורה ומוצאים מנוחה בביתו והוא מלמדם. ומי שאין לו להוציא הוא מוציא להם משלו וממונו לכל צרביהם, והוא עשיר נדול ושם הנריב רבי יוסף בר רבי מנחם ורבי בנבנשת ורבי בנימין ורבי אברהם ורבי יצחק בר רבי משה ז״ל. ומשם שלש (ארבע) פרסאות למנרש הנקרא בורק רשאן נ״ל [21], ושם קהל מיהודים כמו מאה ובהם חכמים ובראשם רבי יצחק בר רבי יעקב, ורבי אברהם בר רבי יהודה ורבי אלעזר ורבי יצחק ורבי משה ורבי יעקב בן הרב רבי לוי ז״ל והוא מקום תעות [22] לנוים, ובאים מאפסי הארץ. והיא קרובה מן הים שלשה מילין ויושבת על שפת הנהר הנדול הנקרא רוהני [23] והוא הסובב כל ארץ פרובנצה [24]. ושם הנשיא אבא מרי בר רבי יצחק ז״ל ט) והוא פקיד השלטון רמון [25]. ומשם שלש פרסאות לעיר ארלים [26], ושם כמו מאתים מישראל ובראשם רבי משה ורבי טוביה ורבי ישעיה ורבי שלמה ורבי נתן הרב בר אבא מרי ז״ל ומשם (שלשה) שני ימים י) למרשיליא [27], והיא עיר של נאונים וחכמים ושם שתי קהלות ובהם כמו שלש מאות יהודים, הקהל האחד יושבים על שפת הים למטה, והקהל האחר יושבים במנרל למעלה. ושם ישיבה נדולה מתלמידי חכמים, רבי שמעון בר רבי אנטולי ורבי יעקב אחיו ורבי לבארו, והם ראשי ישיבה של מעלה ובראש הקהל של מטה רבי יעקב פירפיינו [28] העשיר, ורבי אברהם ורבי מאיר חתנו ורבי יצחק ברבי מאיר זצ״ל והיא עיר נרולה על שפת הים

הערות:

א) ההקדמה נמצאת בכל הדפוסים הראשונים ובכ״י חיותר קדומים, וכנראה נכתבה ע״י עורך הרשימות של ר׳ בנימין או המעתיק ספרו ב) אלחריזי בתחכמוני סי׳ ט״ו מזכיר ג״כ שמות הרבנים משם ג) מלת ז״ל (זכרונו לברכה) או ע״ה (עליו השלום) הבא בסוף השם מורה כי כבר נפטר לעולמו, וזה שייך אם הוא מתאר אבי האיש שמביא ולא באיש עצמו, כי ר׳ בנימין מספר אודות החיים ולא על המתים כבר, ולכן במקום שנאמר בו ז״ל, זצ״ל או ע״ה חסר מלת „בן״ קודם השם ד) ר׳ אברהם ב״ר יצחק מנרבונא הוא הראב״ד השני, מחבר האשכול, והוא איש הבינים בין צרפת וספרד, נפטר בשנת תתקל״ח (1175) ה) פרסא פרסית (parasang) היא 3½ מילין אנגליים — עשר פרסאות הוא מהלך יום אחד ו) המלך מפורטיגאל מכונה גם בזמן ההוה המלך מן אלגרווים שם גרבא בנוי לפרס נמצא בשו״ת תשב״ץ ח״א סי׳ י״ב. ז) בני ג׳ינוא ופיסא הגרים שם. ח) הוא ריימונד החמישי הנסיך מטולוז. ט) ר׳ יצחק בר אבא מרי הוא בעל העיטור שכתב ספרו במרשיליא בשנת תתקל״ט (1179), אבל ספק הוא אם בנו היה פקיד הנסיך ריימונד י) בנוסחא של הוצאת אשר נאמר שלשה ימים, ובאמת המרחק בין ארלים למרשיליא הוא 53 מילין אנגליים שהוא פחות מעט משני ימים

[1] Navarre. [2] Tudela [3] Castile. [4] Saragossa [5] Ebro [6] Tortosa [7] Tarragona [8] Cyclopean [9] Barzelona. [10] Pisa [11] Genoa. [12] Sicily [13] Gurona. [14] Narbonne [15] Beziers [16] Montpelier [17] Algarve. [18] Lombardy [19] Lunel [20] Pasquieres [21] Bourg de St. Gilles [22] Pilgrimage. [23] Rhone [24] Province [25] Raymond [26] Arles. [27] Marseilles [28] Perpignano.

ב

במרשיליא יבנס אדם בספינה לעיר ג׳ינואה [1] היושבת על שפת הים, והוא מהלך ארבעה ימים בים ושם שני יהודים אחים רבי שמואל בן סלים ואחיו שהיו מעיר סבתא [2] והם אנשים טובים והעיר מוקפת חומה ואין מלך שולט עליהם בי אם השופטים שהם מקימים עליהם ברצונם. ולכל אחד ואחד מהם מנרל בביתו ובשעת מחלוקתם נלחמים אלו עם אלו על ראשי המנרלים, והם מושלי הים ועושים רוגיות הנקראות גלירא [3] והולבים בכל המקומות לשלול שלל ולבוז בזה ומביאים אל ג׳ינואה והם נלחמים עם אנשי פישה וביניהם ובין פישה מהלך שני ימים. פישה היא עיר נרולה מאד ובה כמו עשרת אלפים מנרלים בבתים שלהם ללחום בעת המחלוקת. ובל אנשיה נבורים, ואין מלך ואין שר שולט עליהם בי אם השופטים אשר הם מקימים עליהם ובה כמו עשרים יהודים ובראשם רבי משה ורבי חיים ברבי יוסף ז״ל, ואינה מוקפת חומה, והיא רחוקה מן הים ארבעה מילין, ויוצאין ונבנסין אליה בספינות על יד הנהר היורד בתוך המדינה ומשם ארבע פרסאות לעיר לוקא [4], והיא נדולה ושם ארבעים יהודים ובראשם רבי דוד ורבי שמואל ורבי יעקב ומשם מהלך ששה ימים לעיר רומא רבתא והיא ראש מלבות ארום. ושם כמו מאתים יהודים נבברים ואין פורעין מס לשום ארם ומהם משרתי האפיפיור אלבסנדרוש, הוא ההנמון הנדול הממונה על בל בעלי דת ארום ושם חכמים נדולים ובראשם רבי דניאל, ורבי יחיאל משרת של האפיפיור והוא בחור יפה נבון וחכם ויוצא ובא

בבית האפיפיור והוא פקיד ביתו ועל כל אשר לו והוא נכדו של רבי נתן שעשה ספר הערוך א) ופירושיו ורבי יואב בן הרב רבי שלמה, ורבי מנחם ראש הישיבה ורבי יחיאל הרר בטרשטיברי [5], ורבי בנימין בר רבי שבתי ז״ל.

רומא העיר היא בשני חלקים והנהר טיברו [6] מחלק באמצע המרינה, חלק אחר מצד זה וחלק אחר מצד שני. בחלק הראשון הבמה הגדולה שקורין לה שאן פיטרא די רומא [7], ושם היה ארמון של יוליום קיסר הגדול ב) ויש שם בנינים הרבה והם משונים מכל בנין שבעולם ובין החלק המיושב והחרב מן רומא ארבעה ועשרים מילין. ושם שמונים היכלות משמונים מלבים גדולים הנקראים בלם אינפרדור [8] ממלכות טרקוינום [9] ועד מלכות פיפנום [10] אביו של קרלו מגנום [11] אשר בכש ארץ ספרד מיד הישמעאלים בתחלה והיכל טיטום חוץ לרומא שלא קבלוהו הישיש [12] ושלש מאות יועציו בשביל שלא עשה מצותם שלא לקח ירושלם אלא לשלש שנים ונזרו הם עליו שיקח אותה לשתי שנים ג) ושם היכל במו ארמון המלך אספסיינום [13] בנין גדול וחזק מאד. ושם ארמון המלך נלסין [14] ד) ויש בתוך ארמון שלו שלש מאות וששים חלונות כמנין ימות השנה וההקפת הארמונים שלשה מילין והיתה מלחמה ביניהם בימי קרם ונפלו בתוך הארמון יותר ממאה אלף בני אדם הרונים, והיו העצמות תלויות ה) ער היום הזה וצייר המלך ענין המלחמה מצד לצד מערכה לקראת מערכה בני אדם וסוסיהם ובלי מלחמתם הכל מאבני שיש להראות לבני העולם המלחמה שהיתה בימי קרם ושם תמצא מערה שהולכת תחת הארץ ונמצאים בה המלך והמלכה ואשתו על בסאותם, ועמם כמו מאה בני אדם שרי המלוכה ובלם חנוטים במלאכת הרופאים ער היום הזה ושם שנגוון רלטרנה [15], ובבמה שני עמודים מנחשת ממעשה שלמה המלך ע״ה ובבל עמוד ועמוד חקוק שלמה בן דוד, ואמרו לי היהודים אשר ברומא בי בכל שנה ושנה בימי תשעה באב נמצאה זיעה עליהם נגרת כמים. ושם מערה שגנז טיטום בן אספסיינום כלי בית המקדש שהביא מירושלים, וגם מערה אחת בהר על שפת הנהר טיברו ושם קבורים הצדיקים ז״ל עשרה הרונים מלכות ולפני שנגוון רלטרנה מצוייר שמשון ובידון בירו של אבן, וגם אבשלום בן דוד, וגם המלך קושטנדינום שבנה קושטנדינה ועל שמו נקראת קונשנטינופולי, והוא וסוסו מצויירים מנחשת ומצופים בזהב ויש בנינים ועניינים אחרים ברומא שלא יובל אדם לספרם

הערות:

א) ר׳ נתן הרומי גמר את ספרו הערוך בשנת תתס״א (1101) ב) חוא היכל ציזר על גבעת פאלאטין. ג) ההגדה הזאת לקח סיוסיפון ח״א סימן ד׳, ושם נאמר כי היה ש״ך ישישים. ד) יש שנוי נוסחאות בכאן ומעות בכולן, ונראה שכוונתו להקולוסיום שהיו בו תחתיים שניים שלישים ורביעים ובו ש״ך חדרים, אך ר׳ בנימין עושה מהם שס״ה חדרים כדי להשוותם למנין ימי החמה ור״ל מספר מרובה. ה) לתלות עצמות המתים לא שמענו ונראה שהיא ט״ס וצ״ל תלי תלים (גרינהום) ו) בעל סדר הדורות (דפוס ווארשא צד 157) וגם צונץ חושבים במעות כי ר׳ בנימין מספר מעשרה הרוגי מלכות שנזכרו בתלמוד אבל אין זת מקומם, ובאמת כוונת ר׳ בנימין לעשרה חרוגים שנזכרו בהקדמת תחבמוני שנדפס ע״י גייגר בספרו מלא חפנים, ובספר חסידים צד 151 דפוס ברלין, ושם נאמר ונתרגו עשרה צדיקים וחכמים ז״ל, ר׳ חסדיח ב״ר חננאל הגדול נ״ע קרוב לזקני ר׳ יואל, ור׳ אמנון, ור׳ אוריאל הרב הצדיק ז״ל, ור׳ מנחם, ור׳ חייא, ור׳ משה, ור׳ דוד ור׳ צדוק, ור׳ ירמיה, ור׳ אוריאל (יחיאל), וקנים חסידים, ראשי הקהל ומנהיגי העיר, רבנים ז״ל לחיי עוה״ב אמן הרוגים באלה היו ברומא וכן בשאר קהלות.

[1] Genoa. [2] Ceuta. [3] Galleys. [4] Lucca [5] Trastevere. [6] Tiber. [7] St. Peter. [8] Imperator, emperor [9] Tarquinius [10] Pepin. [11] Charlemagne [12] Consul [13] Vespasianus [14] Coloseum. [15] St John in the Lateran.

ג

מרומא ארבעה ימים לקפואה [1] היא המרינה הגדולה שבנה קפים [2] המלך, והיא טובה אבל המים רעים והארץ משבלת, ויש בה כמו שלש מאות יהודים ובהם חכמים גדולים נכבדי ארץ ובראשם רבי קונפשו [3] ורבי שמואל אחיו ורבי זקן א) בן הרב רבי דור ז״ל וקורין לזו המלכות פרינציפלו [4]). ומשם לפוצולי [5] הנקראת סוריינטו [6] הגדולה שבנה צינצן (צור) הדרעור ב) שברח מפני פחד דוד המלך ע״ה. ויצא הים ובסה אותה כשני חלקים מן העיר, ועד היום הזה רואים בני אדם השווקים והמגדלים שהיו בתוך המרינה. ושם מעין נובע מתוך התהום וימצא שם השמן הנקרא פיטרוליו [7] ומלקטין אותו על פני המים ומשיחין אותו לרפואות. ויש מרחצאות של מים חמין נובעין מתוך הקרקע על שפת הים והם במו שני מרחצאות. וכל אדם שיש בו חולי ילך וירחוץ בהם וימצא מרפא ומרגוע וכל החולים

מבני לונברדיא באים שם בקיץ. ומשם ילך ארם דרך חמשה עשר מילין תחת ההרים והוא הבנין שבנה רומולום [8] המלך אשר בנה רומא, והבל עשה מפני פחד רור מלך ישראל ויואב שר צבאו. ועשה בנין על ההרים ותחת ההרים ער נאפולי [9] המרינה, והיא עיר בצורה מאר מבנין היונים ויושבת על שפת הים. ושם במו חמש מאות יהודים ובראשם רבי יחזקיה ורבי שלום ורבי אליה הכהן ברבי יצחק מהר ההר (נפוס) [10] ז״ל, ומשם דרך יום עד עיר שלירנה [11], ושם ישיבת הרופאים בני ארום, ושם במו שש מאות יהורים ובראשם חבמים רבי יהורה בר רבי יצחק ג) ורבי מלבי צרק הרב הגרול מעיר ציפונתו [12] ורבי שלמה הבהן ורבי אליה היוני ורבי אברהם נרבוני ורבי המון והיא עיר מוקפת חומה מצר היבשה ומצד האחר על שפת הים, והמגרל בראש ההר חזק מאר. ומשם חצי יום לאמלפי [13], ושם במו עשרים יהורים ובראשם רבי חננאל הרופא ורבי אלישע בן אבראל־גיר [14] הנריב ז״ל. והגוים אנשי הארץ תגרים הולבים בסחורה ואינם זורעים אלא קונים הבל בבסף מפני שהם שובנים על ההרים הגבוהים ובראשי המלעים, אבל יש להם פירות הרבה בי היא ארץ ברמים וזיתים וגנות ופרדסים, ואין ארם יבול להלחם עמם. ומשם דרך יום לבינבינטו [15], והיא עיר נרולה יושבת על שפת הים ונהר אחד, ושם קהל מיהורים כמו מאתים ובראשם רבי קלונימום ורבי זרח ברבי אברהם ז״ל. ומשם שני ימים למלפי [16] שבארץ פוליא [17] והיא ארץ פול ד), ושם כמו מאתים יהורים ובראשם רבי אחימעץ ורבי נתן ורבי צדוק ומשם מהלך יום לאשקולי [18], ושם במו ארבעים יהורים ובראשם רבי קונסולו ורבי צמח חתנו ברבי יוסף ז״ל ומשם שני ימים לטראני [19] אשר על שפת הים ושם מתקבצים כל התועים לעבור לירושלים כי שם הנמל (פורט) הנבון, ושם קהל מישראל כמו מאתים ובראשם רבי אליה ורבי נתן הרשן ורבי יעקב, והיא עיר טובה וגרולה. ומשם מהלך יום לקולו רברי [20] היא המרינה הנרולה אשר החריב המלך ניללמו [21] של ציקיליא, ואין שם היום מישראל ומן הגוים במו כן מפני שהיא חרבה. ומשם יום אחר לטראנטו [22], והיא תחלת מלבות קלאבריא [23] ויושביה יונים והיא עיר גרולה ובה כמו שלש מאות יהודים ובהם חכמים ובראשם רבי מאלי ורבי נתן ורבי ישראל. ומשם מהלך יום לברינדישי [24] אשר על שפת הים ושם כמו עשרה יהורים צובעים

הערות:

א) כמו חשם „אלטער" באשכנזית. ב) היא תגדת יוסיפון בספר א׳ סי׳ ג׳ וד׳ ג) ר׳ יצחק אבי ר׳ יהודה כנראה הוא „החגב היוני" שנשא עליו חידה הראב״ע בבקרו את סלירנו כעשרים שנה קודם ר׳ בנימין. ד) תרשיש פול ולוד מושבי קשת תובל ויון האיים החרוקים (ישעיה, ס״ו, י״ט).

[1] Capua. [2] Capus [3] Compasso. [4] Principality. [5] Pozzuoli. [6] Sorrento [7] Petroleum. [8] Romulus [9] Naples [10]. Napus. [11] Salerno [12] Siponto. [13] Amalfi [14] Abu-al-gir [15] Benevento [16] Melfi. [17] Spolio. [18] Ascoli [19] Trani. [20] Colo di Bari. [21] William. [22] Taronto [23] Calabria [24] Brindisi

ד

מברינרישי שני ימים לאוטרנרו [1] אשר על שפת הים בארץ יון, ושם במו חמש מאות יהורים, ובראשם רבי מנחם ורבי בלב ורבי מאיר ורבי מאלי ומשם עובר ארם דרך שני ימים בים לאי קורפו [2], ושם יהורי אחר ושמו ר׳ יוסף. ער הנה מלבות ציקיליאה [3]. ומשם דרך שני ימים בים לארטה [4], והיא תחלת מלבות מנואל מלך היונים, ובה במו מאה יהורים ובראשם רבי שלחיה ורבי אירקולום. ומשם שני ימים לאפילון [5] א). ושם במו עשרה (שלשים) יהודים ורבי שבתי בראשם. ומשם חצי יום לנטוליקון [6] היושבת על זרוע הים. ומשם יום לפטרה [7], היא המרינה אשר בנה אנטיפטרוש מלך יון ב) והוא היה אחר מארבעה מלבים שקמו אחרי אלבסנדרום המלך ושם בנינים גרולים קרמונים ושם במו חמשים יהורים ובראשם רבי יצחק ורבי יעקב ורבי שמואל. ומשם חצי יום דרך ים ללפנטו ג), ושם במו מאה יהורים על שפת הים ובראשם רבי נורי ורבי שלום ברבי אברהם ז״ל. ומשם מהלך יום וחצי לקרישא [8] ושם חונים במו מאתים יהורים לברם בהר פרנשוש [9], והם זורעים וקוצרים בנחלתם וקרקעותיהם ובראשם רבי שלמה ורבי חיים ורבי ירעיה. ומשם שלשה ימים ער עיר קורינטה [10] בירת המרינה, ושם כמו שלש מאות יהורים ובראשם רבי ליאון ורבי יעקב ורבי חזקיה ומשם שני ימים לטיבש [11] עיר נרולה ובה כמו אלפים יהורים, והם האומנים הטובים לעשות בנרי משי וארגמן בארץ היונים ובהם חכמים נרולים במשנה ובתלמור, והם גרולי הרור ובראשם הרב הגרול רבי קוסי ורבי משה אחיו ורבי חייא ורבי אליה תורתינו (טורטינו) ורבי יקטן, ואין במוהם בכל ארץ יון חוץ ממרינת קונסטנטינופולי. ומשם

מהלך יום לכאלציס ד) והיא עיר גדולה על שפת הים ובאים אליה תגרים מכל עבר ופנה, ושם כמו מאתים יהודים ובראשם ר׳ אליה פשלטידי ורבי עמנואל ורבי כלכ. ומשם דרך יום עד יבושטריסה [12], והיא מרינה על שפת הים ושם כמו מאה יהודים, ובראשם רבי יוסף ורבי שמואל ודבי נתניה ומשם לרבוניקה [13] מהלך יום אחד ושם כמו מאה יהודים ובראשם רבי יוסף ורבי אלעזר ורבי יצחק. ומשם מהלך יום לשימון פיטמו [14] ובה כמו חמשים יהודים ובראשם רבי שלמה ורבי יעקב, והיא תחלת בלכיה [15], שיושביה שוכנים בהרים והיא האומה הנקראת בלכיין, והם קלים ברגליהם כצבאים ויורדים מן ההרים לשלול ולבוז אל ארץ יון, ואין אדם יכול לעלות עליהם למלחמה, ואין מלך יכול לשלוט עליהם ואינם מחזיקים ברת הנוצרים וקוראים שמות בניהם בשמות היהודים ויש אומרים שהם היו יהודים והיו קוראים ליהודים „אחינו", ובכ״ן כשימצאו אותם בוזים אותם אך אין הורגים אותם כמו שהורגים ליונים ואין להם שום רת (חוקים ומשפטים) ה), ומשם שני ימים לנרדיני [16], והיא חרבה ואנשים מעט בה מיונים ומיהודים, ומשם שני ימים לארמילו [17] והיא עיר סחורה על שפת הים לווניציאין לפישאין ולגינואין, ולכל הסוחרים הבאים שם, והיא רחבת ירים, ובה כמו ארבע מאות יהודים וביניהם הרב דבי שילה לונברדו ורבי יוסף הפרנס ורבי שלמה הראש ומשם מהלך יום לבישינה [18] ושם כמו מאה יהודים ובראשם רבי שבתאי הרב, ורבי שלמה ורבי יעקב ומשם דרך שני ימים בים לעיר סלוניקי [19] שכנה סליקוס המלך האחד מארבעה שריגי (שרי) יון שקמו אחרי אלכסנדרוס והיא עיר גדולה מאד ובה כמו חמש מאות יהודים, ושם הרב רבי שמואל ובניו תלמידי חכמים, והוא ממונה על היהודים, והם מתעסקים במלאכות ומשם שני ימים לרמיטריסי [20], ושם כמו עשרים (חמשים) יהודים, ושם רבי ישעיה ורבי מכיר ורבי אליאב ומשם שני ימים לדרמה [21] ובה כמו מאה וארבעים יהודים ובראשם רבי מיכאל ורבי יוסף ומשם מהלך יום לקרישתופולי [22] ושם כמו עשרים יהודים ומשם שלשה ימים דרך ים לאבידו [23] היושבת על שפת הים

הערות:

א) יש גורסין אכילום והוא הנהר הנופל בים (Ionian) נגד איתאקא (Ithaca)

ב) מקורו ביוסיפון ח״ב סי׳ כ״ג. ג) בראשית ימי חבינים היתה נקראת נופקטום (Epacto=Naupactus) ולבוא שם מפאפראס היה צריך האדם לעבור הים קורינטה ד) כאלציס היא עיר הבירה של איריפוס (Negroponte=Eurboca) ויושבת על זרוע הים של איריפוס (Euripus) ה) בעשרים שנה אח״כ מרדו הוואלאכים בממשלת ביזאנטין ומשלו בעצמם

[1] Otranto. [2] Corfu. 3 Sicily. [4] Arta. [5] Aphilon=Achelous [6] Anatolicum—Aetolicum [7] Patras. [8] Crissa [9] Parnassus [10] Corinth [11] Thebes. [12] Jabustrisa=psalteri [13] Rabonica [14] Simon Potamo [15] Wallachia [16] Gardiki [17] Armylo. [18] Wissena [19] Salonica=Saloniki. [20] Demitrizi. [21] Dra- [22] Christopoli. [23] Abidos

ה

מאבידו מהלך חמשה ימים בין ההרים עד מרינת קושטנדינה הגדולה [1], והיא ראש (בירת) המלכות לכל ארץ יון הנקראת גריזאניש (גריניש) [2], ושם כסא המלך מנואל אימפרדור [3], ושנים עשר מלכים (שרים) תחת ידו וכל אחד ואחד יש לו ארמון בקושטנדינה, ולהם מגדלים ומדינות ושולטים בכל הארץ, ובראשם המלך איפרכום [4], והשני מינא דמשטוקום [5], והשלישי דומינום [6], והרביעי מינא רוקם [7], והחמישי איקנמום מינלו [8], ושאר השמות שלהם גם כן בענין הזה ועיר קושטנדינה בתקפתה יש שמונה עשר מילין, חציה על הים וחציה על היבשה, והיא יושבת על שתי זרועות, אחר יבא מצר עסיא והאחר מים ספרד וכל הסוחרים באים מארץ בבל וארץ שנער וארץ פרס, וכל מלכות ארץ מצרים וארץ כנען ומלכות רושיא א) ואונגריא ופצינקיא ב) וכזריאה ג), וארץ לונברדיא [9] וספרד והיא עיר הומיה ובאים אליה בסחורה מכל הארצות בין בים ובין ביבשה, אין כמותה בכל הארצות חוץ מבגראר ד) העיר הגדולה אשר לישמעאלים. ושם בכה של שאן סופיא [10], ושם שוכן האפיפיור של היונים, מפני שאינם עונים (נכנעים) לרת האפיפיור של רומא ושם כמות ה) כמנין ימות השנה, ויש שם ממון רב לאין מספר שמביאין אליה בכל שנה ושנה מס משני איים גדולים וכרכים שיש שם וכעושר הזה לא נמצא בכל הבמות שבעולם. ובתוך הבמה עמודים של כסף וזהב ועששיות של כסף וזהב יותר ממה שיכול אדם לספר ויש שם מקום אחר לשחוק המלך סמוך לבות׳ל הארמון הנקרא איפרדומי [11] ובכל שנה ושנה עושה המלך שם ביום הולדת ישו הנוצרי שחוק גדול ובאותו המקום משחקים בני אדם שונים לפני המלך והמלכה בכל מיני בישוף ובלא בישוף, ומביאים אריות ודובים

ונמרים וחמורי הבר ומשלחים אותם להתקוטט זה בזה, והעופות במו כן. ולא נראה בשחוק ההוא בכל הארצות. והוא המלך מנואל בנה ארמון גדול לבסא מלכותו על שפת הים, חוץ מן הארמונים שבנו אבותיו וקרא אותו בלבירנאי [12], וצפה העמודים והבותרות זהב וכסף צרוף וצייר בהם כל מלחמות הקרמונים אשר היו לפניו וגם המלחמות שעשה הוא בעצמו, ועשה גם בסא של זהב עם אבן יקרה, ועטרת זהב עשה תלויה בשלשלת זהב על הבסא במדת ישיבתו תחתיה ו) ובה מרגליות שאין שום אדם יכול לשער דמיהן, כי בלילה אין צריכין שם נרות כי הכל רואין מאור המרגליות אשר מאירים להם עד מאד ועוד ענינים שאין אדם יכול לספר אותם מביאין מארץ יון כל המס בכל שנה ושנה וממלא ממנו מגדלים מבגדי משי וארגמן וזהב, ולא נראה בבנין ההוא ובעושר ההוא בכל הארץ אומרים כי המס של המדינה עולה בכל שנה ושנה עשרים אלף זהובים מן שבירות החניות והשוקים ומכס הסוחרים הבאים בים וביבשה, והיונים אנשי הארץ עשירים גדולים בזהב ובמרגליות, והם הולבים מלובשים בבגדי משי ומשבצות זהב באריגה וברקמה על לבושיהם, ורובבים על סוסים ורומים לבני מלבים והארץ רחבת ידים מאד בכל מיני מנדים וגם לחם ובשר ויין הרבה ולא נראה בעשרה בכל העולם ושם בעלי חכמה בכל ספרי היונים, ואובלים ושותים איש תחת גפנו ואיש תחת תאנתו, ושוברים מכל הלשונות הגוים הנקראים לועזים (ברברים) ללחום עם השלטון מסעור מלך התוגרמים והם נקראים טורקוש (תורכום) [13], מפני שאין להם לב למלחמה, והם נחשבים כנשים שאין בהם כח לעצור ואין יהודים בתוך המדינה ביניהם, כי העבירו אותם אחר זרוע הים, וזרוע הים מרמורי [14] מקיף עליהם מצד אחד ואינם יכולים לצאת אלא דרך ים לסחור עם בעלי המדינה. ושם המקום שדרים בו היהודים הוא פיירא [15] ושם במו אלפים יהודים רבנים (פרושים) ובמו חמש מאות קראים מצד אחד, ומחיצה ביניהם ובין הרבנים שהם תלמידי חכמים, ובראשם רבי אבטליון הרב, ורבי עובדיה ורבי אהרן (בושפו) בבור שורו, ורבי יוסף שרגינו ורבי אליקים הפרנס וביניהם אומנים של בגדי משי וסוחרים הרבה ועשירים גדולים אבל אין מניחין שם ליהודי לרבוב על סום חוץ מר׳ שלמה המצדי שהוא רופא המלך, ועל ידיו מוצאין היהודים ריוח גדול בגלותם, כי בגלות בבר הם יושבים והשנאה רבה עליהם, והיונים משליכין המים המטונפין של הבורסקין עוברי העורות בחוצות היהודים לפני פתחי ביתם ומלבלבין מגרש (ניטו) היהודים בן שונאים היונים את היהודים בין טוב ובין רע ומבבידין עולם עליהם, ומכין אותם בחוצות ומעבידים אותם בדרך, אבל היהודים הם עשירים ואנשים טובים בעלי חסד ומצות וסובלים עול הגלות בעין יפה

הערות:

א) אתוזת קיוב הגדולה נקראה אז רוסיא. ב) המדינות האלה נזכרו ביוסיפון ח״ג סימן א׳, שהם יוצאי בני תוגרמה פצינקיא היתה המדינה מנהר הדנוב למר דניפר, והיא (Dacia) בימי קדם ג) כוזריאה כוללת המחוזים הדרומיים ברוסיא עם המחוז קרים (Crimea) והיא ארץ הכוזרים שהתיהדו יושביה, ורבי פתחיה עבר בכוזריא שמונה ימים ד) עדיין לא היה שם וספי השטועה הוא מספר אדות גדלה, ואפשר שכתב ההערה הזאת אחרי תום נסיעתו ו) עי׳ רש״י דהי״א כ׳ ב׳, ויקח דויד את עטרת מלכם מעל ראשו וימצאה משקל ככר זהב ובה אבן יקרה ותהי על ראש דויד וכתב רש״י ויש לתמוה איך ראשו סובלת אותה? ורבותינו פירשו אבן שואבת היתה בה ושמעתי בנרבונה כי מנהג מדינה בארץ ישמעאל שתולין כתר של מלך מלטעלה על ראשו והוא יושב בנגדה מלמטה תחתיה על כסאו. ומה שכתוב ותהי על ראש דויד — שנראית כמו על ראשו ז) אבן ויורגא בספרו שבט יהודה כ״ה יאמר כי המלך שמלך קודם מנואל קומנינוס עשת גזרה שלא ישבו היהודים רק בחלק פירא ולא יסחרו בדברים אחרים רק בבורסקי ובבנין אניות

[1] Constantinople [2] Greece [3] Imperator=Emperor [4] Hipparchus [5] Megas Domesticus [6] Dominus. [7] Megas Ducas [8] Oeconomus Megalus [9] Lombardy [10] Santa Sophia [11] Hippodrome. [12] Blachernae [13] Turks [14] Marmora. [15] Pera.

ו

מקושטנדינה מהלך שני ימים לרודוסטו [1], ושם קהל מישראל בארבע מאות ובראשם רבי משה ורבי אביה ורבי יעקב ומשם שני ימים לגליפולי [2] ושם במו מאתים יהודים ובראשם דבי אליה קפיד (קפור) ורבי שבתי זוטרא, ורבי יצחק מינאש ובלשון לעז (יונית) קורין לנדול מינש [3] ומשם שני ימים לקליש [4] ושם במו חמשים יהודים ובראשם רבי יעקב ורבי יהודה ורבי שמעיה. ומשם שני ימים לאי מימילין [5] מאיי הים, ובאיים קהלות מישראל בעשרה מקומות ומשם שלשה ימים דרך ים לאי שיאום [6], ובה במו ארבע מאות יהודים ובראשם ר׳ אליה תימן (הימן) ורבי שבתי. ושם ימצאו

אילנות שלוקטין מהם המצטיקי [7]. ומשם שני ימים לאי סמוש [8] ובה שלש מאות יהודים ובראשם רבי שמריה ורבי עובריה ורבי יואל, ובאיים ההם קהלות רבות מישראל. ומשם שלשה ימים דרך הים לרודיש [9] ובה כמו ארבע מאות יהודים, ובראשם רבי אבא ורבי חננאל ורבי אליה ומשם ארבעה ימים לקיפרוס [10] ושם יהודים רבנים, ועור שם קיבוץ יהודים מינים קיפרוסין א) וישראל מנרין אותם בכל מקום, והם מחללין ליל שבת ושומרים ליל יום ראשון (מוצאי שבת) ומשם שני (ארבעה) ימים לקורקום [11] והיא תחלת ארץ ארם הנקראת ארמיניא, והיא תחלת ממשלת טורוש [12]. בעל (נשיא) ההרים מלך ארמיניא, המולך עד מרינת תרוניא [13] ועד ארץ התוגרמים הנקראת טורקוש. ומשם שני ימים למלמישטרש [14] היא תרשיש ב) היושבת על הים. עד הנה מלכות היונים הנקראת נריניש (נריזיאניש). ומשם שני ימים לאנטוכיא [15] היושבת על נהר פור [16] הוא נחל יבוק ג) היורד מהר הלבנון ומארץ חמת, והיא העיר הגדולה שבנה אנטיוכוס המלך. ויש על המרינה הר גבוה מאד והחומה מקפת את ההר. ובראש ההר מעין וארם ממונה על המעין ומשלח את המים בנשרים (תעלות) תחת הקרקע אל בתי הגדולים אשר בעיר ומצר אחר מהעיר מקיף אותה הנהר, והיא עיר בצורה מאד תחת ממשלת פרינצי בימונט אפויטבין הבבא [17], ויש בה כמו מנין (עשרה) מישראל והם אומני הזכוכית ובראשם ר׳ מרדכי ור׳ חיים ור׳ שמואל (ישמעאל) — ומשם שני ימים ללינא היא לורקיא [18], ובה כמו מאתים (מאה) יהודים ובראשם רבי חייא ורבי יוסף. ומשם שני ימים לניבל [19] היא בעל נד ה) תחת הר הלבנון הסמוכה לאומה שקורין אותה אל־חשישין ו) ואינם מאמינים ברת הישמעאלים אלא לאחד מביניהם שחושבין כמו נביא (כרמט=כנבת) וכל מה שיאמר להם יעשו אם למות אם לחיים, וקוראים אותו שיך אל חשישין, והוא הזקן שלהם ועל פיו יצאו ועל פיו יבואו כל אנשי ההרים ומקום ישיבתו הוא בעיר קרמוס היא קרמות בארץ סיחון. והם בעלי אמונה על פי מאמר הזקן שלהם, ובכל המקומות פוחדים מהם מפני שהורגים את המלכים (הלוחמים עמהם) במסירה (במסירות נפש). ומהלך ארצם שמונה ימים, והם נלחמים עם בני אדום הנקראים פרנקיש [20], ועם השלטון מטריפולי היא טרבלס אל שאם [21] בימים הראשונים רעשה הארץ של טריפולי ז) ומתו רבים מן הנוים ומן היהודים, כי נפלו הבתים והחומות עליהם ח) והיתה מפולת באותו הזמן בכל ארץ ישראל, ומתו יותר מעשרים אלף בני אדם בימים ההם.

הערות:

א) כלומר בני קיפרוס ובמעות העתיקו אפיקורסים בנסתאות שפנינו. והם היו בני חבורה או כת שחדשו דבר חדש בשמירות שבת, והוא, כי יום השבת מתחיל מהבוקר של יום השביעי ולא מליל ששי שלפניו שהוא אור ליום השביעי, ועל דבר חלול שבת זה כתב תראב״ע את „אגרת השבת״ בעת התגוררו באנגליא בשנת תתקי״ם (1158) ואלו דבריו: „ויהי בשנת ארבעת אלפים ותשע מאות ותשע עשרה בחצי ליל שבת בארבעה עשר יום לחודש סבת, ואני אברהם הספרדי הנקרא אבן־עזרא הייתי בעיר אחת מערי האי הנקרא קצה הארץ וכו׳ ואדור נדר אם אחן שנה לעיני אחר צאת יום הקדוש״ ומפרש, כי תלמידיו הביאו אל ביתו ספרים חדשים שנתפרסמו ברבים לאמר כי קדושת השבת מתחלת מיום השביעי לאור הבוקר ולא מליל ששי שלפניו, ומוסיפים אל הקודש כל הלילה אחר השבת השייך ליום ראשון (עיין דברי ימי ישראל ח״ד ציון ח). ב) עי׳ יוסיפון ח״א סימן א׳ כי תרשיש היא תרסוס. מלמיספראס היא 45 פרסאות אנגליות מתרשיש, ושניהם נכבשו ע״י סנואל קוסנינוס בשנת 1155. ג) אינו נחל יבוק הנופל בירדן, ולא נודע מדוע הוא קורא את הנהר ארונפוס בשם יבוק? ד) מלת הבא (בויבע) הוראתה כבר פה ומעו חמעתיקים לכתוב הפפא שהוא אפיפיור ה) יש אומרים כי בעל גר (Hasbeya) היא באניאס ואחרים אומרים שהיא הסבייא ו) מעשני פשתן. ז) הפרחי בספרו כפתור ופרח שכתב בשנת 1322 היה שבע שנים לחקור הארץ והיא (שם, פי״א) ח) הרעש היה בשנת 1157 ובאותו המקום היה עוד רעש בשנת 1170, ומפני שאינו מזכיר הרעש הזה נראה שהיה בפריפולי קודם שנת 1170.

[1] Phaedestus=Rodosto. [2] Gallipoli [3] Megas. [4] Kales. [5] Mytelene. [6] Chios [7] Mastic=trees. [8] Samos. [9] Rhodes [10] Cyprus. [11] Curicus [12] Thoros [13] Trunia. [14] Malmistras. [15] Antioch. [16] Fur=Orontes [17] Prince Boemond Pdntevin Baube. [18] Lega=Ladikiya. [19] Gebal—Gebela. [20] Franks. [21] Trabulus.

ז

מטריפולי מהלך יום לניבל [1] האחרת, שהיא ניבל בני עמון, ושם כמו מאה וחמשים (חמש מאות) מישראל, והיא ממשלחת הנינואיין [2] והשלטון שלהם קורין יוליאנוש אינכריאקוש [3], ושם מצאו הבמה שהיתה לבני עמון בימים ההם, ושקוץ בני עמון יושב על קטרינה (קתידרא) הנקרא בסא והוא עשוי מאבן ומצופה זהב ושתי נשים יושבות מימינו ומשמאלו, מזה אחת ומזה אחת ומזבח לפניו, שהיו מזבחים

ומקטרים לפניו בזמן בני עמון. ובה כמו מאתים יהודים ובראשם רבי מאיר ורבי יעקב ורבי שמחה. והיא על שפת הים של ארץ־ישראל. ומשם שני ימים לכירוס [2] היא בארות, ושם כמו חמשים יהודים, ובראשם רבי שלמה ורבי עובריה ורבי יוסף. ומשם מהלך יום אחר לציירה [3] היא צירון, והיא עיר גדולה ובה כמו עשרים יהודים, וקרוב מהם כמו עשרה מילין אומה אחת נלחמים עם אנשי צירון, היא האומה הנקראת דרוזיאין [4] והם פגנוש [5], ואין להם רת (חוקים), ויושבים בהרים ובנקיקי הסלעים, ואין מלך או שר שולט עליהם כי בעצמם הם יושבים בין ההרים, ועד הר חרמון נבולם מהלך שלשה ימים, והם שטופי זמה, האב לוקח את בתו ולוקחים אחיותיהם ויש להם חג אחד בשנה ובאים כלם אנשים ונשים לאכול ולשתות ביחד ומחלפים נשיהם כל אחד עם חבירו, ואומרים שהנפש בעת יציאתה מגוף ארם טוב תכנס בגוף ילד קטן הנולד באותה שעה. ואם ארם רע הוא תכנס נשמתו בגוף הכלב או בגוף הבהמה. וזה דרכם כסל־למו. ואין דרים ביניהם יהודים כ״א באים אליהם בעלי אומנות וצובעים ויושבים ביניהם באומנות ובסחורה וחוזרים לבתיהם, והם אוהבים ליהודים. והם קלים ברגליהם לרוץ על ההרים ועל הגבעות ואין ארם יכול להלחם עמהם [ומשם יום אחר לצרפתה [6] אשר לצירון]. ומשם מהלך יום (חצי יום) לצור [7] החרשה, והיא עיר טובה מאר ונמל (הפורט) שלה בתוך העיר, ונכנסות הספינות בין שני מנדלים, ובלילה ישליכו בעלי המכס שלשלת של ברזל בין מנדל למנדל ולא יוכל אדם לצאת לא באניה ולא בשום רבר לגנוב דבר מן הספינות ולא נמצא כנמל־ (פורט) הזה בכל הארץ והיא עיר יפה ובתוכה כמו ארבע (חמש) מאות יהודים וביניהם חכמי תלמור ובראשם רבי אפרים המצרי ריין ורבי מאיר מקרקשונה [8], ור׳ אברהם ראש הקהל ויש ליהודים שם ספינות בים ושם אומני הזכוכית הטוב הירוע בשם זכוכית צורי החשוב בכל הארצות ושם ימצא הסוקר [10] הטוב [כי שם זורעין אותו ובאים מכל הארצות לקנותו] ועולה ארם בחומת צור המעטירה (הקרומה) אשר כסה אותה הים, רחוקה מן החרשה כזריקת אבן. ואם ירצה ארם לבוא באניה בים רואה המנדלים והשווקים והחוצות והארמונים בקרקע הים צור החדשה היא עיר סתורה ובאים אליה סוחרים מכל מקום.

הערות:

א) הגבלים נזכרו בתנ״ך בתור פוסלי אבן, שנאמר ויפסלו בוני שלמה ובוני חירום והגבלים (מ״א, ה, לב),

וזקני גבל וחכמיה הם בצור (יחזקאל, כז, ט) היונים כנו את שם העיר בילוס שהוא מקום הולדת פילון היהודי כנראה מעה ר׳ בנימין לסמן את גבל לבני עמון משגרת לשון הכתוב גבל ועמון ועמלק פלשת עם יושבי צור (תהלים, פג, ח) ובאמת ישבו בני עמון בעבר הירדן (אדלר) ב) צור נודעת על אדות מעשה הזכוכית והסוקר עד שנת 1291, אז עובדה נוספי הצלב והסושלמנים השחיתוה.

[1] Genoese. [2] Guillelmus Embriacus. [3] Beirut. [4] Said [5] Druses. [6] Pagans. [7] Sarepta=Sarfend. [8] Tyre [9] Carcassonne [10] Sugar [11] Bylos

ח

מצור מהלך יום אחר לאקרי [1] היא עכו אשר היתה בגבול אשר, והיא תחלת ארץ ישראל (מצר דרום) היא יושבת על הים הגרול, ושם נמל גרול שקורין פורטו לכל התועים [2] ההולכים לירושלם בספינות ויורד לפניה הנהר הנקרא נחל קרומים א), ושם כמו מאתים יהודים ובראשם רבי צדוק ורבי יפת ברבי יונה ז״ל ומשם שלשה פרסאות לחיפא [3] היא נת חפר ב) על שפת הים, ובצר אחר הר הכרמל, ועל ההר ובתחתית ההר קברי ישראל רבים ושם כהר מערת אליהו הנביא ז״ל ועשו שם בני ארום במה וקראו אותה שנט אליאש [4]. ובראש ההר ניכר מקום המזבח ההרוס שריפא אליהו ז״ל בימי אחאב, ומקום המזבח הענול כמו ארבע אמות ובתחתית ההר יורד נחל קישון בצדו ומשם ארבע פרסאות לכפר נאום [5] הוא כפר נחום והוא מעון מקום נבל הכרמלי ג). ומשם שש פרסאות לשיוריא [6] היא נת אשר לפלשתים, ושם כמו עשרה יהודים ומאתים כותיים והם היהודים השמרונים הנקראים שמריטניש [7] והיא עיר יפה וטובה מאר על הים מכנין אינפרדור הקיסר וקרא שמה קיסריה על שמו ומשם חצי יום לקאקו (קקון) והיא קעילה ואין בה יהודים ומשם חצי יום לשן ג׳ורני [8] היא לור [9] ושם יהודי אחר צובע ומשם יום אחר לשבשת [10] היא שמרון, ועריין ניכר שם חרבות אחאב בן עמרי מלך ישראל והיא היתה עיר בצורה מאר בהר, ובה מעיינות ונחלי מים וגנות ופרדסים וכרמים וזיתים ואין שם יהודים משם לשכם היושבת בין הר גריזים והר עבל ובה כמו מאה (אלף) כותיים השומרים תורת משה ע״ה לברה וקורין להם שמרונים, ויש להם כהנים מזרע אהרן הכהן ע״ה וקורין להם אהרונים ואין מתחתנים עמם אלא בהנים כרי שלא יתערבו עמהם. והם כהני הרת ועושים זבח

ומעלים עולה ביום פסח וביתים טובים במזבח בכנסת שלהם בהר גריזים, כמו שכתוב בתורה, ונתת את הברכה על הר גריזים, ואומרים כי הוא בית המקדש, והמזבח אשר בנו בהר גריזים הוא מן האבנים שהקימו בני ישראל בשעברו הירדן, שנאמר ואת עצמות יוסף אשר העלו בני ישראל ממצרים קברו בשכם ואין להם שלש אותיות ה"א וחי"ת ועי"ן, ה"א מן אברהם שאין להם הור, חי"ת מיצחק שאין להם חסד, ועי"ן מיעקב שאין להם ענוה ובמקום אלה האותיות משימין אל"ף ובזה הדבר ניברים שאינם מזרע ישראל, כי הם יודעים תורת משה חוץ מאלו שלש אותיות, ושומרים עצמם מטומאת מת ועצם אדם וחלל וקבר. והכנדרים שלובשים בעוד יום מסירים מעליהם בשעת לבתם לבית הכנסת שלהם, ורוחצין גופם במים ולובשים בגדים אחרים וכך מנהגם בכל יום ובהר גריזים יש מעיינות וגנות ופרדסים, והר עבל יבש באבנים וסלעים, וביניהם בעמק היא עיר שכם. ומשם ארבע פרסאות להר הגלבוע וקורין לו בני ארום מונטו גלבוא [11] והיא ארץ יבשה מאר ומשם חמש (שתי) פרסאות לעמק אילון וקורין אותו בני ארום ואל דילונא [12], ומשם פרסא אחת (לנראן דור) ליהומריא לינראן [13], היא עיר גרעון הנדולה ואין כה יהודים

הערות:

א) נחל קדומים אינו נחל קישון (שופטים, ח, כא) שמזכיר להלן שהוא כחמש פרסאות לדרום עכו, והנהר הקרוב לעכו הוא בילוס שיש לו חול יפה ודק המוכשר לעשיית הזכוכית ואפשר שר׳ בנימין קורא נחל קדומים מעיין־השור אשר הסופרים הערביים אומרים כי מצא אותו אדם הראשון וממנו השקה מים את השור מקרין ב) גת חפר הוא מקום הולדת יונה חנביא והוא אצל כפר קינא בגבול זבולון (יהושע, יט, יג). וגת חפר הנזכר פה היא ארץ חפר (מ"א, ד, י) שהיה שם נציב שלמה. ג) מעון כרמל היה בגבול יהודה (יהושע, טו, נה) ולא בדרום ולא בצפון א"י, וגם זה משגרת הלשון לערבב כרמל בכרמל אחר, ובנראה רשום כן ע"פ אגדה משובשת וכמו כן טעה במקום גת שהיתה בדרום פלשתים ולא נודע עתה מקומה בדיוק יש אומרים שהיא יבנה (עי׳ בידקר, פלשתינא וסוריא, 1876, צד 317)

[1] Acre [2] Pilgrims [3] Haifa [4] St. Elias [5] Capernaum [6] Caesarea [7] Samaritans [8] St. George [9] Ludd. [10] Sebastiya. [11] Mount Gilboa. [12] Val-de-Luna [13] Mahomerie-le-Grand,

ם

משם שלש פרסאות לירושלם, היא עיר קטנה וכצורה עם שלש חומות וכה אנשים הרבה, וקורין להם הישמעאלים יעקוביים וארמיים [1] ויונים וג׳ורגיים ופרנקים ומכל לשונות הגוים ויש שם בית הצביעה ששוכרים אותו היהורים בכל שנה מהמלך א) שלא יעשה שום אדם צביעה בירושלם כ"א היהודים לבדם. והם כמו מאתים ב) ודרים תחת מגדל דוד בפאת המדינה (העיר). ובחומות שבמגדל דוד הבנין הראשון של היסוד כמו עשר אמות הוא מבנין הקדמונים שבנו אבותינו והשאר בנין הישמעאלים. ואין בכל העיר מקום חזק יותר ממגדל דוד ושם שני בתים אחד אשפיטלי ושם ינוחו כל החולים הבאים שמה ונותנים להם כל סיפוקם בחיותם ובכמותם. והבית השני קורין טימפלי [2] והוא ארמון שעשה שלמה מלך ישראל ע"ה ושם חונים ויוצאים ממנו ארבע מאות פרשים בכל יום למלחמה חוץ מן הפרשים הבאים מארץ פרנקיש ומארץ ארום, ונודרין על עצמם שיעבדו שם ימים או שנים (שתי שנים) עד מלאת זמן נדרם. ושם הכמה הנדולה שקורין אותה שיפולקרי [3] ושם קבר אותו האיש (ישו הנוצרי) שהולכים כל התועים ג) אליו ויש בירושלם ארבעה שערים שקורין שער אברהם, ושער דוד ושער ציון ושער נושפט הוא שער יהושפט לפני בית המקדש שהיה בימי קדם ושם טימפלו רומיני [4] והוא היה מקום המקדש, ובנה עליו עמר בן אל־כטאב ביפה נדולה ויפה עד מאד, ואין מבניסים שם הגוים שום צלם ושום תמונה אלא שבאים להתפלל תפלתם ולפני אותו מקום בותל מערבי והוא אחד מן הבתלים שהיו במקדש בקדש הקדשים ד) וקורין אותו שער הרחמים ובאים כל היהודים להתפלל לפני הכותל בעזרה ושם בירושלם אצל הבית שהיה לשלמה ארוות סוסים ה) אשר בנה, והוא בנין חזק מאד מאבנים, ולא נראה בבנין ההוא בכל הארץ ושם נראה עד היום הבריבה שהיו הכהנים שוחטים בה את זבחיהם והיהודים הבאים שם בותבים שמם על הכותל ויצא אדם משער יהושפט אל עמק יהושפט והוא מדבר העמים ו), ושם מצבת יד אבשלום וקבר עוזיהו המלך ז). ושם מעין נדול מי השילוח בנחל קדרון, ועל המעיין בנין נדול מימי אבותינו ולא ימצא שם אלא מים מועטים, ואנשי ירושלים רובם שותים ממי המטר שיש להם נבים בבתיהם. ועולים מעמק יהושפט על הר הזיתים כי אין בין ירושלם

והר הזיתים אלא העמק בלבר. ומהר הזיתים רואים ים סדום ומים סדום לנציב מלח שהיתה אשתו של לוט שתי פרסאות והצאן לוחכות ממנה ואח״כ חוזרת וצומחת בבראשונה ח). וכל ארץ הככר נמשך ער נחל השטים וער הר נבו. ולפני ירושלם הר ציון ט) ואין בנין בהר ציון כי אם במה אחת לנוצרים (לערלים). וכמו שלשה מילין חוץ לירושלם הם קברי ישראל שהיו קוברים שם מתיהם בימים ההם ועל כל קבר יש תאריך (יום ושנת הפטירה) אבל בני ארום היו הורסים האבנים מן הקברים ובונים מהן בתיהם [ובתי הקברים מניעים לנבול בנימין בצלצח י)] וסביב לירושלם הרים גרולים והר ציון קברי בית דוד וקברי המלכים אשר קמו אחריו ואין המקום ניכר בי מהיום חמש עשרה שנה נפל כותל אחד מן הבמה אשר בהר ציון וצוה הפטריארכי לממונה שלו ואמר לו קח האבנים מחומת ציון הקרמונה ובנה מהם הבמה. והוא עשה כן ושבר פועלים בשכר ירוע כמו עשרים אנשים, וחיו מוציאין את האבנים מיסור חומת ציון ובין האנשים ההם שני אוהבים בעלי ברית ויום אחר עשה אחר משתה לחבירו ואחר אכילתו באו אל המלאכה ואמר להם הממונה מרוע אחרתם לבוא היום? ענו ואמרו מה יש לך [הפסר]? בשעה שילכו חבירינו לסעור אנחנו נעשה מלאכתינו [הניע זמן הסעורה והלכו חבירים לסעור] והם היו מוציאים את האבנים והקימו אבן אחת ומצאו פי המערה אמר אחר לחבירו נכנס ונראה אם יש שם ממון והלכו במבוא המערה ער שהגיעו אל ארמון אחר גרול בנוי על עמורי שיש מצופה בכסף ובזהב ולפניו שלחן זהב ושרביט זהב ועטרת זהב והוא קבר רור מלך ישראל, ולשמאלו קבר שלמה המלך, וכן קברי כל המלכים הקבורים שם ממלכי יהורה יא) ושם ארנזות סגורות שאין ארם יורע מה כתוכם ורצו אלה שני האנשים ליכנס בארמון, והנה רוח סערה יוצא מפי המערה והכה אותם ונפלו לארץ כמתים ושכבו ער הערב. והנה רוח אחר בא צועק בקול ארם: קומו צאו מן המקום הזה! ויצאו משם רחופים ומבוהלים והלכו אל הפטריארכי והגידו לו הדברים האלה ושלח הפטריארכי להביא לפניו רבי אברהם החסיר הפרוש מקושטנרינה שהיה מאכלי ירושלם וספר לו הרברים על פי שני האנשים האלו שבאו משם, וענה לו רבי אברהם ואמר לו כי קברי בית דוד ומלכי בית יהורה הם [ולמחרת נכנס אני ואתה ואלו האנשים ונראה מה יש שם] למחר שלחו בשביל שני האנשים ומצאו אותם מתים כל אחר מושכב על מטתו, ופחדו ואמרו לא נכנס שם כי אין חפץ האל להראות אותו מקום לשום ארם וצוה הפטריארבי לסתום אותו מקום ולהעלימו מבני אדם ער היום הזה ורבי אברהם זה סיפר לי כל אלו הרברים.

הערות:

א) המלך באלדווין השלישי מת בשנת 1162 ויטלוך תחתיו אחיו אלמריק (Almaric) ב) בנוסחא כ״י רומא כתיב ד׳ (ארבעה) יהודים, ור׳ פתחיה שבקר את א״י כעשר או עשרים שנים אח״כ מצא שם רק יהודי אחד ולכן נראה כי המעתיק טעה באות ד׳ וחשבו לאות ר׳ וכתב מאתים תחת ארבעה. ועי׳ ס׳ אבן ספיר ח״א, יז; ולא צדקו דבריו בזה ג) התועים הם העולים ברגל למקומות הקדושים ההם (Pilgrims) כלומר שתועים בדרכם, ויש גורסים השועים ושעות היא. ד) כותל המערבי נעשת רק לחזק את הר הבית מצד החיצוני ואינו מכותלי בית המקדש. ה) כן נקרא גם היום בפי היהודים ואינו כן, כי הוא נקרא מחצב שלמה (Solomon'squaries) כי משם חצבו אבנים לבנין בתים והיכלים. ו) הפסוק ביחוקאל כ, לה, והבאתי אתכם אל מדבר העמים ונשפטתי אתכם שם וביואל ד, ב, נאמר וקבצתי את כל הגוים והורדתים אל עמק יהושפט ונשפטתי עמם שם ז) עוזיה הוא עזריה המלך שנקבר עם אבותיו בעיר דוד (עי׳ מ״א, טו, ז). ח) עיין ברכות, נד ט) ההר אשר במערבית דרומית לירושלם נקרא הר ציון י) צלצח היא בגבול בנימין (ש״א, י, ב) יא) בסדר הדורות ערך ב״א תתקכ״ד מביא דברי ר״ב בזה באיזה שנוים בלשון.

[1] Syrians [2] Temple [3] Sepulchre [4] Templum Domini [5] Patriarch

ו

מירושלם שתי פרסאות לבית לחם הנקרא בטליאם [1] לבני ארום וקרוב לבית לחם כחצי מיל מצבת קבורת רחל אמנו על אם הדרך, והמצבה עשויה מאחת עשרה אבנים למנין בני יעקב א), ועליה כיפה בנויה על ארבעה עמורים, וכל היהורים העוברים שם חותמים שמם על המצבה ובבית לחם שנים יהורים צובעים והיא ארץ נחלי מים ובה בורות ומעיינות ומשם שש פרסאות לחברון אבל עיר חברון הקרומה היתה בהר והיא חרבה היום. ובעמק היתה השרה ומערת המכפלה ושם העיר היום ועליה הבמה הנרולה שקורין שאנט אברם ריברון [2], והיא היתה כנסת היהורים בימי הישמעאלים ועשו הנוים שם ששה קברים על שם

אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה, ואומרים לתועים שהם קברי האבות ונותנים להם ממון, אבל אם יבוא יהודי ויתן שכר לשוער של המערה יפתח לו פתח ברזל שהוא עשוי מימי אבותינו ע״ה וירד ארם למטה במרדנות ונר דלוק בידו, ויבא במערה אחת ואין שם כלום, וכן בשניה עד שיבא אל השלישית, והנה שם ששה קברים קבר אברהם יצחק ויעקב ושרה רבקה ולאה, זה כנגד זה, ועל קבריהם חתומים אותיות חקוקות באבנים, על קבר אברהם חקוק זה קבר אברהם אבינו ע״ה, ועל קבר יצחק זה קבר יצחק בן אברהם ע״ה, ועל קבר יעקב זה קבר יעקב בן יצחק בן אברהם ע״ה ועל הקברים האחרים זה קבר שרה וזה קבר רבקה וזה קבר לאה. ובמערה מדליקין עששית אחת ורולקת ביום ובלילה על הקברים ושם חביות מלאות עצמות מישראל שהיו מביאין שם את מתיהם, כל אחד ואחד עצמות אבותיו והניחם שם ער היום הזה ובקצה שרה המכפלה היה ביתו של אברהם אבינו ע״ה ומעין לפני הבית ואין מניחין שם לעשות בית מפני כבוד אברהם ב) — ומשם חמש פרסאות לבית גברין היא מרשה ג) ואין שם אלא שלשה יהודים [ומשם חמש פרסאות לטורון די לוש גבללרוש [4] היא שונם ויש בה כשלש מאות יהודים]. ומשם שלש פרסאות לשן שמואל דשילה [5] היא שילה הקרובה לירושלם שתי פרסאות ד), וכשלקחו בני ארום את רמלה היא הרמה מיר בני ישמעאל מצאו קברו של שמואל הרמתי אצל כנסת היהודים והוציאוהו בני ארום והוליכוהו לשילה ובנו עליו במה גדול וקראו אותו שן שמואל דשילה ער היום הזה. ומשם שלש פרסאות (להר המוריה) למהומריאה לפטיט [6] ה) היא נבעת שאול או נבע בנימין, ואין שם יהודים ומשם שלש פרסאות לבית נובי [7] היא נוב עיר הכהנים, ובאמצע הדרך שני סלעים של יהונתן, שם האחד בוצץ ושם השני סנה, ושם שני יהודים צובעים. ומשם שלש פרסאות לרמש או רמלה [8] ו) היא הרמה, ושם מבנין החומות מימי אבותינו, כי כך מצאנו בתוב על האבנים, ושם כמו שלשה (שלש מאות) יהודים והיא היתה עיר גדולה מאד, ושם בית קברות גדול לישראל מהלך שני מילין. ומשם חמש פרסאות לג׳אפה [9] היא יפו אשר על שפת הים, ושם יהודי אחד צובע ומשם שלש (חמש) פרסאות לאיבלין [10] היא יבנה, ועדיין נראה מקום המרדש, ואין בה יהודים. ער הנה גבול אפרים, ומשם שתי (חמש) פרסאות לפלמיר היא אשרור אשר לפלשתים החרבה ואין בה יהודים. ומשם שתי פרסאות לאשקלונה היא אשקלון החדשה שבנה עזרא הסופר (הכהן) ז״ל על שפת הים והיו קורין אותה בתחלה (בני ברה) בני ברק, והיא רחוקה מאשקלון הקדומה החרבה ארבע פרסאות. והיא עיר גדולה ויפה ובאים אליה מכל מקום לסחורה כי היא יושבת בקצה גבול מצרים. ובה במו מאתים יהודים ובראשם רבי צמח ורבי אהרן ורבי שלמה. ושם כמו ארבעים קראים, וכותיים כמו שלש מאות, ובתוך העיר בור שקורין לו ביר אברהים אל כליל ז) ואומרים שהוא הבור שחפר אברהם בימי הפלשתים. ומשם מהלך יום לשן גורש [10] היא לור. ומשם מהלך יום וחצי לזרין [11] היא יזרעאל. ושם מעין אחד גדול ובה יהודי אחד צובע. ומשם שלש פרסאות לשיפוריה [12] היא ציפורי, ושם קברו של רבינו הקדוש (ורבן גמליאל) ורבי חייא שעלה מבבל ויונה בן אמתי, והם קבורים בהר. ויש שם עור קברים הרבה.

הערות:

א) אנדריסי בשנת 1154 כותב כי הקבר מכוסה בשתים עשרה אבנים ועליהן כפה של אבנים בעל סדר הדורות בערך ב״א ר״ח כותב בשם גלילות א״י כי קברה על פרשת דרכים ועליו בנין יפה מן י״א אבנים ואבן רחבה עליהן שהיו י״ב אבנים ונעשו אבן אחת, ואבן זה הניח יעקב אבינו בעצמו (ועי׳ סבוב ר׳ פתחיה וספר המסעות). ב) עי׳ סבוב ר׳ פתחיה (הוצאת בענוש, צד 63), ומלך אנגליא בהיותו יורש עצר היו במערה בשנת 1882. ג) בית גיברין נתבצרה ע״י מלך פולק (Fulk) בשנת 1134 (עי׳ ערך מלין לרפופארט, צד 54). בנוסחא אחרת נאמר כי בשונם או מורון שהיא עיר קטנה בגליל מצא שם שלש מאות יהודים והיא מעות ונתחלף להסופר אות ג׳ באות ש׳. ד) שילה היא מצפה ושם קבר שמואל הנביא שהערביים קורין נבי סמויל. ה) שמות כנסיות לנוצרים הקטנה והגדולה ו) רמלה נוסדה בשנת 716 ובזמן קצר היתה גדולה כמו ירושלים, אך נשחתה ע״י הרעש בשנת 1033 ולפנים היו בה יהודים רבים ויש נוסחאות שבתוב בהן שלשה יהודים וזהו מעות כי המעתיק מצא מספר ש׳ (שלש מאות) וחשב שהוא קצור מן שלשת. וגם נוסעים אחרים מעידים כי מספר היהודים אז היה הרבה. ז) אברהם האהוב, כלומר אהובו של הקב״ה, כן מכנים אותו הערביים.

[1] Bethlehem. [2] St. Abram de Bron. [3] Toron de los Caballeros=Latrun. [4] St. Samuel de Shiloh. [5] Mahomerie le Petit. [6] Beit Nuba. [7] Ramleh=Rama [8] Jaffa. [9] Ibelin [10] St. George [11] Zerin [12] Sepphoris

יא

מציפורי חמש פרסאות לטיבריאש [1] היא טבריא היושבת בעמק בין שני הרים על שפת ים בנרת שהוא נהר גדול ורחב ידים כים, והירדן נופל לתוכו ויוצא ושופך אל ארץ הכבר הוא המקום הנקרא אשרות הפסנה, ויוצא משם ונופל בים סדום שהוא ים המלח. ובטבריא יש כמו חמשים יהודים ובראשם רבי אברהם החוזה, ורבי מובתר ורבי יצחק ושם מים חמים נובעים מתחת הקרקע וקודין להם חמי טבריא ושם בקירוב בנסת כלב בן יפונה, ושם מקום קברי ישראל וקברו של רבי יוחנן בן זבאי ור׳ יהודה הלוי א), הכל בגליל התחתון ומשם שני ימים לטימון [2] היא תמנתה, וקבור שם (שמואל) שמעון הצדיק ב) והרבה מישראל. ומשם מהלך יום לניש היא נוש חלב, ושם כמו עשרים יהודים. ומשם (שלש) שש פרסאות למירון היא מרון ומערה אחת בקירוב, ושם קברי הלל ושמאי, ועשרים קברים מתלמידיהם, וקבר ר׳ בנימין בר יפת ורבי יהודה בר בתירה. ומשם (שתי) שש פרסאות לעלמה [3] ושם כמו חמשים יהודים ובית קברות גדול לישראל, ושם קבר רבי אלעזר בן ערך ורבי אליעזר בן עזריה וחוני המעגל ורבן שמעון בן גמליאל ורבי יוסי הגלילי. ומשם חצי יום לקארים היא קדש נפתלי על שפת הירדן, ושם קבר ברק בן אבינועם ואין בה יהודים ומשם יום אחר לבניאס [4] היא דן, ושם מערה אחת שיוצא ממנה הירדן דרך שלשה מילין ומתחבר אליו נחל ארנון ג) היורד מנבול מואב. ולפני המערה ניבר מקום המזבח של מיכה שהיו עובדים בני דן בימים ההם, ושם מקום המזבח של ירבעם בן נבט שהיה שם ענל הזהב עד הנה גבול ארץ ישראל מצד הים האחרון ד).

הערות:

א) בנוסחא אחת כתוב ר׳ יהונתן בן לוי, אך ברוב הנוסחאות הוא ר׳ יהודה הלוי, ומת כשלשים שנה קודם בקור ר׳ בנימין ונדע לפ״ז כי קבור בטבריא ב) יש אומרים כי שמעון הצדיק קבור אצל ירושלים בדרך שכם כפרסא אחת משער דמשק ג) אין זה מקומו וכנראה נשמט ממקום אחר. ד) דברים, יא, כד ועד הים האחרון יהיה גבולכם והוא ים המערבי ונקרא ים התיכון.

[1] Tiberias. [2] Tymin [3] Almah. [4] Banias.

יב

ומשם שני ימים עד דמשק והיא תחלת ממשלת נור־אל־דין [1] מלך תורמים הנקראים תורקיש, והיא עיר גדולה ויפה עד מאד ומוקפת חומה, והיא בארץ גנות ופרדסים מהלך ט״ו מילין מכל צד, ולא נראה מרינה העושה פירות כמוה בכל הארץ ויורדין אליה מהר חרמון הנהרות אמנה ופרפר, כי היא יושבת תחת הר חרמון. אמנה יורד בתוך העיר והולכים המים על ידי נשרים (צנורות) אל כל בתי הגדולים ובחוצות ובשווקים. ופרפר הולך חוץ לעיר ומשקין ממנו כל הגנות והפרדסים והיא ארץ סחורה לכל הארצות. ושם בנסת ישמעאלים הנקרא נאמע דמסקוס [2] ואין בבנין ההוא בכל הארץ. ואומרים כי היא היתה ארמונת בן הדד. ושם עשוי במלאכת החרטומים [3] בותל של זכוכית ועשו בו חורין חורין במנין ימות השנה, והשמש יכנס בכל אחר ואחר בהם ביומו, ויורד על שנים עשרה מדרגות בנגר י״ב שעות ובני אדם מבירין בו שעות היום. ובתוך הארמון בתים (חדרים) מצופים בזהב ובכסף ובותליהם מזבובית, ובשבני אדם הולכים סביב הבותל רואה כל אחד בזבובית את חביבו העובר לפניו בין מכפנים בין מבחוץ והבותל ביניהם ושם עמודים מצופים בזהב ובכסף ועמודי שיש בכל מיני צבעים ובתוך החצר ראש אחד של ענק מצופה זהב ובכסף ועשו אותו במו מזרק ושפתותיו מזהב ומכסף והוא גדול במו ניגית אחת ושלשה אנשים יבולין ליבנם לתוכו ולדחוץ בו, וצלע אחד מאותו ענק ארבו תשע זרזות תלוי בתוך הארמון, ואומרים שהוא היה מלך ענק מן הענקים הגדולים הקדמונים והיה שמו אברמז א) המלך, שכך מצאו חקוק באבן אחת על קברו ובה בתוב שמלך בכל העולם ויש בעיר במו שלשת אלפים יהודים ב) וביניהם תלמידי חכמים ועשירים, ושם ראשי הישיבות של ארץ ישראל והם רבי עזריה ואחיו שר שלום אב בית דין, ורבי יוסף הראשון בישיבה, ורבי מצליח ראש הסדר הרשון, ורבי מאיר פאר החכמים, ורבי יוסף בן אל פלאת יסוד הישיבה, ור׳ הימן הפרנס ור׳ צדוק הרופא ושם מן הקראים במו מאתים (מאה) ומן הכותיים במו ארבע מאות. וביניהם שלום אך אין מתחתנים אלו עם אלו. ומשם מהלך יום אחד לנליר היא גלעד ג), ושם מישראל כמו ששים, ובראשם רבי צדוק ורבי יצחק ורבי שלמה. והיא ארץ רחבת ידים ונחלי מים גנות ופרדסים. ומשם חצי יום לסלבאת היא סלבה ד)

הערות:

א) במדרש רבה פי״ד: א״ר לוי האדם הגדול בענקים זה אברהם יוסיפוס בקדמוניות ספר א׳ חלק י״ז פרשת ב׳ מביא דברי ניקולוס מדמשק, כי בדמשק מלך אבראמום. ב) ר׳ פתחיה יאמר כי מספר התושבים תשעה עשר אלפים, ואפשר שר׳ בנימין חשב רק ראשי המשפחות. ג) עיר בשם גלעד לא נודעה ד) סלכה היא במחוז הוראן המזדחית חצי יום מבצרה והיא גבול הבשן (דברים, ג, י; ויהושע י״ב, ה׳) והיא רחוקה הרבה מדמשק לצד דרום ובעלביק היא בצד מערב לדמשק.

[1] Nur-ed-din [2] Gami Damascus [3] Magic

יג

מסלכה חצי יום לבעלביק [1] היא בעלת בנסעת הלבנון אשר בנה שלמה לבת פרעה, ובנין הארמון מאבנים גרולות אורך האבן עשרים זרזות ורחבה שתי עשרה זרזות ואין בין אבן לאבן כלום, ואומרים שלא נעשה בנין וה אלא על ידי אשמראי. בראש המרינה מעין גרול יוצא והולך באמצע המרינה כמו נהר גרול ועליו (כצרו) ריחיים וגנות ופרדסים וגם תדמור [2] כמדבר אשר בנה שלמה (החומה) כמו בנין זה מאבנים גרולות והעיר תדמור מוקפת חומה והיא במדבר רחוקה מן הישוב ומבעלת הנזכרת ארבעה ימים ובתדמור כמו אלפים יהודים גבורי מלחמה ונלחמים עם בני ארום ועם בני ערב שהם תחת ממשלת נור־אל־דין המלך, ועוזרים לשכניהם הישמעאלים ובראשם רבי יצחק היוני ורבי נתן ברבי עוזיאל ז״ל ומבעלביק לקריתין היא קריתים מהלך חצי יום ואין בה אלא יהודי אחד צובע ומשם מהלך יום לחמצא היא עיר הצמרי א) ובה כמו עשרים יהודים. ומשם דרך יום לחמה היא חמת ב) היושבת על נהר יבק תחת הר הלבנון. ובימים ההם ג) בא רעש גרול בעיר ומתו ביום אחד חמשה (ועשרים) עשר אלף בני אדם וגם מן היהודים מתו כמו מאתים, ולא נשארו בה כ״א שבעים איש מישראל ובראשם רבי עלי הכהן ואלשיך אבו גאלב ומוכתר ומשם חצי יום לשייזאר היא חצור ד) [3]. ומשם שלש פרסאות לדמיר ה) [4]. ומשם שני ימים לחלב [5] היא ארם צובה, והיא עיר מלוכה למלך נור־אל־דין, ובתוך העיר ארמונו מוקף חומה גרולה מאר ואין בה מעין ולא נהר אלא ממי מטר הם שותים וכל אדם יש לו בור בביתו שקורין אלגיב. ובה כמו אלף וחמש מאות (חמשת אלפים) יהודים, ובראשם רבי משה אל־קושטנטיני ורבי ישראל ורבי ששת ומשם שני ימים לבאליץ (באלים) והיא פתורה על נהר פרת ועד היום הזה שם מנרל בלעם בן בעור, שם רשעים ירקב. שבנה על ענין שעות היום ושם כמו מנין (עשרה) יהודים. ומשם חצי יום לקלעת נ׳בר היא סלע מדברה. והיא נשארה לבני ערב בשעה שלקחו התונרמים ארצם והבריחום אל המדבריות. ושם כמו אלפים יהודים ובראשם רבי צדקיה ורבי חייא ורבי שלמה.

הערות:

א) הצמרי והחמתי הם בני כנען (בראשית, יח) במחוז הזה יש מעין הנקרא בערבית פוروואר אל־דיר, אשר ביקר מיסום אחר החורבן (יוסיפוס, סלחמות ספר שביעי, חלק חמישי), ששה ימים ינוח וייבש המעין וביום השביעי יתרבו בו המים בשפע רב, וזה בניגוד לאגדת סמבטיון ההולך בכל ימי השבוע ושובת ביום השביעי ב) חמת נזכרת בתנ״ך הרבה פעמים והיא לא רחוקה מנהר אורונטים, ובשנת 1177 נלכדה על ידי סאלאדין ג) בשנת 1157. ד) חצור היא קדש נפתלי. ה) עיין מאמר פרידמאן על גבולי פלשתינא וסוריא (לונץ, ירושלם, ח״ב).

[1] Baalbec [2] Palmyra [3] Emesa=Homs [4] Shezar=Larissa. [5] Latmin [6] Haleb=Aleppo

יד

משם יום אחר לראקא [1] היא כלנה בתחלת ארץ שנער החולקת בין מלכות התונרמים ומלכות שנער [2] ובה כמו שבע מאות יהודים ובראשם רבי זכאי ורבי נדיב והוא סני נהור, ורבי יוסף. ושם כנסת מבנין עזרא הסופר בעלותו מבבל לירושלם ומשם שני ימים לחרן הקרמונה ובה כמו עשרים יהודים, ושם כנסת עזרא כמו כן ובאותו מקום שהיה שם ביתו של אברהם אבינו ע״ה אין עליו בנין, והישמעאלים מבברים אותו מקום ובאים שם להתפלל ומשם מהלך שני ימים לראס־אל־עין [3]. ומשם יוצא נהר אל כבור היא חבור והולך לארץ מדי ונופל בהר גוזן. ושם כמאתים יהודים ומשם שני ימים לנציבין [4], והיא עיר גרולה בנחלי מים, ובה כמו אלף יהודים ומשם שני ימים לנזירה אבן עמר והוא אי בתוך נהר חרקל [5] לרגלי הרי ארמט מהלך ארבעה מילין למקום שנחה שם תיבת נח ב). אכל אבן־עמר בן אל־כטאב לקח את התיבה מעל ראש שני ההרים ועשה אותה כנסת לישמעאלים בקירוב התיבה כנסת עזרא ער היום הזה, וביום תשעה באב באים היהודים מן המדינה להתפלל שם.

ובאותה מדינה של נזירה אבן־עמר ארבעת אלפים יהודים ובראשם רבי מובתר (מובחר) ורבי יוסף ורבי חייא ומשם שני ימים לאל־מוצל [6] היא אשור, ושם כמו שבעת אלפים יהודים ובראשם רבי זבאי הנשיא מזרע דור המלך, ור׳ יוסף המבונה ברהאן אל מלך [7] והוא חוזה (כבובבים) למלך זון־אל־דין אחיו של נור־אל־דין מלך דמשק והיא תחלת ארץ פרס והיא עיר גדולה מאד מימי קדם ויושבת על נהר חדקל ובמדינת אשור בנסת עובדיה הנביא ובנסת יונה בן אמתי ובנסת נחום האלקושי ובינה ובין נינוה הגשר לבד והיא (נינוה) חרבה, אבל יש בתוך החרבות שלה בפרים וברכים רבים ומהלך נינוה ניבר בין החומות כמו ארבעים פרסאות עד עיר ארביל [8] והעיר נינוה על שפת חדקל ומשם מהלך שלשה ימים לרחבה היא רחובות אשר על שפת הנהר פרת, ובה כמו אלפים יהודים ובראשם רבי חזקיה ורבי אהוד (טהור) ורבי יצחק והיא עיר מוקפת חומה גדולה ובצורה ויפה עד מאד וסביבותיה גנות ופרדסים. ומשם מהלך יום (שני ימים) לקרקסיא היא כרכמיש על שפת נהר פרת, ובה כמו חמש מאות יהודים ובראשם רבי יצחק ורבי אלחנן ומשם שני ימים לאלינבר [9] היא פומבדיתא ג) אשר בנהרדעא ושם כמו שלשת אלפים יהודים וביניהם תלמידי חכמים ובראשם רבי חן הוא הרב, ורבי משה ורבי אליקים ושם קבר רב יהודה ושמואל, ולפני בל אחר ואחד בית בניסתו אשר בנו הם לפני מותם ושם קברו של בסתנאי הנשיא וראש הגולה ורבי נתן ורבי נחמן בר פפא, ומשם חמשה ימים לחדרה [10] ד), ושם כמו חמשת עשר אלף יהודים ובראשם רבי זקן ורבי יהוסף ורבי נתנאל משם שני ימים לעוקברה, היא המדינה אשר בנה יכניה המלך, ובה כמו עשרת אלפים יהודים, ובראשם רב יהושע ורבי נתן (ר׳ חנן ור׳ יבין) ורבי ישמעאל

הערות:

א) ראקא היא עיר חשובה על נהר פרת בצד השמאלי ובצד שכנגדה היתה תפסקום (Thapsacus) ושם עבר כורש את הנהר לרדוף אחרי דריוש ב) יוסיפוס בקדמוניות ס"א חלק ג׳ יאמר כי תיבת נח היתה קיימת בימיו רבי פתחיה יאמר כי היא בין רוכסי ארבעה הרים ונדחקה התיבה בין אותן ההרים ולא יכלו להוציאה משם ונרקבה במקומה ג) פומבדיתא היא על פוצא התעלה „בדת" כהוראת השם פום־בדיתא. ר׳ יעקב אבערמייער כתב בהמגיד לשנת תרל"ו (צד 259 והלאה) וז"ל: ונקרא המקום מאת הערביים אלאנבאר והיא אלינבר אשר הביא בעל מסעות בנימין כי היא פומבדיתא הכותב הזה חי שנים רבות בבגדאד וסבב את כל הארץ ההיא ד) לדעת אדלר לא היה בניסין נוסע בעצמו בכל ערי פרס וכתב רק מפי השמועה ולכן במקום הזה עד בואו למצרים הוא טרבה במספר היהודים מכפי שאפשר להאמין, תחת אשר עד כה המעיט במספריהם רבי פתחיה אומר: ובארץ כוש ובארץ בבל יש יותר מששים רבוא יהודים וכן בארץ פרס, אבל בפרס הם תחת שעבוד ובצער גדול ולכן לא בא רבי פתחיה אלא בעיר אחת של פרס. וכנראה עשה כן רבי בניסין מקודם וקרוב לזמנו

[1] Rakka [2] Babylon [3] Ras el-Aın=Rhesaına [4] Nısıbıs [5] Tıgrıs [6] Mosul [7] Burham el-Mulk [8] Irbıl=Arbela [9] El-Anbar. [10] Hatra—el-Hathr

טז

מעוקברה שני ימים לבגראד א) היא העיר הגדולה ראש ממשלת כליפת [1] אמיר אל־מומינין אל־עבאסי ממשפחת מחמד (המשונע ב) הנביא שלהם, והוא הממונה על דת הישמעאלים ובל מלכי ישמעאל מודים לו, והוא במו האפיפיור על הנוצרים ויש לו ארמון בתוך בגראד שלשה מילין ובתוך הארמון יער גדול מבל מיני אילנות שבעולם, בין עושי פרי בין שאינם עושים פרי ושם בל מיני חיות, ובתוך היער מקוה מים הבאים מנהר חדקל, ובשעה שירצה המלך לטייל בו ולשמוח צדים לו עופות וחיות ובא לארמונו עם בל יועציו ושריו ושם המלך הגדול אל עבאסי אחמד, והוא אוהב ישראל מאד, ולפניו משרתים רבים מישראל, והוא יודע בבל הלשונות ובקי בתורת ישראל, וקורא וכותב בלשון הקדש, ואינו רוצה ליהנות אלא מיגיע בפיו ועושה מחצלאות וחותם חותמו בהן ומוברים אותן שריו בשוק, וקונין אותן גדולי הארץ, ומרמיהן הוא אובל ושותה והוא איש אמת ובעל אמונה ורובר שלום לבל הבריות, ואין יבולין בני ישמעאל לראותו והתועים הבאים מארץ מרחק ללבת למיבה [2] שבארץ אל־ימן (תימן) מבקשים לראות פניו, ואינו חושש לדבריהם, ובאים שריו המשרתים אותו ואומרים לו ארונינו פרוש שלומך על האנשים הבאים מארץ מרחק המתאוים לחסות בצל נעימותיך, ובאותו שעה יקום וישלשל בנף בגדו מן החלון ובאים התועים ונושקין אותו, ואומר להם שר אחר לבן לשלום כי בבר רצה ונתן לבם שלום ארונינו "אור הישמעאלים והוא בעיניהם במו (מחמד) הנביא שלהם והולבים לבתיהם שמחים על פי הדיבוד שדבר להם השר שנתן להם שלום המלך ונשקו

בבגדו וכל אחיו וכל בני משפחתו כל אחד ואחד יש לו ארמון בתוך ארמונו אבל כלם אסורים בשלשלאות של ברזל, ועל כל בית ובית שלהם שומרים שלא יקומו על המלך הגדול כי פעם אחת קמו אחיו על המלך שקרמוהו והרגו אותו והמליכו אחד מהם, וננזרה גזרה באותה שעה על בני משפחתו שיהיו אסורים בשלשלאות של ברזל. וכל אחד יושב בארמונו בכבוד גרול. ובארמון המלך הגדול בנינים גדולים של שיש ועמודי כסף וזהב ומשכיות וכל אבן יקרה תקועה בכתלים. ובארמונו עושר גדול והמנדלים מלאים זהב ובנדי משי וכל אבן יקרה. ואינו יוצא מארמונו אלא פעם אחת בשנה בחג שקורין הישמעאלים אל־עיד־בעד־רמצאן ׳, ובאים מארץ רחוקה באותו היום לראות פניו. והוא רוכב על הפרדה ולובש בגדי מלכות עשוים מזהב ומכסף (ובגדים לבנים), ועל ראשו מצנפת ועליה אבנים יקרות שאין שעור לשוויין. ועל המצנפת סודר שחור בשביל צניעות העולם, כלומר תראו בל הכבוד הזה חשך יכסה אותם ביום המיתה. ובאים עמו כל קציני ישמעאל מלובשים בגדים נאים ורוכבים על סוסים, שרי ערב ושרי תוגרמה ודילם ׳ ושרי פרס ומרי וגוז ושרי ארץ טיבת ׳ למערב ארץ שמרכנד ׳ שהוא מהלך שלשה חדשים. והולך מארמונו עד בית התפלה הגדולה שהוא בשער בצרה והיא כניסה לישמעאלים. וברדך שהוא הולך הכתלים בבתים כולם מלובשים בגדי משי וארגמן, ואנשים ונשים יושבים בחוצות ובשווקים ומזמרים בכל מיני זמרה ומרננים ומרקדים לפני המלך הגדול הנקרא אל־כליפה, ונותנים לו שלום בקול גדול, ואומרים שלום עליך אדונינו המלך ואור הישמעאלים, והוא רומז להם שלום בתפישת כנף בגדו בידו ונושק אותו, והולך עד חצר בית התפלה ועולה במגדל עץ ורורש להם תורתם, ויקומו חכמי ישמעאל ומתפללין עליו ומשבחים אותו על רוב גדולתו וחסידותו ועונין הכל אמן, ואח״כ הוא מברך אותם. ומביאין לפניו נמל ושוחט אותו וזהו שחיטת פסחם, ונותן לשרים והם משגרים ממנו לכל הארץ לטעום משחיטת יד המלך הקדוש להם, והם שמחים ברבר. ואחר כך יוצא מבית התפלה והולך על שפת נהר חדקל לברו עד ארמונו, וגדולי ישמעאל הולכים באניות בנהר כנגדו עד שיכנוס בארמונו, ולא ישוב ברדך אשר בא בו. ואותו הדרך אשר הוא הולך על שפת הנהר שומרים אותו כל השנה שלא יעבור שום אדם במקום מדרך כף רגליו. ואינו יוצא מהארמון יותר בכל השנה. והוא איש טהור וחסיד. ועשה ארמון מעבר לנהר על שפת זרוע פרת שהוא מצד האחר של העיר, ובנה בו בתים גדולים ושווקים ופונדקאות ׳ לעניים החולים הבאים להתרפאות שם. ושם כמו ששים חנויות מרופאים וכלם יש להם בשמים (סמי מרפא) וכל צרכם מבית המלך. וכל חולה שיבוא שם יתפרנס מממון המלך עד שיתרפא ושם ארמון שקורין אותו דאר־אל־מריסתאן ׳ זהוא ארמון שאוסרין בו כל המשוגעים (מוכי החמה) הנמצאים בקיץ בכל העיר, ואוסרין כל אחד ואחד מהם בכבלי ברזל עד שחוזרים לרעתם, וכל ימי היותם שם מתפרנסים מבית המלך. וכששבים לרעתם מניחים אותם, וכל אחר הולך לביתו. ובכל חדש וחדש שואלין אותם פקידי המלך ובודקין אותם, ואם חזרו לרעתם מתירין אותם והולכים לדרכם. וכל זה עושה המלך צדקה לכל הבאים בעיר בנראר בין חולים בין משוגעים, כי המלך איש חסיד וכוונתו לטובה בזה הענין. — בבגדאד יש כמו (אלף) ארבעים אלף יהודים ג), והם יושבים בהשקט ובשלוה ובכבוד תחת המלך הגדול. וביניהם חכמים גדולים וראשי ישיבות מתעסקים בתורה. ושם בעיר עשר ישיבות, הרב רבי שמואל בן עלי הוא ראש הישיבה הגדולה „גאון יעקב״ והוא לוי ומיוחס עד משה רבינו ע״ה, ור׳ חנניה אחיו סגן הלוים ראש הישיבה השניה, ורבי דניאל (סעוד) בן חסראי ראש הישיבה השלישית, ורבי אלעזר החבר ראש הישיבה הרביעית, ורבי אלעזר בן צמח ראש הסדר (התפלה) והוא מיוחס עד שמואל הנביא הרמתי ע״ה, והוא ואחיו יודעים לנגן הזמירות כמו שהיו המשוררים נוגנים בזמן שבית המקדש קיים, והוא ראש הישיבה החמישית, ורבי חסראי פאר החברים ראש הישיבה הששית, ורבי חגי הנשיא ראש הישיבה השביעית, ורבי עזרא הנקרא סוד הישיבה הוא ראש הישיבה השמינית, ורבי אברהם הנקרא אבו טאהיד הוא ראש הישיבה התשיעית, ורבי זכאי בן בסתנאי הנשיא בעל הסיום ראש הישיבה העשירית. והם הנקראים עשרה בטלנים, שאין מתעסקים בדבר אחר אלא בצרכי הצבור. ובכל ימי השבוע הם דנין לכל אנשי הארץ היהודים חוץ מיום שני שבאים כלם לפני הרב רבי שמואל שהוא ראש ישיבת גאון יעקב ועומד בראש העשרה בטלנים לדון לכל הבאים אליהם. והראש לכלם הוא רבי דניאל בן חסראי ויש לו ספר היחס עד דוד מלך ישראל, וקוראים לו היהודים ארונינו ראש הגולה ד) והישמעאלים קורין לו סיידנא בן דאוד, ויש לו שררה גדולה על כל קהלות ישראל תחת יד אמיר אל־מומינין ארון הישמעאלים. שכך צוה מחמד לתת לראש הגולה חותם שררה על כל קהלות ישראל הדרים תחת יד תורתו, וכך צוה שכל בר אינש ישמעאלי או יהודי או מכל אומה שבמלכותו יקום לפניו ויתן לו שלום וכל מי שלא

יקום לפניו מלקין אותו מאה מכות והולכים עמו פרשים מן הגוים ומן היהודים בכל יום חמישי שהוא הולך לראות פני המלך הגדול, ומכריזין לפניו: פנו דרך לאדונינו בן דוד כראוי לו, ואומרים בלשונם „עמילו טאריק לסיידנא בן דאוד", והוא רוכב על סוס ולובש בגדי משי ורקמה ומצנפת גדולה על ראשו, ועל המצנפת סודר לבן גדול, ועל הסודר רביד (וחותם מחמד כתוב עליו) ובא לפני המלך ומנשק ידו והמלך יקום לפניו ויושיבהו על הכסא כנגדו, וכל מלכי הישמעאלים הבאים לראות פני המלך כולם עומדים לפניו, כי כן צוה מחמד לקיים הכתוב לא יסור שבט מיהודה ומחוקק מבין רגליו עד כי יבא שילה ולו יקהת עמים וכל קהלות שנער ופרס וכראסאן ושבא היא אל־ימן (תימן) ודיאר ביכר (כלך), וכל ארץ ארם נהרים [9] וארץ קוט היושבים בהרי אררט וארץ אלאניים [10] שהיא מוקפת הרים ואין לה יציאה אלא דרך שערי ברזל שעשה אלכסנדרוס ושברו אותם, והם האומה הנקראת אלאן ה) וארץ סיביריא (סיכביא) וכל ארץ התוגרמים עם הרי אסוה וארץ נורנאן הנקראים נורנניין היושבים על נהר ניחון, והם הגרגשים המחזיקים בדת הנוצרים, ועד שערי סמרכנת וארץ טיבת וארץ הודו ראש הגולה נותן רשות לכל הקהלות האלה לשים על כל קהל וקהל רב וחזן, והם באים אליו לקחת הסמיכה והרשות, ומביאין לו רורונות ומתנות מאפסי הארץ ויש לו גנות ופרדסים בכל ונחלות הרבה מאד מנחלות אבותיו, ואין אדם רשאי לגזול ממנו כלום ויש לו מס ידוע בכל שנה ושנה מפונדקאות ומשווקים (חנויות) של יהודים מסוחרי הארץ, חוץ ממה שמביאין מארץ מרחק [ועולה המס בכל שבוע מאתים אלף והובים] והאיש עשיר גדול, וחכם בפסוק (תנ"ך) ובתלמוד, ואוכלים על שלחנו בכל יום רבים מישראל. אבל בעת שמקימים ראש הגולה הוא מוציא ממון גדול (הרבה) על המלך ועל השרים והסגנים וביום שעושה לו המלך הסמיכה על השררה מרכיבין אותו במרכבת המשנה אשר למלך ומביאין אותו מבית המלך הגדול לביתו בתופים ובמחולות, והוא עושה הסמיכה לראשי הישיבה והיהודים שבמרינה הם תלמידי חכמים ועשירים גדולים. בעיר בגראד יש עשרים ושמונה בתי כנסיות, בין בגראד ואל־כדך אשר מעבר לנהר חרקל, כי הנהר חולק את המרינה וכנסת גדולה של ראש הגולה היא בנין מעמודי שיש בכל מיני צבעים ומצופים בכסף וזהב, ובעמודים אותיות זהב מפסוקי תהלים. ושם לפני הארון מדרגות מאבני שיש כמו עשרה, ובמדרגה העליונה יושב ראש הגולה עם נשיאי בית דוד. בגראד היא עיר גדולת כמו שלשה (עשרים) מילין בהקפת העיר והיא ארץ תמרים וגנות ופרדסים שאין כמוה בכל ארץ שנער, ובאים אליה בסחורה מכל הארצות ובה אנשים חכמים פילוסופים יודעים בכל חכמה, וחרטומים יודעים בכל מיני כישוף

הערות:

א) הכליף מנצור בשנת 762 בחר את בגדאד לעיר המלוכה, אך יש ראיות מתלמוד כי היה בה ישוב מיהודים כמה מאות שנים לפניו. ב) באיזה נוסחאות נקרא מחמד משוגע והוא ע"ד אויל הנביא משוגע איש הרוח (הושע, ט) ג) בנוסחאות אחרות אלף יהודים וכן בסבוב ר׳ פתחיה וזה סותר מה שיאמר כי בישיבה יש אלפים תלמידים בפעם אחת וסביביו (Average) כחמש מאות ויותר, ואפשר שלא חשב התלמידים שבאו גם ממקומות אחרים רק מהתושבים הקבועים. ד) ראשי גליות הראשונים חמו עם חזקיה בשנת 1040 וכולם התיחשו עד זרובבל ועד דוד המלך. תסראי התיחס עד הלל שהיתה אמו מזרע המלוכה. בסבוב ר׳ פתחית נאמר כי שנה אחת קודם בואו מת רבי דניאל ראש הגולה. ביסי ר׳ בנימין נתחדשה פקידת ראש הגולת ע"י הכליף שהיה אוהב ישראל ה) האלאניים ביסי הבינים ישבו בארץ גיאורגיא אצל מדינת קאוקאס גם מרקום פולו הנוסע הנוצרי מאה שנים אחרי רבי בנימין מזכיר את אגדת אלכסנדרוס אדות שערי הברזל אשר שברו האלאניים, עכ"פ היה ר׳ בנימין הראשון להודיע כי אלכסנדרוס עבר המעבר דרבנד בדרך הזה

[1] Caliphate [2] Mecca [3] Ramazan [4] Daylam= Gilan [5] Tibet [6] Samarkand [7] Hospices [8] Maristan [9] Mesopotamia.

טז

מבגראד לנהיאנן הנקראת רסן [1] שני ימים, והיא עיר גדולה ובה כמו חמשת אלפים מישראל ובתוכה כנסת גדולה של רבה (רבא) והוא קבור בבית סמוך לכנסת, ותחת קברו מערה ובה קבורים שנים עשר מתלמידיו. ומשם דרך יום לבבל, היא בבל הקדומה (הקרמונה) החרבה, ומהלך שלשים מיל בחרבותיה, ועריין ארמון נבוכדנצר מצוי שם חרב ויראים בני אדם ליכנס בו מפני הנחשים והעקרבים שבתוכו. וקרוב משם מהלך מיל יושבים שלשת (עשרים) אלפים מישראל, ומתפללים בכנסת ועליית דניאל ע"ה. היא העלייה הקדומה שכנה דניאל, והיא בנויה מאבני גזית ולבנים. ובין הכנסת והארמון של נבוכדנצר מקום אתון נורא יקידתא אשר הושלכו בו חנניה מישאל ועזריה, והוא עמק ירוע לכל א). ומשם חמשה מילין לחילה, ושם כמו עשרת אלפים

מישראל וכה ארבע כנסיות אחת של ר׳ מאיר והוא קבור לפניה, וכנסת מר קשישא והוא קבור לפניה, וכנסת רב זעירא בר חייא, וכנסת רב מארי, ומתפללים שם יהודים בכל יום ומשם ארבעה מילין למגדל שכנו דור הפלגה, והוא כנוי מלבנים הנקראים אל־אנור ואורך יסודו כשני מילין ורחבו כארבעים (מאתים וארבעים) אמה וארכו כמו מאתים אמה (מאה קנים), ובין עשר ועשר אמות דרכים ובהם היו עולים בעיגול ומסבבין עד למעלה ורואין מכאן מהלך עשרים מילין כי הארץ רחבת ידים ומישור, ובתוכו נפלה אש מן השמים ובקעה אותו עד התהום ב) ומשם חצי יום לכפר נפח ובה כמו מאתים יהודים. ומשם כנסת ר׳ יצחק נפחא והוא קבור לפניה ומשם שלש פרסאות לכנסת יחזקאל הנביא ע״ה של נהר פרת, ובמקום הכנסת כננרו ששים מנדלים ובין מגדל ומגדל בנסת ובחצר הכנסת התיבה, ואחורי הכנסת קברו של יחזקאל הנביא בן כוזי הכהן ג) ועליו כיפה גדולה ובנין יפה עד מאד מבנין יכניה מלך יהודה, ושלשים וחמשה אלף יהודים שבאו עמו בשהוציאו אויל מרודך מבית הכלא וזה המקום על נהר כבר מצד אחד ומצד אחר נהר פרת ויכניה וכל הבאים עמו חקוקים בכותל, יכניה המלך בראש ויחזקאל הנביא בסוף. ואותו המקום מקודש עד היום לישראל במקרש מעט, ובאים מארץ מרחק להתפלל מראש השנה עד יום הכפורים, ועושים שם שמחה גדולה. גם ראש הגולה וראשי ישיבות באים שם מבגדאד וחונים על פני השדה כשני (כשנים ועשרים) מילין ובאים שם בני ערב ועושים יריד גדולה הנקראת פירא [2], ומוציאים ספר מנויל מכתיבת יחזקאל הנביא וקורין בו ביום הכפורים. ועל קברו של יחזקאל עששית דולקת כל היום וכל הלילה לא תכבה מיום שהאיר אותה הוא בעצמו וחולפין הפתילות ומוסיפין שמן ער היום הזה. ושם בית נדול של הקדש והוא מלא ספרים, ומבית (המקדש) ראשון ומבית שני יש שם ספרים, וכל מי שאין לו בן יקדיש שם ספריו. ומביאין היהודים הבאים שמה להתפלל מארץ פרס ומרי ממון שנודרין אנשי הארץ לכנסת יחזקאל הנביא. ויש לכנסת נחלות וקרקעות וכפרים שהיו ליכניה המלך, וכשבא מחמד קיים הכל לכנסת יחזקאל ד), ונם בני נדולי ישמעאל באים שם להתפלל מרוב חיבתם ליחזקאל הנביא וקורין שם המקום דר מליחא (מקום יפה). וכל בני ערב באים שם להתפלל. ונם בשעת החירום אין אדם בעולם נוגע במקום קברו של יחזקאל לרעה לא בישמעאלים ולא ביהודים. וסמוך לכנסת כחצי מיל קברי חנניה מישאל ועזריה ועל כל קבר כיפה נדולה. ומשם שלשה מילין לעיר קוצונאת, ובה כמו שלש מאות יהודים, ושם קבר רב פפא ורב הונא ורב יוסף סיני ורב יוסף בר חמא, ולפני כל אחד ואחד כנסת, ומתפללין שם יהודים בכל יום ומשם שלשה מילין לעין שפתה ושם קבור נחום האלקושי הנביא ע״ה. ומשם מהלך יום אחר לכפר אל־פרס ושם קבור רב חסדא ורבי עקיבא ה) ורב דוסא ומשם חצי יום במדבר לכפר לורקיא ושם קבורים ר׳ דור ורב יהודה (ואביי) ורב עובדיה ורב סחורה ורב אדא. ומשם יום לנהר ליגא ושם קברו של צדקיהו המלך ע״ה ועליו כיפה נדולה. ומשם מהלך יום לעיר קופא ושם קברו של יכניה המלך ועליו כנין נדול ובנסת לפניו. ושם כמו שבעת אלפים יהודים ושם הכמה הנדולה לישמעאלים ששם קבור עלי בן אבו טאליב חתנו של מחמד ובאים שם הישמעאלים לקדושות ו).

הערות:

א) היא בקעת דורא (דניאל, ג, א ועי׳ ברכות, נז:). ב) בראשית רבה פל״ח: המגדל שלישו נשרף ושלישו נשקע ושלישו קיים ומי שהוא עולת על ראשו רואה דקלים שלפנין כאלו הם חגבים. המגדל עומד בבורסיף (Borsippa) שנקרא בולסיף כי שם בלל שפת תארץ. ר׳ בניימין קורא את הלבנים אגור והם אבני גיר (ישעיה, כז, מ). ובלשון ערב אל־אגור והם הלבנים שנשרפו במלבן. ג) מחמד לא היה בבבל, ונראה כי כוונתו לממלא מקומו קודם שמשלו הכליפים. ד) בסדר הדורות ערך ג״א שנ״ב חביא את בעל שלשלת הקבלת שתביא בשם מסעות ר׳ בניימין וז״ל: ובנו כיפה על קבר יחזקאל ועל קברו צב שקורין שילדקרעט שחיא מלאכת נפלאה, וגם חיום נראת שם חקוק יהויכין ויחזקאל וגדוד אנשים, ועשו כנסת גדולת סמוך לו ובמקום הכנסת יש כמו ששים מגדלים ובין מגדל למגדל כנסת ובחצר כנסת יחזקאל בנויה תיבה ואחרי הכנסת קברו של יחזקאל וחבל יחד נקרא כנסת יחזקאל, ויחויבין נדר לכנסת יחזקאל נחלות וכרמים שנתן לו אויל מרודך להתפרנס מהם, ואותו מקום מקודש על שם ישראל ובאים להתפלל שם ממרחקים, וביום הכפורים מוציאים ס״ת מגויל מכתב יד של יחזקאל וקורין בו ועל קברו עששית דולקת כל היום ושם בית תקדש גדול מלא ספרים רבים מחורבן בית ראשון ושני, ונשיא ישמעאלים כשמלך במקומות תחם קיים לכנסת זה כל החכנסות תחם עד היום. עכ״ל. ה) אין ספק שר׳ עקיבא חיה שם בעת שנסע להלחיב את לב בני ישראל למלחמה נגד שונאיהם תרומיים ביסי בר כוזיבא, ובזה יובן מה שמספר ממנו תרבח שהיח פח ופח במקומות תיותר רחוקים מארצו א״י (גרינחום). ו) תוספה בנוסחת אדלר.

[1] Resen [2] Fair

יז

ומשם יום וחצי לסורא היא מתא מחסיא א) שנחרבה, ושם קבר רב שרירא ורב האי בנו ורב סעדיה אל־פיומי ורב שמואל בן חפני הכהן וצפניהו בן כושי בן גדליה הנביא. ורבים מראשי הגולה ונשיאי בית דוד וראשי ישיבות שהיו שם בתחלה קודם חורבנה — ומשם שני ימים לשף־יתיב ושם הכנסת שבנו ישראל מעפר ירושלם ומאבניה וקראו אותה שף־יתיב אשר בנהרדעא ב) ומשם יום וחצי לאלינבר היא פומבדיתא על שפת פרת. ושם כמו שלשת אלפים יהודים. ושם כנסת רב יהודה ושמואל ובית מדרשם ולפניה קבריהם, ומשם חמשה ימים לחילה. ומשם דרך המדבר לארץ שבא הנקראת אל־ימן והיא לצד שנער בנגד הצפון מהלך עשרים ואחד יום כמדבריות, ושם חונים היהודים הנקראים (בני רכב) בני כיבר ׳ ואנשי תימא, ובעיר תימא ראש הממשלה שלהם. ושם ר׳ חנן הנשיא מושל עליהם. והיא עיר גדולה ויפה ומהלך ארצם ששה (חמשה) עשר יום בין ההרים הרי צפון. ויש להם ערים גדולות וכצורות ואין עול גוים עליהם, והולכים לשלול שלל ולבוז בז לארץ מרחק עם בני ערב שבניהם ובעלי בריתם הם בני ערב החונים באהלים כמדבר ואין להם בתים והולכים לשלול שלל בארץ שנער ואל־ימן, וכל שבני היהודים מפחדים מהם ד). בין היהודים יש עובדי אדמה ובעלי מקנה וארצם רחבת ידים ונותנין עישור (מעשר) מכל אשר להם לתלמידי חכמים היושבים תמיד בבית המדרש ולעניי [ארץ] ישראל ולפרושיהם אבלי ציון ואבלי ירושלם שאין אוכלים כשר ואין שותים יין ולובשים כגרים שחורים ויושבים במערות או בכתים גרועים ומתענים כל ימי חייהם, חוץ מן שבתות וימים טובים ה). ומבקשים רחמים תמיד לפני הקב״ה כעבור שמו הגדול שירחם על גלות ישראל ועל היהודים אנשי תימא ואנשי טילמס, שהיא ג״כ עיר גדולה ובצורה ויושבת בין שני הרים גבוהים, ויש בה כמו מאה אלף יהודים ואנשים חכמים ונבונים ועשירים ביניהם ושם שלמון הנשיא אחי חנן הנשיא ובין שני האחים הארץ, והם מזרע דוד המלך ע״ה כי יש להם כתב היחס, ומשגרים שאלות הרבה לראש הגולה קרובם שהוא בבגדאד. ומתענים ארבעים יום בשנה על היהודים היושבים בגלות. ויש באל־ימן כמו ארבעים מדינות (ערים) ומאתים כפרים ומאה כרכים ומספר בני ישראל בכולן כמו שלש מאות אלף. המדינה הראשית היא (תנאי) סנאי ² והיא גדולה מאד ובתובה זורעים וקוצרים והיא מהלך תשעה עשר מילין באורך וברוחב, והיא עיר יפה עד מאד ובה גנות ופרדסים. ושם ארמון הנשיא שלמון (סלמון). מטילמס לכיבר שלשה ימים ואומרים בני אדם שהם משבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה שנשבם שלמנאסר מלך אשור והוליכם שם. ובנו הערים האלה גדולות ובצורות, ונלחמים בכל המלכיות ואין אדם יכול לכנס אליהם כי מהלך שמונה עשר יום הולכים אליהם כמדבריות בלא ישוב. וכיבר היא עיר גדולה מאה ויש בה כמו חמשים אלף מישראל, ובה תלמידי חכמים ואנשים נבורים עורכי מלחמה עם בני שנער וארץ צפון וארץ אל־ימן הקרובים אליהם שהיא תחלת ארץ הודו ו). וחזרה מארצם מהלך דרך חמשה ועשרים יום לנחר ויראי ³ אשר בארץ אל־ימן. ושם כמו שלשת אלפים מישראל. ומשם שבעה ימים (ללוסים) ⁴ לוואסיט ⁵ ז) ושם כמו אלפים מישראל וביניהם דב ודיין (רבי נדייין).

הערות:

א) בתלמוד (שבת, יא) נאמר כי מתא מחסיא נחרבה וסורא נעשית למרכז חישיבות. ב) בי כנשתא דשף ויתיב (עי׳ ע״ז, סג:) ובנו אותה מעפר ירושלם ומאבניה ע״ד כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו (תהלים, קב, יד). ג) בגוסחא אחרת חשב חמעתיק מלת „כיבר״ שהיא מדינה בנגב ערב למלת „רכב״ וכתב „בני רכב״.
ד) עי׳ בכורי העתים לשנת תקפ״ד צר 51 ה) הרס״ג בפירושו לדניאל, י, ג, כתב בתרגומו חערבי (בכ״י) שמותר לאכול בשר בזה״ז, אך בתרגומו העברי הנדפס מבדיל בין בשר דגים וחיות ועופות שאין ראוין לקרבן ובין בשר בהמה אשר יקריבו ממנה קרבן אשה לה׳. ונראה כי זה כתב בבבל אחר שראה שם המנהג שלא לאכול בשר (גרינהוט, עי׳ אוצר ישראל ערך אבלי ציון). כוונתו לערן שהיא לרעתו בארץ הודו כי גם הסופרים הערבים ביסי הבינים קראו את ארץ כוש וערב הודו התיכונית. ז) אשער ינסח ואסים וחיא אצל חנהר חדקל, ולרעת ארלר שהיא לוסים בארץ אל־ימן אין זה מקומו.

¹ Kheibar. ² Sanaa ³ Virae ⁴ Lusis ⁵ Wasit

יח

ומשם מהלך חמשה ימים לבצרה חיושבת על נהר חדקל ובה כמו אלפים מישראל וביניהם תלמידי חכמים ועשירים הרבה. ומשם שני ימים לנהר סמאוא ¹ היא תחלת ארץ פרס ובה כמו אלף וחמש

מאות יהודים ושם קברו של עזרא (הסופר) הכהן שהלך מירושלים אל ארתחשסתא המלך ומת שם ועשו לפני קברו כנסת גדולה א) והישמעאלים עשו בית תפלה לצד אחר מרוב חיבתם לו ואהבתם ליהודים, ובאים שם הישמעאלים להתפלל. — משם ארבעה ימים (מילין) לכוזיזתאן היא עילם המרינה הגדולה, אבל אינה מיושבת כולה כי מקצתה חרבה, ובתוך חורבותיה היא שושן [2] הבירה ויש שם בנין גדול מימים קדמונים והוא ארמון המלך אחשורוש ובתוכה כמו שבעת אלפים יהודים, ובה ארבע עשרה כנסיות ולפני הכנסת האחת קברו של דניאל ע״ה [3]. ונהר חדקל חולק את המרינה לשנים והנשר ביניהם, ובצד האחר דרים שם היהודים ושם קברו של דניאל. ושם השווקים והרחובות, והיהודים נתעשרו. ובצד האחר של הנשר היו עניים מאד מפני שלא היה ביניהם שווקים ולא סוחרים אלא ננות ופרדסים, עד שלבשו קנאה ויאמרו אין כל העושר והכבוד הזה אליהם אלא בשביל דניאל הנביא שהוא קבור אצלם ושאלו להם לקבור את דניאל בתוכם ולא רצו ועשו מלחמות עמהם ימים רבים, ואין יוצא ואין בא אליהם מפני המלחמה הגדולה שהיתה ביניהם, עד אשר קצרה נפשם והתחכמו ועשו פשרה ביניהם שיהיה ארון דניאל שנה אחת מצד אחד ושנה אחרת מצד האחר, ועשו כן ונתעשרו אלו ואלו משני הצדדים, עד אשר יום אחד מימים שבא לשם סינג׳אר שאה־בן־שאה המולך במלכות פרס על ארבעים וחמשה מלכים שהם תחת ידו, והוא שולטן אל־פארס אל־כביר בלשון ערב, והוא מולך משער נהר סמארא עד עיר סמרכנת ועד נהר נוזן ועד מרינת (מרי) ניסבור והרי חפתון ועד מרינת טיבת שנמצא בנהרות שלה חיות שיצא מהם המור [4], וממשלתו מהלך ארבעה חדשים וארבעה ימים, ובבוא שם האינפרדור הגדול סינג׳אר מלך פרס וראה שמביאין ארון של דניאל מצד אל צר ועובדים בנשר יהודים וישמעאלים וערלים ועם רב עמו, שאל מה זה והגידו לו כל אלו הדברים אמר להם אין נבון לעשות זה הבזיון לדניאל הנביא, אלא אני מצוה עליכם למדוד את הנשר מזה ומזה בשוה ותקחו ארונו של דניאל ותשימו אותו בתוך ארון אחר של זכוכית ותתלוהו מן הקשר כשלשלאות של ברזל כתווך, ובאותו מקום תכנו בית הכנסת לכל באי עולם וכל מי שירצה יבוא שם ויתפלל בין יהודי בין ארמאי ועד היום תלוי ארונו של דניאל מן הנשר. וצוה המלך שלא יצור רייג שיעור מיל למעלה ושעור מיל למטה מן הנשר בשביל כבודו של דניאל. — ומשם שלשה ימים לרודבאר, ומשם שני ימים לניהאוואנט [5] ושם כמו ארבעת אלפים מישראל. ומשם ארבעה ימים לארץ מולחיד [6] היא האומה שאין מאמינים ברת הישמעאלים ויושבים בהרים נרולים והם עונין (נבנעים) לזקן שבארץ אל־חשישין, וביניהם ארבע קהלות מישראל ואין עליהם עול מלך פרס כי בהרים הנדולים הם דרים ויוצאין למלחמה עם הישמעאלים, וירדו מן ההרים לשלול שלל ולבוז בז ועולים להרים, ואין אדם יכול להלחם עמהם, והיהודים שבארץ ההיא יש ביניהם תלמידי חכמים והם תחת רשות ראש הנולה שבבבל.

הערות

א) המקום שאומרים עליו עתה שהוא קבר עזרא עומד בספק (עי׳ בניטין השני צד 167) הסופר הערבי יאקוט מצא קבר עזרא בכפר מאיסן על נהר סמארא. קרוב למקום שנהרי פרת וחדקל יחחברו יחד (J Q R XV 683) ב) הקבר המיוחס לדניאל הוא בין שוסטר לדיזפול בפרס קרוב לנהר שאאור שיוצא מנהר קארון שהוא נהר אולי (דניאל, ח, ב) ומשם נראה תורבת שושן הקרומה שנקראת סווא.

[1] Samara [2] Susa [3] Musk [4] Nihavand [5] Mulahid

יט

משם חמשה ימים לעמריא [1] ושם במו חמשה ועשרים אלף מישראל, והיא תחלת הקהלות הרדים בהרי חפתון כי שם יותר ממאה קהלות מישראל, והיא תחלת ארץ מרי והם מן הגלות הראשון שהגלה שלמנאסר המלך, והם מדברים בלשון תרנום (ארמית) וביניהם תלמידי חכמים והם חונים ממדינת עמריא ועד מדינת נילן מהלך חמשה ועשרים יום עד מלכות פרס. ורשות מלך פרס עליהם ולוקח מהם מס על ידי פקידו. והמס שפורעים ככל מלכות ישמעאל על כל אחד ואחד מן הזכרים מבן חמש עשרה שנה ולמעלה ופורעין בבל שנה ושנה זהוב אמירי שהוא זהוב ושליש מראבטי [2] והיום עשר שנים קם איש ושמו דוד אלרואי מעיר עמריא א) ולמד לפני ראש הקהלה חסראי ולפני ראש הישיבה נאון יעקב במדינת בגראר. והיה מהיר בתורת ישראל בהלכה ובתלמוד ובבל חכמה חיצונית ובלשון ישמעאל ובכתיבתם ובספרי החרטומים והמכשפים. ועלה ברעתו להרים יד במלך פרס ולקבץ היהודים היושבים בערי חפתון לצאת ולהלחם בבל הנוים וללכת לתפוש את ירושלם. והיה נותן ליהודים סימנים באותיות שקר ואומר

להם בי הקב״ה שלחני לבבוש ירושלים ולהוציא אתכם מתחת עול הגוים, והאמינו בו מקצת היהודים וקראו אותו משיחנו. ושמע מלך פרס הרבר הזה וישלח אליו לבוא לדבר עמו, והוא הלך אליו בלא פחד, ובהתחברו עמו אמר לו האתה הוא מלך היהודים? ענה ואמר לו „אני״. וכעס המלך עליו וצוה לתפשו ולשימו בבית הסוהר מקום אשר אסירי המלך אסורים שם עד יום מותם בעיר רוסטאן (טבריסתאן) ג) אשר על הנהר הגדול נהר נוזן, ולקץ שלשה ימים ישב המלך לדבר עם שריו על דבר היהודים אשר הרימו בו יד, והנה דוד בא לפניהם שהתיר עצמו מבית הסוהר בלא רשות בן ארם ובעת שראהו המלך אמר לו מי הביאך פה? ומי התירך? אמר לו חכמתי ותחבולותי בי אינני ירא ממך ולא מעבריך מיר צעק המלך לעבריו לאמר תפשוהו ויענו לו עבריו אין אנו רואין גופו אלא שומעין קולו בלבד ויתמה המלך ובל שריו על חכמתו ויאמר דוד למלך, הנני הולך לדרכי, והוא הלך והמלך אחריו אחרי צעריו, ושריו ועבדיו הולכים אחרי מלכם עד בואם אל שפת הנהר, והוא לקח את סודרו ויפרש אותו על פני המים ויעבר עליו. באותה שעה ראו אותו כל עבדי המלך שהיה עובר במים על הסודר, ורלנו אחריו ברוניות קטנות להשיבו ולא יכלו, ויאמרו אין מכשף בעולם כזה. ובאותו היום הלך מהלך עשרה ימים אל עיר עמריא בשם המפורש, והגיד ליהודים כל אשר קרהו ויתמהו כלם על חכמתו אח״כ שלח מלך פרס לאמיר אל־מומינין הכליפה בבגראד ארון הישמעאלים שהוא ירבר אל ראש הגולה ואל ראש ישיבת נאון יעקב למנוע לדוד אלרואי מלעשות כרברים האלה ואם לאו, אמר, אהרוג את היהודים הנמצאים בכל מלכותי, בעת ההיא היתה צרה לכל הקהלות בארץ פרס, וישלחו כתבים אל ראש הגולה וראשי הישיבות בבגראד לאמר: למה נמות לעיניכם גם אנחנו גם כל הקהלות אשר במלכות פרס; מנעו את האיש הזה ממעשיו ולא ישפוך דם נקי. אז כתבו אליו ראש הגולה וראשי הישיבות לאמר: דע לך כי לא הניע שעת הגאולה עריין ואותותיו לא ראינו, כי לא בבח יגבר איש, ואנחנו נוזרים עליך שתמנע עצמך מעשות עור ברברים האלו, ואם לא תהיה מנודה מכל ישראל, ושלחו אל זבאי הנשיא אשר בארץ אשור ד (מוצל) ולר׳ יוסף החוזה המבונה בורהאן אל־מורק אשר שם לשגר כתבים אל דוד אלרואי כמו כן והם כתבו אליו להזהירו (ולא קבל) ולא שב מדרכו, עד שקם מלך התונרמים ושמו זון־אל־דין ועבר למלך פרס ושלח אחרי חמיו של דוד אלרואי ונתן לו שוחר עשרת אלפים זהובים להרוג את דוד בסתר, וכן עשה, ובא אל ביתו והוא ישן על מטתו והרגו ונתבטלה עצתו ותחבולותיו ובב״ז לא שב חמת המלך פרס מעל היהודים היושבים בהר ואשר בארצו, וכשראו כן שלחו אל ראש הגולה לבוא בעזרתם אצל המלך, ויבא אליו ברברים טובים ופיוכים, ונתפיים במאה בבר זהב שנתנו לו וחמתו שבבה, ותשקוט הארץ אחרי בן ומאותו ההר ער חמרן ה מהלך עשרה (עשרים) יום, והיא העיר הגדולה במרי ושם במו שלשים (חמשים) אלף מישראל ושם לפני בנסת אחת קבורים מרדכי ואסתר ב) ומשם ארבעה ימים עד טבריסתאן ו ג), ויש כה כמו ארבעה אלפים יהודים ויושבת על נהר נוזן ומשם שבעה ימים למרינת איספחאן ו והיא עיר המלובה וגרולה מהלך שנים עשר מילין ושם כמו חמשה עשר אלף מישראל, ובראשם שר שלום הרב שהיה ממונה על יד ראש הגולה ועל כל הרבנים (הברכים) אשר בבל מרינת פרס ומשם ארבעה ימים ה) לשיראז ז היא העיר פארס ח ובה במו עשרת אלפים יהודים — ומשם שבעה ימים לגזנה ט העיר הגדולה שעל הנהר נוזן, ובה כמו שמונים אלף (שמונת אלפים) מישראל ואותה העיר מקום מסחר ובאים אליה בסחורה מבל לשונות הגוים, והיא ארץ רחבת ידים — ומשם חמשה ימים לסמרכנת, היא העיר הגרולה בקצה המלכות, ובה כמו חמשים אלף מישראל, ור׳ עובריה הנשיא ממונה עליהם וביניהם חכמים ועשירים גרולים — ומשם ארבעה ימים לכיבת היא המרינה הנמצא המור ביערים שלה

הערות:

א) ר״ש אבן וירגא בספרו שבט יהודה סי׳ ל״א קורא אותו בטעות אלדויד ואומר כי בעיר עמריא היה קהל גדול סביב לאלף בתים עשירים מלאים (כל טוב) וחשובים ומוצלחים בעמק הבכא לר׳ יוסף הכהן נאמר כי מעשה אלרואי היה בשנת 1163 וכאן נאמר כי כמו זה עשר שנים שהוא בערך 1173 כנראה שאב אבן וירגא ידיעתו זאת מספורו של ר׳ בנימין ב) בסדר הדורות נאמר כי מרדכי ואסתר קבורים בשמרן, והוא מעות מהשם חמדן ג) בנוסחה אחרת חסר המאמר הזה, ובאמת העיר טבריסתאן היא לצפון כדרך שעוברים בו הסוחרים מחמדן לאיספחאן, ונזכרת להלן ד) אשער ינסח כיוה ומספר היהודים שמונת אלפים ג) הנהר גוזן שגור הרבה בפי ר׳ בנימין ומכנה כמה נהרות בשם הזה כי הלך לפי אגדות החמון ותם קראו גוזן לכל נהר גדול באדצות האלה ולדעת אדלר קראו לנהר סתם גוזן, כי בלשון מונגולית אוזון הוא שם למים או או נהר, ואות ג׳ מתחלף באות א׳ או ה׳ בלשונות קדומות וכמו ברוסית אות ג׳ מתחלף באות ה׳ מפני שקרובין

בהברהן ה) ארבעה ימים הם ארבעים פרסאות, ובאמת יש 81 פרסאות און 320 פרסאות אנגליות בין איספהאן לשיראז, וכן המעיט ר׳ בנימין הריחוק בין הערים גזנה סמרכנת וסיבית.

[1] Amadia. [2] Maravadi. [3] Mosul. [4] Hamadan. [5] Tabaristan. [6] Ispahan [7] Shiraz [8] Fars. [9] Ghazna.

כ

ומשם שמונה ועשרים יום להרי ניסבור [1] אשר על נהר גוזן. ויש שם אנשים מישראל מארץ פרס שאומרים כי יש בהרי ניסבור ארבעה שבטים מישראל, שבט דן, ושבט זבולון ושבט אשר ושבט נפתלי מגלות הראשון שהגלה שלמנאסר מלך אשור, כמו שכתוב וינל את ישראל אשורה ויושב אותם בלחלח וחבור נהר גוזן והרי מדי (מ״ב, יז, ו). ומהלך ארצם עשרים יום ויש להם מרינות וכרכים בהרים, ומצד אחר מקיף אותם נהר גוזן. ואין עליהם עול גויים, ויש להם נשיא אחד ושמו ר׳ יוסף אמרכלא הלוי, וביניהם תלמידי חכמים. וזורעים וקוצרים והולכים במלחמה לארץ כוש א) דרך המדברות. ויש להם ברית עם בני כופר־אל־תורך [2] ב) והם אומה עוברי הרוח וחונים במדברות, ואינם אוכלים להם ולא שותים יין כי אם בשר חי בלי בישול, ואוכלים כל הבהמות טהורות, והם בלא אפים ובמקום האף יש להם שני (נחירים) חורין קטנים שיוצא מהם הרוח, והם אוהבי ישראל. ומהיום חמש (שמונה) עשרה שנה באו לארץ פרס בחיל גדול ולקחו את מרינת ראי [3] (רנים ג) והכו אותה לפי חרב ולקחו את כל שללה והלכו להם דרך המדבר וכמה שנים לא נראה כדבר הזה בכל מלכות פרס. ובששמע מלך פרס חרה אפו עליהם ואמר לא בימי ולא בימי אבותי לא יצא חיל מן המדבר הזה, ועתה אלך ואברית את שמם מן הארץ. והעביר קול בכל מלכותו, וקבץ את כל חיילותיו ובקש תייר אחד להראותו הדרך אל תחנתם, ונמצא שם איש אחר ואמר למלך אנכי אראה לך מקומם כי אני מהם ונדר לו המלך להעשירו אם יראה לו ואם יעשה הדבר הזה. ויאמר לו המלך כמה אנו צריכים הוצאה לדרך ולמדבר הגדול הזה? אמר לו קחו לחם ויין לחמשה עשר יום כי לא תמצאו שום מחיה בדרך עד אשר תגיעו אל ארצם, וכך עשו. והלכו במדבר חמשה עשר יום ולא מצאו בלום, ולא נשאר בידם מן המחיה אלא דבר מועט, עד שהתחילו למות האדם והבהמה אשר עמהם ברעב ובצמא. ויקרא המלך לתייר ויאמר לו איה דבריך שהבטחתני למצוא את אויבינו? ויען ויאמר תעיתי בדרך, ויחר אפו עליו ויצו להתיז את ראשו. ויצו המלך בכל מחנהו לאמר בל איש שיש לו מחיה יחלוק עם חבירו ואכלו כל מה שבידם ונם הבהמות, והלכו עוד שלשה עשר ימים עד שבאו אל הרי ניסבור במקום שיהודים יושבים שם, והם באו ביום השבת וחנו בגנות ובפרדסים ועל מעינות המים אשר מצד לנהר גוזן והימים ימי הפירות ויאכלו וישחיתו את בל, ואין אדם יוצא אליהם, אבל היו רואים על ההרים מדינות ומנדלים הרבה. ויצו המלך לשני אנשים מעבריו ללכת לשאול מן האומה היושבת בהרים והיו צריבים לעבור אליהם את הנהר בספינה או לשוט על פני המים, והם פשפשו ומצאו נשר נדול ועליו שלשה מנדלים ופתח הנשר סנור, ולפני הנשר מאותו הצד עיר נדולה, ויצעקו לפני הנשר עד שבא אדם אחד ושאל להם מה תבקשו ומי אתם? ולא הבינו אותו עד שבא מתורנמן שהיה יודע לשונם ושאל להם ואמרו לו עבדי מלך פרס אנחנו ובאנו לשאול מי אתם ולמי אתם עובדים? אמרו לו אנחנו יהודים ואין עלינו לא מלך ולא שר מן הגוים אלא שר אחד יהודי. ושאלו אותו על דבר הכופרים שהם בני נוץ מן כופר־אל־תורך, ואמר להם: בעלי בריתנו הם וכל המבקש רעתם מבקש רעתנו. וישובו שני האנשים האלה וינידו למלך פרס, ויפחד המלך פחד נדול מהם, ויום שני שלחו אליו היהודים לערוך עמו מלחמה, והוא השיב להם אני לא באתי להלחם בכם כ״א בכופר־אל־תורך אויבי. ואם אתם נלחמים אתי אני אקח נקמתי מבם להרוג את כל היהודים אשר בכל מלכותי. כי אני יודע שאתם חזקים ממני במקום הזה, וכל חיילי רעבים וצמאים כי יצאו מן המדבר הגדול הזה אבל אתם עשו עמי חסד שלא להלחם בי והניחו אותי עם כופר־אל־תורך אויבי, ותמברו לי מזון מה שאני צריך לי ולחייליתי. והיהודים לקחו עצה ביניהם והסכימו להתרצות למלך פרס בשביל היהודים אשר במלכותו שהם בנלות, ונבנם בארצם הוא ובל חילו וישב שם חמשה עשר יום, וכבדו אותו בכבוד נדול, אך שלחו כתב לכופר־אל־תורך בעל בריתם והוריעו אותם הדבר הזה. והכופרים עמדו כלם על מעברות ההרים בחיל כבד, כל החונים במדבר ההוא, וכשיצא מלך פרס להלחם עמהם ערכו עמו מלחמה בדרך ונצחו אנשי כופר־אל־תורך והרגו בחיל פרס חללים רבים וינם מלך פרס במתי מעט אל ארצו, ופרש אחד מעברי מלך פרס ריומה יהודי אחד מארץ ההיא ושמו ר׳ משה ולקחו עמו לארץ פרס ושם כבש אותו לעבד. ויום אחד מימים באו דורכי קשת לשחק לפני המלך ולא נמצא בכולם רובה קשת כמו ר׳ משה זה, ושאל

אותו המלך ע״י מתורגמן היורע לשונו ויגיד לו כל אשר עשה לו הפרש מיר עשה אותו המלך בן חורין וילבש אותו כגדי שש ומשי ונתן לו מתנות ויאמר לו אם תרצה לחזור לרתנו אעשה עמך חסד ותהיה עשיר גדול וממונה על ביתי, והוא ענה לו ארוני לא אוכל לעשות הרבר הזה, אז לקחו אותו וישימהו בבית הרב שר שלום של קהל איספהאן, ויתן לו הרב את בתו לאשה. והוא ר׳ משה ספר לי כל אלו הרברים.

הערות:

א) ארץ בוש איננה רק איתיופיא אבל גם חלקים מארץ ערב ובפרט הארצות אצל אביסיניא, וגם ארצות למזרח חדקל כנראה כוונתו לארצות שנמצאו בהם אנשים שחורים ע״ד המליצה היהפוך כושי עורו

ב) היהודים האלה חשבו שהם מעשרת השבטים (ניי־ בויער במאמרו (J Q R Vol I) אנשי כופר־אל־תורך היו יוצאים מירך הטרטארים, ובימי הבינים חשבו הנוצרים שהם יעזרו אותם להלחם במחמדנים וקראו את כופר־אל־תורך בשם פריסטר יאהן (Prester John) ואנשיו נצחו את סינג׳אר בשנת 1141 וזה היה יותר מחמש עשרה או שמונה עשרה שנה, אבל ר׳ בנימין לא דייק כ״כ במספר השנים ג) היא העיר רגים הנזכרת בספר טוביה א׳ י״ה, וחורבותיה נראות אצל טהיראן.

[1] Naisabur [2] Kofar-el-Turak. [3] Raya=Rages.

כא

מאיספחאן חזרתי לארץ בוזיסתאן [1] אשר על שפת חרקל, ומשם יורד ארם א) בנהר והולך ער מקום שיפול הנהר בים הורו אל אי אחר הנקרא קיש [2], ומהלך האי ששה ימים, והיושבים שם אין זורעין ואין קוצרין כי אין להם אלא מעין אחר, ואין נהר בכל חאי אלא מימי נשמים הם שותים. והתגרים הכאים מארץ הורו ומן האיים חונים שם בסחורה, ואנשי ארץ שנער ואל־ימן וארץ פרס מביאין שם כל בגרי משי וארגמן ופשתן פרוקטון [3] (הכלך) וקנבוס ומוך [4], וחטים ושעורים ורוחן ושיפון [5], וכל מאכל ובל מיני קטניות, ועושין סחורה אלו עם אלו, בי אנשי הורו מביאים שם בשמים לרוב מאר, ואנשי האי סרסורין ביניהם, ומזה הרבר בלבר מתפרנסים ושם כמו חמש מאות יהורים. — ומשם מהלך עשרה ימים בים עד קתיפה, ושם כמו חמשת אלפים מישראל, ושם ימצא הברולח. ובעשרים וארבעה בניסן ירד שם מטר על פני הים ושטין על פני המים מיני שרץ הים ומקבלין המטר בפיהם ונסנרים ונופלים לתוך קרקע הים, ובחצי תשרי באים שם בני ארם לקרקע הים בחבלים ומלקטים את השרצים ומבקעין אותם ומוציאין מתובם אבני הלולו (מרגליות) והוא להכנסת המלך אך נעשה על ירי פקיר יהורי — ומשם מהלך שבעה ימים לבאולם [6], היא תחלת מלבות עוברי השמש והם בני בוש בולם שחורים, והם חוזים בבוכבים ובעלי אמונה במשא ומתן שלהם. ובשיבואו אליהם התגרים מארץ מרחק ונכנסים בנמל, יוצאים אליהם שלשה סופרי המלך וכותבים שמם ומביאים אותם לפניו, והמלך מקבל על עצמו אחריות ממונם ורכושם שיניחו על פני השרה בלא שומר. ושם פקיר אחר היושב בחנות ובל אברה שימצא ארם ברובים יביא אותה אליו ובעל האברה יאמר לו סימנים ויתננה לו וכן המנהג בכל מלכות המלך ההוא ומפסח ער ראש השנה כל ימי הקיץ חום גדול ומשלש שעות מן היום ולמעלה מתחבאים בני ארם כלם בבתיהם ער הערב ואח״כ יוצאין ומהליכין נדות בכל השוקים ובכל החוצות ועושין מלאכתן וסחורתן בלילה, בי לילה ליום ישימו מפני רוב חמימות החמה ובארץ ההיא נמצא הפלפול, והם נוטעים האילנות שלו על פני השרה וכל אחר ואחר יורע פרדסו, והאילנות הם קטנים והפלפול הוא לבן כשלג. ואחרי שלוקטין אותו משימין אותו באגנות ונותנין עליו מים חמין בשביל שיתחזק ויתקיים, ואח״כ מוציאין אותו מן המים ומיבשין אותו לפני השמש והוא יהפך לשחור ושם ימצא הקנה והזנגביל [7] ומיני בשמים הרבה. אנשי העיר ההיא אינם קוברים מתיהם אלא חונטין אותם במיני בשמים ומשימין אותם על ספסלין ומבסין אותם בסרינין ובל משפחה ומשפחה יש להן בתים שמשימין בהם אבותיהם ובני משפחתם המתים ער שמתייבש הבשר על העצמות והם רומין בבני ארם חיים ומכירין בל אחר ואחר אבותיו ובני משפחתו במה שנים אח״כ והם עוברים לשמש ויש להם במות גדולות בבמה מקומות חוץ לעיר במהלך חצי מיל, ובבקר הם רצים לקראת החמה, בי יש בבל במה במו גלגל החמה עשוי במיני בישוף [8]. וכצאת השמש חוזר הגלגל בקולות גדולות ובל אחר ואחר מחתתו בידו ומקטרים לשמש ונשים — זה דרבם בסל למו. ובכל אלה המקומות יש ביניהם במו מאה (אלף) מישראל ובל אנשי הארץ ההיא שחורים והיהורים נ״כ שחורים, והם יהורים טובים בעלי מצות ויורעים תורת משה והנביאים ודבר מועט מתלמור והלכה.

הערות:

א) מלשונו, יורד אדם, וחוזר אדם, משמע שהוא בעצמו לא היה שם וכתב לפעמים מפי השמועה ב) האי קיש היה תחנית חשובה לסוחרים מהודו לאירופא, ובמאה הי״ב היה מרכז חשוב למסחר בים הפרסי עיר בצורה נבנה שם וקרוב לה בשפת הנהר מצאו מרגליות הרבה השם קיש נשתנה שמו לאורפוש ובאנדר־אבאם (?) האי חזה תית ברשות אנגלית משנת 1820 עד 1879

[1] Khuzistan [2] Kis [3] Cotton [4] Hemp,mash [5] Rye [6] Khulam [7] Ginger

כב

משם עשרים ושלשה יום דרך ים לאי איבריג [1] א) ויושביה הם עובדי אש הקוראים דובבין [2] (דונבין), וכיניהם בשלשת (עשרים ושלשה) אלפים יהודים, ויש לעובדי האש בכל מקום בית עבודה זרה שלהם, ולהם בומרים בשפנים (מבשפים) גדולים בכל מיני בישוף, אין במוהם בכל הארץ ולפני הבמה של בית תפלתם עמק גדול ובל ימות השנה מדליקין שם אש גדולה וקורין אותה אלהותא ומעבירין בה בניהם ובנותיהם באש וגם מתיהם משליכין לתוך האש ויש מהם מגדולי הארץ שנודרים עצמם בחייהם לישרף באש, ובשאומר הנודר לבני ביתו ולקרוביו הנה נדרתי להשליך עצמי באש בחיי עונין בלם ואומרים לו אשריך וטוב לך! ובשיגיע יום ברילתו שנדר עושין לו משתה גדול ואם הוא עשיר רובב על סוסו ואם הוא עני הולך ברגליו עד שפת העמק ומשליך עצמו בתוך האש. ובל בני משפחתו מרננים בתופים ובמחולות עד שישרף בולו ולקץ שלשה ימים יבואו שנים מהבומרים הגדולים אל ביתו ואל בניו ואומרים לו תתקנו (תבינו) הבית בי היום יבא אליבם אביבם לצוות אתבם מה תעשו והם לוקחים עדים מן העיר והנה השטן בא בדמותו ובצלמו, ובאים אשתו ובניו ושואלים לו היאך הוא באותו העולם? והוא אומד להם באתי אל חברי ולא קבלוני עד שאשלם חובותי לבני ביתי ולשבני והוא עושה צוואה ומחלק נבסיו לבניו ומצוה לפרוע בל מה שהוא חייב לבני אדם ולקבל מבני אדם מה שהם חייבים לו ובותבים הערים הצוואה והוא ילך לדרבו ואינם רואין עוד בלום ועל פי השקר והמדמה והבשוף הזה שעושין להם הבומרים בבשופן מתחזקים בטעותם ואומרים שאין במוהם בכל הארץ — ומשם לעבור ארץ ציז [3] מהלך ארבעים יום והוא קצה המזרח ויש אומרים בי שם עוברים דרך ים הנקפה [4] ב) ובאותו ים שולט בובב בסיל ולפעמים יוצא שם רוח סערה ואין הספן יבול לשלוט על הספינה מבובר הרוח ער שמשליך הרוח את הספינה בים במקום שהמים אינם עמוקים ואינה יבולה לזוז ממקומה ואנשיה יושבים שם ער בלות מחייתם ואחר בך ימותו ובמה ספינות אבדו בזה הענין, אבל בני אדם למדו חבמה להמלט מן המקום הרע הזה, ולוקחים עורות בני בקר עמהם, ואם יבא אותו הרוח ומשליך הספינה בים הנקפה, יקח אדם עור הבקר ויבנם בתוכו וסבין בידו ותופר העור שלא יבנם בו המים, ומפיל עצמו לתוך המים, ודואה אותו הנשר הגדול הנקרא גריפיני [5] ג), והוא סבור שהוא בהמה ומוציאו ליבשה בהר או בעמק, וחונה עליו לאבול אותו, אז ימהר האדם ומבה אותו בסבין והורגו ויוצא מן העור והולך ער שמגיע לישוב, והדבה בני אדם ניצולים בענין זה — ומשם ער אל־ננזלה מהלך שלשה ימים ביבשה ומהלך חמשה עשר יום דרך הים, ושם במו אלף מישראל — ומשם לבילון [6] שבעה ימים דרך ים, ואין שם מישראל — ומשם שנים עשר יום לזביה ושם יהודים מעטים. ומשם דרך שמונה עשר יום ביבשה להודו ד) הנקראת ארץ ארן והיא ערן אשר בתלאסר [7], ובה הרים גדולים ושם הרבה מישראל ואין עליהם עול גוים, ולהם ערים ומגדלים בראשי ההרים ויורדים לארץ המישור הנקראת לוביא [8] והיא ממשלת בני אדום, והיהודים נלחמים עם הלובים ולוקחים מהם שלל ובזה ועולים על ההרים ואין אדם יבול להלחם עמהם ויהודים רבים אשר בארץ ערן באים לארץ פרס וארץ מצדים — ומשם לארץ אסואן [9] מהלך עשרים יום במדבר סבא [10] היא שבא אשר על נהר פישון [11] (נילוס) היורד מארץ בוש הנקראת אל חבש בירבתי מערבה ובני ארץ בוש יש להם מלך וקוראין אותו שולטן אל־חבש [12] ויש בהם קצת בני אדם שהם בבהמות לבל עניניהם, אובלים עשבים על שפת פישון והולבים בשדות ערומים בי הארץ חמה מאד ואין להם דעת בשאר בני אדם, ושובבים עם אחיותיהם ועם מי שימצאו ובשהולבים אנשי אסואן לשלול שלל בארצם מוליבין עמהם לחם וחטים וצמוקים ותאנים ומשליבין אליהם ובאים אחרי האובל ולוקחים מהם שבוים הרבה, ומובירים אותם בארץ מצרים ובבל הממלבות אשר סביבותיהם, והם העברים השחורים מבני חם — מאסואן מהלך שנים עשר יום אל חלואן [13], ובה במו שלש מאות יהודים — ומשם הולבים בשיירות מהלך חמשים יום דרך המדבר הגדול הנקרא אל צחרא [14] למדינת זולה היא חוילה בארץ נאנה. ובאותו מדבר יש הרי חול ועד שיקום הרוח מבסה השיירות בחול ומתים בולם בתוך החול והניצולין

מהם מוליבין שמה חטים ומיני פירות ומיני קטניות ומלח ומביאין משם הזהב והמרגליות

הערות:

א) אשער גורס איי כנדיג וחושב שהיא סיילון, כי שם עיר הבירה של סיילון היא כנדא, אולם בזמן ר׳ בנימין לא היתח עיר כזאת בסיילון, גם המהלך הוא רק ארבעה ימים ולא כ״ג יום. ב) אדלר בתרגומו קורא אותו (Nipka) ואומר שאולי הוא נינג־פו אך לדעתו עשה ר׳ בנימין שם תואר לים שאון ורועש שהוא הים כינא בזמנים מיוחדים בשנה והוא מלשון קפאו תהומות בלב ים או כגבינה תקפיאני ר׳ בנימין הוא הראשון מהנוסעים באירופא שכתבו אדות צין היא כינא ג) מרקו פולו כותב על העוף גריפין כי נראה כנשר גדול ובכחו להרים פיל בפיו, וכאשר ישליכו ארצה יתפרקו עצמותיו וירד לאכלו הוא נמצא בסביבות האיים בין מאלבאר וסדאגסקר קורין אותו "רוך" ההגדה על דבר העוף הוא מספורי הערביים ונודעה לקוראי „אלף לילות ולילה" גם באגדות רבה בר בר חנא (ב״ב, ער) ד) כבר הערנו למעלה כי ר׳ בנימין מעה לחשוב את עדן לארץ הודו, ועיין ר׳ יעקב ספיר בספרו אבן ספיר ח״ב פרקים י״א—י׳ אדות יהודי עדן ה) הילוואן היא ארבע עשרה פרסאות אנגליות מקאירה בצד הימנית של הנהר נילוס ולנגדה ובצד השמאלית היתה העיר ממפיס והיתה נעזבה כבר בימי ר׳ בנימין

[1] Ibrig (Kanady) [2] Duchbin. [3] China. [4] Ningpo [5] Griffin [6] Quilon [7] Thelasar [8] Lybia. [9] Assuan [10] Seba. [11] Nile [12] Abyssinia. [13] Helwan. [14] Sahara

כג

מחלואן היא דרך שלשה עשר יום לקוץ א) המדינה והיא תחלת ארץ מצרים ובכל ארץ מצרים כמו שלשים אלף יהודים — מקוץ (שלשה מילין) חמשה ימים עד פיום [2] היא פיתום ב), ובה כמו עשרים (מאתים) יהודים, ועד היום רואים שם מן הבנין שבנו אבותינו — ומשם למצרים [3] ארבעה ימים היא העיר הגדולה מצרים (קאהירא) היושבת על נהר נילום היא פישון, והוא אל־ניל, ובה כמו שני (שבעת) אלפים יהודים. ושם שני בתי כנסיות לאנשי ארץ ישראל ואחת לאנשי ארץ בבל, וקורין לכנסת אנשי א״י כנסיה אל־שמיין, ולכנסת אנשי בבל כנסיה אל עראקיין. ואינם נוהגין בלם מנהג אחד בקריאת הפרשיות של התורה, כי אנשי בבל נוהגין לקרות בכל שבוע פרשה כמו שעושים בספרד ובמנהג שאנו נוהגין, ובבל שנה מסיימין את התורה ואנשי ארץ ישראל אין נוהגין כן, אלא עושין מבל פרשה שלשה סדרים ומסיימין את התורה לסוף שלש שנים ג) ויש ביניהם מנהג ותקנה להתחבר בולם ולהתפלל ביחד ביום שמחת תורה וביום מתן תורה (שבועות) ויש ביניהם ר׳ נתנאל ד) שר השרים וראש הישיבה, והוא ראש לבל קהלות מצרים ובידו להקים רבנים וחזנים, והוא משרת פני המלך הגדול היושב בארמון צוען [5] המדינה, והיא עיר המלוכה לבני ערב ושם אמיר אל־מומינין אבן אבו טאליב ובל בני ארצו נקראין עלויים [6] ה) אשר מרדו באמיר אל־מומינין אל־עבאסי היושב בבגדאד, וביניהם קנאה ער עולם, כי זה הושיב כסאו בצוען כרומה לו הוא יוצא לחוץ שתי פעמים בשנה, אחת בשעת חגם והשנית בעת שיוצא נילום הנהר על גדותיו צוען היא מוקפת חומה ומצרים אין לה חומה כי היאור סובב אותה מצר אחר צוען היא עיר גדולה ובה שוקים ופנדקאות הרבה, ויש בה יהודים עשירים הרבה ולא ירד בה מטר ולא נראה בה קרח ושלג מעולם והארץ חמה ביותר, והיאור יוצא פעם אחת בשנה בחודש אלול ומבסה בל הארץ ומשקה אותה מהלך חמשה עשר יום, והמים ישארו בחדשי אלול ותשרי על הארץ להשקותה ולרוותה ויש להם עמור שיש שבנו בחכמה לדעת שיעור עליית היאור נילום [7], והוא על פני אי אחד בתוך המים, והעמור שתים עשרה אמות על פני המים, ובשעה שעולה היאור ומבסה אותם יודעים כי בבר עלה היאור וכסה את ארץ מצרים מהלך חמשה עשר יום, ואם נתכסה חצי העמור לא יכסה אלא חצי הארץ ובבל יום ויום מורד אדם אחד העמור ומכריו בצוען ובמצרים ואומר תנו שבח לבורא כי עלה היאור היום כך וכך, ובבל יום הוא מורד ומכריז, ואם בסו המים את העמוד בלו יש שובע גדול בבל ארץ מצרים, והיאור עולה מעט מעט ער שמכסה הארץ לקצה חמשה עשר יום ומי שיש לו שדה שובר פועלים וחופרים חפירה גדולה בשדהו, ובאים הדגים בעלות המים ונכנסים בחפירות, וכשיחסרו המים נשארו הדגים בחפירות ולוקחין אותם בעלי השדות ואוכלים ומובדים אותם שמוליבין אותם מלוחין לבל מקום והדגים ההם שמנים ביותר וגדולים, ומן השמן שלהם מדליקין נרותיהם בארץ ההיא ואפילו אם יאכל אדם הרבה מן הדגים ושותה מימי היאור לא יזיק לו לעולם, כי המים מי רפואה להם ושואלים בני אדם מפני מה (איד) היא עלות היאור? ואומרים אנשי מצרים כי למעלה בארץ אל־חבש היא ארץ חוילה יורד בה מטר הרבה בזמן עלות היאור ומרובי המים הוא

עולה ומכסה פני הארץ ובשעה שאין היאור עולה אין זורעין והרעב כבר בארץ והם זורעין במרחשון לאחר שוב היאור למקומו, ובארד קוצרין השעורים וכניסן החטים וכניסן יש להם גודגדניות [6] ואגסים [7] וקשואים [8] ודלועים [9], וחרובין [10] ופולין [11] וגלבונים [12], ואפונים [13], ומיני ירקות [14] כמו (פרפרונים) פרפחנים [15], (ויכבוזים) וירבוזים [16], (וקטפין) וקטניות [17], וחזרת [18], וכוזברתא [19], ועולשין [20], וכרובין [21] וכרותים (וכוראתי) [22] ועכבניות [23] הארץ מלאה כל טוב, והגנות והפרדסים משקין אותם ממקוה המים מימי היאור כשיבא היאור למצרים יפרד משם לארבעה ראשים, שלולית [24] אחת הולכת דרך דמיאט [25] היא בפתור ונופלת שם בים ושלולית שניה הולכת לעיר רשיד [26] הקרוכה לאלכסנדריא ונופלת שם בים ושלולית שלישית הולכת דרך אשמון ונופלת שם בים, ושלולית רביעית הולכת בגבול מצרים ועל ארבעה ראשים אלו מדינות וכרכים נפרדים מצר זה ומצר זה וכני אדם הולכים בספינות וכיבשה אליהם, ואין ארץ מיושבת כמוה, והיא רחבת ידים מלאה כל טוב ממצרים החדשה למצרים הקדמונה שתי פרסאות והיא חרבה, ומקום בנין החומות והבתים נראים עד היום הזה וגם אוצרות יוסף ע"ה שם הרבה מאד בכל המקומות והם כונים בסיד ובאבנים בנין חזק מאד ויש שם עמוד אחד [27] עשוי בכישוף לא נראה כמוהו בכל המקומות בכל הארץ ושם חוץ לעיר יש כנסת משה רבינו ע"ה מימי קדם ושם זקן אחד פרנס ושמש של הכנסת והוא תלמיד חכם וקורין אותו אל-שיך אבו אל קצר. ומצרים החרבה כמהלך שלשה מילין ומשם לארץ נושן שמונה פרסאות והיא בילביש [28], ושם כמו שלש מאות (שלשת אלפים) יהודים, והיא עיר גדולה ומשם חצי יום (לעיקואל) לעין-אל-שמס [29] היא רעמסס והיא חרבה ושם מן הבנין שכנו אבותינו ע"ה והם כמו מנדלים בנוים מלבנים ומשם מהלך יום לאל-כוביזיג (כוביאינ), ושם כמו מאתים יהודים ומשם חצי יום לבנהא ושם כמו ששים יהודים ומשם למנופתא (למוניסיפתא) חצי יום ושם חמש מאות יהודים ומשם חצי יום לסמנו ושם כמו מאתים יהודים ומשם ארבע פרסאות לרמידה ושם כשבע מאות יהודים ומשם חמשה ימים למהלה (לממנה) ושם חמש מאות יהודים

הערות:

א) קוץ היא קים בין קינה ולוקסור במקום שמצאו את קבר תות-ענך-אמן. ב) בימי הבינים חשבו בטעות כי פיום היא פיתום (שמות, א, א) וכן תרגם הרס"ג, ובאמת חורבות פיתום נודעו עתה בשם תל-אל-מסכוטא אצל איסמאיליא שמצאו שם טקום מסכנות לתבואת הארץ וחושבים שהוא מימי רעמסס חשני. ג) לבני מערבא דמסקי אורייתא בשלש שנין (מגילה, כט.) ד) לדעת צונץ נתנאל הוא היבט אלה ן' אל-יאמי שהיה את"כ למלך סאלאדין (אשער ח"ב צד 253). ה) ההולכים אחרי עלי חתן מחמד שיסד הכת של שיימים (Shiits)

[1] Fayum [2] Cairo. Zoan el-Medinah. [4] Alawiyin [5] Nilometer [6] Cherries [7] Pears. [8] Cucumbers. [9] Gourds. [10] Carobes. [11] Beans. [12] Peas [13] Chickpeas. [14] Vegetables. [15] Purslane. [16] Asparagus [17] Pulse [18] Lettuce [19] Coriander [20] Endine [21] Cabbage [22] Leek [23] Cardon. [24] Channel. [25] Damietta. [26] Rosetta [27] Obelisk. [28] Bilbais. [29] Ain-el-Shams

כד

ומשם שני ימים לאלכסנדריא של מצרים והיא נא אמן א). ובשבנא אותה אלכסנדרום מקדוני קראה על שמו, ובנה אותה בנין חזק ויפה עד מאד הכתים והארמונים והחומות הם בנינים יפים. חוץ למדינה (העיר) הוא מדרש אריסטו רבו של אלכסנדר, והוא בנין יפה וגדול, ושם כמו עשרים מדרשים ועמודי שיש בין מדרש למדרש, שהיו באים שם מכל העולם ללמוד חכמת אריסטו הפילוסוף. העיר בנויה למעלה וחלולה למטה ועומדת על גשרים, ובנה אותה בחכמה גדולה. חוצותיה ישרות ובתוכן חניות שיוכל אדם לראות מהן מהלך מיל משער רשיד עד שער הים. והוא בנה מסילה [1] על הנמל של אלכסנדריא דרך מיל בתוך הים ושם עשה מגדל גדול הנקרא המנורה [2], ובלשון ערב מנאר אסכנדריאה, וישם על ראש המגדל מראה של זכוכית, וכל הספינות ההולכות להם באלכסנדריא ולהזיק לה מארץ יון או מארץ המערב כמשך עשרים יום היו רואין אותן מן המראה של זכוכית והיו שומרים עצמן מהם, עד שהיה יום מימים, ימים רבים אחרי מות אלכסנדרום באה ספינה אחת מארץ יון ושם הספן טורודום [3] איש יוני חכם בכל חכמה, והיו היונים משועבדים תחת עול מצרים בימים ההם, והביא הספן ההוא דורון גדול למלך מצרים כסף וזהב ובנדי משי וחנה לפני המנורה, כי כן היה מנהג כל הסוחרים לחנות שם, ובכל יום היה אוכל עמו שומר מגדל המנורה הוא ועבריו עד שמצא הספן חן בעיניו, והיה יוצאו בא כל הימים שם, ויום אחד עשה לו משתה והשקהו יין הרבה לו ולכל עבריו עד שהיו ישנים כלם ויקם

הספן ועברו ויעלו על המגדל וישברו המראה וילכו לדרכם ביום ההוא, ומאותו היום והלאה התחילו בני אדום לבוא שם בספינות וכרוניות גדולות ולקחו מירם את האי הגדולה קריטי [4] ונם האי קיפרוס [5] והם תחת עול היונים ולא יבלו אנשי ארץ מצרים לעצור כח לפני היונים ער היום הזה מגדל המנורה הוא סימן להולכי הים, כי בל הבאים אל אלכסנדריא מכל המקומות רואין אותו ביום מרחוק מהלך מאה מילין, ובלילה מאיר השומר אבוקה ורואין הספנים האש מרחוק. ומכל מלכות אדום באים לאלכסנדריא: מארץ ואלינסיא [6] ולונבדריא [7] וטוסבאנה [8], ופוליא [9] ואמלפי [10] ציקיליא [11] רקופיא [12] וקטלוניא [13] ואספניא [14] וקלבריא [15] ורומניא [16] וכזריא [17] ופצינקיא [18] ואונגריא [19], וכולגריא [20] ורקוסא [21] וקרוטיא [22] וסלבוניא [23] רויסלאן [24] ואלמנייא [25], וסקסוניא [26] ורנאמרקא [27] ונורלנרא [28] ואירלנדא [29] ונורנא [30], ופרישא [31], ואשכוציא [32] ואינגלטירה [33] וולש [34] ולפנדריש [35], ונורמנדריא [36], ופרנציא [37] ופיטיר [38], ואנגו [39], וכורנוגרה [40] ומוריאנא [41] ופרובינצא [42] ונינוא [43], ופיסא [44] ונשקוניא [45] ואדגון [46] ונכארא [47] ומצר המערב לישמעאלים אל־אנדולוס [48] ואל־נרוה [49], ואפריקא וארץ ערב ומצר אחר הורו וזוילא ואל־חבש ולוביא ואל ימן ושנער ואל־שאם [50] ויון הנקראים נריגיש [51] ותורקיש ושם מביאין סוחרי הורו מכל מיני בשמים וסוחרי בני אדום קונים מהם והע׳ר הומיה מסוחרים, ולבל אומה פונרק בפני עצמה ויש שם על שפת הים בית קבר אחר של שיש ועליו מצוירים כל מיני חיות ועופות וריוקנו [52] (של המת) בתובו והבל בכתיבת הקרמונים ואין אדם מביר הכתיבה, ואומרים מסבדא שהיה מלך בימי קדם קודם המבול באורך הקבר חמש עשרה זרזות ושש ברחבו ושם באלכסנדריא במו שלשת אלפים יהודים. — מאלכסנדריא שני ימים לרמיאט היא בפתור ב) והיא על שפת הים, ושם במו מאתים מישראל. — ומשם יום אחר לטימסין וכה במו מאה יהודים. ומשם חצי יום לסונבט, והם זורעין פשתן ואורגים חורי, ומוליכין אותו לכל העולם. ומשם ארבעה ימים לאילאם [53] היא אילים ג), והיא לבני ערב החונים במדבר ומשם שני ימים לרפידים ויושבים שם בני ערב ואין בה מישראל. ומשם יום להר סיני ובראשי ההר במה לבומרים הנקראים סוריאנים [54], בתחתית ההר ברך גדול וקודרין אותו טור סיני כי יושביו מדברים בלשון תרגום והוא הר קטן רחוק ממצרים חמשה ימים והם תחת עול מצרים רחוק מהר סיני דרך יום הוא הים סוף והוא זרוע מים הורו ויחזור אדם לרמיאט, ומשם דרך הים מהלך יום לטאנים היא חנס ד) והיא אי בתוך הים, ושם במו ארבעים יהודים ער הנה מלכות מצרים

הערות:

א) נוא־אמון (ירמיה, מו, כה; נחום, ג, ח) תרגומו אלכסנדריא, ומובא בב״ר פ״א כי אנשי מצרים קורין לאלכסנדריא נוא אמון, ונזכרת גם בכתיבת החרטומים, ואין ספק כי היא תיבים (Thebes) ב) בפתור (בראשית, י, יד) תרגמו הרס״ג דמיאמא ג) אילים היא ואדי גארנדיל ומשם שתי שעות למעין אשר מימיו מרים והמקום נקרא ואדי האווארא ואומרים שהיא מרת (שמות, טו, כג)). ד) מאנים נקראת עתה מאן, וי״א שהיא צוען הנזכרת בתנ״ך אבל בימי הבינים חשבו שהיא חנס (ישעיה, ל, ד). בגט שנמצא בגניזה כתוב במדינת אי חנס דבתוך יסה מותבה ולשון נחל מצרים הקרוי נילוס (שכטר, סעדיאנא, צד 91)

[1] Pier [2] Light House [3] Theodorus. [4] Crete. [5] Cyprus. [6] Valentia [7] Lombardy. [8] Tuscany. [9] Apulia [10] Amalfi. [11] Cicily. [12] Rakuvia [13] Catalonia. [14] Spain [15] Calabria. [16] Romagna [17] Khazaria. [18] Patzimakia. Hungary. Bulgaria [20] Ragusa [21] Croatia. [22] Slavonia [23] Rousillon. [24] Alamania=Germany. [25] Saxony [26] Danemark. [27] Kurland [28] Ireland. [29] Norge=Norway [30] Frisia [31] Scotia [32] Angleterre=England. [33] Wales [34] Flanders. [35] Normandy. [36] France. [37] Poitiers. [38] Anjoy [39] Burgundy [40] Maurienne. [41] Provence [42] Genoa. [43] Pisa [44] Gaseony. [45] Aragon. [46] Navarra [47] Andalusia [48] Algarve. [49] Syria. [50] Greece [51] Effigy [52] Sunbat. [53] Ailom [54] Syrians

כה

משם דרך הים עשרים יום למסינא [1] היא תחלת ציקיליא והיא יושבת על זרוע הים הנקרא ליפאר [2] וחולק בינה ובין קלבריא, במסינא במו מאתים יהודים, והיא ארץ מלאה בל טוב וננות ופרדסים ושם מתקבצים רוב התועים לעבור לירושלם כי שם המעבר טוב. — ומשם למרינת פלמירו [3] היא העיר הגדולה במהלך שני מילין באורך ושנים ברוחב ושם ארמון המלך גליאלמו [4], ובה במו אלף וחמש מאות יהודים ובני אדום וישמעאלים הרבה היא ארץ מעיינות ונחלי מים וננות ופרדסים וחטה ושעורה ואין במוה בכל ארץ ציקיליא, כי היא מרינת גן המלך הנקרא אל־הצינה א), ושם מבל מיני אילנות של פירות. ובתובו מעין גדול וסבבו אותו חומה ועשו לו ביב הנקרא אל בוחירא ב) ושם מיני רגים הרבה, ושם ספינות למלך מצופות בסף וזהב

ויבא בהן המלך לטייל הוא ונשיו ושם בנן ארמון גדול והכותלים מצויירים מצופים כסף וזהב, והרצפה של אבני שיש מצויירות בכל מיני ציור בעולם, וכבנין הזה לא נראה בכל הארץ ההיא ובאי הזה אשר תחילתו מסינא דרך כה כל מעבר עולם והולך ונמשך ער סרקוסא [5] ומרזלא [6] וקטאניא [7] ופיטרליא [8] וטראפני [9], מהלך ששה ימים כאי בטראפני ימצא אבן קוראל [10] הנקרא אל־מורגאן משם עוברים הארץ רומא בשלשה (עשרה) ימים ומן רומא דרך יבשה חמשה ימים ללוקא [11] ומשם עוברים הר יאן דמוריאנה [12] ומעברות איטליא.

הערות:

א) הוראת „הצינה" בערבית היא מבצר או מקום סגור ב) הוא מקוה מים בערבית, באנגלית Lake

[1] Messina [2] Lipar [3] Palmero [4] William [5] Syracuse [6] Marsala [7] Catania [8] Petralia [9] Trapani [10] Coral [11] Lucca. [12] Jean de Maurienne.

כו

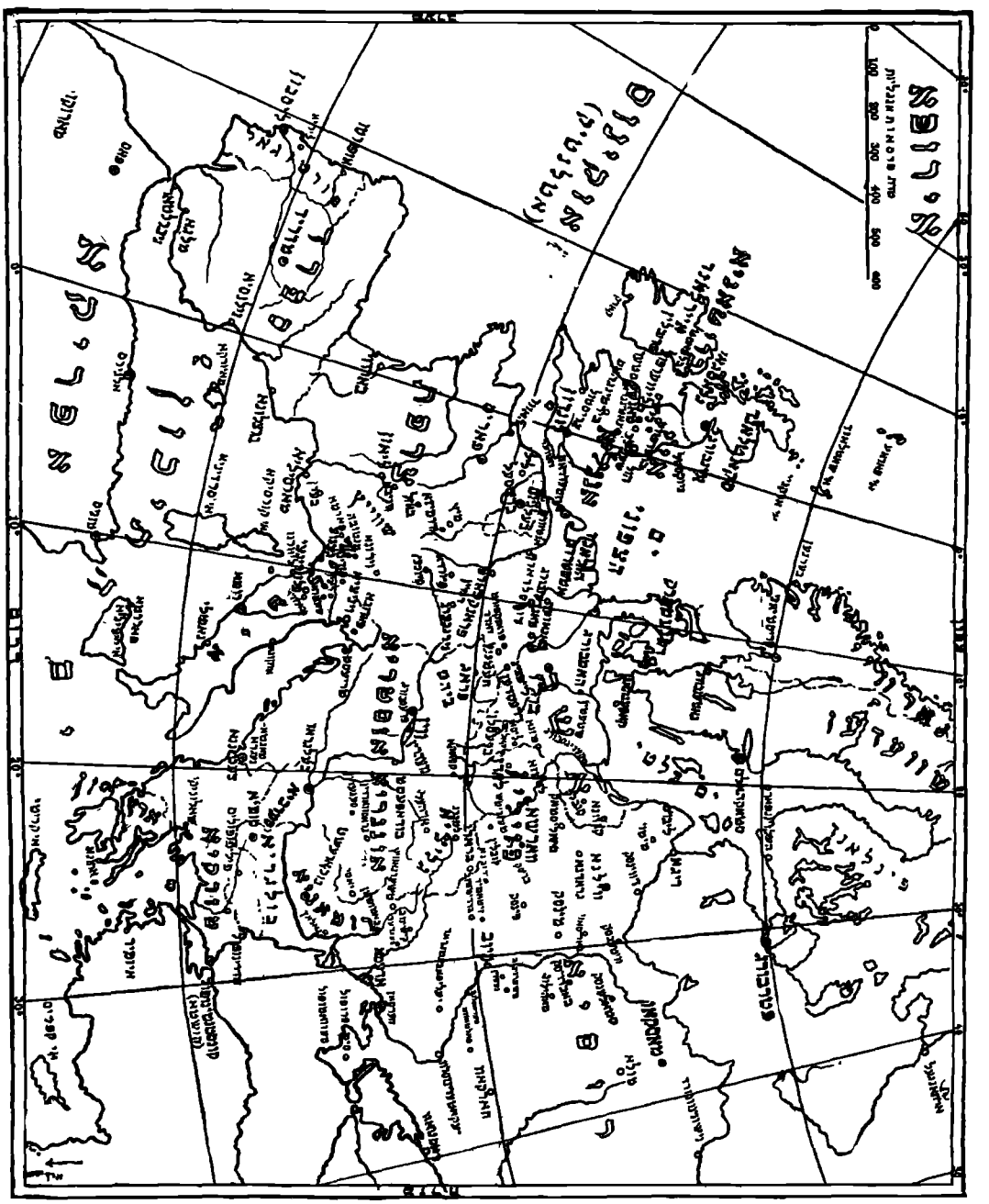
משם שנים עשר (עשרים) יום לברדון [1] היא תחלת ארץ אלמאנייה, והיא ארץ הרים וגבעות וכל קהלות אלמאנייה יושבים על נהר ריינום [2] הנדול, מעיר קולוניא [3] שהיא ראש המלכות ועד עיר רקנשבורג [4] קצה אלמנייא מהלך חמשה עשר יום והיא נקראת אשכנז ואלו הן המדינות בארץ אלמאנייה שיש בהן קהלות מישראל וכלם נדיבים. מיץ [5], תרויש [6] על נהר משילה [7] קופלינם [8] ואנדרנבא [9], כונא [10] וקולוניא, וביננא [11] מינסטר [12], גרמישא [13] ומשתראן [14] קובה [15] וקרטינא [16] ושסתרבורק [17] ווירסבורג [18] ומנטרן [19] וכנבורק [20] וצור [21] ופריסינג [22] דוירסבורק [23] ורגנשבורק קצה המלכות וכאלו המדינות הרבה מישראל הם חכמים ועשירים — ומשם והלאה בארץ פיהם, והעיר הנקראת פראגה [24] היא תחלת ארץ אשלכוניא וקוראין אותה היהודים הדרים שם כנען, בשביל שאנשי הארץ ההיא מוכרים כניהם ובנותיהם לעבדות לכל האומות, והם אנשי רוסיא, והיא מלכות גדולה מעיר פראגה ועד עיר כיו (קיוב) א) העיד הנדולה בסוף המלכות והיא ארץ הרים ויערים ושם ימצאו החיות שקורין וירגיש [25] ב) ובלינאץ [26] וסלכוניש [27], ואין אדם יוצא מפתח כיתו כימי החורף מרוב הקור, ויש שם כני אדם שנופלים להם ראש האף מרוב הקור. ער הנה מלכות רוסיא — ומלכות פרנציא שהיא ארץ צרפת מתחלת מעיר אל־סורו [28] ועד פריש המדינה הגדולה מהלך ששה ימים, והיא תחת מלך לאיש ויושבת על נהר שינא [29], ושם תלמידי חכמים אין כמוהם בכל הארץ, עוסקים בתורה יומם ולילה, והם בעלי מצות וגם בעלי אכסניא לכל עובר ושב, אחים ורעים עם אהיהם היהודים האל יתברך ירחם עליהם ועלינו ויקיים בנו מקרא שכתוב ושב וקבצך מכל העמים אשר הפיצך ה׳ אלהיך שמה אמן אמן אמן — [וכל ד) ישראל מפוזרים כלם בכל ארץ וארץ, וכל מי שיבטל (שיגרום) שלא יתקבץ ישראל אינו רואה סימן טוב ולא יחיה עם ישראל ובעת שהשם יפקוד את גלותנו וירים קרן משיחו אז כל אחד ואחד יאמר אני אוליך את היהודים ואני אקבצם והמדינות אלו יש בהם תלמידי חכמים, והקהלות אוהבים את אחיהם ודוברים שלום לכל הקרובים והרחוקים, ואם יבא אליהם אכסנאי שמחים בו ועושים לו משתה ואומרים שמחו אחינו כי ישועת ה׳ כהרף עין ולולא שאנחנו מפחדים שלא בא הקץ ולא הגיע הזמן היינו מתקבצים אנחנו מעצמנו, אבל לא נוכל לעשות זאת עד שיגיע עת הזמיר וקול התור נשמע ויבואו המבשרים ויאמרו תמיר יגדל השם והם שולחים כתבים אחד לאחד ואומרים להם התחזקו ברת משה, ואבלי ציון ואבלי ירושלם יבקשו רחמים מלפני השם ויתחננו לובשי בגדים שחורים שיושעו בזכותם]

הערות:

א) ר׳ בנימין אינו מזכיר אם היו יהודים בקיוב, אבל בסדר תנאים ואמוראים נאמר כי הרב ר׳ משח מקיוב שאל את פי ראש ישיבות (עי׳ אוצר ישראל ערך קיוב) בלשון פולנית (Wiewiorka)זיא עור של (Marten) ג) גדולי אלסורא השתתפו באספת הרבנים שקרא הרשב״ם ורבינו תם (עי׳ גרעץ ח״ו 395 סי׳ 10) ד) המאמר הזה טובא באמצע הפרק ומקומו במופו

[1] Verdun. [2] Rhine. [3] Cologne [4] Regensburg [5] Metz. [6] Treves [7] Moselle [8] Coblenz. [9] Andernach. [10] Bonn. [11] Bingen. Muenster [12] Worms [13] Mistran [14] Kaub. [15] Kartania. [16] Strassburg [17] Wurzberg. [18] Mantern [19] Bamberg. [20] Tsor. [21] Freising. [22] Duidsburg [23] Prague. [24] Slavonia [25] Vair=Marten [26] Ermine [27] Sable [28] Suxere [29] Seine.

תם ונשלם.

המדינות באירופא

הערים החשובות שנאחזו בהן היהודים בימי הנוסעים הראשונים

סבוב ר' פתחיה
מריגנשפורק

ר"א תתקלה — מה = 1175 — 1185.

מבוא

רבי פתחיה בן רבי יעקב ואחיו של רביגו יצחק הלבן מבעלי התוספות, היה נוסע כעשר שנים או חמש עשרה שנה אחרי רבי בנימין ממודילא. כנראה נולד בריגנסבורג גרמניא, אך התישב אח"כ בעיר פראג בביהם ומשם החחיל נסיעותיו. ועבר בארצות פולין, רוסיא (קיוב), חצי האי קרים וארץ טרטריא, ארמיניא, מדי, פרס ובבל, ארם נהרים, סוריא, ארץ ישראל וארץ יון.— ומפני שנסיעתו היתה קרובה לזמן נסיעתו של ר' בנימין הם כשני כתובים הבאים כאחד ואפשר ללמוד זה מזה ולתקן דברי אחד מחבירו או למלאות החסרון או השיור שנמצא במאמריהם הנפרדים. אמנם ר' פתחיה הודיע לנו גם חדשות, ובפרט אדות הקראים בקרים שקורא ארץ קדר, אשר לא שמענו מהם מאומה עד זמנו, ומזמנו ואילך כמעט נשכחו מלב עד אשר התעורר הנוצרי יאקוב טריגלאנר פרופיסור בליידן בראשית המאה הי"ח וגלה לנו מצפוניהם ומנהגיהם בניגוד למנהגי הרבנים

זמן הנסיעה: זמן נסיעתו של ר' פתחיה נוכל לשער כי בעת שהיה בדמשק כותב שמלך מצרים משל בדמשק וזה היה אחרי מות השלטון נור אלדין ופקידו סלאדין במצרים כבש את דמשק בחדש נובימבר שנת 1174. ולפ"ז היה ר' פתחיה שם אחרי השנה ההיא ובהיותו בירושלים עודנה היתה העיר בידי הנוצרים נוסעי הצלב ואדוני הארץ היו קרובי גורפריי הנודע, כי הוא מספר אדות היכל נאה שבנו הישמעאלים (המסגד עמר בהר הבית) בימי קדם כשהיתה ירושלים בידם. ומזה ראיה שחיה בירושלם קודם חדש אקטובר שנת 1187 שאז כבש אותה סלאדין ושבה ירושלם להיות בידי הישמעאלים ור' פתחיה היה שם קודם הזמן הזה. ולכן נוכל להגביל זמן נסיעתו בין שנות 1175—1185. תכלית ומטרת נסיעתו לא נודע לנו והוא דומה בזה לרבי בנימין (עי' במבוא שלו) אך בזה הוא שונה כי ר' בנימין היה ספרדי ור' פתחיה היה אשכנזי.

כתובת הנסיעה: ר' פתחיה לא סדר ספרו בעצמו, כי מאמריו נלקטו חוליות חוליות מגילות מגילות ופסקאות מפוזרות ומעורבות וקצת מהם אברו, וקשה לפעמים להציל דבר שלם מהערבוביא הזאת. המלקט היה בן דורו ר' יהודה החסיד בר' שמואל שהיה כנראה אחר המלוים אותו בדרך, כי כל דבריו הם בלשון נסתר ולא בלשון מדבר בעדו ובחתימת הסבוב אומר „תמו דברי ר' פתחיה אחיו של הרב רבי יצחק הלבן בעל התוספות ושל הרב רבי נתמן מריגנשפורק" ר' יהודה החסיד לא מסר לנו את כל דברי ר' פתחיה, כנראה ממה שאמר על החוזה בכוכבים ר' שלמה בנינוה: „ושאל לו רבי פתחיה מתי יבוא משיח? ואמר לו כבר ראיתי במזלות כמה פעמים בבירור וכו' אבל רבי יהודה לא רצה לכותבו פן יחשדוהו שהוא מאמין בדברי ר' שלמה" ואחר שסיפר מנציבין אומר: „וכל הערים הגיד שם וכמה ימים הלך מזו לזו ואין צורך לכתוב". ובתארו את קבר יחזקאל הנביא וקבר אבא אריכתא אומר: „ויש להם מסורת שיורעים קברי התנאים והאמוראים חמש מאות וחמשים כמנין שרי"ם וכו' וראש הישיבה כתב לו מי הם אותן האמוראים שקבורים שם ושכח הכתב בביהם" אחרי שובו לריגנשבורג ומסר הכתבים לרבי יהודה החסיד אולם ממה שנאמר לעיל כי „רבי יהודה החסיד לא רצה לכותבו" משמע כי הוא בעצמו לא השלים הספר ויד שלישית שלטה בו ונוכל להחליט כי ר' פתחיה כתב רשימות נסיעתו בגליונות והוסיף עליהם בע"פ ומסרם לידי ר"י החסיד לסדר אותם, והוא מסר המידור עם תוספות דברים לסופר אחד נעלם שערך את הספר כמו שבא לידינו. אמנם גם הוא לא סדרו כראוי כי יש מאמרים מאוחרים שצריכים להיות מוקדמים או להפך והנית ערבוביא רבה במקומות הנסיעה, למשל בסיפור ירושלים ערבב דברים אחרים וכן בדמשק, ובסוף מביא איזת דברים מעורבים שהם סופי מאמרים השייכים בפנים הספר. ולכן הוכרחתי לסדר כל חדברים על מכונם, וקבצתי אותם לעניניהם ולמקומם, אבל לא חסרתי דבר

מהם והנוסחאות השונות תקנתי על פי דרכי שפללתי לי במסעות ר׳ בנימין. והוספתי הערות ישנות וגם חדשות לבאר המאמרים והענינים.

העתקות והוצאות: ספר מסעות ר׳ פתחיה נקרא „סבוב" סתם או „סבוב העולם" וגם סבוב ר׳ פתחיה ונדפס ראשונה בשם הסבוב בפראג בשנת 1595; ובהעתקה אשכנזית, אלטדאראף 1687; וע״י הנוצרי וואגינזיל בהעתקה רומית, שטראסבורג, 1687; ע״י כרמולי בשם סבוב העולם בעברית וצרפתית, פאריס 1831; ועוד אשכנזית עם הערות ע״י דוד אפענהאפער, פירמה, 1844; וע״י בעניש בשם סבוב ר׳ פתחיה מרגנשפורק לונדון 1856, והיותר משובחת היא ההוצאה השניה עם מבוא והערות באנגלית, שם 1861; וע״י אלעזר הלוי ד״ר גרינהוט בשם סבוב הרב רבי פתחיה מרגנשפורק עברית ואשכנזית עם הערות, ירושלם ופפד״מ 1904

הקדמה

סבוב רבי פתחיה אחיו של רבינו יצחק הלבן בעל התוספות והרב רבינו נחמן מרינגספורק והיה זה רבי פתחיה בימי רבינו יהודה החסיד ז״ל כמבואר בספרו וסבב כל הארצות עד נהר סמבטיון ג), וכל החידושים ונסים ונפלאות של הקב״ה שראה ושמע כתב לזברון להגיד לעמו בני ישראל כחו וגבורתו של הקב״ה שעושה עמנו נסים ונפלאות בכל יום ויום ולהוציא תעלומות לאורה והשי״ת ירחם עלינו ויקבץ נדחינו מארבע כנפות הארץ, אמן.

הערות:

א) ההקדמה נכתבה ע״י המעתיקים או המדפיסים ובנוסחאות אחרות ליתא ב) אחיו ר׳ יצחק היה בימי הר״ת ומובא בתוספות יבמות ח׳: ד״ה עד שיהא וז״ל והרב רבינו יצחק הלבן הקשה לו וכו׳ ואר״ת וכו׳ עוד שם ע״א ד״ה סוף מילה וז״ל הקשה ה״ר יצחק הלבן וכו׳ ותירץ לו ר״ת. עוד זבחים ע״ג: ד״ה ר׳ יהודה וז״ל וה״ר יצחק הלבן תירץ אחר תירץ ר״ת ובמחזור ויטרי צד 243 כתיב וכשבאתי אצל הרב רב יצחק בר יעקב הלבן בביתם בעיר פראגא נומיתי לו שכן שאלוני ברוסיא וכן חשבתי וכו׳. ג) הוא לא נסע עד סמבטיון ולא ראה אותו מיסיו, רק כתב כי בדרך המדבר הולכים שם בארבעים יום (למיכה, קבר מחמד) ומי שיודע הדרך הולך בעשרה ימים מקבר יחזקאל עד סמבטיון. וגראה שהיא הוספת המדפיס כדי להשבית מקחו

א.

[חצי האי קרים]. אלה הסבובים שסבב רבי פתחיה בכל הארצות, ושב וסיפר מה שראה ושמע. בתחלה הלך מפראג [1] שבביהם לפולין, ומפולין לקיוב [2] שברוסיא, ומרוסיא הלך בששה ימים ער נהר רניפרא [3], ומעבר הנהר התחיל לילך בארץ קרד [4] א), ואין להם ספינות אלא תופרין עשר עורות סוסים שטוחין ורצועה אחת בשפה סביב, ויושבין בני אדם בעגלות וכל המשא בתוך העורות, וקושרין הרצועה שבשפת העורות בזנבות הסוסים, והסוסים שטין וכן עוברין את המים, ובארץ קרד אין אוכלין לחם אלא אורז ורוחן מבושל בחלב, וחלב וגבינה וחתיכות בשר משימין תחתיהן על הסוס תחת האובף ומיינעין את הסוס ומזיע ונעשה הבשר חם ואז אוכלין אותו ואין הולכין בארץ קרד כי אם על ידי תיור (שיירא), וכך נשבעין אחר מבני קרד לחבירו: הנוסע נועץ מחט באצבעו ונותן לאותו שיש ללכת עמו בדרך לבלוע הרם בפיו ונעשה לו כרמו ובשרו ועור שבועה אחרת. הם ממלאין בלי נחושת שנחרת בו במו פרצוף ושותין בו שניהם המתייר וההולך עמו, ואז לא ישקר לו לעולם ואין להם מלך אלא נשיאים וראשי משפחות — ועבר רבי פתחיה את ארץ קרד לרחבה בששה עשר ימים והם יושבי אהלים, ורואים למרחוק כי עיניהם יפות מפני שאינם אובלים מלח ונהנים מעשבים שנותנים ריח והם בעלי חצים ומורים על העוף כהרי רקא פרח, ורואין ומבירין יותר ממהלך יום כי אין להם הדים אלא הכל גיא (מישור). ומהלך יום אחר בארץ קרד ימשך לשון הים [5] ג) ומפסיק בין ארץ קרד ובין ארץ כזריא [6] ושם מנהג שהנשים מספידות ומילללות כל היום וכל הלילה את אבותיהן ואת אמותיהן שמתו, וכן עושין עד שימותו מבניהן או מבנותיהן או אחר מן המשפחה, והאחרונים מספידים את הראשונים שמתו ומלמדין את בנותיה קינה, ובלילה מתאנחות ומיללות והבלבים בובים וצועקים לקולן. — ובארץ קרד אין יהודים (רבנים) ויש שם מינים (קראים), ואמר להם ר׳ פתחיה למה אינכם מאמינים ברבני חכמים? ואמרו כשביל שלא למרום אבותיהם. ובערב שבת חותכין כל הלחם שאוכלין בשבת ואוכלין בחשך

ויושבין במקום אחר כל היום ד), ואינם מתפללים אלא מזמורים וכשסירר להם הרב ר׳ פתחיה התפלה שלנו וברכת המזון היה טוב בעיניהם, ואמרו לא שמענו מעולם מה הוא תלמוד

הערות:

א) ארץ קדר הוא קורא את חצי האי קרים ברוסיא וארץ כזריא היא טרטריא, ושלא כד״ר גרינהוט שאומר להפך בראשונה הונח השם קדר על ארץ ערב וכן תרגם יב״ע קדר (בראשית, כה, יג) ועוד ואח״כ גם לטרטריא (עי׳ תשבי לר׳ אליהו לוימאס צר 201) ב) ע״ד חז״ל שאמרו ומלח רובן קשה (ברכות, לד), מלח סדומית מספא את העינים (מנחות סא) ג) כוונתו להגולף פיריקאפ מים השחור(The Sea of Azoff) ד) הם דורשים אל יצא איש ממקומו ביום השביעי (שמות, טז, כט) כמשמעו

[1] Prague [2] Kiev [3] Dnieper [4] Crimea. [5] Gulf. Chazaria

ב.

[ארץ טרטריא וארמיניא] והלך כשמונה ימים ובסוף ארץ כזריא שבעה עשר נהרות א) יסובבוה ושם מתקבצים, וכל הרוצה לילך בספינה למרחוק יבא שמה ויש להם ים שמעלה סרחון גדול [1] לצד אחר, ולצד אחר יש ים שאינו מסריח, והוא כמהלך יום בין שני הימים, ואם עבר אדם הים של סרחון מיד מת וכשהרוח בא מים שמסריח לים שאינו מסריח רבים ימותו נ״ב, ואין הולכין אלא כשהרוח נוטה לצד אחר ועבר רבי פתחיה בארץ תוגרמה ב), ומשם והלאה מאמינים בחקות מחמר ובארץ ישמעאל גרל הזהב כעשבים ובלילה רואין זוהרו ועושין סימן בעפר או בסיר ולמחר באין ולוקטין העשבים שהזהב עליהם ויש להם זהב הרבה, והזהובים מצויים שם — ומתוגרמה נכנס בארץ אררט, והלך בהרי ארדט שמונה ימים עד סופם ועזב ג) הרי ארדט לימין והלך יומים לצד שכנגדו עד נציבין ועד עיר חומן כיפא [2] ד) ובנציבין יש קהלה גדולה ושם בית הכנסת של רבי יהודה בן בתירא ושני בתי בנסיות שבנה עזרא הסופר, ויש בכנסיה אחת אבן ארומה קבועה בכותל שהביא עמו עזרא שלקח מאבני בית המקדש (הראשון) ומנציבין ואילך ארץ אשור, ובבוריא לשון אחד ובתוגרמה לשון אחר, ובקדר לשון אחר ונותנין מס למלך יון ה).

הערות:

א) הנהר דניפר עם ענפיו מתפשטים ושופכים בים השחור ב) תוגרמה היא ארמיניא הגדולה ונקראת טורקומניא (עי׳ יונתן ב״ע בראשית, ח, ז) ג) עזב הוא בפוי גרמני היטערלאסען ד) הוראתו בארמית פלטין על ראש סלע והיא על נהר חדקל בין דיארבקר ויצירה אבן־עומר ה) מלך יון ישב אז בעיר קונשטנטינופול שהיתה לפנים מטרפולין של יון.

[1] Putrid Sea [2] Sapha of Ptolemy, Supha of Plutarch.

ג.

[אשור ובבל—העיר נינוה] מנציבין הלך בשמונה ימים לנינוה החדשה א), ונהר חדקל הולך לפני נינוה, ומעבר הנהר לצד אחר, מהלך שלשה ימים, היא נינוה הישנה והיא שממה וכל ארץ נינוה שחורה כופת, והמקום העיקר של נינוה שהיה שם העיר נהפך כסרום ואין שם עשב וצמח ונינוה החדשה כנגדה מעבר השני. בנינוה החדשה יש קהל גדול יהודים בששת אלפים ויותר, ושני נשיאים בה, אחד שמו רבי דור ב) ואחר שמו רבי שמואל, והם שני בני אחים מזרע דוד המלך. וכל אדם נותן זהוב לשנה לנלגולת, והמס שבא מיהודים חציו למלך אלא שאין קורין אותו מלך כ״א שלטון, והוא תחת מלך בבל (הכליף מבנדאד), וחצי המס לנשיאים, ויש להם שרות וכרמים — ואין בכל אותן הארצות חזנים, וגם בארץ פרס ומרי ובדמשק אין להם חזנים, אלא יש לנשיאים תלמידי חכמים רבים האוכלים על שלחנם ופעמים אומר הנשיא לזה להתפלל ופעמים אומר לזה להתפלל ויש להנשיא בית הסוהר וחובש בו את הרשעים, אם גוי ויהודי מתקוטטים יחד, אם היהודי נמצא חייב חובשו ואם הישמעאלי חייב חובשו

בנינוה היה פיל, ואין ראשו בולט חוץ, והוא גדול ואובל כשתי עגלות תבן בפעם אחת, ופיו במקום החזה, וכשחפץ לאכול מוציא שפתו כמאתים ארכה ובה מקבץ התבן ומכנים בפיו, וכשנתחייב אדם לשלטון הריגה אומרים לפיל זה נתחייב מיתה והוא יקחהו בשפתו ומשליכו למעלה וממיתו. וכמו שאדם עושה ביד כך הוא עושה בשפתו, ומשונה ומפואר הוא ועל הפיל בנין עיד ג) (מגדל) ושנים עשר פרשים עליו עם שריוניהם והפיל מוציא שפתו כנשר ועוליו בו. — ובנינוה היה איש חוזה בכוכבים ושמו ר׳ שלמה, ובנינוה ובכל ארץ אשור אין בכל

החכמים בקי במוהו במזלות, ושאל לו רבי פתחיה מתי יבוא משיח? ואמר לו בבר ראיתי במזלות במה פעמים בבירור, אבל רבי יהורה החסיד לא רצה לבותבו פן יחשרוהו שהוא מאמין ברברי ר׳ שלמה

ורבי פתחיה היה חולה בנינוה ד), ואמרו הרופאים של המלך שלא יחיה, ומנהג שם כי כל יהודי אורח שימות חצי הממון לוקח השלטון. ומפני שרבי פתחיה היה לבוש בגדים נאים אמרו כי עשיר הוא, וסופרי השולטן היו שם לקחת הממון בשימות ואמר הרב ר׳ פתחיה להעבירו על כך (במצב בריאותו) חולה את הנהר חרקל. והנהר רחב ואין עוברין אותו בספינה, כי חרקל חר וקל ומהפך הספינה, אלא עושים בים רפסורות מקנים שקורין ולום [1] ה) ועליהם יניחו המשא והאדם, והמים מבריאים ומיד נתרפא. — ועבר את חרקל וירד במורד המים בחמשה עשר יום, והולבין דרך זה ביבשה בחדש אחר. ומנינוה ואילך קהלות בכל עיר ועיר ובכל כפר. ובא ר׳ פתחיה לגן אחר של ראש הישיבה. והגן גדול מאד ובו כל מיני פירות, ובו דוראים [2] שיש להם פרצוף פנים ועשבים שלהם רחבים ומשם והלאה הלך ביום אחר ער בנראד בבבל, ואין אדם עולה בנהר חרקל במקום ההוא מפני שהמים חדים ועזים אלא בגמלים ופרדות ביבשה, וקושרין הנודות של מים אחורי הגמל.

העדות:

א) נינוה התדשה היא מוצל (מוסול) ונקרא אשור במסעות ר׳ בנימין. ב) דוד זה חי עוד בזמן אלחריזי (עי׳ תחכמוני שער מו) והיה את״כ הריש גלותא׳ ג) ר׳ פתחיה קורא עיר למגדל או איזה בנין שעומדים עליו והוא ג״כ בטוי גרמנית שקורין שטאדט לעמוד לשעון עליו. ד) המאמר הזה הוא מוקדם בנוסתאות וצריך להיות מאוחר, ומקומו פה ה) ולום היא מלה גרמנית פלאסס והיא הוראת רפסודות ו) עי׳ בתובות, עז:.

[1] Floss=raft. [2] Mandraki.

ד.

[בגדאד]. ובגדאד היא עיר מלובה ובה בליפי השלטון, הוא המלך הגדול המושל ושולט על כל העמים. העיר גדולה מאד, יותר ממהלך יום באורך מראש ועד סוף, ובהיקף יותר משלשה ימים. בעיר בגדאד יש אלף יהודים והולכין בסודרין ומעוטפין בטליתות של צמר עם ציצית, ואין אדם רואה שום אשה שם, ואין שום אחד מהם הולך לבית חבירו שמא יראה אשת חבירו ומיד הוא אומר לו: פריץ למה באת? אלא מכה בבדיל על הרלת והוא יוצא ומדבר עמו וראש הישיבה בבגדאד רבי שמואל הלוי בן עלי, והוא שר ומלא חכמה בתורה שבבתב ותורה שבעל פה ובל חכמות מצרים, ואין דבר נעלם ממנו, ויודע שמות, ובל התלמוד יודע בגירסא. ואין עם הארץ בכל ארץ בבל ובארץ אשור ובארץ מדי ופרס שלא יודע בל עשרים וארבעה ספרים וניקוד ודיוק (דקדוק) וחסירות ויתירות, כי החזן אינו קורא בתורה אלא מי שיעמוד לספר תורה הוא קורא ויש לראש הישיבה כאלפים תלמידים בפעם אחת, וסביביו א) בחמש מאות ויותר. ובלם מבינים בטוב. וקודם שיודעים היטב הם לומדים בעיר לפני מלמדים אחרים וכשיודעים אז יבואו לפני ראש הישיבה ורבי אליעזר הוא ראש הגולה ב) ותחתיו ראש הישיבה ובית גדול יש לראש הישיבה ומחופה במעילים, והוא מלובש בגדי זהב, ויושב למעלה והתלמידים יושבים על הקרקע, והוא אומר למתורגמן והמתורגמן אומר לתלמידים, והתלמידים שואלין למתורגמן ואם אינו יודע שואל לראש הישיבה ומתורגמן אחר אומר מסבת אחרת לצד אחר. וכל התלמוד בניגון, ואחרי שנודמין מפרש להם — ורב חנא בגרתאה שנזבר בתלמוד הוא מבגדאד.

שנה אחת קודם שבא הרב ר׳ פתחיה מת רבי דניאל ראש הגולה, והוא יותר שר (גדול) מראש הישיבה ולבלם יש ספר היחס ער השבטים, ורבי דניאל היה מבית מלבות דוד, ואין המלך נותן להם ראש הגולה אלא אותן שני נשיאים מבית דוד ג) ומקצת השרים בוחרים ברבי דוד ומקצת ברבי שמואל, ועדיין לא השוו ביניהם ושניהם תלמידי חבמים. לרבי דניאל לא היו בנים ב״א בנות ד), ורבי שמואל יש לו ספר היחס ער שמואל הרמתי בן אלקנה ואין לו בנים אלא בת אחת, והיא בקיאה בקרייה (תנ״ך) ובתלמוד והיא מלמדת הקרייה לבחורים דרך חלון אחד והיא סנורה בבנין (בבית) והתלמידים בחוץ למטה אינם רואים אותה. ובבל ארץ אשור וברמשק ובערי פרס ומדי ובארץ בבל אין להם דיין אלא מי שמוסר רבי שמואל [בן עלי] ראש ישיבה ונותן רשות בבל עיר לדון ולהורות וחותמו הולך בבל הארצות ובארץ ישראל והבל יראים ממנו ויש לו בששים עבדים משרתים שרודים את העם במקלות, ומי שלא יעשה במהרה הציווי יורדו, ויראים ממנו, והוא צדיק וענוי ומלא תורה, ולובש בגדי זהב וצבעונין במלך, ופלטין שלו ביריעות של מילת במלך ולאחר עמידת התלמידים שואלים הזקנים מראש הישיבה בחכמת המזלות

ושאר מיני חכמה — ה) בבגדאד יש שלשה בתי בנסיות לבד מבית הבנסת שבנה רניאל במקום שעמד המלאך (לבוש הברים) על שפת היאור מזה אחד ומזה אחד כמו שבתוב בספר רניאל (י״ב, ה)

הערות:

א) משתמש בטלה סביב להורות על המספר האמצעי (average) כלומר לפעמים הגיע מספרם עד אלפים ולפעמים איזה מאות והמספר המתווך היה יותר מתמש מאות ב) כנראה היה ראש הגולה לפי שעה עד אשר בחרו אח״כ אחד משני הנשיאים שהם מזרע דוד המלך כאמור להלן ג) הנזכרים לעיל והם ר׳ דוד ור׳ שמואל בניניה ד״ר גרינהוט אומר שר׳ שמואל הוא אחד עם ר׳ שמואל בן עלי שהיה ראש הישיבה וקשה שהוא היה לוי ולא היה מבית דוד שיצא מיהודה, ואפשר שאמו היתה מבית דוד המלך ד) ולא היה לו יורש גדולתו בתור ראש הגולה ה) המאסר הזה נכתב להלן ושייך פה

ה.

[ארץ ארפט וקבר יחזקאל] בארץ ארפט יש ערים גדולות ובהן יהודים מעטים, והנה בימי קדם היו שם יהודים הרבה, והרגו זה את זה ונפזרו והלכו לערי בבל מדי ופרס ובארץ כוש א) ובארץ בבל יש יותר מששים רבוא יהודים וכן בארץ פרס, אבל בפרס יש שעבור וצער גדול ליהודים, ולכן לא בא רבי פתחיה אלא בעיר אחת של פרס ובל יהודי בבל נותן זהוב לשנה לגולגלתו לראש הישיבה, כי אין המלך מקבל מהם מס אלא ראש הישיבה ושלוח ליהודים בארץ בבל ובארץ בבל לומדים פירוש דבינו סעריה שעשה על הקדייה ועל ששה סדרים (משניות) גם פירוש רב האי גאון והם קבורים תחת הר סין ב) והוא קרוב לבגדאד ואמרו שכלם הר אחד משם עד הר סיני — והוליך רבי פתחיה חותם של רבי שמואל עמו, ובבל מקום שהראה חותם של ראש הישיבה מיד יוצאים ברמחים ומתיירין אותו ומראים לו את קבורות ת״ח וצדיקים ועושין בל מה שהיה מבקש ויראין ממנו והלך רבי פתחיה עד עיר אחת ששמה פולוש [1] מהלך יום אחד מבגדאד, ושם בהן חשוב, והבל מעידין עליו שהוא מזרע אהרן הכהן מאב ומאם בלי רופי ויש לו ספר היחס ולפני אותה עיר קבר ובית יפה בנוי עליו ואמרו לו בי הקבור שם בא בחלום לאיש עשיר יהודי ואמר אני ברוזק משרי יכניה שהלכו בגולה ואני צריק ואין לך בנים, ואם תבנה על קברי בית יפה יהיה לך בנים; ובנה עליו בית והיו לו בנים ועשו שאלת חלום מי הוא הנקבר שם? ואמר אני ברוזק ואין לי שם אחר — ונתן לו הכהן בחמשים בחורים עם רמחים ובלי זיין ותיירו אותו ויש אומה אחת אצל בבל ואין חוששין על המלך, והם במדבר ונקראים חרמים ד) על שם שנוזלין וחומסין מבל אומה ופניהם בעשב גרונא ד), ואינם מאמינים אלא באלוה יחזקאל, ובן קוראים לו בל הישמעאלים והוא מהלך יום וחצי יום מבגדאד וקברו של יחזקאל במדבר וישנו ביד החרמים והעיר קרובה במיל לקבר, וביר היהודים המפתחות, וסביב לקבר יחזקאל הצר גדול במו עיר גדולה והוא מוקף חומה, ולחומה אין שער ב״א פתח קטן וקצר, והיהודים פותחין הפתח ונבנסין בו על ידיהם ועל רגליהם בי נמוך הוא ובחג הסובות באים מבל הארצות שמה והפתח מרחיב ומנביה את עצמו מאיליו עד שנכנסין בו עם הגמלים, ובאים שם בששים או בשמונים אלף יהודים לבר מישמעאלים ועושים סובות בחצרו של יחזקאל, ואח״ב מקטין הפתח את עצמו בבתחלה ובלם רואים ונותנים נדרים ונדבות על קברו ובל מי שהוא עקר או אשתו עקרה או בהמתו עקרה נודר ומתפלל על קברו ואמרו לר׳ פתחיה שהיה לשר אחר סוסיא ונתעקרה, והיה במהלך ארבעה ימים מקבר יחזקאל לביתו, ונדר אם תלד הסוסיא יתן הולד ליחזקאל, ואחר ימים ילדה וראה בי הוא טוב וחמל עליו ולא נתנו ליחזקאל, וברח לו הולד של הסוסיא ממקומו ונבנם לתוך חצרו של יחזקאל, ונתרחב הפתח עד שנבנם, והיה השר מחפש בבל מקום הסום ולא מצאו, עד ששם אל לבו ואמר בשביל שנדרתי לתתו ליחזקאל הצריק ברח הסום לקברו, הלך ומצאו שם, ורצה להוציאו ולא יכול בי הפתח נמוך, אמר לו יהודי אחר לא על חנם נבנם הנה, שמא נדרת אותו לצריק? והודה לו ואמר נדרתי לו ומה אעשה שאוציאנו? אמר היהודי קח בסף ושים על קברו, אם תשים שויו יצא הסום, ונתן הבסף מעט מעט ולא יצא עד שנתן שויו ונתרחב הפתח ויצא — רבי פתחיה הלך על קבר יחזקאל והביא בירו זהב ונרעינין של זהב ונפלו מידו הנרעינין ואמר „אדוני יחזקאל לבבודך באתי ונפלו ממני הנרעינין ונאבדו, ובבל מקום שהן יהיו שלך״ מיד ראה בעיניו רחוק ממנו בעין כובב והיה סבור שמא אבן טובה היא והלך שם ומצא הנרעינין ונתנם על קבר יחזקאל. ובל ישמעאל שהיה הולך על קבר מחמד הלך דרך קבר יחזקאל ונתן מתנה או נדבה ליחזקאל, ונודר ומתפלל ארונינו יחזקאל אם אשוב בשלום אתן לך כך ובך

ודרך מדבר הולכים שם (לקבר מחמד) כארבעים יום, ומי שיודע הדרך הולך בעשרה ימים מקבר יחזקאל עד נהר סמבטיון. ובל מי שרוצה לילך לארץ מרחקים מפקיד כיסו או שום חפץ ליחזקאל (במקום טמון ומכוסה) ואומר „ארוננו יחזקאל! שמור לי חפץ זה עד שאשוב, ואל תניח שום אדם לקחתו אלא יורשי", וכמה כיסין של מעות מונחים שם שנרקבו, לפי שכמה שנים מונחים הם והיו שם ספרים (מפלטין יחזקאל אשר על קברו) ורצה אחד מן הריקים להוציא אחד מן הספרים ולא היה יכול בי אחזתו יסורין ועורון ולבן מתיראים בל העולם מיחזקאל. ובל מי שלא ראה בנין פלטין שלו הגדול על קברו לא ראה בנין יפה מעולם, ובפנים הוא מחופה זהב ועל הקבר סיד בקומת אדם ועל גב הסיד סביב בנין של ארז מוזהב ועין לא ראתה דוגמתו, ויש לו חלונות, שאדם מבנים בם ראשו להתפלל, ולמעלה עשויה כיפה גדולה של זהב ומעילים יפים מקיפים מבפנים, ובלי זבובית בתובו יפים מאד. ושלשים נרות של שמן זית דולקים שם יום ולילה וקונים מן המתנות שנותנים שם את השמן זית ומדליקין בו שלשים הנרות ויש ממונים על המתנות שנותנים על קברו במאתים פרנסים זה ממונה אחר זה וממותר הממון שנותנין על קברו מתקנים בית הכנסת בעת שצריך תיקון, ומשיאין בו יתומים ויתומות, ומפרנסין התלמידים שאין להם במה להתפרנס והמלך (הבליף) שהיה מקודם בימי רבי שלמה אביו של רבי דניאל ראש הגולה, היה אוהב את רבי שלמה מפני שהמלך היה מזרע מחמד וראש הגולה מדוד המלך, ואמר לרבי שלמה שהוא רוצה לראות את יחזקאל הנביא שעושה נסים, ואמר לו רבי שלמה לא תובל לראותו בי קדוש הוא, ולא תובל לגלות את קברו, אמר לו המלך שהוא רוצה לדעת, אמר לו רבי שלמה והזקנים אדוני המלך! הנה ברוך בן נריה תלמידו ה) קבור סמוך לחצרו, אם תחפוץ תגלה קברו, ואם תובל לראות תלמידו אח״כ תראה את רבו הלך המלך וקבץ את השרים וצוה לחפור אחריו, ומי שחפר בקברו של ברוך בן נריה היה נופל מת. והיה שם זקן אחד ישמעאלי ואמר למלך, אמור ליהודים שיחפרו אחריו, אמרו היהודים אנו יראים, אמר המלך אם אתם תופסים תורתו של ברוך בן נריה לא יזיק לכם, כי בל ישמעאלי שחפר נפל מת בי אינו מבני אמונתו אמר רבי שלמה תן לנו זמן שלשה ימים שנתענה בדי שימחול לנו ואחד שלשה ימים חפרו היהודים ולא הזוקו וארון של ברוך בן נריה היה בתוך שתי אבני שיש והוא בתוך שניהם, ומקצת הטלית יצא מבין האבנים, אמר המלך אין שני מלבים משתמשים בבתר אחד ואין נאה לצדיק זה להיות אצל יחזקאל, אני רוצה להביאו למקום אחר, ונשאו עבדיו אבני השיש עם הארון, ובשבאו ברחוק מקבר יחזקאל מיל לא יבלו לזוז אותו, ובל הסוסים ובל הפרדות לא יבלו להזיז הארון ממקומו, ואמר רבי שלמה באן בחר הצדיק ליקבר, וקברו שם הארון, ובנו פלטין יפה על קברו — והמלך בשראה הנונה שיצא מקבר ברוך בן נריה, ומעט מטליתו היפה נראה בזוהר גדול מבין שני אבני השיש, הלך לעיר מיבה ו) ששם קבר מחמד לראותו בקברו, והנה הוא בפנר מובם ונרקב וריח רע עולה מקברו שלא היה אדם יבול לסבול, ואמר לבל עמו שאין ממשות לא במחמד ולא ברתו, בי הם ראו שברוך בן נריה היה שלם וטליתו יוצא מקברו והוא היה תלמיד לנביא, והישמעאלים שהיו חופרים קברו מתו והיהודים לא הוזקו מפני שהיהודים היו תופסים תורתו של ברוך בן נריה, ורצו גם הם להתנייר, אך לא הספיק המלך להתנייר הוא ובל עמו עד שמת ונתבטלה הנזירה שרצה לנייר בל עמו

ובשהלך רבי פתחיה על קבר יחזקאל ראה מנדל של דור הפלגה ובלו נפל, והיה גבוה ונעשה תל עולם והעיר לפניו חרבה — ובהיות רבי פתחיה על קבר יחזקאל ראה בביתו עוף שפניו דומה בפני אדם והיה הפרנס [הממונה על] השוער מצטער ואמר מסורת בידינו מאבותינו, בל בית שוה העוף נמצא בו יהיה חרב, וראה בשרצה העוף לצאת מהחלון נהפך על צדו ומת, ושמח הפרנס מהשוער מאד, ואמר מאחר שמת העוף נהפבה הנזרה ואמר ראש הישיבה לרבי פתחיה שבימי קדם היה עמוד אש על קבר יחזקאל אלא שבאו בו פריצים וחללוהו שהיו באים בחג הסובות לרגל בשמונים אלף ועשו סובות באותו חצר אצל בית קברו, והיו ביניהם אנשים שאינם מהוגנין ונסתלק עמוד האש

הערות:

א) קשה לומר כי כוונתו על ארץ איתופיא או אביסיניא שהיא רחוקה משם, ונראה יותר בי התכוון לחלק מארץ ערב והיא כותה שנחשבה עם בבל (מ״ב, יז, בד) והמדינה הזאת היתה בפרס (יוסיפוס קדמוניות 8״ט, יד, ג׳), וכן רבי בנימין מדבר מכוש זה ב) בספר הדורות ערך ב״א תמ״ח כתב: במדבר סין עיר טונטיבי ואצלו הר סיני והר חורב וכו׳ ואצל הר סין נקבר רבינו סעדיה גאון ורבינו האי גאון וכו׳ ובעל חבת ירושלים כותב בי סין הוא טראבלוס, אבל טראבלוס או טריפולי היא רחוק מבגדאד ולא במו שבתב ר׳ פתחיה שהיא קרובה לבגדאד ור׳ בנימין במסעותיו בתב בי קבר דס״ג הוא במתא מחסיא ג) בלשון ערב חרם

הוא גגב או גזלן ד) גרונא היא מלה גרמנית „ירוק״ ה) ברוך בן נריה היה תלמיד ירמיה הנביא, ואפשר כשבא לבבל נעשה תלמידו של יחזקאל ו) החליף מיכה במדינה כי שם קברו של מחמד.

[1] Polos

ו.

[קבר רבי מאיר]. ונהר פרת ונהר בבר נופלין זה בזה וניברים א), ומעבר לנהר פרת במיל נגד קבר יחזקאל הם קברי חנניה מישאל ועזריה ובל אחר לבר. וחזר ר׳ פתחיה לברבמיש ובא בשני ימים ער נהרדעא ב). והעיר כמהלך שלשה ימים והכל חרב, ובקצה העיר יש קהלה והראה ר׳ פתחיה חותם של ראש הישיבה והראו לו בנישתא דשף ויתיב ג) ושלש חומותיה מאבנים וחומה מערבית (רביעית) על נהר פרת, ובל החומה אין לה לא אבן ולא לבנה אלא הכל מעפר שהביא עמו יבניה מירושלם ואין נג לאותו בית הכנסת, בי הבל חרב ואמרו לו היהודים שבלילה רואים עמוד אש יוצא משם והולך ער קבר ברוזק שבתבנו לעיל. וחזר שם ובא לעיר ששמה חילה [2] ד), ושם קברו של רבי מאיר ה) הוא רבי מאיר רמתניתין . ויש לפני העיר אצל המים שרה, ובאותו השרה יש הקבר, והנה באשר ירבו מי הפרת יעלו על קברו, ולקחו מן הממון שנודרים היהודים והישמעאלים ובנו עליו עיר (בנין) סביב לקברו ומגדלים בתוך המים ובית יפה על קברו. והישמעאלים קורין אותו חנוק, מפני שפעם אחת בא השלטון וחמס (לקח בנזלה) אבן אחת ממעלות שעולין בהן לקברו, ובלילה בא אליו רבי מאיר בחלום, ותפס אותו בגרונו ורצה לחנקו, ואמר לו למה נזלת אבן טובה שלי ובי אינך יודע שאני צריך ואהוב למקום? אז בקש ממנו מחילה, ואמר ר״מ לא אעשה בן ער שתשא את האבן על בתיפך לעין בל ותחזירה למקומה ותאמר רשעתי שנזלתי אותה ארוני הצריך למחר נשא האבן על בתפו לעין בל והחזירה על הקבר ואמר רשעתי שנזלתי האבן ארוני הצריך ויראים ממנו הישמעאלים ומשתחוים שם על קברו, ונותנין לו מתנות ונודרים נדבות ואומרים שאם יחזרו בשלום באותו הדרך יתנו בך ובך — ומקבר ברוך בן נריה ער קבר נחום האלקושי בארבע פרסאות, ובינתים באמצע הוא קבר של אבא אריבא, וקברו ארוך שמונה עשרה אמה, וחמשה מן האמוראים קבורים שם וריחים שעשה רבא לתלמיריו הוא שם בלי מים, והיו טוחנין בה בימיו, ובית יפה עליה ויש להם מסורת שיורעים קברי הנביאים והאמוראים חמש מאות וחמשים במנין שרי״ם. ובשיש קהלה סמוך לקבר של צריק אחד פורשים בלי מילת על הקבר, ובשרחוקים משם פורשים מחצלת על הקבר שאין בית עליו, ועל רוב הקברים שעליהם בנר או מחצלת נחש ברוך תחתיו ששומר הקבר, ואומרים לו (לר׳ פתחיה) בשתנביה המחצלת שמור עצמך מן הנחש וראש הישיבה כתב לו מי הם אותן האמוראים שקבורים שם, ושבח הכתב בביהם (פראג) ו), והוא בא מביהם הנה (לרינגנסבורג) וסיפר שבל מה שהלך מביהם הבל למזרחו של עולם, ביהם מזרח לרינגנסבורק, רופיא מזרח לפולין, ומשם פנה ג״ב למזרח

הערות:

א) ר״ל שאין המים מעורבים. והוא אצל העיר כרכמיש שנקרא צירקיסיום. ב) גם רבי בנימין מסכים כי נהרדעא שני ימים מעיר צירקיסיום, ואולי היא וועדי או ווירזאל ג) שף ויתיב נזכר בתלמוד (ר״ה, כ״ד: ; מגילה, כם). חילה הוא מקום ר״ם לא רחוק מכרכמיש בצד האחר של פרת. ה) בירושלמי סוף כלאים, ר׳ מאיר אידסיך ליה באסייא, אמר איסורין לבני ארעא דישראל הא משיחכון דידכון, אפילו הכי אמר לון יהבי ערסי על כיף ימא וכו׳ אך כנראה צריך לומר ר״ע במקום ר״ם ובסדר הדורות ערך ר׳ מאיר אות ה׳ כתב בשם גא״י במבריא לצד דרום דרך חמי טבריא קבר ר״ם תלמיד אלישע וזה אינו נכון כי הוא ר״ם אחר המכונה ר״ם קצין, ומעו לחשוב כי הוא ר״ם בעל הנס ו) זו הערת ר׳ יחודה החסיד או הסופר השני.

[1] Circesium=Aboras. [2] Hillah—Aeyanapolis.

ז.

[קבר דניאל וקבר עזרא הסופר — ארץ בבל]. והלך משם בשמונה ימים לשושן [1] הבירה, ואין בה אלא שני יהודים (צבעים) , והראה חותם של ראש הישיבה והראו לו את ארונו של דניאל. מתחלה היה קבור מצר אחר מהנהר, והיה שם שובע גדול והצלחה וברכה, והיו אומרים בעבר הנהר בצד האחר בשביל שאין הצריק קבור בחלקנו לפיבך אין ארצנו מבורבת והיו מלחמות נדולות תריד ביניהם, ונזלו אלו את הארון והביאו אצלם וחזרו אלו ונזלוהו מהם, ער שראו זקנים א) ועשו פשרה ביניהם ולקחו הארון ועשו עמודי ברזל נבוהים בתוך הנהר ותלוהו עליהם בשלשלאות של ברזל, והארון הוא מנחושת קלל, והוא באמצע הנהר עשר אמות נבוה מן המים,

ורואין אותו למרחוק כזכוכית יפה. ואמרו היהורים כל ספינה ההולכת תחת הארון, אם הנוסעים בספינה זבאין ילכו לשלום ואם לאו תטבע במים, ויראים לעבור שם. ואמרו לר׳ פתחיה שתחת ארונו של דניאל יש רגים ונזמים של זהב באזניהם ב) והוא (ר׳ פתחיה) לא עבר תחת ארונו אלא עמר על שפת הנהר וראה הארון — והלך כששה ימים ער קברו של ארוננו עזרא הסופר ג). ואמרו כי בימי קרם היה קברו נשכר ובא רועה וראה תל וישן עליו, ובא לו בחלום ואמר אמור לשלטון אני עזרא הסופר ואבקשו שיקחני על ידי היהורים וישימני במקום פלוני, ואם לאו כל בני עמו ימותו, ולא חש לאותו רבר ומתו הרבה מהם. אז גלה הרבר והביא יהודים וחפרו עפר הקבר בכבוד ונמצא בשני אבני שיש ועל השיש לוח חקוק עליו; אני עזרא הסופר. וקברוהו במקום שאמר לרועה, בעיר בצרה בסוף ארץ בבל, ועשו פלטין על קברו, ובשעה אחת עשרה ביום יוצא עמור אש מקברו ועולה ער לרקיע, ונמשך בשעה אחת עשרה ובשעה שתים עשרה וגם נראה בשעה הראשונה של הלילה, והולכין שלש או ארבע פרסאות באור של העמור אש וכל הישמעאלים משתחוים שם. וכשעמור האש על קברו אין רואין הבית אשר בנוי עליו. והמפתחות מן הבתים שעל הקברים המה בירי היהורים, והיהורים לוקחים הנרבות ומשיאין בהם יתומים ויתומות ומפרנסין התלמירים העניים ומתקנין כתי כנסיות והלך בשני ימים מבבל ער קצה בבל הישנה ², והנה ביתו של נבוכדנצר חרב כלו ואצל ביתו עמור וביתו של דניאל כאילו היה חרש, ובמקום מושבו של דניאל יש אבן, והדום לרגליו אבן שיש, ולמעלה ממנה אבן אחת שהספר שכתב מונח שם. ובכותל שבין בית דניאל לבית נבוכדנצר חלון קטן שהיה משליך בו כתבים ד), ומעלות למטה שהיו יושבים לפנים שלשים חכמים כשרים (כשרים) ואצל מקום מושבו לימינו תקועה אבן, ואמרו כי מסורת בירינו ששם כלי בית המקרש טמונים. ופעם אחת באו שלטונים לחפור אחריהם מפני שהוגר להם הרבר, וכשלקחו האבן נפלו מתים, לפיכך לא לקחו כלום משם. ויצאו (ר׳ פתחיה והמלוים אותו) מאותו חרר, והעלוהו בעובי החומה במררגות לעליתיה שהיה מתפלל בה דניאל, והפתח נוטה ומכוון נגר ירושלם, וכך נעשה באמנות שלא היה יכול ארם להגיד [כי הוא מתפלל שם]. וכשהיה ר׳ פתחיה בעליתיה דרניאל הראו לו נוב אריות עמוק מאר, וכבשן האש חציו מלא מים ומי שיש לו חולי קרחת רוחץ וטובל בו והוא מתרפא. ואחורי עליתיה דדניאל פרדס נאה והתמרים עריין עומרים, נם הבאר שלו — וחזר ואמר שלא ראה פני אשה כל זמן שהיה בבבל מפני שמכוסות וצנועות הן, וכל אחר ואחר יש לו מקוה בחצרו ואינו מתפלל ער שיטבול. והולכי דרכים שם הולכים בלילה מפני החמימות ובימות החורף נרל הכל שם בבימות הקיץ בבאן. ומלאכתם רובה בלילה, ובכל ממש עולם אחר. ועסקיהם בתורה וביראת שמים. ואף הישמעאלים נאמנים, וכשהסוחר הולך שמה נותן הסחורה בבית [תגר] אחר והולך לו, ומביאין אותה הסחורה ככל מקום על השווקים, אם רוצים לתת במו שדבר הסוחר טוב, ואם לאו יראה הסחורה לכל התגרים, ואם [התגר] רואה שהסחורה מתקלקלת ימכור אותה מיד והכל בנאמנות. בבבל יש שלשים בתי כנסיות, לכר משל דניאל ואין חזן שם ולמי שיצוה ראש הישיבה הוא מתפלל, אחר אומר ביחיד מאה ברכות ה) ועונין אחריו אמן. ואח״כ יעמור אחר ויאמר וקולו נשמע למעלה מבולם כרי שלא ימהרו, והכל אחריו. ואומר ישתבח קורם ויושע, ואח״כ מתפלל אחר וחולקים התפלה לכמה חזנים ולא ידבר ארם עם חברו בבית הכנסת ועומרים בתרבות (וכרגש כבור) והכל יחפים בלא מנעלים בבית הכנסת, ובשלומרים וטועים עצמם בנינון מראה להם ראש הישיבה באצבע ומבינים האיך הוא הנינון ויש בחור שיש לו קול נעים ואומר מזמור בקול נעים, בחולו של מועד אומרים המזמורים (תהלים) בכלי שיר, ויש להם מסורת באיזה נגונים, ועל עשור בכנור יש להם עשר נגונים ועל השמינית שמונה נגונים, ועל כל מזמור יש כמה נגונים.

הערות:

א) במסעות ר״ב נאמר כי המלך עשה הפשרה ב) הגרה זו מספרים גם הערביים ג) עזרא תסופר מת בירושלים ונקבר שם לפי דעת יוסיפון (קדמוניות, סי״א, פ״ה, ה׳), אך לפי מסורת העם מת בבבל ונקבר במקום שנקרא שאפר-אל-ערב אצל שפך נהר חדקל לנהר פרת במסעות ר״ב מסופר שהלך עזרא מירושלם לבבל לראות ארתחששתא המלך ולדבר עמו אדות היהודים ומת שם וקברו אותו אצל סמרה בתחלת ארץ פרס רתוק כשני ימים מבצרה וסמרה הוא אצל הנהר אהוא (עי׳ אלתריזי, פרק ל׳). ד) בסדר תדורות סוף ערך ג״א ש״ץ כתב בשם גא״י וראיתי בית הגדול של נבוכרנצר והוא תרב וביתו של דניאל יפה ובשלמות. ובין שני הבתים יש תלון קטן שמשם חיו משליכין אגרות זה לזה, ושם כסאות שישבו שלשים חכמים, ומצד ימין יש הלון מכוון נגר ירושלים וכו׳. ה) מאה ברכות (עי׳ מנחות, מג:) ר״ל כל הברכות במשך חיום אשר בכללן עולין למאה.

¹Susa. ²Mt Mujellee.

ח.

[שערי בגדאד — ארץ ארם ותבת נח]. וחזר לבגדאד והראו לו נמלא פרחא א) הנמוך ורגליו דקין, וכשחפץ הארם לרכוב עליו קושר עצמו עליו שלא יפול, ומה שארם הולך ברגליו בחמשה עשר ימים הולך על נמלא פרחא ביום אחד, ומהלך יותר היה יכול לרכוב אלא שאין ארם יכול לסבול יותר כי ברגע אחד מרלג מיל. והראו לו שערי בגדאד והשערים גבוהים מאה אמות ורחבם עשר אמות והם של נחשת קלל ומצויירים, ואין ארם יכול לעשות רונמתן, ומסמר אחר נפל משער אחר ואין אומן יודע איך לתקוע בו אותו מסמר. מתחלה היו הסוסים נרתעים לאחוריהם כשרואין השערים, מפני שרואין זהר הנחשת והסוסים נראים להסוסים כרצים לקראתם וברחו ולקחו חומץ והרתיחו ושפכו על השערים להעביר זוהר הזהב (הברק) של נחשת קלל בשביל הסוסים שיכנסו ונראה זוהר הנחשת למעלה מעט במקום שלא נשפך החומץ עליו והשערים האלה הם משערי ירושלים ועוד בשהיה בבגדאד ראה שלוחים של מלכי משך ב), כי מנוג רחוק משם כמהלך עשרה ימים, והארץ מושך ער הרי חושך, ומעבר להרי חשך בני יונרב בן רכב. ולשבעה מלכי משך בא מלאך בחלום שיניחו רתיהם וחקותיהם ויתפסו בתורת משה בן עמרם, ואם לא יעשו בן יחריב את ארצם, ונשתהו ער שהתחיל המלאך לשחת את ארצם, ושלחו לראש הישיבה שישלח להם תלמידי חכמים וכל מי שהוא עני ות״ח הולך שמה ללמר אותם ואת בניהם התורה ותלמוד בבלי ומארץ מצרים הולכים ג״כ מתלמידים חכמים שמה ללמר אותם ור׳ פתחיה ראה השלוחים הולכים גם כן לקבר יחזקאל, כששמעו הנסים וכי המתפללים שם נענים

ואמר הרב ר׳ פתחיה שהרי אררט רחוקים מבבל מהלך חמשה ימים, והם הרים גבוהים, והר אחר גבוה מכולם ולמעלה ממנו (לפניו) יש ארבעה הרים שנים כנגר שנים, ובכנסה תיבת נח ג) בין אותן ההרים ולא יכלה לצאת משם, ואין התיבה שם עתה כי כבר נרקבה וההרים מלאים קמשונים ועשבים, ואחר שירד הטל עליהם וחם השמש ונסם ומה שמלקטין בלילה אם הוא ממתין ולא יאכלם בבקר הוא נימוס ולוקטין המן עם הקמשונים ועם העשבים וחותכין אותם כי קשים הם ומרים מאר, והמן לבן כשלג והם נרעינים קטנים, וכשמבשלין העשבים עם המן הוא מתוק מרבש ומכל מיני מתיקה ואם היו מבשלין המן בלא העשבים היו אברי האדם האוכלו מתפררים מרוב המתיקות ונתנו לו לר׳ פתחיה לאכול מעט מן המן ונמס בפיו והיה מתוק מאד ונכנס בכל אבריו ולא היה יכול לסבול המתיקה.

הערות:

א) עי׳ מכות ח) ב) מלכי משך הם מלכי כזריא שהתגיירו, והוא לשון נופל על לשון משך כי הארץ מושכת והולכת ער הרי חושך, גומר ומגוג משך (בראשית, י׳, ב׳) חרגם ר׳ סעדיה אל־טורק והיא ארמיניא ומלכי כזריא משלו בחלק אחד מסנה ג) במסעות ר״ב יש אגרה אחרת ארות תיבת נח על הרי אררט

ט.

[ארם נהרים ודמשק]. והחזיר פניו למערב וחזר לנינוה, ומנינוה לנציבין, ושם בית הכנסת שבנה עזרא ועל האבן חקוק עזרא הסופר ושם כשמונה מאות יהודים. ומנציבין הלך לחמת ולחרן ולארם נהרים, וכל הערים שהלך הגיד שמם, ובמה ימים הלך מזו לזו, ואין צורך לבתוב. ומשם לחלב (אחלב) [1] היא ארם צובה, ולמה קורין אותה חלב [2] כי בהר היו רועים צאן ובקר של אברהם אבינו [ופרות החולבות עושות חלב] ומעלות יורדות מן ההר שמשם היה מושיט לעניים חלב — והלך [ר׳ פתחיה] לרמשק [3] והיא עיר נרולה, ומלך של מצרים מושל עליה, ושם בעשרת אלפים יהודים ונשיא להם, וראש ישיבה שלהם רבי עזרא מלא תורה, כי סמכו רבי שמואל ראש הישיבה מבבל ורמשק ארץ טובה ויושבת בתוך גנות ופרדסים, ושם סילונות נבוהים שמהן מקלחים מים ובריכות נרולות והמים טובים מאר, וכל מיני פירות ומנדים שם, ואומרים הישמעאלים אם יש גן עדן בארץ אז רמשק היא הגן ערן, ואם בשמים הוא אז רמשק עומר כנגדו בארץ מלמטה א) וברמשק יש בית הכנסת אחת שבנה אלישע ואחת שבנה רבי אליעזר בן עזריה ובאמצע יש בית הכנסת נרולה ובה מתפללין וכל מי שהולך לרמשק רואה את הר שעיר לצרדין, והר חרמון והר הלבנון ובארץ סיחון ועוג אין עשב וצמח, כמהפכת סרום ועמורה. וראה ר׳ פתחיה קבר ארוך (שמונה) שמונים אמה, ואמרו הישמעאלים כי הוא קבר של שם בן נח, אבל היהודים לא אמרו זה

הערות:

א) וכעין שאמרו חז״ל כי ירושלים של מטה מכוון כנגד ירושלים של מעלה (תענית, ה), ואמרו אם גן עדן בין הנהרות (פרת וחדקל) הוא דומסקנין (דמשק) פתחו (עירובין, יט)

[1] Aleppo [2] Damascus

י.

[ארץ ישראל וסוריא — טבריא — קבר רחל]. ולסוריא מהלך שני ימים, ועובר הירדן במו שאמרו שהוא יוצא ממערת פמיים [1] א) ובא ר׳ פתחיה לטבריא ושם קהלה, ובכל ארץ ישראל יש קהלות אלא שאין בהן [בכל אחת] אלא כמאה או במאתים או כשלש מאות בעלי בתים. ובטבריא יש בית הכנסת שבנה יהושע בן נון ובצפורי [2] קבור רבינו הקדוש וריח טוב יוצא מקברו. ובשרחוקים מיל משם מריחין הריח הטוב היוצא מקברו. קברים של ארץ ישראל בבובין ולא של בבל לפי שבבבל מים מצויים ואין יכולים לחפור מערות עמוקות. ומזרע רבי (רבי הקדוש) יש בחור מעם ושמו רבי נהוראי ויש לו בן ושמו רבי יהורה על שם רבי יהודה הנשיא, ויש לו ספר היחס ער רבי ורבי נהוראי הוא רופא ומובר בשמים בשוק. והוא תלמיד חבם וצדיק ובנו לפניו בחנותו והם מבוסין שלא יראו לבאן ולבאן וטבריא וציפורי וכל הערים סביבותיהם בגליל התחתון הן במישור. ור׳ פתחיה ראה אושא ושפרעם מקום הסנהדרין שהיה שם רבן גמליאל. ובעכו יש יהודים ויש שם מעין שנובע כל ששת הימים ובשבת אפילו טיפה אחת לא נמצאה בו ב). בגליל התחתון יש מערה ובפנים היא רחבה וגבוהה מצר אחד קבורים שמאי ותלמידיו, ומצד אחר הלל ותלמידיו, ובאמצע חמערה אבן גדולה חלולה במו כוס, ובנבנם בבית קיבולה בארבעים סאה ויותר, וכשבא שמה איש הגון יראה האבן מלא מים יפים וירחץ פניו ויתפלל ויבקש מה שירצה, ואין האבן חלולה מתחת בי המים אינם נובעים מן הקרקע אלא נעשה לבבור ארם הגון, ואם ישאבון מן האבן אלף בדים מים לא יהיה חסר אלא הוא מלא בהווייתו. וארם שאינו הגון לא יראה את המים — והלך לגליל העליון שעומר בהרים, ושם ניתאי הארבלי בארבל והר נעש גבוה מאר ובו קבור עובריה הנביא, ועולין בו במעלות שעשויין בהר. ובאמצע ההר קבור יהושע בן נון ואצלו בלב בן יפונה. ואצלם נובע מעין מים טובים מן ההר, ובנוים היכלות נאים אצל הקברים, ובל בנין של ארץ ישראל הוא של אבנים. ואצל היבל אחר ניכרת פסיעה אחת באדם הפוסע בשלג, וזו היא שדרך בה המלאך, ונתנעשה ארץ ישראל לאחר מות יהושע ג) ואמר ר׳ פתחיה שבל ארץ ישראל היא במהלך שלשה ימים והלך משם לקבר יונה בן אמתי והוא קבור בבפר עוזא ד), והיכל יפה בנוי על קברו, ויש אצלו פרדס וכל מיני פירות שם, ושומר הפרדס הוא גוי, ובשבאים גוים שמה אינו נותן להם מאומה מן הפירות ובשיהודים באים מקבל אותם בסבר פנים יפות ואומר להם יונה בן אמתי יהודי היה ה), לבך ראוי לבם משלו, ומאביל הפירות ליהודים — ובא ר׳ פתחיה על קבר רחל אמנו לאפרת, והוא מהלך חצי יום מירושלים, ועל קברה אחת עשרה אבנים כמנין אחד עשר שבטים, לפי שלא נולר בנימין אלא בצאת נפשה ולבן אין שם אבן בננרו. והאבנים הן של שיש ויש אבן אחת על בולן והיא של יעקב אבינו וחקוק על האבן שם יעקב וגרולה היא מאר משא הרבה בני ארם ומשם מיל אחד מקום כומרים ולקחו אותה לבנין עבורה זרה, ולמחר ראו אותה על הקבר באשר בתחלה, כן עשו כמה פעמים ונמנעו מלקחתה עוד ר׳ פתחיה ראה גם האבן שעל הבאר אצל חרן וארבעים בני ארם אין מזיזין אותה ממקומה, והבאר עמוק כשלש מאות אמה, ואין מים מצויים שם

הערות:

א) עי׳ מגילה ו׳. ב) בעל סדר הדורות ערך ר׳ יהודה הנשיא סוף אות י״ב הביא בשם גא״י ובצפורי קבור רבינו הקדוש וכו׳ ומעין באר מים חיים כל ימי השבוע רץ בכת ובשבת אינו זב אף טיפה אחת וכו׳. וא״כ היה המעין קרוב לציפורי והוא עכו ולא יבנה כמו שנמצא בנוסחא אחרת. ונראה שהיא העיר אשר יוסיפון מזכיר בשם (Arkaea) בשם עכו ג) הר געש עי׳ שבת קפ״. ד) כן כתוב בסוף הספר ומובא פה במקומו ה) בסדר הדורות סוף ערך ג״א ג״ה בשם גא״י קבר יונה בן אמתי בכפר כנה ועליה נבנה בית תפלה לאינם יהודים

[1] Pamaes. Diocisarea.

יא.

[ירושלם וחברון] והלך לירושלים, ואין שם אלא ר׳ אברהם הצבע, והוא נותן מס הרבה למלך שיניחו שם. והראו לר׳ פתחיה הר הזיתים, וראה שהמעזיבה א) היא רצפה גדולה שלש אמות והיא רחבה, והיכל נאה שם שבנו הישמעאלים בימי קרם

כשהיתה ירושלם בירי הישמעאלים, ובאו פריצים (בימים הקרמונים) והלשינו למלך הישמעאלים ואמרו זקן אחד יש בינינו שיורע מקום ההיכל והעזרה, ורחק אותו המלך ער שהראה לו. והמלך היה אוהב יהורים, ואמר אני רוצה לבנות היכל שם ולא יתפללו שם אלא יהורים, ובנה ההיכל בנין נאה מן אבני שיש ארומים וירוקים וכל מיני מראה. ואח"כ באו גוים ושמו בו צלמים והיו נופלים וקבעו הצלם בעובי הכותל, אבל בבית קרשי הקרשים לא היה יכול לעמור. ורחוק משם השוחה ב) מצר אחר, והשפיטל שהענוים שם מצר אחר. והארץ מבוקעת (ארץ בקעה) ונקרא המקום גיא בן הנום ושם בית קבורה להם. — ובירושלים יש שער ושמו שער הרחמים, ואותו השער ממולא אבנים וסיר ואין שום יהורי רשאי לבוא שמה ד) וכ"ש גוי, ופעם אחת רצו הגוים להסיר האבנים ולפתוח השער, ונתרעשה ארץ ישראל והיתה מהומה בעיר ער שחדלו לעשות כן. ויש מסורה בירי היהורים שררך אותו השער נלתה השכינה ובו עתירה לשוב, והיא מכוון נגר הר הזיתים והר הזיתים נמוך ממנו, והעומר בהר הזה רואהו, וכתיב ועמדו רגליו ביום ההוא על הר הזיתים ה), עין בעין יראו בשוב ה' ציון ררך אותו השער, ומתפללין שם ומנרל דור עורנו קיים בעיר — ר' פתחיה ראה את ים המלח וארץ סרום ועמורה ואין שם עשב, ונציב מלח אמר שלא ראה ואינו בעולם. ונם האבנים שהעמיד יהושע לא ראה — והלך לחברון וראה על המערה (מערת המכפלה) היכל נרול שבנה אברהם אבינו, ויש בי אבנים נרולות שבע ועשרים או שמונה ועשרים אמות, וכל ראש פינה כמו שבעים אמות, ונתן ר' פתחיה זהוב למי שמפתח המערה בירו להביא אותו לקברי האבות, ופתח לו. והנה על הפתח צלם ושלשה כוכין בפנים ואמרו היהורים שבעכו, הזהר בי שמו שלשה פנרים בתחלת המערה ואמרו שהם האבות ואינם. ושומר המערה אמר לו שהם. והוסיף לו עור זהוב להכניסו למערה בפנים ופתח לו, ואמר מעולם לא הנחתי לשום גוי להכנס בזה השער, והביא נרות ונכנסו לפנים, וירדו במעלות. וקורם לזאת המערה מבחוץ ירדו בחמש עשרה מעלות, ובאו לתוך מערה רחבה מאר, ובאמצע המערה פתח הקבר, והקרקע כלה סלע, וכל הקברות הם בחלל הסלע ועל אותו פתח שבאמצע מונחים חתיכות ברזל עבין ביותר, ואין אדם יכול לעשות כזה אם לא בירי שמים ורוח סערה יוצא מן הנקבים שבין ברזל לברזל ולא היה יכול לבוא בנרות שמה, והבין ר' פתחיה ששם האבות והתפלל שם וכשהיה שוהה על פני המערה היה רוח סערה יוצא ומשליכו לאחוריו — ובאילוני ממרא רחוק משם היה יושב זקן אחר וכשבא רבי פתחיה שמה נטה הזקן למות, צווה לבנו להראות לרבי פתחיה העץ שנשענו בו המלאכים, והראה לו זית אחר יפה ונחלק לשלשה חלקים ואבן שיש באמצע. וקבלה בירם בשישבו המלאכים נחלק העץ לשלשה חלקים וכל אחר נשען על עץ אחר, וישבו על האבן יחר. ופירות העץ מתוקים מאר, ואצל העץ בארה (מקוה) של שרה אמנו ומימיה מתוקין וצלולין, ואצל הבאר אהל שרה. ואילוני ממרא מישור ומצרו האחר כמאה אמות מבארה של שרה הוא בארו של אברהם אבינו ומימיו יפים מאר, והראה לו אבן נרולה שמונה ועשרים אמות שנימול עליה אברהם אבינו, ואמר הזקן, הנה אנכי הולך לעולם הבא ואיני משקר והגיר בשבועה שפעם אחת בצום כפור ראה מלאך של אש ומוסו אש אצל בארה של שרה והיה מתפלל שם.

הערות:

א) מעזיבה, לפעמים הכוונה הבנין שעל „גבי" קרקע, ומוסב כאן על הבנין בהר הבית והיא הרצפה (גרינהוט) ונראה יותר כי כוונתו לאבן שתיה בתוך המסגד עמר. ב) לשון הכתוב (ירמיה, ב, ו) והוא הקבר של ישי (Sepulchre) ג) שער הרחמים הוא במזרח הר הבית ור"ב יכנה את כותל המערבי בשם זה. ד) מחמת קדושת המקום כי הוא לפנים הר הבית. ה) זכריה, יד, ד; ישעיה, נב, ח

יב.

[הסיום]. ובארץ יון א) יש להם נלות נרול ומשועברים בנופם, ויש בהם בחורים בקיאים בשמות ומשביעים השרים שמשרתים להם כעברים ב), ויש מהם קהלות רבות שארץ ישראל אינה יכולה לשאת אותן אם היו עליה ג).

הערות:

א) כנראה חזר דרך יון לביתו. ב) הוא כמו הגולם שיצר מהר"ל מפראג. ג) ר"ל כי רבים הם ואם היו רוצים לחתישב כולם בא"י לא נשאה אותם הארץ מפני קטנה.

תמו דברי רבי פתחיה אחיו של הרב רבי יצחק הלבן בעל התוספות ושל הרב רבי נחמן מרינגשפורק.

מפת ספרד ופורטוגאל מתוך אטלס שנדפס בשנת 1851.

ספור מסעות

מר׳ יעקב ב״ר נתנאל הכהן

במאה השתים עשרה

מבוא

כפור המסעות הזה שכתב ר׳ יעקב בר׳ נתנאל הכהן יצא לאור ע״י אלעזר הלוי ד״ר גרינהוט מירושלם בתור הוספה לסבוב ר׳ פתחיה, והדפיסו ביחוד בקובץ ירושלם ח״ג אשר למר לונץ והיא העתקה מכ״י המונח בבית עקד הספרים בקמבריג׳ על אדות הספור הזה ישער שטיינשניידער (ירושלם ח״ג 48) כי נכתב בין המאה הי״ג לט״ו, אך לפי דעת גרינהוט חי המחבר בחצי המאה הי״ג, כי בתחלת דבריו יאמר: „ותחת הר הזיתים כנגד עזרה שעשוי בימיו מגדל על המגדל ואין דרך עובר עליו״ ואין ספק שהמגדל נבנה ע״י נוסעי הצלב וזה היה לפני בוא המונגולים או המרטרים לארץ ישראל, כי בבואם החריבו את העיר ובלתי ספק שהחריבו גם את המגדל הזה ועוד ראיה כי ר׳ יעקב כ.הב „ובחברון נכנסתי אני יעקב בחזקת תועה בתוך הכערה״, והנה הכנוי „תועים״ הוא לנוצרים העולים ברגל למקום קדושיהם בא״י, ומבואר איפוא שבימי עדיין היתה הממשלה בידי נוסעי הצלב ובימיהם היה אפשר ליכנס לכערת המכפלה פנימה, אולם אחר שכבשי הכושלמנים את חברון לא הרשו לשום אדם לבוא שם, וכן כתב ר׳ עובדיה מברטנורא כי במערה עצמה לא יכנס שום יהודי ולא ישמעאלי וכ״ש נוצרי כל אלה ראיות ברורות, אבל לפ״ז קשה איך יאחר את ביאת ר׳ יעקב למחצית המאה הי״ג, הלא ידוע הוא כי כמשלת הנוצרים בירושלים ובחברון וסביבותיהן כלתה בשנת 1187 אחר שכבש סלאדין את ירושלם בשנה ההיא ולא היו שם עוד נוסעי הצלב? וכה שכתביא גרינהוט כי היה ר׳ יעקב בירושלם אחרי שבא שם ר׳ יהונתן הכהן מלוניל ונוסדה שם הישיבה משלש מאות רבנים (תלמידי חכמים) מצרפת ואנגליא, וזה היה אחרי שנת התקע״א (1211) — לא יתכן לומר כן והוכחתו של גרינהוט כי ר׳ יעקב מזכיר בסוף ספורו את רבני ירושלם, ובזמן ר׳ פתחיה לא היה בירושלם רק יהודי אחד ורק בימי רבינו יהונתן ואילך באו שמה הרבנים, אין זה ראיה כלל כי הלא מצינו שר׳ בנימין שהיה בירושלם רק כעשר שנים קודם ר׳ פתחיה מצא בירושלם מאתים יהודים אף כי הגירסא הנכונה היא ארבעה אבל גם ר׳ יעקב לא הזכיר מספרם ואמר רק אמרתי לפני הרבנים ויוכל להיות שנים או שלשה ודי בהם, וגם אפשר שנתוספו אליהם עשרה ויותר, ע״כ אין זו ראיה אם היא מתנגדת לזמן נוסעי הצלב ור׳ יעקב כותב בפירוש בתארו המערות בסבריא כי פרש אחד (Knight) מפרובינציא ראה שמדליקין הערלים (נוצרים) נרות רבות על קבר יהודי צדיק שהוא מרפא חולים ומועיל לעקרות וכעם עליהם וכו׳, והמעשה הזה היה אפשר רק בעת ממשלת נוסעי הצלב בירושלם קודם שנת 1187 ולפי״ז נוכל להגביל את זמנו של ר׳ יעקב במאה הי״ב קרוב לזמנם של ר״ב ור״פ, אחריהם או אפשר גם לפניהם — קרובה היא השערת גרינהוט כי הכותב היה יליד אשכנז כי בדבריו ישתמש במלים שיש להן הוראת הבטוי הגרמני אך קשה כי לפעמים ישתמש ג״כ בתואר „אדונינו״ ליהושע בן נון שהוא תואר שמשתמשים בו הערבים ומהם למדו היהודים שכניהם — והנה מטרת נסיעתו נעלמה מאתנו אבל גלה לנו את תשוקתו לבוא לארץ ישראל ולבקר קברי האבות. ובסוף דבריו יבקש מהשם כי יזכהו ה׳ למות בארץ ישראל.

גם בספורו של ר׳ יעקב יש מוקדם ומאוחר מפני שכתב מגילות מגילות שלא נתחברו כראוי, אך כנראה רצה לתאר תחלה את נסיעתו בדרך כלל, כמו ראשי פרקים ואח״כ מבאר בפרטרוט אמנם גם בפרטות לא נסדרו דבריו בכיוון, והוכרחתי לתקן הסדר כפי האפשר מבלי לגרוע או להוסיף עליהם רק במקום הצורך כדי לתקן הלשון ולבאר ולפרש דבריו שהם קשים להבין בלי פירוש

הקדמה

ספור מסעות למקומות בא״י וקברות הצדיקים אשר שם, שחבר בהר״ר יעקב בר׳ נתנאל הכהן ז״ל בשנכנם לארץ ישראל

א

[חברון] אני יעקב בר׳ נתנאל הכהן הלכתי וטרחתי ועזרני השם שהכניסני לארץ ישראל, וראיתי קברי אבותינו הצדיקים שבחברון וגם קבר אבנר בן נר אצל באר של אברהם אבינו ויונה בן אמיתי הנביא א) בקרית ארבע חברון וקבורת חנה וקבורת רחל בדרך יריחו באפרת אצל בית לחם והם שני בפרים ומשם פרסה וחצי לירושלים ב) — אח״כ ילך אדם עשר פרסאות עד נוב עיר הכהנים, ומנוב עד לוד ארבע פרסאות, ופרסא אחת עד דודנים, שתי פרסאות עד יבנה, שתי פרסאות עד אשדוד, ארבע פרסאות עד אשקלון ובאשקלון באר של אברהם אבינו והוא מרובע, בין זוית לזוית שתי אמות וארבע מערות יש שם, בכל זוית מערה פעם אחת היו הכומרים רוחצים במי השילוח אצל ירושלים ונפלה קערה מידי כומר אחד, ומצאו אותה בבאר זה באשקלון, והכירו אותה הגלחים ע״י כתיבתם ג) — ומאשקלון עד עזה ארבע פרסאות, ומעזה עד עזתה ד) (עזקה) שתי פרסאות, ועד מדון שתי פרסאות

הערות:

א) יונה בן אמתי קבור לפי ר׳ בנימין בציפורי, ור׳ פתחיה אומר שהוא בעוזא, ובאלה סימני (להלן) נקבר בטבריא, ובאלה מסעות וגלילי א״י — בכפר כנה וכל אלה הקבלות מתנגדות לקבלת ר׳ יעקב שלנו ב) ובירושלם מגדל וכו׳ עיין זה בסוף הספר עם עוד דברים השייכים לירושלים כי שם מקומם ג) הכתובת על הקערה ועל פי הסימן הזה הכירוה הגלחים ד) עזה ועזתה אחת הן, וצ״ל עזקה ומעזה עד עזקה כמו יום (כו״פ פי״א).

ב

[מצרים] מסוכות [1] עד גושן ארבעה ימים א), ועד מצרים (קאהירא) יום אחד, וברעמסס ב) יש עמוד אחד ג) מאה אמות ארכו ומרובע הוא — כל רוחב ורוחב שמונה אמות, וקברות מצרים בחצר פרעה ובאלכסנדריא של מצרים ראיתי בית המדרש (ללמודי חכמה) של אלכסנדרוס המלך ובו שלש מאות וששים וחמשה עמודים כנגד ימות החמה, ועמוד האמצעי שלשים זרתות עביו וארבע אמות ארבו, ושני ארונים ד) אחד למעלה ואחד למטה ועליהם צורה מרובעת ברמות החיות פני אדם ופני נשר פני אריה ופני שור ושם היה לומר (אלכסנדרוס) לפני דבו אריסטוטלוס — ויש מגדל על שפת הים בלשון ערבית מנרא [2] ומשימין [אבוקה של] אש שם בלילה למעלה כדי שלא יטעו הספינות, ורואין האש בעכו באפריקא ובפרובינצא ובל כך הוא (המגדל) עשוי יפה ורחב עד שעולין עליו שני פרשים על סוסים זה אצל זה ושם כנסת (מקוה) של הים ומטיילים למעלה (על הגשר) ועמוד [3] אחד בבית יהודי מבתיה בת פרעה, וחבירו (עמוד כמוהו) ברעמסס בבית החזן אורך העמוד עשרים אמה ועליו דמות אשה לבושה בגדים והסל על ראשה ונער קטן יושב בתוך הסל כלו אבן שחור וצוה המלך להוציאה ולהעמידה בשוק. פעם אחת יצאו המים (מי היאור נילוס) ער שנטבעה כמעט כל מצרים והגיעו המים עד שוקיה (של הדמות הנ״ל) ונסתמו [מי היאור ופסקו המים]

הערות:

א) כנראה הלך מא״י למצרים וחזר את״כ לא״י ב) רעמסס היא עין־אל־שמאם והיא חרבה. מפיתום עד רעמסס מהלך חמשה עשר יום, ומרעמסס עד אלכסנדריא תשעה ימים (חבת ירושלם) ג) פיראמיד. ד) כנראה היו ארגזים לספרים

[1] El Arish [2] Lighthouse [3] Statue.

ג

[מירון] [מערה] א) שנים עשר קברות יש באבן אחת וכסוי עליהם כמו כן באבן אחת והקברות זה כנגד זה מכוונים, שבנה חנוך בן ירד ואמר לנו חכם גדול אל תירא ואל תפחד [ליכנס במערה ההיא מפני הנחש הכרוך על הפתח] כי זה עכנא (נחש) של צדיק, מיד נכנסתי במערה [וראיתי] שתי כנסיות של אבני שיש והם של בית שמאי ובית הלל, ושתי מערות גדולות תחת ההר ופתחים קצרים יש להם, וכשיכנס אדם בתוכן יראה קברים שאין להם שיעור ואינם ידועים אלא קבר בנו של ישעיהו הנביא, וקבר יונתן בן עוזיאל והנחל יורד אצל קברו ושאלתי מאנשי המקום האיך היו חוצבין אלו המערות בהר? כי אותו ההר כלו אבן או הראו לנו הספר וראינו שכתוב בו כי כמה שנים לא היו זורעין ולא חורשין כמו שנאמר ועשית

את התבואה לשלש השנים ב) ובאותן שלש שנים היו בונים המערות ויש עור במאה מערות ואינן ירועין של מי הן. ובל קבורותיהם באבן כמו תיבה בתוך הבית ואבן אחת היא בסוי לבמה קברות — במידון קבורים ר׳ שמעון בן יוחאי עם בנו ועליהם שני ציונים, ובבית המרחץ שלו עריין הוא קיים ומשם שלש פרסאות עד בפר חנן ושם בנסת שלו נחצבה מן ההר ואין שם כ״א רופן אחת בנוי. ושם קבורים ר׳ חלפתא עם בנו ויש להם ציונים, וקברות אחרים רבים אינם ידועים. ומשם שלש פרסאות עד הר נעש ושם שלש בנסיות בבנין אחד ובשיוצא אדם מבנסת שלישית והנה שני אילנות טובות ואצלן שתי קברות אחת של ארוננו יהושע בן נון ואחת של בלב בן יפונה ויחזור אדם חצי פרסא עד תמנת סרח ושם בנסת של ארוננו יהושע בן נון והיא חרבה, אבל עור נשארו השער והמשקוף והמזוזה והמפתן וכל הציורים (הציונים) בולן מאבן אחת שמונה אמות ארכן ורחבן . [ארבל] ור׳ זירא קבור שם ועל ציונו בתוב ר׳ זירא. וקרוב לו קברות ראובן שמעון לוי ודינה וקברם מבוסה כל בך עד שאין אדם יבול להבנים ידו שם ובציון אחד בנין במו בית בנוי על קבר שת בן אדם הראשון והבאר בתוך הבית ומשם שתי פרסאות עד מערת יובבר ועמה שמונה נשים צדקניות ג). משם חצי פרסא למערת רבן יוחנן בן זבאי ושמונה תלמידיו, ארבעה מצד אחד וארבעה מצד אחר, והוא בעצמו נבוה עליהם בראש המערה, ובזוית אחת יבנם אדם לשם. ובצדו שלש תיבות ובצד אחר ארבע תיבות של עצמות ד) וכנגדן היא מערה של רב בהנא והיא ג״כ מלאה מתיבות של עצמות, וכל אנשי האומות מדליקין עליהם נרות, בי באים שם חולים ועקרות ומתרפאין

הערות:

א) מכאן ואילך מדבר מארץ ישראל ותסר כאן גליון אחד, ונראה בי הוא מתאר מערה אתת אצל מירון הקרובה לצפת ובסדר עולם ערך תתק״ל כתב בשם גא״י: רחוק שני ימים מחברון לצד מזרח היא מערה של אדם הראשון וכו׳ ולפני זה כתב ויקברו אותו שת ובניו וחנוך במערה ב) ויקרא, כה, כא ג) באלה המסעות חושב יכבד מרים וצפורה אלישע ועוד ארבעה קברים, וכאן עושה לצפורה מדור בפני עצמה ד) דרכם היה ללקט עצמות אבותיהם ולהניחם בתיבות אבנים, וכן נמצאות הרבה תיבות אבנים כאלה עד היום וגם בירושלם בגן בית היתומים הסורי (גרינהום).

ד

[מבריא] וקברי אבותינו שבטבריא נמשכים במו שתי פרסאות א) ושם מערות גבוהות כמו בית. ובך היו קוברים ארבע אמות על ארבע אמות כמו שתי וערב ומחוברים בסיד, בי היו מוציאין אותם הגוים מקברם מפני שהיו מחפשין חוטין של זהב שהיו תופרין בהן תכריכיהן. וכל מטה ומטה (מצבה) בתוב עליה פלוני בן פלוני תנצב״ה. כאשר בא פרש אחר מפרובינצא וראה בי מדליקין הערלים נרות רבות על הקבר אמר להם מי הוא זה? אמרו לו יהודי צדיק והוא מרפא חולים ומועיל לעקרות. אמר להם שוטים מה אתם עושים בך בבוד ליהודי! ולקח אבן אחת והשליך לארץ והגביה ידו להשליך אבן אחרת והיה רובב על סוסו ונפל ומת. מיד נתקבצו ההנמונים והבומרים ואמרו שלא נענש בשביל היהודי אלא מפני שננע בכבוד רבו של ישו, וחרה אפו של ישו והמית אותו. ואמרו בל זה לפני בני המרינה — וחמי טבריא הם בנגר ב) ארבע מרחצאות, על שפת הים [בנרת], וטעם המים מתוק בדבש, והירדן עובר [בתוך ים בנרת] ובאר של מרים בתוכו ג). — משם שתי פרסאות להר אחד ושמו טור, ושם ארוננו אחיה השילוני הנביא — משם שלש פרסאות עד צפורי ושם בנסת ארוננו חזקיה המלך ושמו בתוב על ההר בתוך הנו. ולמטה מערה גדולה ובתוך המערה מערה קטנה, ער באן נורע וקברים אחרים אין להם חשבון. — משם חצי פרסא עד בפר קנה (בנה) ושם יהורה המלך ד).

הערות:

א) כוונתו למקום שאומרים שקבורים שם כ״ד אלפים מתלמידי ר״ע ב) מבטא גרמני „געגען" במובן אונגעפער. ג) המאמר הזה לקוח מלהלן ושייך כאן ד) בלומר מלך השבטים. באלה מסעות בתוב ומשם לבפר יהורה חצי פרסא ושם קבר יהודה.

ה

[שכם] ..... ויוסף הצדיק במערה ושם שתי תיבות ומדליקין נרות בבל ערב וערב, ונבנם שם בושי א) אחד עם הערלים ואמר להם מי הוא זה? אמרו לו יוסף בן יעקב, והיה בירו נרון והכה

בקברו ועריין הסימן ניכר, ומיר מת בלא פירכם והוציאוהו מת. ומערה אחת קרובה עליה ובה קבור כעשא מלך ישראל, ועל הר גבוה בתוך יער קבורת צפורה, ואריה שומר אותה ואין אדם רשאי ליכנס שם ולחתוך עצים מן היער ב). פעם אחת הלך נוי אחד כענלה ושני מריאים ולא היה חושש ולקח עצים וחזר לביתו. בא אחריו הארי והמית אותו ושני המריאים וחזר הארי אל קברה. ויש עור שם קברות רבים ומערה גדולה, ויש אומרים שהיא מערת יונה בן אמיתי ג), וקברות ביערות אחרות אינם ידועים — משם ארבע פרסאות ער עכו. ושם בתוך השער קברו של אליעזר בן חשמונאי, והתועבה הגדולה ד) שהיא בעכו אומרים שהיתה בית מדרשו — ובקסרין [1] יש מערה של עשרה הרוגי מלכות, ובמקום שנהרגו יש אבן שיש גדולה חרבה ולפני פתח המערה קבר נוי אחד, ובא בחלום לראשי המדינה וזעק לפניהם: הוציאו אותי שאין לי תקנה כי מבין אותי בשבטים של ברזל רתוחין באש, ואמר להם כי בזאת המערה יש שנים עשר מתים לבושים במליתות ואינם דומין לבני אדם אלא למלאכים ולא חששו הגוים לרבריו, והיה אותו הגוי צייר ומתו בל הציירים ואומרים כי אבן שיש הגדולה היתה כסא מלבות של המלך — קיסר, ולעולם לא יעלה שם עשב במקום שנהרגו הצדיקים ובתוך החומה הישנה יש קבר אחד של צדיק ואין יודע מי הוא

הערות:

א) גרינהוט יאמר אפשר שצ״ל כותי, ואי אפשר לומר כן כי השמרונים מכבדים את יוסף מאד ומקום קבורתו בשכם קדוש להם כמו ירושלם ולכן יותר נכון לומר כי כושי הוא ט״ס וצ״ל פרש ואותיות שניהם קרובים בכתב. ב) שמחלל כבוד קברת של צפורה ג) עי׳ בראש הספר שאמר שקבורת יונה הנביא בטבריא, אבל כאן הוא מביא רק דעת יש אומרים ד) עבודה זרה שלהם.

[1] Caesarea.

ו

[חברון] ובחברון נכנסתי אני יעקב בחוקת תועה א) בתוך המערה היא מערת המכפלה, ובנו הכומרים מחצית בנין עליה והטעו העולם בשקר והקימו שם תועבה של בני מדינתם, ומחצית הראשון בנה יוסף הצדיק ואחרים אומרים שבנה אותו שלמה המלך והחלק הזה נחרב. ושם המקום שנוצר ממנו ארם הראשון ולוקחים ממנו עפר ובונים בתים ולא נחסר ממנו וכל שעה הוא מלא. ואוצרות בנויות בתוך המערה ואומרים הכומרים כי אלו הן אוצרות האמהות ובשירצו התועים ליבנם שם ילך כל אחד יחידי וירד במעלות עם הנר כי ירידה גדולה היא ושם ששה קברות שלשה בצד אחד ושלשה בצד אחר ואומרים לתועים אלו הם אברהם יצחק ויעקב, ואלו הן שרה רבקה ולאה, ושקר הדבר כי יש כותל גדול וחזק בסיד וחרסים בין הקברות החדשים האלה ובין שער של מערת המכפלה, ואין להם רשות לסתור אותו כותל, כי פעם אחת סתרו הכומרים חלון קטן שבו ויצא ממנו רוח חזק והמית את כולם וסתמו אותו החלון והאבן סמוך לשער הוא החלק שבנה שלמה המלך — וכמו כן קבורת רחל אמנו [באפרת] מגדל בנוי מאבני גזית בארבעה פתחים, ואחת עשרה אבנים על קבורתה, כי אומרים בנימין היה קטן ולא יכול להביא אבן שלו, ואבן ב) [העליונה הניח יעקב אבינו]

הערות:

א) התחפש לנוצרי, כי אם ידעו שהוא יהודי לא הכניסוהו ב) חסר כאן ומלאתי החסרון ע״פ מסעות אחרות

ז

[ירושלם] ובירושלם מגדל דור וכית המקדש ועזרה ובותל מערבי אבל [אבניו העליונים הם] חדשים א). ומרתף בנין שלמה המלך ב) ושערי רחמים, ובאר שהיו רוחצים בו כהנים ג) וציון יד אבשלום ותחת הר הזיתים בנגר עזרה עשו במת מגדל ד) על המגדל וראשו חר נבוה . אמות ואין דרך עובר עליו ומי שילוח כנגר הר ציון וירושלים, ובין ציון וירושלים אין דבר כ״א בותל אחד. אלו דברים ידועים ואין יודע יותר — ועוד ראיתי בעמק יהושפט שמשליכין שם אבנים, ובכל יום ימותו ה) מאה לכל הפחות, ומורידין אותן משער כנימין ומסבבין בין ציון ובין מי השילוח ירידה גדולה ער שיבואו לראש הר הזיתים ושם שלש גומות גדולות, ושאלתי להן האיך היא שהגומות אינן מלאות? אמרו שם מים רותחין ולא נרע אנה ילבו המים אמרתי אני יעקב לפני הרבנים זה שאמר ארוננו ישעיה הנביא אשר אור לו בציון ותנור לו בירושלים ו) ועמרתי על קברו של [אותו האיש] בארבע אמות של בית הסקילה

* * *

בשעה שיזרח השמש בעצמו של יום נראה עולה על הר הכרמל כמו אופן גבוה ארבע אמות ויחזור ז׳, ואשר ראיתי בעיני כתבתי — על הר סיני יש כנסת של ישמעאלים ויש מרינה תחת ההר, ושם המרינה טור סין —

כאשר זכיתי לכתוב אותה (ארץ ישראל) כן אזכה לבוא שמה ולמות שם.

נשלמו דברי יעקב הכהן מכל הראיות שראיתי בארץ ישראל

הערות:

א) שלש המלים נתוספו לבאר הענין ב) הוא מקום חציבת האבנים שנודע בשם (Solomon's Quarries) חצובות המלך שלמה, וההמון חושבים שהיא מערת חזקיהו המלך שברח דרך שם ליריחו ותפשוהו הכשדים ג) הוא באר יואב. ד) במאמר זה יש גירסא אחרת בסוף הספר „שעשוי ביסיו" וגרינחוט מפרש ביסי אותו האיש, אך הפלא הוא מאין ידע ר׳ יעקב מה שנעשה אז, ולמה נעשה? ויותר נכון לפי הגירסא השניה בטת מגדל, אולם נמחק מהכ״י בערך חמש אותיות ושערתי כי למלת „גבוה" אך לא יכולתי לסמן המספר אם הוא מאה פחות או יותר ה) כלומר הטתים בדרך טבעי בירושלם וסביבות העיר שהיו מוליכים אותם על מטחם לקוברם בהר הזיתים, ומפני שהיו הנוצרים השובבים משליכים אבנים על המלוים המתים הוכרחו להוליכם בדרך עקלקלות עד שער בניסין ומסבבים בין ציון ובין מי השילוח עד שבאו למקום הקבורה בראש הר הזיתים ו) ישעיה, לא, ט, ועי׳ עירובין, יט. ז) תקנתי עפ״י כוונת דבריו

מסע דפליסטינא מר׳ שמואל ב״ר שמשון

כשנת ר״א תתק״ע (1210)

מבוא

„מסע דפליסטינא" נודע ג״כ בשם מכתב מר׳ שמואל בר שמשון המעתיק והמסדר הראשון עשה הקדמה קטנה למסע הזה וכותב: „אלו הדברים ראוים להכתב וכו׳ וזה ברור אשר ארשם על פי אדם שהיה בא״י עם הרב ר׳ יהונתן מלוניל וכו׳ ומכאן ואילך אדבר כמו שדבר בכתבו וזה היה בשנת תתק״ע (1210)" והנה ר׳ יהונתן הנזכר היה בן דורו של הרמב״ם ז״ל והוא האיש אשר לבקשתו העתיק ר׳ שמואל אבן תיבון את מורה הנבוכים, ור׳ יהודה אלחריזי העתיק למענו את החלק הראשון מפירוש המשנה בסוף כתב המסע כותב ר׳ שמואל שיש לו חותם מלך ירושלם לעדות על כתביו, והמלך שמלך אז בירושלם ומגרשיה הוא (John de Brienne) שנשלח לירושלם מפיליפ מלך צרפת להיות מלך על אדמת הקדש ונראה שמטרת החתימה הזאת היתה לעורר לבות היהודים ללכת לארץ ישראל וההתעוררות הזאת נשאה פרי והסבה כי כשלש מאות יהודים צרפתים ואנגלים עזבו את ארצם והלכו להתישב בא״י ונתקבלו בסבר פנים יפות ויסדו שם ישיבות לתורה, ככתוב בספר שבט יהודה

הנוסע היה בא״י ובדמשק ולאחרונה גם בנינוה וקיצר מאד בסיפורו כי לא ירשום קברות ירושלם אף כי עיקר מטרתו היה לתאר הקברים, ואולי לא נעתקו כל דבריו המסע הזה נזכר ברשימת כ״י של די רוסי בשם „מסע דפליסטינא" וחוא כ״י אשר בפרמא 18|63 והעתיקו לצרפתית ה׳ כרמולי בספרו (Itineraire) צד 127—136 הכ״י נדפס באוצר טוב שנת תרל״ז—תרל״ח צד 035—038 בשם „מכתב מר׳ שמואל בר שמשון"

ההערות למסע הזה נעשו ע״י מר אברהם האלקין שהעתיקם מצרפתית מספרו של כרמולי.

הקדמה

אלו הדברים ראוין להכתב ולהכין לידע מקום קברי אבותינו אשר בזכותם העולם קיים, וזה ברור כאשר ארשום על פי אדם אשר היה שם בארץ ישראל עם הרב ר׳ יונתן כהן מלוניל ושמו ר׳ שמואל

בר שמשון שהלך עמו בארץ גושן ועבר עמו במדבר ובא עמו לירושלים (מכאן ואילך אדבר כמו שדיבר בכתבו) וזה היה בשנת תתק"ע (1210).

א

[ירושלם] באנו אל ירושלים ממערבה של עיר וראינוה וקרענו בגרינו כראוי לנו א), ונתנוללו רחמינו עלינו ובבינו בכיה גדולה אני והכהן הגדול מלונית ונכנסנו בעיר ב) עד לפני מגדל דוד ונבוא להשתטח עד לפני העזרה ג), ונפול על פנינו לפני שער שכם מבחוץ לרוח עין עיטם הוא בית הטבילה לכהנים, ושמה שער שכננדו בכותל מערבי ד), ומיסוד הכותל כעין אולם אחד אשר ביסוד ההיכל ושם כאים הכהנים במחילה (חפירה חלולה) לעין עיטם והמקום ההוא בית הטבילה והלכנו משם להר הזיתים ה) מקום שרפת הפרה ו) ושם התפללנו שתי פעמים כעשרה ועלינו על ההר, ויום שבת התפללנו בשעת המנחה שם במקום שהיו הערלים רגילין שם לכנות ע"ז ולא נשא אותם המקום כי היה נופל כל מה שהיו בונים בבל שעה ז), והוא אחד מעשר מסעות שנסעה שבינה ממקומה, והישמעאלים מכבדין אותו המקום ואין בו רק היסוד בלבד, ומקום אשר היה שם הארון עריין קים, והלכנו משם למי השילוח ומשם הלכנו לחברון וקודם בואנו לחברון הגענו לקבר רחל אמנו, ומשם הלכנו ומצאנו קברו של נתן הנביא ח) ושם בית מסגד, ומשם הלכנו למקום שמל אברהם עצמו, והישמעאלים מכבדין אותו המקום מאד, והסלע הוא כמין קבר של שלשה טפחים, ומשם באנו לבנין נאה שבנה המלך אסא והוא נאה מאד, ומשם באנו לאלוני ממרא וראינו שם מעין של אברהם ט) אשר היה שם אהלו, והעץ אשר האכיל תחתיו את המלאכים והוא כננדו, וקרוב משם מעין של שרה אמנו והוא קרוב לחברון ומשם הלכנו לחברון והכיא ראש הגולה חותם בידו מאת המלך י) ומאת מחמט טעותם הוא אל־כליפא ונבנם האיש לבדו ואנחנו לא יכולנו לכנס, ובאנו אל הצבע אני ור' סעדיה ור' טוביה ואמרנו לו אנו מארץ מרחקים באנו להתפלל אל המקום הזה ולהשתטח על מקום אשר דרכו בו אבותינו, ויאמר לנו האיש התעכבו עד למחר ואז בעזרת ה' תכנסו, ונתעכבנו, והלך הוא וסיעתו ונבנסנו בחצי הלילה כי בא השוער בשבילנו וירדנו כמו כ"ד מעלות במקום צר אשר אין דרך לנטות ימין ושמאל וראינו שם מקום בית המקדש יא) ושם שלשה ציונים, והמקום נעשה היום שש מאות שנה, והוא אצל המערה, ונשתטחנו שם ובקשנו רחמים, וחזרנו לירושלם ואח"כ הלכנו לרמתיים וראינו קברו של שמואל הנביא ומשם הלכנו לבארות ולנינו שם הלילה והוא מקום חרב מאד והשכמנו בבקר והלכנו לבית אל ובין בית אל והעי ראינו מקום המזבח אשר עשה אברהם משם הלכנו לשילה וראינו שם את המקום אשר היה שם המשכן, וראינו קברו של יוסף הצדיק יב), ולנינו שם ועשינו שם שבת כשמחה משם הלכנו לבית שאן ומשם הלכנו לטבריא, ולפני בואנו להעיר ראינו קברו של ר' מאיר יג), ולפני העיר קבר ר' יוחנן בן נורי יד) ויש עליו בית ותחת הבית היא המערה, והוא צוה לבנות הבית במעותיו ולפני המערה קברו של ר' אלעזר ב"ר שמעון טו) וקברו של ר' בהנא טז) משם הלכנו לכפר חנניה ומצאנו שם קבר, ובדרך רחוקה כמו שתי פרסאות [חרם] קברים של שבטים וקבר דינה אחותם ביניהם יז), ועליו אילן של הרס ואין אדם רשאי ליקח ממנו אפילו עלה אחת, ואומרים כי קרוב לשם הציון של שת יח) וראינוהו משם באנו לארבל וראינו קברו של נתאי הארבלי ועליו ציון נאה מאד, ושם ביהכ"נ גדול שעשה נתאי אבל עתה נהרס בעוונינו, והוא בתוך העיר וחוץ לעיר מצאנו קברו של ר' זירא ואין עליו ציון כי נפל משם הלכתי לכפר חיטין וראיתי בצד ההר שני קברים, יש אומרים שהוא קבר הושע (ויש אומרים שהוא קבר יתרו) וקבר צפניה הנביא יט), וחזרנו לטבריא וכל זה הלכנו ביום אחד, ומשם חזרנו והלכנו לכפר חנן וטרם בואנו להעיר מצאנו קבר חבקוק בכפר חקוק ומשם באנו לכפר לור ומצאנו שם קבר ר' אליעזר בן יעקב וטרם בואנו לעיר מצאנו בשרה קבר ר' חלפתא ובנו וכן בנו, ולנינו שם ומשם הלכנו לצפת, ומצאנו שם מערת ר' חנינא בן הרבינם ובה שש עשרה כובין, וכבדנוה ובנינו עליה כותל שלא יפול בה העפר, ומצאנו שם שני ישמעאלים המכבדים אותה ומביאין שמן להרליק כה נר לכבוד הצדיק, והלכתי אני לבדי וראש הגולה לכפר פרעם וקרוב לעיר מצאנו קבר חוני המעגל ושל אשתו ובניו קבורים בציונים, ובאנו לעיר ומצאנו שם בית הכנסת אחר מלבד בתי כנסיות שעשה ר' שמעון בן יוחי, והוא נאה ונחמד, והשאר (במקומות שונים) יש מהם נהרסות ויש מהם קיימות כא) משם באנו לכפר עמוקה ומצאנו שם קבר יונתן בן עזיאל ועליו אילן גדול והישמעאלים מביאין עליו שמן ומדליקין נר לכבודו, גם נודרים נדבות לכבודו משם באנו לכפר נברתא (צ"ל עבברא) ומצאנו

שם קבר ר' מאיר כב). וחזרנו לצפת ועשינו שם שבת, ובכל אלו המקומות יש קהלות יותר מחמשה מנינים. משם הלכנו לנוש חלב ומצאנו בררך עיר ששמה קיסמא ומצאנו שם קברו של ר' יוסי בן פרת, ועל שם העיר נקרא בן קיסמא.

ב

משם עלינו לכפר מירון ומצאנו קברו של ר' אלעזר בן חסמא ושם בית מרשו של רשב"י והוא מרובע ונקבר בתוכו ור' אלעזר בנו עמו כג). ועליו שני אילנות והוא מקום יפה מאר, ולמטה מן ההר מצאנו קברי הלל ושמאי ושם ל"ו קברים ועליהם ביפה של שיש כמין כיסוי ובבית בעין אילנות (צ"ל חלונות) ויש בו ששה בארות, והתפללנו שם, ומצאנו בי הבאר הראשון אשר על יד הימין מלא מים והשני יבש ואין בו מים. ובצד שמאל יש באר שלישי חציו מלא מים. והרביעי בלו מלא מים ועל האולם בתווך יש ארבעה קברים ומצר אחד שלשה קברים ומצר אחר שלשה, ובאולם בכל חדר יש שלשה קברים, ולמעלה אצל אחר הארונות הקרובים לבארות האחר מלא מים והאחר חסר מים וצוה ראש הגולה והרליקו נר של שעוה לחפש ולראות מהיכן מוצא המים לבוא אל הבארות ולא מצאנו, ושפכנו מן המים הרבה ארצה ולא חסרו ולא נגרעו כלל, ואותם המים מתוקים מרכש ודבר מופלא הוא מאר, ובחוץ אצל פתח המערה אולם גדול ובו שלשה ארונות זה בצד זה והאחר מלמעלה גדולה מבולם. ומצאנו בעיר קבר מוכתר למעלה ובית הכנסת יפה מאר ובתוב באסקופה „זה עשה שלום בן לוי". בצאתנו מן העיר מצאנו קבר ר' שמעון בן חולדא ולפנים מעט קבר עובריה הנביא ואבן שיש עליו ובה חקוק זה קבר עובריה הנביא כד) הירא את השם מנעוריו שנפטר בשנת תק"ע ליציאת מצרים. משם הלכנו לנוש חלב ועל פני העיר מצאנו קבר שמעיה ואבטליון ובצדם קבורים אדרמלך ושראצר בני סנחריב שהתניירו ובאו לא"י, ועמדנו שם ועשינו פורים ושם יש אנשים טובים בעלי חסדים ובכל מקום בואנו יוצאים עמנו יותר משני מנינים לבבור ראש הגולה ומשם הלכנו לעלמה, וטרם בואנו מצאנו קברו של ר' אליעזר (בן הורקנום) ועליו שני אילנות ואין שום אדם רשאי ליטול מהם אפילו עלה, והוא קבור במערה בתוך הקרקע ועליו בנוי במו אולם ונפל ממנו אבן אחת ועלה [אבן אחרת] משורש המקום ומלא את המקום, ויצא ממקום אחר ענף אחר וסיבב בל חקבר שלא תובל ליפול עוד ממנו שום אבן בעולם. ומביאים הישמעאלים שם שמן להרליק, ורבר גדול ומופלא הוא ולפנים מעט קברו של ר' אלעזר בן ערך, ולפנים למול האילן קבר של ר' אליעזר בן עזריה ועליו עומד אילן ומובבו כמין רחים. משם עלינו לסילתא ומצאנו קבר ר' יהורה בן תימא, ומשם עלינו ומצאנו קבר של ר' יוסי הגלילי ומשם הלכנו לכפר ברעם ומצאנו בבניסת העיר קבר ר' פנחס בן יאיר ובנוי עליו ציון גדול כמו רחים, ומלמעלה עומד בית הבנסת יפה מאר ובותליו קיימים, ושם מצאנו אסקופה שעליה היא בית המרדש, ולמטה מן קבר עובריה הנביא הנזכר למעלה (מירון) מצאתי קבר של ברק בן אבינועם. משם הלכנו לרן וראיתי מערת פמיים שיוצא מעבר חירדן, ומחוץ לעיר קבר עירו הנביא משם הלכנו לרמשק ומחוץ לעיר בית הכנסת שעשה אליהו והוא מקום נאה מאר והתפללנו שם ומשם הלכנו לגנוה (מוסול) ושם קבורת שם בן נח כה) והוא בנה אותה. ושם בית הכנסת יפה מאר ובה אבן שיש שכתוב עליה שעשאוה ר' יורן ור' לוי בר אשר.

שמואל בר שמשון הבא מירושלם ומן הגליל בשנת תתק"ע, ויש לי חותם מלך ירושלם בירי לערות מכתב זה.

הערות:

א) הרואה ירושלם בחורבנה וכו' וקורע, ט"ק כו, רמב"ם תענית פ"ה ל"ז, ש"ע או"ח תקס"א. ב) שם השער חסר בכ"י אבל כנראת הוא השער במערבה של העיר שקורא לו אידריסי בשם איל מערב ור' בנימין בשם שער דוד. ג) זה מקום העזרה בהר המוריה. ד) הוא שער הרחמים. ה) הר הזיתים הוא הר המשחה. ו) שם היו שורפין פרה האדומה, מסכת פרה פ"ג, א. ז) שם הקימו הנוצרים בית תפלה מקושם בפסיליס, ולפי דברי יוסיביוס נבנה בימי קונסטנטין אבל בימי ר' שמואל היה חרב ח) קבר זה אינו נזכר לא ע"י ר' בנימין ולא ע"י ר' פתחיה. ט) ר' בנימין מזכיר מעין שגובע לפני בית אברהם וכן ר' פתחיה אומר שנמצא מעין אברהם בסביבה זו. י) זהו נסר־לדין־אלה ליאבם אחמד הל"ו שמלך בבגראד בשנת 1180 אחרי מות אבין מוסמדי והוא משל ארבעים ושבע שנים. יא) ר' בנימין מספר על הבית הקדוש בחברון שהיה לפנים בית הכנסת ובימין היה בית תפלה לנוצרים בשם שנם אברהם. ר' פתחיה מזכיר בנין הבנוי על קברי האבות שנקרא המקדש הגדול, ולפי דבריו בנה אותו אברהם אבינו. יב) קבר יוסף הצדיק לא נמצא בשילה, ואולי כוונתו לשנם שמואל משילה, מצבה

שהקימו הנוצרים לשמואל הנביא. יג) ר' מאיר זה בלתי ידוע לנו, ואין זה רבי מאיר חתנא הספורסם, שהרי חוא מת בבבל ונקבר בחלא. יד) במקום בן נורי נמצא בן זכאי במסעות ר' בנימין. טו) אין לבלבל ראב"ש זה שהוא אמורא עם ר' אליעזר בן שמעון בן ר' יוחאי שהוא תנא. זה תאתרון נקבר בטירון אצל אביו רשב"י. טז) יש שלשה אמוראים בשם ר' כהנא, ואחד תלמידו של רב, ואחד תלמידו של רב יוסף ואחד מורו של ר' אשי. יז) לפי דברי חז"ל העלו בני ישראל את עצמות חשבטים ממצרים, ובספר הישר יש רשימה של קבריהם. ואדות דינה אמרו בבראשית רבח וישלח פ"ם, ורבנן אמרין נפלח שמעון וקברה בארץ כנען יח) כרמולי קורא כאן „שלשה" ומרגיש שיש פה השמטה בכ"י. יט) לפי דברי ר' בנימין נקבר צפניה בסורא בארץ בבל כ) ר' בנימין כותב כי חוני קבור בקדש כא) ר' בנימין ור' פתחיה אינם מזכירים בתי כנסיות אלה, אך כל הנוסעים אחריהם נוגעים בהם כב) ר' מאיר זה אינו ידוע לנו ממקום אחר כג) לדעת כרמולי מרון זח אינו טירון הקרוב לצפת, כי מרון רחוק מצפת וקרוב לדלתא [אבל מתוך רשימת חקברים נראה כי כוונת הנוסע לכפר טירון, ובאמת הקברים מסוזרים ומהם רחוקים מעט מהכפר וקרובים לדלתא] כד) מעות חיא כי קבר עובדיה נמצא בכפר ברעם כמו שהוא עצמו מספר להלן. כה) גם ר' פתחיה מספר על קברו של שם

אלה המסעות

שעשה ר' יעקב שליח מישיבת רבינו יחיאל מפאריש והביא עמו „אלה סימני" הקברות

באמצע המאה השלש עשרה.

מבוא

הכ"י של „אלה סימני" ו„אלה המסעות" המורה דרך לנוסעים איך לבקר הקברים הקדושים סונת בפארים בבית עקד הספרים הלאומי של צרפת, רשום בסימן 313—312, ונעתק מתוך כ"י של המחבר ע"י הסופר ר' יהודה "יעלה" בניסין העניל בשביל ר' שלמה בר אליה בשנת חמשת אלפים ושבע לבריאת העולם (1247) שהיא שנת אלף וקע"ם לחורבן הבית. אחריו בא מכתבו של ר' יעקב הנשלח מרבינו יחיאל מפאריש לקבץ נדבות בגלילות א"י בעד ישיבתו הגדולה (בימיו נהפך הגלגל שישיבות חו"ל קבצו נדבות בא"י), וזה היה בימי טלך לואי הי"ג. וכה דברי הסופר הנ"ל: אלה סימני הקברות אשר הביאם ר' יעקב שליח נאמן מהרב רבינו יחיאל מפאריש, אשר יש לו בישיבתו שלש מאות תלמידים והלך ובא בכל גלילי א"י ובעכו ובכל שאר מקומות להוליך נדבת גדולה למדרש הגדול דפארים". והוא ר' יחיאל בר' יוסף מבעלי התוספות נולד מעיר ביאו (Beaux) בצרפת (במאה חי"ב). הוא היה תלמיד מובהק לר' יהודה סיר ליאון ונתמנה אחריו לראש ישיבה בפארים בשנת ד"א התקפ"ד (1224) בישיבתו למדו כשלש מאות תלמידים וביניהם ר' יצחק מקורביל מבעלי התוספות ובעל הסמ"ק שהיה חתנו, ור' פרץ בן אליהו מקורביל, ר' יקיר משינון ור' מאיר מרוטנבורק ועוד, וכאשר אזלת יד יהודי צרפת להחזיק בידי הישיבות מרוב עניות מפני עול המסים שלח ר' יחיאל משולח לא"י (בשנת 1228) לאסוף נדבות לתמיכת בני הישיבה. אך בשנת 1244 כאשר יצאה הגזירה בצרפת לשרוף את התלמוד העתיקו ר' ותלמידיו את ישיבתם לא"י והתישבו בעכו. ר' יחיאל מת בחיפא בשנת ה"א מ"ו (1286)

הכ"י נדפס ע"י אליקום כרמולי (שמו העקרי זולץ מעיר קולמאר וישב בבריסעל) עם העתקת צרפתית בשם „אלה המסעות", בריסעל, 1841 הוא מביא את הספרים אשר שאבו מכ"י זה ואומר כי גם ר' אשתרי הפרחי ראה אותו ונראה שר' יעקב השליח הביא עמו „סימני הקברים" שמצא בכ"י או שהעתיקו מכ"י ועל פי סורה דרך הזה עשה מסעותיו „אלה המסעות" שכתב בעצמו.

ולא נדע כמה שנים קודם לו נכתב הכ"י המקורי של סימני הקברים הרשימה אלה סימני היא קצרה ובלי סדר

טר לונץ הדפיס שנית סימני הקברים ואלה המסעות בספר קטן בשם אגודת אגדות (ירושלם, תרס"ה), ושלישית ע"י גרינהוט בסוף ספרו מסעות ר' בניימין (ספר"ם, 1904) ורביעית בהמעסר חלק ג', 51—53

הקדמה

אלה מסעי בני ישראל הרוצים ללכת להשתטח ולהתפלל על קברי האבות הצדיקים והקדושים אשר בארץ ישראל לבית קדשנו ותפארתנו, אשר התפללו אבותינו בו בירושלם תבנה ותבונן במהרה בימינו

א

[עכו] סמוך לעכו תחום שבת יש שם הר ושם בית הקברות לישראל יש אומרים בי שם קבר רבורה הנביאה. בעיר עכו יש שער אחד בנבול א"י וקורין אותו שער חשמוני — מעכו לחיפא ארבע פרסאות והדרך על שפת הים עד שמגיעין לחיפא ושם בית הקברות בתחתית הר הכרמל ושם קבורים במה גדולי ישראל וחסידים שבאו מעבר לים — מעכו לאושא א) ושפרעם ארבע פרסאות, ומעכו לצפורי כשבע פרסאות ב) ושם מערה וקבר רבינו הקדוש, ובפתח המערה שלו יש רלת של אבן שיש, ורחוק משם כמו ארבעים אמה קבורת אשתו של רבינו הקדוש. — מעכו לכפר חנן מהלך יום אחד ושם קבר ר' אליעזר בן יעקב קב ונקי ור' יעקב אביו ואבא חלפתא ואשתו ובניו. — מעכו עולים לירושלם עיה"ק תובב"א דרך הכרמל לארכו יזרעאל לשמאל הדרך כחצי פרסא, גם הר יעזר רואים לשמאל הדרך רחוק הרבה מאר. — עוד יש דרך יבשה כ"ח פרסאות דרך הרמה

הערות:

א) קרבתי כל הנסיעות מעכו שהן מעורבות בכ"י
ב) בכ"י כזי והוא קיצור טן כשבע ולא מספר כ"ז
ג) בסדר הדורות ערך ראב"י נאמר כי קבורתו בכפר עינן (חנן).

ב

[שכם] מחיפא הלכנו לאורך הר הכרמל בארבע פרסאות, ומשם עולים למזבח אליהו ז"ל בראש ההר למטה מן ההר נגד המזבח הוא נחל קישון במקום אשר שחט אליהו נביאי הבעל (מ"א, יח, מ), והנחל יורד אל הים הגדול סמוך לחיפא כחצי פרסא, והוא המקום שהלך שם אחאב מפני הנשם (מ"א, יח, מו), ובמקום המזבח יש בנין ששם מרליקין הישמעאלים נרות לכבוד קדושת המקום — משם הולכים דרך מגידו, ושם תענך בקרוב ושם נחל קישון כמו שכתוב במלחמת סיסרא (שופטים, ה) — משם הולבים לשכם, ויש דרך אחרת והיא דרך שמרון, והרי שמרון מופלגים ביופי — והנה בשכם קבורת יוסף הצדיק ועליו שני עמודי שיש, אחד לראשו ואחד לרגליו וחומת אבנים נמוכה סביב הקבר ושם הר גריזים והר עיבל זה כנגד זה והעיר בתוך במקום מישור — הר גריזים הוא מקום גנות ופרדסים וכרמים ובשבעים מעינות יוצאים ממנו וקורין אותו הר מכורך. והר עיבל הוא יבש מאד ואין טיפת מים יוצאת ממנו וקורין אותו הר מקולל, ואפשר בי על שם הברבות והקללות נקראים בן ויש שם בותיים ששוחטין את קרבן הפסח בכל שנה על הר גריזים — משכם עולים למקום שקורין עוורתא ושם שני הרים זה בנגד זה והדרך באמצע מקום מישור וכפר עוורתא לשמאל העולה לירושלם ושם קברו של איתמר הכהן, והוא מקום נאה מאר. עוד יש קבר אחר שם ואומרים שהוא קבר פנחס בן אלעזר הכהן, ויש לישמעאלים מקום להתפלל סמוך לקבר. עוד יש בכפר מערה ובה קבורים שבעים זקנים ויש שם לישמעאלים מקום תפלה. ועל ההר השני לימין העולה לירושלם הוא קבר אלעזר בן אהרן הבהן והוא בנין מפואר מאר — משכם עולים לירושלם דרך גבעת בניימין

ג

[ירושלים] כיון שמגיעין לצופים רואים משם ירושלם וקורעין קריעה אחת; וכיון שמגיעין לירושלם עולים לאחת מתרבותיה ושם רואין את הר הבית וחומת העזרה, עזרת נשים ועזרת ישראל, מקום

המזבח ומקום בית המקדש, ההיכל והדביר, וקורעין קריעה שניה על בית המקדש — מירושלם יורדין לנהר שילוח ומימיו יוצאין מהר הבית מתחת ההר עד שמגיעין שם ומשם יורדין לגנות העיר להשקותם ושם טובלים אומרים בי המים מרפאין את החולה, על בן רוחצים שם הישמעאלים — משם עולים להר הזיתים, ויש הולכין דרך העמק הוא עמק יהושפט, ושם בית הקברות לישראל בשפלת הר הבית, והולכים בעמק עד שמגיעין נגד האצטבא אשר בהר הזיתים למקום שהיו שוחטים שם פרה הארומה, ועולין בהר עד האצטבא והיא מבוונת נכח פתח ההיכל, ומשם רואין הר הבית ובל הבנינים אשר עליו ומתפללים שם כנגד בית המקדש.

ועמק יהושפט הוא הסובב בל מזרחו של הר הבית ובל דרומו, ובדרומו הוא בית הקברות שובדנו, וקבורים בו צדיקים הרבה ומשם יורדים דרך העמק ונבנסים בין שני הרים מן הצד למקום שנקרא גיא בן הנום ושם בעמק יהושפט מצבה הנקראת יד אבשלום והוא בית מרובע גבוה והרבה עמודים סביב לו ובלם מאבן אחת והוא בנין נאה מאד עוד שם בעמק יהושפט בשיפוע ההר קרוב למעין שילוח בית מרובע ואומרים בי שם היתה עבודה זרה לבית און למעלה ממעין שילוח בהר היא מצודת ציון א) ובה קברי המלבים, ושם בנין ישן קורין אותו היבל דוד מבוון בנגד בית המקדש ומדליקין בו נרות לקדושת המקום. אומרים שהוא בנין דוד והוא המקום שהיה שם אדון האלהים שהביאו דוד עד שנבנה הבית וקדוב משם הוא מגדל דוד והבנין מאבנים גדולות מאד וניבר שהוא בנין קדמון, ועבשיו הוא בירושלם. חומת העזרה מרובעת, ואומרים שהוא שלש מאות וששים אמה, וששים אמה קומתה, אולי בי ששים אמות היו יתרות על האמות של עבשיו שהן קולטות מן הראשונות ב) והבנין ההוא מאבנים גדולות מאד, ובנין הזויות ג"ב מאבנים גדולות ומהן אבן בשלשים זרזות באורך וכשש זרזות ברוחב י"א בי אותן האבנים הן מבנין עזרא ע"ה — סביב אבן שתיה בנו מלבי ישמעאל בנין מפואר מאד ועשו אותו בית תפלה, ובנו למעלה מן הבנין ביפה נאה עד מאד והבנין על בית קרשי הקרשים ועל ההיבל ולפני הבית לצד המזבח בנין העמודים וביפה על העמודים למעלה מהם. ונראה בי הוא מקום מזבח החיצון אשר בעזרת ישראל, והישמעאלים מתקבצים שם ביום איד שלהם בעם רב הרבה מאד ומקיפים אותו מקום במחול, להבדיל בין טומאה לטהדה במו שעשו ישראל בשביעי בחג — ויש שיפוע לפני הבית הנדול היקף חומה רקה ונמובה דונמא לחומת עזרת ישראל, ומן הדרוש יש שיפוע שעולים דרך שם בעין הבבש שהיה בדרום. והנה יש מערות פתוחות לחומת העזרה החיצונה ונכנסות תחת הר הבית ואומרים שנכנסין בהן ער שבנגד אבן שתיה. עיד ירושלם היום במערבו ובצפונו של הר הבית, לא במו שהיתה מקדם ברדומו של הר הבית שנאמר ועליו במבנה עיר מנגב (יחזקאל, מ, ב) ואומר הר ציון ירכתי צפון (תהלים, מח, ג) שההד מצפון ירושלים. — ויש שם בירושלם מערת צדקיהו ג). בתוך ירושלם יש בית הבנסת לאליהו הנביא ז"ל ושם חקוק בקיר מקום לס"ת ושם בן ארבע אותיות חקוק על האבן — סמוך לירושלם מערת שמעון הצדיק ד) ותלמידיו, ושם מערה אחת לחני הנביא ה). לצד אחר מירושלם „מערת האריה" ויש שם עצמות צדיקים שנהרנו על יחוד השם ע"י מלך יון, ויאמר לשרפם ליום המחרת. ויהי בלילה ויבוא האריה ויביאם אחד אחד לאותה המערה מן הברכה התחתונה שהיתה מלאה מהם. ויהי בבקר וימצא מלך יון את האריה על פתח המערה עם ההרוגים, אז ידע המלך ובל עמו כי קדושים הם ונשארו שם עצמותיהם ער היום הזה.

הערות:

א) ר"ל על ההר אשר בדרומית ירושלם הנקרא בהיום הר ציון שם מצודת ציון ואולם „הר ציון" הוא הר הבית בעצמו במו שבתב בסמוך, וכן משמעות הכתובים (תהלים, קל"ב, י"ג וכדומה פסוקים הרבה). ולפי"ז טעות היא לקרוא את ההר אשר בדרומית ירושלים הר ציון הטעות נולדה להם יען בי שם על ההר היתה מצודת ציון כלומר המצודה אשר נבנתה להגן על ציון, ובהשמטת מלת „מצודת" נשאר ציון לבד וחשבו את"ב שהכוונה על ההר ציון בעצמו (גרינהוט). ב) לפי המבואר במשנה מדות פ"ה א' היה אורך העזרה (החצר החיצונית) קל"ה על קל"ה אמות והחצר הפנימית קפ"ז באורך וקל"ה ברוחב ולא היתה מרובעת ואפשר שחושב את מדת הר הבית שהוא ת"ק אמות על ת"ק אמות וצ"ל חמש מאות תחת שלש מאות, וששים אמות נוספות מפני שהאמות שלנו קטנות. ג) אין זאת מערת צדקיה רק מקום חציבת אבנים וקורין לו חציבת אבנים לשלמה (Solomon's quarries) וההמון טועים וקורין לו ארוות המלך שלמה ד) בספר הדורות ערך ג"א תמ"ה בשם גא"י בי קבורת שמעון הצדיק היא בגבעת בניימין ה) בסה"ד ערך ג"א תל"ח בתב בשם גא"י בחצר המטרה. שם קבור חגי הנביא

ד

[בית לחם חברון ורמה] בשתי פרסאות מירושלם דרך חברון היא מצבת קבורת רחל על הדרך משם לבית לחם, והמצבה עשתי עשרה אבנים, שתי אבנים זו אצל זו, רוחב האבן ברוחב הקבר ואורך שתי האבנים, ואבן אחת למעלה מהן ארבה לאורך הקבר ורחבה לרוחב הקבר, והקבלה היא בי עשרת השבטים נתנו עשרת האבנים ויעקב אביהם נתן את העליונה. בנימין לא נתן בי קטן בן יומו היה, יוסף לא נתן מפני שהיה קטן כבן שמונה שנים או מפני ענמת נפשו שהיתה אמו קרוב משם היא תקוע ושם מערה לצדיקים ומשם הולכים לחברון, ומצד הדרך חלחול ויש שם מערה לצדיקים ובחברון יש מערת המכפלה לקברי האבות והאמהות, וחברון החדשה היא סמוך למערה. חברון הקדומה היא למעלה בהר ושם בית הקברות לישראל, ומצד אחר יש מערה והוא קבר ישי וי״א שהוא קברו של יואב גם יש בחברון קברו של אבנר בן נר

בשלש פרסאות מחברון בדרך העולה לירושלם, לשמאל הדרך אצל הר הוא אלוני ממרא ושם האבן אשר ישב עליה אברהם בהמולו בשר ערלתו, ובני אדם לוקחים אבק מן האבן לתת על המילה לרפאותה לימין הדרך יש הר אחד ושם ביתו של אברהם אבינו שהיה פתוח לארבע רוחות העולם, ואצלו אילן ואומרים בי הוא העץ (אשל) אשר אכלו המלאכים תחתיו ולמטה משם בשיפוע ההר מעין ואומרים בי הוא מקוה של שרה אמנו והנה הדרך ההוא בעמק בין שני ההרים שנאמר עליו וישלחהו מעמק חברון ויבוא שכמה (בראשית, לז, יד) לקיים מה שאמרו רבותינו ז״ל אין מקרא יוצא מידי פשוטו, כי יש לומר שליוהו יעקב ליוסף בנו ער אותו העמק, ושאל אותו יוסף למה היה מטריח את עצמו לרדת בל אותו ההר ויצטרך לחזור ולעלות ההר והוא זקן, אמר לו זה שבר לויה ועונשה, ופירש לו באותה שעה הלכות עגלה ערופה ולכן היו העגלות אשר שלח לו יוסף בסימן לדבר, שהיו מוליכות בהן עגלות בקר ועל שמן נקרא בלי המרכבה עגלה א) ונתקיים הפשט והדרש תדרוש

מירושלם לרמה בשתי פרסאות, והנה בדרך יש מערה אחת שהיא מערה בתוך מערה והיא בנין נאה מאד ושם קבורת חבמים הרבה ויש עוד שלש מערות מבני הנביאים וברמה קבר שמואל הרמתי וקבר חנה אמו בבית אחר נאה ער מאד, ולפני הבית בית מסגד לישמעאלים, וקרוב לשם יש מעין ואומרים שהוא מקוה של חנה. ממצבת קבורת רחל רואין את הרמה הרחוקה כשלש פרסאות.

הערות:

א) דרש המלה כאילו יוצאת לשתי לשונות עגלת בקר ועגלת צב. ועי׳ רש״י וחזקוני.

ה

[מירון] החוזר לעבו דרך הרמה ילך מן הרמה למקום ששמו צרפנת והוא בין הרים נדולים א) ושם נחל קטן אולי היא צרפתה שהלך שם אליהו ז״ל אצל האשה האלמנה — ומשם עולים בהר לבפר הרם היא תמנת סרח ושם קבר יהושע בן נון וקבר נון אביו וקבר כלב בן יפונה ומשם לעוורתא אשר שם אלעזר ואיתמר ופינחס ושבעים זקנים ומשם לשבם ומשם לעבו ומשם בשלש פרסאות לבפר חנן (ענן) ושם קבר ר׳ יעקב דמן בפר חנן ור׳ אליעזר בנו הוא ר׳ אליעזר בן יעקב קב ונקי וכששים אמה ביניהם ושם ר׳ חלפתא ואשתו ובנו ר׳ יוסי זה אצל זה ותלמידיו קרוב להם ושם בהר בית הקברות ושם ר׳ זבריה בן הקצב. ושם למטה מערה ובה ב״ר תלמידים, ועוד שתי מערות סמובות זו לזו האחת פתוחה והאחת סתומה ושם בית הכנסת לר׳ שמעון בן יוחאי. — משם בשתי פרסאות למירון, ועל הדרך סמוך לבפר תנחום בחצי פרסא קבר נחום איש נמזו, ועליו ציון נאה ופתח המערה סתום ואמת המים עוברת לפניו. וי״א שקבור בכפר רפאדיה וי״א שהוא בפר דמן פרוז ב). במירון יש מערה לשמאי והלל ותלמידיהם סך כלם שלשים ושנים ושם מתקבצים ישראלים בפסח שני ומתפללים שם ואומרים מזמורים. ובשמוצאים מים בתוך המערה כלם שמחים שהוא סימן שתתברך השנה והרבה פעמים שלא ימצאו שם מים ובעת התפלה היו באים המים בהרף עין. ושם קבורת ר׳ שמעון בן יוחאי ועליו ציון נאה וסמוך לו ר׳ אלעזר בנו אומרים בי שם היה מדרש ר׳ שמעון בן יוחאי ושם קבור ר׳ יוסי בן קסמא בין הכרמים ועור שם צדיק אחר ואומרים בי שמו ר׳ יהודה ושם ר׳ נחמן חטופא ור׳ יוחנן הסנדלר ושם בית הכנסת ר׳ שמעון בן יוחאי והוא בנין מפואר מאד, ושם אבן נדולה חלולה מראשה ער למטה לארץ ואומרים בי שם היה מזבח והרם ג) היה שותת ויורד דרך אותו חלל. ממירון לנוש חלק כמו פרסא ד), ושם בני סנחריב מלך אשור אדרמלך

ושראצר אשר הרגו את אביהם ובאו לארץ ישראל ונתגיירו. וסמוך להם שמעיה ואבטליון שהיו מבני בניהם ושם רבינו מאיר קאצון ואשתו זצ"ל, ושם בית הכנסת לר' שמעון בן יוחאי והוא בנין נאה מאד ויש לו חומה חיצונית (סביב החצר) ומדרגות לירד למערה ובה כוכין הרבה ה) — מנוש חלב לכפר ברעם בשתי פרסאות ושם קבר עובריה הנביא ע"ה ועליו אילן גדול מוטל על הציון שלו לארכו וקרוב משם בית המדרש שלו בנין מפואר מאד ושם רבי פנחס בן יאיר וקרוב משם קבר אסתר המלכה ו) ופי המערה למעלה ואבן גדולה מכסה על פיה, וקרוב משם צריק אחד ואומרים כי הוא רב נחמן [חטופא] וי"א שהוא רב יצחק ושם בתוך הכפר בית הכנסת לר' שמעון בן יוחאי והוא בנין מפואר מאד מאבנים גדולות ועמודים גדולים וארוכים, לא ראה אדם בנין מפואר כמוהו.

וצריך לחזור לגוש חלב, ומשם לעלמא כשתי פרסאות ומצר הדרך כחצי פרסא מגוש חלב שם קבר ר' זמרא ז), ושם בעלמא ר' אליעזר בן עזריה תחת אילן אחד למעלה ממנו לצד העיר ר' עזריה אביו ושם ר' אלעזר בן ערך, ור' אליעזר בן הורקנוס סמוך לו תחת אילן אחר. ושם ר' יהודה בן תימא לצד אחר מן העיר — מעלמא לדלתא חצי פרסא ועל אם הדרך מערה מלאה מים טובים לשתיה וקורין אותה מערת הבבליים והם צדיקים שבאו מבבל לא"י, וסמוך לה מערה אחת לרבה בר רב הונא ולרב המנונא ובדלתא בתוך הכפר ר' יוסי הגלילי — ומשם לניברתין סמוך לעמק בשפוע ההר סמוך למסילה צריק אחד וי"א שהוא ר' יעקב נבוריא ומשם לקיומיאה קבר ר' יוסי רבן יוקרת ומשם לעמוקה קבר יונתן בן עוזיאל תחת אילן גדול ונאה אשר לא ראה אדם מעולם כמוהו ומשם לשפרעם שת פרסאות ושם קבורים חוני המעגל ואשתו. וסמוך לכפר בעמק יש שם צריק אחד לא ידענו שמו ומשם יש לעלות על הר גבוה מאד והוא סמוך לכפר ועולים אליו מצד ההר כנגד המעין ושם על ההר קבור אבא חלקיה וי"א שהוא חנן הנחבא ומשם לעין זתון ושם קבר ר' יהודה בר אילעאי משם לצפת ושם מערה לר' דוסא בן הרכינס ותלמידיו — ומשם לעכברא ושם קבורים ר' נחוראי ור' ינאי ור' דוסתאי בתוך הגנות והמים עוברים ביניהם כרוחב שני מפחים ומשם ליאקוק ושם חבקוק הנביא ועליו ציון נאה בתוך ארבע מחיצות

הערות:

א) עיין מסעות רבי בנימין. ב) בסדר הדורות ערך פראדה הביא בשם גא"י וז"ל רפאדיה שם קבור נחום איש גמזו ועליו מצבה ולמטה הימנו קבר ר' ישמעאל. ג) נראה שצ"ל כי שם היה כיור והמים היה שותת ויורד שם. ד) את צפת הזכיר לחלן סמוך לפבריא. ה) בעל סה"ד בשם גא"י כתב בגוש חלב קבורים וכו' ור' יצחק מגוש חלב ור' מאיר בעל הנס, ואין זה ר"מ התנא כי הוא נקבר בחילה כדברי ר' בנימין ור' פתחיה. ויש אומרים כי במבריא נקבר ר"מ בעל הנס, אך ר"מ זה אינו בעל הנס דמשנה אלא ר' מאיר קצאון ונקרא על שם עיר מולדתו בצרפת (Coucy le-Chateaux) וכמו ר' משה מקוצי בעל הסמ"ג, ומכונה בעל נס ממעם אחר. ו) לדעת רבי בנימין נקברה אסתר המלכה בשושן הבירה ז) עי' סד"ה ערך ר' יוסי בן זמרא ח) בימי הנוסע הזה לא היו יהודים בצרפת כי בימיו שלטו ההיכליים (Templers) בגלילות ההם ולא היתה בהם דריסת הרגל ליהודים ורק אחרי שעזבו המקומות הללו בשנת 1266 החלו היהודים להתישב שם ואיזה קברות שמזכיר הנוסע הוא רק מפי השמועה ממקומות הקרובים לחם.

ו

[מבריא] מיאקוק הולכים למבריא ושם מערה בראש ההר לר' עקיבא ותחתיו בית הקברות גדול לתלמידיו וסמוך לו בחצי שפוע ההר מערת ר' חייא ובניו. ובאותה מערה רב הונא מבבל, ושם צריק אחד לא ידענו שמו, וסמוך לה מערת רב כהנא, וסמוך להם רבינו משה בן הדיין ר' מיימון זצ"ל. ואומרים כי יש שם נאון ורב צמח שמו. ומצר אחר של העיר בהר קבור ר' מאיר א) ולמטה ממנו מרחץ חמי מבריא, וסמוך לשם ירמיה הנביא ע"ה (?) והציון שעליו גדול מאד. ולצד אחר מן העיר בית קברות גדול עד מאד ושם נקברין כ"ר אלף תלמידי ר"ע ומתו מן הפסח ועד עצרת (שבועות) סמוך לשם כמו מיל מערת יוכבד אם משה רבינו ע"ה ומרים בתה וצפורה כלתה ואלישבע בת עמיהור. ויש שם ארבעה קברים ואינם ירועים בשמותם סמוך לשם פחות מפרסא הוא ארבל ושם קבר נתאי הארבלי ועליו בנין נאה במין כיפה מאבנים גדולות כל אחת מהן לאורך הכיפה, ולמטה ממנו ר' זירא. ומצר אחר מן העיר שלשה שבטים ודינה אחותם ועל הציון יגדל הרם נאה עד מאד. קרוב משם קבר צריק אחד ומכוסה בעפר ובנין מסביב ואמת המים עוברת על הבנין ונראה כמין בור, ואומרים כי שם קבור שת בן אדם הראשון. ומשם לכפר חיטין ושם קבור יתרו חותן משה ועליו בנין נאה, ועשו אותו הישמעאלים בית תפלה, שכן

דרך הישמעאלים לעשות מקום תפלה שלהם על קברי הצדיקים ומשם לערבא ושם ר׳ חנינא בן רוסא ואשתו במערה אחת, ומצר אחר מן העיר קבור ר׳ ראובן האיצטרובלי, ומשם לבפר סיכנין ושם קבור ר׳ יהושע דכפר סיכנין בארון של אבן ובסוי של אבן נאה עליו. ולמטה ממנו בשדה צדיק אחד לא ידענו שמו משם לבפר קנה, ושם בני יונה בן אמיתי ועליהם בנין נאה, והוא בית תפלה לישמעאלים ג). — ומשם לציפורי ושם קבורים רבינו הקדוש עם קצת תלמידיו במערה אחת ולמטה ממנה במערה אחרת היא אשתו. ומצפורי לרומי (ראמה), ושם מערה לבנימין הצדיק בן יעקב אבינו ע״ה והוא בארון של אבן ובסוי אבן שיש עליו וקבלה ביד התושבים בי משם יצא משיח ד). ומשם לכפר מנדא ושם קבור צדיק אחד ואומרים שהוא עקביה בן מהללאל. — ובין גת לעבו היא עיר יבנה ושם קבר רבן גמליאל ועליו ביפה נאה מאד והוא בית תפלה לישמעאלים בנין מפואר וקורין אותו אבוהדירא. ומשם לעבו כארבע פרסאות — וה׳ ימהר ויחיש להראות לנו אותותיו ונפלאותיו בבית מקדשנו ותפארתנו ויבנה ביהמ״ק במהרה בימינו, אמן

הערות:

א) אינו ר״ם התנא ועיין לעיל ה׳ הערה ה׳ ב) צ״ל ר׳ ירמיה התנא ואומרים שהוא קבור מעופד. ג) בטה״ד ערך ג״א נ״ב הנוסחא יונה וצ״ל בני יונה, גם שם הנוסח בכפר בנה וצ״ל כנה או קנה. ד) עי׳ סה״ד ערך ר׳ יוסי בן קסמא שמביא בשם הרב אלשיך ז״ל.

ז

[הקברים בחוץ לארץ] ואלה הן המסעות אשר נוסעים מא״י לחוצה לארץ. מי שרוצה ללבת להתפלל בבתי בנסיות המקודשות שנבנו ברורות הראשונים ולהשתטח על קברי הצדיקים אשר הם נקברים בחו״ל:

מעבו הולכים לדמשק ועוברים את הירדן דרך נשר הבנוי עליו. ושם בדמשק בית הכנסת לר׳ אלעזר בן ערך והוא בנין מפואר והוא בתוך העיר. ועור שם בין הגנות בית הכנסת לאליהו הנביא ז״ל והוא בנין מפואר מאד, ושם אמנה ופרפר נהרות דמשק. — מעבו לצור המעטירה שתי פרסאות בין בים ובין ביבשה, ושם בית הבנסת והוא בנין חשוב ויפה בתכלית היופי — ומצור לצידון שבע פרסאות וסמוך לצירון הר הלבנון ושם קבורת צפניה הנביא ע״ה. ומצידון לבארות (ביירוט) עשר פרסאות, ומבארות לג׳בל שבע פרסאות ושם בית הבנסת לאליהו ז״ל והוא בנין מפואר עד מאד. ומשם לסיני תשע פרסאות, בל זה בין בים ובין ביבשה וכלם הן ערים בצורות. ומסיני הולכים ללודקיא ושם שתי בנסיות חשובות, האחת לאליהו ז״ל והשנית לעזרא ע״ה ומשם לארם צובה מהלך שלשה ימים. ושם שלש בנסיות האחת למשה רבינו ע״ה. ושם ארבעה צדיקים קבורים ואינם יודעים שמותם ובמנדל דוד המלך יש בית לאברהם אבינו ע״ה ומשם לטריך (תארח) על נהר פרת מהלך שבעה ימים, ומשם שני ימים לחמת ושם בית הבנסת לאליהו ז״ל ומשם לחימץ (חמצן) מהלך יום אחד, ושם ביהב״נ לאליהו ז״ל. ומשם לבעלת מהלך שני ימים ושם מגדל דוד המלך ובנסת ר׳ אלעזר בן ערך א). ויש שם מערה לאליהו ז״ל ומשם לקרק ב) מהלך יום אחד, ושם קברו של נח ארכו כ״ד אמות ורחוק מבעלת מהלך יום אחד בראש ההר קברי הבל וקין. ומבעלת לנבי זרוע (?) שתי פרסאות ושם קברי אלדד ומידד. ומזרוע לאדרעי פרסא אחת ושם קבר איוב. ומשם לענלון מהלך שני ימים ושם בראש הגבעה קבר יפתח הגלעדי. ומשם לסלת [1] מהלך יום אחד ושם קבר ישעיהו הנביא ע״ה ומשם לבפר יהודה חצי פרסא ושם קבר יהודה. ומשם לירדן שתי פרסאות ושם נשר יעקב אבינו ע״ה ומשם לירחו פרסא אחת ולמעלה מיריחו סרום ועמורה מסלת להר ההר מהלך שלשה ימים ושם קבר אהרן הבהן ע״ה

הערות:

א) קברו בכפר שפרעם. ב) צ״ל קרק והיא כרך נח בפר אצל זחלת.

[1] Es-Salt.

ח

[תדמור ובגדאד] מדמשק לתדמור מהלך ששה ימים, ושם מגדל דוד המלך ובנינים גדולים ונפלאים עד מאד. והוא היה מבנין ענקים. ושם קבר יואל בן פתואל. ומתדמור לרחוא חמשה ימים ושם הוא מעבר לבבל על נהר פרת, ומרחוא לשיננאר מהלך שלשה ימים. ולמעלה משיננאר הרי אררט. ומשם לאשור (מוסול) מהלך שלשה ימים, ושם ביהב״נ חשוב שנבנה מעפר א״י, ושם קבורת בת יונה.

וסמוך לחומת העיר נהר חרקל. ומשם לארבל שלשה ימים, ומארבל לבגדאד מהלך י"ב ימים, ושם ביהכ"נ מפואר עד מאד והיא נבנית על נהר חרקל והשערים שהם בבית התפלה של ישמעאלים היו ממגדל דוד וכתוב עליהם בשני מקומות „קדש להי". ושם כנסת ליחזקאל הנביא ע"ה והוא בנין מפואר מאד והוא המקום שהכניסו אותו בברית מילה — ומבגדאד לבבל מהלך שני ימים ושם מגדל נבובדנצר וביהכ"נ של דניאל ע"ה ומשם לאל-חילה, ואין שם ב"א מעבר לנהר פרת, ומשם לאלחנק ושם קבר ר' מאיר אלחנק א) ושם בנסת רבי קשישא וס"ת שכתב הוא בידו ושם הוא קברו ושם כנסת ר' זעירא והוא קבור שם וכל אלו בתי כנסיות בנינים מפוארים עד מאד ב) ומשם לשיראז שתי פרסאות ושם מגדל שבנה נמרד, ומשם לקוצונאת שלש פרסאות ושם כנסת ברוך בן נריה והוא נקבר שם ושם כנסת ר' יוסף והוא נקבר שם ושם קבר נחום האלקושי הנביא מקוצונאת לנהר כבר פרסא ושם כנסת יחזקאל הנביא ע"ה ולא ראה עין אדם בנין חשוב במוהו, ושם הוא נקבר. ומשם לקברי חנניה מישאל ועזריה שתי פרסאות. ומעיר אלחילה לאלקופה שמונה פרסאות והיא העיר שנחרבה לראשונה בדור המבול ומשם יום וחצי לסורא ושם קברי צדיקים רב שרירא ורב חייא ורב זרח ורב שבתי. ורחוק מאלקופה ארבע פרסאות הוא מקום שעלה נח בספינה (התיבה). ומאלחילה לאמסיט (נאסטא) מהלך ששה ימים דרך נהר פרת. ומאמסיט לברקאי לסמארה שלשה ימים ושם ביהכ"נ של עזרא ושם היא קבורתו ומשם לבצרה שני ימים, ומשם לשושן הבירה ששה ימים ושם מגדל אחשורוש והיכל אסתר המלכה ומגדל המן. ומשושן הבירה למקום שנקבר דניאל ע"ה שני ימים ומשושן הבירה לפרס ומרי מהלך ט"ו יום ושם בנסת מרדכי, והוא עם אסתר המלכה נקברים שם וחוץ מביהכ"נ קברי חגי וזכריה ע"ה. השם יקימנו ונחיה לפניו ונזכה לראותם בחיים במהרה בימינו אמן.

הערות:

א) לדעת גרינהוט הוא ר"ת דמתניתין ב) מכאן עד חסוף חסר בכ"י של כרמולי.

שבילי דירושלים

לר' יצחק חילו מעיר לריסא בארגון.

בשנת ה"א צ"ג (1333).

מבוא

הנוסע הזה ר' יצחק ב"ר יוסף חילו נולד בסוף המאה הי"ג במדינת ארגון ספרד, והקדיש את נפשו לעלות ולדור עם בני ביתו בארץ ישראל, והתישב בעיר הקדש בשנת ה"א צ"ג (1333), ומשם הריץ מכתבים רבים לאביו ולאחביו בעיר מולדתו, וביחוד שם לבו לרשום את הקברים המצוינים והנודעים במסורה בפי העם באחד המכתבים שנמצא באוצר הספרים הלאומי בפארים כתוב על גבו: נוסח האגרת ששלח מא"י ר' יצחק ב"ר יוסף חילו שהיה דר בתחלה בעיר לריסא בממלכת ארגון, וישא לבו ועלה לדור בא"י הוא וביתו, וכתב משם בשנת צ"ג אגרת לאביו ולמיודעיו". כרמולי העתיק הכ"י ללשון צרפתית בספרו (Itineraire) צד 235—264 האגרת תחלק לשבעה חלקים או פרקים הנקראים שבילים, והם: שביל א' מירושלם עד ערד. שביל ב' מערד עד יפו. שביל ג' מירושלם עד שכם שביל ד' מירושלם עד עכו. שביל ה' מירושלם עד טבריא. שביל ו' מירושלם עד צפת. שביל ז' מירושלם עד דן. ועל דרך מסעו יספר לנו המון ספורים והגדות. אמנם בשביל ב', ו', וז' המקומות אינם מסודרים כתוגן בדרך ישרה, ואפשר שסידר דבריו אחרי הנסיעה כפי שעלה על זכרונו. הכ"י הכ"ל היה מכורך עם עוד כ"י אחרים. ובהיות מר לונץ בפארים בשנת 1903 חקר אחר הכ"י ויראו לו כי באותו הקובץ חסר הכ"י ובמקומו דבוקים שלשה פסי נייר לסימן שלשה דפים שהוצאו משם ונאבדו. מר י"ז הורביץ תרגם את העתקת כרמולי מצרפתית לעברית והשתדל לדקדק בלשונו להחזירו לסגנון העברי המקורי וגם חוסיף המתרגם הערות ומפתח והדפים תרגומו בירושלם של לונץ כרך י"ג, צד 81—127.

הקדמה

[ירושלם] למען אהבת ירושלם לא אחשה ולמען אהבת ציון לא אשקוט, אע"פ שכתכתי לכם כבר זה פעמים או שלש. — לעיר הקדושה ישנם היום ארבעה שערים: שער הרחמים א) במזרח, שער דור במערב, שער אברהם בצפון ושער ציון בדרום. — כאשר יוצאים משער הרחמים עולים להר הזיתים שהוא הר המשחה, מקום ששרפו בו לפנים את הפרה הארומה. שם נמצאים עמק יהושפט, נחל קדרון, בית פגי ובית הקברות של ישראל. — כאשר יוצאים משער דור עוברים על יד מגדל דור. משם יורדים לעמק רפאים — כאשר יוצאים משער אברהם נכנסים אל קברי המלכים. שם נמצאת מערת בן סירא נכד ירמיהו הנביא ב) — כאשר יוצאים משער ציון עולים להר ציון ויורדים לגי בן הנום ושם מעין (ברכת) השילוח שהוא ניחון אשר סתמו חזקיהו המלך בבוא סנחריב מלך אשור בארץ יהורה — על הר ציון היתה לפנים מצורת ציון אשר לקח דור המלך ע"ה מאת היבוסים ויקראה על שמו. — על הר המוריה המתנוסס לפנים בית המקדש של שלמה המלך, ובגלל המקדש המהולל נקרא גם ההר ההוא כשם הר הבית, אבל בעונותינו בנוי עתה במקום הבית הקדוש בית מסגד שהקים מלך הישמעאלים אשר כבש את ארץ ישראל מיד הערלים (הנוצרים), וכך היה מעשה: המלך גרר אם יצלח ללכור את ירושלם לשוב ולבנות את חרבות בית המקדש, ובתת ה' בידו את העיר הקדושה דרש מאת היהודים להוריע לו את מקום החרבות ההן, יען כי הערלים בגלל שנאתם לעם ה' עשו את החרבות למקום אשפה ער אשר לא ניכר מקום המקדש. ויהי אז זקן אחד ואמר למלך „אנכי אגלה לך את מקום המקדש, אך אבקשך להשבע כי תשאיר לנו את בותל המערבי". מיד שם המלך את ירו על ירך הזקן וישבע לו לעשות את אשר בקש ויראה הזקן למלך את חרבות הבית תחת גל של אשפה, ויצו המלך לפנות את הגל והמלך בעצמו עזר לנקות את החרבות ער אשר נמהר המקום כלו. אח"כ בנה את הבית מחרש ויבן שם היכל נהדר מאר אשר הקרישו לאלהים, וישאר את כותל מערבי, הוא הכותל אשר מול ההיכל עומר בן אל־כתב ג) ונקרא שער הרחמים והיהודים באים שם להתפלל כמו שהעיר כבר ר"ב הנוסע, והוא היום אחד משבעת הרברים המצוינים אשר בעיר הקרושה, ואלו הם: מגדל דור, היכל שלמה, קבר חולדה הנביאה, קברי המלכים, היכל הילני המלכה, שער הרחמים וכותל המערבי.

הראשון הוא מגדל דור הנזכר לעיל אצל השער הנקרא על שמו, בנינו עתיק וחזק מאר. בסביבותיו גרו היהודים לפנים והיום אין שום בית בסביבותיו, והרבה חלקים בצורים שהיו בראש המגדל העתיק עצמו אינם במציאות עור. — השני הוא בנין עתיק הנקרא היכל שלמה לפנים בימי הערלים הוקצה הכנין הזה בער החולים של העיר הקדושה, והיום נהפך לשוק חשוב. — השלישי הוא קבר חולדה הנביאה זאת הנביאה אשר בימי יאשיהו המלך הלכו אליה חלקיהו הכהן אחיקם עכבור שפן ועשיה, היא היתה אשת שלום בן תקוה בן חרחס שומר הבנרים אשר ישב בירושלם, והיא נקברה נ"כ שם, כאשר הודיע זאת התנא: אין עושים קברות בירושלם חוץ מקברי מלכי בית דור וחולדה הנביאה שהיו שם מימות נביאים הראשונים ד) קבר חולדה בראש הר הזיתים הוא בנין נהדר מאר. אולם קברי בית דור שהם בהר ציון אינם ירועים היום לא ליהודים ולא למושלמנים, והקברים אשר הם אצל מערת בן סירא אינם קברי המלכים, אך זה הדבר המצוין הרביעי של עיה"ק, ובנינם עתיק וחזק מאד, נזרתם היא ממבחר האמנות שבחציבת קברים. כל האורחים הבאים לתור את עיה"ק אומרים כי מעולם לא ראו יופי כזה. הדבר החמישי שיש לראות הוא היכל הילני המלכה אשר באה לירושלם עם בנה מונבז המלך ונתניירו שם ההיכל הזה הוא בנין נאה, והיום ישבו בו הקרי ויועציו ה). — הששי הוא שער הרחמים אצל המקדש, לפנים היו שני שערים, האחר לחתנים והאחר לאבלים, כמו שאמרו בפרקי דר"א הנדול, המקובל האשכנזי ע"ה. שני השערים האלה טבעו בארץ, לקיים מה שנאמר בכתבי הקדש (איכה, ב, ט). הדבר המצוין האחרון שבעיר הקדושה הוא הכותל המערבי שזכרנו לעיל.

קהלת ישראל בירושלים, ה' יחוננה, נדולה. בה נקבצו ראשי האבות של כל חלקי התבל ביחוד מצרפת ראשי הקהל וטובי הרבנים הם מהממלכה ההיא, ביניהם ר' חיים ור' יוסף ו). היהודים חיים באושר ושלוה, כל אחד ע"פ דרכו ועשרו, ה' ירחם אותם וינשאם למרומי החצלחה. בין אנשי קהלת ירושלם השונים נמצאים בעלי מלאכה רבים, ביחוד צובעים חייטים סנדלרים וכו'. אחרים עושים מסחר עצום בכל המינים ויש להם אוצרות יפים, אחרים מהם עוסקים במדעים והם רופאים תוכנים ובעלי חשבון. אולם רוב החכמים עוסקים יומם ולילה בלמוד התורה הקדושה וחכמת האמת שהיא הקבלה. והם מתפרנסים מקופת הקהל מפני שתורתם בלבר

היא אומנתם גם סופרים מובהקים ישנם בירושלם, והאורחים רורשים ספרים מכתיבות ידיהם למען יוציאום לארצותיהם אנכי ראיתי פה ספר תורה כתוב באומנות כל כך רבה עד אשר התאוו אנשים רבים לקנותו ורק ראש בתי הכנסיות דבבל הצליח לקנותו במחיר יקר והביאו לבנראר.

הערות:

א) שער הרחמים נקרא לפנים בערבית בב א־רחמה, ובפי הפרנקים שער הזהב, והוא שער שושן במשנה בשנת ד"א תק"ע (810) סתמו הערבים את השער הזה, וקשה מה שאמר בסמוך שיוצאים משער הרחמים ועולים להר חזיתים, ואפשר שלא דקדק בלשונו ור"ל שיוצאים בצד שער הרחמים והוא בב סתי מרים. ור' בנימין קורא לשער זה שער יהושפט. ב) האגדה שבן סירא חיה נכד ירמיהו מקורה באלפא ביתא דבן סירא ועי' רש"י חגיגה פ"ו, וסדר הדורות צד 122. אך מערה בשם זה אינה ידועה בסביבות ירושלם. ג) באמת נבנה ע"י השולטן עבד־אל־מלך בשנת 72 להגירה ד"א תנ"א= (691). ד) עי' תוספתא ב"ב פ"א, אבות דר"נ פל"ה ח) כן יקראו היהודים לבנין בית המשפט (סירא) התדש שבתוך העיר. ובאמת נבנה הבנין הזה ע"י חילנה אם המלך קונסטנטין במחצה הראשונה של המאה הרביעית למספרם. אולם חיכל חילני מלכת חדייב עם מונבז שהיתה בירושלם לפני התורבן היה בעיר התחתונה כנראה מדברי יוסיפוס במלחמות ח"א פ"ו ה' ו) כרמולי משער כי הם ר' חיים צרפתי ור' יוסף ממרשיליא הנזכרים בתשובות הר"ן ס' ל"ת.

א

[בירושלם לערך] בעיר הקדש יש שבע דרכים שיוצאים בהן לכל ארץ ישראל הראשונה פונה הנגבה בואכה ערד, עיר היושבת בקצה ארץ ישראל בצר ההוא. מספר המקומות שעוברים עליהם בדרך ההיא שבעה, והם: עיטם תקוע חלחול חברון זיף מעון וערר. — המקום הראשון עיטם היא עיר שהמלך רחבעם בצרה להגן בערו מפני המלך ירבעם, כמו שנאמר בכתובים (דהי"ב, יא, ו). אח"כ נקראה עין עיטם בשביל מימיה אשר נמשכו לירושלם דרך צנורות חזקים היום היא חרבה ואין בה כל תושבים זולתי איזה יהודים עניים השומרים בית הכנסת ישן, אחד משבעת בתי בנסיות העתיקים הקיימים עריין בארץ ישראל ומיוחסים לרבי שמעון בר יוחאי ז"ל א). אחר השומרים ההם ספר לי שבכל שנה בחג השבועות זמן מתן תורתנו שומעים שם בת קול יוצאת מהארון הקדש ואומרת „בני ישראל למדו את התורה הזאת ובזכות זאת יחננכם האל והשיב אתכם אל משפטיכם וחרותכם, כי כל צרותיכם באו עליכם רק בעבור אשר הזניחו אבותיכם את למור התורה" ב). הקול הזה הוא קול רשב"י הבא מדי שנה בשנה בעת ההיא לבית בניסתו. — מעיטם באים לתקוע, עיר עתיקה שבה היתה האשה אשר שלחה יואב אל המלך דוד לבקשו להשיב את אבשלום מגלותו (שם, י"ד). רחבעם בצרה ביחד עם עיטם (דהי"ב, יא, י), וירמיה הנביא הזכירה בספרו (ו, יא). בעיר זו יש מערה עתיקה שאומרים כי שם קבור אחד משבעת הנביאים אשר עצמותיהם קבורות בארמת הקדש, לפי דעת אחרים הוא קבר הנביא עמום ולפי דעת אחרים הוא קבר ישעיה הנביא א). — משם הולכים לחלחול ד) מקום הנזכר ביהושע (טו, נח) ושם יהודים אחדים המראים מצבה עתיקה מקבר המיוחס לנר החוזה ה) הוא קבר הנביא השלישי משבעת הנביאים. — מחלחול באים חברונה, עיר שנקראה לפנים קרית ארבע, ע"ש ארבע הוא היה אדם גדול מאד בין הענקים, ועד היום נמצא בחברון שלד של גדול מופלג בגדלו ואומרים שהוא מאחד הענקים ההם היהודים שהם רבים פה עושים מסחר הנון בצמר גפן, והם בעצמם שוזרים וטוים אותו, גם עוסקים במעשה כל מיני זכוכית. ויש להם בית הכנסת ישן שבו יתפללו יומם ולילה, כי חסידים הם מאד. בעשרת ימי התשובה הולכים לקבר ישי אבי דוד המלך ולקבר אבנר בן נר, ומשם יסבו פניהם אל מערת המכפלה ויבקשו רחמים מה' להשיב להם כמקדם את המקום הקדוש הזה שבו קבורים האבות ע"ה בערב יום הכפורים הולכים לקבר רחל ולקבר נתן הנביא להתפלל שם — אני הייתי אצל שני הקברים ההם. על קבר רחל מצבה מורבבת משתים עשרה גדולות ועליה כיפה בנויה גם היא מאבנים באלו, ועל קבר נתן הנביא אבן אחת שוכבת לברה. התפללתי בערי ובערבם על קבר רחל, התפללתי ואבך בער רפואת בני החולה על קבר נתן הנביא, ה' יקבל את תפילתי — מחברון באנו לזיף, עיר הנוכרת ביהושע (טו, נה), היא נתבצרה על ידי רחבעם כמסופר בדברי הימים (ב, א, ח) היום אינה ידועה הרבה כ"א על פי הנפלאות הנעשים שם על קבר ר' זיפאי אשר מעידים עליהם הערביים ואומרים כי ר' זיפאי היה חכם בתורתם. אבל ידוע כי ר' זיפאי נזכר בגמרא בתור אדם קדוש! — מהמקום הזה באים למעון עיר הנזכרת ביהושע (טו, נה), ויש מעון אחרת ידועה בדרך דור ואבינעל. פה היה חכם שנקרא ר' סעריה,

הוא היה רגיל בנסים, ויהי היום ויפול בשעת התפלה קיר אחד מקירות בית הכנסת, ומקום הקיר נתמלא מיד בשלהבת אש גדולה אשר קפצה מעבר אל עבר, ומספר רב של כוכבים מצוינים ביפים במראיהם ובזהרם נסדרו כעין אותיות והיו למלים אלו: „פה נטמן בר כוכבא המלך המשיח" ז) ר' סעריה בהודע לו דבר הקבר הזה השתטח על הארץ ויבך ויתפלל זמן רב, עד אשר נעלם המחזה הזה אח"כ קם ויקח את אבני הקיר ואת הסיד שלו ויבן בעצמו את הקיר הזה מחדש — ממעון באים לערד, אחת מערי הממלכה של ארץ כנען לפנים פה היה מלך ערד אשר נלחם עם בני ישראל בצאתם ממצרים ככתוב בתורה (במדבר, ל, א) היום אין לה חשיבות, כי אין בה תושבים רבים זולת איזה ערבים דלים ויהודים אביונים. אלה ואלה הם רועים ומתפרנסים מהכנסה קלה של עדריהם הרב של היהודים שומר צאן ותלמיריו הולכים אחריו אל השדה ללמוד תורה מפיהו

הערות:

א) ר' שמואל ב"ר שמשון במסעותיו (עיין לעיל) הודיע כי בימיו היו בא"י עשרים וארבעה בתי כנסיות מיוחסים לרשב"י, והחברה האנגלית לחקירת פלשתינא עסקה למצוא את עקבות בתי כנסיות אלה ב) עי' זהר פ' אמור צח ושל"ה מס' שבועות ג) סדר הדורות בשם גא"י כתב כי ישעיה קבור בכפר ברעם, י"א קילומטר לצפון מערב צפת, ואם עמוס קבור שם תלוי במחלקות המבארים אם היא תקוע ביהודה או בגליל ד) הכפר חלחול הוא חמשה קילומטר לצפון חברון ה) י"א כי שם קבור נתן הנביא, והמחבר בעצמו מזכירו להלן ביחד עם קבר רחל ולפי מסורת הערבים הוא קבר יונה הנביא, ושם המסגד „נבי יונס". ו) אולי הוא ר' זינאי הנזכר בברכות, (נג:) אך אינו מוכח שהיה מצוין בקדושה ביוחסין מביא ר' זיותאי חתניה דר"מ אבל בשבת (קנג) כתוב סתם חתניה דר"מ, ורק בילקוט שמעוני קהלת רמז תתקפ"א ע"פ בכל עת יהיו בגדיך לבנים נמצא השם הזה ז) בירושלמי תענית פ"ד ה' ובאיכה רבתי פ"ב פ' בלע ה' אמרו שבן כוזיבא (בר כוכבא) נהרג בביתר וראשו הוסר ממנו ועל גופו נמצא נחש כרוך, ואפשר שחובא לקבורה את"כ עם הרוגי ביתר

ב

[מירושלם ליפו] הדרך ההולכת מעיר הקדש ליפו אשר בקצה גבול שבט דן, היא זו: מירושלם הולכים לצרעה מקומו של שמשון הגבור, והיום קוראים לה צורה, ושם מראים את קבר שמשון, הוא ציון עתיק מאד ועליו מצויר לחי חמור אשר בו הכה את הפלשתים — משם באים לאמאום א), מקום ידוע בספרי חז"ל, אבל היום איננו יותר מכפר שיושבים בו איזה ישמעאלים ודרים בבתים רעועים פה באמאום יש ציון קבר עתיק שאומרים שהוא קבר שר נוצרי שנפל חלל במלחמת מלך פרס — מאמאום באים לגמזו מקומו של ר' נחום איש גמזו המקום הזה נזכר בכה"ק ב), ונם היום יש בו תושבים רבים, וליהודים יש שם בית הכנסת ישן ויפה המיוחס לרשב"י ע"ה. ביומי ר' נחום הקדוש והטהור שהיה מלומד בנסים רדפה ממשלת רומי הרשעה את כל ישראל, ביחוד את הצריקים והישרים שבעם. ור' נחום היה אחד מהם אשר בחרה בו רומי הרשעה לקרבן, וכאשר שמע שרצו לתפשו ברח מביתו, אולם מרוב נענועיו לבני ביתו מהר לשוב למשפחתו, ובהיותו קרוב לעיר ראה המון חיילים אשר קבלו פקודה לתפשו, וימהר להסתר במערה אחת שהיתה שם אז צוה ה' לעכביש אחד לארוג את קוריו כעין מסך על פתח המערה, ויהי בקרוב החיילים אל המערה החיא ויראו את מסך קורי העכביש וישובו משם באמרם: לא יתכן לחשוב כי נכנס הנה, כי אז היה המסך הזה נקרע", וילכו לחפשו במקום אחר ג) — מנמזו באים ללוד שאיננה היום יותר מכפר, אבל בימי קרם היתה אחת הערים המרכזיות של חכמינו ז"ל. זאת היא לוד שבה קרה המעשה של בן סטדא ד) תלמידו של ר' יהושע בן פרחיה ויברח לאלכסנדריא של מצרים ימים רבים אח"כ היתה בלוד ישיבתו הגדולה של ר' אליעזר ה). ביומי הערלים נקראה סנט ג'יאורג, ע"ש הראש שלהם, אולם המושלמנים הרסו את מקדשו וישיבו לעיר את שמה העתיק — משם הולכים לרמלה, עיר שלא היתה לא ביומי הנביאים ולא ביומי חז"ל, ונבנתה ביומי הגאונים. היא יפה ומרובה באוכלסין, ורב מספר היהודים בה, והם עוסקים בכל מלאכה. אני מצאתי ביניהם איש מקורדובא ואיש אחר מטולירא, שניהם עשירים ונכבדים, ויש להם בית מלאכת צמר נפן. אנשים רבים אמרו לי בבטחה כי רמלה היא מודיעים, אחרים אמרו שהיא תמנה, אצל מחבר אחר מצאתי שהיא נקראת בשם פלסתינה ו), ומחבר אחר הביא את השם רמה, אבל ה' לברו יודע האמת — מרמלה באים לצרפנד היא צריפין הנזכרת בגמרא ז), ואין בה רק יהודי אחד צובע ויש לו בית חרשת יפה, ובביתו דר זקן חסיר אחר עם הרבה מתלמיריו שהם צבור שלם של עשרה אנשים הזקן ההוא

מקובל גרול ויודע שבעת ספרי הקבלה ח) על פה אביו היה תלמידו של ר׳ משה מנירונדי (הרמב״ן) הוא סיפר לי מעשים רבים נפלאים מהאיש הגרול הזה ע״ה.— מצרפנד באנו ליפו שהיא „יפי הים״ ותושביה רבים ועשירים ועושים שם מסחר גרול בין הסחורות המיוחרות של יפו יש לציין את שמן הזית, צמר הגפן השזור, הסבון המריח, בלי הזכוביות, הבר הצבוע, פירות יבשים ועור ליהודי העיר הזאת יש בית הכנסת יפה מלא ספרי תורה עתיקים ויפים מאר. בצר ביהב״נ יש ישיבה ובית אוצר ספרים, אולם מעטים מאר החכמים ביפו ובישיבה אין מבקרים רבים ופחות מזה בבית הספרים הספרים האלה הם נרבת חבם קרמון שנפטר בעיר זו ונתנם לקהלה בתנאי שלא ימברו אותם ב״א יאצרו אותם בבית מיוחר על יר בית הכנסת, והשאיר קרן קימת לבנין הבית ההוא יהי שם הצריק הזה מבורך

הערות:

א) הכפר אמואס הוא שמונה ק״מ לצפון צרעה ב) דהי״ב כה, יח, והוא כפר ג׳מזו חמשה ק״מ לדרום מזרח לוד ג) אגדה כזאת מובאה בתרגום יב״ע לתהלים (נז, ג), אצלי קדם אלהא עילאה תקיפא די פקיד לעכוביתא דיגמר באספלידא עזלא אמטותי (אתפלל לפני אל עליון הכביר שצוה לעכביש לגמור במערה ארג בגללי). ד) עי׳ תוספתא סנהדרין פ״י, שבת סז, קד:. ה) סנהדרין, לב:. ו) כן כתב בן דורו אשתורי הפרחי בכו״פ פרק י״א, והוסיף עוד אולי היא גת. ורבי בניטין מטודילא קרא אותה רמה ז) מנחות ס״ד: וכנראה היא צרפנד אל־כרב, שבעה ק״מ למערב רמלה ח) הם שבעה ספרים שמהם הורכב הזהר: מדרשי הזהר, מחניתין, תוספתא, סתרי תורה, הסבא הינוקא, ספרא דצניעותא ועוד. ואפשר שכוון לשבעה ספרי הקבלה שנתפרסמו לפני הזהר והם ס׳ יצירה, הקנה, הבהיר, הפליאה, רזיאל המלאך, חנוך, ושעור קומה

ג

[מירושלם לשכם] הנסיעה מעיה״ק לשבם בן היא: מירושלם לבית חנינא א) בפר בנחלת בנימין שם יש קבר עתיק שאומרים שהוא של ר׳ חנינא בן רוסא ב).— משם באים הרמתה ג), עיר בבה״ק והיא חרבה. פה נשמע קול נהי מר מאר, רחל מבבה על בניה מאנה הנחם על בניה כי איננו, בבתוב בירמיה (לא, טו) בימי מלחמת הנוצרים במושלמנים קרה ברמה מעשה הראוי להזבר פה: בת ישראל אשר צעירה ויפה מאר נפלה בידי שר נוצרי צעיר, ובראותו שהיא מנינה על עצמה ננר מזימותיו שלף חרבו ויאיים עליה להורגה הצעירה הושיטה את ראשה לשחיטה בלב אמיץ. אולם האיש הצעיר שהיה איש ישר התנפל לרגליה ויבקשה לסלוח לו על אכזריותו. אח״ב חפש וימצא את הוריה ויביאה אליהם, ומחמת שאהב את הנערה וחפץ לשאת אותה לאשה ברת התנייר ויהי לאחר מראשי הקהל.— מרמה באים לבארות עיר הנזכרת ביהושע (טו, יז) היא הנקראת היום אל־בירה ויש עור עיר בארות והיא בחו״ל והיא הנקראת בירות, ואלעזר איש בירתא ד) מעיר זו — מהמקום הזה באים לבית אל, לוז העתיקה, ושם העיר היום ביתין ויש שם מצבה עתיקה, שאומרים שהוא מקום קבר הנביא אחיה השילוני אשר נבא לירבעם שיעלה על בסא מלבות, וע״ד הפירוד בין עשרת השבטים ובין שבט יהודה תחת ממשלת רחבעם. אצל הציון הזה קרה גם נפלא בימי אדרינוס שר רומי שהיה שונא ישראל ורדף אותם בחמת נקם, בי בעברו בראש נדודיו בארץ ישראל ושאף דם ורצח הניע קרוב לקבר הזה ונתפלא לשמוע בת קול יוצאת מתוך הקבר הקורא אליו: ביש נרא, מה אתה רוצה לעשות ואנה אתה הולך, האינך יודע בי הקרבנות אשר הנך מבקש הם בני אברהם אהוב ה׳ ע״ה״ הקול הזה פעל על רוחו ב״ב עד אשר החליט להתנייר. זקן אחר נבבר אשר קולו היה בקול אשר הקשיב מתוך הקבר הופיע לפניו ויגר לו ללבת בבלה ולהמול שם את בשרו, ויעשה בן, בראיתא במדרש ו) — מבית אל באים לגבע שהיא גבעת בנימין הנזכרת בשופטים (ב, י). הערבים היושבים בה קוראים לה ג׳ביה ז) ויש להם מסנ׳ד יפה שהיה לפנים בית תפלה לערלים. היהודים בנבע מעטים — מעיר זו נוסעים לשילה שנקראת סיילון ח) שם יש קברי עלי בהן נרול ושני בניו חפני ופנחס, והיא מצבה יפה מאר והיהודים והמושלמנים מרליקין שם נרות תמיד זקן מקובל אחר יושב אצל הציון הזה, והוא אשבנזי ומתפרנס מהעתקת ספרים קרושים במו ספר הבהיר של ר׳ נחוניא בן הקנה, ספר הבטחון ט) של ר׳ יהורה בן בתירה, ספר יצירה המיוחס לר׳ עקיבא ועור ספרים אחרים — משילה באים שבמה, שבימי חז״ל הוסב שמה נפולים י) והיום נקראת נבלום, ובאים שם ממרחקים להשתטח על קבר יוסף הצריק, ולראות את באר יא) שחפר יעקב אבינו ע״ה. יהודים אמיתים נמצאים בשבם רק מתי מעט, אבל רבים הם השמרונים היושבים שם, הם הבותים שבאו מבותא עיר בעראק (ארץ פרס) בהר נריזים יש להם מקדש שמחזיקים אותו למקום מיוחר שבו מותר להקריב

קרבנות לה׳ סול ההר הזה הנקרא „טורא בריכא" יש הר עיבל הנקרא הר הקללה, כי כאשר באו בני ישראל ארצה כנען נתן יהושע את הברכה על הר גריזים ואת הקללה על הר עיבל (יהושע, ח׳) כאשר צוהו ה׳ ואף כי השמרונים שומרים ברקדוק את תורת משה בכ״ז נמצאה להם עבורה זרה ברמות יונה יב). וחסרות להם אותיות אחה״ע מהאלפא ביתא יג), גם כתבם משונה מהכתב שלנו, ולא היה אפשר לי לקרוא אף מלה אחת בספר תורתם אשר הראו לי.

הערות:

א) כפר חנינא תשעה ק״מ בצפון מערב ירושלם (ב) בסוף הנסיעה הששית כתב שאצל צפת בטערת אחת קבור ר׳ חנניה (חנינא) בן דוסא, ואפשר שרצה להביא שתי הדעות אדותו. ובאמת יש חלוקי דעות בקברו ג) הוא הכפר א־רם שטונה ק״מ מירושלם צפונה ד) עי׳ עירובין נה׳ איש ביריא ובתענית כד. בירתא ואין להחליפו עם בירתותא של ר׳ אליעזר בן יהודה איש כפר ברתותא ה) כפר ט״ז ק״מ לצפון ירושלם. ו) דומה להמעשה של נירון קיסר בגיטין נו. ז) יען חזכירה בין בית אל ובין שילה טוכח שהיא וואדי עין אג׳יב אשר בדרום סנג׳יל, ולא גבע אשר במזרח רמה ח) היא חורבה י״ז ק״מ וחצי לדרום מזרח שכם ט) עי׳ אוצר מדרשים ה״א צד 75. י) ירושלמי ע״ז פ״ח ד׳, דברים רבה, פ״ג יא) זכר לבאר הזאת ביוחנן ד׳, ו׳, והיא ידוע רק מהמאה הרביעית לספה״נ יב) חולין ו׳, בראשית רבה פפ״א יג) ר׳ בנימין היכיר כי חסרים להם האותיות הה״ע, ובאמת יש כל האותיות בא״ב השמרוני, אך אפשר שאינם מבמאים אותן כהוגן.

ד

[מירושלם לעכו] הדרך הרביעי מעה״ק הולכת לעכו, בראשונה עוברים על כל המקומות שרשמנו עד שכם, ומשם הולכים אל המקומות האלה: סבסתיה א) שהיא שמרון, העיר הראשונה שפונעים בה אחרי שעוזבים את שכם, היא חרבה ואין בה תושבים זולתי רועים רלים — מחורבות אלה באים לחורבות אחרות הנקראות ביתר ב), היא היתה העיר המהוללה של בר כוכבא, וירוע שר׳ עקיבא היה נושא הדגל של המלך הזה אשר רצה לשוב ולבנות את בית ה׳ אך אויה, אם ה׳ לא יבנה בית שוא עמלו בוניו בו, בר כוכבא נפל ועמו — תקות ישראל. בהחרבות האלה נמצא קבר ר׳ אלעזר המורעי ג) — משם פונשים בארסוף ד), לפנים היתה עיר חשובה, והיום כפר פשוט, בה יושבים רק איזה מלחים המוליכים לקיסריא אני התנהלתי ע״י אחר המלחים ההם איש טוב וירא שמים, והוא סיפר לי כי בימי אביו, בהתחולל בים סער חזק ונורא אשר הביא את סירתו בסכנה, נפלה המימה אשה צעירה ויפה שהיתה עם בעלה בסירה, הבעל שלא היה יכול להנחם על מות אשתו הלך קורר ביגונו ושום דבר לא היה יכול להרגיע את רוחו הסוערת, וישמע רב חכם אחר את רבר אסונו וילך וימצאהו ויאמר לו אני יכול להשיב לתחיה את אהובתך, אם רק תכין לי את כל הרברים הצריכים למעשה הזה הבעל מלא רגשות ניל ענה כי את כל רכושו יתן לצורך הזה, אך הרב ענהו כי רק רבר זה נחוץ לו שיזכיר לו את שם איש אחר ממכיריו אשר בכל ימי חייו לא עברה לו שום צרה, אז יכתוב את שם האיש ההוא על אבן וישליכה הימה במקום אשר טבעה אשתו ואז תעלה מן הים ותשוב לתחיה הבעל יגע בכח זכרונו למצוא שם איש אחר כזה ולא עלה בירו באחרונה מצא נוחם לנפשו ברעתו כי אין בתבל אף אדם אחר שהוא מאושר תמיר. — משם הולכים לקסריא היא העיר קיסרי היושבת על חוף הים, היא היתה מושב השלטון הרומאי בימי רבי עקיבא, פה נפל הצריק ההוא חלל בירי העריצים ועריין מראים את המקום שבו נירון, וכמו כן את הקבר שבו נטמן גופו הקדוש ה) עור יש בעיר הזאת קברי ר׳ אבהו ובנו מקום שני הקברים האלה הוא לא רחוק מבית הכנסת. בקיסריא יש גם היום יהורים מתי מספר כמו בימי הנוסע ר״ב ו) אבל שמרונים אין בה כבר — מקיסריא באים ג״כ דרך הים לקלמון ז) עיר עתיקה וחרבה ועדיין רואים את יסורי הבנינים וההיכלות אשר פארו לפנים את העיר ההיא, והיום אין בה זולתי איזה בתים ואהלים רלים — מקלמון באים לחיפא היא יושבת מול הר הכרמל והיא עיר מולרת ר׳ אברימי רמן חיפא. בעיר הזאת יש קהלה מפורסמת בחסידותה. ובבית הקברות של היהורים משתטחים כל אלה העולים לא״י, כי שם קבורים רבים מחכמי ישראל מכל הארצות אשר מתו בעכו. העיר חיפא לפני מאה שנה היתה עיר מקלט לחכמים רבים כמו ר׳ יחיאל מפאריש, ר׳ משה נירונרי (הרמב״ן), ר׳ מנחם אשכנזי וכו׳. עור היום יושבים בה חכמים רבים מחו״ל ורבנים חסידים מצרפת ואשכנז — משם הולכים לעכו או אקרי, והיא בחוף מהולל, מנויה בתור עיר בנחלת שבט אשר בספר שופטים (א, לא), ונמצאת לרגלי הר הכרמל, לא

רחוקה ממערת אליהו הנביא ז"ל ת) בעיר הזאת עושים מסחר גדול ותושביה רבים ועשירים.

הערות:

א) הוא כפר תשעה ק"מ לצפון מערב שכם ב) המחבר חושב את ביתר בין שמרון ובין ארסוף וכן חשבו הנוסעים הקדמונים, אך לפי מסקנת האחרונים ביתר היא בתיר תחנה במסלת הברזל יפו — ירושלם. ג) רוב הנוסעים כותבים כי ר"א המודעי קבור בגברתין אשר בצפון צפת, אך המסורה של המחבר הזה יותר נכונה, כי בירושלמי תענית פ"ד ה' ובאיכה רבתי פ"ב פסוק בלע ה' מוכח שר"א המודעי נהרג ע"י בן כוזיבא בביתר עצמה ובודאי נקבר שם. ד) חרבות ארסוף על שפת הים ט"ז ק"מ לצפון יפו, לפנים נקראה אפולוניא ה) זהו נגד המבואר במדרש משלי פ"ט שר"ע נקבר באנטיפרים, ולפי מסורת יהודי הגליל קבור בהר מול טבריא ו) ר"ב כותב: ומשם שש פרסאות לשיזריא (Caesarea) היא גת אשר לפלשתים, ושם כמו עשרה יהודים ומאתים כותים. ז) היא קלמון אשר מול יזרעאל (יהודית ז, ג, תרגום לותר). ח) אינו מדייק ברשימתו, כי עכו אינה לרגלי הר הכרמל וממילא אינה אצל מערת אליהו שהיא בצלע ההר. ואפשר שרצה לתאר כן העיר חיפא

ה

[מירושלם לטבריא] הנה הדרך מירושלם לטבריא דרך עכו: ראשונה מעכו לאבלין (עבלין) א) וזו יבנה עיר מולדת ר' לויטס איש יבנה, ואילא החכם שביבנה ב), היום אינה ירועה בלל כ"א על ידי בנין מפואר שאומרים כי הוא קברו של רבן גמליאל ג) אנבי מצאתי באבלין תלמיד אחר של ר' שמואל דעכו הבקי מאד בחבמת הקבלה, והוא הראה לי ספרים ישנים כמו ספר העיון ד) לר' חמאי ופרקי דר' ישמעאל ועוד אחרים — מאבלין באים לכפר מנדא ה), והוא ירוע בגלל קברו של ר' עקביא בן מהללאל ע"ה — משם באים לצפורי ו) בירת הגליל לפנים ונזכרת פעמים רבות בספרי חז"ל. פה יונחו רבינו הקדוש (רבי) ושני בניו רבן גמליאל ור' שמעון ע"ה על פתח המערה שבה טמון רבינו הקדוש נמצא לוח אבן ועליו חרותות המלים: „פה קבר רבינו הקדוש ינוח על משכבו (בשלום)". המערה שבה קברי בניו רחוקה מפה כחצי שעה בערך. כל אחד מהם מונח במערה מיוחדת, וסביב המערות נמצא מספר רב של קברי נדולי ישראל. — מצפורי הולכים לנת החפר, היום משהר ז) היא עיר מולדת יונה בן אמתי הנביא בבתוב בבה"ק (מ"ב, יד, כה). לפי התלמוד היה יונה מצר אביו ממטה זבולון ומצר אמו ממטה אשר ח) נת החפר איננו מקום חשוב, ומיושב רק מאיזה מושלמנים דלים — משם באים לכפר (קנה) כנה ט), ושם קבר יונה בן אמתי י). הערביים בנו מסנד יפה על קבר הנביא הזה והוא אחר מן שבעת הזקנים הקבורים בא"י שקבריהם ידועים שר אחד מושלמני שונא ישראל ישב לפנים בכפר בנה ויהי היום ויצא מארמונו מלא מחשבות רעות על ישראל, ובעברו על יד קבר הנביא ראה איש חמוש בנשק ומראהו נורא נצב לקראתו, ויטהר השר ויפול לרגליו כמו לפני שופטהו ויקרא. אדוני יונה, אתה הוא האיש המזוין, למה תפחידני? ויענהו: אני הנני יונה בעצמי ואבוא לחשוך אותך מהרע לעמי — המחזה הזה פעל הרבה על רוחו, מלבד שלא הוסיף עוד להרע לישראל הנה נהפך לאוהבם הבי גדול — מבפר בנה באים לכפר סבנין יא) והוא חרוב, ומראים שם מצבת קבר יפה מאד, ולפי אחרים הוא קבר ר' יהושע דסכנין, ולפי אחרים הוא קבר ר' שמעון חסידא ויש שם עוד דברים עתיקים אך במשך הזמן נמחק הבתב מעליהם ולא נודע מי הם — משם באים לטבריא עיר הנקראת על שם מלך טיבריוס וחמשה שמות לה: טבריה, חמת, רקת, אשרות הפסגה, מעוזיה יב). ויושבת על ים גנוסר הנקרא ים טבריא היא היתה אחר חורבן ירושלם אחת הערים הכי חשובות בארץ ישראל שם נמצאים חמי טבריא הנזכרים בספרי חז"ל. לקהלת ישראל יש בית בנסת יפה המיוחס לכלב בן יפונה שם היו שלשה עשר בתי בנסיות יג) ומספר רב של בתי מדרשות בטבריא חבר רבינו הקדוש את המשנה יד), ופה פרסם ר' אהרן בר' אשר את המסורה. עוד היום יש בעיר זו קהלה קדושה ועוסקים בתורה יומם ולילה ממרחקים באים מספר רב מאר להשתטח על הקברים אשר בטבריא הקברים הידועים ביותר הם: קברי תלמידי ר"ע, המערות של ר' יוחנן בן זבאי, ורב בהנא, קברי ר' יונתן בן לוי ור' משה בר מיימון (הרמב"ם), מערות ר' חייא, רב הונא, ר' מאיר, ורב צמח נאון ע"ה

הערות:

א) חיא עבלין בצפון־מערב שפרעם שלשה ק"מ על יד מסלת הברזל חיפא־דמשק. ב) עי' בכורות פ"ד ח' וגמרא כט. ג) ביחוס הצדיקים כתוב שהוא קבור בכפר קנה ואפשר שחוא רבן גמליאל השני ד) עי' אוצר מדרשים ח"ב צד 407 אדות ספר העיון לר' חמאי גאון ה) כפר ששה ק"מ וחצי למזרח־דרום עבלין. ו) היא

צפוריה שבעה ק"מ לדרום־מזרח כפר מנדא ז) כפר בצפון־מזרח נצרת חמשה ק"מ ח) ירושלמי סוכה פ"א א, בראשית רבה פצ"ח פסוק זבולון לחוף ימים ט) כפר כנה חמשה ק"מ וחצי למזרח צפורי. י) הירו־נימוס כותב כי יונה קבור בגת החפר, וכן היא מסורת הערבים, אבל סופרים ערביים ביתי הביניים כתבו שהוא קבור בחלחול אשר לצפון חברון, ור"ב קבעו בצפורי, ור"פ בכפר עוזא (ואולי היא מעזיה שהיא טבריא), ור' יעקב שליח ר"י טפריש — בטבריא, וסדר הדורות בשם גא"י בכפר קנה כמו המחבר הזה יא) כפר י"ד ק"מ לצפון־מערב כפר כנה. יב) חמת ורקת נזכרו בתלמוד מגילה ו, השם אשדות הפסגה אפשר נשען על ההגדה שבאר מרים נפלת בים טבריא (בראשית רבה, פי"ט). השם מעזיה נלוה לטבריא בספרות בעלי המסורת, כי טבריא נבנתה מחדש ע"י הכליף אל־מועז בקירואן שכבש את א"י בשנת 969 ונקראה על שמו יג) עי' ברכות ה יד) לא נודע אם ישב רבי בטבריא, ועיקר ישיבתו היתה בבית שערים ובצפורי

ו

[מירושלים לצפת] הדרך הששית מעה"ק בין טבריא לצפת ופונשים בשבעה מקומות, והם. כפר חטים או חטין והוא כפר עתים שבמשנה או כפר חטיא שבגמרא א), ואינו חשוב זולתי ע"י שתי מצבות קברים, שאומרים שהם קברי יתרו חותן משה ויעקב איש כפר חטיא ע"ה משם הולכים לארבל ב) עיר מולדת ניתאי הארבלי ע"ה ועריין קיימות חרבות בית הכנסת של האיש הגדול הזה בארבל יש הרבה קברים מפורסמים כמו של ניתאי, של ר' זעירא, של דינה, של יוכבד וכו' הקברים האלה הם מצבות אבן יפות מאד שמותיהם חקוקים שם על קבר דינה חקוק עוד שם אחר שמחמת יושנו לא יכולתי לקראו בארבל יש עוד קבר עתיק וחושבים שהוא של שם בן ארם, ה' יורע — מארבל באים לכפר נחום הנזכר בספרי חז"ל. הכפר הזה הוא חרב ויש שם קבר עתיק שאומרים כי הוא של נחום הזקן. לפנים ישבו כעיר זאת הרבה מינים, כלם מכשפים נדולים, כירוע ממעשה רחנניה בן אחי ר' יהושע ג) — מהמקום הזה באים לכפר חנן כפר חנניה של המשנה ד), היא עיר מולדת ר' חלפתא איש כפר חנן שם קבורים גם אשתו ובניו. מצבות עתיקות אחרות מפארות את הכפר ההוא, והם של ר' יעקב (רכפר חנן) ושל בנו ר' אליעזר ה), ועור ע"ה — מכפר חנן באים לשזור ו) מקום מולדת ר' שמעון שזורי ע"ה שם מראים נם את קברו וכן את קבר בנו ר' אליעזר ז). ציוניהם של אבן מרובעים ובסביבותיהם גדלים איזה עצי הבוטם — משם הולכים למירון, מקומו של רשב"י, ורואים פה את בית מדרשו בית כנסתו וקברו של האיש הנדול הזה. שני עצי תמר יפים סובבים את הציון שהוא מאבן גזית ביהמ"ד הוא בימין וביהכ"נ בשמאל הציון הזה במירון יונחו נם הלל ושמאי, קבריהם וגם קברי תלמידיהם נמצאים במערה אחת בהר הנסים והנפלאות הנראים אצל קברי הקרושים האלה ירועים בכל ארץ ישראל ח). בין קברי חכמינו ז"ל הנמצאים במקום הזה ראוי למנות את קברי ר' אליעזר, ר' יוסי, ר' יוחנן, ר' יהודה ושל אחרים ז"ל. קהלת היהורים במירון אינה חשובה עור, חבריה שיכים לק"ק צפת, בכ"ז יש לה בית הכנסת יפה. — משם באים לצפת היא עיר מיושבת מיהודים שבאו מכל חלקי התבל. פה חבר ר' שם טוב איש לוריא ט) את ספריו הרבים אע"פ שחכמי האמת השינו הרבה על החכם הזה אינם נמנעים בכ"ז מלהעתיק ומלקבל את קבלותיו. ושם ביהכ"נ יפה ועתיק ובית המדרש של הקהלה — כצפת יש מערה מהוללה שמיחסים אותה אל חנינא בן דוסא, ויש שמיחסים אותה אל חנינא בן הרכינס ומראים שם עור מערה אחרת של ר' דוסא בן הרכינס והוא קבור עם תלמידיו. בפתח המערה גדל עץ של חרובים

הערות:

א) משנה גטין פ"א ה, שם הגרסא כפר עותני או עותנאי וצ"ל עונני, ובעל כו"פ צד רפ"ז גורס ג"כ כפר עתים כפר חיטיא נזכר בתגיגה ה: והכפר הזה הוא שמונה ק"מ וחצי למערב טבריא ב) הוא ארביד (ארביל) מקום חרבות ומערות נפלאים בעמק וואדי אל חמם, ששה ק"מ לצפון־מערב טבריא, קרוב לטבריא יותר מחטין. ג) כפר נחום הוא תל־חום על שפת ים כנרת בצפון בקעת גינוסר, ואולי הוא כפר אתים הנזכר במנחות פה ועי' קהלת רבה פ"א סי' כה. ד) אבות פ"ג ו' והוא כפר ענן ה) האלטוני משנת רפ"ב כותב שהוא ר' יעקב אבי ראב"י קב ונקי ו) חוא אל־שג'רת כפר ומושבה עברית י"ד ק"מ למערב־דרום מטבריא ז) ביחוס הצדיקים נזכר ר' שמעון בן אלעזר במקום ר' אליעזר ברי שמעון והוא בנו או אביו ח) עי' האלטוני משנת רפ"ב וסי' יחוס הצדיקים ט) סוריא, עיר בקשטיליא הישנה בספרד, וחוא חבר מגדל עוז על הרמב"ם ועוד ספרים בקבלה.

ז

[טירושלם לבנייאס] הדרך האחרונה מעה"ק בוללת ערים שונות מהשבטים אשר ונפתלי. המקום הראשון הוא נוש חלב א) רחוקה מעט מצפת. שם נמצאת קהלא קדישא של יהודים עשירים נדיבים ובעלי טובות, והם עושים מסחר גדול בשמן ויין אשר ישלחו למרחקים. ויש להם ביהכ"נ ישן וביהמ"ד, ומחויקים מספר רב של תלמידי חכמים ושם קברי שמעיה ואבטליון ונם נכדי אדרמלך ושראצר, אבות אבותיהם, שהיו בני סנחריב שנתניירו במקום הזה. מצבותיהם יפות ועתיקות והן מאבני נזית. נם קברים אחרים ומערות רבות המכילות קברים עתיקים יש בנוש חלב. ה' ברחמיו יזכרם לטוב עם שאר הצדיקים, אמן — מנוש חלב באים למעסע ב) עיר במטה אשר קהלת היהודים שם מהוללה למדי, ויש שם ביהכ"נ עתיק המיוחס לרשב"י, נם ביהמ"ד יפה המיוחס לו. בביהמ"ד זה שמורים חבורים רבים עתיקים, בתוכם נם ספר התנין וספר שעור קומה ג). שמעתי אומרים כי מעסע היתה עיר מולדת ר' סיסאי, ובאמת מראים שם את הקברים המיוחסים לר' סיסאי ולר' לוי בר סיסי ולר' יוסי בר סיסי, ה' יודע האמת — משם באים אל פרוה (פרדה), כפר שיש בו קהלה יהודית, ויש שם ציון עתיק שאומרים כי הוא קבר נחום המדי ד) עץ אודמה מתנשא על הציון הישן הזה. — מכפר זה באים אל רלתא ה), ושם יש קהלה קטנה של יהודים בכפר זה נמצאים קברים רבים ומצבות של חכמים ז"ל. ביניהם מציינים את קברי ר' אליעזר, ר' ישמעאל, רב המנונא, רב יהודה, ר' יוסי ובו' בל הכפרים ההם נמצאים במערות בסביבות העיר לא רחוק מכפר זה על דרך עלמא נמצאת מערה גדולה הנקראת מערת הכבליים, כי בה טמונים חביות של עצמות מצדיקי בבל — משם באים לעלמא ו), ויש בה קהלא קדישא של ישראל, ושם שלשה קברים מחכמי ישראל ששלשתם נקראים בשם ר' אליעזר עצי רמון יפים סובבים על הקברים העתיקים האלה, היהודים והמושלמנים מכבדים את המקום הזה ומדליקין נרות על הקברים האלה בכל ערב שבת בליל שבת אחד קרה פה מקרה, כי מספר הנרות היה כ"כ רב עד כי נאחזה שלהבת באחד העצים ההם, בזמן של ר' אלעזר בן ערך, בל העולם נמנעו מלכבות את הבערה. היהודים נמנעו כדי שלא לחלל את קדושת השבת, והישמעאלים נמנעו כדי להתחקה את היהודים והעץ היה בוער באש בל הלילה ההוא, ולמחרתו באשר הלכו לבקר את הקבר הקדוש הזה ראו לתמהונם כי לא נזוק לא הנוע ולא הענפים, וזה היה נם נלוי בכתוב ז) — מעלמא מניעים לקדש ח), שהיא קדש נפתלי בספר שופטים (ה, ו) מספר היהודים שם מעט רובם נרים שם רק כדי לשמור את קברי היהודים ולקבל את פני האורחים הבאים שם להשתטח על הקברים בין הקברים האלה מציינים את קבר ברק בן אבינועם ודבורה הנביאה אשתו — משם באים לבניים שהיא דן וקוראים לו נ"כ פניים ט)

הערות:

א) הכפר א־ג׳יש שמונה ק"מ מצפת לצפון־מערב ב) ארבעה ק"מ וחצי למערב ג׳יש ג) עי' אוצר מדרשים ח"ב 561-563 ד) נחום המדי הוא נחום איש גמזו, ואפשר שבא מארץ מדי והתישב בגמזו, ונוסעים אחרים רשמו איש גמזו. ה) כפר ששה ק"מ לצפון צפת ז) כרמולי מצא הגדה זו בשם ר' יוסי בקובץ קטן של הגדות בכ"י. ח) חורבה במערב בחר אל־חולה, י"ז ק"מ בצפון־מזרח צפת. ט) כנראה חסר כאן סוף הנסיעה ורשימת הקברים הנמצאים שם

תם.

מפת
ארץ ישראל
המקומות הנמצאים כעת
בשמותם מלפנים והיום
דמשק
(דימשק-אל-שם)
צור
כנרת
Caesarea Philippi
Ptolemais
Acre (Akka)
Chorazin
Gischala
חיפה
Caesarea
(אל קסריא)
Apollonia
(ארחוף)
שומרון
(סבסטיה)
תבץ
Archelais
(קרניה)
Phasaelis
יפו
רמלה
Log Diaspolis
יבנה
אשדוד
אשקלון
עזה
(עזא)
ירושלים
(אל קודש)
בית שמש
Eleutheropolis
(בית גברין)
באר שבע
(תל-אל-סבע)
נגב ארום
מחנים
פנואל
יבוק
ירדן
ים המלח
ים כנרת
רבת בני עמון
(PHILADELPHIA)
עזרת
(מינויה)
עטרות
ירחו
גלגל
עי מואב
(רבה)
קיר מואב
(כרך)

כתב מסע

לר׳ יצחק ן׳ אלפרא מעיר מלקא

בשנת ה׳ קע״א = 1411

מבוא

ר׳ אברהם זכות מחבר ס׳ היוחסין, כותב כי יש ספר חיחס שחבר אוחו ר׳ יעקב סיקלי (אולי הוא ר׳ יעקב שליח ר׳ יחיאל מפאריס) שמזכיר כל עיר וכפר מארץ ישראל ומי קבור שם. גם כותב כי מצא כתב מר׳ יצחק ן׳ אלפרא מעיר מלקא (Malaga) ששלח לר׳ שמעון דוראן (בעל תרשב״ץ) בשנת קנ״א (צ״ל קע״א 1411) ממה שראה בעיניו בארץ ישראל ובשנת ה״א ר״ג שלח כתב לר׳ שלמה בנו ועדיין ר׳ שמעון אביו חי שחחם שמו שלמה בן הרב ר׳ שמעון בן תחכם ר׳ צמח, ובעל היוחסין אומר „ואני כותב בקיצור דבריו״ (סדר היוחסין השלם צד 228 ובעל היוחסין מת בשנת ר״ד). אבל גוף הכתב נאבד (עי׳ ג״כ חמעסר חלק ג׳ 81—83). גם מביא בעל היוחסין רשימת של חקברים ששלח ר׳ יוסף הלוי בר נחמן בזמן התוא והיא רשימת אנשים ולא שמות מקומותיהם כי מזכיר רק שכם ירושלם רמה וחברון, וכנראה חיא העתקת מכתב ר״י ן׳ אלפרא.

א

[רמה] מסביבות ירושלם באים, מסוריא וממצרים ומנוא אמון (אלכסנדריא) ומארץ בבל, עם קהל ירושלם להשתחוות על קבר שמואל הנביא ע״ה ברמה שהיא קרובה מירושלם שני תחומי שבת, ויש שם רמה אחרת כנגדה שיש בה ישמעאלים. ועת השתחואה בכ״ח לאייר בלילה שהוא זמן פטירתו. ועברנו בקצת א״י והיינו בתמנת סרח הנקראת בלשון ישמעאל כפר חנון [ושם קבורים] נון אבי יהושע ובנו יהושע ובלב בן יפונה, ועל כל אחר מהם בנין גדול, והשמשים ישמעאלים מדליקין נרות עליהם ופותחים ליהודים [לבוא] ואומרים שם שירות וסליחות. ומשם הלכנו לכפר עוורתא ושם אלעזר הכהן ועליו בנין גדול וציון גדול, ונראה מרחוק יום אחר והוא בנין מלכים. ומאה אמה להלן פנחס בנו ולמטה ממנו אבישוע בן פנחס, ולמטה מהם איתמר בן אהרן הכהן כלם בבנין גדול ורחוק מהם שבעים הזקנים שהיו עם משה רבינו ע״ה במרבר כולם קבורים במערה אחת. והמקום ההוא קרוב לעיר שכם שנקרא בלשון ישמעאל נאבלום והיא כנן ה׳ כארץ מצרים, בין הר גריזים והר עיבל, ושם המזבח שבנה יעקב אבינו ע״ה והמקום אשר בו המזבח פרסם גדול, ואומרים כי בכל יום רואים כעין מאה קשיטה (צאן) רועים בפרדם וקרוב ממנו קבר יוסף הצדיק ע״ה ועליו גוים שומרים. ומשם הלכנו לנבעון נקרא כפר כנה, קרוב משם מאה אמה יונה בן אמיתי ועליו בנין גדול. ומשם הלכנו לציפורי, שם רבינו הקדוש במערה ובימינו חמשה גאונים ומשמאלו חמשה גאונים. ותחת המערה רבן שמעון ורבן גמליאל בניו. ומשם הלכנו ער [כפר מנדא ושם] עקביא בן מהללאל, ומשם (ארבל) ער ראובן בן יעקב ושמעון ולוי ויהורה ודינה ובנימין ובין כל אחר ואחר מהלך יום או יומים, ועל כל אחר בנין חזק ושומרים גוים ומשם לר׳ חנינא בן רוסא ואשתו ע״ה, ועד היום נעשה להם נס יותר מבחייהם. ומשם לכפר כבול שם ר׳ אברהם בן עזרא ור׳ יהורה הלוי. ומשם הלכנו לעיר ששמה שועיב על שם יתרו הקבור שם ועמרנו על קברו. ומשם הלכנו לכפר חקוק, בה קבור חבקוק וקורין אותו הגוים יאקוק ועליו בנין גדול, ומשם עלינו לעיר צפת שנזכר בספר שופטים (א׳ כ״ז) ואומרים שהיא עיר מקלט וכל החכמים בוחרים להקבר שם וקרוב בתוך תחום שבת כפר עין אל־זיתון ששם קבור ר׳ יהודה בר׳ אלעאי בבית החיים של ישראל, וקרוב לשם כפר נקרא כפר מירון ושם הלל ושמאי ור״ש בן יוחאי ור׳ אלעזר בנו והרבה חכמים שם ונקבו כלם בשמות ומשם הלכנו לכפר אחר הנקרא נשר בנת יעקב והוא

מעבר הירדן וסוף תחום א״י ומשם עד רמשק שני ימים וקרוב מצפת מערה אחת בה ר׳ דוסתאי ור׳ ינאי ור׳ נהוראי ושם הבור של יוסף הצדיק והלכנו עד סוף סוריא ועד [ארם] צובא. ומרמשק הלכתי אחרי איזה ימים עד סין היא טראבלום. ומשם הלכתי עד חמת שיש בה ש׳ (ע׳) בעלי בתים כלם חסידים. ומשם הלכתי לצובה, ורחוק משם שני ימים קבר עזרא הסופר. ושם כתב עזרא ספר תורה ועדיין רושם השמן ניכר על הנר שהיה כותב לאורו. ונקרא הכפר תארף ויש שם ביהב״כ. וקרוב ממנו על ראש ההר בנין גבוה ואומרים כי שם יפתח הגלעדי, ואומרים כי בלילה עולה ענן מקבר עזרא עד יפתח הגלעדי כל ימות השנה לא ימוש ומשם חזרתי עד צובה שהיא עיר גדולה ובה ביהב״כ גדולה עד מאד.

ב

[המכתב ששלח לר׳ שלמה דוראן] מצאתי בנוסח אחר בספר קבלת [קברי] צדיקי ארץ ישראל בחברון: אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה, ובהר מערה ובה ישי ואבנר. בחלחול: גד הנביא. בתקוע: ישעיה ועמוס תוך מערה בבית לחם ברדך: ציון רחל במערה, ובירושלם קבר מלכים סנורה. בעמק יהושפט: זכריה הנביא. בהר הזיתים בשרה. מערה ובה חגי הנביא עוד שם קבר רבן יוחנן בן זכאי. ברמה שמואל הנביא ואביו ואמו. בשילה עלי וחפני ופנחס ואם אי כבוד בתמנת סרח: יהושע וכלב ושבעים זקנים בנקרת צור. בעוורתא: אלעזר ואיתמר ופנחס בשכם· יוסף הצדיק. בראש הר הכרמל: אלישע הנביא בצפורי: רבינו הקדוש. בכפר כנה יונה הנביא בסכנין: ר׳ יהושע דסכנין. ברומי זעירתא: בנימין בן יעקב אבינו תוך ארון של חרס. ביאקוק: חבקוק בערבא: ר׳ חנינא בן דוסא. בחטין: יתרו בארבל ניתאי הארבלי ושת בנו של אדם הראשון וארבעה שבטים ורינה אחותם. קרוב לטבריא: מרים הנביאה בשרה ויוכבר בפרדס רחוק מטבריא כמו מיל אצל חמי טבריא: קברו של ר׳ מאיר התנא הידוע בשם אחרים, ואומרים שנקרא כן מפני שלמד מאלישע אחר, והישמעאלים קורין לאותו מאיר אלחנק ר״ל החונק. ובהר אחר סמוך לטבריא: ר׳ עקיבא ותלמידיו ור׳ חייא ובניו ורב כהנא ורב אמי ורב אסי ור׳ יצחק נפחא והרב המיימוני הוא הרמב״ם ז״ל ורב צמח גאון. בעכברא: ר׳ ינאי ור׳ דוסתאי ור׳ נהוראי. ע״כ גליל התחתון. — ובגליל העליון בכפר ענן: ר׳ יעקב קב ונקי. בשזורי: ר׳ שמעון שזורי, וי״א כי שם רבן שמעון בן גמליאל ור׳ ישמעאל כהן גדול. בפראדא: נחום איש גמזו. במירון: הלל ושמאי ותלמידיהם ור׳ יוחנן הסנדלר ור׳ שמעון בן יוחאי ובנו ור׳ יוסי בן קסמא בפרעם: חוני המעגל ואבא חלקיה. בעמוקה: יונתן בן עוזיאל. בצפת: ר׳ רוסא בן הרבינס. ברלתא: ר׳ יוסי הגלילי ורב הונא ורב המנונא [בעלמא: ר׳ אלעזר בן ערך ור׳ ראובן האצטרובלי ח׳ יהודה בן תימא. בגוש חלב: שמעיה ואבטליון ושם שני בני סנחריב שהרגוהו. בכפר ברעם עובריה הנביא ונחמן חטופא ור׳ פנחס בן יאיר ואסתר המלכה. בתמנת: שמגר בן ענת בקדש: ברק ודבורה הנביאה. ברז הוא לשם והוא פמייאס בלשון חז״ל, ובלשון ערבי באניאס: שם ערוא הנביא בהר הלבנון צפניה הנביא.

ג

[הרשימה של ר׳ יוסף הלוי בר נחמן] אלה הם שמות החכמים שעברתי עליהם בגליל העליון והתחתון, ובטבריא ובשכם ובחברון ובירושלם: ר׳ יהודה בר אלעאי, ר׳ יוסי בן קיסמא, ר׳ שמעון בן יוחאי ור׳ אלעזר בנו, הלל ושמאי ותלמידיהם ר׳ יוסי אלמענש, ר׳ יהודה הכהן, רב כהנא, רב המנונא, ר׳ אלעזר בן ערך, ר׳ אליעזר בן הורקנס, ר׳ יוסי הכהן, ר׳ יהורה בן תימא, עובריה הנביא, ר׳ פנחס בן יאיר, אסתר המלכה, שמעיה ואבטליון, ר׳ מאיר, ר׳ אלעזר בן עוריה; צפורה אשת משה רבינו ע״ה, יוכבר אשת עמרם ואם משה רבינו ע״ה, אלישבע בת עמינדב; חבקוק הנביא, ר׳ עקיבא ותלמידיו, ר׳ חייא ובניו חזקיה ויהורה, הרמב״ם, ר׳ יוחנן בן זכאי, רב כהנא, ר׳ מאיר, ר׳ ירמיה, יונה בן אמיתי, שת בן אדם הראשון, ניתאי הארבלי, שמעון ולוי ורינה ויתרו. בשכם יוסף בן יעקב, אלעזר ואיתמר בני אהרן, פנחס בן אלעזר ושבעים זקנים, ושם הר גריזים והר עיבל. בירושלם שמעון הצדיק ושבעים סנהדרין. וברמה ארונינו שמואל הנביא ע״ה. בראש הר הזיתים חולדה הנביאה, ובשפולי ההר עצמו זכריה הנביא ע״ה ויר אבשלום, והם כנגד שערי רחמים ובית המקדש וביניהם מפסיק עמק יהושפט, ובעמק ההוא מי השילוח. ורחוק מהם מעט הר ציון ושם קברים של מלכי בית דוד ע״ה

ובחברון אברהם יצחק ויעקב, ורחוק מהם קבר רחל אשת יעקב. ובמצרים הישנה שתי בתי כנסיות ורחוק ממצרים מעט על שפת הנהר מקום ושמו רמז ובו בית המרדש של משה רבינו ע״ה ואהרן ואליהו ז״ל, והוא מקום נחמד מאד

תם

אגרת מסע

לר׳ אליהו מעיר פירארא

אשר כתב מירושלם לבני משפחתו בשנת קצ״ה

(1435).

מבוא

ר׳ אליהו מעיר פירארא נסע לירושלם דרך מצרים בשנת 1434 בלוית בנו יעקב ונכדו מנחם ואהובו יצחק אולם צרות רבות ותלאות קשות סבלו הנוסעים האלה על דרכם הבנים הרכים מתו טרם הגיע עמהם למחוז חפצו, ור׳ אליהו בעצמו חלה מאד ויבא עד שערי ירושלם רפה כח ואין אונים. כבואו לשם קבלוהו אצילי וראשי העיר בסבר פנים יפות ויבקשוהו לבאר להם מדי יום ביום פרק אחד מס׳ משנת תורה להרמב״ם ז״ל, ואח״כ התילו עליו משא כבד ללמדם הלכה (גמרא) שלש פעמים ביום לפי מנהגם אז בדרכי הלמוד, ובעד כל עמלו נקבו לו שכר למדי. כזאת יספר לנו הנוסע במכתבו אל יתר בניו ואחיו שהשאיר בעיר מולדתו המכתב הזה שקרא „אהבת ציון״ כולל דברים מועילים ויקרים ע״ד חיי ומצב היהודים בירושלם ומה ששמע מפי אחרים אודות היהודים בארץ חבש (אביסיניא) בבל והודו. ויספר שמועה מבני משה הנמצאים מעבר לנהר שבתיון (סמבטיון), ומקורות יתר השבטים והידיעות האלה תעלינה כמעט בקנה אחד עם ההגדות של אלדד הדני. כרמולי תרגם הדברים מאגרת אהבת ציון בלשון צרפתית בספרו (Itineraire) ונדפס ממקורו בס׳ דברי חכמים לר׳ אליעזר אשכנזי מיץ תר״ט (1849).

„אהבת ציון״

מיראתי שמא האגרות הראשונות לא הניעו לירכם אוסיף שנית להודיעכם התלאות אשר ברדך מצאוני אכלוני הממוני: ראשונה כאשר נפקר ממני איש כלבבי מחמד עיני, ומשוש לבי עברה ממני, נשמה לא נותרה בי, הוא יעקב נכדי, עליו בכיסתרים תבכה נפשי, עליו אני מקונן ראשי ראשי, כי ראיתיו מוכן בענין המרות ומצורף לשכליות, כל אשר שאלו עיניו במעלות לא אצל מהם. עודני מצטער בצערי הראשון, ויהי בהיותנו במצרים שם השיגוני חכלים מצירים, חלה בני מנחם, עליו מאנה נפשי הנחם כי בן זקונים הוא לי, חשבתי כי הוא יהיה צור לבבי וחבלי בצר לי, והנה חמק עבר וכאבי נעבר. גם חביבי יצחק הנאמן לימים אחדים אחריו חלף הלך לו. מרוב היגיעות שתכפו עלי חליתי אחריהם ויהי כפשע ביני ובין המות. ואחרי ההוראה לרופא חנם שלח מלאכו וחזקני עד אשר באתי פה בירושלם עיר הקודש מ״א לספירה שנת קצ״ד ועדיין הייתי ברוב החולשה מצר הערר הבריאות ורוב היגון והאנחה ועודני כאבלי וצערי. ונכבדי הקהל יצ״ו באו אלי ובקשו ממני לדרוש להם בבית הכנסת הפרק במימוני כמנהגם, ומאז שתו עיניהם עלי והעמיסו עלי משא ככד להגיד שלש פעמים ביום: הפרק בבית הכנסת, והלכה עם תוספות בבית

המרש, והלכה עם פי' רש"י עור בבית הכנסת לפנות ערב, מלבר טורח הדינים פה במקומי וההוראות בער מצרים ובאלכסנדריא וברמשק ומקומות אחרים הקרובים והרחוקים, לא יאמינו כי יסופר ואחרי ההוראה לאל ית' אני מספיק לכולם לטורח המרובה ההנאה מועטת ועם כל זה די לי ולמשרתי בריוח ער היום הזה, כי המזונות ברווח ובשופע יתברך ה' יותר מכל המקומות אשר רדתי בהם בארץ המערב איני צריך לחזור ולהזהירכם על ארות היתומים בני אחיכם הבכור בשנים ובמעלות, תנוח נפשו על משכבו בשלום גם בכבור אשת אביכם הזקן כי בוטח אני בשם ה' ית' כי תוסיפו במעלות ולא תחסרו מהם. רבר גרול היה באלו הגלילות במצרים וברמשק ובירושלם נפטרו פה קרוב לתשעים נפשות ובדמשק חמש מאות נפשות, ועתה מקרוב המגפה נעצרה אחרי ההוראה לרופא חנם — למען תרעון איך האנשים מתפרנסים במקום הזה: קצת ברוך הסחורה לישב [בחנויות] ולמכור, וקצת במלאכת הנגרים ובמלאכת הבשמות ואינם בקיאים במלאכת המרקחות והשרופים ורברים אחרים הניאותים למלאכה רק לישב ולמכור רברים אלו, ואין צריך לאמר שאינם בקיאים בחכמת הרפואה שכלם חמורים עור מתעסקים רבים במלאכות הצרפות ובמלאכת הרצענים, וקצתם משתרלים במלאכות המשי, האנשים לקנות ולמכור והנשים בעצם המלאכה היהורים יושבים למלאכתם אצל הישמעאלים ואינם מקנאים ולא מקנטרים להם כאשר ראיתי במקומות אחרים

כמרומה לי שקרמתי להוריעכם מה שספר לי בחור אחר יהורי על ארות אנשי מקומו שהם ארונים לעצמם ואינם ברשות אחרים, ובסביבותיכם אומה גרולה נקראים חבש (אביסיניא), ומתנצרים בשתי וערב על פניהם תמיר נלחמים הם בהם, [ועם העברים נלחמים] רק לעתים. והעברים ההם יש להם לשון בפני עצמם. לא עברי ולא ישמעאלי, ויש להם התורה ופירוש עליה על פה, ואין להם לא התלמור ולא הפוסקים שלנו וחקרתי ממנו כי בכמה מצות בקצתן נוטים לרעתנו ובקצתן נוטים לרעת הקראים ויש להם מגילת אסתר [ופורים] אבל לא חנוכה ורחוקים ממנו מהלך ששה חרשים, ובארצם נמצא נהר נוזן ויהורי מבצרה סיפר לי שמקומו קרוב לבבל החרשה מהלך שני ימים ושם קבור הושע בן בארי וקרוב לשם שושן הבירה ושם רניאל וחבריו ובבבל עצמה קבורים יחזקאל וברוך בן נריה בבל הישנה רחוקה משם מהלך יום ושם המגרל אשר בנו בני הארם ואור כשרים והכבשן שהפילו בו אברהם אבינו ז"ל. וסיפר לי הזקן שהיה בהורו והיא בקצה המזרח וכוש כנגרו במערב והים ומרבר ביניהם, כי בארץ הורו יש מלך אריר ליהורים לברם ויתר הנליל לאומות כופרים בכל הרתות א) ואינם הורגים נפש חיה לאכלה, ועיקר עבורתם לשמש ולירח ולכוכבים ובני משה הם באי קרוב לנהר שבתיון וננרם שבט מנשה. מעבר לנהר שבתיון רן ונפתלי גר ואשר. בני יששכר במרינה לברם ורבר אין להם עם ארם ומופלגים בתורה ולשונם עברי וערבי ופרסי, וסביבותם עוברי אש שבט שמעון בקצה הררום וגם הם מולכים בעצמם. שבט זבולון וראובן הם על נהר פרת, אלה מפה ואלה מפה, ויש להם משנה ותלמור ולשונם עברי וערבי. שבט אפרים דרומיים לבבל והם גבורים אנשי מלחמה ומתפרנסים מהשלל ולשונם לשון עברי

מהניסים והנפלאות התמירים אשר על קברי הנביאים והחסירים בגליל ובעבר הירדן ושאר המקומות בארץ ישראל איני כותב בפעם הזאת כי בטחוני בהשי"ת ללכת שם, ועין בעין אראה ואגירה לכם בשנה הבע"ל.

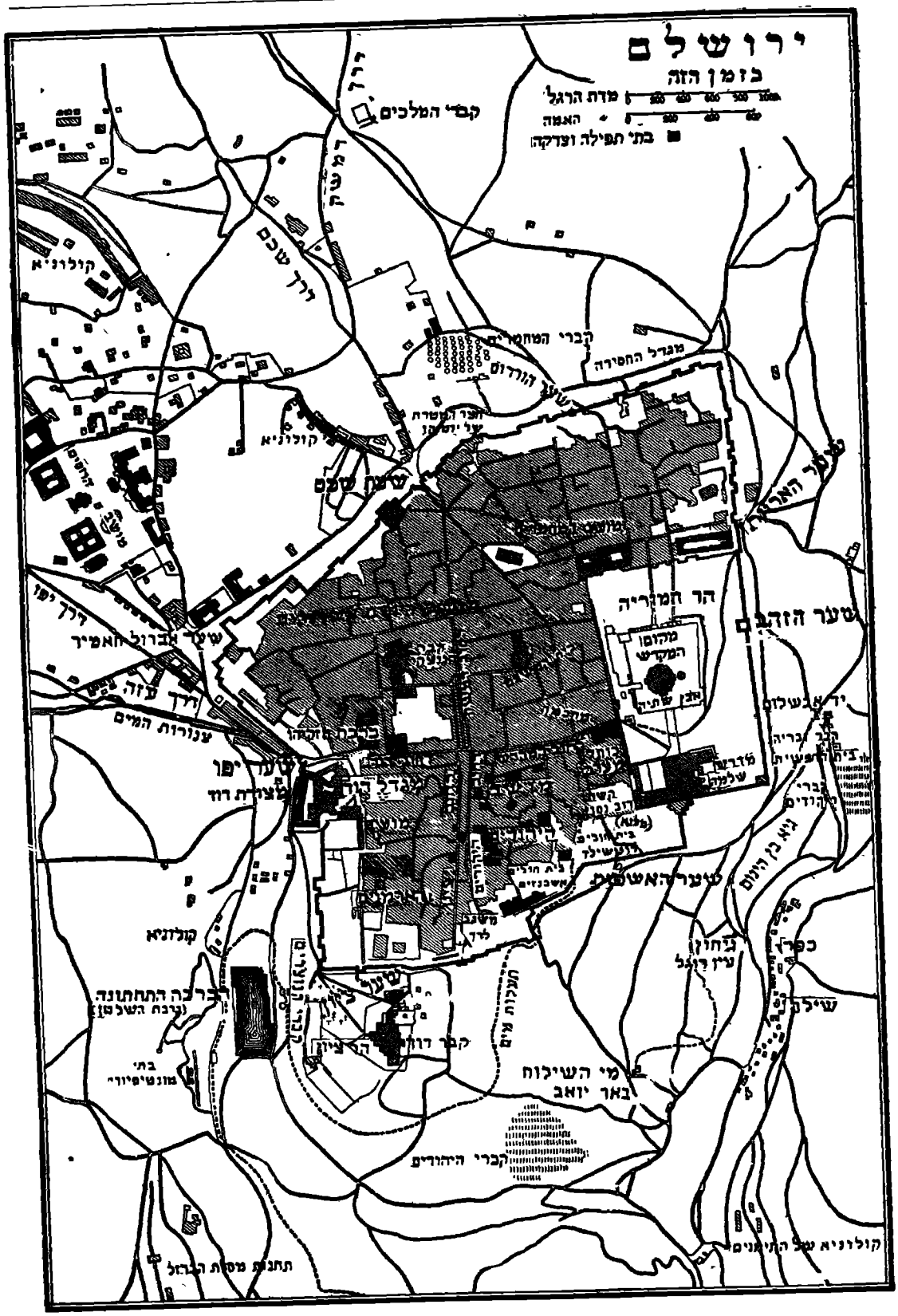
חביבי בניי! ישמרכם ה', תפקרוני בשלום לוקחי בנותי ובשלום הבנות וצאצאיהם, כלכם ברוכים תהיו והנה תחינתי אל ה' ית' מול בית קדשו, להפרות אתכם ולהרבות אתכם ביראתו הטהורה. כן יקים ה' רחמיו עליכם ויברך אתכם כאשר רבר לכם, ואל תשכחו מהעלות על [לבבכם] הנאהבים והנעימים אחיי — ואתה ידידי מחמר עיני חביבי אחי, זכור אל תשכח את אשר היה רברי עמך וכמצוה עליך להשתרל ולהתחיל בערי לחיים והיה ראשיתך מצער ואחרית ישנא מאד וש"ש (ושא שלום) ב).

אליהו אביכם ואחיכם, פי' יזל מים מרליו קצ"ה

הערות:

א) כוונתו לפריסטר יוהן, ונזכר גם כן בנוסעים הקודמים לו ב) האגרת נשלחה לאחיו ועל גבי האגרת כתוב כזה: [למסור] ליד חביבי וידידי ישראל חיים ויוסף ברוך בניו יצ"ו ושלום: בבקשה מכם גבירי אחיי אשר בקהלה קדושה פירארה: תגיעו כתבי זה ליד בניי י"צ באשר הם וצדקה תחשב לכם וש"ש — מירושלם לפירארת.

תם

ירושלם
בזמן הזה
מדת הרגל
האמה
בתי תפילה וצדקה
קברי המלכים
דרך שכם
קולוניא
קברי המחמרים
מגדל החפירה
שער הורדוס
שער שכם
שער האריות
הר חמוריה
מקומו המקדש
שער הזהב
דרך יפו
שער אברהם אפיר
דרך עזה
ענורות המים
שער יפו
מצודת דוד
קולוניא
ברכה התחתונה
קבר דוד
מי השילוח
באר יואב
קברי היהודים
עין יואל
שילח
קולוניא של הסיאנים
תחנת מסלת הברזל

מכתב מסע

לר׳ משולם בר׳ מנחם מוואלטרה

בשנת ה׳ אלפים רמ״א = 1481.

מבוא

ספר המסעות הזה כתב ר׳ משולם בכמ״ר מנחם מוואלטרה (אפשר שצ״ל מוואלטלינא (Valtelina) עיר במחוז סונדריו באיטליא), ור״ע מברטנורה מזכירו בשם ר׳ משולם מבולטירנה. הוא היה איש פלורינצי ונסע לארץ הקדושה בשנת ה״א רמ״א (1481). הכ״י נמצא בבית אוצר הספרים בעיר פלורינץ, וחתכם ר׳ דוד קאפסאל העתיק אותו משני קובצים ושלחו לחתי׳ לונץ להדפיסו בספרו השנתי ירושלם ת״א, עם הערות מהמעתיק. והמו״ל תרגם קצת המלות האיטלקיות לעברית. תחכם ר׳ אברהם ברלינר הבטיח לכתוב על אדות חיי הנוסע משפחתו ומצבו ושאר הדברים הנוגעים לקורות סכתב המסע הזה, והמו״ל הבטיח מצדו לדבר מזה בארוכה בתוברות הבאות, אך לא מצאתי אדותו דבר בכל י״ג התוברות שהו״ל לסיפור המסע הזה יש ערך רב כי הוא מציר לנו דבריו בציר נפלא בכל קורותיו ונסיונותיו והסכנות הרבות שעברו עליו בדרך מסעותיו גם יספר בפרוטרוט מנהגי הישמעאלים ודרכיהם ומנהגיהם, ורק דבר אחד עומד לשטן להקורא כי בהיות הנוסע איטליאני הוא מערב בסיפורו מלים רבות איטלקיות, גם אין לשונו מזוקק ומהור כי משתמש בבטוים משונים וזרים משפת מדינתו שקשה לעמוד עליהם ולהביגם, והמעתיק הראשון נכשל כמעט בכל שורה ובכל מאמר, ובפרט השתבש בשמות המקומות והאנשים, ולכן הוכרחתי לעשות כמה תיקונים והערות נוספות על אלה שעשו המעתיק הראשון והמו״ל לונץ

א

[המלחמה בים] .. א) יום ב׳ כ״ח בו (מאי) ר״ח תמוז רמ״א, ראיתי איסולה (אי) אחר מצר ימין הנקרא ניסולי [1], ואיסולה אחר הנקרא שינביח [2].

ושם ראינו ארבע אניות גרולות באות נגדנו, שתים נפרדו והלכו דרך קאנריה ושתים באו אלינו באותו היום אחד שתי שעות, אניה אחת היתה מאלף ושמונה מאות חביות [3], והאחרות מאלף ומאתים, וראינו כל האניות היו מכוסות וארמי אינקוביירטה (והנשק מכוסה) כמנהג, ונם אנחנו עשינו כן וכסינו כל האניה עם טבלאות וחבלים, והשומרים עמדו איש על משמרתו עם כלי משחית ועם ריפארו (כלי מחסה ומגן) יפים וטובים כנהוג. ויהי ביום ההוא קאלמה (עת שקט) גרולה, ובהיותם קרובים אלינו הוציא בעל האניה שלנו חוצה המארקו יורים (תעורה מאושרה ע״י השופטים) להראות להם כי הוא ינובסי (חוסה בצל ממשלת ג׳ינובא) כראוי, וקרבנו זה אל זה אל מקום אשר יש מצד ימין שני איסולי, אחר נקרא קסטיל ייוראו והשני נקרא ליונגו. ויש בליונגו ארון לברו והוא תחת רודו [4] ובהתקרבם אלינו לא הוציאו חוץ שום סימן. וכא אלינו הקפיטנה עם הכונבארדי (כלי תותח) ולא רברו מאומה. והם התחילו להלחם בנו. והיו שניהם מצר אחר באופן כי חשבנו שהם קורסאלי קטלאני (שוררי ים מארץ קאטלוניא) ונחזקה המלחמה שתי שעות. אח״כ קראו אלינו ואמרו אנחנו ויניציאני ובעלי ארמאטה (אנשי חיל באניות) מויניציא ומרוע לא השפלתם הוילה (יריעת האניה) כראוי? ובתוך השני אניות היו חמש מאות איש כולם מלומרי מלחמה שהיו אניות ארמאטה, ולהם מאה ועשרים בונברדילי וספינגרדילי (כלי משחית המורים חצים וכרורים) וספינגרדילה על הנאביה (עליה) מהספינה הגרולה והיו גבוהות ומפרופות (קשורות) ואילנות (תורנים) כמו האניה שלנו, בהיות כי הם ארמאטה נעשו גבוהות לכתחילה, אף כי לא כל כך נסות כמו שלנו. באניות ההן לא היו כ״א כלי קרב ואנשי מלחמה, כי אינן נושאות סחורה. ויהי כשמוע הפאטרון (ארון הספינה) את דבריהם כי הם ויניציאני באניות ארמאטה ושם הראש שלהם שר פירירינו יושטיאנו, קרא לסופר בפני עדים

ואמר: „היו עלי ערים על מה שארבר" וכה היו דבריו: „אתה אומר כי הנך ראש מויניציא, באמת אתה ראש וזנב מסנאסי (כלבים) ומלסטים, כי הויניציאני אינם עושים כמעשים רעים הללו. ואם תאמר אני לא השפלתי הוילה כראוי, אתה לא עשית חובך להראות המארקו (התעורה) שלך, ולא רברת עמנו רבר אלא כי באת עלינו כאורב היושב לו בסתר והתחלת להלחם בנו, וגם הקורסאלי התונרמים והישמעאלים לא נהגו מעולם לבוא על שום ארם אם לא יקראו אליו ויבקשו ממנו שישפול הוילה, ואנכי לא הכרתי אותך, ואף אם הייתי מכיר אותך הייתי מראה עצמי באילו איני מכיר, כי ירעתי כי אינכם קורסאלי (שוררים) ורתי ויניציא דורשים כי תיכף תוציאו הוילה, ואתם לא כן עשיתם כי באתם עלי כליסטים. לכן אני מתרה בכם על כל נזק וכל הוצאה שנרמתם לנו. ואיני רוצה להשפיל הוילה מאחר שלא עשיתם חובתכם. ואם תרצו להלחם בי גם אני אלחם בכם ואהיה נקי מה׳ ומויניציאני כי אתם הנורמים ואתם הליסטים ואם אתם לשלום אף אני לשלום, אבל בשום אופן איני רוצה להשפיל הוילה". וכן כתכו הסופרים עם עריס כמנהג ונעשה הפרורישטא (המחאה) וכשמוע השר פירירינו יושטיאנו דכרי הארון שלנו וכי התרה בו, נפל פחד בקרבו פן הארון שלנו יביאהו לרין רז (משפט כמום) בויניציא וכי ינלה הרבר בקהל, ונתרחקו מעט ממנו והיו רוצים לבוא עלינו פתאום ללבוש אותנו היינו אינויסטירצי ב), ולבשו באניה הקטנה שלהם באופן שכמעט (בכח הרחיפה) ירדו במצולת ים, והאסקיפא (אני שיט) שלה טבע בים ע״י אבן אחת שזרק בו בעל הנליאה (ספינה) שלנו, ורק מפני שלא רצינו לעזוב האניה שלנו בי מספר הלוחמים עליה היו רק שמונים ומתנגדינו היו חמש מאות, ולולא כן ככר היתה האניה הקטנה שלהם אבורה בירינו. וכראות האניה הגרולה שלהם ככה באה מצד אחר ונתקרבו זו אל זו (הגרולה עם הקטנה) והמלחים השליכו שלשלאות של ברזל זה לזה והאניה שלנו היתה ביניהן ונתקרבו שלשתן יחר, ונתחזקה המלחמה וזרקו אש זה לזה ונשרפו כל הוילי שלנו ושלהם, ומתו ביום ההוא ששים ושלשה מאניות שלהם ועשרה משלנו, והמוכים בפצעים היו רבים מאר מכל צר, ובפרט משלהם בהיותם עם רב ואניות שלהם היו קטנות. וגם כי הינובסי הם יותר מלומרי מלחמה בים שאין כמוהם, והם הסכימו להמית כולנו למען לא ימצא איש להעיד נגרם שלא עשו חיובם להוציא המארקו חוץ כראוי וכן הרת — ונתחזקה המלחמה ער שתי שעות בלילה בלי השבתה באופן שלא נראה מלחמה כמוה בים ער היום הזה. ויהי אחרי עבור השתי שעות וראו כי לא יכולים להתגבר עלינו בשום פנים, וגם כי באניה הגרולה שלהם היה סוחר אחר יינובסי ונקרא מוסיו יואני בטשטה והוא הפריע את בעל האניה ממעשיו ויאמר שלא ראוי לעשות כן ויחלה פניו לאמר שים המשא הזה על שכמי ואני אתקן המעוות הזאת ואעשה פשרה ביניכם. אז קראו לאניה שלנו וקרא לאחיו של האפטרון שלנו שהיה יינובסי כמוהו ומשכיל נדול נ״כ ונקרא פראנקו, והיינכוסי הנזכר אמר לו תבא הנה ויהיה טוב לכולנו, וימאן האיש ללכת ויפצר בו וילך, והיו דברים ביניהם לעשות פשרה, והוא השיב כדברי אחיו בעת שעשה הפרורישטא, ולבסוף הסכימו כי יתירו השלשלאות של ברזל ואיש מעל אחיו יתפרדו. ועברו שתי שעות ויותר טרם שיכלו להתירן כי היו האניות רבוקות וקבועות זו בזו כל כך ויהי בלילה וישימו הויניציאני וילי חרשים על אניותיהם, והפטרון שלנו לא רצה לשימם על אניתו כי אמר איני רוצה שיחשבו שאני מפחד מהם, כי הלא רואים שאיני משים וילי חרשים כרי לברוח מהם, אבל אנחנו רוצים להמתין ונראה מה הם יכולים לעשות. ובלילה ההוא התחזקו האנשים וכסו האניה יותר בטוב עם פאלי (כר) ונייר אשר אין כמוהם לטוב. ויהי כבקר ויראו כי אנחנו לא שמנו וילה חרשה, ותפל לבם וישלחו את מוסיו יואן בטשטה הנזכר והסקריבני (הסופר) ויבואו באניה שלנו, והארון כשראו כך קרא לכל המוכים והביאם למעלה למען יראה כי יש לנו עם רב ולא נודע להם כי היו מוכים, ויכנסו בתוך האניה שלנו וררו הרבה, ולבסוף בקשו האנשים לקחת מהסחורה אריסקריציאני (כפי רצונם) והפטרון השיב כי לא יתן להם אפילו קליפה אחת מהבטנים כי היו לנו בטנים לרוב ער אין מספר, ושבו להם באניה ובולנו היינו עומרים ארמטי למושטר (במשטר לירות כלי תותח) ומוכנים למלחמה. — אחרי חצי שעה שלחו האסקיפו שלהם קשורה באניה קטנה עם שלשלאות רעים ובתוכה היינובסי הנזכר וכאו בספינה שלנו, אח״כ אמרו כי שמעו שיש באניה שלנו יהורים והם רוצים אותם בנוף ובממון ב״מ ח״ו (בר מנן — חם ושלום), וכי יניחו הסוחרים עם סחורתם ללכת לדרכם בשלום אך הפטרון השיב כי תחת רשותי כעשרה יהורים ולא אמסור אותם לכם ואפילו שרוך נעל משלהם, כי הבטחתי אותם ובאמונתי לא אכזב ומקרה אחר יהיה לכולנו. ולבסוף אחרי רוב דברים שהיו ביניהם נתן להם הפטרון למתנה — לא כמוברח — חבית אחת יין נריגי (מארץ יון) וסאקו נוצילי (שק של אגוזים) אחר וחתיכת נבינה ועברו מעלינו, והשפלנו הוילה מעט למען בבודם, וה׳ היה עזרתה לנו ולא נתן למוט רגלינו, כי יושיענו ברחמיו לעתיד לבוא,

אבי"ר. — אח"כ ידענו בבירור כי הויניציאני ענשו מוסיו פירידינו יושטיאנו הנזכר על הפעולה המגונה אשר עשה עשרת אלפים דוקטים והנכילו אותו מכל גבולי ויניציאני והסירו אותו ממשמרתו כי אינו יותר ראש מאניות הנזכרות, והפטרון שלנו קבל לנזקיו העשרת אלפים דוקטים, וזהו וראי בלי ספק.

הערות:

א) התחלת הספר חסר והחדש אשר עליו ירמוז הוא חדש מאי משנת 1481. ב) לבישה כלומר דחיפה ופקיעה חזקה בכח עד כי תכנס האניה לתוך ספינתם ונעשו דבוקות אשה אל אחותה כדי שלא יוכלו לירות בכלי תותח, והיו להם אנשי חיל רבים לגבור עליהם בכלי זיין קפנים.

[1] Nisiro [2] Simi. [3] Ton [4] Rhodes

ב

[רודו] יום ד' לחודש מאי שנת רמ"א הגיענו פה רודו, והיא מצר ימין ויש לה חוף והיא בשפלה ובהר, ובראש ההר מצד ימין (בשאתה מבפנים) עומד הבית של הנראן מאישטרו (האדון הנדול) דרודו. והעיר יפה והרורה במאד מאד, והרוכבים פירירי (רבוקים) לבושי מכלול וראיתי הנראן מאישטרי פנים בפנים והוא אדם ישר בקנה ויפה מאד והוא מנוע צרפתים עם זקן ארוך וכמו בן חמשים וחמש שנים. וראיתי כל החצר (של ביהכ"נ) עם חדריו בחברת הר' אברהם דאפני אשכנזי העומד עם יהודי אחר נבבד וטוב. וראיתי איך התונרמים החריבו את העיר כולה ובפרט היוריקא (מושב היהודים) בצד שמאל, כי שם היתה המלחמה והפילו ארצה כל הבתים ובית מוסיו גליאון דדודו ומה"ד עזדיה הרופא ובתים אחרים. ונפלה החומה סמוך לבית הבנסת, ויום אחר לפי דבריהם עלו התונרמים על החומה יותר מעשרת אלפי איש והשליבו הנראן מאישטרו מעל החומה, אך ה' בלל אותם והכו איש את אחיו ואת קרובו ויפג לבם כי ה' היה עזרתה לאנשי העיר, ועתה עשו חומות חדשים וחרשו כל העיר אשר במותה לא ראיתי ליופי. ונם עשו שני קסי (חריצים) בשפולי החומה אחד מפה ואחר מפה ובית הכנסת ביניהם במקום שנעשה להם נס. ובקשו הנוים מהנראן מאישטרו להסיר הבית הכנסת ולא אבה שמוע להם, כי הנה לא ינום ולא יישן שומר ישראל — האיסולה רודו מוקף שלש מאות מילין משייא ועד רודו העיר, ויש על האיסולה כמה כרכים, והיהודים יושבים שם בשלום רב. — זה היום יום ג' ב' יוניו רמ"א נסענו מרודו, ומצר שמאל רחוק מרודו עשרה מילין בנולפי (לשון הים) רסיטאליאה ראינו החרים בתונרמה. — יום ג' ה' יוניו רמ"א רחוק מרודו שלש מאות ועשרה מילין בבוקר היו רוחות חזקות נושבות מכל צד ולוחמות זו בזו, ורצינו להשפיל הוילה הנדולה ולא יכולנו והיינו בסכנה לתוך הברוני (הבר הרפא) מצד שמאל, והאניה היתה סובבת באופן כי חשבנו להטבע בים (ב"מ ח"ו), וה' היה עזרתה לנו כי הרוחות הלכו להם במשך שעה אחת —

ג

[אלכסנדריא] יום ד' ו' בו נסענו בסוף אלכסנדריא, ובהיות כי מת הפילוטי (מוליך האניה בחוף) שלנו במלחמה והאנקירי (ראש המלחים הממונה על העוגן) היה מוכה ופצוע ושובב במטה, הוברחנו לעשות אנקירי את אחר המלחים. ויהי כאשר נכנסנו בחוף נשתקעה האניה בארץ (על קרקע הים) והאניה חשבה להשבר, ותהי צעקה נדולה בספינה ובאו היינובסי מאלכסנדריא לעזור לנו בנאליאה אחרת וזרקו האנקיר (עוגן הספינה) ואח"כ קשרו אליה האניה בחבלים ורצו להוציאה חוצה ויחתרו המלחים בבח ונחתך החבל מהנאליאה אף כי היה נם ועב כמו הזרוע שלי. ולבסוף אחרי רוב הפצר הוציאו אותה חוצה, והיינו רחוקים מאלכסנדריא מיל אחד ושם עמדנו, בהיות כי אלכסנדריא היא באיסופייא (מלעים ומבשולים על שפת הים) ואינם יכולים האניות הנדולות להתקרב אל העיר, וה' היה עזרתה לנו ויצילנו בפעם ההיא כי היינו בסכנה נדולה ובו ביום ירדתי לאלכסנדריא, והיא מצד ימין בשפלה ועליה מנדלים והים בתוכה, ונאליאה שם כמו אותן של רומי אבל אינה נדולה כל כך, והנה בשתכנם בתוך אלכסנדריא סמוך לעיר תמצא ברך (מבצר) יפה עם ב"ב מנדלים והחומה עבה עשר אמות והולכת ממנדל למנדל וסובבת אותם בכתר בתוך העיר מצד אחר, ובנקל היו יכולים לשים הכרך באיסולה, אבל הסולטאני לא רצה לעשות כן בעבור כי מן הצד ההוא (בעיר) הולכים בכרך בהחבא. ומעולם לא ראיתי ברך יפה במוהו והוא חדש מזמן שלש שנים וחונים בתוכו בכל לילה שמונה מאות ממילוקי [5] (אנשי חיל רוכבים במצרים) כי כן הדת, ונושאים הממילוקי קפילו (כובע) ארום בראש ומקל בירם. וסמוך לברך הנזכר עשרים מוסקי (כתי מסגד לישמעאלים), ויהי באשר הנענו לשער תפשו אותנו ומצאו עלינו המעות שלנו אף כי היה תחת

בפות רגלינו, ולקחו לחשבון עשרה למאה. ואף כי מצאו המעות עלי שלא הנרתי להם [בב״ז חזרו לי המותר]. היהודים אינם פורעים פרוטה אחת בעד הסחורות אבל הנוים פורעים עשרה למאה, ואי אפשר להעלים המכס כי הם מחפשים כולם גם היהודים ואפילו הנשים.

דרשתי את הליבות אלכסנדריא וראיתי כי הם משונים בכל מעשיהם, והנשים רואות ואין נראות, כי נושאות צעיף שחור על פניהם ויש בו נקבים קטנים, ונושאות בראשון מיטרא (מגבעת) נייר בפולה לכמה בפלים אינקולאטה (רבוקה) ומצויירת ועליה מצנפת לבנה שמניעה עד קרסוליה ומכסה את נופה, והישמעאלים נ״ב הם לובשים בגדי פשתן ותמיד הם יושבים על השורטי (מחצלת קש) או על הטאפיטי (יריעות צמר פרושות על הארץ), והולכים בלי מנעלים ובלי בתי שוקים רק בגד פשתן עם אזור והבגד הוא ער חצי השוק. והנשים נושאות מכנסים ונשי התונרמים הולכות אל הספר פעם אחת בשבוע, והאנשים בהיפוך אין נושאים מכנסים ואין מספרים ראשם אלא מגלחים ראשם בתער בלי רחיצת הראש רק רחיצה במעט מים בספונ. האיש שלוקח לו אשה נותן לה מוהר ומהיום ההוא והלאה אינו חייב אלא במזונותיה, אבילה ושתיה בלבר, ולא בסותה, כי צריכה להלביש עצמה משלה, וגם כי תלר בנים היא חייבת במזונותיהם, ובעת שהיא הרה אינו רשאי לינע בה כי מוזהרים הם על שפיבת זרע לבטלה אפילו בנשותיהם, ולבן הם נושאים עשרים ושלשים נשים, ויש ישמעאלים שנולרו להם עשרים בנים ובנות בשנה אחת. בל האנשים רובבים על חמורים ועל פרדות, כי אינו רשאי שום אדם אפילו ישמעאלי לרבוב על סוס אלא הממילוקי לברם. והחמורים שלהם הם בתבלית היופי והבריאות ונושאים עליהם ברדילי וסולי (אובף ושלף) יקרים כי ראיתי ברדילי מהחמור ששוה יותר מאלפים דוקטים לרוב הפנינים והדימאנטי עם זהב טיראטי (חוטים דקים של זהב) שמשיחים עליו ובפרט בעובי הברדילי מלפני החמור. הישמעאלים נמשלו בנמלים וכבהמות נרמו, כמו הנמל הולך בלי מנעלי ברזל בך הם הולכים בלי מנעלים; הנמל רובץ ואוכל על הארץ בך הם רובצים ואוכלים על הארץ בלי מפה אלא על עור אחר אדום; הנמל ישן עם האובף שלו בך הם ישנים ורובצים על רגליהם ועל הבגדים שלהם ואינם מפשיטים הבגדים מעליהם בלילה מעולם. והיהודים עושים כמו הישמעאלים בבל ארצות ומדינות הסולטאנו, ואין להם לא מטה ולא שלחן ולא בסא ולא מנורה אלא אוכלים ושותים וישנים על הארץ תמיד, ובל מעשיהם בארץ ובהסבה.

אלכסנדריא היא גדולה כמו פירנצי (פלורינץ) והיא בנויה ביופי בולה וחומות העיר נבוהות ויפות אבל העיר חרבה בולה ופרוץ מרובה על העומר. הבתים הם יפים ובל בית ובית שתמצא יש קורטילו (חצר) אחת עם פלאסטירה (רצפה) לבנים ועם אילן ובאמצע וציסטראני 1 (בור) בתוך הקורטילו, ולבל בית יש שני ציסטראן. אחת בער המים החדשים ואחת בער המים הישנים, כי הנילוס עולה בכל שנה בחורש אונושט ומשקה בל אלכסנדריא וימלאו הבריבות שנבנסים המים לתוכן והם משקים את הציסטראני, כי אלכסנדריא חלולה תחתיה עבור הציסטראני הנזברות.

פירות אלכסנדריא הם טובים מאר ובזול, והלחם והבשר ובל מיני עופות בזול, אבל העצים יקרים מאר, והשמן והרבש והיין הם ביוקר מאר כי פורעים מבס נדול ועם ההוצאות עולה לפחות ב״ר למאה. ופשתן אלכסנדריא טוב מאר ובגדי פשתן יפים מאר ובזול ומעולם אין מי נשמים יורדים באלכסנדריא אלא לפעמים מעט בחורף, ולרוב הטל היורד בארצות ההם יפרו וירבו הפירות, כי לא ראיתי מעולם טל גדול במו שם ונראה במו מטר וחם חשמש ונמם. סיבת הזול בעופות היא, כי הם מגדלים אותם בתנורים, כי מחממים התנורים ומשימים בתוכם צואת בקר וסוס ומבניסים שם אלף או אלפים ביצים בבת אחת ובן עושים בבל יום, ובאופן זה יוצאים במשך שלשה שבועות אפרוחים חיים ועושים עופות לאין קץ.

בחרשי יוניו יוליו אוגושטו האויר מאלכסנדריא רע מאר, וזה כי שולטת שם רוחות רעות הנקראות „בורי״ א) שהורנת אנשים באילו יהיה רבר ב״מ ח״ו (בר מנן חם ושלום), או שנעשו עוורים ובמשך חמשה או ששה חרשים אין רואים בלל, ובעבור זה נמצאו באלכסנדריא חולי עינים לרוב. ושרי העיר בזמנים ההם הולבים למקומות אחרים ואינם רריס באלכסנדריא, ובפרט החיצונים הבאים ממרינות אחרות שאינם רגילים באויר זה המזיק להם והורג אותם על הרוב במשך שלשה חדשים, נם אין ראוי לאבול פירות בזמן ההוא.

והסיבה כי אלכסנדריא חרבה בולה, כי קם עליה מלך ציפרים (אי קפריסין) למלחמה ולבר אותה ומלך עליה שלש שנים והסולטאני מלך מצרים נלחם בו והרס ושרף העיר ותפש מלך ציפרים, והמלך מציפרים נדר מם למלך מצרים עשרת אלפים דינרי זהב בבל שנה, ומלך מצרים הניחו לשוב לציפרים ובן היה מהיום ההוא והלאה ער שלברו הויניציאני את ציפרים ואז קבל הסולטאנו המס הנזבר ממלכי ויניציאני בציפרים מרי שנה בשנה. ולבן היה ברעת הסולטאני לעזור לממשלת ציפרים ושלח בעד בנו

להמלך פירנציטי להתחתן עם בתו למען לא ימרודו בו אנשי ציפרים ויתנו לו מם כבתחילה, והוניציאני הסביבו ברבר והם נותנים מם להסולטאני תמורת המלכה (בת המלך) אף כי המלכה נשארת מבחוץ לציפרים וזה הוא ודאי, כי כן סיפר לי הגראן מאישטרו מהרת (תנאי החוק שעשו ביניהם) מהמלכה הנזכרת מאלכסנדריא

[היהודים באלכסנדריא] אחרון אחרון חביב: יש באלכסנדריא במו ששים בעלי בתים יהודים, ואין בהם שום קראי ולא שמרוני כ"א רבנים, ומנהגם כמנהג הישמעאלים במלבוש, ואינם נושאים מנעלים ויושבים על הארץ ונבנסים בביהכ"נ בלי מנעלים ובלי בתי שוקים ויש יהורים שזוכרים כי בימיהם היו שם ארבעת אלפים בעלי בתים ועתה נתמעטו כפרי החג ויש להם שני בתי כנסיות, האחר גדול והאחר קטן, ומעידים כל היהורים כי את הקטן בנה אליהו הנביא ז"ל ושם היה מתפלל, ויש בתוכו היכל (ארון הקודש) ואצלו כסא ונר דולק תמיד בתוכו, ויש לביהכ"נ ההוא שני משמשים האחד ר׳ יוסף בר׳ ברוך והשני ר׳ חליפא ונעשו מעצמם שמשים בביהכ"נ הנזכר, וסיפרו לי בפיהם כי בשנת רט"ו (1455) בליל צום כפור נשארו לישן בביהכ"נ הזה הם עם שנים אחרים ויהי בחצי הלילה ראו כולם דמות אדם זקן חשוב יושב על הכסא והסביבו ללכת לפניו בהבנעה ובהשתחויה ולשאול אותו איזה דבר, ובאשר התקרבו ונגשו אליו נשאו עיניהם ולא ראוהו עוד ואיננו כי לקחו אלהים וסיפרו לי במה נפלאות שראו בביהכ"נ, וראיתי אני בעיני ספר עשרים וארבע (תנ"ך) בקלף בארבע חתיכות כתיבה נסה אשר כמוה לא ראיתי ליופי, גם ס"ת שכתבה עזרא הסופר וראיתי חתימתו והוא הניחה לעזבון בבית הכנסת ההוא מאליהו הנביא ז"ל, ויש ברכה (קללה) על האיש אשר יוציאה מביהכ"נ גם ראיתי ספרים אחרים בכתיבת יד בביהכ"נ ההוא באלכסנדריא ראיתי ארבעה פונקו [2] (אהל למחסה מחום השמש) גדולים, אחד מפראנקי ואחר יינובסי והקונצלי [3] שלהם, ושנים מויניציאני והקונצלי שלהם והם כולם בדרך אחד בצר ימין כשתכנס לאלכסנדריא, וכנגדם באמצע פונקו גדול מהישמעאלים גם ראיתי להארמירליא (השר לספינות המלחמה) שיש לו יונה אחת וכל עוד שרוצה השר לשלוח כתב נחוץ לסולטאנו משים אותו בפי היונה או מקשר עליה הכתב והיונה נושאת אותו למצרים (קאהירא) ותניחו בחלון בית הסולטאנו ושם בחלון עומר איש תמיד לשמירה וזהו אמת בודאי ואין ספק בדבר — באלכסנדריא פורעים כל הגוים י"נ דוקאטי זהב לכל אחר אשר יכנס בעיר ואין יכול לצאת משם אם לא יפרע, והיהודים אינם פורעים מאומה רק צריך כל אחר לבקש רשות מהאמיר כאשר יצא משם ללבת לפסיוריטיני ויש להם ריפסיליה (שיירא) גדולה.

הערות:

א) הוא רוח מזרחי השולט ברוב ערי ארץ הקדם ונודע בפי הנוסעים בשם „זאמום" או „סיראקא" ובפי הערביים בשם „חמשין"

[1] Mamelukes [2] Cistern [3] Punka [4] Consul

ד

[מצרים] היום יום נ׳ בערב י"ב יוניו יצאנו מאלכסנדריא, ואני וחברי רפאל עם חברת מוסיו אנטיניאו, [ולקחנו רשיון] מהנראן מאישטרו ומהמלכה מציפרים כרי ללכת למצרים, ורכבנו על החמורים ולקחנו עמנו בחברתנו ממילוקי אחד למען ישמרנו בדרך ער רושיטו [1] בי שם נבנסים בנילום ויהי בהיותנו רחוק מאלכסנדריא כמו שלשה מילין קם עלינו הממילוקי הנזכר להרגנו כי מצא עלינו עלילות דברים ובידו קשת חצים וחרב ולנו לא היה כלי זיין, והוכרחנו לתת לו שמונה דוקטים, שלשה פרעתי אני עם חבירי וחמשה פרע מוסיו אנטוניאו הנ"ל עם שלשה חבירו וגם היה עמנו מוקרו א) עם גמל והיה נושא את כלינו, אך גם הוא כחש בנו והיה לאגודה עם הממילוקי הנ"ל.

יום ד׳ י"ג בו (יוני) הגענו ברושיטו, היא עיר יפה ועכבנו החמורים אשר רכבנו עליהם בקצה העיר על אם הדרך, כי מנהג הישמעאלים שלא להניח לשום אדם שיוליכו הפרדים והחמורים לתוך העיר, אלא כשתגיע למקום ההוא תעזוב אותם שם ותיכף באים ישמעאלים ולוקחים אותם כי הם מופקדים על זה וירדנו מעל החמורים חוץ לעיר, כי אין שום יהודי או גוי רשאי לרכוב בעיר אפילו על החמורים, ויהורים נושאים מצנפת ייאלו (ירוק) על ראשם בכל מדינות מלבות סולטאנו. וברושיטו שכרנו יירמא (אני שיט) אחת ללכת לעיר פואה שהיא רחוקה מרושיטו ששים מילין ונכנסנו בנילום, ויהי רוח חזק וטוב בנילום ואף כי היינו הולכים נגר המים נשאנו נם (וילון) והנענו אחר כ"נ שעות ומצאנו על הנילום מרושיטו עד פואה כל העיירות אשר אכתוב בזה שמותן, והן כולן על שפת הנהר מצד ימין ומצד שמאל, ואינן עיירות חומה אבל הן יותר גדולות מעיר פראטי מטוסקאנה מלבד הכפרים אשר על נהר נילום מאלכסנדריא עד מצרים שהם כמ׳ (כארבעים) כפרים, ועושים על שפת הנהר

נילוס צוקרו ורזי (אורז) לרוב ער אין מספר. כחצי מיל לפני ראשוטי נמצא אילן גדול מתמרים ושם מתחילים אלו הברכים בשמותם ער פואה: סא, מוהלאטי, אייריאה, ברונבייל, צינטינים, סיסיאה, רטימר, אסי, רכראי, מוהל טאכולי, ניקלי, פואה — סאלמון, נקריאה, טרוניאה, אמוניף, אכונטיכה, ייוריאוס, פיקליקליב, מירינאר, שאטאנוף, קאליאוב, בולאן. היא תחלת מצרים ועולה שם הנילוס

ויהי כהיותנו על הנילוס רדפו הרלפיני את המוייני (מיני רנים) והיו מרלנים מעל המים וכרחו מהם ודלנו י״ר מהם כתוך יירמא שלנו ונשארו שם, ובלילה ההוא אכלנו אותם צלי אש כפואה. וכתוך הנילוס ראיתי ככמה איסוליטי (איים קטנים) נחשים גרולים וגסים כאנשים ויש להם רגלים קצרות והעור שלהם קשה מאד והוא כמין קשקשת ואין ארם יכול להרגם בשום כלי זיין, רק בחורף כשהם ישנים באיסולה ופרושים על הארץ ובטנם למעלה או מורים חצים בקשת מעל היירמי ויורדים ככטנם והורגים אותם, והישמעאלים חותכים ראשם וזנבם אף כי זנבם קצר ומניחים לחיים התחתון ואוכלים את כשרם ויאמרו כי טוב מאר מאר למאכל. הישמעאלים קורין הנחש הזה אלטמסה, ואינו זן עצמו אלא מדגים, ובלע״ז קורין אותו קרוקודילי [2], ואמר אפיליניאו [3] שהוא מתגדל עד י״ח פסיעות, אבל אני ראיתי נחש חי כזה עד חמש פסיעות והם יותר גדולים ממני וגם מן רפאל חכרי ואלה הנחשים אין להם נקב למטה ואינם יכולים להוציא צואתם, אלא כי ה׳ כורא עוף והזמינו לכך, העוף הזה הוא כמו אווזה והוא לכן בולו ויש לו ראש והביקו שלו (חרטום) חר וארוך, ויש לו קרן רך וארוך בראשו וכף יד אחת שהוא מרים ומשפיל כרצונו, ובשהנחש צריך להוציא הצואה מקרבו הוא פותח פיו ויש לו שינים חדות ככלב, ותיכף כשהוא פותח פיו באים כמאה מאלה העופות וכל הקורם זכה, והעוף משים חרטומו בתוך פי הנחש ומרים קרנו למען לא ישוך אותו הנחש ואוכל הצואה שלו, ובשהנחש הוא מלא וצריך להוציא יותר יבא עוף אחר ויעשה כמוהו ער שיוציאו כל הצואה מקרבו דרך נרונו. והנחש אינו יכול לחיות כלתי העוף והעוף אינו זן עצמו אלא מהצואה של הנחש ההוא ושם העוף בלשון ישמעאל עפיש ובלשון לע״ז קורא אותו פליניאו טירקילו, ואף כי ירעתי כי לא יאמינו האנשים השומעים מזה עם כל זה לא אמנע מלכתוב זאת והנה נשבעתי כה׳ חי נפשי כי ראיתי הן הנחשים יותר ממאה והן העופות יותר מאלף.

ועתה נשוב למהלכנו, הנענו לפואה ושם שכרנו יירמא אחת ללכת למצרים, ובהיות כי היירמא הזאת שייכת לאחר משרי הארץ, והמנהג שלהם שמתפשרים ביניהם מי שיקח נוסע זה או זה עם סחורתו, ומי שהוא שר יותר לו משפט הכבורה ולוקח האנשים כחזקה עם רבושם ומשים ביירמא שלו והנוסע מוכרח לילך עמו כעל כרחו וקרה לנו כי שכרנו יירמא אחת כשכר שלשים מאירי (מטבע מצרים) ער מצרים, וכן נעשה השטר על ירי סופר ישמעאלי, כי אם לא תעשה כן כשתגיע למקומך יבקשו תשלומין כפלי כפלים ויותר ויכחשו התנאי שעשית עמהם ואחר שכתבנו השטר והיה כירינו לקח כעל היירמא כל המטלטלים שלנו כיירמא שלו ואמר עמי תכואו והיה רורש מאתנו עשרה רוקטי ואנחנו לא רצינו לשלם יותר מעשרה מאירי ורצינו לקחת יירמא אחרת, והיא הכיא אותנו לפני אלי הארץ ולפני האמיר, ואמר לו כלשון ישמעאל כי הוא עוכר האסטארי כקאסה של המלכה ב). והאמיר היה יודע כי המלכה היא כמצרים לבקשת המלך, לכן צוה לכעל היירמא שיחזיר לנו המטלטלים או שיקח העשרה מאירי, והוכרחנו לתת לו עוד עשרה מאירי והלכנו למצרים, והנענו שם יום א׳ י״ז יוניו רמ״א.

הערות:

א) שם ערבי למוליך חמורים וגמלים בשכר והוא מלוה הנוסעים. ב) הוא עושה הרבדים בבית המלכה והוא עושה כן ברשותה

[1] Rosetta. [2] Crocodile [3] Plino

ה

[קאהירא] ראיתי את מצרים (קאהירא) ודרשתי אחרי האנשים לדעת מעשיהם, ואם הייתי רוצה לכתוב ולתאר את ככור עשרה של העיר והאנשים אשר כתוכה לא יכיל כל הספר הזה, ובי נשבעתי כי אם יהיה אפשר לשים את הערים הנקוכים כשם: רומא, ויניציא, מילאנה, פרואה, פירינצי ביחר עם עור ארבע ערים אחרות לא יניעו כין כולן לסך העושר ומספר העם לחצי מצרים, וזהו ודאי, כי מצרים נחלקת לכ״ר קוורטירי (רובעים) ביחר עם מצרים הישנה שקוראין אותה הלועזים בכוציניאה (פאסטאט) ונספחת אל מצרים החרשה היא קאהירא שסמוכה לה חצי מיל, וכל קוורטירו יש בתוכו שלשים אלף בעלי בתים ובבית אחר יש ארבעה ושלשה בני בית, ומקפת מצרים יותר משמונים מילין ואם ישאל השואל האם חקרת אתה את מצרים או מנית את כל הבתים ואת כל העם הזה? ואהי כמהתל בעיניו, אשיב לו כי באלהי

השמים נשבעתי כי הטורצימאנו (מתורגמן) הגדול של המלך אשר שמו עתה סאנרי ווארדי הוא סיפר לי כל זה, באמרו כי בכל לילה ולילה מביאים לפניו השרים בכתב את מספר כל הנולדים והמתים בעיר ואעיד לי ערים נאמנים שהיו עמי בעת שסיפר לי זה ובפרט ר׳ רפאל חברי וה״ר יוסף בר יחזקיה אשכנזי שהיו באותו מעמד. ואם תשאלני איך היו דבריך עם הטורצימאנו? תדעו רבותי בי הלכתי לשחר פניו במצות הנגיד (ממצרים) בהיות כי הוא (המתורגמן) מזרע היהודים ובא למצרים להתגייר שם והוא ספרדי והפרינאוטינו (הערב להאפיפיור) נתן צו על הארץ (בספרד) ונתפשו כולם (כל היהודים), וזה האיש למען היות בן חורין החליף דתו ונעשה מודו [1] ויורע שבע לשונות, היינו יהודית ולועז (איטלקית) וטורקית וגריגו ומורו (יונית וערבית) ואשכנזית וצרפתית ובכל חצר הסולטאנו מדברים בלשון תוגרמה ועשה לי פרופרטי (יתרונות) רבים והנאות לרוב, שלא פרעתי מעולם מכס מהאבנים הטובות שקניתי במצרים כי פורעים עשרה למאה, וגם כתב אל הטורצימאנו בירושלם ואליו צוה כי לא יקח מידי מאומה כי היהודים שם פורעים שלשה דוקטי לגלגולת

ונשוב לענין ראשון מצרים הישנה שקורין אותה בבוציניאה היא חרבה כולה ומעט אנשים דרים בתוכה, ויש בה כנסת אליהו הנביא ז״ל כמו באלכסנדריא, ומעבר לנילום יש שלשה אוצרות גדולים כעיר פונטה דימאנטי [2] (בלי משפך מרובע), והם הפיראמידים אשר לא ראיתי גדול כמוהם מעולם אפילו ברומא, והם גבוהים מעל האבן (היסוד) הרבה מאד ואם יעמוד אדם בראש הפונטה באמצע ויזרק אבן לא יוכל לזורקה מחוץ להפונטה א) והם בנוים מאבנים גדולות עד שלא ישוער גדלן קרוב להם בית הכנסת של משה רבינו ע״ה אשר שם היה יושב ומתפלל קודם שהלך לדבר אל פרעה, והיאור בין האוצרות ובין קאהירא והמקום ההוא (שביהכ״נ שם) נקרא רמז, ואמרו לי יהודים רבים שנראו שם ענינים גדולים בכל יום ואוצרות יוסף נ״ב סמוכים להם. אמנם קאהירא החדשה מקפת נ״ב כמו שמונים מילין ואין בתוכה חרוב אפילו בית אחד ומשעולים מהעיר (שבילי העיר) קצרים מאד וצרים יותר מהמשעולים בויניציא, ונונעים הבתים זה לזה מלמעלה, ויש שמכוסים הדרבים עם עצי תמרים לסבת רוב החום הגדול והנורא אשר שם, ולולי זאת לא היה אפשר לחיות שם גם תמצאו במצרים יותר מעשרת אלפים איש המופקדים תמיד לזרוק מים בעיר כדי להשכיב האבק, ונותנים המים בחביות הרבה, ובכל רגע תמצא יותר מארבעת אלפים איש שנושאים עלים באר מים כמו מעיין [3] שיש לו קנלי (צנור) אל־דמסקינה [4] ב), ומוכרים המים לכל אדם בער פליאו [5] (מטבע) אחד לשתות בכלים נאים כמה שיחפוץ ואם חפץ לשתות מים נ״כ מאחרים (אחר שנתן הפליאו לאיש אחר שמכר המים והלך למקום אחר) נותן מתנה לנפש איזה פולידי (מטבע נחשת קטנה והם עשרים בלירא) ולוקח המים ממנו, ויש להם סימן (לרעת אם נתן מתחלה הפליאו) ובכל שעה ובכל רגע תמצא לשתות גם מים ריחניים (שיש להם טעם וריח) שמים בתוכם אם תרצה. ושותים מי הנילום היינו היאור אשר אין כמוהם בעולם לטוב. ואם ישתה אותם אדם מלא כרסו לא יזיק לו לעולם כי הם מתוקים כרבש ויוצאים מגן ערן — והנשים שם נושאות המכנסים ולא האנשים כמו באלכסנדריא, ונושאות על פתילי המכנסים אבנים טובות ומרגליות ובאון שלחן עשרה או שמונה חורין ומושכין דרך שם חוטים עם פתיל אבנים טובות והמורי (נשי הערביים) אין נושאות טבעות זהב אלא מכסף וכהן קושרות אבנים טובות ומרגליות, גם מציירות את בשרן במיני צבעונים שאין המים מסיר אותם בזמן ששה חדשים, אף כי הן הולכות בכל יום אל המרחצאות היינו שטופי (החמים בתנורים) כי אין בכל העולם שטופי יפים כמו במצרים, ושם הן עושות ההוצאות (נקיות). האוכף של החמורים שווין מחיר רב, והממילוקי נושאים באוכף הסוס אבנים טובות ומרגליות הרבה וגם על הרסן, דבר אשר לא יסופר. והם נקיים מאד בגופם והמודי הרוכב נושא לבוש בגד לבן יפה מאד, והממילוקי לובשים נ״כ בגדים נקיים, אבל באכילה הם חזירים, כי אוכלים על הארץ או על הטאפיטי או על כלי אוטונו (ארגז) אל־דמסקינה בלי מפה, ובשלחן אין משימים לא מפה ולא סכין ולא מלח, ואוכלים בלם בכלי אחד, גם עבד גם אדוניו, ואוכלים עם האצבעות ורובן תמיד קאקולי (כפופות) וכשהם רוצים לעשות כבוד לשום אדם מביאים יין זיביקו (צמוקים) שהוא יותר חזק מן המלוושיאה (מין יין) אלף פעמים, ותצטרך לשתות שתי פעמים טרם שיתנו לך לאכול שום דבר זולת פירות בלבד, סוף דבר תצטרך לשתות נגד כל המסובין וזה כי כל אחר מהם ששותה אומר לחיצון (לחבירו) „בכבודך" ולוקח פרי ונותן בידו ואומר לחיים ולרפואה, וכל אחד עושה ככה עד שתמתין שתי שעות טרם שתאכל וכבר ששיתי שת׳ פעמים, והם שותים גם כן ואם לא תשתה אתה עושה חרפה גדולה לבעל הבית ולי קרה הדבר הזה כמה פעמים אף כי ידעתי זאת מקודם, לכן עשיתי תנאי עמהם טרם שהלכתי ואמרתי להם כי אי אפשר לי לשתות כי יש לי מחלה בגופי, ובאופן זה הצלתי עצמי מהשתיה ההיא, אך רפאל חבירי

היה ממלא מקומי ובלי ספק לא היה מכיר בין ארור המן לברוך מרדכי ולי היתה השתיה כרת אין אונס תל״ח (תהלה לאל חי).— נשוב לענין ראשון. כמצרים יש פונדקי (חניות) גדולים עם רחוב באמצע וסביב להרחוב הבתים היינו מאגאזיני (אוצרות) עם שנים ושלשה וארבעה פתחים שהם סגורים בכל לילה ושומרים עומדים שם תמיד, ובתוך הפונדיקי יש כל מיני סחורה, והסוחרים ובעלי מלאכות יושבים אצל חנותיהם שהם קטנים מאד ויכילו (רונמאות) מעט מכל סחורה אשר להם, וכשתרצה לקנות מהם דבר גדול וסך מה מביאים אותך בהמאגאזיני ושם תראה פלאות מהסחורות אשר להם, כי אין להאמין שלכל פונדיקו יש אלף מאגאזיני ויותר, ואי אפשר למצוא שום דבר בעולם שלא תמצא במצרים בהפונדיקי אפילו היותר קטנים — הדרכים כמצרים הן קצרות וחשיבות אבל הבתים בשתבנם בתוכם תראה פלאות מאבני מוסאייקי ופורפורי (שיש ארום), וכותלי הבתים מצופים והכ טהור, עם קורטילי אשר הרצפה עשויה ממוסאייקי דברים נפלאים ורוב האנשים דרים למטה (בעליה התחתונה).

יום ו׳ כ״ב יוניו רמ״א ראיתי הסולטאנו פנים בפנים והוא אדם זקן בן שמונים שנה, והוא ישר בקנה, בעל קומה ויפה תואר לבוש בגד לבן, והיה רוכב, ויותר מאלפים אנשי חיל ממילוקי עמו ואמרו כי נמצא אוצר בעיר והלך המלך לראותו וכל מי שרוצה לראות הסולטאנו יכול לראותו בנקל כי יש לו כרך (מבצר) גדול ויפה בעיר, והוא יושב על הכסא ביום ב׳ וביום ה׳ בשבוע בפרהסיא לפני הגמון העיר וטורצימאנו אצלו והממילוקי מפה ומפה יותר משלש מאות להגין עליו ואם יש אדם שרוצה להתרעם על איזה חמס או גזל שעשו לו השרים והארונים יוכל להתרעם או וזהו הסבה כי אילי הארץ נשמרים מלעשות דבר שלא כהוגן

במצרים לא ירד מטר לעולם אבל דבר גדול הוא הטל הניתך ארצה בכל יום על הגנים והפרדסים במצרים, ומן הבולאק (חוץ בקאהירא) על הנילוס משקין הגנים דרך תעלות, ובבולאק יש מקום שעולים במעלות ועושים שם סימנים בקרקע מעלות על מעלות, ובשהנילוס עולה הוא מכסה המעלות, ויש להם סימן אם השנה ההיא רבת השובע או ממוצעת או להיפך. וזה אם המים עולים ומכסים שש עשרה מעלות ולא יותר היא שנת רעב ביותר ובשהם מכסים שמונה עשרה מעלות היא שנה ממוצעת ואם יעלו עשרים מעלות היא שנת שובע ואם יעלו עשרים ושתים מעלות היא שנה בתכלית השובע והזול וזה הסימן לא יעבור הנילוס מעולם ובכל יום מכריזים במצרים הנילוס עלה בך וכך ואחר שאינו עולה יותר הולך הסולטאנו עם עם כבר ועצום אל המקום ההוא בשירים ובתוף וכינור והסולטאנו בעצמו מתחיל לחפור במקום ההוא (לעשות תעלה למים להשקות הגנים וכו׳) ואח״כ חופרים עכדיו תעלות והמים יוצאים על פני כל הארץ ומשקים כל מצרים, וזהו לרוב ביציאת חרש אוגושט.

הערות:

א) מפני כי היא רחבה הרבה למטה, וכוונתו על הפירמידין, וגם הוא מעה לחשוב שהם אוצרות התבואה של יוסף ב) הוא כיור השופך מימיו דרך צנור לתוך הכלי, והצנור מצופה בזהב וכסף מעורב בציורים שונים ע״ד שעושים האומנים בדמשק

[1] Moor [2] Square funnel [3] Fountain. [4] Damasquino [5] Filipo [6] Mosaic

ו

[היהודים בקאהירא] במצרים יש כמו שמונה מאות בעלי כתים יהודים, וסך כזה בעלי בתים קראים, וחמשים כ״ב שמרונים וכבר ידעת כי הקראים מקיימים תורה שבכתב והשמרונים מחזיקים נ״כ תורה שבכתב בקצת אבל הם עובדים עבודה זרה א) והכתיבה שלהם היא משונה מכל הכתיבות, ואין להם אותיות א׳ ה׳ ע׳ ולא צ׳ ב ׳ח׳ כמו שתאמר יעקב אומרים הם יקוב, יצחק אומרים יסק, והרומה להם והספר תורה שלהם וכל ספריהם הם מהכתיבה שלהם ועולים על הר גריזים שלש פעמים בשנה ויש להם מזבח שם, ונושאים יונה של זהב ונותנים אותה על המזבח, ואינם הולכים לירושלם, כהיות כי הם אומרים כי הר גריזים הוא הר ירושלם, והם זובחים בכש אחר (לפסח) ואינם שוברים העצמות, ועומרים בשבנות לבדם, ויש להם בית הכנסת לבדם, ועושים שבת עד חצי היום ואח״כ מחללים אותו וגם לקראים יש בתי כנסיות לבדם וליהודים הטובים (הרבנים) ששומרים תורה שבכתב ותורה שבעל פה שהם כמונו עומדים נ״כ ביחד (לבדם) ויש להם ששה בתי כנסיות והמלך (הסולטאן) שם על היהודים ועל הקראים ועל השמרונים נגיד יהודי עשיר וטוב מדע ונכבד מאד שמו ר׳ שלמה ב״ר יוסף נ״ע, והוא נליד הארצות האלה ואביו היה נ״כ נגיד והיה רופא להסולטאנו. וממשלת הנגיד היא בכל מדינות המלך ובכל מלכותו על היהודים, הן בריני נפשות והן בריני ממונות, ועל דבריו אין להשיב ויש לו ארבעה שופטים (דיינים) ואלו הם בשמותם:

ר׳ יעקב בר׳ שמואל רבך, ר׳ יעקב אלפאבוייה, ר׳ שמואל בן עכיל, ר׳ אהרן מעפי, ושני סופרים ושמותם ר׳ יהורה בן ארובה ור׳ דוד אלחמר, ויש לו בית הסוהר ביום השני שהייתי במצרים שלח בערי ר׳ פארישיילה מרושיטו והנגיד הנכבר וכבדני במאר מאר. וזה כי בחיות שמה יהודי אחר סרסור גדול מאבנים טובות נקרא ר׳ משה דיווילה ריאלה שמני לחן לפניו, כי הרי כמו כ״ב שנים שהיה בביתנו בפירינצי ואדוננו אבינו ע״ה ככר אותו ביותר בנחלה שלנו שנקרא פולווירוסו, זכר את הטובה שעשה לו אבינו ע״ה וספר להנגיד מאבינו וממני כי היינו עשירים אז מיותר ממאה אלף דוקטים, ושבח אותנו במאר מאר, באופן כי מהיום ההוא והלאה הוכרחתי לישב אצלו כבית הכנסת, בינו ובין השופטים, גם הוכרחתי לאכול עמו כמה וכמה פעמים, ובהיות כי מעלתו כבר אותי לעיני כל ישראל, כולם היו מכבדים אותי, ורבים מהנכבדים ובפרט ר׳ יעקב דבארו היותר עשיר והיותר נכבד בעיר הוא ואביו היו רואים פני כראות פני מלך, והיו קוראים אותי לביתם לאכול ולשתות עמהם ברשות הנגיד, וזה כי לא יעיז אדם לקרוא לשום יהודי לאכול ולשתות עמו אחר שכבר אותו הנגיד לאכול על שלחנו, למען לא יתראה כאילו רוצה להיות נגיד כהנגיד. ולא די בזה כ״א גם נתנני הנגיד לחן בעיני הטורצימאנו הגדול להסולטאנו הנקרא סאגרי ווארדי שהוא מזרע היהודים כמו שאמרתי למעלה. וכשנסעתי ממצרים ללכת לירושלם עה״ק כתב הטורצימאנו בתב אל הטורצימאנו מירושלם והנגיד כתב אל הוויצי נגיד בעדי, באופן כי נתקבלתי שם בכבוד גדול כאשר אכתוב בעזה״ש בעניני ירושלם, כי לא פרעתי להטורצימאנו המס שפורעים היהודים והויצי נגיד נתן לי לרירתי בית מלא כל טוב

בין היהודים שם יש נכבדים רבים ובפרט אותם אשר זכרתי והיועצים העומדים אצל הנגיד אשר שמם ר׳ שמואל רבך ור׳ יעקב בנו, ור׳ יהושע אלחמר, ר׳ צדקה בן עוברי, ר׳ אברהם התלמיד והוא תלמיד ר׳ משה פישי לפי דבריו, ר׳ יעקב אלפאבוייה, ר׳ סולימאן אינשו, ובפרט ר׳ שמואל רבך ובנו הנזכר והוא עשיר גדול ובעל צדקה במאר מאר והמלך אוהב אותו והוא דופא למלך הסולטאנו, וגם ר׳ יעקב בנו הולך בררכי אביו והוא בן ל״ה שנים ירא אלהים וסר מרע אין כמוהם לטוב במצרים, וכבדו אותי בביתם ברשות הנגיד במה פעמים ושם נשתכר בטוב (בתור פקיד בבית מסחר) רפאל חברי, וממנו קבלתי לישטא (רשימה) אחת מכל הסחורות הבאות אל מצרים שתי פעמים בשנה שנושאים אותם הנוים לארץ קרישטיאני (ארצות הנוצרים = אירופא) שחם שלשת אלפים שלש מאות מיני סחורה והרוב מיני בשמים ומיני רפואות

והישמעאלים הם רעים לאנשים וחטאים לה׳ ואינם נאמנים בדבריהם לולי מורא המלכות. ואסור ליהודי או לנוי לישא האצבע השניה שלו ב) כי יוכל הישמעאלי להכריחה או יהרגו ב״ה ח״ו. גם אסור להם לעלות אל המוסקיאה (בית מסגר) שלהם. והישמעאלים כשנכנסים למוסקיאה עושים טבילה, וכל מוסקיאה יש לה מעין למען יוכלו לרחוץ בו חמש פעמים ביום, ויש להם חג (שבת) ביום הששי, אבל אינם שומרים החג אלא שתי שעות בל עור היותם בבית תפלתם ויש להם שני חגים בשנה, ומתענין שלשים יום רצופים פעם אחת בשנה, והתענית שלהם כמו התענית של היהורים, ועליהם יסר מי שסרר „עלינו לשבח" שהם משתחוים להב״ל ג) אות ה׳ כנגר ה׳ טבילות שעושין בכל יום, אות ב׳ כנגר כ׳ חגים שיש להם בשנה ואות ל׳ כנגר ל׳ תעניות

הערות:

א) דסות יונה שנמצא אצלם וספרש אח״כ. ב) להראות באצבע איזה דבר, כי נראה שמרים ידו בגאוה נגדם. ג) לפי דבריו נוסדה התפלה הזאת נגד אמונת מחמד, ואפשר שרוצה לומר שהתפלה מתאמת נגדם מפני שטלת הב״ל יש בה גימטריא שרומז עליהם

ז

יצאנו ממצרים יום ר׳ יוליו רמ״א. — יהי רצון מלפני הגבורה שיניעני לירושלם ואשלם נרדי ויחזירני לביתי לחיים ולשמחה ולשלום. — בו ביום בהיותנו רחוק ממצרים חמשה מילין ראינו בצר שמאל מאם הדרך אנוייה ² (פסל חרוץ) קטנה מאבן אחת ובנגדה גן שעושין הלוט (בוסם), וראיתי אותו גן שיש בו כמו מאה אילנות קטנים מאר ויש להם ענפים רקים והפוליה (עלה) שלהם קטנה כמו אותה מהגומי (נטף) אבל היא יותר ירוקה ויותר רקה, ויש בגן מעין מים חיים נובעים ומהמים האלה נותנים על האילנות ועל העפר סביב האילנות בבל יום ויום. והאילנות ההם אינם נדילים אלא בגן ההוא ובבר נסו הישמעאלים להוציא משם איזה אילנות עם העפר שלהם ולנטוע אותם במקום אחר וכל עור שהיו נותנים מאותם המים על האילן נשאר חי ורטוב אבל לא היה עושה בלסאמי (בוסם) אלא מעט מזעיר, אבל אם נתנו עליו מים אחרים יבש האילן. ובן היו עושים הבלסאמו: מסירין

הקליפות מן האילן וחותכין הענפים הקטנים ומשם זב הבלסאמו בתוך הכלי שמשימים מתחת, ואף כי הנן מוקף חומה יש לכל אילן חמש שמירות ואין ארם בעולם יכול לנגוע בהם. וכל הלוט שלוקטין פעם אחת בשנה מוליכין אותו אל הסולטאנו והוא נותן ממנו לאותם היושבים ראשונה במלכות מעט מזה וחי אני כי ראיתי בבית הטורצימאנו הנרול כי היה לו ממנו מעט שנתן לו הסולטאנו והיה לו חבר אחר שנקרא מחמר שהיה חוטב עצים ונפל הנרזן על רגליו והכה את האנורל מרגלו השמאלית וכמעט נחתך האנורל, והוא שם על המכה ההיא משמן הלוט, ובשלשה ימים שב ורפא לו והוסר כל סימן של המכה, ופלא נרול כזה לא ראיתי מימי. השמן הזה עבור ומראהו ברציני ׳, ומי שאומר שמביא הלוט לטוסקנה אל תאמין לו כי אי אפשר שיבוא ליר שום איש אלא ליר השרים הנרולים ומעט מזעיר.

בו ביום הלכנו עם הטורצימאנו שלי ושמו בכר יוסף בר׳ חזקיה ער עיר אחת נרולה ואינה מוקפת חומה ונקראת אלחניקה היא דפירים, והיא רחוקה ממצרים שני מילין, ושם עשרים בעלי בתים יהורים, שם המתינה ארחת ישמעאלים תוגרמים כרי ללבת עמנו לדרכנו לשלום. — יצאנו מאלחניקה יום ו׳ בבקר בעלות השחר י״ב בו (יוליו) עם השיירא שהיו כמו מאה ועשרים ישמעאלים ותוגרמים עם נמלים, ושם מתחיל המרבר, ויהי בהיותנו רחוק כמו ששה מילין אצל מקום הנקרא ברו יצא לקראתנו אורב אחר מהערבים רוכב על סוס, אך בראותו כי היינו רבים וחזקים עם קשתות והיינו רוכבים על סוסים ברח לו ובו ביום באנו אל עיר אחת כמו אלחניקה הנקראת בילבים היא גושן, ושם שלשה בעלי בתים יהורים נכבדים ובעלי מלאכה, והכינו לנו מטה ושלחן וכסא ומנורה בבית ההקרש (אכסנאי לאורחים עניים) סמוך לבית הכנסת יהורי אחר נכבר הנקרא ר׳ מלמר הכהן והר׳ רור בנו הביא אותי ואת חברי ביום השבת לאכול עמהם, ה׳ ינמול להם בכל הטובה אשר עשה לנו — עור בהיותנו במצרים בימים ההם ראינו בעינינו כי הסולטאנו ענש למיתה איש אחר בשם ארבאנו אשר היה ראש הליפטים והפשיטו עורו מעליו והתחילו מקרסוליו להפשיטו, על כן קם אחיו לנקום נקמת דמו והלך במרבר עם חמש מאות אנשים רוכבים על סוסים ורובי קשת והיו מלפטים כל ארם, והוכרחנו לפחור מהם ולעמור בבילבים, ולא נסעה השיירא ער יום השבת בערב כאשר הניעה בבילבים ארחת תוגרמים כמו ארבע מאות איש כולם רוכבי סוסים ורובי קשת שהיו הולכים ללאמין — יצאנו מבילבים יום א׳ י״ג בו עם שתי השיירות הנזכרות ובו ביום הנענו ער מקום קטן הנקרא חטארה, ושם אין דרים יהורים. הלכנו במרכר ובכל הררך הזה העמימילי (מעטפה) הלכן בראשינו כרמות הישמעאלים או תוגרמים ברשות הארון מהשיירא אף כי הוא ירע שאנחנו יהורים. בהיות בי היהורים והגוים פורעים הרבה קאפרי ר״ל מכם ואף כי אנשי המקום היו מרברים עמי לא הייתי יורע ומבין לשונם היו חושבים אותי ליושב בארץ תוגרמה, כי כל המעשים הייתי עושה כמעשיהם, הגם כי התוגרמים והישמעאלים אמונה אחת להם מ״מ מרברים בלשון אחרת ואינם מבינים זה את זה — יצאנו מחטארה ביום ב׳ י״ר יוליו ר״מ״א ובאנו למקום הנקרא סאלאחיאה, והוא מקום קטן כמו חטארה ושם פרענו הקאפרי כתוגרמים כי אנשי המקום פקירים מהסולטאנו לשמור הדרכים והרוכבים ויש להם רשות לקחת מכל סוס חצי מאירי הנקרא בריבם שהוא כמו רינר אחר שלנו, אבל היהודים והגוים מהם לוקחים יותר מהראוי מעשה לסטים, ואחר שפרענו הקאפרי הלשין ישמעאלי אחר את הטורצימאנו שלנו שהוא יהודי וקראו אותנו לחזור וקמו עלינו כל אנשי המקום והם רוצים ממנו שנים רוקטי, אך הארון התונר ראש השיירא קם בחמה שפוכה ויאמר כי באמת יהודי הוא אבל אני קניתי אותו לעבר והוא עברי, והצילנו מירם בכח אף כי היו צעקות נרולות ביניהם, והיינו חפשים תהלה לאל חי —

יצאנו מסאלאחיאה יום ג׳ ט״ו בו ובאנו לעיר ריוואיירא ושם פרענו המכס כתוגרמים ונם הוא מקום כמו חטארה, וריוואיירא ר״ל באר — יצאנו משם יום ר׳ י״ו בו ובאנו לקאסטיאה והיא עיר טובה עם עצי תמרים רבים אשר לא יספרו מרוב ואינה מוקפת חומה, ושם עומר הארמיראליה הנקרא אמיר, ושם פרענו המכס בולנו יהיה מי שיהיה נם בער כל נמל סוס וחמור, כהיות בי האמיר הזה פורע לסולטאנו בכל שנה ושנה כער המעבר הזה ובער התמרים ובער הרכוש (הפירות) היוצא מן התמרים אלף דוקאטי זהב לשנה והיה לנו לפרוע יותר משנים דוקאטי לולי כי אנה ה׳ לירינו כי הטורצימאנו שלי היה אוהב נרול להאמיר הזה ולכן לא פרענו כי אם מאירי. ומפני שלא יכולנו ללון ולנוח בשבת במרבר אם הלכנו עם הקארא־באנה ׳, לבן עזבנו אותם ביום ה׳ ועכבנו בקאסטיאה ער יום השבת, וה׳ אנה כי בערב שבת סמוך לכ״ר שעות בא קאראבאנה מתוגרמים כלם רובי קשת ונתעכבו בלילה ההוא, ותורה לאל כי שלח לנו מזל טוב, כי יזכנו ה׳ לעלות לירושלם ולשוב אל ביתנו לחיים ולשלום ובהיות כי האמיר היה אוהב לר׳ יוסף המתורגמן שלנו באמור שלח שני ממילוקי

לדכר לשר הקראבאנה למען נלך עמו ער עזה והפקידנו בידו, והשר הנכבד ראש הקראבאנה השיב בי נלבש חנור לבן במנהג התוגרמים והישמעאלים ולא נירא משום אדם בי על ראשו (אחריותו) ובעזרת האל יניענו אל מחוז חפצנו לחיים ולשלום. — יצאנו מקאסטיאה יום א׳ י״ח יוליו רמ״א עם חבורת התוגרמים הנזברים ובו ביום הנענו למקום הנקרא ביר דעבור ר״ל באר עבר והוא מקום קטן אשר שם באר מים סלמאסטרי (מלוחים). — ובאנו למקום הנקרא סאברי ושם עכבנו ער חצי היום, ובאנו בבקר לבית האובל במקום הנקרא ארערי, ובל אלו המקומות יש להם מכסים (בתי מכס) ונתעכבנו שם ער ערב אחרי עבור החום הנרול. ויהי בחצי הלילה בא אלי שר המכס וישאל לי בלשון ישמעאל ואנבי לא ידעתי מה להשיב והשר מקראבאנה השיב במהרה אל תדבר עמו בי איננו מבין לשונבם בי תוגר הוא, ועל בן לא הרגיש הישמעאלי בי אני יהודי. נסענו משם יום בי י״ם בו ובאנו למקום הנקרא מלחסין והוא מקום קטן נ״ב ושם עכבנו בל היום סמוך לב״א שעות, ושם מכס נרול. ובו ביום נסענו נ״ב ובאנו למקום הנקרא ערים היא סוכות, וזה המקום אשר בנה יעקב אבינו ע״ה ואין שם אלא בית אחר קטן חרוב, ושם מעיין אחר של מים מלוחים. ויהי בלילה והנה עלו עלינו כנים הרבה הנמצאים באבק המדבר והם נסים כמו שני זבובים וארומים מעט, ואומרים בי הם הכנים שהובה בהם פרעה, וינשבו אותי נשיבות נרולות, לולי שהיה לנו לימוני [4] בלע״ז אשר הבאנו ממצרים בי נודע לנו ארותם וידענו שאין תרופה לנשיבתם אלא במיץ מן הלימוני והמיץ הזה גורם שלא יפשה הנגע בבשר האדם. ובי נשבעתי בי בל ימי לא היה לי בל בך צער במו בלילה ההוא, וגם חברי רפאל הובה במוני ואחרים מהתוגרמים מהשיירא שלנו הובו נ״ב. — יצאנו משם יום נ׳ בי בו ובאנו למקום הנקרא עזיקה ובלשון ישמעאל נקרא עזאז, ושם מצאנו מעט מים מתוקים, והוא מקום קטן במו סוכות, ושם נתעכבנו בבקר לאכול ושבה נפשנו בעבור המים האלו, מפני בי בבל המדבר לא מצאנו אלא מים מלוחים. ושם עמרנו ער הערב ופרענו מבם במו במקומות אחרים, והוא סמוך לים ארבעה מילין והישמעאלים עושים שמירות בעבור הקורסאלי (שודרים) מהים, ורובם קורסאלי של רודו אשר יבואו בבל יום לתפוש רבוש הנוסעים דרך שם — בערב נסענו משם ובאנו בחצי הלילה למקום הנקרא אלחייונום (אל־חאן) והוא פונדקי נרול בנוי, ולא היה שם איש או אשה בי בלילה הקודם באו ארבעה דיינות מרודו ותפשו ששים אנשים שהיו עוברים בשיירות נדולות, ואלו שהיו באלחייונום נסו לקולם ועזבו בל אשר להם והלבו לעזה, והשודדים מהקורסאלי היו במו ארבע מאות איש ובאו לתפוש גם אנשי הפונדקי ולא מצאו אלא בליהם ובנריהם ויקחו את בל השלל וילבו להם. והי עזרנו בי לא הנענו שם מקודם בי אז היינו שבויים שם ב״מ ח״ו תל״ח (בר מנן חם ושלום תהלה לאל חי).

הערות:

[1] Aguglia. [2] Castor oil. [3] Caravan. [4] Lemons.

ח

[עזה] נסענו מאלחייונום יום ד׳ כ״א בו ובאנו בעזה, ויהי בהיותנו סמוך לעזה במו מיל שמענו בי אנשי ארבאנו השודדים שטו בארץ ואין איש יוצא מפתח ביתו. ובי הרנו שלשה אנשים סמוך לעזה ולקחו מהם שני נמלים עמוסי סחורה. ויהי בשמענו בבה נפל פחד השודדים בלבנו ובלב בל השיירא ער שהנענו למקום שאמר אברהם אבינו אל עבדיו „שבו לבם פה עם החמור", ושם שמענו בי הדרך הוא בטוח ער עזה אך לא נצא מעזה ער שיהיה לנו שיירא מארבעה ער חמשת אלפים איש ותהלה לאל חי הנענו לשלום בעזה. ובאשר הקרבנו אל העיר ראינו הפונדקי שקורין אלחייונום והם המקומות אשר חונים שם השיירות או המחנות, והם קורטילי (חצרים) נרולים מאר וסביבם עומדים האנשים אשר סביב הויליטי (ידיעות). וראינו בי בל המקומות ההם מלאים אנשים מפה לפה, בי בל השיירות אשר הניעו שם עכבו עכור הבלבול ההוא. והיו בעזה יותר משבעת אלפים איש ועשרת אלפים נמלים שהיו הולבים לדמשק. ועברנו אל־חייונום אחת סמוך ליירוקה ושם שמענו בי בל העיר נבוכה בי הנייפו ר״ל שר הארץ הלך נגר ארבאנו הנזכר לעזור לנייפו מעיר אחרת הנקראת דמלה או נת, בהיות בי אנשי ארבאנו קמו על נת והציתוה באש, ועריין לא נודע מה יהיה אחרית הרבר, ע״כ עכבו שם בל השיירות.

עזה קורין אותה הישמעאלים נאזה, והיא ארץ טובה ומושבחת ופירותיה משובחים וטובים מאד, ושם נמצא לחם ויין טוב, אך היינות אינם עושים אלא היהודים. עזה מוקפת ארבעה מילין ואין לה חומות והיא סמוכה לים במו ששה מילין, ובבקעה וכהר היא יושבת. ויש בה עם רב בחול אשר על שפת הים, וכמו חמשים (ששים) בעלי בתים יהודים

בעלי מלאכות, ויש להם בית הכנסת יפה אך קטן, וכרמים ושדות ובתים, ובכר התחילו לעשות היין החדש, ובכרו אותנו ביותר ובפרט ר׳ משה בר׳ יהודה ספרדי והוא בבר פה מעט, ור׳ מאיר ספרדי צורף והוא חותן ר׳ משה דוילה מארינה ריאלה היהודים יושבים ברום ההר — ירימם ה׳ — גם יש ארבעה בעלי בתים שמרונים והם יושבים בשפוע ההר ובראש היורייקה (מושב היהודים) נמצא הבית של דלילה והיה דר בתובו שמשון הגבור וסמוך לה מעט כמו שמינית מיל בגובה ההר ראיתי החצר הגדול אשר הפיל בחזקתו ובתקפו, והבתים ההם עתה חרבות ושממות, אך לפי הנראה ער היום הזה היה החצר או דבר גדול באמת. — ממצרים ער עזה רצ״ח מילין א), וכמה מעלות טובות למקום עלינו שהצילנו מן הסכנות שיש ממצרים לער עזה.

[הכנות לדרך ומנהגים] ולמען תדעו רבותי את אשר הוברחנו לעשות ואת אשר צריך כל אדם לעשות ער אשר יעבור בדרך ההוא, אספרם בקיצור: מן נן הלוט (בוסם) ער עזה וג״כ סמוך לירושלם הוא כולו מדבר, וצריך כל אדם שישא על בהמתו שני שקים אחד עם ביסקוטי ׳ (עוגות יבשות) ואחר עם תבן ומספוא, ונורות מים כי בכל הדרך לא תמצא מים מתוקים אלא מלוחים, גם תשא עמך לימוני עבור הכנים אשר כתבתי לעיל, וצריך שתלך עם שייראַ גדולה עבור הליסטים הנמצאים במרבי ההוא, ותלך לאט לשתי סבות, אחת במרבר ההוא יש אבק וחול רב והסוסים נכנסים בהם ער בריבהם והולכים בכבדות, ושנית כי האבק עולה ונכנס בפי האדם ומייבש את גרונו וממית אותו בצמא, ואם ישתה מן המים המלוחים החמים מביאים עליו צרה יותר מבראשונה גם מי שאינגו יודע לשון ערבי צריך שילבוש כמו תוגר למען לא יבירו שהוא יהודי או פראנקי (גוי) כי לא יצא ביובל ויפרע מעות לרוב אל הקאפרי ר״ל המכס אבל תצטרך לישא מכסה לבן בראשך כמנהג התוגרמים והישמעאלים, וסבנה גדולה היא פן ב״מ ח״ו איזה מהשייראַ יניד כי אתה יהודי או גוי. ואם תנצל מכל אלה תמצא תמיד אורבים בדרך שעומדים טמונים תחת העפר ער גרונם שנים או שלשה ימים בלי אכילה ושתיה בלל ומשימים אבן אחת לפניהם והם רואים אחרים והאחרים אינם רואים אותם, ובשהם רואים שייראַ יותר קטנה ופחותה משלהם יוצאים החוצה וקוראים לחבריהם, ורוכבים על סוסים שהם קלים בנמרים עם רמחים מקנים של קוצים בידם וברזל בראש כל קנה וקנה והם קשים מאד. גם נושאים מאצי פיראטי ׳ (חנית של שודדים) בידם ופוקליירי ׳ עשויים מנייר וזפת ורוכבים ערומים עם חלק לבר על בשרם ובלי בתי שוקים ובלי מנעלים ובלי ספרוני ׳ בלע״ז, ובאים על השיירות פתאום ולוקחים בל אשר להם ובל בגריהם והסוסים נ״ב, ולפעמים הורגים אותם אבל לרוב אינם הורגים רק מלסטים אותם, על בן הוא טוב שיהיו בשיירא חבורת תוגרמים בי הם בולם רובי קשת ואנשי ארבאני (בוראים) יראים מהם, בהיות שהם ערומים ואינם יודעים לזרוק החצים, ולפני שני תוגרמים ינוסו עשרה ישמעאלים. — ואם נצלת מידם יש עוד סבנה גדולה מן הקורסאלי ׳, והם לועזים בולם ובאים בסקופיטי ׳ (אניות קטנות) ובלי קרב והם מלומדי מלחמה. וגם אם תנצל מבל אלה ואף אם תלבש בגדי תוגרמים בשתגיע אל המבסים אם תעשה אפילו דבר אחר שלא במנהגם תיבף יבינו בי אינך תוגר או ישמעאל, והם אורבים תמיד. ואם תשאלני מה מנהגם ומה לעשות? צריך אתה בשתגיע במקומות ההם תיבף לחלוץ מנעליך ולישב על הארץ ורגליך בפופות תחתיך ושלא תוציא בלל רגליך חוצה ולא תעמוד על רגליך בלל, ולאבול על הארץ ואם יפול פרורים מן הלחם תלקט אותם ולא תאבל ער שתשים הלחם על ראשך וליתן אל המסובים מעט מבל מה שתאבל אפילו שאינם אוכלים עמך. ולא תפשיט מעולם הבגרים מעליך ובהם תישן בלילה. ואם שנותנים לך איזה דבר אבילה תושיט ירך לקחתו עם מעט הבנעה ובשתלך לצרביך השמר שלא תגביה את בגריך, גם בשתעשה מי רגלים תבפוף את עצמך ער שתהיה עם האבר סמוך לארץ שלש אצבעות ועשה צרביך והזהר שלא תפול מפה אחת על הרגלים ועל הבגרים בי אז טמא אתה [ותצטרך לטבול במים] ואחר שתעשה צרביך תקח אבן לקנח פי האבר או שתרחוץ אותו במים תיבף. גם לא תלך לבית שום אדם עם מנעלים ולא תדבר עם שום אדם אם לא תשב ורגליך בפופות תחתיך ואפילו לא יהיה לך אלא פת לחם אחת ובום אחר יין ויבוא אחר ויקחנו ויאבל ווישתה תניח לו לעשות בן, בי אף מלפני מלכים יקחו ואין להשיב ולדבר דבר ומנהגם בשהם הולבים לאבול יושבים בענול ובלם אוכלים מבלי אחר, והעברים עם הארונים שוים, ומשימים הירים בתוך הקערה תמורת תרווד (בף) ואינם משימים לפניהם לא מפה ולא סבין ולא מלח, ואינם מקנחים יריהם לעולם, אלא לאחר אבילה רוחצים את יריהם ער חצי הזרוע ויש שמקנחים את יריהם בעפר לבן דק והוא ריחני מאד וקורין אותו בלשון ישמעאל רחנייא. גם מנהגם שלא לתת מספוא לחמורים ולא שום דבר לשתות רק בל בני החבורה יחד, בהיות בי עון גדול בדתם שהסוסים או החמורים האחרים יראו אחד מהם אוכל ומצטערים את שאינם אוכלים, וזה צער בעלי חיים לבן צריך בל אדם שיהא זהיר מאד שלא יעבור על שום

אחר מאלו הענינים פן ב״מ ח״ו יבינו כי אתה יהורי או פראנקי ואוי מזלו של זה אם יפול ברשת זו. — ואף אם תנצל בכל אלה בעצמך יקרה לרוב כי הסוסים שתרכב עליהם ימותו או כשיניעו לירושלים יהיו כמעט מתים מסבת המים המלוחים ששותים ומרוב החום הגרול ומסבת האבק שיכנס בפיהם והחול שנכנסים בו ער הברכים ובצער גרול הולכים בו, וגם מסיבת מיעוט האכילה ורוב הדרך. ע״כ צריך אדם להיות זריז במעשיו ולהוסיף חכמה על חכמתו כדי להציל נפשו מאלו המקרים הרעים ולהיות תמיד דבק בה׳ ולהתפלל אליו שיציל אותו מידם, כן יהי רצון אמן. — במרבר הזה תמצא חמרים חמרים מעצמות גמלים וסוסים וחמורים שמתו שמה כאמור, ובמרבר לא תמצא עשב כלל, וצריך כל אדם שישא עמו ברזל אחר ארוך עם קאנפנילי [7] (עכם) בראשו כרי לתקוע אותו בארץ לקשור בו [הסוסים והחמורים שרוכב עליהם] כי אי אפשר לקשור אותם כרבר אחר אפילו בעשב כי אין גרלים שם וצריך שיהא הברזל ארוך כי החול אינו מחזיק הברזל אם לא תשקע אותו בארץ שתי אמות לכה״פ ואז הוא קשה מעט להעתיקו ממקומו. —

והוכרחנו להתעכב גם כעזה מפני יראת הליסטים שהם אנשי ארבאנו, אשר בעינינו ראינו כמצרים (כאמור לעיל) כי הסולטאנו צוה להפשיט את ראש הליסטים ארבאנו ומלאו את עורו תבן והרכיבו אותו בעיר על הגמל, ואחיו של אלבאנו יצא לנקום נקמתו עם אחוזת מרעים והם עם בבר והולכים אנה ואנה ללסטם את הבריות והמלך שלח אחריו חיל רב ולא יכלו לו, והתחילו הארבאני להתחזק, וגם כי יש לסולטאנו ממילוקי מעטים, מפני שמלך אסאמפיק (?) הנקרא אוסאן קסאן קם עליו למלחמה ובבש ממנו שלש עיירות והרג שלשים אלף ממילוקי וגם הרג הרנויירא הגרול ר״ל המשנה שלו אשר היה מרעיר כל ארץ, וכל הארבאני היו יראים ממנו יותר מהסולטאנו כי היה עושה בהם שפטים, ועתה מצאו מקום וזמן לעשות כל אשר יעלה על לבבם לעשות והאמיר מעזה באמור לעיל הלך לעזור האמיר מרמלה והלבו בארץ [לשמור הררכים] כאשר ראיתי בעיני, אך הארבאני התגברו עליו בו ביום והרגו כל אנשי חילו ובל חבורות הנייפו מעזה שהיו כ״ג אלפים ולא ניצל מהם אלא הוא לכרו וכמו מאה איש וסוסים אחרים, ולולי כי קמו לעזרתו ארבאני אחרים והם שונאים זה את זה כבר הגיע גם הוא לשערי מות. וישב לעזה אבל וחפוי ראש וכל הדרכים הם מסוכנים מאר מאר ולא ידענו מה נעשה, ה׳ יהיה עזרתה לנו. — בעזה עמרנו עד יום ב׳ כ״ז יוליו רמ״א, ובו ביום מצאנו בעזה את הנייפו מחברון, ר״ל השר הגרול משם, והיה לו לחזור לחברון ועמו יותר ממאתים סוסים ורוכבים עליהם, והלכנו עמו לבטח כי לא היה לנו לחוש מהארבאני כי כולם אוהבים אותו בהיותו שר על מערת המכפלה והארבאני מכברים אותו המקום יותר משאר אנשים. והנענו שם לשלום

הערות:

א) הדברים האלה הרשומים בכ״י להלן מקומם פה.

[1] Biscuits [2] Mace of pirates [3] Buclieri [4] Sproni [5] Corsair. [6] Schioppetta [7] Companelli.

ט

[חברון] חברון היא כמו עזה אבל בשפלה היא יושבת ואין לה חומות והיא עיר טובה וארץ שמנה. וראיתי מערת המכפלה שהיא בטבור הארץ, וזה רמותה: מקום המערה הוא שרה בחצי (באמצע) חברון והישמעאלים בנו עליה מוסקיאה (מסגיד) כמנהגם ועשו חומה על פי המערה ובה חלון (חור) קטן ושם מתפללין היהודים ווורקין בתוכו מעות ומיני בשמים, וגם אנבי התפללתי שם. והישמעאלים מכברים המקום במאר מאר ונותנים י״ג אלפים לחמים בכל יום לעניים לכבור אברהם יצחק ויעקב ובפרט לכבור אברהם. ונותנים לחם בחרדל א) ועגל רך וטוב כאשר נתן אברהם למלאכים. ולכבוד יצחק נותנים ציר ומטעמים כאשר אהב, ולכבוד יעקב לחם ונזיר ערשים כאשר נתן לעשו, וזה תריר בכל יום לא יחסר. ושם דרים כמו עשרים (שמונים) בעלי בתים יהורים ולא יותר, ומפיהם שמעתי כי בתוך המוסקיאה נגר קברות אברהם ושרה יש מנורת זהב עם אבנים טובות ונגר קברות יצחק ויעקב רבקה ולאה יש מנורת כסף עם אבנים טובות, ועל קבורתם משי ורקמה, וזה ירעו מפי הנשים שלהם כי הרבה מהן נבנסות בתוך המוסקיאה כי אין נכרות מפני הצעיף השחור שנושאות על פניהן ושומרי המערות סוברים שהן ישמעאליות. ומפיהן שמעתי נ״כ כי יש להמערה הכנסה מהקרקעות שעל המערה וכרמים וזיתים ובתים אשר לא יספרו מרוב שנותנים הישמעאלים בער המתים שלהם לבפרת נפשם, ומעות מהתושבים יותר מחמש מאות אלפים דוקטי זהב בכל שנה ושנה

מחברון יצאנו יום ג׳ כ״ח יוליו והלכנו בחברת שני ממילוקי טובים ונכברים, בהיות כי מחברון ער ירושלים לא נמצא שיירא אלא לפעמים קריש־טיאנו מאצינטורי [1], כי הקאראבאנה אינה עולה לירושלם, על כן הוכרחנו להתחבר עם אלו השנים,

ועמהם נתחבר ממזר אחר אשר היה ברעתו להרגנו ושמו היה עלי והוא ישמעאלי, ושמנו נפשנו בכפנו והלכנו עמהם והיה בערב באנו לכפר אחר נקרא חאליבי, והממזר הזה הלך בכפר ההוא ודבר עם שלשה ליסטים אחוזת מרעיו ללסטם אותנו בדרך ובא זה עלי ודבר על לבנו בערמה באמרו כי נלך עמו עם שני ממילוקי הנזכרים והוא יביא אותנו בדרך עקלתון שלא נפרע הקאפרי ער ירושלם, והאמינו הממילוקי לדבריו וגם אנחנו בן, ונסענו בחצי הלילה והוא סבב אותנו רחוק מחברון כמו עשרה מילין ושם בית אחד חרוב ומערה ושם קבור ישי אבי דוד, ואומרים כי המערה ההיא הולכת ער מערת המכפלה, ונהג אותנו זה הארור במקומות אשר לא עבר בהם איש מעולם ביער גדול על ההרים. ויהי באשר הנענו לחצי היער אמר זה הארור אלי אני רוצה עתה שנים רוקאטי כי בן נדרת לי, השיב חברי הטורצימאני אנחנו לא נדרנו לך אלא רוקאט אחר זהב, מ״מ ניתן לך את אשר תחפוץ בשנהיה בירושלם ועתה ניתן לך חצי רוקאט כי אין לנו יותר. והממזר היה רוצה לראות מעותנו על בן מצא לנו עלילות דברים, והיה לו קשת וחצים והיה רובב על סוס יפה ייאניטה [2], ונפרד מאתנו והיה הולך וקורא בהרים. ובשראו הממילוקי כך הלבו אחריו ודברו על לבו, וזה יוסף הטורצימאנו אמר להם (בי ה׳ שם הדבר בפיו) תדעו כי אם זה האיש יעשה עמנו רעה או שימית אותנו אתם לא תנצלו מכל פנים כי היהודים יודעים את המעשה כי הלבנו עם הנייפו מחברון ויבקשו אותנו בידו והנייפו יורע כי הלבנו עמכם ויבקש אותנו מידכם, ומה תשיבו לו? והממילוקי הנכבדים שלא היה רעתם להרע לנו השיבו אליו בחיינו! כי אנחנו נמית אותו, וגם היה להם קשת וחצים והלבו אחרי האיש והחזירוהו אחור, והר׳ יוסף הטורצימאנו הלך אחריהם בהחבא כדי לשמוע דבריהם ונשארנו אני ודפאל חברי לברנו באמצע היער, ושמע הטורצימאנו כי עלי אמר אליהם הניחו לי לעשות בי יש לי שלשה דעים אשר דברתי עמהם בלילה בחאליבי ונהרגם ונקח את סוסיהם ואת כל אשר להם וחלק בחלק תקחו כי עשירים גדולים הם ומי יבקשם מידינו? אז השיבו הממילוקי: אל תחשוב בזה, כי עלינו לשמור אותם כי אדונינו הנייפו מחברון הפקידם בידנו ועלינו למסור דין וחשבון מהם. אז השיב הממזר תאמרו לנייפו כי עזבתם אותם סמוך לירושלם או כי קמו עליהם הארבאנו והרגום וכי ברחתם בסוסיהם הטובים ורדפו אחריכם כי הבידו שאתם ממילוקי, ולא יבולתם להושיע אותם ואתם נקיים וכל זה שמע יוסף הנזכר שהלך אחריהם לדעת אם יאותו לו הממילוקי אחרי רוב דברים. ובראות הממילוקי כי לא היה עלי שומע בקולם, אמרו לו בחר לך אחר משנים, או תמות פה כי נהרוג אותך או תבוא עמנו כי אין אנו רוצים שתקרא חבירך, בהיות כי כל המשא (אחריות) הזאת מוטלת עלינו, ואם עמנו תבוא אנחנו נשבעים לך בחיי מלבנו כי לא נגלה סודך לשום אדם, ובאופן זה חזר על ברחו. והממילוקי אמרו לנו תניחו לנו ללכת קודם עם זה הארור ואתם תבואו אחרינו סמובים לנו, והרבה דברים היו ביניהם, והממילוקי שמו אותו בינתים למען לא יובל לברוח, והלבנו בבה בלילה לאור הלבנה ער אור הבוקר, ובראות עלי כי השחר עלה אמר לממילוקי אני רוצה לעזוב את סוסייתי הנה בכפר אחר, כי היה ירא לבוא לירושלם מפחדו מהממילוקי שלא ילשינו אותו אל האמיר בירושלם, והלך לו לאברון, ואנחנו הלבנו במרוצה ער בית לחם. ומשם על אם הדרך מצאנו את קבורת רחל, והיא מצבה גבוה מאבנים והישמעאלים עשו למעלה מקבורתה ארבעה עמודים וביפה למעלה, ומבבדים אותה ומתפללים שם היהודים והישמעאלים. וה׳ הצילנו מיד השודד והליסטים ההוא ואל הממילוקי נתנו רוקאט לכל אחר מהם תמורת הרשע, וג״כ לא פרענו שום קאפרי ע״י הסבוב ששינו כי שבעה קאפרי תמצא מחברון ער ירושלם ובו ביום הנענו לירושלם עיר הקדש לשלום וברוך השם אשר שלח לנו אלה השנים ממילוקי להציל נפשותנו ממות ומצאנו בדרך באר בקר ב) יותר מעשרת אלפים איש שהיו הולכים נגד הארבאני ואין יוצא ואין בא ראו רבותי שאם היינו מעכבים יום אחד לא היינו יבולים לעבור והיינו בסבנה גדולה, ברוך הוא וברוך שמו הנדול הגומל לחייבים טובות.

הערות:

א) ע״פ המקרא וע״פ המדרש. ב) הוא בור ביכר בערבית ותרגומו „בור הבתולה" ונקרא בן ע״פ מסורה שבתולת ישראל השליכו עצמן לתוך הבור ההוא בעת התורבן שלא יפלו בידי האויב והבור סמוך לקבר זכריה בנחל קדרון במזרח ירושלם ויש שקורין לו בור בנתן וצ״ל בור בנת שהוראתו בערבית בור בתולות, והספרדים קורין לו בלשון איספאניול בור אלטוציצאס= בור הבתולות (לונץ, ירושלם, ח״ו 59)

[1] Macinatori. [2] Gianetta

ו

[ירושלם] יום ד׳ כ״ט יוליו הנענו לירושלם עה״ק ובשראיתי חורבנה עשיתי קריעה ארובה טפח ואמרתי במרירות לב התפלה הראויה להתפלל אשר היא בידי בקונטרס קטן והנה ירושלם אין לה חומות

אלא מעט מן הצר ונכנסתי לשם, ואף כי חרבה בולה בעונותינו יש בה עשרת אלפים בעלי בתים ישמעאלים וכמו מאתים וחמשים בעלי בתים יהודים. — בית המקדש (ר״ל מקום המקדש בהר הבית) יבב״א עריין הוא מוקף חומה, ולצד מזרח שערי רחמים והם מכרול וטבועים בארץ והם סגורים, ובשולי השערים יש קברים מהישמעאלים, ומעבר מזה (בהר הבית) מקום המקדש של שלמה המלך ע״ה ובנין הישמעאלים, והאבנים הגדולות אשר בבית ליס (זה) דבר גדול וקשה להאמין איך בח ארם שמו אותן במקומן כמו שהן. וסביב למקדש יש וולטי ׳ גדולה עם עמודים היינו מכפנים על רצפה גדולה שהיא תוך המקדש (הר הבית) ומקפת הבית המקדש לפי דעתי כמו חצי מיל. ולצד מערב הרצפה יש מקום גבוה כמו שלש אצבעות א) ואומרים שהיא אבן שתיה. ושם בפה גדולה מוזהבת בתכלית היופי, מרובעת כמו עשרים ואולי כמו שלשים אמה הרבוע האחת, והיא גבוה הרבה ובסו אותה הישמעאלים בעופרת ואומרים כי היא בית קרש הקדשים בלי ספק ובשולי בית קדש הקדשים יש מקום גבוה שתי אמות וחצי וארבע פנותיו בלן של אבנים לעלות אל המקום ההוא ושם באר מים חיים ואצלו בנויה הביפה, והישמעאלים אינם נכנסים בו אם לא יעשו טבילה חמש פעמים, וכן אינם ננשים אל אשה שלשה ימים מקודם. ושם שמשים ישמעאלים שעומדים בטהרה לרוב. ובתוכה מרליקין שבעה נרות. ורעו רבותי, כי זה דבר שאין להסתפק בו כי בכל שנה ושנה בשהיהודים הולכים לבית הכנסת בליל תשעה באב כל הנרות שבעזרה הם נכבין מאליהן ואין יבולין לחזור להרליקן. והישמעאלים הם יודעים מתי הוא תשעה באב שהם עושים במעט ביהודים בעבור זה וזהו ברור ומפורסם לבל, בלי שום ספק — ולצד דרום תוך הבית המקדש יש בית אחד יפה וגדול והוא נ״כ מכוסה בעופרת ונקרא מדרש שלמה ובתוך המקדש (הר הבית) יש במו עשרה אילנות זיתים, ועתה בונים הישמעאלים בתוכו במצות המלך מקום בערו ברצותו לעלות לירושלם. והבתלים (החומה) סביב המקדש (הר הבית) במקום שהיה שבור ושרוף בנו אותו הישמעאלים והוא עתה מוקף בולו, אף כי ער (גלוי) הוא מאד ואינם גבוהים בכתחלה בעונותינו והישמעאלים השובנים בבתיהם ננד הכתלים גבוהים הרבה מהם ויש למקדש י״ב פתחים (שערים) אשר חמשה מהם ננעלים, שנים שערי רחמים שבאחר היו נכנסים החתנים ובאחר האבלים והם מכרול סגורים ושקועים מתחת לארץ שתי אמות ויוצאים מלמעלה ארבע אמות, ושלשה פתחים אחרים הם בנוים בחומה כי בנו אותה הישמעאלים ורשומם ניכר. ולפני כל אלה הפתחים תמצא דרבים רחבים ויפים עשוים אוולטי עם בתים מפה ומפה אשר שם היו דרים עולי רגלים, ועתה בעונותינו הישמעאלים עושים בהם חניות מכל מיני סחורה.

בית המקדש הוא בהר המוריה במקום שעקר אברהם אבינו את יצחק בנו ובנגרו לצד מזרח הר הזיתים ועמק יהושפט בינתים, והעמק הזה מתחיל מעט לצפונו של בית המקדש והר הזיתים עמוק בתחלתו וצר ואח״כ עולה ומתרחב הרבה למעלה, ובראש ההר מערת חולדה הנביאה ושם היא קבורתה ויש עליה מצבה ובנין גדול והבית הרום במקצת, וכשארם יורד מעט בשפוע ההר מערת חגי הנביא ושם מנוחתו בבור, ואצלו הרחק כמו שלשים פסיעות קבורת חבקוק הנביא ע״ה, ווהו בנגר בית המקדש. למטה בעמק נוטה מעט לצד דרום קבורת אבשלום ובנינו חרות מאבן גדולה אשר סביביו והוא עשוי אפונטי דרימאנטי ׳ דבר יפה מאד, והוא מגדל נבוה ועומדים סביביו, ובל הבנין מאבן אחת אף העמודים. וסביב למגדל במה מערות לצריקים הקבורים שמה לצד דרום. ויותר מעט לצד דרום היא מערת זבריה הנביא ע״ה, ועל המערה במו המגדל מאבשלום אבל פי המערה נראה וביפת המגדל היא משתי חתיבות, ואצל המערה במה מערות לצריקים הקבורים שם עם בית למערה אחת הבל מאבן אחת. העוברים על קבורת אבשלום גם הישמעאלים זורקין אבן על קברתו בעבור שמרד באביו, ויש בשולין גל אבנים גדול מאד ובבל שנה מסירים אותו הגל.

לצד דרום הר ציון היא עיר דור, ולמעלה סמוך לקבורת דוד יש בנסיה של נוים סן פרנציסקו. ומקום קבורת דוד הוא בית בנוי ויש לו פתח גדול של ברזל והישמעאלים מחזיקים המפתח ומכבדים המקום ומתפללים שם. ותדר למטה ובשפוע ההר ניא בן הנום ויורד אל עמק יהושפט ולמערב המילוא, שהוא כישור אחד וקרוב לעיר שיוצאים שם לטייל ובפרט היהודים, ובזו הדרך כשתלך לצד מערב במו מהלך שני מילין רחוק מעט מאם הדרך לצד ימין בשתסע לירושלם, תמצא מערה אחת עם פתח מאבן גזית ותבנם לתוכה והיא מכוסה בלה ויש לה במה מערות, מערה על מערה, דבר יפה מאד, ושם שבעים סנהדרין ובמקום ההוא התפללתי. ובשתלך עוד מהלך שני מילין תדר בעמק אחד שיש שם נשר אבנים גדול ובמקום ההוא הרג דוד את הפלשתי. ואח״כ עליתי על הר גבוה רחוק משם כמו שני מילין אחרים ורחוק מירושלם כמו ששה מילין או מעט יותר, והיא הרמה מקום ארונינו שמואל הנביא ע״ה וטרם הגיעי לרמה במו חצי מיל מצאתי שתי בריכות היינו ברבה העליונה וברכה התחתונה והיו ריקות

אין בהן מים. ויהי בעלותי ברמה בנובה ההר ראיתי עיר מבצר עם מגדלים גבוהים הרוסים ובית אחר סגור אשר היהודים מחזיקים אותו לבית תפלה והשמש מבית הכנסת אשר שמו ר׳ משה ב״ר שמואל פתח לי הדלת והוא יפה ויש לו וואלטה גבוה, ואח״כ נכנסתי בחדר אחר ותוכו רחב וגדול כמו הראשון או פחות מעט ובחדר ההוא סולם של אבנים יורד למטה במערה עם פתח נ״כ סגור ושם בית הכנסת אשר נר תמיד תוקר בו. ושם קבורת ארונינו שמואל הנביא ע״ה ואלקנה אביו וחנה אמו ושני בניו, ולשם מתקבצים היהודים בכל שנה ושנה ובאים גם מבחוץ לארץ מבבל מארם צובה שקורין עתה אליפו ׳ ומחמת ומעזה ומרמשק ומצרים ומשאר מקומות, ער שהחיצונים לברם הם יותר מאלף איש שבאים שם בכל שנה, בכ״ח ימים לחדש אייר, לקונן ולהתפלל במערה ההיא, כי בו ביום היתה נפשו צרורה בצרור החיים. ונוהגין כל היהודים הבאים שם לקנות שמן למאור בבית הכנסת ההוא. ואנכי הצעיר התפללתי שם במקום ההוא ונתתי שם שמן כמנהג, והיה לי קרחת בבר ועצום בעת תפלתי וזה היה ביציאת חורש יוליו רמ״א. גם ראיתי מקוה מים תחת מערה קטנה סמוך לרמה כשמינית מיל אשר שם היתה סבילת הצרקת חנה אם שמואל הרמתי. ובחזרתי לירושלם רחוק משם מיל לצד צפון ראיתי קבורת שמעון הצדיק במערה, ובכל סביבות ירושלם יש כמה מערות ובהן קבורים חסידים וצדיקים רבים ער אין מספר אבל אין אנו יודעים מי הם, רק אלו הרשומים וקבלה בידינו מפה אל פה מזמנים קדמונים אשר אין לספק באמיתותם, ובחיות כי גם הישמעאלים מכבדים כל אלו המקומות ויש להם קבלה עליהם נ״כ כמונו, והם אומרים ליהודים למה לא תלכו לקבר הצדיק פלוני או לקבר הנביא שמו כך. ואלו הקברים בקשו הישמעאלים כמה פעמים שיהיו סגורים ולהחזיק אותם בקדושה תחת ידם, וה׳ הפיר עצתם ולא אבה שמוע להם, כי לא ינום ולא יישן שומר ישראל.

בניני ירושלם הם יפים מאד ואבנים גדולות בהם יותר מבניני שאר המקומות שראיתי. והארץ זבת חלב ודבש אע״פ שהיא על ההרים והיא חרבה ושממה, והכל בזול. פירותיה משובחים ויפים במאד מאד, ויש רבש חרובין שהוא ריפירסקאטיכו גם רבש תמרים ורבש רבורים וחטה ׳ושעורה ודימון וכל מיני פירות בתכלית הטוב והיופי. ויש להם שמן זית טוב אבל הם אוכלים רק שמן שומשמין שהוא משובח מאד. והישמעאלים ונ״כ היהודים מהמקום הזה חזירים באכילתם כי כלם אוכלים מכלי אחר עם האצבעות בלי מפה כמו שעושים המצריים, אבל במלבושיהם הם נקיים, וגם יש להם חמורים אשר האוכף שלהם שוה הון רב כי שמים עליו אבנים טובות וזהב טירטו (חוטין). ודתיהם של הישמעאלים שונות מכל עם כי כל אחר לוקח עשרים ושלשים נשים ככל אשר יחפוץ ואין רואה אותן ער שיבואו לביתו. האנשים נותנים מוהר לנשים ומן היום ההוא והלאה האיש אינו חייב ליתן לה אלא לאכול, והמלבושים וכל ענינים אחרים שהיא צריכה עושה היא בעצמה, וכשהיא הרה הישמעאלים אין נוגעים בה ער שתי חדשים לאחר שתלד, כי עון גדול הוא ברתם לשפוך זרע לבטלה אפילו עם נשיהם וכל הבנים והבנות הילודים האשה חייבת׳ במזונותיהם וככסותם. על כן כלן זונות מפורסמות, וכשאינן רוצות לעמוד עם בעליהן הולכות לנייפו, שר העיר ואומרות כי הבעל שלהן אינו נותן טרף לשיניהן ונאמנות ברבריהן, וצריך הבעל ליתן גט לאשתו, כי הישמעאלים נותנים גט כמו היהודים וכל האנשים ונשים וטף יחזרים כמו ישמעאלים מתנהגים במדות האלו וישינים לבושים בבגדיהם. ואלה המנהגים מתפשטים בכל מלכות הסולטאנו לא בירושלם בלבד. וכתבתי זאת בהיותי באלכסנדריא של מצרים אך שכחתי לכתוב איזה ענינים ממנהגיהם ומשפט אחר הוא לכולם.

אנכי הייתי חולה בירושלם ביום שהגעתי שם ער צאתי ללכת לדמשק, והגעתי לשערי מות, לולי רחמי ה׳ כי יהודי אחד אשכנזי הנקרא ר׳ יעקב קולווראני הוא ואשתו וחמותו עשו לי כל הצורך למנהגנו (בעניני האכילה), אף כי הייתי עומד בבית הנכבר הויצי נגיד כמצות הנגיד ממצרים, וכבר כתבתי זאת לעיל באריכות. מכל מקום לא יכולתי לאכול וליהנות מכישוליהם בי משונים הם לאנשים שלנו וזרים לאיש הכריא כ״ש לחולה כמוני, אבל יעקב הנזכר וכני ביתו לא עזבוני ביום ובלילה והיו מבשלים בשבילי ובשביל דפאל חברי כי גם הוא היה חולה, אך אחרי אופן הריאיטי (אכילה לפי חוקי הבריאות) ובעזר ה׳ נתחזקנו גם יוסף הטור־ציימאנו הניע לשערי מות ועזבנו אותו חולה ואין לתמוה על החיצונים הבאים שם שיפלו בחולי אבל יש לתמוה איך שאינם מתים כלם, וסבת טורח הדרך ורוב החום אשר הארם סובל בדרך ובירושלם נושבות ככל יום, הן בקיץ והן בחורף, רוחות שונות מארבע פנות העולם אשר כמוהן לא ראיתי ונכנסין באברי הארם וממיתים אותו. ותמיד בכל העת שהיינו שם מתים אחר או שנים יהודים מיתה פתאומית והם נקברים בשיפוע בעמק יהושפט אשר שם בית קברות ישראל, וה׳ היה עוזר לי ולא עזבני וראיתי כל המקומות בירושלם במשך שני ימים כי קרובים הם. היהודים הנכברים הם אלו ׳ ר׳ יוסף רמונטנייא אשכנזי והוא הפרנס, ר׳ יעקב בכמ״ר

משה קוצי נגיד, חכם עמרם צרקיה בכמ״ר עובריה, שמואל רכבם בכמ״ר מרדכי, חלפתן רכבם בכמ״ר יעקב, יוסף בכמ״ר עובדיה, אברהם בכמ״ר נתן, שמואל ב״ר יוסף, עובריה ב״ר שמואל — אלו הם הדיינים והישישים מירושלם, והמשכילים שבהם הם ר׳ שלמון אשכנזי והוא רב, ר׳ נתן והוא רב, ושלשה או ארבעה רבנים אחרים אשר לא ידעתי את שמותם והשופטים הם אלו: שיך משה (שיך ר״ל שופט), שיך שמואל, שיך חלפא, שיך שבליאנו, שיך נפים וכל אלו הולכים בכל שנה ושנה וכל הקהל אחריהם על הר ציון ביום תשעה באב לקונן ולבכות, ומשם יורדים בעמק יהושפט והולכים על הר הזיתים אשר משם רואים כל בית המקדש וקוננים על חורבן הבית. והר הזיתים עדיין יש עליו ויתים וקורין הישמעאלים כל סביב ירושלם והר ציון איל־קורם, ר״ל הקדש, בהיות כי כל הארצות ההם קוראים אותה ארץ הקדושה. יהי לרצון מלפני אבינו שבשמים שתבנה במהרה בימינו, אמן

הערות:

א) בימי חמשנה היתה גבוה שלש אצבעות אך מעת שחפרו העפר מלפניה נראית גבוה כמו שלש רגלים.

[1] Vault. [2] A punte de diamanti. [3] Aleppo.

יא

[מירושלם עד ביירום] זה היום כ״ו אונושט רמ״א נסענו מירושלם לשוב לביתנו לשלום יהי רצון שיניענו למחוז חפצנו לשלום וישועתו תגן עלינו, ובו ביום באנו אל עיר אחת חרבה כולה ויושבת מעט בשיפוע ההר, והיא נוב עיר הכהנים רחוקה מירושלם פרסא אחת שהיא י״ב מילין, ושם אבלנו ועכבנו ער כי נטה היום עבור החום הגדול ובפרט כי היה לי קרחת בבר ועצום ובו ביום נסענו עם כאב גדול בראשי ער אשר לא יכולתי לישב על הסוס, ובחצות הלילה הגענו לעיר אחת נקראת רמלה היא נת, ורמלה היא כמו עזה ואין לה חומות, ושם עכבנו מעט ער אחר הבקר באלחייונום אחד ר״ל פונדקי במקום אשר החיצונים והקאראבאני ההולכים לדמשק חונים, כי הוא על הדרך ממצרים ער דמשק. ויהי ביום בואנו לשם ראיתי אחיו של המלך התונר שהוא עתה מלך בקונסטנטינופול, כי ברח מפני אחיו אבל וחפוי ראש ובמו ארבע מאות איש עמו ולא היה לו שוה פרוטה, והוא בחור בן כ״ג שנים או קרוב לזה, והוא קצר קומה מעט ושמן, ומטעם המלך הלבו בל שרי ירושלם לכבדו ובאמת היו אז בנת יותר משלשים אלף איש מלבר אנשי העיר שבאו לראותו והיו תוקעין (מכין) בטנבורי (תוף פשוט) בלע״ז שהוא ענול יותר מארבע אמות, ואין להם כלי ניגון אלא זה בלבד.

יום ב׳ כ״ח בו הגענו ביפו שהיא רחוקה מנת ששה מילין, ויפו הוא מקום חרוב כלו והוא על הים בשיפוע מקום נבוה מעט, ושם מגדל לשומר הים, והים שם הוא איסופייאה (מקום שפל ומלא סלעים על שפת הים), ושם מצאנו הנייפו מירושלם והתורגמן מהמלך שרד בירושלם שבאו ביום השבת, ועכר הגייפו עם אחוזת מרעיו בארבע מאות איש ועם חכורת הפלגריני [2] (אורחים עולי רגל) שהלכו אל הסיפולקר [3] (קבר ישו) כהר הגלבוע אשר הוא בירושלם וקורין לו הלועזים בלזוינו, ולמען הכנס אל המקום הנזכר פורעים י״ר דוקטי לגלגולת א), ועל כן הם מחויבים לעשות להם חכורה למען ילכו כסוחים מהארבאני או מאחרים. ובו ביום נכנסנו ברוניא מהפלגריני ובעל הרוניא שמו אגושטיני קמנטרינו והעלים מאנשי הפילגריני בי אנכי וחברי עברים, אף האמינו בלם כי אנחנו ב״מ ח״ו גוים סוחרים, ואנכי בהיות כי ידעתי שהם כלם אשכנזים וצרפתים רשעים וכלם היו נבורים שרים וארונים, על בן עשיתי להם הנאות לרוב למען לא יעיזו להרע לי אף אם ידעו אח״כ שיהודי אנכי. וכאשר רמיתי כן היה בי אחרי ששמעו כי יהודי אני נשארו מרעידים ועם כל זה מרוב אהבתם אותי בראשונה לא יכלו לשנות את טעמם.

יום ב׳ שלש שעות טרם אור הבקר עשינו וילה ללכת לחוף ביירוט כי שם היה לבעל הרוניא סחורה של בשמים שבאו מרמשק ורצה להוליכם לויניציא. יעזרנו ה׳ שנלך בשלוה ויניענו לביתנו לחיים ולשלום, וכן יהי רצון ונאמר אמן. — יום ג׳ בבקר כ״ט בו הגענו לביירוט, והיא עיר קטנה וחרבה כולה ואין לה חומות, ויושבת על הים והיא איסופייא ויש שם סקוליי [4] (אבני נגף היוצאים מהים), באופן כי לא יכולנו לגשת לביירוט ער חצי מיל, והלכנו עם הסקיפו ליבשה, ושם לא מצא בעל הרוניא את הסחורה וחרה אפו מאד, ותיבף אחרי האכילה שלח המוקארי (מנהינו) שלו עם שני חברים ואני וחברי עמהם ורכבנו על הפרדות ועל החמורים ללכת לרמשק ועמנו באו שני ממילוקי והמוקארי מהבהמות ר״ל בעל הבהמות והלכנו לרמשק בשני ימים וחצי. והדרכים אין כמוהם בעולם לרוע, הרים יותר תלולים מהאלפי מבולוניא [5], ובפרט קשה לאנשים המוכרחים ללכת ברדך ברגל מפני שהבהמות אינן יכולות לישא אותם בדרך הזה. והגיענו שם יום א׳ ג׳ סיפטמבר רמ״א.

חביות (טון, משקל שני אלפים לטראות), ובהתקרבה אלינו ננש רב החובל שלנו להשומר בהפרונה [2] (חדר) מהרוניא והזהירו שיעמור בעינים פקוחות לראות ממי היא הספינה הבאה לקראתנו, והשומר היה שיבור ואמר אין רבר רק מנרל אחר שהוא בארץ, ובאשר היתה הספינה קרובה אלינו צעק רב החובל מהספינה שלנו אל השומר שילך אל הפוייא (התורן באמצע הספינה ויוליך אותה לצד אחר) ולא יבלו [לפנותה ממקומה] והלבישו [3] (ננעו) זה את זה, באופן כי חשבנו ללבת במצולות ים ונשבר חצי הפרונה שלנו ונם שלהם, ותהי צעקה גרולה ומרה, וה׳ היה עזרתה לנו כי לא היה רוח חזק ולא הלבשנו זה את זה בחזקה ב״ב, ולולי זאת לא היה אפשר להצילנו כי היינו טבועים בים ב״מ ח״ו. — יום א׳ י׳ סיפטמבר שנת רמ״ו הנענו לציפרים, והיא אסילה (אי) המקפת שבע מאות מילין ומלאה בל טוב ופירותיה משובחים ויפים בתבלית היופי, והיא בויניציא, אבל אוירה רע ביותר מרוחות שונות שנמצאות שם תמיד. ויש עליה הנמון, ובה ערים יפות ואלו הן בשמותן: פאמ־גושטא והיא היפה שבבולן, ניקוסיא, ופאפי ולומישו, הן על הים מצד ימין ויש עליה עיר אחרת הנקראת בסקופייא מיפו עד ציפרים שלש מאות מילין — יום ב׳ י״א בו נסענו משם והיה רוח נרול וחזק ליוונטי מאיסטראי (מזרחית צפונית), ובו ביום עברנו איסולה אשר היא מהמלך פירנטי ועליה מבצר חזק נקרא קאשטיל רוייו. אח״ב מצאנו איסולה הנקרא קאפו הציריזוניא השייבת להתונרמים והיא בראש הנולפו ריסטאליאה. והמרחק מהאסולה רציפרים עד קאפו רציריזוניא ארבעה מילין, ומקאפו עד קאשטיל רוייו שני מילין.

יום ג׳ י״ב סיפטמבר חול המועד של סוכות הנענו לרודו, וכבר ספרתי לעיל (בתחילת נסיעתו) מעשה רודו ובניניה ע״ב לא אאריך עתה בסיפורה שם עבבנו בל יום ד׳ י״ד בו. יום ה׳ ט״ו בו בבקר יצאנו מרודו ומצאנו מצד שמאל איסולה אחת דחוקה מרודו מאה וחמשים מילין והיא סובבת (בהקיפה) מאה מילין ודרים בה יונים שקורין אותו סקראפנטו, והוא מצד התונרמים בים מירטיראנו [4] (ים התיבון) שהוא באמצע העולם לפי דברי המלחים — יום ו׳ ט״ז בו עברנו איסולה אחת לקוש־טאנדינה (שטאנריא) והיא דחוקה מסקראפנטי מאה ועשרים מילין ודרים עליה יונים, ובו ביום הנענו בקאנדיאה בשלום. וקאנדיאה איסולה מקפת שבע מאות מילין ויש עליה עיירות ובפרים הרבה והיא טובה ושמנה ומלאה בל טוב ויש לה חוף יפה ונדול מאד ויושבת בבקעה ובהר. בצר שמאל ובנגרה הערים מהתונרמים. ויש בה מיני פירות

הערות:

א) בטחיר הנסיעה נכלל נסיעתם וארוחתם ומקום משכנם (הוספים) כל זמן היותם בירושלם

[1] Spiaggia [2] Pilgrims [3] Sepulchre. [4] Scoglia. [5] Alpi Bologna

יב

[דמשק] העיר דמשק יושבת בבקעה בין שני הרים, ואין בכל העולם עיר יפה כמו דמשק, וסביבותיה ארץ טובה ורחבה, ופירותיה משובחים בתבלית היופי, ואינה מוקפת חומה. ולפי ראות עיני, היקף העיר ט״ו מילין ובתי העיר יפים מאד, ובכל רבר שבתובה היא עוברת ומברעת את מצרים ובל שאר העיירות שראיתי ער היום הזה, בי במותה לא ראיתי ברוב ההירור והסחורות שבה. ושם יש יציקה (של מטבעות) ועושים השארפי והמאיירי (ממבעות שונות) וחבריהם, והיציקה היא בחצר אחר עם רצפה נרולה ובחצי הרצפה מעין אחר נובע עם שני אילנות פרישיר והמעין ביניהם ויש לחצר שני פתחים נרולים ובפתח האחרון יש מרחץ אחר נרול היינו שטיפה [1] יפה בתבלית היופי ועם אבנים מוסאייקי [2] וריסאפרי [3] (מין אבן יקרה) רבר נפלא לראות. נם יש ברמשק ארבעה ביזארי [4] (שוקים לסחורות) נרולים, האחר מאבנים טובות ומרנליות, השני מבל מיני בשמים, השלישי מבל מיני משי, הרביעי מבלים רמסקוסי [5] מנחשת מצופים זהב וכסף. ויש פתחים אל הביזארי הנזכרים, ושם עומרים שמירות ביום ובלילה וענין נפלא הוא לראות סוחרי העיר ואת סחורתם — נם יש ברמשק ארבע מאות וחמשים בעלי בתים יהורים עשירים ונבברים וסוחרים בלם, ובראשם יהורי חבם ונבבר וחסיד ר׳ יוסף הרופא ונעלם שם אביו ממני, ויהורים אחרים רבים ונבברים אשר לא ידעתי שמותם ובבר אותי במאר מאר ר׳ יוסף הנזבר ונם אחרים מהעיר. — יום ד׳ ו׳ בו (סיפטמבר) נסענו משם וחזרנו לבירוט בלי סחורה, והסיבה לא ידעתי והגיענו שם יום ו׳ בעלות השחר ח׳ בו, ובלילה ההוא הלבנו לדרבנו לשלום.

הערות:

[1] Shower Bath. [2] Mosaic. [3] Diaspri. [4] Bazaars. [5] Damasque.

יג

[חזרה לאיטליא] יום ז׳ בחצות הלילה ט׳ סיפ־טמבר בא לנדרנו ספינה אחת מויניציא, משלש מאות

משובחים ולחם ויינות מלוושיאה ובשר ורגים הכל בתכלית הטוב. ובראש העיר חוץ לשער יש בורנו [4] (מנרל) גדול ויפה מאד. רוב הדרים בעיר הם יונים, ויש כמו שש מאות בעלי בתים יהודים, ולהם ארבעה בתי כנסיות על אם הדרך וכל עובר ושב רואה אותם, אנשי הקהלה עומדים ביחד ורובם עושים הסובות על הדרך, והם סוחרים ובעלי מלאכות, ופלא הוא איך אינם נסקלים מהגוים היונים שהם רשעים גמורים עבור הבתי כנסיות והסובות שעושים בדרך. ולמען תדעו את רשעתם רעו נא כי אסור ליהודי הקונה איזה דבר מהם שישים ירו על המחורה או על הפרי מהמובר, כי אם נגעה ירו בו יצטרך על כרחו לקנותו ולתת לו בל מה שיחפוץ — גם גרול עשה לי הקב"ה בו ביום, וזה כי הלכתי בערב על אסקיפו אחר מן הנמל כדי לדבר אל בעל הרוניא, וברצותי לצאת מהאסקיפו נשמטה האסקיפו תחתי ונפלתי במצולות ים וטבעתי יותר מעשר אמות עם כל הבגדים ועם היופיטו [5] (סרבל ארוך וחשוב) משי שלי, והיו בסקרצילה (חנורה) שלי כל הפנינים והאבנים הטובות שקניתי במצרים קשורים במעט טפיטה [6], ונהפבה האסקיפו כולה ונפלו משוטי המים בים. ורצה ה׳ כי בעל הרוניא ראה שנפלתי בים וצוה למלחים שירדו במהירות להעלותי ומרקו סקריווניליו היה הראשון לירד אחרי ואנכי נשענתי בו ידי ורגלי והעליתני מן המים ותפש אותי על יד ימינו וארבעה מלחים אחרים שהיו על האסקיפו עזרו אותי והסירו באלף כחות הסרבל מעלי ואחרי כן העלו אותי ליבשה וה׳ הצילני, ברוך הוא וברוך שמו הגרול ומחמת כי באו מים ער נפש תיבה נכנם בקרבי השחפת והקרחת ועמדתי שני ימים ושלשה לילות ער הקרחת ההיא בבית הנכבר גרליהו למירב, ושם היה רופא יהודי חכם ונכבר עשיר וגביר שמו מוסיו משה והוא אשכנזי מימים קרמונים, ולא עזבני ביום ובלילה ונתן לי רפואות ושבתי לאיתני הראשון. — מרורו ער קנריאה שלש מאות ועשרה מילין.

יום כ׳ י״ט סיפטמבר רמ״ב יצאנו מקאנריאה ללכת למירון ונם גרול אחר עשה לי השי״ת כי הייתי יושב תחת האילן (תורן) מהרוניא ולא ידעתי על מה קמתי, ותיבה אח״כ נפל מאליא (פרק) אחת מהאילן במקום אשר ישבתי, ויתמהו כל האנשים בראותם הפלא הגרול ושעשה לי ה׳ שעלה ברעתי לקום ולהציל נפשי ממות, כי אילו ב״מ ח״ו לא זזתי משם לא היה אפשר לי לקום להנצל מרוב כובד הטליא, וברוך המפליא לעשות אשר לא נתן בח למשחית לחבל, יהי שמו מבורך מעתה ועד עולם ובו ביום ראיתי בהרי תונרמה מצד ימין מקום הנקרא קארפו סן ויסינציאה [7] רחוק מקנריאה מאה ושמונים מילין — יום ג׳ כ״ר בו בערב הגענו באיסולה אחת שהיא מצד שמאל ומקפת שלשים מילין והיא קרובה למולון שני מילין ונקראת ספאיניציאה. ואחר חצי שעה הגענו למורון, היא עיר קטנה על הים מצר שמאל והיא איספייאה [8] ויש להם כרך (מבצר) יפה חזק מאד חוץ לשער, ובשולי הכרך דרים היהודים כשלש מאות בעלי בתים וכלם עושים במלאכה וסחורה, וכברו אותי בביתם, ובפרט ר׳ אהרן בהן בכמ״ר מתתיה כהן צרק, ור׳ אליעזר ור׳ מתתיהו ור׳ זכריה יצ״ו בניו של ר׳ אברהם הנזכר, כולם הם נכברים מאד, ויש עוד יהודים נכברים במו ר׳ אברהם מכירי, ר׳ מרדכי וונסורה, ר׳ נתן ובניו, ורבים זולתם אשר לא ידעתי שמותם. מורון אינה איסולה אלא היא ארץ קיימת — יום ה׳ כ״ו סיפטמבר נסענו ממורון ונכנסנו באסקיפו אחת ללכת אל הדוניא והיינו שלשה אנשים אני ושני גוים והאסקיפו היתה קטנה ושני נערים היו מנהיגים אותנו ונתנו הרימי (משוטים) זה בהפך זה באופן שהפכה האסקיפו וכולנו נפלנו במים. ורצה ה׳ כי כבר הייתי מחזיק בירי השמאלית את הסולם מהנאליה ולא נכנסתי במים אלא ער הצואר והאחרים הלכו במצולות ים ויצאו חוצה כי היו יודעים לשוט ויהי ברצותי לאחוז ביר ימין הסולם מהנאליאה היה באצבעיי סמוך לאנורל טבעת אחת עם קאמיאו [9] בתכלית היופי והיה בידי למשכון בער ששה דוקטי ממשה פיירו מתורנמן מהנליאה ויצאה הטבעת מידי ונפלה בים והוכרחתי לשלם אותו עשרים דוקטי כמבואר בפסק דין שיש תחת ידי אשר פסקו שלשה ארביטרי (בוררים) בפשרה יחד, וגם אנכי הייתי בסכנת מות, ברוך פורה ומציל — בו ביום בהיותנו סמוך לאיסולה אחרת הנקראת פרורינו שהוא מצד שמאל והרי תונרמה מצר ימין והיה לנו שורוקי ליונטי [10] (רוח סערה מארצות המזרח). ויהי בהיותנו סמוך לשם דרפו אחרינו ארבע אניות קורסארי, וראש הקורסארי נקרא פילוושינו, וברחנו לאיסולה אחרת הנקרא פורטו ייונקי, כי רצו לתפוש אותנו בהיות כי מוסיו אנושטינו קונטרינו בעל הרוגיא מהפלגריני היה לו בימים קרמונים ריב וקטטה עם מוסיו פילוושינו הנזכר, וע״ב פחר ממנו וברחנו ממנו לעולם התונרמים מצד ימין.

הערות:

[1] Pruna=Cabin [2] Invest. [3] Mediterranean Sea. [4] Borgo. [5] Guibetto [6] Tapistry [7] St Vicento. [8] Spiaggia. [9] Cameo [10] Surocety levante

יד

[קורפו] זה היום יום ג׳ ב׳ אקטובר רמ״ב הגענו בקורפו, והיא מצד שמאל על הים באיסופייאה, והיא איסולה ויש לה בורנו (מגדל) גדול ויפה, ויושבת בשפלה וכהר ומוקפת חומה, ויש לה שני קסטליטי [1] (היכלים) יפים וחזקים מאד זה בנגד זה. ובתחלת הבורנו הוא השוק, ומשם באים לויניציאה על הרוב הסקייבוני [2] והבוטרני. ויש בקורפו שלש מאות ב״ב יהודים, נכבדים ועשירים. הרי הטורקיא נגד קורפו רחוקים משם ארבעה מילין, והולכים ער רוראבו, וכל הטורקיא היא בארץ קיימת וכנגדה עיר קורפו כאמור. — נסענו מקורפו יום ד׳ ג׳ אוקטובר רמ״ב ללכת אל מחוז חפצנו לשלום, והיינו בגולפו דויניציאה. ויהי בלילה רוח סערה גדול וחזק והיה מאיסטראי לוונטי (רוח צפונית־מזרחית) והשפלנו הארטימוני והמיזנו (מפרש־האניה הגדולים) והלכנו בלילה ההוא עם הטריקיטו (ירועה קטנה) מאה וחמשה מילין, וביום עברנו איסולה אחרת הנקראת לאשורשה הוא המקום אשר מלך פראנצו עמר בהחבא עם הארמאטה שלו נגד התורנ, והיינו סמוך לנגדו י״ב מילין וסמוך לאוטרינטו שני מילין. ובהיות בי הארטימוני נשמט (נשפל) בעצת האנקיירי (ראש המלחים) קרע הרוח הגדול את הארטימוני מראשו וער סופו והמים היו הולכים על הרוניא מעבר לעבר ונכנסו מים רבים בדוניא, ער שבאנו לראנושה ושם עמדנו. ונכנסנו בלילה ההוא לראנושה והיא עיר יפה ער מאר אשר כמוה לא ראיתי ליופי ולהידור, וכמעט אומר שהיא בדרך פירינצי, ואנשי ראנושה הם עשירים בתכלית וסוחרים נדולים, ומלובשים באדונים, אבל יהודים אינם דרים בה. — ומקורפו ער ראנושה שלש מאות מילין, ויושבת מצד ימין והיא עיר חפשית כמו פירינצי. — יום ה׳ ד׳ בו נסענו משם ומצאנו מצד שמאל רחוק מראנושה ארבעים מילין איסולה הנקראת למליגה, ומשם והלאה מצד שמאל איסולה אחת נקראת לאנושטא ואחרת נקראת הסקייבו, והם משועבדים לויניציאה ועברנו דרך קאנאלו (תעלה) המתחלת מארץ ראנושאי. והקאנאלו ההוא רחבה מיל והרוח לא היה שולט שם, אך באשר עברנו משם שלט בנו הרוח וכמעט שנרחפנו בסקוליי (סלעים בתוך הים) לרוב הרוח ונקרע בל הטרינקטי (אחד ממפרשי האניה), וחי נפשי בי הלכתי סמוך לסקוליי חצי אמה, ברוך המפליא לעשות — יום ו׳ ה׳ בו עברנו ארץ קיימת והיא מצר ימין ועליה עיר נקראת זארה והיא הסקובונייא. ועברנו עיר אחת נ״ב מצר ימין נקראת אנונה, וכנגדה מצר שמאל איסולה נקראת ליסה׳ ועליה עיר ליסה מוקפת חומה אבל היא קטנה ובלילה ההוא נכנסנו בקאנאלי אחד שהוא רחב רביע מיל ואורך שלשים מילין אשר מצר ימין הוא ארץ קיימת [3] ומצד שמאל סקאייבו (שפת ים) נקראת [4] סן פיירו אניימו רחוק מאנונה שלשים מילין, ורחוק חצי מיל רומיטוריאו [5] הנקראת סן פיירו אניימו. — יום ז׳ ו׳ אוקטובר רמ״ג רצינו לבוא עד עיר קטנה יפה שהיא בצד ימין רחוק מסן פיירו אניימו מאה ושלשים מילין, והנה קם רוח נדול באופן בי חזרנו לסן פיירו אניימו ועמדנו שם בל יום ג׳ ט״ו אוקטובר רמ״ב, וטרם אור בוקר יום ד׳ עשינו וילה. ויהי בחצי היום בהיותנו בקאנאלי אחד רחב רביע מיל בקאנפי ספולה, והקאנאלי ארוך חמשה מילין, ורצו איזה מן המלחים להפוך הוילה הנדולה, ומלחים אחרים אומרים כי אין עת עתה להפוך אותה כי נשב רוח חזק, והיתה מחלוקת ביניהם, ולאחרונה הסכימו להפוך הוילה ולא היו יכולים ונקרע הארטימוני פעם שנית ובמעט שנשמט הפוייה (התורן הראשי) והיו בל המלחים ואנחנו ובל הפלנריני אוחזים בפוייה ולא היו יכולים להחזיק אותנו והיינו בסבנה נדולה ער מאד, וה׳ היה עזרתה לנו ויפוזו זרועי ידינו א), יהי שמו מבורך על בל הטובות שעשה לנו, אמן. — בו ביום בערב ויהי קולות וברקים וענן כבד על ההר והמטר נתך ארצה עם רוח קרים חרישית אשר במוהו לא ראיתי מעולם, ובאה עלינו נרופו (קבוץ של נלים רבים) אחד בהיותנו סמוך לוילה ובמעט שלא נתננו בארץ, וה׳ היה עזרתה לנו כי עבר הנרופו תוך שעה אחת, ובפעם ההיא רחף אותנו הרוח סמוך לארץ (ליבשה) עשר אמות, ואני נשבעתי כי מפי המלחים שמעתי כי בל עוד היותם על הים לא ראו רוח חזק ורע במוהו, כי נלי הים היו עוברים בבל צד ובבל פנה מהרוניא והיתה הולכת תחת המים ואח״כ נשמטה חוצה, וה׳ הצילנו מהסער ההוא יהי שמו מבורך לער, ובמה מעלות טובות למקום עלינו, ובסוף שעה אחת סמוך ללילה נכנסנו בחוף פולא ושם זרקנו את האנקורי (עונן) בים. ועכבנו יום ה׳ ויום ו׳ ער עבור הסער הנדול שהיה בים, וה׳ רצה שנעמוד בפורטו כי ביום ה׳ נטבעה בים אניה אחת עמוסה מלוושיאה ארבע מאות חביות, והיתה קרובה אצלנו ולא יכלה ליכנס ונטבעה בים ושם האניה אל־נאריל׳ ולא ניצל מהם אלא איש אחד שרכב על חבית והים זרק אותו עם החבית אל אניה אחרת, ברוך פודה ומציל — ופולא היא עיר קטנה מאד מצד ימין, ויש בחצי העיר קורטילי (חצר) נדול מאד ויפה ונראה שהוא חרש ויפה לראות הנגים והפרדסים שיש בתובה ואין דרים שם יהודים כ״א מחוץ לעיר.

ביום א׳ בבקר י״ד אוקטובר רמ״ב באנו לכרך יפה שהוא מצד ימין רחוק מפירינצי עשרה מילין ונקרא רובנייו, ובו ביום הנענו לפירינצי בחצי היום, ומקורם היינו בפחד גדול מרוח חזק שהיה על הים וברחמי השי״ת הנענו לשם בשלום. בפירינצי יש חוף גדול מאד עשוי בעין זה (חסר הציור) ומשלש צדדיו ארץ קיימת עם זיתים ואילנות אחרות, והפורטו (הנמל) הוא דבר יפה לראותו, כי אינו עשוי בכח אדם אלא בטבע. ובתוך החוף יוכלו לעמוד אלף אניות בעת הצורך, בל כך רחב ועמוק הפורטו פירינצי היא עיר קטנה ויפה מאד והיא מצד ימין מעט בשיפוע, ונמצא שם מכל אשר ישאל האדם, ואין דרים בה יהודים (דירת קבע) אלא בולם או רובם מויניצא ושם עמדנו ער י״ח אוקטובר לסבת הסער הגדול שהיה בים, ודרך הים מסוכן מאד מאד מפירינצי לוויניציא מפני רוב הסקולי ונם יש מקומות שהמים שפלים מאד ומי שאינו בקי בטיב המקום יכשל עם הספינה או עם הרוניא בקרקע הים או באיזה סקולייו, ע״כ אסור לכל אדם בעל רוניא או ספינה לעזוב העיר ולפרוש בים אם לא יקח עמו פילוטו [9] (מנהיג) מפירינצי ועל פיו ישק הספינה והרוניא והוא עומד בראש במקום רב החובל ונם אנחנו לקחנו פילוטו אחר ונסענו בלילה ההוא ובאנו בשבע שעות ער סמוך לוויניציאה שמונה מילין, ונשתכר הפילוטו, ובהיות שם הרוח החזיק אותנו טרם השלכנו האנקורי, באופן שכמעט טבענו הרוניא ממוסיו פיירו לאנדו שהיה בפרונו (בחרר האני שיט וקרא להם להזהר) ונתרחקנו ממנו מעט, ולולי זאת היינו בסכנה גדולה ועצומה ובו ביום באנו לוויניציאה. זה היום י״ט אוקטובר רמ״ב תהלה לאל חי שלוים ושקטים. — מפירינצי עד ויניציאה מאה מילין.

[סך הכל] מבואר בזה כי מנאפולי ער ירושלם עה״ק אלפים ושמונה מאות ושבעים ושלשה מילין; מירושלם ער דמשק מאתים ושמונה מילין; מדמשק ער ויניציאה חמשת אלפים ושבע מאות ושלשה מילין. סך הכל המהלך שעשה הר׳ משולם בכמ״ר מנחם מוולטרה בלכתו לירושלם עה״ק היינו מנאפולי ער ויניציאה שמונת אלפים שבע מאות ושמונים וארבעה מילין. ה׳ ישלח לנו גואל צדק לנאלנו ויעלנו לירושלם במהרה עם כל ישראל חברים, ונאמר אמן.

הערות:

א) אחזו את התורן בכח עד אשר הקימו אותו המלחים במקומו.

[1] Castellete — Castles. [2] Schiavoni. [3] Ragusei [4] Lissa. [5] Terra Firma [6] Romitoiro. [7] gruppo—Squalor. [8] Malvasea. [9] Pilot.

בריך רחמנא דסיעין

מכתבי מסע לרבי עבדיה מברטנורא

שכתב מא״י בשנות רמ״ז—רמ״ח (1487—8).

מבוא

אחד מהנוסעים המפורסמים חיה רבי עובדיה מברטנורא שחי במאה החמש עשרה באיטליא, ונסע לא״י ומת בירושלם בערך שנת ר״ס (1500). הוא נודע בתור מפרש המשניות, ופירושו נקרא „פירוש הברטנורא״ ע״ש כנויו שהיה רב בעיר ברטנורא מחוז פלורי באיטליא. ר׳ עבדיה עזב את אביו הזקן ובני ביתו ויצא מעיר קשטיליא (ספרד) באחד לחדש סיון רמ״ו 1486) וישב בנאפולי (איטליא) ונסע משם בעשרת בטבת שנת רמ״ז דרך פלירמו, רודוס, אלכסנדריא של מצרים, ודרך המדבר וביום י״ג ניסן שנת רמ״ח (1488) בא לירושלם. ומשם שלח מכתב לאביו בשמונה לאלול רמ״ח ומכתב שני כתב לאחיו בכ״ז אלול רמ״ח. ומכתב שלישי לפלוני אלמוני כ״ב סבת שנת ר״ן. במכתביו הוא חותם שמו עבדיה יר״א, ע״ש עבדיה מבני הנביאים שאמר לאליהו ועבדך ירא את ה׳ מנעוריו. ובאמת יש משפחה איטלקית עד חיום בשם „ירא״ וחרב הכולל בפירארא נודע בשמו ר׳ יוסף ירא ז״ל. — הנוסע האלמוני שבא אחריו לא״י בשנת רנ״ו מזכיר את

ר׳ עבדיה בכתבו ואומר עליו „שעל פיו ישק כל הארץ ובלעדו לא ירים איש את ידו, שהיה ר״ע מרא דארעא דישראל״. שני חכמים חיו לפני הרב חיד״א (עי׳ שם הגדולים מערכת גדולים ערך ע׳ קטעים מהם) ר׳ יעקב רייפמאן ישתדל להשוות דברי ר״ע בעל המכתבים לדברי ר״ע מפרש המשניות באמונות ודעות, ומביא המסופר בכתבו על הקרוקדיל „שמכנים ואינו מוציא והעוף אובל המותר ההוא שעושה בהיותו פותח פיו לשמש ונכנס העוף בפיו ואוכל המותר ההוא״. והוא כעין מה שכותב הרב מברטנורא על הנמר „שהוא נולד מן חזיר היער והלביאה, כי בעת יחם הלביאה מכנסת ראשה בסבכי היער ומנחמת ותובעת את הזכר והחזיר שומע קולה ורובצה, ונמר יוצא מבין שניהם (פי׳ אבות פ״ת כ׳). וכן מה שכותב בעל המכתבים „ואין איש אשר יתעסק בפלסופיא ויטה אחר דעות אריסטומלום וחבריו שם רשעים ירקב״, מתאים עם מה שכתב בפירושו על אף הקורא בספרים החיצונים (סנהדרין פ״י א׳) „ספרים החיצונים ספרי מינים כגון ספרי אריסטו היוני וחביריו״ (גנזי ישראל צד XXIX). גם לשונו יפה וצחה כעין לשונו בפירוש המשניות, ובשפתו תברורה הוא נעלה על כל כותבי המסעות בעברית בימים ההם.

ר׳ עבדיה המון היה בן אחיו או בן אחותו של ר״ע מברטנורא וחי בצפת בשנת שכ״ו (1566) כנראה מכ״י המונח בבודליאנא באוקספורד, וז״ל: „אלו דברי תצעיר תולעת ולא איש עבדיה המון בן לא״א החכם חשלם במהר״ר זכריה זלה״ה מבני בית ברטנורא מקום מרנא ורבנא חרב במהר״ר עבריה זלה״ה דורי אשר חבר פי׳ המשניות והאיר עיני כל ישראל בפירוש הזה ולטפורסמות אין צריך ראיה.

פרופ׳ דר׳ אלכסנדר מרכס, הספרן מבית מדרש הרבנים בנויארק העיר אותי על מה שמצא כתוב בספר „בן שמואל״ להרשד״ם דפוס מנטובה שנת שפ״ב רף ו׳ וז״ל: שמעתי מפי מורי הרב הגדול מהרר״ים זצ״ל מאיש חסד שהיה באיטליא והיה מכנים אורחים מפרנסם ומכלכלם, והוא (מהרי״ט) ואחי נתארחו אצלו וראו אותו ולבני ביתו בלבושים שפלים עד מאד, עד שחשבו היות משרת ולא בעל החנות [אשר] יצא שמו וטיבו בעולם. ושאלו אליו למה היה מתנהג עצמו בכל כך שפלות עם היותו מופלג בעושר כפי אותו הזמן? ואמר לו שהיה לו ד׳ או ה׳ אלפים זהובים שהיו מרויחים תמיד והיה צריך לשלוח לאחיו הרב ר׳ עבדיה מפרש המשניות ק׳ (מאה) זהובים וכו׳ ע״כל. והדבר הזה הוא בניגוד למה שכתב במכתב השני לאחיו שמקבל מאה דוקאטים בכל שנה והם הרוחים מהפקדון אשר הפקד אצל האדון עמנואל תי מקמברינו. ואפשר שגם אחיו שלח לו מכום כזה. או שר״ע אבד הפקדון בעניו רע ואחיו הוכרח למלאות התסרון.

[הוצאות שונות] החכמים אברהם נייבויער ור״ש זקש מצאו שני המכתבים הראשונים בכ״י בבית אוצר ספרי גינצבורג והדפיסו אותם בספר השנה לחכמת ישראל של פיליפסון, עם העתקה אשכנזית ע״י נייבויער (כרך ג׳ שנה ה׳ לייפציג 1863) ור׳ משה שוואב העתיקם לצרפתית (פארים, 1866) ועל ההעתקה האנגלית עי׳ המזכיר (שנה א׳ תרכ״ג ושנה י״ג צד 124). ונדפסו עוד בעתון „יהודה וירושלם״ (ירושלם, תרל״ז). בשנת תרל״ז נדפסו המכתבים פעם שלישית בקונטרס דרכי ציון בעיר קאלאמעא, ושם יאמר המו״ל כי האוצר הזה לא האיר עוד ע״פ תבל בדפוס ואפשר שהדפיסם מכ״י ולא ראה או שמע שכבר נדפסו איזה פעמים. ונדפסו עוד בשנת תרנ״ח בווארשא, ובהוצאת „כלל״ ברלין תרפ״ב, ובחוברות המעמר ח״ג 93—150.

המכתב השלישי מהרע״ב נערך לאדון אלמוני בשנת ר״ן רוב דבריו כבר נזכרו במכתבו הראשון לאביו, אך יש בו דברים חשובים ארות ישיבתו של הרב בחברון שחביבה עליו יותר מירושלם מפני שני טעמים: א) שיהודי חברון טובים מיהודי ירושלם; ב) כי מסורת בידי כל אנשי הארץ כי הקבורה בחברון טובת מבירושלם. — שלשת המכתבים נמצאו בכ״י אלמנצי באוצר הספרים של אלחנן אדלר שרכש בית מדרש הרבנים בנויארק והספרן דר׳ מרכס הרפים המכתב השלישי בספר השנה של א״י שנת שניה ושלישית, תל אביב תרפ״ו צד 97—99. — בבית מדרש הרבנים הנ״ל יש בספר השנה של פיליפסון הוספות לשני המכתבים מאת שטיינשניידר בכתב ידו, והם משנוי נוסחאות שמצא בכ״י שונים. והתוספות האלו נספחו אל המכתבים באוצר הזה

מכתב רבי עבדיה לאביו

א

[הקדמה] עוזי ומעוזי ומנוסי, צור חלקי ומחסי! עיני דאבה מני עוני, צרה וינון אמצא בהפרדי מעמך, ומאנה הנחם נפשי כי עזבתיך לעת זקנה וכלות כחך; וכי אחשבה כי נטשתי את שיבתך, אבי אבי, פלגי מים תרד עיני. האמנם אם לא אוכל כברך לעמוד לשרת בשם אדוני כאשר היה מן הראוי, אחרי נזר ה׳ על הפרידה ופניתי אל אשר פניתי — בזאת לבר אעברך ואוכרך מארץ ירדן, להניח לך מראשית אחרית ארחי ורבעי וכל דרכי, ואעשך לך ממעמים כאשר אהבת, מהודעת משפטי היהודים אשר בכל מדינה ומדינה עיר ועיר, מן המקומות אשר ררכה

כף רגלי בם וחקותיהם והנהגתם עם הגוים אשר שכתי בתוכם, כי כן צויתני באגרות הניעוני מאתך ארוני אבי בנפולי למוער הזה בשנה האחרת (הקורמת).

[נפולי ופלירמו] באשר כליתי מעשי בארץ מגורותי בעיר קשטיליא [1] בתשיעי באחר לחודש (א' סיון רמ"ו), נסעתי משם ועברתי ברומא ובאתי בנפולי [2] בשנים עשר יום לחרש ההוא. ושם ישבתי ושהיתי ימים רבים, כי לא מצאתי מעבר כרצוני, והתהלכתי בסלירנו [3] ולמרתי שם כארבעה ירחים לא בכסף ולא במחיר, ושבתי לנפולי. ובחודש הרביעי ביום הצום (עשרה בטבת) שנת רמ"ז לפ"ק נסעתי מנפולי באנית מיסיר בלאנקי הגרולה וחטופה, ונפש אדם מן היהודים אשר היו בתוכה תשעה. ושהינו בים חמשה ימים ער בואנו לפלירמו [4] כי לא היה לנו רוח ופלירמו היא עיר גדולה וראש מלכות סיציליא [5], ובה בעלי בתים מן היהודים כשמונה מאות וחמשים, כלם מקובצים ברחוב אחר במיטב הארץ והם בעלי מלאכות חרשי נחשת וברזל ונושאי סבל וכל עבודה בשרה, ובזוים בעיני הגוים להיות כלם [לובשים בגדים] קרועים ומוזהמים, וברוחב דינר זהב (התיכת) בגר ארום צריכים לשאת על לבם לסימן. ואנגריא (מס עובר) של המלך כבדה עליהם כי מוכרחים הם ללכת לעבודת המלך לכל מקום אשר תתחרש שם עבודה, כגון משיכת הרוגיאות ליבשה ועשיית הסוללות או זולת זה וכי יהיה באיש חטא משפט מות או מכות ויסורים ימיתו וייסרו אותו היהודים והרלטורין שם ביהודים רבים מאד, ועבירה זו נעשית להם כהיתר, ומלשינים זה לזה בפרהסיא בכל יום תמיד ולא יתבוששו וכי יהיה איש שונא לרעהו ימצא עליו עלילות דברים אשר לא היו ולא נבראו. וכאשר יבוקש הדבר ולא ימצא אין מכלים למלשין ההוא, כי במשפטי הארץ ובנימוסיה לא יענש המלשין את חבירו כאשר לא יוכיח על פניו דרכו גם באיסור הנדה מקילין מאד. ורוב הארוסות תבאנה הרות לחופה זולתי ביינם של גוים זריזים ומחמירים מאד, כי מעשה באחד שנשכר לגוי להביא לו יין ממקום למקום ראיתי שהפסידוהו את שכרו והיו אומרים לנדותו אם לא היה שונג — הבית הכנסת אשר בפלירמו אין כמוהו בכל הארץ ובכל הגוים להלל מאד. וכחצר בית הכנסת החיצונה שם הגפנים מורלים על גבי עמודים של אבן. לא נראה כגפנים ההם, וחמשה זרזות במרה מדרתי עובי הגפן האחד. וירדו במעלות של אבן לחצר העזרה אשר לפני בית הכנסת והיא מוקפת אכסדרה משלש רוחותיה עם כסאות גדולות ששם ישבו כל האנשים אשר לא יחפצו ליכנס בבית הכנסת לאיזה סבה שתהיה. ושם באר נאה והרורה, וברוח הרביעית פתח שער הכנסת. והבנין רבוע במרה ארבעים אמה ארכו וארבעים רחבו. ולפאת קרמה מזרחה ההיכל בנין של אבנים יפה כעין קפילה (כיפה) כי לא ישימו הספרי תורה בארון כי בהיכל מונחים על רף עץ עם נרתיקם ועטרותיהם בראשיהם ורימונים של כסף וברולח בראשי העמודים. וספרו לי היהודים כי שומת הכסף והברולח ורקמת הזהב אשר בתוך ההיכל הוא ארבעת אלפים זהב. ולהיכל שני פתחים ננבה וצפונה, ושני נאמנים מן הקהל ממונים עליהם לסגור ולפתוח, ובאמצע הכנסת מגדל עץ, היא התיבה ששם יעלו החזנים להתפלל. וחמשה חזנים מושכרים היום לקהל ההוא, ומתפללים בשבתות ובימים טובים בקולות וננונים ערבים, לא ראיתי כמוהם בכל מקומות היהודים שעברתי. אכן בימי החול מועטים הם הבאים לבית הכנסת ונער יכתבם לשכות רבות יש סביב בית הכנסת כנון לשכת ההקרש ששם מטות מוצעות לחולים ולנכרים (אורחים) הבאים מארץ רחוקה ואין להם מקום ללון, ולשכת מקוה מים, ולשכה גרולה ויפה לברורים, ששם ישבו למשפט ולהתיעץ על עסקי הצבור, כי שנים עשר ברורים עושים הקהל ההוא בכל שנה ושנה, ויש להם כח מאת המלך לשים מסים ועול ולענוש נכסים ולאסור במאסר. והיה הדבר הזה למוקש ולאבן נגף לעם הזה, כי יקומו בני נבל גם בני בלי שם וילכו אל משנה המלך ויקרמו פניו במנחה למען הקים אותם להיות ברורים, ובאשר יתנו הכסף יקחו כל הכנסות ביהכ"נ והכנסות הקהל אשר יפלו תחת ידם ויתנו אל משנה המלך ושריו למען יחזק את ידם ויעשו כרצונם, וינרילו לתת עול ברזל על צואר העם. ותהי חטאת הברורים גדולה מאד בזה, כי יצעקו העניים מפני הלוחצים אשר ילחצום כל היום, ותעל שועת הקהל השמימה.

[מנהגים בפלירמו] ראיתי בפלירמו כי ימות להם מת מביאים ארונו בעזרה אשר בפתח בית הכנסת, והחזנים מספידים אותו ואומרים עליו קינות, וכי יהיה המת אדם חשוב ובפרט תלמיד חכם מביאים ארונו תוך ביהכ"נ, ומוציאים ס"ת ומניחים אותו באחר מד' פינות התיבה, וארון המת למטה כנגדו, ומספידים אותו ומקוננים לו שם. וכן לארבע פינות התיבה, ואח"כ מוציאין אותו לקוברו מחוץ לעיר. ובהיותם בפתח שער העיר מתחילים החזנים בקול רם המזמור שמעו זאת כל העמים, ומזמורים אחרים בקול רם עד בואם לבית הקברות. גם ראיתי בליל יום הכפורים וכליל הושענא רבא אחר שסיימו הצבור תפלת ערבית פותחים הנאמנים (נבאים) שערי ההיכל צפונה ונגבה ויושבים שם כל הלילה עד הבוקר. ובאות הנשים משפחה

ומשפחה להשתחוות ולנשק הספרי תורה בפתח אחר יבנסו ונכחו יצאו. ובל הלילה זאת נבנסת וזאת יוצאת. ובהרבה דברים הם חלוקים על המנהגים שלנו, כי הם קודין את שמע בקול רם בולו, וכן המנהג בבל ארץ מצרים ובבל ארץ ישראל. וביום הכפורים אין שליח צבור מפסיק באמצע התפלה לומר סליחות אלא לאחר שהשלים תפלתו מתחיל בסליחות, ונופלים על פניהם בבל תפלה ותפלה ביום הכפורים. ובתשעה באב מזבירים ויעבור ה' על פניו יותר ממה שאנו מזבירים ביוה"ב ובשמחת תורה עושים דברים הרבה אשר נלאיתי לבותבם

היתי בפלירמו מיום שנים ועשרים בתמוז שנת רמ"ז עד שבת בראשית שנת רמ"ח. ובבואי שמה בקשו ממני הברורים שאדרוש להם בשבת קרוב למנחת הערב, וכן עשיתי, והתחלתי לדרוש להם בשבת של ר"ח אב רמ"ז, ונתנני ה' לחן בעיניהם עד שהצרבתי על ברחי לדרוש לפניהם בבל שבת ושבת. והיה הדבר הזה לי למוקש, בי אני באתי לפלירמו ללבת לסרגוסה [9] אשר בקצה ארץ סיציליא בי שמעתי ששם יבואו בעת ההיא הרוניאות ויניציאני ההולבות לביירוט קרוב לירושלם והמה שברו עלי יועצים להריחני, וידברו אלי בזבים, וברוב חלומות והבלים ומשאות שוא ומרוחים השיאוני גם יבלו לי, ובצפרים הנאחזים במצודה עזבוני שם עד שעברו הרוניאות דרך סרגוסה והלבו למו. ואברתי המועד ההוא בענין רע, ונשארתי שם דורש אל המתים והנשים והטף בבל שבת ושבת קרוב לשלש שעות קודם המנחה. ודרשתי בנגד המלשינים וכועלי נרות וביוצא בהם. ואמרו לי הזקנים בי רבים שבו מעון, ומרי היותי שמה חרלו המלשינים בהם, ולא ידעתי אם ישובו לבסלה. האמנם בל ימי צבאי לא איחל לשבת בין עם אשר אהבת עצמם יאהבוני ויבברוני וינשאוני ביהודים היושבים בפלירמו, בי באשר יעשו הגוים לקרושיהם בן עשו לי, ודלת העם אמרו בי ה' שלחני ורוחו, ורבים בקשו מבנדי מעיל וציוף לזבר, והאשה אשר זבתה והניעה למדרגה שתבנם ותרחץ החלוק שלי אשרוה בנות ובבל צד האפשר חשבו חשבונות רבים שאתיצב עמהם לפחות שנה תמימה, ואמרו להגריל שברי באשר אעמיק שאלה, ולא שמעתי לקולם בי לבי היה לבוא אל המנוחה ואל הנחלה.

[העיר מסינה [1]] ערב חג הסוברות רמ"ח באה והניעה נאליאצה [8] רפרנצא (ספינה צרפתית) בפלירמו נבונה ללבת לאלבסנדריא, ובה היה האיש המעולה במ"ר משולם מבולטירנה (מוולטירה) ונערו עמו, ושמחתי מאד לקראתו וארחתי לחבורה עמו. ובליל מוצאי שבת בראשית נבנסנו ברוניא וממחרת השבת בצהרים יצאנו מפלירמו. וה' נהג רוח טובה בל היום ההוא ובל הלילה, ובבקר היינו קרובים לפארי רמסינה [7], ועברנו הפארי בשלום לחוף מסינה ביום השני בצהרים. ומסינה היא עיר סחר הגוים, ואליה אניות יבואו מאפסי ארץ, בי היא יושבת על הפארי באמצעיתו, אשר שם אניות יהלבון, ואין בנמל הזה בבל הארץ, בי גם האניות הגדולות והרמות יבולות לבוא אל שפת היבשה. אך מסינה אינה גדולה בפלירמו וגם אין לה מעיינות טובות בפלירמו. אמנם יפה ובצורה היא מאד ובה בארבע מאות בעלי בתים יהודים שובנים בדד ברחוב שלהם, והם עשירים מיושבי פלירמו ובמעט בולם בעלי מלאבות ויש מהם סוחרים ולהם בית הבנסת ואבסדרה (חצר) מנולה באמצע ומבוסה [בגרר] מארבע רוחותיה. ובתוך ביהב"נ באר מים חיים. והנהגת היהודים בה בענין הברורים שבוחרים בבל שנה ושנה ובשאר הדברים בעין הנהגת היהודים בפלירמו וראיתי בחופה שנעשתה בהיותי שמה, שהוציאו את הבלה אחרי שברבו שבע ברבות, והרביבוה על הסוס ברחוב העיר, ובל הקהל עוברים לפניה ברנליהם, והחתן באמצע הזקנים, ולפני הבלה שהיא לבדה על הסוס נערים ובחורים וילדים, ואבוקות דולקות בידם ויועקים לפניה קול גדול, עד שרמיתי שתבקע הארץ לקולם ומקיפים אותה בפרשת דרבים ובבל מבואות היהודים, והגוים רואים ושמחים בנגדם ואין פוצה פה ומצפצף

[העיר רודוס] בי"א מרחשון רמ"ח נסענו ממסינה ללבת אל רודוס [11], ונתוספו עלינו בספינה אחר עשר נפש מיהודים, סוחר אחד בצוקארי [12] עם נערו ושלשה יהודים רצענים מסרגוסה, ויהודי אחד ספרדי עם אשתו ושני בניו ושתי בנותיו, ועמנו אנחנו שהיינו ברוניא בתחלה בל הנפש ארבע עשרה. ועברנו בל הפארי בשלום, בי מסינה באמצע הפארי היא יושבת ועברנו הנולפו [13] מויניציא ונבנסנו בארציפילגו [14] שהיא מלאה איים רבים, בי קורפו וקנריא ונינרפונטו ורודוס וציפריס [15] מן הארציפילגו יחשבו ואומרים בי שלש מאות איים יש לארציפילגו בין נושבות ובין בלתי נושבות והלבנו ברוח מצויה ארבעה ימים. וביום הרביעי לעת ערב הפך ה' את רוח הים והשיבנו אחור בסופה וסערה ונסתרנו בזעף הים באי אחד במקום אשר בהרים בעין נמל עשוי בידי שמים. וההרים ההם מלאים חרובין והרסים, ושם ישבנו שלשה ימים ומקצה שלשת ימים ביום הראשון בי"ח מרחשון נסענו משם ובאנו עד ששים מילין קרוב לרודוס, ובבל הדרך ראינו איים מפה ומפה, גם הרי תונרמה נגלו לנו ובהיותנו במו ששים מיל קרוב לרודוס נהפך הרוח ושבנו כשמונים מילין אחורנית, ותקענו האנקורי [16] (עונן

האניה) מהרוניא סמוך ליבשה באי ששמה לונגו [17], והיא תחת ממשלת רודוס. ושם היינו עשרה ימים חונים על הים כי היה הרוח לנגדינו. ובהיותנו שמה קרה מקרה שאחד מתופשי משוט אשר ברוניא הטיח דברים כלפי הנכבד הר' משולם מבולטירנה הנ"ל, וקיבל עליו הר' משולח לפני הפטרוני (הארון) מהרוניא, וירד הפטרוני בעצמו לבקשו, והשתדלו חביריו להסתירו ולהציל מידו ולא יכלו. וציוה לאסרו על העץ אשר באמצע הספינה ולהכותו מכה רבה. ובראותו כי נתרשל המכה להכותו לקח הוא בכבורו החבל אשר יכו בו והכהו כדי רשעתו ורצה שיבקש מחילה מהר' משולם הנ"ל לעיני כל העם ויקנאו כל אנשי הרוניא מאד על אשר עשה האדון ככה לאיש ההוא בגלל דברי קנטורין בלבד אשר רבר נגר היהודים, ומהיום הוא והלאה החלו אנשי הרוניא לשנוא אותנו ולא היו אלינו כתמול שלשום — בעת ההיא עברה עלינו ספינה קטנה הבאה מרודוס והולכת אל שיאו [18], ואז חסרנו הסוחר הר' משולם הנ"ל כי יצא מן הרוניא שלנו הוא ונערו וירד בספינה היא לבא עמהם אל שיאו וללכת אח"כ לקושטנטינה [19], כי נחם לבוא עמנו לאלכסנדריא וביום השני לצאת ר' משולם עברה עלינו ספינה קטנה והגירה לנו כי אניה גדולה מאד מאניות יינבוסי [20] באה לקראתנו ערוכה למלחמה עם כל כלי קרב, ויירא הפטרון מאד יען לא היה לנו רוח כי הנליאצה לא תירא מכמה אניות גדולות ורוניאות קטנות ובלבד שיהיה לנו רוח, ואין בכל המעברות נליאצה בטוחה כמוה. וישם הפטרון פניו ללכת לחנות תחת כרך קטן אשר לרודוס בהר התונרמים הנקרא קאסטין די יואני [21], כי רק הכרך הזה נשאר לנוצרים בארץ תונרמה אשר לא כבש אותה התונר לעולם והיא כרך קטן מאד וחזק, ומקיר העיר וחוצה גבול התונרמים ובאנו שם ביום הששי ר"ח כסלו רמ"ח וישבנו בטח וביום השבת בצהרים רצה ה' ונשבה הרוח אשר יחלנו לה, ויצאנו משם והלכנו כל היום ההוא וכל הלילה עד יום המחרת באחד בשבת כ"ג כסלו רמ"ח, והיינו שנים ועשרים יום ברוניא למן היום אשר נסענו ממסינה עד היום הזה שנכנסנו ברודוס בקול זמרה ותורה. — והעיר רודוס צהלה ושמחה לקראתנו, כי הפטרון שלנו היה מורע של הגראן מאישטרו [22] דרודוס ומנואליו ותיכף עלו אלינו בנליאצה נכבדי קהל רודוס והקבילו פנינו בשמחה, כי הסוחר ר' משולם אשר היה עמנו היה אחיו של ר' נתן הרופא שהוא גדול ליהודים ברודוס והכינו לי חדר יפה ושמו שם מטה ושלחן וכסא ומנורה ולשאר היהורים שהיו עמנו מצאו לכל אחר עלית קיר קטנה מסת נרבת ירם כי בתי היהודים ברודוס נשמות ונהרסות אשר הרס אותם מלך התונר הראשון בבואו להלחם על רודוס בשנת מותו. ומי שלא ראה רודוס וחומותיה הגבוהות והבצורות ושעריה החזקות ונתיבותיה העקלקלות לא ראה מבצר חזק מימיו. ובשנת מות המלך התונר שלח את חילו לצור עליה ואין מספר לאבני הבונ־ברדי [23] הנמצאים עור שם, שנשארו בה מאשר השליכו עליהם התונרמים והפילו החומה אשר סביב לרחוב היהודים וכל בתי היהודים נהרסו. וספרו לי היהודים כי כבשו התונרמים את הארץ ונכנסו בעיר והחלו להכות בעם ובאו עד פתח בית הכנסת, ושם המם האל, ופלאי פלאות ראו בזה שנרחפו מעצמם וברחו והיתה בהם חרב איש באחיו וכשלו ואין רודף ויען כי בבית הכנסת נעשה הנס לקח אותו הגראן מאישטרו, ובעונותינו בנה שם במה נרולה לזכר הנס, וליהודים נתן בית אחר תמורתו, ובעת היותי ברורוס יחד להם מהכנסות העיר מאה דוקטי לבנות בית הכנסת מחרש ולדוממה — והיהורים אשר נשארו ברודוס מעטים מאד, ואין בה היום כ"א שנים ועשרים בעלי בתים, וכולם רלים ואביונים וחייהם חיי צער, רוב פרנסתם (מזונם) מירקות וזרעונים ובשר ויין לא יבוא אל פיהם, כי לא ישחטו בשר ולא יקנו יין מרשעת היונים היושבים בה ובאשר יקנו מהם רבר בשוק לא ינעו בירים בכל אשר להם. והיהודים נזהרים ביינם של נוים באשר יזהרו מבשר חזיר. — לא ראיתי כיהודים אשר ברודוס — מקטן ועד נרול איש לא נערך כולם אנשי שכל ומביני מרע, צחי הלשון ובעלי מוסר ותרבות ודרך ארץ, ומכבדים את הבריות, כי גם העברנים ועושי מלאכת הבורסקי אשר שם נקיים במלבושיהם ונאים בריבורם וכולם מגרלי בלוריות ותארם כתואר בני מלך ולא נמצא נשים [יהודיות] יפות כבנות רודוס בכל הארץ, ואשר נשא לבן אותנה לעשות בכל מלאכת מחשבת. והן מפרנסות את נשיהן במלאכתן אשר יעשו לקומאנדורי [24] הם שרי הארץ [מאנשי החיל], ולא יבבה בלילה נרן והקומאנדורי מכבדים את היהודים ומתערבים ביניהם, ונמצאים כל היום בביתיהם להתנענע עם הנשים העושות המלאכות כי טובות הנה על כן יצא לבנות ישראל אשר ברורוס שם רע בגוים — וכי ימות מת ליהודים ברודוס לא יקברוהו באדון", כ"א בתכריכין בלבד, ועושים סמוך לקרקעית הקבר רמות כתבנית ארם, כי קרקע הקברות בתולה וקשה ומקבלת צורה. ומכניסים המת תוך הרפוס ההוא, ועליו שמים דף של עץ ובכה יכסוהו בעפר. ואויר רודוס זך ונקי ויפה אשר לא ראיתי כמוהו. ומימיה מתוקים והארץ בריאה היא אך רזה, ורוב יושביה יונים אך הם כפופים להקומנדורי.

בחצי הלילה כשמונה בשבט והנה רוח סערה באה ופתאום לפתע נשברו שני האנקורי מן הספינה שלנו ולא נשאר בי אם האנקור האחר הרעוע שבבולם וייראו המלחים יראה גדולה ויטילו הבלים אשר באניה אל הים להקל מעליהם, ויעשו אותות וסימנים להראות כי יבקשו עזרה, ויזרקו בונברדי לקרוא לאנשי הרוגיא שישלחו הברקא [9] עם אנשים להושיענו, ואין קול ואין עונה בי היו טרודים להציל את עצמם, ולא היה אפשר שתקרב אלינו ברקא או סקיפו [7], בי הים הולך וסוער ויולך הים אותנו סחוב והשלך עם האנקור הרועע הנשאר וגלי הים כסונו, והיינו הולכים ומטורפים בים והאניה חשבה להשבר בי היתה רעועה וזקנה, ובאו בה המים ממטה וממעלה, וכל המקום ההוא היה מלא סלעים וסקוליי [8] ועמדנו קרוב לב"ר שעות ובכל עת ורגע ראינו המות בעינינו, וביר כל אחר ממנו היה דלי מים למלאות ולהדיק מן הספינה אל הים כי נתמלאה הספינה מים, ובדמעות עינינו היינו ממלאים איש כליו עד אשר רחם ה' עלינו כרוב חסדיו לא בטבע המציאות ונמלטנו מן הסערה ההיא אשר במוה לא נהייתה וכאשר עמר הים מזעפו שלח הפטרון להוציא בל איש מן הספינה האבלה והשוממה ההיא וביום השני בהיות הבוקר נכנסנו ברוגיא וישבנו בה עד שוב המלאבים והביאו הבטחון מן המלך, ואז לא היה רוח לרוגיא לצאת מן הבוקארי, ובחרו רוב הסוחרים אשר ברוגיא ואנחנו היהורים היושבים בה להמלט אל נפשנו ולעבור ברגלינו וירדנו בברקא אל היבשה ומשם הלכנו לאלבסנדריא ברגלינו מהלך י"ח מילין בי לא מצאנו חמורים לרבוב עליהם והגענו באלבסנדריא ינעים ועיפים בי"ר בשבט רמ"ח ויער ה' את רוח אחר מן הנריבים אשר שם שמו ר' משה גראסו והוא תורגמן לויניציאני ועשיר ואהוב מאר בארץ ההיא גם בין הישמעאלים, ויצא לקראתנו מחוץ לעיר והצילנו מיד הישמעאלים היושבים בשער השודדים ובוזזים ועושים כרצונם ליהודים הנכרים הבאים שם. והביאני אל ביתו ולא יבולתי לפטור ולצאת מביתו בל ימי היותי שמה, והייתי קורא עמו בספר קבלה אשר לו בי חשקה נפשו בחכמה ההיא ובזה מצאתי חן בעיניו ונקשרה נפשו בי וביום השבת אשר ישבתי שמה עשה משתה גם להספרדי אשר בא עמי ושני בניו אתו והביאני אל בית היין

[מנהג היהודים באלבסנדריא] וזה דבר הסעורה שרגילים בה היהודים בבל ארץ ישמעאל ביום השבת יושבים בעגולה על הטפידי [9], והמשקה עומר אצל המפה הקטנה הפרוסה על אותו טפידי בי אין לפניהם שלחן, ומביאין בל מיני פירות הנמצאים בעת ההיא ומשימים על המפה ולוקח

הערות:
[1] Castile [2] Naples [3] Salerno [4] Palermo [5] Sicily. [6] Saragossa. [7] Messino [8] Galley. [9] Bay of Messino [10] Port [11] Rhodes [12] Sugar. [13] Gulf. [14] Archipelago [15] Corfu, Candia (Crete), negroponte (Euboca), Cyprus [16] Anchor. [17] Lonigo [18] Chios [19] Constantinople [20] Genoa. [21] Castine de Jeanne. [22] Grand Master. [23] Bombardment. [24] Commanders

ב

[אלבסנדריא] היינו ברודום משלשה בבסלו ער ט"ו בטבת יען לא נתן הנראן מאישטרו רשות להנליאצה לעבור לאלבסנדריא בי ירא פן יתעלל בה מלך מצרים, בי לקח הנראן מאישטרו שוחר ממלך מצרים מאה ועשרים אלף פרחים [1] זהב, ונדר לשלוח לו אחי המלך התונר הנקרא זמזמים [2] אשר הוא תחת ידו בצרפת ואח"כ התל בו בי ירא לשלחו מאימת מלך התונר [פן יהרגו] ע"כ פחר הגראן מאישטרו, פן יכבוש מלך מצרים הרוגיא והפטרון עם בל סחוריה, בי עושר גדול היה בה וממון אין קץ ויהי באשר ארבו הימים הסבים הפטרון ויועצו עם בל סוחרי הנליאצה ללכת ויעבור עליהם מה ולא רצה להסגר עם הדוגיא ער אשר יראה איך יפול הדבר. בט"ו בטבת נסענו מרודום ובאנו בששה ימים באלבסנדריא, ועברנו אליסא והלבנו לחנות במקום ששמו בוקארי והוא מקום גדול ורחב ידים ואין בו עומק מים רבים בין אלבסנדריא ובין רשיט [3] בדרך מצרים (קאהירא) ותקענו האנקורי רחוק מן היבשה בארבעה מילין, ועמנו היה בקונסיווה [4] (למשמרת) ספינה קטנה ממאתים חביות [5] אשר קנה אותה הפטרון שלנו וטען אותה חטים להביא למכור באלבסנדריא. והאמיר הוא המשנה למלך מצרים היושב באלבסנדריא שלח להבטיח הפטרון והדוגיא וכל אשר בה שתובל לצאת ולבא באלבסנדריא בטח, ולא שמע הפטרון ולא האזין לבטוח בו ער אשר ישלח אל מלך מצרים עצמו אך אמר שיבטח בהבטחון שלו לשלוח הספינה לבדה טעונה חטים עם קצת אנשים, ונכנסנו אנחנו היהודים בספינה ההיא בערב שבת, בי חשבנו לבוא ביום השבת לאלבסנדריא. והאמיר בראותו בי לא בטח הפטרון ברבורו לבוא עם הרוגיא שלח לאמר בי לא חפץ שתבנם גם הספינה הקטנה שמה ונשארנו אנחנו היהודים בספינה ההיא חונים שם מנגר רחוק מן הרוגיא במטחוי קשת. וירבו הימים ולא שבו המלאבים ממצרים והלחם אזל מבלינו ולא היה לנו מים ונפשנו קצה ונבחר מות מחיים. ויהי

בעל הבית כוס יין ומקדש ושותהו כולו, ולוקח המשקה הכוס מיד בעה"ב ובו משקה כל המסובין כסדר זה אחר זה, וכל אחד שותה כוס מלא יין ואח"כ לוקח בעה"ב שנים או שלשה נרנרים מן הפירות ואובל ושותה כוס שני וכל המסובין אומרים רפואה וחיים, ואחריו היושב אצלו נם הוא לוקח מן הפירות והמשקה נותן לו כוס יין ואומר בשמחתך ואומרים לו רפואה וחיים, וכן לכל המסובין אחד לאחד. ואח"כ לוקחין מין שני של פירות ומוזגין עליו כוס אחר ועושין כסדר ער שישתו לפחות ששה או שבעה כוסות, ולפעמים שותים על הריח, שמביאין דוראים והם אותם שפירש"י שקורין בלשון ישמעאל יאסמין, והוא אילן שאינו מנדל כי אם פרחים בלבר והם טובי הריח וחמים מאד, ומריחין אותם דוראים ושותים כוס של יין. והיין באלו הגלילות חזק מאד ובפרט בירושלם ושותים היין חי. ואחר ששתו הכוסות כפי הנראה ישר בעיניהם (כחפץ לבם) מביאים קערה נרולה מלאה תבשיל ובשר, ובל אחד ואחד משים ידו בקערה ולוקח ממנה מה שרוצה, ואוכלים בחפזון ואין מרבים באכילה. כסעורה ההיא הביא לנו ר' משה הנזכר קונפיטי [10] מארבולני, וזנגביל רטוב ותמרים וצמוקים ושקדים וזרע נר קונפיטי. ועל כל מין ומין כוס של יין, ופעם יין צמוקים והוא טוב מאד ופעם מלאגיאה [11] דקנריא ופעם מיין הארץ, וששיתי ושכרתי עמו. — עור מנהג ליהודים בארץ ישמעאל: בערב שבת הולכים כולם לבית המרחץ ובשובם מביאות נשותיהם לפניהם יין ומרבים בשתייה, ואח"כ מביאות התבשיל שהכינו לסעודת הערב ואוכלים מבעוד יום ער שתחשך, ואחר ששתו ושכרו באים כולם לביהכ"נ במלבושיהם היפים נקיים ומגוהצים ומתחילים בשירות ותשבחות ומאריכים בתפלת ערבית ער שתי שעות בלילה ובאים לבתיהם ומקדשים ואוכלים כזית לחם ומברכים ברכת המזון ואין מתפללים תפלת המנחה של ערב שבת בצבור בכל גלילות ההם, זולתי בירושלם לבדה נתבטל המנהג הזה שבטלו אותו האשכנזים ושם מתפללים מנחה וערבית בצבור כמנהג שלנו, ולא יתפללו ערבית ער צאת הכוכבים ואח"כ אוכלים סעודתם בלילה. ושומרים שבת כתקנה בגלילות אלו יותר ממה ששומרים אותה בגלילות אחרים, כי לא יצא איש מפתח ביתו בשבת לא לטייל ולא לדבר אחר אלא לדבר מצוה או לבית הכנסת או לבית המדרש, ואין צדיך לומר שאין נם אחד שידליק אש ביום השבת או נר שכבה — אף על ידי גוי ועבד ואמה לא ידליקוה. ומי שיודע לקרות קורא כל היום אחר שהפיג יינו בשינה. — מספר הבעלי בתים היהודים היושבים היום באלכסנדריא כחמשה ועשרים ויש להם שתי כנסיות קרמוניות האחת נרולה מאד וחרבה קצת והאחרת קטנה ממנה, ורוב הקהל מתפללים בקטנה כי היא מיוחסת לאליהו הנביא ז"ל מפני שננלה בה, לחסידים שבהם, בפינה אחת מפנותיה ואותה פינה היא דרומית מזרחית ומדליקים בה נר תמיד. נם עתה מקרוב פחות מעשרים שנה אומרים שננלה בה אליהו לזקן אחר, וברוך היודע האמת. ולא יכנס אדם לבית הכנסת בכל ארץ ישראל במנעלים ברנליו כי אם יחף, אף הבא בחצר חבירו בבואו אל הבית מניח המנעלים בחצר נכח פתח הבית, וכולם יושבים על מחצלאות על הארץ או על הספידי.

אלכסנדריא היא עיר נרולה מאד ומוקפת חומה והים סביב לה, ונם כי עתה השני שלישים שבה (מנדלה) מרבר שממה ובתים נרולים מאין יושב, מראיתה מוכיח עליה שהיתה יפה ביותר, והחצרות הנושבות אשר בה רצופות באבנים בעין מוסאייקי [12] ואילנות של פרישים ותמרים באמצע. וכל הבתים כולם יפים ונרולים ואנשים בה מעט מפני רוע האויר אשר נתחרש בה זה כמה שנים, ובפרט האיש אשר לא נסה באויר שלה ויאריך ימי שבתו בה אומרים שימות או יחלה בלי ספק, ורוב יושביה מוכים בסנורים. — לעיר הזאת יבואו מאפסי ארץ לסחורה, ושם היום ארבעה קונצולי [13] מארצות הנבולים ויניציייאני ויינוביסי וקטלאני ואנקונאני [14], ועל פיהם יחנו ויסעו כל הסוחרים הבאים שם לסחורה מכל לשונות הגוים. בכל לילה צריכים הנוצרים הנמצאים בעיר להאסף ולהסגר בבתיהם וסונרים הישמעאלים בערם מבחוץ, ובכל בקר פותחים להם. וכן בכל יום הששי מחצות היום ער עת הערב שמתקבצים הישמעאלים בבית תפלתם צריכים הנוצרים להיות מוסנרים בביתם, והנוצרי אשר ימצא בעת ההיא חוצה רמו בראשו ואין קץ לממון אשר יכנם למלך מצרים ממכס הסחורות הנכנסות והיוצאות באלכסנדריא, כי מכס נרול פורעים שם כל הסחורות. נם מעות מחושבים [15] א) פורעים מכס שנים למאה. ואני הצילני ה' ולא פרעתי שום מכס מן המעות שהיו אצלי, ואין קנס ולא עונש לבודח ולעובר על המכס בכל נבול מצרים ישבתי באלכסנדריא שבעה ימים, והדוניא אשר בה הנחתי כל עניני אף כי מעטים היו עריין לא באה מן הבוקארי כי לא היה לה רוח. ובאלכסנדריא היה איש יהודי שנדר ללכת לירושלם לחוג שם את חג המצות הוא ואשתו ושני בניו, וארחתי לחבורה עמו

הערות:

א) שפר המחאה המובא בחשבון מבית השלחני בעירו לבית השלחני בעיר אחרת.

[1] Florins. [2] Zamsam(?). [3] Rosette. [4] Conserve. [5] Ton. [6] Barca (barge). [7] Skippet. [8] Scolite (reefs). [9] Tapestry. [10] Confectionery. [11] Malaga. [12] Mosaic. [13] Consuls. [14] Natives of Venice, Geneva, Catalonia, Ancona [15] Draft.

ג

[מצרים = קאהירא] יצאתי מאלכסנדריא (כ"א שבט) עם היהודי הנ"ל ובני ביתו ובלנו רוכבים על נמלים, והנחתי לר' משה נראסו הנ"ל לקחת הענינים שלי מן הרוגיא בבואה ולשלחם אלי למצרים (קאהירא). הנענו למקום רשיט על יד הנילוס ושם נכנסנו בספינה. על יד הנילוס תמיד מפה ומפה ערים ועירות נושבות ומובות וגרולות, אך כולן ערי פרזות. וישבנו במקום ששמו פואה שני ימים, כי לא היה לנו רוח כרצוננו. והמקום ההוא גרול ויפה והרנים בו חנם וכל מיני ירקות. ונסענו משם ובאנו ער בולאק [2] ראשית (תחלת) ארץ מצרים על הנילוס ראיתי צפרדע הנקראת אלתמסח [3] בערבי, והוא גדול מדוב, ובעורו בעין אבעבעות, ואמרו אנשי הספינה שנמצאים גדולים ממנו כפלים, והם מן הצפרדעים שנשארו מימי משה, כמו שהזכיר הרמב"ם בפירושו (למשניות). אמת הוא המסופר עליו שמכנים ואינו מוציא (הרעי), והעוף אוכל המותר ההוא שעושה בהיותו פותח פיו לשמש ונכנס העוף לפיו ואוכל המותר. — נהר נילוס הוא רחב ידים ומימיו מתוקים ביותר ועכורים והמקום שעברנו בו אינו אלא אחר מראשיו, כי ראש אחד יש לו שהולך למקום ששמו רמיימא [4] ומשם שופך אל הים. — קודם בואנו לבולאק נראו אלינו שתי כיפות גדולות של בנין ישן מאד והם בהעבר האחר מהנהר, ואומרים שהם של יוסף הצדיק א), ואין להם פתח אלא מלמעלה לצד הגג, ואף כי הם חרבות עדיין צורתם מוכיח עליהם שהיו בנינים גדולים וחזקים, ואין שם שום ישוב סביב. ונכנסנו לארץ מצרים בערב י"ב ימים לפני הפורים (ב' אדר) בתחלת קציר שעורים. ובימים ההם הקל הרעב מעט בארץ, כי רעב של כליה היה בכל גבול מצרים לפני המסופר והשעורה אביב מאד בארץ מצרים יותר מכל שאר ארצות שבעולם לסבת מי נילוס והאסיף נראה שיהיה טוב מאד. ובחרש אחרי הניעי שמה היה שובע גדול ולא נודע הרעב בארץ ועור הם ואדמתם עבדים למלך ונוטל החומש ויותר מחומש, ואין בכל העולם הקרקעות משועבדים למלך כמו בארץ מצרים ער היום הזה

לא ארחיב במאמר לדבר בגודל כמות ארץ מצרים (קאהירא) ורוב העם אשר בה, כי כבר קדמוני בזה הרבה סופרים, ואמת הוא המסופר ממנה, ואינה מוקפת חומה סביב, אבן בתוכה יש הרבה מקומות מוקפים חומה בצורה אחת הנה ואחת הנה — היא עיר הומיה מכל לשונות הגוים הנמצאים בתובה, וזה בי יושבת בין שני ימים בין ים סוף ובין ים הגדול וכל הסוחרים מארץ הודו ובוש וארצות פריסמיר יואני [5] ב) באים דרך ים סוף אל מצרים למבור סחורתם, כגון תבלין ומרגליות ואבנים מובות, ולקנות מן הסחורות הבאות מצרפת ואשכנז ואימליא ותונרמה דרך ים הגדול אל אלכסנדריא ער מצרים והקרקעות בה וסביבותיה ארומה כמן ארמה אשר הזכירו לנו חז"ל בנדה (יט) ויום סוף הוא הים אשר בו אבני הקלאמיטה (אבן שואבת) [6] והאניות ההולכות לא ישימו בהם ברזל אפילו מסמר אחד ג) והמקום אשר נבקע שם הים לאבותינו אומרים שהוא ירוע, והולכים בו רבים מן הכומרים, אכן לא שמעתי משום יהודי שהלך לשם. והחוף אשר תדרנה האניות הבאות מים סוף לסחורה ומשם נושאים על הגמלים למצרים אמרו לי שהוא קרוב להר סיני וממצרים להר סיני אומרים שהוא דרך חמשה ימים והבומרים אשר לארום יושבים בהר סיני בבמה [7] שלהם, ובאים מהם בכל יום למצרים והם הולכים ושבים תמיד ובן משאר הגוים והלשונות ואפילו מן הישמעאלים מפני שהם נוררים שאינם נושאים מעות עמם [ולשאר בני ארם יש סכנה] כי בל הדרך במדבר ההוא מלאה ערביים השוללים ובוזזים כרצונם אבל לכומרים ההם אין דובר דבר, כי ברתו להם ברית, לסבת המס הגדול שנותנים למלך למען יניחום לשבת בהר, ונותנים עור יותר לערביים וכורתים ברית עמם, ואומרים שהם נאמנים בבריתם מאר לגרים השוכנים בתוכם.

[היהודים בקאהירא] בארץ מצרים היום כשבע מאות בעלי בתים יהודים, חמשים מהם שמרונים הנקראים כותים, ומאה וחמשים קראים, והשאר כולם רבנים השמרונים אין להם אלא חמשה חומשי תורה בלבר, אין להם כתב הקורש שלנו אלא כתב אחר כבר כתב הרמב"ם שהוא כתב עברי שבו היו כותבים ישראל תחלה קודם שגלו לאשור כמוזכר בגמרת סנהדרין, אבל לשון הקרש יש להם כמונו ד) אלא שמושכים מעט בקריאה מפני הכתב המשונה משלנו. ובכל מקום בתורה במקום השם של יו"ד ה"א (הויה) כותבים „אשימה", והם שנואי נפש היהודים מפני שהם מזבחים ומקטרים על הר גריזים רבים מהם נסעו אתנו ממצרים ללכת להר גריזים לזבוח את הפסח, כי יש להם שם מקרש, ואינם שומרים את השבת אלא מחצית יום ששי ער חצות יום השביעי, ונשארו מהם מעט מהרבה, כי לפי הנשמע אין להם היום בכל העולם חמש מאות בעלי

בתים — הקראים כאשר ירעתם לא יאמינו ברכרי חז"ל, אכן הם בקיאים בכל העשרים וארבע, והם מקרשים החרש על פי הראיה. ופעמים שהקראים אשר כמצרים יעשו ראש השנה ויום הכפורים ביום אחר מאשר יעשו הקראים בירושלם, ואומרים שאין רע בזה (כי היו פה שני ב"ב של קראים והיום יושבים בבירוט). הם שולחים לירושלם בכל שנה לראות האביב ואם יראו שהשנה צריכה עיבור יעברוה, ואם יקרה שיעברו השנה הקראים במצרים, על דרך משל, והקראים אשר בקושטנטינה לא יעברוה אין בהם אשם, הואיל וכל אחר עושה מה שנראה בעיניו טוב. הם מתענים בשבעה באב ובעשרה באב. וחג השבועות קובעים לעולם ביום ראשון בירוע תולים הלולב עם כל מיניו באמצע בית הכנסת שלהם וכל אחר מסתכל בו ורי להם בזה. אינם מבערים אש ביום השבת בכל מושבותיהם כל חמשת ריני השחיטה יש להם כמונו אע"פ שאינם כתובים בתורה, וכן איסור שחיטה בסכין פגום ונזהרים מיינם של גוים יותר מישראל. ובכל הגלילות שעברתי חוץ מאיטליא נזהרים מאר מאר מיינם של גוים, וכבר נסתפקו בארצות האלה על דבש ענבים שעושים הישמעאלים שמשעת דריכה אין דורכין אותם כרך שרורכים לעשות מהם יין, והרבש טוב מאר, ונשאלתי ע"ז בעזה ובירושלם, ונתבקשתי להמנות בהיתר זה, ויש בו כמה צרדים להתר ומפני שראיתי החכמים שהיו לפנינו לא מלאם לבם להתיר לא רציתי לפרוץ גרר ואין רשע ופריץ בגלילות אלה שישתה מיין שנגע בו ישמעאל ואין צריך לומר ערל (נוצרי) שעובר עבורה זרה ושומרים הקראים כל מיני טומאה וטהרה וכי ימות להם מת יוצאים כלם מן הבית לפני מותו ומשכירים מן הרבנים מהעניים שישאו את מתיהם ויקברו אותם כי הם לא יגעו בהם בשום פנים, וטמאי מתים ובעלי קריין ונרות ויולרות שבהם רוחצים במים בלבר ואינם מצריכים טבילה במקוה ואני ראיתי קצת מפירושי המחברים שלהם כגון פירושי יפת הנזכר ברברי ר' אברהם אבן עזרא, ופירושי ר' אהרן קרא כי יכריחם לטבול במקוה, ובכל יום הם מחרשים פירושים על דברי תורה ואומרים כי אפילו בעיקר המצוה אם יראה חכם מחכמיהם עתה שפשט המקרא נוטה לרכר זולת מה שאמרו הראשונים ישנה עיקר המצוה למה שנראה בעיניו שפשט הכתוב נוטה יותר, ואין בזה אשם לראשונים ולאחרונים ויש להם בית הכנסת במצרים ורוב תפלותיהם מומרים ופסוקים. ועתה מקרוב נהגו לקרות בתורה שני וחמשי כי לא היו עושים כן לפנים, ויש להם כהנים ולוים. ואמרו על אחר מן הקראים שבמצרים שמו צרקה והוא עשיר והנון שבוראי הוא מיוחס עד רוד המלך ע"ה, ואמרו להראות לי ספר היחס חתום בערים מרור לרור ולא ראיתיו אח"כ לפי שנטרפה השעה — השמרונים הם יותר עשירים מכל היהודים במצרים והם עושים מלאכת השרים הגרולים שם וגזברים וסובנים להם. ויש אשר יהיה לו מאתים אלף פרחים זהב, והקראים יותר עשירים מהרבנים. ויש בין הרבנים נ"ב עשירים. אכן טבע היהודים בארץ ישמעאל להראות עצמם עניים והולכים כרלים ונבזים וכפופי קומה לפני הישמעאלי, ואינם בעלי צרקה ולא נומלי חסרים זה לזה, ולא אוהבים זה לזה וכל אחד רורש טוב לעצמו, ובזה יפה כת הקראים מכת הרבנים שהקראים גומלים חסר ומתערבים עם הרבנים ומקרבים אותם. ויש במצרים היום כחמשים ב"ב מן האנוסים אשר היו בספרד כולם בעלי תשובה ורובם עניים אשר עזבו את בתיהם ואת עשרם ואת אבותיהם ואת אבות אבותיהם שהיו שומרים את רתי הגוים, והם באו לחסות תחת כנפי השכינה ויש מן היהודים במצרים שולחנים ובעלי סחורה במשא ומתן, כי הארץ רחבת ירים והריוח מצוי בה מאר בכל עת, ואין בכל הארצות כארץ מצרים לסחורה והיכולת לארם להתעשר. ואין מספר לגרים הנמצאים בה מכל הגוים ומכל הלשונות, והולכים בה בלילה וביום, כן בכל הרחובות והשוקים אבוקות רולקות בלילה והאנשים ישנים בלילה על הארץ על פני החניות והדרכים בכל אשר יחפוצו ושם ימצא היהודי לקנות כל מיני תבשיל בשר וגבינה רגים וירקות וכל אשר ישאל, כי רחוב היהודים מלא מכל מיני תבשיל אשר יעשו למכור וגם בפלירמו כן הוא אך לא כמו בארץ מצרים, כי לא יבשלו היהודים בבתיהם שם כ"א מרי (ערב) שבת בשבתו, להיותם טרודים במלאכתם האנשים והנשים, ולכן קונים כל הצריך להם מן השוק גם כי העצים ביוקר גדול בארץ מצרים, משא גדול של עצים אשר אינה כלל כמשא צמר פרדים במחיר שני שלישי רוקאט ויותר. והבשר והפירות ביוקר גדול מאר ובפרט אלית הכבשים. הקראים לא יאכלו ממנה כי אומרים שהוא חלב שאסרה תורה. לא ראיתי זול במצרים זולת מרגת הים ובצלים וחציר וקישואים ואבטיחים וירקות, והלחם בזול בשנות השבע, ואין אופין אותו אלא כמו שלוק ועשוי כמין חלות בלולות בשמן ורכה מאר.

[הנגיד במצרים] הנגיד היושב במצרים הוא רודה בכל היהודים אשר תחת ממשלת מלך מצרים, ויש לו כח מאת המלך לענוש לאסור ולהבות בטוב בעיניו לכל איש אשר ימרה את פיהו מן היהודים אשר בכל הסהלות מסביב, והוא ממנה דיינים בכל קהל וקהל. ומי שהוא היום נגיד במצרים ישב בירושלם

שנים רבות וברח מפני הזקנים ה) והמלשינים אשר היו שם. שם הגניד ר' נתן הכהן והוא עשיר וחכם וחסיד וזקן והוא יליד ארץ ברבריאה וכבואי למצרים כברני כבור נפלא והיה מחבב אותו באב לבן. והניא את לבי מאד מלכת לירושלם מפני המוסרים והמלשינים שבה, וכל הרבנים והחכמים אשר היו בימים ההם בירושלם ברחו ונמלטו לנפשם כי היו לוחצים אותם הזקנים מירושלם לחץ גדול וכל היהודים אשר נקבצו בירושלם כי קרוב לשלש מאות ב"ב היו בה, נשמטו אחד לאחד מפני כובד המסים והעולות אשר הטילו עליהם הזקנים יושבי הארץ, ולא נשארו בירושלם כ"א דלת העם ונשים, ובמעט שלא נשאר בה מי שיהיה ראוי להקרא בשם איש. ונברה יד הזקנים הרשעים האלה עד שמכרו כל הספרי תורה לערלים למען יוליכום אל גוי רחוק, והמעילים והפרוכות והרימונים של כסף ובלי הקדש אשר היו בירושלם הכל לקחו ומכרו, עם כל הספרים אשר היו בהקדש בית הכנסת אשר בירושלם, כי לא היה מספר לספרים אשר הקרישו כל הבאים שם מן האשכנזים מספרי תלמוד ופוסקים, הכל מכרו הזקנים ההם ולא נשאר מעיל ופרוכת וכל כסף שלא הוציאו מן ההקדש עד בלתי השאיר שריד ואמר לי הנגיד כי לא היה בידו למחות בזקנים ההם כי ירא מפניהם כי ילשינו למלך (מצרים) על כל היהודים, כי המלך קבר פתוח נרונו ועינו לא תשבע, וביומים ההם מהומות רבות היו בכל ארץ מצרים, כי שם פניו לאסוף בעפר כסף לתת לסריסיו ולאנשי מלחמתו אשר שלח להלחם עם מלך התוגר בארץ צוכה [1] על נהר פרת, וישם עול כבד גם על היהודים אשר במצרים היינו בין השמרונים והקראים והרבנים חמשה ושבעים אלף פרחים זהב, ועשה כן לכל נוי לערלים ולישמעאלים, ואין קצה לממון אשר שלח לקבץ ממקומות ממשלתו. ויהי אז בימי הפורים אבל גדול ליהודים וצום ובכי ובכל זאת התחזקתי ללכת והיה לבי נכון בטוח בה'.

[מצרים העתיקה] בטרם צאתי ממצרים החדשה הלכתי לראות מצרים הישנה שקורין מצרים עתיקה ונם היא נושבת אך לא כהתרשה, ודבוקות הן במעט זו בזו. ושם בדרך הוא המקום שהולך המלך עם כל שריו בכל שנה ושנה, לפי מה שספרו לי, לחפור ולעשות תל נבוה למימי היאור העולה ומתגרל מחרש אב ומשקה את הארץ. וברבים רבים שמעתי מעני; עליית מי היאור אשר נלאתי לכותבם, נם כי לא ראיתי בעיני. אך אני ראיתי נשמים מעטים יורדים במצרים נם קור גדול הרגשתי במצרים בהיותי שם בימי הפורים. האמת כי רבים תמהו ואמרו כי לא היה קור כזה משנים קדמוניות, כי ארץ מצרים חמה מאד לפי דברי הכל.— במצרים העתיקה יש בית הכנסת יפה מאד על גבי עמודים גדולים ונאים. גם הוא מיוחס לאליהו הנביא ז"ל, כי אומרים שנתנלה בו אליהו לחסידים בקרן דרומית מזרחית שבו, ושם מדליקין נר תמיד, ובקרן מזרחית צפונית יש מקום מיוחד נבוה למעלה ששם היה מונח הספר תורה של עזרא הסופר. ואמרו כי זה שנים רבות בא יהודי אחר מארץ מערב וקנה אותו מיד השמש בבית הכנסת אשר בעת ההיא, ובא באלכ־סנדריא להוליכו אל ארצו ובצאתו בספינה מאלכסנדריא לא רחוק משם טבעה הספינה ואבר הוא והספר תורה מתוך הקהל. והשמש אשר מכרו לו במאה פרחים זהב המיר דתו בשנה ההיא ומת והלך לאברון הנרתיק של ספר תורה ההוא נשאר עריין בבית הכנסת ההוא ומדליקין לפניו נר תמיד בשנה שעברה רצה המלך לקחת העמודים אשר בית הכנסת ההוא נכון עליהם ולשים אותם בפלטירין שלו כי יפים הם ונדולים, ופרו אותם היהודים באלף פרחים זהב. ולפי פרט השנים אשר נמצא בתוב בחומת בית הכנסת ההוא נבנה שלשים ושמונה שנה קודם חורבן בית שני. וקרוב לו יש בהב"נ אחר יפה ונדול אך לא כמוהו. ומתפללים בכל שבת בבתי כנסיות אלו אשר במצרים העתיקה ושוברים היהודים שמש להתעבב שם לשמרם — לא זכיתי ללכת אל רומז, הוא מקום חוץ למצרים שאומרים ששם היה מתפלל משה רבינו ע"ה, ויש שם שני בתי כנסיות אחד לרבנים ואחד לקראים, ולפעמים מתפללים שם בשבתות ומועדים ואמרו לי שהיו ממילוקי של המלך מריעים סוסיהם בדרך ההיא והיתה סכנה ליהודי ללכת שם, כי הממילוקי בעת ההיא חוכטים ומכים ושוללים לכל אשר ימצאו, גם ליהודי ונם לישמעאלי, והיו החניות סגורות מאימת הממילוקי, יען היו נכונים למלחמה ונתן להם רשות לחבל ולעשות כרצונם.

הערות:

א) טעה לחשוב הפירמידין לאוצרות יוסף שכנס בהם חבואת מצרים כמו שחשבו כן גם נוצרים אחדים ב) הוא בופר־אל־תורך במאה הי"ב והנוצרים וגם האפיפיור האמינו שהוא ככש ארצות המושלמנים מאחורי פרס וארמיניא ולפי אמונת אחרים מאחורי ארץ כוש (אביסיניא), וחשבו כי סוף סוף יבבש כל ארצות התוגר ויגאל את קבר ישו הנוצרי מבף אויביהם המחמדנים. ג) בעין ההגדה המובאה ברש"י על הנאמר כפסורי בפי ושט (ברכות ח) וז"ל: באוקינוס יש בו מקומות שאינו מקבל ברזל ומחברין לחי הספינה ע"י חבלים ועקלים שתוחבים בנקבו ותוקעין אותן בדוחק לפי שהן נסין ממדת הנקב. ד) לשונם שמרונית והוא תרגום שלהם על התורה. אבל רצונו לומר שהם

מביניים בלשון הקודש ויש להם ספרים בלה"ק ה) חזקנים הללו הם גובי חמס הנקראים בפי המון היהודים בשם „שיך אל יהוד" ושייך בערבית הוא זקן, ולא כיון אל זקני ירושלם וחכמיה, אדרבא הוא אומר שחרבנים והחכמים חוברחו לברוח מפניהם. ו) היא ארם צובת או ארם נהרים (מיסופוטמיא)

[1] Bulak. [2] Crocodile [3] Damietta. [4] Prester John [5] Magnet [6] Grapewine

ה

[בדרך העולה לא"י. — עזה וחברון] בעשרים בארר רמ"ת נסעתי ממצרים בחבורת היהודי אשר בא מאלכסנדריא, ובאנו לאל־חנאק א) הרחוק ממצרים כשתי פרסאות. וחנינו שם שני ימים, ושם שכרנו חמשה גמלים כי היו עמנו שני אנשים ושתי נשים אשר נלוו אלינו ממצרים. אומרים שאל־חנאק היא ארץ גושן אשר שם היו בני ישראל. ועברנו במקום אחר ששמו כילבי והוא מהלך יום ממצרים ובכילבי יושבים היום שלשה בעלי בתים. משם באנו למקום אחר ששמו סלכיאה לחנות ביום השבת ולהמתין שם לשיירא עוברת, כי משם והלאה היו ננסעים במדבר ולא היינו בטוחים ללכת בחמשה גמלים, ומשם והלאה לא ישבו יהודים ער עזה. — היינו כסלכיאה שלשה ימים והנה ארחת ישמעאלים באה בשמונים גמלים והלכנו עמהן ער אשר הגענו לקטיאה והיא עיר באמצע המדבר ואין שם זולת תמרים, והמדבר הזה אשר בין ארץ מצרים לארץ כנען (ישראל) כלו חול ולא יעלה בו כל עשב, אך ברוך הליכה מיום אל יום ימצא בו מקום לגמלים אשר בנו בשביל עוברי דרכים והוא כמו ערער בערבה ובמקומות ירועים נמצאים אילנות של תמרים, ומים נמצאים משני ימים לשני ימים ופעמים מיום ליום אך המים מלוחים מעט — הגענו במדבר במקום אחר ששמו אל עריש ואומרים עליו שהוא סוכות ב). והנה השיירא ההולכת במדבר על גמלים יש אשר יחנו האנשים בהצרים ונוסעים לעת ערב ער חצי הלילה. ויש אשר ילכו מחצי הלילה ער שליש היום, כפי רצון ארון השיירא, ועל הרוב הולכים בלילה יותר מביום. — הלכנו ממקום למקום במדבר ער הגענו לעזה בלי שום פגע ונזק ת"ל. היא עיר הראשונה אשר מצאנו במדבר בדרך ארץ פלשתים, והיא עיר יפה ונרולה בירושלם ואין לה חומה סביב, כי בכל ערי ארצות מצרים וערי ארץ ישראל וארץ פלשתים וארץ ארם שהם תחת מלכות מצרים אין בהם חומה זולת באלכסנדריא לברה ואחלב העיר הנרולה על נהר פרם חיא ארם צובה. — וראיתי בעזה הבית אשר הפיל שמשון על פלשתים כפי שספרו לי בעלי בתים רבנים מיושבי הארץ. ובעזה היום כשבעים ב"ב רבנים ושני ב"ב שמרונים ולא ראיתי בעזה קראים. ויש היום רב אשכנזי נקרא ר' משה מפראגה אשר ברח מירושלם (מחמת הזקנים כנ"ל), והביאני אל ביתו בעל כרחי והייתי עמו כל הארבעה ימים אשר ישבתי בעזה, וביום השבת באו כל הפרנסים לסעור עמנו והביאו אשישי ענבים ופירות כמנהגם ושתינו שבעה או שמונה כוסות קורם אבילה והיינו שמחים

[חברון] ביום הראשון בי"א בניסן נסענו מעזה על החמורים ובאנו לכפר אחר רחוק מחברון שתי פרסאות ונלין שם בלילה ההוא, וביום השני באנו לחברון, והיא עיר קטנה בצלעי ההר והישמעאלים יקראו לה אל־חליל, והיא נחלקת לשני חלקים חלק אחד מיושב והוא מקום מערת המכפלה וחלק האחר בנגרה הרחק כמטחוי קשת. הייתי במערת המכפלה ויש עליה בנין נרול של כנסת ישמעאלים וכבור נרול ואימה יתירה נוהנים הישמעאלים במקום ההוא. ובאים מכל מלכות ישמעאל להשתטח שם, ובתוך המערה עצמה אשר בה קבורים האבות לא יכנס שם לא יהודי ולא ישמעאלי, אבל עומדים הישמעאלים למעלה ורך ארובה משלשלים למטה אבוקות דולקות שמרליקין שם תמיד בתוך המערה. והבאים להשתטח שם מישמעאלים מתנרבים מעות ומשליכים בתוך המערה דרך הארובה ההיא, וכאשר ירצו לקחת המעות משלשלים בחבלים נער מהול אל תוך המערה ולוקח המעות ועולה — כן ספרו לי היהודים משם. ובתי חברון ושרותיהם ומנרשיהם שייכים למערת המכפלה, ומהכנסותיהם מחלקים בכל יום לחם ונזיד עדשים או תבשיל אחר של קטנית לעניים בין ישמעאלים בין ישראלים בין ערלים לכבודו של אברהם אבינו וחלק קטן יש מחוץ לחומה אשר על נבי המערה ואומרים שהחלון ההוא יורד למטה ער קברו של אברהם אבינו. ושם ניתן רשות ליהודי להשתטח ולהתפלל נוכח החלון ההוא, אבן תוך החומה אשר על נבי המערה לא יכלו להכנס ואני התפללתי ננר החלון הקטן ההוא. — ובראש הר אחר מנגב למערה יש מערה נרולה ויפה ובנין יפה בראשה, ואומרים ששם קבר ישי אבי דוד. וגם שם הלכנו להשתטח ביום ההוא. וברך בין קבר ישי למערת המכפלה ראינו באר שקורין לו הישמעאלים ביר אסחק, ואומרים שהיה בארו של יצחק אבינו. וסמוך לחברון בתוך אבני סלע יש מקוה מים חיים, ואומרים ששם היתה טובלת שרה אמנו ע"ה. — וחברון ארץ הרים וכרמים וזיתים הרבה, ובה היום כעשרים ב"ב כולם רבנים,

מחציתם הם מזרע האנוסים אשר מקרוב באו לחסות תחת כנפי השכינה. — נסענו מחברון ביום השלישי כבקר בי"ג בניסן, וחברון רחוקה מירושלם מהלך חצי יום ומעזה לחברון מהלך יום אחר. ובאנו עד מצבת קבורת רחל, ובנוי עליה כעין ביפה עגולה והיא על אם הדרך ולא נראה לי הבנין ההוא ישן כאשר היה מן הראוי. וירדנו מן החמור ונשתטחנו על קברה וכל אחד ממנו התפלל שם כפי כחו ומפאת ימין לבאים מירושלם גבעה אחת ועליה בית לחם רחוק מקבורת רחל כחצי מיל והוא כפר קטן ושם במה לכומרי אדום.

הערות:

א) ר' משולם מוולטירה בכתבו מסעיו משנת רמ"א אומר כי אל־חנק חיא רפידים. ב) תרגום השם עדיש בערבית חיא סוכות, ובאמת סוכות גמצא במקום אחר.

ו

[ירושלם] מבית לחם לירושלם בשלשה מיל, ובכל הדרך מלאה ברמים וזיתים, והכרמים בגליל הזה כעין הברמים של מחוז רומניא [1], שהגפנים שפלי קומה ונסים. רחוק מירושלם כשלשה רביעי מיל, במקום שיש שם כעין מעלות ומתחילים לרדת, משם נגלה אלינו העיר המהוללה קרית משושנו, ושם קרענו את בגרינו כחובה. ובאשר עור מעט נגלה אלינו בית קדשנו ותפארתנו ההרום קדענו קריעה שנית על המקדש. ובאנו עד שערי ירושלם ונכנסנו בה בשלשה עשר לחדש ניסן רמ"ח לפ"ק בצהרים ועומדות היו רגלינו בשערי ירושלם. שם בא לקראתי אשכנזי אחד אשר נתגרל באיטליא שמו ר' יעקב רם קולונמאנו (קולימבאני) והביאני אל ביתו ונתאבסנתי עמו כל ימי הפסח. וירושלם רובה חרבה ושממה, ואין צריך לומר שאין לה חומה סביב א), והעם אשר בה כפי מה שיספרו המספרים הם כארבעת אלפים כ"ב ומן היהודים נשארו בה היום שבעים כ"כ מדלת העם אשר אין להם מחיה, וכמעט לא נשאר איש שלא יחסר לחמו, ואשר ימצא לו לחם לשנה אחת נקרא עשיר במקום הזה. ולעת כזאת יש בתוכה אלמנות רבות וזקנות וגלמודות אשכנזיות ספרדיות ומשאר לשונות, שבע נשים כנגד איש אחד. ועתה הארץ שלוה ושקטה כי נחמו הזקנים על הרעה אשר עשו, כי ראו כי אולת יד ונשארו רלים ומדולדלים יותר ממה שהיו בתחלה, והם מקרבים עתה כל הבא לשבת בארץ, ומכבדים ומנשאים אותם ומרבים להתנצל על כל הרעה שעשו, באמרם כי הם לא יבקשו רעה אלא למי שירצה להשתדר עליהם, ועד היום הזה לא אובל לומר שעשו עמדי רע רק טוב ובשלום ובמישור הלכו אתי וברוך ה' יום יום.

אמנם מן הישמעאלים אין נלות ליהודים בכל במקום הזה, והלכתי בכל הארץ לארכה ולרחבה ואין פוצה פה ומצפצף, והם מרחמים מאד על איש נכרי ובפרט למי שאינו יודע הלשון. ובאשר רואים הרבה יהודים במקום אחר לא יקנאו בהם בכל. ולפי דעתי אם היה בארץ הזאת איש נבון וחכם בהנהגת המדיני היה נעשה שר ושופט גם ליהודים גם לישמעאלים, אבל אין בכל היהודים אשר במחוזות אלו חכם חרשים ונבון דבר להיות דעתו מעורבת עם הבריות, כי בולם אנשי מדבריים שונאים את הבריות ואין עיניהם ולבם בי אם אל בצעם

נעשיתי קובר מתים בירושלם, כי לא נמצא בה נושאי מתים והולכי אחר המטה, וכבר היה מעשה באשה אחת שמתה ונשאוה לקבורה ובחצי הדרך עזבוה והוברחו לקרא לנשים שתבאנה ותשאינה בי לא היה עמנו איש, ולולי הנשים הרבות הצובאות ללכת אחרי המטה וקצת מבעלי תשובה מהאנוסים הנה היה המת מוטל באין קוברים, כי אנשי הארץ עצמה לא יחמלו ולא ירחמו. — ורעה חולה ראיתי בארץ הזאת ורבה היא, כשיחלה איש נכרי בל אוהביו ושבניו ומיודעיו יראו מנשת אליו ולהכנס בביתו כי יראים פן יעליל עליהם הזקנים שנגבו חפצים משם או שמו בבליהם, כי הזקנים עיניהם פקוחות ויחלו בעל מטר שימותו הגרים הבאים בארץ למען יירשום, כי הם אומרים שהם נזברים על ההקדש וממון הנברים שאין להם יורשים נבסיהם להקדש ורוב האנשים והנשים הרדים בירושלם הם גרים הבאים מארץ רחוקה ואין להם יורשים ידועים בארץ, וגם כי לפי משפטי המדינה נכסיהם למלך, אך הם חולקים עם הישמעאלים ושרי הארץ ועושים ברצונם וכאשר ידעו באיש שהלך לבקר רעהו לפני מותו יעלילו עליו כי לקח ממונו או הטמין או קבל פקדונות מידו למען הציל אותו מידם, ויביאוהו לפני השופטים ויכוהו בשוטים ער אשר יתן אל פיהם או ער שתצא נפשו. ובכל יום ויום נופלים ירושות כאלה אם מעט אם הרבה להקדש ירושלם מזקנים וזקנות המתים פה והזקנים לוקחים הכל ואומרים שפורעים החובות שעשו בשביל בנין בית הכנסת זה כמה שנים והחובות קיימים, כי עריין אומרים שיש להם חובות בגלל הדבר הזה יותר מאלף פרחים זהב — ובית הכנסת של ירושלם היום אין בה ספרי תורה כי אם מעט מזעיר תחת אשר היו בה לפי הנשמע יותר משלש מאות ספרי תורה,

ואין צריך לומר שאין בה לא מעילים של זהב ולא כלי כסף — הכל מכרו הזקנים ועשו מהמעות כרצונם ובית הכנסת של ירושלם בנוי על גבי עמורים וארוך וצר ואופל ואין נוגה לו כי אם מן הפתח, ובתוכו בור של מים. ובחצר בית הכנסת הקרוב לו מאר יש במה ומסקיאה לישמעאלים, כי מתחלה היה הבית ההוא של יהודי אחד, ומפני קטטה ומחלוקת שהיה לו עם היהודים נעשה ישמעאלי, וכראות אמו כי המיר דתו על הכעסים אשר הכעיסוהו היהודים עמרה והקרישה את ביתה אשר בחצר בית הכנסת לבית חרפות של ישמעאל ולעשות ממנו מוסקיאה כדי להנקם מן היהודים, והוא אשר גרם את כל הרעה אשר באה להחריב את בית הכנסת ולאבד את כל ממונם של היהודים יושבי ירושלם, וכמעט אבר זכר לישראל מלשבת עוד בירושלם לולי ה' שנתן אותם לרחמים או בעיני המלך ושריו ועבריו, ולכל עם ארצו צוה לבנות את הבית כבתחלה ולדומם האחרון מן הראשון והחצר אשר בו בית הכנסת גדול מאר ובתוכו בתים רבים וכולם הקרש מאשכנזים, ואשכנזיות אלמנות ינורו בו, וחצרות רבות היו בירושלם ברחוב היהודים כולם של הקדש וכולם מכרו הזקנים ולא נשאר בהם אחד רק הקרש מהאשכנזים לא יכלו למכור, כי חק לאשכנזים הוא חק עולם ואין לעניים אחרים חלק בו.

[נוסח התפלה בירושלם] נמצא דבר טוב לה' אלהי ישראל בירושלם, התפלה אשר יתפללו בכל יום תמיד בסידור נפלא לא ראיתי כמוהו, ואפילו בשבת משכימים קודם עלות השחר שעה או שתים ואומרים שירות ותשבחות עד שיאיר היום ואומרים קריש, ואח"כ אומרים שני חזנים הקבועים ברכת התורה ופרשת התמיד וכל הזמירות בנועם ובתחנונים ונומרים קריאת שמע עם הנץ החמה כוותיקין. ובכל תפלה שיש בה נשיאת כפים, והכהנים נושאים כפיהם בין בחול בין בשבת, ובשחרית ובמנחה אומרים תחנונים (סליחות) ומזכירין שלש עשרה מרות בתחנונים גדולים (והוא רחום) ואין עושים הפרש בין שני וחמישי לשאר ימי השבוע אלא בהוצאת ס"ת בלבר. ואין היום בירושלם גלוי עריות ושבועת שוא, ובעבירות שבין אדם למקום הם נזהרים ביותר, ואפילו הזקנים הרשעים והחטאים אשר עשו והדיחו את כל הרעה הם זריזים בתפלה ובשאר מצות שבין אדם למקום. ורואה אני טבע כל הדרים בארץ ישראל מן העבר הזה להיות יראים את ה' יותר מאנשי המחוזות ההם (בעבר השני = באירופא). לא ימצא לא יהודי ולא ישמעאלי אשר לבבו פונה היום מעם ה' לצד מינות או לאמונה רעה. ואין גם איש אחר בכל המקומות האלה אשר יתעסק בפילוסופיא ויטה אחר דעות אריסטוטלוס וחכיריו שם רשעים ירקב. ובמצרים בא אחר מארץ המערב והתחיל להיות שרש פורה ראש ולענה ולדבר בפילוסופיא ורחפו הנגיר בשתי ירים והריעות אשר הזכיר הרמב"ם בספר מורה הנכוכים מכת המעזילה והאשעריא הם דעות חכמי ישמעאלים. לא ימצא בין הישמעאלים איש שיקלל אלהים או שיטיח דברים כלפי מעלה כאשר ימצא כין הנוצרים. לולי כי יראת ה' לנגר פניהם לא היה מן האפשר לגור ביניהם מצר מיעוט ההנהגה המדינית ומעט הסידור ולבלתי היות נגר פניהם מורא של מלכות כלל גם אין להם משפטים ישרים והם מטים הדברים לאשר יחפוצו. וכבר היה מעשה פה בירושלם בישמעאל שקם על אמו ושחט אותה בכעסו כשוחט כבש, וכאשר הביאוהו לפני השופטים אמר שמפני שכדותו עשה זאת, ומיד רנו השופטים כי חטא זה תלוי ביהודים ובנוצרים יושבי הארץ, כי הם לכרם העושים יין, ונענשו היהודים ששה פרחי זהב והנוצרים שנים עשר פרחים זהב והישמעאל לא נענש בשום דבר ויצא חפשי חנם וכאלה רכות עמם שלא נתנו לכתב. ועדים פסולים נמצאים בירושלם מכל הגוים כי במשפטים אין חוקרים ואין דורשים הערים, ואין צריך לומר שאין משביעים אותם אלא תיכף פוסקים את הדין על פיהם ואם היו משפטים כאלה בארצות הנוצרים איש את רעהו חיים בלעו.

[שכונת היהודים ורחובות העיר] רחוב היהודים ושכונתם היא גדולה מאד והם יושבים בציון, ובתים רבים היו להם וכלם נהרסות ונשמות, והיו תל עולם ואין בונה אותם. כי מדתי הארץ ומשפטיה שלא יוכל היהודי לבנות את ביתו ואת חצרו אם יפלו, שלא ברשות הממשלה, ופעמים שההוצאה לקבל הרשות היא מרובה יותר משכח כנין הבית, וכל בתי ירושלם מכיפות של אבנים ולא מתקרה ומעזיבה — ירושלם עם כל חורבותיה יש בה ארבעה שווקים ארוכים יפים מאד שלא ראיתי כמוהם, והם בסוף ציון, וכולם מכוסים עשויים כיפות וחלונות, וחניות פתוחות לכאן ולכאן, ושם כל מיני סחורה, וחלוקים כל אחר בפני עצמו, שוק הסוחרים ושוק שמוכרים שם בשמים ולחם בבואי לירושלם חיה רעב כבד בארץ, והיה אדם בינוני אוכל בכל סעודה דרהם ½ אחר של לחם הוא משקל כולוני אחד כסף ישן שלנו ולא היה שבע, והיו אומרים כי הקל הרעב לפי מה שהיה מתחלה בשנה ההיא, ורבים מבני ישראל מתו ברעב, כי יום או יומים לפני מותם שאלו לחם ופורש אין להם וממחרת נמצאים מתים בבתיהם ורבים אכלו את עשב השדה והיו הולכים כאיילים למצא מרעה. ונשאר פה היום רב

אחד אשכנזי לבדו אשר נתגדל בירושלם בענוה וביראת חטא ולא ראיתי כמוהו, והוא אורג כל היום וכל הלילה בעת פנותו מן הלמוד. וששה חדשים עמד שלא טעם לחם אלא משבת לשבת ומאכלו היה ראשי לפתות ופסולת של חרובין לאחר שהוציאו מהם הדבש, כי חרובין הרבה יש בארץ הזאת, ויריחו עיר התמרים אינה רחוקה מירושלם אלא מהלך חצי יום, והגיד לי איש נאמן שהיה בה כי אין בכל יריחו שלשה אילני תמרים. ועתה אחרי קציר חטין בלה הרעב ובא השובע לעולם ת"ל. וראיתי פה בירושלם כמה מיני פירות שאינם נמצאים במחוז שלנו יש מין אילן שהעלין שלו ארוכים וגדולים יותר מקומת אדם ואינו עושה פרי אלא פעם אחת ומתיבש, ומשרשיו יפרה אחר כמוהו שעושה פרי בשנה האחרת וכן לעולם ב). גם הענבים גדולים מאד יותר מהענבים של מחוז שלנו (איטליא). ולא ימצא פה שום גודגדיות לא צריזו ולא חמשיות ולא סורבי (עוזרדין) ולא לזים ולא ערמונים. והמזונות בירושלם בזול גדול וכן הבשר והיין ושמן זית ושמן שומשמים והארץ עריין טובה ורחבה ושמנה אלא שאין שום ריוח מצוי, ולא יקוה איש להרויח בשום חכמה ובשום מלאכה אחרת אם לא שיהיה רצען או אורג או צורף, ורק אלו ירויחו מזונותיהם וברוחק. בעיר הזאת באים תמיד מכל לשונות הגוים ומארום ומכבל ומארצות פריסטיר יואנו. והישמעאלים והנוצרים באים להשתטח לבית המקדש, כי אימה יתירה וכבוד גדול נוהגין בבית המקדש.

[ממלכת הפריסטיר יואני] ודרשתי מענין נהר סמבטיון מפי שומע כי בא אחד מגבולות ממלכת הפריסטיר יואנו שהיא ארץ הרים וגבעות והרים נבנונים מאד, ואומרים שהיא דרך עשרת ימים באורך, ושם בוראי חונים בני ישראל, ויש להם חמשה נשיאים או מלכים ואומרים כי יותר ממאה שנה נלחמו עם הפריסטיר יואני מלחמות גדולות ועצומות ובעונות גברו ידי הפריסטיר יואני על אפרים והכה בהם מכה רבה ועצומה מאד ונכנס בארצותם והשמיד והחרים אותם, ובמעט אבר זכר ישראל בסקומות ההם והנשארים בהם גזר עליהם גזירות משונות להפר דתם כעין גזירות שגזרה מלכות יון בימי חשמונאי, ובסוף ריחם ה' עליהם ועמדו מלכים אחרים באינדיא שלא היו קשים במלך הראשון, ער כי עתה אומרים במעט חזרה עטרה ליושנה ושבו לקרמותם ופרו ורבו, והם נותנים עדיין מס לפריסטיר יואני, אך אינם כפופים להם כאשר בתחלה. וזה ארבע שנים התגרו בני ישראל מלחמה עם השכנים אשר סביבותיהם ושללו ויבזזו המה בשונאיהם, ושונאיהם שבו מהם כמה נפשות אנשים ונשים ומבדו אותם לעבדים אל נוי רחוק והובא מהם למצרים ופדו אותם היהודים היושבים שם. ואני ראיתי שנים מהם במצרים והם שחורים מעט אבל לא בבני בושיים, ולא יבולנו להכחין בהם אם שומרים תורת הקראים או תורת הרבנים, כי בקצת דבריהם נראים כשומרים תורת הקראים במה שאמרו שלא נמצא אש בבתיהם ביום השבת, ובשאר דברים נראים כשומדים תורת הרבנים. אומרים שרוב פלפל ותבלין שמוכרים הבושים באים מארצם. דבר זה מפודסם וידוע בבל גלילות אלו. כי הישמעאלים הנוסעים ממצרים ללבת לתורפתם במיבה [3] עוברים דרך מדבר גדול ונורא מאד ותמיד הם בחברתם בארבעת אלפים גמלים, ולפעמים באים עליהם במדבר ההוא עם גדול ורם בבני ענקים אשר אחד מהם ירדוף אלף וקוראים להם הישמעאלים אל אריבים, פירוש בלשון ערבית בני אל חי, מפני שבמלחמתם מזכירים תמיד אל שדי, ומעידים עליהם הישמעאלים שאחד מהם ישא משא גמל על בתפו ואוחזו בידו אחת ובידו האחרת מחזיק השלח להלחם, ומפורסם הוא שדתם דת יהודית ואומרים עליהם שהם מבני הרכבים.

[בית המקדש וכותל המערבי] במקום בית המקדש לא יובל שום יהודי ליכנס, ואף כי פעמים רבות רצו הישמעאלים להבניס שם חרשי עצים וצורפים יהודים לעשות שם בחרושת עץ ובבל מלאכה, נמנעים היהודים ליכנס מפני הטומאה. ולא ידעתי אם נכנסים הישמעאלים לפני ולפנים אם לא גם חקרתי על אבן שתיה שהארון היה מונח עליה, ורבים אומרים כי היא תחת ביפה אחת גבוה ויפה אשר בנו הישמעאלים במקדש והיא סנורה תוך הכיפה שנדולה היא מאד, ואיש לא יבוא שם היינו אל מקום אבן שתיה ועושר נדול יש בתוך המקדש לפי הנשמע, כי בל המלבים בונים בתוכו חדרים מצופות זהב גם המלך המולך עתה אומרים שעשה בתוכו בנין יפה מהודר מזהב ואבן יקרה אשר לא נעשה כן לבל הממלכות. ושנים עשר פתחים (שערים) יש לבית המקדש עוד היום, ואותם שקורים להם היום שערי רחמים הם שני שערי ברזל סגורים למזרחו של הבית, ואין נראין על נבי קרקע אלא חציים, וחציים טבעו בקרקע אומרים כי במה פעמים בקשו הישמעאלים להוציאם משם ולא יכלו — בותל מערבי הוא קיים עדיין וחלק ממנו בנוי מאבנים נדולות ועבות אשר ראיתי במוהן בשום בנין קדמון לא ברומי ולא בשאר ארצות ובקדן מזרחית צפונית של בית שם פינה אחת מאבנים גדולות מאד ונבנסתי תחת הפינה ההיא ושם בנין גדול ער שנלאתי מהלוך עד סוף הבנין ההוא כי רב הוא, והוא מלא עפר אשר השליבו שמה מהריסת

הבית. ובית המקדש עומד על גבי אותם העמודים, ובכל עמוד ועמוד יש נקב להבנים בו חבל, ואומרים ששם היו קושרים הפרים והאילים של זבחים ג) ובכל גבול ירושלם בשדות ובכרמים נמצאים תחתיהם מערות גדולות חצובות מערה לפנים ממערה.

[הר הזיתים] הר הזיתים הוא הר גבוה ושומם וזיתים בו מעט מזעיר. ושם מערת חגי הנביא ומערת חולדה הנביאה ועוד שם יותר מעשר מערות זו לפנים מזו וכן מערת שבעים הזקנים אשר היא רחוקה מירושלם כאלפים אמה או יותר מעט ומערת שמעון הצריק היא מפוארת ביותר. הכלל כי מבית ומחוץ בכתים ובשדות נמצאות מערות אין מספר. — ומי השילוח הם תחת ההר בעמק יהושפט ואינו נהר אלא כעין מעין מים. והמים מתגדלים בכל בקר ער הצהרים ומאז ואילך מתמעטים והולכים תחת ההר ויוצאים אל מקום קרוב לשם שיש בו בנין גדול וחרב, ואומרים שהוא מקום שכנה שלמה לעשות שם את המטבע, ועכשיו מעברים בו העורות ועמק יהושפט הוא עמק קטן בין הר הבית להר הזיתים והגיא ביניהם. ושם קברות הישנים של היהודים תחת הר הבית בשפוע, והקברות החדשות תחת הר הזיתים למטה וסמוך להם יד אבשלום ומערה של זבריה הנביא ע"ה, ושם מתפללים כימי הצומות והולכים לומר קינות בכל תשעה באב

העורות:

א) החומה הנוכחית נבנתה כשמונה עשרה שנה אח"כ ע"י השלטון סלים בשנת רס"ו (1506) ב) הוא עץ אלמון = באנאנא הנקרא ג"כ תאני עדן ג) כוונתו למקום מחצב האבנים שקורין אותו ע"ש שלמה המלך, כי משם לקח האבנים לבנין בית המקדש, ויש קורין המקום ארוות שלמה המלך.

[1] Romagna [2] Dram [3] Mecca

ז

[סביב לירושלם] העולה בראש הר הזיתים ועיניו מרחוק יביטו יראה סרום ועמורה אשר הם כאגם מים ומלח, ואשר הלכו שם אומרים כי מלח על פני כל הארץ ההיא. ושאלתי על אשתו של לוט ואין מניר דבר ממנה, כי יאמרו כי כל הארץ תלי תלים של מלח והרבה נציבי מלח יש, ולא יבחנו איזה מהם אשתו של לוט. — הר העברים אשר בו קבורת משה רבינו ע"ה נראה מירושלם, וכל עבר הירדן ארץ ראובן וגד ומנשה ובני עמון והר מואב והר שעיר

בולם היום שוממים ואין בהם עיר בנויה ומיושבת כי הערביים השוכנים במדבריות באים ולוקחים הכל, ועד שערי ירושלם נוכים וגוזלים ברדבים ופורק אין מידם, כי מלאו את הארץ. על כן היתה כל הארץ במקומות אלו מדבר שממה מבלי יושב ולא יעבר בה ולא יזרע. ויריחו היום כפר קטן וכו בעשרים או שלשים בתים. וביתר אשר היתה עיר גדולה ורחוקה מירושלם מהלך חצי יום היא עתה נאות דועים ויש בה כעשרים בתים. וכן כל הערים הגדולות שהיו מקדם עריין שממה עליהם ומקומם ניבר אבל לא נשאר בהם יושב.

[סוכסין] יש בכל הגלילות האלה מוכסין יושבים בדרך בהרים ובגבעות, ואומרים שהם שומרים הדרכים והם נקראים בערבי קפארי, ולוקחים מכס מיהודים כרצונם ואין מוחה בידם. וממצרים ועד הנה עשרים קפארי, ופרעתי מחלקי לקפארי ההם בולם כמו רוקאט אחד, והיהודי הבא ממצרים לירושלם לא יצטרך לפרוע בירושלם בבואו העירה אלא כמו עשרה רינרי כסף, אבל הבא דרך יפו פורע רוקאט אחד זהב. היהודים היושבים בירושלם חייבים ליתן בכל שנה ושנה מם קצוב למלך שנים ושלשה פלוריני בסף ישן לנלגלת כל אחד ואחד בשיצמח זקנו בין עשיר ובין עני גם פורעים היהודים חמשים רוקאט זהב לשנה לנאייפו הוא השר של ירושלם, להניח להם לעשות יין, כי לא יובלו הישמעאלים לעשות יין כי תועבה היא להם לפי אמונתם, זהו המם הקצוב ליושבי ירושלם שנה שנה. האמנם הזקנים הפרנסים השחיתו התעיבו עלילה, ובכל שבת ושבת אומרים שבאים עליהם הפסדות וחסרונות מזה ומזה, ומכבדים כאשר יראה בעיניהם באשר יחפוצו, ואשר לא יתן אל פיהם מכים אותו ע"י גוי ער שיאמר רוצה אני ועד חנה עזרני ה' ולא שאלו ממני פרוטה ולא ידעתי מה יהיה באחרית.

[אמונות שונות] חמש אמונות חלוקות של נוצרים יושבים היום בירושלם, והם הארומים (קתוליקים) והיונים, וחיקוביני, והעמלקים (ארמיניים), והחובישי (אביסיניים) והם אותם של פריסטיר יואני. וכל אחד ואחד מהם פוסל אמונתו של חבירו בדרך השמרונים והקראים עם הרבנים. ולכל כת וכת יש חדר בפני עצמו בתוך הספולקר א) שהוא במה גדולה ומגדל בתוכו כעין קפנילו אך אין בו פעמון, ושני אנשים מכל כת וכת יושבים שם לא יסורו ממנו. — ובציון סמוך לקבורת המלכים יש במה גדולה לכומרים הנקראת שן פרנציסקו [1], ובשכבר הימים קברות המלכים ג"כ היו תחת ירם, ובא פה בירושלם יהודי אשבנזי עשיר ובקש לקנותם מאת המלך ונתעוררה קטטה עם הכומרים, ומהיום

ההוא לקחו הישמעאלים אותם מאת הכומרים והם עתה תחת יד הישמעאלים, ויודע הרבר כויניציאה כי היהודים הבאים מארום נרמו לקחת קברות המלכים מתחת יד הארומים, ואז נזרו לכלתי תת יוצא ובא ליהודים לכוא לירושלם דרך ארצם ועכשיו בטלה הנזירה, ובכל שנה ושנה באים יהודים עם הנליאה ויניציאני ונוסעים עם הפלנריני עצמם, ואין מעבר בטוח וקצר כמוהו. ומי יתן ידעתי זאת כגלילות החם כי אז לא התמהמהתי ברדך כל הימים אשר עכבתי שם, כי בארבעים יום יבואו עם הנליאה לכל היותר מויניציאה עד הנה

[ביתו בירושלם] אני לקחתי לי בית פה בירושלם סמוך לבית הכנסת, ועליית משכני בקיר החומה של בית הכנסת היא יושבת והחצר אשר ביתי בה יש בתוכה חמשה דיירים כלם נשים ואין בה איש זולת סגי נהור אחד ואשתו משרתת אותי כאשר אצטרך. ועלי לתת תודה לה' על אשר כה ברכני ולא חליתי ככל שאר האנשים אשר באו עמי כי רוב האנשים הבאים לירושלם מארץ רחוקה נופלים על המטה לסבת התחלפות האויר בה והשתנותו מרגע לרגע מקור לחום ומחום לקור וכל הרוחות שבעולם באות ונושבות בירושלם. ואומרים כי כל דוח כטרם תלך אל המקום אשר תרצה ללכת שמה באה מקורם להשתחוות לה' בירושלם, וברוך היורע האמת.

[ראגתו לאביו] הדבר אשר שאלתי מאת ה' בתפלה ובתחנונים הוא אשר אוסיף אבקשנו עור, אשר לא ירך לבבך ורעיונך לא יכהלוך על אשר הרחקתי נדור, ולא תרדנה עיניך דמעה למעני וכפרט אחרי אשר חנני ה' והביאני אל זבול קדשו, וכאשר יגל לבי ישמח לבך גם אתה. ועד ה' בי כי נשכחו כל הצרות הראשונות ונסתרו מעיני כל מחשבות הנליות ההם אשר עזבתי ולא נשאר בי שום רושם וציור זולתי תמונתך ארוני אבי נגדי תמיד, ועיני נגרה ולא תדמה כי אזכרה אשר עד זקנה ושיבה עזבתיך, וירחתי פן ברמעות עיניך תזכירני עונות נעורי. ועתה הואל וברך את עבדך, והספר הזה יהיה לך אבי במקום פני ובו תריח ריח בנך ולא תוסיף עצב עמו, ואם יקימנו ה' ונחיה לפניו שנה שנה בבוא הנליאה אכתוב לאדוני ובזה תתנחם ותסר כעס מלבך וזכרי מנגר עיניך לא תשכח, ושמח בבניך ובבני בניך הנעימים אשר סביב לשולחנך, כי הם חלקך ונחלתך לכלכל את שיבתך ועל שלומם העתרתי לה' בחצרות בית ה' בירושלם. יראני ה' בבניינה, ובאתם לציון ברינה ע"י משיח צדקנו, סליק נחוץ, פה בירושלם עיר הקדש תבנה ותכונן במהרה בימינו. בשמונה ימים לחורש אלול רמ"ח לקרט קטן. בנך עובדיה ירא.

הערות:

א) בית תפלה לנוצרים הבנוי על הקבר המיוחס אצלם לישו הנוצרי. אך הפרוטסטנטים מכחישים זאת ואומרים כי מקום קבורתו אצל חצר הממרה.

[1] San Francisco.

מכתב שני מרבי עבדיה לאחיו

שנת רמ"ט (1489).

מה יקרו אמריך, אחי, מה עצמו דבריך הנעימים מכל ראשי בשמים אשר יחדיו היו תמים, שלשת אגרותיך היקרות הניעוני יחד עם האגרת הגרולה מאת הארון הנעלה מהר"ר עמנואל חי מקמרינו [1], כלם נקבצו באו לי ע"י הארון דוניאות הפילגרינו בט"ו אלול רמ"ט ועליהם אשיבך אחי בדרך הכלל ובקצת על הפרט כאשר ישים אל בפי וראשית בכורי כל אשר במכתבי אתן תהלה לאל ואשלם תורות לו בשורת שלום אכינו הזקן כי עודנו חי אשר עליו תמיד רחמי, ומרי דכרי כו יחד נכמרו נחומי, כה יעשה אלהים וכה יוסיף ויציכהו לפנינו שלאנן ושליו נצח. אמנם לא היתה שמחתי שלמה והיה לי הניל כרערה על הערר הכת הכבירה לך והילד היולד לך אחרי באתי מן הארץ ההיא, ואשר עשה האל הוא יהיה לעולם על צר היותר טוב לא נשאר לנו זולתי להתפלל בעד השארית הנמצאה, יצו ה' אתם את הברכה להחיות להם לפליטה גדולה

חקרתני לרעת מן האותות והמופתים הנראות בהר הבית ובקבורת החסידים, ומה אשיב לך, אחי? ואותותינו לא ראינו. והנרות הדולקות בבית המקדש אשר שמעת רועכו כבו ככל תשעה באב, גם הלום שמעתי כזאת מפי השמועה, אך אינו אצלי דבר ברור, ואין צריך לומר שמעשה הספרדי אשר כתבת שמצא איש זקן בבית המקדש והוא עוטה מעיל עד סוף כל הספור ההוא הכל שקר וכזב, ובונים כמוך ראוי שיבחנו הדברים על אמתתם ואל ישעו בדבר שקר.

[קבר שמואל הנביא] קברו של אדונינו שמואל הרמתי הוא עור היום ביד היהודים ובאים מכל הסביבות לרמה להשתטח עליו בכל שנה ושנה ככ"ח אייר, ומדליקין עליו נר תמיד. והישמעאלים מנשאים המקום החוא ויראים לגעת בכל הנקדש לשמו ובבד היה למקום חזה כלי כסף וכנדי רקמה וזהב רבים ויפים מאד, אלא שעתה כבר מכרו זקני ירושלם הרעים את כל ההקדשות נכסים וקרקעות

לא השאירו שריד מהם. לא ראיתי ולא שמעתי שנעשה אות או מופת במקום ההוא שהיה בו שנוי ממנהגו של עולם לבר מה שאומרים שהרבה עקרות נפקדו וחולים נתרפאו בנדר או בנדבה שהתנדבו למקום הזה, או בתפלה שהתפללו שם נענו, וכל אלו דברים שאין להם הברע, אני לא יצאתי מירושלם ולא היה לי פנאי ללבת למקום ההוא או ללבת אנה ואנה למן היום אשר באתי פה, ע"כ לא אוכל דבר מאומה מן הגליל ושאר המרינות כ"א מפי השמועה ולפי הנשמע היהודים בצפת ובכפר בנה ובכל אותם המקומות מן הגליל הם בשלוה והשקט ואין להם רשעה מן הישמעאלים, אבל רובם עניים לגים בכפרים והם רובלים מחזירים בבתים ובחצרות ובשדות לבקש אוכל למו. אולם ברמשק לפי הנשמע היהודים סוחרים עשירים, ואין בכל הארצות ברמשק היום מלאה ברבת ה' ובתיה וגנותיה ופרדסותיה אומרים שאין דוגמתם בעולם אך אין האויר שלה זך ומזוקק זכל היושב בה מן הנברים מיד יחלה, ותמיד באים פה ממצרים ומרמשק ומאחלב היא ארם צובה ומשאר המקומות להשתחוות לה'

[ערן] ובימים האלה באו פה יהודים מארץ ערן, היא הארץ אשר בה הגן המפורסם הירוע גן ערן, אך מקום הגן לא נודע אצלם כלל והיא ארץ דרומית מזרחית מול ארץ כוש, אלא שהים סוף ביניהם וספרו היהודים ההם שבמרינה ההיא היום קהלות גדולות ורבות מישראל, ואחד ממלכי ישמעאלים מושל עליה והוא מלך בשר ואוהב ישראל ביותר. והמרינה גדולה ויפה מאד ובה מיני פירות רבות שאינם מצוים אצלינו, והם זורעים בארר וקוצרים בכסליו וימות הגשמים שלהם מפסח עד אב ומשם יוצא נהר למצרים וממנו עולה הנילום באב מרבוי הנשמים היורדים בארץ ההיא ואנשיה נוטים אל השחרות מעט, ואין ליהודים שם ספרי התלמוד כ"א ספר רב אלפס ופירושים עליו וספר הרמב"ם ז"ל וכולם מגדולם ועד קטנם בקיאים בהרמב"ם כי אינם עוסקים בספרים אחרים אלא בו וספרו לנו אלו היהודים כי מפורסם אצלם וברור מפי סוחרי ישמעאלים נאמנים, כי דחוק מן הארץ ההיא מהלך חמשים יום במדבר נמצא הנהר הירוע סמבטיון, והוא סובב ומקיף בחוט את כל הארץ אשר שם יחנו בני ישראל, והוא יורה אבנים וחול כל ימי החול ואינו נח אלא בשבת, וזה גורם שאם ילך יהודי בארץ ההיא שלא יחלל את השבת ומסורת בידם שהם בולם מבני משה טהורים ונקיים כמלאכי השרת ואין מהם עוברי עברה ומעבר לנהר סמבטיון רבים מבני ישראל בחול הים ומהם מלבים ושרים, אך אינם קרושים וטהורים כאלה אשר הנהר מקיף עליהם, והנה היהודים האלה אומרים הרבר הזה בפרסום ובבירור רב, ואמרו שאין בזה שום ספק וברור הדבר אצלם כשמש וסיפר לי רב אחד זקן אשכנזי שנולד ונתגדל במרינה הזאת, כי זכור הוא בימי חרפו כאשר באו יהודים אחרים מארץ ערן כדרך שבאו אלה וסיפרו ברבר הזה בשוה בלי תוספת וחסרון. ואמרו עוד אלו היהודים מארץ ערן, כי בני ישראל אשר בקצה גבול כוש הם אשר כתבתי לכם במכתב הראשון, שנלחמים הם על הפריסטיר יואני והובאו מהם בשבי אל מצרים וראיתי בעיני מהם. אלה הם רחוקים מהלך חרש ימים דרך המדבר מן היהודים האחרים השוכנים מעבר לנהר סמבטיון, וכל היום מגידים אצלנו נוצרים הבאים מארצות הפריסטיר יואני, שאלה היהודים הנלחמים היום בקצה גבולם הכה בהם הפריסטיר יואני מכה רבה מאר, ויראים אנו פן ח"ו השמועה אמת, כי הקול הולך וחזק מאר ה' ינן על עמו ועבריו אמן.

אני יושב היום בבית ארוננו הנגיד, כי הפקיד אותי על ביתו פה בירושלם, ואני דורש לקהל פה פעמים בחרש בבית הבנסת בלשון הקרש, בי רובם מבינים בלה"ק, והנני להם בשיר ענבים יפה קול ומטיב נגן, ומשבחים ומהללים את דרשותי ושומעים את דברי ועושים אינם עושים אותם ער בה לא עשו עמי תועה אף לא פעלו עולה הזקנים האלה, ומכל ההפסדות והמסים והעולים אשר מבבידים ושואלים מרי שבת בשבתו מכל איש לא שמו עלי ולא שאלו ממני מאומה גם המס הקצוב לנלגולת אשר אין נקי ממנו לא רצו שאתן המס מן השנה הראשונה וער עתה בנס אני עומר וה' יורע מה יהיה באחרית

הנה הארון ארוננו מהר"ר עמנואל חי מקמרינו שלח אלי מאה דוקאטי ויניציאני ככל אשר שאלתי מאתו והם השבח (ריוח) מהפקרון אשר הפקרתי אתו וכן הבטיחני לעשות שנה שנה, ואני נותן מהם לארון הדוגיאות המביא אותם אלי לחשבון עשרה למאה והוסיף מהר"ר עמנואל הנזכר לשלוח מנחה בית ה' כ"ה דוקאטי ויניציאני קצת לשמן המאור וקצת לעניים אני שמח בעמלי פה בירושלם ורבר אין לי עם ארם, ואנו מתקבצים בוקר וערב ללמור הלכה (גמרא), ושני תלמידי הספרדים לומדים לפני בקבע ופה אתנו היום שני רבנים אשכנזים, ואולי מעתה תבנה ותכונן הארץ, כי שלח המלך מבתב ושמהו לחוק עולם אשר לא יתן שום יהודי היושב בירושלם כי אם המס המוטל עליו בלבר, יען אשר מתחלה היה חוק למלך מאת היהודים אשר בירושלם לשלם ארבע מאות דוקטי בכל שנה, בין שיהיו יושביה מרובים ובין שיהיו מועטים, והיו כלם נתפסים ועזובים איש על אחיו

ועל רעהו בי בולם משועבדים לזה המס ועתה באשר ריחם האל ונתן בוזאת בלב המלך שיתן בל אחד המס לגלגולת ויפטר, היתה זאת תקנה גדולה אשר לא נעשתה כמוה בירושלם זה חמשים שנה ורבים אשר נדדו הלבו שמים את פניהם לשוב לשבת בארץ אולי ישר בעיני האל ותשב ונבנתה ירושלם על תלה, וארמון על משפטו יבונן, ובאו הנרחים והאוברים מיהורה ומאפרים, והשתחוו לה' בהר הקדש בירושלם. ואספיק בזה עתה להיותי נחפז מאד ונחוץ — פה בירושלם ע"ה תוב"ב, ב"ו אלול רמ"ט.

אחיך עובדיה ירא

הערות:

א) כנראה יש כאן חסרון במכתב ונשלם פה מכ"י אחר.

[1] Camarino

מכתב שלישי מרבי עבדיה לאדון פלוני א)

בתב אחר מירושלם ב"ב טבת שנת ר"ן (1490)

ארון תמים! אל שדי יתן לך רחמים והארבת ימים, עד תזבה ותראה מקדש ובית עולמים, אמן: באשר בא הלום האינבשדורי פיורינטינו עם אגדות אדוני החמודות לא הייתי אז בירושלם עיר הקדש, בי הלבתי לחברון ונדתי בה ימים רבים, עד אשר היתה שיבתה חביבה עלי במעט יותר מירושלם, להיות היהודים בה מעט וטובים ואינם באנשי ירושלם לרוע. והם בעשרים בעלי בתים מבונסים במבוי הסגור עליהם ולא יעבור ביניהם ישמעאל וטמא. ונם מסורת ביד בל אנשי הארץ בי הקבורה בחברון טובה מבירושלם

ופה חברון על קבורת האבות בנין ישן נושן מאבנים גדולות, לא תאמינו בי יסופר, ועל הבנין הישן בנין חדש מהישמעאלים. והמקום אשר שם נגלו המלאבים לאברהם עריין שמו עליו ממרא, ובו מערה קטנה ובה אבן ואומרים שעליה נמול אברהם. ומחוץ לעיר רחוק מעט באר מים גדולה וקורין לה הישמעאלים ביר אברהים. ורחוק ממנה מעט באר אחרת וקורין לה ביר אסחיק, ורחוק משם במטחוי קשת או יותר — נחל אשבול ועריין שמו עליו. והענבים בנחל ההוא גדולים עד היום הזה מבל הענבים אשר בבל המדינה סביב. ובפרים רבים עור היום סביבות חברון אשר שמו עליהם במו שמוזברים בספרי הנביאים

אמנם רמשק העיר הגדולה, אשר שאל אדוני עליה, אם היא מארץ ישראל: דבר זה מפורסם מדברי בל החבמים וביחוד מדברי הרמב"ם בהלבות תרומות (פ"א ה"ט) שהיא בסוריא תחשב, ובן מסבימים בל יושבי הגליל עד היום הזה אך אומרים שגבולי הארץ (א"י) קרוב לה מאד, ספט [2] ובנורשה ב) היא העיר הגדולה בארץ הגליל קרובים לרמשק וגבולם נמשך עד קרוב לרמשק — ואולם טריפולי [3] דסוריא אשר היא לחוף אניות והיתה סחר גוים, היא על גבול הארץ תחשב ונבברות מרובר בה, שהיא מבורבת מפירות ובל דבר מבל ערי ארץ ישראל ואליה גרים יבואו מאפסי ארץ ויש בה היום במאה בעלי בתים מישראל ויושבים לבטח עליה. ורבים אמרו לי שאם היה בתובה איש נבון לחש ממחוז איטליא היה מתעשר עושר גדול במעט זמן [בעסקיו] עם סוחרי ארץ איטליא העוברים בתובה תמיר.

המלחמה ממלך התונר עם מלך מצרים בבר נשבח זברה ג) ורבים אומרים בי ברתו ברית שלא יעברו זה על זה לרעה עור שנתים ימים והמלך אשר הוא מולך עתה הוא המלך הראשון ד) ולא מת ולא נשתנה וזה לו עשרים שנה אשר הומלך על מלבות מצרים והוא זקן מאד ואינו מצר לישראל, אלא שלוקח מהם ממון (מס) בבר, באשר עושה נם לישמעאלים ונם לערלים הנרים בארצו וחירוש אחר אין לי היום להגיד לאדוני [רק] בי אשתטח על קברות אבותינו הקדושים, ונכח פתח בית אחר אתפלל תמיר — יהיה בנהר שלומך ושלום נות ביתך, ויברבך ה' בבל אשר תעשה, בנפשך שבעך ובנפש עברך

עובדיה ירא, יושב ירושלם עיר הקדש
תוב"ב בנחוץ רב פה חברון ב"ב טבת
נ"ר לרגלי וגו' אמן ה)

הערות:

א) אפשר שהוא האדון עמנואל חי מקמרינו שהזכיר במכתב שני לאחיו שקבל ממנו אגרת גדולה ב) טעות היא וצ"ל טפס ואל־מוזיריב הסמוכים זה לזה ושניהם לדרום דמשק בערך ששים מילין אנגליים אל־מוזיריב היא עיר גדולה ומקום לחניית שיירות ועולי רגלים וסוף תחנית מסילת הברזל מדמשק ולדעתו אלו נבנסו בגבול הארץ והוא תחום ארץ ישראל. וטעות היא לומר בי הכונה על צפת שאין טפס שהיא נחשבת לארץ ישראל גם אינה קרובה לדמשק. ג) מלחמה זו פסקה בשנת רמ"ו (1486) אך נתחדשה בשנת ר"ן (הערת פרופ'

מרכם) ואפשר שלא שמע מזה בכתבו מכתבו. ד) אשרף ציף אלדין קיים ביו שמלך בשנת רכ"ח (1468) והיה אז בבן שמונים. ה) בכ"י הנמצא בבית מדרש הרבנים בנויארק כתוב בסופו לאמר: „העתקתי אלו השלשה כתבים פה פיראדה ג' יונא' של"ב להיותם כבר אצלי זה ימים ושנים תוך קונטריסים שלי כתיבת כמ"ר ישראל מקורטונא זלה"ה וחפצתי להעלותם פה בספרי זה למען יעמדו למזכרת החכם הכולל ובר אוריין ובר אבהן כמהר"ר עבדיה מברטנורה זלה"ה מפרש המשניות נכתב ונחתם על ידי הצעיר אברהם ים' כבד' משלם זלה"ה מא' אנילו ליא'" (השורה האחרונה כנראה היא משובשת וצ"ל אברהם בן כמ"ר משולם זלה"ה ושלשת המלות האחרונות בנראה משובשות מפרט השנה).

[1] Ambassador Forentino [2] Tafas, El Muzeirib
[3] Trabulas [4] 15 December 1489

תם

מכתב מסע

לחכם ויניציאני אלמוני (הארכי)

חרש אָוגוסט שנת רנ"ה = חשון שנת רנ"ו

מבוא

מכתב מסע הזה הוא מחכם ויניציאני בלתי נודע שמו. הנוסע הזה יצא בחודש אוגוסט בשנת רנ"ה מעיר ויניציא וכנראה היתה עיר מולדתו, ונסע לקורפו שהיתה שייך אז לממשלת יון, ומשם לרודוס, והגיע לביירוט בחדש ספטימבר ומשם לדמשק ועבר דרך ספיטה (צפת) ושכם ולאחרונה בא לירושלם בי"ח מרחשון שנת רנ"ג ומתאר ביחוד את העיר הקדושה והציע לפני נכבדי העיר מגלת נסיעתו כתוב עליה „שבתו וקומו ואת הדרך אשר עבר בה" שם ישב בסמיכות לבית האיש נורא תהלות הנשא והנעלה מאור הגולה אביר הרועים מהור"ר עבדיה יצ"ו (הוא ר' עבדיה מברטנורא) ונגלה אליו בזקן טלא רחמים במנהג דיני הצדק" ואומר עליו כי „האיש גדול מאד ועל פיו ישק כל הארץ ובלעדו לא ירים איש את ידו"

המכתב הזה נמצא בכ"י ביחד עם שני המכתבים של ר' עבדיה באוצר הספרים של הבארון אורי גינצבורג בפאריס ונדפסו ע"י נייבויער וזאקס בתרגום אשכנזית בספר השנה שלהם משנת 1863 כרך שלישי, ומתורגם ע"י שוואב לצרפתית בשנת 1866 וגם לאנגלית בשנת 1872 ונדפסו איזה פעמים עם מכתבי ר' עבדיה

א

[הקדמה] ברבי נפשי את ה' לבי ובשרי ירננו אל ארון בל תולרות, המנהיג בריותיו בחסר וברחמים, וברוח פיו עברנו זה הים הגרול ורחב ידים בלי צעקה ובלי פרץ, לא שמעתי קול נוגש ת"ל, ואני אשירה וארנן לבקר חסדו אשר גמלנו בל טוב והביאני אל תכלית המבוקש כאות נפשי. כן אשא תפלה אל המניע הראשון החונן ומשפיע מטובו לבל קוראיו, הוא יחון אתכם לחזות בנועם ה' ולבקר בהיבלו, וגם שמה בארצכם יתן לכם קוממיות. הנני נקרב אל רום תפארתכם במגלת ספר בתוב עליה שבתנו וקומנו ואת הדרך אשר עברנו בה ער יום בואנו פה ירושלם עה"ק תוב"ב אבי"ר

[הנסיעה] ב' אנושטו שנת רנ"ה יצאנו מויניציא בשמחה וגיל ללכת לדרכנו בשלום ובמישור, וביום השבת לב"ב שעות הנענו לפולא [1] והיא עיר קטנה ורחבת ידים וימצא בה בשר ורגים וכל מטעמים הבל בזול, ושם ישבנו שני ימים בבית המפואר הנשיא במ"ר יעקב אשבנזי י"צ (ישמרהו צורו) אשר הביאנו אל ביתו בפנים מאירות והבין שאר לנו ומטה ושלחן ובסא ומנורה, אין בית המלך חסר בלום ואין בה יהורי אחר זולתו והוא פותח רלת לפני לוין א) ושובן במלך בגרור מויניציא לפולא יש מאה וחמשים מילין והוא מהלך יום ולילה אחר ואנחנו אחרנו ברדך כי לא היה לנו רוח ועברנו על מי מנוחות — נסענו מהמקום הזה עם רוח נושבת והנענו לקורפו [2] ביום ב' י"ו אונושטו. והיא עיר גרולה על שפת הים אבל איננה יפה רק בזויה ומלוכלכת ובפרט במקום היהורים. מכל מקום פירותיה יפים וטובים, ושם קנינו צרה לדרך לחם וגבינה וענבים ואפרסקים העיר רחוקה מפולא שש מאות מילין, ולא עמרנו שם רק הלילה ההוא ע"כ

אין בפי מלין להגיד לבם את הארץ מה היא — נסענו מקורפו עם רוח חזק וטוב והנענו למודון ביום ז׳ בבקר כ״א בו. גם היא עיר גדולה ויפה מקורפו ויש בה אנשים סוחרים רבים והיא ארץ זית שמן וגפן ותאנה ורמון. מכל מקום הארצות אינן יפות בארצכם שם וגם יושביה נמשלו בבהמות נדמו מקורפו למודון יש חמש מאות מילין. — נסענו ממודון ובאנו לרודו [4] ביום ו׳ ב״ז בו לפנות ערב, ואיש לא ירד מהדוניאות עד יום ו׳ בחצי היום מפני פחד הקורסארי [5] שלא יקחו אותם בשבי וזה כי רודו היא עיר מקלט לשודדי הים, יען יתנו אל הנראן מאישטרו (ראש העיר) חלקו מהשבי אשר ישבו, וע״ב באים הקורסארי אל העיר לבטח לפיכך הקאפיטאנו רצה הבטחון שלא יקחו אותם בשבי טרם יצא איש ממקומו, וצריך עיון רב בזה ובפרט ליהודים. רודו היא עיר בצורה יפה וחזקה וימצאו שם אנשי שם ואנשים סוחרים מכל אומה ולשון גם יש בה צרפתים הרבה והנראן מאישטרו הוא צרפתי. העיר רודו רחוקה ממודון חמש מאות מילין — ובחצי היום כ״ט בו נסענו מרודו והנענו לפאמה אגוסטה [6] ביום ה׳ ג׳ סמטימבר שנת רנ״ה, ושם ישבנו שלשה ימים, והעיר טובה ומלאה בכל טוב, ובל ימי לא ראיתי שובע מלחם ובשר וכל אובל בעיר ההיא אנחנו קנינו מרה גדולה שמן בער מארציל (מטבע) אחד וחצי ויובל אדם להתפרנס שם עם ששה דוקאטי לשנה לבבוד ולתפארת ואולי בפחות אמנם ארץ אובלת יושביה היא בי האויר רע מאד וגם המים אינם טובים וע״כ יושביה מועטים ובכל המקומות שזברתי ראיתי קהלות גדולות רק לא בפומה אגושטה כי מעטים הם, ואין מלוה ברבית בארצות אשר עברנו רק בפאמה אגושטה, אשבנזי שמו ר׳ שבתי, הוא פותח דלת לפני לוין ובל מי שירצה יובל להלות ברבית בטוב ובישר בעיניו ואין אומר לו מה תעשה, כי בן נימום הארץ אבל בשאר המקומות היהודים הם בעלי מלאבות או תגרים ויושבים לבטח ואין מחריד. פאמה אגושטה היא באי ציפריאם [7] ורחוקה מרודו שלש מאות מילין — יום א׳ ו׳ ספטימבר שנת רנ״ו לפנות ערב נסענו מהמקום והנענו אל חוף ביירוטה [8] ביום ג׳ ח׳ בו, וביום ד׳ בבקר ירדנו מהדוניאה בשמחה ובטוב לב. הכלל העולה מהדברים: באנו מויניציא לביירוטה בשלשים וארבעה ימים אף כי אחרנו בדרך בכל המקומות שזברתי. ואני לא הרחבתי המאמר בספורים מארצות אשר עברנו בהם דרך הים, כי אין בל דבר חדש להגיד לבם. ועתה אוריע אתכם את כל הקורות אותנו ואת הערים אשר עברנו בהם מיום צאתנו מהים ער אשר באנו פה ירושלם עה״ק תוב״ב.

הערות:

א) עוסק בהלואות על משכונות.

[4] Pola. [5] Corfu [6] Rhodus [7] Corsaires [8] Fama Augusta (Famagusta) [9] Cyprus [10] Beiruth

ב

[ביירוט ודמשק] העיר ביירוטה היא החוף מדמשק, ושם יבואו כל הסחורות שמוליבים לדמשק ושמביאים מויניציא, והיא עיר קטנה וטובה עם מעיינות הרבה ופירות משובחים ובל היהודים יפרעו שם מס אל הנאייפו היינו ארון העיר, סך דוקאט אחד ורביע שהם ל״ב מאירני, ושני מאירני הם מארצילו אחד והדוקאט ויניציאנו שוה י״נ מארצילי וחצי בביירוטה אין עומדים יהודים, אמנם לא ידעתי הסבה, כי הישמעאלים בביירוטה הם יותר טובים מבל אנשי המלבות הזאת ואוהבים את היהודים מאד ובאשר אני אחזה לי אספרה לבם: בבל המקומות אשר עברנו נבנסו יהודים ברוגיאות, קצתם הגיעו לביירוטה, וגם עם הגליאה טראפיקו (ספינה גדולה) באו לביירוטה במו מאה וחמשים נפש, בלם עניים מרודים ואביונים בם״ה היינו שם בשלש מאות נפשות, והישמעאלים היו מרחמים מאד על האביונים ויטו אליהם חסד ונתנו להם צדקה מעות וחטים ולחם ופירות ועוד במה פעמים הם ישמעאלים מלעיגים וצועקים אחר הגוים בלבא בר בלבא וחרפום וגדפום באלה הרבה, ולבל בני ישראל לא יחרץ בלב וע״ב פליאה דעת ממני מדוע לא יתישבו שם היהודים

לקחנו בית בחברת המרומם איש צדיק תמים במה״ר יוסף סאראנוסה ספרדי והוא חסיד גמור, ועמדנו יחד עם בל בני ביתו שבעה ימים טרם נבחר את הדרך אשר נלך בה, כי היינו מסופקים אם נלך בדרך דמשק או דרך צידון, יען היותה סמוכה לביירוטה מהלך חצי יום בלבר ויען היותה מארץ הקדושה סוף דבר במה״ר יוסף הנ״ל הסבים לעבור דרך הים ער צידון, וכן גמרו ללבת עמהם הזקן ונשוא פנים במ״ר יקותיאל מוינאצולו ז״ל עם מרת נובלה [11] זוגתו ובמ״ר דניאל מלבורנו [12] ואחרים זולתם ובהיות בי שמענו שהיו מצוים הקורסארי בדרך ההיא נמרתי לבלתי לבת עמהם, וקראתי לאחי במ״ר יקותיאל י״צ ובחרנו לעלות דרך דמשק, והמה הלבו לדרבם דרך צידון ובהיותם שמה החזיקו הנאייפו וגם הקהל בבנף מעיל הנעלה במה״ר יוסף הנזבר ונדרו לו חמשים דוקאטי לשנה

להחיות נפשו וכל בני ביתו למען ישב שם, כי גדול שמו בכל הארץ והנאייפו יפרע ממעות הנ"ל עשרים דוקאטי אולם אדרבה בצר רוחי ובלב נשבר ונדכה אודיע לכם המקרה בלתי טהור אשר קרה, וזה אחר שעברו ימי הסוכות נכנסו בנריבו (ספינה) אחת מהישמעאלים כמ"ר יקותיאל מוינאצולו ז"ל ואשתו ע"ה וחמר בחורים כמ"ר רניאל מליבורנו ז"ל ואנשים אחרים לבוא לירושלם עה"ק ובהיותם נגר עכו הטיל ה' רוח גדולה על הים ובעונותינו נטבעו כל היהודים, זולתי סיציליאני אחר נמלט משאון גלי הים ובא והגיד הדבר אל ק"ק ספיטה (צפת) והקהל שלחו אנשים אל המקום ומצאום ערומים על שפת הים ויקברום שם אלה אזכרה ואשפכה עלי נפשי ולבי עליהם תאבל, איך היו לשמה כרגע זקנים גם בחורים לבלות שאול טרם יניעם הבלוי וההפסד הטבעי! וכמעט היינו בכל רע כאין שפכו אשורינו, יען כמ"ר יקותיאל אחי י"צ נטה כוונתו (רצה) ללכת עמהם וה' מנענו, וכל עוד נשמתי בי אתן תודה לאל חי ובתוך רבים אהללנו

ואשר מביאים הויניציאני לביירוט ולדמשק הם כסף וזהב בדיל נחושת צרוף (קליל) בגדים רבים ועבים, ובשובם אחור יוליכו פלפול זנגביל וכל מיני בשמים ומשי וקורדיאני ולפעמים אבנים טובות ומרגליות כאשר ימצאו מהם ולפי מה ששמעתי מעטים הם האבנים טובות בדמשק אבל במצרים ואלכסנדריא שם לכסף מוצא ומקום ספיר אבניה

בביירוט נתפשרנו עם חמר (מנהג חמורים) שיביאנו עד דמשק ויוציא כל ההוצאות בער קאפרי (מכס הדרכים) ובער כל דבר, וע"ז נעשה כתב ע"י סופר משם, ויהי שכרו מאתנו עשרים מרציליו לכל נפש ובליל ד' י"ו סמטימבר רנ"ו יצאנו מחוץ לעיר מרחק כמטחוי קשת ושם נתנו תבן ומספוא לחמוריהם ואחרו שם כדי לעבור על הקאפרי ויהי בחצי הלילה קמנו ועלינו לדרכנו כל הלילה בלי פגע רע ת"ל ועברנו שני הקאפרי בלי פרעון ויהי בבקר הנענו אל הקאפרי השלישית ולא עשו אתנו דק טוב ומכרו לנו לחם וענבים ואכלנו לשובע והחמרים פרעו הקאפרי כאשר היה מן הדאוי ועברנו בשלום ובמישור וכן הלכנו כל היום וכל הילילה עד בואנו לדמשק בגלילות האלה לא ימצא בררכים מחנה (בית מלון) עם מטה ושלחן רק לסוף מהלך יום אחר ימצא לפעמים בית פרוץ בלתי מכוסה (חצר) הנקרא אל־חאן ושם ימכרו לחם ופירות וביצים אבל אין מקום ללון, רק האנשים יעמדו באמצע החצר הם וחמוריהם. —

[דמשק] ביום ה' בבקר הנענו בדמשק שלמים ושקטים ואין עיף ואין כושל בנו ת"ל, ועמדנו בבית הנשיא כמר משה מקראן י"צ אשר הבאנו אל ביתו ושם ישכנו חמשה ימים ובכל המקומות הנזכרים אין איש יעשה מתנה כאשר בארצנו לתת לחם לאכול, וכי יבוא גר או נכרי ברמשק ולא ידע לשונם איש לא יזוז ממקומו להשתדל בער החיצונים (הנכרים), רק הנכבד כמ"ר משה מקראן י"צ, והי' ישיב לו כפעלו הטוב.

דמשק היא עיר גדולה לאלקים וחוצותיה רחבות ויש שמה כתים וחצרות עם מעיינות הרבה, ושם שלש קהלות, כי הארץ גדולה ורחבת ידים היא, בין כלם חמש מאות ב"ב, קצתם תגרים מבגדים וענינים אחרים, ויש מהם בעלי מלאכות, גם מהם מלוים על משכונות טובים לחשבון כ"ד למאה, ויש מהם ישימו מעות על הקונטו (שטרות) ולא יחסר להם י"ח למאה. תכלית הדברים הריוח מצוי שם מאד לפי מה ששמעתי, ואני לא אוכל דבר רק לשמע אוזן, כי ביום ר"ה הוכתי בסנורים ועמדתי כלי בבית ער יום צאתנו מן המקום, וזה היתה לסבה כי אכלני הקרח בלילה ברדך (מבלי למצוא בית מלון) כאשר אמרתי.

העדות:

[1] Novello [2] Livorno [3] Discount of Notes

ג

[צפת] ביום ד' בחמשה יום לחדש אוקטובר שנת רנ"ו יצאנו מדמשק עם חמר אשר נתפשרנו עמו בער עשרה מארציליו לכל ראש (נפש) להביאנו ער ספיטה (צפת) לכל הוצאותיו מקאפרי ומכל דבר. וביום ו' בבוקר הנענו לספיטה, ושם לקחנו חדר קטן בבית איש יהודי עני ואביון מאד ועמדנו בביתו יותר מחודש ימים ויהי שכרו מאתנו בין שנינו א' כסף ליום הן בעבור החדר והן בעבור שכר טרחו להבין לנו בר ולחם ומזון. — ספיטה היא בנויה בשפוע ההר ועיר גדולה היא והבתים קטנים ובזוים, וכאשר ירדו נשמים אי אפשר ללכת בעבור הלכלוך, ובהיותה בשפוע צער ועמל הוא לצאת בשוקים וברחובות אף בעת הקיץ כי תמיר עולים ויורדים בה מכל מקום הארץ טובה ובריאה והמים טובים בתכלית. והנה אמת נכון הדבר כי ראיתי שם זקנים הרבה מאר משששים ושבעים שנה ובתוכם היה זקן בן מאה ושלשים שנה ועורנו באבו חזק ובריא אולם. וקהלה קדושה כמו שלש מאות ב"ב, ורוב היהודים עושים (מחזיקים) חנויות מבשמים ונבינה ושמן ומיני קטניות ופירות. ושמעתי כי

ב"ה דוקאטי יוציא אחר על חנות בזאת ויתפרנסו ממנה חמשה אנשים והמזונות שם הם ג"ב בזול. והנאון במה"ר פרץ קולובו יויי"א א) הוא ראש וקצין בעיר ההיא והטה אלינו חסד וסיפר בשבחנו ורצה לעשות לנו ההוצאות (מזונותינו) בביתו וללמוד אתנו בער שנים עשר דוקאטי לשנה לבל אחר אם חפצנו לשבת במקום ההוא אך הסך הזה נעלם ממני (לא היה לי), הקהל נותנים לו על הספקתו [אך אין רי בזה] וגם הוא עושה חנות מן אבילה להרויח מזונותיו.

בסבוב סאפיטה יש מערות רבות וקבורים בהם חסידים גדולים ורובן סמובות לעיר כמו ששה מילין וראיתי קצת מהקברות האלה ועתה אודיעה את רום תפארתם את אשר שמעתי ואת אשר ראיתי בעיני: ראשונה בספיטה קרוב אל מקום יש קבורת הושע בן בארי הנביא ז"ל ואין עליו מצבה וציון רק אבן גדולה על פי המערה, ותיבת בבואי בספיטה התפללתי על קברו. רחוק מספיטה תחום שבת יש קבורת יהודה בן אלעאי ושם בפר קטן נקרא עין זיתין, ועל הקבר יש ציון יפה ומרליקין בה נרות, ושם באתי ונשתטחתי והרלקתי נרות עליו, וראיתי ורברתי עם הישמעאלית אשר נפלה מאילן שקרים אשר על קבר החסיד הנ"ל, בי זאת האשה דברה סרה עליו, שאולי שמעה בימים חלפו למו, ורצתה לעלות על האילן [ללקוט השקרים] ואמרה אלי האשה איך ראתה בעיניה נערים אשר רחפוה והשליבוה רחוק מהקבר כמו ארבעים אמות ונשברו זרועותיה. ועור אמרה בי בא אליה החסיד בחזון לילה, ואז שבה וחזרה מרשעה והרליקה נרות על קברו ונתרפאה והישמעאלים מבברים המקום ורבים זולתם ירליקו שמה נרות — רחוק מספיטה ששה מילין יש בפר אחר שמו אל־מירון ושם נקברו חסידים גדולים אשר אזכיר את שמותם וטרם בואי אל המקום ראיתי שלשה קברים על אם הדרך, הראשון הוא ר' יהורה (יוסי) הנענש זצ"ל ב) ואין על קברו דק גל קטן של אבנים רחוק מעט משם יש קבורת ר' טרפון ז"ל ועליו ציון יפה ומשם והלאה מעט יש קבורת ר' יוסף (יוסי) בן קיסמא ז"ל וגם עליו גל אבנים בלי ציון אח"ב הנענו אל הכפר הנ"ל (מירון) וראינו מערת הלל ותלמידיו זצ"ל אשר נקברו עמו והם ב"ד תלמידים סמוך לזה נבנסנו במערה אחרת ויש בה ב"ב תלמידי חבמים, ואמרו בי הם תלמידי ר' שמעון בן יוחאי זצ"ל, וקרוב אל המקום ההוא בשפוע ההר יש ציון יפה בתבלית ונראה עד ספיטה ואצלו נקברו נשותיהם ואין על קברן דבר, ואמרו בי הרבה פעמים בנו עליהם ובלילה היה חרב, ולא ידעתי אם אמת הדבר. אחרי זאת ראיתי קבורת שמאי ואשתו זצ"ל קבורים תוך אבן אחת גדולה אשר לא ראיתי במוה, ותחת האבן יש מערת תלמידי שמאי זצ"ל קבורים בה עור ראיתי בית הבנסת מר' שמעון בר יוחאי ז"ל וגם הוא בנין מאבנים גדולות אבל עתה הוא חרב ולא נשאר ממנו רק בותל אחר ואומרים אנשי ספיטה בי מקובלים הם בי באשר יפול הבותל ההוא יבוא משיחנו במהרה בימינו. והונר לי בי בשנת גירוש ספרד נפלה השאייטה ג (חצץ) בבותל ההוא והתחיל לנפול ואז עשו אנשי ספיטה יום משתה ושמחה — עור יש בפר אחר קרוב לספיטה נקרא עלמא ואחרים זולתו, אשר אומרים בי נקברו בהם רוב חבמי ישראל. בענותי הרבים לא זביתי לראותם, בי תמיד הייתי בספיטה מושבב על ערש דוי. אבל במקומות שזברתי בבלם התפללתי בפי קוצר השגתי וברובם הרלקתי נרות ואני לא אתבונן (אחשוב) להגיד כל מה שנאמר לי בספורים האלה רק אשר חזיתי ספרתי — טרם צאתנו מספיטה פרענו בל אחד מאתנו דוקאט אחד בזהב היליה הוא המס הקבוע שפורע בל ראש (גלגולת) בבל שנה, והנשים והנערים בלי חתימת זקן לא יפרעו המס ובן לא יפרעי הנשים והנערים הדוקאט ורבע אשר פורעים בביירוטה אל השר משם והלאה מי שפורע במקום אחר אף אם ילך למקום אחר לא יפרע עור באותה השנה, רק שצריך להראות בתב בירו איך פרע, ואם יאבר מירו הבתב יפרע פעם אחרת

ביום ו' י"ב ימים לחודש מרחשון רנ"ו נסענו מספיטה בחבורת אנשים סיציליאני (אנשי סיציליא) אחר אשר נתפשרו עם אורחת חמרין יהודים וערלים וישמעאלים, והוצרבו לבל אלה בי היה רבושם רב ויתנו שברם ק"ב בספים לבל לראש להביאם עד ירושלם בלי הוספת הוצאות מהקאפרי ומבל דבר, ובתבו זאת בשטר בראיה ברורה, בי הדרך מסובן מאר בעבור הליסטים וגם בעבור הקאפרי, בי יקחו הקאפרי באות נפשם ואין מוחה ואף בי יהיו המוכירי דהיינו החמרין משועבדים לפרוע הקאפרי מבל מקום אם מטה ידם ממה שיעמיקו לשאול ג) או ירצו לשאול מהיהודים [יותר] יצטרבו לתת בעל ברחם, ובי יבואו לעיר והיהודים ילבו לפני השופט לערער על המוכירי ויבקשו שהשופט יבריחם לנמוד המלאבה, גם בי ירבו היהודים תפלה אין שומע להם, בי בבל הארצות האלה לית דין ולית דין ובפרט ליהודים נגד הישמעאלים גם יזדמן לפעמים בי יברחו המוכירי ויניחו היהודים עם בל בהמתם אצל הקאפרי וע"ב הזרגלו היהודים ללבת עם חמרים ערלים אשר ידעו לנטות ארחות יושר וילבו בנתיב לא ידעו [בדי למנוע הקאפרי] ואף בי הערלים האלה היו עמנו,

פחרו [אנשי סיציליא] פחר ולא רצו לשאת הרבוש עמהם אחר אשר הנענו כיום ו׳ בערב הכנסת בלה (שבת) לכפר קינה ונשב שם עד יום ג׳ ואחי כמ״ר יקותיאל י״צ הוצרך לשמור החפצים והמטלטלים מהסיציליאני כי כן רצה הראש מהסיציליאני שמו מהר״ר רבה י״א ונברא רבא הוא, הוכרחתי להסכים בזה כי כבר יצאנו מספיטה והוא השכיר המוקיר׳ ראשונה ולא הייתי יכול לעבור על רצונו — ביום ג׳ הסכמנו על הדרך אשר היה לנו לעשות ביד ה׳ הטובה עלינו, וקמנו ועלינו מן המקום והלכנו כל הלילה בלי דבור כלל כי מכפר קינה עד ירושלם ע״ה הדרך מסוכן מאד בעבור הליסטים ונם כעבור הקאפרי, ועברנו על שני קאפרי בלי פרעון, והיינו בדרך רותן וראינו הבור אשר השליכו בו יוסף הצדיק זצ״ל. ובעלות עמור השחר נשארנו בהרים ער צאת הכוכבים. בלילה השני עברנו חוץ לשכם והיא כאמצע הר נריזים והר עיבל והר נריזים הוא מלא כל טוב והר עיבל כלו מדבר שממה, וכל הדרך ההוא לא הלכנו כ״א בלילה מפני פחד הלסטים ומפני יראת הקאפרי. בלילה קמנו לעלות לדרבינו, וה׳ מצא את עון עבדו כי פנענו בדרך משרתי הקאפרי משכם והחזירו אותנו אחור אל מחנה קרוב לשכם מהלך חצי יום ושם עמדנו כל הלילה באימה וכיראה, ויהי בבקר כיום ה׳ נתפשרו עמהם היהודים יחד עם החמרין בער ארבעה עשר דוקטי והגיע על חלקי לפרוע י״ד כספים בליל ו׳ נסענו מהמחנה והלכנו כל הלילה בפחד וכרעדה, כי פחד פחדנו פן ירדפו אותנו אנשי שכם כי רוכם שופכי דמים, וה׳ נחנו בדרך אמת.

הערות:

א) יראת זרע יאריך ימים אמן ב) הוא ר׳ יוסי דמן יוקרת. ג) כלומר אם יחשבו כי השכר שבקשו נפחת ע״י פריעת המכס, או כי רוצים סתם להעלות את השכר ולבקש יותר.

[1] Sagitte

ד

[ירושלם] כמו השחר עלה ביום הששי י״ח לחרש מרחשון רנ״ו עומרות היו רגלינו בשערי ירושלם עה״ק. ובראותי מרחוק את העיר השוממה והחרבה והר ציון ששמם איך היה מעון תנים ומרעה לכפירים ושועלים הלכו בו, עלי תשתפך נפשי ולבי דאבה ועיני ירדו מים, ישבתי גם בביתי וקרעתי את כותנתי כשני מקומות על ירושלם וביתי המקדש כאשר הוא מן החיוב, והתפללתי נוכח בית מקדשנו לה׳ כי למען חסדו ישיב שכות יעקב במהרה בימינו ונזכה לראות בנין בית זבול תפארתנו, וכן יהי רצון, אמן. ויהי בבואי לעיר באנו לסמיכות בית האיש נורא תהלות הנשא והנעלה מאור הגולה אביר הרועים מהר״ר עבריה יצ״ו א), אליו הורעתי את לבבי ואת שפלות מצבי, היותי כיום כעיר פרא וכעגל לא לומד, וכי כאתי אל הארץ לתור ארחות משפט, ולמען רעת את ה׳ עזבתי משפחתי וארץ מולדתי לחסות תחת צל כנפיו, למען יעניק מטובו אל עבר פני ויפח באפי רוח חיים ללמרני תורה ומצות. ואז נגלה אלי כוזן מלא רחמים במנהג דיני הצדק ויאמר אשימה עיני עליך לבן יקיר, ועשה עמי אות לטובה. ואני אזכיר תהלתו וחסדו אשר גמלני ברוב רחמיו ולשוני תהגה צדקתו בסור ישרים וערה. — והאיש נדול מאד ועל פיו ישק כל הארץ, וכלערו לא ירים איש את ידו ומקצוי הארץ אליו נוים ירדושו ואחרי רבריו לא ישנו. וגם במצרים ובכל ובכל הארצות האלה הוא ינזור אומר ויקם לו, ואפילו הישמעאלים מכבדים אותו ויראים ממנו ושמעתי כי בבר כרוח שפתיו המית רשע והוא עניו ושפל רוח מאד ורבריו ערבים ורעתו נוחה עם הבריות וכל עמים יאשרוהו ועליו יאמרו אין זה ילור אשה.

בבואי הנה נלאיתי למצוא בית לשבת, כי רבו הבאים לעיר ומלאה הארץ מאנשים, ולקחתי חדר לחרש ימים ער אשר אמצא מנוח לכף רגלי, ובהיות כי המרומם כמ״ר אברהם מסינה יזיי״א והאלוף כמ״ר משה מליבורנו יצ״ו ובחור אחר ספרדי.. נחמד ונעים וטוב המזג כולם עומדים בחצר אחר וכתורת ה׳ יהגו יומם ולילה חשקה נפשי לשבת עמהם, וכאשר הודעתי תשוקתי אל הנאון תפארת אנשים כמ״ר עבריה יזיי״א השתדלות נמרצה ברוש הזה וכתבונות כפיו מלא חשקי אל תכלית המבוקש אך במשפט כי בצדק כל אמרי פיו, וכמתק שפתיו הוציא מן הבית הזה האשה היושבת פה כראשונה באמרו כי בעבור הלמוד טוב שנשב פה אנחנו היום, והוא הכטיחני כי לא יעבור זמן רב יתן לנו מקום בחצר אשר הוא יושב והיינו קרובים אליו. ולולי כי בית קטן יש לו בבר היה מאסף אותנו הביתה כי חפץ בנו האיש. עוד הפליא חסדו עמי והציל עני מחזק ממנו, וזה כי יפרעו בכל שנה חמשים דוקטי למען יוכלו לעשות יין כי תועבה היא לישמעאלים, ושלשה ערכים לנבות המעות הזה העשירים פורעים עשרים כסף לכל קאנטרי יין והבינונים יפרעו ששה עשר כסף והעניים שנים עשר בספים ואפילו מקבלי צדקה. והממונים על זה שתו ערכו עלי ארבעים בספים משני קאנטרי

יין וחצי, ואני נתרעמתי על רוממותו (נודל המס) בי היה נראה לי בי העמיסו עלי יותר מן הדאוי, ותיכף בשמעו את קולי פנה מכל עסקיו וקם והלך בחוץ בעצמו ובכבודו ולקח עשרה בספים מיה הגובה והחזירם לי, ויבער במעט אפו יען לקחו אצלי עשרה בספים נגר כל דת ודין, יען היותי נר ויחיד ונלמוד, ויאמר אך עמי המה ואהי להם למושיע. וכבד נשתוממו על זה במ"ר אברהם מסינה י"צ וכמ"ר משה מלבורנו למה זה מצאנו חן בעיניו ואני תפלתי לאל חי ישמרהו ויחייהו וימלא בטוב ימיו ושנותיו מנעימים.

בירושלים עיר הקדש הם כמו מאתים ב"ב יהודים והם נשמרים מכל חטא ועון וזהירים במצוות, וערב ובקר וצהרים יתקבצו בולם יחד עשיר ואביון להתפלל בבונה. ויש להם שני חזנים יראי ה' אשר ידקדקו בתפלתם אות באות ומלה במלה בכל היוצא מפיהם, ובכל יום פעמים באהבה יעמדו כל הקהל לשמוע דברי תורה בבית המדרש מפי איש זקן בן שמונים שנה חכם ונבון שמו מהר"ד זברי ספרדי יזיי"א, ובכל יום ידרוש לאחר שחרית כמו רביע שעה ולא יטריח על הצבור. ובן בערב אחר ערבית, וזה חק ולא יעבור. אבל המאור הגדול כמהר"ר עבריה יזיי"א לא ידרש כ"א שלש או ארבע פעמים בשנה, כמו בחג המצות ובחג השבועות ובחג הסובות, וגם בימי תשובה וזה ימים מועטים השמיע את קולו הערב ומוצא שפתיו אמרות טהורות מזוקקות אין בהם נפתל ועקש, כולם דברי אל חי, ומקטן ועד גדול שמעו לו ויחלו לדבריו ולא נשמע אפילו קול דממה דקה. ואם אמרתי אספרה להגיד בשבחיו הנה לא יגיע אליו פאר וכבוד, יען הייתי נתעב ונאלח בער ולא ידע להבין ולהשביל אל מעלתו ואת יקר תפארת גדולתו, ע"ב לא אאריך בזה בי לו דומיה תהלה ובכל יום אחר התפלה ואחר הדרשה יעמדו אנשים בבית המדרש ללמוד במשנה ובתלמוד כמו שלש שעות ואח"כ ילכו מחי אל חיל לבקר חולים ולתת מתנות לעניים כל איש אשר ידבנו לבו, ומרבים העם לתת צדקה אף בי מטה ידם ויש עניים הרבה בזאת העיר, ורוב הקהל מתפרנסים מן הצדקה ה' ברחמיו ירחם עלינו וישלח ברכה באסמינו ובכל משלח ידינו.

הריוח מצוי יותר מעט בירושלם עה"ק מכל הארצות האלה, ומי שידע לעשות מלאכה כמו צורף או נפח או אורג בגד פשתים או תופר ירויח מזונותיו אך בצמצום וברוחק, וולתי צורף. אבל בדמשק ובמצרים ובאלכסנדריא ובחלב היא ארם צובה, בכל אלו המקומות ירויחו היהודים בכל אות נפשם ובפרט מי שידע לשון ערבי ולשוננו ישית בעפר בצר, כפי מה ששמעתי מכל מקום המזונות פה אינם ב"ב ביוקר, ובשנה הזאת יש זול מלחם ויין שבח לאל יתברך ולפי מה שאחשוב יבול ארם להחיות את נפשו בעשרה דוקאטי לשנה. והנה אנחנו נתפשרנו עם כמ"ר אהרן לועזי היושב בזה החצר בי יעשה לנו ההוצאות ויכבס לנו הבגדים ויהיה שברו ארבעים בסף לכל אחד ממנו לחדש, אמנם לא יתן לא יין ולא שמן להדליק נר ולא יפרע שכרות הבית ולא יתן לנו במה ללין, דהיינו מטה וסדינים וכסת, אכל יתחייב לתת לנו בכל ערב בשר או דגים או ענינים אחרים כמו גבינה, ובכל בוקר יכין תבשיל ולא יחסר לחם, ואמרו לנו בי הנדיל משבורתו יותר מן הראוי, מכל מקום בחרנו לעשות כך למען לא יהיה לנו טורח להבין תבשיל ולא נתבטל מן הלימוד ואנו פורעים בין שנינו שכירות הבית ששה בספים לחדש ולפי אומד דעתי אנחנו מוצאים לחשבון ארבעה דוקאטי לשנה זולתי המסים והעולים ומה שנוציא לתת לעניים ומה שנצטרך להוציא על מטלטלים מדי יום ביום

ועל כל זאת מס המלבות יפרעו היהודים דוקאט אחד וחצי לגלגולת בכל שנה, ומן הדין אין לנו לפרוע מס אחר זולתו, והנשים והנערים בלי חתימת זקן לא יפרעו דבר. אמנם לפעמים יכבידו את העול על צוארנו ער שלא נוכל לשאתו, וזה יזדמן כאשר יתחלפו הנאייפו בארץ דהיינו השררות, או ימצאו לבסף מוצא, ואם היה השמן בזול או שוקרה ' או דבש או בורית ובהנה דבות, או יחלק הנאייפו מהדברים האלה על אנשי הארץ ויצטרכו לפרוע בפלים לתושיה ממה ששוה ויפרעו המעות מיד, ומי שישיב כמתנצל ויחנן קולו כי מטה ידו ואין לו להחיות נפשו יבוהו במקל על רגליו ער שתצא נפשו או יאמר רוצה אני, וזה הוא דבר בללי, משפט אחד יהיה ליהודים ולערלים ולישמעאלים, אבל לא ישנאו היהודים לחרף ולנדף אותנו כמו בארצכם ויש שער מהעיר שהוא קרוב אל מקום היהודים תעניים ומפתח השער ההוא יחזיקו אותו היהודים, אמת שצריך שיהיה היהודי כפוף ונכנע תחת הישמעאלי וצריך להשפיל עצמו וידבא ישוח ולא יעשה הוראות אם הוא עשיר פן ישימו עליו עלילות דברים לקחת את אשר לו

הבתים אשר בירושלם עה"ק בולם מאבני סלעים ואין בהם עליות הרבה זו למעלה מזו כמו בארצכם ואין קורות בבתים ולא בנין עצים כי העצים בעיר הזאת הם יקרים מאד ובחניות נמברים במשקל, ואחשוב כי בעבור זה אינם עושים עליות פה, אבל בחצר אחת היה סביב לה חמשה או ששה חדרים ובולם עשוים מיטולייטו (לבנים), גם לא ימצא בעיר באר מים חיים רק בכל חצר יש בור אחד והוא מלא מימי מטר וכי יבלה הנשם מן הארץ

יכלו המים מן הבורות. ולפעמים יתקבצו הישמעאלים עלינו לשפוך היין ולשבור הכרים, כי יאמרו אשר בעבור חטא היתורים ששותים יין לא ירדו נשמים. ולפעמים מביאים מים ממעין קרוב לעיר וממעין היוצא מחברון אבל מעטים הם, ובעת הקיץ יחדלו מלהביא. בעיר הזאת טוחנים עם כח הבהמות כי אין רחיים כלל לטחון במים כמו בארצכם.

בתוך העיר סמוך לבית המקדש יש מקום פנוי וריקם, וילכו בל הקהל אחר התפלה להתפלל נוכח ביהמ"ק כי שם יראו המקום הקדוש והנורא. וסמוך אליו יש מדרש שלמה המלך ע"ה ולא יכנסו בו רק ישמעאלים לבדם ומדת שטיילא תמא אשת כמ"ר משה מליכורתו יצ"ו ראתה היא בפנים באמצעות עירונית ישמעאלית אשה חשובה היושבת סמוך למדרש. ושמעתי מפי מדת שטיילא כי הוא בנין אבנים יפים עד מאד בהירים כעצם השמים לטוהר, ולמעלה ציפוי זהב טהור מעשה ידי אמן, אבל הבית עצמה לא ראתה בפנים ושמעתי כי הוא בנין יפה והדר בתכלית והמלך מרון ב) הוציא בו הון רב עד אין קץ והישמעאלים כולם מתקבצים שם בכל יום ששי בחצי היום ואומרים התפלות שלהם, כי הישמעאלים אינם נשמרים ממלאכה ביום הששי (שבת שלהם) רק חצי שעה שעומדים בבית המקדש להתפלל.

למטה יש עמק יהושפט וגיא בן הנום, ומעבר לעמק יש קבורת זכריה בן ידעיהו הכהן וצ"ל. וסמוך אליו יש בנין כמו מגדל נקרא יד אבשלום, וחציו מכוסה באבנים אשר השליכו שם, יען המקום הוא בנין אבשלום שמדד באביו. וסמוך לזה הר הזיתים, ומשם רואים הר הכרמל וסרום ועמורה וים המלח. ועל הר הזיתים יש מערה גדולה ויפה, ונקברו כה חגי זכריה ומלאכי ע"ה. רחוק מירושלם עה"ק מהלך חצי יום יש קבורת שמואל הרמתי זצ"ל, והוא בראש ההר ושם בית הכנסת יפה והקהל שולחים שמה בכל עש"ק מנורה להעלותה נר תמיד. קבורת האבות אשר בחברון רחוק מפה מהלך יום וברדך ההיא יש קבורת רחל ע"ה, ועריין לא הייתי שם, כי הדרכים אינם בטוחים בעבור הערביים, וזה ימים מעטים בא יהודי הנה מחברון עם כל בני ביתו ולקחו ממנו כל אשר לו. ושמעתי כי בימי חג המצות באים הנה יהודים ממצרים ומדמשק והולכים לחברון וילכו לבטח ואז אעלה עמהם גם אני אם ינזור ה' אותי בחיים. ואני לא ידעתי להגיד ספורים חדשים כי תמול בואי ולא ארע ע"ב אבחר בקיצור בדרוש הזה, אף כי הרחבתי הסיפור בסיפור אשר אין ראוי לשים לב עליו גם לא אחשוך פי לדבר אל אצילי בני ישראל להודיע להם כפי מיעוט שכלי המנהג אשר ראוי להתנהג ברוניאות והדברים הצריכים לכל מי שיבוא הנה כפי מה שהשגתי מביאתי פה.

הערות:

א) הוא ר' עבדיה בעל המסעות הרע"ב מברטנורא

ב) כוונתו לעבד־אל־מלך אבן מרון שעשה תקונים ופזר בסף רב על הבית ליפותו בשנת 680 לפה"נ

[1] Sugar

סליק האגרת

מסעות בארץ ישראל

מחכם אלמוני

שנת רפ"ב — רפ"ג (3—1522).

מבוא

ספר המסעות הזה העתיק ר' יוסף כ"ץ ב"ר משה חיים ברוך בספרו שבחי ירושלם (ליוורנו, תקמ"ה) מקונטרס ישן נושן הנקרא „פרשת אלה מסעי" לאחד קדוש שנסע לא"י בשנות רס"א ורפ"ב, והמעתיק מעיד עליו כי חיה רב גדול, אחד חמיותה, ואף כי את שמו לא תגיד, מ"מ מכותלי מכתבו ניכר דרב גובריה ורב חיליה לאורייתא. וע"כ מלא רצון אותביו ורעיו אשר יחדו הקיפו עליו וחלו פניו להדפיסו. ונדפס נ"כ בס' מבשרת ציון לר"מ מאחר — הנוסע יצא ונכנס בספינת בוניציא ביום ג' י"ז אלול רפ"א ועבר דרך

קורפו טריפולי דסוריא, ביירוט, והגיע לצידון ויסבב את כל ארץ הקדושה ויחר ערי המזרח, ובחצי שבט רפ"ג נסע מצפת והלך לביירוט כי שם חיתה אניה גדולה מויניציא שבאה טעונה עדמונים, ונכנס בה לשוב לביתו לשלום.

א

[צור וצידון] ברוך ה' אלהי ישראל נכנסתי בספינה יום ג' י"ז אלול רפ"א ליצירה פרשת ברוך אתה בצאתך. ה' ברחמיו יגיעני למחוז חפצי וישיבני לביתי בשלום ויקוים בי מקרא שכתוב ה' ישמור צאתך ובואך מעתה ועד עולם. בששי בשבת (כ' אלול) נסענו מויניציא והגיענו לפוליא [1] לשלום. ומשם הלכנו לקורפו, ונסענו משם לזאנטי [2], ומשם למגושעין ומשם לטריפולי די סוריא ומשם לברוטו [3] (ביירוט), ומשם הגענו לצידון שהיתה עיר גדולה ועתה מצערה היא, קצתה מבוערה בים וקצתה חרבה ויש בה כמו חמש מאות בתים ועשרים בעלי בתים יהודים רובם מסתערבים א) וטובים הם ומקרבים אורחים, מה שאין בן בכל המקומות שעברתי ויש שם ביהכ"נ קטן נאה ומהודר, ושם נחתי ביום השבת ואודה את ה' כי טוב. שם רחוק מן העיר רביע מיל ראיתי קבר זבולון מתחלה היה בין שני עמודים גדולים ואילן של חרובין אצלו וארון הישמעאלים בנה עליו בית ענול למעלה (ביפה), ועל מקום הקבר איצטבא ועליה בנר שחור ונרות לפניו לכבוד. השנים העמודים עדיין שם, אחר בנוי מבפנים ונראה בחלון ואחר מחוץ לביר סמוך לאותו ציון יש בנין ישן נושן ועדיין הכיפות קיימים ואומרים שהיה בית המדרש לשלמה ע"ה, ולפניו בור מים חיים ושואבין ממנו מים בגלגל מלא דליים בליל מוצאי שבת יצאתי משם ללכת לצפת — רחוק ממירון שמונה מילין היא צרפת לאליהו ז"ל בראש ההר וכך נקראת עדיין (היא צרפנת). סמוך לים יש בית וקורין אותו בית אליהו ואומרים שצרפת היתה עיר על שפת הים ומפני השבאים [4] (שודדים) של הים עלו להר להתישב שם ביום א' [כ"ב אלול] עברנו לפני העיר צור אף כי איננה הדרך הישרה לצפת, כי בעל הגמלים רצה לנסוע בדרך ההיא להיותה כלה מישור ומשם קרוב לביתו צור רובה שקועה במים ואומרים שהיתה עיר גדולה מאד וכל בתיה ושוקיה היו בנוים על הים כרונמת ויניציא ולכן קורין לה הגוים ויניציא הישנה בפעם אחרת היה לי דרך שם וסבבתי אותה וראיתי כי עדיין גדולה היא ויש בה בנינים עתיקים נדולים, וגם במות הנעשות בתואר בנין הרומיים כרונמת המניסטרי [5] של איטליא. קרוב לשם מהלך מיל כפר הנקרא עמוקה ויש שם צנורות שהיו מושכים משם מים לצור תחת הקרקע. ושם פרעתי עשרה דרהם קפר (מכס). בליל ב' לננו בראש הר גבוה סמוך לכפר אחר ובאשמורת הבוקר הלכנו והגיענו לעת האוכל לכפר הנקרא רמיא ורצה בעל הגמלים ללון שם כי שם ביתו. יום שלישי [כ"ד אלול] קודם עלות השחר נסענו ללכת לצפת, וכצאת השמש ואני על הגמל למעלה מן המשא ואמרתי הזמירות (פסוקי דזמרא) והייתי מכין התפילין להניחם. וכאשר עברנו בבקעה נדולה ושם אילן נדול של אגוזים והיו שלשה נמלים קשורים זה אחר זה ואני על האמצעי, והנה סעיף אחד מאותו האילן הכה על פני והפילני אחור לארץ והכה ערפי על הקרקע הקשה ואח"כ השרה באופן שהייתי משומם במוחי ממכת העורף ונתפרדו כל עצמותי ממכת השרה, והיתה הנפילה כ"כ קשה כי גם עצם החזה שלי נשברה, והייתי כמת חצי שעה והתחלתי כמה פעמים לומר הוידוי ולא יכולתי לאומרו ובטורח נדול אמרתי מודה אני וכו'. וכתבתי זאת לזכור חסדי המקום ב"ה כי כמה נסים נעשו לי, ראשונה שלא יצאה נשמתי מן המכה הקשה ההיא בנפלי לאחורי, שנית שהגמל האחרון לא רמס אותי ברגליו, שלישית שהישמעאלים יכלו להרוג אותי ולקחת הממון שלי ולאמר כי מחמת המכה מתי כי לא נותר בי עור נשמה, ומי יאמר להם מה תעשו והם בחמלת ה' עלי הטיבו עמי וחזקו צלעותי והשיבוני על הגמל והביאוני לצפת מהלך י"ב מילין, ובכל הדרך הזה הייתי נונח מכאב עצם החזה ומתעלף וחשבתי בי נשברה החזה ואין רפואה למכתי והייתי בוכה ומתפלל ומתורה. ויהי בבואי העירה ואין חומל וחס עלי גם כי אזעק ואשוע אין איש שם על לב, והייתי נע ונד בארץ עד כי אנה ה' לידי ומצאתי תחבושת ורפואה למכתי ברוך ה' אשר לא עזב חסדו מאתי ופרה נפשי מרדת שחת

הערות:

א) הם תושבי הארץ הנולדים שם שנקראים ג"כ מוריסקים.

[1] Pola. [2] Zante [3] Beiruth [4] Pirots [5] Magistry

ב

צפת היא בגליל העליון מארץ נפתלי וכרך (מבצר) חזק בראש ההר וסביב הר הכרך ארבעה

הרים, בשנים מהם יושבים כלם ישמעאלים ובשנים האחרים בכל השפוע עומדים בתים של יהודים והם יותר משלש מאות בעלי בתים, ויש להם שלשה בתי כנסיות אחת של ספרדים אחת של מוריסקים (יושבי הארץ) ואחת של מערבים (ברבריא) וקורים לה כנסת של אליהו ז"ל, כי היא קדומה, וקבלה בידם שאליהו ז"ל התפלל שם עיר צפת מלאה כל טוב ומזונות משובחות ודגן ותירוש ויצהר לרוב מאד ובזול, ויש לקנות כל דבר בעתו ולולי רוב השמן והתבואה שמוליכין משם למדמשק ולמקומות אחרים לא היה שווים כלום, וכל מיני פירות טובים נמצאים שם, ואשר לא יהיה שם יובא מדמשק והארץ רחבת ידים בסחורות, ויש הרבה סוחרים יהודים מכל מיני סחורות והם מביאים סחורות מדמשק ומוכרים בצפת ומי שאין לו קרן להשתרל בפרקמטיא צדיך שיהיה בעל מלאכה ויש ארבע מלאכות טובות בכל א"י, האורגים והצורפים והאושכפים והבורסקים וגם בנאים, ומי שהוא בעל כח להיות שכיר יום באחת מאלה המלאכות פורעים לו בטוב גם החייט ירויח מזונותיו, אבל לא יוכל אדם להשכיר עצמו למלמד או לשרת בבית או בחנות, גם להטיל עצמו על הצבור אינו יכול כי העניים רבים על כן לא יצא מאיטליא מי שאין לו מלאכה ולא קרן פן יתחרט וירצה לחזור.

[קברי צדיקים] עתה אכתוב כל המקומות שיש בהם ציוני צדיקים ונביאים שנשתטחתי והתפללתי על קברם. ברוך ה' אשר זיכני לכך, כן יזכני לראות בבנין אריאל ובא לציון גואל כן יעשה האל, כן יהי רצון אמן נס"ו (נצח סלה ועד). — יום ג' כ"א מרחשון רפ"ב נכנסתי בבית שנבנה על קבורת הושע בן בארי והוא בסוף קברי ישראל בצפת. והמעל"ם הקראי אשר בדמשק בנה עליו בית נאה ומהודר ונר דולק שם תמיד מנדבת ההולכים להשתטח וכנגדו מערה סגורה ואומרים ששם קבור בארי אביו הייתי בכפר עין זיתון הרחוק מצפת מיל ושם כמו ארבעים בעלי בתים יהודים כולם מוריסקים ויש להם בית הכנסת ובו כ"ו ספרי תורה ורחוק כמטחוי קשת מן הכפר ציון ר' יהורה בר אלעאי ור' יוסי בנו, ועל הציון אילן שקדים שנתייבש זה שלש שנים ושם שרה גדול של אילני זית והם הקדש לקבר חסיד אחד ז"ל, ואומרים שישמעאלית אחת עלתה על האילן שעל הקבר לקוט שקדים, ואמרו לה האחרות שתקח רשות מן החסיד, והיא נדפה בדבריה ונפלה מן האילן ונשברו כל אבריה עד שהקרישה לצדיק הצמיר זהב של ידיה וקנו מהם אילני זיתים, ואח"כ הקדישו אחרים עוד עד שעתה יש לו ארבע מאות אילני זיתים. ומעשה האשה היה זה כששים שנה — יום ה' כ"ג בו רכבתי למירון, והוא כפר רחוק מצפת חצי יום, ובחצי הדרך יש כפר הנקרא קיומיאה, וסמוך לו על הדרך יש קבר בנו של ר' יוסי רמן יוקרת שהענישו אביו על שהוציא התאנים בלא זמנם שנזכר בפרק סדר תעניות אלו וקורין לו הישמעאלים אלמענש מירון הוא מקום שמן טוב ומעין מים טובים ואין דרים בו יהודים שם ראיתי מערת רשב"י ובנו ע"ה והיא סנורה ואין מקום לכנוס בה ולמעלה מן המערה יש ציורים יפים זה כנגד זה ושל רשב"י קודם מעט לצד חוץ אח"כ הלכתי בשפוע ההר לצד מירון, ושם מערת הלל הזקן ותלמידיו והיא מערה גדולה ויפה עשויה בביפות ובכל כיפה שלשה ארונות של אבן עם מכסה נבוה בכל המערה י"ח ארונות ושל הלל כנגד הפתח ונם חוץ לפתח כשתכנס לתוך ההר יש שני כיפות עם ארונות אחת מימין ואחת משמאל ואמצע המערה רחב ויעמדו בה כשלש מאות אנשים. והנה מכסה קבר הלל פתוח מעט וכן קצת קברות אחרים ער שארם משים ירו בהם ויש במערה מים מתוקים ואני שתיתי מהם, ופליאה היא מאין באים שם המים, ועוד מאחר שהם מכונסים איך הם טובים לשתיה? וגדולה מזאת כי הכל מעידים ונשבעים כי כשיכנסו שם קהל רב ומתפללים מיד המים מתרבים ונשפכים לארץ, אמנם בימי לא היה כן גם אומרים כי נם נעשה בו כי באים היהודים בשיירה גדולה וכל אחר מדליק נרות במערה סביב ואם תכנם בה אשה נדה מיד תבבינה הנרות, וכולם מעידים ונשבעים שהוא אמת, ואנכי לא ראיתי הנס הזה אח"כ הלכתי על ההר שבנגר המערה ושם שמאי ואשתו, ובראש ההר בנין של אבנים גדולות כאר, כל כותל כאבן אחת, והאבן שעליהם הנג ארכה שש אמות ורחבה ארבע אמות ועביה חצי אמה לא ישוער איך הושמה האבן ההיא בידי אדם ובתוך הבנין הזה שני ארונות חלולים של אבן ובאותו הבנין מערה יפה עם י"א כוכין סביב ששם היו תלמידיו. למעלה בכפר יש בית הכנסת שעשאו רשב"י ועדיין קיים כל הצד שלפניה ואשוב ביום ההוא לעין זיתון ובעלות השחר ביום ו' הלכתי לצפת כי יום השוק שם ביום הששי — יום א' ב"ה בו. רכבתי עם יהודי אחר לעשות סיבוב לראות כל הגליל העליון והצריקים אשר בו, ובאנו לכפר עמוקה מקום בשמו כן הוא שעולים להר נבוה מאד, ואח"כ יוררים בעמק ושם כששים בתים ואין שם יהודי, וסמוך לכפר קבר יונתן בן עוזיאל וציון אבנים בנוי עליו ומרוב נדול של אבנים מסביב, ואצלו אילן שיחקה לא תמצא כמוהו בעביו ורוחב ענפיו ויפיו משם הלכנו לנברייתין ושם קבר ר' יעקב דמן נבוריא ור' אלעזר המודעי סמוכים זה לזה ונפן ונבוא לכפר דלתא

ושם ר' ישמעאל ברבי יוסי בתוך גן אחר. למעלה בראש ההר ר' יוסי אביו ואין עליו רק גל של אבנים. משם הלכנו לעלמא הוא כפר נרול במישור שמן מלא כל טוב. ושם קהל יהורים שבעים וששה בעלי בתים ולהם בית הכנסת התפללתי בבקר ואח"כ הלכתי על כל קברי הצדיקים אשר שם למעלה אצל ההר באמצע השרה יש קבר ר' יהורה בן תימא ועליו ציון בנוי וחתום מצר אחר בבית חיים יש קבר ר' אלעזר בן עזריה ועל קברו אילן ממין בוטים ועושים ממנו שמן. רחוק מעט משם לצר הרך כרם ובתוכו קבר ר' אליעזר בן הורקנוס ועליו ציון נאה וקרוב לו על הרך קבר ר' אליעזר בן ערך מאבן שיש מבוסה מאבק נרול ואומרים בברור כי זה כמו ארבעים שנה לקחו הישמעאלים אבן המבסה לעשות רחים ונשאו אותו הרבה בני אדם למקום רחוק ולמחרת היום מצאוהו על קברו והכל מעידים על זאת סמוך לו קבר ר' יוסי הבהן ומרוב של אבנים סביב לו. רחוק משם מיל לצר ההר השני היא מערת הכבליים ושם רב המנונא ורבה בר רב הונא הנזכר במוער קטן, והמערה קטנה ויפה ויש בה שמונה כוכין. משם הלכנו אל מקום הנקרא „ראס אל חמר" ושם בראש הר נבוה יש קבר ר' זמרא עם ציון בנוי עליו, ומן המקום ההוא אדם רואה כל הגליל לרוב נבהו. משם הלכנו לנוש חלב וקוראים לו אליוש, ושם על הרך נגר הכפר קברי שמעיה ואבטליון בשני ציונים זה אצל זה, ונם שני בני סנחריב אחר למעלה בכפר ואחר על הרך רחוק מעט משמעיה ואבטליון. אח"כ הלכנו לברעם והוא כפר נרול ושם קבר עבריה הנביא ומרוב נרול לציון ותחתיו המערה. סמוך להם בנין חרב ולא נשאר ממנו רק שני שערים ועל משקוף השער הקטן חקוק בכתב מרובע כזה: „ה' במקום הזה יתן שלום ובכל מקומות ישראל" וכו' ואמרו לי שעל אבן אחרת שנפלה היה כתוב: „אל תתמהו על השלג שבא בניסן אנחנו ראינוהו בסיון". ובולם אומרים שזה היה מררש לעבריה הנביא למעלה בכפר היה בית הכנסת שעשאו רשב"י ועדיין קיים כותל שלפניו עם השערים, והוא עשה ב"ד בתי כנסיות בנליל רחוק מעט משם קבורת אסתר המלכה ועליה נל אבנים ואילן רוביבו לציון, וסמוך לזה אילן אחר עם נל אבנים והוא קבר ר' פנחס בן יאיר הייתי בעכברא ושם קבר ר' ינאי ושני בניו ר' דוסתאי ור' נהוראי והם במערה בפרדס ולפני המערה מעין מים טובים, והמערה נפלה ואין אדם יבול לכנוס בה והפרדס ההוא נאה מאד כלו באילני פרישים ולימונים והוא הנזכר במוער קטן למעלה בכפר יש ביהכ"נ חרב ועדיין נשארו שני בתלים נבוהים שלש אמות מאבנים נרולות ועשאו רשב"י.

ג

[בדרך שכם] ביום ג' ה' בסליו שמתי לדרך פעמי ללכת לירושלם עיר הקרש תובב"א, והייתי בכפר הנקרא יקוק וסמוך לו ראיתי קבר חבקוק הנביא ע"ה ועליו ציון נאה ובית בנוי על ציונו. אחריו בפר חטיא ושם קבור יתרו, ובנו עליו הישמעאלים בית מסנר. בחצי הדרך מצפת לירושלם הוא כפר ביט (צ"ל בנה) והנעתי שם לעת ערב לשלום בחברת יהורים רבים הבאים מצפת ליום השוק שהוא ברביעי. והוא מקום טוב ונמצא בו מכל רבר בזול. ושם קהל יהורים בארבעים בעלי בתים וריוח נרול להם ביום ד' בבקר הלכתי לקבר יונה בן אמתי הנביא שהוא רחוק מכפר ביט (בנה) מיל והוא על ראש הר נבוה בכפר אחר, ובית נרול ומכובר בנוי על ציונו והוא ביד הישמעאלים, וצריך כל אדם לפרוע ד' או ה' דרהם לשוער לבנות ונם להניח בער שמן למאור, ונכנסתי בו להתפלל ואחריו במורד ההר מצר אחר מערה קטנה יפה ונקבר בה רבי שמעון בן נמליאל בו ביום לעת ערב רבבתי ללכת לשכם ואלין בלילה בכפר הנקרא נצרת [1] שהוא רחוק מכפר ביט פרסה ושם מקום ההוא נברא (ישו הנוצרי), ואומרים בי שם מרחץ ממים חמים שטבלה בו אמו (מרים). ועל הארץ ישננו תחת כיפה נרולה, ושלש שעות קורם היום נסענו משם והלכנו כל היום ועברנו בקעה נרולה במו הקאנפיינא מוורונה [2], ופרענו בשני המקומות קפר כל אחר ל"ו דרהים, ובשקיעת החמה לננו באמצע בקעה אחת ער אחר חצות לילה ונלך בדרך ובעלות השחר הנענו לשכם לשלום ביום ששי הוא יום השוק ושם פרעתי קפר עשרים דרהים.

[שכם] שכם היא עיר נרולה אבל היא חרבה ושממה מרוב יושנה. אמנם היא רבתי עם וטובה הארץ במעינות והרבה פירות והכל בזול. יש שם קהל יהודים י"ב בעלי בתים מוריסקים. הייתי שם כל יום ו' ויום השבת. בשבת הלכתי אל ציון יוסף הצדיק שהוא רחוק כמעט מיל מן העיר הלאה להר נריזים והר עיבל במישור, הציון נבוה מן הארץ אמה וחצי ולפניו רצפת אבנים יפה והוא נתון בין שני עמודים נרולים. השמרונים בנו עליו בית כמה פעמים ונפל ונשארה הרצפה. ראיתי הר נריזים והר עיבל קרוב לעיר, הר נריזים בדרום והר עיבל בצפון והמישור ביניהם על הר נריזים יש הרבה אילנות ומעיינות, והר עיבל הוא שמם מכל בשפולי הר נריזים יש קברי שמרונים, ושם עושים עבורתם ומקריבים קרבן פסח, ויש להם רמות יונה בנזבר

בפ"ק דחולין ביום א' [י' בסלו] נסעתי משבם ואלין בכפר שקורין סיטיל תחת כיפה גדולה

הערות:

[1] Nazareth. [2] Campaign de Verona.

ד

[ירושלם] ביום ב' י"א כסליו בעלות המנחה הגעתי לירושלם יע"א, שם קרעתי גם בכיתי על העיר החרבה והשוממה מבלי בניה. בתוך העיר פרעתי קפר שני דרהים וביום א' י"ז בו פרעתי ליהודי אחר והוליכני בכמה מקומות. ירושלם היא בהר אחד, ובנגדה הר הזיתים ועמק צר ביניהם והוא עמק יהושפט. וירדתי בו. ויש בראשו האחד חור גדול ונראה כעין מערה ואומרים ששם פי ניהנם שתפתח לעתיד לבוא ביום בוא גוג ולמטה מזה יש קברי ישראל בשפולי הר הזיתים כולו וקצת בשפוע הר ירושלם. ולמטה מהם חצי מיל מי השילוח, ויש שם במישור הרבה גנות יפות שמשקים אותן מאותם המים, והוא יוצא מהר ירושלם ולא נודע מקום מוצאו. ואומרים שבא מבית המקדש. ובראש השני של העמק יש בנין נאה עם כיפות ואומרים ששם היה עושה שלמה המלך ע"ה המטבעות. ובתחתית הר הזיתים ראיתי מערת זכריה הנביא והיא נאה מאד כולה מחצב אחד נחצבה בהר מסביב ועשויה בשנים עשר עמודים וראשה מחודד בולו מחתיבה אחת. סמוך לו בור וקורין לו ביר בנת א), ואומרים שבתולות ישראל הפילו עצמן לתוכו בעת החורבן. וקרוב לשם שתי מערות יפות אחת עשויה בכוכין סביב ואחת מאצטבאות. ולמטה מהן מגדל רחב מחודד בראשו והוא "יד אבשלום" הנזכר בספר שמואל. ולמטה קרוב לראש ההר יש מערות גדולות באורך וסובב, ולמעלה מהמערות היא מערת חני הנביא ע"ה, ובתחתיות הם תלמידיו ואחרים זולתם. על ראש הר הזיתים בית גדול כמו בירה יפה ושם חולדה הנביאה בקבר של שיש. גם שם צריך אדם לפרוע לשומר ישמעאל ד' דרהים שכר כניסה ולפרוע בעד שמן להרלקת נרות, כי שם דולק נר תמיד. כשהאדם עומד בראש הר הזיתים ומביט נגד ירושלם רואה כל בית המקדש החצר והגנות. מאותו צד במזרח יש לחומת בית המקדש (הר הבית) שני שערים מבוזל והם סגורים וטבועים קצתם בארץ וקורין להם "שערי רחמים" ואומרים שבאחד היו נכנסים אחתנים ובאחד האבלים. קרוב לבית המקדש מצד דרום יש בית שקורין לו מדרש שלמה. חוץ מירושלם לצד דרום הוא הר ציון, ואמר לי הנגיד יצ"ו שגם בירושלם מקום היהורים הוא מהר ציון ער סמוך לבית המקדש, והדעת מכרעת כן, וזה הפירוש האמתי על הפסוק הר ציון ירכתי צפון. בהר ציון יש מקום לכומרים כתואר הקונווינטו [1] של איטליא ומחובר לו בית סנור עם רלתי ברזל ואומרים ששם קבורים דוד ושלמה ע"ה, וקרוב לשם בית אחר סנור ברלתי ברזל נ"כ ואומרים ששם כל מלכי בית דוד. ובשני אלו המקומות לא יניחו הישמעאלים ליכנס לשום אדם בעולם באותו צד יש ברך [2] חזק ועליו מגדל רחב ונמוך וקורין לו מגדל דוד. וקבורת ההוא גברא (ישו הנוצרי) בירושלם למערבה ושם יש שתי במות [3] זו כנגד זו, ושוק עובר ביניהם ורחוב אחת לפני במה אחת. — יום ראשון של חנוכה רכבתי לרמה הרחוקה מירושלם ששה מילין ופרעתי קפר ששה דרהים. ושם ארמון נדול בנוי בכיפות על קבר שמואל הנביא ע"ה ואומרים שהוא בנין רומאנום ב). בקצת הבית יש רירה ליהורים שמתפללים שם. ומדליקין נרות לכבוד הנביא. בי יש להם קבלה שמאחורי הכותל שמתפללים כנגדה שם המערה וקבר הנביא. ויש שמש שמחזיק המפתח והולך שם בכל יום שני וחמשי להדליק בו נרות. וכל ההולך שם נותן לו ד' או ו' דרהים, וזה הבנין בראש ההר וכשמו רמה כן הוא דם מאד. וכנגדו רחוק מיל יש ראש הר אחר רם כמוהו וזהו "מן הרמתים צופים". קרוב לכפר שמואל יש מערה עם מקוה מים, ואומרים כי שם טבלה חנה אם שמואל ע"ה. ושמה נקברה היא ואישה אלקנה בחזרה ראיתי מערת הסנהדרין רחוקה מירושלם שני מילין ולה פתח נדול ובתובה כוכין משלש צדריה ובאמצעה פתח קטן ושם מערה אחרת נמצאת ארבע הן מלבר אחת שהיא למטה, וכולן נחצבות בהר אחר. —

]חברון[יום א' ר"ח טבת רפ"ב יצאתי לחברון, ועל הדרך רחוק מירושלם חמשה מילין קבורת רחל אמנו ע"ה, והציון על מצבתה בנוי מחדש, ובנין כיפה על הציון עם ארבעה עמודים ומשם לבית לחם מיל וזהו כברת ארץ. בבית לחם ראיתי בית לכומרים קונווינטו אין כמוהו באיטליא ברצפת שיש מבהיק וי"ב עמודים מכאן ומכאן נבוהים ועבים מאד, ויש להם חדרים ועליות וגנות בתוכו. בבית לחם יש הרבה גוים הנקראים קריסטיאני רלצינ־טורה [4]. יותר מחצי העיר מהם ונושאים מצנפת שחורה בראשם, ויש מהם הרבה בירושלם והם נוצרים קרוב לצפת יש כפר שמו מירון חציו מהם ובדמשק נמצאים לרוב וגם בביירוט. בית לחם אינה מוקפת חומה רק מצד אחד יש חומה נושנת. רחוק

משם שלשה מילין ראיתי בריכות עמוקות מאד. כל אחת בארבה ורחבה ברחוב עיר פאנו [5], ואומרים שהם של שלמה המלך שהוכיר בקהלת. גם שם מעין גדול עם בנין לפניו להשקות הבהמות ברונמא שיש קרוב לעיר פיסארו [6], בשעה א' בלילה הנעתי לחברון, ומירושלם לחברון כ"ב מילין בבקר, אחר שהתפללתי בבית הבנסת (בי שם חצר שדרים בו שמונה או עשרה בעלי בתים ולהם ביהכ"נ), הלבתי להתפלל על קברי האבות, והנה הישמעאלים יש לחם ארמון גדול על מערת המכפלה עם ארבעה שערים לארבע רוחותיו, וקרוב לשער אחר שהוא סמוך לבית השר יש חור ששם מתפללים היהודים, ואומרים שהחור הזה מגיע עד תוך המערה. בנגדו הבית שאופים הלחם שעושים הישמעאלים בכל יום חמשת אלפים בכרי לחם. קרוב לשם ראיתי מקוה גדולה מאד עם ארבעה עמודים מרובעים וגדולים, המקוה עמוקה ונפלאה עם סולם של אבנים שיורדים בו, ואומרים שהיה בית הטבילה לשרה אמנו ע"ה. בנגד חברון בראש ההר קבורת ישי אבי דור עם בנין נאה ויש בו חלון קטן שהולך למטה במערה ואומרים שפעם אחת השליכו בו חתול ויצא מן החור שבמערת המכפלה, ויש ביניהם מהלך חצי מיל. קבר אבנר באמצע חברון והישמעאלים בנו עליו בית מסגר.

הערות:

א) בלשון ערבית בתולות ומעות הוא בנוסחא בגתן תחת בנת. ב) רומאנוס הראשון חית קיסר בארצות הקדם בשנות 919—944.

[1] Convent [2] Cicidal. [3] Churches [4] Christians of the first century [5] Fano. [6] Pesaro.

ה

[בית המקדש] ביום ג' בו חזרתי לירושלם והייתי במערת שמעון הצדיק שהיא סמוך לעיר, סבבתי והקפתי ירושלם עיר הקדש ובית המקדש יבנה ב"ב ואף כי ירושלם חרבה ושוממה, מ"מ עריין ניכר בה מעט מזעיר מכלילת יפיה, בבתים נאים ושווקים נאים, ויש בה ארבעה שווקים מחופים בכיפות, אחד של ישמעאלים המוכרים בגדי צמר ופשתים, ואחר של יהודים רובם סוחרי בשמים, ואחר של ירקות, ואחר של מיני מאכלים וכל הפירות. ויש שוק אחר נאה מכולם ובלו חניות של צמר נפן, ובראש זה השוק שער אחר לבית המקדש ויש לבית המקדש י"ב שערים מצד מערב וצפון, אבל מצד מזרח שהוא חוץ לירושלם נגד הר הזיתים אין בו שער פתוח רק סגור ונקרא „שערי רחמים" שהן נעילות ובצד דרום מחובר לו בית שאומרים שהיה מדרש שלמה. ובשער אחר בצד צפון ראיתי פוסה (נומא) גדולה ועמוקה כמו בריכה וקורין לה „ביר אל דם" ואומרים שדם הקרבנות היה נשפך בה בי היא בחומת בית המקדש. ויש אומרים בי נקראת בן על שנתמלאה דם ההרונים מנבוזראדן על הרינת זכריה הנביא כנזכר בפ' הנזקין. בותל המערבי שנשאר אינו כל רוח מערבי רק חתיכה אחת אדבה ארבעים או חמשים אמה, ועד חצי גבהו מימי שלמה שהאבנים נכרות בגרלן ובישנן, ומתחתיו ולמעלה הוא בנין חדש. — אנבי השברתי בירושלם חדר אחר בבית נרול שנקרא בית של פילאטו [1] א), והייתי דר בעליה נבוהה, ומשם אני רואה כל בית המקדש עד תוך החצר, אין בית בירושלם שיוכל אדם לראות ממנו כמו מבית הזה, ואלהים אנה לידי. ובעלות השחר בכל בקר אני מתפלל שם התפלה המסודרת נובח בית המקדש טרם לכתי לבית הכנסת, ברוך ה' אשר זיבני לכך. יש בירושלם ששה שערים ודלתותיהם נעולות בלילה, אחד נקרא באב אל שבט ששם היו נבנסים השבטים בעלותם לרנל, ואחר נקרא באב אל עמוד, וסמוך לו המערה של צדקיהו שהלך ער יריחו בנזכר ברברי חז"ל בפ' חלק (סנהדרין) — הרבה יהודים ספרו לי שהלבו בה מיל והיא נבוהה בסוס ורובבו ורומח בידו, ואחר נקרא באב אל קוטן [2] ושם מלאכת צמר נפן. ושלשה שערים מצד ציון ואחר מהם יהודי שומר עליו ופותח וסוגר אותו. בית הכנסת אחר יש בירושלם ויפה הוא עם ארבעה עמודים בתוך, ארכו ס"נ פיירי (רגל) ורחבו כ"ח, ולפנים ההיכל חדר עם ספרי תורה סביב יותר מששים, ומתפללים בו לצד מזרח שהוא נגד בית המקדש, ואין לביהב"נ אורה אלא מן הפתח שהוא במערב, וחלון קטן אשר עליו למעלה ונם ביום משתמשים לאור הנרות שמרליקין מסביב. הקהל הם מכל המינים ובהם אשבנזים ט"ו בעלי בתים וספרדים לרוב. ומסתערבים הם מוריסקים תושבי הארץ מקדם, ומערביים הם שבאו מברבריא. בין בולם כמו שש מאות בעלי בתים, מלבר אלמנות שהם יותר מחמש מאות ומתפרנסות בירושלם בשופי שאין פורעין שום מס ועול והקהל ירויח מהן בי הוא חיורש אותן. ורוב צרבי הצבור נפרעים מהירושות האלה. מקבלי צדקה הם יותר ממאתים נפשות והם נזונים מנדבות שיבואו ממצרים ותוגרמה וממקומות אחרים. אנשי שם בירושלם רבים הם, ואב לבלם הנגיד במוהר"ר יצחק שולל המובחר בבחר תורה בחר בהונה ובחר מלבות ועושר, ובחר שם טוב וצדקות שעושה לעניים

ולומרי תורה עולה על גביהם. והשני כמהור"ר רור ן' שושן רופא ראש הישיבה לספרדים, ועמו איש נכבר ועניו כמוהר"ר אברהם הלוי אשר חבר ס' משרא קטרין, ולהם מתקבצים שמונה או תשעה ספרדים ללמור גם כמהורר ישראל ראש ישיבה לאשכנזים ועמו במהור"ר פרץ שבא עתה מארץ אשבנז ולומרים מס' בבא מציעא ומתאספים שם ארבעה או חמשה מסתערבים. ורבי יהורה מקורביל הוא ספרדי, ורבי שלמה מקאמרינו י"ב או י"ג בין בולם וכל חכם מהם הוא ריין בירושלם שנה אחת. ובהיותי שם היה ריין אחר שנקרא רבי רור, תפוס הוא והב וכסף (עשיר). ויש ריין אחר מן המסתערבים ושמו רבי יצחק והוא קיים תמיר. גם יש אדם נכבר מלמר הלכה בביתו לנערים והוא סני נהור. ויש אחר והוא מקרי ררקי שמו רבי יוסף מרדש. כל חכם קורא הרמב"ם חורש אחר בבית הכנסת אחר התפלה בבקר וכל החברים מקשיבים לקולו ואח"כ הולכים לישיבה. — ירושלם ארכה מיל ורחבה חצי מיל בקירוב, וביהמ"ק הוא בברך קטן ב).

הערות:

א) נציב רומי בירושלם שחרץ משפט מות על ישו הנוצרי ב) הר הבית הוא כמו מבצר.

[1] Pilate, Pilatus. [2] Cotton.

ו

[דמשק] ביום ב' ר"ח שבט אחר חצות יצאתי מירושלם עיר הקרש ונתעכבתי שמונה ימים ברוך ער צפת כי היו הררכים מקולקלים מרוב הגשמים שירדו אז. ונם בחזרתי עברתי בעיר שכם והתפללתי שנית על קבר יוסף הצריק, ורחוק משכם ששה מילין ראיתי אז הר שמרון שהוא הר יפה מאר בגדלו ונבהו ושיפועו. אמנם הוא שמם וחרב מכל ואין עליו אפילו זית אחר ולא אילן אחר. — ביום ב' ח' שבט הנעתי לצפת לשלום. ביום רביעי י"א שבט יצאתי מצפת ללבת לרמשק בעזרת השם. רחוק מצפת שמונה מילין עוברים את הירדן על נשר אבנים וקורין אותו נשר בנת יעקב, ואומרים כי שם עבר יעקב אבינו ע"ה בשובו מחרן. הירדן הוא צר מאר במקום הזה ומשם מתרחב והולך ונכנס בימה של טבריא ויוצא משם והולך מצפון לדרום, ונראה בירושלם בראש הר הזיתים ושם הוא רחב יותר ממיל. מן הירדן ועד דמשק כולו מישור גדול באורך ורחב מאר, ויש ארבעה חנין היינו מקום שלנין השיירות והם כמו כרך (חצר) גדול, ויש ששה מילין בין כל אחר ופורעין שלש פעמים קפר על הנשר ט"ו ררהים, ובשני מקומות אחרים עשרה ררהים לאחר.

יום ו' אחר חצות היום י"ט שבט הגעתי לרמשק לשלום רמשק היא עיר גדולה, כפלים כבולוניא [1] ויש לה חיל וחומה סביב ובירניות ביופי וחוזק עצום עם הפוסא (נחל מים) סביב וגם הוא כרך חזק ותקיף מאר ויש בה שווקים רבים ויפים, וכל השווקים של המשא ומתן מכוסים למעלה רמשק היא רבתי עם ומסחרה מרובה מאר, בה נמצאות כל הסחורות והמלאכות יותר מויניציא ובפרט מלאכת המשי רבה היא. והנשים נ"כ מרויחות הרבה וכל מי שרוצה לטרוח ולעסוק במקח וממכר יפרנס בני ביתו בשפע, ומה גם אם לקח לו קרן [2] מועט כי הריוח מצוי בכל רבר יש מי שיעשה חנות בגדים עם מאה רוקאטי בלבד וסוחרי ויניציא יתנו לו בגרים למכור בסך קצוב והמותר שלו יש מי שיעשה בהם מירסיניאה (בית רפואות) מרקחת או בשמים, ויש מי שיקח דברים מהחנות וילך בעיר למכור (כמו רוכל) כי בכל יום עסוקים במשא ומתן ואספת העם (ההמון) נרולה יותר מהירירד הנדול שבאיטליא. לכן מי שיש לו מעט קרן והוא איש מהימן יתנו לו קרירטו [3] מהישמעאלים ומהוויניציאנים וירויח בכל אשר יפנה. העשיר ירבה בסחורה לקנות בעת הזול ולשים באוצר ער עת היוקר. גם יש מלוים לאנשי ויניציא שפורעין לכל הפחות שנים למאה בכל חרש ובעת הצורך פורעין קצת יותר ויתנו משכון. ויש שיוכלו להלוות להם בלי משבון, וכן לשמרונים. גם יוכלו להלוות ברבית קצבה י"ח לכבר (מאה) או לפחות לחמשה עשר ליר הקראי שנקרא מעל"ם צרקה וליר אחרים בעלי אמונה, והחכם עיניו בראשו. הארץ משובחת בתכלית ברוב מזונות ופירות וכל מערני מלך וכל התענונים ימצא אדם בה שעור ההוצאה כמו בויניציא בקירוב. הבתים יפים מבפנים עם גנות ומעיינות, וגם בכל השווקים מעיינות לרוב. שני נהרות מחוץ לעיר זה אצל זה הם אמנה ופרפר, ובמקום אחר מחוץ לעיר יש בית שקבור בו נחזי משרת אלישע הנביא, ושם מקום המצורעים, והם בעיני הישמעאלים קרושים. קרוב לבית הזה על שפת הנהר יש קבר ארוך ואומרים שהוא קבר נעמן. באמצע העיר הוא מקום הסחורות, ושם יש בית רימון שהוא בנין נפלא בתוך החצר והוא כפלים מרחוב עיר מרקו. כל הרצפות מאבני שיש מבהיק וסביב לו אכסדראות עם עמודים גדולים מקצתם מוזהבים, ולא יכנסו לתוכו רק הישמעאלים, וארבעה שערים יש לו ויובלו לראות אותו משם היהורים

[1] Pilate, Pilatus. [2] Cotton.

שם כמו חמש מאות בעלי בתים, ויש להם שלשה בתי כנסיות בנוים ביופי והדר, אחד של ספרדים ואחר של מוריסקים ואחר של סיציליאני. בבל אחד חכם וקורא להם מעט מיימוני (הרמב"ם) בבל יום בבקר אחר התפלה, ושם ר' יצחק חכם לסיציליאני והוא רופא מובהק, והחכם ר' יצחק מסעור רב לספרדים, ורבי שם טוב אלפרני חכם למוריסקים, ואין שם ישיבת הלימוד בתלמוד רק מקרי דרדקי, בל אחר לוקח שלשים או ארבעים תלמידים עור יש ביהב"נ אחר בקצה העיר הנקרא עונב רחוק מיל מרמשק. גם יש מקום הנקרא ג'וכר גשם קהל מסתערבים בששים בעלי בתים ויש להם ביהב"נ נאה מאד אשר לא ראיתי במוהו מעולם והוא בנוי באכסדראות לאורכו, ששה עמודים מימין ושבעה משמאל, ובראש ביהב"נ יש מערה יפה ואומרים ששם נחבא אליהו ז"ל ובי ביהב"נ ההוא עור מזמן אלישע הנביא. ויש בו אבן ואומרים שעליה משח את חזאל. אח"כ נחרב ביהב"נ ההוא ור' אלעזר בן ערך חרש אותו. ומה נורא המקום הזה! לפי מה שהגידו לי אנשים רבים לא שלטה בו יד האויבים מעולם והרבה נסים נעשו בו, ובבל עת צרה נאספים היהודים בתוכו ואין מזיק להם.—עתה מחדש בא נאייפו (מושל) לדמשק והוא במשפט יעמיד ארץ, ובן יעשה לירושלם וגם לצפת, והפקידים הראשונים הוסרו מפני רוע מעלליהם עמדתי בדמשק חצי שבט וחדש ארר ראשון וארר שני עד יום ד' ה' בניסן רפ"ב, בצפיתי צפיתי לספינת קושטנדינה [4] ולא באה, גם ספינות דלמידה לא נודע מהם מאומה. ובראותי בן בחרתי ללבת דרך תונרמה לולי היהודים אוהבי יעצוני שלא אלך בי הדרך מסובן ויאריך ימים רבים וההוצאה תהיה מרובה ואמרו בולם בי אתעבב יותר עד מועד הגליאה (ספינה מאיטליא) וכי טוב לשבת שקט ושלו עד זמן הגליאה ואלך בטח. ושמעתי לעצתם והסכמתי לחוג את חג המצות בארץ ישראל, ואצא מדמשק ביום הנ"ל, ועשיתי שבת במערבות הירדן, בי רצו המוקירים (מנהיני הבהמות לרביבה) להתעבב שם ביום ו'

הערות:

[1] Bologna [2] Capital [3] Credit. [4] Constantinople.

ז

[כפר-ענן ומירון] ביום א' י"ט ניסן הנעתי לצפת לשלום, ולקחתי בית בעין זיתון ואשב שם. בחוה"מ של פסח הלבתי בכפר ענן, והוא מגליל התחתון רחוק מצפת יום אחד ושם קהל מסתערבים במו שלשים בעלי בתים רובם בהנים ולהם בית הבנסת. המקום שמן ודשן ומלא כל טוב ומעין מים טובים שם התפללתי על קבר רבי אבא חלפתא והוא במישור ואילן גדול על קברו רושם הקבר ניכר רק מעט בי אבנים רבים סביבו, וקרוב לו נמצאים שני בניו בשני ארונות של אבן זה אצל זה ומבסה על גביהן הארון שהוא גדול מעט מחבירו הוא של רבי יוסי (והוא סתם ר' יוסי) והאחר של ר' שמעון ונודע בבירור אמיתי בי זה בארבעים שנה היתה טענה בין הישמעאלים יושבי בכר ענן ובין יושבי פראדי הבפר הסמוך לו על ארות המעין שהוא בדרך בין שני הבפרים, בי תושבי בל אחר טענו לנו המים. והיו תושבי פראדי רוצים לעבב מרוצת המים היוצא מנבולם ובא לכפר ענן, וטענתם היתה חזקה בי ראש המעין יוצא מארצם, ותושבי בפר ענן לא היה להם ראיה רק טענת חזקה שהחזיקו מימי קדם, ער שה:ו בני בפר ענן יוצאים מבי"ד חייבים, והנה בא בחלום רבי אבא חלפתא ליהודי מבפר ענן ואמר לו תחפשו בקברי ותמצאו תיבה נחשת ויש בה שטר בתוב איך קניתי המעיין מנחום איש נמזו שלא יובל שום ארם להשקות שדהו ער אשר אשקה אני תחלה, ואתם תקחו השטר ותראו אותו למלך ואח"ב תחזירוהו למקומו. ובן עשו, חפשו בקברו ומצאו השטר והובא לפני מלך מצרים ונצחו בני בפר ענן ברין והבל מעירים שהוא אמת, והרבה אנשים זוברים המעשה הזה.—רחוק מעט מקבר רבי אבא חלפתא יש קבר רבי יעקב אביו של רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי. ויש גל אבנים על קברו לציון והיה שם אילן גדול ונפל ועריין שם צבור של עצים מן האילן ואין ארם נוגע בהם, ואומרים בי פעם אחת טען ישמעאל מן העצים על חמורו והיה החמור הולך סביב ולא יכול לנתקו משם ער שהוריד העצים מעליו קרוב לו רבי אליעזר בנו במערה סתומה ובית גדול בנוי לפניה ושם נבנסים להתפלל למעלה ממנו מערה ושם קבר רבי חנניא בן עקשיא ותלמידיו נבנסתי בתובה להתפלל, ויש בה חמש ביפות ובבל ביפה חמשה קברים זה לפנים מזה, ויש לפתח המערה רלת של אבן לסגור והנה בלבתי לכפר ענן עברתי דרך פראדי והתפללתי על קבר נחום איש נמזו וחיא בשרה קרוב לפראדי וציונו גל גדול של אבנים מרובעות, וניבר שהוא רבר ישן מאד ער שאבניו נעשים עפרורית בחזרה עם אנשים אחרים עשינו דרך אחרת בי הלבנו על צר המעיין ער שהנענו לראשו היוצא מן ההר ברי לראותו, ואח"ב עקמנו הדרך למירון בי שם היו יהודים רבים ההולבים במוער על קברי הצדיקים. ביום ב' ב"ד ניסן חזרתי למירון עם עשרה בני אדם שהיו נוסעים

קבועים והלכנו בכל חדש להתפלל על מערת רשב"י ז"ל, ואז התפללתי ג"כ על קבר ר' טרפון ועל קבר ר' יוסי בן קסמא, שניהם הם למטה מן ההר בשרה נכח פתח ביהכ"נ שבראש ההר ומשם נראו, ועל כל אחד גל של אבנים לציון, אלא שעל קבר ר' יוסי אילן גדול של שקרים באמצע, ובין גל זה לגל זה כמאה אמה. למעלה סמוך לכפר קבר רבי יוחנן הסנדלר והוא סמוך למערה שעוברים שם עורות. כט"ו אייר שקורין לו פסח שני מתקבצים במירון שיירות גדולות והיו שם יותר מאלף נפשות. ורבים באים מרמשק עם נשיהם וטפם, ורוב קהל צפת וכל קהל אל־בוקיעה א) הוא הכפר שיש בו המערה שנטמן בה רשב"י ובנו י"נ שנה כנזכר בפ' במה מדליקין (שבת, ל"נ:). ועריין המעיין שם, אך האילן של חרובין איננו שם. גם מכל המקומות יבואו אז למירון, והיינו שם שני ימים ושני לילות, חוננים ושמחים. והתפללנו על כל ציוני הצדיקים אשר שם כנ"ל, אח"כ הלכנו כולנו לטבריה, ושם עמדנו ארבעה ימים לרחוץ בחמי טבריה ולהתפלל על קברי הצדיקים אשר שם.

הערות:

א) היא בקעת פני מנון במדרש שמות נ"ב, ובערבית אל־בוקיעה, בין צפת ומירון.

ח

טבריה היתה עיר גדולה וימה חומותה כנזכר בדברי חז"ל פ"ק דמגילה, ועתה היא חרבה ושוממה ונראו בה גלים של אבנים שחורות ואין אדם יכול ללכת שם מסכנת הערביים אלא בזמן השיירא שהולכים עם רב מאד עם שמירת הנייפו (השר) מצפת, וכל נפש פורע ארבעה דורהים לשמירה ונהר דחב שם (ים כנרת) כמו י"ב מילין ומימיו טובים לשתיה, והם מי הירדן שיורדים לתוכו, ואין שם מים לשתות אלא הם, והמים פושרים מעט ואם יניחם אדם ככלי יום אחר יהיו קרים. ויש שם הרבה אילנות של תמרים. עריין היא כפר ודרים שם עשרה או י"ב בעלי בתים ישמעאלים. — חמי טבריה הם רחוקים מן העיר יותר ממיל והיינו חונים קרוב להם באהלים על שפת הים. המים החמים הם בשני בתים קרובים זה לזה, באחר מהם נכנסים לחזיע. המים יוצאים מן ההר ונכנסים דרך כותל הבית והם רותחים ונשפכים לארץ ולא יוכל אדם ליגע בהם, ומרוב חום המים היושב באותו בית יזיע יותר מאשר יזיע ע"י מחמי האור שקורין שטופא, ואף כי הפתח פתוח ואין בו דלת בכ"ז החום רב מאד ובקושי האדם סובל אותו. ואני עמדתי כתוכו חצי שעה ורחצתי שם. הבית השני יוצאים מכותלו מים שאינם רותחים כ"כ כמו הראשונים והם נכנסים שם בבריכה גדולה הבנויה מאבנים ובני אדם קופצים לתוכה ושוהה בה מעט ויוצאים כי לא יוכלו לסבול חום המים זמן רב, וגם יש בני אדם שלא יוכלו לסבול כלל לעמוד בתוכו אלא רוחצים מאותם המים בכלי ששופכים עליהם, וכן עשיתי אני. אומרים שאלו המרחצאות מבריאים ומחזיקים הגוף וטובים לשיאטיך ז ולכאב האברים ולדברים הרבה. — ביום א' כ"א אייר רפ"ב הלכנו כל הקהל כאחד אנשים ונשים להתפלל על כל ציוני הצדיקים אשר שם. והם רחוקים זה מזה מיל ויותר. תחלה הלכנו אל ציון רבן יוחנן בן זכאי ושטח של אבנים שחורות על קברו, סמוך לו מן הצד קבר הרמב"ם, וסמוך לו כנגדו קבר רב כהנא, שלשתן כמין סגול משם הלכנו רחוק מיל למערה כמין כיפה וצר שלפניה פרוץ ויש בה שני כוכין מימין ושלשה משמאל ושנים כנגד הפרוץ ושם יוכבר ושתי כלותיה צפורה ואלישבע, והאחרים לא נודעו בשמם. משם הלכנו לראש הר אחר ושם מערת ר' חייא ובניו ועמם רב הונא כנזכר במועד קטן, והיא מערה קטנה והכוכין סתומים. ירדנו אל שפוע ההר ושם מערת ר' עקיבא מעשרה הרוגי מלכות, ונפלה פי המערה ואי אפשר להכנס בה. ובאותו ההר סביב אומרים כי נקברו כ"ד אלף תלמידיו הנזכרים ביבמות. ונחזור על מקום תחנותנו איש לתוך אהלו על שפת הים. וקרוב לשם יש ציון של אבנים זקוף במישור ושם מתקבצים להתפלל ערב ובקר. אומרים כי שם נקבר אחד ששמו ר' מאיר שנשבע שלא ישב ער כי יבוא שילה ונקבר מעומר א) ואיננו סתם ר"מ דמתניתין. סמוך לחמי טבריה בשפוע ההר קבר רבי ירמיה וציונו מעט אבנים שחורות. וכבר הזכרתי כי נמצאו בטבריא גלי אבנים שחורות ואומרים כי נשארו משרפת העיר שנשרפה באש בליל כשנלכדה ביד הקיסר שהרג עשרה הרוגי מלכות. ובראש ההר הגבוה מכלם נראה בנין עתיק ואומרים ששם היה ארמון לבת הקיסר שחמדה יופי של ישמעאל כהן גדול. גם יש לישמעאלים בית מסגר גדול לבן ואומרים כי שם נקברה אשת רבי עקיבא בתו של כלבא שבוע וקוראין לה הזקנה. — בליל ג' יצאנו משם וכאור הבקר הגענו אל עכברא ונחנו שם עד עת הערב. וכבוא השמש באנו לצפת לשלום. אחרי ימים רבים הלכנו לפרעם ושם מערה לחוני המעגל ולאשתו ואבא חלקיה בן בנו וחנן הנחבא. ומשם הלכנו לאבנית ושם מערה יפה לרבי יהודה נשיאה

ותלמידיו בי רינא דשרו משחא — בחצי שבט רפ"ג נסעתי מצפת והלכתי לבאדיטה (בירוט) כי שם היתה אניה גדולה אשר באה טעונה ערמונים ונכנסתי בה ושבתי לביתי בשלום.

תם

הערות:

א) אומרים זה על רבי ירמיה, וקבר ר"מ מיחסין לר' מאיר בעל הנס ואינו ר"מ דמתניתין

[1] Sciatica.

ספור
נסיעת דוד ראובני

בשנות רפ"ב — רפ"ה (5—1522).

מבוא

דוד ראובני נולד בערך שנת ר"ן (1490) במדינת חבור (באיבאר) בערב התיכונה, ומת בעיר אלמרינה ספרד בערך שנת 1537. בני דורו לא יכלו לרדת לסוף דעתו, מה היתה כוונתו ומגמתו? אם היה בעל הזיה והאמין שיוכל להושיע את ישראל ולהוציאם מן הגלות או שהיה רמאי פשוט. עכ"פ היסב תנועה נמרצה בקרב היהודים בשעתו ונתשב בין משיחי השקר שקמו לישראל לעתים בצרת, ויהי הנסבה שנשפכו דמי האנוסים (מוראנים) וגם דמי יהודים תמימים אמנם בזמן קצר קודם שנתפשו מעשיו ונבעו מצפוניו היה מעכב רדיפות הכומרים להאנוסים ואת עלילות האינקוויזיציא עליהם, ועומטו גחלי מוקד האוטו־די־פי לפי שעה. — ספוריו הנפלאים מעשרת השבטים בני משה ונהר שבתיון או סמבטיון עוררו תקוות נעימות בלב האנוסים ויהודים רבים בימיו, והיה למשיב נפש בלב אוהבי חדשות וזרות גם ברורות הבאים אתריו מראהו של דוד הראובני ודרכיו המוזרים הועילו לתגדיל האמונה בו, על כל גופו היה פרוש רוח הסוד והפלא. הוא היה קצר הקומה, פניו שחרחר ובחוש, עצמותיו שפו מרוב סגופים ותעניות. וכל תנועותיו היו מפליאות לב הנצבים עליו אולם מראהו הגשמי היה ההפך לתכונת רוחו ונפשו שחית אמיץ לב ועשוי לבלי חת, וכמו נוצר להיות פקיד ומצות. דבורו חית רק בלשון עברית מגומגמת ומבטאו מוזר, וכתיבתו בלשון הזאת היא בסגנון קרוב למגנון יהודי אשכנזי. והיה יודע היטב לדבר בלשון ערבית, אך לא ידע לקרות ולכתוב ערבית.

[נסיעתו] לפי ספורו היה מבני שבט ראובן חיושבים בחבור במדינת ערב, ולכן מכונה בשם „ראובני"", ולפי יחוסו היה אחי המלך יוסף המושל על כל בני ראובן שהם בני חורין ועומדים ברשות עצמם הוא יצא ממדינת חבור במלאכות אחיו המלך, כאשר יספר לחלן, ויהי נודד ירחים אחדים בכוש היא נוביה אשר מנגב למצרים על יד ים סוף מערבה, בהתהלכו בין שבטי הערבים והכושים התנכר כמושלמני ויבקש את שרירי עשרת השבטים בין היאור נילום חלבן והירוק את"כ בא למצרים, ושם סיפר בפעם הראשונה על דבר מלכות ישראל אדירה בחבור וכנראה לא האמינו לו היהודים ולא הטו אליו אוזן בעת ההיא ויסע משם לויניציא בחדש שבט רפ"ד (1524), ושם כבר הגיעה השמועה כי הוא ציר שלוח משבטי ישראל בארץ הקדם, ויעורר תקות הגאולה בלב יהודים רבים ובפרט האנוסים בספרד ופורטוגאל וגם הנוצרים האמינו בו כאשר הבטיחם כי הוא יתחבר בחיל רב עם פריסטיר יוחן המושל על הכופרים אצל מדינת חבור ושניהם יגרשו את התוגרמים מארץ הקדושה, והוא התפאר כי אחיו המלך מפקד חיל צבא שלש מאות אלף גבורי חיל ומלומדי מלחמה, וממעם המלך הזה ושבעים זקנים הוא שלוח להציע הדברים האלה לפני מלכי אירופא וביחוד האפיפיור ברומא.

[ברומא] בחדש אדר שנת רפ"ד 1524) בא דוד בשערי רומא רוכב על סוס לבן ועבדו ומתורגמנו עמו, וזכה לקבל פני האפיפיור קלימנטו השביעי ולמסור לו כתבי תעודתו האפיפיור הזה היה איש חסד וחנין על היהודים מפני צוררים. ויקבל את דוד ברוב הוד והדר כיאות לציר ממלכה אדירה דוד הציע דבריו לפני האפיפיור לתת לו ספינה גדולה עם אנשי צבא עם בלי קרב ואומנים לירות בהם אבנים ואבק אש. האפיפיור שלח את תעודותיו והצעתו למלך פורטוגאל

יוהן השלישי ויבקשו להודיעו דעתו בזה קבלת פנים זאת הרעישה את לב היהודים. והאשה בנביונדה אשת השר שמואל אברבנאל שלחה לדוד תשורת כסף ובגדי חמודות ודגל יהודה אשר עשרת הדברות מרוקמים עליו, והיהודי העשיר דניאל מפיסא שהיה לו מהלכים בתצר האפיפיוד הספיק לדוד כל צרכיו בכל ימי שבתו ברומא.

[בפורטוגאל] אחרי שבת דוד ברומא שנה תמימה בא ספר כתוב בשם מלך פורטוגאל הקורא את דוד ראובני בכבוד לבוא לעיר מלכותו להתיעץ עמו בדבר הצעתו ויצא דוד מרומא באניה עם דגל יהודה פרוש על התורן ויבא לאלמיריה מקום תחנית המלך מפורטוגאל בחדש מרחשון רפ"ו (1525) ונתקבל בכבוד גדול. המלך לקח דברים עם דוד איך להמציא לשבטי ישראל בחבור ונוביא קני רובה ואבק שרפה — בין כה וכה הגיעה השמועה לאזני המלך כי האנוסים התלו לחלל את קדושת הצלב, ותקות הגאולה אשר הפיח דוד בקרבם היא הנסיבה לחלול הנצרות, וכי המזכיר והסופר הנודע דיגו פירים חזר לצור מחצבתו וימל את בשר ערלתו ונקרא שמו שלמה מולכו ויצו המלך לעשות חקירה ודרישה, גם חנו של דוד הראובני נפל בעיני המלך וסר צילו ממנו, כי היה לדוד קטטות תמיד עם דון מיכל מיגואל די סילווא שהיה ציר מלך פורטוגאל ברומא, ויתן פקודה כי במשך שני חדשים יעזוב את הארץ, אך הוא התמהמה יותר מארבע חדשים, ויושיבוהו באניה בחזקת היד, ואז התחוללה רוח סערה על הים וימל את האניה על חוף ספרד ושם נתפש ראובני ושמו עליו משטר אך הקיסר קרל החמישי הוציאהו לתפשי, ואחרי נדודים רבים נתפש עוד הפעם והמלך צוה לאסור אותו ואת מולכו בחבלי ברזל ולהוליכם למנטובה והובאו לפני השופטים של האינקוויזיציא, ויצא דינו של מולכו להשרף על המוקד בסוף שנת רצ"ב (1532), וראובני הושם בבית הסוהר בעיר אלמרינא ומת בסם המות בערך שנת רצ"ז (1537)

[הכ"י] דוד הראובני כתב בעצמו את ספור נסיעתו ולא הספיק לגמרו או שהעתיק מכתב ידו ר' שלמה הכהן מפורטו שהיה משרתו וסופרו וחיבר בסופו, או שהסופר שהעתיק ממנו עשה החסרון. ונראה כי חסר ממנו כמה דפים איך נתפש פעם שניה ושמו אותו במאסר ולקחו ממנו כל אשר לו, ר' שלמה סופרו הוסיף תשבץ ההוצאות אשר עשה בשביל דוד הראובני, והתחיל החשבון מיום י"ת מבת רפ"ו עד תצי חדש אייר רפ"ז החשבון הזה יש לו ערך גדול בקרמוניות ואחרי שנתפשו שניהם לקחו כל אחד מהם אלף וחמש מאות ושבעים ושלשה דוקאטים זהב מלבד ארבע חותמות זהב גדולות ומלבד חרב יפה וספר היחס אשר לא נערכו אח"כ הוסיפו עוד יהודי אביניון וקרפינטראס בצרפת שש מאות דוקאטים זהב לשלח לרומא בעד פדיונו בס"ח אלפים ומאה ושבעים דוקאטים ור' שלמה בעצמו השתעבד לפרוע סך תשע מאות דוקאטים ור' שלמה חותם שמו בהעתקת הכ"י בכ"ד אב רפ"ז. באוצר הספרים בודליאן באוקספורד היה כ"י כזה בשנת 1848 ונאבד משם בשנת 1867 אך נשאר ממנו העתקה פוטוגרפית שעשה מר כהן מקודם ונשארת ההעתקה הזאת במקום הכ"י. גם עשה העתקה בכתב ידו בשביל אוצר הספרים של בית ספר הרבנים בברעסלוי. וקיצור ממנו עם תרגום אשכנזי והערות ושמות המקומות ע"פ הגיאוגרפיא עשה דר. ערוואדר ביברפעלד שהדפיס בשם „דער רייזעבעריכט דעם דוד ראובני איין בעטראג צור געשיכטע דעם 14טען יאהרהונדעטס, לייפציג, 1892. אברהם כהנא הדפיס ספור ראובני בווארשא בשנת תרפ"ב, בשנת ארבע מאות לנסיעתו. ועי' גם שלשלת הקבלה, וספר ארתות חיים. ום' עמק הבכא לר' יוסף הכהן ואוצר ישראל ערך ראובני דוד.

באוצר המסעות הזה קצרתי הספור של דוד הראובני במקומות שהאריך יותר מדי בדברים שאין להם ערך ספרותי או ערך בתולדות הימים ובמה שאינו נוגע לעיקר הנסיעה. גם חסרתי חשבון ההוצאה והבאתי רק סוף הדברים.

א

אני דור בן המלך שלמה זצ"ל, ואחי המלך יוסף גדול ממני והוא יושב על כסא מלכותו במרבר חבור א) והוא מלך על שלשים רבוא מבני שבט גד ושבט ראובן וחצי שבט מנשה. נסעתי מאת פני המלך אחי ויועציו שבעים זקנים, וצוו עלי שאלך בתחלה לרומא לפני האפיפיור ירום הורו. ויצאתי מאתם בדרך ההר עשרה ימים, ער שהגעתי בג'ירו [1] ב) ושם חליתי חולי גדול ועמדתי שם חמשה שבועות, ער אשר שמעתי שספינה אחת הולכת לארץ כוש, ונכנסתי תוך הספינה בים סוף, והלכנו שלשה ימים וביום הרביעי באנו למדינת צואקין [2] ג) בארץ כוש, ולקחתי בית ועמדתי שם שני חדשים והייתי חולה והקזתי דם יותר מחמשים ליטרין, והביתי בבשרי יותר ממאה מכות במסמרים [3] באש כדי להתרפאות. אח"כ פגשתי הרבה תגרים הולכים דרך מיבה במלכות שבא, וקראתי לגדול שבהם והוא היה מבני הנביא של הישמעאלים ושמו עומר אבוקאמיל, ולקחתי שני גמלים ללכת עמהם, והם היו עם רב ויותר משלשת אלפים גמלים ואני הייתי מתעלה (מתרפא) בכל יום והלכנו במרבריות גדולים ויערים ושדות שיש בהם עשבים טובים הרבה ומרעה טוב ונהרות מהלך שני חדשים, ער

אשר הנענו בראש מלכות שבא בארץ כוש, ושם המלך עמרה השוכן על נהר נילום, והוא מלך שחור ומלבותו על השחורים ועל הלבנים, ושם המרינה למאול ' ד) ועמרתי עמו עשרה חרשים המלך היה הולך בארצות בבל חרש וחרש ממסע למסע, ואני הייתי הולך עם המלך, ולי משרתים מבני הנביא שלהם יותר מששים איש רובבים על סוסים ומבררים אותי בכבוד גדול ובבל זמן שעמדתי בארץ בוש עם המלך הייתי מתענה בבל יום ויום בשבתי ובקומי והייתי מתפלל יום ולילה, ולא אעמוד במושב לציץ ולא לפני צחוק, ובבל מסע ומסע יכינו לי בית מעצים קרוב אל בית המלך ויש למלך שפחות ובנרים ועברים ורובם ערומים, והמלבה והפלנשים והשרות לובשות צמירים מן זהב, שנים על הירדים ושנים על הרגלים ומבסין ערותן בשלשלת של זהב מלאבת יד הרוחב אמה על הירבים סביב, ומסוגר מלפניהן ומאחריהן, ובל הגוף ערום ועריה. ונושאות נזר זהב באפיהן והזברים והנקבות אובלים פילים וזאבים נמרים בלבים גמלים ואוכלים בשר ארם והמלך היה קורא אותי בבל יום לפניו ואמר לי „מה תרצה ממני ארוננו בן הנביא? אם תרצה עברים גמלים או סוסים קח לך" ואני השבתי לו, לא ארצה ממך דבר, רק שמעתי בבור מלבותך והבאתי לך זאת המנחה באהבה ורצון, והנני נותן לך בנד משי ושבע מאות דוקטים הם פרחים ' של זהב", ואמרתי „אני אוהב אותך ואתן לך מחילה וסליחה וחזקה בנן ערן, לך ולבניך ולבנותיך ולבל אנשי ביתך, ותבא אלינו בשנה האחרת במרינת מיבא, מקום בפרת העונות". אחר הדברים האלה בא ישמעאל אחר ממרינת מיבא והלשין אותי לפני המלך ואמר „זה האיש אשר אתה מאמין בו איננו מבני הנביא רק הוא יהודי ממרבר חבור". ויהי בשמוע המלך הדבר הזה שלח לקרוא לפניו אבוקאמיל והניד לו את דברי המלשין, והשיב אבוקאמיל ' „אינני מביר לא את זה ולא את זה, אבל ראיתי זה הראשון שהוא נבבר ומתענה בבל יום והוא ירא אלהים ואינו הולך אחר הצחוק ואחר הנשים ואינו אוהב ממון, וזה האחרון הוא אוהב בסף ועושה רעות רבות ומרבה ברברים" ואמר המלך „בנים דבריך" ואבוקאמיל יצא מלפני המלך וסיפר לי הדברים ההם אחרי כן שמעה אשת המלך דברי המלשין ושלחה לקרוא לי ואמרה אלי: לא תשב עור בארץ הזאת בי זה האיש החרש אשר בא ממיבא הלשין אותך אל המלך דברים שלא כהונן ויועץ עם אנשים רבים לבקש מלפני המלך להרוג אותך" ואמרתי לה „ואיך אובל ללבת בלא רשות המלך?" השיבה המלבה: המלך יבא הלילה לביתי ואני אשלח בעדך ותבא לפני ולפני המלך ותשאל רשות מהמלך ואני אהיה בעזרך, ותלך למחר לדרבך לשלום". ובאשר באתי לפני המלך התנצלתי לפניו, ואמרתי: מה פשעי ומה חטאתי? הלא באתי לפניך במנחה באהבה וברצון, ולא רציתי לקבל ממך לא בסף ולא זהב ולא עברים ושפחות, זה הנבל אשר הלשין אותי אליך הוא אוהב בסף ורובר שקרים והנה אנבי עמרתי עמך עשרה חרשים, קרא את משרתיך ושריך ויאמרו לך אם מצאו בי חטא ועון או ערות דבר. על בן בחסרך למען האל הטוב תתן לי רשות ואלך לדרבי ואתפלל בערך ואברכך" ונם המלבה אמרה. „תן לו רשות וילך לדרבו, בי הוא נבבר ונאמן ולא מצאנו בו מום בי אם שמועה טובה"" והשיב המלך ואמר לי „מה תרצה עברים או גמלים או סוסים תקח לך ולך לשלום". ואמרתי למלך. לא אחפוץ מאומה, בי אם תתן לי רשות שאלך מחר בעלות השחר, בי ירעתי שיש לי אויבים רשעים עומרים בנגרי, לבן ייטב בעיניך לשלוח עמי אחד מעבריך הנבברים אל מקום בית אבוקאמיל" [והמלך היה או מרחק רב ממרינת שבא מקום אבוקאמיל] או קרא המלך אחר מעבריו וצוה אותו שיבא עמי ונתן לנו שני סוסים ורבבנו לבית אבוקאמיל וברדך עברנו נהרות הרבה ומרעה לפולים ויש נהר אחד מעפר ומים אשר יעברו בו הסוסים ויבנסו בטיט ער הבטן והרבה אנשים וסוסים נטבעים בזה המקום, ואנחנו עברנו רובבים על הסוסים וברוך השם שהצילנו. והלבנו שמונה ימים ער שהנענו בסונאר ' ה). ובבקר נסעתי אני ועברי מסונאר חמשה ימים בנהר נילום ער שהגעתי למרינת שבא. והיא חרבה ושממה ויש לה בתים מעצים ובא אלי אבוקאמיל ואמר לי: „איך באת מן המלך ולא נתן לך עברים?" ירעתי בי המלך אוהב אותך ומבברך. ולבן תשב בביתי ואני אעלה לפני המלך ואחלה את פניו בעבורך". ואמרתי לו „בן אעשה". בלילה ההוא ישנתי בבית אבוקאמיל, ואראה בחלומי את אבי ע"ה ואמר לי: „למה באת לארץ הרחוקה הזאת?" „לך מזה למחר בשלום ולא תבוא עליך רעה. ואם תעבב ער אשר ישוב אבוקאמיל דע בי אתה תמות". ובאשר הקיצותי משנתי אמרתי לאבוקאמיל: „תשלחני על בל פנים ואיני דוצה שתלך אל המלך בשבילי" ובבקר נסעתי משבא ואבוקאמיל שלח את אחיו עמי והלבנו עשרה ימים למלבות אל־נעל והיא ממלבות שבא ותחת מלבות עמרם. ומלך אלנעל שמו אבו־עקרב ובאנו לפניו, ואמר לו אחיו של אבוקאמיל: המלך צוה להדריך ארוננו זה בן הנביא בזה הדרך" וישבתי לפני המלך ההוא שלשה ימים, ואח"ב נסעתי אני ועברי עם שהגענו להר אטאקקי ' ו) ועמרתי לפני שר נדול שמו עבר

אלוהב, והוא רוצה שאלך דרך מרבר קצר אל ארץ רונגולה [5], ועמרתי בביתו ששה ימים, ונתתי לו עשרים רוקאטים ובגרים,וימלאו לי ששה עורות מים ונתנו על שלשה גמלים, ונסעתי אני ועברי ועבר אלוהב דרך המרבר עשרת ימים, ומצאנו אנשים בסוסים הרבה, ואמרתי אל עבר אלוהב, „תרריבני אל מאסה רחוק מן הארץ הזאת חמשה ימים והיא בסוף מלבות שבא על נהר נילום, ואמר לי „אעשה כרבריך, ואם תרצה אבוא עמך ער מצרים". אז השתחויתי לאלהי השמים והארץ בשמעי רברי האיש [כי יראתי לעמור בארץ שבא], והלכתי אני והוא בראש המרבר, וישאנו חול גרול, ואנו הולכים על החול כמו על ההרים, ואני התעניתי שלשה ימים רצופים ער שהגעתי אל מרינת אלחבור, ואח"כ באתי אל הנהר נילום, והנה לפני זקן ישמעאלי מבעלי מצרים, ויבא אלי ונשק את ירי ואמר לי: „בא ברוך ה' אתה ארוננו בן ארוננו, תעשה עמי חסר ותבוא לביתי ואקח ברכתך, ויש לי תבן ומספוא גם מקום ללון" והלכתי עם אותו הזקן ושמו עוסמאן ולו אשה ובנים, והוא פנה את הבית לי ולעברי. אח"כ שלחתי את עבר אלוהב אל ארצו ונתתי לו עשרה רוקאטים והלך לביתו.

ובארץ ההיא הניעו לפני חמשה בחורים מן שני השבטים ונתנו לי שני אריות קטנים, ולקחתי אותם להוליכם למצרים והם חזרו לארצם. ואני עמרתי בבית הזקן עם עברי חרש ימים ואמר לי הזקן הנכבר: „הנה גמליך חלשים מאר ולא יובלו ללכת במרבר הזה ותצטרך להאבילם שנים או שלשה חרשים ער שישמנו ואז יובלו ללכת, כי מהלך שלשה ימים במרבר לא ימצאו הגמלים לא עשב ולא מרעה ולא רבר שיאכלו ער אשר תניע בנירגאה [6] קרובה למצרים על נהר נילום". ולקחתי מהזקן גמלה אחת טובה ויפה בער עשרים רוקאטים, והזקן לקח לי שנים גמלים חזקים בער שבעים רוקאטים, והגמלים אשר היו לי נתתי במסחר הגמלים בחליפותם. ואח"כ באו בעלי המרינה ההיא וסביבותיה והביאו לי קמח שעורים ובוסמת וגריי צאן ובני בקר, למעשר בבית הזקן וימלאו את ביתו, ומכל אשר נתנו לי לא לקחתי רק אשר אבלו הגמלים והמותר נתתי לזקן ולעניים במתנה. ואמרתי לזקן „תבוא עמי אל המלך מחמר" והלכתי עמו לפני המלך ולפניו משרתיו הרבים, והוא שותה יין תמרים ואובל בשר בבש בלי לחם, ושמח בי המלך ואמר: „זה היום הוא מבורך, שבא לפנינו ארוננו בן ארוננו הנביא, ורצוני שתעמור בביתי ואם תחפוץ אעשה לך כבוד ויקר" ואמרתי למלך: „תהיה מבורך מפי ה', ואני אתפלל בעדך ואתן לך מחילה וכפרה על כל עונותיך" ביום י"ר לחרש בסלו נסעתי עם עברי מבית הזקן עם אנשים הרבה בדרך המדבר הגרול ותמיר אני מתענה ומתפלל להשם בשבתי ובקומי ובלכתי ובנסעי, וקיימתי על עצמי שלא לאכול ושלא לשתות בי אם פעם אחת לשלשת ימים ולילות, ולא אובל ממקום המים ער מקום המים האחרים, כי במרבר הזה המים הקרובים הם מהלך שלשה ימים, ומים אחרים מהלך ארבעה ימים, ומים אחרים מהלך חמשה ימים, ולא נובל לשתות ב"א המים שעל הנמלים, ער אשר הגענו במרינת נירגאה אחר מ"ה ימים ויש עמנו אדם חכם המרריך אותנו במרבר כמו הפילאטו [10] בים, ע"י הבובב בלילה ובחבמתו ביום, כי המרבר הזה כמו הים הגרול. ואמר לי החכם ההוא: „תבא עמי בביתי ער אשר אמצא אליך דרך ללכת למצרים" ושם האיש שלום ובלשון ערבי סאלאם, והבית שלו מסוף המרבר מיל אחר, והלכתי עמו לביתו שהוא על נהר נילום, ונתן לי בית ומטה ואחר ממשרתיו לעשות לי ולעבדי כל צרכינו. וישבתי עם האיש עשרים יום. ומברתי את גמלי בער מאה פרחים זהב, ונכנסתי בספינה קטנה בנהר נילום ער אשר הגעתי בשערי מצרים. ושמה עבבו אותי התוגרים הישמעאלים ורצו לחפש את כל בלי ובארנזים למען יקחו ממני מעשר, ורצו בער העברים עשרים פרחים, ובראות התוגרים עמי שני אריות שאלו ממני שאתן אותם להם ברורון והם יפטרו אותי מן המכס ומן המעשה, ונתתי להם האריות ולא היה לי שום הוצאה אחרת, והם מבברים אותי בבור גרול, ושמחתם גרולה כי אמרו שרצונם לשלח האריות אל המלך התונר.

הערות:

א) אברהם כהנא אמר כי צ"ל תבור והמעתיק החליף ת"יו בחי"ת, כי בהבולא אל האפיפיור נקרא דוד הראובני בכנוי tabor, אבל לא רציתי לשנות מנוסח כל הספרים חבור שהיא Chaibor ב) הוא נמל על ים סוף בחוף הערבי בדרך עיר מיכא. ג) נמל על ים סוף בחוף נוביא ד) שם המדינה בנוביא במקום מפל המים החמישי בהר נילום ושם הר הנקרא ג'יבל למאול. ה) עיר גרולה בנוביא על נילום הירוק. ו) הר ומפל מים של נילום

[1] Jidda [2] Suakin [3] Cups [4] Lamoula [5] Florins [6] Sannar [7] Tukaki [8] Dongola. 9 Girgeh [10] Pilot.

ב

[קאחירא וארץ ישראל] נכנסתי במצרים בר"ח ארר רפ"נ בין השמשות, והלכתי עם איש אחר שיש לו חברים במצרים, ואמר לי: "תבוא לביתי בזה

הלילה ותלין ער הבקר, ולמחר בעה"ש אבקש לך מקום אשר ייטב לך". והלכתי עם זה האיש אני ועבדי וכל כלי, וזה הבית גדול ויש בו אילנות גדולים, ונתנו לי חדר אחר ושמו לפני לחם וגבינה לאכול, ואמרתי להם "אינני אוכל גבינה רק תתנו לי ביצים" ואכלתי וישנתי ער הבקר. ובבקר הוצאתי חתיכות זהב ואמרתי לזה האיש "תבוא עמי למכור הזהב ליהודים כי הם יודעים בסחורה יותר מכל אנשי הארץ". ובא עמי במסילת היהודים ועמדתי לפני פתח חנות שהיו בו צורפים יהודים ושאלתי אותם "איזהו הגדול שבכם" בלשון הקדש שלא היה מבין הישמעאלי, ואמר היהודי "אני אבוא עמך" והלכתי אני והוא ונכנסנו בבית ר' אברהם בעל המטבע א) והוא היותר חשוב במצרים. אמרתי לו: "אני יהודי ואני רוצה לשבת עמך שלשה או ארבעה ימים ואגלה לך סוד, ותרריכני הדרך ללכת לירושלם ואני רוצה ממך לא כסף ולא זהב ולא אבילה כ"א הבית". והשיב לי ר' אברהם: "לא אובל להניחך לבא לביתי, כי באת כמתנכר, כמו ישמעאלי, ואם תשב בביתי תגדום לי רעה". ואמרתי לו: "עשה עמי חסד לאהבת השם ולאהבת הזקנים, ששכר מצוה מצוה". והשיב לי: "המצוה גדולה היא לי ולכל ישראל היושבים במצרים כי לא תבוא לביתי". ואו יצאתי מביתו והלכתי עם הישמעאלי ובאתי לבית תגר אחר ישמעאלי שמו בלשון הקודש זכריה ובלשון ערב יחייא בן עבר אלהים. אח"כ מכרתי את העבר הכושי שלי אל התוגר ההוא במאתים פרחים רחכים (עובר לסוחר) ונסעתי ממצרים עם תגרים רבים לעזה, ובאנו שם לתוך בית גדול שהוא כמו מחנה (חאן) ונתנו לי חדר אחר מהחדרים העליונים, ובחדר שלי היה שוכן יהודי תגר מבירוט ושמו אברהם דונאץ, ועמדתי בחדר ההוא שני ימים ולא דברתי עמו דבר, ואני כל היום מתפלל ואיני מדבר עם שום אדם. אחרי כן קראתי אותו ושאלתי לשמו ואמרתי לו "מה אתם מתפללים בזה הזמן מוריד הגשם או מוריד הטל?" ואמר לי מוריד הגשם, ועוד אמר לי כי הוא ראה ישמעאלים הרבה ונם מבני הנביא ולא ראה איש חכם כמוני. ואמרתי לו "יודע אני בחשבון כי היום לכם יום שמחה ויום פורים, והשיב לי "כן אמת דבריך". ושאל ממני "מי הוריעך כל אלה?" אמרתי אליו כי בארצי יש יהודים רבים וחכמים גדולים ובתיהם קרובים לביתי, ויש לי חברים מהם האוכלים על שלחני ממיני פירות בלי בשר, והם אוהבים אותי וגם אני אוהב אותם". ואמר לי כי בארץ הזאת לא יוכלו היהודים לדבר עם שום ישמעאלי, אף לא מבני הנביא בי הם שונאים אותנו ויותר הם אוהבים הכלבים מישראלים ואמרתי לזה היהודי "אל תראו ואל תפחדו, כי הקץ יניע אליכם בקרוב, והקב"ה משפיל הרשעים ער ארצה ומגביה שפלים ער מרום, ובזמן קרוב תראו עניינים גדולים ובלבולים רבים וסבסוכים כין המלכים, ואתה אברהם תעשה עמי חסד לבקש לי תגרים שיריכוני לבית המקדש בירושלם, ותחלה לחברון". ואמר אלי כי כן יעשה, והלך ומצא חמרן אחד ועשה בינו וביני מסחר, ולא רציתי לגלות אליו סודי כ"א בהיותי על הדרך מסרתי לו ראשית דברים. אח"כ בא אלי הצודף יוסף בעל חנות ואחיו יעקב ואביהם הזקן חי, והיו לפני כמו שתי שעות ואני מסתיר דברי מהם כ"א ראשי פרקים. והיהודים שלחו אלי בהחבא על יד יהודי אברהם בשר ולחם, ועמדתי בעזה חמשה ימים

[חברון] וביו"ט אדר רפ"ג נסעתי מעזה לחברון והלכתי ביום ובלילה ער שנכנסתי בחברון אל מקום מערת המכפלה בכ"ג אדר בצהרים ובאו אלי השומרים המערה לנשק ידי ורגלי ואמרו אלי: "בוא ברוך ה', ארוננו בן ארוננו" ושנים מהזקנים השומרים כנסת אברהם שהם חכמים ונדולים וממונים על כל השומרים והם שופטים בחברון, לקחו אותי בידי והעמידוני על קבר אחד ואמרו לי "זה קברו של אברהם אבינו" והתפללתי במקום ההוא, ואח"כ הראו לי בצד שמאל כנסת קטן ויש בו קבר שרה אמנו, ובאמצע הוא בנסת תפלת הישמעאלים, וממעל לראש אברהם הוא קבר יצחק בכנסת הגדולה, וסמוך לקברו קבר רבקה ממעל לראש קבר שרה, ומתחת רגל קבר אברהם ציור קבר יעקב בכנסת גדולה אחרת, וסמוך לציור קברו קבר לאה כנגד קבר שרה ונתתי להם צדקה עשרה פרחים לקנות הזית להאיר, ואמרתי להשומרים כי זה הציור אינו אמת, כי אברהם יצחק ויעקב הם במערה תחת הארץ ואינם קבורים על הארץ, והשיבו לי "כנים דבריך". ואמרתי להם להראות לי המערה, והלכתי עמהם והראו לי באר ונר דולק ביום ובלילה בבאר ההוא. והורידו הנר תוך הבאר בחבל וראיתי מפי הבאר פתח רלת בקומת בן אדם, והאמנתי כי היא המערה בוראי, ושמחתי בלבי ושלחתי הישמעאלים מפני והתפללתי על פי הבאר ער שהשלמתי התפלה. אח"כ קראתי השומרים הזקנים שבהם ואמרתי להם "אין זה פתח המערה, ויש בה פתח אחר" והשיבו לי "כן הוא, בזמן קדמון היה פתח המערה באמצע כנסת הנדולה אשר בה ציור קבר יצחק", ואמרתי להם להראות לי מקום הפתח ההוא, והלכתי עמהם והסירו הבנדים מקרקע הכנסת והראוני מקום הדלת שהיה סנור באבנים נדולות ועופרת, ולא יוכל שום אדם להסיר הבנין ההוא. אמרתי להם לכסות הקרקע בבנדים, ושאלתי אותם אם יודעים מי בנה פתח המערה, והוציאו ספר אחר

וקראו אותו כפני, כי מלך אחד משנה למחמד בנה פתח המערה אחר שלקחו הישמעאלים את בית המקדש מן הנוצרים. והמלך ההוא שלח ארבעה אנשים במערה וכל אחד מהם בידו נר ועמדו כתוך המערה שעה אחת ויצאו, ומתו שלשה מהם תיכף אחרי צאתם מהמערה והרביעי עמד אלם עד יום השלישי ושאל המלך מה ראו תוך המערה, ואמר לו כי ראה אלו הציורים היינו אברהם אבינו במטה כמקום הציור העליון, וסביב למטת אברהם נרות הרבה וספרים ועליה מכסה של כגרים נאים וסמוך לאברהם אבינו שרה אמנו, ויצחק ורבקה ממעל לראש אברהם ושרה, ויעקב אבינו ולאה אמנו מתחת לרגלי אברהם ושרה אמנו ויש נרות סביב סביב על המטות ויש על כל מטה רמות איש לאיש ורמות אשה לאשה והנרות שהיו בידינו כבו, ובמערה אור גדול כמו אור השמש, ואחרי שראינו כל אלה החלנו לצאת, והיה להמערה ריח טוב כמו קטורת וכאשר עברנו לפני קבר רבקה צעק אלינו דמות אדם שהוא במטת יצחק בקול גדול, ועמדנו עד אשר יצאנו מהמערה כלי נשמה" ויצו המלך והסגירו הפתח ההוא עד היום — ועמדתי להתפלל על פי הבאר וראיתי פתח רלת המערה בליל שבת עד עמוד השחר, ובבקר עמדתי להתפלל עד הערב, ובליל יום א' התפללתי ולא ישנתי עד הבקר. ושני הזקנים אמרו לי כי ביום השלישי אמצא סימן אחד, ואני עמדתי משתאה לדעת מה אראה, ובבקר יום א' קראוני השומרים בשמחה גדולה ואמרו לי: „ארוננו הנביא, תקום לשמוח עמנו, כי הגיענו שמחה גדולה, והיא שבאו מים אל המקוה של בית הכנסת ולא באו שם מים זה ארבע שנים" והלכתי עמהם לראות המים והנם יפים וזכים ובאו למקוה מארץ מרחק

[ירושלם] נסעתי מחברון בכ"ד באדר והלכתי לירושלם, והיו ליסטים על הדרך ואמרו לי „ארוננו בן הנביא, הנה האויבים לפנינו". אמרתי להם „אל תיראו ואל תחתו, הם כפחד ואתם בטוחים" עורני מרכר והנה בעל המשפט של התונר בא מחברון עם משרתים הרבה, ראוהו הליסטים וברחו כולם. ונסעתי עמו לירושלם, ונכנסתי בתובה בכ"ה אדר רפ"ג, ואותו היום נכנסתי לבית קרש הקדשים, ובבואי לבית המקדש באו כל השומרים הישמעאלים להשתחוות לפני ולנשק את רגלי, ואמרו לי „בוא ברוך ה', ארוננו בן ארוננו", ובאו שנים הגדולים שבהם והכניסוני אל המערה אשר תחת אבן השתיה ואמרו לי: „זה מקום אליהו הנביא, וזה מקום דוד המלך, וזה מקום שלמה המלך וזה מקום אברהם ויצחק, וזה מקום מחמר" ואמרתי לשומרים „מאחר שאני מכיר כל אלו המקומות תלכו לדרככם, כי אני רוצה להתפלל ובבקר אתן לכם צדקה" והלכו לדרכם, וכבר ידעתי שכל דבריהם שקר והבל. והתפללתי ער שבאו כל הישמעאלים להתפלל, ויצאו מהעזרה מתפלתם אחר שתים שעות מהלילה, ואני הלכתי תחת אבן השתיה אח"כ כבו השומרים כל הנרות בעזרה מלבר ארבעה, וטרם שסגרו הדלתות חפשו אם ימצאו איש ישן במערה לגרשו, ומצאו אותי ואמרו לי: „צא מן המקום הזה כי אנחנו שומרים ואין אנו יכולים להניח שום אדם לישן פה, ובכה נשבענו אל המלך, ואם לא תצא נלך אל המושל ויוציאך בעל כרחך". ובשמעי הדברים הקשים האלה יצאתי חוץ לעזרה וסגרו הדלתות. והתפללתי סביב לעזרה כל הלילה ומתענה. וזה היה לי יום רביעי, ובבקר כשבאו הישמעאלים להתפלל בעזרה נכנסתי עמהם, וכשהשלימו תפלתם קראתי בקול גדול: „איה השומרים? יבאו כלם לפני", ואמרתי להם: „אני ארוניכם וכן ארוניכם הנביא, באתי מארץ מרחקים אל הבית הזה המקודש ונפשי חשקה לעמור בתוכו להתפלל ולא לישן". ואח"כ כאו ארבעה מהשומרים לגרשני ואמרתי להם: „אני ארוניכם כן ארוניכם, אם תרצו השלום ממני מוטב ואני אכרך אתכם, ואם לאו אנקם מכם ואכתוב למלך התוגר את מעשיכם הרעים". והשיבו לי: „תמחול לנו בזאת הפעם, כי אנחנו רוצים לשרת אותך ולהיות לך בעברים כל זמן שתעמוד בבית המקדש, ונעשה רצונך". אז נתתי להם עשרה דוקאטים לצדקה, ועמדתי בבית המקדש והתעניתי בקדש הקדשים חמשה שבועות, לחם לא אכלתי ומים לא שתיתי כ"א מליל שבת לליל שבת. ואני התפללתי מתחת אבן השתיה וממעל. ויבואו עשרה שלוחים מהמלך אחי יוסף וזקניו לפני, והם מתנכרים ועמדו לפני בבית המקדש

והישמעאלים יש להם ציור בראש קובת (ביפת) העזרה, והציור הוא כחצי לבנה נוטה לצד מערב, וביום הראשון לחג שבועות רפ"ג נטה לצד מזרח, וכראות הישמעאלים זה צעקו בקול גדול, ואמרתי להם „על מה אתם צועקים?" והשיבו: „בעונותינו הציור זה מחצי הלבנה נטה לצד מזרח והוא סימן רע לישמעאלים". ויעלו האומנים מהישמעאלים ביום הראשון להחזיר הציור למקומו, וביום השני חזר פעם שנית הציור לצד מזרח, בהיותי מתפלל, והישמעאלים צועקים וכוכים, ובקשו להחזירו ולא יכלו וכבר אמרו לי הזקנים: „כאשר תראה זה הסימן תלך לרומא" וראיתי שערי רחמים ושערי תשובה והלכתי תחת המקדש, והוא בנין גדול כבנין העליון, ועשיתי תחת המקדש את אשר צוני הזקנים, במקום שלא יוכל אדם לגנוע בי, והסימן הנזכר מהציור נראה אחרי עשותי צווי הזקנים תחת בית המקדש. — ועליתי להר הזיתים

וראיתי שם שתי מערות וחזרתי לירושלם ועליתי להר ציון. ויש שם שתי כנסיות במקום הבירה: הכנסת העליונה ביד הנוצרים והתחתונה ביד הישמעאלים, ופתחו לי הישמעאלים והראו לי רמות קבר, ואמרו לי כי הוא קבר דוד המלך ע"ה, והתפללתי שם. ויצאתי משם והלכתי בכנסת העליונה ופתחו לי הנוצרים ונכנסתי בבית הכנסת ההוא והתפללתי שם, ושבתי לירושלם והלכתי לבית יהורי ושמו אברהם הגר, והוא צורף ועומר ממעל לבית הכנסת. והיו שם נשים רוחצות המנורות מבית הכנסת, ושאלתי לו על שמו והשיב לי „אברהם" ושלחתי הישמעאלים מלפני ואמרתי להם „יש לי לעשות עם הצורף מלאכה", והלכו לדרכם, ושאלתי לו „מה אתם מתפללים בזה הזמן מוריד הגשם או מוריד הטל?" ואמר לי מוריד הטל ועמר נבהל. ודברתי עמו רברים הרבה ולא אמרתי לו שאני יהודי כ"א בפעם השלישית שהלכתי לביתו קורם נסעי מירושלם, ואמרתי לו „תצייר לי ויניציא ורומא ופורטינאל" וצייר לי הכל [שהיה ספרדי ובא משם] ואמרתי לו, „אני רוצה ללכת לרומא", ואמר לי „למה אתה הולך?" ואמרתי לו „אני הולך לרבר טוב והוא סור, ואיני יכול לגלותו, ואני רוצה שתיעצני איך אלך לדרכי. אח"כ נתתי לו מבתב שכתבתי לירושלם ואמרתי לו „תן המבתב הזה ביד הנגיר ר' יצחק" ב).

ונסעתי מירושלם בכ"ר סיון רפ"ג, ובאו עם רב מהישמעאלים רוכבים על סוסים ללוותי חמשה מילין, והלכתי לדרכי והגעתי לעזה בחרש תמוז במקום אשר עמרתי בפעם הראשונה. ובא לפני יהורי זקן סוחר בשמים ושמו אפרים ואמרתי לו לך קרא לי יוסף הצורף, וישא עמו המשקולות מזהב וכסף וציור החותמות ותבואו יחר בגלוי לפני הישמעאלים וכן עשה הזקן ובאו לפני שניהם. ושאלתי ליוסף הצורף על שלום אביו הזקן ושלום יעקב אחיו ויאמר „שלום". ואחר באו ארבעה זקנים לפני ואמרתי להם „אני יהודי, ואבי המלך שלמה, ואחי יוסף הנדול ממני מולך במרבר חבור על שלשים רבוא". ואכלנו ושתינו יין בלילה הזה ומיום שנסעתי ממרבר חבור לא שתיתי יין עד הלילה ההוא. ואח"כ הלכתי עם אפרים הזקן בלילה ההוא לבית יהורי אחר ושמו ר' רניאל, והוא עשיר מכל היהורים שבעזה, והוא נכבר ותסיר, וסיפר לי מכל המושלים מהתונר שיבואו לעזה. ויש לר' רניאל בן אחר נבור חיל יפה תואר שמו שלמה, והיהורים שונאים אותו כי הם אומרים שהוא פריץ, וקראתיו ביני לבינו והוכחתיו ואמרתי לו: „תשוב ממעשיך הרעים קודם שנלכד ירושלם, ואם לא תשוב דמך בראשך" ונדר לי שישוב. אח"כ שלח לי הרב ר' ישמעאל ע"י אפרים הזקן אלף שלומות וחלה פני לעשות עמו סעורת שבת בלילה ההוא ובן עשיתי וישבתי עמו ער חצות הלילה ואמרתי להם להראות לי בית הכנסת שלהם והלכתי בתוכה והתפללתי כמו שתי שעות וחזרתי לבית הרב ר' ישמעאל ואמרתי להם „אם תעשו עמי חסר למען אהבת השם ואהבת הזקנים ושארית בני ישראל תמצאו לי ספינה שתלך לאלכסנדריא במהרה". ואמרו לי יש ספינה שהולכת לרמייאט [1] בזה השבוע, ויש יהודים מירושלם בתובה, והזקן הזה ר' אפרים ילך עמך. אמרתי להם ברובים תהיו להשם, „הסירו שנאת חנם בקרבכם ושובו אל השם למען יקרב נאולתנו וגאולת בית ישראל כי בן אמרו הזקנים" ונסעתי מעזה ט"ו תמוז רפ"ג והלכתי בשני ימים לרמייט, ולקחתי לי בית, ואח"כ הלכתי לבית יהורי שמו ר' מרדכי ואחיו ר' שמואל הוא במצרים, ועמרתי עמו בל יום השבת, וביום הראשון הרריכני ליבשה על נמל אחר מהלך עשרים מיל על שפת הים.

[אלכסנדריא] ונכנסתי בספינה והניעתי לאלכסנדריא בכ"ר תמוז והלכתי אל המחנה (חאן), ובא לפני החכם המקובל ר' מרדכי ואמרתי לו „אני יהודי אחי המלך במרבר חבור, ואני רוצה ממך שתרריבני בים לרומא". ואמר לי ר' מרדכי „תלך אל הקונצול [2] והוא ייעצך את אשר תעשה בי הוא איש נכבר, ותניר לי את אשר יאמר אליך". והלכתי אל הקונצול ואמרתי לו: „אני אחי המלך ממרבר חבור ובאתי בעצת אחי המלך יוסף ונם בעצת שבעים זקנים, ורצוני ללכת אל האפיפיור, ואת"כ אל מלך פורטוגאל, ולכן תיעצני את אשר אעשה ותמצא לי ספינה שאלך בה". השיב לי הקונצול „יש ספינה שהולכת לפולייא [3] ואני מתירא שמא יגרום לי רעה בעבורך לבן אני יועץ אותך שתשב ער שתלך הנאליצה אל ויניציא והישמעאלים ירריכוך". וחזרתי למקומי והלכתי לבית ר' מרדכי הנזכר, ובא בחור אחר ושמו יוסף שאביו ואמו הם מנאפולי [4], ויש לו אשה מארץ התונר, ובקשתי מר' מרדכי לילך עם הבחור לרומא, ואמר לי „בטוב, זה הבחור יהיה לך למליץ ברומא". אח"כ הלכתי לביתי ועמרתי ער ערב ראש השנה רפ"ר, והתפללתי בבית הכנסת הקטנה ליל ראש השנה, ושם בעל הבית יצחק בוכפזי ויהודי אחר שמו ר' בנימין התפללו עמי. ועמרתי שם שני ימים של ראש חשנה ואח"כ הלכתי לביתי. ובחנ הסוכות חלכתי לבית ר' מרדכי לעמור עמו שני ימים הראשונים, ועמרתי באלכסנדריא ער ששמעתי שהנאליצה תלך לוויניציא והלכתי לפני המושל הנרול מהתונר לקחת ממנו רשות ולפניו שרים נרולים ואמרתי לו: „אני מבקש מבולכם תעשו עמי חסר בעבור אהבתי ואהבת

הנביא; ואתפלל בערבם לנביא שיתן לבם חזקה בגן ערן, שתאמרו לקאפיטאנו [1] מהנאליצה ותצוו אותו שיבניסני בספינה לוויניציא" ובן עשו ושלחו עמי משרתים שלהם וצוו לקאפיטאנו את הדברים האלה, והקאפיטאנו ענה "בן אעשה"

הערות:

א) הוא אברהם די קאשטרו שמינתו חשולטן סוליטאן על בית המטבע (עי' אוצר ישראל ח"ט 89). ב) הוא ר' יצחק שולל שהיה נגיד במצרים ובא לירושלם להתישב שם.

[1] Damietta [2] Consul [3] Puglia [4] Naples [5] Captain

ג

[מאלכסנדריא עד רומא] נסעתי אני ומשרתי יוסף מאלכסנדריא בחצי בסליו רפ"ד, ואני מתענה בכל יום ומתפלל ביום ובלילה ולקחתי באלכסנדריא מכל מיני מאכל בער יוסף ולא שוה לי, כי היה הכל מעורב עם מאכלי הנוצרים והיה אובל בכלים של גוים וצעקתי עליו ולא קבל, ער שהנעתי לקאנריא וקניתי שם מיני מאכלים הרבה. והנוצרים גם הקאפיטאנו היו צועקים עלי בעבור יוסף, שהיה נונב לחם ויין מאנשי הספינה, שהיה לי בושה ממנו, ולא יכולתי לדבר עמו בי לא היה מקבל דברי, ער שהנעתי לוויניציא, והלכתי לבית הראש היינו הקאפיטאנו ונתן לי מקום, והתעניתי בביתו ששה ימים וששה לילות, ומתפלל ביום ובלילה. ואחר שהשלמתי תפלתי ראיתי איש לאחורי ואמרתי לו בלשון הקדש "מי אתה?" ואמר לי "אני יהודי". ושאלתיו מי הניד לו שאני בזה המקום? והשיב "יוסף משרתך אמר שאתה שליח מצוה". ושאלתי על שמו ואמר לי "אלחנן". ופעם אחרת חזר זה אלחנן ויהודי אחר עמו שמו ר' משה קאשטילץ המצייר צורות. ואמרתי לר' משה "יש לי צורך גדול בשבעה רוקאטים, שזה יוסף משרתי הוא עני חולה, ואני הוצאתי בערו באלכסנדריא וברך מעות הרבה", והלכתי עם ר' משה בניטא [2] מקום היהודים, ובא לפני יהודי נכבד שמו ר' מצליח ודברתי עמו ע"ד ההוצאה, ואמר לי נצטרך לילך לבית ר' חייא. והלכנו ואמרתי לו: "אני יהודי ממרבר חבוד שלוח לדבר מצוה משבעים זקנים" והייתי במצחק בעיניו. ואמרתי לו: "צריך אני שבעה רוקאטים, תדבר עם הפרנסים אם ירצו לתת אותם", ואמר "אם שאר היהודים יתנו אני אתן חלקי". אמרתי לו זה יום ששי לתעניתי ואיני אובל ער הלילה, תשלח לי מעט יין". וחזרתי למקומי לבית הקאפיטאנו ולא שלח לי דבר, ולא אבלתי ב"א ביצות לחם ומים. והנכבר ר' מצליח השתדל במצותו ובא לפני ר' שמעון בן אשר משולם והוא אמר לי: "שמעתי שאתה שליח מצוה משבעים זקנים ללכת לרומא, הודיעני למה שלחוך, ואשלח עמך שני יהודים ואפרע כל ההוצאות". אמרתי לו "אני הולך אל האפיפיור, ולא אובל לספר דבר, רק שאלך לטובת כל ישראל, ואם תשלח עמי שני אנשים ער רומא תזבה במצוה הזאת והם ישיבו לך בשורה טובה". אח"כ הלכתי אני ור' משה הצייר לבית הקאפיטאנו ולקחתי ממנו רשות ולקחתי בל אשר לי והלכתי לניטא בבית ר' משה הצייר. ובא לפני ר' מצליח ואמרתי לו, למצוא לי ספינה ללכת לרומא, וכן עשה, ובלילה ההוא נכנסתי בספינה קטנה והלכתי אל הספינה הגדולה, ואני מתענה. ונסענו אני ויוסף ביום הששי ראש חרש אדר רפ"ד, וישבתי יום השבת בספינה ער שהנעתי בפיזרו [3] והייתי בבית ר' מפולינא, ואמרתי לו: "תעשה עמי חסד ותדריכני לרומא, בי לא ארצה לישן פה בלילה הזה", והלך ובקש לי סוסים ונסעתי אני ויוסף לעיר אחרת שהיו בה יהודים, וכן בכל ערב וערב ממסע למסע עם יהודים הרבה, ער שהגיעוני ערב פורים קרוב לרומא חצי יום למקום קאשטיל-נוואה [4] בבית יהודי ושמו ר' שמואל, וישבתי עמו ביום הפורים, וביום ההוא קניתי השור הידוע (?) ועשיתי ממנו באשר צוו אותי הזקנים ולמחרת נסעתי והנעתי לרומא תהלה לאל

הערות:

[1] Ghetto. [2] Pesaro. [3] Castelnuovo.

ד

[רומא] אני דוד בן המלך שלמה וצ"ל ממרבר חבור הנעתי לפתח מרינת רומא בחמשה עשר יום לחרש אדר שנת רפ"ד א) ובא לפני נוי אחר מויניציא ודבר עמי בלשון ערב ובעסתי עמו, והלכתי לחצר האפיפיור ואני רובב על סום והמשרת שלי בפני ונם היהודים באו עמי, ואני נכנסתי לפני החשמן נוריאו [1] ובאו בל החשמנים והשרים לראות אותי, והיה לפני החשמן הנזכר כמהר"ר יוסף אשכנזי שהיה מלמרו, ובמהר"ר החכם יוסף צרפתי, ואני מרבר בפני החשמן והמליץ שלי היה החבר שבא עמי, והיהודים שומעים בל אשר דברתי

להחשמן בקיצור ואמרתי לו כי אשלים כל דברי לפני האפיפיור. ועמרתי לפני החשמן ער הלילה בליל שבת, והוא הבטיחני להציע הרברים לפני האפיפיור ביום מחר. והלכתי עם כמהר"ר יוסף אשבנזי ועם ר' רפאל הזקן שהם יושבים בבית אחר, ואכלנו בליל שבת וישננו על הבקר, והלבתי עמהם לבית הכנסת כרי לברך ברכת הגומל על ספר התורה, ובאו לפני אנשים ונשים וטף בכל הרחך ער אשר נכנסנו בבית ר' רפאל הנזכר. ואני הייתי מתענה ביום השבת ובל יום השבת באו לביתי לראותי אנשים ונשים יהורים ונוצרים על הלילה. והחשמן נוריאו שלח בער במהר"ר יוסף אשבנזי להוריע לו כי האפיפיור שמח שמחה גרולה ומתאוה לראותי ביום א' ער שעה י"א. וכן בבקר קורם התפלה נתנו לי סוס והלבתי בבורנים שאנט גילי ³ בבית זקן אחר, ניסו של מר יוסף צרפתי קורם תפלת השחר והתפללתי שם ובאו לפני יהורים רבים הקב"ה ישמרם וירבה במותם אלף פעמים. בשמונה שעות הלבתי לבית האפיפיור ונכנסתי בבית החשמן נירואו, ובפני במו י"ב יהורים זקנים ונכבדים ותיבף בשראה אותי החשמן עמר מבפאו, והלבנו אני והוא במקום דירת האפיפיור, ורברתי עמו וקבל רברי בספר פנים יפות. ואמר: „מאת ה' יצא הרבר". ואמרתי לו, „המלך יוסף וזקניו צוו אותי לרבר אליך שתעשה שלום בין הקיסר ובין המלך צרפתי על בל פנים, כי טוב לך ולהם בעשותך זה השלום„ ותבתוב לי בתב אל שני המלבים האלה והיו בעורתנו ונהיה אנחנו בעזרתם, ותבתוב לי נ"כ אל מלך פריסטר ג'און" ⁴. והשיב לי האפיפיור· שני המלבים אשר אמרת שאעשה שלום לא אובל עשותו, ואם תצטרך עזר — מלך פורטונאל יספיק לך, ואני אבתוב אליו והוא יעשה הכל וארצו יותר קרובה אל ארצך וררך ים הגרול (התיבון) הם רגילים ללכת בכל שנה יותר מארצות המלבים האלה" והשבתי אל האפיפיור: „בל אשר תרצה אני חפץ ולא אטה ימין ושמאל מבל אשר תצוני, בי באתי בעבור עבורת השם ולא בער רבר אחר, והנני מובן להנאתך ולטובתך בל ימי חיי". ושאל האפיפיור להחשמן: „אנה הוא עומר האינבאשרור?" ⁵ והשיב לו „בי היהורים שאלו אותו שילך עמהם" והיהורים הנכברים שהיו לפני האפיפיור אמרו לו: „תניח האינבאשרור עמנו בי אנחנו נכבר אותו בעבור בבורך", ואפיפיור אמר להם „אם תעשו לו כבור אני אפרע לכם בל ההוצאה אשר תעשו". ואמרתי להאפיפיור: „אני רוצה לבוא לפניך פעם אחת בבל שני ימים ולראות את פניך כראות פני האלהים". והשיב לי האפיפיור, בי הוא מצוה להחשמן נירואו לבוא עמי בבל פעם שאבוא לראותו. ולקחתי רשות מהאפיפיור ויצאתי מפניו והלבתי עם היהורים ואני שמח וטוב לב. ושבתי לבית הזקן ברדך שאנט גילי. אך אהרן הממונה (הפרנס) יצ"ו בעם בעבור שהלבתי לבית הזקן, וקבל לפני החשמן ואמר לו בי הממונים וכל הקהל מסרדים בית לאינבאשרור ונתנו לו משרתים, בי לא יוכל לעמור יחירי והחשמן כתב לי שאלך עמהם, והלבתי עמהם וסררו לי בית יפה עם שלשה חררים גרולים וטובים, ובעל הבית שמו יוסף ויש לו שלשה בנים, הגרול שמו משה והשני בנימין והשלישי יהורה, ובולם היו משרתים אותי. ועמרתי בביתם ששה שבועות, והלבתי לבית החשמן חמשה ימים יום אחר יום, בי החשמנים האחרים באים לביתו והם שואלים אותי מבקר ער הערב והתעניתי בבית ההוא ששה ימים רצופים, ובליל שבת בשלו בשבילי מים וערבו בהם מינים הרבה, ועשו הכל בשביל אהבתם אותי, יען בי הם אומרים שהוא רפואה אחר התענית, ונפשי עיפה ורציתי לשתות מים והם נתנו לי חמים המבושלים, ושתיתי מהם מלא בטני, וגרמו לי המים האלה חולי החזה גרול ועצום, בי לא הייתי רגיל לשתות מים חמים אחר תענית בי אני התעניתי בירושלם שש פעמים שבעה ימים ולילות ובויניציא ששה ימים ולילות, ובבל התעניות איני שותה רבר אחר כ"א מים קרים וסוקרי טוב, ואינם עושים לי רע והם לא עשו כ"א לטובתי לתת לי המים החמים בי אינם יורעים בטבעי, וברוכים יהיו בעלי הבית וגם הממונים.

ובא עלי חולי גרול ואמרתי להם תבקשו לי בית מרחץ של מים חמים בי אני רוצה לבוא שם, ובא אחר ושמו יום טוב הלוי וסרר לי בית מרחץ ומטה טובה לישן; ונכנסתי במרחץ וישנתי שם ובלילה ההוא הקזתי דם הרבה ער יום השני, ואז הוצאתי הרם מהכוסות מבל אברי. אח"כ שלחתי בער החכם ר' יוסף צרפתי ואמרתי לו: „תראה איך אני עומר אם תרצה לקנות לך שם טוב תסרר לי חסר בביתך, ואשר עמך ער אשר ילך החולי ממני" וכן עשה ועמרתי בביתו שלשה חרשים, ועשה לי בל ההוצאות וכל הצריך לי, השם יברבו. ובני ביתו האכילו אותי ועשו לי רפואות מתחלפות הרבה וחממו לי יין לשתות וחממו עשבים ושמו על רגלי, ורחצו רגלי ועשו לי משיחות ולקחו שמן זית ונתנו בבלי גרול ונכנסתי באותו שמן זית חם ויצאתי מהשמן החם ונכנסתי במטה טובה, והם מחלפים הסרינים בכל פעם ופעם, ואני הייתי מוטל על המטה כמו מת, וראו המראה שלי [בעבט של מי רגלים] שיש בו כמו עפר בשוליים, וזה סימן רע. ואמרתי להם בי לא אמות מזה החולי ער אשר אקבץ ישראל לירושלם ואבנה המזבח ואקריב הקרבן.

והשינה לא תבוא אלי בלל ועיקר. והייתי מצטער צער גדול והייתי בין חיים למות. ואמרו אלי „אם תרצה לקרות הוירוי בי לא יקרב המות ולא ירחקנה", ובעסתי עליהם ואמרתי „תלבו לשלום, אין ברצוני לקרות הוירוי בי אני בוטח בה' שיהיה עמרי ויצילני. והם תמהים על טבעי הטוב ושמרו ברבר. והקב"ה נתן לי זיעה גדולה בזה היום ונרפאתי מהחולי הנדול, ועמרו משרתי לפני חיים והחזן ומתתיה ויום־טוב ודוד פיראני ושמחה ושלמה הנבאני, ומן היהודים מערב אחד שמו שועה ואחיו משה והשלישי שמו שבתי, ועמדו בולם בבית כמ"ר יוסף צרפתי יומם ולילה ושרתו אותי וישנו בביתי וקראתי כמ"ר יוסף צרפתי ואמרתי לו „תמצא לי בית מרחץ חמים" וסירר לי מרחץ בבית הבנסת של הספרדים, ונבנסתי בתוך המרחץ ויצאתי ממנו, ויהורה קוטוניא סירר לנו סעורה נדולה שעה אחת אחר הרחיצה. אח"ב חזרתי לבית כמ"ר ר' יוסף צרפתי, ולא רציתי לעמור שם מפני החולי שהיה בבית, וקראתי הרופא ר' משה אבוררהין למצוא לי בית אחר, והשיב בי יש לו חדר יפה בביתו ואמר לי בי יש לו שלשה בנים היינו יוסף ושמואל ויצחק אשר ישרתוני. ועמרתי בביתו מיום רביעי עד יציאת השבת, והיה לו בת בחורה הקוראת בעשרים וארבע והיא מתפללת בבל יום שחרית וערבית, וביום השבת יש לה שמחה נדולה ומרקרת מתוך שמחה, וביום א' מהשבוע בא עליה חולי הנגף. ובאה אלי אשה חבמה ושמה רבית והיא מלמרת תינוקות ונם היא מלמרת אותה הנערה, ואמרה אלי . „התפלל בער בת ר' משה אבוררהין, בי בא עליה קרחת בזה הלילה" ותיבף באשר שמעתי רברי האשה קראתי לר' משה ואמרתי לו: „תמצא לי פרדם בי רצוני לילך לפרדם" ושלחתי למשרתי ולשלשת בני ר' משה והלבתי עמהם בפרדם אחר, ועמרנו שם בל היום ער הלילה אח"ב שלחתי את יוסף בן ר' משה להניד לאביו בי לא אובל לבוא לביתו ער אשר יעברו שמונה ימים ובתו תתרפא מהחולי. והלך יוסף וחזר אלי ואמר בי אביו סירר חדר בבית ר' יצחק אבוררהין דורו ובל הצריך לי, והלבתי עמו לבית דורו, והוא בית רע וריח רע בו ויש לר' יצחק אשה חשובה ושמה פירנא והיא מדברת בלשון ערב וחבמה, ועמרתי עמהם, וגם שלשה בני ר' משה עמרו שם ער אחר עבור החולי מאחותם. ובולם היו משרתים אותי, ובל ההוצאה מר' משה אבוררהין, ואחיו אברהם פוקר אותי בבל שבוע ברורונות. ובתו של ר' משה אבוררהין מתה בשבוע אחר, ואחיה עמרו בביתי ער שעברו ארבעים יום. ועמרתי בבית הזה שלשה חרשים, רק מפני אהבתם, בי הבית היה רע במאר. והשרים הנוצרים יבואו אלי לראותי בבית שאינו הגון. אח"ב שלחתי מבתב אל החשמן להניד לו בי יצאתי מבית יוסף צרפתי מפני החולי אשר בא עלי בביתו, ואני עומר עתה בבית שאינו ראוי ולא הגון. ותיבף שלח אל הממונים ובקש מהם להבין בערי בית יפה והגון לצרבי עם ארבעה המשרתים והממונים שברו בערי ארבעה חררים ופרעו השכירות ששה חרשים. והמשרתים שלי סררו בל החררים היטב עם מטה יפה, ועשו בחרר הנרול בית הבנסת עם ספר תורה ושלשים נרות דולקים בו, והמשרתים שרתוני לאהבת השם ולא שאלו ממני שום שבירות. ונררו לבוא עמי בבל הררך שאלך בה, ועומר לפני סופר שלי ר' אליהו המלמר בן יואב ואחיו החזן ואחיו בנימין משרתים אותי בבל זמן שעמרתי ברומא. והמשרת שבא עמי מקנריא יוסף הרשע נתתי לו בנרים ומעות ושלחתיו לאביו בנאפולי, מפני שבל היום היה עושה קטטות ומריבות עם המשרתים האחרים והוא רוצה למשול עליהם, וגם הלשין אותי לפני האינבאשרור רון מיקיל * ממלך פורטוגאל, בי באתי הנה להחזיר את היהורים האנוסים לאמונתם, ושמעו האנוסים ברומא ורצו להרוג אותו ובקשתי אותם שלא לעשות לו רעה. ושלחתיו מפני. ועמרתי בבית הזה ער ראש השנה.

והחשמן נוריאו הלך לויטירבו *, וחשבתי מי יהיה לי לעזר ומליץ ביני ובין האפיפיור? וראיתי איש אחר ושמו ר' רניאל מפיסא ג), שבא לפני האפיפיור ועומר בבית סמוך לאפיפיור, והוא עשיר ונבבר ער מאר וחבם ומקובל, והסבמתי בלבי לקרוא אותו, ובא לפני ורברתי עמו ואמרתי לו: „אני רואה שאתה מבובר וחשוב לפני האפיפיור ולפני בל החשמנים, ואני רוצה שתהיה למליץ ביני ובין האפיפיור וליועץ לי ותראני הררך הטובה למען אהבת ה' ואהבת עם ישראל ואהבת המלך יוסף אחי וזקניו ממרבר חבור, והקב"ה יעשה לך בבור נרול יותר ממה שהיה לך בעבור עבורתו. ואני באתי ממזרח למערב בעבור עבורת ה' ואהבת ישראל שהם תחת מלבות ארום וישמעאל". ואז נליתי לו בל חדרי לבי והרמיזות והסודות אשר אמר לי אחי המלך יוסף יצ"ו, לא נשאר דבר שלא הנרתי לו, יען ראיתי אותו טוב וישר בעיני אלהים ואדם. ואמרתי לו אח"ב „סור ה' ליראיו", ונדר ר' רניאל הנזבר שלא יסע ולא יוו מרומא ער שיקבל המבתבים מהאפיפיור בשבילי ויהיה המליץ בינותינו, וגם נדר להדריבני באורח מישור ויבוא עמי להספינה שאבנם בתובה. ומיד בתב מבתב להאפיפיור, ושלחתי אותו אל הראטיירי ע"י חיים משרתי ואמר לו: „הנה האינבאשרור נותן אלף שלומות אליך ושולח לך זה המבתב למסרהו אל

האפיפיור, ויבקש לדעת באיזה שעה יקבל תשובה על המכתב". וקבל המכתב ואמר לחיים: "לך לשלום, ותחזור בער התשובה בי"ח שעות". ביום השני שלחתי חיים אל הראטיירי ותיבף בשנכנס לפניו אמר: "צא, לקרוא את ארוניך האינבאשרור ויבא במהירות לפני האפיפיור כי הוא קורא לו" וחזר חיים משרתי ועבר מר׳ רניאל מפיסא הביא לי סום והלכתי לבית האפיפיור עם כל משרתי, ופתחו לי כל החררים ונכנסתי בחדר הקרוב אל האפיפיור, ואמרתי אל השומרים חרר האפיפיור כי איני רוצה לבוא לפני האפיפיור ער אשר יבוא ר׳ רניאל מפיסא כי הוא המליץ בינו לביני. ובאשר בא ר׳ רניאל אמרתי לו "בא אתה בתחלה לפני האפיפיור", ונכנס וחזר אלי ובאתי עמו ודברתי אל האפיפיור לאמר: "אני עמרתי לפניך קרוב לשנה ורצוני מאת הקב"ה ומבבורך תבתב לי הבתבים אשר שאלתי מבבורך אל פריסטר ג׳ואן, ונם לכל הנוצרים שאעבור בארצם נדולים וקטנים". ובמ"ר רניאל מדבר אל האפיפיור, והוא משיב לו דברים טובים ואמר לו: "אני אעשה כל מה שרוצה האינבאשרור". ויצאנו אני ור׳ רניאל מפיסא מלפני האפיפיור שמחים וטובי לב, והלכתי לביתי בשלום. והיו אז ברומא חמשה וארבעים מלשינים והקב"ה נתן בלבם תשובה שישובו אחור מדרכם הרעה והיו נ"ב יהודים חזקים ברומא ובמלבות איטליא, נבורים ולבם בלב האדי לכל דבר וראוים למלחמה אך היהודים שהם בירושלם ובמצרים ובכל מלבות ישמעאל יש להם מורך לב ויראה ופחד ואינם ראוים למלחמה במו היהודים באיטליא, הקב"ה יחזק אותם וירבה כמוהם אלף פעמים ויברך אותם.

והיה אז ברומא יהודי אחר ממזר ודאי, ושמו ראובן, וסמכו אותו לרב נאון, והיה מלשין נדול ועצום, ולא היה לו שום רחמנות על יהודי, והוא רופא, ואינו הולך בשוק כי אם הכובע בידו ומשתחוה לכל הנוצרים, ומרוב רשעתו עושה בן, ולא ראיתי בכל ימי בארצי ער אשר הנעתי לרומא רשע כמוהו. והוא דבר עלי דברי נבלה בפני כל החשמנים ובפני הסופרים מהאפיפיור ולא שמעו לקולו, כי כל הנוצרים יודעים כי הוא ממזר ומלשין נדול לכל היהודים. אח"ב בא זה המלשין אל ביתי ואמר לי "לא תבעום עמי למען ה׳" ונשק את ידי, ונדר שלא יעשה עוד מלשינות, ומחלתי לו והלך ממני בשלום, ואח"כ עשה ההיפך, ובכל יום הוא עושה מלשינות לי ולכל ישראל. והלכו שני מלשינים מרשעי ישראל ברומא ואמרו להאפיפיור "הנה זה האינבאשרור היהודי אומר כי הוא שליח השם, יניחוהו על המוקד ותראה אם השם יצילהו מהאש". והאפיפיור בעם על המלשין הראשון ותפס אותו ואסרו בספינה לשרת אותה כל ימי חייו ועור אחר שמו משה לאטין ז היה עומר בננדי ומרבר לדון מיקיל האינבאשרור למלך פורטונאל דברים שלא בהונן ננד השם וננד כל ישראל. נם בא אצלי יהודי היותר נבבר ומיוחם ברומא והלשין אלי על ר׳ רניאל מפיסא, ובאשר שמע ר׳ רניאל דבריו אמר אלי: "לא תשמע דבר אשר יאמרו אליך המלשינים, כי לבעבור נסותך הם באים לבטל דבריך. ואני אשתדל ולא אלך לארצי ער אשר אקבל המבתבים מהאפיפיור שאתה מבקש וארריך אותך ברוך ישרה". ותוך ימים מועטים קבל המכתבים מאת האפיפיור ונתנם לי.

בלילה ההוא באו יהודים רבים בביתי ברי לשמוח עמי, יען כי קבלתי המכתבים, ובאו לפני ארבעה נבבדים מראשי קהל רומא הרב ר׳ עבריה מספורנו ור׳ יהודה הרופא אסקלי ושנים אחרים. ובביתי מלשינים מרנלים ואין אני מבירם ורצו לבתוב את הבריוויט ז מהמבתבים שבתב האפיפיור לזכרון ברי לשמוח בו ובעסתי עליהם בעם נדול כי אמרו לי אנשים שהם מרנלים וילכו לפני סופרי האפיפיור באלו הדברים למען יפסידו דברי ונתנו בלבי מחשבות וטרדות רבות. אח"כ קרא האפיפיור את ר׳ רניאל מפיסא ודבר עמו ארותי אם ברצוני ללבת, כי הוא נותן לי רשות, וצוה אותו כי אביא לפניו בי"ח שעות בב"ד ימים לחדש ארר הראשון והלבתי אני ור׳ רניאל לפניו ועמדתי עמו משך שתי שעות ודבר אלי לאמר: "אני עשיתי לך כתב אל מלך פריסטר ג׳ואן ובתבתי נם למלך פורטונאל, ובתבתי אל כל הנוצרים שתלך דרך ארצם כי הם יהיו בעזרך ויבבדוך בעבור אהבת השם ואהבתי" והוסיף לאמר אלי: "חזק ואמץ ולא תירא כי אלהים עמך". ואמרתי אליו "אין בפני כי אם הקב"ה ואתה, והנני מובן למצותיך כל ימי חיי ונם המלך יוסף אחי וכל בני עמנו מוכנים אליך" וצוה האפיפיור לתת לי סימן ומנן למען אוכל להראותו אל המלך יוסף אחי, ובן נתן לי מאה דוקאטים זהב ולא רציתי לקחת המעות כי אם בבח ההפצרה ואמר תקחם בעבור משרתיך. ויצאתי מאת פני האפיפיור ובאתי לביתי בשלום ובשמחה ובטוב לב.

והלכתי אל דון מיקיל אינבאשרור למלך פורטונאל ברי לקבל בטחון ז ממנו ברך. ואמר אלי אם תרצה ללבת לפיסא אני אכתוב ואשלח לך הבטחון לפיסא, ועשה זאת בתחבולה. ויצאתי מביתו בבעם. ושמע האפיפיור הדברים ואמר לדון מיקיל: "תכתוב לו הבטחון, כי כן בתבתי אני אל המלך מפורטונאל". ולא שמע לקול האפיפיור, ויצא מרומא לצוד ציד ועמד שבוע אחר וחזר

ושאלתי ממנו הבטחון שנית ואמר לי כי ישלחנו אחרי לפיסא על כל פנים, והאמנתי לדבריו והלכתי לביתי ור׳ דניאל הלך עמי, ואמרתי לו כי רצוני לצאת מרומא למחר בחצי חדש ניסן כאשר יצאו אבותינו ממצרים. ועמדתי ברומא עד חצי היום בחמשה עשר באדר (שני) לסדר עניני ולראות ולבקש מי ממשרתי ילך עמדי, והלכו עמי שני משרתים אחר שמו ר׳ רפאל חכהן שהיה מנגן בביתי מן היום שהגעתי לרומא והוא נבור ואיש מלחמה, והשני שמו יוסף הלוי והוא חזק כמו רפאל הכהן ויותר והיה משרת אותי מיום שהגעתי לרומא, ונתתי לכל אחר מהם ברומא חמשה דוקאטים למען יסירו בל עסקים שלהם ור׳ דניאל היה עמי ונדר לי כי יתן לי עוד משרתים, ונתן לי משרת שלישי את טוביה

הערות:

א) בנוסח נייבויער נאמר בחמשה עשר לחדש אדר ראשון שנת רפ״ה, והעיר ע״ז אברהם כהנא כי הוא טעות סופר כי אותה שנה לא היתה שנה מעוברת, ופעות היא ביר כהנא, כי שנת רפ״ה היתה מעוברת אך לדעתי טעות בנוסח הזה אותה השנה וצ״ל שנת רפ״ד והיא היתה שנה פשוטה. ושתי ראיות לדעתי, אחת כי בסוף חפרשה הקודמת אומר כי נסע ביום הששי ראש חדש אדר רפ״ד וישב רק יום שבת אחד עד שהגיע לפיזרו ומיד את״כ הלך לרומא ושנית כי בסוף הפרשה הזאת נאמר כי חאפיפיור צוה לו לבוא לפניו בכ״ד ימים לחדש אדר ראשון, וזה היה בשנה אחרת בשנת רפ״ה ולכן תקנתי פה הנוסחא פ״ו יום לחדש אדר שנת רפ״ד

ב) דניאל מפיסא כתב מכתב ע״ד ביאת דוד ראובני לרומא ונדפסה בעתון Rivista Israelitica שנה ז׳ ומובא ג״כ בהקדמת אברהם כהנא לספור דוד ראובני.

ג) לא ידעתי פירוש המלה וכנראה הוא הפקיד על בית הווראסיקאן.

[1] Cardinal Egidio. [2] Borghetto Sante Gile. [3] Prester John. [4] Ambassador. [5] Don Miguel de Silva [6] Viterbo. [7] Latino [8] Brief [9] Safe Conduct.

ה

[בפיסא] נסענו מרומא בחצי היום בחמשה עשר באדר (שני, שנת רפ״ה) כמו שנכנסנו ברומא בחצי היום בחמשה עשר באדר, ונמצא שעמדתי ברומא שנה תמימה. ובאו היהודים מרומא ללוות אותי על שלשים סוסים חמשה מילין, ומצאתי ברונצלין [1] חיל מאת המלך צרפת עם חמש מאות סוסים, ועשו לנו כבוד גדול תהלה לאל, עד שהגעתי לויטירבו ולפני משרתי רפאל הכהן ויוסף הלוי וטוביה. ור׳ דניאל התעכב ברומא ואמר לבוא אחרינו וצוה את יואב שילך עמי לפיסא לבית ר׳ יחיאל מפיסא א). ועמדנו בויטירבו בבית ר׳ יוסף כהן והוא יהודי נכבד ויש לו בנים קטנים ואמו ז״ל, ועשו לי כל הצריך. ובאו אלי היהודים מויטירבו. והיה ביניהם מחלוקת וקטטות ושנאת חנם, עד שעשיתי שלום ביניהם ברברים טובים שאמרתי להם אח״כ שלח בערי הגראן מישטרו מרודוס [2], ובא עמי לפניו ר׳ יחיאל ור׳ משה ודברתי עמו הרבה מאד, והוא איש זקן ונכבד. ונסעתי מויטירבו ובאו ללוות אותי יהודים על עשרה סוסים. ועמדנו בבולסינה [3] ביום השבת בבית ר׳ יוסף חנזכר ז״ל. ועמדנו בביתו עד יום ראשון ועשו לנו כבוד גדול יותר מן הראוי ונסענו משם לסיינה [4], ובאנו לבית הנכבד ישמעאל מריאטי [5] יצ״ו, והכניס אותנו בתוך חדר גדול בביתו וסידר לי מטה וחדר מיוחד. ויש לו דירה גדולה והוא עשיר גדול, ואמרתי לו: „מה תחפוץ יותר, ירושלם או מקומך?" והשיב „אין לי חפץ בירושלם, כ״א בסיינה". ותמהתי עליו תמיהה גדולה, כי לא יוכל לעשות מצוה בעושר שנתן לו אלהים, ואוהב כסף לא ישבע כסף. ונדר לי כי יעשה חסר עם משרתיי ונחם על דבריו, ולא קיים נדרו, ולא רצה לקנות שם טוב לפני כל ישראל — נסעתי מסיינה ביום השני והגעתי לפיסא בבית ר׳ יחיאל זברונו לאלף אלפי ברבות, הוא ואמו מרת לאוורה וזקנתו מרת שרה תמ״א ב) כי הוא כמלאך אלהים חכם בתורה ובתלמור ועניו וחסיר ובעל צדקה, ונפשו דבקה בירושלם עיר הקדש, וביתו פתוח לכל עניי ישראל, וכל הבאים לביתו אוכלים על שלחנו, וצדקות יתן בכל יום לעניים, גם אמו וזקנתו יתנו צדקה, כי כולם עושים חסר ואמת, וראיתי בעיני כל מעשיהם הטובים, יותר מאשר ראיתי בנליות איטליא. ועמדנו בביתם שבעה חדשים. ושלחתי כל משרתי חזרה לרומא בעבור שהגידו לשון הרע ורק טוביה שהיה מבשלי נשאר לי משרת. — ורון מיקיל הרשע לא שלח לי הבטחון כאשר נדר לי לשלחו, וכתב אלי כי אין המלך רוצה שאבוא אליו לפורטונאל בשנה זאת. והוא שקר וכזב. והיה לי צער גדול מזה והתעניתי שש פעמים ששה ימים ולילות, וגם התעניתי שלשה ימים ולילות בכל פעם במשך ארבעים יום. ובני הבית של ר׳ יחיאל נותנים לי כל מיני מאכל ובשמים ושושנים ומים מרוראים ומפרנסים אותי בכל מערני עולם, ועושים עמי חסר ואמת ושולחים לי דורונות נדולות ובגדי משי ונתנו מעות לכל משרתים שלי. ובימי התעניות הגדולות היו באים לפני בכבוד בבית ר׳ יחיאל, ואשתו ושמה ריאמנט [6] תמ״א

בת ר׳ אשר משולם מויניציא, ואם ר׳ יחיאל מרת לאוורה ואמה מרת שרה ובחורות אחרות והיו מרקרות בחדר אשר אני בו, ואשת ר׳ יחיאל היתה מנגנת בבנור, ואמרו לי: „בעבור בכורך ובעבור שילך הינון מהתענית ותהיה שמח אנחנו באות, ושאלו אותי אם יש לי תענוג מקול הבנור והרקוד? והשבתי להן: „בטוב תעשו עמי, והקב״ה יורע מחשבות לבי כי אינני רוצה לשמוע קול בנור ועוגב ושמחות״. ובאו אלי הנוים בפיסא בבית ר׳ יחיאל והם תוקעים בחצוצרות והיו עושים שירים גדולים כדי לקבל מעות ור׳ יחיאל הנזכר כתב ספר תורה בידו וברכתי בספר תורה ההוא שבתות הרבה והיה בתיבה יפה מאד. ושלחה אלי הסינורה ג) מנאפולי תמ״א בעיר פיסא דנל אחד ממשי יפה ובתוב עליו עשרת הדברות מזה ומזה, ויש בו [טווי] זהב, והוא עתיק נם שלחה אלי בגר טורקא מזהב לקבוש עצמי לשמה ז״ל, מלבד ששלחה אלי בהיותי ברומא שלש פעמים מעות. ושמעתי עליה כי היא מתענה כל היום. וגם שמעתי את שמעה בהיותי באלכ־סנדריא ובירושלם איך היתה פורה שבוים, וכי פרתה יותר מאלף שבוים, ועושה צדקה לכל מי שישאל ממנה. ברובה תהיה לה׳. ומרת שרה מפיסה נתנה לי חותם זהב ואמרה אלי „תהיה זה לעד ביני וביניך״, ונתנה לי נ״ב ספר גדול מתהלים איוב ומשלי וחמש מגילות על קלף, ובתבה היא בידיה בראש הספר ההוא עצה למען אעשנה ואזכיר את מעשיה: „אל תכעס ואל תבהל״. ונתנה לי נ״ב סדור מתפלות ואמרה לי: „בזה תתפלל לאהבתי״.

אחרי ימים מעטים שלח המלך פורטינאל לרומא אנבאשדור דון מרטין תחת דון מיקיל, ותיבף בשהגיע דון מרטין לרומא כתב אלי לפיסא „איך המלך מפורטונאל שמע עליך כי באת לעבורתו והוא שמח ויטיב לך. לכן תתקן עצמך ותלך בזאת הספינה״, והיא ספינה גדולה בליוורנה ההולכת לפורטונאל, והקאפיטאנו התעכב ברומא שהיה לו עסקים עם האפיפיור, ואני המתנתי עד אשר יבוא הקאפיטנו ההוא, ושלחתי בער ר׳ דניאל מפיסא בפלורינצה [1], ובא אלי לפיסא ונתיעצתי עמו, ואמר אלי: „אינני רוצה שתלך עם אלו הבתבים ששלח דון מארטין, כי אם אשלח שליח לרומא לדון מארטין ויתן מבתבים אחרים״. אח״כ שלחתי את טוביה משרתי לפלורינצה במרוצה אל ר׳ יחיאל כי יבא אלי מהרה תיבף, יען בא הראש מהספינה ורוצה לנסוע מהרה, ולא בא אלי לא ר׳ דניאל ולא טוביה בשלשה ימים והראש מהספינה אמר אלי: „אם תרצה לבוא עמנו תרע בבירור כי אנחנו נוסעים ביום מחר על כל פנים, ואנחנו סדרנו בערך חדר יפה בספינה וכל הצריך לך עד אשר תגיע למלך בפורטונאל״ ביום השני סדרתי כל כלי ושמתי אותם על הפרדות ושלחתי אותם לליוורנה, ונסעתי עם ר׳ יחיאל ור׳ ראובן ובניו, ויוסף הלוי ודוד הרומאני עמי. והגענו בבל כלינו בליוורנה ועמדנו במחנה אחד. ואני הייתי מתענה בזה הלילה והוא הלילה השני לשלשה ימים ובזה המחנה היה לי ראגה וצער גדול בעבור כי טוביה הלך אל ר׳ דניאל ושניהם לא באו הנה וראש הספינה הוריעני כי הם נוסעים למחר בהשכמה ור׳ דניאל שלח אלי בחור אחד ושמו בן ציון מקוריו, ואחר חצי הלילה בא אלי ר׳ דניאל כי רדף אחרינו לליוורנה ושמחתי שמחה גדולה בראותי אותו. וישנתי עד הבקר, ור׳ דניאל נתן לי מהאפיפיור גבאנו דמשקין [2] ארום וקאפא ווילוטי [3] שחור ד) והוסיף ר׳ דניאל לתת לי בערו גבאנו כפול מצבע שחור וירוק, זברו לטוב גם נתן לי ר׳ דניאל את שלמה כהן מפורטו לבוא עמי ונתן לו שברו י״ב דוקאט ולטוביה נתן עשרה דוקאט. ובא הראש מהספינה אל הבית ואמר לי „אם תצטרך שלש מאות או חמש מאות דוקאט אתנם לך עד אשר תגיע לפני המלך ותחזירם אלי, ואני קניתי בערך בל הצריך לך מלחם וביצים ועופות״. אח״כ נתן לי ר׳ דניאל ק״כ דוקאט ואמר אלי „תקח אלו בעבור אהבתי״ ולקחתי כל כלי והולבתי אותם לספינה הנדולה, וטוביה היה תוקע בחצוצרות [לאות פרידה], ור׳ דניאל ור׳ יחיאל עומדים על שפת הים, ואנחנו בספינה הנדולה אח״כ באו ר׳ דניאל ור׳ יחיאל ונכנסו בחדר שלי לראותי ועמדו עמי מעט וברכו אותי בשלום והלכו לדרכם ואני ושלמה הכהן וטוביה ודוד הרומני ובן ציון נסענו מליוורנה עם רוח טוב ת״ל, ה׳ ישמרנו סלה

הערות:

א) הוא ר׳ יחיאל נסים בר׳ שמואל שהיה אחר מגדולי החזרה וגם עשיר גדול ונריב לב, ספרו „מנחת קנאות״ נגר אגרת ההתנצלות של ר׳ ידעיה הפנוני המגן על הפילוסופיא יצא לאור ע״י קויפמאן עם הקדמה על תולדות ר״י (הוצאת מקיצי נרדמים, תרנ״ח) ב) ר״ת תבורך מנשים אמן. ג) היא היתה סינורה בנביניתה אשת השר שמואל אברבנאל ד) בגר מעיל מעשה רוקם מלאכת דמשק, וסרבל שחור ממשי דך (סאמים).

[1] Roncelin [2] Grand Master of Rhodus [3] Bolsena. [4] Siena [5] da Rieti. [6] Diamante. [7] Florence [8] Gabbano (gabbardine) damasqueen. [9] cappa Vellute=Velvet cape.

ו

[פורטוגאל] והלבנו ברוח טוב בים הגדול דרך המערב למלך פורטוגאל, והנענו סמוך לקאריצי [1] מן מלכות קיסר (ספרד) ושלחתי טוביה לפני הריין (השופט) בבתב האפיפיור, לשאול ממנו להרשנו לצאת מהספינה אל מרינתו ולעמוד שם יום אחד, ולא רצה הריין. ואמר טוביה כי אנשי המדינה דברו עלינו דברים רעים בפני הריין באמרם כי המלך היהודי שולח למלך פורטוגאל והוא הקטן (נגד הקיסר) וחושבים כי אנחנו הולכים נגד הקיסר. ואמרו לבוא לתפוש אותי ויבקשו סוסים לשלחני לפני הקיסר ואני חזק בשליחותי ושמח בלבי מבל מה שעשה הקב"ה בי אולי הוא לטובתי ולטובת ישראל לעמוד לפני הקיסר. אך המשרתים שלי מתייראים ומתפחדים. ואמרתי להם „לא תיראו ולא תפחדו". אח"כ בא אלי הראש מהספינה ואמר אלי. „טוב שתצאו מהספינה הזאת לספינה אחרת מהמלך פורטוגאל". ויצאנו מהספינה ההיא בחצי הלילה והנחנו בל הבלים שלנו בחדר וסגרנו אותו, ונבנסנו בספינה קטנה עד שהגיענו בספינת מלך פורטוגאל ונבנסנו בה. והראש מאותה הספינה ישן ובאשר שמע שבאנו בספינה עמר ממטתו ובאנו לפניו אל חדרו והראינו לו בתב ממלך פורטוגאל א), וראש הספינה שלנו מדבר עם הראש מספינת המלך באריבות מן דברי הריין והשרים אשר במדינה ההיא קאריצי, ואנחנו עמדנו שם עד אור הבקר. אח"כ הלבנו אל המדינה אלמיריא [2] ושני הראשים מהספינות הלכו לפני הריינים והשרים ומשרתי טוביה עמהם, וחזר טוביה ואמר לי כי הריינים והשרים עשו קטטה עם הראשים בעבור שרצו לתפוש אותנו. אח"כ בקש ממנו הראש מהספינה שלנו ללבת למאוילה [3] שהיא בראש מלבות פורטוגאל ונתנו לנו הבלים שהביאו מהספינה הנדולה להספינה האחרת אשר למלך פורטוגאל ונתתי ע"ה דוקאט לבעל הספינה הראשונה בער שבר טרחתו והלך לו ואנחנו עמדנו בספינת המלך ער חצי הלילה ונבנסנו בספינה מלאה חטה הולבת בים לטוילה, והנענו על שפת הים סמוך לעיר מאוילה. ושלחתי ביר משרתי טוביה כתב האפיפיור וכתב המלך אל הריין אשר בטאוילה והוא ממונה מהמלך מפורטוגאל. ותיכף חזר טוביה אלי עם שני משרתים מהריין ופרדה אחת טובה, ויצאתי מהספינה ליבשה ויהי כאשר שמעו כל אנשי המדינה כי הנעתי אל שפת הים ויבואו אלי שרים נוצרים ואנוסים עם נשים וטף, ואני רכבתי על הפרדה אל המדינה ההיא, וכל הדרך מלא אנשים ונשים לא יספר מרוב, ובאנו לעיר מאוילה בבית אנוס אחד, וסרדו לנו הבית והמטות והשלחן. והאנוס ההוא איש נכבר ואשתו נכברה מאד, והריין מהמדינה בא אלי ושמח עלינו שמחה נדולה ואמר אלי: „בל מה שתבקש הנני מובן ומזומן למצותך ולעבודתך". ובבל יום בא אלי שתי פעמים לראותי. והריין הזה בתב למלך להודיע לו שהנענו לפניו בטאוילה. ואני בתבתי מכתב למלך פורטוגאל ושלחתיו ביד דוד הרומאני לפניו. ועמדתי בבית האנוס לחבות על תשובת המלך. והאנוס ההוא ואשתו הטיבו עמנו טובות נדולות, ולא רצו שנוציא שום פרוטה מביסנו, בי רצו לשלם בל ההוצאות, ועמדנו בביתם ארבעים יום עד שהניע השליח ממלך פורטוגאל אלי בטאוילה

בימים ההם בא נלח מארץ ספרד והיה מדבר עם ר' שלמה הבהן (מפורטו) ור' שלמה בועס עליו, בי אמר הגלח שאין מלך בישראל ואין לנו בנים מזרע המלוכה והיה עומד לפני חלון נדול, ואני קנאתי קנאת אלהים והחזקתי בו וזרקתיו מן החלון לארץ מחוץ לפני בל הנוים והם היו מצחקים על הגלח ומתייראים לדבר ננדי. ושמע הריין הנדול ושמח שמחה נדולה ברבר זה — ואחרי ששב השליח אלי הביא שני מבתבים מהמלך, באחר כתב לי שאבוא לפניו בבבור והוא יעשה בל רצוני, ובשני כותב אל בל הריינים אשר במלכותו בי יכבדוני וילוו אותי מן מדינה למדינה (מעיר לעיר) ויסדרו לי בית ושלחן בסא ומנורה בבל מקום שאבוא שם. והשליח הנזבר אמר אלי בי המלך צוהו שאבוא למחר אצלו ונתן לי חמש מאות דוקאט וסופר אחד מסופרי המלך אשר יעמוד על ההוצאה, ובבקר נתנו לי סוסים ורכבתי אני ובל משרתי אל המלך, ונסעתי מטאוילה ויצאו עמי הריין ובל שרי המדינה וחזרו לדרכם. ואני הלבתי עם שני אנשים חשובים וסופר המלך ומספר אנשים שבאו עמי מטאוילה. ובבל מקום ילך הסופר מהמלך אל הריינים שיסדרו לנו בית ושלחן בסא ומנורה לפי צווי המלך. והנענו לעיר ושמה ביחה [4], ובאנו לפני הריינים על סוסים ובל השרים מהעיר ההיא אנוסים ונוצרים, ובאו לקראתי מהלך שלש פרסאות, ובשנקרב יותר לעיר באו יותר ויותר אנשים ונשים וטף והנענו לעיר רהיא ונבנסנו בבית אנוס אחר, ועמדנו שם בלילה ההוא, ולמחרתו נסענו משם ובאנו לעיר נדולה איבורה [5] ביום הששי בערב שבת. ובאו הריינים ועם רב לפני שתי פרסאות קודם שאבנס לעיר. ונבנסנו לעיר והיא נדולה ויש בה דירת המלך ונם קהלת אנוסים רבים ונבברים ועמדנו בבית אנוס אחד ביום השבת ויום הראשון. ובבל עיר שהנענו

יבואו אנוסים אנשים ונשים גדולים וקטנים וינשקו את ידי. והנוצרים מתקנאים בי ויאמרו להם: „עשו לו כבוד גדול אך לא תנשקו את ידו ב"א יד המלך פורטוגאל לברו". ויש שמחזקים את לבם בי הם מאמינים בי אמונה שלמה כמו שהאמינו ישראל במשה רבנו ע"ה. ואני אומר להם בכל מקום שנבוא שם, כי אני בן המלך שלמה, ולא באתי לבם באות או מופת ולא בדרך קבלה, כי בעל מלחמה אני מנעורי וער עתה, ובאתי לעזרת המלך ולעזרתכם, וללכת בדרך אשר ידריכני בה אל ארץ ישראל" -- ונסעתי מאיבורה ובאו הריינים לפני ללוותי ועמהם שרים רבים וגבברים והרבה אנשים אשר לא יספרו מרוב. והלכו עמי שתי פרסאות וחזרו לדרכם. — ובכל הדרך אשר דרכתי בה יבואו אלי האנוסים מכל צד ומבל פנה ללוות אותי ויתנו לי דורונות, וגם מן חסירי הנוצרים, ער שהנעתי קרוב אל מלך פורטוגאל שתי פרסאות והיה עומד המלך באלמארא[9] כי ברח מפני הנגף שהיה בלישבונה[1]. וכתבתי למלך לאמר: „הנה הנעתי למקום פלוני ואעמוד במקומי ער שתודיעני לבוא לפני כבודך". ושלחתי זקן אחד נוצרי נכבד לפני המלך ונם סופר המלך שבא עמי מטאויילה וממונה על הוצאת דרכי וחזרו אלי ואמרו לי כי המלך קרא לפניו יועציו ונתיעצו יחדו על הדבר הזה, זה אומר בכה וזה בכה. מהם אומרים: „תעשה לו כבוד ותשלח לפניו כל השרים הנכבדים ללוות אותו, כי בא מארץ מרחק לבקשתך ולעבורתך. ודון מיקיל האויב שלי, כי רציתי להרוג אותו בחרב ברומא, היה עומד ומדבר כנגדי לפני המלך ולפני השרים ולפני השלוחים ששלחתי אל המלך. והיו חוקרים את הסופר אם האנוסים עשו לי בבוד יותר מן הנוצרים, והשיב כי הם מבבדים אותי כבוד גדול ומנשקים את ידי בכל הדרך אשר הלכתי. אז אמר דון מיקיל למלך: „הלא אמרתי לך, כי בא להחריב מלכותך ולהחזיר האנוסים לאמונת היהודים, ואם תשלח לפניו שרים לכבדו ילוו אותו כל האנוסים בארצך וייעצו עצה איך להתיהד הנוצרים". כל אלה הדברים דבר הרשע דון מיקיל לפני המלך ובפני יועציו השליחים ושאל המלך לבעל עצה שלו מה להשיב למלך היהודי. ואמר לו: „תשיב כי הזקנה שלך מתה, ואתה אבל בזמן הזה ולא תוכל לעשות לו כבוד בזאת השנה לפי מנהגנו. ואתה מבקש מחילה מאינבאשרור החפץ לבא לפניך עם משרתיו מטאויילה". ואחר ששמעתי דבר המלך ויועציו, רבבתי עם כל משרתי והאנשים אשר באו עמי על הסוסים והלבנו לפני המלך, והיינו כמו חמשים איש ום"ו סוסים מלבד הפרדות שהיו נושאים את כלי. והנענו לאלמארא ובאנו לפני בית וחצר המלך.

ואני הייתי מתענה מן יום ראשון ער יום רביעי שנכנסתי לפני המלך, ועמדתי לפניו עם כל משרתי, וכל אחד חרבו על ירכו, ואמרתי למלך ולאשתו המלכה בפניו: „אני עיף ויגע מן הדרך ואני מתענה ארבעה ימים ולא אוכל דבר אליך היום, ואם יטיב בעיניך אלך היום לביתי וביום אחר נדבר יחד אני ואתה". ולא רציתי לנשק ידו לא בביאתי ולא ביציאתי מחמת הכעס אשר בלבי שנדם לי דון מיקיל הרשע אח"כ לקחתי רשות מהמלך והלכתי לסנטארין[2] בבית אנוס אחד אשר סדרו לי, והיה בית נדול ובעל הבית רשע נמור אך אשתו נכבדת ער מאד.

ובא לפני אנוס אחד שהיה מדבר בלשון ערב, והיה בא בספינות המלך ששלח אותו פעם אחת בשתי שנים אל ארץ השחורים ב), ואמר לי שהלך לאחר מאיי הים מהלך חצי יום והיה שעה אחת במקום ההוא, ועמד שם אצל הר גדול והאש תוקר בו יום ולילה ועולה ממנו אש ועשן אל השמים וקרוב אל אותו ההר שלח מלך פורטוגאל הזקן את בני האנוסים הקטנים והניחם שם ער היום הזה, והם סמובים אל משפחה אחת באיי הים שהם אוכלים בני אדם והאנוס ההוא חבם באסטרולוגיא גם היה לפני אחד מראשי הספינות של המלך ואמר לי כי הוא הלך לראש מלכותנו מן פורטום[3], והיה עומד שם שנה אחת בימי ארוני אבי ז"ל לפני עשרים שנה, ושמע כי יש מלך על היהודים ושמו שלמה המלך. ודבר ראש הספינה כל זה לפני המלך מפורטוגאל והוא איש נכבד והמלך אוהב אותו ונעשה חבר אלי בפורטוגאל ונם אני אהבתי אותו ושאל ממני סימן לבתוב לו שמי למען יהיה זכרון ביני ובינו ער שתניע השעה, ובן עשיתי והיה סוד זה ביני לבינו והוא היה נוצרי נמור ואוהב כל היהודים — ואני עמדתי בתענית ששה ימים ולילות, וכל הנוצרים והאנוסים באו לראותי ביום ובלילה והמלך שלח לקרוא לי ביום הרביעי אחר שמונת ימים שהנעתי הנה, והלכתי לפניו אני והזקן שלמה כהן ובן ציון משרתים שלי, ובאנו לפני המלך והמלך קרא אנוס אחד רופא זקן שהיה מתורגמן ביני ובין המלך בלשון הקדש, והזקן ההוא היה חרש מעט ובשהיה מדבר עם המלך ולפני היה מפחד ומתייראי והמלך אמר: „שמעתי עליך כי אתה מדבר בלשון ערב בטוב, ויש לי שר משרת שלי והוא יודע לדבר בלשון ערב בטוב וישמע כל דבריך מראש וער סוף ויניד לי" והמלך קרא לשר ההוא ואמר לו: „תדבר עם זה האינבאשרור בלשון ערב" ודברתי בלשון ערב עם השר והוא מתרגם דברי לפני המלך. ונתתי ביד המלך כל המכתבים, ודברתי עמו בענין השליחות, וספרתי לו את כל הדרך

שהלבתי בה מן המדבר עד שבאתי לפניו. הכל בלשון ערבי וגם אמרתי למלך: „המלך יוסף אחי במלכותו שואל ממך על ענין האומנים על בלי משחית" והמלך שמח שמחה גדולה מדברי ולבו היה טוב עליו, ואמר: „מאת ה' יצא הדבר, ואני מתרצה בזה, וזאת תהיה בקשתי", וייטב הדבר בעיניו ובעיני כל שריו אחרי כן אמר המלך אלי: „תחזור מן הסאנטארין אל אלמארא אל מקום קרוב אלי" וצוה המלך אל השר הזקן שיסדר לי בית קרוב לבית המלך, ובן עשה הזקן ואנכי שלחתי כל אשר בביתי ממטות ומסדינין ומכל בלי הבית מסאנטארין אל הבית אשר סדרו לי באלמארא קרוב לבית המלך

אח"כ בא לפני שר גדול ישמעאלי והוא דיין מהמלך פים[10], והמלך הזה שלח אותו אל המלך מפורטוגאל, והוא איש נכבד ואוהב היהודים, ויש לו עשרה משרתים ובא זה הדיין אל ביתי, כי מלך פים שמע עלי וצוה זה האיש שילך בתחלה אל מלך פורטוגאל ואחרי כן יבוא לראות אותי והוא נתן לי בתבים מאת היהודים מפים ומאת ר' אברהם בן זימורו מאספי[11], וכתב שלישי מאת הקאפיטאנו מטאנגיר[12] אח"כ שאל לי הדיין אדות ארצי אם יש שם יהודים רבים, והשבתי לו כי היא מדבר חבור ויש בארצי שלשים רבוא יהודים והמלך יוסף אחי מולך עליהם ולו שבעים יועצים (זקנים) ויש לו שרים רבים, ואני שר הצבא על הדרכים ועל המלחמה. ואמר אלי הדיין ההוא: „מה אתה מבקש מזו המלכות כי באת ממזרח למערב?" והשבתי לו כי אנחנו מנעורינו למודי מלחמה, והמלחמה שלנו היא בסיוף וברומח ובקשת ואנחנו רוצים ללכת בעה"ש לירושלם ולקחת כל ארץ ישראל מיד הישמעאלים, כי הגיע הקץ והישועה ואני באתי לבקש אומנים חכמים היודעים לעשות בלי משחית ומזרקי אש שיבואו לארצי לעשותם, וילמדו את אנשי המלחמה שלנו ותמה מאד הדיין ההוא על הדבר הזה ויאמר אלי: „אנחנו מאמינים בי המלבות תחזור לכם בזה הזמן, ואם תחזור אליכם האם תעשו עמנו חסד?" ואמרתי לו: „בן נעשה עמכם חסד ולכל מי שיעשה חסד עם ישראל שהם בגלות תחת מלכות ישמעאל ומלכות אדום". ואמרתי לדיין: „האם אתם מאמינים ג"כ כי תחזור אלינו מלכות ארץ ישמעאל?" והשיב לי: „בכל העולם מאמינים כן" אמרתי לו, כי אנחנו מלכים ואבותינו היו מלכים מן חורבן בית המקדש עד היום הזה במדבר חבור. אנחנו מלכים על שבט ראובן וגד וחצי שבט מנשה במדבר חבור, ויש תשעה שבטים וחצי שבט בארץ כוש ומלכים אחרים, והקרובים אלינו הם שבט שמעון ושבט בנימין והם על נהר נילוס ממעל למלבות שבא, ועומדים בין שני נהרים הנהר הירוק והנהר השחור והוא נילוס, וארצם טובה ורחבה, ויש להם מלך ושמו ברוך בן מלך יפת ולו ארבעה בנים, הגדול שמו סעריה ושני לו אברהם והשלישי חטר, והרביעי משה, ומספרם במו אנו במדבר חבור שלשים רבוא, ואנחנו והם בעצה אחת אח"כ אמר אלי הדיין: „האם תרצה לכתוב לי בתב אל המלך פים?" אמרתי לו. „אין לי צורך לכתוב רק תאמר לו בלשונך כל זה, ותחזיר לו מצרי אלף שלומות, ותאמר לו שהיהודים אשר תחת ממשלתו מופקדים אצלו ויכבד אותם, וזה התחלת השלום בינינו ובינו, בין זרענו ובין זרעו" גם שאלני הדיין: „מה תעשו עם היהודים בכל המלכיות במערב, האם תבואו למערב בעבורם, ואיך יהיה דבריכם אליהם?" והשבתי בי אנחנו בתחלה נקח ארץ ישראל וסביבותיה, ואח"כ יצאו שרי הצבא שלנו למערב ולמזרח לקבץ נדחי ישראל, ומי שיהיה חבם בין מלבי ישמעאל ישא היהודים שהם תחת ממשלתו ויביאם לירושלם, ויהיה לו כבוד גדול על כל מלבי הישמעאלים ובכל המלכיות ימסר ה' אל מלך ירושלם עוד שאל לי הדיין. „האמת הוא כמו שאומרים היהודים בפים וסביבותיה וגם הישמעאלים, בי אתה הוא נביא או משיח?" והשבתי לו: „חס ושלום! כי אני חוטא לאלהים יותר מאחר מבם, ואני הורג נפשות רבות, וביום אחד הרגתי מהאויבים ארבעים נפשות. ואינני נביא או בן נביא, לא חבם ולא מקובל, רק אני שר הצבא ובן שלמה המלך מזרע דוד בן ישי, ואחי המלך שלמה מולך על שלשים רבוא במדבר חבור. וגם בכל האנוסים שהם תחת מלבות פורטוגאל וכל היהודים באיטליא בכל המקומות שעברתי חשבו עלי שאני נביא, חבם או מקובל, ואמרתי להם: „ח"ו בי אני חוטא וכי אני איש מלחמה מנעורי ועד עתה" אח"כ חלה פני הדיין ההוא לבתוב ליהודים מפים ולר' אברהם בן זימורו מאספי וכתבתי אליהם ומסרתי המכתבים אליו והלך לדרכו לשלום אח"כ בא לפני המלך שר גדול ישמעאלי והוא מזרע המלכים אשר בפורטום ממדינת אינדיאה קרוב למדבר חבור, וסיבת ביאתו בי קאפיטאנו אחד על ספינת המלך הרג את אחיו ולקח כל הממון שלו, והקאפיטאנו הזה היה תפוש בעבור חשבון דמי הספינות שלא הביא לאוצר המלך. והמלך בבר את השר הישמעאלי, ושאל אותו ג"כ אדותי, ואם יש לו ידיעה ממדבר חבור. והשיב למלך: „בן ובמדבר חבור יש יהודים רבים ועשירים בעלי מקנה, ויש להם מלך בזה הזמן ושמו יוסף, ולו שבעים זקנים, וכי היהודים עושים דברים גדולים במדבר חבור". ודבר למלך דברים לבדו שאי אפשר לספרם בפני

כל שריו והיו אז אנוסים לפני המלך ובאו וספרו לי כל הדברים האלה.

ובא אלי יוסף קורדיליאה ונתן לי כתב אחד כתוב בלשון ערב מן המלך אשר הוא במערב אהר מלכות פיס והוא קצה העולם אין מלכות אחריו כ"א מדבריות, ויש להם שבנים ערבים ישמעאלים בעלי משבנות בזה המדבר, והמלך ההוא ישמעאלי מבני הנביא מחמד ושמו שריף, והמלכות אשר תחתיו גדולה על האחרות, והוא הרג את המלכים הראשונים וימלוך תחתם. ומלך שריף הוא איש חזק וחכם ויש תחת מלכותו יהודים השוכנים בהר גדול ושם ההר אסום והוא בקצה העולם והיהודים ההם זורעים וקוצרים ורוכם עניים והם חזקים ובא לפני אחר מהם והוא בהן ולבו בלב הארי, איננו כיהודים אשר הם עומדים תחת מלכות הישמעאלים ובכתב ההוא יאמר: „הנה אני שמעתי עליך כי באת למלך פורטוגאל מן השבטים [לכן אבקשך להודיעני] אם יש לך שמיעה מזה העם אשר יצאו מהמדבר אשר ביני ובין השחורים, כי הם לקחו ממנו כל הערביים השובנים במדבר, הם ונשיהם ומקניהם וטפם וכל אשר להם, ולא חזר אחר מהם מאותם שלקחו, ולא ידענו אם הרגו אותם או מה עשו להם. והפליט מהם אשר ברח בא לפני והגיד לי הדבר הזה ושלחתי יהודים שילכו לראותם ולא חזרו ואנחנו תמהים מזה העם, וכתבתי אליך כל זה, ואתה בחסדך תגיד לי ותכתוב מארצך כל אשר אתה יודע בודאי, ולא תסתיר ממני מאומה, ממקומך ומכל השבטים, הכל תודיעני". ואחרי שהגיע בידי הכתב ההוא קראתי לבעל לשון ערב, המליץ ביני ובין המלך, וקרא אותו לפני והבנתי כל אשר בתוכה, והשבתי לו בכתבים שכתב בעל לשון ערב הזה ואמרתי לו כי אני ממדבר חבור ויש שם יהודים כמו שלשים רבוא, יוסף ה' עליהם בהם אלף פעמים, והם מבני ראובן ובני גד וחצי שבט מנשה, והמלך יוסף אחי הוא מלך עליהם ואני שר צבא על המלחמה. והתשעה שבטים אחרים וחצי הם בארץ השחורים בארץ כוש, בארבעה מקומות, ובני משה הם במקום אחר ועומדים בנהר סמבטיון, זולת שני שבטים, שבט שמעון ושבט בנימין שעומדים בראש נהר נילוס, והנהר הלבן (הירוק או הכחול) אחריהם, והם בין שני הנהרים, ממעל למלכות שבא ואלו שני השבטים ישלחו אנשים אלינו וגם אנחנו נשלח אליהם, והם מנידים לנו מה ששומעים ויודעים מהשבטים האחרים בארץ השחורים, שהם קרובים אליהם, וארצנו רחוקה מהם בהיותנו בארץ המזרח. ובתבתי כל אלה הדברים ושלחתי הכתב למלך ההוא והלך השליח. ונם ר' אברהם זימורו הלך אל המלך שריף כי שלח בערו, וזה ר' אברהם הוא איש גדול ויש לו כבוד גדול לפני הנוצרים ומלביהם ולפני כל הישמעאלים ומלביהם והמלך שריף אמר לר' אברהם כל אלה הדברים, וחזר ר' אברהם לארצו קורם ראש השנה שעברה רפ"ו, וכתב אלי מאספי כל אשר רבר אליו המלך מן העם היוצאים מן המדבר, והם אומרים כי הוא מרבר גדול במו הים הגדול ואינם מבירים את קצה המרבר. — והיהודים בכל מלכיות הישמעאלים שמעו ממני ושלחו שליחים אלי לפורטוגאל מן תליסמאן[13] וממסקר[14] ומפים ומכל סביבותיהם ומהרי אראן[15]. וממקומות רבים באו אלי בתבים עד פורטוגאל

ובאו אלי אנוסים מן הגדולים ואמרו לי כי הם ראו בשמים ארבעה רגלים, ועמדו אנשים רבים נוצרים וגלחים ואנוסים והגידו זה הדבר לי ולשלמה בהן ומצאתי שני בנים קטנים מן האנוסים שהיו מתענים שני וחמישי בצניעות ומקוים ישועת ה' ואמרתי להם: „בטחו בה' ועשו טוב כי קרוב יום ה' הגדול והנורא", ועשיתי שלום בין האנוסים בכל מקום שהלבתי ושמעו לקולי. ויש בין האנוסים אנשים חזקים בעלי מלחמה וחכמים אומנים במזרקי אש, וראיתי אותם חזקים וטובים מכל היהודים אשר ראיתי עד הנה והסינורא[16] אשר בנאפולי יש לה בת אחת בלישבונה שמתענה בכל יום, והבת הזאת יש לה בן ובת שמתענים שני וחמישי, והיא חשובה מאר ובעלת צדקה וגמילות חסדים במו אמה, תהי ברובה מאת ה' ובל האנוסים היו מאמינים בה' חוץ מרופא אחר שהיה בלאצה[17] שבא לפני ודבר בנגד רתנו, ועמרתי עליו להבותו, והחזיק בירי קרבליאה האנוס מטאוילה ואחר בן נחם ממעשיו.

[פעודת המלך] ובא אלי בעל לשון ערב ואמר: „הנה המלך יש לו חגה נדולה ויום שמחה, והם מסדרים לו השלחן מחוץ, ואם יראך המלך לפניו ושמח בלבו". והלבתי לבית המלך וראיתי איך מתקנים לו השלחן וכל הענינים שאי אפשר לארם לספר וראיתי על השלחן קערות גדולות וקטנות מכסף והכלי הגדול אשר ישתה בו מים היה מזהב, והמלך יצא עם אחיו מבית התפלה שלהם ועמר על שלחנו. וכרירתו ארבעה חדרים מלאים שרים, ויצאו לראות המלך איך יאבל וכל השרים העומדים לפני המלך כל אחר מהם הכובע בירו, והבחורים מבן עשר שנים ולמעלה בני השרים עומדים לפני המלך סביב סביב על השלחן וכל אחר מהם על ארבובה אחת ומשתחוים. ויש למלך ארבעה דיינים, כל אחד מהם אוחז עץ בירו, והיו מבים ומנרשים ההמון מלפני המלך, ואימת המלך על כל מלבותו. וביום ההוא בעת הסעורה ישבתי בין האנשים ועשה לי המלך סימן לבוא לפניו, והלבתי לפניו ובעל לשון ערב והמשרתים שלי עמרי, וקרא המלך אחר מן

הריינים ואמר לו: „תנרש את האנשים אשר לפני החלון — והם היו שרים נרולים — ותעשה שהאיני־באשרור היהורי ומשרתיו יעמרו בחלון ההוא" וישבתי באותו מקום שסירר לי המלך. והיו תוקעים בחצוצרות ומנגנים בכל מימי עונב, והמלך יושב בראש השלחן ושלשת אחיו היו מאחוריו, ונתנו לו קערה נרולה של בסף אשר ירחץ בו ירין, והכלי אשר בתובו המים היה של זהב. ועמרו שנים מאחיו והשתחוו לפני המלך, והם מנשקים קערת הבסף קורם שרחץ המלך ירין בה, והאיש שהיה רוחץ ירי־המלך היה שותה המים בתחלה קורם שירחץ המלך. ואחי המלך השלישי שהיה החשמן השתחוה לפניו ומנשק הכלי אחר רחיצתו ועמרו על הסעורה ועל השלחן היה ככש הרוג בלי שחיטה והיו מסירין הבטן ממנו. והבבש היה שלם מראשו ועד כרעיו ושמו לו קרני זהב. ושמו ג"כ על השלחן ארבעה חזירים שלמים מראשם ועד סופם, ועופות הרבה. והיו מסירין הראשונים מעל השלחן ונותנים לו האחרונים. והמלך אוכל ואחיו אובלים אחורי השלחן ונתנו למלך מים לשתות ואחיו נ"כ שתו מים וחזרו לאכול והם חותכים למלך מבל מין הבשר והיה אובל מעט מכל מין, וכן היו נותנים לאחיו ויש לכל אחר מהם משרתים על השלחן, ונתנו למלך פעם אחרת מים לשתות וכן לאחיו, ושתו על שלחנם מים שלש פעמים ואח"כ נתנו פירות שלמים לו לברו ולאחיו לברם ונתנו להם מיני מתוקים וענינים הרבה אח"כ הסירו המפות מהשלחן, ועמר המלך על רגליו אצל השלחן, והנלחים ברכו אותו והשתחוו כל העם. אח"כ נבנם המלך לפני המלבה אשתו, ונבנסתי אני אחריו עם המשרתים שלי ועם בעל לשון ערב. והשרים הנרולים נכנסו אחרי ועמרו לפני המלבה והקא־פיטאנו שהיה תפוס שהיה באינריאה הביאו אותו לפני המלך ביום ההוא ואני עומר לפני המלך ושאל המלך בפני את הקאפיטאנו ואמר לו: „היש יהורים בארץ אינריא וקאליקוט?"[18] והשיב הקא־פיטאנו אל המלך: „יש יהורים רבים אשר לא יספרו מרוב בשינגולי"[19]. ושאל לו המלך ג"כ. „האם שמעת שיש ליהורים מלכים?" והשיב למלך כי יש להם מלבים. אח"כ יצאתי מלפני המלך והמלבה, והייתי בחצר ולא יצאתי עריין וראיתי את אחי המלך אלורשי שמו, וקרא אותי ואת בעל לשון ערב שהיה מליץ בינינו ובאנו לפניו, ורבר עמי על ענין הרתך ועניינים אחרים, והשבתי לו. „כל אשר יחפוץ אחיך המלך כן אעשה" ואח"כ הלבתי לביתי לחיים ולשלום ומיום אשר ראיתי המלך שותה מים ואחיו ג"כ שותים מים אף כי הם יושבים במלבותם, נזרתי והסכמתי בלבי שלא לשתות יין כ"א מים, והסבה שאני באתי ממזרח למערב לאהבת ה' ובעבור אהבת עמו ואהבת ארץ ישראל, ואני בגלותי ומיום אשר החלתי לשתות מים הייתי אוכל בסעורה על שלחני יותר מאשר אכלתי מקורם. גם אחר תענית המים יותר טובים מיין.

והמלך שלח בערי, וטוביה ורוד ובן ציון עומרים עמי, והלכנו לפניו. ונכנסתי לבית המלך דרך שלשה חדרים וכולם מלאים אנשים ושרים נרולים, ועמרתי לפניו בחדר השלישי, והמלך יעשה ראשו במסרק, ובפניו שמונה משרתים, ואמרתי למלך: „האם תרצה שאדבר אני ואתה שעה אחת?" והשיב לי: „טרור אני, בי יש לי עסקים רבים מפני אחותי הנשואה למלך הקיסר, ואני רוצה לסדר כל הענינים ואם תרצה תכתוב לי שאלתך שאתה מבקש ממני, ואני אצוה שני סופרים אשר יכתבו כל שאלתך ובקשתך וכל מה שתרצה". אח"כ הלך המלך מזה החדר, והמתנתי במו תצי שעה, ובא לפני רון מיקיל ושנים אחרים ואמרו: „תבוא ונבתוב אנחנו ואתה את כל שאלותיך". ועליתי אני והם בחדר עליון, ועשיתי קטטה עם רון מיקיל ולא רציתי לכתוב לפניו רבר, וחזרתי לביתי ועמרתי שם עד יום השני. והמלך שלח בערי והלבתי עם משרתי ונכנסתי מרלת אחרת למקום דירת המלך, וקראו אותי אל החדר אשר המלך יושב בו ולא ראיתי המלך ב"א רון מיקיל ושלשה שרים נרולים ובעל לשון ערב. ואמרתי „אני באתי אל המלך ולא אל רון מיקיל, ואם יעמור רון מיקיל לפני אהרוג אותו". והלכתי לביתי ומשרתי עמי. והמלך שלח אחרי כמה שלוחים לבוא לפניו ונמנעתי לבוא. ובבקר השני קרא אותי המלך, ונכנסתי בחדרו והוא עם המלבה, ובן ציון ובעל לשון ערב הם לפני. ואמר לי המלך. „הנה שלחתי אליך שלוחים רבים אתמול ולמה לא רצית לבוא לפני?" והשבתי לו: „אני באתי ממזרח למערב בעבור עבודתך ובעבור אהבתך, ועברתי בארצות הישמעאלים אויבי, ובאתי לרומא ער אשר הגעתי לפניך, ולא בקשתי ממך לא כסף וזהב ולא אבנים טובות ומרגליות, ובאתי רק לנרל מלבותך ולא נתת לי יום אחר שאשב עמך לרבר אליך כל עשתונות לבי. אנכי טלטלתי עצמי מארצי ובטלתי שנים רבות ער שבאתי לפניך, ואתה לא רצית לבטל יום אחר בער עסקי לשמוע בקולי" והמלך השיב לי: „תמהול לי בזו השעה, כי יש לי עסקים רבים ולא יכולתי לעשות דבר אחר מפני אחותי המלבה הנשאת אל הקיסר. ואני צויתי שתכתוב דבריך לפני השרים הללו ואשמע הכל" והשבתי למלך: „אני אמרתי אם יעמור רון מיקיל לפני בה' נשבעתי כי אהרוג אותו, כי הוא אויב לי ואויב לך, ורצה לעבב אותי ברומא מלבוא לפניך,

ומפני רצון אויביך הוא מבטל רצונך. ולא רציתי לבוא לפניך אתמול מפני הבעס שהיה לי על רון מיקיל והבעס מסלף הדעת, ועתה אם תרצה הנני לפניך". והשיב לי המלך: "אם תרצה אעשה שלום בינך ובין רון מיקיל כי הוא משרת שלי ונאמן לפני ובעל סורי". והשבתי למלך: "אינני רוצה שלום עם רון מיקיל לעולם". ושאל המלך: "מי תרצה להיות ביני ובינך לסרר בל ענינך אשר תשאל?" אמרתי: "אני רוצה בל משרתיך קטון וגדול, חוץ מרון מיקיל". אז אמר המלך: תבתוב בפני אלו השנים אחר גלח ואחר סופר ושניהם נכברים" והלבתי אני והם בחדר ובתבתי בל אשר אני רוצה מאת המלך, ועמדנו מחצי היום עד הלילה, ואני מתענה לשלשה ימים ולילות והלבו לקחת נר וקשקשו בתפלות שלהם ומשתחוים לבית תפלתם, ואני עמדתי להתפלל שמע ישראל לפניהם עד שהשלמתי תפלת ערבית, וישבתי על הבסא ביניהם, ואחר שבתבו אמרו: "תחתום בתיבת ירך". ובתבתי שמי ושם אבותי עד המלך דוד בן ישי. ולקחו הכתב ביריהם והלבנו כולנו לפני המלך, וראה המלך המבתב ומספר המלבים עד המלך דוד בן ישי ואמר לי המלך: "בל אלו ל"ב אבותיך?" והשבתי לו: "אבותי ואבות אבותיהם", ולקחתי רשות מהמלך וחזרתי לביתי.

והמשרתים שלי טוביה ודוד ובן ציון היתה ביניהם שנאת חנם ולשון הרע. ובן ציון הלך לסנטארין בלי רשותי ודבר עלי נבלות לפני האנוסים, וטוביה עשה אנורה אחת עם דוד ובן ציון והלשינו אותי לפני רון מיקיל השונא שלי, ובקשו ממנו שיבתוב להם בטחון ויחתוב בטבעת המלך, ובן עשה להם בלי ידיעתי ובלי ידיעת משרתי שלמה בהן, והלבו להם ואחרי נסעם ממני בחדש אדר רפ"ו, באו לפני חמשה יהודים מאספי ומזימור[20] וביום שהניעו אלי אמר לי שלמה בהן: "שמור עצמך מאלו היהודים, בי אני רואה שהם רשעים", ולא שמעתי לקולו והאמנתי בם בתום לבי, והם גנבו דעתי. וקניתי להם בגדים חדשים מראשם ועד רגלם, והיו יהודה מזימור ואברהם מאספי מליצים ביני ובין המלך ובין הנוצרים והאנוסים, והם חבמים בלשון הקדש ומבינים דברי, ועמדו עמי בחג המצות ועשיתי הוצאות רבות ונדולות בערם בי היו אובלים הרבה ורוצים בל דבר טוב. ובסוף היה לשון הרע ביניהם ושנאת חנם וקטטות בין יהודה מזימור ואברהם מאספי על דבר המאבלות, ובאשר ראו כי המעות והמפתחות הם בידי שלמה בהן היו רוצים לקחת ממנו המפתחות והלשינו על שלמה כהן, ולא קבלתי לשון הרע עליו, יען ראיתי אותו במלאך אלהים והוא זקן בן שבעים שנה, ור' דניאל מפיסא נתן לי זה הזקן לשרת אותי ואמר לי שיעמוד עמי בפורטונאל עד אשר ישלח אותי המלך בשלום לארצי. ואח"כ תשיבהו אלי בשלום ודברי המלשינים עליו שקר ובל בוונתם נגדו כדי לקבל ממנו המפתחות והמעות שתחת ידו.

אחרי בל אלה נתפסו בביתי ארבעה אנוסים ושמו אותם בבית הסוהר, ועשו זאת שרי המלך בלי ידיעתו וכתבתי אל המלך בשעה שנתפסו, ובשמוע המלך הדבר צוה להוציא האנוסים לחוץ, ובאו לפני האנוסים ההם אח"כ קראנו המלך לפניו בחדר המלבה ואמר לי "שמחתי כי באת לעזור לי, אך שמעתי בי באת נ"ב להחזיר האנוסים לדת יהודית, והאנוסים מתפללים עמך וקוראים בספרים שלך יומם ולילה, ואתה עשית להם בית הבנסת". ואנבי בעסתי עליו ואמרתי לו: "אני באתי ממזרח למערב רק לגדל מלבותך ולהיות בעזרתך, ולא באתי בשביל האנוסים, ובל מה שדברו אליך המלשינים ארותי הם דברי שקר ואינם אמתיים בלל" והמלך אמר אלי: "אם אמת בדבריהם לא תעשה בן מהיום ולהבא, אם רוצה אתה לעשות עמדי חסד". אח"ב נתרצה לי המלך בדברים טובים, יען ראה אותי בבעס, ודבר עמי על ענין הדרך ועל מזדקי אש הנדולים והקטנים, והבטיח לתת לי ארבעה טחנים בספינות לקחת אותם לארצנו והלבתי לביתי מלפני המלך אחרי הדברים האלה שלח הקיסר בעד אשתו אחות המלך מפורטונאל, אנשים וסוסים ופרדות אשר לא יספר מרוב ובראשם האינבאשדור, ובא אותו האינבאשדור לביתי ודבר עמי ואמר לי בי שמע הקיסר מעניני וגם הוא שמח בזה הדבר ומתאוה לראות את פני ועמדתי לפני האינבאשדור ההוא בשתי שעות, ואברהם ויהודה הנזברים היו מליצים ביני לבינו גם בא הדוקאס מארצו לאלמארא אל המלך בי הוא קרובו, והמלך דבר עמו על עסקי ובלילה השני בא אלי הדוקוס כמתנכר עם ארבעה משרתים, ואני יושב על השלחן ואובל, והוא לקח רשות ממני והלבו להם, ואחר שנכנסתי בפנים באו לפני אנוסים והגידו לי שהוא הדוקוס ובא לראותי והיה מתנכר לפני.—ביום השני נסעה המלבה והלבה לנשואיה עם הקיסר, והמלך אחיה מלוה אותה והדוקוס הולך עמו, והלבתי גם אני ללות המלבה ואנבי על הסוס ובא לפני משומר שנבנם ברת ישמעאל ואח"כ נכנם ברת הנוצרים ולא ידעתי מכל אלה, ושם האיש אלדיקא ובא מאספי ואחר שלויתי את המלבה שלש פרסאות לקחתי רשות מאת המלך ואחותו המלבה וחזרתי לביתי והגעתי בלילה, והמלך חזר ביום השני ואמרו לי היהודים כי אלדיקא הוא משומר והוא רשע אך בראותי כי הוא איש חזק ופניו נראים שהוא איש נכבד, קראתי

אותו לפני בלילה ואמרתי אליו: „אני שמעתי עליך כי הלכת ברת הישמעאלים ואח"כ חזרת לרת הנוצרים, ואף אאמין בך ובדבריך כי תחפוץ לעמוד עמי ולשרתני, בכ"ז מוטב שתלך בבקר לדרכך ותצא מביתי" והשיב לי אלדריקא: „תעשה חסד למען אהבת ישראל ולא למעני, כי אני חטאתי עויתי ופשעתי ועשיתי רעות יותר ממה שהאנשים רברו עלי אליך, אבל אני רוצה לשוב על ירך ולחזור בתשובה, ואשבע בתורת משה כי אני רוצה לשוב אם תקבל אותי וה' מקבל שבים, ואעמוד לפניך ער אשר אמות, ואעברך בכל לבי לך ולכל סוסיך, ולכל אשר תצוני כן אעשה". ולקח החומש על צוארו ונשבע בשבועה דאורייתא, ועמר בביתי ויש לי סוס יפה וטוב יותר מכל סוסי המלך ואני רוכב על הסוס ואלדריקא הוא איש חזק ובכל יום היה עושה מלאכה בסוס ויאכילהו וירחצהו וישליך את צואת הסוס מתחתיו ועושה בל דבר בביתי והוא מצליח במעשיו ואם הלכו היהודים לקנות שום דבר בשוק הלך אלדריקא עם אותם המעות והיה מביא הכפל מהם. והיהודים הם בקטטה עמו ומביאים אלי לשון הרע ממנו, ואמרתי להם לא אוכל לגרש אותו מביתי, יען הוא מצליח ועושה לסוס כל צרכו וכן הוא עושה צורך הבית, ואין אתם יכולים לעשות עסקיו ומעשיו שהוא עושה לי". והיהודים הם חלשים ולא היו עושים לי דבר, ואין כחם אלא בפיהם הם שואלים ממני כל היום שאלות ובקשות, ואם ילכו עמי לפני המלך נסונו אחור, יען יש להם יראה ומורך בלבבם ואין להם דרך ארץ ובעל לשון ערב אמר לי: „אלו היהודים שבאו באחרונה אין להם דרך ארץ ואינם ראוים לכבודך, ויש להם נאוה כי לא ישירו הכובע מראשם לא בביתי ולא בבית המלך והגוים מרברים עליהם, והם בזוים לפניהם כי לא יוכל שום איש מהם לשאת חרב על כתפו, כי אמרו חרפה היא לנו". והיהודים ההם שבאו מזימור ואספי באו מארצם בלי בטחון ונתפסו בבואם לטאוילה ונתנו ערבות בער ארבע מאות רוקאט אם לא ישלחו בתב הבטחון למלך והריין מטאוילה כתב ארותם למלך כי באו בלי בטחון אח"כ קראני המלך והלבתי לפניו, והיה עמי יהודה ובעל לשון ערב, ושאל לו המלך „איך היהורים באו אל ארצי בלי בטחון?" והשבתי למלך: „אני כתבתי אליהם שיבואו אלי ובאו בעבורי לשרתני, ואני רוצה מרום תפארתך שתכתוב לריין בטאוילה שיבטל הערבות אשר קבל מהם, ותעשה להם למעני בטחון שיוכלו ללכת, ולא יהיה להם נזק בטאוילה". וצוה המלך להסופר שלו שיכתוב כן להריין. והמלך קראני ארבע פעמים בשני ימים על רבר האנוסים וחפץ לרעת מה אני עושה עמהם, ואמר לי, שמעתי כי עשית ברית מילה להסופר שלי" ג). והשבתי אין זה אמת, חס ושלום, כי לא באתי לעשות אלו הרברים, ולא תפתח אוניך למלשינים, כי לא באתי כי אם לעסקי ולעבורתך". ושתק המלך מזה הרבר ורבר עמי על ענין הררך והספינות. ויצאתי מלפני המלך ועמרתי ארבעה ימים בביתי. וקראני המלך לפניו ואמר לי בפני יהורה ובעל לשון ערב: „אני שמח בך בי באת לעורתי, אבל אתה מחריב מלכותי, כי כל הנוצרים אומרים כי אתה החזרת האנוסים ליהורים, וכולם מנשקים על ירך, וכאשר אתה יושב על שלחנך כל בני האנוסים עומרים ומשתחוים לפניך". והשבתי למלך, ואני כועס, ואמרתי לו: „אני באתי ממזרח למערב לעבורתך ער שתשיבני לשלום, והרלת מביתי פתוחה לכל ארם, נוצרים ואנוסים, ואיני מכיר אותם אם הם נוצרים או אנוסים, ולא תשמע לקול מלשינים שכל רבריהם שקר וכזב" אח"כ נתן לי המלך את ירו ואמר אלי: „תעשה לי זה החסר שלא תניח שום ארם שינשק את ירך", ונרר המלך לתת לי בחרש ניסן שמונה ספינות עם ארבעת אלפים מזרקי אש גרולים וקטנים, והאמנתי לרבריו ויצאתי ממנו, ובאתי לביתי ועמרתי ער הלילה, והנה בא אלי הסופר ההוא שעשה הברית מילה בהחבא, ורבר עמי בזה הלילה, וכעסתי עליו ואמרתי לו: „תראה מה גרמת לנו, ועתה לך לירושלם ולא תראה פה פן ישרפו או יהרגו אותך", והלך מפני וזה הסופר בא אלי בתחלה קודם שנמול וסיפר לי חלום שהיה עושה ברית מילה, ובקש ממני לעשות עמו חסר ולמול אותו או שאצוה לשלמה משרתי למולו ובעסתי עליו ואמרתי לו: „תעמוד על משמרתך לפני המלך ער שהקב"ה יפתח הפתח, והוא יורע מחשבות הארם כי כוונתך לטובה, אך השמר לך כי לא תעשה הרבר בזה הזמן, כי אתה ואני וכל האנוסים נהיה בסכנה גדולה". והלך מפני ועשה ביני לבינו זה הפועל מברית מילה והוא סופר ומכובר לפני המלך. ונודע הרבר למלך פורטוגאל, וכל שריו וכל הנוצרים והאנוסים יודעים כי הוא בעצמו עשה ברית מילה וברח והלך לו והמלך ושריו אמרו כי אני גרמתי שעשה זה הסופר הבריה אף כי יודעים שאני לא עשיתי לו הברית בעצמי. אח"כ שלח המלך בערי ואני לא הייתי בביתי, וביום השני שלח עור הפעם והיה שולח עבריו ללוות אותי וישמרוני, וגם היה שולח הריין שלו על סוסו ללוות אותי, ובזה היום הלכתי אל המלך, ורבר עמי לאמר: „הנה יש לי עסקים רבים לעשות ואיני יכול לשלוח הספינות עמך למזרח לא בזאת השנה ולא בשנה הבאה. ואם תרצה ללכת אל ארצך תלך בשלום כי אני נותן לך רשות, ואברך אותך כל הימים כי באת מארצך לעבור אותי ולעזרני, ואם

תרצה תלך אל הקיסר ותניד לו את רצונך, או אם תרצה תחזור לרומא, או אולי תרצה ללכת לפיס, בחר לך את אשר תחפוץ". וחרה לי עד מות הרכר הזה, והשבתי למלך פורטוגאל והיה לי כעם נרול, ואמרתי לו: "אתה נרדת לתת לי הספינות ולשלחני בחרש ניסן, ואיך נהפך לבך עלי? ועתה אין ברצוני ללכת לא אל הקיסר ולא לפיס, כי אם לרומא לפני האפיפיור". ואמר לי המלך. "תחשוב הרכר ער שמונה ימים". ויצאתי מלפני המלך והלכתי לביתי אח"כ שלח בערי המלך ואמר לי "ומה חשבת בלבך לעשות, ובאיזה דרך אתה רוצה ללכת?" והשבתי לו "רצוני לחזור לרומא לפני האפיפיור, ותכתוב אליו מכתבים והם יהיו לערות ביני ובינך לפני המלך יוסף אחי איך אשר הנעתי אל מלכותך, ותכתוב לי כתב אחר בטחון לכל הנוצרים". והשיב לי המלך "אעשה כל אשר תרצה". וקרא אל אנטוני קרנירירי הסופר שלו וצוה אותו לפני שיכתוב לי שני הכתבים, וכתב שלישי כתב לי לטאוילה שיתנו לי שליש מאות דוקאט, ויאמר אלי: "תבוא אחרי כסנטארין ותקבל המכתבים ואשלח עמך אנשים אשר ילוו אותך ער טאוילה" ויצאתי מלפני המלך והלכתי לביתי והמלך הלך ביום ההוא אל סנטארין עם המלכה כי דרשו שם רפואה לבנם החולה ואנכי ישבתי עור שלשה ימים באלמארא ואח"כ נסעתי עם כל הכלים שלי לסנטארין בבית יפה קרוב אל הנהר ואלריקא עושה כל עסקי מכית ומחוץ ובאה אלי השמועה כי הנוצרים ציירו רמותי והם מלעיגים על זה הציור וכאשר שמעו האנוסים עמרו על הנוצרים והכום ואת הצורה לקחו מירם על כרחם, והריינים תפשו שנים מהאנוסים האלה ושמו אותם במאסר, ושלחו אלי לבוא לעזרתם, ותיכף הלכתי לפני המלך ואמרתי לו: "הייטב כעיניך כי נוצרים ציירו רמותי ומלעיגים עלי? וכאשר קמו האנוסים עליהם ולקחו מירם הציור ההוא תפסו הריינים שנים מהאנוסים ואסרו אותם ועתה אם אקבל חן וחסר מלפניך תכתוב לריינים שיוציאו ממאסר התפוסים ההם". ובזו השעה צוה המלך שיכתכו זה הכתב וחתם המלך כפני הכתב, והיה צוחק המלך ואמרתי לו: "אני רוצה מכבורך שתמסר זה הכתב אלי ותשלח אחר מעבריך ללבת עמי להוציא האנוסים". וכן נעשה והמלך שאל אותי ארות הרגלים, ואמר "שמעתי שיש לך רגלים משובחים מה תרצה לעשות בהם?" והשבתי לו כי הם הסימן שלנו, ביני ובין השבטים, וכאשר אלך עם החיל אוציא אותם בפניהם". ואמר המלך "טוב הרבר". ויצאתי מלפני המלך ועמרתי שני ימים בביתי, וקראני החשמן אחי המלך והלכתי אליו עם בעל לשון ערבי, ועשה לי החשמן כבור נרול ושאל אותי על ענין הרגלים ועל ענין הררך והשבתי לו כי הרגלים הם הסימן שלי, והנני הולך לרומא. ואמר לי החשמן "התרצה לחזור לרתי ואעשה אותך שר?" והשבתי לו. "אם כן תעשה אותי כמו העורב אשר שלח נח מן התיבה ולא חזר לעולם", כי הרבר הזה לא ייטב לפני אכותי המלכים, כי אני בן מלך מזרע רור כן ישי, וינרשוני מנחלתי. ולא באתי ממזרח למערב לעשות הרבר הזה, כי אם באתי לעכורת השם ולעשות לי שם עולם כשליחות המצוה שבאתי בעבורה, ואיך מלאך לכך לשאול ממני הרבר הזה?" ואמרתי. "אם אומר לך אני לחזור לרתי האם תרצה?" והשיב לי החשמן "לא", ואמרתי לו: "יותר טוב שתעמוד אתה ברתך ואני ברתי, הן אתה תאמר כי רתך אמת, ואני אומר כי רתי היא האמיתית, והיא רת משה וישראל" וכעסתי עמו. אח"כ רבר אלי רכרים טובים ויצאתי מלפניו וכאתי לכיתי — ביום השני שלחה בערי המלכה ושאלה ממני על הרגלים וכאיזה אופן שהסכמתי ללכת, והשבתי לה, כי הרגלים הם הסימן שלי והנני הולך ררך רומא בעה"ש ושמחה המלכה ואמרה. "תלך לשלום ותחזור לארצך לשלום", והמלך אמר אלי כי לבו טוב עמך, ושמעתי כי כתב מכתבים כעבורך אל האפיפיור שיחיה" ולקחתי רשות ממנה והלכתי לביתי וכל האנוסים באו לביתי ביום ובלילה והיו מצטערים כעבור נסיעתי מהם. ובניהם באו לנשק את ירי לפני הנוצרים, ער אשר נסעתי מסנטורין והקב"ה עשה שלא נרמתי שום נזק להאנוסים בכל מלכות פורטוגאל, תהלה לאל והמלך היה טוב מאר, ועשה קטטה עם המלשינים ואמר להם שלא ירכרו יותר ארות האינכאשרור, ויעשה מה שירצה אח"כ בא אלי בעל לשון ערב עם המכתבים כתובים בכתיבה טובה על הנייר כיר אנטוני קרנירירי, והוא בתום לבבו כתב רברים טובים, בכבור נרול בכתבים ההם ואמר לי כעל לשון ערב "נלך ונחזיר שלום אל המלך, ונקח רשות ממנו, ואז אתן המכתבים כפניו אליך" ובבואי לפניו כעסתי ואמרתי, כי האפיפיור כתב לי המכתבים על הקלף, ואלה המכתבים הם על הנייר, ואני באתי ממזרח למערב בעבור עכורת המלך, ואם המכתבים הם בקלף ישארו ערות זכרון כינינו ולבני בנינו אחרינו וירעו כי באתי למלבותו והשיב המלך כי אין המנהג שלנו כמנהג האפיפיור לכתוב על הקלף ואמרתי למלך: "אקבל חן וחסר מלפניך אם תכתכם לי בפעם הזאת על הקלף כי אני רוצה הכתבים לזכרון" והשיב לי כי יעשה כן בעבור אהבתי אח"כ אמר המלך לרון מיקיל להעתיקם על הקלף, ועשה כן, אך חסר מהם תוארי הכבוד כמו שכתב

אנטוני קרנירי, בב"ז נמנעתי מכעס שלי, בי הזקנים והמלך יוסף אחי צוו אותי שלא לבעוס וגם בהיותי בפיסא בבית ר' יחיאל אמרה לי אם אמו הזקנה שרה תמ"א והיא אשה חשובה ומשכלת: „אני רואה אותך בועס כל ימיך, אם תסיר זה הבעס ממך תצליח בכל דרכיך". ונתנה לי „בתובים" גדולים במתנה וכתבה בראש הספר „אל תכעוס ואז תשביל". אך לא יכולתי לכבוש את יצרי מהכעס וזה גרם לי רבדי ריבות עם דון מיקיל להביא אותי אל זאת הנקורה ובעל לשון ערב כל מה שאדבר למלך וכל מה שדברתי עמו בביתי הוא ילך כמרגל לפני דון מיקיל להגיד לו הכל -- אח"כ נתן לי בעל לשון ערב הכתבים בקלף ולא הגיד כי כתבם דון מיקיל וברשתי הכתב על המעות שיש לי לקבל בטאוילה, ונתן לי שני כתבים חתומים אחד לריין בטאוילה, ואחר אמר לי בעל לשון ערב שהוא הכתב אשר אמר המלך שאקבל שלש מאות דוקאט ושקר וכזב הוא, כי הכתב האמת לקח דון מיקיל וכתב הזה ששלח לי הוא שקר. ולא יכולתי לברוק הכתב בהיותו חתום, והאמנתי לדבריו ולקחתי הכתבים אח"כ הלכתי עם בעל לשון ערב לקחת רשות מלפני המלך ללכת לדרכי, ואמר לי המלך „אני שולח עמך בעל לשון ערב עד טאוילה ללוותך בדרך, וכתבתי אליך שיתנו לך שלש מאות דוקאט ואם תצטרך איזה דבר תכתוב אלי"

הערות:

א) הוא מלך יואנו השלישי ב) ר"ל ששם הרי חושך והשמש נראה שם רק שעה אחת ביום, ובאמת היא ארץ כוש אביסיניא ג) הוא דיגו פירים Diogo Pires שמל את עצמו ונתגייר תחת השפעת דוד ראובני ונקרא בשם ר' שלמה מולכו, ונעשה מקובל ומחבר ספרים (עי' אוצר ישראל חלק ששי, 116)

[1] Cadiz. [2] Almira. [3] Tavira. [4] Beja. [5] Evora. [6] Almada [7] Lisbon. [8] Santavem. [9] Formosa Bay(?). [10] Fez. [11] Asfi-Safi. [12] Tanger. [13] Tlemsen. [14] Mascara. [15] Oran. [16] Signora. [17] Lazoa. [18] Calicut [19] Senegal River (?) [20] Asemmur (?).

ז

ונסעתי מסאנטארין למחר אחר המנחה, אני ושלמה כהן ויהודה פירנטי ואלריקא המשומד ושני עבדי ובעל לשון ערב עם ארבעה שרים אחרים, וכל כלי על ארבעה פרדות, והלכנו לאלמאדא בזה הלילה, וכל הבתים פתוחים ואין בהם איש, והלכנו לבית אחר שיש בו שכנים ועמדנו לפני הבית כל אותו הלילה. ובבקר נסענו ואני רבבתי על סוסי הטוב מבקר ער המנחה ער שהגענו לקורוצה[1], והיא עיר פרזות ויש בה אנוסים מעט, והלבנו בבית אנוס אחר ועשו לנו כבוד גדול, ובאו כל הריינים מהעיר ופרשנו הרגלים שלנו ושבחו אותם כי הם יפים ומלאבה נאה, אחר מחוטי זהב ומשי לבן, וסביב הרגל זהב זרת רחבו על ארבו, ובאמצע הרגל שני לוחות ומצר שני שני אריות גדולים האוחזים הלוחות ביריהם, והציור בולו מזהב. ובלוחות כתובים עשרת הדברות משני הצדרין, מזה ומזה הם בתובים, וסביב סביב הרגל בשני הצדדים בתובים משנה התורה מראש ועד סוף ומזמורים. והרגל השני הוא ממשי ירוק וכל ציורו הוא מחוטי כסף כמו הרגל מזהב, וחמשה רגלים אחרים ממשי לבן גדולים. ואנחנו עמדנו בקורוצה ער הלילה. ובבקר נסענו ובאנו ער קואימורה[2] בצהרים, והנענו ביער על נהרי מים, והבהמות עייפות והורידו הכלים מהבהמות על הארץ ואכלו שם. והעיר הזאת היא גדולה מאד, ובאו כל אנשי העיר לראות אותי, נוצרים ואנוסים והלבנו לבית אנוס אחד, וסדרו לי שם חדר גדול ויפה ומטה ושלחן כסא ומנורה. ואכלתי על השלחן וישנתי שם בלילה ועמדתי בבקר ורחצתי גופי והתפללתי. אח"כ העמיסו הכלים על הפרדות, ואני רבבתי על סוסי עם שלמה כהן ובעל לשון ערב, והאנוסים רוכבים על סוסיהם. ויצאנו מקואימורא בדרך אייבירא ובאנו שם והלבנו לבית האנוס אשר עמדנו שם בפעם הראשון. וישבנו שם ביום השבת וביום הראשון ובא אלי קובליאה האנוס שהוא יורע לשון הקדש והוא שדת אותי מיום שהגעתי לטוילה ער היותי לפני המלך מפורטוגאל ער היום והוא אומן בין מזרקי האש ביום השני באו כל אנשי העיר לראותי והאנוסים מצטערים צער גדול ובוכים על נסיעתנו. ויצאנו מהעיר לדרך ביישה[3] ונכנסנו לבית אנוס אחד, וסדרו לנו מטות ושלחן וכל דבר. ובאו לפני בזה הלילה אנוסים רבים, והם מתייראים ובוכים, ואמרתי להם: „בטחו בה' ערי ער, כי אתם תזכו לראות בנין ירושלם, ואל תפחדו. ואני לא באתי לפני המלך בזו הפעם לקחת אתכם ולהביאכם לירושלם, כי יש לנו לעשות מלחמות גדולות בטרם תבואו לירושלם, וכאשר תהיה ארצנו בידינו ואקריב הקרבן, נבוא אליכם להביאכם לארץ נושבת וזאת הפעם לא באתי כי אם לבשר אתכם כי הישועה קרובה לבוא". ביום השלישי יצאנו מביישה והגענו בלילה בכפר אחר שיש בו אנוסים ונכנסנו בלילה בבית אנוס וסדרו לנו מטות וכל הצריך ובבקר נסענו ובאנו אל אל-מדובר[4] והוא מקום יפה ויש בו אנוסים הרבה, ובאו לפני ריינו העיר. ובכל מקום אשר היינו היו

פורשים הרגלים וישבחו אותם. כיום החמישי באנו אל לולאה, מקום יפה ועיר גדולה, ורצו לראות הרגלים, ואמרו לנו: „אם תרצו דבר תצוו אותנו כי אנחנו נשרת אתכם ככל מה שתרצו". ועמדנו שם ככל יום ששי ויום שבת ויום ראשון. ואלריקא חזר לעשות העסקים ושרת אותנו ואני מתירא ממנו. ובאו יהודים מזימור היינו שלמה לוי ויצחק ניסו שהיה מאספי. ונסענו מלולאה ביום השני ובאו עמנו אנשים רבים ובעל הבית. והנענו למאוילה ונכנסנו כרירה יפה עם חרדים רבים, וישננו ער הבקר. ואנחנו לא קבלנו המעות אשר צוה המלך שיתנו לנו שלש מאות רוקאט, כי רון מיקיל כתב ההפך ממה שצוה המלך לכתוב, ובעל לשון ערב יודע כל זה, כי הוא המתורגמן לפני המלך. ואמר אלי בעל לשון ערב: „אני אגיד כל הדברים לפני המלך", ושאל ממני רשות לחזור לפני המלך. ואני קניתי לו סוס באיבירא בער ל"ה רוקאט ובטוילה נתתי לו שמונה רוקאט וחגורה מזהב ושתים קמיצות מזהב ושלחתי אותו לפני המלך ונרד לי כי הוא יסדר כל צרכי לפני המלך, והלך מאתי ועמדתי בטוילה.

בימים ההם הגיע לפני ר' משה הכהן עם מכתבים מהמלך יוסף וזקניו. וכל היום מבקר ער הערב ביתי מלא אנשים אנוסים ונוצרים. ואני חשבתי כי טוב הוא לשלוח דורון אל המלך מפורטונאל הסוס שלי וכל כליו, ולשלוח דורון לאנטוני קרניירי בירונוסי שקניתי בער י"ז רוקאט, ואמרתי לשלוח הדורונות ע"י בחור אנוס ושמו קרישטופולי היושב בביתי והוא נאמן. ובא לפני אלריקא ואמר לי כי לא יוכל שום אדם למלאות השליחות הזאת כי אם הוא, כי צריך להיות האיש חכם וחזק ברעתו ויאמר לו זה הדורון מהאינבאשרור היהודי, למען ייטב הרכר בעיני המלך. והסכמתי כי הוא ילך עם קרישטופולי לעזור לו בדרך כי יראתי לשלחו בעצמו. וכתבתי מכתב להמלך לאמר: „איך לא מצאתי שום ספינה ללכת בה, ואני עומר בטוילא ולא ידעתי מה לעשות והנני שולח אליך זה הדורון הסוס שלי עם כל כליו, ואבקשך למצוא לי איזו מהספינות שלך, ודע כי לא קבלתי השלש מאות רוקאט אשר אמרת וכתבת לטוילא שיתנו לי בשמך". ונתתי ביד קרישטופולי הסוס והבירנוסו והכתב למלך וכתבתי ג"כ לאנטוני קרניירי. אח"כ אמרתי לאלריקא שילך עם קרישטופולי ונתתי להם עשרה רוקאט להוצאת הדרך, וצויתי אותם שלא ירככו על הסוס ואחר ששלחתי אותם מטוילא ברח ממני העבר הקטן הכושי ונשאר אתי העבר הגרול הכושי, והוא רשע גרול, וכאשר יצא לשוק היה נותן מכות לעברים הנוצרים, ויבואו אלי ויאמרו „עברך חטא לנו" ועשה עמהם קטטות בעבור הנשים הזונות שלהם. ואח"כ עמר הכושי הזה על האומן אשר אתי בביתי והיה רוצה להרוג אותו, וצויתי שיקשרוהו בחבלים ביריו ורגליו,ולקחתי עץ גרול בירי ונתתי לו הכאות בראשו ער אשר שכרתי העץ ולקחתי עץ אחר והכיתי אותו יותר ועשיתי כל כשרו נפוח, ואח"כ אמרתי להאנוס ליתן לו מאה מכות. ושמנו עליו ככלי ברזל וסגרנו אותו בבית. ועמר ככה עשרה ימים. ואחרי ימי ההסגר הוצאתי אותו והלבשתיו והוא עבר ראוי ויפה ונבור חיל ואוהב אותי הרבה. ועומר העבר הזה לעשות כל עסקי הבית ככתחלה. ועשיתי בינו ובין האומן שלום. והיה בביתי שלמה לוי והוא בחור יפה וחזק וכעל לשון ערב, ונתתי לו הסיוני והמעיל סוליאה שלי והיה סביבותיהם וילוט שחור שעשיתי אותם בערי, ולבש אותם ויצא בשוק בכית האנוסים קרוביו, וראוהו המלשינים והלשינו עליו אל הריין מהעיר הרשע, ואמרו כי בכל מלכות פורטונאל לא ילבשו בגדים שיש בו משי לא נוצרים ולא יהודים ולא אנוסים, וכל מי שילבש בגר כזה יקנם בחמשים רוקאט, ותפשו את שלמה הלוי שהיה נושא בגדי שהיו בהם משי, וכאשר שמעתי הרבר שלחתי את שלמה הכהן לשר הגרול חבר שלי ואהוב ויוציאו את שלמה הלוי עם הערבות שנתנו קרוביו האנוסים בערו. ושלחתי את שלמה לוי לריין הגרול הטוב והוא אהובי לתת לו דורון בגדים טובים ולא רצה לקבלם. הוא היה מסדר אותי מטעם המלך, ומאמין בי בכל דבר כמו האב לבנו, ועשה לי חסר גרול תמיר. אח"כ הלכתי לביתו ולקחתי בירי עשרים רוקאט ואמרתי לו „בעבור אהבתי תקבל מני דורון זה, כי אני שמעתי שהמלך ישלח בערך שתלך לפניו, ותקח אלו להוצאות הדרך, והשיב לי „לא אקבל ממך פרוטה", ושלמה הלוי היה עמי והוא מליץ ביני לבינו. ואמרתי לו: „יש לי מלבוש גרול מברזל (שריון) מראש ועד הרגל ועל אצבעות והרגלים וכובע על הראש ועל הצואר, ואין נוף האדם נראה כ"א העינים, וקניתיהו במחיר שלשים רוקאט, ואבקשך לקבל הדורון הזה", ואמר לי „אם ישמע המלך הדבר יהרוג אותי, ואני לא קבלתי מימי שום דורון". אח"כ אמר אלי: „שמעתי שיש לך שתי חרבות יפות". אמרתי לו: „כן, הן בירי", אם תקבל אחת מהן ואת המלבוש הברזל בעבור אהבתי אותך אשלחם אליך, ויהיו לזכרון ביני ובינך ולאהבה עזה ונוראה". ויאמר אלי „בעבור אהכתך אקבל הכל, ותשלח אותם אלי על יד שלמה לוי, והחבר שלי יבוא אליך בלילה". ולעת ערב שלחתי לו שתי החרבות והמלבוש הכרזל, ואמרתי לשלמה לוי שיאמר לו ליקח אחת מן החרבות, את אשר יחפוץ, ויחזיר השניה ולקח היותר טובה ואת

המלבוש ברזל שקניתי אותם בער ט"ו רוקאט. וחזר שלמה הלוי אלי עם החרב האחרת ואנכי בתבתי מכתב למלך ונתתיו ביד הריין אהובי שהלך לפני המלך — אח"כ בא יהודי זקן ושמו ר' אברהם רוח מאספי, וחפץ לקחת בבור לעצמו מאת המלך מפורטוגאל למען ימנה אותו המלך על היהודים, והגיע לטאוילא ועמו שני חברים, ובא לפני בביתי ורבר עמי והוא היה היותר עניו (ירא שמים) שבמלכות ההיא מכל היהורים ולא רצה לאכול בשלחן שלנו, והניח חביריו שיאבלו הם ועמר בטאוילא בשמונה ימים, ואחרי כן הלך לפני המלך [להגיד לו מה שראה ושמע] ואחרי נסוע הריין הגדול אהובי תוך שמונה ימים בא ריין אחר במקומו, והיה רשע גמור אהוב לרון מיקיל. וביום שהגיע הנה שלח בער קרבליאה ושלמה הלוי ושלמה כהן וישאלום. „למה עומר פה האינבאשרור היהודי והמלך לא נתן לו רשות לעמוד כי אם שני חרשים והוא עומד סמוך לארבעה חרשים?" והשיב לו קרבליאה כי הוא עומר פה ער אשר תבוא לו תשובת המלך" ואמר לקרבליאה: „תאמר לחביריך האנוסים שיהיו חבמים ואל יבנסו בבית האינבאשרור" ויש לנו שבן קרוב רע ורשע להשם ולבריות, והוא חבר לרון מיקיל, ובבל שבוע הוא כותב למלך ולרון מיקיל ממעשינו, איך האנוסים באים לביתי בין כך ובך חזר קרישטופולי ולא היה בידו כתב מהמלך כי אם כתב מבעל לשון ערב המודיע לי כי אלריקא המשומר לקח מיר קרישטופולי הבירנוסי ולבש אותה לעצמו, ולקח ממנו הבלים מהסוס והמבתבים, והלך קרישטופולי ובעל לשון ערב לבקש את אלריקא ומצאו אותו ביער מחביא הסוס, כי היה רוצה להביאו בלישבונה למכור אותו ולקחו ממנו הסוס והכתבים ואלריקא ברח והלך לו ויתנו הסוס למלך וישמח בו שמחה גדולה, ולא בתב תשובה אלא אמר אל בעל לשון ערב „אני אבתוב ואעשה לו כל מה שירצה" ולא עשה ובא אלי קרישטופולי ריקם ואנבי שלחתי את שלמה הלוי עם קרישטופולי אל המלך עם החרב היפה שלי ששוה שלשים דוקאט לרורון, ונתתי בידם שני מכתבים, כתב אחר אל המלך וכתב אחר לאנטוני קורניירי והלבו יחריו אל המלך — אח"כ עמר זה הריין האחר להתעולל עלילות על האנוסים בכל יום, ואמר להם „אתם רוצים לחזור להיות יהורים" ועמרו בלב רגז, אך הקב"ה עשה חסר להם ואלי שלא היה יבול לעשות לשום אנום רע, ובעבור זה יהי שמו מבורך

אחרי כן בא לביתי בבקר הריין הרשע, הוא ובל משרתיו, ואני הייתי ישן במטה כי קראתי כל הלילה והייתי ישן בבקר, ונבנס אלי שלמה כהן ואמר. „הריין הארור הוא בחוץ בחדר הגדול", ואמרתי לשלמה. „תאמר לריין שימתין וישב בחדר ער שאלביש ואצא לפניו. ואני רחצתי במים והאומן הלבישני בגדי ויצאתי בחוץ לפני הריין, ובירו כתב מאת המלך, ויקרא הבתב לפני וכתוב בו: „תיכף בשיניע בתבי זה בירך תשלח את האינבאשרור בספינה ההולכת מטוילה, ואם אין שם ספינה תלך עמו ללאצה ותבקש לו ספינה שם במהירות ולא תעבב". ולא האמנתי לריין וקראתי את קרבליאה לקחת הבתב והוא קרא אותו בלשון הקודש. והריין הרשע אמר: „עתה תאמין לי בי איני עושה דבר מלבי כ"א בציווי המלך. לבן תראה להבין עצמך בעור שעה אחת ער שאלך לביתי ואשלח לך חמשה פרדות וסום אחר בעבורך לרבוב עליו". אח"כ ראה העבר הבושי שלי ושאל אותו אם הוא ישמעאלי או נוצרי, והשיב העבר בי הוא נוצרי ולקח העבר הבושי והלך לו, ולא דברתי עמו דבר. וסררנו בל בלינו, ומה שלא יבולתי לשאת עמי נתתי לקרבליאה ונם נתתי לו הבגר המשי שנתן לי ר' יחיאל מפיסא, בי הוא עבר אותי מיום שבאתי לזה הנליל ועד עתה וגם קראתי לביראנטינה ואשתו אשר עמדתי בביתו ועשה לנו בבוד גדול, ונתתי לו חרב יפה ואל אשתו נתתי שש טבעות זהב ואחת עם רימאנטי בל אלו שוים עשרים רוקאט ג"ב קאמישה° אחת יפה וחדשה עם מרגליות שוה עשרה רוקאט, גם נתתי לה שלש חתיבות בגרים ממשי שוים עשרה רוקאט, בעבור החסר וההוצאה שעשו בפעם הראשונה בבואי הנה טאוילה והם לא שאלו אז ממני דבר

אח"ב שלח הריין הפרדות לשאת את בל בלי ונתן לי סום רע ער מאד ולא יבולתי לרבוב עליו והלבתי ברגלי בעיר קרוב לבית הריין, ובראותו בן נתן לי הסום שהוא רבב עליו והוא רבב על הפרדה ובל האנוסים מצטערים וכובים אנשים ונשים וטף ונסענו מטוילה בחצי היום ובא הריין הארור ובל משרתיו והעבר הבושי אשר לקחו ממני, ועמי בא קרבליאה עם האנוס הזקן והאומן האנוס אשר ילבישני ושלמה כהן, והנענו לפארו° בלילה ההוא. ולא רצה הריין להניח לנו לבנום בבית האנוסים כ"א בבית הנוצרים ונוצרי אחד נכבד סרר לנו בית יפה ומטה ובל הצריך, וישבנו שם עד הבקר והתפללתי תפלת השחר. והריין הלך ללאצה לבקש לנו ספינה ולקח העבר הבושי עמו ואנחנו עמדנו בבית הנוצרי בשמונה ימים, ובאו אנוסים רבים מטאוילה לראות אותי, ואמרתי להם: „אל תפחדו עלי, ותהיו חזקים וחכמים במעשיכם, השם הוא הולך עמי והוא ידריבני בזאת המצוה ויבחר לי דרך טובה" אח"כ חזר הריין מלאצה ואמר לנו ללבת ללאצה בי

יש שם ספינה ההולכת לליוורנה והוא צוה את הריינים לסדר לנו הכל והוא יבוא אחרינו ונסענו תיכף מפארו ובא עמי קרכליאה והזקן והאומן אנוסים, ונשם שוטף היה אז, והנענו בלילה ככפר אחר על שפת הים הגדול, ובאנו כמחנה אחר קרוב לשער העיר, והורידו הכלים כמחנה ועמדנו כמו חצי שעה. ובאו שני ריינים נכבדים לפני וכל אנשי הכפר ההוא נכבדים מאד, ואמרו לי הריינים „אנחנו סדרנו לך דירה יפה ותבוא עמנו". והלכתי עמהם, וסדרו לנו מטה יפה כדירה ההיא ובא שלמה כהן וסידר לי השלחן וסערנו לחם, וישנתי שם עד הבקר ועמדתי ממטתי ורחצתי כמים ולבשתי בגדי ועמדתי בתפלה, ואני כתוך חדר הפנים ובחדר הגדול בחוץ היו הריינים וכל אנשי הכפר טף ונשים ושאלו ממני להראות להם הרגליב, והביאו שלמה כהן וקרכליאה הרגלים ופרשו אותם ושבחום אנשי הכפר מאד. אח"כ הביאו הסוסים ויצאנו מהכפר ההוא וכל אנשי הכפר אחרינו, והנענו אל נהר גדול ועצום, ונתנו לבעלי הפרדות השכר שלהם, והכניסו המשאות והכלים אל הספינה וגם אנחנו נכנסנו בספינה ההיא ובאנו לעיר גרולה ושמה ווילה נאווה[10] סמוך לנהר והוציאו הכלים ויצאתי גם אני חוץ לנהר, ובאו כל אנשי העיר טף ונשים והריינים לראותי. והריין הרשע כתב להם שלא יכניסו אותנו לבית האנוסים כי אם בבית נוצרי ויפקחו עיניהם על האנוסים שלא ילכו אצלי, וישמרו את האנוסים שלא ידברו עמי, והריין מהעיר שלח עמנו משרתיו והביאוני לדירת מחנה אחד של נוצרי חוץ לעיר, ובאו כל האנשים אחרינו, ובאו ארבעה אנוסים לפני מווילה נאווה, ואמרתי להם „תלכו לשלום בעבור זה הרשע" ועמדנו בזה הלילה ליל ה', ובהיותי ישן באו הריינים וחפשו אם יש בביתי אנוסים, ואנכי לא ידעתי, ואחרי שהלכו להם ספרו לי זאת קרכליאה ושלמה כהן, ואם הייתי יודע שבאו לחפשני הייתי נותן להם הבאות, כי לא שמעתי מאומה, וגם זו לטובה בבקר הביאו הריינים לנו פרדות ונתנו לי סום ורכבתי עליו, ונסענו מווילה נאווה לעיר לאצה ובאו לפני הריינים וכל אנשי העיר טף ונשים, והכניסו אותנו בבית נוצרי עם כל כלינו ורצו הריינים לראות הרגלים, ופרשתי אותם לפניהם, וכל גדולי העיר והשרים באו לראותם ושבחום מאד. והריינים אמרו לי „תראה זה הכתב מאת הריין הגדול שמצוה לנו שלא יכנסו לפניך אנוסים" והשכתי להם „אין לי חפץ לא באנוסים ולא בנוצרים, ואין שום הפרש כין זה לזה, ואם יבואו מעצמם יבואו ואם ישובו ישובו, אנכי לא אקרא אותם ולא אמנעם מלבוא". והלכו הריינים לדרכם, ועמדנו שם שמונה ימים, ואח"כ באו לפני הריינים ואמרו שאלך כספינה מכוסקאיני[11] והיא הולכת ביום מחר. ואמרתי להם: „אני אחשוב ברכר עד חצות היום ואשיב אליכם". והנה באו אלי נוצרים ואנוסים ואמרו לי „לא תלך בזאת הספינה, כי אנשי הספינה הם שופכי דמים". והשכתי להריינים כי אין ברצוני ללכת בזאת הספינה בשום פנים והם אמרו „תלך כעל כרחך וכזרוע נטויה", ואני אמרתי „לא אלך כשום פנים" והלכו הריינים והם כועסים. ובלילה ההוא כא אלי קרישטופולי מאת פני המלך עם כתב המלך וכתוב כו. „אני נתתי לך רשות לעמור שני חדשים ועמדת ארבעה חדשים, וישבת כין האנוסים להחזירם להיות יהורים, ובכל שבוע יבואו אלי מכתבים מהריינים מטוילה וכל מעשיך עם האנוסים גלוים כי ראיתי מה שעשית כזה בפני וכל שכן לאחורי. ולא רציתי לעשות לך רעה, כי אמרת שלא כאת אלא בעבור אהבתי ותועלתי, ובעבור זה לא שמעתי מה שדברו כנגרך המלשינים. ואמרתי אליך תלך בשלום ותחזור לארצך, ולכן תיכף כשיגיע הכתב הזה אליך תלך כשלום ולא תעכב". גם נתן לי קרישטופולי מכתב מבעל לשון ערב וכתוב בו כי דון מיקיל עשה הכל, ואין המלך יודע ברבר, כי חתם ידו על הכתב ולא ידע מה שכתוב בו וזהו מנהג המלך מפורטוגאל, כי הוא מאמין ברון מיקיל והוא המוציא והמביא, והוא שלח את הריין הרשע, והוא מרבר עם המלך ביום ובלילה נגרי והוא תמיד לפני המלך, ולא יכול בעל לשון ערב להתערב ובשעה שקבל המלך הסוס אמר רברים טובים עליך, ואח"כ הפך אותו דון מיקיל, ולכן עצתי שתלך לדרכך לשלום מכלי עכוב, כי יש מלשינים הרבה נגרך והם כותבים אל המלך. וישנתי ער הבקר, והלכתי אני וקרכליאה ושלמה כהן לבית הריין הגדול שבהם ואמרתי „רצוני ללכת, אך זאת הספינה שאמרת לילך בה אנשיה שופכי דמים, וכל הנוצרים יזהירוני שלא אכנס כה, גם לא ייטיב בעיני המלך אם תתנני כיד אנשי דמים ומרמה האויבים לנו ואם תחפוץ לעשות חסר גדול לאהבת השם ולאהבת המלך מפורטוגאל תבקש לי ספינה אחרת יותר טובה שיהיו אנשי הספינה מעיר הזאת למען נוכל ללכת לבטח". וקראו הריינים בעל ספינה אחר ועשו עמו מסחר בער מאתים דוקאט זהב להוליכנו לליוורנה והסכמתי עמהם כי בעל הספינה הוא איש טוב וישר ממשפחה נכברה ולא יכולתי עשות רכר אחר ונתתי להם מאתים דוקאט, וכתב בעל הספינה מכתב ערכות כי הוא ידריכני לליוורנה לבטח, ויחזור עם כתב ערות ממנו כי הגיענו בשלום לליוורנה ואם לא יביא כתב מאתנו עליו לפרוע קנס למלך עשרת אלפים ליטרין והלכתי לראות הספינה והנה החדר חרב ורציתי שיתקנו

אותו, והוצאתי עשרה דוקאט אחרים בעבור נסרים ולוחות ומסמרים. ועמדנו שמונה ימים למען יתקנו החרר והספינה. ואחר שתקנו הספינה נכנסתי כתוכה בחצי היום. וקורם שנכנסתי בספינה לקחתי רשות מהאנוסים אשר שרתוני והם כוכים. וקרכליאה הלך עמי בספינה וסרר לי כל הכלים ועשה לשלמה חרר גרול בערו ובער הכלים ומטה כתוכו. ועשה החרר שלי היטב. ואח"כ חזר קרכליאה אל העיר. והריין הרשע בא אל הספינה עם משרתיו וחפשו הספינה מכל וכל לרעת אם יש אנוסים עמי. ופתחו הארגזות ומששו כל כלי אם יש לי כלי משחית היינו מזרקי אש, ות"ל לא מצאו אתי כ"א חרב אחת שנשארה בירי מכל החרבות שהיו לי ולא מצאו שום אנוס אצלי. והריין הרשע פתח חרר הספינה ושאל ממני מחילה ואמר "לא עשיתי אליך כל זה כ"א בכתב המלך" והראני כתב אחר שבא לירו וכתבו רון מיקיל, ואמרתי לקרכליא תאמר לריין "חי ה' אשר פרה אותי מכל צרה, כי אם היה הריין בפני ועמי ארבעה משרתים לא היה יוצא מזאת הספינה, כי לקחתי אותו עמי ער מרבר חבור אל המלך יוסף אחי". ואנחנו נסענו ביום ההוא מלאצה והרחקנו מהעיר על הים והניעה הספינה למקום אחר, וחזר שלמה כהן עם בעל הספינה בלילה ההוא ללאצה ושלחתי על ירו אל האנוס הזקן שכרו מהבית, ונתתי לו מעות לעשות צירה לררך. וקנה שלמה כהן ענינים משם וחזר אלי בלילה ההוא. ונסענו מלאצה כחצי הלילה וררכה הספינה בים שני ימים ואני מתענה שלשה ימים ושלשה לילות רצופות בכל פעם במשך ארבעים יום, ובכל שאר ימים הייתי מתענה מערב ער ערב, ואני עומר חזק וטוב ת"ל ונפשי אינה מבקשת ממני מאומה והייתי מתפלל מבקר לערב כל ימי הררך אשר הלכתי בה והנעתי בספינה קרוב לטאוילה ארבע פרסאות, בראש מלבות מלך קיסר סמוך לעיר קאשטה[23] ועמרה שם הספינה בים י"ב ימים. ונסענו משם ברוח טובה ביום ד', ושלשה ימים היה לנו רוח טובה ער ליל יום ששי בחצי הלילה. ואז באה אלינו ספינה מן ספינות פורטוגאל וחשבנו שהם גנבים, ועמדו בצעקות גרולות וקשרו הספינות זו בזו, ובא אלי בעל הספינה ואמר לי כי יש בספינה האחרת ישמעאלים ואמרתי לו: "אני אעמור בחרר שלי ער שיכואו אלי, והקב"ה יבחר לי הררך הטובה ואני בוטח באלהי ישעי ולא אירא מבני ארם ולא מגנבים, ואם יבואו אל מקומי אני אומר כי הקב"ה שלחם ולטובתי ולטובת כל ישראל" ועמרו מחצי הלילה ער הבקר, ואני עומר בתוך החרר שלי ומתפלל תפלת הבקר. וראה בעל הספינה כי היא מספינות מלך פורטוגאל. ואח"כ נסענו ברוח רעה ער מאד ביום הששי ועמרנו בצער כל יום השבת. והחזיר אותנו הרוח על ברחנו לאלמאדא שהיא סמוכה לחוף הים והיא מהקיסר, ועמדנו שם. ובא הריין מהעיר ההיא ומשרתיו אל הספינה שלנו, ואמר אלינו, "אני באתי לתפוש אתכם כי לא יוכל שום יהורי לבוא בגליל הקיסר זולת ברשותו". והוצאתי הבולא[24] והכתב אשר לי מהמלך מפורטר גאל וקראום והחזירם אלי. ואמר לנו "הכתבים האלה יהיו בירכם ואתם תבואו ותעמרו אתנו, ואנחנו נכתב אל הקיסר הכל באורך ואת אשר יצוה לנו נעשה". והשבתי לו "מאת ה' יצא הרכר" והלכתי עם שלמה לבית הריין באלמארא ואני שמח ולא היה לי יראה ופחר ונכנסנו בחרר הבית והריין מינה שומר עלינו ביום ובלילה. ובעל הספינה שלנו היה תפוש בבית הסוהר והריין שלח שני אנשים עם שלמה כהן להביא הכלים שלנו מהספינה, ומצאו שגנבו אנשי הספינה ממנו עטרה (מצנפת) ממשי שחור וכ"ה רוקאט, והמותר נתנו ליר שלמה כהן. ולקחנו הבגרים והרגלים וחותמות הזהב וקערות הכסף והמעות שלנו, והריין רשם הכל בכתב. ושלח שליח מהקיסר ביום השני שנתפשתי, ועמרו הכלים שלנו בירינו. והיו מכבדים אותנו. וכליל יום שלישי חשבתי לשלוח שליח בעצמי אל הקיסר, ואמר אלי הריין "תובל לעשות רבר זה ואני אמצא לך איש נאמן לשליח". וכתבתי שני מכתבים אחר לקיסר ואחר לאשתו המלכה, שהיא מכרת אותי בהיותה לפני המלך מפורטוגאל אחיה, ואני לויתי אותה שלש פרסאות, גם הריין כתב אל המלכה אשת הקיסר בשמי, כי אני יצאתי מארצות אחיה המלך פורטוגאל וכי הרוח הביאני לאלמארא, והנה נתפשנו. ונתתי אליו כל המכתבים מהמלך מפורטוגאל ומהאפיפיור ונסע השליח מאלמארא ביום ג' והלך לנראנאטה[25] לפני הקיסר והמלכה ואנחנו עמרנו בבית הריין. והוא נכבר מאד ובא מזרע ישראל והוא מתנכר אלינו, וגם מן הנוצרים לא ירעו מאומה מזה, ועשה לנו טוכות הרבה וכבור גרול. ואמרתי לבעל הספינה "אני רוצה שתתן לי כל מעותי אשר נתתי לך מאתים דוקאט שתוליכנו ער ליוורנה, ואתה לא באת עמי כ"א באלמאדא. ורצה בעל הספינה להחזיר לי מאה דוקאט ואמרתי לו "תתן לי מעותי בזו השעה". והמשרתים שלו מהספינה בשמעם כי רוצה הריין לעכבם נסעו וברחו להם ברוח טובה, ואני שמתי על בעל הספינה בלי כרזל ברגליו ושמתי אותו בבית הסוהר. ואני הייתי חושב לעלות לפני הקיסר, והריין היה מכבר אותנו בכבור גרול, וכל גרולי העיר באו לראותנו בכל יום. ובא אלי נ"ב שר אחר גרול ישמעאלי ורכר אלי באריכות ושאל אותי: על מה באת מארצך ומה אתה מבקש מאת הנוצרים?"

והוא חכם גדול והראה לי חשבונות ותמונות מתכונה ואמר לי כי הניע הקץ לממלכות הנוצרים וממלכות הישמעאלים וכי תוך שלש שנים תהיה כל מלוכות אדום ביד מלך ישראל בירושלם, וכל האומות ישובו אל דת אחת". ואני לא רציתי להשיב לו על אלה הדברים. וההגמון מהעיר שלח לי דורון ואח"כ הלכתי לביתו לכבד אותו וגם שלחתי לו דורון יפה ע"י שלמה כהן, והוא היותר נכבד בעיר והוא שופט על כל הריינים: והעיר ההיא אלמארא רובה או כולה חרבה ולא נשאר חלק עשירי שלא נחרב מהרעש הגדול שהיה בה זה חמש שנים ונפלו הכתים על בני אדם ומתו. וביום שבא הרעש יצא קול גדול בכל העיר, כי הקול בא מירושלם ושמעו כולם קול דברים ולא ראו מי הוא המדבר. — ועמדנו בעיר וחבינו לתשובת הקיסר עד שחזר שלוחנו אחר י"ב ימים והביא כתב מהקיסר ובולא חתומה ובה מצוה לכל בני מלכותו שיניחוני ללכת בים או ביבשה ולא יעשו לנו שום רעה רק יבבדו אותנו ויתנו לנו במעות שלנו בתים לדירה וכל הצריך לנו בכל הדרך שנלך בה במלכותו. ונסענו מאלמארא, ובאו ללוותי הריין מהעיר עם משרתיו פרסה וחצי וחזרו כי הגיע הלילה. וישבנו בזה הלילה כמחנה בפרדס, ובבקר נסענו והגענו בלילה בעיר אחת ושמה סורבה[15] והיא היתה עיר ישמעאלים, והלכנו אל הנוצרים וכולם יודעים לדבר בלשון ישמעאל והם עניים, וישננו במחנה בלילה ער הבקר, וביום השני היה נראלי[16], ואמרו לי החמרין כי רצונם לשבת במקום ההוא יען הניעה החגה שלהם וכטלתי רצוני מפני רצונם, ועמדנו שם, ובא הריין מהעיר והוא נכבד ואמר אלי: „אם תרצו דבר תצוו אותי, כי אעשה הכל". ולקחתי לחמרין בכש אחד ותרנגולות הרבה למען יאכלו וישבעו. ואנשי העיר ההיא הישמעאלים באו לנשק את ידי ושמחו כי שמחה גדולה. אחרי כן קראתי הריין מהעיר ונתיעצתי עמו ארות בעל הספינה כי הייתי מתירא ממנו שלא יברח וילך לו, ואני העמרתי אותו בכלי ברזל. והריין השיב לי: „אם תרצה איש שישמור אותו אני אתן לך בחור טוב וחזק". ואמרתי „כן ואני אתן לו שברו". והביא אותו הריין לפני והזהירו „אם יברח בעל הספינה אתה חייב מאתים דוקאט, ולכן תשמרהו היטב". ונסענו מסורבה בבקר השני אחר נראלי, והבחור ההוא עמנו בכל הדרך ושומר את בעל הספינה, ובשהיה הולך לעשות צרכיו הלך אחריו. והגענו בלילה בעיר אחת ואנשי העיר הם ישמעאלים שנעשו נוצרים ושם העיר פורקא[17]. וישננו שם באותו הלילה, ונסענו בבקר והגענו לאורקא[18] והיא עיר גדולה. ועמדנו שם, ונסענו בבקר יום הששי ובאנו לעיר אלבאניט[19] והוא מקום מרחצאות ומים חמים ועמדנו שם במחנה ביום השבת. וביום הראשון נסענו לעיר קארטיינא[20] ועמדנו שם ברירה יפה, וסדרו לנו השלחן ואכלנו, ובאו בלילה ההוא אנשים רבים נכבדים בבית לראותנו, וישבנו ער הבקר. והבחור השומר את בעל הספינה היה עומר על משמרתו לשומרו. ביום השני הרגשתי שבעל הספינה היה רוצה לברוח ושמתי אותו בבית הסוהר. ובאו הריינים לפני והראיתי להם כתב ובולא מאת הקיסר, וגם הבולא מהאפיפיור וממלך פורטוגאל וכתבים אחרים שהיו בידי. ובראותם כתב הקיסר המצוה עליהם שיעשו לי בבוד גדול ועצום... באו כל ראשי המדינה לתת לי בבוד ויקר, וכל אנשי המדינה התאספו לראותי, קטנים וגדולים, לא נשאר ער אחר. אחרי חצות היום בא אלי ריין אחד ואמר לפני הריינים האחרים שהיו לפני: „אני רוצה לתפוש את היהודים הללו בהיות שאינם יכולים לבוא לארצנו". והוצאתי כתב מהקיסר והראיתי לו הכל, וקרא כתב הקיסר ורצה לתפוש אותו הכתב, ולקחתי אני הבתב מידו והחזקתי בו. אח"כ הוציא כתב מאת החוקר הגדול של הקיסר והוא עומר בכמורסיאה[21] שכתב אליו לתפוש אותנו על כל פנים, וכל הריינים מהעיר היו בעזרתי, ולא קבל הריין ההוא שום דבר מדבריהם, ואמר לי ולהם שהוא רוצה לבתוב אל החוקר מה לעשות עם היהודים הללו, והודיעו כי יש בירי כתב מהקיסר וכתב מהאפיפיור, וסגר עלינו הבית והעמיר עלינו שני שומרים בחוץ, ואני לא ידעתי. וכאשר רצה שלמה כהן ללכת בשוק לקנות איזה דבר, מצא שהרלת סגורה ושומרים מחוץ והגיד לי כל זה, וחרה לי ער מות, והייתי מבקש לשבור הרלת. וקרישטופולי אמר לי „יש רלת אחרת שתוכל לצאת חוצה ולא תשבר הרלת" והראני הרלת שאוכל לצאת, ובא הריין לפני ואנשים רבים ואמרתי להם: „תראו שזה הריין עובר על מצות האפיפיור והקיסר שצוה לכל בני מלכותו שיעשו לי בבוד בים וביבשה, והוא סגר עלי הרלת ורוצה לתפשני. ובידי כתב הקיסר, ואני רוצה לשלוח היום שליח אל הקיסר ולבתוב אליו כל הדברים האלה אשר עשה לי זה הריין, ואראה תבלית הדבר איך יפול". ואמר לי הריין ההוא ששלח החוקר ממורסיאה: „אני לא אסגור על שום אחד מכם אבל תעמדו בכתיכם ושני משרתי יעמדו אתכם בבית ער שתבוא התשובה אלי ביום מחר מהחוקר, כי לא אובל לעשות קטנה או גדולה כי אם בצווי החוקר". ובשמעי זאת לא יכולתי לעשות דבר אחר וחזרתי בבית ואמרתי אל הריין: „תניח את שלמה כהן שילך בשוק לקנות הצריך, ואני אעמוד בבית ומשרתי יעמדו אתי", וכן עשה, ובלילה היה הריין ההוא עמי והוא ישן על הארץ

בביתי וכן משרתיו כדי לשמור אותנו, ואני ושלמה כהן ישנים על המטות ולא היה לי יראה ופחד מהם, אני בטוח והם בצער. וחזר השליח ששלח הריין להחוקר במורסיא, והשיב אליו החוקר בכתב שנוכל לשבת ולעמור .. א).

הערות:

א) הערת המעתיק הראשון: „עד כאן בכתב יד, כי חסר הוא, ואינו יודע כמה דפים חסרים ע"כ לא נוכל לדעת הסוף עם ר' דוד הראובני".

[1] Coruche. [2] Mora. [3] Beja. [4] Almadover [5] Loule. [6] Burnuso-mantel. [7] Velvet. [8] Chemise [9] Paroa. [10] Villa Nova de Portimado. [11] . .(?) [12] Cosla marina. [13] Bulla. [14] Granada. [15] Sorbos [16] Dies Natalis=Christmas. [17] Purchena (?) [18] Lorco. [19] Albacete (?). [20] Carthagena. [21] Murcia.

תם ונשלם תהלה לאל עולם אמן, חזק.

מכתב מאליהו

מעיר פיסרו באיטליא

בנסעו מויניציא אל פמגוסטה באי קיפרים

בשנות שכ"נ—שכ"ר (64—1563)

מבוא

מכתב אליהו הוא אגרת מסעות שכתב ר' אליהו לאחיו בפיסרו ולחותנו בפירארא באיטליא כנראה היה הכותב אחד מגדולי איטליא, סוחר עשיר ירא אלהים ומלומד, כי במכתבו משתמש כמה פעמים בסגנון תלמודי והיה נוסע בלוית כני ביתו ותפצו היה להתישב בירושלם ראשית דבריו להודיע הדברים הנצרכים לאיש אשר יחפוץ לנסוע בדרך שנסע הוא את"ב הולך ומספר פרטי נסיעתו מויניציאה עד פמגוסטא באי קיפרים ומשבח מאד את המצב האיקונומי של העיר פמגוסטה אך הוכרח לפסוק נסיעתו משם לירושלם, כי שמע שפרצה מגפה בארצות ישמעאל והיה ירא לילך לא"י „פן ח"ו תדבקני הרעה ומתי ונשמדתי אני וביתי", ויקוה כי יזכנו ה' בעגלה „להסתופף בארצות ה' מדור בהיכל רשע בשוב ה' את שבות עמו" ולא נדע אם סוף סוף עלתה בידו ללכת לא"י או לא

הנוסע מתאר מצב הערים אשר ביקר ומזג היושבים בכלל, ובפרט עניני בני ישראל הדרים שם, מנהגיהם ודרכי החיים ועיקר עסקיהם ברבית, ויחרוץ משפטו הקשה עליהם שאינם נוהגים בעניני הדת כראוי האי קיפרים בים התיכון המפורסמת בטוב יבולה ובויינה המשובח הנודע לבעלי התלמוד בשם יין קפריסין היתה בימי הנוסע תחת ממשלת ויניציא האדירה ונכבשה ע"י מלך תורקיא ע"פ עצת ופעולת הדוכוס העברי דון יוסף נשיא בשנת 1569, ונשארה שממה עד שנעשתה קנין ממשלת בריטניא ע"י מפעלות השר דיזראעלי.

בדרך אגב מתאר לנו ג"כ בפרטות רב ובדיוק נסרץ חוקי הספינות ומנהגי סוליכי האניות והנוסעים בחברת צי אדיר שקורא גליאצי וספינה אחת בשם גליאה בלשון איטליא. החברותא של הספינות היא כדי להגן עליהם משודדי הים. הנוסע בעצמו נסע על אנית קרב הנושאת „חתיכות ארטיליריח" כלי תותח וכלי זיין הרבה כי היו יראים מפירוטו [2] והם ליספים שאורבים על הים לשלול שלל ומנהג השררה להשביר הגליאה לאנשים עירונים ונובילים [3] (אזרחים) מויניציא ויתאר לפנינו את החדרים מהקבוצי [4] שנשכרים בסחיר מתשעה עד י"ב דוקאטו לשבוע. ויש חדרים קטנים מארבעה עד חמשה רוקאטו אך לא יוכל אדם בינוני לעמוד בתוכם על רגליו בלי כפיפת קומה" הוא מזהיר על תנאי הקנין של תעודת המסע מבעלי הספינה, ואיך ישמור אדם את נפשו שלא יזיקו אותו ברוך, כי „האנשים הבאים בתוך הגליאה על הרוב המה מרי נפש ואנשי דמים עזי פנים ורמאין" ויתן עצה איך להתנהג עם גובי המכס, ואומר: „אם תתן בכיס עיניך תתהלך במישרים, ואם תתן לי מנה יפה לא ידקדק, לכן אל תקפוץ ידך מתת לו כפף נדבת ידך". זהו תמצית דבריו הראשונים שנכתבו באיזה מקומות שלא כסדרם ומעורבים בהם הרבה מלות איטלקיות

המכתב נעתק מכ"י המונח באוצר הספרים הגדול בפריס ונדפס ע"י ב"ג (גאלרבערג) ואדעלמאן (פאריס, תרל"ט). תמצית המכתב תרגם יאסף אשכנזית ומשה שוואב צרפתית, עי' לונץ ירושלם שנה ג' בהוספה האשכנזית, והמעתר ח"ג 231—268. מכתב מסע הזה נתקצר מעט באוצר הזה, וחסרים ממנו דברים קטני ערך, שאין להם יחס ספרותי או היסטורי

א

למען אחי ורעי אדברה נא שלום שלום לרחוק ולקרוב כה יעשה אלהים וכה יוסיף עור כל ימי עולם להרבות כבוד ביתכם בתוספת ברכה וחיים עצמותיכם כדשא תפרחנה, כארז בלבנון תשגו, ויהי ביתכם כבית פרץ וכו' ברוך ה' אלהי ישראל יתברך שמו כי לא נתן למוט רגלי ורגל הולדים אשר לפני, כולנו פה היום שלוים ושקטים, חזקים כראי מוצק אין כושל בנו ת"ל. הצאצאים והצפיעות וכל כלי קטן נפשי ובשרי ידונו אל אל חי כי נחני בדרך ארץ והדריכני במעגל ישר ולשלם נדרי יום יום אמשכה בחדש אנוש לבשר לכבודכם קצת קורותי מיום נפיעתי מביתי עד הנה. ידעתי כי יגל לבבכם ותעירו אוזן לשמוע בלמודים, הגם כי עתה לא אוכל דבר קטנה או גדולה בשבחה של ארץ ישראל שעריין לא נסתבלתי בבואה שלה ולא הלכתי בתוכה ארבע אמות.. הנותן ליעף כח יתן תמים דרכי, ועל במתי עיר הקדש יעמידני, שם אתן את דודי לכם ומשם יצוה ה' את ברכתו עליכם עד שיכלו שפתותיכם מלומר די...

לא היו לי ימים טובים מעולם כיום ט"ו באב יום רביעי בשבת ד' אוגוסטו שכ"ג לפ"ק אשר כו יצאנו מויניציא הבירה ללכת אל ארץ צבי וחמדה באגודה חמש גליאות (ספינות) יחד, שלשה מהם בער אלכסנדריא ושנים בער ביירוט[5], ובכל אחד מהם הלכו היהודים לרוב מויניציא עד פולא[6] יש מאה מילין שם נתעכבנו שבעה ימים. פולא היא עיר גדולה ואנשים בה מעט, ארוכה וקצרה ובעורה למאד, ולא נמצא בה דבר טוב והאויר מקולקל ביותר מימיה רעים והארץ משכלת ירדתי לתוכה פעמים רבות ולא מצאתי לקנות שום מחיה אפילו לחם, רוב היקף העיר חרוב ופרוץ מרובה על העומד, ואין שום יהודי דר בתוכה. חוץ לשער אחד מצאתי חצר קדמון שומם עם בנין בצדו, ואומרים שהיה ארמון או מעשה כשפים. ביום שבת קדש בעלות השחר י"ד אונוסטו כ"ה אב הלכנו לדרכנו ועברנו כל ארצות סלאבוניא[7] קרוב למקומות רבים כמו זארא, רגושי[8], לידונה קאטורה, קאסטילנובה[9] שהיא תחת ממשלת התונר, ואחרי אשר תמו ארצות הסלאבוניא נכנסנו לארצות האלכניה[10] נגד בלוניה[11] עיר אשר הגענו לקורפו-[12] — בחצי הדרך עמד עלינו נחשול של ים לטבענו וסערה נדולה עמדה בתפקה שלשה ימים ושלשה לילות, צפו מים על ראשינו והיינו יראים לנפשותינו קראנו אל אלהים בחזקה וישמע קול תחנוניו בשועתנו אליו ויעמוד הים מזעפו ויחשו גליו וברוח טוב הלכנו אל קורפו ובאנו ביום ה' י"ט אוגוסטו ר"ח אלול. ברוך ה' אשר הפליא חסדו לנו בים צרה — רחוק מקורפו כשלשים מיל יצאו לנגרנו י"כ גליאות ריקות להוביל אותנו אל החוף ומי שלא ראה שמחת קול המון חונג והמיית הארטילידי[13] שהוציאו הגליאות הנסים והרבים בפעם אחת ותרועת החצוצרות אשר תקעו והריעו יותר משתי שעות לא ראה שמחה מימיו אחרי כן שמו לפני כל אחר מהגליאה שלנו שתי גליאות ריקות שהיו מושכים אותנו אחריהם בחבלים ובכל גליאה ריקה יש מאתים רימי (משוט) לנרר אותנו במהירות ונכנסנו ביום ההוא שעת האוכל אל תוך חוף קורפו ותיכף נכנסנו בעיר לקנות בר לחם ומזון. שם מצאתי גם ראשי שתי קהלות יהודים בין כולם שבעים בעלי בתים, רובם בציליאני ופיזאניי, קצתם בעלי ריבית, קצתם עוסקים במלאכת הצביעה וקצתם עובדי עורות אין יראת אלהים במקום ההוא, בהם לא תמצא תורה ולא דרך ארץ רבה המשטמה בקרבם, אוי לה לעיסה שהנחתום מעיד עליה שהיא רעה, כמו שהם בעצמם מעידים היותם רעים. וחטאים הגידו לי לא כחדו וישתכחו בעיר אשר כן עושים כבואי אל העיר מצאתי שהיו מוציאים שלשה מתים לקבורה בפעם אחת נערתי בהם כדי שיוציאו ראשון ראשון כראוי, והם השיבו לי שאין להם פנאי לחזור שנית ושלישית, אף כי הבית חיים שלהם הוא בתוך דחבה של עיר

מפולא ועד קורפו יש מהלך שש מאות מילין, קורפו היא עיר היושבת קצתה בעמק וקצתה בהר והיא נדולה כמו אנקונא[14], ולה בנין נדול חזק ויפה ברחוב העיר עם מאתים שכירים איטאליאני לשמירה מלבד ט"ו גליאות ריקות העומדות תמיד וסובבות הים לשמור העיר מן השולקים קורפו בעורה ביותר והשבילים שלה מזוהמים, מבואותיה מטונפים ומלוכלכים בטיט ורפש. מימיה רעים ומזונותיה ביוקר נדול, ובדוחק מצאנו די צרכנו. הלחם הוא שחור ואינו אפוי כל צרכו והוא מלא חצץ ועפר, כי אין להם מוליני[15] (בתי ריחים) לטחון וכמו כן תמצא הלחם באטזנטי[16] (מעופש) ער כי אי אפשר לאכול אותו ויש בעיר אבטיחים לרוב ואינם כרמות שלנו אבל הם מתוקים וטובים בשר שור מצאנו

לרוב ורנים מלוחים, הענבים רעים וחמוצים, קטניות בצלים ושום יש הרבה וביוצא בהם. נתעכבנו שם שלשה ימים במנהגם, ונסענו יום ב׳ כ״ג אונוסטו ר׳ אלול כיחר כל חמשת הגליאות הנסות, ועמנו כאו נ״כ ט״ו גליאות ריקות ללותנו מהלך ארבעים מיל ער חוף אחר הנקרא סנט ניקולי [17], ומשם חזרו למקומם בשלום ואנו פנינו לדרכנו דרך ארצות אלבניא קראטיא [18] ער כואנו לאל־זנטי [19] ביום כ״ו אונוסטו ז׳ אלול שכ״נ אלואנטי רחוקה מקודפו מאתים מיל ועומרת כתחתית ההר. היא ארץ רחבת ירים נקיה וטובה ומלאה יין ושמן טוב ורכש יפה ופירותיה מתוקים. רנים וביצים לרוב, לא יחסר כל כה. שם נמצאת גבינה כשרה ברכוי, אך כל הדברים נמכרים ביוקר. האמת כי שמעתי כי ביאת הגליאה סבבה היוקר ההוא. פה יש כנסת אחת מיהורים שהם כמו עשרים בעלי כתים סיציליאני וגינואני והם כלם עשירים ומלוים בריבית לחשכון עשרים לכבר ריוח, אכל כפי הנראה אינם חפצים להלוות כי בסחורה מרויחים הרבה יותר וממלאים בתיהם מכל טוב כהוצאה מועטת וכועטים מרוב טובה ער אשר ישכחו אל מושיעם ובוטחים כרוב חילם ורוב עשרם יתהללו. באמת התורה! (שבועה) כי כאשר ראיתי בית הכנסת שלהם שהוא חרב ושמם בתוכו ופתוח כפרשת דרכם, שועלים הולכים בו תמיד וכל רבר טמא נכנס לתוכו, נפשי ענמה עלי, כי לא הכרתי (חוץ מכבור השכינה) אם הוא בית הרפש או בית הבקר. שם מתקבצים עשרה מתפללים לפעמים ביום השבת על צר הקרי (מקרה) וההזרמן, ויתר ימי החול פונים לרהבים ושטי כזב, איש לדרכו יפנה, איש לבצעו מקצהו, אוי לנפשם כי בחרו לדור באהלי רשע משכנות עול, נפשם כתוך לבאים יונים טמאים ולמרו מעשיהם. יספרו לי כי מוציאים מיעוט טרפות כבהמות שהם שוחטים, ולכקשתי שחטו ענלה והכשירוה, ואני בדקתי אחרי הכודק ומצאתי בריאה סירכא הרבוקה לשומן הלב. ולא רי שלא תהו על מעשיהם שחטאו אלא שהיו מתלחשים ביניהם ושמעתי שאומרים מבאן ולהבא נשמור עצמנו מלשחוט בפני בעל תורה. אוהב נפשו ירחק מהם ושומרי תורה יתגרו בם נתעכבתי באל־זנטי חמשה ימים וכיום השלישי י״ז אונוסטו י״כ אלול שכ״נ שמנו לדרך פעמינו ועכרנו קרוב למורון [21], רחוק מאלזנטי מאה וחמשים מילין, שהוא אמצע הדרך בין ויניציא לפמנוסטה. והלכנו הלאה שלשה מילין ער אשר הגענו למקום הנקרא קאפו הפורטו [22]. שם נתפרדנו כי הגליאה מאלכסנדריא הלכה לפנים מהאי להגיע לקנריא [23] ואנו סבבנו כל האי מבחוץ כמו שלש מאות מילין (ככל האי יש היקף שבע מאות מילין), ונכנסנו אח״כ בים משבעה ליגי [24] ועכרנו הנולפו [25]. עמרנו שני ימים כים מפני רוח סערה אחת שהתחילה לכלכלנו, אח״כ הוציא ה׳ רוח טוב מאוצרותיו והנהיג הספינה בהשקט ובבטחה ער שהגענו לראש האיסולה מצי־פירים (אי קפריסין), רחוק מפמנוסטה כמו עשרים מילין. שם מצאנו ארבע גליאות ריקות לשמירת המקום שבאו לננרנו כמנהגם. וביום שבת קרש קורם ר״ה י״א ספטמבר שב״ד נכנסנו בחוף פמגוסטה הרחוקה מאלזנטי אלף ושלש מאות מילין. הרי לך בהריה שמויניציא ער פמגוסטה יש שני אלפים ומאתים מילין.

הערות:

[1] Galleas—Galley. [2] Pirates. [3] Noblemen. [4] Cabins. [5] Beirut. [6] Pola. [7] Slavonia. [8] Zuri, Ragusa. [9] Castelnuova. [10] Albania. [11] Valonia—Avlona. [12] Corfu. [13] Sicilians, Pisaes. [14] Ancona. [15] Mills. [16] Mouldy [17] Santa Maura=Leucas. [18] Croatia. [19] Zante. [20] Genoanians. [21] Modon. [22] Cape, Kapela. [23] Candia—Crete. [24] Aegean Sea. [25] Gulf of Naupha.

ב

בהגיענו לאמגוסטה שמעתי ותרנו כטני כי כל ארצות סוריא הם מנוגעים כרבר ובמגפה, כי יר ה׳ היתה בם להומם מחרש ארר ראשון ער הנה, וכפרט בירושלם עיה״ק ובצפת תוב״ב ובחלב (ארם צובא) ובדמשק. וכמו כן בבירוט וטריפולי נתאמת האמנה אצלנו שבכל המקומות נעצרה המגפה ממה שהיתה ער עתה אבל לא נסתלקה לגמרי זולת בטריפולי. נבהלתי בשמעי הבשורה הרעה הזאת כי יראתי ללכת שמה פן ח״ו תדבקני הרעה ומתי ונשמדתי אני וביתי. הגליאות נתעכבו פה ששה ימים וביום ר״ה באשמורת הבקר הלכו לדרכם לטריפולי [1] ושם הגיעו למחרתו יום שני של ר״ה והוא מהלך מאה מילין. המרומם כמהו״ר שלמה מפיסא יצ״ו וחכם אחר אשכנזי שהולך עם בני ביתו לירושלם ושלשה ליוונטיני [2] ההולכים לצפת וזקן אחר ספרדי שכא עמי מפיסרו בחרו ללכת עם הגליאה, ה׳ יצליח דרכם וישמרם מכל צרה וצוקה ומשטן המשחית וכרוב חסדו וטובו ינן עליהם ויחום ויחמול על פליטת עמו ישראל ויגרד עליהם מהפרצה הזאת, אכי״ר.

ואותר אנכי לבדי פה, ועמי נתעכב ג״כ ר׳ יצחק פאליסא יצ״ו שהיה דר בפיראוא וכולנו רצונו ללכת כאשר נשמע קול מבשר שלום ויחל ה׳ להושיע את ישראל. וקראתי אנפשי ערום ראה רעה ונסתר

והנה חנני אלהים, ויתן חני בעיני אנשי הק"ק הזה ויפצרו בי לגור אתם או להשתקע ביניהם. ואנכי ראיתי מנוחה בי טוב ואת הארץ בי נעמה ובחרתי לשבת אתם ימים מה — העיר הזאת קרובה ללבת ממנה אל מחוז חפצי יותר מטריפולי ומרודום, כי היא יושבת בטבורה של עולם: מפה לבירוט מאה ועשרים מילין, מפה לעכו מאתים מילין, ומעכו לירושלם מהלך יום וחצי כיבשה שהם כמו ארבעים מילין, מפה למצרים מהלך מאתים וחמשים מילין. מפה לקונשטנטינופול שלש מאות מילין, בלם בדרך אניה בלב ים, ובכל זמן נוסעים בגליאות ללבת אנה ואנה כמו שתמצא בגליותינו בכל יום ספינה ההולכת מפיסרו על דרך ויניציא.. והוצאת מהלך הים הוא דבר מועט, כי בער שמונה או עשרה דוקאטו למרבה אקח ספינה לבתחילה להביא בתובה כל נפשות ביתי ובל הרבוש שלי מפה לעכו או מפה ליפו כפי אשר אבחר ללבת, ומשם והלאה יש מהלך קטן ביבשה בהוצאות חמשה או ששה דוקאטו. והמנהג הוא שעל הרוב נוסעים מפה ביום ג׳ או יום ד׳ בשבוע ונמצאים בהבנסת שבת בצפת או בירושלם. האמת כי היהודים נשמרים מלבת בימי הקיץ ליפו או לעכו כי הם יראים מגליאות מילימירי, ויש שאין מקפידים בל בך באמרם משמש בדרכו ושומר פתאים ה׳. אך בהבנס חרש אומו (אוקטובר) ער חדש מרצו אין חשש והולכים לבמח בעה"ש. — הרוצה לילך מטריפולי לצפת צריך עתה שילך קודם לרמשק שהוא מהלך שלשה ימים ומשם לצפת מהלך שלשה ימים ומשם לירושלם מהלך שלשה ימים אחרים, וצריך להתעבב בכל מקום ימים רבים להמתין על החבורה (שיירא) ההולכת ממקום למקום, ואומרים שעתה הדרך הוא יותר מסובן ממה שהיה לפנים וההוצאה בברה, ואמרו לי שלא יספיק להביא בני ביתי ורבושי בדרך ההוא שמונים סקודי זהב. ויש בדרך במה ספרים (בתי מכס על הגבולים) שבבל מקום צריך הנוסע לפרוע בער בל נפש לפעמים עשרה ולפעמים שמונה מאיירי, ומכס טריפולי הוא ככר וגם מבס רמשק אינו קל. מה שהוצאתי להביא בני ביתי שהם שבע נפשות ישמרם ה׳ ואחר עשר בלי רבוש והוצאות אבילות בויניציא ששם נתעבבתי י"ד ימים, בין הבל מפיסרו עד פמנוסטה, ע"פ חשבון צרק עולה מאה וששים ותשעה סקודי זהב.

פמנוסטה יושבת על חוף הים בלה במישור והיא עיר בצורה וחזקה, ויש לה שתי חומות חל וחומה, והיא ברמות פיסרו עם ברך (מצורה) גדול יפה וחזק מאד, והשררה מעמדת פה תמיד חמש גליאות ריקות לשמור הים וארבעה קאסוטנה (מפלגות אנשי חיל) בעיר לשמירתה עם שמונה מאות שבירים איטליאני. ובל בני העיר נקיים ונשמרים מבל רבר רע ובפרט נזהרים מהמנפה בהיותם באמצע ארצות התוגר ונשמרים מאר לנפשותם במו באיטליא, ואין מניחים לבנום בחוף שום אדם הבא ממקום חשש מנפה ב"א אחרי עמרו בחוץ בחוק ארבעים יום. הבתים פה הם יפים וטובים וסדר הדרבים ואופן חלוקתם הם כמו בגילי לטיני׳ ורבוש (סחורות) נמבר בשני שווקים, ולפני חצר המלך יש רחים גדול יפה למאד, ותמצא מעינות מים נובעים בבל פרשת דרבים. המטבע היוצאת פה היא ויניציאני מבל מין ושוה הסקודו שש מאות ליטרות ט"ז אל, אבל הסקודו שאינה ויניציאני אינה שוה ב"א שש ליטרות ח׳ אל. — אומרים בי פה לא ירד שלג ולא ימצא קרח מעולם ואפילו ירידת הגשם והמטר הם מעט מזעיר. החום הוא גדול פה מבל ארצות ישמעאל, ובימי הקיץ לא יצא איש מרלתי ביתו החוצה ב"א שעה אחת בבקר ושעה אחת בערב, והקיץ נמשך במו שמונה חרשים בשנה. ואם רוצים ללבת מעיר לעיר אינם רוכבים ב"א בלילה, וזהו מנהג האנשים החפצים לקיים בריאותם. נוהגין להשתמש בקרון עם שוורים להביא הרבוש ממקום למקום, אבל הקרון אינו בדמות הקרון שלנו והבהמות ג"ב משונים בי הם בלם נקודים מלואים וברורים בצאן יעקב אבינו ע"ה. והרוצה לרבוב יש סוסים וחמורים לרוב, ותקח סום טוב לדרבך בער שבירות מועטה ליום ומזונות הבהמות הם בזול. פה שולט חולי העינים לרוב ומתחיל בתקופת תמוז ונמשך ער חצי תקופת תשרי. התחלת החולי היא קדחת שנים או שלשה ימים עם באב גדול, ולפעמים ימשך החולי עשרים יום או חדש ימים, ועם שמירה טובה יתרפא מאיליו. ובחולי זה העם נדונים נשים וקטנים וגדולים ג"ב. אנחנו עתה בחצי אוקטובר ועריין אין אנו יבולין לסבול בלילה הסדין על גופנו מרוב החום שבירות הבתים פה הוא במו באיטליא, ואני לקחתי בית שהוא שני חדרים גדולים יפים וטובים בקומה למעלה עם קוצינה׳ (בית בישול) וחדר אחר למטה במו מגזינו׳ טוב בער היין והשמן והעצים ומקום לעופות, בער ערך עשרה דוקאטו לשנה לא תובל אתה בעצמך ללבת אל המעין לשאוב מים בי היונים וגם הגליאומי (גוארניירי = רשעים) יצערך וישברו את בדך, אבל בבל רגע הולבים סביב נושאי המים ויביאו המים בביתך ברילי׳ אחת בער שני קונטריני ויספיק לשתות ולבשל יום אחר.

פה מצאתי בית הבנסת גדול ומהודר עם קהל שהוא במו חמשה ועשרים בעלי בתים, קצתם לי־וונטיני וקצתם סיציליאני וקצתם פורטוגיזים ויש ביניהם שנאה וקנאה תחרות ואיבה, ואין בתובם

עניים המתפרנסים מן הצדקה ואם יזדמן עני חיצוני לא יגמלו עמו חסד כמו באיטליא. ואין להם עול ומס כ"א כ"ו דוקאטו לשנה שנותנים לשופט העיר בעד כל הקהל וכולם נזונים כריוח ולא בצער. ואין להם אמניות אלא הריבית, זולתי שנים או שלשה עניים שאין להם מעות להלוות והם סרסורים ומרויחים היטב ולא יחסרו כל טוב. אין בכל האי־סולה[10] (האי) כשום מקום יהודים כ"א פה. העיר הגדולה ניקוסיא[11] היא מטרופולין למדינה ורחוקה מפה ל"ו מילין מהלך יום אחד, וכלם באים פה למשכון (בער הלוואות) כאשר ימצאו. ובאמת דבר ההלואה פה הוא פלא. ואינם מלוים לשום אדם זולתי על משכון בטוח אם המשכון הוא מכסף וזהב לוקחים עשרים לכבר, אם הוא צמר ופשתן משי או סחורה או רבר אחר לוקחים כ"ה לכבר ומחזיקים המשכון שנה אחת, אח"כ שולחים צווי לבעל המשכון על הוצאותיו שיבא לנבות המשכון או לחדש ההלואה תוך חדש ימים אם לא יבוא מכיאים המשכון לכ"ד ומוכרים אותו בהכרזה אם המעות יספיק לכל המצטרך והותיר אחרי שילום הקרן והריוח והוצאות, אז יחזיר המותר לבעלים, ואם לא יספיק לכוון את חשבונותיו ויחסר ער תשלום מה שיש לו לקבל, ב"ד כותבים לו פתקא על הסך ההוא ונותן ליד פקיד אחד שהולך תיכף אל הערל ולוקח ממנו משכון שני ומוכרו לתת ליהודי תשלום פרעונו

כשהערלים רואים פה יהודי חדש הכא לנור שואלין לו אם הוא רוצה להלוות, אם יאמר הן יחכבו אותו הרבה, ואין לחוש שיהודים ישניחו עליו בעין רעה כמשיג גבול, כי הארץ רחבת ידים והם בעצמם יחלו פניך להלוות לאיזה אהובים אם אין להם לתת לו כמנהגו עמהם ויעשו פה הלואות בחמשים אלף זהב בששה חדשים אין זה טפל כ"א עיקר המסחר יש פה מנהג שקורם שתתן להם המעות על המשכון מכיאים לך דורון אפילו על הלואה קטנה, ומכיאים תרנגולת אחת או שתים, בכש גדי או עגל, יין חטה ושמן, הכל לפי סך המעות, הדורונות מצטרפים לחשכון שלשה או ארבעה לכבר מלבר הריבית, וזה מנהג ותיקון קבוע אע"פ שאין לו סמך מן התורה ואע"פ שלא נמצא כתוב בחוקי המלכות, מנהג כזה פה מבטל הלכה ולא תצטרך לשאול כי מאליו יבואו. אני הלויתי כל המעות שהכאתי עמי בזמן עשרה ימים על כסף וזהב ולא רציתי לקחת משכנות מבגדים, ולא רציתי לעשות משכון מסך חמשים ולמעלה ולא משלשים ולמטה. ולפעמים סרסור יהודי הוא האמצעי להמציא לערל המעות והוא נפרע מהערל הרבה, כאופן שהערלים פורעים לפעמים יותר מארבעים לכבר ואין שום רנון בעיר, כי הם שמחים למצוא למשכון בעת צרכם, ולכל פועל ובעל מלאכה יש כלי כסף ותכשיטין שהם כלם עשירים

הערות:

[1] Tripoli. [2] Levantees. [3] Rhodes. [4] Military. [5] Scudo Gold — 1 dollar. [6] Roman Roads [7] Kitchen. [8] Magazine. [9] Barrel. [10] Island. [11] Nicosia

ג

מצאתי בפמגוסטה האשל הגדול בתורה וכחכמה פאר הדור כמוהר"ר אליעזר אשכנזי יצ"ו א), והוא ההולך לקראתכם עם אגרות לויניציא והולך להקכיל פני כלתו בת החכם השלם במהור"ר שמואל יהורה יצ"ו כן לגאון במהור"ר מאיר מפאדובה נר"ו, אשר לקחה בער בנו יצ"ו, והוא כן חמשים שנה ושפט כל קהלת מצרים כ"ב שנים ולסכה מקרית הוצרך לצאת ממדינתו ובחר לעמור פה עם בני ביתו. וזה כמו שנתים שקבע מקום דירתו פה, הוא בקי בשנים עשר לשונות, נדול ליהורים וחכם בהרכה חכמות חיצוניות, ובתלמוד השיג עשר ירות, והוא עשיר בכמו חמשת או ששת אלפים זהב, יעשה ה' עמו חסד, כי לא מצאתי מיום נסעי מויניציא ער הנה איש אלהים נורא כמוהו. וכביתו מצאתי מנוח והוא מבקש להדריכני ולסייעני בכל צר האפשרות, כ"כ אהב אותי, ואני דבק בחכמתו, עד כי לבבי פונה לרור פה שתי שנים כדי ללמוד תורה עמו, כי זה מקום הגון בעדי, ואוכל לקבוע עתים לתורה יומם ולילה וגם לעסוק בעסקים ואף אם יפול הבית לא יכטלני מהלמור שעה אחת ביום. ואהיה אצלו אמון ובאב את בנו ירצני ויפרוש כנפיו להצילני מכל פגע, ובכר נעשיתי לו סנדיקוס כי ילד יולד לו ועשה אותי בעל ברית ראשון אמנם אין נפשי אל העם הזה כי הם אנשי און ומרמה ואינם כורתים ברית עם שום אדם הם ריקים ופוחזים ואין יראת אלהים נגנד עיניהם, כאופן שכבוד מעלתו הנ"ל שמח למולי שמחה גדולה. הבית שאני שוכן בו הוא סמוך לביתו וכולנו נכנסים בפתח אחר (בחצר) ואין אחר ממנו יצא החוצה כ"א בשעת התפלה קשה עלי לפרוד ממנו כאלו הימים אשר יתעכב ללכת ולעמוד כויניציא כחדש ימים. המקום יחזירהו לביתו לשלום, אכי"ר. ואל אלהים אשים רכרתי ואשאלה ממנו, כי יתן כלב אנשים מהוננים בגלילות איטליא שיאבו לבוא אלינו לרוד פה כי אין טוב להם ולזרעם אחריהם מזה המקום והאיש אשר יבחר לשכון בחצרות סמגוסטה יאכל פרי

מגרים כפרים עם נרדים ויהיה לו פנאי לעבוד אלהינו בתורה וקול זמרה. מזונותיו ישיג בריוח, כי באמת אלו הדרים פה הם מאוכלי המן ואם ירבנו לכו להסתופף בחצרות ה׳ ולדור בירושלם ת״ו או כצפת תוב״כ יעלה, ויוכל לסדר עסקיו באופן שיוכל למצוא די מחיתו בהניחו פה מעותיו מסוגלים ומפידותיהם יאכל וישמח. על זה דוה לבי כי אם הייתי מוצא איש שלומי ראוי לבטוח בו שיקבע דירתו הנה עבידנא יומא טבא, ואולי הייתי בוחר להניח פה קצת מבני ביתי למוער הזה בשנה האחרת, והייתי עולה במעלת הר הזיתים לשלם נדרי והיה לי המחנה הנשאר לפליטה

אפשר לספר בשבח הגליל הזה וכנגותו נ״כ כפי מה שראיתי בעיני הנוצרים הדרים ככל אי ציפרים קנריא קורפו אלואנטי קונשטנדינה הם רובם יונים ואינם כמו הנוצרים איטליאני אין בהם תבונה. דתיהם שונות מכל עם וסדריהם מתחלפים ואת דתי ונמוסי הנוצרים אינם עושים ולמלך רומא (האפיפיור) אין שוה להניחם כי יש להם הפטריארכי בקושטנדינה המושל עליהם, ואליו נוים ידרושו ככית תפלתם לא תמצא פעמון, ויש להם חוקים הרבה שהאיטליאני לא יחזיקו בהם. ביום א׳ קצת חנויות פתוחות וקצתן סגורות, הללו חוגגים והללו עושים מלאכה היונים אוכלים כשר בכל יום בשבת כמו ביום א׳ ועושים עצרת שלש פעמים בשנה ואו מונעים עצמם מכל דבר היוצא מן החי ואינם אוכלים אפילו פתבג אפוי בשומן הכומרים שלהם נושאים אשה אחת ואם תמות הראשונה לא יקחו שנית ורובם הם בעלי מלאכות אינם אוכלים ממנע היהודים בער כל הון יקר ולא ישתמשו בכליו בשום פנים ואם תרצה לקנות מידם דבר מאכל לא תנע בו ירך רק תאמר אני רוצה זה וזה, כי כל מה שתגע תצטרך לקנות, בשר שחוטה ע״י ישראל נבלה היא אצלם, והם שונאים גם הנוצרים האיטליאני בתכלית שנאה כמו שאנו שונאים הקראים נשותיהם נבדלות מלכת סביב העיר ביום, רק בלילה הולכות להקביל פני חברותיהן או לבתי התפלות שלחן. אומרות שעושות זה מחמת צניעות אבל יש כתוכן ניאוף לרוב תשעה קבין זנות נטלה יון הרשעה, וכולם הם אנשים כזבים ורמאים וגזלנים אברה האמונה ונכרתה מפיהם המלח פה יפה ב). בערב חג הסוכות הלכנו לתוך העיר אל הגנות לקנות לולבים ואתרוגים וברדתי לעצמי שני לולבים ושני אתרוגים נדולים ויפים בתכלית היופי, לא ראיתי כמוהם מימי באיטליא, ועל הכל הוצאתי א׳ מרצל ב׳ קווטריני[1] חזן הכנסת הביא לביתי הרם וערבה בלי הוצאה (מחיר). בקושטנדינה בסלוניקי[2] בקנריא ופה ציפרים הנהינו החכמים הנפיחה בברזיקת הריאה ולא דקרקו בסירכאות כי חמלו על ממונם של ישראל ג) מי שיש לו יריעה בחכמת הרפואה טוב לו, כי הנוצרים והיונים מאמינים בחכמת היהודי. ונמצאו פה שני יהודים רופאים אחר פורטוגיזי ואחר רומאני שמרויחים הרבה ונזונים ממלאכת הרפואה והם מכובדים בעיני ההמון, ונושאים כובע שחור עם פיציטה (פס) אחת ירוקה כאיסר מה שאין רשות לשאר יהודי לנושאה כ״א כלה ירוקה כמו בויניציא אלה הם קצות רכי העיר.

ולבלתי העמים כ״ת (כבוד תורתו) וגם שיש לי לכתוב למקומות שונים ולאנשים מתחלפים (שונים) אבחר הקיצור ובפרט כי לא אוכל לכתוב רכר המתיחס לעסק סחורה, כי עריין לא ראיתי מנהג הגליל ומה טיבו. כרברים האלה ממש בתכתי לאחי יצ״ו בפיסרו ולהנעלה חמי יצ״ו בפירארא ואצפה תשובתכם לרעת השלום לכם גם הייתי חפץ לשמוע אם נתחרש רכר בארצכם, כי עיני ולבי שם כל הימים, גם בלילה לא שכב לבי לחשוב מחשבות על כל מה שעזכתי, וכחזיון לילה גם אני בחלומי תמיד אחוז בכרעי המטה נים ולא נים מקיץ ובוכה כי יחיד ועני אני באלו הגלילות, ולא ידעתי מתי אבוא ואראה פניכם בעלותכם בארץ הקרושה כי ישיב ה׳ את שבותנו כאפיקים בנגב, ואז ימלא שחוק פינו ולכל בני ישראל רננות, תמורת מה שניתך ממנו דמעות לאין קץ ומי שענה לאליהו בהר הכרמל הוא יענה אותנו וישמע קול צלותינו ויגיענו ששים ושמחים בבנין ירושלם אפים ארץ אשתחוה מול המנורה הטהורה שרתי במרינות הזקנה חורתכם מעלת כבודה, ועל פני המעטירה אחותה מרת קונציילונה מנשים באהל תבורך, יוסף ה׳ עליהם ימים ושנים ארוכים וטובים בעושר ובבריאות, ובניהם ירבו ככוכבי השמים מרחוק אשתחוה אל המשכיל כמוהר״ר מנחם יצ״ו ולאסה מלמד להועיל בבית תפארתכם לא ידעתי אם עריין נכרו זכריה יצ״ו עומר לשרת אתכם כאשר קויתי, ואם לא תאמרו לו שיכתוב גם הוא אלי ומאתי ישא ברכה ובזה אצא מלפני הררת תפארתכם בקירה בכריעה והשתחויה וארברה נא שלום

פמגוסטה, יום ב׳ י״ח אוקטובר שכ״ד ר״ח מרחשון. נאם הצעיר הלוחץ עפר רגלי כבוד מעלתכם, הכותב בנחוץ ד) ודובר שלום, המך

א ל י ה ו י צ ״ ו מ פ י ס ר ו.

הערות:

א) בעל מחבר מעשה ה' וספר יוסף לקח על מגלת אסתר, נפטר בקראקא בשנת של"ו (1576). ב) הולך וחושב כמה מיני מאכל בלשון איטלקית ומחירם

ג) כי נהגו ע"פ שיפת הרמב"ם. ד) מלה רגילה בפי הרבנים באיטליא בסוף מכתביהם כי חדבר נחוץ וכותב בחפזון.

[1] Quattrino. [2] Solonique=Salonica.

תם.

מכתב מסע

מבעל השל"ה ז"ל

בשנת שפ"ב = 1622.

מבוא

הרב החסיד והמקובל ר' ישעיה הלוי הורוויץ בעל השל"ה (שני לוחות הברית) נולד בפראג בשנת שי"ח (1558). הוא היה רב ואב"ד בפפד"ם פוזנא וקראקא, ובשנת שע"ה נקרא לעיר טולדתו פראג ונתמנה לראש ופרנס העיר. ולעת זקנתו גמר בדעתו ללבת לארץ הקדושה ולבלות שם אחרית שנותיו. בשנת שפ"א (1621) נסע מפראג דרך ווינא ובודון לתוגרמה, דרך טרבולה וחלב (אליפא) ודמשק ומשם לצפת ולא רצה לשבת שם, וביום הששי ו' בסלו שפ"ב הגיע לירושלם בסדר „מה נורא המקום הזה וזה שער השמים". ונתמנה ע"י האשכנזים המעטים בירושלם למורה הוראה. בפרק ההוא קם איש ערבי רע מעללים ושמו אבן פארוך ויקן את חזקת ממשלת העיר משר דמשק והצר ליושבי העיר, וביום השבת י"א אלול שפ"ה תפש חמשה עשר רבנים מפרדים ואשבנזים וביניהם ר' ישעיה הלוי וישימם במאסר, והוברחו היהודים לפדות אותם בסך י"א אלפים גרוש. ור' ישעיה ברח מירושלם והתישב בצפת ואח"כ בטבריא ושם השלים חבורו השל"ה שבתב כעין צואה לבניו. ונפטר בשנת שפ"ח (1628) ונקבר אצל הקברים המיוחסים להרמב"ם ור' יוחנן בן זבאי ותלמידיו בטבריא

המכתב נדפס בט"ע שוטר ציון הנאמן שנת תרי"ג סימן קט"א, ונעתק ע"י ארי' ליב פרומקין בספרו אבן שטואל, צד 114, ווילנא, תרל"ד.

א

ה' אלהי השמים ואלהי הארץ, אשר לקחני מבית אבי ומארץ מולדתי והביאני אל הארץ, הוא ינדור לפניכם כל פרץ, ויהי ביתכם כבית פרץ, אתם הבנים בני והבנות בנותי יצ"ו. — הנני דורש בשלום בולכם בכלל ובפרט, ויהיה כעיני כל אחד ואחד כאילו כתבתי לו בפרטות, ואח"כ תשלחו נוף הכתב ליד בני הר"ר יעקב סג"ל, לחיות לו למשיב נפש. ודרשו בשלום כל מנהיני העיר בשבילי, וכל בית ישראל, ה' זכרנו יברך.

כבר כתבתי לכולכם כמה מכתבים כי היה ה' אתנו בים וביבשה אין שטן ואין פגע רע ת"ל, רק השנחה פרטית מאת השם יתברך, לא חסרנו דבר. גם בים הייתי מרוחם בעיני שר הספינה לאדון ולפטרון, והיה לנו בית דירה חשובה לתורה ולתפלה. וכל הימים שהיינו על הים עשרים ושנים יום וסימנך כי ה' אלהיך מביאך אל ארץ טוב"ה ובאתי בר"ה לטרבולא א) אשר שם מצב הספינה לילך ליבשה, וה' שלח לנו נם שבא עכוב להספינה שלא הלכנו לעיר טרבולא, כי אילו הלכנו שם היינו נשבים בנוף ובממון, כי היתה שם מלחמה גדולה. בכן חזרנו לאחור וסבבנו הדרך לסוריא וירדף אחרינו גילאה (אנית מלחמה) אחד עם בעלי מלחמות, וה' הציל אותנו. ברוך הוא וברוך שמו, שהוא שלח רוח חזק אחורי ספינתנו שנלך במרוצה וספינה שלהם נתעכבה, ובכן באנו לשלום במרינת סוריא קודם יום הכפורים, ובאנו בעיר ואם בישראל ס"ק חלב (אליפא) קודם חג הסוכות, ועכבנו שם ער יום

ב' פרשה לך לך. והכבור הגדול, האחוה והריעות שהיה לנו שם אי אפשר לכתוב, והייתי יושב שם כמו שהייתי יושב בק"ק פראג לכבור ולתפארת, ונפשם חשקה לתורתי, והם משכימים ומעריבים לפתחי. ובל לשונם לשון הקודש, ובכל עת שדרשתי שם דרשתי בלה"ק באר היטב. אח"ב באנו לק"ק חמת ב) ומשם לק"ק דמשק באנו יום א' פרשה וירא, והיא עיר ואם בישראל, עיר גדולה לאלהים למאר. והרבה מאר הוסיפו לי על כל הכבור, באופן שכל הקהלות הם כורתי ברית עמי, ובפרט התלמידי חכמים. מים רבים לא יוכלו לכבות את האהבה, וכלם אמרו קצין תהיה לנו בכל אשר תצוינו נעשה אינני זוכה מצר עצמי כל הכבור הזה כ"א בזכות קדוש ה' אבא מארי ז"ל, וברוך ה' שזכיתי לאהבת בני ישראל החונים בגליל הזה, שהוא גליל העליון כולל ארם נהרים וארם צובה, ועדיין גלעד יגר שהרותא קיים ג). ודרך ארבעה ימים הוא אור כשרים (המקום ההוא ממחוזי ארם נהרים ונקרא אוראפ"א) מקום שהושלך אברהם אבינו לתוך הכבשן והיה עומר על רגליו ונעשה שתי מעיינות, ושם רנים מופלאים במראה וכמו נזם זהב בחרטומיהם, ואין רשות לשום אדם לנגוע בהם כי כן צוה התוגר לכבוד ולתפארת אברהם אבינו ע"ה. ובקהלות הנ"ל בכל ביהכ"נ חדר של אליהו ז"ל וברמשק חדר בתוך מערה בית הכנסת אשר שם אליהו הנביא, והעורבים מביאים לו לחם ובשר, ועדיין החדר קיים, והנחתי ידי שם על החור ההולך בעומק בלי תבלית ולא נודע התחלתו. פלא גדול בזה החדר שאם נבנם שם מנין אנשים הוא מלא וכן הייתי שם עם מנין. ואם יבואו שמה עוד עשרה מנינים בפעם אחת הכל נבנם לשם, ולא אמר אדם צר לי המקום ומעולם דלקו שם נרות, גם אני נדרתי נרות ת"ל, ואח"כ ביום ד' פרשה "ואקוד ואשתחוה לה' אלהי אברהם אשר הנחנו בדרך אמת" באנו לצפת בשלום ונפלתי לארץ ונשקתי את האבנים ואת העפר, לקיים מה שנאמר "כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו" (תהלים, ק"ב). וכראותי חורבות גדולות בצפת ת"ו אשר הן מעת החורבן, צעקתי הוי אוי ואבוי! ארני, ער מתי לא תרחם את עם יהודה! ועל כל זאת ברכתי את ה' בשמחה ובטוב לבב, ונתתי הודיה על הנסים ועל הנפלאות עין בעין. ובאנו בשלום גופנו אף שהמעות נתדלדלו, כי לא נשאר אף מעט מהרבה כ"א מיעוטא דמיעוטא לכמה סבות. סבה העקרית כי בעוה"ר מבה גדולה בלי ערך היא יקרות המטבע שלהם, מאה זהובים שלכם אין עושים באן שליש, כי בכאן זהובים ואדומים וטאלי"ר כמו שהיה בשנים קדמוניות לא נתוסף עליהם פרוטה אחת והשנית כי רבה עלי ההוצאה, כי רב הדרך, ובפרט כי הוצרכתי לסבב עולם גדול מכל סוריא [מפני המלחמה]. והנה עתה נעשה שלום בטרובלא. נשאר בירי ערך מאה ליב"ן טאלי"ר (אריות), ואני ואשתי תי' אי אפשר לנו בלי טשרת, הרי יש שלש נפשות, וב"ז שאני חי ת"ל לא ימנע מביתי נבנסים ויוצאים, ואנחנו צריכים שלשה ליב"ן טאלי"ר בכל שבוע, ואף זה בלי ויתור כ"א הוצאה בינונית. והליב"ן טאלי"ר או טאלי"ר סתם הנקרא ריאל כולם שווין רק מועט יש ביניהם, והם בכאן בערך כמו שהיו עולים בקרמת דנא בירושלם עיה"ק מחזיק ל"ב אשבי"ר גדולים. כל האנשים אשר יבואו בעיר הקרושה לא יעשו חלוף בויניציא כמו שעשיתי ובאתי לירי הפסד גדול, רק יקחו עמהם דוקאטי"ן טבין ותקילין ויתפרו אותם בבגריהם להביאם לארץ הקרושה.

וארות מעמדי בא"י אודיע לכם מה שקרה לי בדרך: ברמשק קמו עלי שני חשובים מצפת תוב"ב והקרימו בשלוטי ובקשו אותי ברחמים גדולים עבור הקהל יצ"ו שאקבע דירתי בצפת להיות להם לראש, והשבתי להם הלא דרכי הולך אל צפת ושם נמתק סוד יחדו, אבל לבי היה תמיד אל ירושלם ת"ו. ובתוך מעת לעת בהיותי מחוץ לעיר דמשק פגע בי שליח מיוחד מירושלם ת"ו איש נכבד מראשיהם וקציניהם, הוא האלוף מהר"ן מק"ק פראנקפורט אחיו של מו"ה ישראל העניזלם מק"ק פראג, ובידו מגילה גדולה בתחנונים מיושבי ירושלם שקבלוני לאב"ד וראש ישיבה ער ביאת הגואל, ונתנו בח למהר"ן לתת לי שבירות כל מה שלבי חפץ רק שלא תזוז ידו מתוך ידי ער שאתקשר עמו, כי היתה לחם יראה גדולה מאנשי צפת. ברבתי את ה' ונתתי הודיה על שזכיתי להרביץ תורה בישראל ובירושלם עיה"ק, ולהנהיג אותם שיעברו את ה' באמת ובתמים. והנה בברתי את ה' מהוני, והשבתי לו שאיני רוצה ליקח מהם שבירות, ובפרט כי בעוה"ר הם חייבים בלאו הכי חובות גדולות, רק יתנו לי דירה חשובה ומהודרת והוא דבר גדול כי ת"ל נעשה המקום צר בירושלם, כי קהל האשבנזים בירושלם הם בכפל מקהל האשבנזים שבצפת, ובכל יום ויום מתרבים. ויש בקהל אשבנזים כמה וכמה אנשים חשובים וגדולים בתורה. לכן אמרתי להשליח מהר"ן הנ"ל שיתנו לי דירה חשובה עם מטות וכסאות ושלחנות לי ולאשתי תי' ולא יחסרו עולמית, גם יתנו עבורי כל נתינות המלך עולמית, גם בל מה שיזדמן ח"ו), גם את הוצאותי מצפת כי רב הוא והנה יש לי ת"ל בית דירה נאה ומהודרת. גם בא לשם חסיד גדול ועשיר גדול מקושטנטינא, ונתחבר לקהל אשבנזים. כי ירושלם אף שהיא בחורבנה עתה היא משוש בל הארץ, ושלום ושלוה בה, ומזונות טובים

ויין מן המובחר, ויותר בזול מבצפת, וגם קהל אשבנזים יושבים מסונרים ושמורים, מה שאין כן בצפת בעוה"ר יש בה גזלות גדולות, כי הם יושבים על פני השרה ופרוץ מבל צר. גם קהל הספרדים שבירושלם מתרבים מאד למאד, ממש למאות, ובונים בנינים גדולים ואנחנו חושבים בל זה לסימן גאולה בב"א ובזמן קצר אי"ה תשמעו בי קהל אשבנזים יהיה קהל גדול ונורא כמאר מאד בי ירעתי ת"ל בי רבים יבואו שמה וירצו להתחבר לי, השם יתברך שמו יתן לי חיים ובריאות ואעשה נפלאות בתלמוד תורה ובהנהגת הצבור, אשר לא היתה להם הנהגה בהודה עד עתה ומבח זה בא בעוה"ר לחרבות, אבל אהיה להם לרועה נאמן ולמען ירושלם לא אחשה ואני אבתוב תמיד למנהיגי פולין יצ"ו ולחבמי מנהיגי פיהם יצ"ו וחבמי מנהיגי אשבנזים יצ"ו המעמד והמצב של הבנסיות ואסופות של תורה, בבל מבל בל אנשי הקהלות אוהבים אותי בנפשם ממש, אך ההוצאות בבדים עלי שלא נשאר לי רק מעט. ועתה אודיע לבם קדושת הארץ בבאן צפת תו"ב שאמרו בקבלה מהאריז"ל, ואובל להעתיק מבתבי יד מה שלבי חפץ והנה היום מבבדים אותי בחדוש גדול, להעתיק בל דברי המגיד להרב הב"י ז"ל ויש בו במה סתרי תורה וסודות גדולות ויש בהם במה מוסרים ובמה הנהגות ובמה פרישות שהזהיר אותו (המגיד) לא תאבל זה וזה, והזהירו על במה מאבלות מותרות במו על מאבלות אסורות. והנה שלשה אלה גדולי עליון היו בזמן אחד, מהר"י קארו, מהר"ם קורדובירה, ומהר"י לוריא ז"ל, והיו ממש מלאבי ה' צבאות, ונתגלה להם מגידים מישיבת נביאים ומישיבת תנאים וגם אליהו ז"ל הגדולים האלה נקברים יחד במו סגול בבית הקברות ונשקתי קבריהם

והנה אודיע אתבם שביום ה' פרשה חיי שרה הלבתי אל ביה"ק הקדוש אשר בצפת, והוא קדש קדשים, מי יובל לשער ולספר הקדושים למאות ולאלפים משרתי עליון מקדמאי ובתראי, מנביאים ותנאים בראשונה הלבתי אל קבר הושע בן בארי והוא בנין מפואר ומהודר והיא ביבה חשובה למאר ונתמלאה בולה אורה, ולפני הביבה באר מים חיים ונבנסנו שם באימה וביראה ובקדושה לתוך הביבה, ואני ואשתי תי' הרלקנו נרות על שם בולבם יצ"ו, והתחלתי לדרוש מאמר: אמר הקב"ה לראובן, אתה פתחת בתשובה חייך שבן בנך עומר ופותח בתשובה ומנו הושע בן בארי — „שובה ישראל", והגדנו הפטרת שובה ישראל בבבי, והתפללנו להשם יתברך שיתן בלבי ובלב בולבם יצ"ו וזרעי וזרע זרעי עד עולם, ובלב בל ישראל לשוב בתשובה שלמה, שלא יבואו לידי חטא לעולם ע"ב בני! שמעו אל מוסר אביבם, לב טהור יברא לבם אלהים במוסר ומדות, ובל חסידות, ואשר שמעתם מה שבתבתי בחבורי הזהרו! — נחזור לענין הראשון. אח"ב הלבנו לקבר התנא אילא איש בפר יבנה בבבורות ובאבות, ואח"ב הלבנו לקבר התנא החסיד ר' יהודה בן אילעאי ובתוך המערה נקברים עשרים תנאים ותלמידיהם, ושם ראינו המקום הר ציון (מירון) ששם הלל ושמאי ותלמידיהם, ור"י הסנדלר, ורשב"י ור"א בנו, ור' יצחק ור' אמי, ור' יוסי בן קסמא ור' יהודה בן בתירא, ור' בנימין בן יפת. והנה באותו היום לא הלבנו לשם בי הייתי עיף מרוב ההליבה על הרים וגבעות לראות מערות הצדיקים, והפבתי פני מזה המקום, ובאתי למערת אבא שאול שמושבב עם אשתו, וחזרתי ביום ה' לעת תפלת המנחה לביתי.

חנני בותב לבם זה ביום ע"ש פרשה חיי שרה. והנה אוריעבם בי נוסעים אנחנו אי"ה ביום ג' הסמוך לירושלם עיה"ק תוב"ב בסדר ויתן לך האלהים מטל השמים וגו'. והא לך הסדר שנתנהג אי"ה ביום א' הסמוך, נלך להמקום שהזברתי שהוא קבוצת התנאים שמאי והלל, ויש תפלה מיוחדת על בל צדיק וצדיק, ועל קבר רשב"י לומדים הזהר באימה וביראה ובבדקות גדול, ואח"ב לשמוח הלב שמחה רוחנית ולא שום אבלות ועצבות בי באלה חפץ רשב"י, והוא ברוק ומנוסה, ואח"ב נודרים נדרים ונדבות ומתפללים תפלות, גם אני אעשה בן, בי במה נסים יאורעו שם — ביום ג' נוסעים אנחנו לארמת קדש המקודש מבל והיא ירושלם ת"ו, לילה ראשונה נהיה בטבריא ונרחוץ שם אי"ה בחמי טבריא, ואח"ב נלך על קברות התנאים שאי אפשר להעלות על זברון בולם רק אוביר קצת מהם: ר"ע וחבריו ותלמידיו, ור"ח ובניו ועוד מאות ונלך לקברות שלהם, בן התנו עם החמרים שלנו וביום השבת פרשה תולדות נשבים אי"ה בהשבמה ובשבם קבור יוסף הצדיק ויהושע בן נון ועוד הרבה קדושים וגם שבעים זקנים וביום ב' פרשה וזה שער השמים נבוא לירושלם אי"ה השי"ת אשר היה עמנו והביאנו לצפת, הוא יהיה עמנו ויביאנו לירושלם עיה"ק תוב"ב לחיים ולשלום, ושם נעבוד את ה' לשמור ולעשות ולקיים

אתם בניי יצ"ו תוריעו לבל אשר נפשו חשקה לנסוע לאה"ק שיקבע דירתו בירושלם עיה"ק ולא יחשוב שום אדם בלבו שאיעצנו בן בעבור שאני דר שם חלילה לי ולזרעו דאבא! רק איעצו באמת ובאמונה בי שם בל טוב לא חסר דבר, והעיר מסונרת ומוקפת חומה והוא מקום גדול במו לבוב. ואח"ב ברבתי בל אחד ואחד על הס"ת בבית הבנסת, ואחר יקום פורקן צוויתי ליתן מי שברך גדול לק"ק פראג, ונדרתי נדרים ונדבות, ובירושלם עיה"ק תו"ב אראה

לקבוע ברכה גדולה להם עם ס"ת בידי וגם לכם יצ"ו

ולאחר היציאה מביהב"נ היה ועד גדול, והתאספו ובאו אלי בל נאוני הקהלה, וזקנים יצ"ו, ובל חבמי הספרדים, ובקשו פני לדור בכאן, וכבר היו אצלי בחו"ל (קורם שבא לצפת) בשקבלו אותי, ועתה באו לחלות פני לדור בכאן, ודברו דברי הבטחות שאין אני כדאי להזכירם ונם אני השבתי דברי ענוה ואמרתי, בבר בחרתי בירושלם עיה"ק ת"ו בנדר שלי בקצור, תיבף אחר האכילה קראו לדרשה שדרשתי, ונתאספו בל החכמים ושלחו לקרא לי שנית האם אי אפשר בענין אחר, שיתנו לי בית דירה אצל ביהמ"ד והאשבנזים יתנו לי חמשים דוקאטים לשנה אמרתי ח"ו שאקבל שכר רבנות באה"ק! ובענין דירתי ברתי ברית ביני וביניבם עד עולם, הלא אחי ורעי סמובים אמנם לא אוכל לשנות מהסכמת מהר"ן הנ"ל שליח ירושלם אשר לא זזה ידו מידי, וכמעט היתה מריבה גדולה אם לא דברתי ב"כ בענוה. ברוכים אתם לה' בלכם! ומה אני כי תלבו אחרי? אמנם קויתי לה' בי מציון תצא תורה הרבה מישיבה אי"ה, בי יש בירושלם לומדים גדולים גם הנאון מו"ה מאנוש יצ"ו כתב אלי ברוב חסידות וענוה והוא ג"כ רוצה להיות באחד מהם לבא ללמודי וגם מחכמי הספרדים אשר דרים בירושלם, בי יש יותר מחמש מאות בעלי בתים ספרדים ובבל יום ויום מתרבים בע"ה, רוצים לשמוע בלמודי בישיבה

שוב אודיעבם, בי היום יום א' הייתי במערת הצדיקים שמאי והלל ותלמידיהם, ורשב"י ובנו ר"א, ולמדתי לפניהם הזהר גם ראיתי קברי ר"י הסנדלר ור' יוסי ויתר התנאים, ואח"ב אבוא לירושלם עה"ק תו"ב, ושם אבתוב לבם בהנה ובהנה מאה פעמים — הנה מתחלה היה קשה לי במות לישב על החמור אשר לא נסיתי מעולם ועתה ת"ל למדתי היטב לישב, הבלל שומר מצוה לא ידע לאיש שום סבה המונעת בל זה תגידו לאשר ברעתם ליסע לירושלם עיה"ק, בן יהיה ה' עמבם באשר היה עמנו. התפלה בבוונה ת"ל אין לה ערך. באן הבהנים נושאים בפיהם בבל יום, ואני זובר אתבם וממשיך ברבה על ראשבם, מי יתן שיקיים המרומם הנעלה הר"ם שמש אשר צויתיו להבריז על השתיקה מן ברוך שאמר ער לאחר תפלת שמונה עשרה ובשעת קריאת התורה. ומובטחני בו שיקיים דברי, בי הוא איש צדיק תמים. בירושלם עיה"ק אראה לעשות זכר טוב לחסידה אמבם תנצב"ה, מענין מערות צדיקים יש חדושים גדולים, מרוממות המערות שאין בל אומה ולשון שולטת בהן, אדרבה הישמעאלים מכבדים אותן חדוש אחר אבתוב לבם שלא הייתי יודע ולא ראיתי בשום מדרש בי יוכבר אם משה רבינו ע"ה חיתה זמן רב ונבנסה לאה"ק וקבורתה היא בטבריא עוד ראיתי חדוש בקבורת ר' יוסי דיוקרת ז"ל שהוציאה התאנה פירותיה שלא בעונתה, ואין להאריך עתה, רק תדעו רוממות ירושלם עיה"ק תוב"ב. וראיתי נפלאות בעיני גם בעניני נשמים — אווזים ותרנגולים הם בזול במו בפראג וב"ש פירות ויין — יה"ר שתזבו בלבם לבוא לירושלם עה"ק תוב"ב לחיים ולשלום לבם וכן לבל בית ישראל, ונחזה ירושלם עיה"ק בבנינה יהי"ר שיבנה ביהמ"ק במהרה בימינו אמן בי"ר.

בה עתירת אביבם המצפה לישועתבם
ולישועת בית ישראל, נאם י ש ע י ה ו ב ן
א ב ר ה ם ס ג "ל ה ו ר ו ו י ץ חותם
פה יום א' פרשה „ויברבהו"

הערות:

א) היא מריפולים אשר בסוריא דרומית מערבית לאליפא ב) אל-חמה, והיה שם ישוב מבני עמנו אשר נתבטל בשנת תקפ"ז בעלילות המושל עליהם (הרי"ש בספרו) ג) לפי דעת הרי"ש נקראת בעת אל צוף והיא מצפה בעבר הירדן ד) שישלמו בעדו מס המלך וכרגות וכדומה

תם

אגרת הקודש

גלילות ארץ ישראל

מסעות ר׳ גרשון ב״ר אליעזר סנ״ל בשנת שפ״ד (1624).

מבוא

ר׳ גרשון ב״ר אליעזר הלוי יידלש מפראג נסע לארץ הקדושה ולארצות שונות באסיא ואפריקא בשנת שפ״ד (1624), וכתב זכרון מסעותיו על ספר שקרא „אגרת הקודש״ להורות איך לנסוע מחו״ל לא״י בכמה דרכים, וספור מסעו מחו״ל לצפת וספורים מעשרת השבטים וסמבטיון וכו׳. הספור מעשרת השבטים ונהר סמבטיון הוא רק מפי השמועה ואשר העתיק מספרים אחרים והוסיף עליהם נופך משלו בגזמאות רבות בתוך ספורו הכניס מאמר „אגרת מספרת יחוסא דצדיקיא דארעא דישראל״ שנכתב בלשון ערבית ור׳ אהרן הלוי העתיקו ללשון הקדש, והיא כמו יחוס הצדיקים וכנראה היה ר׳ אהרן זה גם מסדר את כתבי המסעות של ר׳ גרשון וחתם שמו בסוף הספר „כמאמר אהרן הלוי אשר שימשו בקודש״. וכנראה הדפיסו באמשטרדם אחר שוב ר׳ אליעזר מדרכו ואפשר שהכניס בו דברים רבים שמצא בספרי מסעות שקדמוהו ושיבש הרבה בשמות המקומות גם העתיקו מלשון הקדש ללשון יהודית אשכנזית בשם „גלילות ארץ ישראל״, ואחר שקבל הסכמות הגאון ר׳ יואל סירקיש ז״ל מקראקא (הב״ח) ועוד רבנים ממדינת פולין שראוי לסמוך על דברי המחבר הדפיס את ספרו בל״א בלובלין, ונשרף הספר בעצת הכומרים בווארשא, אך הדפיסו את״כ באמשטרדם בשנת תצ״ה (1735). ר׳ מנשה בן ישראל בספרו מקוה ישראל פ״י סי׳ מ״א כותב כי זה ט״ו שנה באו שני יהודים ממדינת פולין ואחרי נסעם בעולם זמן רב באו אל עיר לובלין ויתנו להדפיס ספר קטן בלשון אשכנזית יהודית בשם גלילות א״י ונשרף הספר הנזכר בעצת הכומרים בווארשא. ונדפס עוד בעיר פיורדא תנ״א, אמשטרדם תס״ה, פראג תקפ״ד גם נדפס בשם „ספר גלילות ארץ ישראל, קארצי בעשרייבונג פון ארץ ישראל״ בקובץ „אלירליא גישיכטי״ אמשטרדם, תפ״ב. ומובא הקיצור ממנו, רק מה שנוגע לסמבטיון ועשרת השבטים בספרו של המשומד איזנמענגר בשם „ענטדעקטען יודענטהום״ ח״ב פרק עשירי צד 546—551. ס׳ אגרת הקודש נדפס עם ס׳ דרך חישר על דקדוק באמשטרדם שנת דרך חיישיר (תק״ט—1749). ובשער הספר כותב המדפיס: „הדור אתם ראו זה חדש הוא אשר לא חיה לעולמים. הואיל וראינו שבח הספר הנ״ל אליה וקוץ בו מחמת קטנותו איידי דזוטר אירכם ולא חיה באפשר לכרכו היטב, בכן עשינו כן ובסיס לדבר המאושר ומסלול לזה דרך חישר, את האגרת הקדושה, להדפיסה בלשון קודש מפורשה, וכל איש בחיקו ישאנו, ובזרועו תאמצנו, בקראו בו מרגוע לנפשו ימצא, בשבתו בביתו ובלכתו בדרך בלי שמצה״.

הקדמה

ראו זה האגרת הקורש כי רבר חרש הוא, חברו איש מהימן ה״ה כמ״ר נרשון בהר״ר אליעזר סנ״ל, אשר ראה כל הררכים וכל הגלילות של ארץ הקרושה תוב״ב להוריע מהן פלאי פלאים ומעשים נוראים, וכבר נרפס באמשטרדם בשנת שצ״ה עם הסכמות גאוני עמורי ארץ ה״ה הגאון הגרול מ׳ יואל סירקס ז״ל מקראקא והגאון ר׳ משה ב״ר מענריל ז״ל, והגאון ר׳ יוסף בר״א קלמנקש ז״ל, זכותם תעמור לנו, אשר כולם יעירון ויניררון בהסכמתם על האגרת הלז שראוי לסמוך על רברי המחבר. — בכן ראינו להביאו אל הרפוס כרי להוריע לרבים נפלאות וחרושים נאים.

א

להוריע למאן רבעי למירע דרך המלך ממרינות אלו לארץ ישראל: כמה דרכים הם לפני האיש: יש נוסעים אותו מפאנירינג[1], ויש מעיר אובן־שמאט[2], ואולם הדרך הישר והטוב שבכולם הוא לנסוע דרך ק״ק קאמניץ פאראלסקי[3] במרינת פולניא

לעיר יאס[9] העומדת במרינת וואלאכיי ונקראת בונראניאה ומשם לגלאץ[9] העומדת על נהר טונא[9], ומשם נוסעים בספינה שתי שעות עד כפר אחר העומד על הספר תורקיא ומשם נוסעים לעיר פראוודיאה, ומלפנים היה שם הים ומעצמם נפנו המים ער מהלך חצי יום משם ועליו נבנה כרך פראוודיאה הנ"ל (ונשארו עוד סימנים קרשים מן ספינות). ומשם לקארניבר ומשם לאדריאנופל[9], ומשם לקונשטנטינופל ושם קברו של איוב. ומשם לרמשק, ואין צריכין לנסוע דרך ים רק תחום שבת אחר ער עיר סקוראדי[9], ושם חפר אלכסנדר מוקדן ומשך את הים הלבן לתוך ים השחור. ומשם ביבשה ער עיר אנגוריא[9] (למכוואר), משם לביאס[10], ומשם שמונה ימים לעיר טיריא, ומשם ששה ימים לעיר מסיא, ומשם שלשה ימים לעיר טוקאד, ומשם ארבעה ימים לאלעפא (חלב) היא ארם נהרים (צובא), משם לתובראר י"ב ימים, ומשם לרמשק יום אחד ובדמשק עומדת ביהכ"נ של אליהו הנביא ז"ל ובית מדרשו, ושם יש לראות שני נהרות אמנה ופרפר נמשכין ובאין מהרי חרמון, נהר אמנה הוא תוך העיר, והנהר פרפר לפני העיר ומשקה כל הגנות ופרדסין. ולפני העיר טובראר בשדה עומדת ביהכ"נ של עזרא הסופר ובאמצע הכנסת כלי בתיבה שלו אשר בהם כתב את היריעות. ובתוך הכנסת ארון קודש מלמעלה ואין פותחין אותו כי הפותחו מיד מת, ומתחתיו יש ארון אחר, וכשמתפללין שם (בשבת) מנחה גדולה קורין מס"ת שבארון התחתון. והתונדרמים קורין שם העיר תובראר כי הוא בלשונם לשון תורה על שם תורת עזרא העומדת שמה.

אולם דרך הלז רחוק הוא וההוצאה גדולה, ויש דרך אחר מעיר גליפולי[11] אשר אצל עיר אדריאנופל לעיר ראדוש[11] הגדולה על הספינה, ושבר הספינה מאליר אחר מכל איש. ומשם לצידון דרך ים הגדול ושכר הספינה ארבעה מאליר, וצידון היא ארץ ישראל. ומשם נוסעים ביבשה ער ירושלם תוב"ב או ער שפעט (צפת) [והרוצים לנסוע למצרים הולכים מראדוש לאלכסנדריא, ומשם לדמיאט או ער רשיטא וער מצרים ביבשה] ומשם ער ראמליא, ומשם לשזורא דרך ים הגדול. משזורא לעכו דרך יבשה ער ירושלם תוב"ב. ותחת השער עכו הנקרא שער חשמונאי קברי שני בני מתתיהו בהן גדול, ומתחתיו אצל ההר מונח הרב רבנו שמשון ז"ל בן אברהם בעל תוספות, ור' יוסף ארמלי בן רבינו יחיאל מפריז, והר"ר יעקב מרלוג, ר' משה בן נחמן (רמב"ן) מנרוניא ורבינו יעקב בן רבינו שמשון בעל תוספות. ורחוק מעט מהעיר מקוה מחול יפה וזבה מאד ונקראת מקוה חול זכוכית ער היום, ושם קבר אמנון, ועליו בנין מהודר מאד.

שנת שפ"ד נשביתי במרינת שוערין בעיר קרימונה[12] והיא עיר המלוכה ושם המלך אז קאנטאר פאשי, והשר אשר נשביתי תחת ירו סולטאן מחמד אומרווזה, ושלחני לעיר סעפה[13], ופרו אותי היהודים מק"ק קונשטנטינופל בחמש מאות ליבן טאליר. משם נסעתי לעיר בחשיצריה, ומשם נסעתי ועברתי את הים ליבשה ואח"כ מתחיל דרך ארץ קדרים הנקראים טאטרים ואין להם עיירות ובפרים רק שובנים באהלים בשדות ובמערות ער עיר בתירא סמוך לארץ כוזריא, ודרך רחוק הוא. ומלפני העיר נמשכים שבעה עשר נהרות וצריכין לצלוח את כלם לבוא אל העיר. ומצד השני לעיר ים הסרוח ואי אפשר לעברו, כי העובר שם מת מנדל הסרחון והוא הולך ער אשור ושני ימים משם ים אחר והוא זך וצלול, אעפ"כ אין נוסעים עליו כי כאשר ינשב הרוח מים הסרוח לצד ים הזך הנ"ל כלם נעשים פגרים מתים עליו א). משם נסעתי למרינת נציבין[14] סמוך למרינת אשור, ובאתי לעיר נציבין ושם ראיתי ביהב"נ של רבי יהורה בן בתירא ושני בתי כנסיות של עזרא הסופר, וביהב"נ אחת אבן ארום בבות אשר לקחו מבית המקדש ובנאו ושקעו שמה. ועור בתי כנסיות הרבה ותורה הרבה, ויהודים הרבה ויש להם מחיות שונות ומשם נסעתי לעיר פדירה היושבת על נהר פרת, ושם מנדל בלעם (?). משם נסעתי לנינוה הישנה והיא חריבה וארצה חשך ושממה ומשם נסעתי שלשה ימים ער הנהר חדקל, ועברתי את הנהר על רפסודות הנקראים —

העיר פוסבדיתא בבבל

פלעצין בל״א, ואמרו לי הואיל ומימין חרים וקלים א״א לעברו בספינה בי המים יהפבו אותה על פניה, ומעבר הנהר יושבת נינוה חדשה ודרים בה שבעה אלפים בעלי בתים ולשונם רק לשון תרגום, ואין להם חזן הבנסת רק החכם מכבר בבל יום לאחד מהם שיתפלל, ויראת אלהים נורא במקום הזה, אין לשער ואין לספר שם ראיתי יתושים גדולים (מוקין) כמו יונים, והעטלפים (הנקראים שוואלבין) כמו תורים, ושיני אדם להנה משם נסעתי למדינת בבל לעיר גזיר אצל הנהר חדקל, משם לעיר יובר היא פומבדיתא, ושם קבר בסתנאי הנשיא ראש הגולה, ושם קברי ר׳ נתן ור׳ נחמן בר פפא שם ערים ובפרים מלאים מיהודים הרבה ואמרו לי שהם בפלים מיוצאי מצרים משם נסעתי ט״ו יום עד תלמי נחל הנופל לנהר פישון ונסעתי דרך מדבר טהאי עד עיר טהאי ושם מתחיל ארץ חוילה וראיתי שם אנשים שיש להם זפק עד טבורם, ובשרצים זורקים זפקם אחורי בתפם, והנהר הגדול הוא פישון אינו רחוק משם ועברתי את הים סוף לעיר תחור והיא מדינת מרין ואנשיה שחורים והארץ מלאה מסחורות ופירות טובים משם באתי עד השנים עשר מעינות מים אשר שכנו ישראל אצלם בעלותם ממצרים, ויער מלא תמרים ומעינות האלו מושבין דרך היער של התמרים האלו משם דרך מדבר סין והמה זה בנגד זה ומעין זך נובע מהר סיני ובנין מפואר עומד עליו, ושמונה עשר מאות מעלות יש להלך עד ראש ההר והוא מהלך יום אחד. ומלפנים היה על ראש ההר בית תפלה של ע״ז ואצל ההר קבר ר׳ סעריה גאון ומתחת ההר חורב מערת אליהו הנביא ז״ל ויש הר קטן אצל הר סיני ראיתי את הר האמורי לצד מזרחה משם נסעתי למדינת בוש לעיר לוביא, ומשם לעיר נינגלה, ומשם לעיר קתיפה, ושם מתחיל מדינת לודיא אצל הים הגדול. משם נסעתי ב״ח יום עד מקום אשר בבל שנה בשיגיע כ״ד ניסן יבא נשם שוטף ומימיו זולחין לים הנ״ל מעורב עם שרצים, ובט״ז תשרי אחריו צדין אותן ברשתות ובהמורות ב) ונמצא בהם אבנים טובות הנקראים קריסטאלין[17], והארץ מגרלת בשמים. ובפרט פלפול, והפלפול ההוא לבן, ומבני המדינה מערין עליו דותחין ונעשה שחור ג) ונבווץ וטעמם (כוונתם) בבדי שלא יתקלקל בספינה בשנושאין אותו מרחוק על הימים ונהרות ואנשי מדינה זו שחורים וערומים אנשים ונשים מרוב החום ועד שלש שעות על היום עוסקים במלאכתם, ואחר זה בל אחד פונה לביתו, להיות קורות ביתו וצלו לו למחסה ולמסתר מאש הקודח עליהם עד בוא השמש משם נסעתי על הים הגדול דרך דחוק מאד ער למדינת מרי לעיר קרקיסיא ומשאם ומתנם בסחורות בוש דהיינו בשמים. והם זורעים בחשוון וקוצרים בניסן משם נסעתי לעיר בילש שהיא מהלך יום אחד מבגדת[18], ושם (בעיר בילש) ביהב״נ של משה רבינו ע״ה עומדת על שפת הנהר והוא בנין מפואר מאד משם נסעתי לבגדת היא עיר הגדולה ואם מדינת שנער ופרס, ושם קבורים עשרה רבנים אשר היו עשרה בטלנים ה״ה מהר״ר שמואל בן עלי ראש הישיבה וסגן הלוי, והרב ר׳ דניאל, ור׳ אליעזר, ור׳ חסדיה פאר החברים, ור׳ חני הנשיא, ור׳ עזרא ור׳ אברהם הנקרא אבן סמהר, ור׳ זבאי בן בסתנאי בעל החיים ראש הישיבה, והרב ר׳ שמואל ראש הישיבה נאון יעקב, ור׳ אליעזר בן צמח ראש הסדר מזרע שמואל הנביא ז״ל ועל בולם ר׳ דניאל בר חסראי ראש גלות מזרע דוד המלך ע״ה ד) והמה נקברים בפני עצמם בגן יפה ובשער אשד באתי בו גבהו מאה אמה והרלתות נחשת קליל נוצץ בעין זהב, וספרו לי היהודים אשר השערים האלו היו שערי ירושלם ובשהחריבו את עיד הקודש עקרו השערים הללו והביאום פה ולפני העיד ההיא קבד של הצדיק ברוזק, ופעם אחת היה בעיר זו עשיד נדול ובנים לא היו לו ובא אותו צדיק בחלום הלילה אליו ויאמד לו; אתה תבנה בית לשמי על קברי ובזבות זה תזבה לבנים, ובן עשה אותו עשיד ובנה עליו ציון ובנין מפואד מאד, ועלתה לו והוליד בנים ובני בנים משם נסעתי דרך המדבד והוא דרך רחוק ער קבר יחזקאל הנביא, ולא דחוק משם קבר ברוך בן נריה הנביא מעשה במלך אחד אשר אמד לאיש יהודי ושמו ד׳ שלמה: נתוועד ונלך יחד ונעלה את יחזקאל הנביא מקברו ונראה איך הוא יחזקאל ה) אשד נסים נדולים נעשו על ידו השיב לו היהודי חלילה לך לעשות זאת ולא תובל לראותו אך איעצך בי קרוב ליחזקאל קבור תלמידו ברוך בן נריה ואם תובל לראותו אפשר שתזבה לראות את רבו ג״ב. אמר המלך: מה מאד נעמה עצתך ובן אעשה מיד שלח לשריו ודובסין ונתוועדו יחד, והתחילו לחפוד ולפתוח את קבר ברוך, ולא איחר הדבר ער שפניהם נשתנו ונתעלפו ומתו מיד. ויתמהו מאד והיה שם ישמעאל אחד ויעץ את המלך ויאמר מדוע פניך רעים, הלא תצוה את היהודים והם יפתחו את קברו, בי הם תמיד ארוקים בתודתו ולא יזיק להם מדעם ובן עשה המלך וגזר תיבף על היהודים אשר הם יפתחו את קברו אז בקשו היהודים מהמלך לתת להם ארבא שלשה ימים בבדי לעודד את לב העם בתשובה והסבים המלך על ידם מיד גזרו היהודים תענית וקראו צום ועשו תשובה תפלה וצדקה שימחול להם הקב״ה בי אנוסים הם מאת המלך והשרים אחדי שלשה ימים נתוועדו המלך והשדים

וכל העם מקטן ועד גדול לראות או במפלות עצמם או את הנביא מיד פתחו היהודים את קבר הנביא ההוא ולא נפקד מהם איש, ומצאו אותו בארון אבן שיש והוא מונח בתובו באילו היום מת. ויאמר המלך לא יאות בן ששני צדיקים באלו יניחו במקום אחד, בבן נוזרני עליכם היהודים שתוליכו אותו למקום רחוק מפה במרינתי. ובן עשו היהודים, ובאשר נשאו משם בערך תחום שבת אחד לא יכלו לזוזו עוד משם ולהלאה וצוה המלך להביא נמלים וחמורים וסוסים למשוך את הארון משם ולא הועילו בלום ויצו המלך לקברו שם במקומו ובנו היהודים עליו בית המדרש יפה מאד. ובראות המלך בן אמר לשריו ועבדיו נלבה נא אל מעקו (מיבה)[1] ושם קבר מחמד ונראה אם הוא גם בן שלם כמו הנביא הנזכר. וילבו שמה ויפתחו את קברו ויראו והנה הוא בלה ונבאש ועלה באשו ותעל צחנתו נכזה ונמאס. והלבו משם וניירו את עצמם וקרשו את השם, ואמרו משה אמת ותורתו אמת — אצל קבר יחזקאל נדילים עשבים ועלים נדולים אשר בלילה נוצצים בעין נקודות זהב עליהם ועושים עליהם סימנים וביום יתלשו אותם. הקבר מברוך בן נריה הוא עתה תחום שבת מקבר יחזקאל. וקבר יחזקאל הוא על שפת נחל כבר בעיר מליח וכל ההולך על קברו מנדר מעות לשמן להדליק על הקבר ההוא ועוד שם פלא נדול, הרוצה לשמור מעותיו מניחו על קברו של יחזקאל ואי אפשר לשום אדם לקחתו משם. נדולה מזו הפליאה אם מת המניח מעותיו שם אם יבוא יורשו מאספמיא או אף מקום רחוק מזה יובל לקחת אותו מטמון ועזבון אביו ולא זולתו. ועל קבר יחזקאל הנביא נבנה בית המדרש יפה ובתליו מוזהבים מבפנים, רק בותל המערבי הוא בולו חומר, והקבר עצמו הוא מסיד, ושלש אמות נבהו, ופתח בית המדרש הנזכר קטן מאד, וכשבאים היהודים להתפלל שמה מתרחב שמה הפתח והולכים לתובו בריוח נדול, והרבה יהודים דרים שם אלהים ישמרם חצי פרסא משם קברי חנניה מישאל ועזריה ומשם ער עין צונה (צ"ל קוצונאת) קבר רב פפא ורב הונא ור' יוסף סיני ורב יוסף בר חמא מקבר יחזקאל באתי לקבר ר' אבא אריבא, ואורך הקבר ההוא שמונה עשר אמות, והרבה קברי ת"ח סביבו, ורבים מהם מבוסים בבנר שחור אשר החיים נודרים להם, ויש קברים אשר נחשים ועקרבים סביבם ומבוסים בבנר שחור ישן ובלוי כבר שאי אפשר לשום אדם לקרב אליהם להסיר הישנה ולסדר החדשה שם ראיתי הרחיים של רבא אשר תלמידיו טחנו שם להחיות את נפשם משם באתי לקבר נחום האלקושי הנביא. משם ער עיד פרס קברי ר' חסראי, ר' עקיבא ורב דוסא. משם ער עיר טירנא (לורקיא) כחצי יום קברי ר' דוד ור' אבא בר יהורה ור' עובריה ור' סחורה ור' אבא מטידני (מלורקיא). והלאה קבר צדקיהו המלך משם לעיר קופה קבר יכניה מלך יהורה ובנין נאה עליו והעיר מלאה יהודים מא"י. משם לסורא היא מתא מחסיא מהלך יום ומחצה, ושם נקברו רב שרירא נאון ורב שמואל בן חפני הכהן וצפניה בן כושי בן נרליה הנביא, ועור הרבה צדיקים אין מספר להם. משם נסעתי למדינת עילם ער עיר שושן, ושם ראיתי ארונו של דניאל תלוי על לב נהר חדקל בין שני עמודי ברזל בשלשלת, ונבוה מאד ער שנראה מרחוק, וארונו נוצץ בעין זהב והענין אשר תלהו באמצע הנהר הוא בן: כי מאז ומלפנים היה קברו בצד אחד מהנהר ונתברך אותו הצד מאד מאד, ובצד השני לפעמים נתייקרו התבואות ולפעמים הוזלו בדרך העולם וכראותם [היושבים בצד זה] בן עשו מלחמה עם הצד שכנגדם לאמר שיחשבו עמהם כמה שנים שרניאל קבור אצלם, ויהיה עתה קבור מצר זה כל אותן השנים בכדי שגם הם יתברכו, ער שנעשה השוואה ביניהם לתלות ארונו באמצע הנהר לראותו משני הצדדים, כי הנהר חדקל נמשך באמצע העיר שושן והעולם ספרו לי לאמר, שעל פי הרוב הספנים שהם חסידים נצולים בשבאים בספינותיהם תחת הארון ההוא והרשעים נטבעים, כי כל הספינות מובדחים לעבור תחתיו ואין בדירה להם והניצולים שמה סימן טוב להם שיצולו וימלטו כל הימים אשר נוסעים משם ובמים אשר תחת הארון נראים דנים וראשיהם נוצץ במו זהב, ולבבוד דניאל הנביא לא יפרשו רשתות אצל ארונו תחום מזה ותחום מזה לצור הדנים. וראיתי שם מין נמלים במו סוסים ורנליהם דקות מאד והם רצים מאה ושלשים פרסאות ליום. בשושן יש ס"ה בתי בנסיות ובתי מדרשות, ודרים שם כ"ה אלפים בעלי בתים, אלהים ישמרם. משם באתי לקבר עזרא הסופר. פעם אחת אירע שנשבר הבוך אשר ארונו של עזרא הסופר בתובו, והיה שם רועה אחד מרעה את צאנו ולא ידע וישבב במקום הוא על קבר עזרא ונרדם בשינה, והנה בחלומו איש זקן עוטה מעיל ויאמר אליו אני עזרא הסופר קבור פה ונשבר קברי לבן אל תתמהמה ולך נא אל היהודים יושבי עיר הזאת ואמור להם שיפנו ארוני מפה אל מקום פלוני, ואם לא יתנם שר העיר אזי תאמר אליו שיבוא דבר (מנפה) נדול על עמו. ויהי בהקיצו הלך אל היהודים וסיפר להם את חלומו, מיד הלבו היהודים עם הרועה הנזכר אל שר העיר ודחה אותם ואמר חלומות המה מיד בא דבר נדול בעיר ההיא ומתו יותר מחצי יושבי העיר, ובני ישראל לא נפקד מהם איש. מיד שלח אותו השר ליהודים שיעשו עם קבר עזרא באשר פקד עליהם.

והוציאו היהודים את ארונו משם והעמידו אותו בכוך אחר תחת רשיון שר אחר, ובנו עליו בית מרשׁ גרול בנין מהורר מאר, וכל העובר עליו נורר צדקה ושמן למאור, כי יומם ולילה לא תכבה עליו השמן זית כמו על קבר יחזקאל. ולפעמים נראה בלילה על קברו עמורא רנורא העולה מקברו ער הרקיע, וקבר הלז נראה למרחוק ער שלש וארבע פרסאות. משם נסעתי לבבל ושם נמשך הנהר הנדול נהר פרת, ושם ראיתי הבית הנדול של נבוכרנצר הרשע, אך הוא חרב ואצלו עומר ביתו של רניאל ועריין עומר ביפיו באילו נבנה בשנה זו. וביניהם חלון קטן שהיו מריצים האנרות מבית זה לזה. ובביתו של רניאל עומרים ער היום שלשים בסאות שישבו עליהם חכמיו ובימין הבית חלון קטן פתוח נגר ירושלם, ולפני ביתו מונח אבן נרולה מאר ואמרו לי היהורים שתחת אבן זאת טמן רניאל כלי המקרש. פעם אחת אירע שרצו השרים לחתור מתחת האבן ולהוציא המטמון משם, כיון שהתחילו לחתור מתו מיר כל החופרים, וזה זמן לא כביר אשר נמנו ונמרו ג"כ לחתור אך העריכו לחפור רחוק הרבה מהאבן, ובשהגיע בערך ארבע אמות משם מתו החופרים, והעומרים סביבם נפלו לארץ ממורא ופחר הרוח והרעש שיצא מהחתירא. מיר צוה השר לבסותו, ואולם נראה ער היום סימני החפירה. גם הייתי על עליתו והוא בנוי כלו משיש ומרמרא ושם התפלל רניאל גם הייתי בבור אריות של רניאל, ובבבשן האש של חנניה מישאל ועזריה, והוא ער חצי נבהו מלא מים, וכל מי שיש לו קרחת ר"ל הוא רוחץ שמה ומיר נתרפא. משם לעיר חילא חצי פרסא ושם קבר ר' מאיר בר זעירא בר חמא. משם נסעתי לארץ קוט ער הרי אררט, ושם היתה עומרת תיבתו של נח בין ההרים, וארבע פרסאות משם עומרת תיפלה אשר בנה עמר בן אלכתאב, והוא היה מלך ובנאה מעצי התיבה, וקרוב משם עומרת בית הכנסת מעזרא הסופר ע"ה ובכל יום כפורים ותשעה באב באים יהורים מרחוק להתפלל שם והרי אררט המה ארבעה, שנים כנגר שנים, והתיבה היתה עומרת ביניהם ושם ינרל עשב מר מאר ובכל יום נופל עליו טל מתוק מאר ובני ארם אשר שם מערבים העשבים האלו עם הטל ואוכלים אותם, ומעמו כטעם המן, וכל אחר בפני עצמו אי אפשר לאכלו. משם נסעתי למנרל אשר בנאו רור הפלנה, והוא חרב, ואעפ"כ עריין נבוה מאר כמעט תחום שבת ורחבו שש (שתי) מאות וארבעים קלאפטר ו) והלבנים כ"א שני שפאן (זרזות) רחבה ושפאן אחר עוביה, ואצל המנרל הלז עריין מונחים נלים מאותן לבנים. וביניהם נחשים ועקרבים ומסובן לנסוע שם, והעומר על המנרל אמרו לי שיבולים לראות על עשרים פרסאות. משם נסעתי לקהלה קרושה נפחא ושם ביהכ"נ של ר' יצחק נפחא, וקברו לפני ביהכ"נ שלו. משם באתי לנציבין ז), ושם ראיתי בית הבנסת ובבותל הבנסת פתוחי אותיות עזרא הסופר על אבן אחת והיא קהלה חשובה. משם נסעתי לארם צובה היא חלב ושם שמר אברהם אבינו את צאנו. משם באתי ער הר חרמון והר הלבנון והר שניר, ובראש הר חרמון תיפלה חריבה ומלפניב היתה נקראת בעל זבוב. משם באתי לארץ עו: וכל הארץ ההיא חריבה. וראיתי שם קבר אחר שמונים אמות ארכו ואמרו לי שהוא קבר שם בן נח. משם לרמשק ומשם לשלוניא חצי חלק מנשה, שם ראיתי חיות ארבע אמות נבהם מנומרים הברבורות בכל מיני צבעונים ושלש עינים להם, ומינים זבובים ביונים. משם באתי קרוב לירדן אשר שם נאבק יעקב אבינו עם המלאך ועריין ניכרים הפסיעות אשר דרכו שמה משם כאתי ער המים הנקראים מי מרום, וראיתי שם מין קרעפסין (עקרבים) קרנים להם ומנומרים לבן וארמרם. משם נסעתי ועברתי נשר אחר הנקרא נשר יעקב והוא בחלק נפתלי והירדן נמשך למים אשר תחת הנשר ויוצא מצר השני והולך לו בפני עצמו. משם באתי לעיר קרש נפתלי, ומשם אל הר רשן בחלק זבולון. משם באתי לבור יוסף הצריק אצל הררך והבור איננו עמוק משם באתי לרותן ומשם להר תבור, ואצל אותו ההר מעין יפה וצלול, משם נסעתי ער נהר פישון, ועברתי את הנשר אשר נבנה עליו. משם ליזרעאל חצי חלק שכט יששכר וחצי שבט מנשה ושם הרבה בתי בנסיות והלומרים שם הם רחמנים ועשירים נרולים ולפני העיר יש באר מים חיים וטובים מאר. ומצר השני עמק נרול ונקרא עמק יזרעאל והרבה כרמים סביב העיר משם באתי ער המערה אשר בה זן עובריה הנביא את החמישים נביאים שנחבאו בפני איזבל, ועריין יכולים לראות בכותלים כמין תיבות שבו היו ספרים מונחים ובסאות שישבו עליהם משם נסעתי למקום רחוק ער שעברתי נחל נעש ושם ראיתי צפרדעים נרולים כאווזות ובאתי אל העיר דידא היא מצפה ובה יהורים הרבה ה' ישמרם. ומשם עברתי את עמק רפאים, והנעתי בין שני הרים נדולים מיהורה ושם נלחם דוד המלך עם נלית הפלשתי. והמערה אשר היה בה קרובה לשם והיא נרולה ויפה מאר. ואצל אותם ההרים מצד אחר עמרו ישראל ובצד השני עמרו הפלשתים. משם נסעתי להר המוריעים לבני דן ועליו נבנה כרך נרול. ושם קבר יוחנן בן מתתיהו ובנו יהורה המכבי והרבה קברי חשמונאי. משם באתי לקבר שמשון הנבור ועליו נבנה בנין יפה ומפואר באם השרה. משם באתי לעיר אשתאל,

ובאתי אל נחל שורק ושם ראיתי מין קרעפסין כמו ספינה קטנה, ועברתי את נחל שורק ובאתי אל עיר אשקלון לבני שמעון, והיא עיר ואם בישראל משם באתי לעיר עזה, ועברתי את נחל גרר ומשם עברתי דרך רחוק את מדבר באר שבע והנעתי למקום אשר אל׳הו הנביא נרדם שם תחת האלון הנקרא וואבהולדר בוים, ושם נראה אליו מלאך ה׳ ואמר לו קום אבול ולך והראה אל אחאב. ושם נרילים כל מיני בשמים טובים ומשם באתי עד המקום אשר הגר הניחה את ישמעאל תחת רותם אחד, ושם באר ומעין טוב ונקרא באר ישמעאל עד היום משם נסעתי עד הר קפיאס. ומשם עברתי את המדבר הנורא הוא מדבר שור, ועל ראש ההר נבנה בית תיפלה וחרבה עתה ונקראת בית בעל צרק אלהי כותיים. ותחת ההר קבר פומפיום קיסר. ומשם עברתי אל ארץ קפיאס וארץ פלשתים עד מצרים ישנה והיא חרבה. ושם ביהכ״נ גדולה ונבנית על שמונה עמודים ונקראת בית הכנסת של משה רבינו ע״ה, וארון הקודש הוא בבות׳ל מערבי, ושם דרים השמש ואשתו לשמור את בית הכנסת והנר תמיד, ושברו מקה׳ל מצדים חדש. ושם מערות גדולות ואמרו לי שאוצרות של יוסף הצריק שם משם שתי פרסאות למצרים החדשה ובאתי שמה, גם באתי לפיתום, ולפני העיר כל הארץ טיט ורפש והרבה נחשים ועקרבים, והיא עיר יפה וחזקה מאד, ומנדלים הרבה בתוכה, ואמרו לי שאין זאת פיתום הנאמרת בתורה משם נסעתי לרעמסס, ומרעמסס לעיר און ובין שניהן ירוץ נהר טרינוס, ולפני העיר גינה אחת מלאה אפרסמון ובאר מים חיים זכים מסביב הגינה וריח הגינה הולך ומריח עד תחום שבת. משם באתי למקום אשר הלכו ישראל דרך ים סוף ואינו נראה שם רק בשבולת הנהר לבנה וגדולה מאד, ומרחוק הוא נראה, וחודש אחד בשנה הוא מסוכן לנסוע שם מחמת רוב הנחשים הגדולים. ומין דגים באים שם בחדש ניסן ובתמוז ומזיקים כל הבא לפניהם ומשם לרמלה, ומשם אל הים הגדול עד עכו לבני אשר, ומעכו באתי לעמק צעננים, והעמק ההוא מלא מים ורפש ושם אהל חבר הקיני ושם המיתה יעל אשת חבר הקיני את סיסרא והעיר שמרון איננה רחוקה משם, ובה בנין יפה מאחאב מלך ישראל משם באתי לצפת והיא נקראת שפעט, ושם י״ז בתי כנסיות ושנים מהם חרבו בעוה״ר

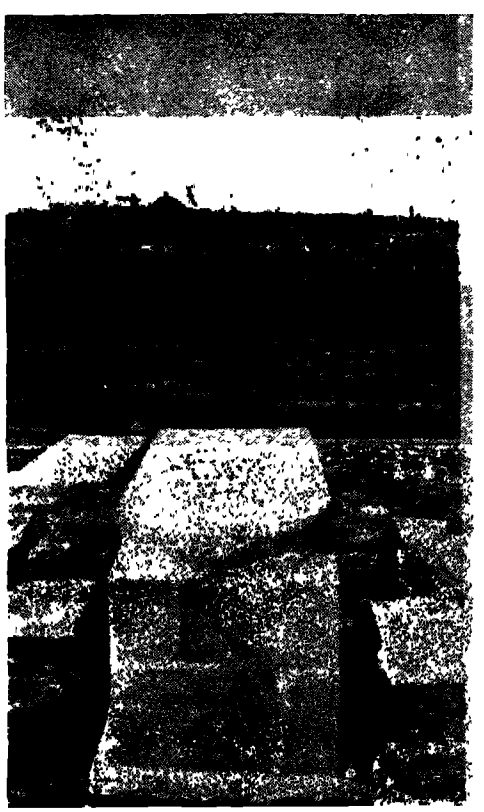
הערות:

א) כל זה לקח מספרו ר׳ פתחיה ב) גם זה נזכר שם והם מרגליות. ג) גם זה שם... ד) עי׳ שם. ה) כלומר באיזה מצב הוא גופו אם הוא נרקב ונבאש או הוא קיים וריחו טוב, וזה להם האות כי הוא נביא אמת ו) מדה של שלש אמות בערך. ז) כבר היה בנציבין וכנראת בא שם פעם שנית, וכן מזכיר להלן שכא למצרים, וגם זה פעם שנית וזו ראיה כי לקח דבריו ממסעות אחרים.

[1] Venedig—Venice. [2] Buda [3] Kamenetz-Podolski [4] Jassy. [5] Galatz [6] Donau—Danube. [7] Adrianople [8] Scutari. [9] Angora. [10] Chios [11] Allepo [12] Gallipoli. [13] Rhodus. [14] Cremona [15] Sophia(?) [16] Nisibis [17] Cristals [18] Bagdad [19] Mecca

ב

בירושלם יש שלשה בתי בנסיות והרבה בתי מדרשים וישיבות, ובית המקדש חרב בעוה״ר ובות׳ל מערבי עדיין עומד מהבנין הישן. ולפרומה הוא בית המדרש של שלמה המלך ע״ה ולפני העיר היא ציון בית קבורת מלכי בית דוד ועליהם נבנה בית תפלה של ערביים, ולא רחוק משם אבן אשר נשחטו עליה התינוקות עבור זבריה הנביא ע״ה ורמם היה שותת עד שערי ירושלם. בשיפוע ההר מקום האמה

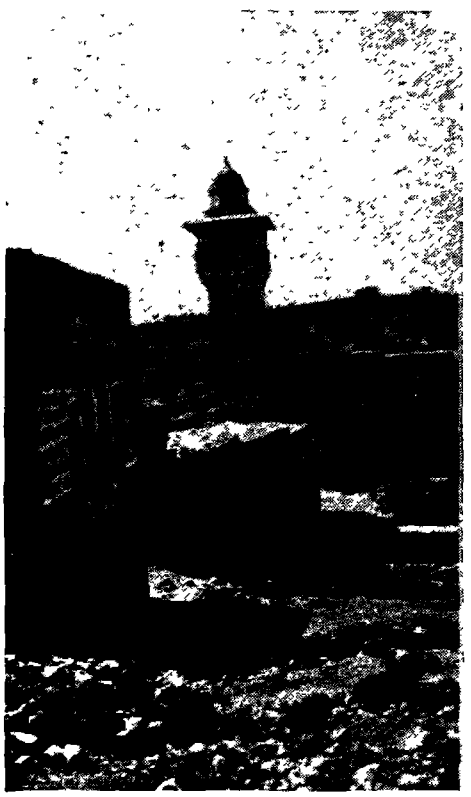

הר הזיתים בירושלם

התחתונה אשר שחטו שם הזבחים, והאמה העליונה היא נגד מגדל דוד והר הזיתים הוא מצד מזרחה של ירושלם ובראש ההר קבר חולדה הנביאה ובשיפוע ההר בית החיים ושם קבר זבריה הנביא נחצב מסלע, ובית גדול הנקרא יד אבשלום ושם נ"ב קבר עוזיהו המלך. ומי השילוח שותת ויורדין עד עמק יהושפט ועד באר יואב בן צרויה ובעמק יהושפט הרבה מערות וקברים מצדיקים ובפרט רבינו הגדול ר' עובדיה מברטנורא נ"ע ועל הר הזיתים יבולים לראות חומות העזרה. ומתחת הר הזיתים הוא ביפה והוא מקום אפר פרה אדומה, ומשם היו יבולים לראות (להביט) לבית המקדש ובעמק יהושפט בין שני הרים שם ני בן הנום ועל צד מי השילוח על ההר היא מצודת ציון אשר שם נמשחו מלכי בית דוד. ונגד בית המקדש הוא היכל המלך דוד ע"ה ומגדל דוד המלך. ומשם הולכים מתחת להר הבית עד הבאר הנקרא אבן שתיה, ודוד המלך ברחו וחפרו קורם בנין הבית והוא באמצע העולם לדרום ירושלם היא מערת צדקיהו המלך וביהב"נ של אליהו הנביא ז"ל, ובבותלו ספר תורה ושם חקוק שם על הבותל ואין שום אדם ראוי ליגש שמה עד ביאת המשיח וקרוב משם מערה אחת אשר מצאו שם שדרה אחת ארבעה קלאפטר ארבה ותלו אותה בשער ארמון ירושלם לפלא

בית לחם, על פרשת הדרך קבר אמנו רחל ז"ל, ובנין יפה עליה, ואחר עשר אבנים נבנית ועליהם אבן גדולה ובולם נעשו אבן אחת, ויעקב אבינו בעצמו בנאו. ועל צד השני קבר צרקיהו בין קבר רחל וירושלם אצל חרן באר אחד ואבן עליו וארבעים איש אינם יבולים לנשאו משם, והבאר עמוק שלש מאות אמות. אמנם עתה הבור ריק אין בו מים בפי חלחול, שם נר החוזה אשר התנבא לדור המלך.

חברון, היא קרית ארבע, שם ההיכל אשר בנה אברהם אבינו ע"ה מאבנים גדולות, ואורך ההיכל ההוא ב"ח אמות, והתוגרמים מדליקין שמה נרות הרבה, ומתחתיו מערת המכפלה ושם קבורים אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה, ושם ירדתי ט"ו מעלות עד שבאתי אל מערה רחבה, ובאמצע המערה יש שער בסלע ועל השער מונחים חתיכות עבות מברזל וגדולות מאד ומשם יצא רוח גדולה אשר אי אפשר לבוא שם עם נר או אבוקה ואף א"א לאדם לעמוד שם חצי רבע שעה מפני הרוח הגדול, כי חלשות לאדם הוא, והבנתי בי שמה האבות קבורים והרבה מעות פזרתי עד שהרשוני לבוא שם ובשעוברים מעל המערה אל שוק חברון רואין שם חלון קטן שהולך מתחת לארץ עד האבות למערת המכפלה בשוק העליון בחברון

מגדל אברהם במערת המכפלה

קבר אבנר בן נר ותיפלה בנויה עליו, וקרוב לו קבר יואב בן צרויה, ובשיפוע ההר קבר ישי אבי דוד, בבית החיים שם מערות מצדיקים לאין מספר, ובאמצע הבית חיים, מצבת הרב הגדול בעל ספר ראשית חכמה הוא ר' אליה די וידאש נ"ע ולפני העיר הוא מקום אלוני ממרא ושם האשל שנחלק לשלשה חלקים אשר השענו שם שלשה מלאכים ובאמצע אבן גדולה של שיש במו שלחן אשר אכלו עליו המלאכים, והעץ נחמד ופירותיו טובים למאכל ושם התפללתי ואבלתי מפירות האילן ההוא על השלחן הנ"ל. ואצל האילן ההוא המקוה אשר טבלה שרה אמנו שם, והמים מתוקים וזבים בה, ושם מקום יפה שעמד אהל שרה ובאר אברהם ומים טובים בו. ומבאר להמקוה מאה אמה ואבן גדולה שם ב"ח אמה והוא על ההר ועליו מל עצמו אברהם אבינו ע"ה ועתה נוטלין משם חול לשום על מילת הילדים. ושם ראיתי אהל אברהם וארבעה פתחים לו. ומשם לצד מזרח שני ימים היא מערת אדם הראשון ומקום אשר בו הרג קין את הבל אחיו, בך היא בקבלה להם.

בית אל, שם קבורת מנקת רבקה ומצבת אבן עליה, ויער אלישע הנביא ואצלו היא עיר סלע רמון, והרים גדולים הנקראים הרי בית אל.

ועתה אבתוב מיבנה, משם למערב ירושלם מצד לוד ביהמ״ד של ר׳ אליעזר הגדול, ושם קבר רבן גמליאל בכיפה גדולה, ור׳ לויטס קבור בביפה קטנה, והרבה צדיקים אשר שמם לא נודע להם. ועתה אודיעכם חידוש גדול כי מחדש המציא לנו ערבי אחד דרך מבוא לקבר אהרן הבהן בהר ההר, ובתחבולות גדולות העלה אותנו על ראש ההר, כי הוא מבל צדדיו שוה כמו בותל, ושם בראש ההר מערה בתוך מערה וכל בתליו מלאים כתב חקוק משנים קדמוניות, ועל ההר קבר בנוי ובתוב עליו מכתב ערבי „בן עמרם״ ומערה החיצונה מלמעלה על החקיקה הנ״ל כתוב בלשון ערבי בתב נדול „אהרן הכהן בן עמרם״, והכתב אשר על כתלי המערה א״א לשום אדם לקרותו, בי אינם יודעים איזה כתב הוא, וביותר שכמעט מחוק הוא ובאותה מערה מדליקין חמאה תמיד לבבוד אהרן הבהן ע״ה למזרחה של ההר המדבר הגדול והנורא ושמה קבורים מתי מדבר, קצת קברים ראיתי והמה דקנים וקצתם מתים בהם, וקברים נדולים המה, ובקבר אחד ראיתי צלע אחד רחב שלשה טפחים. משם עברתי דרך רחוק מאד במדבר זה עד שבאתי לעיר נדולה סלע מדברה. משם נסעתי וסבבתי את ים סוף עד עיר ערד ובני ישראל שמה. משם באתי לסלע המחלוקת והוא סלע נדול. ונסעתי עד עיד הנקראת טוזלי שיהד, והיהודים קודין אותה עיר המלח ושם משדפות הים שעושים ממנו המלח. משם נסעתי עד הנגבה אשר בה גרל עץ אפרסמון ומשם נסעתי עד הר ובו מערה ונקראת מערת שאול, ושם חתך דוד כנף מעיל שאול. משם נסעתי ועברתי מדבר ירואל, ועברתי את הנהר נחל קדרון, וקרוב משם ראיתי את נציב מלח שנעשה מאשתו של לוט, והראו לי הנציב מלח אחר חצות לילה והיתה שלמה בקומתה ושתי שעות קודם עלות השחר לא נשתייר ממנה דק בערך שני טפחים מן הארץ נבהה ושאלתי אנשי מקומה עליה והשיבו לי שתיכף אחד חצות כשהיא בקומתה באים עיזי כפר „החורבה״ ועיזי צוער במה מאות ומלחבין אותה עד שני טפחים מן הארץ ואי אפשר להם ללחוך יותר. ובכל לילה ולילה היא צומחת כן משם באתי עד מקום סדום ועמורה שנהפבו בים ואותו מקום הוא שחור וכמו עשן וערפל עולה תמיד ממנו. ומשם נסגתי אחור ובאתי אל הסלע הנקרא אבן בוחן משם נסעתי ובאתי בדרך רחוק עד עיר עלמות לבני בנימין על שפת הירדן משם הנעתי למקום שהעמידו ישראל י״ב אבנים בעברם את הירדן ובאתי לשיטים בעברי את ערבות מואב. משם באתי לעיר נבו אשר לבני ראובן ושם הר נבו שהוא הר נדול ויפה ופשוט [מוצק ותלול] וא״א לבוא בראש ההר ההוא, ועליו מת משה רבינו ע״ה, ואולם לא ידע איש את קבורתו. ולא רחוק משם שני הרים נדולים זה כנגד זה, על אחד נבנה תיפלה והיא חרבה ונקראת לפנים בעל פעור ושם עבדו ישראל לבעל פעור, ועל השני מזבח חרב שהקריב עליו בלעם הרשע קרבנות [למלאות רצון] בלק לקוב את ישראל. והעיר אשדות איננה רחוקה משם והיא בין הר נבו ובין הר פעור משם באתי לעיר חשבון והיא עומדת על הר נבוה מקום גנות ופרדיסים. משם באתי לעיר ערוער ולפני העיר משוך נהר ארנון משם עברתי את ים יעזר עד שבאתי לעיר יעזר לבני נד, ושם הרבה בתי כנסיות משם באתי להרים נדולים אשר מהם נובעים נחלי ארנון נהר אחר נובע מראש ההר. ומשם ולהלאה מתחיל המדבר הנדול והנורא הנקרא מדבר ערבה. ובמדבר הזה ראיתי חיה קטנה וראשה צבע בלא (ירוק) ושתי קרנים קטנים לה ובשרוצה לקפוץ תוקעת קרניה בארץ וקופצת כנובה בית משם נסעתי עור ועברתי את הירדן עד אשר באתי להרי אפרים לבני אפרים משם נובע הנהר נחל ברית וזהו מקום אליהו ז״ל אשר החביא את עצמו מפני אחאב והעורבים הביאו לו לחם ובשר, עד אשר באתי לבית תיפלה חריבה ולפנים קראו אותה בית איש הלוי, ותומר דבורה שמה משם באתי לדמה והמכם מאיש אחד שם חמשה טאליר. משם לצור, ומשם לצידון, ושם הכפר של האלמנה צרפת אשר פרנסה את אליהו משם עברתי את הים הנדול עד אלבסנדריא, ושם הולך נהר נילום

ג

מעתה ראוי לנו לספר דבר חידש, ואפשר אשר מעולם לא עשה אדם מה שעשיתי אני, למען יורע בעולם ולא יפקפקו עוד בדבר באשר היה להם ספק ופקפקו עד עתה, בענין עשרת השבטים, בי יש אנשים שאמרו לי שיש מקום אשר דרים שמה עשרת השבטים ויש להם מלכים ושרים ומנהינים ואינם חסרים דבר טוב דק המקדש והנבואה, ויושבים שלוים ושקטים והרבה אומות נותנים להם על ברחם מם בכל שנה ואם איזו אומה מורדת בהם עושים היהודים עמם מלחמה עד דרתם ומכניעים אותה ומקום מושבם, יש אומרים, קרוב לנהר סמבטיון, וי״א מעבר לנהר סמבטיון, וי״א מעבר לנהר נוזן, וי״א מעבר להרי חושך, וי״א שיש להם מלכים

ממלכי יהורה באמת אני אומר שלא נתתי לזה אמונה שלימה ויפג לבי מלהאמין זאת הואיל ואנו בגלות מר כזו בכן הנני נשבע לכם באלהים חיים אשר בירו נפש כל חי כי לא אשקר אות אחת ממה שאכתוב לכם פה, וחלילה לי מעשות זאת; ויהי בשנת ש״צ לפ״ק ואני הייתי באלכסנדריא של מצרים והיא נקראת אלכסנדריא על שם שבנאה אלכסנדרוס מוקדן, ובהיותי שם רברתי עם אנשי העיר ההיא ארות עשרת השבטים, זה אמר לי בכה וזה אמר לי בכה בדרך העולם, ויהי בנסעי משם לעיר מצרים אמרו לי איך שבאו אינדות מסלנעק (סלוניקי) עם הקראוואן מלאות ספורים ארות היהודים שהולכים ומתגברים מעבר לסמבטיון על האומות ומחריבים את ארץ פריסטריאן [1] ואת אנשי בושים לבנים הנקראים ווישה מארין [2] בל״א ובלשונם מארי פרנקוס והמה תונרמים ולשונם לשון אספמיא עבור אשר מרדו בהם והסירו עול המס מעליהם וכשמעי זאת קמתי להורות ולהלל את השם הנורא אשר עריין לא זזה חביבותיה מגבן לקיים מה שנאמר לא יסור שבט מיהורה. בשנת שצ״א לפ״ק נסעתי בים מאלכסנדריא לעיר סלנעק (סאלוניקי) ואז אמרו איך שבא קאראוואן מארץ המרחק לקנות ברזל, ושאלתי עליהם מאין באו אלה? וענו ואמרו מארץ החובש [3], והם נושאים ברזל מפה סלנעק לעבר הנהר סמבטיון או שנסתי את מתני והלכתי אל הקארא־וואן באשא והוא ראש הסוחרים מאותה שיירא, ושאלתיו ארות הנסיעה המרחק וההוצאה, והשיב בי המרחק ירוע להש״י, פעם י״ב חדש פעם שמונה פעם ששה ופעם חמשה חרשים, הכל לפי העת והעונה, ונילה לפני כל הדרך מעיר לעיר ממש ער מעבר לסמבטיון. ואמרתי הואיל וכן שמכיר אני בלשונם וררכם אסע עמהם ויעבור עלי מה, ושאלתי אם אוכל נ״כ לקנות ברזל כרי להרויח מה, ואמרו כולם הן. הלכתי עור הפעם לבאשא הנ״ל ונשאתי חן בעיניו ונשבע לי אם אסע עמו שלא יניעני שום נזק משום אדם, ויום יום הסיתני רוחי לנסוע עמו. מיר הלכתי עמו להריין התונר שיכתבני בפנקס שלו שאני נוסע עמו וכי הבאשא מחויב להעמירני בחזירתי לפה סלנעק (סלוניקי), או להביא ממני אגרת ממקום שעזבני שם והרבה יהורים הלכו עמי לבאשא לרבר אורותי שאסע עמו למען יורע להם דרך הסמבטיון באמת ובאמונה. — ואם הייתי רוצה להאריך מנסיעה זאת איך עברתי מרינות וערים ימים ומרבריות לא יספיקו אלף ניירות, אך אומר אני בקצרה: באתי ער מעקא ונורא, ושם קרוב לים סוף קבר מחמד נביא השקר של הישמעאלים. משם באתי למרינת סיקיטני איסטרי והמרבר חבור בצדו רהיינו מצר מרינתנו, ושם ראיתי חיות משונות בעלי חמש רגלים ושלש עינים ושש אמות קומתם, והרבה יהורים דרים שם. שם המרינה וישה מאורי, ובני רכב יושבים במרינת ערביא פולקס בכל הערים, וים הורו אינו רחוק משם, ובתוך הים הרים גרולים אין מספר להם והם איים מלאים ערים ויהורים בתוכן, והרבה בשמים להם ובסוף וזהב לרוב. ואני לא עברתי את ים זה רק ביבשה הלכתי דרך המרבריות של ארץ הורו ער הרי חפתון, ער אשר באתי לעיר קיבר, ומשם לעיר רברזאבן אצל הנהר נגיאם וזהו נהר נוזן. והערים אשר שם הם ערים גרולות מלאות כל מיני סחורות משם לעיר נינה על שפת נהר נוזן נ״כ. משם מתחיל מרינת קוליקוט, ושם אינם אוכלים בשר בהמות או חיות או עופות רק כל מיני פירות וקטניות חמאה וחלב ורבש שקורין צוקיר [4]. וביתיהם בלא ננות כמו בתי חצרים, ומלבושיהם כולו משי, ומאמינים בנביא השקר עלי. משם מוצא הפנינים שקורין פערל [5] וראשי בשמים. ומעבר למרבר קוליקוט הוא נהר סמבטיון והוא מפסיק אינדיא רבה, ושם הרבה יהורים כחול אשר על שפת הים, ופרורים היהורים אלה מאלה, רהיינו קצתם דרים מעבר למעקא ונורא וקצתם דרים מעבר למרבריות קוליקוט ורדך רחוקה הרבה ביניהם. וביניהם דרים אומה חזקה מהישמעאלים ותמיר מלחמה בין היהורים ובין הישמעאלים שם והערים אשר על האיים הרחוקים בים הורו אין מספר להם, ואני לא נסעתי דרך המרבר קוליקוט מפני סכנת הדרך, ונסעתי דרך הים והוא קרוב יותר. ועל הספינות לא תמצא שם חתיכות ברזל רק הכל בחבלים ובעבותות קשורים. ונסענו ער בואנו למרינת מארי פראנקוס, ער העיר שווילייה, והיא עומדת על הספר מארי פראנקוס ומשם שני ימים לנהר סמבטיון. ועל קצת מקומות ביבשה ראיתי אש בוער ועל קצת מקומות מים, ומעלה עשן כעשן הכבשן, ואמרו לי שהוא אש של ניהנם כמו באיטליא ההרים הנקראים מונטיני רסיציליא, ומחוץ לעיר תחת ההרים יוצא אש גרול ובוער ער לב השמים. ארבעים פרסאות בלב ים עומר יער עם אילני זית ומבין האילנות יוצא עשן נדול ואמרו ג״כ שהוא מגיהנום, ועל הים צפים מלמעלה גפרית ויהי בבואנו סמוך להעיר הקרובה לסמבטיון שמענו קול מהומה ורעש נרול כמו רעמים ויותר שקרבנו להעיר הקול הולך וחזק, ושאלתי מה קול ההמון הזה באזני וענו ואמרו שהוא קול רעש הסמבטיון. וכבואנו העירה אמרו לנו אנשי העיר שאי אפשר לנו לזוז מקיר העיר וחוצה מחמת שהמלך פריסטיריאן העמיר שומרים על שפת הסמבטיון מפני נורל העושק אשר היהורים מעשיקים לבני פריסטיריאן. והמלך פריסטיריאן הוא

ישמעאלי והוכרחנו לפרוק את משאנו פה העיר ונתעכבנו שם שלש שבועות ובהיותי שם שאלתי ביני לבינם על כל ארותיהם (עשרת השבטים), גם שאלתי הואיל וא״א לעבור אותו הנהר מנורל רעשו וזריקת אבניו על מה ולמה השימו שומרים סביבו? וענו ואמרו באמת כל ימי השבוע אינם שומרים את שפת הנהר רק רצים ושבים זה בכה וזה בכה לעשוק ולגזול לכל מי אשר ימצאו רק שתי שעות קורם השבת באשר ינוח הנהר מזעפו וישקוט אז מתאספין השומרים לשמור סביב הנהר כי אז באים היהורים מעבר הנהר. ואולם אין השומרים עומרים שם למען ילחמו עמהם, רק בשיראו מרחוק ביאת היהורים רצים השומרים ומתפשטים לערים הבצורות ומוריעים להם שיסנרו בערם הערים כי היהורים באים עליהם. גם בשבת אינם שומרים באשר יורעים שיהורים לא יעברו את הנהר בשבת. ויהי באשר הניעו שתי השעות קורם השבת לא שמעתי שוב שום רעש או קול המון, ואמרו לי שכך דרכו של הנהר כל ימי המעשה הוא הולך וסוער וסמוך לשבת ישקוט וינוח ער מוצאי שבת, ובשסוער הוא זורק אבנים גרולות ער כמו בית בנבהו. גם באותה העיר אשר אני בא הראוני את חרבותיהן ואת נתיצות ושבירת החומות אשר באו עליהם היהודים, ותעז יד היהורים עליהם וישחיתו את יבול הארץ ולא השאירו להם מחיה, ושה ושור וחמור ואוצרותיהם בזזו איש לו, ואולם עתה בנו את החומות סביבות העיר וישפבו עליה סוללה נרולה מסביב. ובינם לבינו שאלתי על ארותיהם החזק הוא העם (היהורים) אם רפה ובמה הם מנצחים את אויביהם, ואת ארצם היושבים עליה אם שמנה היא אם רזה, ומה ענינים? והוריעו אותי כל רבר שורש ומבח השמחה הגרולה על זה זלגו עיני רמעות, אך מתנבר הייתי לפניהם למען לא ירגישו כי אני יהורי, כי היה צרה נרולה לי מכח לחיצת היהורים ושאלתי מה הוא השער (המקח) בער צענטר (כבר) אחד ברזל מעבר לנהר, וענו אותי כי בער כל צענטר ברזל נותנים צענטר זהב, כי הרריהם עפרות זהב, ואין להם מטבעות מוניטין, רק חתיבות זהב ממשקל נרול ער משקל קטן מאר, ובהם נושאים ונותנים. והארץ ההיא רחבת ירים ארוכה ורחבה, ובה כל מיני פירות בשר ורגים ועופות לרוב ואינם לובשים בנרים מצבע שחור כימיהם. ושם עץ עושה פרי כמו פלפול וקירה וקנה וכל מיני בשמים גם אמרו כי מארץ פריסטר־יאן עור שתי מרינות ער הנהר הסמבטיון ובמרינות אלה בשארם הורג בהמה רגין אותו ברוצח למיתה. והנהר ההוא שבע עשרה פרסאות רחבו, וכל ימי השבוע הוא סוער וזורק אבנים וקול הרעש נשמע למרחוק שני ימים מהנהר וביום הששי שתי שעות קורם שבת ישקוט וינוח והנהר יחרב וינוח לא ממים לבר אלא אפילו אבן קטן לא נראה שם רק חול לבן בשלג ורק מאר, ומוצאי שבת מתחיל לרעוש ולסוער כבראשונה. וכן שמעתי אני, והגוים אשר סביבו אינם שותים מימיו ומונעים כל בהמה וחיה מלילך שמה לשתות מימי הנהר ההוא באשר יאמרו כי מים קרושים הם. כל ימי השבוע רצים ורגים במשלחתם ובשבת ינוחו ממילא אין ראוי לאיש לשתותם וכל מי שמוכה בשחין רע או חטטים בראשו וירחץ שמה מיר נתרפא, וגם זאת ראיה להם שהוא קרוש אומרים כי מעבר לנהר בלו יהורים ועשרים וארבעה מלכים להם, וכל מלך יש לו מרינה בפני עצמו ובהן ערים נרולות ובצורות ובפרים לאין מספר. ומלך אחר על בולם והוא איש נבור חיל נורא מאר, וכשהוא רוכב על פרדו ילכו אחריו תמיד מאה וחמשים אלף נבורים מזוינים ולהם שריונים ובירונים וביד כל אחר רומח עם נציב עץ ארום, וסוסיהם נרולים ונוראים מאר ומביטים פנים ואחור, והם מלומרי מלחמה, נושבים רומסים והורגים כל הקרוב אליהם ומאכלם בשר צאן מבושל בחתיכות דקות ויין לשתות, וכשאובלים ושותים אין אדם יבול לקרוב אליהם, כי אז הסוס שלהם רוקר ודוהר ומכה וצועק אשר לקולו יצללו אזני בני אדם מרוב פחדו ונאונו, כי אם למבירו ישתוק, והמבירו שרוצה לרכוב עליו עוקר את רגליו וקושר לו את עיניו וסונר פיו בחכה ובמתג ורסן ברזל וקושרו לעמוד ער אשר הוטבעו ארניו בארץ בעומק ואז יעלה עליו הרוכב. והמלך בשבא לרכוב על סוסו מביאין לפניו סולם זהב בולו ולו שבע מעלות, ומלך ישראל יעלה על המעלות לרכוב על סוסו וכל העם אחריו. ושם המלך אליעזר אשר מלך בעת ההיא בשנת שצ״א לפ״ק. ומנהגו בשיצא למלחמה יוצאים אחריו ק״נ אלף גבורי חיל מזוינים בנ״ל והעם אשר ברגלם ילכו לאין מספר **כארבה לרוב ושתי שעות קורם השבת עוברים את** הנהר סמבטיון כי מרוצת סוסיהם לא יאומן כי יסופר אשר בשתי שעות רצים ועוברים נהר רחב בזה, ונוחים תמיד ועושים שבת בעבר זה שהיא מרינת פריסטר יאן ושם הרבה מרינות וערים וקהלות הנונעים ער מרינת אינריא רבה ומעבר לסמבטיון שומרים היהורים שלא יבואו השונאים (הנוצרים) עליהם וכל העובר ובא אליהם מיד הורגים אותו, חוץ מסוחרי ישמעאלים רוקא הסוסים שלהם אשר זברנו יבולים לעמוד שלשה ימים במקום אחר והרובבים מעמיסים עליהם כל כלי המלחמה אשר להם ושקים מלאים זאנני״ן פעפער (שבולת פלפול) ובשמים טובים למאכל למען לא יצטרכו לירד מן הסוס כל פעם, ורדים ממש עליו, ורגלי

הרובבים נסגרו מתחת לסוס כרי בשרצים מהרה לא יפול רובבו אחור והמלך אליעזר הוא איש גבור חיל למלחמה ושש אמות קומתו ובכל אמה ששה שפאן (זרזות) ובית היר מחרבו עשרה רומין (בוהן היר) ארבו ורוחב החרב שלשה רומי"ן, ועוביה אצבע ואורך החרב שלש אמות, ובשמריק החרב מתערו לא ישיבה ריקם, ומכה והורג כל הבא לפניו ורודף שמונה מאות גבורים בפעם אחת. ואנשי מלחמתו כל אחד נושא רומח, והעץ שפאן וחצי עוביו וקצתם שני שפאן, ובשבאים מעבר זה הורגים אלפי אלפים מהבושים הלבנים הנקראים מארי פראנקום*, ומבני פריסטר יאן אין עומד בנגדם, וקשתותם מזהב כלו וחזקים מאד ויתר קשתותם הם מגירי השוורים, וחץ עץ קליל להמה ובראשו ברזל מלוטש ושנון בשלשה סביניים וארבע אצבעות רחבו ונמשח ראש החץ בסם המות והנוגע בו יומת מיד, וקולעים אל השערה ולא יחטיאו ולפעמים שוהים מעבר לזה שלשה או ארבעה חדשים ולא יניחו ולא ישקוטו עד הבניעם את אויביהם ויכופו להם באנמון ראשם לארץ יגיעו ונותנים להם מס הקצוב להם מדי שנה בשנה ואח"כ חוזרים לשלום ועוברים את הסמבטיון, והמלך אליעזר הנזכר עומד במחנה ושומר את המלכים האחרים הלא המה עשרים ושלשים מלכים שלא יבואו לעזור את הפריסמיר יאן והמארי פראנקום ועור יש מלך ביניהם והוא רניאל החסיר ועניו גדול ובעונק קומתו וגבור חיל למאר ומכה אלף חלל בפעם אחת, ורירתו בקהלת רם האפרוח בארמיניא וחדרי משכותם נבנו בלם מאבנים טובות ושקועות במרגליות ואסור לאיש נברי לבוא בחדריהם ומנהג המלך ההוא בשהולך לביהכ"נ המלבה הולכת אצלו וארבעה בנים לו בחורים וגבורי מלחמה מאד, ושתי בנות צנועות גדולות ויפות אין לשער ובשיוצאות מסוה על פניהן שלא יסתכלו בהן בני אדם ויחטיאום חלילה. וגם הן לא יסתכלו בפני איש. ואמרו שכל האנשים והנשים יודעות מלאכות למען החיות נפשם בקלות והארץ לא תחסר כל בה מתבואות ופירות ומיני מגרים וסחורות, כל מה שהפה יבול לדבר, ובפה וזהב אבנים טובות ומרגליות לרוב, חוץ מברזל שאין להם בלל וכלל אבל סוחרים ישמעאלים מביאים להם ברזל ועושים מהם כלי זיינם והצטרבותם וספרו לי איך שיש למלך רניאל אבן טובה בבית גנזיו הנקרא נארפונקל, וכל ימי השבוע הוא בבית אוצרו, וקורם שבת תולין אותו בארמנו ומאיר יום ולילה בשמש בצהרים. וזה עושה לכבוד שבת, וברי שלא יצטרבו להבעיר אש ולהדלקת נרות, לקיים מה שנאמר לא תבערו אש בכל מושבותיכם ביום השבת

בשנת ש"ץ לפ"ק שאלו שני בני המלך את המלך

וחלו פני אביהם המלך להניחם לצאת למלחמה, ובעם עליהם המלך כי קטנים הם ורכי שנים. ויהי בראותם את הרכבים יושבים על הסוסים מזויינים בתפארת והוד, ותבער בהם אהבת המלחמה, כי עריין הבחרות בהם, ויאמר איש אל אחיו יעבור עלינו מה, קום ונתחזק ונצא מזויינים נ"כ לקראת אויבינו ונקח נקמה מהערלים האלה ונעשה לנו שם בגבורה וילבשו שריונים ויקחו בידונים וירכבו על סוסיהם לבל יודע למלך מדעם, וירוצו מעבר לסמבטיון, והנה אלף גבורים מאויביהם לקראתם ויתגרו שני בני המלך אתם מלחמה, ויבו בהם מבה רבה ויציעו אותם בלם ארצה, אבלום ומרקום ושארם ברגלי סוסיהם רפסו ולא נשאר מהם ער אחד. וחזרו בשמחה בהלל ותורה לה' ויהי בבואם לשלום וישמח המלך שמחה גדולה על שובם בשלום ועל נצחונם אשר ילדים רבים כאלו ינצחו את אויביהם והרוג בשונאיהם גם אמרו לי שארצם ארץ מגדלת את החיטים הטובים, ועובי החיטים במעט אין להאמין. והארמה שחורה ושמנה, ומלחלחת משמנה. והיהודים שומרים עצמם שם מכל טומאה, ובשעשיר נוגע באיזה רבר טמא זורק בגריו מעליו ביום טהרתו ועני מבבם את בסותו. ואותה השנה שלח המלך מהורו שלשה שרים גדולים ונכבדים ומתנה גדולה אתם מאת מלכם למלך היהודים אליעזר, ויעברו את הנהר סמבטיון ויביאו את המתנה לפני המלך ואגרת בקשת השלום, וירברו על לבו, ויקבלם המלך בכבוד וישלחם בקבלת שלום וברית בינו ובין מלך הורו, ויבואו השרים אל ארונים מעבר מזה לעיר סביליה* שני ימים מנהר סמבטיון. ובהיותי פה שלח גם בן מלך פריסטר יאן שרים להמלך אליעזר לקרוא לשלום ושלח אתם מנחה גדולה, וקראו אנשי אותה העיר אותי אתם לראות המתנה הנשלחת, וזו היא המנחה: איש אחר מאנשי המרבר בלא ראש אך עיניו ופיו בחזהו א) ומאכלו רק רגים ולשונו במעט בלשון נריקיש*, ופנינים שקורין פערל ארבעים חתיבות ב"א באבר אחר ארבו קצתם ארובים וקצתם עגולים ובלא נקבים היו אך זבותם וטהרתם בזוהר החמה, והמה מונחים בתיבה בערך שפאן ארבה ושפאן רחבה, ואותה תיבה נעשית מאבן הקריסטאל (ברולח) הטוב והמובחר, והיא מלאבה מפוארה, ועור היתה בה תיבה קטנה מעצי אלמוג שקורין קרעלין האלץ, שלש אצבעות רחבה ושלש אצבעות ארבה, ובתיבה זו אבן טובה והיא אבן הספיר גדולה וזבה מאד, ונותנת שמחה ממש לרואיה. אבל אנשי המקום ההוא יעצו להשרים שלא יקחו אתם את פרא האדם ההוא כי ימיתו היהודים אותו כי לשונו כלשון יון והוא ערל, והם אינם מניחים לעבור שם אך

לישמעאלים הנמולים לברם. ואצל ים האוקינוס יש ארץ מלאה מהאנשים האלה ונבנעים תחת יד פריסטר יאן. — בשנת שפ"ח לפ"ק עברו שמונה יהודים מאנשי ארצות אירופא את מעבר הסמבטיון, ויהי בבואם שמה הובאו לפני המלך ויאמר אליהם איך באתם הנה, ואיך עברתם בל המדבריות הנוראות האלה, ובין האומות החזקים והאויבים שלנו? וביותר איך חללתם את השבת לעבור את הנהר וחייבי מיתה אתם? וענו ואמרו אותם היהודים: אדוננו המלך! חלילה לנו זרע יעקב לחלל את השבת במזיד, אך נשביני בין האומות והוליכו אותנו בשבי הקשה עד קרוב לסמבטיון, ואנו שמענו שמעכם אשר יהודים אתם ובודאי לא תסגירו עבד אל אדוניו, פרקנו עולם מעל צוארנו וברחנו לחסות בצלכם וישאלם המלך אם הם תלמידי חכמים או למדו מקרא או משנה, ויענו בן אדוננו מלבנו ויתן המלך לפניהם ספר ויקראו בו ויאמן המלך בי הם יהודים באמת ובתמים ויצו המלך לתת להם מתנות גדולות ויקחו להם שם נשים גם ספרו לי איך בקהלת דם אפרוח בארמיניא יש בית המדרש בנוי מבל אבני חפץ וסגולת מלבים אשר בל מלבות אדום וישמעאל לא יערבוהו

משם נסעתי הבל על הים עד אשר פגעתי בההרים הגדולים הרי ניסאבור, ובין ההרים האלה ישיבת בני רבב ואין להם מלך משם נסעתי עד הרי ניסבין (נציבין?) דרך רחוק מאד וזה הוא מצד שני לקוליקוט ומשם מוצא הפנינים הטובים ומצד השני של ההרים מקום מושב ארבעה שבטין, דן נפתלי זבולון ואשר, ומדינתם ארובה ורחבה ועובדת בל המדבריות עד ארץ מדי, ומלחמות גדולות ועצומות תמיד ביניהם ובין מלך בוש, וארץ רחוקה בין ארבעת השבטים האלה היושבים מעבר לנהר מדבריות קוליקוט ובין היהודים יושבי ארץ סיקיסיני אסטירה וזה הוא מצד ארץ תבור והישמעאלים ביניהם, והוא (מלך בוש) נלחם משני צדדיו עם היהודים הנזכרים ועם הישמעאלים שהם בחול אשר על שפת הים ובוטחים ברבוים ואין נותנים מס ליהודים — משם נסעתי לנהר גיחון ושם מתחיל ארץ בוש — משם לעיר הגדולה בלאנקי. משם לעיר גיחוניא אשר על שפת גיחון ובנסעי שמה הוברחתי לבסות את עצמי בעלה גדולה בערך שלש אמות ארבה מפני גודל החום והשמש ועברתי את העיר וההרים הגדולים אשר במדינת חיזמן פארין, ושם ישיבת בני יפת ובולם גרים משם נסעתי למדבר חובש, ושם הרים גדולים הרי חול בולם, ובשנוסעים שמה אפילו חיל ושיירא בשהרוח מנשב מרים את החול עד תחת כיפת השמים ומכסה את בל החיל עד אשר קצתם נשארו שקועים בחול ומתים ונעשה מהם מומיי"ה (גופים מוצקים) והרובלים עושים מהם טרייאקים ובארץ החובש הרבה יהודים השם ישמרם והם שחורים במו הכושים משם לארץ החוילה היא מדינת בוש ומקומות יפים מאד לה, ועברתי דרך המדבר שמה, ופעם נתעכבנו במדבר עשרה ימים, בי באשר הגענו להר אחד במדבר זה, באו לעוף ארבעה עשר תרנגולים וגדולים הם במו וועלשע הענר, והתחילו לרוק מפיהם עלינו אש, ועל מי שנפלה אשם נעשה במקום ההוא לח וזה היה סם המות, אך בשעת נפילת הרוק היה נראה במו אש ממש, וחיל גדול היה אז אתנו, ובולנו היינו במורא ופחד גדול מפני התרנגולים האלו, והרבה מאתנו נזוקו, ונסגנו אחור וברחנו במו חצי מיל ובבל יום עשינו תחבולות חדשות והמצאות רבות בדי שנוכל לילך לדרבנו, וכל התחבולות לא הועילו לנו בי הם עפו בפני האנשים ובינינו ממש בין איש לאיש, ולא עצר אותם הבאת חרב וחץ שנון עד אשר עשינו תחבולות לירות עליהם בקנה רובה אבק שרפה ומיד באשר שמעו את הקול פרחו בולם, ועריין לא ידענו אם מחמת קול הירייה או שלא יבלו להריח את הפולוועד (אבק השרפה) ואותם הסוחרים אשר נזוקו תיבף קרע הרופא את בשרם וחתך מקום נפילת האש בדי שלא תשרה תבלה בבולו ואנבי הודות לה' בעזרו נצלתי — משם נסעתי על הים סוף עד עיר קנדריא והיא במדינת גריקוש (יון), ומשם לסלנעק (סלוניקי) חושבים שבע מאות פרסאות ועלשי דרך הים. משם עברתי את הים הגדול עד עיר ברבריא ועומדת על ספר מדינת אפריקא בין בדבריא ומדינת פרס", ושם נולדים בני אדם קצתם בלא רגלים וקצתם בלא ידים, ורק אחד בין מאה אשר יולד במונו בשלימות גופו, וזה במדינת סדעם אצל באשני צרייה בארץ הבשן, ובמו עשרים מיל קורם מדינה זו לא נמצא גם אחד אשר יולד בשלימות גופו — משם עברתי ג"ב בים הנ"ל עד עיר טריפולי דסוריא, והיא עומדת קרובה לים שני ימים משם ללאגורנא והיא ק"ק בספר ארץ פלורינצא משם לאי קרפו, משם לעיר זנטיא, וקהלות גדולות הן וכולן שובנות על שפת הים הגדול משם רציתי לילך לעיר רומי ורחה אותנו רוח סערה קרוב למדינת נפולא לא רחוק מהעיר נאבלים ובאנו אל הר אשר על שפת הים, ונובע שם מים חמים, ושם הוא בית מרחץ חם ושם נשקעה עיר גדולה בים (צור?) וכשהיום היה זך והחמה זורחת יובל העובר שם לראות השווקים והרחובות מתחת למים ושם בים נובע שמן אך איננו טוב למאבל אך לרפואות והשמן ההוא צף למעלה מן המים, ונוטלין אותו בנחת עם הספוג שמושך את השמן, ואח"כ סוחטין את הספוג לתוך כלי ומשם נסענו על הים הגדול

ער בואנו למקום ישן נושן אשר נשקע בים ועד היום נראים שני מגדלים נאים למעלה מן הים. משם נסעתי עשרה ימים ער עיר רומא שהיא מפיניריק חרש אחר וחמשה מים. ובזה נשלם אגרת הקורש, והשם ימלא אסמנו נורש, ער אשר יהפך לנו לששון ולשמחה צום החמשי חודש, כמאמר אהרן הלוי אשר שימשו בקודש.

הערות:

א) נהר חואספון משתפך לנהר חדקל, וע"ש נקראו ההרים (חלק מארץ קורדיסטאן) הרי חואספון. ב) איש כזה מתואר ג"כ בסבוב ר' פתחיה.

[1] Prister John. [2] White Moors [3] Abysinia. [4] Sugar [5] Pearls. [6] Salonica [7] Saville. [8] Greek [9] Fez in Morocco.

תם ונשלם

מסעות קראים לארץ ישראל

הקראי שמואל בכ"ר דוד יעמש"ל

בשנת ה' ת"א — ת"ב (42—1641).

מבוא

שלשה ספרי מסעות של קראים האלה נעתקים מכ"י שקנתה ממשלת רוסיא מידי ראשי הקראים לבית פוריקאוויץ, ומונחים באוצר הספרים של הממשלה בפטרבורג (לעניגראד). ויצאו לאור ע"י ח"י גורלאנד, ליק, תרכ"ו (1866) עם כ"י אחרים בשם „גנזי ישראל בסמ' פטרבורג" שמות הקראים הם: א) שמואל בכ"ר דוד יעמש"ל ב) משה ירושלמי בכ"ר אליהו הלוי ג) בנימין בכ"ר אליהו הקראים האלה נסעו ממדינת קרים ברוסיא לארץ ישראל במשך שנות ה' ת"א — תקמ"ו (1641—1785), דרך ארץ תורקיא ומצרים ואסיא הקטנה ובמהלך דרכם שמו עיניהם ולבם על כל העניינים ומצב אחיהם הקראים וגם הרבנים, ועל המקומות שיש להם יחס זכרון לתולדות ישראל. הידיעות הנכללות בספרי מסעותיהם על דבר קברי הנביאים וקדושי ישראל ומושבות אחב"י שם יש בהן תועלת רבה לחוקרים ודורשים קורות היהודים בכלל וקורות הקראים בפרט.

ספר המסעות של הקראי שמואל בר דוד יעמש"ל הוא הראשון והוא היותר גדול ונכבד מחביריו השנים הבאים אחריו. הקראי הזה היה אחד מחכמי ומשכילי עדתו בקרים במאה הי"ז הוא יצא ביום ה' לחדש אב שנת הת"א (1641) מעיר כיזלאוו[1] והלך למסעותיו בלוית שני מרעיו ויעבור דרך קונסטנטינופל בתורקיא, ומשם הלך וירד דרך ארצה מצרים, ומשם עבר ונסע לירושלם והלך לתור אדמת ציון וירושלם עם כל עריה וכפריה ומגרשיה וחצריה, קבריה וחרבותיה. ומשם תזר ללכת לארץ שאם היא סוריא, ויעבור בה דרך ערים רבות דמשק חלב היא אליפא[2] ועוד אחרות, ומשם תזר לקונסטנטינופל, וביום ה' לחדש אייר שנת הת"ב (1642) יצא משם, ואחרי תשעה ימים הגיע לארץ מולדתו קרים, וישחקע בה ער יום מותו, ד' מרחשון בשנת תל"ד (1674), ונקבר בחצר מות לקהל סלע היהודים (צופוט קאלע) בקרים מצבתו נעתקה בספר גנזי ישראל צד 4 המלה יעמש"ל בסוף שמו אינה בנוי משפחה כמו שחשבו איזה סופרים רק ר"ת של ינות על משכבו שלום גם מעה כרמולי בספרו Itineraire דף 502, לומר כי נפל הנוסע הזה שדוד בשנת 1648 בימי המבוכה של חמילניצקי, והביא ראיה לדבריו כי מכונה בשם „קדוש" לומר שנהרג על קדוש השם, ובאמת קראו הקראים שם כנוי „קדוש" או „ירושלמי" לכל חכם שנדב לעלות לעיר הקדושה ירושלם אע"פ ששב וחזר אליהם לחו"ל

אחרי מות הנוסע נגלה ספרו ע"י מקרה, כי מלך השוועדים קארל הי"א ברצותו לדעת תכונת וענין כת הקראים שלח בשנת 1690 את הפרופיסור פירינגר ליליע־בלאר טורה לשונות המזרחיות בעיר אופסולא לארץ ליטא למען יחקור ויתחקה ע"ד הקראים, ובשובו לארצו

תחל להוציא לאור פרי חקירתו ודרישתו, ובין יתר דבריו הדפים גם קצת ס' המסעות לשמואל בהעתקה רומית (שמונה דפים בדפוס אופפאלא וחסר שנת הדפוס) ערך חמישית מהספר השלם. הקצת הזאת נדפס עוד שתי פעמים ע"י סופרים נוצרים. ובשנת 1847 (בעיר בריסעל) הו"ל אליקים כרמולי ספרו בלשון צרפת הכולל מסעות שונות לא"י מהמאות הי"ג עד הי"ז, והכניס גם המסע הזה והחכם ח"י גורלאנד הו"ל ספרי המסעות של שלשת הקראים במלואם בספרו גנזי ישראל הנ"ל

שני הנוסעים האחרים הבאים אח"כ, יצאו ג"כ מארץ קרים, ודרך אחת להם כמעט בכל הענינים לדעת גורלאנד היה הקראי השני משה ב"ר אליהו שנספר ביום כ"ג כסליו שנת התל"ח (1678) ומצבתו נמצאת בספר אבני זכרון לפירקאוויץ. והיתה נסיעתו בשנת תי"ר עד תמ"ו (55—1654). והקראי השלישי הוא בנימין ירושלמי בכ"ר אליהו שנסע משנת התקמ"ה עד התקמ"ו 6-1785, ולא נדע שנת מותו ומקום קבורתו

א

נכספה וגם כלתה נפשי לחצרות ה' לעלות על הר המור אל נבעת הלבונה להודות ולהשתחוות למלך ה' צבאות בתובבי ירושלם תוב"ב, נדרי לה' אשלם נגל"ע (נגרה נא לכל עמו). איך שמעתי כה"ר יצחק וכה"ר שלמה לוי שהם מכינים עצמם ללבת אל ארץ הקדושה, ובשמעי הדבר העיר ה' את רוחי לאמר קום עלה גם אתה! ולא יכולתי להתאפק, גם לא הלך עוד לבי לישב בחנות לקנות ולמכור, כי אש תבער בקרבי, ומיד שלחתי כתב אחר לר' שלמה לוי לעיר בוזלוב בחצי האי קרים ונקראת עתה בשם אופטוריא ונכנסנו בספינה ביום ה' י"ד לחרש נחמה (מנחם אב) שנת ברוך אתה בבואך וברוך אתה בצאתך לפרט קטן ונדול (אתה= ה'ת"א) גם לקחנו עמנו את שמואל בכ"ר משה דורי ז"ל, וגם בא עמנו ניסן מלוצקא, ונסענו בליל ו' והלכנו חמשה ימים, וה' הטיל רוח סערה בים והספינה חשבה להשבר ונכנסנו לחוף נרי אורום א). וישבנו שם שלשה ימים ואח"כ נסענו משם ובאנו בקוסטנדינה, והתורקים יכנו אותה סטמבול, בכ"ה לחרש (אב) וישבנו שם מ"ח ימים ועשינו יום כפור שם, וביום ו' י"א לחדש תשרי שנת בק"ש שלום לפ"ק נסענו מקנסטנדינה ובאנו אל בשיבטש[2] כ), ונכנסנו בספינת מוחרם רייז עם מבירנו היקרים, וישבנו בספינה שני ימים. ובמוצר הראשון של חג הסוכות נסענו מקונסטנדינה בשמחה וטוב לבב על אחת הספינות שהיו מזומנות ללכת לאלכסנדריא בשעור חמשים אניות גרולות, רצוני לומר אלי נמילרי ג) והיו בספינה שאנחנו יושבים בה כמאה איש מהרבנים אנשים ונשים וגם הם רוצים ללכת לירושלם ומהם לצפת, וגם ישמעאלים בחמש מאות איש והלכנו ער אבינרי ד) (בין הערבים). ובאנו אל עיר גליפולי[3]. וישבנו שם יום אחר

העיר גליפולי בנויה על חוף הים מסובבת בשלש חומות והיא עיר יפה מאד ושם שני בתי כנסיות לרבנים ועשרים וחמשה בתי תפלה לישמעאלים וחנויות למאות, ושם מוכרים כל מיני סחורות וכל מיני פירות ומנרים, ושם במה ספינות מזומנות להגן על ספינות ההולכות למצרים, בעבור שהם יראים ללכת מהיונים, ובאשר הלכנו נתחברו עמנו הספינות והלכנו יחר, ונסענו משם ובאנו אחר הצהרים אל עיר בונוז חיסר ח), ושם היה יושב קאפיטן ושמו כביר פשא עם י"ב ספינות אני שיט ברי לקדם הספינות ולשמור אותן שלא יזיקום היונים בדרך. כה מנהגם בכל שנה ושנה להוליך ספינות מצרים אל אלכסנדריא ונם להחזירם משם לקוסטנדינה ועשו אנשי הספינות שמחה נרולה זה בנגר זה בבונוז חיסר לכבוד הקאפיטן כביר פשא וגם בספינתנו היה שר אחד ושמו שאבן אפינרי והיה לראש רבו לחנא (חברת נונגים) ותקעו נם הם בחצוצרות לעשות בבור אל ביבר פשא, ונם בכל יום תקעו בספינה בחצוצרות, ובה הלכנו בשמחה עד אלכסנדריא, ובו ביום הלכנו משם ועברנו את מרבר בונוז חיסר ובאנו בחצי הלילה לארא[4] (אי או חצי אי) אחר הנקרא בוחצה ארסי ו), ומעבר המקום צר ובאו כל הספינות במקום אחד זו על זו והיינו בלחץ נרול ופחדנו פחידה נרולה בלילה ההוא כרי שלא יפולו הספינות זו על זו וישברו ברוך ה' שהצילנו ונעבור משם בלי נזק וזמיון (עונש בסף) והים הלבן (ים ארכיפלאגי) הוא ים נרול מאד ויש בו איים במו הרים חלולים קרובים זה לזה ובמו נלים על פני השרה, והם מפלאות תמים דעים, ברוך שהראנו נפלאות.

ומן קונסטנדינה עד רודום הוא אסטמבול בו־נוז ז), שנראתה היבשה מפה ומפה, בצר מזרח אנדולו (נטוליא באסיא הקטנה) ובצר מערב אורום אלי (יבשה), כלו כרמים ופרדסים, והלכנו ובאנו אל כפר אסתן קוי שהיא בצד אורום אלי, ובנגרה בצר אנדולו קרא בגלר ושם כרמים נגים ופרדסים ואילני פירות ומנדים לרוב מאד והלכנו מעט ועברנו את מעבר סוסם ארא, ומשם יתפרדו הספינות אשר התחברו עמנו מן גליפולי וממקומות אחרים והלכו לדרכם, מהם נשארו בסוסם ארא ומהם הלכו לאזמיר[5], ואנחנו הלכנו ובאנו לפני עיר סניו,

ולא הלבו הספינות לחוף סגיז בעבור שהיה רוח טוב ונעבור מלפניו, וראינו העיר מרחוק את חומותיה ואת ברמיה ואת הבתים והגגות שהם יפים מאד ונלך משם ונבוא ביום ו׳ לעת ערב לעיר רודוס מן קונסטנדינה עד רודוס שבע מאות מילין, ונשבות בספינה ויצאנו ביום א׳ מהספינה ובאנו ונכנסנו בתוך העיר והלבנו וראינו את חומותיה ואת השוקים ונכנסנו במרחץ ורחצנו שם

[רודוס] רודוס היא עיר יפה מאד, והיא ארא בתוך הים בנויה בימי היונים ומסובבת בשלש חומות ונצורה מהלבר. הבתים יפים ונאים ובנוים באבני גזית בבתי גלאטא ח), ולא נראה שום עץ בתוך הבנין וסביב חומותיה מגדלים גבוהים ויפים שם העיר בזמן היונים בוצוב מאלטא (מאלטא הקטנה) ושם שני בתי כנסיות לרבנים ובית תפלה לישמעאלים ב״ה, ומרחצאות וחניות בשעור חמש מאות, ויש בה סוחרים המוברים בל מיני סחורות הבאים אליהם עם הספינות ממצרים ושם בל מיני פירות ומגדים וענבים תאנים רמונים ורורניץ׳ (תפוחי זהב) במו בגן ערן, והפירות הם בזול מאד אוקא אחד ט) ענבים או תאנים בל אחד בלבן אחד י׳ ועשרה רמונים בלבן אחד והיין אוקא אחד בשלשה לבנים, והזיעה (מין משקה) בלבן אחד. ובעת ההיא יא) הלחם ביוקר, בי הלחם משקל ק״ס דריהם י׳ בשמונה לבנים לא יסופר מרוב זמרת הארץ וישבנו שם שלשה ימים גם לילות על הארא ושם בתי חובלים ומלחים ויש על האי קפרים שרות וברמים ופרדסים, ובתוך פרדס אחד בנוי מגדל ביום שני נסענו משם, אך ביבר פשא נשאר שם ושלח עם הספינות שני אני שיט ללוות אותנו למען ישיבו רבר לביבר פשא שהלבו לשלום והגיעו למחוז חפצם — מעיר רודוס והלאה לא נראה שום ארם ולא יבשה עד אלבסנדריא, ב״א למעלה השמים ולמטה המים, בה הלבנו בתוך הים חמשה ימים במנוחה ובששון, וביום החמישי הטיל ה׳ רוח סערה גדולה וחזקה מאד ונצטערנו צער גדול והספינה חשבה להשבר, והיינו בלחץ גדול יום אחד ולילה, והתפללנו לה׳ ונדרנו נדרים עד אשר באנו בליל הששי לאלבסנדריא, ברוך ה׳ הנותן בים דרך ובמים עזים נתיבה שהעבירונו בשלום מן רודוס עד אלכסנדריא חמש מאות מילין —

הערות:

א) לפי ברטולי הוא התוף קודרום י׳ הנקרא מלפנים קיטורום י׳ הנמצא במקום סאנדזאק קסטמוני או מאפהלאגונא הקדומה. ב) תיק הטים על שפת הים הבוספורי יב ערך חצי מיל טרם בואך לנמל עיר קושטא ונקרא באשיך־טאש. ג) בלשון תורקית צי אדיר מחמשים ספינות ד) בלשון תורקית השעה שתולקת הזמן לשני חלקים שווים בין הצהרים ובוא השמש והוא זמן התפלה השלישית מחמש תפילותיהם בכל יום הנקראת בערבית אלעצר. ה) בלשון תורקית מצור לשון הים ומוקף תומת סביב סביב ונמצא מערב לעיר אבידוס יב הישנת על גבנון ברית מי הרדרינגיל ו) בתורקית „גן של האי״ והאיים ההם נמצאים אצל גבנון דרדינילי. ז) ר״ל לשון הים של קושטא הנקרא בוספור. ח) חלק שלישי במורך עיר קושטא ט) אוקא הוא משקל השוה בערכו שלש ליטרות י) ממבע קטנה והוא ¾ מהמטבע פרא של מצרים וארבעים פרא בגרוש יא) כמו: וכנגד זה

[1] Kosloff=Eupatoria [2] Aleppo [3] Bashik-Tach [4] Galipolis. [5] Island [6] Smyrna [7] Orange. [8] Drahams [9] Kudros. [10] Cytronus [11] Bosphor. [12] Abidos

ב

אלבסנדריא היא עיר גדולה מאד, הבנינים שבנה מלך אלבסנדרוס מקודם חרבים ושוממים, ובתי אלבסנדריא היא עתה בבנין בתי רודוס בנוים מאבני גזית, ובה בנינים נפלאים בנוים על עמודי שיש מגוונים שונים, לא יובל אדם לספר יפים ויש שם שלשה בתי בנסיות לרבנים ושלשים בתי תפלה לישמעאלים, ושם בית תפלה אחד בנוי על אלף עמודי שיש. וישבנו שם שלשה ימים. ביום ג׳ שלשה ימים לחדש חשון רכבנו על הנמלים ועל החמורים והלבנו ובאנו לעת ערב למעבר אחר הנקרא מתיא ומי הים באו במו נהר עלינו והלבו ער למרחוק ולא יבול אדם לסבוב אותו או לעבור על נמלים וסוסים ושם שלש ספינות מזומנות להעביר את האנשים, אז באו אנשים אחרים בערבוביא ורחקו לעבור שם, אך המלחים שהם ערביים העמידו אותם בשורה אחת והעבירו בל איש ואיש בסרר. מתחלה הביאו את הגמלים על הספינות ונשואותיהם עמוסות עליהם והעבירו אותם את מעבר מתיא, ולקחו שבר מגמל אחד חתיבה אחת ר״ל פרא מצרית, ובחצי הלילה העבירו אותנו האנשים, והסרר הזה נמשך מערב ער בוקר, והעבירו בשיעור מאתים אנשים וגמלים. ונסענו משם והלבנו ביבשה ובאנו לעת ערב אל עיר רשיט [1] העיר רשיט יושבת על שפלת היאור והיא עיר יפה מאד ושם בנינים נאים ובתים יפים מגוונים שונים, ושם ימצא בל מיני סחורות, ומשם יעבירו הסוחרים אורז ופשתים בגירים (ספינות קטנות) אל אלבסנדריא לבנום

בספינה גדולה ושם חניות למאות ומלון לאורחים וקוה־חנות א), ובתי תפלה לישמעאלים, וראיתי בית תפלה אחד להם על מאתים ותשעים עמודים של שיש, ושני כנסיות לרבנים ושם רני היאור ורני הים בזול מאד וישבנו שם שלשה ימים, וביום ו' בעת הצהרים נכנסנו בספינה קטנה ושמה „גרים", ונסענו מן רשיט בשתי ספינות קטנות והלכנו ששה ימים ביאור בשלום ושלוה אין שטן ואין מפריע ואין פגע רע, ולא הלכנו בלילה מפחידת הערביים וביום ג' בחדש חשון עשינו יום השבת בספינה אשר ביאור רוחב היאור כשיעור מיל אחד, ויש מקומות שהרוחב כשיעור שני מילין, ועל שפת היאור משני עבריו שרות ממיני קטניות וקנה שכר[2] (בסי"ן סקור) וכל מיני מגרים וגנות ופרדסים, ונמצא שם ערים וכפרים קרובים זה לזה. מעיר רשיט עד מצרים יש כאלף כפרים והוא מהלך מאה וארבעים מילין באנו לעת ערב לעיר בולאק ושכבנו בה ביום א' — אלה הם מסעות הים ומסעות היאור, ומעתה אתחיל לכתוב המסעות ביבשה ברוך הנותן לעובדי דרכים ישועה

השכמנו והלכנו מבולאק למצרים[3] ביום ו', י"ב לחדש חשון קודם הצהרים, וחנינו במצרים במלון אורחים הנקרא אנטוביא, ומיד שמעו אחינו הקראים ושלחו קצת אנשים מטובי ונכבדי הקהל וקבלו אותנו בסבר פנים יפות והוליכונו אל בית אחד יפה סמוך לבית הכנסת, וישבנו שם ועשינו חג הסוכות שני בט"ו לחדש מרחשון לשמור את מועדי ה' המקודשים „בריאת החדש" ובמציאת האביב בארץ הקדושה

העיר מצרים על שפת היאור מושבה, ואומרים כי יאור מצרים הוא נהר פישון, והקראים והרבנים והערביים בולם יעידון כי יאור נילום הוא נהר פישון ג) גם מצאנו בחכורי חכמי מצרים כי פירשו שהוא נהר פישון והוא הסובב כל ארץ כוש על נהר נילום אנשי מצרים עשו לנו כבוד יותר מדי וגם כה"ר ברוך הנשיא בעל הבית היה עושה כבוד גדול לנו בכל יום ויום במאכלים נאים ובכל מיני ממתקים ומיני מגרים השי"ת יכפיל שכרם. ומדותיהם של אנשי מצרים (הקראים) טובים והם נדיבי לב שפלי רוח אוהבי הבריות, טובים עם ה' ועם אנשים. הם הולכים בתורת ה' הקדושה ע"ד האמת ושומרים שבתות ה' כהלכתן ואינם מדליקין נר בשבת ואינם אוכלין חמין מלבד שמדליקין נרות ועששיות בערב מועד ער הבקר בבית הכנסת ואם חל ויפול המועד ביום א' אזי גם במוצאי שבת אחרי קריאת „הבריאה" יביאו אור לבית הכנסת (מבית הרבנים) שהם דרים בשכונה אחת עם הרבנים או בעצמם מוציאים את האש מהאבן ע"י כתישת הברזל וכן יעשו מלאכת אוכל נפש בכל מועד ומועד ובחג השבועות ונשמרים מן הטומאה ביותר ואינם לוקחים מיד הישמעאלים שום מאכל או משקה — זולת מיני זרעונים ופירות וכן אינם לוקחים מיד הרבנים לחם ואינם שותים יין ד) וזיעה (משקה) מידם ואינם אוכלים בבית הרבנים שום מאכל, ויש להם בסנולה (קהלה) אופים וטבחים, ואינם קונים ממקום אחר לא לחם ולא בשר, ויאות להם להקרא בעצם וראשונה „יהודים וישראלים באמת" מלאכת אחינו אנשי מצרים רוכם צורפים (בזהב וכסף) והם בינונים בהשגה (השגת הרכוש), כי לא ימצאו היום עשירים גדולים בתוכם, רק כי מרותיהם מרה טובה בית הכנסת של קראים ירושלמיים ה) עומד על י"ר עמודי שיש, ויש שם חמשה היכלות וכהם י"ר ספרי תורה וגם הרבה מספרי חכמי הקראים כלם בלשון ערבי ויש עוד בית הכנסת שני קטן בחצר איש אחר ושמו אהרן ושם שני ס"ת וקצת ספרים מחכורי חכמי מצרים והיום יש במצרים חמשים בתי הקדשות (לעניים) שהקרישו הקרמונים ואומרים שהיו מקורם שבעים ונשארו רק חמשים ויש בית אחד להקרש ומגדל נבוב בתוכו שבנו אותו הראשונים כדי להביט ולראות משם את הירח, והלכנו וראינו אותו ונעלה במעלות ער למעלה. והוא שלש מחיצות (קומות) ער למעלה, ואם תעלה עליו תראה כל ארץ מצרים ונוהג קהל מצרים להוציא ס"ת בכל שבת ושבת ובכל מועדים ובכל חולי המועדים, וגם בכל שבוע ביום כ' וביום ה' מוציאים ס"ת וקוראים בו מפרשת השבוע אחר התפלה ואין קוראים ההפטרה כימי החול, וביום השבת קוראים בל הפרשה וההפטרה. כה מנהג ירושלם תוב"ב ומנהג קהל אנשי דמשק יצ"ו. בתי כנסיות לרבנים שלשים ואחד — עיר מצרים היא מדינה גדולה מאד ושם ימצאו כל מיני סחורות יותר מכל המדינות ובתי תפלה לישמעאלים אין מספר, ומלוני אורחים אין חקר, מרחצאות וקוה־חנות נ"כ מרובים וחניות לאלפים ביום הראשון לקחו אותנו כה"ר אברהם קודשי מבית לוי עם רבי יעקב והלכנו למצרים הישנה ו), והוליכוני לבית הכנסת שם והיא יפה מאד, מיוסרת על עשרים עמודי שיש ויש בה שני היכלות וארבעה ס"ת וממעל ההיכל חדר אחר ובתוכה ס"ת של כתיבת עזרא הסופר ע"ה ז) ודאינו ההיכל מתחת והתחננו לשמש להביא אותנו למעלה למען נראה הס"ת וגם אמרנו לתת לשמש קצת לבנים והוא לא דצה ואמד לנו שלא יובל איש לפתוח ההיכל, ואמר כי הוא משמש בבית הכנסת חמשים שנה ולא היה נוגע בס"ת מפני יראתו וסיפר לנו כי פעם אחת בא חכם אחר וצם והתפלל ארבעים יום וטבל טבילה, ויש בית טבילה לפני ההיכל מחוץ, ואח"כ פתח התורה וקרא בה, ולא

ראה שום ארם הס"ת רק החכם הזה לברו אח"כ שמעתי מפי רבן אחד שהוא אוהב לנו כי השמש מצווה מהחכמים הרבנים שאם יבא איש מהקראים לא יתן לו רשות לפתוח התורה, והשמש פחד מחכמיהם ולא הראה לנו הס"ת. אחינו הקראים שם יאמרו כי הכנסת הזאת היתה מקורם בחזקת הקראים וכרוב ענותנותם באה לידי הרבנים, גם אנחנו ידענו מבנינו שהוא באמת של הקראים. התפללנו לאלהינו וקראנו קצת מזמורים ונתנו קצת לבנים לשמן המאור.

הלכנו משם וראינו בתי החיים (הקברות) ושבנו עוד במצרים, ושם איש ערבי אהוב לר' אברהם קודשי, ואכלנו ושתינו ושכבנו שם וקמנו בבקר והתפללנו תפלת הבקר, ואח"כ הוליכונו כה"ר אברהם הכהן אל גן אחד ואכלנו ושתינו ושמחנו שם שמחה גדולה עמהם והאיש כה"ר אברהם נורע לכל נדולי ושופטי העיר, והוא עומד בפרץ לאחיו ועוסק בצרכי הצבור, ומשגיח על הקברים, ונם הוא ראש הקהל. השי"ת יתן שכרו בזה ובבא אמן.

נם הלכנו סביב לחומה קטנה שמשנה מצרים יושב שם, וראינו שם ארמון אחד יפה ובנוי מאבני נזית מנוונים שונים, והוא ישן מאר ונם נהרסו ממעל כמה אבנים, ואומרים שארמון זה בנה אותו יוסף הצדיק ע"ה לעצמו, וקורין אותו ער היום בלשון ישמעאל יוסף כושבי (ארמון יוסף). ואם תעלה על הארמון לא ישאר שום מקום במצרים שלא תראה, כי הוא נבוה מכולם, והיום אורנים בתוך הארמון מלבוש אורנטום[4] (מלבוש מוזהב) על הקובא של המשונע (בנין קבר מחמר) מרי שנה בשנה. נם ראינו בור אחר קרוב אליו עמוק מאר מאר והוא חצוב מהצור, ושם הצור בלשון תורקית יוסף קויוסי (באר יוסף). וירדתי למטה במעלות תק"צ והוא פלא נדול, ואומרים שחפר אותו יוסף הצדיק ע"ה, ולא יובלו המים לעלות מתחת ער למעלה אך יש מקוה[5] בחצי הבור בסביבותיו חפורה מהצור והיא רחבה נם יש שם ברכות ומושבים המים בחבלים אל המקוה והבריכות, והמים מוצקים בהם, ואח"כ מושבים המים שנית מהבריכות למעלה ומשם הולכים בתעלה למרחץ אשר בחומה הקטנה שהמשנה ישם שם. נם לוקחים ושותים המים, אך אינם מתוקים כמימי היאור או כמים אשר למטה בבור. וישבנו במצרים מ"ח יום.

והמנהג היום בין הישמעאלים ובין הערביים, חוק נתן להם ולא יעבור, שכל אחר ואחר זובח שור ושה או שאר מיני בע"ח, עור הנזבחים ועצמותיהם וחלביהם כלם יתנו לשר של מצרים. ועור שנית שאין רשות לערביים ולישמעאלים ללכת בעיר בלילה ואם יתפש אחר מהם אזי כל נכסיו אל המלכות והוא בעצמו ילקח בתפישה או יכרתו צוארו. וזה כמה מאות שנים היה שמואל ת), אחר מאחינו הקראים נורע בשערים ויושב ראשונה במלכות לפני שר מצרים ובתוך כך כקש משר של מצרים שלש שאלות ונענה לו ונעתר לו, והן: א) שיהיה רשות ליהודי להתהלך תוך הרחוב בלילה בתנאי שיהיה בידו עששית דולקת ב) שאין לוקחין לשרלה מהנשחטים רק העור לבד ולא החלב והעצמות ג) מקודם היו היהודים קוברים מתיהם בבתיהם ובחצריהם והוא בקש שינתן להם חלקת שדה בשיעור עוד השור מחוץ לעיר לבית הקברות והתחכם לחתוך העור חותים רקים במלא נימא ומדד בהם חלקה נדולה לקברות ס) ועד היום נוהג המנהג הזה, וגם הרבנים נכנסו במחיצת קיומם הנ"ל. והיהודים הולכים וקוברים מתיהם אפילו בלילה ואין להם פחד בלילות.

הערות:

א) חאן הוא אושפיזא לשתיית משקה חזרעונים הנקרא קהוה (Coffee) ב) הוא החדש אשר בדאו הקראים מלבם לעבר את חדש תשרי תחת חדש ניסן. ג) וכן דעת המדרש ור' סעדיה גאון ורש"י ז"ל ד) איסור שתיית יין סידי הרבנים אי אפשר להיות משום יין נסך רק משום איבה, ושנאת עם הארץ לת"ח ידועה שהיא גדולה משנאת ת"ח לע"ה ה) היא כניסה אלשמאיין ר"ל כנסת אנשי ארץ ישראל או ירושלמיים. ו) היא קאהירא העתיקה הנקראת פאסטאט. ז) עי' מכתב עובדיה שכתב שלא נמצא עוד שם הס"ת רק הנרתיק לבד וכי בית הכנסת הזה היה שייך לרבנים. ח) הוא שמואל הנגיד בר' ישעיה אכסנדרי. ור' שמואל הדיין אכסנדרי בר דניאל המערבי בק"ק חברון תוב"ב מחבר ספר המצות בשנת 457 לקרן זעירא (מנין הישמעאלים להגירא, אשע"ג לשטרות (1063) חבר עליו שיר לזכרון בתוך ספר אגרון לרדב"א הקראי בסוף שער אחר יו"ד. ט) עי' שלשלת הקבלה עט: בערך אחיח השילוני כי ביטיו בעת שהיה דוד המלך קיים היתה אשה חכמה ושמה דידוני (היא דידא הצורית) ותקח עור בהמה ועשתהו קלף וקנתה בו כל כך קרקע כמו שתוכל להקיף עם הקלף ההוא, ואח"כ חתכה את הקלף לחתיכות דקות וארוכות עד שהיו כמו פתילה דקה באופן שנמשכו הפתילות תחן ולקחה קרקע חרבה עמהם, והתחילה לסדר עיר אחת ושמה פרטיינו (צ"ל קרטאגי [6]). עכ"ל.

[1] Rosetta. [2] Sugar [3] Cairo. [4] Auratorium. [5] Reservoir [6] Carthage.

ג

ביום ה׳ ירח טבת לחשבון המחזור שנת הת״ב אחר התפלה נסענו ממצרים ולוו אותנו כל הקהל ער מחוץ שער העיר ועמדנו שם וברכו אותנו בהתפללם עם קצת מזמורים כנון יושב בסתר ושיר המעלות יענך ה׳, ואח״כ חלינו את פניהם לשוב וינשקו אותנו וישובו לביתם. אך ער נשארו קצת אנשים אשר כאו עמנו ער המלון והם כה״ר אברהם קודשי ובעל הבית כה״ר ברוך הנשיא וכה״ר יעקב ועוד שנים אנשים והלכנו ובאנו אל בפר אחר גדול נסמו מרינה ושמו בנצא ובו מלון אורחים וחנינו שם. ואחר עלות השחר קמנו להלוך ויחבקו איש את רעהו ויפרדו מעמנו הכפר הוא יפה מאר ובו חניות למאות ומוכרים שם כל מיני סחורות ובל מיני-פירות ומגרים ומיני מאכלים ותבן ומספוא לגמלים ולסוסים, ושם בית תפלה לישמעאלים וקוה־חנא ונסענו משם ביום ו׳ ובאנו אחר הצהרים אל כפר אחר בלכיים ומצאנו שם את שר האוצר והוא הולך עם האוצר לקושטנדינה בלוית אנשי חיל, והם חונים על פני השרה לפני בלכיים ותקענו גם אנחנו את אהלנו ונשבת שם ביום השבת והנה בעודנו במצרים מצאנו שם את עלי ביג המכונה וייביר עלי והלכנו אליו ובקשנו אותו להציענו לפני שר האוצר קורם צאתו ממצרים ולהתחנן לפניו ולאמר. ארוני השר! שלשת האנשים האלה ישראלים הם שבאו מארצי והם רוצים ללכת לירושלם, בבקשה ממך שתביט עליהם בעין טובה ותקבלם בסבר פנים יפות, ויאמר השר אלינו בואו עמי ותחנו באיזה מקום שאחנה אני, ואצוה לאיש אחד מעבדי להשניח עליכם שלא יניע לכם שום נזק וזמיון מכל צר ועתה כאשר מצאנו אותו פה הלכנו אליו ונשקנו את ידיו, והוא קרא איש אחר מעברנו ושמו עלי צלבי והוא אמיר אלחאוי א) של השר, וצוה אליו לאמר: האנשים האלה ישבו עמך ותביט עליהם שהם באו מארץ מרחק, ותעשה להם כבוד בעבור עלי בינ, והיה זה שלום — במוצאי שבת נסענו יחד מבילכיים והיה המחנה כבר מאד כאלף איש, מהם מוטכרקא (כנראה בעלי כלי תותח) ומהם פרשים ומהם רגלים כולם מזוינים בעלי מלחמה, קצתם ילכו לפני האוצר וקצתם לאחוריו, והלכנו כל הלילה בתופים ובמחולות ובמאורי אש לפני המחנה להראות להם הדרך, ומהם עשרים איש במאורות לפני האוצר לראות שלא ישמט האוצר ולא יפול מעל הגמלים בלילה בה הלכנו ער הבקר אל כפר קוריין והמסבב סבות נתן אותנו לפניהם לחן ולחסר ויהיו כל משרתיו אוהבים אותנו והלכנו עמהם כשמחה ובטוב לב, ושכבנו וקמנו בלי פחד ובלי יראה כאילו אנחנו יושכים בבתינו וישבנו שם יום א׳ ויום ב׳ ושם ימצא כל מאכל ופירות ותרנגולים ותבן ומספוא לסוסים ושם קצת חניות וקוה־חנא ובית תפלה לישמעאלים. בליל ג׳ בחצי הלילה נסענו משם והלכנו כל הלילה, ובעת הצהרים באנו אל כפר סלחייא והוא כפר יפה ושם שלשה כתי תפלה לישמעאלים וקוה־חנא ומוכרים שם תמרים ומיני פירות ומאכלים ותבן ומספוא יותר מהכפרים הראשונים וישבנו שם שלשה ימים. ביום ו׳ נסעו בעלי האהלים קורם השר והשר נשאר בסלחייא כי כן מנהג בעלי האהלים הם יסעו יום אחר קודם לתור להם מנוחה ועמהם אהל אחד מהשר, כי לשר יש שני אהלים והשני ישאר עמו. אנחנו נסענו קודם מבעלי האהלים בעבור השבת והלכנו ער אכנדי ולא הגענו אל החנייה והיינו רוכבים על הסוסים אני שמואל הצעיר ור׳ שלמה לוי והלכנו שנינו במהרה במרוצת הסוסים אך לא יכולנו להגיע אל המלון בטרם ינטו צללי ערב ובאנו בלחץ גדול ועמדנו שם מעט להתבונן מה לעשות, וסברנו כי אם נשוב לאחור לא נוכל לנעת אל המחנה כעוד מועד כי נפרדנו מהם הרבה, ואם נאמר לילך לפנינו אל המלון גם כן לא נוכל לנעת שם ובין כה וכה ראינו כי באה השמש, ומיר יררנו מהסוסים והגבלנו מקום לנו ונשבות שמה, ומצאנו בקעה קטנה וישבנו שם עם סוסינו, ובמקום ההוא לא ימצא שום אדם וכהמה וישבנו שם בפחד גדול וכאימה ולא יכולנו לישן ער הבקר ועינינו תלויות וצופיות בסביבות הדרכים ופי ימלל תפלות ומזמורים ועזרנו באה מעם ה׳ אלהים המרחם על עניים ודלים, כי כמה אנשים סוחרים עברו בדרך בלילה ההוא ולא ראו אותנו והלכו לדרכם, וקרוב לחצי הלילה עברו שלשה אנשים רובבים על סוסים ובידם רמחים והלכו מלפנינו בקרוב אך הוכו בסנורים ולא ראו אותנו, ובעזרת השי״ת לא היה לנו נזק בלילה ההוא, שכח לשמו הגדול ששמר אותנו וקיים בנו הפסוק, חונה מלאך סביב ליראיו ויחלצם. ברוך שהצילנו!

הבקר אור ושמחנו שמחה גדולה וישבנו ער הערב בלי שטן ופגע רע, אך לא נמצא עמנו שום מאכל ולא אבלנו לחם ביום ההוא וצמנו שני ימים ולילה אחר וגם לסוסינו לא נמצא עשב כי אם חול, אך לא הרגשנו רעבון וצמאון מפני השמחה שלא באנו לידי חלול שכת ח״ו. אחר שקיעת החמה התפללנו תפלותינו ומיר רכבנו על הסוסים והלכנו שתי שעות או יותר ובאנו ומצאנו את האנשים במלון ושכבנו עמהם, ובמקום ההוא אין ישוב ולא ימצא שם מאכל ותבן כ״א מים רעים. שם המקום קויולר וקראתי

למקום מרה מפני מימיו הרעים ומסבת כי באנו בלחץ גדול במקום ההוא קמנו בבקר ביום א׳ ושאלו חאנשים לנו אנה ישבנו אמש גם תמול, ואמרנו להם במקום שבא השמש ביום ו׳ ישבנו שם כי אנחנו לא נחלל את יום השבת. ויאמרו אלינו בחרי אף למה לא הגדתם לנו הענין והיינו נותנים לכם שנים או שלשה אנשים שומרים, כי המקום אשר ישבתם שם הוא מקום סבנה גדולה מאד, ואם יהרגו אתכם הערביים מה נשיב לשר? כי השר מצוה אותנו בעבורכם, אין זאת כ״א יש לכם זבות אבותיכם שהציל אלהים אתכם. ברוך ה׳ שהצילנו בזכות אבותינו הקדושים ע״ה, כי הערביים פה הם ארורים וערומים וקשים מהקדרים אשר בארצנו הערביים היושבים בכפרים אומרים שהם מבני קטורה.

נסענו מן קויליר והדרכים שם קשים מפני כובד החול עלינו הרים וירדנו בקעים והם כולם מחול, ובאנו ביום ההוא לעת ערב לכפר קטייא והנה ממצרים ועד סלחייא מהלך ארבעה ימים והדרכים מלאים שרות וגנים ופרדסים וכל מיני קטניות אורז וקנה (סוקר) בגן אלהים. ומן סלחייא עד קטייא מהלך שני ימים הוא מדבר ולא ימצא בדרכים ההם שום שדה וגינה כ״א חול בבד. אבל בקטייא יש תמרים הרבה ותבן ומספוא ומאבל ביוקר מאד יותר משוין בכפרים הקודמים גם יש קפר (כופר=מכס) בכל הכפרים בכנבא יקחו מאיש שתי חתיבות (מטבעות) ומגמל חתיכה אחת, בבלביים יקחו מאיש חמשה חתיבות ומגמל שתי חתיבות, בקויולר אין ישוב ואין קפר חתיכה היא פרא מצרי ולחשבוני שני לבנים וחצי. שלשים חתיבות הם בסף ארסלאנלי ב) ל״ג חתיכות הם בסף ריאל[1] התמרים הם בזול מאד שלשה בטמנים לחתיבה אחת והבטמן משקלו ק״נ דריהם

ישבנו בקטייא שבע ימים על ברחנו והתמהמהנו שם כי השר לא בא מסלחייא בעבור כי האוצר עריין לא היה שלם, ואחר שהשלים האוצר בא השר מסלחייא ביום ז׳ ובמוצאי שבת נסענו מן קטייא עם השר, ושם התקבצו האנשים הנשארים ויהי המחנה כבד מאד ויש להשר י״ר אנשים מחצרים בחצוצרות, מהם יתקעו דווילווירנא וארבעה מהם נורזן ואחר זיל ואחר נמבלר (כלם מיני כלי זמר בתורקית) ותקעו בלם ביחד. ויקומו ויסעו משם ובאנו אחרי זריחת השמש אל מקום שנקרא קויו וחנינו על פני השרה ואין שם ישוב רק בור אחד ומימיו מרים ושתינו בטוחה וינוחו שני האנשים והבהמות עד הלילה, ובחצי הלילה נסענו משם בכלים מזיינים מאזרי זיקות ומהם בקשת וחצים, והלכנו שם שלש שעות ויהי קולות וברקים ומטר הרבה מאד וגם כובד מהחול. סבת נתבת המטר בזה המקום כי הוא קרוב לארץ ישראל. ישבנו במצרים ס״ח ימים בחדשי חשון וכסלו וגם הלכנו בדרך ער ב׳ סבת ועד אז לא ראינו שום נשם או מטר, חורף שלהם כמו חדשי אייר ומיון שלנו, וכאשר הגענו לנבול א״י ראינו מטר. הלכנו כל הלילה ובאנו לעת זריחת השמש אל מקום אחד הנקרא אומול חסן, וחנינו על פני השרה, כי גם שם אין ישוב ולא ימצא רק בור אחר שמימיו מרים ולא יבולנו לשתותם, ושתינו מהמים הנמצא אצלנו. נסענו משם והלכנו קצת מהיום וכל הלילה ער הבקר ובאנו אל כפר אל־עריש (הוא סבות), וחנינו על פני השרה לפני עריש ושם מצאנו לחם לאבול ומים מתוקים לשתות וגם תבן ומספוא וישבנו שם כל היום. ושם חומה קטנה ומרחץ אחד ושלשה בתי תפלה לישמעאלים וקוה־חנא, ועשרה חניות מוברים לחם ופירות ושם יקחו עשרה חתיכות מאיש וחמשה מגמל ונסענו משם והלכנו ער הבקר ובאנו אל כפר יפה חאן יוניוס ושם חומה קטנה יפה מאד, וגנים ופרדסים ושלשה בתי תפלה לישמעאלים ומלון אורחים אחד וקצת חניות מוברים מיני מאבלים ופירות ותבן ומספוא ולא חנינו שם ושם יקחו מאיש עשרים חתיבות ועברנו משם ובאנו בעת הצהרים אל גבור־קויו והוא בפר יפה ושם גנות ופרדסים ותמרים וגם מצאנו מאבלים ותבן ומספוא, וחנינו על פני השרה וישבנו שם ער הלילה, ובחצי הלילה נסענו משם והלכנו ער הבקר, ובאשר באנו קרוב אל עזה הנקרא שמה גזה, יצא משנה של גזה עם אנשין ברמחים ובלי מלחמה ולפניו שני רצים ויבואו לקרם פני השר לעשות לו כבוד, וגם השר בעל האוצר סידר את אנשיו בסדר ולבשו בגדים נאים ובלי מלחמתם בידם, והלכו האנשים מפה ומפה והשר עלי הולך בתוך, ויבואו אל העיר בכלי זמר בנילה ובשמחה גדולה, ותקעו אהליהם לפני העיר גזה ואנחנו תקענו אהלינו וחנינו על פני השרה, וישבנו שם ביום ו׳ ושבתנו ביום השבת

[עזה] עזה או גזה היא עיר יפה מאד, ובה בתי תפלה לישמעאלים וכנסת אחת לרבנים ומרחצאות וקוה־חנא, וחניות למאות ומוברים בל מיני סחורות וכל מיני מאבלים, ושוק אחד בנוי מאבני גזית כמו בזסטאן[2] ג). וישבנו בגזה שני ימים ובמוצאי שבת נסענו משם ועברנו לפני הבפר אסרוד בלשוננו אשרוד ובאנו אל עיר רמלה היא גת ממצרים ער ירושלם מהלך ט״ו ימים ובתובם שנים או שלשה שבתות הבל י״ח ימים, ואנחנו אחרנו ב״ז ימים מסבת שר האוצר שאנשיו הלבו במתינות ולא במהירות. בב״ז לא נראה בעיני במהלך ימים רבים מרוב אהבתי ומרוב חשקי בנסיעה זאת.

הערות:

א) בערבית פקיד גלילי המפקח על קבוץ ענינים או אנשים ב) ערך מטבע פארא בערך פיאסטר. ארסלאן היא מטבע שמפותח עליו צורת אריה ומכונה כן בתורקיה, והוספה „לי" היא מלת ההצטרפות כמף ריאל הוא מטבע של המלכות

[1] Royal [2] Bazaar

ד

[ירושלם] בחצי הלילה מיום ג׳ נסענו משם והלכנו ועלינו להר גבוה ותלול מאד וירדנו בבקעה ועלינו מהר להר וההרים נפלאים. כה הלכנו עד הבקר והגענו בעת הצהרים לעיר קרשנו ירושלם תוב״כ. ובאנו אל שער חברון הנקרא בלשון הערביים בבא אל-כליל (שער האהוב) ר״ל שער אברהם ע״ה. ועמרנו לפני השער כי אין לבוא מהשער לעיר בלי רשות, וגם עזבנו כלי מלחמתנו ביד בעל הסוסים ושלחנו איש אחד לאחינו הקראים לבשרם מבואנו. אח״כ בא איש אחד מהם רבן משה שמו, הנקרא שיך יהורי (זקן היהודים) והוא על המם ופקיד שר ירושלם, וראה כמה אנשים אנחנו לקחת קפר מכל איש שני כספים כי זה חק להם. ואחר שבא וראה אותנו אמר לנו בואו ברוכי ה׳, ונכנסנו משער העיר בדרך העולה אל ירושלם בשמחה וטוב לבב. ויהי כאשר עברנו את השער מיד באו אחינו הקראים לקדם פנינו כמהר״י דוד היקר הנחמד והנעלה יצ״ו וב״ר משה הכהן, וב״ר ישועה הלוי ור׳ יפתח הבחור ור׳ יצחק הבחור אחי אשת כה״ר דוד יצ״ו, וקבלו אותנו בסבר פנים יפות ובאהבה רבה והוליכונו לחצר הקדש, ולקח אותנו כה״ר דוד לביתו, והוא בנוי מאבני גזית ועליו קובא א) וישבנו שם והביא לנו מאכל ויין ואכלנו ושתינו ושמחנו, כרוך שזכינו לראות עיר קרשנו, וכן יזכנו אלהים לראות משיח צדקנו אנ״ם ב). אח״כ ירדנו לביהכ״נ והתפללנו תפלת הערב ויורדים לביהכ״נ כעשרים מעלות מפתח הבית בארץ, ויש שם שלשים ספרי תורה לבד מהישנים וחומש אחד טוב ויפה מאד, ונם יש הרבה ספרי חכמי הערב ויש שם ט״ו בתים להקדש ויושבים בהם כל הנפש קטנים וגרולים כ״ז נפשות, ויקוים עליהם הפסוק הקטן יהיה לאלף וגו׳.

ביום ד׳ אמרנו להחכם כ״ר דוד יצ״ו מה שיש בידינו צדקות מהקהלות יצ״ו וגם נדר כה״ר יצחק י״א כספים ור׳ שלמה הלוי עשרים כספים ואני הצעיר שמואל הנבזה עשרים כספים, וגם נדרתי לשלוח מדי שנה בשנה שיריפיא ג), וכל מה שנדרנו אחינו וכל מה ששלחו קצת אנשים יחידים לבד מהקהל, הכל עלו מאתים ועשרים כספים ארסלאנלי. מהם נתנו ליושבי ירושלם וגם לחכם כה״ר דוד למקטנם ועד נדולם לכל איש עשרים כספים וגם שמן למאור, מהם בעבור נשך ותרבית ומהם בעבור קרן החוב הכל קנ״ח כספים ביום השבת הוציאו הס״ת וברכו כל אנשי קהלתנו וכל הנודרים ואל עליון יקבל תשורתם כזבח וכקטורה אנ״ם ביום הראשון קמנו והלכנו וראינו את סביבות העזרה ואת כותל המערבי שהוא לבד נשאר מבנין שלמה המלך ע״ה, והבותל הוא מבנין העזרה ולא מבניגים הפנימים, ואשר עד הכותל נדבק (מחובר) משני צדדיו הוא הנקרא בשם עזרה ד). והבנין של הכותל הוא מאבנים נדולות מאד, וראינו שם אבן אחת בבנין הכותל ארכה כ״כ זרזות ורחבה עשר זרזות. והתהלכנו סביב העזרה וכהם י״ב שערים, וראינו בה בית התפלה שבנה סולטאן סולייטאן, והוא בבנינו נדול ער מאד ואין ערך ליפיו, לא תשבע עין לראותו מרוב הדרו, ואין ביפיו בכל בתי תפלות אשר למלכי ישמעאלים בקושטנדינה. ואומרים שיש בתוכה אבן אחת הנקראת אבן שתיה, אשר עומדת באויר בין השמים ובין הארץ ה), ובזמן קרוב בנו לארבע רוחותיה חומת אבנים ו) שיקוף האבן אבל האבן אינה נוגעת בחומה. ואומרים שהסבה לבנין היתה מפני כשהיו רואות הנשים ההרות את האבן שהיא עומרת באויר העולם בין השמים ובין הארץ היו מפלות ולדיהן לכן עשו הבנין ההוא וברוך השם שנתן בלב המלך סולייטאן לבנות מחדש את חומת ירושלם ושעריה, ותיקן את בית התפלה לעשותו יותר יפה ונאה היום גם ראינו מדרש שלמה ע״ה שהוא בית המשפט שהיה יושב בתוכו עם שבעים סנהדרין ושפט את ישראל, והוא בית נדול וגם הוא יפה בבנינו, ובחצרו היו יושבים בעלי הרכרים (התובעים ונתבעים), ועליו מגדל מוגדר באבנים אין חקר ליפיו, והוא בתוך העזרה של בית המקדש עוד היום יש י״ב שערים להעזרה של ביהמ״ק, שנים מהם שערי רחמים בפאת הקדם והם נעולים ועשרה מהם פתוחים גם חומות ירושלם הם בנינים נאים עם מנדלים יפים והשערים הם ששה וכן נזכה לראות ביהמ״ק בנוי בביאת המשיח אנס״ו בתי ירושלם בנוים מאבני גזית וכן כל בתי השוקים והם מבוסים באבנים הבל באבני מרמר [3]. — ביום ג׳ לקח אותנו כה״ר דוד יצ״ו והראנו את קבורת זבריה הכהן בן יהוידע והוא קבור בתחתית ההר ועליו קובא נדולה מאבן אחת נזורה מההר, והאבן ההיא שמונה אמות מרובעות והיא חלולה. קרוב אליו יד אבשלום והיא קובא נדולה

אבן שתיה במקום המקדש במסגד עמיר

אבן אחת גזורה מההר ועל האבן קובא עגולה, אין חקר ליפיה, ולפניה אבנים קטנות הרבה, ואמרו הישמעאלים כל העובר משם משליך אבן אחת לסקלו מפני שמרד באביו דור המלך ע"ה

הלכנו משם וראינו בקעה גדולה והוא גי כן הנום ומשם הלכנו וראינו עין רוגל וירדנו במעלות בתחתית הארץ ושתינו מן מימיו, ואמרו כי המים יבואו מתחת בית המקדש ז) קרוב אליו ראינו באר עמוקה ונקראת בפי הישמעאלים "באר איוב" ושמעתי מפי לץ אחד כי הוא באר יואב, וכן קבלתי מפי אחרים והוא קרוב לדעת קרוב אליה בריכת מים טובים וגנים ופרדסים ואם יהיה מטר על הארץ יבואו המים וימלאו את הבאר ואת הבריכה, ואז יבואו שם אנשים ואוכלים ושותים ועושים שמחה כי הוא סימן לשובע והלכנו משם וראינו בריכה אחת גדולה ואורך הבריכה כשעור מאה וחמשים אמות, והבריכה הזאת עם התעלה עשה אותם חזקיה המלך ע"ה (מ"ב כ, כ) והביא את המים ממוצא מי גיחון ברדך חברון אל הבריכה בעיר ע"י התעלה, וסתם מי גיחון העליון מחוץ לעיר (רהי"ב ל"ב, ל). גם יש שם מעין אצל הבריכה עם בנין יפה שבנה הסולטאן סולייטאן מחרש בזמן שבנה חומות ירושלם ביום ו' כ"ג לחדש שבט לקחנו עמנו את משה כהן ועלינו בעלית ההר ונכנסנו בתוך מערה אחת ובתוך המערה קברות הרבה ויש מערה בתוך המערה ושם קברות חגי זכריה ומלאכי ע"ה וקראנו עליהם קצת מזמורים ועלינו משם להר הזיתים, ושם קבורת חולדה הנביאה ע"ה, ובנו הישמעאלים עליה בית תפלה ולא הניחו ליהודים ליכנס בתוכו, ואנחנו נתנו לשומרי הנביאה שתי חתיכות ונכנסנו בסתר באימה, וקראנו קצת מזמורים ויצאנו משם, ועמדנו על הר הזיתים במקום שעמד שם הכבוד נגד המקדש כאשר כתוב ויעל כבוד ה' מעל תוך העיר ויעמוד על ההר אשר מקדם לעיר (יחזקאל, י"ד, כ"ג). ומשם נראה כל המקדש במתכונותו וכל הבנינים וכל העזרה, כי הר הזיתים גבוה מבית המקדש. ועמדנו שם נגד המקדש והתפללנו כחפצנו וקראנו קצת מזמורים השייכים לביהמ"ק יבנה בב"א

הלכנו משם וסבבנו את חומת העיר ואח"כ באנו אל חצר המטרה שהוא מחוץ לעיר תחת ההר, וראינו בתוך חצר המטרה קבר אחד יפה מאד ועליו בנין נאה ואומרים שהוא קבורת ישעיה הנביא ע"ה ואומרים שגם קבורת ירמיה הנביא ע"ה היא בתוך חצר המטרה ושם ראינו את הבור שהשליכו את

ירמיה הנביא בו, ושאבני מים ושתינו והם מתוקים כרבש, ופי הבאר צר ותחתה רחבה וענולה, ארבה [של התחתית] שתי אמות ורחבה בן גם יש תוך החצר קצת בתים. ויש מקומות חצובות בהר והם היו בתי הסוהר בזמן מלבי ישראל. בסביבות ירושלם יש הרים גבוהים ורמים וגנים ופרדסים, תאנים וויתים ושמן זית הם בזול, ששה בטמנים בער בסף אחד והבטמן של ירושלם הוא משקל תשע מאות דרהים

אח"כ באנו אל עיר ציון מחוץ לעיר ירושלם והיא קרובה לשער העיר ושם קבורת דוד ושלמה ע"ה, ובנו עליה קובה יפה ונאה מאד וסביבות הקובה מונדרים בקיר קטנה (נמובה). שער העיר הסמוך לציון נקרא „באב אל דור" ר"ל שער דור, והישמעאלים אינם מניחים ליהודים ליבנם שם להתפלל, ועמדנו מקרוב נגד הקבר וקראנו קצת מזמורים השייבים להם והלבנו משם וראינו מערה אחת ובתוך המערה באר מים ואמרו הרבנים ששם קבורת שמעון הצדיק ואשתו והבור היא טבילת אשתו. והלבנו משם מעט וראינו מערה ושם קברות הרבה חצובות ואמרו כי הם קברות של שבעים סנהדרין והלבנו משם ועלינו על הר גבוה אל המקום אשר אמר אברהם אבינו ע"ה אל נעריו שבו לבם פה עם החמור ואני והנער נלבה עד בה ושם שלשה אילני זיתים ומקום מיוחד ליהודים להתפלל, והתפללנו שם בנגד המקדש מרחוק, ונם קראנו פרק „וישא אברהם את עיניו".

[רמה] ביום ד' לקחנו עמנו בה"ד דוד יצ"ו ורבבנו על הסוסים והלבנו כארבע שעות ועלינו על הר גבוה וירדנו לבקעות ועלינו ברמה, והוא הר גבוה ותלול ושם קבורת ארוננו שמואל הנביא ע"ה ונקרא „סנט שמואל רשילה" היא שילה הקרובה לירושלם שתי פרסאות והיא בתוך מערה גדולה ורחבת ידים, ובנו ציון גדול בתוך המערה שנגד הקבר על שם שמואל הנביא ועל המערה ההיא בנה מחמד פשא השר מירושלם בנין יפה ונאה ונם בית תפלה והבנין הזה הוא בעיר קטנה ובתובה בתים וגם בתים על החומה ובזמן חג הסובות ילבו היהודים וישבו שם יום או יומים ואוכלים ושותים וחוננים בזמן קדמון לא היו עוזבים ליהודי לבנום במערה גם אם יתן מאה כספים, וזה כחמשים שנה שניתן להם רשות לבנום ע"י איש אחד ממצרים שמו שמואל בהן נ"ע שקם על רגליו וקבץ מהקהלות בספים הרבה ופזר מהם לשר ירושלם ולשופטים ושוטרי העיר ואח"כ נתנו רשות ליהודים ליבנם במערת הנביא, השי"ת יתן שבדו והיום אם יבואו אנשים מארצות רחוקות יתנו ארבעים חתיבות בל איש ואיש ויבנם. ואם רוצים אנשי ירושלם לילך שם יתנו רק חמש חתיבות, כן הוא חק להם ולא יעבוד. הלבנו וירדנו למערה בשירים ובמזמורים בקול ששון ובקול שמחה, וקראנו עליו קצת מזמורים השייבים לו והרלקנו נרות בעששית בצד הימין של קבר הנביא הוא קבר אלקנה אביו ע"ה, ובצדו השני אמו חנה הצדקת, וקרובים זו לזה וזה לזאת תשהע"ם ח) וקראנו עליה פסוקים השייבים לה, ואח"כ התפללנו תפלת הצהרים ושבנו לעת ערב אל מלוננו לבית בה"ר דוד יצ"ו

ראיתי בירושלם שקל הקדש שהוא מזמן מלבות ישראל והוא כסף מזוקק ושקלתי אותו בידי ומשקלו היה מ"ה דרהים ורנק אחד, ר"ל שלשה משקלות ואחד רנק, והכתיבה עליו „ירושלם הקדושה" וצורת מטה אהרן, ובצדה השני „שקל ישראל" וצנצנת המן ונם שני ראשי תיבות והן שי"ן ומ"ם י), ובתוב בתורה עשרים נרה השקל אם בן יהיה שלש נרות משקל מתקאל אחד אשר יעבור בזמנים האלה בכל הארצות והבתיבה על השקל בתיבת שמרונית וראיתי בס' דינים שחבר ר' בנימין ב"ד משה נהאוונדי ז"ל וכה לשונו: ואם נואל הדם רוצה ליקח בופר יתן וינצל בעבור בי הדין הזה לא נגמר על ידו לפיכך הרשות בידם (נואלי הדם) אם רוצים הורנים ואם רוצים לוקחים בופר שנאמר אם בופר יושת עליו (שמות, כ"א, ל'), בופר ההרוג בבר בסף הוא שנאמר והיתה נפשו תחת נפשו או בבר כסף תשקול, והבבר עשרת אלפים מעות בל מעה שש נרות, עב"ל

ביום ד' י"ב לחדש שבט הת"ב יא) שמענו שמת בחדיד נרי חאן. — וישבנו בירושלם ב"ח ימים. והבית אשר ישבנו שם יש בו חלון כנגד המקדש, ובבל יום אחרי התפלה היינו עומדים ומתפללים נגד המקדש תפלת נרבה ובה"ד דוד החזן יצ"ו עושה לנו כבוד ביום ובלילה במאבלים נאים וטובים ובמשקים ובבל מיני מגדים. השי"ת יבפיל שברו וינרלהו ויפארהו וירוממהו ויתן לו בל משאלות לבו, ויצילהו מבל נסיונות. בימיו יבוא הנואל וישמחהו והשי"ת יתן לו בנים ובדים הוגים בתורה אבי"ר. — והקריש ד' שלמה לוי מנודה אחת לביהב"נ, ר"ל קנדיל (עששית) נם אני הדל הקדשתי קנדיל אחד וגם במצדים הקדיש ד' שלמה חמשים רמונים (מטבעות) וגם אני הדל הקדשתי במצדים שני רמונים

הערות:

א) בנין קטן מבוסס בתקרת אבן עגול — כיפה. ב) ר"ת אמן נצח סלה. ג) בערבית מחנות ומנחות, עגינים נבבדים המיועדים לשי ותשורה ד) כנראה הוא קורא להר הבית בשם עזרה. ה) מפני שיש מערה

תתתיה ופתותה מצד אחד נראית כאילו עומדת באויר ובאמת היא מתוברת מצד הפנים ו) כעת רק גדר של קנים מקיף אותה ז) כנראה מצאו רמז לזה מהפסוק ביתזקאל מ"ז, י"ב, המתנבא לעתיד אודות הנחל כי מימיו מן המקדש המה יוצאים ת) ד"ת תעל שכבת חמל על מלונה. ט) אחד ותצי דרהם בסחקאל אחד הדינר אחד ותצי דרהם והוא מתקאל הליטרא ל"ה דינר או 52½ דרהם. הדנק הוא מעה משקל ששה עשר שעורים. י) צ"ל שי"ן וגימ"ל והיא שנת ג' למלכות חמכבים. יא) יש כאן ערבוביא בטסעותיו כי הזמן כ"ג שבט קודם י"ד שבט ונערכו פה על סכונם

[1] Marble.

ה

[חברון] כיום י"ד שבט אחר התפלה סערנו את לבנו כמנהג כל היום ולקחנו את כה"ד דוד ואת הבחור יצחק יצ"ו ורכבנו על הסוסים ללכת לחברון, והלכנו שלש שעות ובאנו אל קבורת אמנו רחל ע"ה והיא בדרך חברון קרובה לבית לחם בדרך אפרת, ועל מצבת קבורתה בנה מחמד פשא בנין קובא נאה ויפה וקראנו קצת פסוקים והלכנו משם ובאנו אל התעלות ושם שתי בריכות מים גדולות ויפות משוחות בסיד מבית והן בנויות מזמן קדמון והן עמוקות ושעורן כשעור חומה קטנה ובתוכן מים ושם מעין אחד ומימיו מתוקים, וגם יש חומה קטנה ובתוכה שומרים ושמירת הדרבים שהם מסוכנים, והוא בנין יפה מזמן קדוב. מירושלם עד התעלות אין שום פחידה אבל משם והלאה עד הכרמים פחידה גדולה, ועמדנו שם מעט ונאספו שם כל האנשים והיינו חמשים אנשים רוכבים ורגלים וכל איש בלי מלחמתו בידו, בב"ז הלכנו בפחד ומורא ועלינו על הרים גבוהים, מהר אל גבעה, וראינו את קבורת יונה הנביא ע"ה מרחוק והוא על הר גבוה ועליו בית תפלה לישמעאלים, ובעונותינו הרבים אינם עוזבים ליהודים להתפלל שם, וקראנו קצת מזמורים על הסוסים לצאת ידי חובותינו, ובאנו לחברון בו ביום. ונתנו לנו הרבנים בית אחד וחנינו שם במקום שררים היהודים, שבח לאל יתברך שבאנו לחברון בזבות אבותינו הקדושים, אין שטן ואין פגע רע ושמחנו ביום ההוא שמחה גדולה על שזיבנו השי"ת לבוא לקבורות האבות ע"ה ביום ה' השבמנו בשעת קריאת הסליחות והלכנו אל מערת המכפלה, ועליה בנין יפה מאבני שיש ומאבני גזית שבנה אותו דוד המלך ע"ה, וסביב החצר קיר קטנה שבנו הישמעאלים מאבני גזית ומבל שביות החמרה והוא בנין נאה, אמנם בית תפלה לישמעאלים בנוי על המערה והוא מאבני שיש סומקי ובעונותינו הרבים אינם עוזבים ליהודים ליכנס בתוך בית התפלה להתפלל א). וספרו לנו ואמרו שיש חור במעלות בית התפלה לדדת משם מטה, ובזמן אחד ירדו שלשה אנשים לראות קברות אבותינו הקדושים ומיד נשרפו שנים ואחד מהם זעק זעקה גדולה וישאלו האנשים ממעל למה יזעק? והשיב להם מה שקרה ונשרף גם הוא, ומהיום ההוא והלאה לא ירדו הישמעאלים למערה. ויש שם שני מנדלים על מערת אבותינו ר"ל מינהרא ב) על שם אברהם ויעקב, וספרו כי בנו מנדל שלישי על שם אבינו יצחק ונפל ונהרם. מחוץ לשער בית תפלתם יש מקום מיוחד ליהודים להתפלל והוא סמוך ודבוק בכותל בית תפלתם, ויש חור בכותל ההוא והוא מכוון לקברות האבות והאמהות אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה ולאה, והדלקנו שם בלילה ההוא כמה נרות על החור, ועמדנו וקראנו כל הענינים השייכים להם ער עת התפלה ואח"כ התפללנו תפלת חובה. והלכנו ובאנו בליל ו' והתפללנו שם עור הפעם ושבנו אל בית מלוננו ואכלנו ושתינו ושמחנו על שזבינו לראות קברות אבותינו, כן יזכנו אלהינו לראות פני אליהו נביאנו ומשיח צדקנו אנם"ו — בחברון יקחו מאיש יהודי מ"ב כספים פחות רביע ובעבור זה ירשו ליהודים ללכת למקום המיוחד להם כנגד החור אשר בבותל המערה ומתפללים שם בלי פחד

ביום ההוא הלכנו לאלוני ממרא וראינו את המקום שנמול שם אברהם, והלכנו משם מעט וראינו כרמות מערה אחת ונבנסנו שם וירדנו במדרגות והיא חפורה בעמק ההר וההר כלו מאבן ויש מים קרים בתוך המערה ושתינו מהם והם ערבים מאד בשתייתם, ואמרו שהיא היתה טבילת שרה אח"כ הלכנו מעט ובאנו אל אהל אברהם ככתוב בפרשה וירא ה' אליו וגו', והוא מונדר באבני זית, והאבנים גדולות, יש מהן ארכן כ"ב זרת ומהן עשרים ומהן ט"ו זרזות, ותמהנו איך היו יכולים לשאת האבנים הכבדות האלה ולשימן זו על גב זו? סביבות האהל שלש מאות אמות, ובתוך האהל בצד אחד יש באר עשויה מאבני גזית ומי הבאר מים חיים, ושאבנו מים ממעני הישועה ושתינו והם ערבים. והמקומות יפים והלכנו סביבות חברון ומצאנו בכל מקום כרמים ופרדסים, ואח"כ שבנו לתוך העיר חברון וכנגד חברון על ראש ההר מערה אחת גדולה ושם קבורת ישי אבי דוד המלך ע"ה, ובנו עליו הישמעאלים בית תפלה ועלינו על ההר וקראנו עליו מזמורים ושבנו אל בית מלוננו. אח"כ שלחו לנו גבאי הקהל מעט מנחה וגם אנחנו נתנו לעניים ולשמן המאור שנים וחצי כספים. שם ביהכ"נ

לרבנים והוא יפה מאד, ויש שם שלשים בעלי בתים דלים שאומנותם תורתם בתי חברון בנוים מאבני גזית כבתי ירושלם ויש שם מרחץ על שם אברהם אבינו ע"ה. בבית התפלה „הכנסת אורחים" שנוסד ע"ש אברהם ינתן מאבל בבל יום ויום. ויש שם מעינות ובריבה אחת קרובה לקברות האבות והיא גדולה ועמוקה מאד וירדנו למטה ב"ה מעלות והיא בנויה כרמות מרחץ ושם מימי מטר, ואמרו הרבנים כי זאת טבילת שרה אמנו, וגם יש סביבות הבנין על קברות אבותינו שלשה מעינות בחברון ראינו את קבורת אבנר, ובנו עליו בית תפלה לישמעאלים ואינם עוזבים ליהודים ליבנם. והוא בתוך השוק

ביום ו' סערנו לבנו ורצינו ללכת ולא מצאנו שיירה, ובאו הרבנים ואמרו אל תלכו יחידים, אם תמצאו שיירה תלכו עמהם או תקחו קצת אנשי חיל מהשר, ושמע שר חברון מתחלה ולא רצה, אח"כ לקח הרבן שיך־יהוד ארבעה שומרים מהשר והלבנו עמהם והם חנורים בלי מלחמתם, ועלינו מיד אל גבעה ובאו עמנו ער הטבור אשר שם שומר לשמירת הדרכים ועמדנו שם מעט וסערנו לבנו, והשומרים שבו לחברון ואנחנו הלבנו לדרכנו. בדרך חברון לירושלם ראינו כפר אחד ושמו חלחול ושם קבורת נר החוזה והתפללנו שם, ובאנו לעת אבינרי ג) לירושלם

ביום ג' לחדש שבט שנת הת"ב נשמע בירושלם כי נולר בן זכר לסולטאן אברהים ובא איש אחד לבשר בבל המדינות ועשו שמחה „דונאמא" ד) בירושלם ובדמשק ובערים אחרות

הערות:

א) איך יתפללו בבית תפלה לישמעאלים? ב) בערבית מגדל גבוה הבנוי לתלפיות אצל כל אחד ממסגדי הישמעאלים וממרום גבהו יקרא השמש שלהם כרוז חמש פעמים ביום לעורר את הישמעאלים לתפלה. ג) תשע שעות ביום ד) חג לאומי בתורקיה. ה) תחת אבן שתיה יש מערה ונראה כאלו האבן תלויה באויר, ובאמת היא מחוברת מאחוריה לארץ ואין חומה מקפת האבן אלא גדר של קנים ו) ר"ת אמן נצח סלה ועד ז) הוא באר יואב ונחלף להם יואב באיוב

ו

[שכם] ביום ב' כ"ו לחדש שבט הת"ב אחר התפלה סערנו את לבנו ונסענו מירושלם תוב"ב ובאו עמנו כה"ר ר' דוד וכ"ד משה כהן ור' ישועה לוי ור' יצחק ור' יפתח ואחר צאתנו משער חברון שהוא שער דוד המלך ע"ה הנקרא בלשון ערבי „באב אל דוד" עמדנו מעט ובה"ר דור יצ"ו ברך אותנו וינשק איש את אחיו ואיש את רעהו, והלבנו ובאנו לעת ערב אל בפר בירא ושם מלון אורחים וחנינו שם וביום ג' קמנו ונסענו משם ועלינו בהרים גבוהים ורמים ונפלאים ויררנו לבקעות, מי ימלל גבורות ה'! — מבירה ער שבם נטועים אילני זיתים הרבה מאד ויש שם שרות וכרמים, ער אשר באנו אל הבפר הנקרא נבלוש והוא עיר שבם — העיר הזאת יפה ורחבת ידים, והוא מקום שרות וברמים פרדסים וגנים, ושם מרחצאות ובתי תפלה לישמעאלים וחניות, ומוברים בל מיני מאבלים, גם יבשלו שם בורית הרבה וטוב מאד בבורית ירושלם. העיר שבם נקראת נבלוש בעבור המעשה מסיבת דינה בי נבלה עשה בישראל א) העיר יושבת בין שני הרים רמים, הר אחד במזרח הוא הר העיבל והר שני במערב הוא הר גריזים. ושם בתי תפלה לרבנים וגם יש עשרה בעלי בתים מהשמרונים ולהם בית תפלה וס"ת, ואומרים בי הם אינם קוראים ב"ד ספרים בי אם חומש הבתיבה שלהם אינה בבתיבתנו (אשורית) כ"א בתיבה שמרונית, ולהם מזבח אחר על ראש הר גבוה הוא הר גריזים ושם ישחטו בקר וצאן ואובלים וחנינו בלילה ההוא בשבם שם יקחו קופר מאיש ל"ב חתיכות

השבמנו בבקר ועלינו להרים גבוהים ובאנו אל תמנת סרח ושם קבורת יהושע ע"ה במערה על הר גבוה ותלול, אך אין עליו שום בנין בי אם בותלים, ואומרים בי כמה פעמים בנו עליו קובה ונפל ונהרס ואח"כ חדלו לבנות עמדנו למעלה מן המערה וקראנו עליו קצת מזמורים והלבנו הלאה מעט ובאנו אל קבורת אביו נון והיא קרובה אליו ועליה ציון נאה ולפני הציון בנו הישמעאלים בית קטן ונבנסנו שם וקראנו קצת מזמורים, והלבנו משם מעט וראינו מקום יפה מוגדר בחומת העיר ובתוכה מצבה נאה, ונבנסנו שם ואמרו שהיא קבורת בלב בן יפונה ע"ה, וקראנו קצת מזמורים הקברות קרובים זה לזה ושלשתם בתמנת סרח בקצת נחלת יוסף ע"ה. והלבנו משם ובאנו קרוב אל שבם ועלינו על הר גבוה ותלול ושם קבורת אלעזר הבהן ועליו ציון ארוך גדול ונאה והוא מוגדר בבותלים מאבני גזית ולמטה ממנו קרובה אליו מעט מערה קטנה ואמרו שהיא מערת אליהו הנביא ע"ה, ונכנסנו בתוכה וקראנו קצת מזמורים וקצת מענינו, והלבנו משם למטה ממנו ובאנו אל קבורת איתמר ועליו ציון ארוך גדול ונאה בבנין קבורת אלעזר אחיו, וסביבות הקבר מוגדרים בבותלים מאבני גזית. וקראנו קצת מענינו ואח"כ הלבנו משם מעט למטה ממנו ובאנו אל קבורת פנחס הבהן ועליו ציון גדול בבנין ההוא, גם הוא מוגדר באבנים ובצדו בית תפלה

לישמעאלים, וקראנו עליו מענינו, ואח"כ הלכנו מעט רחוק מהם ובאנו אל בית אחד והוא בית תפלה ונכנסנו שם, ובתוך הבית יש מערה גדולה לאורך כותל הבית ועל המערה קובה גדולה ושם קבורת שבעים זקנים. ובתוך המערה וגם בתוך הקובה לא יכנס שם אדם אף לא מהישמעאלים. ובית התפלה בקיר המערה יש בו קצת חורים, ומן החורים רואים תוך המערה ונכנסנו שם והדלקנו נרות וקראנו קצת ענינים. והלכנו משם ושכנו אל שכם ושם קבורת יוסף הצדיק ע"ה במקום שקנה יעקב אבינו מידי חמור במאה קשיטה ועליו ציון וסביבותיו מוגדר באבנים, ואמרו כי כמה פעמים בנו עליו קובה ונפל ונהרס ובאנו עליו וקראנו קצת מזמורים השייכים לו ושבנו אל מלון אורחים, וחנינו שם גם בליל יום ב'. ביום ה' קמנו בבקר והלכנו מעט ובאנו לעין המים הנקרא אצלם עין יעקב, ועברנו משם ובאנו לעת ערב אל כפר ג'ינין. וברדך ג'ינין זיתים הרבה וגם שרות ומקומות יפים. ושם חומה קטנה ובתוך החומה למטה מלון אורחים ולמעלה בתים שיושבים שם שומרים החומה, ובצדה הקוא־חנא ושם ימצא הנוסע מאכלים ותבן ומספוא. וחנינו שם והשכמנו והלכנו ובאנו אחר הצהרים אל כפר עיני נייני, ועל הדרך הזה מקומות יפים ולא חנינו שם כי עוד היום גדול. והלכנו משם ובאנו קרוב לעת ערב אל כפר חטין ולא מצאנו שם שום מאכל רק תבן ונשבת שם ביום השבת ואכלנו מה שנמצא אצלנו. ואמרו ששם קבורת יתרו וצפורה בתו ולפני חטין ראינו את חומת צפת, ואמרו כי יש שם י"ד בתי כנסיות לרבנים ושם קבורת הושע בן בארי, וממחרת חג השבועות מדי שנה בשנה הולכים הרבנים על קברו ומתפללים שם כפי מנהגם קמנו ביום א' והלכנו מעט ובאנו אל כפר עיינא והוא על שפת הירדן במקום יפה מאד, והלכנו משם ובאנו אל הבאר שהשליכו שם את יוסף הצדיק ע"ה, ובנו על פי הבאר קובה קטנה על ארבעה עמודי שיש ושאבנו מים מהבאר ושתינו בשמחה, ולפני הבאר בית תפלה ומלון אורחים והלכנו משם ובאנו אל גשר יעקב ושם מלון אורחים ובתוכה מעין אחר, והגשר הוא במקום צר ומימיו מן מימי הירדן, כי כתוב במקלי עברתי את הירדן, ואמרתי בלבי אולי הוא מעבר יבק ע"כ נקרא שמו „נשר יעקב" עד היום בלשון ישמעאל וחנינו שם ובבקר השכם הלכנו הלאה ובאנו אל כפר סעסע, ושם חומה קטנה יפה לא ראיתי כמוה בכל הכפרים, ושם בית תפלה יפה לישמעאלים שבנה אותה סינן פשא ושם עמארה (בית מחסה) בשביל אורחים בכל יום ויום וחנינו שם והשכמנו בבקר והלכנו עד הצהרים ובאנו לדמשק הנקרא בלשונם „אל שאם".

הערות:

א) השערה בעלמא ובאמת נשתבש השם נבלום מהשם Neopolis עיר חדשה שקראו אותה הרומיים בזמן אספסיינוס.

ז

[דמשק] מירושלם עד דמשק מהלך תשעה ימים, ואנחנו באנו בעשרה ימים בעבור שיש בתוכם יום שבת. והיום כ"ה לחדש אדר בחשבון המחזור באנו וירדנו בחצר בית הכנסת, ותיכף שמע כה"ר הנכבד והיקר יריד הכהן יצ"ו והוא בעל המטבע של דמשק, ולקח אותנו והוליכונו אל ביתו וקבל אותנו בסבר פנים יפות ונתן לנו בית אחר יפה ועשה לנו כבוד גדול יותר מדי במאכלים נעים משונים זה מזה ובמשקים טובים כמו מערני מלך. והאיש הנ"ל איש טוב שפל רוח ועניו. טוב עם ה' וטוב עם אנשים, אין חקר לשפלותו. ויש לו בן יחיד לבר מבנות וגם הוא בחור יפה ונחמד שמו אליהו המכונה אנרול בקי, השי"ת יכפול שכרו ובזה ובבא וימלא משאלות לבו לטובה, ויתן לו אחרית ותקוה טובה ויראה בשמחת בנו, ויזכה לראות בנים זכרים הוגים בתורה וה' יגדלם ויאריך ימיהם בטוב ובנעימים.

גם כל אחינו הקראים אנשי דמשק הם אנשים טובים ובעלי מדות טובות, בכל יום ויום יבואו אצלנו לשאול שלומנו וישבו אתנו להיטיב לבנו. בליל ב' קרא אותנו לביתו כה"ר אליהו פירוז בכ"ד נרליה פירוז והביא כמה מיני מאכלים וכמה מיני מתוקים ומגרנים, והוא איש טוב ויקר מאד, גם קרא קצת אנשים מטובי הקהל ואת בעל הבית שלנו ואכלנו ושתינו ושמחנו עמהם, ה' יכפיל שכרם ויש לו בית יפה ונאה בנוי מאבני שיש ובכל שכיות החמדה [1] ובה כמה ציורים, ולפני ביתו פרדס רמונים נאה ושם אילני אתרוגים ולימון ומרנץ [2] ובעת הקריש הפרדס שהיה שייך מקורם לאביו ולדורו, והוא לפני בית הכנסת ולפני ביתו ועשה אותו קורש לבית הכנסת. ביום ד' קרא אותנו כה"ר בנימין נשיא, וגם הוא שפל רוח, עם קצת מטובי העיר ובעל הבית שלנו, ועשה לפנינו כירה גדולה והביא כמה מיני מאכלים ואכלנו ושתינו ושמחנו שם. בליל שבת פרשת ויהי בשלח אחר התפלה קם החזן כה"ר משה פירוז יצ"ו וקרא כמה מזמורים וכמה פסוקים השייכים לפרשת ויהי בשלח וליציאת מצרים, ואח"כ קם נער אחר בן כה"ר בנימין הנ"ל וקרא הפרשה מראשה ועד סופה מחוץ בעל פה. גם למחרתו ביום השבת לקח אותנו לביתו, וזה פעם שלישית בעבור

שמחת בנו שקרא הפרשה בליל השבת וקרא קצת אנשים מטובי ונכבדי הקהל ואכלנו שם, וקמנו והלכנו ובאנו לבית מלוננו. אז קרא בעל הבית כה"ר ידיד קצת אנשים וגם כה"ר אליהו פירוז ועשה סעודה ואכלנו ושתינו ושמחנו עמהם, כה מנהגו בכל יום וכל לילה — בשתי השבתות: בשבת ויהי בשלח ובשבת וישמע יתרו קוראים הפרשה בליל שבת אחר התפלה וגם מזמורים ופסוקים השייכים לפרשיות אלו עד שתים או שלש שורות, וקמים כעלות השחר לקריאת הסליחות ותחנונים עד עת התפלה, ואח"כ מתחילים תפלת היום בשבתות אלה אוכלים ושותים כל הקהל כמו בימי הפורים. כה מנהג קהלת העדביים

ביום א' לקח אותנו כה"ר יוסף הכהן יצ"ו וקרא גם כה"ר ידיד וקצת מטובי הקהל גם הבחור אליהו אח אשת כה"ד חזן אשר הכין מאכלות נעים ומיני מתוקים ומיני מגדים ואכלנו ושתינו ושמחנו שם בלילה ההוא, השי"ת יכפיל שכרם. ביום זה לקח אותנו כה"ר ידיד והוליכונו לגן אחד שהקדיש אותו כה"ר מעלים צראקה ב) נכ"ע והוא גן נאה ויפה כגן אלהים ושם אילני פירות באלפים ונהר עובר מצדו ומימיו מתוקים כדבש, והלכנו משם ובאנו אל כפר נ'יבר הקרוב לדמשק, ושם ביהכ"נ ישן מזמן קדמון קודם חורבן בית שני ששים שנה, ופתחנו את ההיכל ושם שמונים ס"ת ומהם בשני צדדי ההיכל בימין קצת ס"ת ישנים מאד יותר ממאה שנה ואמרו שביהכ"נ ההוא היה מקודם ביד הקראים ובתוך ההיכל בצד ימין מתחת מערה קטנה יפה מאד והיא מערת אליהו ע"ה אשר אמר לו ה' קום לך מדברה דמשק וירדנו במערה וקראנו כל עניניו ובקשות כל איש לעצמו. ואח"כ עלינו מהמערה ואכלנו ושתינו שם ונתנו קצת לבנים (מטבעות) לשמן המאור ולעניים והלכנו משם ושבנו אל דמשק למלוננו

בית הכנסת של דמשק הוא בנין טוב ונאה מאד ושם שלשה היכלות וששה ס"ת מלבד הישנים, ויש לבית שלשה שערים ולפניו פרדס יפה עם אילני אתרוגים, וגם יש חומש יפה מאד בכתיבת יד והיום מזמן כתיבתה אלף שנה ונ"א שנים גם ראיתי תנ"ך עשרים וארבעה ספרים וגם הוא בכתיבת יד יפה מאד ויש בתוכו ציורים נאים צורת ביהמ"ק וצורות חומות ירושלם המשכן והמזבח וכליו כלם מוזהבים והיום אנחנו בשנת הת"ב ליצירה ומזמן כתיבתה אלף וע"ה שנים.

עיר דמשק היא כלילת יופי מכל הערים בארצות הערב, אמנם מצרים (קאהירא) גדולה מדמשק כמה פעמים אבל דמשק יפה ממנה בה שני נהרים אמנה ופרפר ומימיהם קרים ונוזלים על פני הארץ וסביבותיה כרמים גנים ופרדסים ונדלים כל מיני פירות יותר מכל המקומות ושם בתי תפלה לישמעאלים למאות, ומרחצאות שבעים, ומלוני אורחים למאות והשווקים למאות והחניות לאלפים. השווקים מכוסים שלא יכם שרב ושמש, והבתים בנוים מאבני שיש מצבעים שונים ומאבני נזית — בית רימון הוא בית תפלה לישמעאלים ויפה מכל בתי תפלותיהם ואין ערך ליפיו. גם יש שם שני בזזטאן (שווקים לסחורות) אחד ישן ואחד חדש והוא נאה מאד. בתי כנסיות לרבנים שנים וישבנו בדמשק י"ז ימים בשמחה וטוב לבב, באבילה ושתיה.

הערות:

א) הנהר אלברדו והנהר אלסינבאראנו. ב) הוא היה קראי.

[1] Mosaic [2] Oranges

ח

ביום ה' ב' ימים לחדש אדר נסענו מדמשק, וקודם לכתנו נתנו כל איש כפי כחו סך רמונים, וכאשר נסענו משם לוו אותנו אנשי הקהל כהנים לוים נשיאים וישראלים, גם בעל הבית ובני אנדול בקי והם היו על סוסים, ועמדנו בדרך והתפלל כה"ר פירוז הזקן קצת מזמורים ויברכו אותנו ואח"כ נשקו ויחבקו אותנו ונפרדנו איש מעל אחיו הם בכו מרוב אהכתם ואנו בכינו מגודל חיבתנו, הם שכו לביתם ואנחנו הלכנו לדרכנו, ובאנו לעת אכינדרי אל כפר קושייר וחנינו שם. ונסענו משם ביום ו' והלכנו עד אכינדי ובאנו אל כפר קטוייפי והכינו מאכל לכבוד השבת ונשבות שם במלון אורחים והוא בנין טוב ונאה בנוי מאבני גזית ובתוכו מים קרים נוזלים ממעין אל הבריכה ותבנית הבנין כתבנית מלון אורחים אשר בטחטא וזה יותר מוב ממנו גם את זה בנה סינן פשא ובשניהם יתנן מאכל לאורחים הלכנו עד הערב ובאנו אל כפר קראלר וחנינו שם במלון אורחים, והשכמנו בבקר ונסענו משם ובאנו לעת אכינדרי אל מלון אורחים הנקרא איני קפילי, וחנינו שם ונסענו והלכנו עד הצהרים ובאנו אל נהר גדול עסיסו ועליו גשר גדול ויפה ארכו כשעור מיל אחד, ועברנו הגשר ובאנו לעיר חאמיש [1], והיא עיד ישנה מזמן היונים ורובה נחרבה ע"י שודדים, ויש שם בערך חמשים הניות ובזזטאן קטנה, ושם אורגים אזורי משי מוך ומינים אחרים ומוכרים שאר דברים, ויש שם חומה קטנה על ההר לשמירת העיר. ושם שני בתי תפלה

לישמעאלים וחונים שם במלון אורחים יפה וישבנו שני ימים. ונסענו והלבנו ער עיר חמה [2] והיא עיר גדולה מחאמיש, ועליה חומה בחומת חאמיש אשר בנה אותה מלך הישמעאלים ושמו אלרהאר, וחומת חמה יפה בבנינה יותר. ושם נהר גרול ובית תפלה לישמעאלים וחניות. נסענו משם ובאנו ביום ו׳ אל מלון אורחים הנקרא שייבון ושמו השני ארנווט קויו בי בנה אותו ארנווט פשא ונשבות שם את יום השבת וקמנו ביום א׳ ונסענו, ובאנו אל כפר מערא ושם מלון אורחים יפה שבנה אותו אבן בסף משנה מעיר חלב ונסענו משם ובאנו אל כפר אחר ושם מלון אורחים וחנינו שם, וקמנו ונסוע לעיר גרולה ויפה ושמה חלב [3] והיא ארם צובה בלשוננו. העיר הזאת גרולה מרמשק ובה במה בתי תפלה לישמעאלים ושלשה בתי בנסיות לרבנים, ומ״ה מרחצאות וחניות ומלוני אורחים למאות ושם מוברים בל מיני סחורות בזול, וקונים סחורות להוליך לקושטנטינה העיר חלב בצורה בחומה חזקה עגולה וסביבות החומה מגרלים גדולים קרובים זה לזה ואצל החומה הר גבוה מאד ובראשו חומה קטנה יפה במאר מאד וסביבותיה מים חל והיא חצובה מהחר ובתוך החל סביבותיה מים ולא יוכל איש לעבור ב״א דרך נשר שהוא לפני שער החומה ומשם יעלו על החומה, בל בתי חלב בנוים מאבני נזית כבתי רורום, ועל החניות קובות מאבני נזית ומבוסות בבנין בזוסטאן תוך העיר יש רצפת אבנים במו בעיר קושטנטינה, בראותי עיר רמשק אמרתי שלא ראיתי במוה ליופי בבל ערי הערב ואחר שראיתי חלב ידעתי שהיא גדולה מרמשק רק שיש ברמשק גנים נהרים ומעינות יותר מחלב אמנם גם בחלב יש נהר עובר בעיר ויש בה בארות ומעינות, אבל למטה (פחות) מרמשק מן רמשק לחלב מהלך עשרת ימים ואנחנו באנו בי״נ ימים בעבור שיש בתוכם שתי שבתות ויום אחר עשינו מושב שיונחו הסוסים ישבנו בחלב ששה ימים וביום ב׳ ט׳ לחרש אדר שני נסענו משם ובאנו אל בפר קלקלר וחנינו שם ושם מערה אחת ובתי תפלה לישמעאלים קמנו ונסענו משם ובאנו יום ג׳ לעת הצהרים אל כפר דיזין ושם מלון אורחים וישבנו שם ער הערב, ועבבנו שם יום אחד בעבור כי ביום ד׳ ביום א) קטן לישמעאלים מחלב ער בפר דיזין מהלך שני ימים והרדך בלו אבנים וגבעות ער אשר נלאנו מהאבנים הרבים להלוך עליהם ביום ר׳ ערכו הישמעאלים את תפלתם, ואח״כ נסענו משם ובאנו אל עיר אנטוביא [4] ונעבור מתוך העיר ולא חנינו שם

הערות:

א) חג הישמעאלים מדי שנה אחרי אחד ושלשים ימי הצום הנקראים ראמצאן ויש להם חג גדול וחג קטן בעת ההיא.

[1] Homs. [2] Hamah. [3] Aleppo. [4] Antiochus.

ט

[אנטיוכום] ראיתי בספורי בה״ר אליהו׳ אפירא בני ז״ל שהעיר אנטוכיא יסר המלך אנטיובום אשר הצר לישראל בבית שני וקרא שמה אנטוכיא, ושם נהר גרול. אנטוביא היא עיר גדולה וחומותיה בצורות והן ישנות מזמן קרמון, ופני העיר במישור ומאחוריה הרים גבוהים סביב חומת העיר מלמעלה, ואינה מיושבת ב״א חלק אחר מארבעים חלקים, ושלשה חלקי העיר בלם גנים ופרדסים וחלק אחר בתים ונלך משם ונעבור נהרות רבים בו ביום, בלם מלאים אבנים, וירדנו לבקעות ער אשר נאלנו. אפשר שעברנו עשרים נהרות, ועלינו להרים גבוהים מי יספר גבורות ה׳ ער אשר ילאו הלשונות מלספר. הלבנו ער הערב ונם בלילה שלש שעות ובאנו אל כפר חילן והוא בין הרים גבוהים ובתי הבפר בשולי ההרים מפני המים בי מים רבים יבואו ממורד ההרים והם מתוקים ונוזלים בתוך הבפר. ויש שם קצת הניות ובתי תפלה לישמעאלים ומלון אורחים יפה ער בי נראה הבפר כתבנית עיר וחנינו שם ונסענו ביום ו׳ ונעבור הרי בילן וארבעה נהרות ומנרל אחר שהוא לפני ים הלבן אשר בנו הישמעאלים לשמירת המים בדי שלא יבואו הלועזים לקחת מהם. הלבנו משם ונעבור לפני בפר אחר שעל שפת הים ושמו אלכסנדריט [1] והלכנו משם ער זמן אבינדרי ובאנו אל עיר פיים על שפת הים ושם מים רבים מתוקים ואינם טובים לשתיה ושם יבואו אניות מצרים ואניות לועז כי היא אסכלא [2] לעיר חלב ב) ושם חומה קטנה בצורה ובית תפלה לישמעאלים ומרחץ וקצת חניות בשעור מאה ושלשים ושם מוברים בל מיני סחורות ונשבת שם את יום השבת ושם גנים ופרדסים הרבה נגר מנרל אחד על שפת הים מלבד בתוך החומה — מחלב ער פיים (פאס) [3] מהלך המשה ימים חלב היא נם אסכלא לעיר רמשק וטרבולום שהוא מהלך שלשה ימים לשם נסענו משם ונלך בדרך מישור ער הצהרים לפני שפת הים הלבן ונעבור כמה נהרות בו ביום ואח״כ עלינו להר ונבוא לשער אחד אשר על נהר הנקרא קרנליק קפיסי והוא דרך מסוכן מאד, ונעבור משם בעזרת האל יתברך, ונבוא לערב (אביגדי) אל בפר קורט קוילני, ושם מלון אורחים שבנה חורוסטם פשא, וחנינו שם ונסענו בבקר והלבנו לפני מי ניחון והוא

[1] Homs. [2] Hamah. [3] Aleppo. [4] Antiochus.

אחר מארבעה נהרות היוצאים מערן, ונבוא אל מקום אחר הנקרא ניחן קלעיחי ושם חומה קטנה ישנה וחרבה היום ונבוא אל מלון אורחים מיסים והוא לפני נהר ניחון שהוא נהר גדול ורחב כיאור מצרים ואצל המלון אורחים נשר הנהר ולה עשרה עינים ב) ואורך הנשר מאה ושלשים אמה באמת של כיפא, ורוחב הנהר כן (כאורך הנשר). ולא ראיתי נשר כזה בכל הנהרות שעברתי ער עתה. וחנינו שם ונסענו ובאנו אל עיר ארוונה ועברנו נשר אחר ארכו יותר מנשר ניחון בכרי אחד וחצי שעורו, והנהר עובר מתחת העיר והולך סביבות הבתים, ועברנו הנשר ההוא ונבנסנו לעיר ושם חומה קטנה יפה מאר מכל שכיות החמרה, ומי הנהר יבואו מקיזיל אירמק ושם בתים הרבה ובתי תפלה לישמעאלים ויש שם חמשה עשר בעלי בתים רבנים ולהם ס"ת בבית אחד. ויש מלון אורחים וחנינו שם וישבנו שני ימים והיתה מנוחה לעצמנו ומנוחה לסוסים ונסענו משם ביום ההוא ובאנו אל כפר ציביט (ציביט) ושם מלון אורחים וחנינו שם ובבקר קמנו ונסענו משם ועלינו להרים גבוהים ורמים ועברנו עיינות ותהומות, ושם אילנות גדולים הרבה ונהר עובר בבקעה ומים רבים מתוקים נוזלים ממורד ההרים, והלכנו מהרים ונקיקי הסלעים לעמק ואם תעלה על ההר לא תוכל לראות תחתית הארץ ואם תרד למטה לא תוכל להביט על ראש ההר, כי ההרים האלה יותר גבוהים מהרי בילן ומהרי פיים, כל הלשונות ילאו מלספר והלכנו תוך ההרים האלה ובאנו אל מקום אחד גיבלים קלעסי והוא על הר גבוה והאנשים מראש ההר כעופות וברדת ההר כנגר החומה יש מלון אורחים ובאנו שם ונשבת ביום השבת. ונהר גדול עובר מתחתית ההר ומצד השני מלון אורחים שמו צאש חאן, ולא הלכנו אליו בעבור השבת גם היו עמנו ט"ז רכנים ועמהם ר' שלמה סבח סוחר של מלך בחדיר גירי כאן, והם הניעו אלינו בארנא ונלוו עמנו. במוצאי שבת נסענו משם ועברנו מההרים הגבוהים בלחץ כי לא יוכלו שני סוסים לעבור ביחד כ"א אחד אחד, וההרים דמים ונכוהים כההרים שעברנו אתמול, ובעת זריחת השמש ירדנו אל נהר קירק ביצית ועברנו במה פעמים מזה ומזה הרים גבוהים והנהר הולך בתוכם עברנו יותר מארבעים מעברות ועברנו מן נשר אחר גבוה מאר שהוא כמקום צר ושלמנו המעברות ובדרך קרוב למלון אורחים יש מים חמים היוצאים מתחת ההר. ובאנו אל מקום ציפתא חאן וחנינו שם ובבקר קמו הרבנים והלכו לדרכם כי משם יפרד דרך קושטנטינה מדרך סינף[4]

בזמן שבאנו לדמשק מצאנו שם איש אחר מעיר כוזליב שמו קרא חסן שהיה משרת לסולטאן שחון נרי ואמר לנו חפצו ללכת עמנו, ואנחנו אמרנו טוב הדבר כי הוא מכירנו והוא טוב מאיש אחר ויעצנו עצה כי אם נלך בשיירה לא ילך עמנו ער סינף וגם לא ישבות כשבילנו ביום השבת לכן נתנו לו שני כספים בדרך הלואה ואכילתו ושתייתו עלינו וגם אכילת ארבעה סוסיו, הכל כדי שלא נבוא לידי חלול שבת ח"ו גם נתנו כן לאיש אחר שהיה מחבריו ושמו קזי והוא לקח הכספים וברח בעור היותנו בדמשק. והלכנו עם קרא חסן מכירנו ועמו משרתו. ואנחנו ארבעה אנשים ונבוא ער ציפטא חאן, והלכנו יחר מהלך כ"נ ימים בשלשים יום בדרכים מסוכנים ונצלנו בזכות אבותינו הקרושים והאיש הזה הנקרא חסן שהראה את עצמו מקורם כאיש טוב נהפך לנחש, ובכל יום היה במחלוקת עמנו, כי הוא איש ריב ומדון וראינו כי אין מחשבתו אלינו לטובה ואמרנו למה נשים נפשנו בכפנו ללכת עם רשע אולי יתחבר עם אנשים רעים כמוהו ויקומו עלינו בפתע פתאום ויעשו לנו רעה לכן אמרנו לו כי רוצים אנחנו ללכת לקושטנטינה ולא לסינף, ויעשה עמנו מחלוקת גרולה, ויך את כה"ר יצחק וישלף חרב על ר שלמה לוי והכה ויקלל אותו, וגם שלמה לוי שלף חרבו נגרו והיתה מחלוקת גרולה וגם עשו לנו עלילות דברים ולקח ממנו שבעה כספים אחרי הרבריס האלה עזבנו מה שהיה בידו ונפרדנו ממנו ובאנו אל כפר מחמר פשא חגי ושם מלון אורחים גדול ויפה מאר וחנינו שם ונתחברנו עם הרבנים שהם י"ד אנשים ובחצי הלילה נסענו משם והלכנו בדרך קושטנטינה, ובאנו אל כפר אריגילי ושם מלון אורחים שכנה אותם בירם פשא וחנינו שם ויש שם מאה ועשרים חניות ומוכרים כל מיני פירות ומאכלים ושאר מיני סחורות. וסביבותיה גנים ופרדסים הרבה מאר, ושם בתי תפלה לישמעאלים ונסענו משם בעלות השחר ובאנו אל כפר קרא כוינר ושם שני בתי מלון אורחים זה כנגר זה והם יפים וגדולים, ובתי תפלה לישמעאלים, ובתוכה מים קרים נוזלים מן שרדבון[5] ג) ולה חמש מדרגות, ובצדה מינארה שבנה סולטאן סלים, ויש שם עמארה (בית מחסה) וינתן מאכל בכל יום לאורחים ויש שם קצת חניות וגם חומה קטנה ומגדל אחד במקום גבוה וחנינו שם — זהו גבול ארץ קארמאן

הערות:

א) אסכלא הוא גמל שיש בו מדרגות ומעלות אל הספינות, ויחליפו סחורותיהם, כי יביאו סחורה מעירם ויסכרו שם ואח"כ יקחו מסחורות חלב ויובילו לעירם ב) פתחים בעין קשתות שהגשר בנוי עליהם ג) בלשון פרסית באר הזורק מימיו למעלה.

[1] Alexandretta. [2] Escalate. [3] Fez. [4] Synope. [5] Fountain

ו

משם נסענו ביום ו׳ ובאנו אל כפר אינב, וכאשר באנו יצאו אנשי הכפר לקראתנו ולקחו כל איש מהם שלשה או ארבעה אנשים ממנו והוליכונו אל ביתם, ויש לכל אחר חדרים בשביל אורחים, כי אין בכפר מלון אורחים מיוחד, וזה מנהגם ונתנו לנו מאכל גם תבן ומספוא ושעורים לסוסים, וגם אנחנו נתנו להם כל איש מתנה לפי כבודם ושבתנו שם ביום א׳ בבקר השכם הלכנו משם ונסענו אל כפר דוטום וחנינו שם ומנהג אנשי דוטום כמנהג אנשי אינב כי גם שם אין מלון אורחים מיוחד ונסענו משם אל כפר ביזוק בליל ג׳ בר״ח ניסן הת״ב, ושם שני מלוני אורחים ישנים וחנינו שם ומן קרא כוינר עד ביזוק אין גנים ופרדסים בחצי הלילה נסענו מביזוק והלכנו עד הבקר ואחר הצהרים באנו אל עיר אילגין והעיר הזאת כמו אירגילי ושם חניות כשעור מאה ושלשים ובתי תפלה לישמעאלים ומלון אורחים, ובזוסטאן שבנה קרא מסתפא פשא, הוא האיש שלכד את עיר קיבריז גם יש שם מרחץ אחד ומים באים לתוכו מתחת הארץ בגזרת השי״ת ועל מוצא המים האלה בנו המרחץ גם יש שם גנים ופרדסים הרבה, וחנינו שם הלילה ההוא ונסענו ובאנו בעת עלות השחר אל עיר אק שחר והיא עיר יפה בנויה בתחתית ההר ונהר עובר בתוכה. ושם מעינות ותהומות, וחנינו שם, וקודם חצי הלילה נסענו ובאנו אל כפר סקיינו ושם גנים ופרדסים כמו בעיר אק שחר והוא מקום לינה ולא חנינו שם, והלכנו לילה ויום ועברנו שתי מסעות מפני שנשארו עוד מסעות לי״א ימים להגיע לקושטנטינה ולחג הפסח נשארו רק שמונה ימים, והרבנים היו אצים לגמור הנסיעות קודם הפסח ונתנו לבעלי הסוסים י״ב כספים בעבור שימהרו ויגיעו לפסח לקושטנטינה, ולכן הלכנו בו ביום שני מסעות, ובאנו קרוב אל מלון אורחים וקרוב אל רצפת אבנים ורושמא על הדרך מפני הטיט שלא יוכל איש לעבור שם בזמן החורף, ובאמצע הדרך אשר שם רצפת אבנים [1], יש נשר גדול במאר מאר, ועברנו הנשר ולה שבעים עינים [2], והלכנו ברצפת האבנים כשלש שעות ובאנו אל כפר בולודי (או כולודי) ושם מלון אורחים שבנה אותו חורוסטאם פשא, ושם בית תפלה לישמעאלים ומרחץ אחד, ומוכרים שם בשר ולחם ופירות, וחנינו שם וסיפר בעת ההיא רבן אחד ואמר שיש עיר אחת באורום עלי והיא העיד בירבלי ושם נשר שבנה מלך אחד ממלכי קושטנטינה והוא ארוך מאד ולו ש״ם עינים ולא יוכל איש לעבור אותו ער שתים או שלש שעות בזמן החורף, ובזמן הקיץ ייבש הנחל שהנשר בנוי עליו. בחצי הלילה נסענו מן בולודי והלכנו ער הבקר, וקרוב לעת הצהרים באנו אל כפר כיט והוא מקום לינה ולא חנינו שם והלכנו בו ביום שני מסעות לילה ויום כאשר הלכנו תמול ועברנו הרים גבוהים ובאנו ביום ששי לעת ערב קורם שעה אחת אל כפר יני חאן שבנה אותו קוסרוב פשא ונשבות בו את יום השבת, והשיירא נשארה בכפר כיט גם החפצים של הרבנים נשארו עם בעלי הסוסים, וקצתם באו עמנו ונשבת שם. וביום השבת באו בעלי הסוסים עם החפצים של הרבנים וחנו עמנו.

ביום א׳ בבקר הלכנו משם ובאנו אל כפר סיירי קוי ושם שני מלוני אורחים האחר הוא חדש שהתחיל לבנות אותו ריליאר פשא ולא השלימו, ואח״כ בא בירם פשא ובנה אותו בנין יפה ושם קצת חניות מוכרים לחם ופירות גם יש שם בית תפלה לישמעאלים שהתחילה לבנותו אם סולטאן אייליאטין ולא השלימה אותו — ואח״כ בנו קצת מהבנין מיכל אוניללרי ומאורום עלי וגם הם לא השלימוהו ואח״כ השלימו ימלילר והוא בנין יפה ויש שם עמארא ונותנים מאכל לאורחים והיא בנויה אחר נביאם מחמר מאתים שנה וקודם למלכי קושטנטינה. בתוך בית תפלתם קבור סיידי כמטל, ואורך קבורתו כשעור קומת שלשה אנשים, ומכוסה בבגדי משי כקברי מלכי קושטנטינה ועל ראשו מצנפת כרפס ואומרים הישמעאלים שהוא לכר את כל ארצות אורום עלי והוא קודם מן אוסמאן צין, וחנינו שם במלון

בחצי הלילה נסענו משם ובאנו אל כפר אסכי שחר, ושם ארבעה מלוני אורחים וגם יש מרחץ ומימיו חמים מגבורת השי״ת, ויש מעין נובע לפני מלון אורחים נוזלים מים חמים ושם חניות כשעור מאה ושלשים ולפני הכפר גנים ופרדסים, ולא חנינו שם אף כי הוא מקום לינה כי באנו בלחץ מפני ימי הפסח הקרובים לבוא ועברנו משם ובאנו אל כפר צוקויר שחר ושם מלון אורחים וחנינו שם. ובאנו אל כפר בוז אויוק וגם שם מקום לינה ולא חנינו, ובאנו אל כפר בזרזיק ושם מלון אורחים שבנה קרא מוסתפא פשא וחנינו שם ובחצי הלילה נסענו ובאנו אל כפר אק בייק ושם מלון אורחים שבנה סולטאן מורד והוא מקום לינה ולא חנינו ועברנו משם ובאנו אל עיר סני שחר ושם מלון אורחים ולא חנינו ועברנו ועברנו אל עיד איזניב. ובו ביום הלכנו שלשה מסעות כל היום וכל הלילה העיר איזניב היא יפה ויש לה חומה בצורה וסביבותיה הרים בשלשה חלקי העיר, ובחלק אחד לפני העיר

נגד מערב יש מים רבים מתוקים וחנינו שם, ובבקר השכם הלכנו ובאנו אל גבירקויו והוא מקום לינה ולא חנינו שם ועברנו ובאנו אל כפר דיל ושם לשון הארץ הבולט לתוך הים הלבן ומימי הים נכנסים לצדדיו עד למרחוק ולא יוכל אדם לסבוב אותו ביום אחד ויש שם ספינות מזומנות להעביר האנשים מצד זה לצד אחר, ונכנסנו בספינה עם סוסינו ועברנו כנגד הדיל והוא שבעה מילין ושם מלון אורחים, וחנינו שם ובחצי הלילה נסענו משם והלכנו עד הבקר ובאנו אל כפר בגיניזי (ביגיביזי) והוא מקום לינה ועברנו אותו והלכנו עד אכינדי ובאנו אל העיר אוסכודר, והוא היום יום ג׳ סמוך לשבת הגדול י״א לד״ח ניסן ונכנסנו בספינה קטנה הנקראת קאיק קרוב לערב שבת ובאנו לקושטנטינה

הערות:

א) בשפה מזרחית דבר מוך ורך אשר בו יסתמו הסדקים והתורים

[1] Chassai [2] Open Arches

יא

[קושטא] מיד כאשר שמעו אחינו הקראים באו לקדם פנינו וקבלו אותנו בסבר פנים יפות והוליכונו לבית כה״ר שמואל ביני יצ״ו וישבנו שם, וביום השבת לקח אותנו הבחור הנחמד כ״ר שלמה ביני אחי כה״ר אפידא זצ״ל והוליכונו אל ביתו ואכלנו ושתינו שם ושמחנו ועשה לנו כבוד גדול וביום מועד ראשון של פסח לקח אותנו כה״ר אליהו פוקי עם אחיו הגביר יהודה פוקי ועשו לנו כבוד גדול ושמחנו שם ביום ההוא. וביום ד׳ לקח אותנו כה״ר יוסף מרולי יצ״ו והוליכוני אל בלט (גאלאטא) לבית כ״ר דוד סכה אשר בנה מחדש והוא בית יפה כאריוון של מלך, ושם קצת מטובי הקהל ביום ה׳ לקח אותנו כ״ר אליהו צארוק המכונה טונגס והוליכונו אל כסקוי לבית כ״ר בנימין אשר בנה מחדש בתים יפים מגוונים שונים ולפנים פרדס יפה, ונם קרא קצת מטובי הקהל כמ״ר בנימין ביני וכמ״ר שלמה ביני וכ״ר שמואל ביני ושמחנו שם עמהם ביום ההוא ועשה לנו כבוד יותר מדי ויום אחר לקח אותנו כה״ר ברוך יפת וכ״ר אליהו צארוק וכ״ר אליהו הלל המכונה צלבי והוליכונו אל כסקוי ואכלנו ושתינו ושמחנו עמהם, השי״ת יכפיל שכרם אמן — וביום א׳ ה׳ ימים לחדש אייר שנת הת״ב ליצירה נסענו מקושטנטינה ונכנסנו אל ספינת סולק והלכנו תשעה ימים ובאנו ונכנסנו לחוף בליקלי ביום ד׳ שבת לאל יתברך שבאנו לשלום ושלוה

ואלה המסעות׳ ממצרים עד לירושלם מהלך חמשה עשר יום ובתוכם שנים או שלשה שבתות הכל י״ח ימים מירושלם עד דמשק מהלך תשעה ימים, ומדמשק עד חלב מהלך עשרה יום מחלב עד קושטנטינה מהלך שלשים יום [מלבד שבחות בינתים] וכאשר באנו לחוף בליקלי מיד שמעו אנשי קהלתנו ובאו קצת אנשים לעיר בליקלי ונוספו עליהם קצת משכילים בחצי הדרך וכאשר באנו אל כפר איסכי יורט באו אנשים רבים, ועברנו משם ובאנו אל עין המים הנקרא ניסף כרקא ושם חכמים וקנים ומשכילים אנשים ונשים וכל אנשי הקהל, ובאו כולם לקדם פנינו ויקבלו אותנו בסבר פנים יפות ועשו לנו כבוד יותר מדי, והביאונו אל ביתנו בשירים ובזמרות ובמזמורים נאים השי״ת יגדיל מעלתם ויכפיל שכרם. ובימיהם יבוא גואל ויגאל אותנו וישלח רפואה למכתנו ויקוים להם הפסוק הקטן יהיה לאלף וגו׳ השי״ת ישמרם מכל צרה וצוקה ויעזרם ויפארם ויגדלם אנ״ם וישמחם בבנין בית המקדש במהרה בימינו אמן

יום השלמה אלו המסעות יום ראשון לשבוע ד׳ לחודש אדר שני בשנת ד״ת נתנה לפ״ק נאם צ ד ו ק בלא״א כמ״ה יוסף הזקן יצ״ו

תם׳ ונשלם שבח לאל בורא עולם

הקראי משה ירושלמי בכ"ר אליהו הלוי

בשנות התי"ד עד התט"ו (5—1654).

הקדמה

אחרי אשר העתקתי את ספר המבחר א) היקר והמעולה אחרי שובי מארצות הקדש הר הגליל אשר שם קברי אבותינו ע"ה זכותם תגן עלינו וקברי נביאינו הקדושים אשר נטמנו תחת בסא הכבוד זבותם תליץ בערנו; אחרי רואי אותם בעה"ש יתברך ויתעלה ונשתטחתי על קבריהם, וכסא כבוד מרום מראשון מקום מקדשנו ראינו בידי זרים בעונותינו הרבים — עתה אמרתי לכתוב בספר ענין נסיעתנו, אנה נבנסתי ואיך יצאנו ומקום תחנותינו, ואיך עזרנו אלהים יתעלה שמו עד שובנו בשלום.

א

העיר ה' את רוח ידידי ויקירי כ"ר אליהו יצ"ו בכ"ר דוד לנסוע ממקומו ומעירו כדי לראות הרי בשמים (א"י) לשלם את נדרו אשר נדר, ואני הדל נתחברתי עמו ונבנסנו בספינה מנמל בפא [1] וביום ששה לאלול התי"ד ביום שבת אחר התפלה יצאה הספינה לים ובליל יום ב' באנו נגד איראני שעל נמל בליקלי ב), וביום ה' באנו לקושטנטינה וחנינו בליל יום ששי בבית בה"ר אליהו ירושלמי יצ"ו בכ"ר ברוך ירושלמי יצ"ו ואבלנו ושתינו ושמחנו עמהם ממה שזימן הקב"ה בבקר יום ו' הלבנו לבית הכנסת ובו ביום היתה ברית מילה בבית ישראל אחד, ואחר התפלה קרא בחור אחד את ברכת המילה בבית הבנסת ואח"כ הלבו לבית בעל המילה ובביתו מלו את הנער בו ביום ו' ב"נ לאלול התי"ד נבנסנו לספינה גדולה הנקראת קליון ולא נתעכבנו בקושטנטינה יום שלם, ובערב שבת בזמן התפלה יצאה הספינה מנמל קושטנטינה ובאנו לגלבולי [2] במוצאי שבת קודם התפלה, ובבקר הלבנו למרינת גלבולי עם כ"ר אליהו וקנינו זיעה וחומץ מהרבנים אשר שם. העיר הזאת טובה ויש לה חומה בצורה ובל מה שתבקש תמצא שם, וחנינו בגלבולי עד חצי היום של יום א' ב"ה לאלול ומשם נסענו ללכת אל בוגוז חיסר ומקושטנטינה לגליבולי מאתים מיל ומגליבולי עד בוגוז חיסר שלשים מיל, ונבנסנו שם סמוך לערב יום ב', ובבקר יום ב' נסענו למרינת סקיז, וסמוך לפנות ערב יום ב' הקים ה' רוח סערה גדולה (לא יבוא ולא יהיה ולא יראה עור); בל הלילה בליל ג' כ"ז אלול היינו בצרה גדולה כי האניה חשבה להשבר ובבו האנשים והנשים בביה גדולה וזעקו מה, וברוך ד' שרחם עלינו והצילנו. ולא יבולנו לבנם לנמל סקיז ונבנסנו לנמל הנקרא אסטנקוי ביום ד' וגם היא מדינה יפה וחומה בצורה לה. ויש בה ענבים משובחים בזול מאד ובל מיני פירות נמצאים שם להרבה סמוך לפנות ערב בו ביום נסענו משם ללבת לעיר רודום ובאנו שם בערב יום השבת וביום ההוא יום תרועה וראש השנה ה'תט"ו ועשינו יום תרועה בספינה גם ישבו הרבנים בספינה ביום השבת וגם ביום ראשון ולא יצאו, ובבקר יום ב' יצאנו בולנו והלבנו למרינת רודום המרינה ההיא יושבת על הים והים יסובבה, ויש לה חומה בצורה עד מאד ובתיהם בנוים חזקים מאד והם נשארו מבנין של פיראנ' בה ימצאו רמונים ולימונים ואורנג' רבים מאד, גם תאנים וזיתים ושמן זית בזול ויושבים בה רבנים והלבנו למדרש שלהם וקנינו מהם יין וזיעה ג). וישבנו שם י"ב ימים ועשינו מועד יום תרועה ויום הבפורים בתוך הספינה גם הלבנו אל הספינה שיושבים שם מלבים ובני מלבים שהוליבו מקרים אשר שם אותם בספינה הארון חונבר י"ל להיות שם למשמרת, והמה ראו אותנו מהחלונות אשר על המגדל (בספינה) והבירו אותנו שאנחנו מיושבי קרים, וקראו אותנו וגילו לנו מעניני המלך ושריו בי בזמן קרוב הלך מחמד גראי אחיו של צאבן גראי משם, ונשאר שם בן צאבן גראי סולטאן, ושאלו על עניני קרים והם נאנחים ונאנקים בי יושבים במשמר ומבקשים לשוב למרינת קרים

ביום ד' שהוא י"ב לתשרי התט"ו יצאנו מנמל רודום, וביום ה' רדפו אחרינו ארבע ספינות גדולות מפיראנ' ונלחמו עמנו באבני תותח, ואע"פ שהיינו

ביחד יותר מארבעים ספינות והם ארבע ספינות לא נתנו לנו נחת רוח, והיו נלחמים בכל יום חמישי וששי ושבת ויום ולילי יום א' ער בוקר יום ב' י"ז לתשרי, ורדפו היונים אחרינו ולא עזבו אותנו ולא נפרדו מנגר עינינו עד אשר נבנסנו לנמל אלבסנדריא של מצרים ואז היתה לנו השקט והמנוחה מפניהם

וחנינו באלבסנדריא בבית רבן אחד בעליתו ושם הישראלי (הקראי) יוסף והוא היה איש טוב ושבבנו בביתו שני לילות. מרינת אלבסנדריא היא ארץ טובה לא יחסר בל בה ובפרט הרנים רבים מאד והם בזול באשר תרצה. ויצאנו משם ביום ד' וחנינו בליל ה' בנמל אבחיר בתוך הספינה שהיינו בתובה הנקראת „גרים" ועריין אנחנו בתוך הים הלבן ומאבחיר למטה מעט הלבנו אל המקום אשר יתערב יאור מצרים עם הים הלבן והוא נקרא בוגזו בלשונם, והוא מקום קשה לספינות ופוחרים מאד ער עברם, ואינם עוברים ער שיבוא איש בספינה קטנה המורה הדרך לעבור במקומות מצוינות, וקורין שם האיש קולומבוס[2] והוא אומר בבאן תבוא או בבאן, ואח"ב תעבור הספינה, והוא מובן ומזומן שם להודות ולהראות, והוא ממונה על המשמרת הזאת בנזרת הארון. ברוך ה' שעברנו בשלום

נבנסנו ליאור (נילום) ולקחנו ושתינו ממימיו והם מתוקים מאד, ועברנו ובאנו ער ראשיט[3] המדינה שמושבה על שפת היאור והוא מקום משא ומתן, עם שווקים ורחובות ופפינות רבות שם ומשם תלבנה הספינות הקטנות למצרים, ומנהגם ביום ששי או ביום שני בקבוץ ואין להם רשות לצאת ביום אחד. בך מנהגם מקדמת דנא ואנחנו נבנסנו למדינת ראשיט ביום ה' שני ימים קודם שמיני עצרת ועשינו את יום שמיני העצרת וכן תענית אחר המועד. התעגינו בראשיט וישבנו שם חמשה ימים בהשקט ובבטחה. וביום ב' ב"ד לתשרי התט"ו נבנסנו לספינה קטנה, ושם בארבעים אנשים ושמנו פנינו ללבת למצרים על היאור שהוא מהלך חמש מאות מילין מראשיט ער מצרים והלבנו בתוך היאור שלשה ימים ושני לילות, ובלילה יצאנו מן הספינה ושבבנו על שפת היאור ובאור הבקר נסענו. המלחים הולבים בחוץ על שפת היאור וראש החבל בידם וקצהו האחר בתוך הספינה ומושכים הספינה והולבים במרוצה, בן יעשו במקומות ידועים להם, אבל לא בבל הדרך

ביום ה' ב"ז תשרי באנו למדינת מצרים וחנינו בחאן אחר שמו חאן חליל, וישמעו אחינו הישראלים ערת בני מקרא יצ"ו ויבואו ויקראו אותנו בבבור לנוח ברחוב ישראל, ויאמרו אין ראוי לבם לנוח בחוץ רחוק מבית הבנסת, וידברו לנו דברים טובים דברים נחומים והמה אנשים יקרים ומועילים, אהובים לשמים ולבריות, והוליבו אותנו לבית ב"ר זבריה הרופא, והוא איש טוב, האל יברבהו והבניסה של בני מקרא במצרים בנין יפה מקדמת דנא בעמודי שיש וספרי תורה יקרים בתובה ויוציאו ספר תורה בבל יום מוער ובראש חרש ובימי ב' ה' בשבוע, והקהלות מצרים מחמירים בבל מצוה בקלה בחמורה בבל לבם והם גומלי חסדים לחיים ולמתים, האל ינחמם ויזבו לראות ביאת משיחנו במהרה בימינו.

ביום ג' רבבנו על חמורים ללבת למצרים הישנה לראות את הבנסיות ובית החיים של הקהל ועמנו מורה הדרך ב"ר אברהם הלוי קוסרי שבא הנה ועמו בחור אחד שמו עובריה לוי, ובאנו שמה וראינו בניסה טובה ויקרה אין חקר ליופיה, וכבר היתה בידי בני מקרא ועתה היא בידי הרבנים, ושמה ספר תורה מבתיבת עזרא הסופר ע"ה בהן לאל עליון ושמה בתיבות יקרות מפותחות על לוחות הפתחים של ההיבל, פסוק שמע ישראל, ופסוק פתחו לי שערי צדק, זה השער לה' צדיקים יבואו בו, ועוד על קרש אחד מפותח מזמור לה' הארץ ומלואה בלו מראש ועד סוף. ותאריך מפותח בה אתקל"א, ר"ל אלף ותקל"א ואני סברתי בי הוא למנין השטרות (1219 למספר הנהוג) לקחנו שמן זית ושמנו בעששית של תמיד שמרליקים שמה שלש עששיות לתמירים לפני שלשה היבלות, ובבל כותלי בית הבנסת בתובים שמות הבאים מארץ מרחקים יש מי שבותב בדיו וש מי שמפתח פתוחים, ובתבנו גם אנחנו שמותינו. משם הלבנו לבתי החיים, ושמה מצבות טובות ומערות במו טורבא[4] של ישמעאלים ד) והם בנינים מופלאים לא יוכל איש לבנות אחד מהם במאה בספים הבנינים ההם אינם לקבורת המתים אלא נעשו לנוח שמה המקברים ולשום בתובם מאבל ומשקה ובלים בשביל המלוים ולהיות שם למחסה ולמסתור וצל על ראשם מחמימות השמש, בי שם החום נובר מאד. ונם יקרה שילינו שם בלילות, באשר סיפר לנו אברהם קודשי ושמה במערות נ"ב יבתבו שמותם הבאים ממרחק, ובפרט הברנו את חתימת בה"ד יוסף בב"ד יעקב החבם השלם זצ"ל. ובתבנו גם אנחנו את שמותינו ובנו בנינים גבוהים על הדרך בקומת אדם בצורה שיעשו על הנגנת בעבור שיעלה עשן הבירים ויצא דרך שם, בך קומת הבנינים מוצבים על הדרך ורחוקים זה מזה ריחוק מה, ועשו זאת בדי להביר הדרך אם ילבו בלילה, בי במקומות ההם חול דק מאד בחול שעל שפת הים ולא יהיה להם סימן מדרך בפות הרגלים במו הדרבים שלנו ומהסימנים הנזברים יבירו ללבת בדרך ישרה

ארץ גושן היא לפאת הימין בשתלך לבית החיים, ויש אצל גושן שני הרים והר אחד קטן ושמו בלשון

ישמעאל פיראנון דגי, והם נראים מעל היאור בלבתך למצרים ממקום רחוק בכובבים ארובים. קברי השבטים בצד שמאל בלבתך לבית החיים, ואומרים ששם קבורים ראובן ושמעון ובו'

ביום ב' י"ר לחשון היתה ברית מילה בבית איש לוי, ומנהג קהל מצרים להתפלל בבית בעל ברית המילה בליל שבת ובן ביום המילה, ומדליקין הרבה נרות בעששיות ואח"כ קוראים הברכות ובאים אל הנער ומלים ופורעים ובו ביום היתה מצות מת שנפטר בחור אחד שמו אברהם לוי ואביו יושב בירושלים שמו עובריה לוי. הוא נפטר בליל בו ביום והוליכו אותו קהל מצרים לבית החיים קורם השחר, שהם משתדלים מאד במצות

ביום ששי י"ח לחשון הלבנו לארמון המשנה במצרים, ויש שם באר שקורין אותה „באר יוסף" ומושבים ושואבים את המים בשוורים, ומקום המים עמוק מאד ויורדים אליו במעלות יותר משלש מאות, וירדנו שמה בפתילה רולקת והלבנו לתחתיה, ושמה עוד שוורים אחרים שואבים, ויורדים ועולים בו במעלות סביב סביב במו ובלולים יעלו ושתינו ממימיו והם מים קרים ומתוקים. וראינו בארמון המשנה בנינים יקרים וציורים והארמון ההוא בנוי על סלע גבוה בקצה ארץ מצרים, ואומרים שהם ארמונים מזמן יוסף הצדיק ע"ה. ומקומות ארמוני המשנה במו חיסר פיראג בבפא (קרים). וישבנו במצרים שבעה ועשרים יום

ויצאנו ממצרים ביום ששי בב"ה לחשון, והלבנו לבנבא וישבנו שם ד' ימים עד שנתקבצו שם כל בעלי הברוון [9] (שיירא) שהובנו ללבת לירושלם. ונסענו מן בנבא וחנינו בבפרוזמל ומשם נסענו לבלביים ומשם אל אלקוריין ומשם לסלחייא ועשינו שבת בסלחייא עם כל אנשי הברוון. ועד הנה שותים בולם מימי היאור מן הסעיפים (תעלות) שהלבו עד סלחייא ומשם נסענו אל אלבייר, ומשם אל אל־קטייא ושם דגים רבים יבשים וגם חרשים, ומשם אל „באר העבד" ומשם אל עריש [7] והוא גבול ארץ ישראל ועשינו שבת בזה, משם אל חאן יונום [8] היא אשקלון, ומשם אל זעקה היא אשדוד ומשם אל רמלה היא עזה, ומשם אל אלבדו, ומשם הלבנו לירושלם תוב"ב, ונכנסנו אל מחוז חפצנו אשר בקשנו ובל הדרכים בעבורו הלבנו

הערות:

א) ספר המבחר, פירושים עה"ת חבר הקראי אהרן הרופא וחי בסוף המאה הי"ב ב) עתה בליק לבא ג) הקראי שמואל בספר מסעותיו הקודם יאמר כי הקראים במצרים לא יקנו זיעה ויין מיד הרבנים, ונראה שהקראי הזה יש לו תורה אחרת, ואולי לא הקפיד בזה והקיל לעצמו ד) טורבא בלשון תורקית וקובת בלשון ערבית, בנין ידוע של חצר המות בארצות המזרח ועליו כפה כמו על בתי תפלותיהם.

[1] Theodosia [2] Gallipoli. [3] Pilot [4] Rosetta. [5] Mausoleum [6] Caravan. [7] El Arish. [8] Khan Yunis.

ב

[ירושלם] ביום ה' י"ו לבסליו שנת תט"ו באנו לירושלם וראינו את בית הבנסת שלנו והיא טובה מאד ויקרה מפנינים, ומדליקים בתובה שלש עששיות ונר תמיד אחד וארבעה קנדילים. ושמה מתחזק ב"ר משה הבהן יצ"ו איש עניו ומסבן ונתקיים עליו והשארתי בקרב וגו' עני ורל. ועמו מתפלל עובדיה הלוי יצ"ו ועוד הבחור אברהם ישראלי, והם כהן לוי וישראל. שלשה אנשים מתפללים ושתי נשים אלמנות מתמידות בתפלה ויודעות כל עניני התפלה, ותמיד תמצאנה בזמן התפלה באשר יפתחו רלתות בית הבנסת. וראינו כי בי"ט מעלות יורדים לבית הבנסת, וסביבות בית הבנסת בתי הקרשות בסך ט"ו בתים ויותר, והם בנינים טובים ונחמדים בנוים בבנין במר (?). ויש באר בחצר להתקבל שמה מימי המטר שיורדים מעל הגגות. ובותל המערבי של בית המקרש עריין עומד, והוא שבנה שלמה המלך ע"ה. ויראה מעל הגגות של בית הקרשות שלנו, ועלינו על הגגות וראינו אותו, וגם הלבנו אצלו ועשינו השתחויה ורצינו את אבניו ואת עפרו התחבקנו. ויום א' י"ט בסליו הלבנו להר המוריה במקום שנעקר יצחק אבינו ע"ה והוא דרומית מזרחית בנגד בית המקרש ושם יראה ביהמ"ק, והתפללנו שם וקראנו בל הפסוקים מן „ויהי אחר הדברים האלה והאלהים נסה את אברהם ער „וישב אברהם אל נעריו. ובתוך הבקעה יש באר ובנינים ואומרים הישמעאלים שהוא באר איוב, והם לא ידעו ולא הבינו בי הוא באר יואב, בי בן הקבלה ביד בני ישראל דור אחר דור, אלא הגוים הפבו האותיות וקורין לבאר יואב „באר איוף". משם הלבנו לעין רוגל והוא בבקעה, ומשם הלבנו ליר אבשלום והיא מערה חצובה מהסלע ועל המערה בנו עוד בנין. משם הלבנו למערת זבריה הנביא בן יהוידע הבהן אלה הם בין מזרח לדרום בנגד ירושלם. ומשם הלבנו לגיא בן הנום. ובנגד הבקעה קברי בני הרבנים, ולמעלה בנגד קברי הרבנים עומרים קברי בני מקרא קרוב לחומת ירושלם

הסמוכה למדרש שלמה וכית המקדש כי שניהם כחצר אחד.

כיום כ' הלכנו למערת דוד המלך ע"ה לפני השער הדרומי, ובו נ"כ מערת שלמה ע"ה ושאר קברי מלכי בית דוד, וסמוך להם ציון עיר דוד, ובעונותינו הרבים נתקיים הפסוק האמור "ציון שדה תחרש" כי יש מחרשה רבה בעיר ציון ועשו בנין לשם ישו הנוצרי סמוך לציון וכו יכואו כל הנוצרים ההולכים לירושלם, ולהם גנות ופרדסים ובתים בנוים בתוך חומת ירושלם סמוך לשער דוד ויש בתחתיתו עין רוגל נ"כ כריכה גדולה — ביום ג' הלכנו להר הזיתים שהוא מקדם לחומת ירושלם, וכל בנין בית המקדש ומדרש שלמה והעזרה הכל נראים לפניך משם כשלחן ערוך מהר הזיתים, כי בעוונותינו הרבים נסעה השכינה מבית המקדש עשר נסיעות והעשירית היא הר הזיתים שעמדה עליו, ומשם עלתה לשמים כאמור אלך אשיבה אל מקומי. המעיין כספר יחזקאל ימצא מספר עשר נסיעות א) התפללנו על הר הזיתים בנגד בית המקדש ועשינו השתחויה לפאתי מערב, ור' משה הכהן חזן ירושלם התפלל כעדנו, ונתחכרנו עמו וברך שם כל קהלות בני המקרא ונתן ברכה למתנדבים כעד ירושלם משם הלכנו למערת חגי הנביא עם נרות דולקים בידינו, וראינו מערת חולדה הנביאה ע"ה, ואלה כלם בשפולי דטורא הזיתים ב) ואבלנו ושתינו שם וברכנו לה' אשר הראנו כל אלה כן יזכה לראות כל המשתוקק מעמו וכן יזכנו לראות את פני המלך המשיח אכי"ר.

ביום ד' רכבנו על פרדות ועמנו ר' משה הכהן יצ"ו והלכנו למערת אדוננו שמואל הנביא ע"ה זכותו תגן כעדנו והוא קבור כרמה על ראש הר גבוה, כאמור ותשובתו הרמתה כי שם כיתו והלכנו לשם והתפללנו עליו נ"כ כמו שעשינו בשאר מקומות והוא קבור שמה עם אביו אלקנה ועם אמו חנה הצדקת והמערה ההיא מפאת מערב כנגד חומות ירושלם ויצאנו מירושלם אחרי תפלת הבקר וחזרנו עד זמן אכנרי, וכל הדרך קשה ומלא מאבנים ומסלעים ובאשר כאנו הוציאו לנו הזקנות היושבות בלשכת בית הבנסת מי דבש ורמונים ושקרים וענכים וספרו לנו כי הזקנות ההן תלכנה מרי שנה כשנה קרוב לחג השבועות ברגליהן ותשובנה כן בלי שום רכיכה אחר שתשכבנה שם לילה אחד או שני לילות כן מנהג לרבנים ללכת בזה הזמן יותר מאלף אנשים ונשים ושמה יאכלו וישמחו ויחנו במה ימים שירצו כי לפני מערת ארוננו שמואל יש מקום שיכיל יותר מאלפים אנשים ושמחנו שם שמחה יתירה תחת אילן אחר ומעין לפניו שתקן שמואל הרמתי. ואח"כ חזרנו לירושלם תו"כ. אנחנו ראינו כל שערי ירושלם וכל שערי כית המקדש, אלהים יכוננם ער עולם סלה, ויתקיים הפסוק אוהב ה' שערי ציון ועשינו השתחויה בכל שערי ירושלם והתפללנו וקראנו מזמורים וסחבנו פנינו על אבניה כאשר קרענו כגדינו בראותנו חומות ירושלם קורם הכנסנו וככינו. לכל שערי ירושלם קורים הערביים בשמות: זה שער דוד וזה שער אברהם חליל, זה שער רחמן, וזה שער השכטים והשמות האלה ירועים מקרמת דנא כתחתית החומה קרוב לבית המקדש יש אבנים גדולות יותר משני קולץ א) כאשר מדדנו, כמו שכתוב אכני עשר אמות ואבני שמונה מאות, והן עבות ונסות ער מאר, מי יוכל לספר פליאות הבנינים אשר שמה, במהרה יחודש, אכי"ר

ביום הראשון ב"ו כסליו הלכנו לחצר המטרה ושם כאר רחכה מאר אלא שפיה כפי הכארות שלנו צר, אבל בתחתיתה רחבה כל כך שיוכלו לבנות עליה ארמון גדול ותתתיתה מלאה מים והחלק העליון רצוף באבנים טובות ושמה מערה ואומרים שהיא מערת ירמיה הנביא ע"ה וחצר המטרה כלו סלעים ובתוכו מערה וראינו שם קובה גדולה מאר וכתובה עמודים נסים ועכים מאר שהשאירו אחר שחצכו סכיבות החציבה, וסכיבות העמודים נקבים גדולים להכנים כהם שלשלאות של ברזל, ואומרים ששם קשרו האסורים, שהוא בית הכלא מזמן מלכי יהודה, והוא הנקרא חצר המטרה, ששם הוליכו את ירמיה הנביא ז"ל, והוא הבור אשר כפרנו לעיל אדותו.

הערות:

א) איך ימצא מספר הנסיעות של השכינה ביחזקאל בלי אגדת חז"ל (ר"ח לא) אם הקראים אינם מאמינים בדרשות בעלי התלמוד? ב) במסעות בנימין ובספדים אחרים כתוב כי מערת חולדה היא בראש הר הזיתים ג) מדה ידועה תורקית קולאג', והיא ארבע אמות קטנות

ג

[חברון] איש אחד מבני המקרא ועמו ערבי אחד הוליך אותנו לחברון והראה לנו מערה אחת ואומרים כי בזאת המערה נמל אברהם אבינו ע"ה, ומשם הוליכונו אל מקום מערה שמלאה מים נובעים ומתוקים ואומרים שהוא מקום רחיצת שרה אמנו ומשם הוליכונו למקום הנקרא אלוני ממרא ובמקום אחד נדר אכנים ואומרים שהוא בנוי מזמן אברהם והאבנים גדולות מאר עבות ונסות ומדדנו אבן אחת

שלשה קולץ ויותר א"ב תהיה כל אבן ארבה י"ב אמות אצילות, ויש בתוך הגרר ההוא באר מזמן אברהם אבינו ע"ה, ולקחנו ממימיו ושתינו, ואח"כ הלבנו למערת ישי אבי דוד ע"ה והיא ג"כ קרובה למערת אבותינו הקרושים, בהר אחר שכנגר מערת המבפלה לצד דרום

כל סביבות חברון כרמים ואילני זית ושקדים ורמונים נבול הכרמים הולך ער כמה מילין לארבע רוחותיה ובתוך השוק של חברון מערת אבנר בן נר שר צבא שאול ע"ה קרוב למערת המכפלה, וכן קורין לו ג"כ הישמעאלים בחברון יש כניסה קטנה לבני מקרא ושם יתפללו כל הנמצאים בחברון ביום ו' הלבנו וראינו אותה בזמן שהוציאו ס"ת ברמוני כסף ועטרות כי ביום ההוא היה גם ששי לימי חנוכה שלהם, והוציאו ביום שבת שני ס"ת, ואחרי שהתפללנו גם אנחנו בבית שחנינו וקראנו הפרשה וההפטרה קראו אותנו לבית הכנסת והלבנו ועמרנו מבחוץ העזרה אצל הפתח. כי היו מרליקים שם נרות הרבה בעששיות ביום השבת והם מוציאים הס"ת אצל הפתח והיינו קרוב לס"ת והבל היה לפנינו ואצל הכניסה יש להם בית אחד חשוב מובן ומזומן לאבסניים ובו מצעות ובסתות למראשיות וגלונפרים[א] מוטלים על מטות, ועששית זכוכית בשמן זית מלאה תלויה להרליק ולהאיר לאורחים, ובל מה שיצטרך להם והביאו לי במוצאי שבת צמוקים מענבים טובים ולחם לאבול, כי הם מביטים על אורחים בסבר פנים יפות ועשינו שבת בפרשת ויהי מקץ בחברון וראינו אשה אחת מלמרת תינוקות, כי אנחנו ישבנו בעלייה והאשה ההיא היתה מלמרת בתחתית העלייה — ויש בחברון מעין אחר שקורין לו מעין של שרה אמנו וכן יש באר שקורין באר אברהם, ובאר אחרת קורין באר יצחק, ובאר אחרת — באר יעקב (יאנוף), וכן קרואים בשמותם בפי הישמעאלים והיונים ער היום

ושבנו לירושלם, והלכנו סביב לבית המקרש תוב"ב, וראינו י"ב שערים לעזרה, עשרה מהם נפתחים ונסנרים בכל יום, ושנים מהם הנקראים שערי רחמים בנגר הר הזיתים בפאת מזרח המה סגורים בנדר אבנים ולא יפתחו ער שתפתחנה עיני ישראל לראות הנאולה העתידה לבוא, ואומרים כי כמה פעמים השתדלו הישמעאלים לפתוח אותם ונעשה נם ולא יבלו לפותחם וידעו כי מה' היתה זאת בל שערי בית המקרש קרואים בשמותם כפי המנהג הקרמון בבל יום היינו הולכים לפני השערים והיינו קוראים מזמורים ומתפללים כרצוננו ומשתחוים, והיו רואים הישמעאלים. ששה שערים יש לחומת ירושלם ת"ו וסבבנו אותה כמה פעמים חיל וחומה ואמרנו עומרות היו רגלינו בשעריך ירושלם, יהי שלום בחילך שלוה בארמנותיך ויתקיים מהרה הכתוב בספר זכריה: ואני אהיה לה נאם ה' חומת אש סביב ולכבוד אהיה בתוכה השי"ת יזבנו לראות בבנינה מהרה יחר עם כל ישראל חברים

ביום ה' ח' לטבת הלבנו עם ר' אליהו יצ"ו לפני שערי רחמים חוץ לחומה, ובעונותינו הרבים יש לפני שערי רחמים קברי ישמעאלים בחומה אצל שערי רחמים יש אבנים גדולות בל אחת מן שלשה קולץ ארכה ורחבה עב, ויפלא בעיני הרואים איך התנשאה האבן והושמה במקומה ועשינו עשרה בטבת ביום שבת, והתעניגו בירושלם ולא רחו הצום ליום ראשון כי כן ממנהגם להתענות ביום שבת אם חל הצום בו ולא לרחותו, וכן פסק ר' יהודה האבל זצ"ל ב), ורעת הרב בע"ח נ"ע ג) קרובה לזו הרעה

ביום ב' י"ב לטבת הלכנו לגן (מררש?) המלך שלמה ע"ה ושם מערה תחת בית המקרש וכלו מקום קרוש, ובה עמודי שיש מופלאים ורחבים ער מאר, חוט שתים עשרה אמה יסוב אותם ובל עזרת בית המקרש כזאת הצורה למעלה רצופה במרצפת אבנים ותחתיה מערה כאשר ספרנו אנחנו נכנסנו במערה בנרות ואבוקות רולקות, והלבנו ער קצתה ולא רצינו ללבת הלאה, כי יראנו פן יתיחם לנו עון, כי היא מבוונת בנגר בית המקרש ואנחנו טמאי הנלות ברוך ה' שהראנו כל אלה. וישבנו שבעה ועשרים יום בירושלם, ובבל יום התפללנו שלש פעמים ערב ובקר וצהרים

הערות:

א) מלה תלמודית לבגד עב של צמר לכסות בו בלילה ב) יהודה בן אליהו הדסי אבלי שחבר ספר אשכול הכופר ג) אהרן בן אליהו ניקומדיאו מחבר ס' גן עדן

ד

[שכם] ביום ר' י"ר לטבת התט"ו בעונותינו הרבים יצאנו מירושלם לחזור לארצנו, הסולח יסלח על שיצאנו מארץ הקרושה ללכת לחוצה לארץ ובאנו ביום ה' לעיר שכם שהיא לצד מערבי בנגד ירושלם, והיא בין שני הרים הר נריזים מצד שמאל והר עיבל מצד ימין בשומך פניך ללכת לעיר רמשק. ומערת יוסף הצדיק ע"ה בתוך החלקה הקרובה לעיר שכם — ביום ו' לקחנו עמנו איש אחד מבני המקרא ושמו שמעון וקמנו קורם עלות השחר ורכבנו על סוסים והלכנו לקבר יהושע בן נון זכותו תגן עלינו

והוא רחוק מעט מעיר שבם שאתה תלך פעם לנבעות ופעם לעמקים באמור יעלו הרים ירדו בקעות (תהלים, קד, ח׳) עד שתבוא אליו וראינו המערה שלו ועליה אילן אחד והתפללנו שם ושמה בקירות המערה בתובים שמות הבאים שם ובתבנו גם אנחנו את שמותינו. וקרוב לקבר יהושע יש מערה אחת ואומרים שהיא של נון אבי יהושע, ולמטה ממנו מערת כלב בן יפונה ע״ה בתמנת סרח בצפון להר נעש, ומשם הלכנו למערת אלעזר ואיתמר ע״ה ואצלם מערות לשבעים זקנים, וראינו אותם והם קרובים לעיר שבם ומשם הלכנו למערת יוסף הצדיק ע״ה, ואח״כ באנו למקום חניתנו ועשינו שבת בי״ז בטבת בפרשת ויחי יעקב בעיר שבם

מדינת שבם הוא מקום מרעה לבהמות, היא ארץ שמנה בפירותיה ותבואתה מרובה וסביבותיה גנים ופרדסים, ומעיינות רבים מאד ומימיהן מתוקים וצוננים, ואומרים בי שבעים מעיינות יש בה, ונתקיים מאמר „וליוסף אמד מבורכת ה׳ ארצו״ וישבנו שם ששה ימים ואח״כ נסענו והלכנו לעין גנים ומשם לאוין טונר ומשם אל עין מנייא ומשם אל נשר יעקב ע״ה ובדרך בין עין מנייא ובין נשר יעקב נראה מקום צפת ברדתך מעל ההר אשר אצל הירדן וריח טוב בריח בשמים הריח אפינו בעברנו במקומות אלה בין האילנות על שפת הירדן, והיו אומרים לנו הערביים אשר עמנו ההולכים לדמשק בי אלה מקומות בני ישראל מקדמת דנא ועשינו שבת בנשר יעקב בפרשת ואלה שמות ואומרים הישמעאלים זה הוא הנשר שבנה יאנוף (יעקב) וכן בנה חאן לאורחים והראה לנו ישמעאלי אחד בית שנהרס ונעשה תל אבנים ואמר זה הבית היה ליאנוף והיה שובן בו בימי החורף, ובימי הקיץ היה שובן בעיר צפת, ואמר בך קבלתי מאבותינו שאני אזרח בארץ הזאת ומשם הלכנו אל קנימרא ומשם אל סעסע, ובכל מקום שחנינו יש חאן ותבן ומספוא לבהמות ולחם ומזון לאנשים לקנות ולאכול

ה

[דמשק] מעיר סעסע באנו למדינת דמשק ביום ד׳ בב״ח לטבת התט״ו, ויצאו לקראתנו והקדימו אותנו בדרך רחוקה כה״ר אליהו הנשיא יצ״ו וכה״ר דוד הנשיא הרופא יצ״ו ובחורים אחרים עמהם, והביאו לנו יין לשתות ורמונים ותאנים חבושים ותפוחים ודגים לאכול, ושושנים להריח. ושמחנו עמהם שמחה גדולה והביאו אותנו בבית ב״ר ידיד הבהן יצ״ו איש עניו וחסיד זקן ונשוא פנים ידיד ה׳ ישבון לבטח, ולו בתים ובנינים טובים ויפים, ונתנו לנו בית אחד לדור, ונלוה אליו בן יקיר בחור נחמד, טוב עם ה׳ ועם אנשים, אליהו הבהן יצ״ו המבונה עבדול בקי ולו בן רך ויחיד שמו אברהם הבהן האל יחייהו ויאריך ימיו ובל לילה ולילה היו באים נבבדים אצלנו והיו יושבים ושמחים עד שלש וארבע שעות מן הלילה, ואבלנו ושתינו בבית האיש הנ״ל כמה ימים בהשקט ובבטחה ובשמחה רבה השי״ת יחליף אונו

ביום ג׳ ד׳ לחדש שבט תיקן לנו כה״ר אליהו פירוז סעודה גדולה עם הנבבדים הנ״ל ובה״ר אבישי צאדיק ירושלמי מק״ק קושטנדינה היה נ״ב עמנו, והביא ב״ר אליהו פירוז לנו מאכלים יקרים ומימי שושנים הזיל בפנינו וקטורת מרוקח בבושם טוב הקטיר לפנינו והוליבו אותנו הנבבדים לפרדס של הקדש והוא פרדס נדול מאד ושמה כל מיני אילנות וכל מיני ירקות ודשאים, ונהרות עוברים בתוך הפרדס להשקות את הגן ואבלנו ושתינו בתוך הפרדס והוליבו אותנו למערת ניחזי נער אלישע ולמקומות אחדים ועוד גנות ופרדסים, ביום אחד לקוה־חנא זה וביום אחר לקוה־חנא אחר והם בנינים נאים ויפים, ושדרבון [1] א) ונהר עובר מתחתיו, והראה לנו מקום שעושים המטבעות ומקום מצרף לבסף שיעבדו בו הישמעאלים נם הראה לנו בל סביבות דמשק

ביום ד׳ הוליבו אותנו למקום אחד שמו מולא חאנא שבנה הסולטאן סלים במרכז אחד ועליו שתי מינאריות [2] ובל העזרה מרצפת אבנים טובות והוליבו אותנו למקום אחד שמו טכייא ב) ושמה פרדס מבל מיני אילנות ונהרות עוברות בתוכו ושם חדרים ובנינים נאים ואבלנו ושתינו יחד עם בל ההולבים עמנו ושמחנו שמחה יתירה עם הנבירים ישמרם השי״ת בביאת משיח צדקנו ולמקומות רבים הוליבו אותנו בה״ר ר׳ דוד הרופא יצ״ו וב״ר עבדול בקי יצ״ו בן בעל הבית שלנו נם הוליכונו למקום אחד שמו ג׳ובאר ושמה בניסה טובה ויפה מאד במו שראינו בירושלם הישנה תבניתו אחד הוא, ואומרים זו בנסת אליהו הנביא זכור לטוב ובתוך הבניסה מערה קטנה שתרד אליה במדרנות והיא יפה מאד ומדליקין שם נרות בשמן זית בעששיות תלויות, ושמה התפללנו עם הבחורים והנבבדים מקהל דמשק אשר באו שמה עמנו, ונתנו מעות לשומר בית הכנסת הזה ואחר שיצאנו מביהב״נ ישבנו על שפת נהר אמנה ופרפר ואבלנו ושתינו ממה שהביאו הנבירים הנ״ל יין ותרנגולים וגבינה ובל מיני פירות, השי״ת יבפיל שברם. וביום נ׳ י״א לשבט היה ברית מילה מקהל דמשק בבית איש אחד ושמו יוסף לוי והביאו את הנער לבית הבנסת במזמורים נאותים לפני הקהל וימל את הנער בה״ר

דוד הנשיא הרופא יצ"ו שבא הנה, ושמחנו שמחה יתירה עם ק"ק דמשק יצ"ו, האל ישמחם וישבנו בדמשק י"ג ימים

הערות:

א) בור השופך מימיו וזורקם למעלה ב) בנין מיוחד לדירת הכהנים והנזירים ולאורחים בארץ.

[1] Fountain. [2] Minarets

ו

ביום ד' י"ב לשבט יצאנו מדמשק, ויצאו אחדינו כל אנשי קהל דמשק יצ"ו ולוו אותנו עד גבול דמשק, ועשינו שבת פרשת בשלח בכפר קראלר ובמוצאי שבת קדש נתנו ארבעה כספים לארבעה אנשים אשר בידיהם כלי זיין וטיפך (מין בלי זיין) והוליכו אותנו עד הכאראוואן, כי הדרך היה מקום סכנה מפני הערביים בשבת פ' וישמע יתרו היינו בכפר זנבקי, ובזמן שנשארנו שם הלך הכאראוואן, ובמוצאי שבת נתנו לשלשה אנשים כסף אחד לכל אחד והוליכו אותנו לכאראוואן במקום קרוב והגיענו עליהם בתוך שתי שעות ושבת פ' משפטים עשינו בחאן אחד לפני ערנא, וביום ראשון הלכנו לערנא המדינה, ונצלנו מהערביים שלש שבתות עשינו בדרך מיום צאתנו מדמשק עד בואנו לערנא, ושבת פ' תרומה עשינו בכפר ברכט לי, ושבת פ' תצוה עשינו בכפר בטללה, ושבת כי תשא עשינו במדינת צורום, ושבת פ' ויקהל בכפר אחד סמוך לסינאפ[1]. וביום ה' ב' לחדש אדר נכנסנו לעיר סינאפ וישבנו שם כל חדש אדר. עשינו שבע שבתות בדרך מדמשק עד בואנו לסינאפ ושבתות פקודי ויקרא צו ויהי ביום השמיני עשינו בעיר סינאפ ושבת אחת ישבנו בספינה

ויצאנו ביום ב' ד' לניסן ממדינת סינאפ ונכנסנו ביום שבת לנמל כפא בעשור לחדש ניסן התט"ו, ובבקר יום א' כשנפתח השער באו כל אנשי קהלתנו ק"ק כפא יצ"ו והביאו אותנו לביתנו בשמחה ובכבוד גדול האל ישמחם וינשאם למעלה, ויזכו לראות פני משיח צדקנו אכי"ר. ברוך ה' שהכנסנו בשלום ושמרנו בכל הדרך אשר הלכנו ובכל הימים אשר עברנו ישתבח שמו הגדול אשר בטובו נהלנו ובחסדו נחנו ולא עשה לנו בחטאינו ולא נמל לנו כעוונותינו, כי הוא גומל לחייבים טובות ומשביע רעבים, שומר פתאים ומחזיק בידי דלים ואביונים ברוך הוא וברוך שמו כי לא נכזבה תוחלתנו. ברוך שעזרנו וסייענו וברך אמת הנהיגנו ברוך ה' לעולם אמן ואמן

הערות:

[1] Sinub=Sinope

נשלם ספר המסעות ע"י דך ונכלם מ ש ה ל ו י הצעיר באאכ"ר ז"ל ביום ג' י"ג לחדש אלול שנת ואני בקהל תוד"ה אזבחה לך לפ"ק

תם

הקראי בנימין ירושלמי בן אליהו

בשנות ה'תקמ"ה — תקמ"ו (6—1785)

הקדמה

שבח ותהלה לאלהי השמים שהעיר את לבבנו ללכת לארץ הקדושה, לירושלם ולחברון להשתטח על קברי אבותינו ונביאינו הקדושים והצדיקים והחסידים, ולחונן את עפרה, לקיים כי רצו עבדיך את אבניה ואת עפרה יחוננו ואנחנו נדרנו נדר בלב שלום ובנפש חפצה לעבור ימים ומדבריות ולשאת טרח גדול בעבור כבוד ירושלם ולהוציא הוצאות מכספנו ברוח נדיבה ובעין טובה לאהבת הארץ הקדושה, ולהתפלל תפלות ובקשות ותחנונים באה"ק, כי השי"ת יקבל כל התפלות שיתפלל האדם בכל מקום ובפרט במקום הזה שהוא מכוון בנגד כסא הכבוד שבשמים, כמ"ש כסא כבוד מרום

מראשון מקום מקרשנו, כי שם השנחת השי"ת עצומה שנאמר תמיד עיני ה' אלהיך בה. ונם כי בלבת האדם אל הארץ הקדושה הוא שואל מכל הקהלות מחילה כין על עניני דברים שכין כני האדם וכין במעשי משא ומתן, ויתנו לו מחילה ולא ישאר עליו עון מצד זה וישאו לו ברכות טובות וגם הוא מכין את לבבו לאלהים בחשבו שאחרי הטורח והעמל וההוצאה שיש לי אם לא יהיה לכי שלם לאלהי מה תועלת יש לי מארץ הקדושה, כי לא יקבל ה' תפלתי? וגם אחרי בוא האדם לאה"ק יהיה צריך לעזוב המדות שיש בו ולקנות מדות יותר טובות מהראשונות כדי שיקבל ה' תפלתו, ובדי שלא יאמרו האנשים בלענ עליו כי „שם ירושלם" נקרא עליו והוא לא ילך בדרכים הראוים וע"כ בלבתו שמה יקבל השם תפלתו יותר וימחול לו העון שיש בינו ובין אלהים אם לא ישוב לעשות כן עוד. ועוד יתן לו שכר טוב בעבור העמל וההוצאה ויהיה ראוי בעיני אלהים ואדם. וקיים הפסוק אם אשכחך ירושלם תשכח ימיני וגו' וישתדל בכל מאדו למלאכת ירושלם תוב"ב, וגם למלאכות טובות ולצדקות ולחסדים כדי שיהיה שם ירושלם נאה וראוי עליו, ויהיה סבה לקנות חיי העולם הבא, וגם יעורר רבים לעשות כמוהו.

ובראותנו אלו התעליות התעוררנו אנחנו חברים לעלות לעיר הקדש תוב"ב: שם האחד הנכבד והחשוב כמ"ר אברהם ירושלמי יצ"ו בכ"ר אליהו הזקן והנכבד ז"ו, ושם השני הנכבד והחשוב דוד סכה ירושלמי יצ"ו בכ"ר יצחק סכה הזקן הנכבד ז"ל, אלו שניהם מק"ק קלעא[1] א), ושם השלישי יהורא ירושלמי הנכבד והחשוב גבאי של ירושלם תוב"ב בכ"ר אברהם הזקן הנכבד ז"ל ושם הרביעי מרת ביינצא ירושלמית הנכבדת בת משה הזקן הנכבד ז"ל, זוגת מרדכי כהן ירושלמי הזקן הנכבד יצ"ו, והחמישי אני בנימין הצעיר והזעיר קטן התלמידים הלוחך עפר רגלי רבניא וחכימיא בכ"ד ארוני אבי ועטרת ראשי אליאו הזקן והנכבד יצ"ו אלו שלשתנו מק"ק גוזלאווא[2] יע"א

בשנה זו בא לארץ קרים לעירנו ישראל אחד מק"ק ליטוא יע"א מעיר טרוקי, ושמו זרח בן אברהם הרופא ז"ל, ומעירו לעירנו הוא דרך ארבע מאות שעות, והוא מתולדות בני מקרא שהיו בחמש מאות שנה ויותר מארץ קרים בעיר סלבאת הנקראת אסכי קרים, ומלך מרינת פולין רצה שימצאו קראים במלכותו ושלח אחריהם ואהב אותם ובבר אותם מאד. וזה קרוב לארבעים שנה שלא הלך איש אחד ממנו אצלם ולא מהם אלינו, ויקר מקרה שהלך איש אחד ממנו אצלם בלי כוונה ושמו ר' עזריה המשכיל בכ"ר יצחק המשכיל ההנון ז"ל ולא היה מכתב בידו מקהלות קרים יע"א, ושאלו ממנו עניני הקהלות בקרים והגיד להם ושמחו מאד, וכשוב ר' עזריה אמרו לזה האיש זרח הטרוקי לך עמי לארץ קרים, והוליך מכתבנו לארץ קרים ודרוש שלומם ותדע עניניהם, והביא לנו מכתב מכבודם ונתכשר אורותם והוא הואיל ורצה כרכר ובא לקרים והביא מכתבים וכאשר שמע שאנחנו הולכים לירושלם התאוה בלבו ואמר מי יתן ואלך לארץ הקדושה גם אני כי אין איש בכל ארבע קהלות שלנו שהלך לירושלם יותר ממאה וחמשים שנה ובשמוע זה השתדל כמ"ר שמואל הנכבר בכ"ר יוסף הזקן ז"ל ובקץ חברים להוציא מעות וכספים בעבור לשלוח את זה האיש לירושלם אם ייטב בעיניהם, וגם קרא אותי שמה ואמר לי אלה הדברים, שאנחנו נעשה המעשה הזה להתנדב להוציא הכספים בכדי לשלוח אותו לירושלם כי הוא איש טוב מאד ומשכיל בתורה. ורצוננו ליתן הכספים בידיך ולהוציאם בשבילו בעת הצורך ובשמעי זאת אמרתי טוב הדבר שיעצת השי"ת יתן לך שכר טוב בעבור זה שהשתדלת להראות לו הארץ הקדושה, ויתן לך השי"ת לב טוב ורוח נכונה לעשות נדר ללכת אל המקום הקדוש הזה וגם כי תהיה סבה שאם ישוב האיש ההוא לעירו ויספר להם הליבתו לירושלם אפשר שירדו נדרים גם הם ללכת לירושלם מפני שהם אינם יודעים עתה ענין הדרכים ובאיזה הוצאה יוכלו ללכת שמה, ואינם יודעים אם יש פחד בדרך או לא ואם יש פקידנו בירושלם או לא, מפני שהם רחוקים מאד מאתנו ולא בא איש אחר מהם לארצנו ולא הלך ממנו אליהם זה כמה שנים, ואם ילך זה האיש לירושלם בשובו כשלום לביתו יגיד כל הענינים ויעזרו איש לאחיו להוציא נדבות וצדקות בעבור ירושלם. ואפשר שירדו נדרים לעלות לירושלם עיר הקדש תוב"ב, ובזה יהיה לך שכר טוב מאת השם. ע"כ טוב הדבר אשר חשבת וגם אני אקבל עלי להוליך אותו עמי ולפזר מעות בשבילו בעת הצורך, אבל תתנו לי רשות שלא לפזר ממעות שלכם למאכליו ולמשתיו, אלא הוא ישב אצלי בבית אחד בכל מקום שנלך ואני לבדי אפזר בעבורו בספים מביסי וממוני למאכליו ולמשתיו ובזה יהיה לי שכר ואז הורה לדברי כ"ר שמואל הנכבר והחשוב יצ"ו ויאסוף בספים מחברינו ויתן לידי ואז קבלתי אני בנימין הצעיר המתלמד בעיר גוזלאוו יע"א להוליך אותו עמי ולשלם מכספי בעד מאכליו ומשתיו מיום צאתו מארץ קרים עד שובו לביתו בשלום והיינו אז ששה חברים עם זרחי הירושלמי המשכיל הנכבר יצ"ו לעלות לעיר הקדש תוב"ב.

א

בעת ההיא היינו אנחנו חמשה חברים, זולת ביינצא ירושלמית, בעיר גוזלאווא, והלכנו לעיר קלעא לנשק ידיהם ורגליהם של הקהל ולשאול מחילה מהם א) ויצאנו מעיר גוזלאווא ביום ה' ב' לחרש תמוז ובאנו לעיר קלעא ביום הששי בשבוע ג' תמוז, וחנינו בבית ר' דור סבה ירושלמי ורצינו לראות שארנו ורבנו במהר"ר בנימין החכם המובהק השר הנאמן נר"ו בבמהר"ר איע"ר שמואל החכם המובהק והמופלא הריין המצויין זלה"ה ברי לנשק ידיו ורגליו ולא נמצא בעיר קלעא ומיר שלחנו איש אחר לארץ קראסוב [2] להתחנן אליו לבוא לעיר קלעא למען נוכל לנשק ידיו ורגליו, ואם היה הזמן רחב היה ברצוננו ללכת אנחנו לעיר קראסוב ולשוב לעיר קלעא בליל ג' בא ארוננו מעיר קראסוב וקמנו ויצאנו מעיר קלעא ביום ג' בבקר שבעה ימים לחרש תמוז בשנת ה'תקמ"ה, והסימן אחת שאלתי מאת ה' אותה אבקש שבתי בכי"ת הוי"ה ב"ל ימ"י חיי. ועשו ק"ק קלעא לויה עמנו ונשקנו ידיהם ושאלנו מחילה מהם ואח"כ שבו הקהל לביתם, ואנחנו הלכנו לעיר גוזלאווא יע"א וישבנו שם. ביום א' בשבוע י"ט יום לחרש תמוז עשו ק"ק גוזלאוו לויה עמנו ושאלנו מהם מחילה ונשקנו ידיהם ורגליהם ונכנסנו אל הספינה, ובליל יום ב' נסעה הספינה מעיר גוזלאווא יע"א והלכנו בים השחור [3] שבעה ימים, וביום ב' באנו אל עיר אסטנבול (סטמבול) [4], והלכנו לבפר חסקוי, וביום שבת עשו לנו ק"ק אסטנבול כבוד והוציאו ס"ת בעבורנו וישבנו באסטנבול שמונים ושנים יום עד ט' לחרש תשרי של שנת ה'תקמ"ו מפני ששמענו שיש ספינה גדולה בים הגדול ובתובה אנשים נגבים ולסטים [6] וכבר תפשו ספינה גדולה הקרובה לאי קיבריז [5] ותפשו כל אנשיה יהודים וישמעאלים, את הישמעאלים הרגו בחרב ולקחו כל ממונם מפני שנלחמו עם אנשי הספינה ההיא, אבל היהודים ההולכים יחד עם הספינה ההיא לירושלם לא יצאו לחוץ ולא נלחמו בם ע"כ לא הרגו אותם רק לקחו ממונם והוציאו אותם אל היבשה ואת הספינה טבעו בים גם ספינות אחרות מספינות פרנצים ווניריג [7] תפשו ולקחו ממונם והרגו אנשיה והספינות טבעו בים, בעבור שחרה להם מפני שנתנו ממון לספינות היונים לשמרם ולהוליך אותם מעיר לעיר בנבלון (?) ובשבר, ולא נתנו לזאת הספינה אשר אנשיה ישמעאלים ארנבוט [7]. אח"כ באשר שמע הארון הגדול מלך אסטנבול הרבר הזה שלח ספינות גדולות להלחם בהם והלכו ותפשו הספינה ואנשיה אבל רב החובל של הספינה ההיא ברח עם קצת אנשיו. ואנחנו באשר שמענו בי נלבדה הספינה ההיא נסענו עם ספינתנו מן אסטנבול בתוך הספינה היו קראים ורבנים אנשים ונשים במו תשעים נפשות, ועמנו נסעה ספינת הנכרים ההולבת לירושלם, ויצאנו מן בפר חסקוי בבבוד גדול ועשו לנו לויה והוציאו ס"ת ונשקנו ידיהם והלכנו לשלום

הערות:

א) כעין ברכת הפרידה ב) צ"ל ארנאוט, בלשון תורקית אלבניים שהיו שודדים בים.

[1] Karasu-bazar [2] Black Sea. [3] Constantinople [4] Cyprus [5] France and Venice [6] Pirats. [7] Arnauts=Albanians.

ב

ויצאנו מן קושטנדינה ביום ו' בשבוע י"ט יום לחרש תשרי שנת התקמ"ו בסדר ולבנימין אמר ידיד ר' ישבו"ן לבט"ח עלי"ו גם תאריך לשנה זו עם הבולל והלכנו אל הים, ובליל א' ב"א תשרי באנו אל בוגז חיסר [1] שהיא מאתים וחמשים מילין מקושטנדינה, והשלבנו הברזל (העוגן) ובבקר יצאנו אל צנק קלעא שהיא בפאת אנדולו וקנינו כל צרכינו ושבנו אל האניה, ועשינו המוער של שמיני עצרת, וביום המוער נסעה ספינתנו משם. בבוגז חיסר יש ארבע חומות בצורות שתים בפאת אנדולו ושתים בפאת אורום עלי, ועברה ספינתנו מאצל בוחצה ארסי שהוא שמונים מילין מבוגז חיסר ולא נבנסנו שם. וגם מאצל מי רינלי ארסי אשר לבל (?) אזמיר שהיא בארץ אנדולו ולא נבנסנו שם, אבל הלכנו לאי סקיז ביום הששי שהוא ב"ו תשרי ומיר הטיל ה' רוח סערה גדולה על הים, ובנמל סקיז שתים ספינות קטנות הנקראות „סקיז קייקי" טבעו בים ויצאנו בבקר אל עיר סקיז ולקחנו כל צרבינו במהרה ושבנו אל הספינה וביום השבת ב"ז תשרי שקטה הרוח ונסענו משם, והלכנו אל הים ועברנו מאצל קוט ארסי ומאצל אסטנקוי ארסי ומאצל רודום [2] ומאצל קיבריז ארסי רחוק מהם ולא נבנסנו בהם, אבל ביום השבת ר' חשוון באנו אל חוף יפה שהוא מקום מנולה וטוב לשבון בו ספינות שנים או שלשה

ימים ואח"כ ילכו לדרכם, ואם תהיה רוח נדולה ימשך רכ החובל הברזל וילך אל הים או אל הערים הקרובות לו — ביום א' כאו רוניות קטנות מן העיר ולקחו אותנו ואת חפצינו והוציאונו לחוץ, והלכנו אצל חנא רומייא שהוא פקיד וקונסול[3] לארבע אומות של היונים וגם הוא פקיד מאת רבני קוש־טנרינה על היהודים הירושלמיים לתת להם מקום לשבת וגם לקחת קפר (מכס) של הערכיים ולתת להם פרד או חמור ללכת לירושלם ונתן לנו בית אחר שהוא כמו חנות שלנו ונקרא בלשוננו „חאן אורסי", וישבנו שם תשעה ימים, וכיום י"ג חשון נתנו הקפר לחנא רומייא, והוא איש טוב מאד ונתן לכל אחר מאתנו פרד אחד והלכנו ביום ההוא לעיר רמלא וחנינו שם כתוך שוק אחר שיש לו שני שערים משתי קצותיו, שכן הוא המנהג לנוח שם ובבקר יצאנו משם והלכנו כו כיום לירושלם ובאנו שם ביום ג' י"ד חשון לסרר ולך לך אל ארץ המוריה, וכרוך השם שלא ידענו שום פחד בדרך מאויב ולא שום הוצאה ונזק.

הערות:

[1] Bogaz Hissar [2] Rhodus [3] Consul.

ג

[ירושלם] אלה הם המקומות המובחרים שהלכנו כהם מירושלם עיר הקדש תוכ"כ. בתחלה באנו אל כית הכנסת שלנו שהוא בנין ענן הנשיא יר"א, שהוא בנוי תחת הארץ ותקרתו היא החצר שאנו הולכים כו, ויש לו עשרים מדרנות אכן לדרת כו, והוא עשוי מאבן הנקרא קובה וכל בתי ירושלם כן ויש לנו כמו ט"ו או ט"ז בתים בירושלם ובכלם יושכים הרבנים בשכר, לבר הכתים הנצרכים להכם של ירושלם ולאכסנאים שנתונים להם בלי שכר בל עיקר אח"כ הלכנו לכותל מערבי להתפלל שם והוא תוך ירושלם אצל כתי ישמעאלים, והוא מזמן שלמה המלך ע"ה, וכנוי מאכנים נדולות ארכן כמו עשר זרזות ורחכן כמו שמונה זרזות, והתפללנו שם פעם אחרת כשהלכתי אני לברי עם מעלת זרח הירושלמי הטרוקי אשר עמי קרא אותנו נער אחד לביתו להראות לנו מדרש שלמה אשר כחצרו, וגם קבר נביא אחד שהוא קבור בחצרו תחת אכני כותל מערבי בזוית הכותל של מדרש שלמה והלכנו וראינו אותם ויש אבנים נדולות בכותל מערבי אשר כחצר ההוא כשעור קומת שני אנשים, ואם ירצה אדם ללכת בכל יום לכותל מערבי להתפלל שם מניחים אותו הישמעאלים, ע"כ הרבה פעמים היינו הולכים שמה להתפלל, וגם הוא קרוב לבית הכנסת שלנו ולבתי הקהל, אבל הישמעאלים אין מניחים שם שום נכרי (נוצרי) ללכת קרוב לרחובות הקרובות לכותל מערבי לראותו אח"כ הלכנו כולנו יחד אחר ששם יסודות בית המקדש ויש שם תחת מדרש שלמה באר שמתקבצים שם המים ועשו על הבאר כמין בית קובה ויש לו שער והוא מסוגר במסגרת ואומרים שהם יוצאים מתחת המקדש מעט כעט ומתקבצים ואינם מימי המטר כשאר הכריכות וישתינו את מימיו אמנם תוך חצר בית המקדש אין לנו רשות לכנס שם מפני קדושתו, וגם הגוים (נוצרים) אינם מניחים לכנס שם ויש כתוכו שלש מנאריות שלהם ובנין כית תפלה יפה ונאה במאד מאד, אשר ראינו תוך החצר מתקרות הכתים שלנו וממקומות גבוהים נראה היטב גם הוליך אותנו החכם שלנו לבתי המוסלמנים שהוא אוהב ורע להפקיד והוא נתן רשות לאנשיו להוליכנו אל הנתים שחלונותיו פתוחות תוך חצר בית המקדש, כי הבית שאנו יושבים כו הוא חוץ לעזרה וחלונותיו על קיר העזרה וראינו מהחלונות ההן כל גוף החצר, וראינו שיש בתוך העזרה אילנות יפים, והמקום טהור וזך מן לכלוך, וראינו לפנים מכותל כיערבי שאין שם שום בנין אבל הוא פנוי זך וטהור ולצד דרומית מערבית של בית המקדש בעזרה יש ארגז אחד שהיה מדרש שלמה מקורם, ולצד מזרחית צפונית של ביהמ"ק יש ארגז אחד גדול ונאה בעזרה שהיה מקורם מקום המזבח והוא הר המוריה, וקראנו שם תפלת הר המוריה

ושערי חצר בית המקדש אומרים שהם י"ב, עשרה מהם פתוחים ושנים מהם שערי רחמים זה אצל זה קרובים כשעור אמה אחת הם נעולים כאבנים מפני שהם ג"כ שערי חומות ירושלם ונפתחים אל הבקעה שהיא גי בן הנום כי מקום ביהמ"ק והעזרה מצד מזרח וררום על הסלע ותחתיו בקעה שאין יושב בה איש אלא הוא דרך אנשים ע"כ סגרו הגוים את שערי הרחמים כדי שלא יכנס שם איש מהצד ההוא ולא יהיה החצר דרך העם ראינו אנחנו בעינינו ששה שערי העזרה ולא מצאנו דרך ללכת כו, ובשער מדרש שלמה יושבים רייני הגוים ונקרא „מחכמא" ויש לחומת ירושלם ששה שערים, חומת ירושלם יפה כמאר מאר ואין לה פרץ מכל צד השער הראשון נקרא „שער המערבי" והשני „שער דור" והשלישי „שער חברון" וממנו נכנסנו לירושלם בבואנו, ומשם יצאנו בצאתנו מירושלם, והרביעי נקרא „שער רמשק", והחמישי „שער עמור" א), והששי „שער אריות" והם כלם פתוחים, אבל שני „שערי הרחמים" בעזרה שהם ג"כ שערי החומה הם נעולים לסיבה שזכרנו למעלה והלכנו קורם לשער המערב ואח"כ לשער דוד המלך ויצאנו

משם ובאנו לציון שהוא קרוב לחומת ירושלם כשעור דרך עשרה דקים. והלכנו לקבורת דוד המלך ושלמה המלך, ויצא לקראתנו שיך אחד מן הארנז שיש אצל דוד המלך והוליך אותנו אל קיר אחד שהוא קיר קבורת דוד המלך, ועל קבורתו טורבא[1] גדול מאד כדרך שבונים בארץ אסטנבול לבבור המלבים, ובקיר ההוא יש שנים חלונות ואמר לנו השיך ההוא שיש ג"ב בתוך הטורבא תשעה מלבים ואין אנו יודעים שמותם, אבל דוד ושלמה בנו אנו יודעים קבריהם איזה מהם ועל בל אחד בנין עצים טובים ואנו מכבדים אותם בזהב ובכסף, בחלונות של כסף ומסגרות ומפותחות בסף ומבסים אנו בנין קבריהם בבגדים מוזהבים, ואין אנו מניחים מי שיראה את קבריהם אלא מי שהוא גדול. ושמענו איך בשנה זו נדר המשנה הנדול מדמשק בעת עלותו למלחמה על עיר בצורה שלא יבול לתופשה ער אז, בי אם יתן אלהים העיר בידו שיבסה מבסה יקרה על קבר אברהם אבינו ועל קבר דוד המלך, ועשה מלחמה והצליח וקנה מבסה של שמונים ביסים ב) גרושות ויכם אותו על קבר אברהם אבינו וכן עשה לקבר דוד המלך ע"ה בל זה מאוצר הארון של קושטנ־ דינה אח"ב יצאנו אל החלונות וראינו מעט תוך הטורבא שהיא בנוי במו קובה מאבן ותקרתו בפחי עופרת, וקדאנו תפלות במקום ההוא אח"ב הוליך אותנו אל שער הארנז פנימה קרוב לחצר הטורבא והוציא קנדיל[2] ונתנו שמן להדליק על קבר דוד המלך, ואמר לנו השיך אנו אוהבים אתכם יותר מהרבנים ע"ב אנחנו מבניסים אתכם פה בי נתן לכם נביאנו מבתב לשבת בירושלם ונתן לכם ארץ לבנות בתים אבל לרבנים לא נתן בל זה בעבור שהבחין בין דתם לדתבם.

משם הלכנו לשני בתי החיים שלנו אחד ישן ואחר חדש, והחדש תחת חומת ירושלם ותחת מדרש שלמה ותחת חצר בית המקדש, והישן ג"ב בנגד אלו המקומות אבל יש דרך ביניהם ובקעה משם הלכנו אל עמק יהושפט ושם באר יואב והוא הנקרא עין רוגל, והוא באר גדול מאד ומימיו אינם מימי המטר משם הלכנו אל מי השילוח שמשקים ממנו הפרדסים והמים אינם מתוקים והוא תחת חומת ירושלם ותחת חצר בית המקדש וגם הוא בעמק יהושפט ושם מבבסים הבובסים את בגדיהם. משם עברנו בנגד הבקעה והלכנו אל קבר זבריה הנביא ועליו ביפה נאה והיא חצובה מסלע מארבע רוחותיה במין קובה ותקרתה ארובה וצרה ובעלת ארבע צלעות ותחתיה רחבה יותר מראשה בצדה יש מערה אחת ובתובה באר ואומרים ששחטו שם זבריה הנביא לתוך הבאר שהוא מלא אבנים בפנים המערה יש מערה אחרת ואומרים ששם השליבו הבתולות שהרג נבוזראדן ועליהם הקימו אבנים קטנות ומשם יצאנו והלכנו ליר אבשלום הסמוך לזה והוא תחת הר הזיתים ועליו ביפה נאה ומשם עלינו להר הזיתים והלכנו למערת חולדה הנביאה בראש הר הזיתים. ומשם ראינו בצד דרומית מערבית מים הרבה בשעור דרך חמש שעות לירושלם, קצתם אמרו שהם מימי הירדן וקצתם אמרו שהוא ים המלח אצל סדום ועמורה ויש שם מערות רבות ואומרים שהם קברי י"ב מלבים ושם קבורת חגי ומלאבי אח"ב ירדנו מהר הזיתים לגיא בן הנום ועברנו הגשר בני בן הנום שהוא קרוב למרים אם ישו הנוצרי והלבתי בנגד שערי הרחמים והתפללנו תפלתנו, ואח"ב הלבנו לשער אריה ומשם לשער עמור, ומשם לשער דמשק. והשר הזה נדול מאד ומחוץ קרוב אל השער יש שתים בארות אחת מימין השער ואחת משמאלו ועליהן אבנים נדולות. ואחר ששבנו לבית אמרו לנו הפקידים בירושלם ארות הבארות התן בי בבל יום הששי אחר הצהרים נשמע מתוך הבארות קולות המים במו קול נהר ולא בימים אחרים, ויש שהעידו ששמעו בן באזניהם ג). אח"ב הלבנו מחוץ לשער דמשק לצד מזרח אצל חצר המטרה וראינו את הבאר שהשליבו בו את ירמיהו הנביא ויש מערה נבוה תחת החצר ונבנסנו בשערו וירדנו במדרגות אבנים עד המים ובתובו מתקבצים מימי המטר מן השדה ומים מעטים היו בו ומפי הבאר היו דולים הערביים מים ובחצר ההיא ראינו בית בלאו של ירמיהו וקבר ישעיה הנביא. אח"ב הלבנו למערת בלבא שבוע ד), והיא תחת עשרים או שלשים מערות זו בתוך זו אח"ב הלבנו למערת שמעון הצדיק שהוא בתוך שדה רחוק מעט מהעיר, והוא קבור בתוך המערה. ומשם ראינו מערת שמואל הנביא ולא הלבנו שם בעבור שאמרו שיש שיך אחד רשע בתובה ולא יניח אתבם לבוא אליו ונם צריך לקחת רשות מן המוסלמנים בירושלם, ע"ב לא הלבנו שם וקדאנו תפלתנו במקום שעמדנו. וכן בשהיינו הולבים לבל נביא היינו עושים תפלתנו וקוראים מנביאות הנביא ההוא והיינו כותבים שמותינו על האבנים וחזרנו ונבנסנו דרך שער דמשק. — ובל אלו המקומות שראינו הם סביבות ירושלם חוץ מבותל המערבי ושערי בית המקדש, ולקצת מאלו המקומות הלבנו ביחד עם במה"ר יוסף (אמציה) הנשיא הנדול מק"ק דמשק שבא לירושלם ששים יום קודם בואנו וחזר לדמשק, ובשבאנו פה נתבשר ארותינו ובא אלינו מדמשק, והלבנו עמו ואח"ב שבנו ביחד לירושלם.

הערות:

א) לדעת רייפמן נקרא שער עמוד בי אצלו חיה לפנים בית טבילה, ועמוד בלשון סורית היא טבילה

במים ב) כים של גרוש הוא חמש מאות פיאסטר ג) יום הששי הוא יום השוק לישמעאלים ומתקבצים שם המונים רבים ומרימים קול מהומה ואפשר שנשמע הד קולם מן הבארות ד) עי׳ המגיד שנה שמינית גליון ד׳

[1] Mausoleum [2] Candle

ד

[חברון] ביום י״א לחרש חשון, יום שלישי בשבוע לסדר ותמת שרה בקרית ארב״ע הו״א חברו״ן בארץ כנען, קמנו ללכת לחברון, וברך קרוב לירושלם שעה אחת וחצי באנו לקבורת רחל אמנו ועליה כיפה נאה ובתוכה קברה ועברנו אצל בית לחם והוא כשעור שתי שעות מירושלם ומשם הלכנו וראינו בריכות מים גדולות מאד על הדרך, והדרכים מקולקלים ומלאים סלעים ואבנים, ובתוך האבנים צומחים כל מיני צמחים ותמהנו מאד ונתנו שבח האל בורא העולם כי מבורכת ארצו והלכנו בדרך עוד (חלחול) כשעור שעה אחת לחברון, ושם ראינו מרחוק קבורת גד החוזה בצד אחד מן הדרך לצד מזרח וקבורת נתן הנביא בצד אחד מן הדרך לצד מערב ושמענו שיושב שיך אחד בקבר גד החוזה והוא אינו בעת ההיא בתוכו, ע״כ לא הלכנו שם. וקבר נתן הנביא אין לו שומר ומשם באנו לחברון

בקצה העיר חברון יש מעין (מקוה) בלי מים, ואומרים שהוא מעין שרה אמנו ומשם הלכנו לבאר יצחק אבינו שרולים ממנו מים והוא בצד דרום מן הדרך ומשם הלכנו לבאר יעקב אבינו שג״כ דולים ממנו מים ולו שתי פיות ומשם באנו לבאר אברהם אבינו ע״ה כתוך גן אחד וג״כ דולים ממנו מים, וגם הישמעאלים קורין לבארות ההן בשם אבותינו הקדושים, ומשם הלכנו לקברי הקראים שהם יושבים שם מזמן ענן הנשיא והלאה. וראינו שהיה צומח (?) על האבנים ברזל ולקחתי משם ברזל שהיה על האבן, ואח״כ הלכנו למערת עתניאל בן קנז הקרוב לקברי הקראים, אח״כ הלכתי לקבר ישי אבי דוד שהוא על ההר ויושב בו שיך אחד, ובנו אצלו ארגז קטן, וראינו שיש חור אחר במערתו ואומרים שאם ישלח אדם עוף אחד דרך החור יצא ממערת המכפלה. ומשם הלכתי למערת המכפלה ועמדנו כנגד חור המערה מבחוץ אצל שער המוסלמנים, ועשינו תפלתנו מבחוץ ויש על מערת המכפלה ארגז גדול ואומרים שבתוך הארגז יש חלון אחד מכסף נקי ומשם מורידין השמן זית עם העששיות שהן מזהב. ואח״כ הלכנו לקבר אבנר בן נר וראש איש בושת והוא בתוך השוק, ויש בו ג״כ ארגז, ובפנים הארגז שהוא מתחת לארץ עשוי כמין ערש גדול ולפניו מכסה גדול לכסות הקבר, ועל הקבר עששית דולקת, והלכנו אליו בלילה מפני יראתנו מן הישמעאלים. וחנינו בבתי הרבנים והם היו בתי קראים מקורם, ונתנו צדקה לביהכ״נ שלהם ועשו לו כבוד גדול שכן הוא המנהג, כי מי שילך לחברון יקחו אותו אורח לביתם ויעשו לו סעודה, וקוראים לה סעודת אברהם ע״ה, גם יש בתוך חברון ברכות מים גדולות אשר ישקו מהן הבהמות.

ביום השלישי שבנו לירושלם. וכל הזמן אשר ישבנו בירושלם מבואנו עד צאתנו כ״ט יום שהוא חדש אחד ובתחלה היה רצוננו לשבת שם עד חדש אייר ולעשות שם הפסח מפני יראתנו לצאת בים מפני שבאו ימי החורף, אבל שמענו שמועות רעות ומבוהלות בירושלם וגם ראינו שאם נשב בירושלם בראות אותנו האנשים הריינים והשיך הרשעים הרוצים לקחת מהחכם שלנו עונש בעבור שמתעוללים עלילות ברשע לאמר אתם בניתם בנין בית הכנסת והבתים, ופעם אחת בא נקיף אפינדי והתורגמן ואמרו לחכם מרדכי לפתוח בית הכנסת ולראות אותה אם בניתם בתוכה בנין, ואח״כ אמרו לו: „אם יתנו לנו מתנות היהודים האכסנאים שלכם מה טוב ואם לא יתנו אנחנו נרע לך״ ובעת ההיא נתנו להם שנים חלוקים ושנים כבירים (כסתות) ומפני שראינו שאנחנו הסבה להוציא הוצאה בשביל ביהכ״נ ע״כ הלכנו משם וגם היה רעב בירושלם ואין לנו רשות לאכול בשר צאן ובקר בירושלם כפי הוראת חכמינו א)

ועוד נכתב שאנחנו בהיותנו בעיר אסטנבול קורם לכתנו לירושלם תוב״ב הלכנו לכפר פנר אשר אצל כפר בלט[1] אל הפטריארך של היונים הארמינים ונתנו לו כל כספי הקדש אשר בירינו וגם את כספינו ונתן לנו שטר חוב לפקיד של הפטריארך אשר בירושלם ליתן לנו הכספים ובעת בואנו לירושלם הלכנו אל הפקיד ונתנו לו דבש וסכינים וגם לתורגמן שלו נתנו דבש וסכין והם היו אוהבים ורעים מאד לחכם שלנו אשר בירושלם והוא כמה״ר מרדכי לוי ירושלמי המשכיל הנבון הבחור המשמש עבודת בית אלהים בן כמהר״ר שמואל לוי ירושלמי החכם המופלא המובהק והקדוש זצק״ל שהיה משמש עבודת בית אלהים אשר בירושלם שנים רבות כמו ארבעים שנה והלכנו עם החכם שלנו אל פקיד הפטריארך והראינו לו שטר החוב של הפטריארך אשר בידינו ונתן לנו כל הכספים בשלמות ואמר לנו: „שאם יקרה מקרה בלתי טהור לחכם מרדכי הן מפאת הישמעאלים והן מפאת הרבנים שיכוא החכם ויודיע לו ואנחנו בעזרת האל נשתדל כפי יכולתנו להציל

אותם מידם. וגם כמה פעמים עשיתי לו טובה בעבור אהבת אביו ובעבור כבוד קהלת הקראים שאנו יורעים שאתם נאמנים ושלמים אתנו". ונשקנו ידיו ונתחנן לו שישתדל כפי יכולתו לטובת החכם שלנו

אח"כ שבנו מן הבית ואמרנו אל החכם שלנו: תודיע לנו הבעל חוב שלך ותתן הכספים בירינו. והוא קרא כל בעלי החוב ונתנו כספי החוב לידינו ולקחנו מידם כל הכסף אשר שייך לבית הכנסת וגם את שטר הבתים שהם משכנות לבעלי החוב ולא הספיקו הבספים ההם לשלם לבעלי החובות כי פזרו הוצאה רבה מפני כובר הרעב ומפני תיקון בתי הקדש. ע"ב הלכנו פעם שנית אל פקיד הפטריארך ושאלנו ממנו תשע מאות גרושות בהלואה. ונתן לנו שאלתנו ונתנו לו שטר חוב וחתמנו חתימתנו לשלם התשע מאות גרושות להפטריארך של אסטנביל בלכתנו שמה וכן עשינו

וכן שאל ממנו כמה"ר מרדכי לוי ירושלמי החכם והפקיד שלנו בירושלם ליתן לו מכתב לק"ק מצרים שילך הוא בעצמו שמה ויתקן ההספקה שלו מק"ק מצרים ושיתנו לו בתולה. וכן עשינו וכתבנו ונתנו לו אבל שמענו שהיה במצרים כמו מאה וחמשים בעלי בתים מקהלת הקראים ובשנה זו נפלה מגפה גדולה במצרים ולא נשארו חציים

הערות:

א) הדברים האלה כתב הנוסע בסוף ספרו בתור „הערה" והוספה וכתב שהיה ראוי להכתב בתוך עניני ירושלם וכן המאמר הבא אחריו

[1] Balat.

ה

נתנו נדבה לרבנים ואח"כ יצאנו מירושלם בשלום לארצנו ביום ג' לחדש כסליו התקמ"ו ביום שלישי בשבוע לסדר ויאמר יעקב אלהי אבי אברהם וגו' שוב לארצך ולמולדתך ואטיבה עמך. גם תאריך לשנה זו. תיבת „ולמולדתך" עם מספר תיבות הפסוק שהם ט"ו לפרט גדול. ובאנו לעיר רמלא בו ביום ובבקר קמנו והלכנו לעיר יפו ביום ד' בשבוע בי"ד לחדש בסליו וישבנו ביפו י"ד יום וביום ר' ב"ז בסליו מצאנו ספינה מוכנת שהולכת לעיר קושטנדינה ונכנסנו לתוכה. ונסעה הספינה מיפו והלכנו בים שלשה ימים וביום שבת אחר לחדש טבת באנו לאי קיבריז[2] לעיר לימוסול[3]. וישבנו שם שלשה ימים. וביום ג' בשבוע נסענו והלכנו בים י"ג יום וביום א' ט"ו טבת באנו לאי רודום ולא השלבנו הברזל מפני שהיתה הרוח טובה. אבל קרבנו אל העיר וראינו אותה וביום שני באנו לאי אסתקנוי וגם שם לא נכנסנו אבל ראינו אותו מרחוק ועברנו ממנו עשרים מילין ונהפוך הרוח והשלבנו הברזל בכפר קריקלאס. וישבנו שם שלשה ימים וביום כ' טבת שהוא ו' לשבוע נסענו משם והלכנו שני ימים וביום ב' בשבוע נסענו משם ובאנו לקושטנדינה ביום כ"ט לחדש טבת שהוא יום השבת

ביום א' בשבוע ל' לחדש טבת יצאנו מן הספינה והלכנו לכפר חסקוי. ויצאו אנשי ק"ק קושטנדינה לקראתנו וקבלו אותנו בשמחה והביאו אותנו לבית הכנסת במזמורים נאותים והוציאו ס"ת וקראו פזמונים ואח"כ הביאו כל אחד ואחד מאתנו לבית אכסניותו ושבו איש לביתו בשלום וישבנו בקושטנדינה מאה ימים מיום בואנו עד יום צאתנו ובן בשהלכנו מעיר קושטנדינה ללכת לארץ ישראל ולירושלם עד שובנו לעיר קושטנדינה מיום צאתנו ובואנו מאה ימים וכן כששמנו לדרך פעמינו מעיר קלעא ראש הנסיעה עד יום צאתנו מקושטנדינה ללכת לירושלם מאה ימים. הכל שלש מאות ימים מיום צאתנו מעיר קלעא עד יום נסיעתנו מעיר קושטנדינה לשוב לארץ קרים —— ונסענו מעיר קושטנדינה ויצאנו חוץ לפנרלר אשר על הים השחור בתחלת הלילה בי"ב לחדש ניסן. והלכנו בים השחור שלשה ימים ובליל הפסח לט"ו ניסן היתה סערה גדולה בים ורוח גדולה חזקה מאד. ויהי בבקר וראינו את לימן (חוף) של בליקלווא[4]. אבל הרוח היתה לנו בהפך ולא יכלנו לכנס אל בליקלווא. והלכנו לפניה חמשה ימים וביום ג' בשבוע חמשה ימים למועד הראשון ג' ימים לספירת העומר י"ט ימים לחדש ניסן של שנת התקמ"ו באנו אל לימן צורצונא בסדר והייתם לי קרושים כי קדוש אני ואבדיל אתכ"ם מ"ן העמים להיות לי. גם תאריך לשנה זו אבל הוא פרט גדול מלות אתכ"ם מ"ן. והשי"ת יבדיל כל ישראל לטוב ויהיו קדושים וישלח לנו שלום. אכי"ר.

הערות:

א) הדברים האלה כתב הנוסע בסוף ספרו בתור „הוספה" ומעיר שראוי להכתב בתוך עניני ירושלם. וכן המאמר הבא אחריו

[1] Balat [2] Cyprus [3] Limasol [4] Balaclava.

תם ונשלם

ספר המסעות לר' בנימין ירושלמי ז"ל השלמתי מלאכת העתקתי פה עיר סט פטרבורג בחדש תמוז תרכ"ד היא שנת 1864 לספרם.

אני חיו"ג (ח"י גורלאנד)

ספר

מעגל טוב

מסעות רבי חיים יוסף דוד אזולאי

בשנות תקי"ג—תקי"ח (58—1753)

מבוא

הרב הגדול ר' חיים יוסף דוד אזולאי ב"ר יצחק זרחיה הנודע בשם חיד"א, נולד בירושלם בשנת תפ"ז (1727) עיקר דירתו היתה בחברון, ונפטר בליוורנו איטליא בשנת תקס"ו (1806) מסעותיו משנת תקי"ג עד תקי"ח רשומים פה. ועוד יצא בשליחות בשנת תקכ"ד (1764) מירושלם ופרש בספינה לילך לקושטא אך מחמת הסער שהתחולל בים נשבר תורן הספינה וחזרו ליפו, וכנראה חזר מיד לירושלם או לחברון ופסק הנסיעה ההיא משם חלף ועבר לארץ איטליא וישב בליוורנו ומנטובה. את"כ הלך לצרפת אשכנז הולנדיא ואנגליא בשנת תקמ"א (1781) יצא פעם שלישית בתור שד"ר וקבע דירתו בליוורנו וגר שם בעשרים וחמש שנה בתצר פירירא די ליאין ושם הוציא לאור ספריו הרבים. ומשם השגיות על עסקי השליחות מא"י לעת זקנתו שלח את בנו אפרים בעסקי השליחות גם לארץ פולין

בספור מסעותיו אשר לפנינו יתאר לנו הרב חיד"א שליחות א"י בזמנו, ובפרט השליחות באשכנז שמצא שם התנגדות גדולה למשולחים ספרדים, כי הגבאים הקדישו מעות א"י רק בשביל האשכנזים באה"ק, אך הרב חיד"א תשב את נדיבי אשכנז „לסוקצה מחמת חסרון כים", מתוספי תרבות וקציונים קמצנים ואמר שקשה להוציא נוזלים מסלע

בכל מקום שהלך החיד"א תקר ודרש על ספורי ישראל בכ"י ובדפוסים ישנים, ובחיותו בפארים מצא את ישראל ברנרד די ואלאברגוה סופר ומתורגמן בבית עקד הלאומי הצרפתי, והוא הראה לו כל ספרי ישראל וכ"י המטונים בו ובהיותו שם בשנת 1778 בא אליו מוסיו פאברי, נוצרי תכם מהאקדמיא לתקר תקירות בקבלה מעשיות גם בא לביתו מרקיס די טומי לבקש ממנו שיברכהו, ויברך אותו, וכן עשה לנוצרי אחר הרב חיד"א מספר כי היה מרואי פני המלך אשר שאל עליו אם הוא אינבאשדור, והשר העומד עליו השיבו כי איננו אינבאשדור רק הוא ממצרים ובא לראות בשום קוריוזידאר', וכל מה שראה שמה אמר „והוא פלא" (עי' אוצר ישראל ח"א 227)

ספרו „מעגל טוב" אשר בו יספר תולדות נסיעותיו יצא לאור בפעם הראשונה ע"פ עצם כתב ידו הנמצאים באנקונא ובנויארק ע"י ד"ר אהרן פרייטאן, הוצאת מקיצי נרדמים ברלין תרפ"א מסעותיו האמצעיות נדפסו בספר מעגל טוב דפוס ליוורנו תרל"ט (1879), וכל מסעותיו נכללו בס' מעגל טוב השלם הנ"ל.

הקדמה

אני זעירא מאנשי ירושלם ת"ו אחזתי ביד ימיני חוטרא לידא ואומר עם קוני שיתי שומי שאשית אני א) סדר אלה מסעי, הערים וחצריהן כמעט שעברתי מהן בקהלות הקדש בשליחות של מצוה בעה"ק חברון ת"ו, לממני יומי ולממני שבועי, ואתיא מביניא מאשר הפליא לי בעל הרחמים יתברך קצת מן הקצת, ועזוזו ונפלאותיו, את שיש בהן יריעה ורשומן ניכר כגון דא צריך לאודועי, והיו הדברים להודות ולהלל כל תגמולוהי עלי דלא ליתי לאמנועי. קטונתי מכל החסדים ומכל האמת שגמלני כל טוב כרועה עדרו ירעה הוא ברחמיו ינחני במעגלי צדק למען שמו, והשיב את שבותי חיש ונעופה בתוככי ירושלם עיה"ק ת"ו, ושם אני מוצא כל שאר בשר חיים וקיימים, וזכה ונחיה לעברו בלב שלם שקטים ושאננים, אכי"ר.

א

[שנת תקי"ג] ביום ג' פרשת בא ד' שבט שנת תקי"ג נסענו מירושלם מעה"ק ירושלם ת"ו אני הצעיר עם ח"ש (חכם שלמה) בן חיים זלה"ה

למשרת ודבים אשר אתנו לויה חן הם, והתפללנו מנחה אצל גד החוזה בבפר חלחול, ובאנו בשלום לעה"ק חברון ת"ו קרוב לחצות אור ליום ד'. — ביום ד' פ' יתרו י"ט שבט יצאנו מעה"ק חברון ת"ו בעת נשמים ללכת לעזה בחברת שלשה אנשים תלתא דרחמי ביום ה' כ' שבט לננו בבפר הראוויימי[2] אור ליום ששי כ"א שבט באישון לילה באנו לבפר צומצום[3], ובצאת השמש באנו לעזה וארבו לנו הימים שם יותר מחמשים יום ונתפשרנו עם שיך סאלים מהצאלאחייה ללכת עמו דרך המדבר דרך המלך (סולטאני), לשמור אותנו מרישי בריוני הערביים — אור מוצאי ש"ק י"ב אדר שני נסענו וביום א' חנינו במקום הנקרא דיר (אל באלאט) ונלוו אלינו גוים רבים כשבעים נפשות, ואור ליום רביעי הלבו משם בל השיירה. ביום הששי י"ז אדר שני בהעלות המנחה קנינו שביתה על פני המדבר קרוב לביר אל־עבר, ויום ש"ק נצטערנו בתוקף השמש בגבורתו — ביום א' י"ט בו וליל ב' כל היום וכל הלילה נוסעים אנחנו, ויום אחר היתה לפנינו מעבורת מים וארבב על סוס השיך ועברתי שבולת הנהר — ביום ד' ב"ב אדר שני עקם השיך את הדרך והביא אותנו בתוך בפרי מצרים על נהרותם ועל אנמיהם ובל אילן דמרגג ב) בגן ה' — יום ו' ב"ר אדר שני באנו לבפר מיר גאמיר[4], ושם ארבעה יהודים, ונפרדנו משיך סאלים ושבתנו שם ובבפר הזה יש ביהב"נ וספרי תורה ומקוה סמוך לביהב"נ כי היה קהל גדול מישראל לפנים —

ביום ב' ב"ז אדר שני נסענו ממיר גאמיר בקאנג'י (ספינה) ללכת לבולאק[5] עם גוים רבים — ביום ו' ב' ניסן הלבנו למצרים (קאהירא) ונתאבסננו אצל החכם השלם שר הממשלה במהר"י מנשה יצ"ו, והפליא חסדיו עמי. ושם ראיתי ביהב"נ ליהודי מצרים ובו צינבאטי (טבלא) ובתוב עליה שביהב"נ הזה נבנה בסוף האלף החמישי (1240) ומקוה שם וביהב"נ הרמב"ם ז"ל יש בתוכו חדר קטן סגור ואמרו שהיה מושבו ותוך תחום שבת יש עיר אחת וקורין לה מצרים הישנה ושם ביהב"נ ויש בה ב"ו עמודי שיש ואומרים שבנאו ירמיה הנביא ושם תיבה שהתפלל עליה ירמיה והיום היא חרבה ויש בה ס"ת קרוש ונורא ואומרים שהוא ספר שבתב עזרא. — ביום ו' ל' ניסן נסעתי עם השר ה"ר רפאל האיון הי"ו בקאנג'י ובאנו לרישיד[6] ביום ג' ד' אייר, ונתאבסנתי בבית חבם שם טוב אלחראף הי"ו — ליל מוש"ק ט' אייר נסענו מרישיד, ובמו השחר עלה באנו לעיר נא אמון (אלבסנדריא) ונתאבסננו אצל החר"י פרובינצאלי הי"ו, ובאותם הימים נמצא שם הרב החסיד כמהר"א ז' אשר הי"ו ג), והרבו להיטיב עמנו רחוק מעט מהעיר יש ביהב"נ נורא מאד ושם כ"ו עמודי שיש וקורין לו ק"ק אליהו, שמסורת בידם כי שם נגלה — ביום ד' כ"ו אייר נסענו דרך הים בספינה הסווידים[7], ואין די באר מן המצר והני הרפתקי שעברו עלינו מהסער הסוער וגלי הים, ותוחלת ממושכה מחלת לב ועגות נפש במספר הימים אשר עברנו ויהי בשלשים יום לנסיעתנו מנא אמון רבה הניענו לנמל ליוורנו ביום ב"ג תמוז, וירדנו לאזאריטו[8], וביום ו' ר"ח אלול נבנסנו לליוורנו יע"א, והשי"ת נתנני לחן בעיני הגביר ואיש חסר סי' מיבאל פירירא די ליאון נר"ו והוא עם הגביר סי' שלמה עניב הי"ו הפליאו לעשות להיות לנו לעזר ולהועיל בענין השליחות. ובעיר ליוורנו השתטחתי על מצבת מהר"ח כהן ז"ל בעל טור ברקת ד) ובו'

הערות:

א) לשון רש"י ריש פ' בא ב) תרגום כל עץ נחמד (בראשית ב, ט) ג) הוא העתיק ס' שערי קדושה מכתבי מהרח"ו עי' אוצר הספרים לבן יעקב ערך 604 סי' 1136) ד) הוא ר' חיים הכהן ב"ר אברהם מארם צובה תלמיד ר' חיים ויטאל ז"ל וס' טור ברקת הוא חלק מספרו מקור חיים על בל ד' ש"ע

[1] Curiosity [2] Ed-Dawaime [3] Sumsum. [4] Mit-Ghamr [5] Bulack [6] Rosetta [7] Sweeds. [8] Quarantine

ב

[שנת תקי"ד — איטליא] ביום ה' פ' בראשית כ"ה תשרי שנת תק"יד נסענו מליוורנו, ולוו אותנו הרב מהר"ח (חנניה) בונדי וההכם ר' שלמה הכהן, והח"ר דוד רוקח הי"ו, ובאנו לפיזה[1] בו ביום, וחנינו באושפיזת יצחק גאליטי הי"ו, והלבתי שם בחצר והנענו לפירינצי[2] אור ליום ששי כ"ח בו, וחנינו באושפיזת רצחק גאליטי הי"ו, והלבתי שם בחצר הדר וראיתי ארזות ונמרים ושאר בנותהון, ומרי עברי ראתה עיני גנות הטיול שקורין ג'ארדינים[3]. — ביום ד' פ' נח ג' חשון נסענו מפירינצי והנענו לסיינה[4] ביום ה' ד' בו ונתאבסננו אצל סי' משה דוד גאליקו[5] נ"ע. והעיר גדולה ואנשים בה מעט מבני ישראל והם יראי ה' ותפלתם בנחת ובנעימת קרושה — ביום א' פ' לך ז' חשון נסענו מסיינה דרך הרים וגבעות והנענו לעיר מונטי סאן סאבינו[6] ביום ב' בערב בו. — ביום ה' י"א חשון נסענו דרך הרים גבוהים ובמעט בכל הדרך הרים מסביב והדרך מסובן, ובאנו לליפייאנו[7] אור ליום ו' י"ב בו, ושם חמשה או ששה בעלי בתים, ונתאבסנתי אצל הזקן

ה"ר אליה די לה אקווילה, ושם מצאתי ספר תורת חיים למהר"ח הבהן ז"ל ונשתעשעתי בו — ביום ב' ה' וארא ט"ו חשון נסענו מליפייאנו והגענו לעיר אורבינו אור ליום ד' טו"ב חשון. וזאת העיר היא ראשית ממלכת האפיפיור ובני ישראל שם הם עניים מרודים — ביום ה' י"ח חשון נסענו ובאנו לפיזארו ביום הששי י"ט בו. וליל שבת הייתי עם הרב מהר"י (ישעיה) רומאנין הי"ו אצל הקצין מצליח מאנקונה וים שבת אצל הקצין סי' שלמה גינטילומו, ודרשתי לפני המנחה, וסעודת שלישית סעדנו אצל המ"ץ ואלה בני ישראל הדרים שם קשים מאד ולא רצו לתת שום דבר עד חזרתי מאנקונה — יום ב' פ' חיי שרה ב"ב חשון נסענו משם ובאנו בו ביום לסיניגאליא[9], וגם שם היה הדבר קשה, ואחר פצר דבר נתנו מעט, ואיזה יחידים רצו לתת כל אחד שלשה פאוולום[10] ולא קבלתי — ביום ד' ב"ד חשון נסענו משם ובאנו לעיר אנקונה בו ביום ויהי בבואי שער קרת ויבא אברהם הוא הנביר ר' אברהם הבהן הי"ו לקבלני בביתו ובה שעתא באו הרב הישיש כמהר"ר יחיאל הכהן הי"ו וקצת מחבמי הישיבה ובתוכם שני המאורות כמהר"ש פאפו מי"ו מרי דמתניתין, וכמהר"י פרץ בונסיניור[11] הי"ו, והאנשים האלה שלמים הם בלם שוים לטובה לעשות יקר לשלוחי א"י, גם לי איש צעיר הפליא לעשות, ויום ולילה עד חצות לא בלתה רגל חשובי ופרנסי העיר, כת נכנסת ובת יוצאת ובדידי קא משתעו וביום השבת פ' חיי שרה דרישנא בפרקא, קדמו שרים מהממונים בצל קורתי, בלבתם ילכו עמדי לביהכ"נ איטליאני, ובלכתי אצל הוער ארצויי ארצינא קמייהו תשלומין, והשיב ישיב לנו זקן שבהם שעלתה הסכמתם ורוח נדיבה תסמכם בסך מאתים ושבעים דוקאטי קורינטי א) ואני אענה כי אעבור בסך הנזכר והן מספר רע"ה ולא נכון להיות משלמי רע"ה תחת טובה מרובה אשר גמלוני כל טוב, ויהי בשמעם וייטב בעיניהם והוסיפו עוד חמשה אחרים ויצאתי בכי טוב ושם ראיתי פירוש ספרי לר' הלל כ"י ושאלות חכם על ס' דינים לאחד קדוש. —

ביום א' פ' וישלח י"נ כסליו נסענו מאנקונה ולוונו סי' דוד הבהן וסי' חזקיה באנקירי[12], ואותו היום יום סגריר ורוח ולעפות מפרק הרים בכשיל ובלפות, ובאנו לסיניגאליא בו ביום — ביום ב' י"ר כסליו באתי עם הנזכרים לפיזארו וחנינו אצל בת ר' אברהם הנזכר, אז אמרתי הנה באתי ואתם יתיבי פיזארו עשו אתי ברכה לשליחות, והקשו את ערפם, והיתה הפצירה באמר אליהם הטוב בעיניכם לתת סך מה למשומדים מכל קהלה ולישוב א"י תמאנו ומריתם? וסוף דבר נתפשרנו בדבר מועט — יום ד' ט"ו בסלו נסענו מפיזארו וליל ה' הייתי ברימיני, וליל ו' בפאינצי[13] עם יהודים סוחרים, ויום הששי בבקר שברנו סוסים ובאנו ללוגו, וכבר הזמינו אכסניא אצל המ"ץ הר' ראובן ן' יחיא, ודרשתי שם במנחת ש"ק וגם פה נלאתי וסרבתי הרבה [ארות נדבות להשליחות] עד אשר נגמר הדבר ונתפשרנו — ביום ד' פ' וישב ב"ג בסלו נסענו משם ולוונו שמש הקהלה, ואור ליום ה' לננו בעיר ארג'ינטו[14], ובאנו לפירארה אור ליום ששי א' חנוכה, ונתנו לי אושפיזא בבית סי' גמליאל ובישיבה שם הייתי מפלפל עם החכמים השלמים ובפרט בעיר אנקונה ועיר וירונה הייתי מחדש בכל יום איזה חידוש מתוך הפלפול וליל ש"ק פ' מקץ מסובין היינו בבית סי' יעקב מינירבי, וביומא דשבתא אצל הקצין סי' משה הכהן הי"ו — יום ג' פ' וינש ז' טבת נסענו מפיזארה ובאנו לפינאל די מודינה[15] בו ביום — ביום ה' ט' טבת נסענו ובאנו לעיר מודינה ביום הששי עשרה בטבת ולא הניחונו ליכנס ושלחנו בתב למהרד"ך הי"ו והרשונו ליכנס והקהל הזמינו למעני אושפיזא דלה ורעת תואר, אך לעת ערב בא הקצין סי' אברהם חזק נ"ע וקבלני בביתו בכבוד גדול, ובכל לילה היה שם ישיבה מת"ח מעיינים וחריפים. וש"ק סעדנו אצל הקצין סי' יצחק סאנגווינטי הי"ו והפליא לעשות ובעיר הזאת ראיתי פסקי רבינו מנחם לבית מאיר כ"י על כל הש"ס, פתח בברכות וסיים בעוקצין, והם ששה קובצים כקובצי הרי"ף ב), וספר אור יקר להרמ"ק, ופסקי הגאונים מאיטליא מהר"ן טראבוטו[16] ודעמיה ז"ל — יום א' פ' שמות י"ט טבת נסענו ממודינה ובאנו לרינייו[17] בו ביום, ונבנסנו אצל נקי הדעת זך בלי שמרים הקצין כמהר"ר אברהם רבה[18] הי"ו, ושם ראיתי אצל מה"ד ישראל באסאו הי"ו פסקי הרמב"ן ז"ל על נדרים ובכורות כ"י מעין דוגמת הלכות הרי"ף ז"ל, ודוגמתו ראיתי בקונסטנטינה יע"א — ביום ג' פ' וארא ב"ח טבת נסענו מרינייו ובאנו לגואסטאלה אור ליום ד', וספרו שם הסופרים לכבוד מהר"ר גור פינצי ז"ל (נפטר בר"ח טבת תקי"ד), אשר היתה מנוחתו במנטובה, והפצירו בי לדרוש ולא יכולתי להשיב פניהם ריקם, ודרשתי בחצי שעה מהרשום בזכרוני, ושם עשיתי קופה לא"י ומיניתי גבאים ונתאכסנתי אצל סי' יהושע הבהן הי"ו — ביום ה' א' שבט נסענו משם ובאנו בו ביום לגיבירנו[19] והוא כפר של גוים. ביום ו' ב' שבט נסענו ובאנו למנטובה בו ביום דרך הנהר, ושלחו משם קאליסו[20] עם הרב מה"ר קאזים[21], וביום השבת הייתי אני הצעיר בחברת הרבנים קרואים לבית סי' שמואל מנחם הבהן פרנס וממונה וראש הקהלה. ובתוך השבוע דרש מהרי סאראוואל[22] הי"ו, בהספד מה"ר נור הנזכר כשלש שעות

ללשונותם כנויהם ריטוריקה [23] ולשון מדכרת גדולות. כית עלמין אשר שם כנוי ומוקף חומה ורלתים ובריח, ולפניו חצר וכית לרחיצה ומקום מתוקן לברך והלכתי בלויה אתת וזכיתי להשתטח על קברי הרמ"ע מפאנו והרמ"ז ז"ל — יום ה' פ' בא ח' שבט נסענו ובאנו לוירונה ודרשתי פ' בא ופ' וישלח ויום ש"ק הייתי אצל מה"ר מנחם נוכארה הי"ו אחד המיוחד מאוהבי אשר כעיר הנזכרת — יום ג' פ' יתרו כ' שבט נסענו מוירונה ובאנו לעיר פאדובה סוף יום ד' כ"א שבט, ושכת הייתי עם הרב החסיד מופת דורנו מר"י חזק [24] הי"ו, אצל הקציז לוצאטו יום א' פ' משפטים כ"ה שבט נסענו מפאדובה וכאנו עם שני יהודים בספינה לעיר ויניציא כו ביום שם ראיתי ספר אור החמה [לר"א אזולאי פירוש על הזהר] מכ"י מרן זקני ז"ל וראיתי ספרי הרמ"ז ז"ל בנגלה ובנסתר רפום וכ"י וספר יודעי בינה שלו חציו כרפום וחציו בכ"י ושמעתי כי מה"ר בנימין לוי ז"ל יעצו שלא להרפיסו, והוא רצה להדפיסו ובאמצע הענין נשרף הרפום וכל הנדפס איבד ושיבר ג). ופי' הזהר, ופי' המשניות כתוכים באצבע כתיכה תמה דקה מן הדקה בגליון ושיריו ופסקיו. ושם ראיתי תוספי הרא"ש לשכת והוריות, וספר מאורות נתן מס' כוונות להאריז"ל (לר' מאיר פאפיריש כ"ץ), ולהכריל בין האור ראיתי שם ס' ארי נוהם (לר' יהודה אריה מודינה) קונטרס להוכיח שהזהר אינו מרשב"י וחבריו רק מבחור וכו' ודבריו לעו והיו כלא היו וסיפור אותו האיש (יש"ו), ועניז ש"ץ (שבתי צבי), והגרה וסדר קדש מבופר אחד הוא יליץ ליצנות גדולה וחירופים וגידופים כפסקות מתחילות בפסקות ההגדה, וספר חלומות לרב מאמין אשר היה נפתה בעוה"ר בהבלים, ושאל שלא כהוגן אם יאכל בת"כ, והשיבו לו ע"פ מדתו ואכלת ושבעת, הגם שאול שאל אם ילך לביהכ"נ בת"כ ויהי כמשיב ישב בדד וידום, וכאלה רכות מפטפוט דכרים, וספר גלגול מחילות ספירת דברים מפרשת העבור ממשה חיים לוצאטו, וכתבי המני"ח, ורבני אשכנז ויניציא ריגיו ומעשה ב"ד ויניציא והחרם שקכל בספר"מ וכל ימי מיגד (משך) ישיבתו שם בליל שבת הייתי בכבוד גדול אצל הרב מהר"י בלילים הי"ו ויומי שבת אצל הקציז סי' מרדכי פאדובה, וסעודת פורים אצל הח"ר ישראל סרוסי, ופסח כלו אצל הקציז הנזכר, וארכו לי שם הימים יען היו הקהלות חייכים לחברון ת"ו סך אלף דוקאטי, וכאותו פרק היו בני העיר בשפל המדרגה, כי בכל שנה היו פורעים מס ארבעים אלף דוקאטי לשנה ויהי בדברי אליהם יום יום ואין עונה וכו' אמרתי אם תאבו ושמעתם לתת לי קבלה אחת שקבלתם מאת הגביר סי' יעקב בונפיל בער המם הנוגע לו אלף דוקאטי והגביר הנזכר יפרע לרבנן קרמאי הסך הזה ונמצא זה נהנה וזה נהנה ואתם נקיים מחובתכם בלי כסף, ויאותו האנשים וכו' ואחר כמה ימים היו עלי לטורח ברצוא ושוב והקבלה הנזכרת לא תמצא סוף דבר הם אמרו כי בשררה נמצא השר הצורר קאבאלירו מוסיניגו [25] הנוזר שלא לפרוע אפילו עשרה דוקאטי אם לא ברשות המאניסטראטו שלהם, ומה בידם לעשות? אם כן איפוא אני אלך למניסטראטו ואם כה יאמרו לסדר הפרעון לחכמי חכרון באופן האמור יהיה נמר טוב והלכתי עם סי' שלמה הנזכר לשררה ומרי עברי במניסטראטו עינינו צופיות כירניות גדולות מאבני גזית בסיוד וכיור, והקאבאלירום (החברים) מהסינאטו מטיילים עם פירוקאם (פאה נכרית) גדולות בלי כובע מלובשים ויסטאם [26] שחורות וסי' שלמה בקל זיע שגיא סידר טענותיו לפני השררה וזכות אבות היא שעמדה, ואפילו מלאך רע ענה אמן כעל ברחם והצורר הנזכר אמר שלא בפני רואה אני את הליוואנטינו [27] הזה כאחד מאותם שתלו לישו. ור' שלמה הנזכר פיזר מעות למשרתים חזניהם וסופריהם ונגמר הדבר לטובה ת"ל — יום ג' פ' בהר כ"ב אייר נסענו מויניציא בגונדולר [28] ער חצי הדרך ושם לקחנו קאליסו לבא לפאדובה, ומרי עברי ברדך ראיתי היכל ובירניות השרים והסגנים ויניציאני — יום ד' כ"ג אייר נסענו מפאדובה וביום ה' ב"ר אייר באנו לוירונה בעת נטו צללי ערב, ושבת שלי היתה אצל הקציז סי' וירלינגו הי"ו — יום ד' פ' נשא ח' סיון נסענו מוירונה ללכת דרך טירול לאשכנז

הערות:

א) הדוקאט העובר לסוחר הוא סקודו שהיה שוה שלשה פראנק וחצי ב) עי' ברכי יוסף ליו"ד סי' רל"ה אות ו' ג) עי' אוצר ספרים ע' 26 סי' 526

[1] Pisa [2] Supino [3] Florence. [4] Jardines [5] Siena [6] Gallico [7] Monte San Savino. [8] Lippiano [9] Senigaglia [10] Pablos [11] Bonsenior [12] Banchieri. [13] Faenza [14] Argenta [15] Final di Modena. [16] Montaro [17] Reggio [18] Reva [19] Governo [20] Carriage [21] Cases. [22] Saraval. [23] Rhetoric. [24] Forte [25] Cavallero Mocenigo [26] Vestas [27] Levantino [28] Gondola.

ג

[אשכנז] ביום ה' בחצות ט' סיון עברנו עיר טרינטו [1], שהיא ראשית ממשלת אשכנז. וזה שנים רבות נועדו שמה המלכים ואלופי ארום וסגני האפיפיור. כומרים ובהני הבעל נקהלו ועמד על

נפשם לא מטוהרה לחקור דבר בנכלי דתות היונים והפאפא ומשם נפרדו הקטוליקים מהיונים, ורוח משחית מנשבת בהם על איש ישראל שנטפל לעבור הארץ הלזו הנשמה, וגזרו עליו מטעם המלך כי ישא חתיבה על בגדו לסימן להודיע לבני אדם אשר הוא יהודי וגם אני שמעתי זאת בעיר וירונה וצויתי לויטוריני (בעל הענלה) שלא נסור לעיר טרינטו כ"א בנשף בערב יום בשעה שבני אדם מצוין בבתיהם גם מקום ללון המצא תמצא הרחק מאד מארם העיר, וסימנא מלתא אל חיקי תשיב כי כן צויתי ואולם הויטוריני בשאט בנפש מפשע רב ושבע תועבות בנפשו אחליה לתנאיה בפרשת העבור ובא בעיר טרינטו בחצי היום שם ישבנו באושפיזא, ויבא קלון איזבירו[2] ושאל על הסימן, כי בן ארחות היהודים האומללים שיתנו הסימן על ראשיהם מלמעלה, ואני אענה בי נר אנבי בארץ ושמעתי בי איש יהודי בחיקו ישא ההוא סימנא, והן לו יהי כדבריך מה לי הכא מה לי התם? וראה כי אשים הסימן על ראשי ויצו לפונדקי להראות לו את בגדי וראה בי לא היה בהם הסימן וימהר להביא פתקא מנזרת המלך והשרים כי כל יהודי העובר בארץ אם לא יראה סימן בראשו פרוע יפרע מאה ר"ט (רייכסטהאלער) ואמר לי גם אתה תתן בידינו מאתים ד"ט בערך ובער משרתך והלכתי אל השר לבקש תחנונים לרחם עלי ואמרתי לו כי נשאתי הסימן בחיק ולא היתה לי ידיעה בתחלה כי צריך אני לשימו בראש, ובקשתיו כי יפליא חסדיו לי בעבור היותי יושב ירושלם עה"ק ויפתח ה' את פי האתון ויאמר מי נתן רשות לישראל לבוא בירושלם ולטמא אותה ח"ו, עניתי ואמרתי כי בגוים נשמע כי במלבותא דארעא עושים משפט לעשוקים ומשפט אמת לעני ואביון ונר מארץ אחרת, ופני בלפי המושל בבקשה: נא ארוני עשה זאת איפוא על היותי בריה שברא אלהים בעולמו ורחמיו על כל מעשיו, ובלבי אמרתי ושפתי נעות לבקש מה' להצילני מיד עשו. ופלגי מים תרד עיני בתחנונים ידבר רש אל הערל השר הצורר על הארץ וחסד ה' מעולם חופף עלי ונבמרו רחמי השר, ואחר חצי שעה גזר עלי שאתן 13 זהובים ואשקול הבסף ויצאנו לשלום — ביום הששי בחצות פ' נשא י' סיון באנו לעיר בולזאן[3] ונתאכסנתי אצל הקצין ר' משה, ויש שם ביהכ"נ ששם מתפללים בני ישראל שבאים לירידי[4] — ביום א' פ' שלח נסענו מבולזאן עם אחיו של ר' משה הנזכר בקארוסה אחת, ומאת ה' היתה זאת בי הקרה לפני את היהודי הזה להיות מליץ בינינו בלשון אשכנז שלא היינו יודעים כלום, וגם להורות לנו המקומות שבו יהודים, ולשלם מבם הנפש הנהוג שם כי רבים הם, ויהודי זה היה בקי בהם ובשכותם ויהי לנם. ודרך הטיראל שנלך בו יש שונאי הדת בתכלית, ובכל הדרך כמעט בכל עשרים אמה יש צלם אחד, ופעם בלילה חנינו באושפיזא אחת ונתנו לנו מקום כנהוג, ויהי בבקר הרגישו שאנחנו יהודים, אזי רצו לבלעות אותנו חיים בחרות אפם בנו, כי נחשב לעון בעיניהם לאסוף הביתה מבני ישראל, ולקחו ממנו כפלים משכר הנהוג וכדי בזיון וכסף משנה — ביום ב' פ' שלח כ' סיון באנו לעיר אינשפרוג[5], והעיר כלילת יופי ויש בה בירניות נדולות מפוארות ומווהבות, ושם הקצין ר' מאיר לנדא והבחור הקצין ר' נבריאל אופנהיים — יום ב' ב"א סיון נסענו מאינשפרוג וביום ה' כ"ג סיון באנו לעיר פירשאי[6] עיר קטנה ואנשים בה מעט מבני ישראל ושם הקצין ר' ליב ולבו בל עמו, והוא היה בעוברי, ואמר שכל הכתבים אשר היו בידי כזבים, ובקשתי ומצאתי כתוב בפנקס הדב מהרא"נ (ר' אברהם נדליה מחברון) נר"ו חתימת החזן ונאמן של קהלת קרינסאביר[7] הסמוך להם, ור' ליב חורש מחשבות און, וטען אם איתא שפנקס זה נמסר בידך למה לא כתבו חכמי חברון בו שהם מסרוהו לידך ואני אענה הרי כתביהם וחותמיהם זבין לי, ואם מאן אתה להאמין בכתיבתם מה יושיעני אם היו כותבים דברים בעלמא בפנקס? ויאמר הנה נתקשרנו אנחנו וקהלת קרינסאביר, לך מעמנו, ואם יחידי קרינסאביר יאבו לתת מקופת א"י גם אני מסכים והולך ואני בתומי הלכתי לקהלת קרינסאביר ביום א' פ' קרח ב"ו סיון, והוא סמוך ונראה לקהלת פירשאי ובשליש שעה ביניהם, והיה בידי כתב רקומינדאסיון[8] לראש הקהלה קרינסאביר הוא אברהם הנזכר ונתתי לו הכתב והסביר לי פנים מאירות, ותיכף ומיד אחר התפלה חזרתי אצלו והפך לי עורף ושחק, ואשתומם על המראה, וידעתי כי ר' ליב הנזכר כתב לו כתב ושלח עם הוינטורינו שלי בכתב אוריה ח"ו. והפצרתי וסרבתי בדברי טעם עמהם, ובך אמרתי: לא אבקש מירבם דבר עתה, ב"א שתכתבו אפנקסי שאתם מתנדבים סך מה כאשר אביא לכם בירור מפראנקפורט או מאמשטרדם בי אני שליח אמתי ותמסרו המעות לידם אבל הם הקשו את ערפם ויאמצו את לבבם, בי ברובם בן חטאו במוקצה מחמת חסרון בים, ואקמצא ובר קמצא חרוב האמת והשלום, ונפטרתי מהם בפחי נפש, ודין גרמא הזלזולים רבו מצערות שעברו עלי בכל עיר וכפר מאשכנז ער שהגעתי לעיר ואם פראנקפורט אולם אחת היא אמרתי אעלה על שפתי כי ראיתי בבית הקצין ר' ליב מפירשאי הנזבר תלמוד שלם והמבתב מכתב ישן נושן כתוב על קלף, וכל הש"ס בקובץ אחד, ובתוב בו שנכתב בעיר פאריץ לאחד מקרובי רבינו שמשון משאנץ

שנת ק"ג מאלף הששי ושם ראיתי בכלל המסכתות קטנות במס' סופרים ושמחות גם מסכת גרים קטנה בכמות מאר, וקראתי ארבעה וחמשה דפים ממס' הוריות ומצאתי שם שנוי נוסחאות הרבה מאר, והייתי רוצה להשתעשע בש"ס הזה, והקצין הנזכר צוה לשמש למהר נסיעתי ולא נתנני השב דוחי, גם זו לטובה! — יום ב' אחר חצות פ' קרח כ"ז סיון שלחונו מקריגסאביר ובאנו לפוטיוויץ[9] אחר שקיעת החמה ופוטיוויץ הוא כפר מריקים ופוחזים ועניים מרודים ובתיהם מבתי "החסירים" מחילות עפר ומערות ונזק צרורות וראש עפרות וככואי ואין מאסף אותי, זיל הכי קא מרמי ליה וכו' ער שמצאתי אושפיזא מיהודי דל והלך ויפקר מקום ללון. — ביום ד' כ' סיון נסענו מפוטיוויץ בקאריטא אחת ובאנו לארבורג[10] קודם חצות — ביום ה' ל' סיון יצאנו מארבורג ובאנו לק"ק איטינגין[11] בחצות והלכתי אל הרב אשר שם וספרתי לפניו את כל התלאה אשר מצאתני דרך ארצם והתנפלתי לרגליו ובקשתיו כי ישפוט בצדק ויוציא לאור משפטי, ונכמרו רחמיו וכתב לי אגרת כוללת להגיד כי ישר שליחותי ישלם לו ה' פעלו, ואולם בעירו ושער מקומו לא הועיל לי כי עם קשה עורף הוא וקשה להוציא נוזלים ממלע, והם מחוסרי תרבות וכקצינין ציקנין לא נהנין וחליתי לפרנס קהלת איטינגין שיעשה לכבוד הרב שלהם, ואחר כל העמל נתנו לי פלורין אחד והבטיחו שיקחו ג"כ קאליסו בעבורי. ואתחנן אל הפרנס שיכתוב בפנקס שנתנו לי מתנה סתם מקופת א"י למען ישמעו ולמען ילמדו לעשות כן בכפרים אשר לפניו והפרנס נתרצה בדבר — ביום הששי א' תמוז יצאנו מעיר איטינגן ובאנו לק"ק ואשיר טרידינגין[12], וחנינו אצל הקצין הרבני מהר"ר וואלף שהיה פרנס מרינת אנשבך[13], ופלפלתי עמו קרוב לשש שעות מענין לענין וכיוונתי לרעתו באיזה דברים, ונהנתי מחריפותו ובקיאותו ויושר רעתו, באופן שהתענגתי בש"ק לטייל עמו בשרה התלמוד והפוסקים וכרכתי ברוך שחלק מחכמתו ובאפוקי שבתא יומא קמא הורעתי צערי למהר"ר יוסף זה ופרשתי הקצף שהיה לי על הכפרים שעברתי עליהם וכה עניני, הנה יש אתנו הסכמה אחת מרבני ופקידי קושטא שהסכימו לבלתי נתון לשום שליח (ספרדי) פרוטה קטנה כי הכל יהיה לעניי אשכנזים שבירושלם, ועיניך תראינה ההסכמה, ופני לא היו לי עור, שלא היתה לי ירישה מזה כלל, ומ"מ יצאתי לטעון טענות, וסוף דבר נתנו לי שלשה פלורינס ומהרר"י הנזכר כתב בכתב הרב דק"ק איטינגין ממהרורי מילי מלאך מליץ טוב בערי. ולקחו לי קאליסו ונפטרתי מהם לשלום — ביום א' פ' חקת ג' תמוז בחצות נסענו מואשיר טריטינגין ובאנו לכפר וויטלשאובין[14] בעור היום, ועל אם הדרך מצאנו בן הפרנס בחור וטוב וקבלנו בביתו בכבוד גדול, — יום ב' ד' תמוז נסענו משם והלכנו כשתי שעות ובאנו לכפר ביכאובין[15] ושם הפרנס ר' חיים ובעלילה בא עלינו והקשה את רוחו ולא נתן כ"א ר"ט אחד ולא רצה לכתוב בפנקס ולא לקח קאליסו רק קאריטו — יום ה' ה' תמוז נסענו משם ובאנו לאנשבאך אחר ארבע שעות, וגם פה לא עשיתי מאומה אמרו לי כי הרב הוא בכפר לירבורג[16] הסמוך ואם הוא יכיר החתימות אז תפצח רינה וצהלה וריוח והצלה יעמוד, וכן עשיתי, ביום ו' ו' תמוז לקחתי קאליסו מכיסי ללכת אצל הרב הנזכר ושמו מהר"ר העשיל, ומצאתיו שוכב כרמשק ערש ואמר שהוא מכיר לכל שליחי חברון ומכיר חתימתם, וסוף דבר אמר שלא הכיר שום חתימה, וחתימת מהרח"ך שהיה מכיר ר' דוד מאנשבך אינה כלום, כי הוא מן המערדין והם לא בני דעה נינהו ולא אמון בם והפצרתי בו ער בוש והוא רוחה אותי בדברים, וחזרתי לאנשבך וכראות בני העיר שהרב שלהם נתן כתף סוררת לבקשתי לא נתנו פרוטה קטנה — יום ה' ז' תמוז יצאנו מאנשבך אחר חצות ובאנו לעיר הגדולה פיורדא[17] בחצות הליל אור ליום הששי, ואחר תפלת שחרית הלכתי אצל הקצין הח"ר זכריה קליף[18], והיה לי כתב רקומנדאסיון אליו מויניציא, וגם פה לא עשיתי מאומה, כי בא השליח מ"ר יהודה ירוחם ונתפשר על כל א"י, שהחזיק עצמו לשליח חברון ללא אמת, ויש מכתב בפי אמתחתי המוריע דרכיו שלא עשה באמונה, אך לא חפצתי להראות הכתב כי לא היה רצוני לחרחר ריב וסוד אחר אל אגלה ויהי בבקר אמרתי לבעל האושפיזא הבא נא הקאליסו ואלך לדרכי, וכן עשה, ובעודני חרא ברעא אארעא והסוסים אסורים ולטושים אל אופני המרכבה אמרתי ליפטר מן הרב, דלאו אורח ארעא היא לצאת את העיר מבלי לראותו, ובאתי לבית הרב ואבקשהו ולא מצאתיו, ויצאתי משם לשלום ת"ל — יום ב' י"ח תמוז נסענו מפיורדא ובאנו לפאיירשדורף[19] אחר חצות ומשם נסענו ובאנו לפורכהיין[20] ופרעו העגלה לבמבורג[21] ובאנו שם בתחלת הלילה. והפרנסים בראותם הפנקס ובריש כל מרעין ראו שבעיר פירשאי וקריגסאביר לא נשאו את שמותם על הפנקס עצרו מלתת מתנה בהוגן, וגם הם התחכמו לחקור דבר והיה לבאר אם הייתי מזייף ח"ו ושלחו לקרוא את משרתי ולדבר עמו אם מתוך דבריו ילמדו כיצר סדר הזיוף, והמשרת נאמן ורובר קשט דברי אמת, ובחזרתו ירא וחרד סיפר לי את כל העובר אצלם, ומרוב שיחי ובעסי דברתי קשות מתוך רכות, ואמרתי להם, הטח מראות עיניכם כל

הכתבים הללו בלה"ק וספרד ואיטלקי ובל החתימות מחברון וקושטא, ובל רבני איטליא וחתימת האינ־ באשדוד של מלך צרפת, וחתימת ראשי הבומרים שבירושלם, הנמצא בזה אשר יובל לוייף בל אלה הבתיבות בלשונות שונות? אן חכמתבם, ותורה היבן היא, אשר צוה ה' על חונאת הנר במה פעמים? הטוב תעשו לבזות ולזלזל בשליח א"י? וביוצא בזה רברתי בטוב טעם ויגון בלבבי ועור ירם נטויה שאל ישאלו בהבל „למה זה לא חתמו בל רבני ויניציא כ"א אחר בשם בלם? ואתה אמרת שבאת לאשבנז מוירונה ובספר חיים חתימת וירונה קורם ויניציא?" ואני משיב להם תשובה נצחת על בל שאלותיהם ששאלו שלא בהוגן, וברוך שם בבורו הנותן ליעף בח לסבול דברי נרגן וברי בזיון ואין „בסף" ויהי ממחרת אמר לי הגאמן של הקהלה: אלים זבותך בי הפרנסים צוו שאבתוב בפנקס שהם ישלחו עשרה פלורינס לפיורדא ויצרפו עם נרבתם ואני אמרתי יישר בח אם בזה יתנו או לא יתנו, דא ודא אחת היא שלחוני ואלבה. — יום ה' אחר חצות ב"א תמוז נסענו ובאנו אחר ארבע שעות לאיבלשבך [22] ושלחוני היהודים לאושפיזות נוים ולא נתנו לי אפילו פ"ק (פרוטה קטנה). — יום ששי ב"ב תמוז, משם נסענו לגריצנאו[23], ומשם אל הנהר מיין לאספורר [24], ושבתנו אצל הקצין ר' משה, וחרה אפו מאר על רוב הבגרים אשר לנו, בי ההולך בדרך די לו בבגרו אשר עליו ושני חלוקים, ומ"מ מזגו טוב, וייטב בעיניו שאבלתי מעט בשבת ונחה רעתו, ושם אצלו למדן תם וישר וירא אלהים והיה משתתף בצערי ומליץ טוב בשפה רפה. ובפרק הנסיעה נתן לשליחות א"י מתנה הגונה ר"ט אחר ולי הצעיר פלורין אחד — יום א' פ' מטות ב"ר תמוז ולמחרתו על הנהר לעיר שוויינפורט, והיא עיר גדולה של גוים ורחבת ידים, והמתינו ער עת בא הקאליסו ועברנו מי המרים ושם היו נאספים פמליות פמליות אנשים ונשים וטף, והמה הטמאים תמהים בראותם סדר מלבושנו ושערות זקננו, והם צועקים ושוחקים. ובאנו עם הקאליסו לעיר נירר־ בירן [25] ואני הייתי אצל הפרנס והרב, ושם הקצין ר' זאנוויל מחזיק עצתו, והראה את עצמו בי בלבו לתת „מתן אדם ירחיב לו", ומביסו ויתר מתנה „גדולה" ברוב גדלו ועשרו — רביע פלורין, שהוא בתשעה חתיבות טורקיא. — יום ד' ב"ז תמוז באנו לארנשטיין, ושם הקצין ר' אהרן ולא רצה שנבנם לעיר ושלחתי להראות הבתבים, ועם בל זה לא נתן את ישראל עבור בגבולו, ושלח ענלה אתת שנרבב עליה הלאה, ובאתי סר וזעף בו ביום לרינגא [26], והקצין אשר שם השביבונו בחורבה אחת והחלונות פתוחות — יום ה' ב"ח תמוז נסענו משם ועברנו כמה בפרים, ובאנו ביום ו' ב"ט תמוז לעיר היי־ רינגשפעלר [27], ושם היה לנו איזה בבוד, והרב אשר שם הסביר לי פנים והוא ר' ליב בן מהר"ד ברוך רמאפורט — יום ד' פ' דברים ה' מנחם, נסענו משם ווירטאיים [28] — יום ה' ויום ו' עברנו במה בפרים ובאנו במנחה לעיר אשאפנבורג [29], ובבל אלה הבפרים לא היו פורעים אפילו העגלה, מעשים אשר לא יעשו, וכמה פעמים באתי אל הבפר והייתי מפציר עם הפרנס או הקצין ושומע אין לי ואפרע מביסי. — יום ב' פ' ואתחנן ו' מנחם נסענו משם לעיר זילינג־ שטאט [30] ושם אצל הקצין ר' ליב (לב טהור) היה בחור אחר למדן בלו מחמדים, במרומה שהיה ממגינצא הוא הפליא לעשות עמי חסר והשתדל בבל בחו בערי, ור' ליב לפי ערבו וערך המתנדבים בעם הנדיל לעשות, ישלם ה' פעלם חיים ער העולם. — יום ג' י"א מנחם עברנו משם ובאנו לק"ק הענא [31], ובפתח העיר לא הרשונו השוערים ליבנס, ושלחתי פתקא להרב וכלו עיני מיחל, וסופא דמלתא נתתי איזה מעות לשוערים ונתנו לי רשות. ויהי בבואי יצא השמש לקראתנו וחרה אפו, ועל ברחו הוצרך להביאנו לביתו, ואמרתי לו לבה נתראה פנים עם הרב אב"ד, בי אין בבוד א"י שאהיה אצלך, ואבוא היום אל הרב ונתתי לו בתבי הבולליות והפנקס, אף הוא ראה את הבל, ויהי במשיב: איננו מביר שום חתימה מאלו, ומי יימר בי אמת דברי הספר החתום? ומרי דברי בו ראיתי על השלחן ספר בית שמואל על אבן העזר אז התחלתי לפלפל עמו ברין יחור, והיה בראותו שיש בי ריח תורה הסביר לי פנים מאירות, והרב הזה הוא מהר"ר יצחק חתן שלם א) למהר"ר שמואל הילמן אב"ד דק"ק מיץ, ובבל הארץ יצא קו חסידותו ותהלתו בקהל חסידים ומעשיו מוכיחים ושם אתנו אח טוב וחסר אחי הרב הוא מהר"ר וואלף אב"ד דק"ק קאלוזין, אף הוא התבונן להליץ טוב עלי. ובאותו הפרק היו דברי ריבות רין הפרנסים בק"ק הענא הנזברת, ויהיו נקראים למקום הוער, והיו מתובחים ומתיעצים מתאוששים ומתרעשים מתגוששים ומתנעשים מהנרזין ב) ומפקפקים יום ולילה ער חצות, נבובים הם בארץ. ויפטרני הרב לשלום במתנה מועטת לפי העת והזמן והסברת פנים אפי רבדבי לאפי זוטרי. והלבנו בספינה לעיר הגדולה בופרד [32], והפרנסים לא פרעו לספן שבר בגדינו והמטלטלין ואנבי לא ידעתי והוכרחתי לשלם במיטב.

הערות:

א) ע"פ לשון המשנה ופי' הגמרא נדה ס"ד, ילד שבלו לו חדשיו ופשוטו חתן ששלם בטעשיו. ב) מהנדזין או מהנדסין, שהולבין ובאים וסבוונים בדיוק זה בנגד זה. עי' ב"ב פט: וחולין טג.

[1] Trient. [2] Esbirro [3] Bolzono. [4] Fair. [5] Innsbruck. [6] Pfersee [7] Kriegshaber [8] Reccommendation. [9] Butterwiesen. [10] Harburg. [11] Oettinger. [12] Wassertruebdingen [13] Ansbach [14] Wittelshofen. [15] Bechhofen [16] Lehrberg. [17] Furth [18] Kleve [19] Beiersdorf. [20] Vorchheim. [21] Bamberg [22] Edelsbach. [23] Kretzgau. [24] Hassfurd. [25] Niderverren. [26] Thungen. [27] Heidingfeld. [28] Wertheim [29] Aschaffenburg. [30] Selingenstadt. [31] Hanau. [32] Boppard

ד

[פראנקפורט] יום ו' י"ר מנחם נסענו משם בספינה ובאנו אחר חצות לפראנקפורט רמיין, ובהגיענו לנמל על עמרם יעמורו משרתי השרדה סרוחי טבולים, מראיהם כלפירים, חזותם כמלאכי מות מוכיח מבין ריסי עיניהם, יריעו אף יצריחו כלישן גיפטית ועילמית, ואינם מניחים לארם לבוא בעיר ער חקור רבר, מי האיש ומאיזה עיר בא וכיוצא, כי כן ארחות הערים האלה, להיותם ממשלות חלוקות ריפובליקאם ורוקאטום (הערצוגטום) וכיוצא בהם, על כן יצאו נצבים משמר מול משמר על הנכנסים ועל היוצאים שלא יהיו כמרגלים את הארץ וכבר הייתי נכון ופאספורטום שונים נושרים מחיקי, ובכל זאת לא נתנו לנו רשות ליכנס, והנחתי הבנרים שלי אצל הנהר והלכתי עם הסולראדום (אנשי חיל) עיף ויגע ורפה ירים אך מצאתי איש הכינים תפארת בחורים אשר פתח פיו בלשון הקרש ברורה כנועם שיח הספרדים מרבר אלי בלשון רכה, ותאורנה שתי עיני לראותו כמלאך המושיע, וכקשתיו לילך אתנו אל הסוכן הלז להראות הפאספורטו ולהוביל אותנו למבואות העיר, כי כבר רפה היום לערוב ושבת זו רחיק ומפסיק ולא ירעתי אנה אפנה ונפשי נבהלה מאר, ויאמר: הנני כעבד לרוץ לפניך אל תירא ואל תיחת כי אתך אני לעמוד לשרת לפניך כאשר הטיתי חסר לשלוחים הקורמים וכן עשה ויבא עמרי אל השר השורר על הארץ וממנו לשר אחר ותיכף ומיר במתק לשונו וחין ערכו נתנה הרשות, והסולראדום שאלו איזה מעות ונתן להם כמרה נרושה, ונבוא אצל הבנרים ואת הכל שלח לרחוב היהודים, ויביאנו אל הפרנס החדש הקצין ר' מאיר וירמיש, והראתי לו קצת כתבים, ובכל זאת לא עזכני הבחור החשוב המושלם ומופלא הנזכר הוא מעלת החבר כש"ת כהר"ר וואלף הינטיל מהמכורת זלה"ה א) ממשפחת רם, שלם במרות וכרעות, הנאהב והנעים לכל באי שער עירו בקול ומראה וריח, ולא זז משם עד אשר מצא לי מנוחה בבית בעל הבית נכבר ולמרן ר' ליב וועצליר וכל ימי היותי בספר"מ היה עמי ימים ולילות באהבתו ובחמלתו עלי, וכל עניני ורזא דרזין דירי וריריה לא אנס לן ובאותו היום נפלאה אהבתנו רביקי רוחא ברוחא ורוח אחר להן אך בחלקות לענין הגשם (נשמיות) בלבר. והנה הבחור הנ"ל היה בבית הקצין המופלג ומושלם ושתדלן, פרנס ומנהיג ונדבן, מעלת החבר כש"ת מפוארים כהר"ר ראובן שאייר סנ"ל זלה"ה ויביאני חדריו ושם ישבתי ימים ולילות ושבתות, והקצין הנזכר הטה אלי חסר וכבור נרול מאר, ישלם ה' פעלו והיתה מנוחתו כבור וזרעו לברכה. בנו יחירו הוא יריר ה' המשובח והמפואר חריף ומושלם וירא אלהים כש"ת כהר"ר יהורה הי"ו, יראה זרע יאריך ימים וחפץ ה' כירו יצליח, כי"ר.

יום א' פ' עקב ט"ז מנחם, הלכתי למקום הוער אצל הי"כ פרנסים ומנהינים, והרציתי לפניהם מלוגא (נרתק) דשטרי וכל כתבי רנפקי מתותי ירי, ולא האמינו מלכי ארץ אלה אבל דברו בכבור ובמתק לשון לאמר, איברא חזותך מוכחת כי איש נאמן אתה, אולם מה נעשה כי כל מכתיך וחותמיהם לא נכרו בחוצות ,ואין איש בארץ לקיים כל רבר. ואני בעוני נעויתי משמוע, כי אחר כל העמל והטורח ושאון נלי מי המרים שצפו עלו על ראשי מיום צאתי מאיטליא, סכור הייתי ביום הראות כתבי השליחות בעיר הנרולה ספר"מ לא יבצר מהם מעירים מן המכירים כמה חתימות מאיטליא וכפרט מקושטנטינה, ועתה בבואי בה עולם הפוך ראיתי, יען זה חמש שנים שנעשו שתי כתות ב), מריבות רבו כמו רבו, ולהבת שלהבת המחלוקת ומשאות העיר עלו ער לשמים לרום, ואש המחלוקת היתה לשרפה, בשרוף כסף יותר ממאת אלפים פלורינס ריינוס לקיסר ולשררות, והרבר יצא מפי המלך הקיסר להעביר כל הפרנסים הישנים ולמנות אחרים חרשים מקרוב באו, והאנשים ההם לא ירעו ולא יכינו בעניני השלוחים לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולכן נתיעצתי עם הקצין כה"ר ראובן הנזכר והבחור כה"ר וואלף הנזכר מה לעשות ומאין יכא עזרי? וסוף רבר עלתה הסכמתנו לשלוח לווינא להשר המרומם משה לופים פירירא הירוע בשם רון ייגו בארון רי אנילאה, והוא יחוה רעת אם קרמה לו יריעה מפקירי קושטא בענין שליחותי והקצין הנ"ל כתב לו בלשון צרפת וגם אני הצעיר יחרתי אליו הריבור בלשון הקרש, ונשלוח ספרים ביר הרצים בפוסטא. אבל מיד אח"כ עלה על לבי ללכת לק"ק וירמיישא [1] אשר שם הגאון מהר"ר יהושע (בעל „פני יהושע") אב"ד ור"מ רק"ק ספר"מ, אך מפאת המחלוקת הרחיק נרור לוירמיישא זה שלש שנים, אולי יכיר איזה חתימות ויטב

הדבר בעיני הקצין ובנו והבחור הנזכרים ויבואו ללוות אותי עד מחוץ לעיר בהסברת פנים ואהבה רבה

[וירמיישא] ביום ג' י"ח אב נסענו עם הענגלה ההולכת פעם אחת בשבוע מפפר"מ לוירמישא ובאנו שם ביום ד' סמוך למנחה, ותיכף הלכתי לקבל פני הרב בעל פני יהושע הנזכר, ומראהו במראה מלאך אלהים, והוא בחסדו הסביר לי פנים, וסיפרתי לו כל הרפתקי דערו עלי ובקשתיו שיוצא ממסנר נפשי, ובכלל הדברים אמרתי כי ספרו הבהיר נראה בעליל בארץ הצבי ובכל חבמי ורבני ירושלם ת"ו נהנו מזיו אור תורתו ורוח מבינתו, ובפרט הרב המופלא במהר"ר יצחק הבהן זלה"ה א) שמח בלבו, באשר העלה ואשר הביא בספרו „בתי בהונה" בקונטרס האחרון. ונם אני הצעיר בהיותי בק"ק הענא ראיתי שם חלק שני מספר פני יהושע וששתי עליו בעל כל הון. ויצוה הרב הנזכר לתת לי מרור לפי בבור א"י ובן עשו הפרנסים הלכתי לבית הרב הנזכר והולכתי עמי הכתבים, ויצו להביא כתב הפקידים מקושטא ששלחו לו, וירא בי החתימות דידי ודיריה מתאימות, ואת כל אלה יד הפקידים עשתה אז נענה הרב ויאמר אל תירא בי אתך אני ואעיד בי החתימות אמת ומשולח אמתי אתה. ונתגלגלו הדברים, וסיפר לי עניני הרב מהר"ר יהונתן מפראג אב"ד המבורג ואלטונא וואנזיבק דברים מבהילים, והראה לי בתבים שונים ומראיהם בלפידים, ולהקת רבני פולין ואשבנז בסנגון אחד פתחו רובם לחובה ע"פ צעקת ריב"ה נגד הקמיעות אשר כתב מהר"ר יהונתן ומעשים אשר מתובם ילמדו היותו מחזיק מקטנותו ועד זקנתו באמונת ש"ץ (שבתי צבי). ובן הראני מהר"ר יהושע הנזכר טופס דבני קושטא שהם מליצי יושר וזבות על במהר"ר יהונתן, וישתפכו חמימי על בת שבננרו לאחזיקנהו לקשר רשעים שאינו קיימא. ויאמר אלי הרב היעלה על הדעת שרבני קושטא דרבו קסתם בבלי דעת על מה ארני המחלוקת הטבעו ומי ומי אנשי הבת האחרת? איברא עולם חשך בערי על חלול התורה וחלול ה' אשר בנוים נשמע ונכתב בנאזיטאם (מבתבי עתים) בי חבמי ישראל חולקים על רב מופלג שבחבמתו ידע שבבר בא המשיח, ושאר החבמים נצבו במו נר עליו נגר האמת ודת ישו אוי לאזנים שבך שומעות וה' הטוב יבפר בער. ארהבי והבי צוה מהר"ר יהושע לבתוב בפנקס הבוללות להניד בי ישר שליחותי ונאמנו החתימות שבידי ונבתב ונחתם בבל אשר שאלתי ממנו — ושבת שלי היתה אצל הרב הנזבר ובבוד גדול עשה לי ונהניתי מאשר שמנה לחמו, דעבר לחם רב ביד המלך, ומזונות ראודייתא דברים הבאים בתוך הסעורה שמעתא ואנרה מפה מפיק מרגליות. ועל ענין אחר דאמר רב פיה פתחה בחבמה הרבנית מרת ניטלא, וחנה היא מרברת ואומרת דבר זה שאמרת טוב הוא ואמיתי, ונענה הרב ואמר תיתי לי שרבר אחר ערב ליך. ובאפוקי שבתא הלבתי אל הפרנסים רק"ק וירמיישא הנזברת, והם השתמשו בטענות ותואנות הבל הבלים לבלתי נתון בסף בלום, ויותר שהרב הנזבר דבר אתם קשות בקש נחשבו ננר קשי ערפם בי חזק הוא ומ"ם לבבור הרב בתבו בפנקס שישלחו סך מה לאמשטרדם ורברים שבלב קיימו ולא שלחו בלום ער היום הזה. הזאת העיר וירמיישא אשר שמעתי בי היא קהלה קרומה מאר, ואמרו בי בזמן בית שני היו בה סנהדרין ורנו בה נערה מאורסה, ולפנים היו קורין אותה נרמיזא והרב הרוקח ז"ל הוא מהר"א מנרמיזא, ואצל בית הבנסת אשר שם יש חדר וקבלה בירם שהוא בית מדרשו של רש"י ז"ל ובה הראוני בתוך רחוב אחר בותל עמוק מהבתלים שבצירו ואמרו שאמו של רש"י ז"ל בעורה מעוברת עם רש"י היתה עוברת ברחוב ההוא והרביקה ענלה משר אחר ובדרך הטבע לא היה אפשר לה להנצל, ונעשה נם והבותל נסוג אחור ונצולה ובמרומה לי שמעשה זה מובא בשלשלת הקבלה ועור פלאי פלאות נעשו בק"ק זו בימים הראשונים ונבתבו בספר מעשה נסים שלהם.

ביום ב' פ' ראה ב"ר אב נסענו מוירמיישא ועברנו איזה ערים ער מנינצא ג', וביום ה' ב"ז אב עברנו בספינה על הנהר מיין לפראנקפורט, ויקר מקרה שבפתח העיר מצאתי את שאהבה נפשי הבחור בהר"ר וואלף הנזבר ואשמח בו במוצא שלל רב ובאנו אצל הקצין ר' ראובן הנזבר והראיתי לו רובן סהרותא מהרב מהר"ר יהושע. ובו בפרק הביאו לי תבריך נרול של בתבים הבא לשמי מוירונה אשר יעירון ויניירון על היותו ציר נאמן ואף נם זאת בא בתב מוינא המליץ טוב עלי ות"ל אשר נתנני לחן וחסר ובבוד נרול עשו לי בספפר"מ. ונתעבבתי שם יותר משלשה ירחים בבבור בבית האיש הטוב ר' ליב הנזבר, והיה לי חדר מיוחר, והקהלה היו פורעים מרי שבוע בשבוע לר' ליב שמונה פלורינם שבר האבסניא ובל השבתות הייתי אצל הקצינים שבת אחת אצל ר' זיסקינר שטערן, ושתי שבתות אצל ר' מיבל שפייער, ושבת אחת אצל ר' בער קאן, ושבת אחת אצל ר' מאיר הנובר, ושבת אתת אצל ר' זיסל קולף, ושבת אחת אצל ר' נתן קולף, ובל שאר השבתות וימים נוראים בלם אצל ר' ראובן שאייר, אשר נפלאה אהבתו לי מאר מאר, ויט אלי חסרים טובים בהסברת פנים מאירות, ותבל נפשו ונפש בנו והבחור הנזבר אלי ער להפליא, והיו משתרלים לבברני ולנשאני ולחזממני, וקנו לי עליות

ופתיחות שערים בבמה פלורינס ואתרוג אחר קנה לי ר' ראובן בתשעה פלורינס אשר לא היה רוגמתו בכל העיר. ובהיותי בספר"מ קניתי חרבה ספרים וכן המשרת שלי קנה ספרים לעצמו, והפקרנו התיבות אצל ר' ראובן הנזכר שישלחם לאמשטרדם ברדך הנהר, והתנדבו הקהלה סך מה לשליחותי והסופר ר' ישראל כתב בפנקס שהוא לאשבנזים והפצרתי בו עד שמחק וכתב לאביונים סתם. והרב ר' משה ראף כתב לי בתב כרצוני להליץ טוב בערי, ונתנו לי צירה לדרך וגם הגבירים לא עובו חסרם, ישלם ה' פעלם, כי"ר.

הערות:

א) הוא מת בשרפת ביתו של ר' ראובן בנדיקט שייער ביום 8 דצמבר 1754 עיין לחלן. ב) כת קן וכת קולפא, ועי' מת שכתב אדותן הורוויץ, רבני ספר"מ ח"ג 15 ג) ר' יצחק ב"ר יהודה ראפופורט. ד) ר' יעקב ב"ר חירץ המכונה יעבץ.

[1] Worms. [2] Mainz=Mayence.

ה

[שנת תקמ"ו] יום ב' פ' חיי שרה י"ט חשון תקמ"ו נסענו מספר"מ בקאליסו למגנצא ולוו אותי הבחור ר' וואלף הנזכר והבחור ר' יהורה שאייר סנ"ל כשתי שעות. — ליל ג' כ' חשון נבנסנו במגנצא ונתאכסנו אצל הקצין ר' אייזיק גונרשהיים, וכבדוני כבוד גדול ת"ל. — יום ד' פ' תולדות כ"ח חשון נסענו ממגנצא ובאנו בליל ה' לבינגא[1], ושם ראיתי איש אלהים קדוש המופלא מהר"ד ישראל א), ולא פסיק גירסא מפומיה והוא מתנהג בחסירות וקרושה וטהרה ונדול בחו בש"ס ופוסקים — יום ג' פ' ויצא ה' בבליו נסענו מבינגא ועברנו איזה ערים עד בואנו בונא[2] ביום ב' פ' וישב י"ח בבליו. ומשם באנו לרייץ[3] בערב בספינה עם אנשי חוער של מרינת קולוניא[4]. — יום ר' ב' בבליו יצאנו מרייץ ועברנו כפר צונס ומשם הגענו לעיר ריסלרורף ביום ה' כ"א בבליו, ולא הניחונו ליבנס, וישבנו מחוץ לעיר באושפיזת גוים והיינו רעבים גם צמאים, וביום הששי שלחתי ע"י ערל כתב להרב של הקהלה לחלות פניו לשלוח לנו כוס יין לקידוש ואיזה תבשיל ללפת בו הפת, והשיב פני ריקם ושלחתי לו הפנקס ובתבי פראנקפורט אשר בבל תוקף מליצים יושר וזכות עלי, ושלחו הק"ק נרבח ע"י השמש, ולהפצרת הערל שלוחי להרב לחכניסני העיר שרטט וכתב בנייר קטן „אי אפשר" וליל ש"ק חייתי ישן על הבסא והנה בא בעל האושפיזא הגוי ויעירני משנתי ואמר לי צא מבאן ואני סר וועף נבהלתי ויצאתי והושיבני בבית אחר ופתחי החלונות שבורים, גם זו למטובה. יום א' פ' מקץ כ"ד בבליו, נסענו משם לבמר אירדינגין ומשם למירש[5], ועברנו מי המרים, ועמדנו בחוץ ואין מאסף אותנו הבית, ער שחלכנו לבית המ"ץ וישננו שם על הבסאות בלי משען לחם ואין כסות בקרה. — יום ג' ב"ו כבליו נסענו משם ובאנו עם הפוסטא לעיר קלוף[6] כשתי שעות בלילה, והיינו בצער כי אין מאסף, ונכנסנו באשפיזת ישראל ולא היה רוצה לקבלנו כי לא חיה לו מקום, והתנפלנו לרגליו ובקשנו אותו שיתן לנו מקום לישב, ובשבתנו על „ציר" אגב דוחקא שמעה אזני בי סוגיא דמתא בעידנא דעייליי אינשי ארחי ופרחי צריכים ללבת אצל המושל ולהגיד לו רניחא להו ללון שם יום או יומים או יותר, ויתן להם פתקא של רשות, וכל מי שאינו נוחג מנהג זה ענש יענש כאשר ישית עליו המושל, ונצטערתי מאר על שמועה זו, והפצרתי באיש ישראל העומד עמנו שילך עם המשרת שמואל לשרדה, וילכו ויביאו עמהם שני אנשים של צורה, חזותם מוכיח כי אנשי מופת המה, וישאלוני מאין באת ומה מעשיך, ואמרתי להם הריני שלוחא דרבנן אשר בעה"ק חברון ת"ו והנה אתי כתבים מפראנקפורט מעירים על שליחותי. ובאשר קראו כתבי פראנקפורט נקרא נקראתי לבא לביתם בחצריהם ובטירותם, ואנחנו נחלץ חושים והלבנו לביתם. והאנשים האלה שלמים הם בני הקצין המפורסם ר' בענריט נומפל נאיימינגין, והתאכסנתי בבית האחר הוא הקצין המהולל ר' פייבלמן ובבור נרול עשה לי, ויתן אותי בחדרי משביתו בית מלבות ובעיר קלוף הזו מצאתי אחות אימא חיא מרת ניטלי בת מלך ארוני מר זקני הרב החסיד המקובל איש האלהים קדוש מהר"ר יוסף בייאליר ז"ל אשר בא לעה"ק ירושלם בחברת הרב הקדוש מהור"ר יהורה חסיד ז"ל. ושם ראיתי פ' משיבת נפש ב"י למהר"י צמח ז"ל בנלנולים. — יום ג' פ' וינש ג' טבת נסעתי מקלוף ובאנו לנימוויגין[7], ונתאכסנתי אצל הקצין ר' אליה בן ר' בענריט אחיו של ר' פייבלמן הנזכר ושם נעויתי משמוע כי אש יצאה בק"ק פראנקפורט בחנוכה בבית ר' ראובן שאייר הנ"ל ונשרף ביתו ובל אשר לו ואשתו ובתו נשרפו והבחור ר' וואלף הנ"ל דלג במה קומות ונפל ומת, ור' ראובן ובנו ר' יהורה הפילו עצמם ונשברו רגליהם ונשארו בחיים. ובמעט פרחה נשמתי ורוחי חובלה ומאר נבהלה נפשי על השרפה אשר שרף ה'. ורבק צערי בי על האי שופרא דבלי בארעא הוא ידידי ר' וואלף אשר נפלאת אהבתו לי ואהי באיש נדחם נאחז בסבך יגון ואנחה, וברוך דיין האמת צדיק הוא וצדיק רינו, ותחי נפשו של ר' וואלף

עם נפשות הנשרפות צרורות בצרור החיים אל המנוחה ואל הנחלה, ומן השמים ירחמו על שארית הפליטה ר' ראובן ובנו יחידו וישובו לבריאותם. אתאן לרידן כי גרול צערינו על הספרים אשר הפקדנו ביד החסיד ר' ראובן וגם אני הצעיר הפקרתי בירו קרוב לשלש מאות פלורינם מן השליחות וכמעט נתיאשנו מהם והצדקנו עלינו את הרין. — ביום ב' פ' ויחי ט' טבת נסענו משם סמוך למנחה ובאנו בלילה לארנהיים. ביום ד' י"א טבת לארמספורט ושם מצאתי למ"ר דור מילדולה ב) שיצא לקראתי הוא וחר דעמיה מאמשטרדם — אלו דבריו — ולפי האמת בא לצורך עצמו לחלק ספריו אשר הרפים. והיה לי נוק בסיבתו, שהוכרחתי ליסע עמו לאמשטרדם והקצינין ע"י שהוצרכו לתת לו נרבה בער ספרו מיעטו בנרבת השליחות.

הערות:

א) ר' ישראל מענגענבורג רב בבינגן נפטר בשנת תקם"ז. ב) ר' דוד ב"ר רפאל סילדולה נולד בליוורנו בשנת תע"ד וחבר דרכי דוד ועוד.

[1] Bingen. [2] Bonn. [3] Deutz. [4] Koeln=Cologne. [5] Duesseldorf. [6] Moers [7] Cleve. [8] Nymwegen.

ו

[אמשטרדם] יום ה' י"ב טבת נסענו מאמספורט ובאנו אור ליום ששי לאמשטרדם, ונתאבסנתי בבית ר' דור הנזכר, ופי אמלא תהלות לנורא עלילות אשר הפליא חסריו הרבים עמנו ומצאנו באמשטרדם שתי התיבות ספרים ששלחם ר' ראובן הנ"ל מפפר"ם, ובמרומה שבאותו יום ממש שלילה שלאחריו נשרפה ביתו, רוח ה' נשאתהו לשלחם מביתו ויהי לנס. גם הפקדון מהמעות שהיה לי בירו הבטיחני בכתב לשלחם במיטב ושלחם לי באמצעות הקצין ר' יוחנן הנובר. הורו לה' בי טוב וקטונתי מכל החסרים אשר עשה את עברו. ובעיר אמשטרדם נתנני ה' לחן ולחסר בעיני השרים והסגנים של ק"ק ספרדים, ויתן בלב שני צנתרות חזהב הנביר הח"ר יצחק טיקשיירה די מאטוס [1] והנביר סי' משה די רפאל מינדים די קאסטא להשתדל בשליחותי ועשו והצליחו ישלם ה' פעלם בי"ר. ולילי השבתות בכל ימי מינר היותי באמשטרדם הייתי קרוא אצל הנבירים, בי ביומי שבתות לא הייתי רוצה ללכת מסיבת המאכלים אשר יבואו באש [ע"י שפחות נבריות], ושתי שבתות הייתי אצל סי' יעקב נונים אינריקים [2], ושתי שבתות אצל סי' שמואל כואינו די מיספקיטא [3], ושבת אחת אצל סי' ח"ר אברהם רא וייגא [4], ושבת אחת אצל סי' שלמה וסי' אהרן לומבריזו, ושבת אחת אצל סי' שמואל לוי שימי־נים [5], ושבת אחת אצל סי' ח"ר משה די גורינים, ושבת אחת אצל סי' יצחק טיקשיירה די מאטוס הנזכר. וסעודות פורים הייתי אצל סי' פראדו הנובר וכבוד גדול עשו לי הגבירים והחבמים האלה, והיו לי אהובים הרבה, והפליאו לעשות עמי חסר ואמת. אך עברתי מי המרים עם החרדי"ם (הח"ר דור מילדולה) הבעל הבית בי רצונו היה לבלעני חנם הן בספרים אשר קניתי לאחרים והן בספרים אשר בריתי לי והן בכמה שהייתי חושב להרפים ספרי הקמן שם. ואני בעניי הייתי מעיין מאד להנצל מידו בכבוד גדול ושלא לבוא במחלוקת עמו, והייתי סובל הרבה מאד, ומהורא ומשבח אנא להי שנתן בי בח לסבול ושבל טוב להתנהג עמו כהונן וכשורה והצילני מידו. והיה רוצה ללוות אותי להאייא [6] וללונדרים [7] במחשבתו לחלק ספריו באשר עשה בארמספורט ולהזיקני בשליחותי, וזאת היתה לי ליסע במעט כערב פסח מאמשטרדם בזמן שבעה"ב אינו יבול להוציא בלין משם. ובכל מקום היה לוקח ממני בבל שבוע 14 פלורינם וזה היה עפ"י פרנסי וטובי העיר שפשרו בינינו. וכשאני לעצמי בי אעבור בס"ך הפלורינם אשר לקח עלו 186 וסימנא מילתא היא, קו"ף בפני הרם (ה' דור מילדולה). ורשתי באמשטרדם פ' וארא, ושם ראיתי פ' ציצת נובל צבי הנרפס בצנעא א). — והנה בערים שעברתי בהן לא ראיתי עיר בלילת יופי מיופה ומשופרה ומנוקה בסדר נבון באמשטרדם, וביהב"נ של ק"ק ספרדים באמשטרדם יצא קו תהלתו בכל הארץ והמדרש ות"ת וישיבות סמוכים ונראים בתוך רחוב ביהב"נ, והוא בנובהה של העיר, ותלוי בקרן אורה משופה ונקי, ונרלו ורחבו נראה נלוי לעינים, ויש לו ארבעה עמורים ואין בו שום מררנה, ונער וזקן יבואו בו על נקלה, ונבנה שנת ברוב חסרך אב"א בית"ך ב), יבון בצרק ער בי יבא שילה, ואלהים יראה לו את ישראל עבור בנבולו

יום נ' פ' שמיני י"נ ניסן אורחא רתליסר נסענו מאמשטרדם בבארקו [8] (ספינה) בחברת הח"ר יצחק סרוקי. ובאנו להאייא יום נ' קורם חצות. — יום נ' תזריע ב"ז ניסן חשבתי ללכת לפאקיטי ג) ליסע לאינגלטירא (אנגליא), והתחלתי ללכת באיזה בפרים בבארקום ומפני הרוח הקשה חזרתי לאחורי ובאתי לרוטרדם — יום ה' פ' אחרי ו' אייר נסענו מרוטרדם וישננו בלילה באלבור ויש קורין אותו אלפיטסלום והוא כפר של גוים בקצה הלנריא. — ח' אייר מוצאי שבת קרש, לילה ויום שבתנו בפאקיטי ונסענו בסוף יום שבת קרש.

הערות:

א) ונלוה לשו"ת אהל יעקב לר' יעקב ששפורטש אמשטרדם תצ"ו. ב) נתחנך בעשירי לחדש אב תל"ה (1675) ג) מקום שמוכרים שם תעודות למסע אנשים והובלת סחורות על הספינות.

[1] Teixeira de Mattos. [2] Henriques [3] Mesquits [4] Da Veiga. [5] Ximenes. [6] Haya=Hague. [7] Londres=London [8] Barco=Barge [9] Hellervoetslins.

ז

[אנגליא] יום א' פ' אמור ט' אייר הגענו לנמל הרביש[1]. והוא תחלת אינגלטירא, וכל החפצים והבאים בפאקיטי מובאים לבית המכס, והוצאתי איזה מעות של בסף מטבע אינגלטירא לשלם לבעל המכס בער הפתקין והנחתי הבית בחנורתי אשר נתתי במתני, ואחר כן באתי לבית אשר היו החפצים בו ופתחו הבאהול[2] שלי ורקרקו וחיפשו הרק היטב בכל הבגדים ובין בפלי המצנפת מתון מתון ולקחו כל הכתבים של השליחות והוליכום למושל. כי בבר היה ריח קול המלחמה מצרפת והמלחים דקרקו אחריהם, ושלף איש נעלו ובתי שוקים לראות במסתרים ומצאו לאחר זהוב הולנדי ותתבוהו והשליבוהו, ואני בעניי נצטערתי מאד ונבהלתי בי היה לי כמאה ושמונים זהובים הולנדים בקימיר[3] אשר עלי ארהבי והבי חפש המוכס על בגדי מבחוץ ושמע קול בספים, שח ושחק ואני נבהלתי וזברתי בי הבים במעות אינגלטירא בחנורתי, אז לקחתיה והשלבתיה לפניו, והיה בראותו בי הוא מטבע אינגליז נתבייש והחזירה, ואני הבאתי רקומינראסיון למאיסטר הפוסטו[4] אשר שם למליץ טוב והחזירו לי הכתבים ולא ראו הזהובים אשר עלי תהלות לאל יתברך, ומה אשיב להי' על כל תגמולוהי עלי! וישבנו שם באושפיזות נוים שני ימים — יום ג' פ' אמור י"א אייר יצאנו מהרביש בקאליסו וביום ד' בערב עם רמרומי חמה באנו ללונדרים העיר הגדולה וטרחנו ביום ה' ער שמצאנו אושפיזא בבית ספרדי אחר ושמו סי' אהרן הכהן הי"ו, ואף שהיה המקום רחוק נתרציתי להיות שם בי האבסניא נקיה והיא היתה אושפיזא לשלוחים הקודמים ובענין השליחות פלאי פלאות נעשו לי, בי הן בעודני באמשטרדם שלחו אלי ראשי שלשלת הקהלות בלונדרים לאמר שלא אבוא בעיר בי לא אעשה מאומה ובבר קדמו שלוחי צפת לבוא פעמים ויצאו בירים ריקניות. ואני השבתי בי חיובא רמיא עלי ללבת וה' הטוב בעיניו יעשה ובבואי בבר יצאו כל הנגידים את העיר לרעות בגנים, ולא איתא אינש דש בעירו. ולקחתי לעצמי מרת הסבלנות ואמרתי אין רופא בהזמן אך הס בי לא להזכיר עתה ענין השליחות ער אשר אקנה לי איזה אהובים ואחקור את רוח הנגידים, בי לבם חלוק בפנימיותם ואין תובם בברם. וגם בחכמי העיר ראיתי שערורה, בי מריבות ביניהם ומרבדים איש אל רעהו בחירופים וגירופים, שרוף ישרפו איש את רעהו בשבט לשונם, ובדי בזיון לעיני הנגידים, ואוי לעינים שכך רואות חלול התורה ולומדיה. אך ברוך שם בכודו אשר לא עזב חסדו ויתנני לחן בעיני אהובים ובראשם החכם השלם הנגיד במהר"ר יצחק די ואלי, וסי' פנחס גומיץ סיירא הי"ו ושם נמצא רב ועצום כמהר"ר יעקב קמחי ב) בנו של מהר"ש קמחי ז"ל מקושטא, והחכם השלם במה"ר חיים אלבעלי הי"ו, וכרתי עמהם ברית וחיבה יתירה, ונענו בולם ואמרו בי לענין השליחות צריך מעמד גדול, ומנהג העיר לעשות המעמד הזה בתחלת החורף, ויעצוני להמתין ער אשר יחזור מהמרחצאות הגביר סי' יוסף סלוארור שהוא אחר הפרנסים והוא זך השכל ואשר ינזור אומר יקום. ובשוב הגביר לביתו הלבתי אצלו וחזיתי לרעותיה דבייליין ליה בקבא רבא זך בלי שמרים, ומצאתי לטעון טענות על עסקי השליחות בשפה רפה וטענות בריא. ובה ענני: הלא ידעת בי בארצות האל לא אית אנש יבשתא דהוא צבי הוה עביד, רק אין דבר ב"א בהסבמת הרוב, ומ"מ לך נא ראה הגבירים סי' פראנקו וסי' מינדים ואם תבקשם יעמדו לימינך ונפטרתי ממנו לשלום. והאיש גבור חיל השתדל לקבץ ועד הפרנסים שלא בעונתו, ויצא הדבר בכי טוב. והסבימו כי סי' פנחס גומיץ סיירא הנזכר וסי' יוסף די אברהם פראנקוס יעמדו על הברכה לנבות מיחידים, וכן עשו, ואחר נמר נביית היחידים בא כתב מהאינ־ בשרור האינגליז אשר בקושטא לצוות לסי' פראנקוס עלי, ואילו בתב זה היה מניע מקורם היה בו תועלת עצום, ומ"מ היה לי לכבוד ולתפארת בעיני הנגידים בכלל האהובים שהיה לי הוא החזן סי' דוד קאסטרו שיש לו יד ושם טוב ודבריו עושים פירות ופרי פירות עם הנגידים, זברה לו אלהי לטובה ובעיר לונדרים הוליבוני למגדל טור[5], ושם ראיתי אריות ונשר בן מאה שנה וחתול מאינריא גדול בכלב, וחתול אחר שהוא בלאים מחיה, וחיות אחרות מבהילות אחוזות בשלשלאות של ברזל ועוד ראיתי שם עליה אחת שארבה בחמשים אמות עשויה חדרים חדרים והבתלים המפסיקים הם קני שרפה ובל בלי משחית מסודרים כאלו הם כתלים, ופתח פתוח מתובו ובן מן הצדדים והנג רבר פלא מרבוי בלי מלחמה לאלפים ולרבבות, ויופי סדורן ותכונתן בצביונם ובקומתן. ועוד ראיתי בל מלבי אינגלטירא

צלם רמות תכניתם מברזל רובבים על סוסים של ברזל, והרואה למראה עיניו ישפוט שיש בהם רוח חיים וכמה מלבושי שריונות מינים ממינים שונים ומסוררים ומתוקנים ערך ערך לכרו וכמה מיני כלי תותח גרולים מאר רבעיתי, ומערכות נשק מנן וצנה ששבו מאויביהם מעת שאינגלטירא בעולם ובחדר חשוך מעט מחיצה של ברזל מפסקת ומבפנים הראו לנו בתר מלכות ואבני נזר מתנוצצת מלאים זיו ומפיקים נוגה האירו ברקים, ובוס של זהב שבו שתה המלך וביוצא בהן כלי חמרה וסנולות מלבים מאכנים טובות ומרגליות. הן כל אלה ראתה עיני מציץ מן החרכים, רואג ושמח, אם לעוברי רצונו כך לעושי רצונו על אחת כו"כ. הנה ימים באים לצבי ולכבור לפליטת בית ישראל ועינינו תראינה רוח אפינו משיח ה' מאיר ומזהיר באור החמה שבעתים מובתר בכתרי כתרים קרש קרשים הוא לה', כי"ר — ביום ב' פ' דברים כ"ח תמוז נסענו מלונדרים ובאנו לדוביר[5] עיר של גוים ליל נ אחר חצות.

הערות:

א) מלחמה בין צרפת ואנגליא בשנות 1755—1763.

ב) ר' יעקב ב"ר שמואל קטחי חבר שושנת יעקב על סס' ביצה ותענית זולצבאך תק"ח.

[1] Harwich-Bay. [2] Trunk. [3] Purse. [4] Post-master [5] Tower [6] Dover.

ח

[צרפת] ביום ג' כ"ט תמוז נסענו מרוביר בספינה ובאנו לקאלים[1], עיר של גוים במלכות צרפת בו ביום לעת ערב, ונתעכבנו שם בקאלים ימים אחדים עד הניע תור נסיעת הקארוסא (כרכרה) לפאריץ[2].— יום ב' פ" ואתחנן ו' אב יצאנו מקאלים בקארוסא גרולה מחזקת שמונה מקומות ועמנו אינגליזים ופראנסיזים. ואני שמרתי ארחות פאריץ, וביום הששי לעת ערב הייתי נח באושפיזא ברדך ונשארתי שם בשבת קורש בחרר מיוחר, ובמוצאי ש"ק אחר הבדלה אני הולך ונוסע בקאליסו או סוסים עד אשר אניע למקום הקארוסא וביום ראשון אני חוזר ונוסע בקארוסא ובזאת עשיתי שלש שבתות מקאלים לפאריץ ומפריץ לבורדיאוס[3]. ביום א' פ' עקב י"ב אב נכנסנו לעיר הגרולה פאריץ והלכתי אל סי' יעקב רודריגיז פירירא אשר שם, שהבאתי לו בתב רקומאנדסיון מאמשטרדם ואמרתי לו לבקש לי מלון ומצא חדר בשבילי אצל היהודי סי' ליאון א) ורבר פלא של חבמה סיפר לי סי' יעקב זה כי בחבמתו ובתחבולותיו עם יגיעה רבה עלה בירו לקחת חרש שרברו בו חבמים שאינו שומע ואינו מרבר מבטן ומהריון ולהביאו לבלל דיבור שישיב בפיו למה שישאלו לו בבתב על הן הן ועל לאו לאו. וגם יבתוב ידו בלשון צרפת ובלשון הקרש ובפיו יקרא בספרי שתי הלשונות ויבין במקרא. וגם הוא בן חיל שיבל את ידיו והיה נותן בהם סימנים בקשרי אצבעותיו ובל קשר עשאו סימן לאות אחר, והיה נותן בהם סימנים, ובשירצה לרבר אליו נוטל ידיו ובקלות גרול הוא מנענע קשרי אצבעותיו הרומזים לאותיות התיבה אשר ברצונו לרבר והאלם מרוב ההרגל תיבף מרגיש בשאלתו ומשיב, ועיני ראו בביתו נער אחר ואמרו שהיה אלם לא שומע ולא מרבר ועתה ראיתיו מרבר אלי בלשון הקרש וצרפת אך קולו בבהמות יער משונה מקול ארם, והטעם לזה בי חסר לו חוש השמע ואינו שומע בקולנו ולא בקולו בדי לישרו ולתקנו בקול בני אדם ותבט עיני לסי' יעקב מורה באצבעותיו לאלם הזה ותיבף השב ישיב לו על שאלתו, ואהי במשחק ואף אני רמזתי לו באצבעות בפי ההזרמן בי לא ידעתי הסימנים אשר יעקב בחר לו, וראיתי לנער משתומם על המראה ומצטער בי לא הבין אז אמר לו רבו אל תצטער בי שלא במתבונן שלח אצבע. ובה הראני סי' יעקב הנזבר בספר המחובר מחבמי האקרמייא של החבמות אשר בפאריץ והוא ברפום בלשון צרפת, אשר ירברו מענין זה בי סי' יעקב בחבמתו וביגיעתו הוציא הרבר הזה לאור ושהם עמרו בנסיון וחקירה וירעו בבירור בי הנער הזה אלם בלירה ומבטן ובאשר היה האלם קורא בספר בחנתיו, והיה לי הצעיר קצת הבנה בפראנסיז וראיתי שמה שהיה ברפום ונבתב בספר היה קורא. והניעו הרברים למלך צרפת ורצה לראות המראה הגרול הזה, והלך סי' יעקב והנער לפני המלך ותמה מאר, ושרטט ובתב ונחתום בטבעת המלך לתת לו בבל שנה מגנזי המלך שמונה מאות פראנקים ואני ראיתי הבתב הזה וחתימת המלך, בוך חונן לארם רעת.

ועל ידי שהיה לי ליטירא די קאמביא[4] (שטר המחאה) מלונדרים הצרבתי לחזור על בעליה לקבל המעות, והלבתי בשלש שעות ברחובות פאריץ סרטיא ופלטיא נינהו, והארץ רחבת ידים סוחריה בנעניה נבבדי ארץ, ומרי רברי ראתה עיני ברחוב אחר צלם רמות לואים הי"ר ואינריקוס הרביעי והמלכים אשר בבשו, בלם מנחשת בליל מעשה ידי אמן וסי' יעקב הוליבני לבית פקיד האקרימיא שקורין לו דירקטור די לה אקרימיא די לא סיאנסים[5], והייתי שם אני והוא יחידים בחמש שעות והראני ספרי החבמות אשר מחברים בל שנה על חבמות חיצוניות

ומרפיסים אותם. והיה קורא אלי איזה ענינים. ולפי שעה הייתי מתבונן על צורת נולמי הדברים וראיתי הציורים בספרי אנאטומיאח והלכתי לביבליותיקא וראיתי שם כעשרים אנשים קורים ומעתיקים, ושאלתי להעומר שם אם יש להם איזה ספר כ"י מהרמב"ם והוא ענה כי היום ספרין פתיחו מהרפוס וביום הששי מכתיבה, ויאמר אלי תבוא ביום חששי ואראך כל ספרי כ"י שלכם. מ"מ יש אתנו הרמב"ם ברפוס ואם יש את רצונך הואל וקח. ומפני הכבוד לקחתי הרמב"ם עם מגרל עוז (ד"ו ש"י) וישבתי שם וקריתי שני פרקים, ואח"כ קמתי וראיתי ספרי ישראל שם משונים אבל הם מעט מחרבת, כי יש שם בתים מלאים מספרי כל הרתות וחכמות בכל הלשונות שהוא דבר להפליא.

ביום ג' בחצות פ' עקב י"ד אב יצאנו מפאריז בקארוסא. וביום ב' פ' שופטים כ"ז אב באנו לבלאייא[3] —ביום ג' נסענו בבארקו על חנהר במשך ח' שעות ובאנו לעיר בורדיאוס ואני חייתי מיצר כיצד אכנס לעיר והיכן אילך? וארא והנה בארעא סמיכתא כסא של יד ובאשר הנעתי שם מצאתי אחד מחשובי הקחל לקבלני ופי מלא תהלות לנורא עלילות אשר נתן בלב ראשי הק"ק לכבדני בכבוד גדול, והיו משכימים לפתחי כל חנבירים וראשי הקהל, ולא כלתה רגל מחדרי יום ולילה עד חצות כל ימי היותי שם ודרשתי לפניהם פעם אחת ולא רציתי לדרוש דרוש שני עד שהפצירו בי עד בוש, וטעמא דירי כי נוהגים להתנדב איזה נדבה קלה וסוברין שהיא נדבה לשליח וכדי להרחיק לזות שפתים ודברי נרגן על השלוחים [שלוקחים הכסף לעצמם] אשר באוזינו שמענו לא רציתי לדרוש שנית כ"א אחר שחילו פני הפרנסים וטובי הקהל, והיה לי לכבוד גדול ת"ל.

הערות:

א) בזמנו היה אסור ליהודים ליסד קהלות ולהתפלל בצבור בפאריס, ונמצאו אז כארבע מאות משפחות יהודים שגרו בפאריס בדרך ארעי ולא בקביעות

[1] Calais [2] Paris. [3] Bordeaux [4] Letter of Exchange. [5] Science. [6] Blaye

ט

[שנת תקס"ז] יום ב' פ' האזינו ג' תשרי שנת תקס"ז יצאנו מבורדיאוס בכבוד גדול ובאנו לבאיונה[1] יום ה' קרוב לחצות. ושתי שעות מקודם יצאו לקראתי האיש הטוב והישר סי' יצחק נונים טאבארים וחתנו ידידי וחמודי סי' שמואל אליסנדרו פירנאנדים וקצת מהפרנסים בקארוסא והושיבוני אצלם ואחר שעה באו כמעט רוב הקהלה לקראתי. ונתאכסניתי אצל סי' יצחק הנזכר, ובאמת שהפליאו לעשות עמדי חסדי חסרים בהסברת פנים וכל מיני בבור שבעולם, ונם כל אנשי הקהלה הרבו יקר ונדבה יותר משיעורם, ישלם ה' פעלם וצדקתם עומדת לעד. וברוך שם כבודו שנתן בי רעת להתנהג עמם בפוליטיקא ובדעת דרך ארץ רבא וזוטא, והייתי בורח מלומר להם נוזמאות ואנדות שאינם על פי מדותיהם, וק"ו נזהרתי מלומר להם מקבלה ואילך וסנולות ושמות וכיוצא בהם. ויורע אני בעצמי שאיני יודע לשיח שיחה קלה אבל כל דברי היו בעיניהם כמרנליות שכולן מתאימות בדעת ובכשרון, וזכות ישני חברון עמדה לי. ודרשתי בק"ק של הפרנסים יום ראשון של חג הסוכות ושנית בק"ק פארו במנחה ושלישית בישיבת עץ חיים אחר מנחה, ורביעית שחרית יו"ט שני בק"ק בראנדזן וחמישית במנחה בק"ק פונטי, וששית בישיבת עטרת בחורים אחר מנחה, ושביעית בליל שמיני עצרת בק"ק חולייאן, ושמינית ותשיעית ביום שמיני עצרת במנחה בק"ק סאלסירא[2], ועשירית אחר מנחה בישיבת התורה, פעם אחת עשרה בליל שמחת תורה בק"ק נילרים[3], ושתים עשר אחר מנחה של שמחת תורה בק"ק ישורון. והיו עושים נדבות לשליחות, והביאו לי כסא של יד וישבתי בו וסי' יצחק הנזכר הלך אחרי ועברנו הנשר ובאנו לכפר הסמוך ובקרנו למונסיו קאזאבון[4] שהבאתי לו רקומאנדסיון ודברתי אליו איזה דברים וערבו מאר להנביר ושמחו כל השומעים. והלכנו לבית המושל לקחת פאספורטו וכבור עשו לנו, ואחר זה הוליכוני הנבירים סי' יצחק וסי' יעקב לוי הפרנס בנאנרדינים[5] והראו לי את הסיטאריליה[6] (מצורה), שהוא חוזק ומגן העיר. גם הראו לי פלא אבן ששלחו מאיספניא להאקרמייא של פאריז שהיה מתחלה עץ וע"י סממנים נעשית אבן, ואמרתי להנבירים איני מאמין לזה, והשיבו וראי אם לא היה אמת לא היו מפזרין בעשרים פרחים לשלחה ממלכות למלכות. וביני לבינו אמר חכם אחר אשכנזי גם אני ראיתי באיזה ספר שיש עוף שנברא באילן א), התחילו לשחק, אז אמרתי זה הוא בש"ע יו"ד סי' פ"ה, ולא תהא תורה שלמה שלנו כשיחת חכמי הגוים המעירים על האבן שהיה עץ, וידעו שנלכדו ברשתם ושתקו יחדיו.

יום א' פ' נח ר"ח חשון יצאתי מכפר הסמוך לבאיונה אשר שם היהודים בכבוד גדול ובאנו בערב לפיריוראדה[1]. ומשם באנו לעיר טולוסא[2] ערב שבת ה' חשון קודם חצות, ושבת שלי היתה אצל יהודי רל והלך אשר שם.—יום א' פ' לך לך ז' חשון יצאנו מטולוסא בקאליסו ובאנו למונפיליי[3] ערב

שבת י"כ בו, ושבתנו אצל ר' משה הכהן וחתנו ר' אברהם די רוקו מארטינו העומרים שם לסחורה, נשתעשעתי בספר אילים ונשמת חיים שהיו בידם — יום א' פ' וירא י"ר חשון יצאנו ממונפולייר ולוונו ר' אברהם הנזכר ער עיר לוניל, ובאנו לעיר נימים[10] בליל ב' והייתי גר אצל היהורים וביחור עם הרב ישראל מל — ביום ב' יצאנו משם ובאנו לעיר אביניון בו ביום, ובמו "הצער" עלה ובל עצמותי יאחזמו רער שמלבות אביניון היא תחת ממשלת האפיפיור והיושבים עליה רעים וחטאים יותר ממלבות רומי עצמה שנזרה על ספרי הרבנים לשורפם ב), והיו לי איזה ספרים כמו עין יעקב קטן ושתי נמרות קטנות וביוצא בהם, ונם איזה מטבעות ממלכיות אחרות, ובל זה סבנה נרולה, ואולם נסבר לבי בקרבי שתמיד לא יתפשו בחיק ולא יתפשוהו בכנדו, ורק בעיר נימים הונר לי שלפעמים יעברו חק המוסר ומחפשים חיפוש נם בבנדים, ות"ל אשר הצילני. — תיבף בבואי בעיר אביניון שאלו אותי חיהורים אם יש תחת ירי איזה ספר קטן או נדול, ולקחתי בים אחד והנחתי בו בצנעא בל מה שהיה לי ושלחתיו לפרנס והוא החביאו במקום צנוע. ודרשתי שם פ' וארא ונתבבדתי בבור נרול מאד. — יום ג' פ' חיי שרה כ"נ חשון יצאנו מאביניון בבבור נרול ולוו אותי מוסיו ויראל ומוסיו יצחק די מונטיליץ בקארוסא ובאנו עמהם לקהלת קרפינטראס[11] קורם חצות, ונם שם בבדוני בבור נרול יתר מאד. ושם מצאתי ת"ת וחריפים והם נבירי הק"ק, ולא זזה ירי מתוך ירם בל הימים לרבות הלילות, תדיר בלא פסיק באו בלם אצלי, וביחור החבמים השלמים יראי ר' במהר"ר יוסף די מליאב ובמהר"ר משה די רוקו מארטינו הי"ו. ודרשתי שם פ' חיי שרה ועבבוני שם נם בפ' תולדות — ביום ב' פ' ויצא ו' בסליו נסענו מקרפינטראס ולוונו הרב הנביר במהר"ר אברהם די רוקו מארטינו ומוסיו שמואל די לאטים הפרנס, ובאנו עמהם לעיר לישלוא[12], ונם שם העריפו עלינו מטובם הפלא ופלא, ועיקרו ותוקפו של דבר הבבור והנרבות היו מוסיו יוסף די ביאוקיירי[13] והנבירים בניו והם ראשי הק"ק, ודרשתי שם פ' ויצא — יום ב' פ' וישלח י"ג בסליו יצאנו מלישלוא ולוונו רוב הקהל בשלשים איש בבבור נרול ובאתי עמהם לקהלת קאבאליון[14], ונם שמה הפליאו לעשות עמי חסד ובבור, וטרחתי שם למצוא עילא שלא לאבול בשר בי היה פקפוק בשוחט ות"ל עלה בירי ארבע קהלות האלה רוב מנהניהם בספרדים אך יש להם נם מנהנים מחורשים ומחזור לימים נוראים מחורש ובו פיוטים מנאוני עולם — יום א' פ' וישב י"ט בסליו, בליל מוש"ק בחצות בא הנביר אברהם די מונטיליץ[15] ורעמיה מאביניון לקחת אותי משם בבבור ובבקר לוו אותנו ג"ב אנשי קהלות קאבאליון ובאנו עמהם בו ביום לק"ק אביניון ועבבוני שם על ברחי בשבוע ההוא ומה עצמו חסרי ארבע קהלות הללו! אין די באר ולא ישב אדם לפני "הספור" בי מנרעות נתן. וזרך בלל אני אומר שהפליאו לעשות צדקה וחסד ובבור יותר מיבולתם והבל בהסברת פנים מאירות וחיבה יתירה. יהא רעוא וזבות א"י חופף עליהם לטוב בל הימים בבני סמיבי וארבא בחיין ועושר וזבור ער העולם בי"ר.

יום א' פ' מקץ כ"ו בסליו, בליל מש"ק אחר חצות הייתי לומר ונתנמנמתי ואמרו לי בחלום "צדקה" "וצדקה תציל ממות" ובאשר השבמתי בבקר הייתי רוצה לנסוע לשלום, והנה קול הענלון רופק לאמר בי אי אפשר לנסוע בי אין אנו יבולים לעבור הנהר שלפנינו, ונתעבבתי שם ובחצות נתתי שלשה פראנקים לצדקה. ובהעלות המנחה שמעתי שנהר רונא[16] ונהרות אחרים הסמובים לעיר נברו מאד באופן דתרי עברי נהרא רונא הנזכר דאיבא ביניהו איזה בתים ואנשי מקנה נתחברו ועברו המים על שני קצותיו ונאבדו נפשות רבות וקניניהם. ועברו הנהרות ונבנסו המים לעיר אביניון בבח נרול וביר חזקה. והיהורים יראו שמא ח"ו יניעו המים נם לשבונתם שהיא בנובהה של עיר. ובבל העיר נברו המים ועלו בשתי קומות ובל השערים ננעלו בי עברו המים למעלה מהם, ותהי צעקה נדולה ומרה בבל העיר ונשטפו במה אנשים ומתו 480 בהמות בעיר והמים שטפו מאות ואלפים בורים של חטים וקמח ובדי יין ובדי שמן וחבילות של משאות סוקאר[17] ובמה סחורות של נוים הלבו לטמיון ועי"ז נבר הרעב בעיר, ובמה בתים נפלו בתנבורת המים. נם בל המעינות ובארות מים חיים עלו במה קומות. והמים הניעו ער למסילות היהורים ואצל בית הבנסת יש חצר קטן ובו חדר לפנים מחדר ובשלישי יש בעשרים מדרנות ושם מקוה מים חיים, ועלה המעין בל המדרנות ומילא בל הבתים ויצא אל חצר בית הבנסת מן הצר ההוא. ואני בעניי באשר שמעתי בליל ב' ז"ך בסליו קצת מהנזבר וראיתי שהנשמים יורדים בזעף ותנבורת שלא ראיתי מעין רונמתו והנהרות מתנברים מאד והמעינות והבארות עולים למעלה למעלה לא נותרה בי נשמה, והייתי דואה ח"ו המות בין עיני, ובפרט שלפני ימים מועטים שמענו בי לישבונה המטרופולין של פורטונאל נהפך עליה בלהות בי נבלעה הארץ מפני חרעש ושאריתה אבלה אש וביוצא בזה משנוי סדרי העולם, אמרתי לאחינו בני ישראל נלבה נא לבית הבנסת לומר סליחות, ומיאנו מטעמים יפים ושעה אחת קודם חצות לבשתי שק ואמרתי אני עם משרתי ר' שמואל

בן חיים נ"ע אחת ותשעים פעמים ויהי נועם ומזמור יענך ותפלות ברמעות שליש מלבר וירוי כרך הנוטה למות ח"ו, ונתתי אחר חצות כ"ר סולרוס (מטבעות קטנות) לצרקה בערי ובער כל הק"ק וסולרו לנשמת ר"מ [בעל הנס] וכרוך ה' אשר ברחמיו הרבים ריחם עלינו ותיכף פסקו הנשמים, ובבקר יום ב' לא הוסיפו המים בעיר מהנהרות, וזרח השמש ונשבה רוח מזרחית והמים היו הלוך וחסור ער שביום חמישי יכלו אנשים לצאת מהעיר ברוחק, ושלחו להביא קמח מהמחוז כי היה רעב גדול בעיר, ות"ל כי לנו בני ברית לא חסר מאומה. כי עמרו הנהרות אצל חצר היהודים ולא נכנסו למסילה. וכתוב בספריהם שאם יניעו המים באביניון למקום פלוני ח"ו תאבר העיר בשטף מים, והפעם הזאת עברו זרת הסימן הזה ואמרו שבוראי לא היה כזאת במשך מאתים שנה, ואם ח"ו היינו נוסעים ביום ראשון בהשכמה אע"פ שהיינו עוברים הנהר היינו בסכנה ח"ו משטף מים רבים בדרכנו אח"כ, ברוך הגומל לחייבים טובות שגמלנו כל טוב, ברוך הוא המושיע, אמן.

הערות:

א) הוא עוף אגדי בשם „בארליאמא" שהיה ידוע לעוף מבעי לאבי ההיסטוריא האנגלית ה' בעדע בספרו בלשון רומית על פליאות חמבע, ונזכר גם בפוסקים כמו בעל העמור ור"מ מרוטנבורג בשם ר"ת שו"ת סי' ק"ס, אלו העופות היוצאים מן האילן וכו' (עי' אוצר ישראל ערך עוף, ח"ת, צד 30). ב) ותפשו בביה ר' יעקב מלוניל ומצאו ספרים והוציאום לשרפה ביום 26 ספטמבר 1755 ג) רעידת הארץ גדולה היתה בליסבונה ביום 1 נאוומ' 1755

[1] Bayonne. [2] Salzedo. [3] Gueldes. [4] Monsieur Casaubon. [5] Jardines [6] Cittadella. 7 Peyvehorade. [8] Toulouse. [9] Montpellier [10] Nimes. [11] Avingnon [12] Carpentras. [13] Lille=Lisle. [14] Beaucaire. [15] Carvaillon. [16] Monteux. [17] Rhone. [18] Sugar.

ו

[איפליא] יום א' פ' ויחי עשרה בטבת, נסענו מאביניון ולוו אותנו ראשי הקהלה ער הנהר, והאהוב מיכאל רוניט לווני יום וחצי. ובסוף תחום צרפת היתה לפנינו מעברת הנהר ועל כתף ישאו הנויים את העוברים ושבים, והיה לנו צער שיש מקומות שהמים עמוקים ות"ל שהצילנו ובאנו ביום הששי ט"ו טבת סמוך למנחה לעיר ניצא די פרובינצא [1] לשלום וררשתי בניצא פ' ויחי, ושם ראיתי אנרת אל תהי כאבותיך עם פירוש. — יום ב' פ' וארא כ"ה טבת יצאנו מניצא בחצות ולוונו הכחור הגביר משה יוסף וירא"ל, וסי' יעקב אסתרון עשרה ימים, ושכרו כפול מן השמים. ועברנו שני הרים גבנונים בראנץ וברוץ [2], והטור השלישי קולה די טינדה [3] עכרנו ביום ד', ושלש שעות היינו עולים בהר, וההר מלא שלג הרבה מאר, וכשבאנו לרדת לא יכולנו כי היינו נטבעים בעומק השלג, ולקחו אותנו ארבעה גוים לסעיינו לעבור ושנים אוחזים בכל אחר מאתנו סחוב והשלך והיה לנו צער נדול, ות"ל שהשמש היה זורח ככח והיה היום חם, ואני לבוש כמה בגדים ושני סאמאראס [4] (אדרת עזים) ושני בתי שוקים וכיוצא בהם ועם כל זה היה לי קור נדול. ולולא שהייתי אוכל ג'יקולאטא' כמות שהוא יותר מליטרא להחזיק כחי לא יכולתי לעמור, ועד שירדנו לקצה ההר כשל כח הסבל וכמעט נחליתי, ושערתי ברעתי שהיו שלשים אמות שלג במקום אחר. והני בי תרי רהוו בהרן אמרו דערו עלייהו בחרש אלול וידעו שהיו מאה אמות שלג באיזה מקומות, ברוך פורה ומציל! ובאנו לעיר קוניאו [5] אור ליום הששי כ"ט טבת לשלום, ובכניסת העיר נאספו עם רב נוים קטנים עם נדולים ונצטערנו מאר לקול חירופיהם וצחוקתם והיו רוצים להכותנו, כי הם רעים וחטאים מאר. וררשתי שם פ' וארא. — ביום ב' פ' בא נ' שבט יצאנו משם ועברנו העיר פוסאנו וקארמאניולה [6], וביום ד' באנו לשלום לטורינא [7] וררשתי שם פ' בא ופ' משפטים, ונתנני ה' לחן בעיני הרב הנדול אב"ד מהר"ר יצחק פורמיניני נר"ו והפליא לעשות עמרי חסר ואמת, והיה נדול המעשה בכל עוז ותעצומה, יהי ה' אלהים עמו גם הקציגים סי' ר' שמעון מונרובי וסי' יוסף טוררום אווזא [8], וכמהר"ר שמואל ניצא הטו אלי חסר, ישלם ה' פעלם, כי"ר. והלכתי עם הרב לראות המלך בהיכלו וברכנו עליו. והלכתי אצל הביבליותיקא והיא כקוף בפני אדם נגר אותה של פאריץ. ושם ראיתי ארבעה טורים כתובים בתכלית היופי ואותיות זהב בולטות, ונכתבו בפיראדא זה מאתים שנה ויותר לנשיא אחר, ועוד ראיתי שם ספרי כ"י שלנו, אבל כלם היו בפילוסופיא ובחכמת הטבע, וראיתי בטורינא ס' כלימת הגוים והשנות מהר"י בריאל על און גליון.

יום נ' פ' תרומה ב' אדר ראשון נסענו מטורינא ובאנו לוירצילי [9] תחלת ליל חמישי, ונתאכסנתי בבית האחים הנעימים כמהר"ר יעקב וכמהר"ר בנימין סינרי הי"ו, וררשתי שם פ' תרומה ופ' תצוה והטו אלי חסר, ושם ראיתי אור זרוע נדול כ"י וצבי מורח א) וקול הרמ"ז נדול מאר מהנרפס וקינת הרמ"ז על הרב בעל נדולי תרומה ז"ל, וספורי ש"ץ ומאמרות הרמ"ע ז"ל כ"י. — יום א' אחר חצות

פ' תשא י"ד אדר ראשון נסענו מוירצילי ובאנו לקאסאי די מונפיראטו בליל ב' והיה לנו צער אצל המכס, ושלחו היהודים ולקחוני לשלום ונתאכסנתי אצל הקציז במהר"ד שמעון חיים לוי מורילי הי"ו והפליא לעשות עמדי חסד וכן עשו כל בני ביתו וררשתי פ' תשא והיתה לי אהבה יתירה עם הרב הגדול מופת דורנו מהר"ש דיל ויקיין[10] נר"ו — יום ד' פ' פקודי ראשון לאדר שני, משם נסענו לאליסאנדריא[11] ונתאכסנתי אצל סי' ישראל הבהן ויטאלי די לה טורי[12], ויט אלינו חסד ובריתי היתה עם הרב הגדול מופת דורנו החריף במהר"א הלוי הי"ו, והרבה לעשות חסד עמדי, יהא לו שלמא רבא משמיא — יום ד' פ' צו ט"ו אדר שני, נסענו משם ובאנו לנ'ינובה[13] אור ליום הששי, ונתאכסנתי אצל סי' משה פואה הי"ו, והטה לנו רב חסד, וזבות אבות יהיה בעזרו. — יום ד' פ' תזריע כ"ט אדר שני, בתחלת הלילה יצאנו בפולקא[14] (ספינה) ללכת לליוורנו, והיו עמנו הרבה גוים ואני הייתי חנור קימיר (חנורה עם בים) ובתוכו יותר מארבע מאות ויניציאנים וגם היה לי רילווייאו (מורה שעות) ושאר חפצים, וביום הששי בערב בהיותנו באמצע הדרך הוצאתי הקימיר בצנעא ובל אשר עמדי והנחתי אותם בסל שבו בלי האבילה, ויום ש"ק בעלות המנחה באנו לליוורנו, ובשגם לפי דינא היה מותר לצאת ליבשה לא הייתי רוצה לצאת משום חומרא אבל הוציאונו בעל ברחנו אנשי הסאניטא[15] (המשמרים בער הבריאות), ונתרוקנה הפלוקא מהנוסעים והוליבונו באמצע העיר אצל העומדים על משמרת הסאניטא ואני הייתי לבוש בלוי הסחבות והיה לי צער גדול, אי משום שפנעתי את הגבירים פני הערה והייתי אחוז בחבלי „בוש", ואי משום המעות והחפצים שנשארו בסל בפלוקא, ואחרי שובי צויתי למשרת שיעמוד מנגד לפלוקא ובליל ישן בה, וביום הראשון בבקר הלבתי ומצאתי הבל בשלימות ת"ל ולקחתי בית בחצר אהובי וחמודי ח"ר דור רקח נר"ו. ולעת האובל הייתי הולך אצל הגביר המשביל המהולל והמשובח סי' מיכאל פירירא די ליאון, ונתגוררתי אצלו ט"ו חדשים, והפליא לעשות עמדי חסדים גדולים וכבוד גדול במדה יתירה הוא ובל בני ביתו, השומר אמת לעולם הוא ישמרם ויושיבם לנצח על כל ברכה ותהלה, בי"ר ונם החר"ד רקח הנזבר טרח מאד בנופו וממונו הי"ו ב"יר והרבה אהובים היו לי מהחבמים והגבירים וביחוד הרב מהר"ר חנניא בונדי נר"ו. והחכם השלם במהר"ר יצחק נוניס ועאיש, והח' השלם כמהר"ר אליאו בהן, יהי ה' עמם, בי"ר — ובעוה"ר בליל ב"ב תמוז תקט"ז הלך [משרתי] ח' שמואל בן חיים לטבול כים בלי ידיעתי ונטבע והוציאוהו מן הים ושלחו סולראטום לשמרו בלילה ובבקר יום ב"ב תמוז נקבר בבבוד גדול אוי לי אהה על מקרה רע ומר בזה, ברוך דיין האמת, וחיים שבק לנו ולבל ישראל וזרעו לברכה ירב בארץ, בי"ר ואני הצעיר הדפסתי בליוורנו ספרי הקטן שער יוסף וראיתי שם שבלי הלקט ב"י, וביאור לסדר זרעים לר"י מסמפונט הוא הר"י בר מלבי צדק, ופי' הזהר להרמ"ז ואגרות הרמ"ז ולקוטי הרמ"ז.

הערות:

א) נדפס בקובץ על יד בשנת תרמ"ה

[1] Nice de Provence [2] Colle di Brans-Bronis. Colle di Tenda. [3] Zamara [4] Chocolade [5] Cuneo. [6] Pisaro—Carmagnola. [7] Turin [8] Avazza. [9] Vercelli. [10] Del Vecchio. [11] Aleksandria. [12] Torre. [13] Genoa. [14] Feluca [15] Velogio. [16] Sanitary inspection.

יא

[שנת תקי"ז] בשבת תשובה פ' האזינו ח' תשרי תקי"ז דרשתי בליוורנו. — יום ג' פ' קרח ב"ו סיון יצאתי מליוורנו בליוה גדולה ומהם הרבנים במהר"א שפירא, ומהר"י עאייש ומהר"ח בונדי וחר"א סינרי והר"א בהן והר"ד רקח, והנביר המשביל סי' מיבאל ודעמייהו, בבבוד נדול, בספינה ראנוזיאה ורב החובל ניואני קאזילאר — ביום הששי ב"ט סיון עברנו מנגד פורטו פיראייו פיומבינו[1], וביום ג' פ' חקת ג' תמוז עברנו מנגד נאפולים[2] בסיציליא ביום ד' עברנו ארבעה איים וביניהם שנים הרי אש זה לצפון וזה לדרום, ביום נראה מהם עשן ובליה אש יוצא מהם — יום ה' ה' תמוז עברנו מנגד מסינא[3] ורב החובל לקח פילוטו[4] ויניציאני לעבור יום ש"ק פ' בלק י"ד תמוז ראינו קארא בורון[5] ובבקר קמתי בפסוק תרם ירד על צריך ובל אויביך יכרתו, וקרוב לחצות בא קורסאל[6] פראנסיז, והלך הקאפיטאן אצלו ועבבו, ואחר כן באו בעשרים מלחים ולקחוני בעל ברחי והוליבוני לספינתם וחיפשו אותי בבל מיני חיפוש ועבבוני עם רב החובל שלי ובעוה"ר לא קיימתי שתי סעודות ביום השבת והייתי בצער גדול מאד, בי היה ביד הקאפיטאן בים מלא טאלארים, וחוץ מזה היה ברשותי בחמש מאות זהובים, וזברתי בי היה לי איזה בתבים מלונדרים ונם ליטירא די קאמביו (שטר המחאה) משם, וח"ו אם היו רואים איזה רמז מזה היו מחזיקים בשקרם לומר בי הבל מנבסי האינגליז. ואמרתי שם צ"א פעמים ויהי נועם, ונזרתי הרבה נדרים, ות"ל יום א' ט"ו בו בחצות הרשוני ללבת לספינתנו. והאורב

יושב בחרר בעשרים שולפי חרב מקיפים ספינתנו, ות"ל שהיה בי כח וקלות בירי ליקח הכתבים של לונדרים הנזברים ולאברם, ושמתי הקימיר של זהובים על בשרי. וביום המחרת בערב באו האויבים ולקחו כל הנרופום[2] (בימים מעות) ובים אחד מהפקדונות שהיה בחקי ולקחו כל הסחורות, ובקשו וחפשו כל בגדינו ואף בכנדי פשפשו ובחיקי ובכיסי הכנדים שעלי, וה' ברוב רחמיו עשה שלא ראו הקימיר ועזבוני בג'אנדארליק[3] ששה ימים, והיו מבקשים עילה לחלוק עם הקאפיטאן ולערוך מלחמה עמנו, ורב החובל שלנו היה בעל שבל טוב והיה סובל הכל ובולם פיו. — ביום ו' פ' פנחס כ' תמוז נסענו מג'אנדארליק ריקם ובאנו לאיזמיר[4] בערב, ובאו לספינה בנו ונכדו של סי' אברהם פירנאנדים דיאם וירדינו ח"ר משה פארדו ולקחוני אצלם בכבוד והטו אלי חסד, ובבור נדול היה לי באיזמיר, ובפרט הרב מהר"י שאול נר"ו והגבירים ח"ר אבישלום הלוי וח"ר אליהו בנו וח"ר יצחק ארדיטי לא עזבו חסדם וצדקתם שבמ"ה (?) ושם באיזמיר חזר כל ממוננו לידינו בשלימות ת"ל אשר עשה ביום הזה. וראיתי באיזמיר שו"ת מרן ז"ל ב"י והוא אבקת רוכל, ושיטה מקובצת כתובות כ"י ממהר"א לפפא — יום ו' פ' עקב י"ט אב יצאתי מאיזמיר בחברת החר"י אלבעלי וסי' יעקב פירנאנדים וח"ר יצחק מולכו ואביזרייהו — יום ג' פ' שופטים ר"ח אלול באתי לבונאם חיצאר[10] ויצאתי בו ביום, ולמחרת עברתי בנאליפולי לקבל פני הרב משה ן' חביב נר"ו — ביום שבת קדש ד' אלול הייתי אצל הנביר ישעיה אשבנזי — ביום ב' ר' תצא ו' אלול נכנסתי לקושטא ולקחתי חדר ביניי חאן[11] (שבונה), ואח"כ נתאבסנתי אצל השר המרומם המתנהג בחסידות במה"ר שמואל הלוי הי"ו, והפליא להיטיב עמי ולהסביר לי פנים הוא ובל בני ביתו וביחוד חתנו החכם המושלם הנביר במה"ר משה אנג'יל, הי"ן וינטלם וינשאם ער עולם, ולא יזח "החוסן" ולא יסח לארץ מנלם א). בי"ר

הערות:

א) איוב ט"ו, כ"ט.

[2] Ferrajo Piombino [3] Naples. [4] Messina. [5] Pilot. [6] Kara burum. [7] Corsair. [8] Gruppo. [9] Ciandarlik. [10] Smyrna [11] Boghaz Hisar. [12] Jeni-Han.

יב

[שנת תקי"ח] יום א' פ' לך כ' תשרי הלכתי והתפללתי מנחה בק"ה אחרידה, ושם ראיתי בתובים שנכתבו על קלף בשנת ה' אלפים מ"ר. וראיתי ק"ק יאנבול, וק"ק ניאנה, וק"ק וידיא, וק"ק חברה, וק"ק אליהו מחוץ לבאלאט א), וראיתי בית החיים של הינרי קאפו[1], ונשתטחתי על מצבת הגאון הרא"ם ז"ל (ר' אליהו מזרחי). וראיתי אוצר המים[5] אשר יספיק מים לכל קושטא ובנותיה ב). וראיתי שו"ת כנסת הנדולה על יו"ד וח"מ. נם קמיעות וחרב של מהר"ר נפתלי ז"ל רברים מופלאים. נם ראיתי ספר שחיבר ממזר אחר שטיהר זרעו בשפחה ומהרי"ל והר"א ז' יעיש פקפקו עליו והוא חיבר ספר על זה והסכימו עמו מרן הרדב"ז והמבית והרב אלשיך ז"ל, ושם ראיתי חתימתם. וספר משמרת המצות, ומגילת ספר ח"ב על הסמ"ג, וחלקו של בנימין על הרמב"ם. — יום א' פ' חיי שרה ט"ז דשון, בליל ש"ק מת הסולטאן עוצמאן ותיבח מלך הסולטאן מוסטאפה (חשלישי) בן סולטאן אחמיט (השלישי). — ביום ה' פ' וישלח י"ב כסליו ראיתי למלך במיבלוד (היכל) חוזר מתפלתם. — ביום ד' פ' מקץ א' של חנוכה הלכתי לקיהאת חאני[8] עם החכם השלם במהר"ר אליה פאלומבו (שחבר יר המלך), והחכם המשביל נפתלי הכהן הי"ו וראיתי שני סררי יורות מים מקלחים ושם שלשה קיושקים[9] נחשת מוזהב שעשאן הסולטאן אחמיט לבניו, והוא מקום נאה ורחב ירים יפה אף נעים בהיבלות ובירניות. — יום ב' פ' וארא כ"ב טבת ראיתי המלך הולך וחוזר בנאלוטא וברכתי אותו. — יום ו' פ' פקודי ר"ח אדר שני ירדנו בספינה פראנציסה וקאפיטאן מוסיו קולומבו עם המולא (השופט הראשי) ההולך לעיה"ק ירושלם ת"ו, ושבתנו בספינה — ביום ב' פ' ויקרא ד' אדר שני נסענו מבישיק־ראש[6] לחיים ולשלום ובאנו בערב למרמרה[7], ביום ד' עברנו מנגר לנאליפולי. — ביום ה' באנו לבונאם חיצאר ויצאנו שם והיינו אצל ח"ר ישראל הבהן בלילה, וביום ו' בערב חזרנו לספינה והרוח נדול וחזק מאר, ביום ש"ק בבקר נסענו מבונאם חיצאר ובערב ראינו שיאום[1]. ביום ב' פ' צו י' אדר שני עברנו איס־טאנקוי[2], והיה הרוח מנגר חזק מאר ונתעכבנו בכפר פאטינו[3] — ביום ד' י"ב אדר שני נסענו מהכפר הנזבר ונשב זיקא ברצוננו. למחרתו ראינו איי הים משני הצדרין ומרחוק נראה האי רורום[10]. בש"ק י"ח אדר שני עברנו מנגר הרחק מאד מאי ניפ־רום[11]. — יום ג' פ' שמיני י"ח אדר שני, במשך שני ימים ולילה אחר עברנו בים צרה וסער נדול והמים להם חומה נבוהה נפקין בריש נלי הפלא ופלא, וכל החפצים והכלים אשר לנו נעים ונרים וכל נבר ירו על חלציו וחוזר ויושב על קיאו. ורב החובל אז יסיר הוילאות ועשה המצאות לעצור את הספינה ונפשנו מאר נבהלה. ביום ה' כ' אדר

שני הוכרח רב החובל ללכת לבירות[12] והנענו לנמל שתי שעות קורם חצות ופינו מלא תהלות לאל המושעות אשר הצילנו. — ביום ג' פ' תוריע כ"ה ארר שני בתחלת הלילה הנענו לנמל יפו, ורוח עועים אלבישיח לרב החובל וגזר אומר להוציאנו באישון לילה, וכבר הטעים רבריו באוזן המולא ונתרצו, והיתה סכנה גדולה הן על נפשנו ללכת בים בנשף בערב בספינה קטנה אל החוף והן על בנרינו, וה' הפיר עצת גוים וחכינו עד אור הבקר, ואחר התפלה יצאנו אנחנו עם בנרינו לשלום לעיר יפו, וחנינו בחאן אשר בנה השר המשכיל ג'ליפי יעקב זונאנה[13] הי"ו בהשקט ובטח. הורו לה' כי טוב, ומה יקרו חסדיו ית' שהצילנו מסער הים והצילנו מהאנגליז שלא ראינו ספינה אחת מהם, כי אף שהיה בירינו פאטינטא[14] (רשות) מהאילג'י אינגליז (פקיר ממשלת אנגליא) וכתב לי בפרטות האילג'י בעצמו, היה כותב בירו ומבטל בלבו, ובפירושא איתמר כי כתבא רי רשים לא לעזר ולא להועיל, אבל בקושטא גדול ארונינו (השי"ת) ורב כח דדר „בקשתא בעליתא" והוא חסתירנו בצל כנפיו להחיותנו כיום הזה! — ביום ג' פ' טהרה (מצורע) ג' ניסן נסענו מיפו קורם חצות עם הערלים ובאנו לרמלא בעור היום נרול — למחרתו נסענו מרמלא ובאנו לעיה"ק ירושלם ת"ו בו ביום בהעלות המנחה לשלום. הורו לה' כי טוב כי לעולם חסרו. מה אשיב לה' כל תגמולוהי עלי, יהי שם ה' מבורך מעתה וער עולם הללויה אשר ער כה ברכני, ושבתי לשלום מלא וגם פה מצאתי כל ילירי ביתי שרירין וקיימין, ה' ינמור בערי, ה' חסרך לעולם, יהי חסרך ה' עלינו כאשר יחלנו לך.

הערות:

א) רחוב היהודים בקושטא ב) שבנת מחמר הראשון בשנת 1732.

[1] Egri Kapu [2] Resevoir [3] Kiat hane. [4] Kiosk. [5] Beshik tash [6] Marmara. [7] Chios [8] Istankoi= Kos. [9] Patinos [10] Rhodes [11] Cyprus. [12] Beirut. [13] Sonago [14] Patent [15] Elegible

תם

ספורי ארץ הגליל

ונקרא ג"כ „אהבת ציון"

לר' שמחה ב"ר יהושע

בשנת תקכ"ר (1774).

מבוא

מחבר „ספורי ארץ הגליל" או „אהבת ציון" הוא ר' שמחה בטוהר"ר יהושע ז"ל, ונסע לא"י מעיר זא־לאזיק הסמוכה לבראד בפולין בשנת תקכ"ד קודם חג השבועות ובא לעיר עכו שחיא קצה גבול א"י ביום י"ב תשרי תרכ"ה וביום י"ט תשרי בא לצפת וקבע דירתו שם כל ימות החורף קרוב לשבעה חדשים עד ז' אייר, והעלה על הספר מוצאיו ומבואיו מביתו ומעירו בחו"ל אל אדמת הקדש „לתועלת למי שיש לאל ידו לנסוע לארץ ישראל". ונראת מתוך ספורו שכתב לנדיב אחד בליוורנו אשר ישב אצלו ימים רבים בדרך מכעותיו הוא חית חותנו של הר' שלמה (ב"ר יואל) דובנא. וחיבר עוד ספרים וספר „נסיעה של שמחה" ובסופו כותב מאמר „תכלית איש ישראל לנסוע לארץ ישראל" ואומר כי כל הנכנס לארץ ישראל באה עליו נפש חדשה, ואין אויר זך בכל ארץ ישראל כמו אויר צפת להשיג עומק חכמת התורה, והנפטר ונקבר בחברון במות שנפשו זוכה לעלות לג"ע בלי שום עכוב. אהבתו לציון גדלת כ"כ עד שחפץ להשתקע שם, אך אשתו מנעתו מזה ונסע עמה בעל כרחה בתנאי שאם תחפוץ לחזור יגרש אותה ובאמצע הדרך רצתה לשוב לארץ מולדתה והוא נתן לה גם פטורין את"כ התחרטה והפצירה בו לשוב לקחתה לאשה וללכת עמו לא"י, ומלא חפצה אך אחרי שהתעכב שם כחצי שנה הוכרח לעזוב הארץ הקדושה ולשוב למקומו הראשון, וסיבה היא כי

לא מצא שם עוזר וסומך בידו „ועזר כנגדו" (אשתו) מצערת אותו. ואף כי היה סופר סת"ם לא יכול למצוא פרנסה מלאכתו מפני שהיתה הסכמה בידם בצפת שלא להוציא ס"ת לחו"ל. הוא חזר למדינת פולין ונתקבל למגיד מישרים בעיר בראהילוב, ונפטר שם בערב פסח שנת תקנ"ח ונח נפשו בשנת נ"ח ליסי חייו.

בספר הזה נתוספו פרשיות שלמות ממסעות הקראי שמואל בן דוד יעמש"ל (עיין במקומו), ולא נדע אם להאשים את המחבר בין מגבבי דברים (פלאגיארי), או להאשים את הסו"ל שפרו שעשה כן כדי לשבח את מקחו. כי הנוסע ר' שמחה לא היה בירושלם חברון ושכם ולא במצרים, כי גם בתזירתו הלך בודאי דרך קונשטנטינופול, אך הוא אומר כי הלך דרך מצרים, וכל הדברים המובאים בספרו אדות המקומות הנ"ל לקוחים ממסעות הקראי הנ"ל, וכדי לרמות את הקוראים מחק לפעמים את הזמן שרשם הקראי בכואו למקומות הללו, והחסיר מה שנוגע לקראים ביחוד, ובמקום „רבנים" הגיה מסדר הספר „אחינו בני ישראל", ובמקום „תפלת הצהרים" שהוא סגנון הקראים תיקן „תפלת מנחה" ועוד שנוים כאלה עשה בערמה כדי שלא ירגישו הקוראים שכתבם קראי. כמובן חסרים פת ההוספות האלה.

הקדמה

בעזר העוזר המנחם אותי מינוני והמרחם על יתוש קטן כמוני, אספרה חסדיו אשר חננני, ורב טוב בעל כל אשר נמלני, והוציא אל הפועל מחשבתי ולקיים נדרי אשר מנעורי נדרתי לנסוע אל ארמת אבותינו, ואל אחוזת נחלתנו, ולהצטער בצער החרבה והשוממה ולדרוש בשלומה. ומשום חיבת הקדש ולכבוד השם הנקדש אפרש שירתי ואעלה על הנייר צאתנו ובואנו, אני ועזרתי (אשתי), לנחלת אבותינו ומפני חטאינו נלינו מארצנו ושוב חזרנו לארמה זרה, וברוח נכאה קוה קוינו והשם אתנו לחזור ולעבור, ושם נקבר בשיבה טובה באהבה רבה — במה אכף לעבור למלך הכבוד, על אחת מאלפי רבואות חסדים גמולות ונפלאות? הרועה אותי מעודי ועתה מגן בערי ולנצח יהי עמדי וביותר בדרך רחוקה עשה עמנו צדקה ורחמים ביציאתי וכפלים בחזירתי. ואמרו חז"ל ארבעה צריכין להודות, כ"ש עלינו לשבח שיר ידידות שארבעתם אלו עברו עלינו ולא נתנו אלהים להרע עמנו. אנא השם, יסורין ימרקו עונותי ולא ינוכו זכויותי וקציתם אערוך כזה הכרך, ואספר קצת הרפתקאות ומקראות והתלאות ותחלואות. זה החלי, שבח לאלי אייליי וחייליי

א

ויהי בנסוע אני ואשתי, בשנת תקכ"ר כ"ז אייר, מעיר זאלאזיץ הסמוכה ארבע פרסאות לבראר[1] עיר נדולה במדינת פולין, באנו לשלום ער עיר סניטין בקצה נבול פולין, ומשם דרך ארץ וואלאחי[2] כי קרוב הוא, ונסענו ליאס[3] ומשם לנאלאץ[4] היושבת על שפת הנהר טונא[5] הנופל בים השחור הנקרא בלשון רומי מארע נינרוס. ומזאלאזיץ לנאלאץ לערך ששים פרסאות ביבשה נסענו בעשרה ימים. והיהודים יושבי נאלאץ חשובים ונדיבים ונומלי חסד, ונתנו כופר נפשי הנקרא בלשון ישמעאל חאראטוש, והוא מס למלך ישמעאל מכל עני שלש אהריות, תחות הכיע, וכל אריה הנקרא ליבו מאלר ובלשונם נקרא נרוש הוא ארבעים פארעם, נם הכינו לנו צידה פת נחתום שנתיבש בתנור הנקרא בלשונו סוחארעש ובלשונם נקרא ביסקוטס[6] (וכן הוא בש"ע סי' קס"ח סעיף ז'), וגם נתנו שאר מזונות יין ושמן ויין שרף, ועשינו מרקחת. ובער נפש עני אינו צריך לשלם שבר ספינה רק טאלר אחד, ואני הוצרכתי לשכור חדר מיוחר בספינה בשותפות עם אחר מאחינו ר' אורי מליטא מק"ק ווילנא שעבר ג"כ לא"י ונתנו יחד י"ב טאלר, שיהיו הנשים והמטלטלין פנימה בחדר ולא יראו החוצה, כי דרך נשים בארץ ישמעאל לישב בהצנע בעת שהפלינה הספינה בים מנאלאץ אברה אשתי ששה אריות ואמרנו נם זה לטובה. ובמו רבע שעה אחר זה היה לאשתי נם נרול, כי דרך עובר ארחות ימים, ספינה בבואה לשלום למחוז חפצה משמיעים קול למרום ע"י הכלים הנקראים ראר ביקס לאות שמחה להודיע לעיר שבאה ספינה ממרחק, ומיר שעקרה ספינה שלנו ושטה על פני המים באה לקראתה ספינה אחרת ממרחקים והשמיעה קול ע"י ראר ביקס, ומיר צעקה אשתי ונפלה על הרצפה שבספינה, ויפנו אליה וימצאו חתיכה מן הכלי שהיה בתוכו טאבאק שמריחין, והוא נתחב בצעיף שעליה, והכלי ההוא נפל בזכל ונאבר, ויהי באשר טענו ומלאו את הראר ביקס עם הזבל יצא הכלי עם הזבל מן הראר ביקס וברוך השם שלא הזיק לה כלום, כי עבר סמוך לה

הן אמת יהנה חבי, כי עיקר המניעה שלא זכיתי להשתקע בא"י אשתי נרמה, שנסיעתה היתה בעל כרחה, ובכל הדרך היתה מיללת עלי ונט לא רצתה לקבל ותנאי היה בינינו בעורנו בזאלאזיץ להניח הספרים וכלי ביתי אצל כני יצ"ו על תנאי, שאם תעבור אשתי עמרי אז יהיו הספרים והמטלטלין ירושה לבניי, ואם לא תעבור או תחזור באמצע הדרך ושבה אל ביתה יהיו המטלטלין לכתובתה ועור אתן לה עשרה ארומים חוץ מבנריה השייכים לנופה ושאר חפצים. — ויהי כאשר באנו אל המלון

בגאלאץ נתנה עלי בקולה ולא רצתה לעבור משם ואילך מאחריות הים ואימת האומה, ואז קבלה נט ואני אמרתי יעבור עלי מה ואעבור, ומאהבתי קרושת המקום ברוך הוא וקרושת ארמתו עזבתי אוהבי ורעי וקרובי ומיודעי ובניי הנאהבים ונעימים, גם עזבתי אשת נעורים ועשיתי לה כנימוס ופטרתיה לשלום כפי התנאי ויהי אך יצוא יצאתי ליטול כתב תאראטוש (תעורת פרעון המס) כו ביום שנרשתיה, חזרה ותבך ותתחנן לי לשוב לקחתה להיות לי לאשה, ולא נתנה השב רוחי על שמלאתי חפצה וכנסתיה בחופה וקרושין כרת משה וישראל. ותלך התיבה (הספינה) על פני המים כנהר טונא כיום השלישי ל' תמוז. יהיית א' של אחריו באנו אל באנאו, שהוא מקום שנופל הנהר טונא בים. ומצאנו שם ספינות רבות שעמרו שם. גם ר' נחמן הראראנקער ז"ל ור' מענרל מפרימשלא ושאר חביריהם ונשיהם ובניהם כלם עמרו פה להמתין ער עת רצון מתי תובל הספינה לעבור מהנהר ליס. ולא כל העתים שוות לפי שהים והנהר מתנגרים זה לעומת זה מערכה מול מערכה באיש מלחמה עם רעהו, ועי"ז מעלה הים שרטון והמים מעלים את החול שבקרקע הים ונעשה הר מתחת למים, ער שאי אפשר לעבור שם ספינה, שההר מפריר בין הנהר לים, ער כי יעבור אלהים רוח על הארץ וישובו המים של טונא וישקוט הים מזעפו, וההר של חול שבתחתית הים מתפשט מתחתיתו ונעשה מישור, וצי אריר יעבירנו בלי מונע ובלי פנע

על נהר טונא שם ישבנו גם בבינו מן צער צינצארין[1] הם יתושים הנרלים על הקנים שעלי שפת הנחל מזה ומזה ושולטים על האדם משקיעת החמה ער הנץ, ויש תקנה להם שעושין אהלים מפשתן להחבא מהן וישנים כל אחר באהלו, ומצוים לקנותם בגאלאץ בחניות. ונתעכבנו שם מן ח' תמוז ער כ"ב בו, וביום כ"ג באנו על הים, והיינו על הים ער כ"ז תמוז שלשה ימים הראשונים קבלנו צער מאויר הים והוקיאנו כמה פעמים ולא אכלנו רק רברים קיוהים המפקחים את הלב להשיב נפש בנון מרקחות וכרומה. ויש מאחינו שלא הזיק להם שנוי האויר של הים כלל, גם הילרים לא הרגישו צער מאויר הים וביום ו' כ"ז תמוז באנו לקוש־טאנטינה היא סטאמבול, ושכרנו ספינה קטנה להעבירנו אל היבשה, ומהיבשה שכרנו העומסים על הכתף שישאו מטלטלין שלנו לאכסניא והיהורים נושאי הסבל לא הכירו לשוננו אף בלשון הקרש וכן אנחנו אין מכירין בלשון הספרדי ואפילו בלשון הקרש בהברה שלהם, ואין מליץ ביניני, לכן הוליכונו לחארש הנקרא בלשוננו "הקדש" מקום שהעניים לנים שם בכפר באלאט שבסטאמבול. והיה עת ערב שבת כין השמשות. ואף שאחינו אנשי גאלאץ נתנו לנו כער מס (חאראטוש) וגם צרה עשו לנו, בכל זאת הוצאתי מגאלאץ לסטאמבול י"א טאלר, ואחר הקאות מאויר הים והוצאתי את בלעי מפי נסתמו מעי ולא עצרתי בת, והייתי נעצר שבעה מעת לעת מיום כ' ער יום א' ער"ח אב והשם ברחמיו שלח לי רופא נאמן איש יהורי ויתן לי סם בפי, ולא מתי לשחת ולא חסר לחמי כעה"ש

הערות:

[1] Brode [2] Wallachia [3] Jassy [4] Galatz [5] Donau=Danube. [6] Biscuits [7] Mosquitoes.

ב

קושטאנטינה היא סטאמבול, קרית מלך רב, כי בה רר מלך ישמעאל, והיא רומי זעירתא כמ"ש בתקונים (תיקון ל"ז), ושם חפר אלכסנדרוס מוקדון [תעלה] באמצע העיר ומשך הים דרך העיר מפולש וחוזר ונופל בים [ונחלקה העיר לשלשה חלקים] והם עיירות גדולות סמוכות ותכופות בחומה אחת זו לזו, וברך כלל נקראות סטמבול וכל הכתים עם"י הרוב הם שלש קומות זו על גב זו ושמעתי שיש לערך ארבעים כפרים בסטאמבול וכלם הן עיירות וקהלות קדושות יהורים למאות ולאלפים, כה יתן ה' וכה יוסיף עליהם ככרכת משה ע"ה ועיקר עיר סטאמבול היא רובלת של סוחרים מכמה אומות ושלוה לילך בכל המקומות בכפרים ועיירות, וגם אנשים שלנו הולכים בכל מקום ואין פוצה פה ומצפצף, ואררבה אפילו שר גדול יורה לנו הררך אשר נלך בה ושם מבואות גדולות, וכל מבוא מתחלק למבואות קטנות, ומשם יפרד לחצרות, וכל חצר לבתים רבים, ויש חצר מחמשים בתים ויותר או פחות, וכן מכפרים. אורך ורוחב של סטאמבול עם הכפרים שעל שפת הים מזה ומזה לא ירעתי שיעורו, אבל הוא מהלך כמה ימים

"מזרה ישראל יקבצנו". מזרה הוא מספר רנ"ב לגירוש שפניא, שנתגרשו חמשים אלפים יהורים ספרדים מלבר נשים וקטנים ועברים, ונשארו עשרים אלפים בארץ המערב פנימי וחיצון, ועשרת אלפים בסטאמבול, וגם עתה יש בסטאמבול עשרת אלפים בעלי בתים יהורים ועשרים אלפים במצרים ושאר ארצות, כך סיפר לי ר' ראובן בק המרפים ויש בסטאמבול חכמים גרולים, וחכם הכולל שבסטאמבול הוא ר' אברהם מיוחס והשני תחתיו ר' יצחק ירושלמי, והשלישי ר' שלמה אלפנראדי, ושלשתם

חתומים אצלי במליצה לצפת תוב"ב ולא הועילה כלום, ותחתיהם יש בתי רינים בכל כפר וחכמים גרולים וחסירים ואנשי מעשה ער אין מספר ובתי רינים יושבים בעירות בזמן המוגבל ומי בעל דברים ינש אליהם. וכל חכמי הישיבה נאספים ואני הייתי עמהם ביום ה' בבית מרדשו של ר' לוי חתן ר' דוד זאנאנש עם חכמי ישיבה, והיו עסוקים ברמב"ם ונשאו ונתנו ער זמן מנחה גרולה וחתפללו והלכו להם. ור' לוי לא היה בביתו, ואמרו שהוא שותף של הוויזיר[1] שר הצבא ישמעאל, וצריך להיות בבית עושי מטבעות שקורין מינץ[2], ובלאו הכי אי אפשר ליכנס לשום בית של איזה גביר, כי על פי הרוב החצרות סגורות ושומר החצר מבפנים ואינו מניח להכנס. — ויהי בשמעי כי ר' מענרל וחבריו קבעו דירתם בעיר אחרת הנקראת האשקי גם אני עקרתי רירתי מבפר באלאט ושכרתי דירה בהאשקי, והייתי דר ברירה אחת עם ר' נחמן ז"ל ור' ליב מלוניץ. ונם שם לא הונח לנו כי נפל רבר (ננף) — בר מנן — בהאשקי גם בחצרנו וה' מלטנו, ועקרנו דירתנו משם לכפר ארטיקאי. ואחינו קנו בסטאמבול כלי אכילה ושתיה של נחשת להביא לא"י, ובנרים של משי וצמר נפז לבן. נם אני קניתי כלים לצרכי. וישבנו בסטאמבול מן כ"ז תמוז ער י"ח אלול, לפי שהוצרכנו להמתין על ספינה ששוכרים הקהל של סטאמבול בכל שנה מרב החובל להוליבם לארץ הקרושה, כי כן דרכם בכל שנה, ובל ספררי ירא ה' והיכולת בירו הולך לא"י פעם אחת בימי חייו, ומסבב והולך על קברי אבותינו הצריקים והחסירים, וגם הנשים הולכות ומסבבות, ומוסרים עצמם בכל נפשם ובכל מארם, ויחשב להם לכפרת עון כמו שנאמר וכפר ארמתו עמו, וחוזרים לעריהם ולבתיהם, ויש מהם הולכים להשתקע שם ער יום מותם לכן אף שיש ספינות אחרות ההולכות ממצרים לא"י בכ"ז המתנו עליה משום זכותא דרבים ולצוות זה לזה ומאימת אחריות הנכרים וכה משפט המקומות שבספינה: לכל אחר נרשם מקומו כמו אמה וחצי רחבו ושלש אמות וחצי ארכו, ובמרור התחתון לא היה רק סחורות ומטלטלין, ובמרור האמצעי שקורין האמבר[3] היינו יושבים בקרן זוית והאמבר הזה היה מלא כולו נפשות ומטלטלין, ונתתי שכר ספינה בערי ובער אשתי כ"ב טאלר, י"א טאלר לכל נפש, ואפילו בער קטן צריך ליתן. ור' מענרל נתן ט"ו טאלר בלא חרר, ור' פרירל שהיה לו חרר מיוחר נתן שבעים טאלר. ואותם שבמרור העליון נתנו יותר ועל הספינה הגרולה עמרה ספינה בינונית הנקראת סאנרל, ועליה ספינה קטנה ממנה הנקראת קאיוט[4] וכולן מלאות נפשות אנשים ונשים קרוב למאתים נפשות מאחינו האשכנזים היו כ"ט נפש, ויהורים ספרדים היו ערך מאה ועשרה לכר מישמעאלים ומשאר אומות. ובשמשכירין מקומות הספינה מכריזין בכל בתי כנסיות: הרוצה לעבור לא"י יכין צירה לררך וכל צרכיו כי ביום פלוני ופלוני הספינה זזה ממקומה, ומביאים סחורותיהם ומזונותיהם תוך הזמן קורם שתסע הספינה, ולא נתמלאה הספינה ער י"ז אלול. אבל לראבנו היתה נגבה להספרדים מן התיבות לערך מיליון (פארעס). וכאשר באו לנמל יפו שהוא נבול א"י הוציאו מהאמבר התיבות והסחורות ולא היה להם פנאי לראות מה שבתוכם, ובשבאו לירושלם פתחו וראו שנגנב לערך מיליון, ותבעו את רב החובל בערבאות שלהן, ונשבע ונפטר.

ותרם התיבה מעל הארץ בי"ח אלול, ומיר כשהתחילו להשמיע קול בראד ביקס החלו הספררים לשיר בשירים ותשבחות לשמו יתברך בקול שמחה והודות והלל בלם כאחר, ושיר המעלות לרוד באומרים לי בית ה' נלך. ואמרנו וענינו אחריהם כי על יום טוב באנו לאבינו שבשמים חי וקיים, אנחנו מבני עם יחירו. והיתה קול המולה גרולה שאין לשער, ויש מחם בכו בכי נרול, וה' הצליח ררכנו שהיתה הספינה מתהלכת לרוח היום בנחת ולא ברוח סערה. וראינו מרחוק עיירות ער אין מספר באיי הים, וביום חמישי באנו נכח עיר סטאנקו והיא באי אחר על הים הנקרא כאם[5], ושם נתעכבנו מעת לעת, שהוצרך הקאפיטאן לתת מכס בערנו שבע מאות אריות. אצל הנמל עומר מבצר אחר ואצלה עיר קטנה נעימה וצומחים סביבה תפוחי בינא הנקראים פמרנצין ואילני ציטראנין והנמון אחר יושב בה מיונים ויש לו הכנסה חמשים אלפים פיאסטרי הוא חמשת אלפים זהובים פוליש, ואחר כך החזרנו להקאפיטאן המכס איש לפי ערכו, וערכו עלי חמשה טאלר ועור א) ויש מאחינו עברו מהספינה אל ספינות קטנות אל העיר ונתנו שם בשר ויין ושאר מזונות כי שם יהורים הרבה. ומשם באנו נכח העיר ראדום[6]. לפנים היה שם אליל לשמש (עי' ס' המעריך לר' מנחם רי לוזאנו ע' ארורו שהיא לרעתו רורום), ועתה אוריע את שאהבה נפשי כי כבר נעקר הצלם הזה מן העולם, יהי רצון מלפניך ה' שתעקר ע"ז מכל מקומות מושבותינו ראדום או רהאדום היא אי קטנה בים הנרול, הקיפה שלשים פרסאות והיא רחוקה מאסיא הקטנה שתי פרסאות. הרים סביב לה והיא ארץ חטה ושעורה ותבואות לרוב. לפנים היה יינה משובח בכל ארצות הקרש. ובעת אנשי מצרים קונים בה עצים להסקה. הסוחרים מקושטנטינה בונים בתוכה אניות וספינות ובורניות נרולות, על תנאי שאם לא יצלחו עור לעשות את מלאכתן במים יחזירו אותן לאנשי ראדום והם

ישלמו להם חצי דמי מלאכת הבנין של הספינות העצים הצומחים שם נקראים ליננייס ציפרים פי׳ עצי קפריסין ונקראים עצי שושנים בעבור טוב ריחם, וגדלים שמה לרוב כמו עצי יער. לפנים היתה אי ראדוס תחת ממשלת היונים, ומשנת שב"ו לאלף הששי (1566) תחת ממשלת הישמעאלים ויש בה עיר אחת נקראת נ"ב ראדוס והיא עיר ואם באי הזאת, ועומדת בערבה אצל הר גבוה ומוקפת שלש חומות, ובתיה בנוים כמו בניני ארץ איטליא ורבים יושביה הנמל של האי הוא חזק כאר ובטוח גם יפה, ויש בה נמל לספינות קטנות הנקראים גלירין, ותחתיו נבנסין הרבה ספינות. בתוך העיר דרים יהודים וישמעאלים, והנוצרים יושבים בחניות בתוך העיר כיום, ובלילה אסור להם ללין שמה בקנס נדול, וצריבים ללין במנרשי העיר ושבוים יושבים במבצר העיר. ראדוס העיר היתה מפורסמת בעבור תפארת בניינה ויופי חוקיה והיתה כושב התבונה, עד שאנשי רומי היו לומרים שם דעה והשכל אליל השמש עשו להם למחסה על האי הזאת, ונעשה מנחשת נבוה תשעים אמה, והיה עומד אצל הנמל, ושתי רנליו על שני שיני סלעים, ומרחב ביניהם חמשים זרתות, וספינה עם תורן נבוה יבלה לעבור בין שתי רנליו והיה בנוי בתבנית ארם נדול בענפים. אצבעותיו עבות מקורות בית הבר, והיקף נודלו שלש אמות, ונופו חלול ונתמלא אבנים ועפר להבביר מצבו שלא יפול מרוב נבהו, ולא עמד רק ב"ו שנים ואח"ב נפל על ידי רעש ורעידת הארץ, והיה שובב שמונה מאות ושבעים שנה על הארץ ואין מקימו, וזהו שאמרו חז"ל (ירושלמי, ע"ז, פ"נ) לית הדא פליגי על רבי יוחנן דאמר ע"ז שנשברה אסורה, ובן סברנן מימר אם בשאינו עתיד להחזירן לבניין דברי הבל מותר, עב"ל והאמת היא שהיה מונח תת"ע שנה ולא השיבו על בנו, עד שלבר הבליף מארץ ערב ושמו מאביא את האי ראדוס בשנת תי"א לאלף החמישי (1651) ומבר את הנחשת של האליל ההוא ליהודי אחר וטען ממנו משא תשע מאות נמלים, ומשא נמל אחר הוא שמונה מאות לטרות ורוב נוף האליל נפל לים, בן יאבדו בל הנלולים מן הארץ — מראדוס ואילך לא ראינו איים בים ולא שום מקום רק שמים וים ובבל הדרך התפללנו עם הספרדים במנין. והספרדים השבימו קודם אור היום לומר סליחות בצבור כמנהגם באלול. וביום אובלים ושמחים וטובי לב, ויש מהם דלא פסקו פומייהו מנירסייהו — הנותן בים דרך נשב רוחו הטוב להניחנו בדרך מישור והביאנו לשלום בערב ר"ה אחר חצות היום ליפו תוב"ב, ובעונותינו הרבים היא עתה בפר של נברים ערביים. רק בעת פרעון המכס בא בעל המכס ממצרים ליפו והוא יהודי, בי המכס מניע למצרים. ובעו"ה שרים ישמעאלים מושלים בירושה מאבי אביהם ולהם בפרים ועיירות נדולות במו המושלים בפולין, ובעל המכס קונים מהם הזבות לנבות. והמושלים נותנים מס למלבים ובמה מושלים יש להם חלק בארץ ישראל ובעבו שר העיר מושל מאבותיו ובנו מושל בצפת אני הייתי בעבו אצל הקונסול של מלך צרפת ואמרו לי שיש עוד קונסול למלך אנגלטירא[7], ונוטל היהודי בעל המכס ביפו מבל נפש ל"נ נרוש שהם ל"נ אריות. והערבים היושבים ביפו הם רשעים, ומקדם היו לוחצים באבזריות ודחקות את היהודים העולים לירושלם ובאים באבסניות שלהם, עד שנדב לבו של רבי יעקב ב"ר רוד זאנט ובנה בית חומה לאבסניא והוציא עליו במה אלפים, ואז היתה ליהודים אורה ומנוחה ומקום ללין ובבל זאת הערביים הדרים שם בל השנה אין מניחים ליהודים העולים מן הים ליפו לנוח באבסניא זו רק שלשה ימים ויפו היא מהלך מעת לעת לירושלם ואין מקום אחר קרוב לירושלם במו יפו במ"ש במלכים ורה"י שהארזים לביהמ"ק היו מעלים לירושלם מן הים דרך יפו

הערות:

א) סך הכל שנתן הקאפיפאן שבע מאות אריות להנמון החזירו לו הנוסעים, ועל חשבונו עלה חמשה מאלר

[1] Visir [2] Mint [3] Middle deck [4] Cabin [5] Stanko, Cos [6] Rhodes [7] England

ג

וישמעו את הקול ביפו מן הראר ביקם שבספינה, ומיד באו הערביים מיפו בספינות קטנות במרוצה אל הספינה להוליך את הנפשות עם המטלטלין אל היבשה והיו חוטפין את הנפשות במו שבוין ובל הקודם זבה, וצריך ליתן להם בער ההובלה זו מה שלבם חפץ ורצו לחטוף אותנו נ ם בן ולהבות אותנו לעבורנו בעל ברחנו, והיינו מתחבאים בהאמבר בחורין ובסרקין והיינו צועקים „עבו", „ציידא". ר"ל שאנו נוסעין אל עבו ואל צירון ולא ליפו, וה׳ הצילנו מידם והספרדים עלו מן הים ליפו ומשם לעלות לרנל לירושלם, ועזבו בספינה בליהם שהם חביות של עץ למים ובלי חרס ובדי יין ושמן וברים ובסתות על סך יותר מחמשים אריות, בי אי אפשר להוליך דברים אלו על בהמה ביבשה ונסעו הם למנוחה ביפו, ויעשו הספרדים מנין בר"ה ולא היה להם ס"ת בי לא לקחו ס"ת

עמהם מסטאמבול, לפי שהספרדים אינם מטלטלין ס"ת ממקום למקום משום בבור התורה במ"ש בזהר פ' ויחי. והוברחו הספרדים לשאול ס"ת מרבי נחמן ז"ל לקרות בה בר"ה ואנחנו לא קמנו איש ממקומו לעלות אל היבשה, אף שעמדה הספינה מיום ד' ער"ה עד יום א', כי מיד בשילך איש אפילו פסיעה אחת ביבשה צריך ליתן ל"ג גרוש לכן נשארנו בספינה, כי מחוז חפצנו הוא עבו, ומשם דרכנו לצפת או בטבריא לדור שם אך היתה הרוחה לנו בספינה אחרי שיצאו הספרדים ויבולנו להתהלך בה לארבה ולרחבה ואין מערער ברבר. ומקודם בשהיו הספרדים עמנו לא יבולנו לנטות ימין ושמאל והוצרך בל אחד לצמצם עצמו במקומו הנרשם לו, שלא יסיג נבול רעהו המקום צר ונמוך רק חצי קומת איש. ובאשר רצה אחד מאתנו לעלות דרך ארובה היה הולך על נחונו ער הארובה ושחה לארץ בטנו ועתה שבח לבורא, כי הרחיב ה' לנו ואנחנו עשינו מנין על הספינה בבית הקאפיטאן והתפללנו במנהגינו, גם שופר היה אצל ר' מענדל שלקח עמו והמנויין הם אלו: ר' נחמן הראדענקר ז"ל, ר' מענדל מפרמישלא, ר' פרידל, ר' דוד ב"ר מענדל מפרעמישלא, דבי וואלף, רבי ליב מלוניץ, רבי ישראל, ר' יוסף, ואני שמחה. ומאנשי ליטא דבי צבי, רבי אודי ורבי יוסף ורבי חנן מווילנא ושלמה, ופסח שהיה מליץ שקורין טאלמאטש[1], לבד מאנשים וטף גם במה ספרדים שרצו להשתקע בצפת עמדו ונשארו עמנו בצום גדליה זזה הספינה להוליך אותנו מיפו לעבו, והוא מהלך שש שעות ורבי צבי מליטא הלך בחזירתו מא"י מעבו ליפו רק בלילה אחד, אבל אשמים אנחנו ורטאנו לה' ויאמר ויעמוד רוח סערה ותרומם גליו, ויחתרו המלחים לנשת ער עבו ולא יבולו, כי הים הולך וסוער מאין הפוגות מיום א' שהיה צום גדליה ער י"ב תשרי בערב, ובמה פעמים היינו בגבול פלשתים סמוך לעיר עזה ושם יהודים וביום הכפורים לא היה אפשר לומר התפלות בעמידה רק בישיבה או שביבה, כי הספינה נעה ונדה עלה לשמים וירדה תהומות שטה על הצר והפבה עצמה לצד אחר, והאנשים יחונו וינועו בשיבור ובל חבמתם תתבלע והלחם אזל מבלינו ומים אין לשתות ובמעט אמרנו ננזרנו, הן גועגו בולנו אנחנו ובהגיע יום ב' י"ב תשרי, בראות ר' נחמן הצדיק נ"ע שבלתה הער חלילה והוא עמנו בצרה, קבץ מנין עשרה שהיו מפוזרים בספינה זה בבה וזה בבה, ונטל ס"ת בזרועו והתפלל בלחש מעט, ואמר אם ח"ו ננזר עלינו בבי"ד של מעלה שנאבר מן העולם, אנחנו בי"ד של מטה עדה קדושה בצרוף הקב"ה ושבינתיה אין אנו מסבימים לגזרה זו ויהי רצון שתבטל הגזירה, ועגינו אחריו אמן, והלבנו איש למקומו בכפינה, וצוה לנו לומר תהלים, ובמו שתי שעות אה"כ עלה אחר מעברי הקאפיטאן על ראש התורן ויאמר אני רואה ע"י בלי המחזה את עיר חיפא והיא מא"י ושם מעט יהודים ויקרא אלינו רב החובל ויאמר זה דרבנו לעבו, ובקשנו פניו שיוליבנו לחיפא ומה לי צפת ומה לי חיפא, אידי ואידי א"י ניהו, ובלבד שנהיה נצלים מן הים ונבוא אל היבשה בל עוד נפשנו בנו ויען הקאפיטאן ויאמר אי אפשר לקרב אל חיפא מפני האבנים הגדולות שבים ובשתינע הספינה באבנים תשבר ואחר שעה אחת אמר העבר היושב למעלה בי הוא רואה את הר הברמל והוא גבוה ער לב השמים וארוך מאר. אז אמר לנו הקאפיטאן שאנחנו קרובים לעבו ואחר חצי היום גבו המלחים מבל אחד באקשיש שהוא כיעות מתנה בער הבשורה. וכאשר באנו לתחום עבו הלבה הספינה לאט לאט ער סמוך לשקיעת החמה ובאנו נובח העיר ותנח התיבה בחרש השביעי בי"ב בו. ויהי כאשר שמעו אנשי עבו את קול הדאר ביקס, וירוצו בחפזון בספינות קטנות אצלנו להעבירנו מן הבודני הגדולה לנמל עבו, ויחטפו אותנו עם המטלטלין והעלו אותנו אל היבשה ונתנו בער ההעברה בערי ובער אשתי ל"ב פארעס ואנחנו נמלטנו מן הים בעובר הנשמט מרחם בלי נזק ברוך ה' בי הפליא חסדו עמנו בעת ביצור — עיר עבו בתוך בשופטים (א' ל"א), ויושבת על חוף הים ובעל תוספות יו"ט (גיטין פ"י משנה ז') בתב דעתו דעבו א"י היא, וראיתי שעושין יו"ט רק יום אחד, וקבלה בידם ששלוחי בי"ד הגדול היי הולבים ער עבו, ובבל זאת אצליהם בספק א"י, וביליבין המת לבפר יציב שהוא שתי שעות מעבו, ושם מעט יהודים במו עשרים והם עובדי אדמה והוא א"י ממש. והוצאת הקבורה לבל הפחות עשרים אריות מעבו ליציב ואם אין פנאי להוליבו ליציב בנון שמת בערב שבת או שאר אונס, או אם הוא עני קוברין אותו בבית הקברות שבעבו עבו נזכרא בפר, כי בל עיר שאין בה עשרה בטלנים ובו' זה הבלל בל עיר שאין בה חבמי ישיבה אפילו גדולה באנטוביא הרי היא בפר, אך באמת היא עיד גדולה ורובלת עמים, ובאים בה סוחרים ערביים ממצרים ואיטליא וצדפת ומארץ המערב ואיי הים. היהודים אשר שמה הם ספרדים אנשים רחמנים מאד ובעלי תורה, אך ורק מעטים הם ועניים. והם לערך ל"ו בעלי בתים ומתפרנסים ממלאבת שמוק לער[2] וחוטי משי והפקיד שלהם שהוא הנגיד וביצוה על צרבי הקהל ושמו מעלה נסים, במו אצלנו רבי ניסן, והוא איש תם וישר ונאמן וירא אלהים ועשיר, ובל המעות ששולחים מאשבנז ופולין באים לידו והוא מוסרם לבל מי שנשלח לו.

והנה אנחנו בקודש כנגבול א"י נסענו מזאלאוויץ עד עכו מכ"ז אייר עד י"ב תשרי, אך המצליח דרכו יכול לבוא בכ"א יום ביצד· אני ואשתי נסענו מזאלאוויץ עד נאלאץ ביבשה בעשרה ימים, ואיש אחר הבא אחרינו הלך מגאלאץ עד סטאמבול בשני ימים· ואנשי סאטנוב עברו בתשעה ימים מסטאמבול לצידון והוא למעלה מעכו — ויהי כבואנו לשלום לנמל עכו באו ההמון אצלנו עם פת נחתום ומים ושאר משקים, והיינו עטופים מרעב ועייפים וצמאים, וקנינו מהם להשיב את נפשנו, ואכלנו ושתינו כיד ה' הטובה עלינו ובא פקיד העיר מעלה נסים הנ"ל וצוה את נושאי הסבל לישא כל המטלטלין שלנו לחדר אחד הסמוך לים ונעל בפניהם כראוי והעמיד שומרים בלילה שכבר שקעה החמה, ואותנו צוה להוליך לחצר שלו המוקף חומה, ואמרו שזה החצר עשוי לכבוד אכסנאים הנוסעים מחו"ל לארץ למלאות חסרונם כי בעכו לא נמצאים פונדקאות להשכיר לאורחים, ולפנים לא היה לאכסנאים מקום ללון ולהנפש ולמחרת ביום י"ג צוה אותנו לילך אל החדר שכבו המטלטלין וכל אחד היה מכיר את שלו ונוטלו ונושאי כתף ישאו את המטלטלין של כל העם ואיש על מקומו יבוא בשלום אח"כ צוה לנו לתת איש כופר נפשו ושבר השומרים והנושאים, ונתתי בערי ובער אשתי שני ארומים זהובים מעות ישמעאל והם ששה אריות וחצי ועוד שלשים פארעס ור' נחמן ז"ל ור' מענדל ור' אורי מליטא שכרו גמלים וחמורים בו ביום בערם ובער ביתם ונסעו מעכו מהלך יום אחד לטבריא ואני וחברי נשארנו בעכו ושברנו בתים לחוג את חג הסוכות יום אחד, ולא היתה לי סוכה והייתי עם אנשי ליטא בסוכת הקהל הנעשה בעזרה של ביהכ"נ וביום א' ד' סוכות שכרנו גמלים ופרדות וחמורים לנסוע מעכו לצפת, ואני ואשתי רכבנו על שתי פרדות ומטלטלין שלנו קשורים מזה ומזה מצדי הפרדות· ושכר הבהמות נתתי ארבעה אריות וארט אחד שהוא עשרה פארעס לכר ר' פרידל שנסע לטבריא ויצאנו לשלום מעכו אחר חצי היום, ובעלי החמרין מחמרין אחרינו וכל הדרך הרים וגבעות ואבנים, ומראה הקרקע של א"י ארמדמת או לבנה, ושמעתי שיש נ"כ ארמה שחורה כמו אצלנו וכמו שתי שעות בלילה פרקו המשאות מעל הבהמות ונתנו להם תבן מחותך עם שעורים לאכול, ואח"כ חזרו וטענו המשאות על הבהמות והלכנו כל הלילה ויאר לנו הכקר בצפת ואף שפרענו המכס בעכו הנצרכנו לחזור ולשלם מס בצפת ולא נתנו לנו לבנות בעיר עד שלקחו המכס המגיע מכל אחד. ואני נתתי ארום זהב פוליש ועוד כמה פארעס וקורין המכס מעות קבורה של א"י, ושמעתי שגם בסטאמבול צריכין ליתן מכס, אך בחמלת ה' עלי מחלו לנו ההוצאה מזאלאוויץ עד צפת ועד בכלל היתה תשעים וחמשה אריות· וכמדומה לי שאחר שנותנין פעם ראשון המכס בצפת שוב אין נותנים שום מכס או הארטוש עד עולם ובשאר עיירות שבא"י לא שמעתי אם נותנין מכס או לא

הערות:

[1] Interpreter [2] Jewelry

ד

צפת נזכרת בשופטים (א' י"ז) ורהי"כ (י"ד ט') א) והיא בגליל העליון שכמשנה (שביעית פ"ט) ויושבת כשפולי ההר באורך מצפון לדרום ושער העיר בצפון העולם, ואנחנו עלינו מעכו על ההר דרך מערב העיר. ויש שם לערך ארבעים או חמשים יהודים בעלי בתים, ולפנים ישבו שם שבעת אלפים בעלי בתים יהודים, וזה חמש שנים ב) שהיה הרעש וינועו אמות הסיפים מקול הרעש, ונפלו מאתים חצרות ובכל חצר כמה בתים ומהם ערו ער היסוד ויש שנשארו שלמים, ומתו לערך מאה ועשרים נפשות, ומצאו כמה ת"ח נהרגין ופניהם על ספריהם ונם החסיר נהרג ביניהם והרעש היה שעה אחת ויותר קורם אור הבוקר, וכשפקחו הגלים והמפולת הוציאו כמה נפשות ועורם בחיים· ואחר כמה ימים חזר הרעש ונהרגו עור לערך עשרים נפש והיהורים אשר נשארו בחיים לא היה להם מקום לדור בצפת כי נחרבו כל הבתים והחצרות ונשארו רק בתים מעטים, ולכן נתפזרו היהודים למדינות אחרות, ונשארו בצפת רק ארבעים או חמשים בעלי בתים ויש מהלך שש שעות מצפת לטבריא, ויש כזו מה שאין בזו כי בצפת שלוה והשקט לילך בכל העיר ובשדה ואפילו איש יחידי ואפילו אשה ואין שטן ופגע רע, והאויר זך ויפה ומכריא לגוף לפי שצפת עומדת בהר ויש כה דירות מצויות להשכיר ולמכור בזול, וביום השוק שהוא בע"ש יקנה כל איש מה שלבו חפץ, מה שאין כן בטבריא ויש בטבריא מים הראוים לשתיה, וכן מי כנרת מתוקים לשתיה וחמי טבריא לרחוץ, ורגים שמעלין מן הים, ויש שם ספרים ללמוד, מה שאין כן בצפת ושם ראינו שמסיעין אבנים יקרות מההר ונותנים על הנמלים, ושאלתי מה צורך יש באבנים אלו, הלא כל העיר מלאה אבנים מחורכת הכתים בעוה"ר, והשיבו לי כי שר העיר מצא מיהודי כתבים שהיו מונחים במגדל עוז שהיו במכצר שעל ראש ההר בצפת שחרב

מזמן חרבן הבית, ובתוכ בהם: דעו כי יש באר מים חיים במגרל הזה במקום פלוני בך ובך אמות למזרח וכו' ויהי כאשר צרו האויבים עלינו מסביב ולא יכולנו לעמוד נגדם, עמדנו וסתמנו את הבאר ההוא ונסענו מהמבצר ונערוך אתם מלחמה בשדה" ושר העיר רוצה עתה לתקן המבצר ולהעמידו על בנו, אבל ההוצאה היתה גדולה והמלאכה מרובה. וחשבו רבים שלא יובלו לתקן — בית הקברות בצפת מתחיל אחר בלות שורות הכתים בשפולי ההר, ואינו מוקף גדר או חריץ כמו בית עלמין שבפולין, והולך לאורך חצי פרסא ויותר שאי אפשר לשער האורך והרוחב בריוק גם יש שם מערות הרבה לאין מספר, ויש מערות בקרקע חצובות מאבן אחת. ואינו מספיק להלוך על קברי אבותינו הקדושים בצפת לא יום ולא יומים סמוך לבית דירה שלי הוא בית הכנסת של האר"י ז"ל חרוב, והייתי מתפלל עם האשבנזים בבל ערבית של מש"ק בביהכ"נ של האר"י ז"ל, ומקום קביעת תפילתו היה סמוך לפתח בית הבניסה ולא נחרב מקומו. והבימה שעליה קרא האריז"ל לתורה פעם אחת את האבות ע"ה, אהרן לבהן משה ללוי אברהם שלישי יצחק רביעי יעקב חמישי יוסף ששי דוד שביעי, בנורע, גם היא לא נחרבה וקיימת ער היום, רק גל אבנים ועפר על הבימה מן הביפה של מעלה, ונשאר מעט מן הביפה שעל פתח הבניסה בצד צפון בי בצפת ועבו מתפללים לצד דרום העולם שהוא נגד ירושלם ורע בי אמרו שהאריז"ל לא היה בירושלם רק עמד חוץ לירושלם ודבר ברוח קדשו בל הפרטים שבתוך ירושלם, ואמר פה מקום זבריה הנביא ופה מקום חולדה הנביאה ובן בל הקברים, ואל העיר עצמה לא בא אולי מפני שהיה ניצוץ משיח בן יוסף ולא היה רשאי לבוא בה קודם זמנו ובית הבנסת של רבי יצחק אבוהב בעל מנורת המאור נחרבה ברעש והיא סמובה לבית הבנסת של האריז"ל, ועתה התחילו לתקן שתי בתי הבנסיות בחזמה אחת וגמרו בותל מערב ובותל דרום שעמדה שם הס"ת של ר"י אבוהב בבותל דרומי והבותל הזה לא נפלה בימי הרעש, ורבי בנימין שהיה נוסע של צדקה בשתי בתי בנסיות אלו קודם הרעש, הראה לי מקום בית דירה של האריז"ל והוא סמוך לבית הבנסת שלו, וצוה ר' בנימין לגלול אבן גדולה על מקומו בביהכ"נ ולטוח בטיט במשופע שלא יובל שום אדם לעמוד או לישב במקום האריז"ל ער היום קודם הרעש היו שבעה עשר בתי בנסיות בצפת ונחרבו בולם ולא נותרו עתה כ"א בית הבנסת של האריז"ל ועוד אחרת קטנה הנקרא גרינום (יונית), ועשרה אנשים טהרו וקדשו עצמם בטבילה ונשאו הס"ת שעמדה בבותל הדרומי מביהכ"נ של ר"י אבוהב ונשאו אותה לבית הבנסת הגדולה, ולא שלמו שנתם ומתו בולם, אח"ב העמידו אותה בהיבל מיוחד עם ס"ת של הגאון רבי שלמה אבוחנא ז"ל. ושניהם עומדים בתיבתן זה בצד זה ואינם עומדים בהיבל הגדול אשר שם בל הספרי תורה. ומוציאין ס"ת של ר"י אבוהב לקרות בה רק שלש פעמים בשנה בר"ה ויוה"ב ושבועות, וס"ת של ר"ש אבוחנה מוציאין למפטיר בשלשה ימים אלו. ואצל ס"ת של אבוחנה עששית של זבובית גדולה להעלות נר תמיד לא תבבה, וממלא אותה בשמן, בעל היארצייט ביום שמת אביו או אמו.

לא יסור שבט מיהודה וגו'. ראיתי בצפת איש אחד ושמו חבם רבי אפרים ריין מסוריא ועוסק בסחורת חוטי משי הבא מסוריא, והוא מזרע דור המלך ע"ה ולו שתי נשים ולא היו לו בנים, והוא איש תם וישר וטוב תואר מאד והמצח שלו משונה וגבוה. ושאלתיו "בן במה דורות אדוני מדור המלך ע"ה?" והשיב לי בן שמונים וארבע דורות אני מדור ע"ה, ואמרו לי לבן נקרא שמו רבי אפרים ריין שאם נחתם שמו על פסק דין אפילו המלך התוגר לא יסתור את דינו לבבוד דוד ע"ה. גם ראיתי אחד ושמו שם טוב ואמר לי שהוא ממשפחת רשב"י ע"ה בעל הזהר והאנשים אשר בצפת רובן בכולן תלמידי חבמים ובני תורה ויראים ורחמנים גדולים. והרב הפקיד רחמן גדול ומופלא בתורה ושמו רבינו מסעוד בונין מצפת. והרב רבי שלמה ראש ישיבה הוא מארץ מערב מופלג גדול בתורה וחסיד ועניו. וחבמי הישיבה אין עושין מלאבה בלל ומתפרנסין ברוחק ממה שנשלח להם מחו"ל אנשי העיר מתפרנסים ממלאבת שמוקלר וחוטי משי במו בעבו, ויש מהם בנאים, ונושאי סבל על הכתף ומביאין מים מהבורות מחוץ לעיר, וקצת עוסקים במלאבת צורפי בסף ונחשת. וסבור הייתי להתפרנס ממלאבת בתיבת ס"ת ותפילין ומזוזות, אבל יש שם הסבמה שהיא חרם שלא למבור ס"ת או שאר ספרים להוציאם מארץ לחו"ל, לבן יש להם ס"ת הרבה מימות התנאים וכן שאר ספרים ואין קונה. אלמנת ר' נרליה רצתה למבור ספר הזהר דפוס אמשטרדם בער שלשה אריות ואין קונה והנוסע לא"י יזהר שלא יוליך עמו ס"ת ובפרט בתב מרובע של אשבנזים, בי סופה לנניזה וטמיון, וס"ת של רבי ליפמאן מבראר עומדת בהיבל בין ס"ת ואין קורין ממנה לפי שהיא בבתב מרובע. ש"ס תלמוד בבלי אינם בצפת רק אצל הרב הפקיד יש ש"ס דפנס אמשטרדם הראשונים המלאים טעיות ובקשו שישלחו להם ש"ס מחו"ל

סמוך לביהכ"נ הגדולה הוא בית המדרש הגדול של הרב ר"י קארו בעל תבית יוסף ז"ל, שהיה מחזיק בו שבע מאות תלמידים. והוא מרוצף מאבני שיש

וגזית גרולות עד להפליא, ובעונותינו הוא חרב ונפרץ בותל אחר למזרח לצד הרחוב, ובחצר הזה דר הרב הפקיר כי שם ביתו, וגם הראש ישיבה דר שם, ועתה בנה הפקיר בית מרזש קטן ומפואר. — ומשם ואילך לצד דרום יש עוד בתי ישראל ואח"כ החנויות של חומה בולן, ובשוק העליון מתקבצים בע"ש שהוא יום השוק למכור ולקנות בל דבר, ושלוה והשקט ובטח לילך לשם לארבה ולרחבה בלי מונע ובלי פגע רע. ומהחנויות ואילך מתחילין רחובות הנכרים. בימי הרעש נפלו הבתים ונהרסו המדרגות, ומתו כמה מאות ערביים נכרים. ברחובות הנכרים יש מעיינות טובים, והיהודים מסתפקים רוב השנה מימי הנשמים היורדים בבורות מסוירות שתחת הבתים. ובכל ערי א"י יש מעינות רק בירושלם ובצפת מסתפקים ממי הנשמים. ובפרים רבים יש לערביים סביב צפת, ויהודים הרוכלים הולבים ומביאים סחורות מעכו ומסבבין בבפרים האלה וחוזרין ומוכרים. ובאחר הרחובות של הערביים יש קבר ר' רוסא בן הרכינס במערה, והם אומרים שזו מערת יעקב אבינו אשר בנה לאחר שנעלם ממנו יוסף הצדיק, ואין מניחין שום אדם מישראל ליכנס במערה ההיא לפנים היו הערביים רשעים ואכזרים עד שהעיר ה' את רוח השר שהוא עתה בעכו ועשה מלחמה עם הערביים הרועים בהרי א"י שהיו שודדים ושוללים בבית ובשדה וכבשם תחת ידו ויהיו למס עד היום — הכלים בא"י הם הכל נחשת, אין כלי חרס נחשב למאומה ואינו בנמצא, ואם צריך אדם כלי זה הוא ביוקר ופעם אחת נתנה אשתי בער קדרה של חרס שמונה פארעס. מעות כסף מצוי הרבה בא"י גם מטבע של שפניא יוצא שם בהוצאה והוא כסף מזוקק, וארום זהב שלנו הוא חשוב ויוצא בא"י ומצרים וארץ ישמעאל, והוא עובר לסוחר קמ"ה פארעס.

סמוך לבית הכנסת של האריז"ל והר"י אבוהב ז"ל לצד דרום הוא מקוה של האריז"ל בין שני הרים במקום מדרזן הכתלים, והכיפה של המקוה היא מאבני גזית וכיפה על גבה, ופתח הכניסה נמוך וקטן מאד, ושם חיינו טובלים בע"ש. ומבית הכנסת ולמטה בשפולי ההר מעט לצפון הוא קבר האריז"ל, ואינו באתכסיא במערה רק באתגלייא בקברים שבפולין בנוי עליו חומת אבנים גבוה אמה ויותר מן הארץ, ועליו מונח אבן גדולה לאורך הקבר וחקוק על האבן מראשותיו ציון: הרב המקובל רבי יצחק לוריא, וסד בסיד. ועל קברו במרגליותיו הייתי מניח הספר ולומד, וחייתי יושב על הארץ בין קבר האריז"ל ובין קבר מהרמ"ק ז"ל וביניהם אמה וחקוק עליו ציון: הרב המקובל רבי משה קורדוירא, ובימין האריז"ל אצלו קבור בנו משה, ולערך שלש אמות מימין הוא קברו של הר"מ אלשיך ז"ל, ובימין למטה ממנו קברו של הרב רבי שלמה אלקבץ בעל המחבר פזמון לכה דודי, ולמטה באלכסון בין הקברים הוא קבר של הרב בעל בית יוסף וחקוק עליו ציון רבי יוסף קארו בעל שלחן ערוך. ולמטה מן המקוה מערה של ר' יהושע בן חנניא אשרי יולדתו, ועליו בנין חומת ישנה ופתח קטן כמו בתנורים שלנו, וכל הולך על נחון יכול ליכנס בתוכה, ולפניה בנין חומה גבוה וכיפה עליה ובפתח הבניסה רלת של עץ כמו בפתחי בתים, ואמרו כי שר אחד נכרי ברח ממיתה ונחבא בבנין הישן שעל נבי המערה וכשניצל מצרתו בנה הוא בנין זה סמוך לבנין הישן, והוא גרול למראה. והאריז"ל העיד ברוח קדשו שזה קבר רבי יהושע ומקדם אמרו שזה הוא הושע הנביא, וער היום העם קורין לקבר זה "קבר נביא". וכמעט בכל שבוע ביום ג' הולכים הלומדים לבנין הזה ולומדים עד זמן מנחה גדולה ומתפללים שם, והנודר בעת צרה ניצול ממנה, וקורא לת"ת למערה ולומדים עד זמן מנחה ומתפללין ואח"כ מביא להם סעודה ואוכלים שם והוא ביום ג' ולא ביום אחר גם אני למדתי ואכלתי עמהם כמה פעמים. וגגר קבר רבי יהושע יש מערות וקברים וחומות ישנות, ושמעתי שכגגר קבר רבי יהושע יש הרוגי בי"ד מקורם החורבן. ושם שרה שנחרש בה קבר של התנא האלהי רבי פנחס בן יאיר ע"ה, וראיתי כתוב על אבן הנשבר רבי פנחס בן יאיר, והוא מיד בסוף הקברים למטה, ומתחיל משם שרה תבואה בארץ מישור לערך מאתים אמה, ולמטה מן השרה נבעה עמוקה באורך על אמת המים רוחב לערך שתי אמות ויותר ועמוקה אמה. ויש כמה רחיים חרבים, ואני ואשתי הלכנו קורם פסח אל רחיים אחת וראינו שהיא בכשרות ובין צפת עד הרחיים שבעמק הוא לערך חצי פרסא.

[מנהגים] שבעת ימי המשתה עושין בנשואין, ואינן סעורות גדולות רק מעמירין פירות וירקות ולימינות ופת הבאה בכיסנין ותרנגול אחר או שנים ומעט יין וי"ש ומזמרין בתוף וצלצל ואנשים במחולות ולא נשים ורוב חתונות עושין ברגלים ואין בו משום מערבין שמחה בשמחה. ובסוכות ראינו חתונה בעכו שהשיא הפקיר יתומה ליתום וערב פסח סידר הראש ישיבה בצפת שלש חופות ביום אחר והארוסין היה קורם הרגל וכן ביולדת עושין שבע שמחות בלילות בשיר ורנן ותוף ומחול אבל נבל וכנור ושאר כלי זמר לא נשמע כלל, ובו ביום כשילדה את הולד לובשת בגדים החשובים ויושבת עם הנשים ואינה יושבת תחת הוילון כמנהג ארצנו. והולד אין חותלין אותו להחזיק איבריו שלא יתפרקו. רק מיד כשנולד מלבישין אותו כתונת

ומכנסים, וכשמביאין התינוק לביהכ"נ לימול ראיתי שמלובש בגד משי וכתונת ומכנסים, והאם היולדת עצמה מביאה התינוק לביהכ"נ בהקרבת קרבן למזבח ושמש הכנסת הולך לביהכ"נ מבית היולדת עם כל הילדים שבעיר, וקורא בשוק בקול רם בהליכתו „הודו לה' כי טוב" והילדים עונין בניגון וכקול רם כאחד „כי לעולם חסדו", וחוזר ואומר הודו לאלהי האלהים והן עונין אחריו „כי לעולם חסדו" וגו', עד סוף המזמור. ועד שמביאין התינוק אומרים על הבימה שירות ותשבחות השייבים למילה, ומדליקין את הנרות וכשבא התינוק לבית הכנסת השמש ילך אחריו ובידו על הקערה סמרטוט שחורה ואבי הבן נוטל התינוק וקורא בקול רם: „אם אשכחך ירושלם וגו' על ראש שמחתי". ואח"כ ה' מלך וגו' (במ"ש ביו"ד סי' רס"ה בבית יוסף). ואח"ב יושב אבי הבן על הכסא והוא הסנדק ובסא אליהו לימין האב, ובא המוהל ומגלה התינוק ומל ופורע ומוצץ ובשחוזרים עם התינוק השמש הולך וקורא „זה היום עשה ה'" והילדים עונין „נגילה ונשמחה בו" — אנשי ארץ ישראל הם בטבעם חזקים ובריאים יותר מאנשי ארצנו ונושאין משאות נדולות על הראש או על הבתף עד להפליא

[תענית צבור] בעת ההיא הגיע ר"ח כסליו ולא ירדו נשמים עריין, התחילו היחידים מתענים, ועברו ימי התענית האלו ולא נענו, וגזרו תענית על הצבור, והתפלל הש"ץ הקבוע ושמו חכם מרינו הבהן, ואחר תפלת שמונה עשרה הש"ץ אמר לפניהם דברי בבושים והעם בכו הרבה בכי, והתוקע בשופר אצלו לימינו, וכשקרא החזן ויעבור ה' על פניו והעם התחילו שלש עשרה מדות, התקיע התוקע תשר"ת תש"ת תר"ת וכשהתחיל לתקוע ואני מעולם לא שמעתי תקיעות בתענית צבור, ואם יתקע שופר בעיר ועם לא יחרדו? ונחרדתי מפחד קול השופר ובמעט שנפלתי לארץ, והחזקתי בידי באצטבא. והמלמד אמר עם הנערים אל מלך יושב בקול רם ובכל י"ג מדות תקעו ואחר התפלה ברקו אחר העבירות בין העם, ואח"ב הלכנו לעין זיתון שהיתה לפנים עיר ועתה הוא כפר, ואמרו שיש שם עריין בית הכנסת ומעיין גדול יוצא מירושלם מקלח מים דרך מערות מתחת לארץ לכפר הזה ומשם ולהלן אחרי הכפר הוא קברו של רבי יהודה ברבי אילעאי, והוא לערך חצי פרסא רחוק מצפת, ועליו הוא בנין חומה נדולה ורחבה ועתה חרבה ובטרם תבוא אליו יש קבר אחד בנדר קרן זוית שבשרה והוא קבר של רבי יוסף סרנוסי ונקרא רבי יוסף דתרננולים, שפעם אחת נזד השר שיביאו היהודים במה מאות תרננולים ויהיו לבנים, והלכו על קברו לבקש רחמים, וזבא בחלום ואמר שיקבצו התרננולים כולם במקום אחר ונעשו בלילה ההוא כולם לבנים ואמרו שהיה רב ונדול במצרים והרב בעל הבית יוסף נהג לו בבוד נדול, ופעם אחת הלך לקבר רבי יהודה ונתנלה אליו אליהו ז"ל במקום ההוא וקנה הקרקע מן הנכרי ושם קבורתו ולמדנו אצל קבר רבי יהודה ער המנחה, והמלמד אמר תהלים עם התינוקות אח"כ התפללנו בצבור ועשינו שבע הקפות סביב קברו ואחר כל הקפה אמרנו ויעבור וי"ג מדות ותקעו תשר"ת תש"ת תר"ת. ולהלן באמצע ההר קבר רבי אילעאי אביו של ר' יהודה, ורבי ברוספראי ורבי רחומאי הנזכרים בתקוני הזהר — אין נוזרין תענית בחנוכה ואח"כ בטבת נזרו תענית ביום חמישי, ואמרו לי לירד לפני התיבה, ושתי פעמים מקודם ירד רבי ליב מלוניץ והלכנו לקבר בניהו בן יהוידע ע"ה והוא בצד הדרך ועליו נל אבנים ארוך, ולמדנו על קברו ומשם לערך חצי תחום שבת הלכנו לקבר רבי יהודה נשיאה, ועליו בנין חומה יפה והביפה נפלה לתוכה, ושם התפללנו מנחה ושם משפולי ההר קברי אביו ודבא בין הקברים ולא ניכר מקומם, ושם מערות נוראות. — אחר כל תענית ותפלה ירדו נשמים מעט והועיל לצמחים אבל לא לבורות ושיחין לשתית מים. פעם אחת שלחו מהשר אל הפקיד שיצוה לנזור תענית ולהתפלל על הנשמים וטבת ושבט היו חמימות במו במדינתנו בתקופת תמוז והלילות היו קרים, ועשו תעניות והלכו למירון [להתפלל על קבר רשב"י] כל ימי היותי בצפת הייתי מצטער על שאני מתפלל מנחה בע"ש ביחיד ולא יכולתי לכוין השעה שהצבור מתפללין, ואמרו לי שיש הסכמה שהוא חרם בלשונם שלא להתפלל מנחה ע"ש בצבור רק בביהב"נ של נדינוס (של „היונים") מימות האריז"ל ואילך והטעם שבימי האריז"ל התפללו בל הקהל בביהכ"נ נדינוס שהוא מצפון לעיר ואחר מנחה אמרו „לכה דודי נצא השדה" והלכו מביהכ"נ אל השדה שהוא מרוצף באבני נזית וכותל סביב ער חצי קומת אדם וזה נקרא שדה והוא מבוון ונראה כנגד קבר רשב"י בעל הזהר במירון, ושם קבל האריז"ל שבת עם בל הקהל שבצפת, לכן התקנה במקומה עומדת שלא להתפלל מנחה ע"ש רק בביהכ"נ נדינוס. ופעם אחת התפללתי עמהם בביהכ"נ ההיא הרחוקה מביתי והנה שם מתפללין מנחה נדולה וקודם השקיעה מתכנסין בביהכ"נ הנדול בבנדי שבת ומתחילין מזמור הבו לה' בני אלים, לבה דודי ואיזה שבתות קודם ל"ג בעומר יאמרו הפזמון מלבות בר יוחאי ובו' מזמור שיר ליום השבת, קריש יתום במה מדליקין קריש דרבנן, וחוזרין ואומרים מזמור שיר ליום השבת, והחזן מנגן חצי קריש ואומר ברכו את ה' המבורך וכו'.

בית תפלה יקרא לכל העמים. היא ביהכ"נ של ר' יוסף בנאה ג) ושם קברו, בעזרת נשים וס"ת קבורה מראשותיו, ועזרת הנשים שלו חרבה וההמון קורין הבית הזה קבר צדיק, והשבנים מתנדבים לו שמן, ובכל ע"ש מדליקין על קברו שמן בתחלת בואנו לבאן נתנו לנו ביהכ"נ הזה להתפלל במנהג אשבנזים, והיה לנו מנין מצומצם ער פרשה וישלח, אח"כ נתפרדה החבילה והלכנו להתפלל בביהכ"נ הגרולה עמהם, ופ' זבור ופרה ונם המגילה קריתי בצבור בין אחינו האשבנזים בביהכ"נ של ר"י בנאה, ובשושן פורים הלכנו לביהכ"נ שלהם ושמענו המגילה מפי הש"ץ בלא ברכה, כי בצפת קורין המגילה בשני הימים, כי"ר קורין ומברכין ובט"ו קורין בלא ברכה כימי שובבי"ם רבבנו על המורים למירון להתפלל על קברי הצדיקים והחסידים מפני עצירת גשמים, וחמשה באייר התענו הפסקה משבת לשבת ארבעה ספרדים ורבי שמואל מהרבשוב שבפולין וברדך עברנו סמוך לקברו של רבי יוסי דמן יוקרת, והוא קבור על אם הדרך והחומה שעליו חרבה, ומנגד הרחק במטחוי קשת קברי בנו ובתו שנזר עליהם שימותו (במו שבתוב במס' תענית). ומשם ולהלן קבר רבי בנימין בר יפת וקברי שאר תנאים מירון רחוקה חצי פרסא מצפת והוא בפר קטן בהר, ולפנים היתה עיר נדולה, ושם ביהכ"נ חריבה ועדיין בותל הפתח קיים, ואמר לי רבי ליב שהלך עם ר' שמואל הנזבר והוא יורע לשון ערבי, ושניהם הלבו לראות ביהכ"נ זו, ומצאו שם זקן אחד ערבי וספרו בידו ואמר להם ראו צויתי להנברים שבבפר לעשות נדר אבנים שלא יבנסו הבהמות לתוכה כי ארמת קדש היא והמשקוף והמזוזות של ביהכ"נ מאבן אחת ארבה ורחבה שלש אמות ונתתי שבעה פארעם בער החמור והלכנו למירון ביום ראשון והיינו שם עד יום רביעי.

הערות:

א) מעות היא ועי' ערך צפת באוצר ישראל

ב) בנדפס נאמר ח' שוים וצ"ל ה' שנים כאשר הניה מר יצחק ריבקינד בספר השנה של א"י כרך ב' צד 101 כי רעידת האדמה הראשונה בצפת ומבריא היתה ביום 30 אוקטובר 1759 ובערך שלשה חדשים הרגישו בה

ג) נזכר במדרש רבה פ' בא.

ה

מצפת דרך ארבע פרסאות לימה של טבריא. שרה העיר (צפת) מסביב עושה תבואות הרבה. שתי פרסאות אשבנזיות לצפונה היא ארץ בבול והערביים קורין צבול או סאבול. פרסא אחת מצפת עומדת יטבתא של יוסיפון. ובדרך מן צפת לימה של טבריא נראה שארית חומות בנויות על הר נבוה שהיא חורבת העיר חרשת הגוים (שופטים ד' ב') ואצלה חפירות שחופרים משם ברזל ונחשת, ומוקפת בחומת של אבנים ומשם באנו לנשר יעקב הנקרא נ'ישר בנת יעקב, והוא נשר על הירדן בנוי מאבנים על שלשה ביפות, ששים זרתות ארבה ורחבה שש עשרה זרתות ואצל הנשר יש אושפיזא או אכסניא לעוברים ושבים לדרומה של הנשר נראה על הר נבוה מבצר חרבה, ויש קורין לנשר נשר עטרות שתי שעות מנשר הזה הוא בור יוסף אשר השליכוהו אחיו שמה, והערביים קורין אותו נ'ובת יוסף, ויש עליו ביפה ענולה השובבת על ארבע קשתות קטנות, ורותן אשר מצא שם יוסף את אחיו איננה במקום ההוא רק סביב הרי נלבוע. ובמקום שהים בנרת מתחבר עם הירדן יש נשר ומשם הלבנו לטלם הנזברת ביהושע ונקראת היום טלהום או טלהוי עומדת אצל ימה של טבריא וברך פרסא אחת ממקום הזה למערב במקום שהירדן נופל לים בנרת אומרים הערביים שהוא המקום שעמדה שם עיר בפארנאום (כפר־נחום), ונמצא שם כמה מיני שארית אבנים מהיבל אחר, וי"א שהיא עיר חריבה הנקראת טריתא. והלאה לדרום ים בנרת באנו אל נהר אחד שנופל לתוך הים ונראה שהיה שם נמל, וסמוך לו מלון הנקרא חאן אלמניך. רבע פרסא להלאה לדרום ים בנרת לארבו מצאנו עוד שני נחלים הנופלים לתובו, ועוד נחל אחר נופל בו והוא קרוב למקום הנ"ל נובע מבאר אשר חומה סביב לה נבוה שש זרתות והבאר עמוק מאה זרתות ואצל הבאר ההוא בתחתית הר אחר נראים מנדלים ישנים ואומרים שהוא בית ציידא (צירון הישנה) והוא בפר קטן ובשהולכים משם לטבריא יש ברדך הר נבוה שעלע יבולין לראות כל הים של טבריא לארבו ולרחבו וברדך רבע פרסא מבית ציידא נראה אצל ים בנרת בבקעה צר שארית בנין מנדל אחר מנדל ובין בית ציידא לטבריא יש ערבה אחת לאורך ימה של טבריא והולבים שמה במה נחלים ונדלים אורז ואילן הנקרא צאקום ויש להם ריח טוב, וצוידים שמה את הקורא (רעב־הינער או האול־הינער). ויושבי טבריא אומרים בי במקום ההוא וסביב לה לא יפול שמה הטל מעולם — ומשם באנו לטבריא והיא עיר קטנה בסוף ערבה הנקרא אלנויר אשר הירדן הולך שמה נבול קדמה של טבריא הוא ים בנרת, ובמערבה הר נבוה, ויש לה חומות משלשה צדדים ולצד הים היא פתוחה יש אומרים בי החומות נבנו בשנה ת"א לאלף הששי (1651) ואיזה יחידים השיגו

רשות לבנותן. ובשנת תצ"ז (1737) בנה השייך מבצר על ההר מחוץ לעיר לצפונה. העיר טבריא נראה היום בעו"ה כמו בפר בי בתים מעטים בתוכה ואינם עומדים ישר זה אצל זה אלא מפוזרים יושבי העיר רק יהודים וערביים, והערביים הם שרי העיר והיהודים נותנים להם מס. בית המדרש בטבריא ובצפת הם יותר גדולים בכל ארצות המזרח. בשנת תקי"ד (1764 ישבו בביהמ"ד בטבריא עשרים לומרים ולמדו נמרא ופוסקים. עיר טבריא הישנה היתה גדולה מאד והיו בה כמה אלפים יהודים כאשר נראה מכל חרבותיה והוררום אנטיפאס בנה אותה במקום שלא היה עיר מושב מקודם רק בארות, והושיב בה קצת בני גליל וקצת מארץ נכריה וקרא אותה טבריא לכבוד הקיסר טיבריוס והיה יושב בתוכה בקצה העיר בהיכל יפה, ובעת ההיא וכמה שנים אח"כ היתה עיר ואם בגליל וזמן מה אחר חורבן ירושלם היתה מושב של הנשיאים וראשי אבות שלנו וישיבה גדולה מתנאים רבים ורבי יהודה הנשיא בראשם ומקום חמי טבריא הוא בקצה העיר הישנה בדרומה, דרך ארבעים זרתות מן הים בתחתית הר אשר חוצבים ממנו אבני גזית שחורים ושארי צבעים היוסיפון קורא את מקום החמין האלו אמנון, והערביים קורין אותו חוסייביא, ויש קורין אותו תאמא, אשר ביאורו מרחץ של חמין ויש שמה מרחץ אחד עם חמין ער דמקיר שיבולין לצלות שם ביצה ולבשל תרנגולים וכבשים והיד סולדת בו, והמים אינם דותחים טעמם מר ומלוח וריחן ריח נפרית חזק ומראיתו בהה והמים נופלים לתוך הים א)

הערות:

א) כל הדברים שנאמרו בספרו ארות ירושלם, תברון שכם ודמשק לקוח ממסעי הקראי שמואל ב"ר דוד יעמש"ל, עיין שם, והסרתים שה

ו

[מירון] חזרנו לצפת והלכנו על קבר רשב"י במירון מי אנכי כי באתי ער הלום בחצר המלך המרגיז ממלכות של מעלה ומטה! הלא רשב"י ור' אלעזר בנו ור' יצחק שספרו בזהר פ' ויחי שהיה רשב"י ערב בערו והמליטו ממות. לפני הרביר חצר מוקפת חומה ובפנים החצר מימין ומשמאל אכסדראות, מקורות ועמודים של אבנים תחת הקורות והשער שבחצר יש לו דלת רחבה של עץ, ומשמאל לשער החצר מבחוץ יש תל והוא קבר של רב ייבא סבא הנזכר בזהר פ' משפטים, וישבנו על תלו ולמדנו הסבא דפ' משפטים. ומימין לשער חחצר מבפנים קברו של ר' יצחק ועליו בנין חומה, ומדליקין שם שמן בשבאים לכפר מירון. ושערתי שיעור החצר בפסיעות וכל פסיעה היא חצי אמה ובין רגל לרגל ג"כ חצי אמה, וראיתי שרוחב החצר הוא חמשים אמה, וארכו שבעים והיכל ובתליו הוא שלשים בס"ה מאה, הרי הוא כחצר המשכן מאה על חמשים. הביאני המלך מלבי המלכים לפנים בהיכל עצמו. וההיכל מבפנים מצוייר ומכוייר ומפואר מאד. ופתח החצר וההיכל למזרח העולם, ומיר אצל הפתח הוא קברו של רשב"י ע"ה. בקרן מזרחית־דרומית חומה בנויה כמין „גם" בהיכל מבפנים מהקרקע ער למעלה, ובקרן מערבית־צפונית קברו של ר"א בנו מבפנים ארבע אמות על ארבע אמות כמין גם ועל ההיכל כיפה גדולה של חומה וע"נ חומת קבר ר"ש כיפה ולא גדולה בכיפת ההיכל, וכן על חומת קבר ר"א כיפה והכיפה מבחוץ על הגג באלכסון, ובל החצר בציור כזה: • • • א) ואצל כיפה ר"ש עמור של חומה ועליו כמין ספל גדול ששופכים לתובו שמן ומטילין לתוכו בגדים וכתונות של צמר גפן או פשתן ומדליק בהם ומאיר האור על במה פרסאות, כי מירון יושבת בהר. וכן יש עמוד של חומה אצל כיפת ר"א בנו למעלה מבחוץ על הגג ועליו דולקים ג"ב שמן, והדליקה ביום פטירתו בל"ג בעומר הנקרא הילולא דר"ש, ולא זכיתי לראותה ביום חתונתו. ושערתי שמן הנוטף מן הספלים של מעלה על החומה מן הפתילה שקורין שנויץ והיה רוחבה יותר מארבע אצבעות והייתי שם בימי שובבי"ם ומן ל"ג בעומר ער שובבי"ם הרי יותר משלשה רבעי שנה ועריין רשומו ניכר ולא נבלע בקרקע. וספק אצלי בענין הבנינים והאכסדראות. ומצר ימין להיכל הוא מקום אשר יבשלו ואשר יאפו שם האורחים. והמקום ההוא אינו מקורה מפני תמרות עשן העולה מן העצים ויש מערה אחת תחת החצר וההיכל ופתח המערה מן המערב ופעמים בשנה באים ולומרים שם וקורין ס' הזהר, מיום ל"ג בעומר ער חג השבועות, ומחצי אלול ער ר"ה. ובאים שם יהודים ממרינות רחוקות להתפלל ומתנדבים לקופת הקהל הרב הפקיר משלם לחכמי הישיבה הלומדים שם וגם מזונות נותן להם כל ימי היותם שם גם לנו נתנו פרנסתנו בימי שובבי"ם שהיינו מתפללים בכל יום, ובמנחה התפללנו תפלת נשם שיסר הקליר והוא ר"א ב"ר שמעון, ולערב היינו נזונים מקופת הקהל והדליקו שמן הרבה בפמוטות מבפנים, והאכסדראות בחצר נעשו לבבור האורחים שיהא להם מקום ללון, גם למחסה ולמסתור מזרם וממטר, וצל מחורב ושרב. ויש ממונה על קבר רשב"י ושמו

ר' יצחק מעלה נסים הפקיר שבעבו, והוא נותן לשר של כפר מירון תשעים טאלר בכל שנה ושנה. וגם הנגרים מתנרבים שם על קבר רשב"י ובנו ר"א ונשבעים זה לזה בשם חכם שמעון שבמירון, ובמה פעמים ניצולו בזכותו. ובכל השנה שער החצר ההוא סנור לא יפתח.—ובתוך מירון הלבנו לקבר של ר' יוחנן הסנדלר וחצר מוקפת לו בגדר אבנים וחרוב קצת, והוא נקבר במערה ועליו חומה ישנה, ואומרים שיש שם נחש ומתיראין לבנות בתוכו, ולפני המערה חומה מסוירת בסיר ונכנסים בפתח צר וקטן ברוחק, וגם אני נכנסתי שם. ואחר אמר לי בא ואראך הבורסקי של ר' יוחנן הסנדלר ולא היה לי פנאי לילך שבני החבורה לא רצו להמתין עלי.

ביום השני הלכתי לאורך ההר בשפולו ע"ג אבנים ער מערת הלל הזקן, והיא מערה גדולה חקוקה מאבן אחת, ולפני המערה ראיתי ארונות על הארץ וכסוים שהם הרופקים ניטלין מהם ואנחנו אצלם ואינם על גבן, ואין בארונות כלום, והארונות והרופקים מצוירים והם של אבנים, וניכר שהיה רלת לפתח המערה ואיננו והפתח הוא לצד דרום, ומן הפתח עד חצי המערה הוא חלול רק בכתלים חקוקים בובן ובהם ארונות עם כסוין, ויש במה ארונות גלוים קצת וראינו שאין בארונות כלום, ושאלתי למה אין בתוכם כלום? והשיבו אולי תחת המערה יש שם עור מערה והמתים קבורים שם ובחצי השני של המערה חלול רק נגר הפתח ער הבות של הצפוני אבל מימין ושמאל הוא אטום במין "גם" יונית רק חקוקין בו בובין וארונות וכסוין. ובקרן זוית של מזרחית צפונית שבנגר הפתח מצד ימין שם קבר של הלל הזקן ע"ה, ובשהולכין למקום הקבר צריכין לילך על ארונות החקוקין. ואמר לי רבי שמואל כי לפעמים נמצא מים בארונות החקוקין בקרקע, ועתה מנגיבת הארץ מחמת עצירת נשמים יבשו המקומות ויחרבו. משם הלכנו מההר במרון למטה למקום עומק ועלינו להר השני, ואמרו שהעמק הזה נקרא מי מנירו הנזכר בשופטים בתענך על מי מנירו, ובשנים קרמוניות היה שם נהר נרול, וכן אמרו בשם ר' יוסי ריוקרא ששם היה נהר ער ששט נברי אחר שהלך לפני ישראל להעבירם את הנהר שהיו המים אדירים וחריפים מאד ויראו לעבור ושכרו ערבי אחר להעבירם ונטבע בנהר, ועתה יבש הנהר. וראינו נברית שאבה מים אצל מי מנירו עם חתיבה של חרס למלאות את הבר, ותמהו ההולכים עמנו ואמרו בי לפני שנה ושנתים היו טובלים שם באלול בשהלכו ללמור על קבר רשב"י ועתה נרמו עונות שאי אפשר לשאוב מים בבר והלבנו ביבשה בתוך מי מנירו ער שעלינו לעבר ההר השני ושם באמצע ההר קבר תלמירי שמאי הזקן במערות כובין וחרבין. ונכנסנו לשם ולמרנו מעט בתובם, ומשם עלינו לראש ההר והוא מישור והערביים קורין אותו שרה שמאי, ושם חורבות וניבר שהיתה עיר, וראינו שם ארונות של שמאי ואשתו ע"ה חקוקים מאבן אחת ומחיצה מפסקת בין ארון שלו לשל אשתו. והארון הכפול הזה מונח על אבן מרובעת ארכה ערך שש אמות ורחבה ארבע אמות וגבהה שלש אמות בקירוב ומונחת על אבנים גבוהות מן הארץ אמה ומסוררות סביב על הקרקע, וגם הקרקע מרוצפת באבנים. ועל הארון בסוי של אבן עוביו לערך אמה ורחבו לרוחב הארון וארכו לאורך הארון ומושך והולך ער שנסמך על שני עמורי אבן מצד ימין ושני עמורי אבן מצד שמאל. ובשנכנסתי בין העמורים תחת הכסוי ברוחב באילו נכנסתי לחצר וחלונות למאור לערך שני טפחים על שני טפחים אצל מראשותיו ברפנות מצד ימין ומצד שמאל וחלון אחר באמצע הרופן למרנלותיו ונראה לעין שאין בארון כלום בהיותי על שרה שמאי בהר ראיתי קברו של הלל הזקן ותלמיריו מימין העמק שהוא מי מנירו. ומהעמק הזה נראה הר נבוה ותלול מאד, ואמר לי ר' שמואל מהרובשוב: "מה אתה רואה בראש ההר?" השבתי אין לי ראיה רחוקה, אבל במרומה לי שאני רואה מצבת אבן בראש ההר מנגד. ויאמר לי האבן הזאת מחוברת ויוצאת מההר והיא גדולה, וקבלה בידם שקורין את האבן בסא של אליהו ז"ל ורציתי לעלות שם ולראות מקרוב, אבל נמנעתי מפני שהוא מהלך יום העליה והירידה משם

הערות:

א) הציור נעשה בקוין פשוטים ועקומים ובלא סדר והמקומות הרשומים בו מתנגדים למה שכתוב בפנים גם ארבע רוחות העולם בצד הציור אינם נכונים, ולכן לא נעתק פה כדי שלא לערבב הקורא גם קשה לעשות ציור לפי מה שמתאר הכותב המקומות, כי לשונו מעורבת קצת ואינו מברר דבריו יפה. וראוי היה לעשות ציור נכון ומדויק מכל הקברים ובפרט מקברי מירון, ומערת המכפלה אם יהיה אפשר לכנוס שמה ברשות ממשלת אנגליא

ז

בליל ד' (ארר?) חזרנו לצפת על הפרדות ששכר הממונה מקופת הקהל מבאן ואילך ירדו נשמים ושוב לא גזרו תענית. ובשבעה בארר מת ר' גרליה מסאטנוב וכבוד גדול עשו לו במותו, ורצו לטלטל את המת לביהב"נ גרינוס להספידו ולא היה הזמן

נרמא שהיה קרוב לשקיעת החמה והגשמים מזלפין על מטתו, ורדכן שאין נושאין את המת במרוצה רק לאט והספרן הולך לפניו ואומר פסוקים וקינות בניגון וסמוך לקבר מניחין את המת על הארץ ועושין שבע הקפות ואומרים ויהי נועם, ומכברין זקנים ואנשי מעשה להקיף ואין מלבישין את הקיטל למת וכמרומה לי שהניחו את ר' נרליה במערה אצל הנאון ר' אלעזר אב"ד ראמשטרדם. ונפטרה אשה אחת וראיתי את קרקע הקבר מרוצף באבן ולא יכרוה כגולל ורופן של עץ רק כסוה באבנים רחבות ורקות והניחו האכנים לרחכו של הקבר וכסוה בעפר ושכת שבתוך שבעה עושין האבלים סעודה וקורין לשכנים וללומדים ואחר הסעודה לומדים ואומרים קדיש. — ומשלוח מנות איש לרעהו ומתנות לאביונים אין מקיימים בפורים, משום מעשה שהיה, פעם אחת קנאו הנכרים על הכלים שראו שכהם שולחין היהודים מנות זה לזה, והיתה עת צרה, לכן בטלו משלוח מנות. ואנחנו שלחנו זה לזה אך בתענית אסתר. הרב הפקיד שולח מתנות לאביונים שלש מטבעות שפניא (ספרד) שהן מ"ה פארעס וביום י"ר ארר הלך הפקיד בכבודו עם ר' יוסף זאבי מבית לכית אף שהיה יום סגריר וגשם ירד, וגכה מעות מכל איש אשר ירבנו לבו, גם אצלי היה, ואומרים שזה גבה למעות חטים, ולא היה די והוצרך ללות אצל ערבי על רבית לחלק לעניי העיר וללומדי תורה לצורך פסח

בחורש השביעי שהוא אייר בר"ח הלכו כל אנשי העיר ונשים וטף ואנחנו עמהם לקבר של אבא שאול ואשתו דרך כפר ביריא, וראיתי שם ש"ע של הרב בית יוסף הראשונים שנרפסו בבירא בשנת אלהים חשב"ה לטובה, חשבה מספר שט"ו. ואולי מה שאמרו בערלה פ"ב יועזר איש הבירה הוא בירא ואין שם יהודים רק נכרים. ומשם ולהלן בין השרות באמצע ההר היא מערת אבא שאול ואשתו ובדרך אכלנו דרדר והוא מ"ש וקוץ ודרדר, ובכל הדרך אוכלים ושותים ושמחים וטובי לב והמון חוגג כקול תודה ורנה יש מהם עולי רגל ויש רוכבי חמורים ומוליכים בירם מזונות ומבשלים בכירות וברורים בהליכה או בחזרה. ואחינו ב"י מלאים בכל הדרך ושלום ושלוה להם רק נותנים מס שני פארעס מכל נפש ונשב בקרושה ימים רבים. ויהי כי ארכו לי שם הימים ואשתומם ואין סומך ו„עזר" כנגדי מצערת אותי, וככ"ז אמרתי זאת מנוחתי ערי עד, פה אשב כי אויתיה אם צירה ברך אברך יאמר ה' גם אשרי תכחר ותקרב ישכון חצריך אם נשבעה בטוב ביתך, כי ארץ הנגב קרינן לה נגובה בעו"ה גם א"י נקראת עוה"ב ומי שטרח בחו"ל יאכל בארץ, וכי אפס כסף נתתי אל לבי אלכה ואשובה אל מקומי הראשון כדרך הספרדים שהולכין לא"י וחוזרים למקומם ובשבעה באייר חזרתי מצפת לעכו, ונתתי שכר שתי פרידות ארום זהב שלנו והחוזרים מצפת צריכין ליתן מכס ועלינו חמלו ונתתי רק מטבע שפניא שהוא תשעה פארעס ועל אם הדרך הלכנו אצל קבר של רב ענן, ואצלו כפר חאטין, ואצלו עיר פקיעין ויש שם יהודים חמשים בעלי בתים עובדי שרות וכרמים ונקראים פלחין ופקיעין מלאה כל טוב הארץ לא יחסר כל בה, עיינות מים יוצאים בבקעה ובהר, ושם אילן החרוכין של רשב"י והוא זקן ואינו עושה פירות והנכרים נוהגין כו קרושה, ואם נפשח ענף מן האילן אין לוקחין אותו לשום תשמיש ואין נהנין ממנו אף לתבערת יקוד אש. וסיפר לי ר' ראובן מסאטנוב שכל כך הוא גדול ער שעל צמרות האילן ישב שם עם כמה אנשים ולמדו זהר בחבורה. ונסענו קודם חצי היום מצפת והלכנו כל הלילה ובבקר אור באנו לשלום לעכו ופרענו מכס כ"ר פארעס.

[מצרים] אש תוקר בקרבי בהעלותי על לבי בצאתי מא"י למצרים וכל ההולך מא"י למדינת הים צריך ליתן בשער היוצאים מן עכו לבעלי המכס שני ארומים, ובעה"ש הפקיד מעלה נסים שבעכו הצילנו מירם, ועור השכיר לנו ספינה מקופת הקהל. והלכנו לקפוטקיא תשעה ימים, וקפוטקיא נזכרת בסוף כתובות, ופי' הרב ר"ע מברטנורא נקרא דמיאת [1] ער היום והוא כפתור גבול מצרים, והספינה היתה מלאה עצי ארז כי מצידון ומעכו ומיפו יוצאים עצים למצרים ומוכרין אותם במזומנים במשקל. ומיפו למצרים שלשה ימים; ומשם (דמיאת) על נהר נילוס השכיר לנו המוכסן היהודי ספינה לבולאק, והוא מהלך ארבעה ימים ובכל ארץ מצרים מוכס העיר הוא יהודי. ובאנו למצרים ערב שבת עם חשכה במלון אורחים הנקרא אנטוכיא א).

הערות:

א) המאמר הזה וכל הבא אחריו אדות מצרים לקוח ממסע הקראי שמואל ב"ר דוד יעמש"ל עיין למעלה צד 191

[1] Damietta.

ח

משם נסענו בבורני נרולה על ים הנרול ורוח סערה הטילנו לאי מטילינא [1], ועמרנו שם שלש שעות ער אשר רפה הרוח מעלינו, ואי מטילינא ארכו ל"ה פרסאות ורחבו י"ר פרסאות והרים סביב לו ולא אכחיר מירידי נפשי את העולה על רוחי

כי האי הזה נזכר במגילת תענית פ"ח בכ"ה מרחשון, בשעה שהלכו להם בגלות הראשונה, הלכו למטלית (צ"ל מטיליגא) של כתים ולא הניחום, באו לים כוסטי (צ"ל כספי) והקיפוה אותה ערי אומה וכו' וכתים היא רומי, וראיתי בספר מחקרי הארץ כי היושבים אצל ים הכספי בחרסאן ובוכריא הגדולה והקטנה, אומרים שיש להם בקבלה כי הם עשרת השבטים שהגלה אותם שלמנאסר מלך אשור, וכאשר ראו כי אבד סכוים ותקותם מפח נפשם לשוב אל ארץ אבותיהם, ישבו בערים האלה סביב לים הכספי. — משם כאנו לארץ איטליא, והנעתי לעיר ליוורנא פה ישכתי כי אויתיה כי שמה אנשים נכבדים וחכמים לתורה ולתעודה וגדים הבאים לתוכם יעניקו אותם ביינות שמנים וסלתות, ויכבדום בכרים וכסתות. ונדיב אחד לקח אותי לביתו. ואצלו הייתי שלו ובטוח ויביאני אל בית נכאת מלא ספרים חדשים גם ישנים, ויאמר אלי פה תנוב ותתן פרי ותצלח ותשכיל במעשיך ער אשר תרוץ אל אורה ויאמר אלי הנדיב: זה חסדך אשר תעשה עמדי. בעברך בכל עיר ובכל נפות וגבולי צאצאי שם ויפת, ומעשה ה' ונפלאותיו ראית בכל פלך, הוריעני ואשמע מה רבו עלילות אל מלך. ואען אותו: כבוד ה' אשמיעך בלי מגרעת, וגדולתו כאשר יהיה לי מורעת. ואכתוב לו את כל הקונטרס הזה באמת ובתמים אשר עיני ראו, ואשר שמעתי כתבתי בשם אומרו, ולא קבלתי דבר מפלי הדעת להאמין

טרם נסעי מאיטליא חקרתי באיזה שנה נבנתה איטליא (עי' מדרש שה"ש רבה פ' אל תראוני ומדרש שוחר טוב תהלים י' ארות דומום ורומילום) ואל יפלא בעיניך מה שאמרו חז"ל כי רומום ורומילום הניקם זאבה, שכעין זה הזכירו סופרי דברי הימים על כורש שהניקה אותו כלבה (עי' שם). — ונסענו כשלום, ונתן לנו הנדיב הנ"ל שני אלפים סקודי על הוצאת הדרך, לבל יהיה לנו מורך. ואומר אליו אם היינו נע ונד כמנוד קין, ובמקומות זרים גם מזון סעודה אחת אין, לא נסגנו אחוד מדרכנו, בשמך נקרא סלה, כי תחיינו וטוב תגמלנו. ויען אותי ברכתי אצוה לכם לנצח, וחזקתי אתכם להרים מצח. — והלכנו כל הדרך ער שבאנו אל הים הגדול, ציים ואניות שם יתהלכו, תנינים גדולים שמה יתאבכו. ותעמוד הספינה אצל עיר ראנצינ, ושם ראיתי אנשי עירי ונסענו עמהם לעירי.

[סיום] אם אמרתי אספרה כל מה שאירע לנו בים וביבשה, בגילום וטונים, ואשר סבלנו חורב ושרב, רעבון וצמאון, תלאות וחלאות, עטיפות ועייפות, סכנות ואנינות, חלחלות ובהלות, גזלות וחבלות, תחכולות ופעולות, הכאות והקאות, אילמות ושוממות, וחדושים ונימוסים שבמדינות, המקרים והטבעיים והמימיים, אוירים קרים וחמים ומינים משונים בימים שהשם מלטנו מהם — קצרה היריעה מהכיל, וחוששני מביטול תורה. ובחסר ה' וברחמיו הרבים הצילנו בעת שנסענו והיינו עוברים בין ערביים כושים יונים שהם עמלקים, קררים שהם וואלאחין, גוי אשר לא תשמע לשונו, גוי עם פנים אשר לא ישא פנים לזקן. וביותר קשה לעבוד ביניהם בלי מליץ, ולא ידענו פי המדבר אלינו, ונמשלנו כבהמות נדמו, וכרחל לפני גוזזה נאלמה, וכן היינו בעיניהם. ובכל זאת נהפוך הוא, כי קבלנו מהם טובות, ואויבים נעשו אוהבים, ואכזרים ורתחנים נעשו רחמנים וחסד לאומים גמלו לנו וחמלו עלינו — וכל זה בכח השם הנכבד והנורא שהשניח עלינו וכעל כנפי נשרים נשאנו ואין בעל הנס מכיר בניסין אשרי החוסה בו! ער הנה רחמיך עזרונו, ואל תטשנו לנצח!

אלה קצות דרכי רשמתי אני ש מ ח ה מחבר לב שמחה ונטיעה של שמחה, בלא"ו יילא"ו בנל"ך ולאע"י ברוך הגומל חסדים טובים שגמלנו טובות ורחמים רבים — אמן.

הערות:

[1] Mytilene=Lesbos.

חסל ספורי ארץ הגליל מזוקק שבעתים ונראה בעליל.

משא בערב

מסעות בגלילות מערב (מורוקא), מאת

שמואל אהרן רומאניליאיש מנטובה

בשנות תקמ"ו—תק"ן (90—1786).

מבוא

הנוסע שמואל אהרן רומאניליי נולד במנטובא איטליא בשנת תקי"ז (1757), והיה נוסע תמיד מסקום לסקום, וכתב קורות מסעותיו במארוקא וברבריא וחיי היהודים שם על הספר שקרא „משא בערב" הוא התעכב במארוקא ארבע שנים ובשובו לאירופא חי איזה זמן בווינא והיה שם מגיה הספרים בבית דפוס קורצבעק, ובברלין הדפיס איזה מספריו. גם היה בעיר ליל בצרפת ולונדון באנגליא. וחזר לעיר מולדתו באיטליא בערך שנת תק"ס (1800) בסוף שנותיו חי בקאסאלי מונפיראטו, ומת שם פתאום בשבץ ביום 17 אוקטובר 1814. הוא כתב גם שירים במליצה יפה, והיה בלשן בלשונות אירופא

הספר משא בערב נדפס כמה פעמים, בפעם הראשונה ברלין תקנ"ב, ובפעם השנית ווינא 1834, והמגיה מאיר הלוי לעמערים כותב „דבר אל הקורא", כי „הספר הזה הוא אחד מסגולות היקרות אשר לנו בלשון עבר, אם מצד עניני כי נכבדות מדובר בו, ואם מצד נועם וצחות לשון הדובר בו". המחבר שכח לרשום את השנה שהיה עומד בה בעת שכתב את מסעותיו אף שזכר לפעמים היום והחדש. אך נוכל לשער שארבעת השנים שהתעכב בארץ ברבריא היו בערך תקמ"ו—תק"ן (עיין הערה בסוף מסעותיו). — המחבר התעורר והתמרמר פעמים רבות על המכלות והבערות אשר שררו בין היהודים שפגש בדרך מסעותיו לעומת רוח ההשכלה אשר כבר כבש את היהודים באיטליא, ויעורר למוסר לעזוב את דרכיהם החשכים הדברים האלה הכתובים במליצה רמה הסרתי מסיפור מסעותיו, וקצרתי אותם כפי האפשר מבלי להשחית את הקשר המחבר את דברי מסעותיו, שהם העיקר, וגם הנחתי איזה מנהגים שמצא בין היהודים שם שהוא מתאר בפרוטרוט ובאריכות דברים ללא צורך לענינינו.

הספר הזה נעתק מהוצאה החמישית שנדפסה בקמברידש בשנת 1886, עם הערות ע"י שלמה בן מאיר שילער — שינעפי.

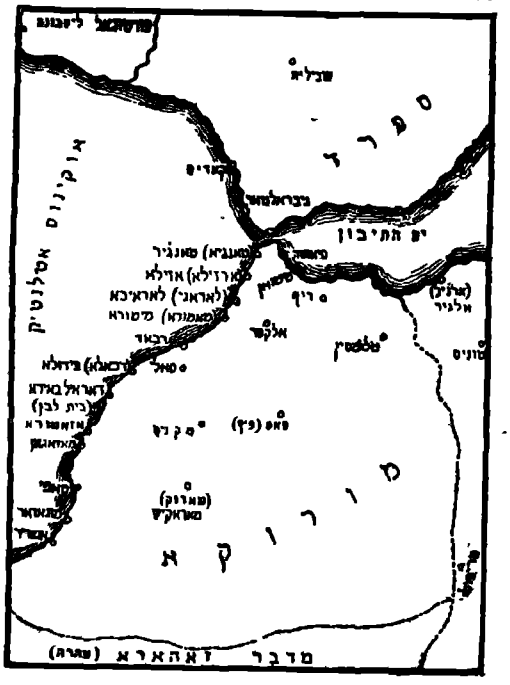
הקדמה

מושב בני ישראל השובנים בעת הזאת בגלילות הערביאים תחת ממשלת קיסר המוריטניא באפריקא הנקראת היום מוראקש בלשון ערבי או מארוק בלשונותינו, במלכות ברבריא, במעט בלו נעלם מעיני כל העמים היושבים הלום בארצות אירופא. ובאמת איזה דרך תגיע שמועתם אלינו? דרך המסחר הלא מצער היא ובאין נחשבה. שלשה או ארבעה סוחרי ישראל בחוף מוגארור ומסחר הקנין אשר בין אנשי טיטואן מאנגיר ולאראנני ובין אנשי המכצר ניבראלטור כל זה איננו שוה ולא יצלח להקיץ את נפשם מתרדמת עצלותם ולעורר תשוקת לבותם להשביל. ואף אם מרובר כם בספרים אשר חוברו בלשונות הגוים על ענין קורות המערב, הן לא נזברו שם רק בחלק בערך אל הכל. אך מי זה יפותה לדבר אל היהורים שלא ידע לשונם? המרינה היושבת ראשונה וקרובה לגלילות מערב היא ספרד. מעבר צר דרך ים מהלך ששת אלפים אמה מכריח מן קצה טאריפא עד קצה טאנגיא עיר מכצר סיאוטה עומדת בגבול טיטואן. האמנם מעמד החקירה הרשעה יניח לעבור שועת היהודים בארצותיו המובות בסנורי הפתיות וכל ירשיע בשאט בנפש להוציא הספר והמחברו להשרף — מי זה איפוא יגבא לנו? הישמעאלי הרובץ על הארץ כל היום נרפה ונבער מרעת רותק בזיקי הדת הנמהרה, ושונא לכל אשר בשם ישראל יבונה? והמוקש העולה על בלם הוא הערר הרפוס בי ער היום לא הובא שמה — הן אלה קצות הסבות אשר הרפוני להוציא לאור הספורים האלה הנוגעים באמת לאחי בני עמי בפרט, ובכלל אולי אף לזרים אתם אם בי ישנו בתבליטם. הן כל המוצאות אשר השתרגו עלו על צוארי במשך מסעי הביאוני ער הלום. שם ישבתי כמו ארבע שנים, ומקום היה לי להתערב בכל מיני אנשים גרולים וקטנים ללמוד מעשיהם ולדעת את

מוצאם ואת מובאם כמעט בכל דרכיהם. ובכל זאת רק אשר חויתי אותו אשמור לספר. ובהמשך קורותי אגיד קורותיהם בסעיפים המסתבכים מנוסם, ואל תשניח לאומרים בלבבם כי כל עובר אורח ישפיל או ירים האמת כחפצו, כל עוד שיתרחק מופת ערותו, כי יוכלו לחקור וימצאו בי בנים דברי.— ורע נא הקורא האחוב, כי רק האמת תהיה נר לרגלי ואור לנתיבתי.

שער א

בתהפוכות קורותי ומסבות תחבולות עתותי נקרה נקריתי בעופל ניבראלטאר, ומגמת פני איטליא ארץ מולדתי אמנם רבות מחשבות בלב איש ורק אשר יעץ ה׳ היא תקום.

מפת מדינת מורוקא הערים שעבר בהן הנוסע

המבצר הזה, עתה תחת ממשלת מלכות בריטניא, עומד אל רגלי חר נשפה בקצוי אירופא, דבר אין לו עם ארם לא דרך יבשה ולא דרך ים, מלבר מחיתם הבאה להם דרך הים. הוא רק מצפה על פי המעבר הצר המבריל בין שני עמודי אירקולים על כן לא תתפלא בראותך אותי נבוך ברוב שרעפי לצאת ממסגר חוח אנח אלך? דרך ספרד ביבשה אין יוצא ואין בא, ועוד איך יזיר איש יהודי לעבור דרך שם אם לא ימיר את דתו? ואתת ידעת כי אין בכח הארם להמיר באמת רת אשר ינק בחלב אמו. אם אתחפש ואתנכר, חיי תלואים לי מנגר אולי יכירוני. דרך הים יקר הוא למצוא ספינה, והאחרון הבביר, איך אלך? אם לשמור את הדבר ער בוא אניה, הן תם הכסף באמתחתי.

במכוכת רעיוני סר ווענ, האיר המקרה אל עבר פני ברק תוחלתי, תוחלת טובה מרומה, משען רוח שפלים ומסער לב נרכאים. אבל הנשקע בהמות ימים יתמך אל כל הבא בידו ולמודרף יום אף בית עכביש ישים מבטחו — סוחר אחר מבנעני נבבדי ארץ בשמעו אותי מתאונן על רוע מזלי, קראני בהחבא ויאמר לי: התחפוץ ללכת עמי לברבריא? עניתי בחפזי: אלך אך הוסיף עוד לדבר, השמר לך סודי אל תגל, כי ידעת מה עזה קנאת הסוחרים, רע כי אני הולך אל מלך מארוק להתחנן לו ולבקש מלפניו רשיונו להשתקע בעיר לאראני לערוב מערבי דרך ים בצמר ורונג. אם יעלה בידי אתה תהיה על כיתי, ואם לא הן לא חסרת בל. נמשכתי בחבלי תקותי והבטחתו בי איש ישר היה. ואפת וילך ויקח לו ולמשרתו יחרו מכתב היציאה (פאספורט) מאת סופר העיר, ואני לקחתי מכתב אחר לברי אשר שאל עלי לרב החובל איש גינואה אוהבי.

ויהי היום והנה אני שיט באה טיטואן, ויתן הסוחר שברה וירדנו בה לבוא עמה. עברנו לפני מצודות סאן רוקו וסאן פיליפו ועיר אלחאריוא הנצבים זה אצל זה מול פני ניבראלטאר בקענו מי המעבר ובארבע שעות היינו בין ההרים הלאה אל עבר אפריקא באנו בנהר העיר, אך עד העיר לא באנו, כי כן דבר המלך מקרם לבל יבא שום איש נוצרי או יהודי במלבוש נוצרי, על דבר מעשה שהיה וממוני המלכים שהיו שם על סוחרי לאומותם יצאו והלכו למאנניא, ויניחו תחתיהם משנים יהודים שם. ארבעה משנים הם, של צרפת של ספרד ופורטוגאל, של אנגליא, סואיר ודינמרק, ושל ויניריג גינואה וראגוזה אחרי קחתנו רשיון הערביאים שומרי החוף ירדנו ליבשה ללון בבית אחר רחוק מן העיר אלפים אמה הנקרא מארטין, ושלשה ימים היינו שם

הסוחר הביא עמו מטתו ואהלו כדרך כל עוברי ארחות מערב, יען לא נמצא מלון ולא מטה בכל הדרך אשר אתה הולך ויהי בבקר בא אלינו איש יהודי מטיטואן להיות לנו לעינים ולמליץ, כי בעיר הזאת ובערי טאנניא לאראני אלקסר ארזילא ודיף, נמצאו רבים מזרע היהודים אשר נסו מארץ ספרד ביום השלישי שמנו לדרך פעמינו במשמרת ששה רוכבי סוסים ערביאים בעלי מלחמה לשמור אותנו מהעומדים על הפרק להשחית כל הלובשים מלבוש נכרי הולכי על דרך, ונלך מאחרי קיר חומת העיר

ער הניענו אל דרך סלולה. — באמרי סלולה לא יעלה על לבך בי הדרכים בדרבינו הולכות למישרים במעברות ותקונים מעשה ידי הטבע יאירו על פני כל המערב בהוד והדר, אך כל ידי ארם תרפינה, אין מסקל אבן אין מרים מבשול בלבתנו בדרך תכנתי עליות לדעת את האנשים ואת שיחם למען אמצא חן בעיניהם בתתנהל גם אנבי לאטם, בי לא ידעתי איך יפול דבר ובאיש ישראל התובחתי בדברי תורה והסבותי לב שניהם להטות אלי חסר

ויהי השמש אל מחצית היום ונשב לאבול לחם בנאות רשא תחת צאלי עצי השדה אל מיבל מים הנגרים בלאט וכנהמת חסר. המליץ רפר שמיבה על החציר ויברה לו ברה מבלת מביתו די השיב את נפשנו, והנכרים גם המה התיהדו בארוחתנו, כי בשר הרבר והשתיה ברת, אשישה אחת מים חיים אשר החתים היהודי בטבעתו ובצמיד פתיל עליה הטופלים עלינו שקר לאמר שלחן ה' מנואל הוא, הם נספחו אלינו לאבול ממאבלינו ולשתות משקויינו והישמעאלים שמו להם לחם לברם בי לא יאבלון את העברים או את הנכרים להם כי תועבה היא להם אחרי כן העמיסו הפרדים ונסענו, בפנות היום בנטות צללי ערב, טרם יחשך ויתנגפו רגלינו על הרי נשף, תקענו אהלנו במישור בצל מרבסי פסגה וילבו בתובו הסוחר והמליץ שניהם יחדו, ואני עמרתי בחוץ עם המשרת, בי אמר לא יתכן יהיה בעבד בארוניו. נוהני הימים (הפרות) קשרו רגליהם כרבם ביתר נצנחת בארץ, בי במו שאין מלון לאורחים בן אין מבלה לצאן ולא רפתים לבקר ולא ארוות לסוסים, ובלם שובבים תחת אהליהם או תחת רקיע השמים.

ויהי אך החלו להבקע עפעפי שחר ויתנצלו מרחבי רקיע את מעטפות קרותם ואנחנו קמנו איש ממקומו ויקומו גם הנוים ויאמרו: הבה נלכה בי הבל נבון וירבב איש על פרדו והלבנו לעת האובל בחרנו ביום אתמול הר הברמל והשרון לערוך את שלחננו, ואחרי הונח לנו עת מה שבנו לדרבנו באנו לאבל גדולה ומשם נגלה לעינינו עיר טאנגיא היושבת על החוף והררי חול הים יסבו אותה. במבוא העיר ראינו ערביאים נטושים על פני השדה לשבור בר ולחם ומזון בי יום השוק היה ויהיו בעינינו בשפעת גמלים וחשפי עזים, ולא יבולנו להתמהמה להתבונן בהם ועברנו העירה — מי יובל להניר פליאתנו בבואנו שמה? תשואות זרות ראו עינינו, חרשי ברזל ומנעלי סוסים מפה ומפה, מראיהם בלפידים עטופים בסבך זקנם רבת חלאה, יזע מצחם היה דולף על חזיהם, ערומים עד שתותיהם, חשופי רגלים ויחפים העושים מלאכתם במנהרות או על פני הדרך. חשבתי היותי במאורת ני תחתיות. אנחנו מובאים אל בית יהודי אחר ואת הבבורה אחרינו, ומצאנו מנוחה על בל התלאה אשר מצאנו בדרך.

החשך בסא ארץ ואנחנו לא ידענו מה נעשה והנה לפתע פתאום שאון קול המון עלז וקול תופים עלה באזנינו. וזה היה אות שהזמינו אנשי בית הסמוך את שבניהם לעת דודים, והובילו גם אותנו שמה וראינו ילדות משחקות, אחת מחזקת בירה קלחת מלאה סיר ובירה השנית בלויי סחבות וטובלתם בסיר ותתוח על הרצפה ועל רלתות השער, בדור בשנותו את טעמו בבית אביש, ואחת ראשה בפוף על שבמה וצעיף בשתי ידיה אחת למעלה מבתפיה ואחת מלמטה לעומת הבטן ומתהפבת בלאט וברפיון ידים. ואמרו לי בי בן מרקדים בעריהם, וכל זה היה בתוך עלמות תופפות בתופי חרש ברמות בקבוק פתוח מלמעלה וסתום בעור מלמטה, או בתופים הנראים בבמות ישחק, אך לא במרת השיר אך במקרה

הבית אשר אני יושב בו, כונן בבזקי צרורות ובטיח עב שקערורה. מחשוף הלבן אשר על פני בלו יחליש עיני המשקיף בו. תכונת הבית היא חצר מרובעת, ועל ארבעת רבעיה חדר ארוך וצר רלתות החצר והבית רובם מסוגרים מלפנים בל יפתח רק במוט עץ ראשו אחד ישען על הארץ וראשו השני תומך רלת הסנור, לא יקרעו חלוני, שנים או שלשה חללים מקום לבנה על פתח החדר הם צוהר לרוח ולא לאור בי לא יבילו זיקי השמש המטה מוצעת על הקרשים ונבוהה הרבה מן הארץ, בי הקרשים תקועים בקלעי הקיר תחתיה יסתירו בלי הבית. מהקורה ער פאתי המטה או ער למטה לארץ יריעת משי ארום או פשתן לבן תלויה לפעמים העניים יפרשו היריעה לבסות חסרון המטה זאת ממת איש ואשתו הבחורים והבתולות לוטים בשמלה וישבבו בה. מראות קטנות תלויות בקירות ונר זבובית הרולקת בליל שבת. שלחנם בדמות בסא, ובסא אין להם בי יושבים על הארץ, בי ישמעאלים הם. שופתים סיר הנזיר על ביור או על האח אש של חרש. ספון וקרקע החדר והחצר מצופה במלט בעין בותל. קלעי הבית בנבה קומת איש מבוסים במפרש גמא רך. לא יראו בהם פסל בל תמונה. לפי דעתם הוא בל תפנו אל האלילים ולפי דעתי בעבור היותם בסילים, או בי לא יבלו ולא ירצו להטות שבמם לסבול עול החבמות על בל פנים לא תראה בבתיהם סמל מערומי אשה או צלמי זבר או תבנית חשופי שת ומער איש. גנותיהם במעקה ומחוברים יחדו באופן, בי דרך הגנות הולבים מבית לבית ומחצר לחצר. פתח החצר קטן ושפל בי אף הנמרים יבופו באנמון ראשם לעבור. אצל פתח

החצר מוצאות הפרשרונה יעלו באשם רוב הבתים בנוים על טור אחד והמעט אשר על שני טורים או שלשה על הטור העליון יציע סביב לחצר לכל צדבי הבית הנה זאת תורת הבית אשר ישבנו בו, ובמעט בל הבתים הם על מתבונת הזאת, רק בתי הפקידים הנוצרים כוננו בדרך בתי אירופא בתי הדלים מלאו קיא צואה בלי מקום, אך בתי הקצינים אף באין הדר זכו בעיני

החניות הן במחילות בקיר, כמנהרות אשר ראיתי פה נבוהות מן הארץ חצי קומת איש, היושב בהן על הארץ לקחת בל אשר יחפוץ בהושיט ידו לבר בל יעמוד כי לא יבילו שני אנשים דלתי החנות נסגר במפתח עץ במערות אלה מוכרים כל ממכר. המעט הם סוחרי בגד, יותר מהמה רוכלי בשמים, ועל כלם מוכרי מאכלים רק בראותי אלה נהפבו מעי בקרבי בשר צלי שמן בורית חמאה זיתים ומינים שונים, הכל הולך אל מקום אחד בשני חריטי מאזנים עשוים מקש, והכל נקח באצבעותיהם ונתון מיד המוכר ליד הקונה אבני המשקל הן אבנים מן השוק תופרי בגדים ערביאים לא יצלחו רק לבגריהם לבד, והיהודים לבגריהם לבד, ומאלה גם לבגדי נוצרים הערביאים עושים מנעלים להם וליהודים, והיהודים עושים נעליהם ונעלי נוצרים

ביום הראשון נסעו הסוחר המשרת והמליץ ללאראני לדבר על ענייני עם אחי פקיד ניוואה פראנסיסקו קיאפי היושב שם וקרוב למלכות והניחני בטאנגיא לשמור הונו ועזבונו וארוחתי נתנה לי מאת בעל חבית דבר יום ביומו ער שובו

שער ב

חפשי מבל שיג נתתי את לבי לדרוש ולתור ביהודים בדרבם ובעלילותם האנשים טובי לב עושי צדקה אוהבי הגר ומכבדים התורה ולומריה, ומוקירים מאד יהודי אירופא הבאים שמה הנקראים „בני חורים". הערד הספרים והשמועות מטביע לבותם בבוץ הסבלות והיתות: ומשקיפים כפלאות כל חדשות ונצורות לא ידעום, מתהוללים באימה ופחד לילה, כי לא יזיר איש לישון בדר בחדר אחד בלילה, או אשה ללבת יחידה מבית לבית נשבעים בנר דולק ואומרים על המלאך הזה בחשבם כי מאורי האש הם מלאבי מעלה, ע"ר הפסוק משרתיו אש לוהט ובבל זאת לבם לא צפון משבל כי יבינו לאשורם בענינים אחרים הנשים יפות מראה ובריאות בשר, רק נמשלו בבהמות נרמו ולא חלק להנה בחבמה ובדעת, אינן מכירות לקרא או לבתוב יהודית, ערבית או ספרדית שפתם ספרדית במבטא פורטוגיז אף לא מתפללות גם נשי הערביאים לא תתפללנה

הובאתי למדרש התלמוד. דרך למורם צלולה מדרך אנשי פולין וקרובה לדרך המזרחים, גם יריהם רב להם בחכמת הקבלה ספרי חבמה במורה נבוכים ודומיהם יקר בעיניהם, למזער יקראו ארחות משפט בספרי פוסקים, ומעט מזה במקרא, וקוראים על פה התורה בטעמיה ספרי אמ"ת (איוב, משלי, תהלים) ישעיה ורניאל.

ביום השלישי חפצתי לראות שפת הים תמונתו כתמונת חוף גיבראלטאר, אך זה מורה כאצבע חכמת אנגליא אשר כוננו וכללו יפיו, וזה יביע אולת הערביאים כי הטבע אתם לעזר ומראה להם הדרך והמה בועטים בזבחה ותרפינה יריהם משום אבן על אבן אין ספינה בחוף רק סירות דונה אניות מלחמה אין להם רק השודדות בים בלכתי לחוף עברתי לפני במת הערביאים בעת תפלתם עמדתי להביט מרחוק אל מראה ואל קומתה, כי העברים או הנכרים לא יבואו שעריה רק בהמר דתם. היא לשכה ארובה במפלש קנים על הקרקע, חצר לפניה בתהלוכות סביבותיה בתוך החצר יש כיור הרחצה שרוחצים שם רגליהם טרם בואם גג הלשכה מכוסה באבנים בפופות ירקרקות, ובצדו המגדל. אין להם חוק הפעמונים איש אחד עולה על המגדל בשבע עתים מזומנות ומתפלל בקול גדול לקרוא את העם לבא להתפלל: בעלות השחר, בבקר, צהר הראשון, צהר השני, הערב, הלילה וחצי הלילה.

ביום השבת הלכתי לביהב"נ יהודים ארבעה להם בטאנגיא חדרים קטנים באין הוד והדר, שם ישבו בסאות עץ ולא ישבו על הארץ בביהב"נ רק ביום תשעה באב מנהגם בספרדים. מבטא אותיות לשה"ק נבונה בפיהם, הלא אזן תוכל לבחון בין רגש ורפא בין ח' לב' בין כ' לק' רק בצ' קריאת הספרדי אמשטרדם היא הנבונה קוראים הע"ן בבלשון ערבית ואולי היטיבו והג' רפויה במו G בלשון הולאנד חשוא בוננים אל תנועה אחריה באותיות אהח"ע. לא מעמידים עליו הקריאה ואף הנע חציו נח בפיהם במתג קוראים אותו בפתח כרעת מנחת שי במאמר המאריך האשבנזים קוראים המלרע כמלעיל, ואלה בהפך מנגינתם. הוא"ו קוראים אותו במו W בלשון אנגלית. ובזאת יבחנו בוא"ו מבי"ת רפויה אמנם בתנועות יבדלו מעט בין שור"ק לחול"ם ובין ציר"י לחיר"ק חבם מחכמי מיקנים דרש בלשון ערביאית ואמר הפסוקים בלה"ק ושמעתי שהיה מבלע הפת"ח בה' הידיעה, וביתר האותיות בראש תיבה קרא

הפת"ח בחיר"ק וחיר"ק בפת"ח, ואשתומם ואשאל ואין פותר. קרא התי"ו כמו Ch בלשון ספרדית או אנגלית, או Ci בלשון איטלקית או Cz בלשון פולנית עתה קום קרא איך ירעם באזניך. מתנועעים בהתפללם באנשי פולין, אלה מפנים לאחור ואלה משמאל לימין, חדין עם מי?

בימים ההם שלח הקיסר מארוק שלש אניות לשר פלך ניבראלטאר לתקן אותם בי הערביאים לא יצלחו לבל, ומלאכתם היא באשר יעלה המזלג. וימאן השר תרה אף הקיסר וישלח בחמתו ספרים למאנגיא להוציא בעור שלשת ימים כל בני אנגליא מארצו חוץ מהפקיד בי ישאר לערבון בעצם היום אשר שב הסוחר ובשורה בפיו בי עשה והצליח הגיע גם ספר הקיסר וכרגע תוחלתו נכזבה ויצא הסוחר ביום ההוא ברבר הפקיד בספינה לברו לבשר אנשי ניבראלטאר, ויעזוב כל אשר לו בירינו עד עת בא רברו. התברבנו בלבבנו אולי ישלימו המלבים וישוב. אך לשקר שמרנו. הפקיד עצמו ברח בהחבא מבית נגו ולא שב עד אחרי ימים אחדים, ותהום כל העיר בלבתו ובשובו.

בלילה הראשון אחרי צאת היהודי התקוטטתי עם המשרת. ולמען תבין אודות מצתנו דע כי קאטוליק היה, והוא סבב את הדבר על ידי הסוחר להביאני במערב בחשבו לפתות אותי ללבת עמו משם לספרד (בי בורח היה), ולהמיר דתי, ואז הניחותיו בתקותו להועילני. אחרי היותי במערב לא שמתי עור לבי להבליו, ויחר לו מאר. שער בנפשו בי נחמתי ויאלצני בבל רגע לשמור דברי. הוא היה מתנבל אותי בטאנגיא, ואשתו פרשה רשת לרגליו בניבראלטאר, בראותה כי לא שב לביתו לעת האובל ירעה בי בורח הוא, ותרץ אל שר המצוד ותתחנן לו להשיב את בעלה אל ביתו הספר בא להפקיד שבטאנגיא והוא לא ירע. ויהי בי הציקני בלילה ההוא ברברי ריבות, הסירותי צעיף המרמה מעל עיניו ואמרתי בי לב הותל הטהו להאמין בי אבטח על משענת קנה מחסהו הרצוץ לעשות בנפשי שקר ולבנוד בדת הורי אשר נחלו מהר האלהים להם ולבניהם עד עולם לחצוב לי בארות בארות נשברים נדהם ומשתאה בין רגז לחרפה נשמה לא נשארה בו. רגע החריש, אחרי בן פתח את פיהו ויקלל את היום אשר דבר עמי, אני מבקש הפקודה והשלום, ופיו למהלומות יקרא אותי. תפש חרב הסוחר להרגני ואקומה עליו ואגזול החרב מידו ואשליכהו ארצה ויאבק עמי. הקול נשמע בבית ויקומו ויפרירונו איש מעל אחיו. ויהי ממחרת נחה שקטה עצבת לבו ופניו לא היו לו עוד והוסיף שנית ידו להאיצני על אורות מסענו. אולת פליליה מה עצמת! קנאת הרת מה נסבלת!

ביום אשר שב הפקיד שלח לקרוא למשרת ויאמר לו: שתים אני נוטל עליך: או לשוב לביתך או ללכת לבית האסורים. המשרת נבעת מלפני הפקיד, בי פתאום בא אירו, נבנע בחרפה ויאמר: אשוב לניבראלטאר. ויתאפק ויבא אל ביתו, העלים ממני ולא הגיד לי דבריו עם הפקיד רק אמר בי עמר על דרכיו וראה בי טוב לשוב לארצו. ואומר לו: עשה הטוב בעיניך ושוב לארצך. ויוציא מלתחת בגריו וארגז הסוחר וילך לו עם יתר האנגלים, אין זר אתם כי בן דבר המלך, ולא שב לא הוא ולא הסוחר עד היום הזה.

שער ג

כמה מדרך מישרים הרחיקו אישים בעת יחשבו הגר האותיות טרם תבאנה! אל חוף הים אשבנה הנה עתה קויתי, אך עתה בלבב הים נמצאתי. זמן בונד הפבפך ותכבים! כבה רימתני ובתוחלת מהתלות מרעה אל דעה הוצאתני! מה עשיתי לך ומה לאותיך בי מרורות השבעתני לענה הרויתני ובתרמיתך הונעתני? מי יובילני עור לעיר מבצר ניבראלטאר? מי ינחני עתה ער ארץ אדום? ברד, אובד, נבר! בין ערביאים עם נועז, בין יהודים מרורים נדכאים אנה אפנה ולמי אנום לעזרה? מה לי פה ומי לי פה בי חצבת לי פה קבר? שעפי יגונות אלה עלו על משכבי כל הלילה ותדד שנתי מעיני. ואשבימה בבקר נעצב ונבהל, חפשתי כל משביות לבי ומבלתי ראות לי תקומה עזבתי עשתונותי אל חפץ המקרה. התאמצתי להיטיב פני ולהניח חמתי.

זברתי הדרשן המקניסי ביום השבת ולא נשיתי בי אחרי בלותו קם החזן וברך איש ואיש בעבור שיתן מה שירבנו לבו. שאלתי אם נתן לבל איש לעשות בן? ויאמרו תעשה ונם תובל, בי בן אנחנו עושים עם בל הגר אשר בקרבנו. ונם שמעתי מהמליץ אשר הביאך בי יש לאל ירך לעשות בן הבינותי לבבי לדרוש לעם בלשון ספרדית דרך דרושם בדרך אנשי פולין, וכדרך בל המבוהלים בלמודיהם שמסתבכים בחבמות בל ירעו שחרן ויעבטון בן משפטם לא ידעו ולא יבינו בי רק בבלבל הדברים ומערבי הענין במשפט אז הלמוד עומד באשר יעמוד הבנין מתבונת חלקיו, והם עוסקים בשאלות הבל ותשובות תהו, לשון עלגים ונאלחה וקריש אחריהם. הלא זאת חבמתם ובינתם לעיני העמים, אוי לנו שבענו קלון מכבוד! ולבן בשר שמעו ממני לשון למודים, מוסר השבל ומליצה אם בי לא מפוארה, היה להם לחבמה נפלאה

וכרכש למתוק, ויאשרוני ויהללוני ויתנרבו בכל לבם אמנם אחרי ארבעה דרושים בארבעה בתי כנסיות, אין דורש עור ואין מבקש צר לי מאד כי לא נמצא פה פקיד קיסר ווינא, ונוסף על מבאובי כי אבדתי בחפזי מכתב היציאה. אז אמרתי ננזרתי אברה תקותי לצאת נועצתי באיש מכירי ואמר לי: שמע בקולי איעצך זה חמש שנים אשר פה נמצא איש ווינא והוא יושב בבית פקיד ספרד, והוא איש נחמד ונבון דבר, כתוב אליו ספר אולי יש תקוה ובן עשיתי, ושלחתי אגרת בלשון צרפת ביד הערבי משרתו, וישב אלי לאמר קום עלה הכרת פני האיש ענתה ביושר לבבו ונופת דבריו הגיר בהדר גאונו והוא אמצני כמו פיו ויבטיחני לעזרני כל ימי היותי שם למען אכתוב לו אגרות בלשון אנגלית וביום ההוא החל להראני את כבודו ואת גדלו. נשקתי את ידו ואצא מעמו שמח וטוב לב. ויהי כי היתה הרוחה ואתהלכה ברחבה עם אוהבי

בשובנו לביתנו אם רעי הרה ללדת, ותלד בן. וימהרו ויתלו מגילות רשומות בשני משולשים משולבים הנקראים מגן דוד, בפסוקים ובשמות מלאכים לשמור היולדת מלילית. ויתנו באצבעות ציונים על הספים בחמר ובזפת להפחיד את השרים, ויתלו על הפתח פסת בלויי סחבות ורקיקי מצות להיות מנת מאכלם ובגדם ללבוש זה דרכם בכל למו באמרם כי זה חלק וגורל לעזאזל וזובחים את זבחיהם לשעירים להחזיק במנהג אולתם. ביום השמיני אחרי המול הילד ערכו השלחן לאנשים לבד לשנים שנים קערה אחת וסכין אחד לכולם ולוקחים הנזיד מהצלחת בפתותי לחם להשיבו אל פיהם שותים מים מבקבוק של חרס, ומבסים פיו בכנף או בשולי כתנתם לסנור בער המכשפים משפטם לשתות כוס מים חיים טרם יאכלו כי אין להם יין הנזיד הראשון היה הקוסקוסו הנבחר בכל הברבריא, הוא קמח בלול במים עד שיעשה כחרצני דוחן וייבשו אותו ברור על האח אש ומבשלים בבשר או בחמאה וחלב. והוא מן המטעמים הבריאים והטובים הערביאים יושבים במענלה על הארץ ומושיבים בתוכם אנן נדול מלא קוסקוסו. איש מצדו יחפור בידו בתוכו ויקח מלא קומצו וצנוף יצנפהו בידו וישליבהו אל פיו ומבלתי היות להם מטפחת לנקות כפיהם מושחים אותן במעליהם בכלי מלחמתם ובכותל אחר הקוסקוסו בא אל־בליע והוא מאכל מיוחד במערב ונעשה מבצעי בשר מרובבים בשמן במרחשת או במחבת ומשומר משנה לשנה, ובאין מלון ברוכים ישאוהו עמהם למחיתם ולאחרונה קליות ואגוזים וכום מים חיים. זה דבר המשתה הוא, וכן ראיתי אח"כ בכלם בשבתות בחנים ומוערים אוכלים הסחאנא הוא פול ספרדי אפוי בתנור ובתוכו בצים שלמים שנותנים לבל הבא לשאול בשלומם, זכר לחורבן בימי החול אין להם חוק לא כסא ולא מסבה, והיה בי ירעבו ויאכלו לשובע נפשם לחם רבש חמאה דגים ופרי הארץ

יצאו האנשים מאכלם והנשים באו רק אנכי בגר בארץ עמדתי שם וכמשפט הראשון בן עשו. לא נסונו אחור מלהסב עיניהן לנגדי ולכל אשר שאלו לי לא אצלתי להשיב נבונה ולהפיק תשוקתן. רובן שמנו עשתו אך אחת מהנה היתה יפה כלבנה השוכנת בגדוד כוכבי טוהר ביום פקדי מיודעי נקרה עלי ללכת בביתה, והיא יושבת על בר מלא הנוצה ולפניה המסכת ביריעת צבע רקמתים, ובתבונת כפיה מתארת עליה תמונות שונות, והיא מחיה את כולם ויהי אך השקיפה על פני ציץ צח וארום על לחייה כשושנים כי נכלמה, ותעמוד על רגליה ותבם ידיה בבנף כתנתה ותגע בידי ותשק לפיה כן דרך הנשים העבריות עם כל הבא לשאול בשלומן פיה פתחה בחכמה ותורני כי היא העולה על רעותיה בחול א) על הצפרים בהראותה כי כאיש נבוריתה לכתוב אשורית בלשון ספרדית או ערביאית, ותגד לי מליצה אשר בספרי דון לופים די ווינה בעל פה וייקר בואי גם בעיני בעלה ולא מנעוני מכבוד גדול באמרו לי בלה"ק כי שמע שמעי (כי איש מקנסי היה), ואם ייטב בעיני לא אוקיר רגלי מביתו לבעבור יתענג ממוצא שפתי הנעימים כי איש חכם אני לאיש הזה שתי נשים, האחת אהובה יושבת בטאנגיא ואחת שנואה במיקנים, ויהי לשנואה ילדים ולאשת חן אין ילדים, ויהי ריב ביניהן ותציק לו לאמר, הבה לי בנים ואם אין מתה אנכי זאת חקרנוה בן היא: אין אשה מתקנאת מחברותיה רק מצרותיה

מדי בואי לביתי כפעם בפעם ראיתי ערביאים באים אליו לשאול על האותיות ועל מסתריהם בגורלות אשר היה מפיל אליהם עודם מאמינים בהבלי הוברי שמים. השואל לוחש שאלתו על העט והנשאל על פי סך הנקודות אשר נוקר במקרה מבקש התשובה בלוח ספרו הרשום בצורות המזלות ושמות הכוכבים גם ערביאים רבים מתעים את העם בדרך זו, וגם בני ישראל יאמינו בגורלות כדבר אורים ותומים

הערביאים לא יתוכחו בדברי דתם לא ביניהם ולא עם עם אחר פן ינוצח וירפה באמונתו לא יפצרו באיש לבוא אל דתם, אך אם נשמע מפיו מלות אלה סידי מחמיד ראסול אללה (ד"ל אדוני מחמד הוא שליח אלהים) אם כמצחק או בשגגה אז מחויב להמיר דתו או ישרף ואין מציל הלא

זה דברם, כל אשר יזכיר אותו רוח ה' נוספה בו ולא יוכל לסוג אחור. לא ידעתי אם יכונו דרביהם מדרכי הקוטוליקים. אלה מפתים ואצים כמהר ומתן ויענשו אם יבוא איש להתל כהם. ואלה לא יפתו ולא יפצרו אך ימלכו כיר חזקה ולא יניחו לשאת שם משיחם לשוא. שניהם תעו מדרך השבל כי דת אמת וישרה לא תסית ולא תפצר, החכמה תתן קולה והלב ישפוט ויכחר.— היהודים עומדים כשמשתינים מי רגליהם והערביאים ישתוחחו. כימי הרעב התחפש איש יהודי ככגרי ערבי וילך אחרי קרשיהם והם לא הבירוהו ואכל וחי. ער שראו אותו משתין מים ושכח מכרוע, ויתנכלו אותו להמיתו ער אשר המיר דתו.—כשהם מונים מתחילים לחשוב מאצבע קטנה כהכפיל האצבעות לתוך הכף, ולעולם הם אומרים אחד הוא אלהים שנים וכו'.

ראיתי את כל המעשים בימים אשר הייתי עם האיש מווינא כלו שלאנן ושלו, אך לא לעולם חוסן, ורננת העשוקים אויה מקרוב, ושמחתם ער רגע.— בכתבי ספרים בביתו נתן לי פתגם הקיסר להעתיק, ופתשנן הכתב להנתן דת לפקיר כל מרינה ומרינה לכתוב אל כל מלכי עם ועם שבל יעוז אנוש לתת יר או עצה או מנוס לבנו מולאי אזיר כי מורד כאביו הוא ויספר לי האיש כי הכן נבאש עם אביו על אודות נשיו. וכי שאל ליהודים אשר בטיטואן כסף ולא יכלו לעכור את מצות המלך, וכי אנשי אנגליא עזרוהו כסתר בעכור היות אמו מן העם הזה. ויוסף ויאמר עוד חדשות אגיד לך: מחר אסע דרך קאדיס, ובהיותך יהודי לא תוכל לבוא עמי אף בהתחפשך כי נודעת לפקיד ספרד ולא יניחך אמנם לא שכחתי כי מעשיך באמונה ולכן דברתי עליך טוב לפקיד סואיר. ועתה קח לך מנחתי מידי והיתה לך למשיב נפש ולבלבלך ער תמצא רוח והצלה ממקום אחר. נכהלתי משמוע כל דבריו, אכן התחזקתי להודות לו כעל כל אשר נמלני ויצאתי מאתו עצב ונכאה לבב האיש הזה לא נמנה את פקידים, כי לא אבה עוד קיסר ווינא להסגיר את פקידו שם כימי קרם מסתתר היה תחת מסוה למור הלשון, וכאיש תבונות פקח עיניו על בני עמו להציל הנשוק מיד עושקו כדרך תיכונות צפונות וכרב חובל נאמן הבין הרעם מהברק והחיש מפלט לו מסער, ואך שמע נוד המורד מולאי יאזיר הושיב נפשו לבטח טרם ילכר במבוכה קרובה ומתחוללת ויהי ממחרת שמר ועשה מוצא שפתיו וילך לו הנני עור בפחת המבוכה מה אעשה איפוא? אם אעזב ליגון לבבי אמות באין עוזר המנחה תנחמני אך לרגעים

הערות:

א) חול (איוב כט, יח) ולפי דעת איזה מפרשים הוא הצפור הנקרא פינים (Venus)

שער ד

כראי הפנים לפנים כן דברי ימי ארם לארם. ואתה הקורא אם עורך באיבך ובראכך אל תענה ברדך כחך לקצר ימיך כמה חתחתים להלחם! כמה מוקשים להעתיק! במה תמורות לסבול אשר אין ספורות למו! אף כהתגברך על החילים האלה הקרב ילאך ותחלש. אל תביא את נפשך לנסות אותם

כל הימים אשר כסף המנחה השמיע קול באמתחתי השלכתי כל עמלי במצולת נשיה ואשימה לבי להתבונן בלשון ערביאית אשר החילותי להכיר זח ימים עשרה חרשים אשר הייתי במערב, כפי אשר מצאה ידי די השיג את חפצי. לא מתוך ספרים בי אין להם ולא מפי סופרים, כי הערביאים כיהודים לא ילמדו לזרים למען לא תחולל כפיהם, רק במשען לשה"ק המוצקת ביצוקתה וכרעת כללי הדקדוק לשאול כעניו פעם כמרדש נערים פשר הפסוקים ללמור איזה דכרי צחות, פעם כחנויות מוכרי מאכל לראות מה יקראו לו. דרשתי וחקרתי שאלתי היטב ער כי יכלתי לרכר לשון ההמון לא לשון המליצה כי נכרתה מפיהם. כוננתי כללים אשר נסיתי היותם במשפט, וראיתי וכחנתי כי לא מחכמה דכרו עליה היהודים סרה לאמר כי הערביאית היא עכרית משחתה, כי היא הנכחר שבלה"ק ואם ירוך בלשון הזאת אף דעתך תכון עמי לגזור כן.

היהודים המרכרים לשון ספרדית כאותם אשר תחת פקודת טיטואן כותכים כלשונם ובכתב חצי אותיות רש"י, והמרכרים ערביאית כותכים כלשונם ובכתב רש"י שלם כלם כותבים בקנה עצי פשתים ותומכים הנליון בברכיהם לכתוב מקום שלחן. כלשון ערביאית כלשון כל בני קרם כותבים מימינם לשמאלם, ואולי הוא נכון, כי היא תנועה טבעית, והמופת תופרי הבגרים

הלמורים והחקירות האלה לא לקחו כל עתותי. גם האהבה אבלה חורש את חלקה, כי שמו היהודים מועקה במתני לשאת אשה. ותחת אשר היה להם לחשוב מחשבות להמעיט מספר האומללים בן ט"ו בן י"ב וגם בן עשר שנים, יאלצו גם החפשים להיות עמהם בצרה. אך ידעתי כי מטעם המלך הנשים אם עבריות או ערביות לא תצאנה מגלילותיו, ואם אנשא אהיה מוכרח להיות שם לעבר עולם או אעזוב

את אשתי, כי לא תוכל לצאת עמי, ולכן לא שמעתי בקולם, אף כי נסו אותי עשר פעמים במהר ומתן וכנערות יפות המה צנוף יצנפוני צנפה בחכלי האהבה, וכסף המנחה ימעט לאט לאט נשאתי עיני על הפקידים פקיד אנגליא שאלני על מכתב היציאה ולא האמין כי אברתיו פקיר סואיר אשר שמע שמעי מאיש ווינא העלני ללשכתו ויאמר לי: בכל לבי אהיה בעוזריך אם איש ישר אתה. הגד נא לי את מי ידעת מניבראלטאר ואחקרה לדעת אם בפיך נכונה הזכרתי לו שם סוחר אחר אשר למרתי את בנו לשון צרפת. האיש ממיורעי, אמר לי, לך לשלום ולעת נכון אשמיעך את רכרי. משמועה רעה לא יראתי כי אמרתי חף אנכי ולא עון לי הוחלתי לדבריו.

אש המרון אשר נצתה בין הקיסר ובין מלך אנגליא על רברת השורדות כים עור יוקרת, ואניות אנגליא כאות למחוז טאנניא משבוע לשבוע לדבר שלום, ובבואם היו קונים די מחסורם ומחיתם. התחברתי עם ראשיהם וחובליהם להיות מליץ בינותם ויהי לי לישועה מספר ימים.

ובימים ההם רוח לי לחשוף דברים אשר לא ידעתים מקדם ואשר האירו עיני להבין אשר שניתי מרי עברי ברדך שמעתי קול המולה גדולה בבית יהורי התקרבתי אל פתח החצר והנה שם המון נשים עטופות במכסה לבן על ראשן חשכתי היותן בבתולות המרקרות אמנם שניתי, כי הן מתאוננות על מת שתים עומרות כתוך, קרובות המת היו, מתרפקות על החזה ומקוננות בלשון ערביאית, וכל הנשים סביבותיהן סופקות כפיהן יחדו, ובין כל בית ובית שורטות פניהן, וכל פעם צועקות ווא וואו (ר"ל ווי ווי) אז השכלתי על פסוק לא תתנורדו שהוא אסור לנו שלא לילך בחקות הגוים המנהג נזכר בתנ"ך ואמהתיה מנהגות בקול יונים מתופפות על לבביהן (נחום, ב, ח) ובכל חוצות יאמרו הו הו (עמוס, ה, טז), וכן המענות ומטפחות נזכרות במשנה (מ"ק, ג, ט) ובל זה נקרא בלשון ערביאית נישרור — בבואם למקום שעושים קבר אומרים ה' עמכם לחופרים, כבועז לקוצרים, ער שיכינו הכל משביבים הארון על הארץ וחוטפים שמלותם זה מזה להפציר בל אחר לתת כסף לצדקה גם הנשים באות ויושבות על קבר קרוביהן, וקוראות אותן בעזרתן, דורשות על סוריהן למתים ועמהם תתוכחנה כאשר ידבר איש אל רעהו בעור בחיים חייתו ככל הדברים האלה וככל החזיון הזה יעשו גם האנשים ביום תשעה באב

המנהג, הנחש והעין הרע — שלשה משחיתים המה אשר תחתיהם תרנז כל ארץ מערב במוצאי שבת לא יוציאו דבר מביתם, והם כי לא להזכיר כשם כיצים אף לא לאכול, מבלי יחלו השכוע בהוצאה או ברכרי אכל לא ידעתי כל זה, וכאשר נדעך נרי כחדרי הוצאתיו להדליקו ושחקו עלי, ודלקתי נרי ככית שכני ולא הניחוני להוציאו בראשונה חשבתי כמצחק ואח"כ כמעט רכתי עמו, אך בשמעי הסכה מלאתי פי שחוק וסלחתי לפתיותו ואצא לקנות נר אחר ולהדליקו בבית הגוים

הערביאים בריבם לא יחויקו בוקנם כי קרוש הוא ועליו נשבעים, וכן מנהג היהורים. חסירי היהורים אף לא ינעו כו פן יפול משערות זקנם ארצה ופוגם בריקנא עילאה. בצאתי יום אחר מכיהכ"נ מצאתי איש אחר על הפתח וכוס בירו מלא רוק, הושיטו אלי לרוק כתוכו כאשר עשו כל היוצאים נהפכו מעי בקרבי, רחיתי ירו והפלתי כוסו וקראתי אותו נבל וחרל אישים ויצא איש הבינים לשכך חמתי לאמר כי היה לשקוי ילר החולה לרפואת עין הרע, והביא רברי התלמוד כי רוב הכנים מתים בעין הרע (ב"מ, קז:), אבל בתלמוד לא נאמר שישתה רוק לרפואה כן הוא מנהגינו, הוסיף לאמר מנהגך נתעב ונאלח, עניתי גם לא תוכל לנשק או להלל יופי בניהם ובנותיהם הקטנים, ואם עברת לא ירפוך ער רוקך עליהם

שער ה

הכחוד אשר חפץ לשאת אשה, מרגע אשר חתם התעודה כישראל (תנאים) בקנין ובשבועה לקים כל רכר לא ישוב עור לבית רעיתו ער עת דודים אף לא יעבור ברחוב ביתה, להיות נקי מישראל והנערה גם היא לא תזכרנו ולא תרבר בשמו ותתנגב מפניו. האלמנה לא תנשא לעולם כי יראים הם אולי תהיה קטלנית הבתולה נשאת ביום ששי, וביום חמישי שלפניו ישחטו את הפר למשתה כחצר בית הנערה בעת השחיטה יקראו כל קרוביהם ומיורעיהם ונותנים לפניהם אנוזים וקלי וכוס מים חיים, ובצאתם ישימו איש איש על ראש הפר מעה וזה נקרא סימן טוב או פינטאר בלשון ספרד, והוא שכר השוחט וזקנה אחת תצפצף כסוס עגור אשר כל שומעה תצילנה שתי אזניו, וזה אות לטובה לאנשי הבית וקול תורה לנותן ורוכיפת הזאת נמצאת בכל בתי משוש. ואם חלילה לא ישמע קולה בשמחתם יהפכו חגיהם לאבל. בערב יובילו הכלה לבית חתנה לקול המצפצפת והתופים והכלה כחרשת כאלמת וכעוורת ער בואה לביתה וכן תעמור ביום ששי מעת אשר ילבישו אותה ער שתצא מחופתה והונחה על יצועיה היא כמצבת אבן. הנשים קושרות קשוריה ותקרענה בפוך עיניה,

תיטבנה אם רלת ראשה בשתי קווצות משולבות כמנהגן, וכן מושחות פניה בששר ותצבענה תמונות זרות על מצחה על אפה ותחת שפתיה בכופר להצילה מעין הרע, ויריה בסם ארום הנקרא אל חינה, אך לא ירעו מטיבי שער ולא למדו מלאכת התבנית לכונן שמלתן לעורן אחר החופה השאר הקרוב יעמום על שכמו הכלה ויושיבנה על הכסא עורנה כנציב שיש, לא תראה בה מנור ראש. ואחר רנעים אחרים ישאנה על משכב רודים. בתולות אחריה רעותיה מובאות לה לחכרה ותשמחנה ותעלוזנה יחדו מעשי שעשועי צעצועים. הירעה תמשך ולא תראנה עוד. אז ישימו לחם לפני הקרואים, ככלותם לאכול יקומו לצחק בהמולה גרולה, יביאו החתן אצל בלתו ויסגרו הירעה בערם — אם תחשוב כי יצאו ויניחו הרורים להתעלם באהבים, לא הטבת לראות. נהפוך הוא, אז יחלו לעשות הלוכם, וישמרו שם לראות אם נמצאו כתולים לנערה. וככלות מעשיהם יפרשו השמלה לעיני הכל כאשר יעשו הקטוליקים בסרין הקרוש בהמיה כזאת יובילו הכלה לבית המקוה, ולעולם הזקנה מצפצפת והתופים תצלנה אונים ושרים ישירו בפיוטים

כל שבעת ימי המשתה כא איש לננן בנבל, והיה כננן המנגן בשיר לה"ק או ערבי, כל הקרואים ישימו מטבע על נבלו למנחה חכמת המוסיקה נעלמה מעיניהם מכל ואף צורות כלי שיר כמות ישחק שלנו הן שמות זרים ונפלאים מהם כל כלי שיריהם הם אלה: התופים שוכרתי, המשרוקיתא שצורתה כהותבואי, וקולותיה נשחתות כשריקות ערדים, החליל המכה לפניהם בקרי במחליק פטיש או כהולם פעם. בשנים אלה שמחים בחניהם וחוגגים לחאזאז, הם האנשים אשר שבו מהמקרש כמיקא, כיהודים ההולכים לירושלם וכנוצרים לרומא, והם כקרושים ולא יקחו במקחיהם רק חצי מס למלך החצוצרות תבניתן וקולן כאותן שמחצצרים מנהיגי הפוסטא במקלינבורג, בהן יריעו בחרש ראמראן (ר"ל ימי הצום) הוא החרש אשר יצומו כל שלשים יום מעלות השחר עד צאת הירח מריעים בחצוצרות על המגדל שלש פעמים בלילה להעיר העם לאכול ואומרים להם: קומו אכלו ושתו אשר נתן לכם אלהים והמנענעים צורתם כארבעה כפתורי ברזל שנים משולבים ביריהם ומקשים יחדו הכלי הזה מיוחר לשחורים בו מנגנים וכשעירים ירקרון היהודים אין להם רק הנבל, בשיר הפה כלם שוים עם ועם כלשונו, לא יזמרו התנועות, ובין כל אות ואות מוסיפים נא נא, עא עא, כפי התנועה פעמים רבות יום אשר משורר אחר משבח עלי שירו, שאלתי לו על ענינו ויאמר לי כי היא אגרת אשר כתב הרוד לרורתו כרברים האלה: רמי הריו, עורי הגליון, והעט עצמי.

כאשר הייתי נורע מכל אנשי העיר היו גולים את אזני בהגיע אניות אל החוף. ויהי היום שמעתי כי באה ספינה מניבראלטאר ומביאה לפקיד סואיד המנחה אשר שולח מלכו לקיסר מארוק מרי שלש שנים. ירדתי אל החוף לרבר עם רב החובל, מה שמחתי ומה נפלאתי בראותי כי הוא היה האיש אשר שאל עלי מכתב היציאה בהרף עין רצתי לבית הפקיר. ארוני! אמרתי לו, עשיתי מה שגזרת עלי לשמור רבריך, כי לא מראנה מדבר יען לא ימצאו בי עון אשר חטא די זמן היה לך לקבל תשובתך. רב החובל המיושר הוא האיש אשר שאל עלי המכתב, הוא איש נינואה ונוצרי ולא יכזב בך למען היטב ליהורי. ועתה יבא נא רברך וכברתיך. ויען אלי: אם כי לא קבלתי תשובה ער הנה האמנתי לרבריך, וגם כי האיש מווינא רבר אלי טוב עליך. הנה לך מתת, ובכל עת שתחפוץ לשוב לניבראלטאר או ללכת לעיר אחרת רק כל מחסורך וצירך עלי וגם אתן לך מכתב אחר, לך לשלום ויצאתי מאתו. — אמנם לא חפצתי להסניר עור אשר תשוב חמת יומי ותשלח שלומיה ממקום אחר למקצת הימים לפנות כקר ואני עומר על הנג לרוח היום, כי הימים ימי חרבוני קיץ היו, וזיקי השמש נוצצים ממזרח להחיות משוש כל הארץ, ואביט לנגה חצציהם עור אניה באה, רוח צח נופח בכנפיה ומרחפת על פני המים, ואתברך בלבבי לאמר זאת תוציאני מרשת זו. יצאו שומרי החוף לקראתה אחר מכתביה לבקר, ויראו כי באה מפאת הקרים ולא הכיאה לא מכתב ולא ערות, ולא הניחוה להשליך הכרזל ויוליכוה אל טאנגיא חרשה, עיר קטנה הרחוקה אלפים אמה מאחורי צלע העיר. ומיראת הרבר (מגפה) לא הקריבה עור ספינה אל החוף הנביא צעק: אין מלך ואין זבח ואין מצבה ואין איפור ותרפים, ואענה אחריו: אין סוחר ואין דרושים ואין איש ווינא ואין פקיד ואין ספינות של אנגליא נחמתי כי לא שבתי לניבראלטאר בעור לאל ירי ואתעצב אל לבי. ואביט ואין עוזר לי עור בטאנגיא, נמרתי אומר ללכת לטיטואן העיר נרולה וטובה מטאנגיא, וגם היא חוף במארטין העם הישראלי היושב בה איש נברי לא יכיר ואחיו אשר באירופא לא ירע, אולי ישמחו לקראתי שמרתי עור חרש ימים ער אשר יצמח זקני ונסעתי לפני בואי העירה לבשתי חצי כלי נולה אשר הלוה לי היהורי בעל הפרדה אשר רכבתי, ואבואה

שער ו

למען תבין ארותי בטיטואן אודיעך כי בהיותי בגיבראלטאר בל מעשי היו עם אנשי הצבא ורבר לא היה לי עם היהודים, על כן לא יכולתי לשקור על ביהב"נ, אף כי הלבתי שם פעמים או שלש ונם הייתי לילה אחר ללמור בבית ראש ישיבתם הנקרא ר' יהורה הלוי והוא מעיר טיטואן. אחרי בן הונר לי כי הרב הזה ברוח שפתיו ימית רשע אם יאבה. שאלתי אם היתה בזאת? ויאמרו, לא, כי ירא ממעמר המשפט. ועור שנית ספרו לי, כי בעורנו בארץ מולרתו, איש יהורי שהיה שוקר על רלתות ביהב"נ בבקר בבקר ושומר מזוזות פתחי מררשים יום יום השבם והערב, המיר רתו לרת הערביאים, והרב קנה בל צרקותיו בחיותו יהורי בבסף מלא. אז עניתי: אמרו לר' יהורה כי איש איטליא בא ויסכר לו בל צרקותיו מברוך הבא הוא יום המילה ער ברוך ריין האמת הוא יום הקבורה לא הבירו כי מצחק הייתי בם ויחשבוני לאפיקורוס. בל הקורות האלה נשמעו בטיטואן, והאנשים חשבו כי אפיקורוס הוא בריה משונה, ונפשם שוקקה לראותי באשר חונר לי. ויהי באשר באתי לרחוב היהורים ותהום בל העיר עלי ויאמרו הזה אפיקורוס! אותו היום ערב שבת היה, וכמו איש אפרים בנבעה אין איש מאסף אותי הביתה הכרת פניהם ענתה בם כי רלים הם, ואקרא בקול נרול, מי האיש הנותן לי מקום ללון בפלים יהיה שלרו רק ברחוב אל אלין. הרלות נבר את היראה. ויען איש מהם ויאמר ולמה תעמור בחוץ? אני אבקש לך מנוח אשר ייטב לך. ויביאני אל בית איש אחר, וישבתי עמו הלבתי עם בעל הבית לקנות לי מנעלים ויהי בדרך בא ערבי והבני על קרקרי, בן דרבם דרך בזיון חם לבי בקרבי ותכה מבעש עיני וקול דמי נקמתי צועקים אלי מן הבלימה. אך החרשתי ואתאפק בי בנדי יהודי מתג ורסן היו לי עדיי לבלום, וכל פוצה פה נושא את נפשו בבפו אמרתי להביאני אל בית הרב הנרול. הוא היה תלמיר ר' יהורה הלוי הנזכר ואקרב אליו ברוח חזק ובטוב פנים ואומר: ברוך המקום שובני לברכו ברבת משנה, שהחייני לראות פני איש נרול אשר לא ראיתי ער הנה, ושחלק מחכמתו לירא‌יו. ואז פשטתי בנדי אפריקא והראיתי תחתיהם בנדי אירופא ואוסיף לאמר: אם לא תאמין לרברי תאמין לאשר ירא‌ו עיניך, ומבלי לבוש כרבך יושבי הארץ אל מי אובל להשען? אחרי הושיב אלהים אותך על בם ההוראה והחכמה מי לנו נרול ממך? — פני האיש בפני חמה, ובפה מתוק מרבש השיב לי: ילך ארוני לביתו לשלום וטרם בו החרסה אשלח אליו חליפות בנרים, ובן עשה.

עורני מרבר עמו ואיש בא לקרוא לי בשם משנה פקיר ווינירינ. ואסוב מאצל הרב אל מול המשנה, וגם האיש הזה יפה עינים וטוב רואי וארא אח"כ בי היהורים רובם לבנים ויפים ומעוטם שזופי שמש והערביאים בהפך בבואי אליו אמר לי משנה פקיר ווינירינ אני, לא רבים יחבמו בעיר הזאת במבתב ספרדי ויורעיו מתפארים בו וייראו לחלל תפארתם בלמרם אחרים, וקנאתם תמעיט חבמה. על בן שמחתי לקראת בואך בי אנה ה' לירי איש בלבבי אשר יוכל לבתוב בעבורי ער אשר תלמר לאחי המבתב, ועקב מלאבתך בסף תשקול ואקור אפים ואומר אנבי אעשה ברבריך.

בערב ישבתי לאבול לחם עם בעל הבית בקשתי דרך לבחון את האיש ולרעת שרעפיו עלי גם הוא מהבאים מניבראלטאר היה, שם למר לעלג בלשון אנגלית ומתחבם בזה שבע הללתיהו בי בביר מצאה ירו בזמן קצר אחר זאת במרבר לפי תומי הורעתיו כחי בדברים הרבה והרימותי ירי על העליונה, ואז הפליא על חבמתי — ביום השבת בצאתנו מביהב"נ נשאול נשאל מאחורי על מעשי ועל רברי ורוחו מלא מרברי אמש השיאני על נפי מרומי המעלות. ובמוצאי שבת השיבוני החבם והחזן בטרם אצא מביהב"נ ויאמרו יעמור נא ארוני פה עמנו ואל יהי נחפז ללבת, ונמתיק סור יחרו בבית אלהים. ועמרתי עמהם והעם העומר בעזרה לצאת שב לאחור, ובלם פערו פיהם לרברי. והם בחנוני באמונתי ובחבמתי ותשובותי ישרו בעיניהם ונוכחו לרעת בי שנו הרוברים רע עלי ויבטיחוני לבלות בל תלונות בני ישראל מעלי, ויבקשוני לבוא לישיבתם ביום מחר, וילבו לאהליהם שביעי רצון בבקר הלבתי לישיבת הרב ויבברני מאר, והיו לומרים בתלמוד ב"ק ולמרתי עמהם כרדבם, ואח"ב הוריתי להם בי נם רעת התלמוד תלויה ברעת הלשון על מבונה, ואתן ערי ממקור ההלבה אשר לפניהם השור והבור והמבעה, רב אמר מבעה שנאמר נבעו מצפוניו ושמואל אמר בועה שנאמר אם תבעיון בעיו (שם, ג: בהפך), בי המחלוקת יסורתה בהבין בח אבני הבנין. ארבעה יום שקרתי על רלתות הישיבה ובבל יום השמעתים חרשות ער בי נדרשתי לאשר שאלתי בלבי לדרוש לפניהם. ויהי במשיב ירי עניתי בי המשא בבר יבבר ממני. ער אשר התחננו אלי, ואבעיר תשוקתם לשמוע אותי ביום השבת. — בן התעמר בי הזמן הנובל, פעם שמטני בפחת הפחרים ופעם משבני בתקות התקוה וירין עצבוני ויעשוני

שער ז

טרם ארבר על הדרושים אטיף מלה על בתי בנסיות אשר זברתי בי אף בזה חדשה תצמח השלחן שקורין עליו התורה מוצב ארצה אצל הפתח לראות אוה, בי בתוך הבית במעט יממשו חושך, ועל בן אם לא יעצרם הנשם או השלג ישימו השלחן חוצה לעזרה, והעם מחציתם ביתה ומחציתם חוצה. העזרה היא החצר לבדה והיא הישיבה, בסאות סביב לה לבל הבא ללמוד, והחבמים יושבים על הארץ אצל פתח ביהב"נ ולחוץ ובי תשית לבך אל דרביהם אולי מקבילות לאשר נמצא בתוב בספר, הלא תראה הפסוק במלאבי, מי גם בבם ויסגור דלתים ולא תאירו, ולא אמר ויסגור דלתים ולא תבואו או ויסגור חלונות ולא תאירו. ואתה תחזה בי דובנם הוא בתבנית המזבח הנקרא שלחן ביחזקאל במעט לבל מעשהו, ותשוב עוד תראה בי ישעיה בחצרות קרשי, ודוד בי טוב יום בחצריך קראו בשמותם בית ה' במשפט הזקנים מקדם היושבים בשער ושם בל העם נדון, ישפוטו גם הם על סף פתח ביהב"נ מקום למודם

אבל מה שהרגיז בטני והמיר רוחי היא המשא אשר חזיתי ביום השבת והנה ארחת ערביאים שומרי המלך באה לביהב"נ בשפעת משחיתים, וישאו בל עושי מלאבה, בל נושא סבל ויבהילו להביאם לעמוד לשרת במלאבת המלך איש איש על עבודתו ועל משאו, וכן בל הנשים המתפרות בסתות או עושות מטפחות לעשות מלאבתן חנם הנונשים אצים במקל־יר, באבן או באגרוף, יחזיקום בשפת בגריהם על החזה ויסחבום באין חמלה, ואוי לבורח! חית מרעים אלה נקראת סוחארא (ר"ל אנשי־השבירות) היהודים, בעור ברבת התורה בפיהם או רגליהם רגל ישרה להתפלל, יעזבו התורה והמצוה ובבבש אלוף יובל לטבוח יצאו לפעלם ולעבודתם אשר יעבדו בהם בפרך ערי ערב ברבר הזה יעשו בבל עיר ועיר ובבל מרינה ומרינה במלבות הרשעה ההיא

לפני בוא יום השבת אשר אמרתי לדרוש הלבתי אל הרב ואומר לו: רבים ובן שלמים אוהבי החדשות יתאוו תאוה לשמוע אותי לדרוש, לא ללמוד ממני, בי אהיה במבנים תבן לעפריים, רק לדון בדבר החדש ועתה להפיק רצונם אני שואל את פיך, אם ייטב בעיניהם לתת את שאלתי ולעשות בקשתי, תעשי עמי אות לטובה, בי פניך ילבו בקרב הבאים, יעבור מלבם לפניהם ובראשם וירא שונאי ויבושו בי אתה עזרתני ונחמתני. ויען ויאמר: החפץ נתון לך לעשות לעם בטוב בעיניך, ולמען תדע בי אנבי מגן לך תבא אל בית בניסתי בראשונה ופיך ישמע בל עמי ובמוני יראו ובן יעשו בתי בנסיות אחרים. נשקתיו על מצחו ויצאתי

בל זה היה מורה באצבע, בי מאהבתו אותי עשה לי את בל הבבוד הזה. אמנם עוד לא ירדתי לעמק מחשבותיו, אם מישרים אהבוני או למען נסותי בחלקלקות, על בן הודעתי דברי לבעל ביתי ויגד לי בי ספר בתב הרב עלי לרבו בניבראלטאר, ורבו השיב לו בי אמת היא בי רוח מינות נוספה בי אך בי בעל תורה אני אולי יש תקוה בי מאור התורה ינחני באורח מישור, ואשרי המחבה ויניע להאיר עיני. שמחתי לשמועתו, וממחרת בישיבה הסיבותי את שיחי וספרתי להם מעשה שהיה ברומא בי קיסר פלוני תחת ענוש בן מות אחד על רוע מעלליו, נרלהו וינשאהו ער בי נבלם האיש על הבבור אשר לא נבון לו, ויטיב את מעשיו ויעש הישר והטוב. ומרי דברי הברתי בפניהם אותות אשר הנידו פעולת דברי בלבם

ביום השבת עת רודים היה בביהב"נ אשר הייתי מתפלל בו ובא הרב ובל להקת הנבונים ראיתי בי השעה משחקת לי, ובעת הוצאת ס"ת שאלתי עור את פי הרב וחזן ביהב"נ, ועליתי על הדוכן. הרימותי הטלית על זרועותי אמה מזה ואמה מזה וררשתי בלב חזק ורוח נבון. מי הבין ומי לא הבין ומי שחשב שמבין, בולם הודו את שמי בי עשיתי פלא, ויתנדבו במשפטם ונדול יתר מאד ביום ההוא נבה לבי ובבואי אל ביתי רץ הבעל הבית לקראתי ויחבקני וינשקני, והשבנים והשבנות שמחו ועלצו לפני יותר מאשר שמחו הנשים המשחקות בשוב דוד מהבות את הפלשתי.

גם יבולתי לשבת בארץ בי היתה רחבת ידים, והוריתי הלשון והבתב הספרדי וירבו התלמידים רק בעבור אנשי המקום הערביאים שהיו רעים וחטאים ועל חליצותי שהיו עלי למשא לא שמתי עיני ולבי לשבת שם בל הימים בל יהודי העובר לפני בית תפלת הערביאים יסיר נעליו מעל רגליו, ואוי לו אם ישבח או יעבור להצילני מעט מרשעת הגוים ההם נשאתי בנדי ברדך ברדך הריניגאדום בעבור יבירוני בי מארצות אירופא אני וישנו אותי לטוב הריניגאדום הם אנשי הצבא מספרד שהמירו את דתם, בי בן דבר הקיסר מארוק שבל הבורח מספרד לארצותיו או ימיר דתו או ישיבוהו לארצו להרג, ורבים בחדו להמיר מלהיות תחת עול ספרד הקשה בעבורתם ומפני שהערביאים לא יצלחו לבל באשר הורעתיך, לבן בבוא האנשים האלה פה יושיבום לשרי צבאות ולעורבי מערבה, ונמנו על בלי המלחמה ולמשמרת המבצרים ובהיותם במוני

בלתי מלומדים לבגדי מערב נושאים אותם בדרך אחרת.

ועתה אחוך דרך לבושי מערב בגוים וביהודים אנשים ונשים. ואחל מן הגוים, ודרך כלל אומר כי כל מלונה נבונה לביתם, כל סחבות נכונו ללבושם וכל אובל, אף כי נבזה הוא, טוב למאכלם לא ירעתי אם בפילוסופים יחשבון או בבהמות נרמו בגדי הגרולים הם בתנת שש, בגד תחתון אדום או ירוק, שמלה לבנה אשר יתגוללו בה, ועל ראשם מגבעת ובגד אדום תחתיה, ונעלות ירוקות ברגליהם מעט המה הלובשים מבנסים. מהם ישאו בחורף אדרת בגד על בתפיהם רלת עם הארץ אין להם דק השמלה והופכים פניהם לקיר בעת התגוללם למען לא יביטו אל מעוריהם, רבים בלי מנבעת ובלא מנעלים, ומהם במקום שמלה ישאו בתנת שק או בגד עב פתוח מתחת לזרועותיהם ולפי צרכם יוציאום החוצה. בלם מגולחי שער הראש הם חוץ מאוחזי העינים השחורים ורבים מהלבנים יניחו צמרת שערות בפאת ראשם, כי עת עלותם למרום יקחם מחמד בציצית ראשם, ונם מבחורי ישראל הם מגדלי בלורית הזאת לתפארת.

היהודים ישאו בלם הכתנת שש, בגד התחתון לבן, מכנסים, בגד עליון, ושלמה שחורה ארובה ורחבה על בתפיהם אשר יעברו דרך הצואר, וישאו שוליה על בתף ימינם רוב הבחורים בימות החול לובשים אדרת במקום שלמה באדרת הגוים אך מבגד דק ולבן בהם לבשתי בל ימי היותי בטיטואן ואני והריניגארום נשאנו אותה בדרך אדרת שלנו מנבעות ונעלי היהודים שחורים הם, ואם יזיר איש ללבש אחר משני אלה אדום אף במשחק, יאנסוהו להמיר דתו. באופן כי השחור על הלבן הם היהודים, והלבן על השחור (עור פניהם) הם הערביאים האדום הוא אות תפארת הערביאים, בו יורעו כי הם שלומי אמוני מחמר, ואומרים כי בעלות מחמר למרום צנף על ראשו מצנפת ארומה, ומצא משה מבוסה במגבעת שחורה, ובראות משה אותו הסירה מהר מעל ראשו וישליבה ארצה, וישם מצנפת ארומה על ראשו ועל בל יהודי ההולך לדת הערביאים ישליך מגבעתו השחורה מעל ראשו לבוש הנשים בבתיהן בין עבריות בין ערביות הוא כתנת ממתניה ולמטה כאשר לנו, וממתניה ולמעלה מלפניה תמונת חושן מרוקם בזהב או במשי והם כשני בגרים נצמרים. לבוש העליון הוא הרור בחשב חגורות ופתיגיל ורחב מאד שלמת ברפס מרובעת בזר משי סביב חגורה על חלציה בפקודת טיטואן הבעולות מבסות ראשן בפסת משי ארום יוררת מאחוריה עד שולי השלמה ומבסה שתי קצוות תלתליה ותאפור אותן לה בשלמה. סביב ראשן צפירת שש בפולה שבעתים במצנפת ישמעאלי תוגרמה. עגילי אוניה הם בטבעות גדולות ועבות באצבע קטנה. הן בוחלות עיניהן ומארימות יריהן באשר שמעת בענין הבלה רוב הבתולות תלבשנה השלמה והבתנת לברן, ותבסנה ראשן בצעיף משי, ובן הבעולות מגבול אלקאסר עד קצה נבול ממשלת מארוק. דריהן הן הנזברות במסבת יומא נראים ואינם נראים לא תביט אל מראיהם אבל תכיר את תארם ועביהם. העבריות בלבתן ברדך מתעלפות ברדיר אחר ובשפתו מבסות בל פניהן חוץ משתי עיניהן הם הרעולות דמס שבת ומבארים הרעולות רישעיה כמו נשאו את רדידי הערביאות מתגוללות בשמלת שק, רגליהן החתלו בסחבות ועל נביהן נושאות ילדיהן או מעמסות בגדי ערים, פניהן לוטים בבגד לבן ולא יראה החוצה רק עין אחת, הערביאים בני שרה בקיץ ערומים ביום הולדם, הנשים לבר תחגורנה שק לשמור בבורן.

קנאת איש ואשתו בין הערביאים קשה כשאול ועזה כמות. איש בבנו, באחיו ובאביו תבער כמו אש קנאתו ובמקום שיש נשים לא יובל לבוא איש שם. בהיותי בטאנגיא קרה לי מקרה בי נדד מביתי עוף אחד וברח בבית ערבי ובחדר מטתו, בהיותי נחפז לצודו העפלתי לדוץ אחריו ער שם, ואני לבוש בגדי נוצרים לא היה האיש בביתו ועמדתי שם רגעים אחדים להשביל ולדבר עם האשה. בי נשי הערביאים לא תסננה אחור מלדבר עם הנוצרים, רק יראת בעליהן תעצור אותן בביתן ובן תרבה תשוקתן. בל הערד מוליד תאוה, ויורה להן הדרך לזנות תחת בעליהן ונגד פניהם. — איש ואשה, גוים ויהודים, בבואם לבית אחרים, משפטם להניח מנעליהם על הפתח. הערבי בי יבא לביתו וימצא על הפתח מנעלי אשה אף אם הוא בעל הבית יעמור בחוץ. בי יקר מקרה שתשא אשה או בתולה את עיניה אל איש אחר ויבוננו בסה ביניהם, ילבש הגבר שמלת אשה ומבסה פניו, מניח מנעלי אשה על הפתח ויבא להתעלם באהבים ובא האיש לביתו יעמור על הפתח ער צאתו, והוא יצא ויעבור לפניו ולא יזיד האיש לשאול לו מי אתה ואנה תלך?

היהודים במערב מניחים הזקן ומגלחים שער הראש בערביאים, רוב יהודי אירופא מניחים שער הראש ומגלחים הזקן בנוצרים. ויהודי פולין ואחריהם נמשבו הרבה מערי אשבנז, מניחים שניהם למען הלוך נגד חוקת הגוים הישמעאלים והנוצרים.

מאשר יקרתי בעיני היהודים ונבברתי, חזקתי ואמצתי מאד לשמור ולהוסיף חנם וחסרם עלי גם

ברדושים הבאים שלשה חדשים דרשתי מרי שבת בשבתו בשנים עשר בתי כנסיות, לא נשאר ער אחד, ועל כלם יתברך ה' הנותן חכמה והממציא חן, נפלאות היו לנבונים ונוראות לבוערים בעם. במנוחות שאננות באלה אמרתי בשלוי כל אמוט לעולם, אך לא כן חשב יומי הקשה, והעיר בים שקט סערות הסבת ושמע לי בשער הבא ותראה האורב אשר שם לי מאחורי.

שער ח

מצאתי רינינארו אחר בשוק ויוציאני חוצה לעיר לרוח היום אצל פתח העיר ראיתי המון שחורים ערומים שבובסים שמלותם אל העין ורודבים אותם ברגליהם. אמרתי הבי קרא שם הבובס רונל? (ע"ד עין הרונל) שאלתי לו אם מול בערלה הוא, ואיך מלו אותו? ויאמר כי מול הוא במלקחים בחותך פתיל הנר, ויספר לי כי עודנו אובל חזיר ושותה יין ולא צם בחדש רמדאן, דברים שהם חטאות גדולות לערביאים והיה עמו שחור אחד שכפות ידיו ורגליו לבנות, ושאלתי ע"ז ויניר לי כי הם מבני חם, וכאשר קללו נח אביו נהפך עורו לבושי, ויכך ויתחנן לו, ומחמלת אביו עליו חונן שישובו כפות ידיו ורגליו לבנות והם יבנעו להתמכר ממברת עבר לקיים בהם קללת אביהם ארור כנען עבד עבדים יהיה לאחיו וכן ראיתי פעמים בשבוע הוא יום הרילאל (ברוזא של איש עתי בשוק למכור עבדים) ובריללאל הזה נמכרים שחורים ושחורות לעבד ושפחה, והקונה יבקר אותם בבקרת רועה עדרו וקונה אותם לעבדי עולם או יתעמר בהם ומכרם לאחר אם העבדים מזרע חם נחשבו, כני הכפתרים הנקראים איל גארב (אנשי מערב) יוצאים מפלשתים, כך קוראים להם היהודים, והם בני קדר הנזכרים בישעיה כל צאן קדר, בעבור כי פניהם כפני קדרה

אף גם זאת ראיתי בטיטואן אחד מתלמידי הביאני לראות בית מלאכת המטבע, כי יש לכסף ולזהב מוצא בערי נינואה הסמוכות למערב וסוחרים בעפרות זהב [יביאו אותם פה] אבל לא יובלו לצרוף את הכסף ולבחון את הזהב מזוקק, לכן מתיכים בכרי ספרד וימירום [בתערובת סינים] לתבונת מטבע שלהם מערך וצורת המטבע תביר דלותם כבר מערבי הנקרא מתקאל (ר"ל משקל) כסף או זהב, שוה טאליר וחצי בקרוב, ומתחלק לעשרה אונקיות או דראהם כסף גרוע, וכל אונקיא מתחלק לארבע מוזונאת או אונו או בלאנקיליום בלשון ספרדית. וכל מווינא לב"ה פלום, וכל פלום שלשה זאליח, באופן כי שני אלפים זאליח הם כמו טאליר ומריבים ומכים זה את זה על זאליח אחד. הפרוסה שם מרומה לרזום מטבע קל או דבר מועט, וכן אומרים „מא עאנדי חאמא פרוט", ר"ל אין לי ער פרוטה אחת, בלומר, אין לי בלום.

השריפים יסתוללו להיות מזרע אהרן, ואלה קרושים הם בעיני היהודים. בהיותי בישיבה בא אחד מהם ויקומו כל העם לנשק את כתפיו. שאלתי למה? ויאמרו לי, כי שריף הוא באהרן, ומי היה השריף הראשון? שאלתיו—סידי (ארון) פלוני. ומי הקרישו להיות בהן? כי אהרן נקדש מפי עליון — ולא יכול לענות אותי, כי נבהל מן הבושת והסכלות. היהודים אשר היו שם, אחר קרץ בעיניו, ואחד מלל ברגליו, ואחר הורה לי באצבעותיו לשתוק, וישחקו על תומתי, לאמר, כי אורח אני ולא ידעתי משפטי הארץ ויתנו לו איש במתנת ידו לכפר פניו, ויצא מעם פנינו ברוח נכאה בלבו והכסף באמתחתו חסדי אל סבבוני כי לא סקלוני או לא התעללו בי עלילות ברשע על שאלותי ועל דברי.

בימים ההם אשר הייתי בישיבה מצאתי שם יום אחר תמונות חרשות האחר נודע כי נרול היה כשבתו עם הזקנים ואצל הרב ושמו ר' שלמה פאויללה אזרח טיטואן ותושב ברכאר ויצוהו הרב עלי אם אלך לעירו להטיבני, ויענה מי יתן ויבא! האחרים היו מזירי בית מס עזבון המלך ואתפלא בראותי כי ימצאו כל חשבון הקשה בעל פה, באמונה ובמו הגה ומפני שני דברים מוכרחים הם להתלמר בן חסרון הספרים ופחזות המצוים לא יניחום לבטל רגע ויהי היום מצאתי בני הישיבה במבוכה רבה למצוא מרובע ערוגת בית סאתים הנזכרת במס' שבת ויחתרו לריק ולא יכלו הודעתי להם פשר דבר. מיום ההוא כל הדבר הקשה הביאו אלי. עוד רגע אחר וישאלוני אם יש לאל ידי להבין פי' הראב"ע על התורה? השיבותי כי הוא נערץ בסודיו ונפלא בחכמתו וצריך פירוש לפירושו ולמפרשיו, אולם במקומות הרבה לא נסתר הוא ונובל לו. והראוני הדבור בפ' ואתחנן את הדברים האלה, המעם על עשרת הדברים ולא על הדבורים, והיה טעמו בטעם לשמור הענין ולא המלות. כי הדברים הם הנאמרים בפ' יתרו אך שונים בקצת מליהם הבינותי להם את המראה, ויתמהו איש אל רעהו.

ברוש האחרון אשר דרשתי בא רונז בכיהכ"נ, באשר בין הבאים מניבראלטאר שם היו, ובראשם רבם חתנו של ר' יהודה הלוי תהלתו בקהל חסידים בעלי הפסקה, בן נקראים הצמים ששת ימי השבוע לילה ויום, והוא משנה לפקיד אנגליא, נשבע ואמר: כי ירדוש רק ירא ה'! וזה יקרא אין עת לדרוש.

אחד קם לצאת ואחד עמד לנגדו. סוף דבר לא דרשתי יצאתי והלבתי אצל הרב הגדול ואמרתי לו: נקום נקמתך ממנו, למענך תעשה ולא למעני כי לא עלי תלונותיו אלא עליך, והוביחך בזה על שבאת לעזרני. הדברים האלה דברתי מתוך אש עברתי והרב התאמץ להסתיר המית לבבי ופנה אלי ואמר: השמר והשקט אל תירא אנכי אשיב שבותך בבראשונה ובבורך בבתחלה. עודנו תבלינה עינינו כי בעונותינו גוע הרב חותני ולא שלמו ימי אבלנו ויספרו לו החכמים בדרושיהם איש יומו מדי שבת, ואתן לך מהלבים בין העומדים האלה ותדרוש בשבת האחרון והוא הנכבד. כלנו כאיש אחד נבוא לשמוע בלמודיך. לך לשלום ואפול על פני ויצאתי.

נתתי הדרוש לנתחיו ויסדתיו על החיים והמות אחרי ההקדמה והמליצה לבבוד הרב והעם, הוריתי, כי כל יקר ובל בח נקרא חיים, ובל הערד ומנרעת נקרא מות לתת לנו מחיה אמר עזרא על רשיון כורש, להחיות רוח שפלים אמר ישעיה על הנחמה, ותחלימני והחייני אמר חזקיה על הרפואה, חיים וחסד אמר איוב על הטוב, ועל כל הנברא אמר נחמיה ואתה מחיה את כלם ובן להפך, אל נא תהי במת על המצורע, ואם אין מתה אנכי על הערד הבנים והיראה, וימת לבו בקרבו, ועני חשוב במת בי איש ואיש מברואי מטה הוא בחלק מן הבל ובאבר מן הנוף, ובערך האבר או החלק בן ינדל עצבונו להעררו עצב הערד האב נדול מעצב הערד הבן, כי זה יש לו תמורה וזה אין לו תמורה הלא ירמיהו בהנדיל צרותיו צועק יתומים היינו ואין אב ומה יעשו אנשי טיטואן על הרב הנאסף אל עמיו שהיה לא רק אב למשפחתו אך נם אב לכל העם! מה ינדל הבאב על הערדו! בו אבדו בנים אביהם, תלמידים רבם, יתומים מאזרם, אלמנות מעוררן, אביונים מושיעם, ובל האנשים הורם והדרם! — רבדים אלה נאמרים בקול עז וברוח נמרצת לאנשים אשר ארחותיהם נקשים בפלפולם ונלוזים בחדושיהם היו בלבם ברעם בנלגל לבשו חרדות והיו בחולמים בנתח השני הרביתי את אותותי ואת מופתי ברברי חבמים בי איש צדיק תמים בארץ הוא ספר תורת אלהים מפורש, לוחות לבו מעשי אלהים המה והמכתב מכתב אלהים הוא הרות על הלוחות, משם תצא תורה ודבר ה' ואם יחלש וימות נשברו הלוחות אך בבחו בחיים בבחו במותו, בי לוחות ושברי לוחות יושמו בארנז בבודו, בי הניח אחריו ברכה ואז העירותי המאמר ממנחות הזהרו בת"ח ובו', שהרי לוחות ושברי לוחות ובו' ואישר דרכיו למאמר בפסחים מנין שלוחות ושברי לוחות מונחין בארון וכו', הרנזתי להעלות הקושיא

מי נתלה במי והצרקתים יחדו על בחינתם — ברדוש הזה נאלתי את בבודי והוספתי על תועלתי, והובשתי והבלמתי בל הנחרים בי בן תמו בל דברי הדרושים, וארא בי בל שונה בם לא יחבם, בי אם יישר יעיר קנאה ואם יבער יהי לשנינה, ובל אליה קוץ בה

בטנניא נזהרתי ונפשי נמלטה מצרית אהבה. בטיטואן במעט נאחזתי בצפור בפח עם בת בעל ביתי. יפיה ותומתה הלמו לבי בל ידעתי, הקנאה זחלה בעצמותי, התאוה הציקתני, היראה עצרתני, והכבוד נערני. — האהבה, נברת התאוות! משכנות מבטחים אים? דבשך בלול ברעל, סבאך מהול במים, מצאנוך בלבנו ולא ידענו איבבה, תציקי את נפשנו ולא ידענו למה, אם בת אלהים את למה תעניגו? ואם בת צפעונים את למה תיטיבי? — ארץ משובבת מרעת יושבי בה, יהורי עשוק ורצוץ, שמלות העברות, זקן בחרטום, הבל נעלם מעיני בעת ההיא. ואומד בדברי פופי על החטא. „בתחלה תעבנו, אחר סבלנו, ולבסוף חפצנו". אך טרם באתי עד קצי השתרנו עלי קורות אשר עצרוני

שלשה ימים לפני בוא יום ר"ה בא אלי משנה צדפת לאמר בשם משנה אנגליא הנמצא אז במיקנים, כי צוה להוליבני שם להיות סופר לאליהו לוי משנה הקיסר. אחרי ימים שב אלי ואמר. לא תלך, ובשוב המשנה יאמר לך למה בימי חג האסיף שב המשנה ממינקים ואמר בי לא רצה להבניסני בצרת אליהו בי זעום מלך הוא

אור לר"ח שבט שמעתי אומרים בי איש טוניס ושמו יעקב עטאל בא לעיר ואליהו עמו הטוניסי הזה ואחיו ידעתים בניבראלטאר, שהם שני בני בליעל מלאי מדמות ותוך וברחו משם על אשר הוליבו אבק שרפה לקיסר מארוק בלי רשיון השר האנגלי שאלתי לפי תומי מה משפט אליהו הזה? וישיבוני בי משנה הקיסר היה ויחר אף הקיסר עליו ולא ידעו למה וגזר להשחית זקנו ולהוליכו לבית האסורים והיה שם ימים רבים, ועתה שלחהו עם הטונסי לעבר לו ויהי בבקר בטרם יאיר פני המזרח והנה איש רופף על דלתות חדרי, חשתי להלבישני ויצאתי, ויען האיש ויאמר חתנו של אליהו לוי אנבי, וחותני כותב לי לשלחך אליו בל תאחר רגע הסוס מובן למסעך צידה לדרבך ואיש לחברתך ואומר אליו ולא נתן המלך לטונסי לעבד לו? והשיב בי בזבו משנאיו, הקיסר השיב שבותו וינשאהו על בל השרים אשר אתו ואנבי הייתי פוסח בשעפי ונדחף מהאיש, השלבתי את נפשי בזרועות יומי, נשאתי בנדי, אמרתי שלום, רבבתי ונסעתי אליו.

שער ט

במה חליפות! הומן הוא רק נכון בתהפוכותיו. עברתי מאז ללכת ברחך זו להיות סופר, ואחר שתי שנים עורני עובר בה. מי יורע מה יתהפך עור עלי במחנה יומי — בצפיתי אצפה. בפעם הזאת אין איש אתי רק הערבי בעל הסוס בלילה השמים היו כסויי והארץ יצועי ממחרת מרגע בואי לעיר [טאנגיא] העברתי הבגדים הצואים מעלי ולבשתי מחלצות גלחתי זקני ובאתי לראות את פני הארון החרש [אליהו לוי] האיש מלא ימים היה, פניו נקורים אבעבועות, וישב על בר לאכילת הצהרים, ובשפה רפה אמר לי שלום. הוא היה יושב בבית גרול אשר היה מקרם בית מס עזבון המלך. נחשתי בזה אות לטובה בי לא נתן רק לקרוב למלבות. לעת האוכל ספר לי קורותיו בלשון ערבית צחה, כי הקיסר צוהו להביא קני מתבת ואבק שרפה מאנגליא, והוא שמר לעשות כאשר צוה, אך מפני השורדות בים יראו האניות שהיו בדרך לבוא לחוף, והקיסר חשב בי הוא הסיבן אחורנית, וישימהו בבית הסוהר ויענש אותו שלשת אלפים פיאסטרס (והעלים ממני דבר הזקן שהשחית כי כבר צמח בפניו), ועתה נחם המלך על הרעה והריצהו מן הבור והשיבו על כנו, ויצוהו להביא סוחר מניב־ראלטאר לשאת ולתת עמו. והוסיף להתפאר בכבודו בי מני קרם היה ציר ספרד שולח במצות המלך, גם במעלליו ניכר כי עקש דרכים הוא, אך לא רמיתי שיהיה ערום מכל נחש ומכל חית השרה. מפתתר היה בכל מעשיו, ומותו בל יעבור פיו, הולך קוממיות ורוח כביר אמרי פיו. ויעפיל לעבור לפני במת הערביאים ולא הסיר נעליו מעל רגליו, להראות לכל העמים בי עורנו בתקפו בחצר בית המלך וידאו ממנו

אל תהי פוסח להאמין כי קרוב למלכות היה אחרי שמעך כי היהורים רצוצים ועשוקים. אנשים כמוהו אם נוי ואם יהורי הם רק בלי המלך, בכל עת אשר ישרת בם המלך הוא בלי יקר לא תנע בו יד פן יבולע לו, אך אם יסתיד המלך רגע פניו מהם בגללים לנצח יאברו רואיהם יאמרו אים? נוראים הם ולא נאהבים, נבונים הם להרע ולהיטיב לא ירעו, לא ימלאו רק מחרבות אחרים במשלם יאנח עם ובאברם תעלוץ קריה. לא במות בל האדם ימותון, אחר בבל אלה לא מצאתי אשר בא עד קצו — הם הנקראים סאחאב איל סולטאן (אוהבי המלך) על כן אם יאמרו אליך פלוני נשאו המלך ער שחקים, רחם עליו, התפלל בערו או בערך. הוא רק אבן מערמות העפר שהיתה לראש פנה ער ישיג המלך את חפצו. למשרתי המלך אין מערכות הרוממות. חפץ המלך ממית ומחיה, מוריש ומעשיר, משכיל ומרומם. על כן רגע יעלו שמים ורגע ירדו תהומות. לו ידעתי בל זה מני שים רגלי עלי ארץ מערב לא תקרינה אותי כאלה היום. אך מי יגיד לנו האותיות?

באתי בחרדי וישבתי שם להיות נכון לקריאתו ולמשמעתו. שני ימים עברו ואין קול ואין עונה. ביום השלישי בא אליהו ומגילה עפה בידו ויאמר לי: קרא. וילך לו. חשבונות סחורתו אשר לו ביד אחרים היו, ורצה להוריעני בזה כי לא אבר תוחלת אונים. בלילה ההוא אמר להביא גליון חשבונותיו ויהיו נקראים לפניו. ממחרת קראנו בלשכתו ויצוני לבתוב לו אנרת בלשון אנגלית לסוחר אחר בניב־ראלטאר. לא עזבתי רגע ההוא השוחק לי ושאלתי לכן משק אליהו לתת לי כסף לקנות מה, ויתן לי. לימים עור אחרים הגיע למאנגיא הטונסי ואחיו. מארת ה' תהיה בין שניהם! לא נבראו רק לשבט אנשים ולנגעי בני אדם. הצעיר עבר את הרב ויחריו הולכים הלוך באשר המלך יוציאם ויביאם. צר לי מאר כי באו ללון בתוך ביתנו, אבל מהרו עברי המלך ויחליטו אותו ללכת למסעיו ופנה את ביתנו ויעזוב את אחיו לגור באשר ימצא, והלך.

ער אשר תניע תשובת הסוחר התהלכתי בארץ לארכה ולרחבה. בעת הייתי בלונדון שמעתי כי איש יהודי מניבראלטאר ושמו קורדוזו נהרג במצות הקיסר מארוק, ובהיותי בטאנגיא פעם ראשונה הוגר לי בי אחיו נמצא שם במשמר. בפעם הזאת הלבתי עם אוהבי לבקרו בבית האסורים. בבואי עלתה צחנת הבור באפי דרך חור אשר היה על הפתח בחנתי במחשך המקום את כל האסורים ברגלי ברזל ברגליהם ובמוסרות על צואריהם, קשורים יחד, וכה ישבו, עמדו או שכבו כלם כאחד. הורוני את האיש ואתקרב אליו, והנה הוא יושב על הארץ אסור בזיקי רגליו לבר לבוש באנשי ארצות, לא נלח זקנו ולא עשה שפמו, וכראותו איש בכגדי נוצרים וכשמעו כי אני יהודי, נפל על פניו ויבך. הה! צעק בלשון ספרדית, מרוע באת להזכיר את חטאי ולראות ברעתי? זה שתי שנים שאני מבלה ימי ברקב ובמשואה הזאת. ארץ למה לא תכסי דמי, טוב מותי מחיי! ואתה אליהו מה פשעי ומה הטאתי כי רלקת אחרי? אנכי התאמצתי להשקיט רוחו ולנחמו ולקוות לצאת מן המאסר, ויעצר המית נפשו ויאמר, סלח נא אהובי, כי רוח יגונים התעני ואשאל אותו להוריעני דרכיו ולמה הזכיר את שם אליהו. ויאמר אנכי אעשה כדבריך, כי עשית עמרי חסר לבוא לנחמני במאפליה הזאת. אמנם למען ה' קבור דברי בקירות לבך, ויתחזק ויאמר: „ארץ

מולדתי ניבראלטאר, ארץ החפשים, שלשה אחים אנחנו, האחר יושב בלונדון, ואני ואחי הקטן, אהבת הכסף ודעת לשון ערבית הריחונו לבוא למערב, וזה כמה שנים אשר נשאנו ונתנו פה במצות הקיסר אחי היה איש תואר והדר ולו חכמה ותבונה, בלעריו לא הרים המלך את ידו ואת רגלו על פיו יצאו כל הקרובים אליו ועל פיו יבואו. לקץ ימים נשאלנו מן המלך ויצאנו ללכת למאוגאן ולהתחבר עם אליהו לוי משנה למלך גם הוא, לערוב מערכנו בחטי המרינה ובתוצאות הארץ ובאשר צוה ה' אתנו את הברכה בכל משלח ידינו, נכספנו להביא גם את אחינו היושב בלונדון לשבוע מטובנו ולתת לו חלק ונחלה עמנו. כתבתי לו אגרת, ויען כדברים האלה:

„חפץ הקניגים והעושר לא יפתני לעזוב מושבי בטח ארצות המערב טובות הנה אם לא תשחיתן רעת יושבי בה כמלך כעם אין בפיהם נבונה, קרבם הוות. ברוב אולתו ישגה ושגגתו ישאו הנקיים קל לכעוס, ולפני זעמו ולפני כעס אויל מי יעמוד? מי יתן ויצאו כל האנשים אשר בחנה! יהי ה' עמך!"
וחתם כמשפטו „קארדוזו"

שמנו האגרת כמערכת המכתבים ולא דברנו עוד אודותה ושבחנוה. אחר כל זאת עוררה הקנאה מרנים בין אליהו וכין אחי אחי היה עריץ מטבעו ומתפאר לפני אליהו על תקפו ונדולתו עליו בחצר המלך — ולפני שכר נאון — ויבקש תואנה להריחו מחברתנו ועלתה בידו התפרדנו איש מעל אחיו, והמכתבים אשר חשבנו ללא הועיל נשארו תחת יד אליהו. בעת ההיא רצה המלך להחליף את משכרתנו ולהעבירנו לחוף טאנניא, ואחי התחנן לו להוליכו לפאראני והיום ההוא היה אחי מסתולל ומהתל באליהו, ויחר לו מאד וחשב מחשבות להפיל את אחי, חפש במכתבים לטמון לו מוקש ומצא אגרת אחי אשר בלונדון, וישב האגרת בכיסו ויהי כדבר אליו אחי כדרכו, ויען לו: השמר לך, כי יש לאל ידי לעשות לך רע וכאשר שמע כי נכאש אחי בעיני המלך על דבר החוף, ויאמר כלבו, הניעה העת להנקם ממנו מה עשה? תסמר שערות בשרי להזכירו, חתך מהאגרת השורה העליונה ויבא אל המלך כמארוק ויתראה לפניו כאיש נעצב וחרד לדבר ויאמר לו המלך, מה לך פה אליהו? ויען ויאמר, ארוני המלך, בידך עתותי וימי חיי, שלוף חרבך ומותתני ואל צוני לדבר. ויאמר המלך: מה היה לך? אל תכחד ממני דבר ותחיה ולא תמות. ויען אליהו: יקרה נפשך וכבודך בעיני, קום קרא והשתומם, ונתן לו האגרת והיא כתובה בלשון ספרדית. וישאל המלך: האין פה בומר נוצרי ונדרש ממנו לקרוא הכתב הלז, כי אליהו ירא לדבר. ויביאו הבומר אליו ויקרא. ובשמוע המלך פתשנן הכתב אשר הועתק לו ללשון ערביאית אחז בשרו פלצות, שינה עוז פניו ונהם בכפיר זעפו בו, ויסב פניו לבומר ויאמר: מה משפט האיש בארצות הגוים אשר כרך אלהים ומלך? ויאמר כן מות הוא. ויאמר המלך: הביאו לי קארדוזו. ולא ידע אחי בכל זה וילך בשמחת לבב בהולך בחליל, ויבא ויעמוד לפני המלך. והמלך ער יחקור מילין וכטרם יוציא לאור משפט לדעת אם נכון הדבר, מי כתב המכתב ולמה נרוע וקרוע הוא, בחימה שפוכה הראה לו הכתב ויאמר לו: ראה פרי צדקתי אליך, דמך בראשך והמלך ובסאו נקי. ויצו לעוטרים אותו תפשוהו ופנעו בו הדבר יצא מפי המלך ופני אחי חפו, ויכהילוהו עודנו משתומם נאלם ונפעם, וטרם יצדק בדברו או יאמר חטאתי נתנו לפיו מחסום ומחנק לצווארו, הכהו הלמוהו, מחקו ראשו, מעבו רקתו סחבו פנרו נתחוהו לקרעים שרפוהו במו אש פזרו אפרו, ותמונתו מתוארת על הנליונים היתה כיד הילדים בסוחה לזעוה ולדומן בשוקים וברחובות, ושכר נתן להם מאת המלך כי הצריקו את דינו. ואני עני וכואב שמו אותי בבור ישפוט ה' ביני ובין אליהו! אם יש אלהים בשמים אראה נקמתו ממנו, קול דמי אחי צועקים עליו מן האדמה אין איש עושה עמדי חסד להזכירני אל המלך להוציאני מן הבית הזה, ולהודיעו כי שקר עותוני ולא חמס בכפי, ואני ככלי אובד נשכחתי כמת מלב עתה ידעת צרתי ומצוקותי ממך לא נכחדו

בכלותו לדבר נפל על זרועותי ויכך עוד לקשי יומו מרי דברו עפעפי נזלו מים, ואומר לו: צר לי עליך, אחי, נול על ה' דרכך וכטח בו והוא יעשה משפטך ויוציאך לרוחה אנכי אסתיר דבריך ונם אתה באיש תבונות תחריש בואי אליך יען ממספר משרתיו אני, לא נעיר הצפעונים הישנים אולי יפרישו נתתי לו שלום ואומר כי נתראה פנים פעם אחרת ויצאתי. כל אותו הלילה רעיוני הכהילוני על משכבי, ומאז ראיתי אליהו בחתת אלהים ותועבת ה' אמנם לא נבעו מצפוני לעיניו

ביום השבת הלך אליהו לביהכ"נ לבעבור ישוררו עליו פיוט בעלותו לס"ת לחדש עריו נגד כל היהודים, כי החליף כחו וכבודו היהודים במערב מתהוללים בפיוטים ומשוררים אותם לכל עולה לס"ת במוערים. בפיוטיהם לא נבחר רק החרוז ולא המדה והיתרות, ויכוננו השוא כרצונם, ותוכן ענינם הכל ואין בם מועיל ברוב ספרי חדושים ופירושים מהמחברים אנשי פולין, רבים ורעים אמנם שוא כל חכמת אדם כמלאכת השיר אם אינו משורר

מטבעו מתת אלהים היא וקו חסר משוך לאנשי סגולה אשר חנן והקריש הטבע טרם יצאו מבטן.

אחרי ימים מעטים בקרתי קארדוזו אל המהפכת ולא מצאתיו עור שם. ויעלוני אל עליה מרוחת אשר ישב שם לברו והולך בבית אחת הנה ואחת הנה — מה זה קארדוזו? — ויאמר: מחר אנבי הולך למיקנים במצות המלך עם אחי שר העיר. ומי ילך אתך? — אחי הטוניסי. ואומר: האל למושעות יצוה ישועותיך רק השמר לך ופקח עיניך על איש עושה מזימות. אחי שר העיר שב מהכות מורדים במלכות והביא עמו שש מאות ראשים לשום על ראש המגדל, במשפטם, להוריע לבני ארם גבורות ימין המלך ויראו מפניו.

הימים ימי חג המצות היו. בסדר היהודים בל אחר מחזיק במנהג אבותיו לא ראי זה כראי זה. ההרים ימושו והגבעות תמוטינה ואיש ממנהגו לא ימוש ולא אחריש מהגיד את אשר ראיתי בליל ראשון לספירת העומר, כי יביאו מלח בביהכ"נ ומניחים אותו על התיבה ובצאתם יקח בל אחר ממנו מלא שתי אצבעותיו ויביאהו לביתו אורה כי עמרתי משתאה והייתי בנציב מלח ולא ידעתי פשר הרבר בליל צאת החג עורכים שלחנם במיני פרים ומבקרים זה לזה, הקרואים אובלים מאשר יחפצו ומברבים לבעל הבית

שער י

אחרי הימים ההם שלח הסוחר מניכראלטאר את בן משק מעשיו לטאנניא, והוא היה נוי, איש נינובה ממבירי, ונפלאתה חברתנו בחברת אנשים אחים ואליהו שש על בואו, וצוה להכין צירה והאהל כי בעור שלשת ימים נפנה ונעלה למיקנים באשר שם המלך בעת ההיא ולא יבולנו להתמהמה יותר, כי סריסי המלך הניעו למהר אותנו, ונסענו ויהי השמש לבוא ועלטה לא היה ועמרנו מפחר שודרי לילה ותקענו אהלנו בערבה אשר שם רוואר. הרוואריים הם סוכות ערוכות כחצי גורן או כגורן ענול סרנו אל האהל הראשון הנה (הסיר) אליהו הרומיה ברוחו הקשה, ויאמר לנוי: השלום לארונך? ויאמר שלום, והוא צוה לי להזבירך לשלם את נשיך בי זה ימים רבים אשר עברו ימי השילום וחרה לו ויפול פני אליהו ויען, הלא כתבתי לנבר עמיתי להשיב את חובי בכסף המתוכן בירו מתשומת ירינו והשיב לו הנוי עמיתך בחש בפקרון ובתשומת יר ועורך נושה בו קול השופר הזה שמעתי ולא נזהרתי לפקוח עיני על עניני עם אליהו, בחשבי כי היום ישחק לו לפני המלך והשרים במו שסיפר לי, ותלן אתי משוניתי עד עלות חמת צרתי לאין מרפא. הבקר אור ונסע ונלך. בהיותנו במישור גרול נשאנו עינינו וראינו המון רב, כי יום השוק היה באותו שרה. ואליהו נגש אליהם בחפצו לקנות מספוא לבעירנו, וילך בתובם רובב על פרדו, ויהמו כל הפלשתים עליו ויתנבלו להמיתו. לא ירעו בי עבר המלך הוא, יהודי הוא ורייס. אבל לא רפתה רוח אליהו על זה, ויקצף עליהם ויודיעם את ערכו בנאוה וגודל לבב וינער בם. ויהי בהזכירו את המלך חרדו לדבריו ויתמהו מגערתו. ולולי בן לא הניחו אותו לרבוב בעיר. הערביאים, אף עברים, רוכבים על סוסים, ויהודים אף אם הם שרים הולכים על הארץ היהודי לא ירבב רק בלכתו מעיר לעיר ובבואי סמוך לעיר ירד מעל סוסו וילך ברגליו ברחוב או בין המון עם וכן הנוצרים ויהודי אירופא שנקראים פראנקים ביום השלישי בעור כברת ארץ לבוא אל אלקאסר והנה נחל שוטף לעבור, הוא הנחל אשר נשקע בו מולאי מחמיד בן קיסר מארוק בבואו עם רוז סיבאטיאן להלחם ברודו מאלוק. נחתו בל היהודים מעל פרדיהם ורק אליהו עבר עמנו רוכב בתוך העיר. ביום השלישי התקדרו שמים בעבים ויהי נשם שוטף עלינו. עש"ק היה ועל הדרך מעון אריות. מבוהלים ורחופים קרבנו זה אל זה, נדרנו מחננו בצנינים לצריהם; וכנסים מנוסת חרב יעפים ויגעים מהרנו למצוא מחנה בטוח לא הניחונו אליהו ללכת לעיר מיקנים הרחוקה כמטחוי קשת, ויקרם הוא ללכת עם משרתיו והנוי, ואנחנו שבתנו שם עד יום ראשון.

בעיר מיקנים פאס ומארוק עיר המלובה. היהודים אינם שובנים בתוך העיר, רחובותיהם הם במגרש העיר, ולא יוכלו לבוא העירה רק יחפים. עמם ינוחו בל הנוצרים הבאים, או באחת מבתי החצרות לברם במו הבומרים הנמצאים שם היבל המלך הבנוי על יד אומנים ספרדים בימי מולאי איס־מאעל נצב בראשונה ובינו ובין העיר רחוב היהודים. — אליהו הלך מיד אל המלך לבשר בוא הנוצרי, אך הנוצרי לא נקרא לבוא אל המלך שלשים יום, אם כי לא חפץ בו המלך או לא זכר אותו, או שלא יצא מביתו או שהיה עת נשמים, ואפשר שהיו כולן תשובות אשר בדא אליהו מלבו כדרך בל משרתי המלך להנחות הרברים אל גבול מבטן.

בבית השבן הקרוב אל ביתנו עת רורים היה, ואני והנוי קרואים והולבים לראות. ושונה בשני רברים מאשר ראיתי בטאנניא הבלה טרם תצא מבית אביה שוברים ביצה אחת על ראשה, ונושאים אותה אל בית חתנה כאשר נושאים אסטאזיאה במעשה אקסור, כי באשר ראיתי למעלה לא תפתח פה, לא תשמע, לא תראה, ולא תנוד. — גם בזה

התאנף אליהו בי: למה הלבת ולקחת ממגרנות בית דודים ואת פי לא שאלת? הלא אנבי ארניך ובלעדי לא תרים ידך. אולי גם תגלה סודי. ורעה עוד מזאת המעט לבתך לברך ולקחת גם את הנוי עמך? השמר לך לא תוסיף שנית ידך בי ביום הוסיפך עור נור תנור מביתי ולא תוסיף עור ראות פני. ראיתי בי מתאנה הוא לי למצוא בי עון אשר חטא למען שלחני מאתו ולהצדיק דרביו, או להפריד חברתי עם הנוי. בטאנניא התעמר בי ער בואו למחוז חפצו ועתה בי לא יבול שאת המשא בי צר בחו מבקש להקל אותו מעליו אך בל יגיעיו היו לריק, בי עמד הנוי למליץ עלי וידבר אתו קשות לאמר בי לא נמברתי לעבד לו ובי הוא חפץ בי להיות לרעו בקש אליהו לכפר פני הנוי, בי הוא המטרה לתוחלתו.

ממחרת החליף את מדתו ויצוני ללבת את חבמים בישיבתם שלשה שבטים לקח בבפו לשוטט בצדי: להרחיקני מהנוי, להוגע אותי בל היום, ולהבשילני באשר אהיה נשפט אתם על מחלוקת מה ואני בתומי הלבתי, ואבזיב מרמה במרמה. — דרך למודם אחת היא, אמנם מצאתי גם ישרים בהשפטם, בי הראוני פי הבותב במס׳ ברבות על ענין העמרת השמש בגבעון, אשר נמר אומר, בי השמש לא עמר למען לא תשחת בל בנין הבריאה, רק עמור אש נראה על פני דקיע ברמות שמש ער יקום נוי אויביו ויטו אחרי רעתו או אחר רעת הרמב״ם בשמונה פרקים, בי בן ביון מראש לעמור באותו רגע לבל יבשל בחרוש רצון בהשחתת הבנין. באותות אלה הוריעו בי לא אבוש בינותם, ותחת האשימוני בהתפלסף לאור החקידה לבר, הוריעוני בי תיטב בעיניהם חקירתי תחת חקירה במבין מהבות בסיל במאה דברי רוח בי החבם יעשה ברצון מה שהבסיל עושה באונס. אילו נחנך בן לקטן מנעוריו לא ימצא בזקוניו מסובך באלף שניאות אשר לא יובל להרפא שקרתי דלתות הישיבה יום או יומים ואחדל.

מדי יום ביום לעת הצהרים ראיתי איש אחד בא לקחת קערת נזיר ופת לחם שאלתי לו למי היא? ויאמר „לקארדוזו" אז זברתי הראשונות, ואומר. אל רחום וחנון! עורנו בבית הסוהר? ועד בבר לחם, ועוד מצריו יבקש! ירעתי בי נבון בירו יום חושך. אם לא יעשה [קורדוזו] בן — השיב האיש — ירדוף האויב נפשו עד אברה. האיש הלך להגיד לקארדוזו בי ראה אותי ויבא ויקראני מבית שבנתנו לאמר בי קארדוזו חפץ לרבר עמי נועצתי עם הנוי ויאמר לי: השמר לך לא ישמע שם קארדוזו על פיך, דמך בראשך. עניתי למשרת: לך אמור לקארדוזו, בי נבמרו רחמי עליו אבל אין בירי להועיל להותו אובירה את נפשי ולא אציל את נפשו, והוא משביל ויבין הסוד אבל אמור איבה נהיה ברבר הזה? ויאמר בי הטוניסי רמהו. עזב את בל אשר לו בירי והוא ברח ואין עור, והנה אחיו עבר דרך פה ויאמר לשלם הגזל לחלקים שבוע בשבוע, אשר נדר שלם פעם אחת ולא שנה לו, ואומר אהה! אני אברתי בעניי בי לא שמעתי לעצתו והוא אבר בי לא שמע לעצתי

במיקנים ראיתי דילאל (מבירה פומבית) ביהודים, דילאל בעל ברחם. בל הסחורה הבאה למערב חלק ממנה הוא למס המלך, ובעת בי גנזיו מלאים יבבור ליהודים בערך המעריך להם, בל אשר לא יישר בעיניו, ולא יובלו היהודים למאן לקנות.

חלה לב הנוי על תוחלת ממושבה, ויום אחד אחרי אבלו אמר קום ונתהלך בחוץ לראות את הארץ. ולקח שני אנשים לשמור אותנו בי לא למדו אנשי העיר ההיא לראות נוצרים בבואי לטאנניא פנעתי תחלה החרשי ברזל בין הערביאים, ופה פגעתי הצורפים בבסף וזהב בין היהודים, צורפים למלאבה ולא בעלי בסף וזהב. פטיש בלפות פצירה פים והאח אש, הא לך חנותם ואת בליה, זה חלק רובם. צמידים העגילים והחרוזים בטלים במועטם ראיתי בי מלאבתם לא מפוארה אבל נבונה בפי מסת ידם — בעיר מיקנים יש תהלובת חשובים ומבוסים במערות צורים. אלה הם רחובות הסוחרים ומובדי בל ממבר. סבבנו את העיר ובשובתנו פקדנו בל בתי היהודים. לא חרץ מבני ישראל לאיש ממנו את לשונו. הילדים והילדות ברחו מפנינו, בן פחד הגוים טבוע בלבם, וחזקי לב בבדונו מי יזיד לפצות פיו על החפשים? בין הנפקדים מצאנו הבלה שבנתנו בבית בעלה בחברת ילדות סביבותיה ומלעיטות אותה בבצעי לחם טבול במים להשמינה בי רזה היא בן משפטן וזה יפין. שמו לפנינו זיתים מלוחים ומים חיים לרוב, על בל בוס ובוס הקרבנו אשבר בספנו על מטפחת הבלה או על מצחה לקול המצפצפת בסימן טוב בשחיטת השור. בח המים חיים ומלח הזיתים יחדו רמו את רעתנו והתעו את לבבנו בסתר, ועצמו ממנו בצאתנו נגלה תרמיתם לעיני הבל ולא לעינינו, יחוג וינוע ראשנו ומערו מתנינו הננו מדברים לא בדעת ופועלים לא בהשבל אליהו ומשרתיו מבוהלים לבקש אותנו בשוקים וברחובות מצאונו, ויביאונו לביתנו, רבדו ערשינו ושבבנו בל הלילה עד הבקר בבקר עמדנו למשפט עם אליהו. מה תדבר ומה תצטדק לפני המלך, אמר לנוי, בי ישמע הדבר הרע הזה? ומה תשיבנו? ויסב פניו אלי וידבר בשפה רפה: אתה איטליאנו עמור על דרבך אם

לשוב לטאנגיא או ללכת לעיר אחרת התנצלנו בכל אשר יבולנו כי מקרה היה בלתי טהור, כי כח המים החיים בבד ממנו כי לא נסינו בו, וימאן להשלים אתנו. אז התאמץ הנוי לפניו ואמר, כי הוא בא לעשות חפציו עם המלך ולא לשרתו, ואם לא חפץ בו ישוב לארצו אז נבעת אליהו ויצא מעם פנינו, כי ירא להמשיך עליו חמת המלך או לאבוד אהבת הנוי ועל אודותי המציא תחבולה אחרת, כי הביא אלי איש בליעל ורע מעללים לנעור כי בשקריו ולפנוע בבבודי ולא יבול עוד הנוי להתאפק וקם בחמתו ממטתו ויחזק במקלו וינרשהו ויאמר: ארוני אליהו, למה לך בל אלה? תן לו שברו ושלחהו לנפשו ויבא לחסות בצלי. ולא ענה אליהו אותו דבר כי נבהל מפניו, בראותו כי בל תחבולותיו להפרידני מהנוי לא הועילו רק להחזיק הקשר, ובי אין בבחו לשלם לי שברי, כי הבסף אזל מבליו, ויבחר לשאת את פשעי ולהושיבני על כני.

שער יא

עמל ובעם נשבח ויזכור המלך את הנוי, ולא ירע מאומה מבל אשר קרנו. צוה אל אליהו לגלות את אזנו ולהביאו אליו ביום מחר נהדר בכבוד. והביא עמו תבנית קנה מתבת אשר הוביל דרך אניה למבור למלך. עגלת הקנה ברזל היה, ונפלא בתבונתו כי יתנהל באצבע להטותו אל בל אשר נחפוץ הכינו את המנחה ערובה בבל בציצים ופרחים ושמורה תחת צעיפי משי המנחה היתה מני קרם אות הבנעה תחת יד המקבל מיראתו או לבבודו ובהיותי מנושאי המנחה התחפשתי בבגדי יהודי, לבל ישא המלך עיניו בי וירחיב פיו לשאול להרבות לו לפי רוב אנשים — אל תתהדר לפני קיסר מארוק ואל תקל יותר בעיניו פן יהיה לך למוקש או פן תהיה לבוז ישבנו בחצר החיצונה ער צאת המלך שמה היו בל משרתיו ואנשיו והמלך יצא רובב על סוסו הלבן ויענו בל העם ויאמרו בקול גדול בלשון ערבית: „אלהים יברך ארוני המלך". והמלך זקן ומלא ימים, אולם בריא וחזק בתבונתו, עיניו בלפידי אש וקולו קול עז, אימתו תבעת בל משרתיו, בדברו רתת יגורו אלים, לפניו ילך דבר ויצא רשף לרגליו, ויבלה ברגע הוא הולך ועובר בינות גדודיו הרחוקים מזה ומזה במטחוי קשת, בל הקרב יומת, לא תגע בו יד, אם יפול יוטל ואין סומך בידו בפרץ עוזה והבא אל המלך אשר לא יקרא אחת דתו להמית בקיץ משרתיו מבריחים ממרחק הזבובים מסביבותיו בצעיפי משי. צבאותיו הם בנשק על בתפיהם וחרב על מתניהם צבא השחורים המרקרים לפניו הם למשחק לו. והרינינארום מביאים לפניו בלוב חיתו שדי לשחק בם. עיני בל הנצבים אליו לשפוט לבו מאור עיניו, בי יחשך אורו בלם ירנזון ויאחזמו רעד ער בי יודע אנה יפול הרעם המלה עודנו בלשונו וועומו יפול ביד הקרוב אליו ואין מליץ בי יענש איש לבקרת בלם חובלים אותו במקלותיהם ואין מרחם בי יוציאו אליו האסירים בבושרות, מה עשה זה? ישאל — בזה ובזה — ויאמר שמטוהו — וישמטוהו. וזה מה עשה? — ברברים האלה — קצצו ידיו ורגליו — ויקצצו צא ולמוד ממולאי עבר רילללה אשר מלך אחר מולאי איסמאעל, מה עשה לאנשיו לעיני האנגלי. בו ביום הביאו לפניו איש לדעת משפטו, ויצו לברות לו יד אחת, ויברתו; שב לאחור וישאל אם ברתו את ימינו או השמאל ויאמרו השמאל, „אמרתי הימין" — ויסירו גם את ימינו. הממותים לא יקברו אם לא יסלח להם, בי לבלב ישליכון אותם. רוח משפטו הוא רוח בער ונורא הוא, במורא וחתת יבון בסאו בי בחסר ימער וחייו יתפלצון, ובבה יעצור בעם בבד וקשה ובן יעצור שטף רוחם (הראשון לשון מלוכה, כמו: יעצור בעמי, והשני לשון עצירה)

בולנו היינו נערבים בשורה ראשונה להתראות, בל המרבה להביא קודם קרא לאליהו ויען „נאעמם אסידי" (מה ינעם לארוני, והוא במקום הנני, או בן, וגם אם יענוש איש, הנענש ישיב בן להצדיק עליו את הדין). ויאמר אנה האנגלי? ויענה הנה הוא משתחוה להדום רגליך. וכפף הנוי ראשו לשלוף נעליו, בי בן בונן עם אליהו ויאמר המלך: עמור הקרבנו המנחה על יד משרתיו ויהי המלך עובר ואליהו והנוי הולבים הלוך מנגדו, והראו לו תבנית הקנה, ואליהו המליץ באר לו את תבונתו, וירא אותו בי טוב הוא ויצפנהו, ולא דברו מאומה מיום ההוא על ענייניו, וישלח את הנוי לראות בנניו ולהתהלך בפרדסיו, ויתן לו המלך סוס במתנה ונמר אחד אשר נשברו רגליו בברחו. ויצאנו מלפני המלך מלאי שמחה ונפוחי תקוה הרינינארום הפשיטו את הנמר וישאו גויתו להם, והעור עשה הנוי מכסה לערשו הפורטוגיזים שולחים לקיסר מארוק ציים איים ופריץ חיות, והקיסר גם הוא יקריב אשבר מחיות ארצו אל תתאו למתנותיו בי בעקב הפרח ישך נחש

שבעת ימים לא שלונו ולא שקטנו מבקר ער ערב משרתי המלך ומשרתי משרתיו ובני הנכר הגלוים אליהם באו לשוש עם הנוי ולקחת מתנות. ואם תמאן לתת יערימו לחבל מעשי ידיך בל הערביאים בקטן בנדול נוטים אחרי הבצע, והיה

המלך לך למופת אין בבור ואין בושה לנגד פניהם הגדולים בי יבואו לשחר פניך אם ימצאו דבר יקר ישימו בירם ויקחו במרמה או ביד רמה, והקטנים ישאלו צדקה. לך נא בבל חבמתך ובלא מאזני מרמה לחיות ביניהם אם תובל.

מיום ההוא לא נקרא הגוי לבוא אל המלך ער ארבעים יום ובסוף אליהו הולך וחסר ביום שבת אחר אחר עלות השחר הגיע סרים המלך לאמר כי המלך נסע דרך רבאר וללבת אחריו טרם הצהרים יצא אליהו ומשרתיו והגוי, והנשארים בוננו לצאת לעת ערב מהרתי נם אנבי להבין את שקי ויבא אלי בן משק ביתו לאמר לא תינע לריק, כי אליהו צוה לשומרי העיד לבל יניחוך לעבור הה, איש מרמה ועולה! צעקתי ברנז ובפלצות, בבה תעזבני! ואיה משבודתי וחלף עבודתי? מי ביקש זאת מידך להוציאני מטיטואן בחפזון ולהביאני פה למען משבני ברשתך? מה יתן לי פה ומה יוסיף רעת כתב ספרדי אל עם לא יבין הלשון ולא יועיל לו? עתה ידעתי תרמיתך ומזימות עלי חמסת! ולמה לא שמעתי לקול קארדוזו ולא שמתי לבי לדברי הגוי עמך בשרה? אח"ב בא אחי אליהו ויחזקני בי ראה בי גדל לי הבאב מאד והשניח על בבור אחיו, ויאמר: עור אשתו ובניו ואנשיו פה בלילה יצאו אצלו כי שבת היום ולא ילבו אנבי אתן ספר בירך ובצאתם תצא נם אתה ויהי בעלות המנחה ואליהו שב לעיר רובב ער פרדו למהר את אנשיו ואחיו דבר עמו עלי וישב אלי לאמר, קום לך אתם טרם יותן לי הפרדה נשא אליהו את קולו וידבר ערבית באזני העם ויאמר: השמר לך איטאליאני בי לא אביאך רק לרבאר ושם אניחך. ויתלחשו האנשים באזני ויאמרו שים ידך על פיך ואל תענה דבר בי מחר הבל נשבח, ויצאנו ואנבי שאפתי להדבק עור בגוי, בי מושיע אין לי זולתו נחשתי לטובה, בי בעבור אשתו הביא שני אהלים, ובהגיענו אל מקום תחנותנו רץ לקראתי הגוי ויביאני בתוך אהלו, ונשבע בי הוא רב עם אליהו, ולא חשך ממני מאומה מן הלחם אשר הוא אובל, ואליהו בעל ברחו האבילני מחלב מאבליו וממיטב יין משתיו אך להעציבני הרגיז עלי משרתיו ללחצני בדשעותם חמשה ימים עניתי בן, עד בי קרבנו אל העיר היגון והעמל והבאב אשר התעברו בי הולידו בי קדחת, ומרגע בואי לרבאר פרשתי את יצועי ושבבתי ער למחרת. בבקר בתבתי מבתב לאליהו לאמר. „ארני אליהו! אם לא תפצת עור בי שלחני לנפשי, אתה תמצא סופר טוב ממני ואני אבקש לי איש אשר איטב בעיניו הבה לי שברי אשר עברתיך ואשר עניתני וביום מחר אלך לנור באשר אמצא, ושלום". בקשתי את הגוי לתת הספר בידו ולמלאות דברי בעל פה. ויהי בקרוא את הספר ובשמוע מליצת הגוי, פניו הלבו והניח לי. ירד והעלני ללשבתו ונתן לי להעריך חשבונות והעמידני על בני במאז.

הרחיב ה' לי ברבאר מבמיקינים. העיר הזאת טובה ממנה בי יושבת על מבוא הים, היא הנקראת סאלי בשם הגלילה הקרמונה הנצבת לעומתה מעבר לשפת הנהר, ומעבר זו נברלת בשם רבאר והנחל מפריד ביניהן, בטאראסקון ובוקיד בצדפת, ורחוקה אשה מאחותה בהמבורג מאלטונא. הנחל תם אל מבוא העיר ויקא בים. פטר נרונו צר ובועה ושוטף בקצף על פני מימיו ובסיר נפוח, וימנע בל אניה מבוא בנחל ער יתן הים דמי לו ובל רוח לא ישיב בקרבו יקר הוא למצוא אותו שוקט פעם אחת בחדש, ובי ימצא נח לא יעמוד בן רביע היום, ואין הצר שוה בנזק המלך והסוחרים רבאר יפה וחזקה מסאלי, מבצר חזק ומנרל עוז נצב לימין הנחל ובמבצר הזה היו נגזי המלך מקדם, ומנרל במתם הוא מהגבוהים והיפים אשר במערב. הערביאים בסאלי הם קשים עם היהודים מן הערביאים אשר ברבאר, בי היהודים בסאלי מובדחים להלוך ברגליהם יחפים, ואין להם רחוב מיוחד בבמיקינים.

אבנים מקיר בית אליהו במיקינים צעקו לקול מפלתו, אבל שרידי ביתו ברבאר הגידו על בבודו מאז אולם מי יתן לו חצי ערבם לחלצהו מצרתו? בי אין קונה, והוא מתאונן על בספו אשר השליך לשוא. שמה נוערו יתריו שלש נשיו, העולה על בולנה בהוד, בחבמה ובבחרות היתה מטאנניא ועל בן היא מרברת בלשון ספרדית ויורעת להתפלל, והוא פלאי, ותלר לו בן, אף הנדולה ילדה לו בנים ובנות, אבל הבאה ממיניקים עקרה היא והיא שמנה בבקר. אולי רוב חלבה סנר רחמה והפימה אשר על בסליה מנע ממנה פרי בטן הריבות עצמו בין בת טאנניא ובין השמנה ותרב בן קנאתן ושנאתן ער שבאה אלי בת טאנניא לאמר אם אובל לעשות בשפים להרחיק השמנה השיבותי בי בשפי איזבל היו לשום בפוך עיניה ולהיטיב ראשה לעורר האהבה בעיני רואיה, ובי אם יהיו בל חרטומי מצרים ולהטיהם בבנף מאונים וטובת חן ואהבים בבף שניה — היא מברעת את בולם

נם שם בא הטוניסי לתור על מעשינו ולהתנדל בבבודו וגם הוא הביא סוחר אחר מניבראלטאר. הוא הסתופף בבית איש יהודי מאנשי ארצו אשר נשא אשה והתישב ברבאר ושמו יעקב פאסיפיקו עושה מעשה פקיד אנגליא מצאנו עור שם איש דינמארק המביא מדי שנה בשנה בלוב מלא עוף יקר בשם מלבו לקיסר מארוק בולנו בני אירופא

היינו לאנודה אחת, היום קרואים החברים למשתה בבית איש אחד ומחר בבית איש אחר, ויתאמצו בלם להכין הכל כדרכנו ומנהגנו ובכל כלי השלחן לתפארת אף סבבנו כל בתי היהודים, אבן נשמרנו מהלכר בשכרות והנרדף ממנו.

המלך בהגיעו לדבאר נטה אהלו חוץ למחנה בברת ארץ רחוק מן העיר ואחרי ימים נסע המלך למארוק קיץ היה והשמים כברזל מהמטיר מטר על הארץ, הערביאים פערו פיהם למלקוש ושלחו ילריהם בשוקים וברחובות לצעוק „יא רבי אורחמנא" (יה ארוני רחמנו) ולא נענו, הוסיפו עור שלוח הנדולים ולא נענו שלחו היהודים ולא נענו, כן דרכם לשלוח היהודים באחרונה, ואם יעתרו אות היא לפי מחשבתם כי מחמר חפץ בהם וישתעשע בקולם הערב ועור כי היהודים מעלים באשם עד שחקים ובל יוכל להריח צחנתם ואומר: תנו להם נשם ואל אשמע בקולם הנוצרים בספרד הולכים מנגד לכסילים האלה בסכלות נדולה מזו, ובעת עצירת נשמים יסחבו ברחובות הקדוש האריר אשר להם, ויאמרו כי לבלתי ראות כבודו מחולל ופסלו מבוזה יתפלל בערם אל ה׳ ויתן קולות ומטר אלה מרוב טובם לא נשמעו ואלה מרוב רשעם נעתרו הוי, הוללים, אל תהולו!—הערביאים שנשארו בחרו להיות חללי חרב מחללי רעב ויצעקו אל המלך להשניח על הנולה, ויצא דבר מלכות מלפניו על כל מדינותיו, כי האיש אשר יבקש ממנו להוציא בר בעור שלשה חרשים בן מות הוא וספר אחר כתב לשר העיר רבאר לאמר, בי הרשיון אשר נתן ליהודי אחד היושב במוגארור להוציא הצמר יוסר ממנו וינתן לנוי ואם יהיה הנשם על הארץ אז יחדש נזרותיו (רשיונו). ונחפז הנוי לכתוב לניב־ראלטאר להוליך אליו ספינה לשאת הצמר אשר הולך וקונה, אח״כ קבל אנרת מניבראלטאר לבשרו כי האניה בדרך ים היא ולמחר בא ספר מן המלך להסיר ממנו הרשיון ולהשיבו אל היהודי. כשמוע הנוי את השמועה נבעת ונפל מעל הכסא אחורנית, ונאנח בשברון מתנים ויאמר. המלך התעולל בי, החליף את משכורתי עשר מונים ומבשיל כח סבלנותי ויפן אל אליהו ויאמר. ארוני אליהו, מחר נסעה ונלכה למארוק, בוא עמי או אלך לבדי, ואין דובר אליו רבר אליהו התאבל, הנשים לבשו שממה וידי משרתיו תבהלנה ויחרשו בל הלילה ולאור הבקר המשיכו להכין כל צרכם לררכם ולא נשא לבי להלוך עמהם, בי ראיתים שניהם זועפים. ואמרתי כאשר אבדתי אבדתי, אביעה לנוי רוחי ואבקש מלפניו לדבר עם אליהו לחבוש עצבותי כאשר יוכל טרם ילך ולא ישוב. אבל אליהו אשר קנא להניחני בביתו עם נשיו הכביד עקתו עלי, וישלח הנוי לאמר לי, כי יתן בידי מכתב חתום בטבעתו אל בעל ביתו בטאנניא לפטור אותי בסך מה הנשאר בידו כי כספו הוא. עניתי לנוי, ומי יאמין לדברו ויבטח בארם אשר כזב זרועו ומחסהו? ויאמר לי הנוי: ומה לך עור, אם אותו תקח לך קח כי אין אחר זולתו לקחתי המכתב ויצאתי מביתו ולא יספתי שוב אליו עוד

הנני עור הפעם כאורח נטה ללון הלכתי לבית פאסיפיקו אולי יאסוף אותי. אולם שם אליהו היה נורא אף ממרחק. חלילה לי מעשות זאת! אמר לי פאסיפיקו, אבאש עם אליהו ולא אוסיף קום. תור לך מקום לחנותך ואז תוכל לבוא אל ביתי ונמתיק סור יחדו. גם צפור מצאה בית ומצאתי גם אני. ואשובה לביתו לשמוע מה בפיו, ויאמר, אחר שיהיה אליהו נואש ממך וישתקע הנוי אשר בא עם הטוניסי בלאראני או במאמורא (הוא חוף רחוק רביע יום מדבאר) אז נכרתה ברית אני ואתה ועתה שמור דברי. בימים מעטים נפרדו כל בני אירופא איש מרעהו, והנוי אשר בא עם הטוניסי הלך למארוק, ובהיותו שם בתב ספר לפאסיפיקו כי לא אבה המלך להניחו להשתקע בלאראני ועל כן ישוב לארצו. ועור כתב לו המעשה הזה. ראשי סוחרי אירופא אשר במוגארור שנים צרפתים. מ׳ סיקר ומ׳ בארא ואחר אנגלי מ׳ ליטון הלכו השרה לצור ציר ומשרתיהם ערבים עמהם, יצאו אנשים בני בליעל וילחצו כלביהם, ויקומו המשרתים ויושיעום, וינצו יחרו, הכפריים היו זועפים על הדבר ויתעוללו עלילות ברשע לאמר כי מ׳ ליטון הכה באנרוף על פני זקנה אחת וישבור אחת משיניה ולא אבו הסוחרים לבפר פניהם בבסף וילשינו אותם למלך. כרגע יצאו הרצים רחופים ברבר המלך להביא אותם אליו והרת נתנה במו־נאדור. לשוא שקרו לאמר ידינו לא שברו השן ועינינו לא ראו האשה הזאת לדיק הורה באצבע כי השן נושנת־ושרשיה בפי האשה ייבשו, קול הקריה הומה כי אשמים הם נאספו החובלים על הצרפתים במקל ומטעם המלך הכו אותם מאתים מבות, ולמ׳ ליטון גרסו שתי שנים במקבת תחת שן האשה כסף המנחה, הוצאת הדרך, עזיבת חפציהם, ננעם ומכאובם, כסף רפואתם הכל באין נגרם מול הרפתם אשר תמחצם וימאנו להתנחם הצרפתים נרבאים ונכלמים שבו למו־נאדור ומ׳ ליטון שמור בביתו. אולי היה ביד פקידנו לבקש את הנרדף אבל המלך שונא לו מתמול שלשום, ויהי כמחריש, ולא ירעתי איך יפול רבר״. — אם לאצילים כאלה עטרת סוחרים ככה, צא ולמד מה יעשו ליהודים הנחשבים בעיניהם כקוצים וכרומן על פני ארמה.

שער יב

ועתה אנה אני בא? פאסיפיקו אין כחו כרצונו ברוסים אין תפץ כי לא ידעתי הלשון הערביאית במו הספרדית. הודעתי מצבי לפקיד צרפת אשר שם, שקדתי את ביתו בהיותי עם אליהו ודאה חמסי, גם שמע שמעי מהנוי. ולא לשקר שמרתי, כי נתן לפני שני דרכים: או ללבת עמו לטאנגיא אם אחפוץ, או לקחת את פרשת הכסף אשר אמר לשקול לי ביום אצא מפה נצרתי עצתו לעת הצורך, ובאתי לבית ר' שלמה ראוילא, האיש אשר מצאתי כישיבה בטיטואן והוא תושב רבאר הוא היה מראשי העדה הזאת, רכושו מקרם היה רב מאשר לו עתה אבל עור נכסים רבים לו. שבע שנים היתה לו תשומה עם סוחר איש לונדון בעיר מאמורא. והיה קרוב למלבות אך חרל להרחיק נפשו מנכלי המלך אשר התנכל לו על דבר אניה מלאה פשתים אשר רב המלך עליה ולקח אותה, ועל דבר כזבים אשר הפיחו עליו להבאישו בעיני המלך אחרי הפרד איש לונדון מעמו נבבו מעשיו ויתבוללו חשבונותיו, וצוני לכונן ולברר אותם להצריק מבסת איש ערבו בנושה כאשר נושה בו. ובזה מצאתי עזר לי.

אם כי סאלי ורבאר בעיר אחת הן לא שקרתי בראשונה, כי פעם אחת בהיותי שם, בא אלי ערבי אחר איש נרנן ומרון ויתאנה בי להאשימני בכזבים לאמר כי הכיתי אחר מבניו, וזה למען אכפר פניו בכסף הצטרקתי כי לא היו דברים מעולם אם כן איפוא, השיב בשפתותיו נוטפות מר, בני משקר, ונלבדת באמרי פיך, כי ערבי לא יכזב אמרתי כי אולי איש אחר הבה אותו, ולא שוה לי ער תתי לו כסף, ומן או חרלתי ללבת שם. ואם תאמר בלבבך, איך יקומו היהודים במשפט בריבם עם הערביאים? דע כי הכסף יענה את הכל. לך נא אל השר השופט ותקדם פניו במנחה היה ראשון בריבך וצריק אתה, ואם יבוא בעל דינך הוא יחקרהו והוא יכזיבהו ואם רל אתה תהיה אך עשוק ורצוץ בל הימים

ידעתי כי לפאסיפיקו אח במאזאנאן ושמו ישי והוא סופר בבית איש מקציני עם הנקרא ר' מרדכי אל בכר או די לא מאר בלשון ספרדי והוא איש חכם וישר וירא אלהים, ואיבה עזה לו עם אליהו על דבר קארדוזו. וכבר כתבתי לו אגרת להגיד לו קורותי ולהרעים את אליהו חשבתי כי יעזרני עור מבתב אליהו באמתחתי, מסרתי המכתב לאיש אמונים ואצוהו להוביל לי את הכסף למאזאנאן, ואקח ספר מאת פאסיפיקו לאחיו ואת הכסף אשר נתן פקיר צרפת ואשים לדרך פעמי עם ערבי אחר. עברתי דרך מאמורא בלילה ההוא, ולנתי בגבעה אחת בתוך מאנצור (מבצר) ושם מחאזניאה (צבא הצופים) עוברת. ביום השני באתי לראר אל באירא הוא חוף. ערב שבת היה, יהודים פרזים ישבו בה ושבתתי שם. שני סופרים ספרדים יסחרו את הארץ ביתם נבון וחזק וקני מתבת סביבותיו לשמור. ליל יום שני באתי אל רוואר אחר וחניתי שם במחצית היום עברתי נחל הסובב על יד אזימור בספינה מתרועעת. אזימור עיר פרוצה אין חומה על שפת הים ויושביה רעים וחטאים, וגם שם יהודים ישכונו הרחק מן העיר אלפים אמה תגלה לעיניך מאזאנאן, למקום ההוא קראו הערביאים מרומא או ברינא (הראשון לשון אדום והשני לשון צלע) על אורות האדום אשר נראה שם מרחוק ועל בי יאריך צלע חוץ לים הפורטוגיזים מעת שכבשוה קראו אותה מאזאנאן ער בואי העירה רחץ הערבי את רגליו על שפת הים והתפלל, וארא בי אין איש ואתיצב מנגר לראות פשט את מבנסיו ופרשם על הארץ ויעמוד עליהם ופניו אל הים, לחש ברברי בלע ויקור על אפיו ויכרע על ברביו ויתפלל וישתחוה ארצה שלש פעמים, ובכל פעם צעק אללה הואה כבאר (האל הוא הכביר). אחרי כן אמר אללה ינעאל איל נצארא יאיל יהוד (אלהים יקלל הנוצרים והיהודים), ולבסוף הפך פניו לימינו ולשמאלו ואמר סלאמא ליכום, ליכום סלאם (שלום עליכם, עליכם שלום) אמרתי לנוצרים תרב גדולתכם בי אתם ראשונה לקללה, השלום עליכם ישירו אל המלאכים החונים סביבותם לקבל תפלתם בפי מחשבתם

הנני במאזאנאן באתי לבית ר' מרדכי, נתתי האגרת לישי ר' מרדכי עוד לו ארבעה אחים, האחר באמשטרדם בעושר וכבוד לבטח, השני במוגאדור הוא הקטן והעז שבאחים, ושנים עמו במאזאנאן ישי נמנה שם מפקיר צרפת לעשות חפציו אמת היה הדבר אשר שמעתי ברבאר על ר' מרדכי על רבריו ועל חכמתו בית ישי היה בית לחמי (פרנסתי) עם צרפתים אחרים במלאכת ר' מרדכי והוא בית החשבונות שם הייתי ארבעה ימים ולא דבר אלי ר' מרדכי מאומה על עניני אף כי הציקותי לישי להיות לי למפניע, לנרש את המרפה התהלכתי בארץ לתור חרשות החוף הוא אל צלע מבוא העיר, ואל עבר אחוריה פתח פתרים פתוח אל המים אשר יקוו מהים בין חומותים ויהי לפורטוגיזים סתרה בימי מלחמה לכסות מעשיהם שתות החומות עודם באיתנם אבל על שפתם מלמעלה התרועעה החומה ונפלה והיתה לגלים. בחדר אחר תחתיה אשר כלו אומר שמה ושאיה יש בריבת מים ומבלתי משניח עליה נסרחו ונעברו

המים והורה נהפך לבאשה אימה וחשבה החזיקתני בהיותי בתובה והר יענה בקול רם, כי שם שבנה לילית בהמלת מחנה שעיריה הבמה לישמעאלים היא אשר היתה מקרם מעון תפלת הנוצרים, ויבערו הנלולים ויקרשה לתפלתם, היפך אשר עשה סולימאן (צ"ל אלארין) מלך הישמעאלים ביום הלחמו בנוצרים אשר הציב תמונת אליל אשר חטף החרטום בלהטיו את תפלת הגוים למעונו, ועל כן שמרו היהודים את חקם עד היום הזה בל יסירו מנעליהם בעברם לפניה חוצה לעיר מצאתי המורים בקני רובה להתלמר מלחמה ומצנפת יהודי מטרה לזיקיהם

ויהי ביום הרביעי נחפז ר' מרדכי ללכת למארוק להתראות עם המלך איש איש מאנשי ביתו אוהביו ורעיו שברו פרדה או סום ללוותו חוצה לעיר עשיתי כאשר עשו ואלך גם אני בתובם בהפרדנו אמרתי לישי קום משכהו לצד אחר ודבר עמו עלי כי זאת היא העת הנכונה פעל ועשה והצליח ויסב אלי לאמר נשמעו רבריך ותתלווה אליו ער למארוק וכאשר הוא הולך להרביק הבאשא שר העיר אשר עבר על פניכם יצא בחפזון כבואכם את העיר רבאלה בן תמצאון אותו וארבע מאות איש עמו וישובו המלוים משם

הלילה פרש מסוה צלליו על פני רקיע השמים וכוכבי נשפו מחצצים נגהם להאיר על הארץ ואנחנו הולכים לאורם ער בואם לקו מחצית הליבתם — מה יותר לר' מרדכי מן אליהו! כיתרון האור מן החשך הושיבני בסתר אהלו השביבני עלי ערשו, לא אכל פתו לבדו אם לא אכלתי גם אני ממנו, רבריו בנחת ומצוה כמתחנן — נשא השחר את בנפיו לשכון באחרית ים ויקם איש מתחתיו לנסוע. ברבאלא יום השוק היה אין מספר לגמלים לחמורים ולפרדים עמוסי תאנים ותמרים צמוקים ואבטיחים גרולים רטובים וטובים אשר הביאו לנו למנחה רבאלא היא ארץ שמנה ורשנה, ארץ חטה ושעורה וממגד כל תבואות הארץ לא תחסר כל בה רק מים לשתות על כן מאזאגאן וראר איל באירא הקרובות לה נבונות הנה יותר לסוחריהן.

ישבנו לאכול לחם תחת אהלנו, ויאמרו לנו בי הבאשא רבב והלך הבשר עורנו בין שנינו נטשנו את האהל ואת הבלים אשר הביאו המשרתים את"ב אלינו ונרוץ בחפזה אחרי הבאשא בן היה דרך ארץ הבאשא דרך פלשתים באמת, כי פלשתי היה מקץ שלשה ימים הנענו למארוק לפני בואנו אל העיר אכלנו לחם בשרה יער מלא ארזים על כל גדותיו עברנו לפני מגדל המלך לימיננו ונטינו לשמאלינו לרחוב היהודים, ותצאנה כל הנשים לקראתנו בתופיהן ומחולותיהן וגם סור חכמים וקריאי הערה שאלו בשלומנו ערב שבת בנטות היום באנו, וביום הראשון נקרא ר' מרדכי אל המלך בואת ירעתי כי חפץ בו יותר מאליהו במיניקים יצא המלך רובב על פרדו ועתה היה במרכבתו ומגן השמש על ראשו.

עיני המלך הזה לא תשבענה עושר, ולבו אל בצעו. נותן לאנשי סגולתו סך מה לסחור ומרי שנה בשנה ישאו לו מנת בספו אם יטב האיש בעיניו יניחהו על בנו, ואם לא יחרים כל רבושו ובפשע בינו ובין המות ור' מרדכי היה אחר מהם לכן ביום עלותו אל המלך התפללו היהודים בערו ויצומו לתתו לרחמים לפניו ואלהי השמים הצליח דרכו והטה עליו חסר לפני המלך ויצא מרדכי ביום ההוא שמח וטוב לב והעיר מארוק צהלה ושמחה — אם ינתן לי כל הכסף אשר נתן ר' מרדכי ביום ההוא למשרתי המלך ומנות לאין נבון לו ואל היהודים על זמרותיהם ותפלותיהם בערו, כמעט יהיה ביתי מלא בסף וזהב — עיניכם אל תחום על בספכם אם תחפצו לסחור את מערב, זרעו לצרקה ותקצרו לפי חסר, ובל עולה תקפוץ פיה

והיה בהניח ה' לו ולי מסביב, לקחתי עמי אחר מפרשיו ואבוא העירה כמיניקים בן מארוק אפלה ורובה מבוסה, גם שם הקריה הומיה אחרי לראות את הרומי או הנאצראני (נוצרי) אין רבר בעיר אשר ימשוך את לב איש אירופא אפילו אם הוא רק בן בפר גם הטוניסי מצאתי שם ככלב הולך אחרי ארוניו או בננע הנראה בבית, ובכל מקום אשר ירק הניח רפש וטיט הוא שב מניבראלטאר ששולח שם לעשות מצות המלך לולי שהיו האנגלים נושאים פני מלך מארוק לא היו מניחים את הטיניסי לרדוך בף רגלו שם אחרי ברחו אמרתי לו למה לא ישבת בין משפתי אירופא לבטח? ויאמר כי ישמור ער אשר ישולח ציר ללונדון תקותו התעהו ותשמע איככה

לא אכחיר תחת לשוני מחוות לך עוד איש אחר אשר ראיתי, והשמר לך פן תשכח איש מכל אשר זכרתי ואשר אזכיר, כי לקנצי מלין יעמרו ותכיר מראיהם ר' מרדכי ממיקינים הנורע בשערים בשם איל חאזאן בכא (ר"ל רבי מרדכי), איש חכם וישר ורב עושר, נרול ליהודים דורש טוב לעמו ונכבר בעיני המלך והשרים גם לו שתי נשים, והיה יושב ראשונה במלבות אחרי מות קארדוזו אבל גם הוא פרץ נבול נרולתו בנאותו ובהתרוממו יותר הוא לבדו בכל היהודים אשר רכב בשוקים וברחובות במעלה עשן בפיו, ויהי למטרה לכל חצי הקנאה, אם כי נראה בכבודו נורא ונאהב — ויבוא גם הוא לשוש עם ר' מרדכי (שלנו) לטוב.

ער מארוק הוליך את הקול שם להקת הבונים החפשים, ואינו מזכיר אם היו נוצרים או ישמעאלים ואם יהודים היו ביניהם, גם לא נרע אם היהודים במארוק נרשו אותם מהסתפח בחברתם או כי הערביאים עשו כן, כי גם הם היו מסתעיים בפסוקי תנ"ך (או כי המחבר שם הפסוקים בפיהם) ובל ידעו מה הוא ינאצו האנשים האלה ויגרשום מהסתפח בנחלת ה' לאמר כי יזנו אחריהם לעבוד אלהים אחרים. ויורו עליהם זיקי שיר אשר הסונר הוא הפסוק בסורם אל תבוא נפשי בקהלם אל תחד כבודי, ואומרים כי עליהם רבר יחזקאל לא מהם ולא מהמונם ולא מהמהם ולא נה בהם

שבועות ימים היינו במארוק ואולי עצרנו שם יותר אם לא החיש הטוניסי אותנו לעזוב העיר ע"י נכליו ובצריה הוא ראה בבית ר' מרדכי כלי שעות יקר מפנינים, ויהללוהו למלך להעירו לקחתו ממנו. אור ליום ראשון בחצי הלילה קם כל איש ממטתו למהר לצאת מן העיר. ובחסר אל כבר פטר המלך את ר' מרדכי מאתמול, והבאשא אוהבו נלה את אזנו בסתר מרמת הטוניסי. ופתחו לנו שערי העיר ויצאנו כבורחים. אחרינו בא הבאשא ואנשיו ונועדנו יחר ברכלא, וישבנו שם שלשה ימים וראינו סדרי מערכות מלחמה מצבאות הערביאים ואחר שלשת ימים קמנו ונבינה הכל לפעמינו ונפן ונלך

ויהי בדרך גשם נרבות הניף אלהים ור' מרדכי שמח על המורה לצדקה, כי מלאו נרנותיו בר ויבול עתה להוציאו וכן שמענו בבואנו כי הסוחר אשר הלך עם אליהו קבל בדרך אגרת מן המלך להסב פניו למוגארור ולהוציא משם רק ספינה אחת בר. — אם רדת הנשמים הצמיח המשוש בלב ר' מרדכי, תשובת המכתב אשר שלחתי לטאנניא הוליר שמחה בלבי (כי השיג הכסף שהיה נושה באליהו), כעצב נבזה חשבתי אותו וכבר נואשתי ממנו, ועתה הייתי כשאול אשר הלך לבקש את האתונות ומצא המלוכה עריתי אז נאון ונובה וחשבתי מחשבות נרולות ממני החשיתי ימים להניח מנוחה לר' מרדכי שהיה עיף מן הדרך ומצאתי מרגעה גם לנפשי שמעתי כי ישי רוצה לעזוב משאו בבית ר' מרדכי ואתברך בלבבי אולי אמלא את מקומו אך לא כן חשב ר' מרדכי, כי ברעתו היה להוליבני למוגאדור, לשבת עם אחיו ולחלוק ביניהם מעשיו האח האח ראתה עיני תקותי · אחליף עיר מאוגאן מקום משולח ונעזב בעיר מוגארור הנבחרת מכל ערי המערב, ויהי כן, ואחר שבועות ימים נתן לי רבי מרדכי משכורתי שלמה, פרדה אחת ומשרתו ערבי, וישלחני.

שער יג

הפעם הזאת לא אוכל להתאונן על יומי אולי נלאה להוניעני ונבמרו רחמיו עלי אבל לא נקנה טובו רק ע"י יסורים ואחר עמל וטורח לא הרחקתי מן העיר באלפים אמה ותרבץ הפרדה תחתי, מלאה תחלואים היתה ולא יבלה לעמור ובעמרה לא יבלה ללבת ימי האיר (חנים) היו והערביאים הולבים מרוואר אל רוואר לשאול איש בשלום רעהו, ויהי אך ראו אותי הילדים וישחקו עלי וישליכו צרורות לא רציתי להתקוטט בהם כי היה חרות עלי לבי רבר הסוחרים במונארור אמנם לבל היות כרון קשוט על רוסינאנטי צנחתי ובחרתי ללבת ברנלי שני ימים ממחרת לפנות ערב הנעתי לסאפי והנרול ביהורים לכבור ר' מרדכי או מיראתו הביאני לביתו ועשה לי כבור ומשתה נרול. בבקר השכם שמתי פני ללבת למוגארור בפרדה אחרת ובערבי אחר. לקצבי הרים מפה ולשפת הים מפה הלכתי מהלך שלש שעות ואחר עליתי על הרים נבנונים וזקופים המתאבכים ומסתבכים בעב הענן ער הניעני לג'בל איל יהור (הר היהודים). ירדתי מעל הפרדה, כי המקום צר ואין בו משען מדרך בף רגל ועליתי על ידי ועל רגלי ברדת ההר יש פחת נדול מלא חתחתים ועמק תחתיתו ויניא זיקי השמש מבוא השמש נטה אל עבר מערבו ובעת ההיא נלוו אלי עוברים אחרים והיינו בעמק בכאים ובמעבה סבכי יער אשר שם משבנות שודדים עקרנו נעלי ברזל מן הפרדים לבל ישמע קול רגליהם, ובדמויה ותחת צאלים הלכנו שלש שעות אחרות ויצאנו מן החורש הנורא בעת אשר נטו צללי ערב, ונחנו שם ביום ההוא לא האמנתי בחיי ביום השני ראינו הררי חול לשמאלנו והים לימיננו מתנבר והולך. אם ארכב אפחר משטף נלי הים ואם אלך על רגלי יטבעו בבוץ או בחול עמדתי רובב בל נל המתקרב הנים במבועיו הפרדה להטמן בחול רביע יום הלבנו כן ער באנו לשער העיר. הובאתי אל בית אחי ר' מרדכי ונתתי לו האגרת ונחתי מאשר יגעתי

מוגארור היא ארץ חדשה נבנית על חוף מושיט בים נקראת בלשון ערביאית סואירא (חומה קטנה), מני קרם אניות המסחר הלבו לאגאדיר עיר הנקראת סאנטא קראם מהפורטוניזים ורחוקה מהלך שני ימים ממוגארור ואשר היתה מאז תחת פורטוגאל, ואחרי אשר קמו יושביה וקשרו בקיסר מנע מהם המסחור ויסבו למוגארור כל פקיר וסוחר בנה בית לעצמו במצות המלך ע"כ היא הנבחרת מכל ערי המערב, כי נבנית רובה על־ידי נוצרים היא

נחלקת לשני חלקים. רחובות המגדל אשר הם במנרש לעיר ושם בית המלך והשרים ובתי הסוחרים הגדולים. והעיר אשר ישבון שם יתר העם מוקפת חומה, ולה שני מבצרים אחד בצלע הים למשמרת המבוא ואחד למשמרת סביבות העיר. מאתים ריניגארום ישמרו את העיר. נטף נכאת ולט בטנים ושקרים תמרים חטים צמר נחשת שמן זית ושמן ארגאן (מין פרי הנמצא במערב), עורות מארמים שורים, ענלים, תרנגולים ותפוחי אוראנגיי מוציאים ממנה ומכל המערב, ותמורתם פשתים, קאפי, טי, סכינים מראות, בגד וברזל מובאים לה. ועור כלי מלאכת חרש וחושב ויתר כלי בית

אחי ר' מרדכי לכבוד אחיו הגדול הושיבני עמו בחדר מיוחד לו אבל היה זר בבל מעשהו מן הקצה אל הקצה — אור לערב ראש השנה היה וחג המילה היה בבית ר' אברהם די לארא, איש אמשטרדם אשר בא למערב והצליח ונשתקע בארץ ונשא בת ר' גדליה הקצין הגדול אשר בכל המערב. (משפחת גדליה מקורה בלוסיטניא בפורטוגאל והתישבה בלונדון). נקראתי בקרואים והלבתי. אודך ה' כי נפליתי ער מאר בראותי שם חברת אנשים איש על כסאו מלובשים בגדים כדרכנו. הבעל הבית ואחיו וארבעה בני גדליה, איש מבני אבודרהם מניבראלטאר ושני בניו, שלשה בני עקריש מליוורנו, ופינטו איש מערבי לבוש גם הוא כלבושנו לתפארת ואחדים אנשי המקום, פני רבים גלו מה שהסתיר לבושם יען הכרת פניהם שזופי שמש ענתה בהם כי מערביים הם. — אבודרהם אשר היה בעל לשונות אזן את דברי חקר לשונותי, תקן משלים הרבה לבחון את בחי החילותי לדעת תכליתו מרגע אשר שנה הלשון ללא צורך, אך לא פסחתי עור בשעפי בשנותו את טעמו פעם שלישית כלכלתי דברי במשפט ואשתמר ממנו ואפיל ערמתו בערמתי בלילה ההוא קניתי לי אוהבים ואויבים לעולם אחר הכבוד תמשוך הקנאה, היא לא תמות לעד.

בבקר טרם עלית השחר וקול שופר עלה באזני. הקיצותי ואירא וארא והנה להקת בחורים בעלי תורה אשר אסף יוסף (בן נקרא אחי ר' מרדכי) אל ביתו להתפלל התחנונים (סליחות) התלוננתי עמו ואמרתי כי לא יעשה כן במקומנו ונם שבעתי נדודים זה שלשה לילות ומנוחה אני צריך אך לשוא דברתי, וכל עשרת ימי תשובה ישנתי לקול השופר ולקול המתפללים בצעקה. הוא הדבר אשר דברתי, כי יוסף היה מטבע קשה והעז שבאחים, והוא עזר את טבעו לרעה בשתיה אשר לא כרת, ובצאתו מרעתו היה פורץ כל גדר בבוד שני חדשים שקרתי על עבורתו ולכל מעשהו באמונה, ולא שוה לי, יום אשר נאץ את שמי ונבל את כבודי בני ביתו רבו ריבי. כתבתי לאחיו ולא השיב, נמרתי אומר לתור לי מנוח אשר ייטב לי. ומצאתי שם איש טיטואן ושמו ר' אברהם בן סעדון, איש בעל שבל חזן ביהכ"נ וראש לבני הישיבה אשר בבית נדליה התחננתי לפניו לדבר עלי לאנשים האלה, אשר גדולים ורבים מעשיהם, אולי יבצר מהם איש עוזר ולא אחד האיש לעשות הדבר כי חפץ לראותי בבית ר' יעקב נדליה הוא הנכבד מכל בית אביו, והצליח באשר שלחתיו. ויעבירני מבית יוסף ויציינני בבית נדליה. כל אחי נדליה הם מכירים לדבר ולכתוב ספרדית אם מעט ואם הדבה. ר' יעקב הגדול בותב, יעקב צבי נצב על המלאכה, ר' יהודה עומר על החברה ועל בית עקר המכתבים, ודוד הוא הקטן בטל. הערביאים קראו אותם „אולר איל ראזאן" (בני הרבי) על שם שני אחים אבותם שהיו שניהם באמשטרדם ודאו מה בין עבדים לחפשים. צוו לבניהם לפני מותם לאמר אל תסתבכו במלך ואל תתוערו לרשות ובדרך זה החזיקו רכושם הרב בירם והגדילו לעשות מדי הגלות אמונתי וכחי הרבו עלי המשא מראשית לעמוד על המלאכה, ואחר להעתיק האגרות, ומזה לכונן חשבונות ער עלותי להעריך אגרותיהם. בהיות הערביאים נבוכים בכל מעשיהם ודרכיהם לא הבינו להעמיד מסחרם על תכונה אחת ועל בן הפקידים והסוחרים יהודים ונוצרים העמידו איש עתי לשאת אגדות מחרש לחרש ממונאדור לטאנניא ולשוב, ונקרא דץ הקומיססיו, כי הסוחרים מתוערים בית איש לילו לשוש משוש או לדבר על מעשיהם.

לא יום אחר ולא יומים הייתי על שפת הים לשקוד על הוצאת והובאת סחורתנו, ושם בא סידי אומאר שר העיר לקחת המס ואנכי לא ידעתיו. ראיתיו ודמיתי כי הוא סופר המלך. ויהי היום וישלח לקרוא אותי ויאמר: הידעת לשון אנגלית? ואומר „ידעתי" ופניתי עורף לצאת „עמור", אמר לי, והוציא אגרת מחיקו ושמה על מצחו ואח"כ נשק אותה ויאמר: האגרת הזאת באה אלי מאת מולאי אבר דיסלאם בן המלך היושב במארוראנט. ויצוני להוליך אליו מליץ בינו ובין רופא אחר אנגלי הנתפש במלחי וחובלי אניה אשר נשברה בצלעות ים נינואה ויאמר אשלחך אליו ושכרך וכבודך יהיה הרבה מאר לשרת את בן המלך — אם יאונה ה' לי דבר בזה באחת מארצותינו הייתי מאושר, ובמערב מוקש הוא לי מי יודע מתי אצא? ומי יאמר לבן המלך מה תעשה? ומי יבטיחני שכרי וחפשי? אז הבנתי מה השר דבר אלי, ויתלך לבי עלי לאמר לא ידעתי לשון אנגלית ואיך אמרת כי ידעת? ענה בקול רם, שקר דברת או תשקר

עתה ובשניהם פשעת. „שקר רברתי", הקשיתי להשיב ולא עון לי כי לא ירעתיך על כן משחק הייתי. נלכדת באמרי פיך, אמר אלי, ולא תוכל להתעלם. לא עניתי עוד ואצא מעם פניו.

רבו הקרשות בבנות ישראל במערב בכל מקום אבל כמונארור אין להן מספר. איש יהורי הנצב לעבורת המלך נשא עיניו אל אחת מהן, ויהי כרברו אליה יום יום ולא שמעה אליו ויחר אפו, וילך ויביא תשורה למלך וילשין את כלנה, וישלח המלך ספר למונאדור להוליך לטאדוראנט מספר ארבעים אשר נקב בשמות תפשו אותן ויסנידון בבית אחר. ארבעים נשים יחרו בבהלה! מי יניר המולתן ורוב שיחתן! עשר הוכלו ושתים מתו ברוך. בער תשורה אחת שלח המלך את דברו להרחיקן ובער תשורה אחרת השיבן אחור למונארור אחרי השיגו חפצו, ורבה תפארת היא אליו, ועל כן יראה פניו כראות פני אלהים כרברי אבדכנאל בפי וישלח, או שמרו בזה חוק הקרמונים ויחזו בו טעם הכוזרי על הקרכן (ע"ר השעיר לעזאזל) — אל תשאלוני איך האנשים האלה הקשים באמונתם יניחו קרשות בבנות ישראל! דע כי בצל הערביאים עונביהן תסתתרנה ולא תיראנה.

טרם אשים קנצי למלין בשער הזה עור אחת אניר לך לא תוכל להעלים. זה עשר פעמים אשר שמעתי כי הערביאים מתאמצים להמיר דת בעל אמונה אחרת, ולפעמים יכופו על ככה, אבל עד כה לא ירעת מעשיהם וזה הוא יביאו לבוש וסום או פרדה, ונתון הלבוש והסום על יד איש ממשרתי המלך או שר וילבישו את האיש הממיר וירכיבוהו על הסום ברחובות העיר והוא קורא בקול גרול „לא אללה אין אללה סירי מחמיד ראסול אללה". והם יענו אחריו ג"כ כלשון הזאת ואחרי אשר סבב כל העיר יעשו לו משתה וישלחהו לנפשו והממיר אם נוי או יהודי קטן או גרול לא יוכל להנחם. אין חכמה או ערמה אשר תצילהו מכפיהם

הנה שמעת עד כה, קורא נעים, ועיניך ראו זרות ואם תתפלא עליהן גם בעיני יפלאו אבל כל אלה כאין נגר הרברים אשר תשמע בשער הבא הכן לבך לשמוע נוראות אשר כל שומען ישתומם לבו ותצלנה אזניו

שער יד

המרמה, העול, העושק, הזמה, הבצע, האולת, הערר האמונה והכבוד, הן אלה קצות דרכי הערביאים, תכונות כל תכליתם ותכונות כל מעשיהם, כאשר ראיתי והוריתי לך כשערים אשר זכרתי והיהודים? שכלם נרפש אבל לכם נכון. אומללים אבל סובלים בלב נכנע ונגול אל ה' אם פתיותם רע מבטם טוב הון ועושר לא רב בביתם אבל ישמחו בחלקם לא יחכמו יותר אבל לא ירשיעו הרבה. הטובים בארץ עברותם אין טובים מהם, והרעים בצאתם מעברות והם חפשים מרוצציהם ונפרקים מעולם לא תראה כמוהם לרוע. הנה לך במכלול מרות כל אנשי מערב העשיר לא יצא מארצו כי לא יעזוב את כל אשר לו, אחרים מעיר יצאו ויניחו משפחתם ורכושם לערבון כאחי ר' מרדכי ובאבות נדליה הדל לא יטוש אשתו ובניו, רק שנים ממשפחה הלחץ יציקם לצאת ולחסות בניבראלטאר או במקומות אחרים. המלך לא יתן רשיון לנשים לצאת רק אתת מרבוא תצא בחסר המלך ובכח כסף וזהב לרוב כאשר עשו בני ששון היושבים בניבראלטאר, מנשי הרלים תמצא אחת מאלף הולכת דרך יבשה לארניל ומשם לירושלם להתפלל על אחיהם אשר בגולה, אבל נושאות את נפשן בכפן אולי יכירון בצאתן.

אחר כל התשואות ותנואות עלי אשר מצאוני חשבתי מזמה לכונן מעשי ירי ועניני לאסוף ולכנוס ולעשות לביתי כעור אשר הניח ה' לי מסביב אין שטן ואין פגע רע בבית נדליה אין סופר חוץ ממני ואין בית אחר זולתו נכון לי, ואומר פה אשב כי אויתיו. אך שמרתי בספי ליסור לירות אבן הראשה כאשר יעברו ימי חג המצות אבל היוכל איש לאמר בטח דרך זו אלך? הימשול ארם ברוחו וחפצו למען יוכל להשען על מוצאו? הישלוט על עניניו? מה' יצא כל דבר וממנו תוצאות כל המעשים ולכל אשר יחפוץ ימם. אחריהם כל ארם ימשוך, כסוס תחת רוכבו או כשור מאבר על תלמי שרה

ממחרת החג ואני באתי לביתי. מה היום מימים? דלתות הבית נעולות, רפקתי ויפתחו ויסגרו אחרי, וכן יעשו לכל הבא בני נדליה בבית המכתבים ונשי הבית בחרריהן סנורות ובני הישיבה מבוהלים יחרו יתלחשו ואשתומם על המראה ואבקשה בינה מר' אברהם מה כל החרדה הזאת? ולא רצה להגיר אחר הצהרים באתי לחרר ר' יהודה ולחרר רוד לראותם ולא מצאתים נעליהם ברגליהם ומקלם בירם הלכו על ירכתי ספינות הולאנדים. אנשים אשר לא נסתה כף רגלם הצנ על הדרך כי אם ללכת ביום השבת לכיהב"נ או לשפת הים, עדות נאמנה היא על מעשיהם כי לא על דבר קטן הלכו כלילה נסגרו כל שערי הבית בכל עבריו אין יוצא ואין בא. ר' יעקב נתן לי המכתבים להעתיק בחררי להסב את תשוקתי מלשאול או מלצאת ואיש מלחמה נתן לי לשמור אותי חתרתי לנתק מפי השומר דבר ולא יכולתי.

יעקב צבי אסף אנשים לשבב עמו בחרדו ואני עמהם, ולבולנו נתן בלי נשק והזהירני להיות נכונים להגן עלינו בכל מקרה אשר יקרה, וגם הוא עטר את ראשו בהם בבקר הציקותי לר' אברהם להבין לי את המראה, ויגלה לי כי מת המלך — כן כתב סופר פינטו ממאואנאן ומה להם ולנו ולצרה הזאת? אמרתי, הלא כמה מלכים ימותו בארצותינו ואין איש שם על לב לא כן במקומנו, הוסיף לאמר, כי במות המלך בכל הארץ לבז ולמשיסה, כי בלם לרמים יארובו, איש את אחיו יצורו חרם, וכל איש הישר בעיניו יעשה ואין משפט יענו הנשים גהבתולות ופריצי עם יעמדו על הפרק להברית בל עובר חרלו ארחות והרעב בכל הארץ. ואם תאמר עד מתי? עד אשר אם שאו ערים מחרב ומרעב ויעצור כח זרוע אחר מבני המלך לעמוד על כסא אביו ולמלוך בחזקה ובפרך. והמלך המת לו עשרה בנים, ומי יודע מי מהם יעוז והבלה ושממון אשר יעשה לבוא עד קצו? ה' ינן עלינו וירחמנו! השמר לך לא ישמע על פיך הדבר הזה

כדברו עמי הדברים האלה סמר מפחד בשרי. אז ידעתי באמת כי הייתי במערב הצרה האחרונה השביחה בל המוצאות אותי עד היום ההוא יאבד יום התחברתי עם הסוחר והלילה אשר אמר לי המשרת לבוא למערב! שר העיר התאמץ להצדיק הדבר לעיני העם ויצוה לסוחרים אל תנירו בעיר ואל תבשרו בחוצות פן תשמחנה ערי פלשתים פן תעלוזנה ערי הפרזות ויישפכו סוללה לעיר היהודים אשר החישו להכין להם צירה להגן על הנולד הם תחת בקרת ויכוח השוטרים לעת ערב באו לביתנו ראשי אניות אנגלים לקחת מאבל לר' יהודה ולדוד. יצאנו עמהם אל הספינה אשר היו שם כני ביתנו, אמרתי או יהיו עמי בצרתי או אהיה עמהם בתשועתם ביום השלישי הובאה אלינו אגרת מפקיד הולאנדי לאמר: סורו סורו צאו משם, שובו לכם לאהליכם כי העיר שוקטת ואל תעירו הישנים ושבנו ליבשה ביום הששי, הוא יום כניסת בני הכפרים לעיר להתפלל, ואיש בלי מפצו בידו, חרב, סבין או נשק, בתחלה הסב השר את שוק המוברים חוצה לעיר והציב ריניגארום אל דלתותיה לשמור ויהיה כל הבא יניח כליו אל השער ער צאתו, ואם ימאן, הדת נתנה לפצור אותו ער הבאה — ביום הששי לשבוע קרא השר עצרה לכל אנשיו במשואר (שער המשפט) ויאמר להם: הקול נשמע כי מלכנו נאסף אל עמיו, אולי שקר הוא אם עודנו חי, ה' יצרנהו וירוממהו, ואם אמת הדבר תהיה נפשו צרורה בצרור החיים ועתה כמוני וכמוכם, אינני שרכם ואינכם עברי ומשרתי, אבל לבו ונשתמר מערת מרעים אשר הקיפונו אם תחפצו כי אני אהיה לכם לחומה ולמגן, ואם לא בחרו לכם היום ראש אחר להגן עליכם. הלא תראו כי אנשי חאחא ואנשי סייארמא (שתי בתות מאנשי כפרים) צופים לנו ואם אנחנו מחרישים ימצאו הם מקום לטמון לנו מוקשים ויענו כל העם ויאמרו לבה והיית לנו לקצין, באשר שמענו אליך ער עתה בן נשמע מהיום והלאה ואיש לא ימרה את פיך. אז נשא השר על שכמו המשרה לבטח שבל את אשר עשה והצליח בדבריו. במצאו ברוך פלא עם תהפוכות כזה בלו בשפה אחת

בימים ההם אין בית מבתי הסוחרים והפקידים אשר אין שם עשרים או שלשים איש לשמור, ועור היינו דואגים כי לא היו השומרים בטוחים מהשודדים ואנחנו מהשומרים הרבה פתמו בסיד החלונות ופתח בית בספם או טמנוהו בארץ בתוך אהלם — פני הדבר המירו בל יום ששי בשבת, יום אשר הערביאים ייראו כי קבלה בעם שהארץ תמסר לאויב ביום זה, על בן סוגרים בל שערי העיר בבואם להתפלל שלש מאות בני חאחא ומאתים בני סייארמא היו מיושבי העיר, ויקרם ראשם ועשרים איש עמו אל השר לאמר: תנה לנו מפתחות בית גנזי המלך כי אין לכם זולתנו ארונים אחרי מות המלך, בפי אשר בונן בימי קדם, ועתה השיבה אתהן בשלום ויען השר ויאמר, בל אחקור אם בצדק משאלותיך, אך לא נודע אל נבון אם לוקח ארוננו מעל ראשנו, פן נשאו רוחו באחר ההרים או באחת הנאיות ולא ידענו לבו נא הבינו עוד ודעו וראו את מקומו, ושאלו מי ראהו חי או מת, ושבתם אלי ויפנו וילבו מדי יום ביום השמועה אודות המלך הולכת ומתפשטת אבל לא על אופן אחר. השר השמיע קול בסתר ובערמה לאמר, כי המלך הלך למארוק אמנם המתפרצים והמורדים החזיקו באמרם כי המלך מת קרוב לרבאר, ואמת היה — המלך היה זקן מאר, ונגע או מחלה צפונה בקרבו, ויום אחר נשפכה מרדתו או פלחו בליותיו, הקיא דם ולא שם על לב כי אמר מקרה הוא ביום השני לחג המצות נסע במרכבתו ומשרתיו אחריו, הוא הרכב והוא המנהיג ואין עוזר לו. והנה קרהו אסון לפתע פתאום כי נכקע השחין אשר בקרבו ויצק דם המבה אל חיק הרכב. הסוסים הלכו לתומם ואין משוה רגליהם ויחילו משרתיו ער בוש ואיננו משמיע קול, הרסו אליו לראות והנה ארוניהם נופל לפניו מת מתגולל ברמו החרישו, ולא ידע איש את קבורתו ער היום הזה.

הקול היה מתעורר בכל יום והסער מתגורר, כי בעיר טיטואן המליכו את מולאי יאזיד א), הוא הבן אשר מרד באביו, והשר החזיק את השמועה למען הקם הסערה לדממה, ויהי ביום הששי נזר אומר לכל יניחו לאיש לבוא אל העיר בנשק או

בלא נשק, וננעלו כל השערים בצאתם מבית תפלתם הטיב את פניו הראה מגילה עפה בירו (כתב אשר בערמה ברה מלבו), והוא היה כמבשר בעיני העם את הרבר בשם אוהבו, ולעור עור את עיניהם צוה לחוג היום ההוא ויחלו המורים כמתלהלהים לירות לרגלי ראש המוררים לאמר. הא לך מפתחות גנזי המלך. אבל באמת בל לב חרד ער יורע הרבר אל נכון — ביום הששי בא מולאי יאזיר בעם כבד לעיר טיטואן ברוח משחית וברוח בער על היהודים. כי נפשו עורנה מרה ממנוסתו ומיאון עזרם לא הקשיב רק עצת נקמתו וקול חמתו יצאו המשנים לקראתו לשלום הרורים בלבושם ויתפשום וישוללום ויקשרום לזנבות סוסיהם ער בואם אל העיר. ביום השבת צוה לפגוע ביהודים עם עברתו ויהרגו במשמניהם ובחורי ישראל הבריעו לולי ה' שהיה לנו אשר נתן רוחו בפי טאליב (כומר) אחר לאמר למלך חלילה לך ארוני המלך להמית צדיק עם רשע, השופט כרת מחמר לא יעשה משפט? תהי נא ירך בפושעים בך ואלה הצאן מה עשו? אם תחפוץ את כספם, אם תשאף אל חילם שלח נא ירך וגע בכל אשר להם, עני חשוב במת, רק אל נפשם אל תשלח יד אם בן איפוא השיב המלך לאנשיו, זאת עשו, כל שלמם תבוזו לכם ויעלו בבל בתי ישראל ובער החלונים באו לבוז בו, חפרו את הבארות למצא מטמונים וחפשו בכל מקום, והיה בל מחמר עיניהם שמו בירם ובל המלאכה נמבזה החרימו וישחיתו בוססו המקרשות וישפכו כלי הקרש בראש כל חוצות, פרקו נזמי הזהב אשר באזני הנשים וצמידים מיריהן, הפשיטו האנשים ערומים, ענו הבתולות וחללו כבוד הנשים צוחת היהודים מלאה כל הארץ, ולא היה להם ידים לנום הנה והנה זה שחת זקנו בבעסו וזה שרט בשרו האשה פרשה ידיה במתחננת ואין מרחם לה עוללים שפכו נפשם אל חיק אמותם וירטשום לעיניהן נשאו כולם את קולם בבבי תמרורים ובדמעות שליש ויתורו אל ה' בי אמרו כולנו מתים וילכו לחסות על קברי קדושיהם. ויהי כהתימם לשרוד והמשחיתים יצאו בשלמם, שלחו צעיריהם ועולליהם לשאול לחם והגרולים התעטפו ברעב שלשת ימים כי לא מצאו אוכל — את הרברים תאלה כתב בן ר' אברהם קוריאת בן ר' יהורה הנפטר בטיטואן, לאביו היושב במונארוה, כתוב בפחם על פסת גליון אשר מצא ברך והיא בתובה מפנים ואחור קנים והנה והי נושא האגרת מלא את רבריה ויראה ענק אצערה וצמיר אשר חטף מעל אשה אחת — היעמור לבך, קורא, אם תחזקנה יריך ולא תרמה לרמעת העשוקים האלה? איזה לב האבן אשר לא ימס! — ויפלא בעיני כל שומע כי אין גם אחר אשר נתפש על צערו לעזוב רתו ממצוקותיו. אצבע אלהים ראו במבותם, חטאתם הסבה, והמלך בשבט אפו, ויהי להם לאות ולקול אלהים מות שלשה חכמי העיר הגרולים במשך שני חרשים.

כל מקום אשר ררכה בו בף רגל המלך יפוצו אויביו וינוסו משנאיו, ובכל אשר יפנה ירשיע, שמועה על שמועה והוה על הוה כל היום באה אביו של המלך הזה השלים עם כל העמים ונטר איבה לאנגליא על אורות בנו הבא מזרע העם ההוא כאשר שמעת והמלך הזה הוא בנו שמרד בו שנא העמים אשר אהב אביו והוא אוהב העם האנגלי על אורות אמו שיצאה מהם ועל העזר אשר נתנו לו האנגליים לברם הבינו הרבר לאשורו וראו בי אביו לא יחיה לנצח כי שיבה זרקה בו, על כן החזיקו את יד בנו בסתר, על כן חנן את משנה העם האנגלי להשיב לו בגריו ולהשיבו על בנו ויתאמץ לקרב כל הרחוקים מכסא אביו בזרוע ולרחק את הקרובים לאביו והתעמר ברברי אחד מקרושיו אשר נבא בי יקום מלך חרש אשר יטהר את הארץ, ולהקת חנפיו עזרוהו לרעה לאמר, כי לו יאתה המלוכה ויצריקו תועבותיו ועלילותיו כפועל צרק

כל זה נעשה ונשמע טרם יורע אם יש את נפש יושבי מונארור להמליכו גם עליהם, או אם יקום לו לשטן אחר מאחיו הקרובים להם ממנו כי ערמת שר העיר חיתה רק להריח את חמוררים, ולא להסכים למלוכת אחר מבני המלך זה או זה ולא רי חוסן המלך יאויר וחזקתו מרחוק דרך עשרים יום כי אולי יעמרו מנגר הפקורות האחרות וינרדו ררביו לכן פסחו היהודים בין יראה ובין תקוה, אולי יעצור בהם אחר טוב ממנו אשר לא יהיה לו תלונות עם אדם ולא שונא לו מתמול שלשום

אבר המלך מן הארץ ושר בבני אדם אין, איש הישר בעיניו יעשה כל איש אשר לו נושה היה חוטף מידו בתב השילום ביד רמה בל איש אשר לו שונא קם עליו והרגו. בימים ההם לבד ראיתי היהודי אקריש אשר הכה ערבי וינקם ממנו בשטף המגורות טעמתי החופש גם אני והניפותי ידי על ערבי בן דרך הערביאים, יזירו להרשיע אשר לא מבני בריתם בעבור כי יאטרו עליהם פיהם במתג ורסן חוקיהם לבל ישיבו אליהם ואם סר צילם זה מעליהם אל תיראום הם ירדפו רק היראים אבל ינוסו מפני אמיצי לב לא בן עשו בני נדליה כי יראים היו לעתיד בא אליהם איש אשר לא ירעוהו תמול שלשום לאמר כי נושה הוא לאביהם ז"ל זה עשרים שנה ואבר השטר, וילבו ויקחו את הכסף ויביאו אליו ולא דברו מאומה וינאוני להצילם מירו.

ביום חג שבועות, ואנחנו בביהכ"נ בקריאת התורה, רץ אחר רץ ירוץ ומגיר לקראת מגיר כי אחר מבני המלך ושמו מולאי איסאן הקריב לבוא למונארור ויתקבצו אליו אנשים ריקים וכל איש מצוק ויהיו עמו בחמש מאות איש המספר הזה מעט הוא להלחם נגד עיר בצורה אשר יש בה מאתים ריני־נארוס בלם מלומדי מלחמה ומאתים אנשי אירופא אחרים הצופים נשאו קול על המגרל ועל החומות להעיר איש את רעהו לשמור משמרתו ובל יצא איש ממקומו, ותהום בל העיר עמר אברהם רי לארא על רגליו ואמר: למען ה' השמרו לנפשותיכם. הגוים יחלצו חושים ויחזיקו מגן וצנה ואנחנו איך נשב בטח לחוג לעיניהם ולא יסקלונו עזבנו ביהב"נ ואיש איש הלך לשמור את ביתו ואת בניו ובנותיו ואני עליתי על גג ביתנו הצופה פני הים המגרל והמשואר משם ראיתי בקנה־מבט העם היורד מראשי הררי חול הכינותי לבי לשמוע רעם כלי נשק ולראות משאת העשן סבסוך החרבות ורם חללים אבל השר בתבונתו השקיט בל ריב והרהיב כל לב כי שלח ארבעים חלוצים לקראתו במבתב לאמר אם לשלום באת, בוא אתה לברך ונכברך, ואם למלחמה אל תעפיל לעלות כי השער סגור יהיה לא יפתח וישובו המלאכים אל השר לאמר כי פני בן המלך מועדות לטארוראנט והוא הולך לררבו לא יטה ימין ושמאל חשב בן המלך כי בהגלותו יטו אחריו ויעצם כחו להלחם באחיו, ובאשר ראה כי לא נעשתה עצתו סבב את פני הרבר והעלים מגמתו כי באמת הדרך אשר בה הלך דרך לא סלולה היא ללבת מעיר לעיר

רבו השמועות מיום אל יום המלך נזר על שר עיר טיטואן להרוג אותו ושלשה סופריו עמו כי לא אנס היהורים לעזור אותו בעת צרתו. שלמה חאסאן משנה ספרד שקר ענו בו לאמר בי נלה אזן שר מבצר סיאוטה כי המלך חשב לשום העיר במצור, תלו אותו ביום שבת לפני פתח ביתו ולעיני כל משפחתו בי בן רבר המלך, ער אשר יצאו מעיו ויתנום לו לאכול, וימת אחר שלשת ימים בתחלואים רעים, והוא נקי אבר — אחר אשר השכיר המלך חציו מרם נפשות אביונים נקיים, כבלותו לנפץ עם קרש בטיטואן בא המלך אל טאנניא פקיר ספרד ברח הוא ובל ביתו טרם בואו, ותהי נפש שר העיר תחת נפשו, ויענש את היהורים בסך עצום להכיא בעור שלשת ימים אל גנזי המלך ויכו השוטרים את בני ישראל ויכתום באין חמלה ער אשר מכרו כל כלי ביתם למען הרוות צמאונו ונשארו בערום ובחוסר כל חטאת שני האחים טוניסים נמלה ביום ההוא והבשילו אשכלות מרורותיהם. יום אירם בא עליהם וינהגם שמה בעת ההיא (כי אם היו בעיר מונארור או במארוק אולי התמלטו), את הגרול קפצו פיהו במחנק ברזל על גרונו ויטרפו כאריה נפשו, והצעיר אשר גם עליו עלה הגורל להיות לו אחרית כאחיו, נאר נפשו והחליף רתו בחייו, או באמת לא החליף כי אם שמלותיו, כי לבו נשחת מנוער. גם על מעט היהורים הנמצאים בארזילה (אזילה), עיר קטנה רחוקה שני ימים מטאנניא, עבר כוס חמתו, ויתנצלו גם הם מבל אשר להם לקבץ הסך המוטל עליהם, וכן לאנשי אלקאסר.

כל מקום אשר נתן המלך את עיניו או מות או עוני ויפנה דרך לאראני לבצע אמרתו ולהותת על יושביה, והעמים עליהם עול כבר. משם שלח להביא אליהו אליו. פנו המשחיתים את ביתו ויתפשוהו הבה אותו ופצוע, וכאשר ראה כי כלתה אליו הרעה מאת המלך, נאר גם הוא את רתו ויקרא בקול נרול הלשון אשר הם אומרים על זה ונמלט מלחצם ויהי באשר בא אל המלך הגידו לו את תמורתו ויאמר לו המלך: אליהו, מיראתך המרת, אבל הפעם הזאת לא יועיל לך, ויבונן נשק על אצבעות רגליו ויאמר לו בחר לך את אשר תחפוץ, אם עברי ואם ערבי שמה תמות ושם תקבר, אתה ורעיך היושבים לפני אבי יעצתם אותו להרע עמרי קום בחר לך ויענה אליהו: ארוני המלך, טוב מותי ברת הערביאים מלחיות ברת היהורים השמר לך — הוסיף המלך — כי כפשע בינך ובין המות אחת רברתי ולא אשנה, ענהו אליהו וינסהו המלך כן עשר פעמים ואליהו עורנו עומר ברבורו ויסלח לו. אבל המון מצוקותיו ותועבותיו הנאספות בתוך לבו בעתהו וישסעוהו וימת אחרי ימים מעטים בצר רוחו ומר נפשו, מתנולל ברם קארדוזו ומנואל בשקוצי מעלליו — הניע המלך לרבאר, ובשטף הראשון נתן לשבי חמתו על הון בית ר' שלמה ראוילה, לא השאיר מחוט ועד שרוך נעל הוא התרושש לפני המלך וחסר נפשו מטובה, ונתן עניו רק לאסוף ולכנום, ולבסוף לא השליטו אלהים לאכול ממנו ולא הוא לברו, כי כל היהורים סבלו בעבורו כובר עונש בסף אשר נענשו. המלך מצוה הנוגשים אצים והמקל שוקר. עברה ועם וצרה ומשלחת כל מלאכי רעים פלסו נתיב לאפו ובדרכיו הלכו למי־קינים. וירוצו להשחית כנטות ירו ולא מלט צדק את בעליו שאול ואברון תשבענה ועיני זעמו לא תשבענה לכלה נקיים מפשע ולהתם צדיקים מחטאת

הרשעה היוצאת ראשונה מרוח אפו לנה בתוך בית החאזאן בכא (מרדכי) וכלתה את עציו ואת אבניו ותלחוך כל מלואו כלחוך השור את ירק השרה. החזיקה בהלה על נשיו ובני ביתו למהר

ולברוח והאיש נתפש יעצוהו השוטרים ברדך לאמר, אם אינך ממלט את נפשך להחזיק ברתנו דע בי מות תמות. אבל בבא הקריש את קרוש ישראל ולא אבה. לא באליהו אשר השחית את נופו והתעיב את נפשו ונכרתו שניהם, ולא בעטאל אשר רצה להמיד ולא שמעו בקולו בבא לא נתן תפלה לאלהים ,נטה שכמו לסבול ואמר ה' הצריק עונותי הטו אלה ובן מות אני. אמותה הפעם! כי איבבה אוכל לחיות ולראות ברעה אשר ימצא את עמי ואיכבה אוכל לראות באבדן מולדתי? ויהי כאשר בא אל המלך, אמר לו בשטף אפו. בן נעות המרדות! המצאתיך אויבי וראש שוטני, הליועץ לאבי נתנוך להרשיעני בעיניו? ויאמר: הוציאוהו וישרף אל נקמות ה', עורה למה תישן! עמך ה' ירבאו, למה תביט בוגרים ותחריש? הקשיבה לקול שועת איש צריק ברורותיו כי מן המיצר יצעק חמס אליך! ראה מפלי בשרו איך קומטו מתוך האש! היקר בעיניך מות בזה לחסידיך?

אל שמועה כי באה נמס כל לב וחיל אחז את יושבי מונארוה, בי צרת אחרים אולי תהיה מלאבי צרתם. היראה גברה בלב הרבה מהם על אמונתם וימירוה. ביום הששי, יום חרוץ להוות, והנה איש בא ממיקינים ובירו אגרת המלך להשר יצאו האנשים מהתפלל ויקראוה במשואר לאזני כל העם: א) בי מנהר טיטואן ועד עיר מיקינים בל ארץ הפלשתים וכל יושבי חבל הים המליבו עליהם מולאי יאזיר למלך, מהם יראו ובן יעשו כל העמים אשר בכל מלכות מארוק, והמאנים לשמוע יומתו ב) בי בל דבר המשפט והמסחור יעמור על מתכנתו ולא יברת, ער בוא המלך או ישלח דבדו, ג) בי ער היום ההוא אף היהודים יעמרו באשר המה ויתחשבו בימי קדם". שלשה אלה היו ראשי פתשגן הכתב. פני הראשון טוב היה, כי הארץ שקטה ממלחמה וכל יושבי העיר בלב אחד המליכוהו עליהם ויאמרו „יחי המלך מולאי יאזיר, ויתנו ערייהם לרעם כלי נשק והיהודים גם הם נקבצו בלם בצוחה וסבבו בשוקים ובדחובות ורגליהם בידיהם עשוים מחגורות נשיהם על מקל, האחד קודא אללה יבאדיק פאמיד מולאי יאזיר (אלהים יברך דברי המלך יאזיר) וענו בל העם ואמרו אללה ינסדהו (אלהים ינצדהו) פני השני טוב כי הותרו האניות לצאת, ומדה היתה באחרונה, בי לא הבינו היהודים שעור לשון האגרת בגונע להם, כי עורם תלואים לתשובת המלך ולא ידעו איזה סעד מתחולל על ראשם, והעדימו להעליבו מעיני הגוים הם כסו פני דברי האגרת והערביאים נלו פניה שלא בהלכה, בשמעם סוף דכריה הנאמר כי יחשבו היהודים בימי קדם, ויצא דוח שקר בפי אחר מהם ויעמור לפני השר ויאמר, כי בימי קדם לא היו היהודים לבושים מנעלים בתוך העיר, בי כן עשו ער היום במארוק, בפאס, במיקינים ובסאלי. לא חשבו הנצבים לרעת בי מוגארוד היא ארץ חדשה וישיבתה קדובה רק שלשים וחמש שנה, ובי לא קיימו ולא קבלו עליהם היהודים חק זה מעולם. שתקו, ובשתיקתם הודו, ולא נמצא אחד למליץ עליהם. וכדגע דחפו כל יהודי הנמצא לאמר לו של נעליך מעל דגליך, וימלאו דבריהם בחדפות וגדופים ובמבה בלתי סדה. ולא יבול השר לעורם, כי קמו עליו ונסבו על הבית להדגו לאמר בי עקב השוחד ינן עליהם. אחד דבר המנעלים נמשבו תלונות על דדך לבושם שולי מעיליהם אשר היו נושאים על בתפיהם דדך הידור עתה יסחבו בארץ. אודך מבנסיהם אשר הגיע ער חצי דגליהם עתה ינשא על ראש ידכם ויוסיפו על חטאתם פשע להבעיסם בהשליך על פני חוצות בצעי זכוביח ואבנים חדים לשיכים תחת בפת דגליהם. ואף בל הלובשים בגדי נוצדים יראו לצאת פן יטילו המשא הזה גם עליהם ימים דבים נעצדנו בכתינו, ובדאשונה לא יצאנו בי אם בשומר.

טדם ימליכו המלך, ואנשי דאר איל באידא נסבו על בית הסוחדים ספדדים (נוים) לאמר ,תנו לנו תיבת בסף המלך ויהי בי פצדו מאר ויגשו לשבור הדלת, אז הספדדים דלקו האש בקני מתבת וימיתו בעשדים איש והנשארים ברחו ד' מדדבי לא נזכר ולא נשמע ממנו ער היום, יהי אלהיו עמו ויעל מן ההפבה, אולי צדקתו תעמור לו לצנה. שני אנשים צדפתים אשר היו במאזאגאן נסו מן הפחד לקאדים לפני בוא יום העבדה עור איזה אנשים הצילו את נפשם בדדך פלא. ד' יהודה הלוי נסע בניבדאלטאר לפני החג לשוב לטיטואן מהלך ארבע שעות ביום, וה' הטיל דוח סעדה מאד אל הים וישא הספינה ויתקעה ער לארגיל ולא יספה שוב עוד ומצא תשועתו בסעדה. לא כן עלה לד' שלמה מטיטואן, כי נשאו דוחו ללכת לניבדאל־ מאר זה שלשה חדשים לדאות פני דבו וקשי יומו הסיתהו לשוב לארצו והגיע שלשת ימים לפני הדעה בנבסים דבים ויתנולל בצדת אחדים יעקב פאסי־ פיקו עזב אשתו ובניו ונס לארגיל, וישי אחיו הלך לאמשטדדם ואני איך ואנה אבדח? שבעתי נדודים כל הלילה ויהי הבקר ופני זועפים בני גדליה הטיבו פניהם לבסות דאגת ועצבת לבם, אבל התעודד ענן וערפל אשר הפיץ אור פניהם

סידי אחמד פיניש, אשר עבד לפני המלך המת והוקם לעבור לפני המלך החדש, הגיע, ואגדות נתנו לו מן המלך על פחוות מונאדוד ובנותיה. ישבנו אל הלחם בצהדים ביום השבת ואחי פיניש בא ובשודה בפיו כי יהודי מונאדוד נענשו לשלם מאת

אלף פיאסטראם ומלוא שלש אניות אבק שרפה וסך מה בלי נשק ונהפכו כל פנים לירקון ובהלה וחרדה גדולה נפלה עליהם הבשר עורנו כין שיניהם נהפך ללענה עמד כל איש ממקומו ברוח נבאה ולב דוה הה! צעקו, כי קרא ה' להוה על עמו אשר בארצותינו ויום אידם בא עליהם! מאין לנו לתת לשר את אשר שאל אף אם לא ישאר לנו בלתי אם נויתנו? — כיום הראשון נתנו כל היהודים במשמר חוץ מהסוחרים הנדולים כי עשרם הבטיחם, או כי מידם היתה זאת למען הכביד המשא על הקטנים ולהקל מעליהם עברו בולם תחת השבט ולא נח שבט הרשע מעל גביהם עד שנשבעו לשלם הכסף המוטל עליהם

ראיתי את כל המעשים האלה אשר נעשו ואשר התעתדו עוד להעשות כיום אשר שכרו אויבי היהודים לשלוט ולעשות בהם ברצונם. אמרתי לרעיוני לכו ונחקרה תחבולות ונבקש מקום לצאת ממוקשי רע. עוד שמונת ימים ואניה הולאנדית התקרשה לפרוש נם דרך אמשטרדם, ושמעתי כי עוד שני אנשים עברים אחד מניבראלטאר ואחד בבנדי חופש ונר בארץ נם הם לדרך הובנו אם תעצל נגזרת צא נא לנצח או למות, בחכמה או כמרמה, כי אין עוזר — שלשה מוקשים היו מבדילים ביני ובין התשועה, וצריך לפרוץ הגדר ולסקל המסילה א) בני גדליה מאנו לתמכני כי אין להם סופר חוץ ממני ב) מי ישים נפשו בכפו עם נבל מר ונמהר אשר לא ישמע לקול הכבור והיושר ואין מעצור לרוחו הקשה במות ובשאול? נ) פקיד נינואה לא אבה לתת לי מכתב היציאה. ושר העיר לא רצה לתת לי הרשינן תחת אשר לא שמעתי בקולם ללבת לטארוראנט, ושר החובל לא יניחני לירד בספינתו בלתי זה לא נשאר לי רק אברהם רי לארא לתוחלתי, כי הוא המוציא והמביא כל בני הולאנדים הבאים שם, והוא נתן אנרת בירי להביא אל פקיד הולאנד, ויצוה הפקיד אל היהודי בן משק ביתו לבוא עמי לפני השר ולדבר טוב עלי אך השר השיב בפני זעם: לא תובל לצאת! ונפש לבבי בקרבי ונבהלתי ושבתי לביתי. אחד מרעי יעצני לך התרפס לפני השר ברצי בסף וכל אשר תחפוץ תטהו התעוררתי עוד והלכתי אל השר הוגיעני בשאלותיו ותחבולותיו ולבסוף אמר במה יהיה שכרי אם אניחך? אמרתי נקבה שברך עלי ואתנה אך זכור נא כי עני ואביון אני ואם תרחיב פיך לשאול לא אובל למלאותו. ויאמר לי: לך והבא לי מאה שקלים ואחר תצא, אבל לא תשא עמך מאומה אף גרה אחת, כי זה שנה אתת ישבת בקרב הארץ הזאת ואתה כבל היהורים תחשב וצריך אתה להטות שבמך לסבול במוהם. להוציא את נפשי ממסנר הפשטתיה ערומה ואשליך במצולות ים פרי בל יניעי בארבע שנים. שכרתי לתשועת ה' כי רוח והצלה יעמור לי ממקום אחר, לקחתי מבתב היציאה מהפקיד ורשיון השר, שלמתי לרב החובל טרם אצא, קניתי לי צירה, הסתרתי תחת למרי עשרה זהב אשר נתנו לי בני נרליה בתורת חסר באמרם כי ראיתי את הלחץ והרעה אשר מצא אותם, ובי אם אובה להתמהמה אולי יראה ה' בענים ויחלצו מצרתם ואז תהיה משכורתי שלמה מנחמי עמל בלבם. עניתי, טוב פת חרבה ושלוה בה ממלא חפנים עמל ורעות רוח לאבול לחם ברעש ושממון ומים כרגזה ובראנות לשתות עזבתים ורצתי אל שפת הים ולא הבטתי אחרי ויהי באשר נתקו בפות רגלי מן החרבה הרימותי קולי לשיר אל ה' כי גמל עלי, בימי צאתנו מארץ מצרים הראני נפלאות אם כי לא יצאתי ברבוש נדול, כי נצלו אותי תחת נצל אותם לא ידעתי עור מרברי המערב ולא שאלתי עליהם ב), לבר ראו זה מצאתי בי באשר ינידו לבם רעות על אנשי המערב תוסיפו על השמועה ולא תחטאו, ואם טובות, לא תאמינו אם לא תראו

ביום ר"ח תמוז יצאתי מתוך ההפבה וביום השמיני לאלול התהלבתי בהשקט ובטחה ברחובות אמשטרדם — אז עמרתי ואתבונן כי בי אנכי ערום ועריה, בקרמוניות מה היה ובאותיות מה יהיה, נפעמתי מרבר נאלמתי דומיה עורני לבי חרד ממצוקותי בארץ מאפליה, ומבולע במשושי בצאתי קרויה, וסוער באירי הוה וצועק אויה, למי אשא עיני עתה במי אשען? לרוכב בערבות ביה! — על בן המון תלאותי לשוני תצמיר, ואפס קצהו על הגליון והיו לזכרון לנגדי תמיד, למען דעת כי פליאה דעת ממני אם יחון ה' או אם ישמיד, וילמדו ליראה אותו נער וזקן מבין עם תלמיד (בסופו שיר).

הערות:

א) מולאי יאזיד מלך אחרי מות אביו מחמד הט"ז בשנת 1790. והנוסע ברח משם מיד אחרי מלכו וזו ראיה כי ארבעת השנים שהתעכב במורוקא היו בין שנות 1786—1790 ב) בהערה יאמר חנוסע: הקציניס החתומים על ספרו יודעים ובפרט הגביר דוד פרידלנדר והבחור יצחק אייכל כי חבור ספרו נגמר בי"ט אדר [תקנ"א] פרם נודעו השמועות אשר באו בגאזיטאס אדות מורוקא שהודיע הוא בספרו מקודם.

תם.

מכתבי נסיעה

לר׳ אליעזר הלוי — דר׳ לעווי

בשנת תקצ״ח = 1838

מבוא

כותב המכתבים האלה נולד בעיר סולץ במדינת שלזיא באשכנז, י׳ תמוז תקס״ט (1809) ומת בעיר ברייטון במדינת אנגליא א׳ כסלו תרמ״ח (1888), אביו ר׳ מרדכי היה רב בעיר רוזנברג באשכנז, ולמד תורה אצל ר׳ מרדכי בנעט בעיר ניקלסבורג ובישיבת ר׳ משה סופר בפרשבורג גם למד לשונות ספרד ואיטליא ולשונות בני קדם ויצא מוכתר בתואר דוקטור לפילוסופיא ופילולוגיא מהאוניברסיטא בברלין. הוא קנה לו ידיעה רבה בחכמת חקירת המצבעות (נומוסמאטיק). בשנה 1833 בא ללונדון לעסוק בלמוד כתב החרטומים וכתובות עתיקות, ונבחר לחבר בחברות דורשי קדמוניות וחוקרי לשונות המזרח, בשנת 1837 כתב מאמר על שפת המצרים העתיקה במאסף של חברת „ראיאל אסיאטיק״ אשר בבריטניא, ובפקודת ראשי החברה נסע לעווי למצרים להתחקות על המצבות ולגלות מסתרי כתב החרטומים ויתעכב איזה חדשים בקאהיריא ובמקומות אחרים במצרים, ושלח ללונדון מכל הסגולות אשר הצליח לאסוף בדרכו — ממצרים הלך לא״י ובעת ההיא מרדו הדרוזים במלכם ויתפשטו ער צפת וסביבותיה לשלול שלל ולבוז בז, ויפגעו בלעווי ויפשיטו את בגדיו ויכוהו לגלות לחם את ממטוני אוצרותיו אך אחד הערביים, מוסטפא מחמד, חמל עליו ויתן לו שמיכה לכסות את בשרו ויתן חנית בידו למחסה וישב לצפת משם נסע לשכם וירושלם וחברון ודמשק ושם קנה מצבעות עתיקות, וילך דרך אלכסנדריא לקושטא והתעכב שם שלשה חדשים ושב לביתו דרך אתונא ורומא ויבקר את בית עקד הספרים אשר בוואטיקאן — ברומא פגש לעווי את השר משה מונטיפיורי ואשתו יהורית בלכתם למסעם לא״י (1839) ויבקשהו השר לארח עמו לחברה ולעווי נאות לו, ומן העת ההיא לא חדל לעווי להתארח עמו בכל מסעותיו ולהשתתף במעשיו.

המכתבים האלה כתב דר׳ לעווי בלשון אשכנז, ונעתקו ע״י מרדכי אהרן גינצבורג בספרו דביר (בראש דספר ח״א), וגם ע״י אברהם מנחם מענדיל מאהר בספרו מבשרת ציון בסוף בשנוי לשון קצת

א

תאן אצל צירון ב״ו ניסן תקצ״ח (1838)

[מצרים] היום אני יושב בבית הנבירה המפורסמת אסתר שטיינהאפע, היא האשה אשר ברצוני להוריעך במרוצת הזמן איזה רברים אורותיה. אתמול בבקר באתי הנה ובלבי היה לשוב היום לצירון, כי בל חפצי היה רק לדרוש בשלומה, אך הנבירה הזאת הפצירה בי מאר לשבת אתה ימים אחדים ומפני הכבוד לא יכולתי להשיב פניה ריקם. וכפי הנראה אהיה אצלה ער אשר אשמע בי חדלה המגפה מסביבות ירושלם

ידעתי נאמנה, בי שאלתך הראשונה תהיה לאמר, מי הביאך לסוריא? לכן אשיבך עוד טרם תשאל — אני הייתי נבון לצאת למצרים והנה הציקתני רוחי לראות גם את ארץ אבותינו, כי למה זה ארבה עמל ואיגע לבקש את לשון המצרים הקרמונים, את רוחם ומרותיהם, ולא איגע גם לראות הארץ אשר זרח עליה אור אמונתנו הקרושה בהודו והרדו, ארץ אשר בכל נהר ובכל עץ מעציה נשלבות זכרונות קרושים? חשבתי דרבי מהלך שנים עשר יום במרבר והבינותי כל מחסורי אך בעור הייתי נכון לשבת על הגמלים אשר שכרתי, והנה הרוח הנקרא בפי יושבי הארץ חאמאסין יצא לשטן לי, כי רב בח הרוח הזה להפיל על ערש דוי גם גבורי חיל ובריאים וחזקים, ואך מתי מספר יסתרו מפניו, כי הוא רוח תימן עז מאר המנשב לפעמים מהבקר ער הערב ומניח

בתקפו גם ער הבית פנימה, ויומיו ימשבו מן הפסח ער חג השבועות ויער הרופא בי לבל אלך דרך המדבר, כי אם למהר לצאת מקאהירא בבל אשר אובל ואשמע בקולו וארד באניה בשבעה לחדש אייר, ואבוא בי״א לחדש ההוא לאלבסנדריא, ומי נהר נילום פעלו על בריאותי פעולה טובה רבה יותר מאשר קויתי, במעט מלאה לי חצי שעה על היאור והנה בלו בל צרות נפשי. — בהיותי באלבסנדריא בקרתי את ר׳ שלמה חזן, חבם הערה, איש דעת ותבונה, ובמרוצת הדברים אניד לך בי הוא איש יקר מאד בארץ הזאת, ראיתי בביתו בתב יד מיוחס לר׳ אברהם אבן עזרא בשם בלי הנחשת בולל חלוקת גלילות הארץ ע״פ חבמת המדידה אך לא קראתי בו רק דפים אחדים, לבן אין בידי להגיד לך משפטי עליו ראיתי את המקום אשר לפי דברי התושבים עמדה עליו ביהב״נ של אלבסנדריא המהוללה ושם המקום ההוא אל־תל, אשר ממנו ילבו אל תעלת אינריאה וכו היה אבן אשר עליו חרות בתובה ישנה מאד, אך אחרי אשר אין אתם יודע איה האבן גם לא ידעו להגיד את הדברים אשר היו בתובים עליו, על בן אחשוב בי הביהב״נ היה במקום אחר, אצל העמוד (אבעליסק) המפורסם בשם הבוזב „מחט קליאופטרא״, ושם בר נרחב ונודע לבל בי במקום ההוא עמד ביהב״נ בימי קדם, ונם עתה הקיפו אותו בחומה ויחלו לבנות ביהב״נ חדשה אשר לא נשלמה עוד והנני נותן רגלים להשערתי זאת משלשה טעמים: א) ע״פ קרבתו אל המקום המבובר אשר על ידו, בנודע לבל בי לא העמידו המצרים את האבעליסקין רק במקום מבובר, ואחרי ימי המלבים מבית תלמי לא נחשבו היהודים בעיני המצרים לפנות להם מקום נבבד בזה לביהב״נ ב) קרבתו אל בית הקברות הקדמון, הוא המקום אשר בוננו עליו בימים החדשים מקום מבצר ג) בי בל המקום הזה חלול מתחתיו והוא דבר נדול אשר לא יבלו היהודים לעשות בי אם בימי קדם בעור ידם רמה בקשתי עוד ראיות להשערתי זאת אף חשבתי למצוא אותן בשרידי עמודי אבני אלבאסטר יפים הנמצאים שמה, והנה המשניח העומר עלי קורא באזני לאמר נה מן בראי, ר״ל: זה מן החוץ בי איש עתי נר במקום ההוא לעבוד אותו ולשמרו — הייתי נם בבית הקברות ונפלאתי על אשר לא מצאתי שם יותר מארבע עד חמש מצבות, וינד לי האיש המוליך אותי, בי הערביאים וביחוד אנשי הצבא ערו את בל המצבות, ויתר דברי אלבסנדריא אודיעך בפעם אחרת, בי עוד רבות לי לדבר אתך טרם אודיעך את דבר המקום אשר אנבי יושב בו היום. יצאתי מאלבסנדריא בט״ו לחדש אייר ויורדתי באנית הקיטור אשר לאחד מספני אנגליא לבוא לבייروט, שם נלחצתי לשבת במשמר מחוץ לעיר אחד ועשרים יום להוביח להם בי לא דבקה בי מנפה רעה, אבן במעט מלאו לי ימי המשמר והייתי נבון להציג בף רגלי על מפתן העיר, והנה נודע לי בי פרצה בבירוט המנפה אשר המה יראים ממנה, ואני מאשר ינרתי לבל ישימו יושבי הערים האחרים עלי משמר חדלתי מבוא העירה, ואסור מהרה משם ללבת אל אייטאראה, משם נסעתי לטריפולים ודרך העמק הנעים קאנא אל בעל בייא, והתמהמהתי שמה שלשה ימים, סבותי משם ואבוא לדמשק, נמוג לבי בדרך מפחד השמועות הרעות אשר הגיעו לאזני על דבר גדוד שודדים אשר פשט בדרך לשלול את העוברים בטח, אך האיש המוליך אותי אמץ את רוחי והבחיש את בל דברי השמועות האלה, והבטיחני לשמרני בדרך, אולם בבפר זיבדינא דרך יום אחד מדמשק שמעתי בי נבר האמיר בעשיר פקיד הדרי סוריא אשר יושביה נוצרים מבת המרנאתין, הנקראים בן על אשר המה קוראים את ישו הנוצרי בשם „מרנא״, יצא בראש חילו להברית השודדים מן הארץ, אז שבבה אימתי ואזרתי עוד ללבת לבדי בחברת מוליך פרדי לדמשק, בי את משמרתי עזבתי בבעל בייא.

[דמשק] נאוה מראה דמשק מרחוק מאד, ובצדק רמה אותה אחד מסופרי אנגליא למרגלית משובצה בתוך אבני שוהם, גגות רבות יסובבוה, אך חוצותיה צרות ובתים רעי הבנין בהם ברוב ערי הקדם, ובבל זאת נקיים הן יותר מדחובות קאהירא, גם נמצאו בה איזה בתים נאים מאד ובלילי יופי אשר ישמחו עין רואיהם, וביחוד מצוינים ביופי בתי משפחת פרחי, אשר נויהם לבדם עולים למחיר ארבעת אלפים ליטרא שטרלינג בני המשפחה הזאת היו ראשי שלחני הפחה ועל פיהם היה בל דבר הבנסת המדינה והוצאותיה בל ימי הפחות הראשונים, ואך בימי כמשלת אבדהים פחה אבדה גדולתם ונסוגו אחור מבל עסקי המדינה. אבי זקנם רבי חיים פרחי העלה חרון הפחה באפו, והחרים את נבסיו, קצץ את חוטמו וייתנהו אל בית הסוהר, אך בתו הגדולה הרהיבה עוז בנפשה לדרת בסתר אניה לבוא לקונשטנטינופול והפילה את תחינתה לפני הסולטאן בעת שרבב על סוסו ללבת לבית התפלה, ויט אליה חסר ויקרא דרור לאביה. במשך הימים ההם קצף הפחה גם על ממלא מקום ר׳ חיים פרחי ויצו ויתלוהו על העץ ואת פרחי השיב על בנו, אך גם הפעם לא ארבו ימי גדולתו, בי אנשי רביל הבאישו את ריחו בעיני הפחה, וישפוך עליו בל חמתו, ויצו לדחוף אותו ממקום גבוה ארצה, ובעור אבריו מתפרקים התפלל האומלל הזה תפלה קצרה, ואח״ב נתנו חבל על צוארו וימת מות סקילה וחנק באחר, ועוד לא

שבבה חמת הפחה ער כי הוסיף להתעולל בגופו ויצו להשליך אותו הימה. בית האומלל ההוא מתנוסס עוד היום להשביע עיני האורחים, ואני זכיתי לקרבת המשפחה הזאת על ידי החכם מיימון, הוא האיש העובר את עבודת הצבור חנם אין בסף, נושא ונותן באמונה וקובע עתים לתורה. אולם משנהו ר' יעקב לוקח פרס מקופת הערה ומלמד לכל צעיר לימים אשר חשקה נפשו בתורה. את החכם ר' יעקב הזה מצאתי בבית ר' רפאל פרחי מדי שבתו לקרות בס' הזהר לנשמת המנוח הנזכר וארבעה חבמים אחדים ישבו אצלו להחליף משמרותיהם בש"ס, והאנשים האלה בראותם אותי איש זר לבוש בגדים יקרים באחד העשירים למראה העין בא אליהם, עמדו משתאים ער אשר החילותי לדבר אתם והרביתי שיחתי עמהם איזה שעות, ואח"כ הלבתי בחברת אחד מהם אל בית המדרש אשר לר' רפאל פרחי. הלבנו דרך שני חצרות מרוצפים אבני שיש לבנים ומרובעים, בארות זורקים מים למעלה ושושנים נותני ריח טוב בללו את חדרם, והשמש ירה את זיקיו בגבורה לעומת קירות הבית המוזהבים. בית המדרש ההוא קטן הוא אך ספרים רבים מאד בקרבו, אמנם להיותם בלם ספרים נדפסים לא יקרו בעיני, כי אתנו בני אירופא נמצאו כל הספרים היוצאים מתחת הדפוס, רק כתב יד אחד מצאתי בו, והוא נוף ספר מורה נבוכים בלשון ערבי חסר הפרקים הראשונים, ראיתי את פני שומר הספרים ואמר לי כי לא ימבדנו בער בל הון, אף כי הורה לי ולא בוש שאיננו מבין דבר מבל הבתוב בו. גם תנ"ך כת"י עם פי' רד"ק ועם כל המולרות מצאתי שם, והוא בלול בהדדו, לא ראיתי כמוהו בבתבי הקראים אשר בקאהירא, בי שקדו לפארו בבל הור והדר, ובל דף ודף מהודר בערי זהב אח"ב שחרתי את פני החכם רבי יעקב ואלך בחברתו אל בי"כ"נ אשר נאספו בתוכו רבים מבני הערה ובתוכם גם הגבירים, בי נמצאו עשירים רבים בעיר הזאת וגם יהשולחני אשר לאברהם פחה איש עברי הוא ושמו בבור, בי יקרה מעלת הבבורה בעיניהם ער אשר יקראו את הראשון לבטן אם זבר אם נקבה בשם הבבור הזה בל ימי חייו. — ממחרת היום ההוא הלבתי לשוח אל המקום הפנוי אשר לפני אחד מישערי העיר ושם ינורו מראש ימות עולם מצוערים מוחלטים (והתושבים אומרים בי המה צאצאי ניחזי אשר רבקה בוערו אחריו בללת הנביא אלישע), שמה נולדו ושמה יקחו נשים וישלשו זרעיהם אחריהם ושם ימותו. דבר אין להם עם אדם זולתם ולא יעשו בל מלאבה או סחורה, ב"א יאבלו את חלחם אשר יתן להם הפחה ונדיבים אחרים מחמלתם עליהם, וכמעט יצרע אחד מבני העיר לא ידרשו ברופאים לבקש לו מזור, בי אם יהדפוהו אל מקלט המצודעים הזה להסגר שם ער יום מותו, וכל העובר על מפתן הבית הזה לא ישיב ממנו לעולם, במשפט הזה יעשו בני קרם גם לאחיהם גם לבתיהם ולהיבלי חמדתם. אם המצא ימצא בהם פרץ קטן לא יחישו לתקנו כ"א יטמנו יד בצלחת ער אשר ינרל הפרץ והיה בית משוש למעי מפלה — יצאתי מן העיר ואפן אל הבפר גיבר אשר בו מערת אליהו הנזברת במ'בים א' י"ט, לך שום לדרבך מרברה דמשק, והיא מערה קטנה בעמקי הצור ועליה בנויה ביהב"נ נאוה משפחות רבות ינורו שם בגבעות ואנשים רב"ם באו שמה מן העיר להתפלל בשבתות וימים טובים או ללבת לשוח במקום הנאוה הזה, בי בל איש ישראל ימלא רגש קרש ונפשו תתרומם אל ה' בהתהלבו במקום הקרוש הזה, אשר ררבו בו רגלי אליהו, גם להערביים המקום הזה קרוש הוא ובן יכברו בל המקומות המצויינים אשר באה עליהם עדות מפי בני ישראל בי אדמת קרש היא. בבית הקברות אשר במקום ההוא נמצא קבר המקובל המפורסם הרב ר' חיים ויטאל. אלה הם הדברים אשר נמצאו בפי על דבר העיר הישנה, יושבי העיר הם אנשי לבב אשר רוח ארץ הקדם נוססה בם, אך בבל זאת אין מעצור לאנשי אירופא ללבת בבנגדי ארצם בבל מקום לדבוב על סוסים ולזבות בזמן קצר בבל זביות אזרחי הארץ. אך איבה נסתרה נשקפת מבין חרבי לבבם, והם שומרים מספר צעריהם להראות בי רופפו עמודי האהבה אשר הקימו לברית עם בני הפרנקים (בן יקראו בל אנשי אירופא) — את דבר היהודים אשר בה, בתי מדרשיהם ובתי החולים, אודיעך במרוצת העת באשר אדבר על אודותם בדרך בלל, בי לא מלאו לי ברמשך יותר משלשה ימים, ואחרי אשר ראיתי את ראש הדברים הנזברים, רבבתי על סוס בחברת העבדים אשר שברתי שם, ובאתי ביום אחד אל המקום אשר אני יושב בו היום, ואתה שלום

ב

צפת, י"ג תמוז, תקצ"ח

[עכו] סבותי ובאתי אל ציידה היא צידון, מקום אשר ישבו שמה בארבעים או חמשים משפחות ומתפרנסות בבבור מקצתם במסחר ובמלאבת יד ומקצתם בעבודה שבירי יום, ובלעדם ינורו שם אחינו מיתושבי דיד אל ראמה, עיר מושב נוצרים ורוזים רבים. חכם הערה הזאת הוא איש מלומד וסוחר גדול, ולהם ביהב"נ יפה ומלמדים המורים

לצעירי ימים תורה וכל חכמה ואף לשון ערבי. קרוב לעיר ההיא המקום אשר ע"פ קבלה קדומה עמד עליו שקוץ צרונים כימי קדם, ומראים עוד את קבר זבולון בנן נרול. — מאנתי ללכת בדרך היבשה כי באה השמועה לאזני שהדרך בחזקת סכנה, לכן הפלגתי כאניה וכאתי אחרי שני ימים עד קצה גבול ארץ ישראל, כי גם עכו לארץ ישראל תחשב, וגם מכלכת אנגליא המרחף על כית הקונסל השר הנכבד פינציא הניע את לבבי לסור אליו אך לא מצאתיו בביתו, ומתורגמנו היקר הניד לי, כי אמצאהו בטבריא עדת ישראל כעיר הזאת מצערה היא כי אין כה רק שתים עשרה או חמש עשרה כשפחיה ובב"ז יש כה ביהכ"נ יפה וכית המדרש, הייתי כבית הספר וכחנתי כרשיון המורה את התלמידים בלשון ערבי וייטיבו לענות לי על כל שאלותי. המורה מקבל שכרו בער כל תלמיד שני פיאסטר או ששים פארא לשבוע, זמן הלמוד מתחיל אהר הפלת שחרית ונמשך עד הערב, ורק בצהרים שעה מנוחה להם וכה יאכלו התלמידים לחם וקשואים, ושעה אחת לפני בא השמש ילכו התלמידים לחצר ביהכ"נ ללמוד מקרא ש"ם וס' הזהר גם מצאתי רופאים רבים מבני עמנו בעיר הזאת שר העיר התרועע אתי ויחל את פני לשכון בביתו, אך אנכי בחרתי לשבת בבית אחר מאחיו בני ישראל, למען אובל לחקור על כל הנוגע לאחינו הגרים סביב העיר הזאת המשרתים אשר הכאתי עמי מרמשק עזבוני מפני הסכנה ההולכת ורבה מיום אל יום ומה יכולתי לעשות? לשוב אחור עד ביירוט לא יכולתי כי גם הדרך הזה מסוכן כדרך המוליך לצפת, על כן נועצתי לשבת בעכו ימים אחרים עד עבור הסכנה, כי אין איש ערב לבבו ללכת בדרך אתי עד צפת שהוא דרך יום וחצי, אף כי חפצתי להרבות שכר לויה עד מאה פיאסטר, עד כי קצרה נפשי בתוחלת ממושכה ואחליץ את כלי זייני ללכת בדרך כלוית שני אנשים אשר אמצתי לבבם במאמרם בכלי אלה (כה' מבטחי) והם ענו לי אין שא אלא מפיש חף (אם טוב בעיני ה' אין סכנה), אכל האמת אניד כי לבי היה חרד מאד ובפרט בראותי את בעל הפרדים נותן ליד עברו קנה רובה מלאה ויאמר אליו פקח עיניך — שמנו לדרך פעמינו ורכבנו לאט ועינינו צופיות הנה והנה מפחד אויב כחצי שעה לפני בוא השמש סרנו אל המלון אשר על הדרך והרכרים אשר שמענו שם גם הם הביאו מורא בלבנו. כצאת השמש על הארץ שבנו ללכת ובצהרים באנו לסביבי צפת העיר המהוללה והאומללה, והיא יושבת על מרומי הרים כמבצר שמם ומושלת על כל המקומות אשר סביבה כדרך שתי שעות לפניה הארץ שממה ונשמה מפני הרעש אשר העתיק צורים ממקומם ויפוצץ הררי ער, לא ראיתי מאומה כ"א אבני ניר שרופות בכל מקום אשר שמתי עיני עליו, ער כי המו מעי ואקרא: הזאת נחלת אבותי, זאת הארץ שיאמרו זבת חלב ודבש היא? וכל איש ישראל אשר יראת אלהים עמו כלבו ירגיש כמוני את היגון והעצב אשר רגשו כקרבי בקראי את הדברים האלה נדרמתי כהתפעלות לבבי ושכחתי לנהל את סוסי כדרך, כ"א שלחתיו חפשי ונמשכתי אחריו למקום אשר היה חפצו ללכת. הקיצותי מתרדמת לבבי והנה אני לכדי במקום תהו ובוהו, אז אחזתי כרסנו ונתתי את מתנו בפיו להטותו הדרך ער כי אחרי שעה אחת נראתה כל העיר לעיני. לימיני היה חצר המות הגדול אשר עליו אמר האריז"ל כי קבורים בו שש פעמים כיוצאי מצרים, ולפני הר נרול נחפה כחרבות העיר וגם הוא הקברות להמון מתי הרעש אשר ירדו חיים שאולה

[צפת] הנה זכיתי עתה להיות בארץ הנבחרת אשר עיני כל צדיקי בני עמנו כלות אליה, והנה אשה אחת לכושה כגדי אשכנז נצבה לקראתי ותכרכני כברכת שלום, וכאשר השיבותי לה ברכה בלשון אשכנז מלאה שמחה ותמהר ותבשר לאישה, כי אורח אשכנזי כא, ויבא הוא וכל בני ביתו למולי כשמחה ונחת ויורידוני מעל הסוס, וכל יגיעה אשר היה בכחם לא חשכו ממני להראות לי כי יקר אני בעיניהם — האומללים חאלה עזבו מקצתם את בניהם, קרוביהם, כתיהם וכל רכושם כעבור ה' ותורתו הקדושה, אך אהה, מה נכזבה תוחלתם! כדרך עברו עליהם צרות רבות ורעות, שלל, בזה, מחלה, עוני וכל מכאוב ער בואם אל המקום הנכחר. וגם שם מצאו אותם רעות רבות וצרות חרשות אשר הוכרחו על ידם לבטל לפעמים גם את סדר התפלות הקבועות, תחת אשר רמו לעבוד את ה' כל ימיהם וכל איש נכון ירגיש את ההתפעלויות אשר יתרוצצו בלבות האומללים האלה מדי יברכו את האורח הבא אליהם מארץ מולדתם מה מאד נמשכו עיניהם אחרי ספרי וכלי נשקי ואחר בגדי תוגרמה היפים שהביאו לי מוליכי חמורי בעור אשר אני יושב על אדמת קודש זאת תפוש ברעיוני לבבי ומחשב את ערך העונג אשר אתענג לספר כפרטיות לאחי אשר באירופא את אשר אני רואה היום, אם יזכני אלהי חסדי לשוב בשלום — לעת תפלת המנחה הלכתי לביהכ"נ של האר"י הקדוש אשר נוסד זה לא כביר על תלו ואחר החורכן אשר החריבו רעש הארץ, ראיתי כי עיני כל העם עלי וכמעט כלינו להתפלל והנה נדברו בי לתת לי מכנותיהם אשה, כי רמו אשר באתי להשתקע בארץ הקדושה, הלכתי לשוח כחברתם אל ערמות אכנים גדולות אשר

נסתכנתי על כל צעד וצעד לנגף רגלי בם או לפול ולהתגולל מראשי הצורים ארצה, ויספרו לי את כל הרעה אשר הריחה עליהם מדת הדין הקשה, כי העיר היתה מבוננת ומיושבת בשפוע ההר ורחובותיה מסודרים בסדר נאה, ער כי נראתה מרחוק כתבנית הר כוער באש, ופתאום נפלה בכח הרעש ותקבור את יושביה תחתיה בשנת תקצ״ד השקו אותם המושלמנים את כום החמה, כי נפלו עליהם ויבוזו את בתיהם ויהרגו את כל הבא לידם ויצורו ארבעה שבועות על שאריתם אשר מלטו חייהם אל ארמון יוסף בן גריון הנשגב, בקראם באזניהם כל היום, יהודים הבו בסף! — טמאו נשים יקרות על גוילי ספרי תורה פרושות ויעשו כל תועבה — ארבעה ימים רצופים באו מבני העיר לשחדני בבור, וביום השבת נקראתי מאת רבי אברהם רוב אל השלחן, האיש הזה הוא אחד החכמים היקרים אשר ראיתי מעודי, ויהי הנקל לו לעבור את עבודת הערה בלי כל קבלת פרס מקופת הקהל, והנה הוא מחלק עור את כל אשר לו לעניי עמו, כעשרה ער חמשה עשר אנשים אוכלים לחם חוקם על שלחנו תמיד וההתלהבות אשר בערה באנשים האלה בנגנם את זמירות השבת נתנה עידיה כי ממעמקי לבבם היא יוצאת באמת ובתמים רבות יסבלו היהודים יושבי הארץ הזאת על דבר האמת אשר הם מחזיקים במעוזה, ובכל זאת ישמחו בחלקם ולא ירפו ממנה — ביום הראשון פקדתי את מקום קברות המתים לכדי אין איש אתי, למען אוכל להתבונן עליו היטב בדרכי תמיד, התהלכתי בו לכל קצותיו ואספיו ממערה למערה, ואחרי קראי איזה כתבי מצבה שכתבי אחור ויהי בעלותי ההרה והנה שני נחשים חיים זוחלים לקראתי, אימת מות נפלה עלי, כי לא נסיתי לראות נחש על פני השדה מעודי ער היום ההוא מהרתי לנוס מפניהם הביתה ואספר לבעל ביתי את אשר קרא לי, אבל הוא שחק לפחדי, ויבטיחני כי אין זה חדש בארץ זו, ובכל זאת לא קרוב הדבר כי ינשך אדם מנחשים, אף כי בכל אלה דרך בני הארץ לצאת תמיד במקל יד, ופעמים רבות מבירים הם בחוש הריח את הנחש הקרב אל מעונם, אף נמצאו ביניהם אנשים יודעים ללכוד נחשים חיים, ויורני על איש רך בשנים, אשר גם הוא אחד האנשים אשר אינם ידאים לתפוש נחשים בידים. שבתי ביום השני לפקוד את הקברים בחברת אדון הנחשים ההוא, אבל אחרי אשר לא פנענו כל איש בדרך, נפל לבב בן לויתי ויאמר לי אות הוא לנו כי הדרך הזה בחזקת סכנה אך אני חזקתי את לבו בבלי הנשק אשר אתנו הנותנים כח בידינו לעמוד לפני אויבים אם לא יהי מספרם רב מאד ראיתי בדרך ההיא דברים רבים נכבדים ראשונה פקדתי את קבר ר׳ שמעון בן יוחאי המוקף חומה סביב מבית לחומה חצר יפה ורחב ידים ועמודים נאים משני קצותיה, באמצע החצר אילן גדול הסובך בענפיו כמעט את כל חלל החצר, מקום הקודש הוא לעומת הפתח, מרם יבוא ההולך פנימה יראה לימינו מקוה מים אשר מדרכם למלאהו ביום מיתת הצדיק הנזכר, ולשמאלו בחלל החצר פנימה מערת רשב״י הסתומה בחומה, ציורי שושנים מחוקים על הקיר לתפארת, שם יעמור כל הבא לשפוך שיחו לפני ה׳ בחדר קטן הנבנה לבית תפלה, וארון הקודש בתוכו במעט פתחתי את החדר הזה והנה אפפוני ערת דבורים רבים מאד אשר שמו קן להם במקום הזה, על־ידי השמן הרב המובא הנה על קבר הצדיק בחדר הראשון עומדת מנורה גדולה וכה יותר מחמש מאות נרות אשר משפטם להדליק אותם יחד ביום ל״ג בעומר יום מות רשב״י גם עגול לבנין ההוא, ומכחוץ יעלו אליו במעלות, ועליו עמוד א׳ וספל (בית קבול) בראשו ואותו ממלאים שמן בל״ג בעומר ער אשר יאיר לכל סביביו ולהלאה לצד שמאל עוד עמוד ועליו ספל כזה, ושני עמודי אש האלה יבשרו את שמחת היום ההוא, בשתי הספלים אשר עליהם ישליכו נשי הישמעאלים (אשר גם הן תבאנה שם ביום ההוא) את בלי תפארתן, מטפחות הראש, מטפחות ידים מרוקמות זהב, וצעיפים יקרים לשרוף אותם באש קרבן בליל לכבוד רשב״י, כי גם הישמעאלים מכבדים את עצמות הצדיק הזה, ובי ישבע אחד הישמעאלים לקיים את דברו בשם רשב״י, או אל יעוז אנוש להטיל ספק בשבועתו סוף דבר, יום מות רשב״י הוא יום קדוש בכל הארץ הזאת — החומה החיצונה התערערה מאד ביום הרעש, והוצאה רבה יצאה על תקנתה, ובאשר עליתי אל ההר למעלה מצאתי חומה בנויה מאבנים ענולות ארובות וגדולות מאד ער כי רבה קומת הבנין המיוסר רק מחמש מערכות אבנים ערובות זו על זו תבנית הבנין משונה מאד, לא ראיתי במותו בכל המון הבנינים מאלכסנדריא ער קצה גבול בוש, אין חומר וסיד מדביק את האבנים זו לזו, כי אם אבן יבשה על אבנה, ובב״ז יתלברו בחזקה ואל יתפרדו ער כי אין להבנים מחט גדול בחללים אשר ביניהם רבות נפלאתי על הבנין ההוא אשר קראוהו בני הארץ בשם ביהכ״נ של רשב״י, ואח״כ הלכתי לקבר ר׳ יוחנן הסנדלר ומצבה יפה עליו, ומשם הלכתי למערת הלל ותלמידיו ובתובה שמונה עשר קברים חצובים בצדי המערה ומכסה אבני שיש עליהם על ראש ההר למול המערה ההיא מצאתי ארון קבר משונה בעין הסרקופאגים אשר למצרים הקדמונים, אפס כי קטן הוא ממנו ועליו

תבנית פרחים וענבים וזיתים מצויירים לנוי המצריים השתמשו בארונות כאלה גם לכלי שוקת, אבל הישמעאלים ובני ארץ ישראל ימאסו לשרת בם לעכורה כזאת סכותי משם וכאתי אל ראס אל אחמר, ואחרי בא השמש נחתי כרלתא, שמה מצאתי את חכם שושן אשר שחר את פני בצפת, ויפצר בי לשבת אתו ער אשר יורע לנו כי עברה עת הזעם, כי בעיניו ראה בשובו מצפת איש מכפר נ׳שר יעקב פצוע בפצעים שונים ויספר לו כי פרצו הדרוזים במקום ההוא ויכו את חיל אברהים חפה ויבוזו שלש מאות נמלים טעונים אבק מורה, ומשם הכינו המורדים האלה ללכת לצפת הרברים האלה ירדו חררי בטני, כי היה לבי חרד על חפצי וקונטרסי אשר עזבתי בצפת, על כן מהרתי לשוב. ולרגלי נקרא ויבא לצפת גם עבר אל הארי אחי פקיר העיר בראש איזה מאות אנשי חיל נכונים לצאת לצבא לקראת הדרוזים. וירדוש מאת היהורים להתפלל בערו אל ה׳, אז נפתחו כל בתי הכנסיות ויקראו אל אלהים בחזקה, ואני העתקתי את תפלתם ללשון ערבי, והבאתי אליו בצרוף כתב בקשה כתוב בשם כל הערה המתחננים אליו בלב נשכר לבל ירף ירו מהם, ויעננו רברים טובים רברים נחומים לבל ירך לב העם, כי פקורה עזה ביר הפקיר להנן על העיר בכל כחו, ובירו כח ונשק רב לעשות כאשר צוה ויהי את לבבי לעזוב את העיר כי שמעתי את הישמעאלים נועזים לרבר כי כעור ימים אחרים יהיה להם את כל אשר ליהודים, אפס כי לא היה לי סוס וחמור אף לא משרת, ובני העיר אשר ירעו את עברת הישמעאלים כי קשתה נבהלו מאר בשמעם את רבריהם ונועצו יחרו לשמור את חוצות העיר כלילות ע״י שלשה שומרים יהורים בערב השכת ההוא שלחו הישמעאלים בעולתה יריהם ראשונה, כי בזזו את ישראל אשר היה בררך, והקול הולך וחזק מאת הישמעאלים כי קרוב איר היהורים לבוא, ער כי לא ערבו את לבבם לעלות על מטותיהם לישון, וישקרו כחוצות כל הלילה הם ונשיהם ובניהם בשכר רוח ובפנים זועפות, רק אני לברי מתחזק ומראה להם פנים שוחקות למען יחזק לבבם גם הוא כלילה ליום י״ב לחרש תמוז היתה חררת אלהים בעיר, כי נראו אנשים זרים סובבים כחוצות ואותות זרון על פניהם ואני נקראתי לבוא אל הרב ר׳ אברהם רוב, ואלך אליו כין המון נשים מיללות וילרים בוכים, ויבקש הרב ממני לכתוב כתב תחינה אל פקיר העיר לכל יעזבם כעת צרה, כי אם יהי למשנכם כאשר רבר עבר אל הארי אליו. עשיתי את חפץ הרב. והפקיר עננו כמשפט הערכיים ונשבע בראשו וכעיניו לבל ימוש מן העיר, ובכל זאת ירענו כלנו כי אין ממש בשכועתו. אהה, בני הארץ הזאת יודעים היטב את זרון לבב הגוים האלה, כי כבר עבר עליהם כום החמה לפני איזה שנים ועתה הנה באתי גם אני מארץ שלום לשתות את קובעת כום החמה אתם. אני אשר לא יכולתי לשער בנפשי את עריצות יושבי אסיא, אפפוני מכל צר נשים נרדמות ארצה מתגוללות עם כניהם הקטנים לישון בחוצות, אשר לפעמים ננזלה גם שנתן זאת על ירי חלומות מבהילים, ואני לברי ער ביניהם וחושב את הרעה העתירה לכוא רממה לנו מסביב ורק מרחוק נשמע קול יריית איזה קנה שרפה. עור אני יושב משומם ובעל ביתי ננש אלי ויפתני לתת תנומה לעיני, אבל כמעט עצמתי את עיני והנה נקראתי שנית אל הרב בקול יללה לאמר, הרדוזים כאים! לקול השמועה הזאת מהרתי שמתי בחיקי את הכסף אשר לי, וכלבי היה לטמנו בארץ, ואת חפצי וקונטרסי הנחתי בחדרי, כי יראתי לבל אמשוך את עיני הרואים עלי, וכרגע ההוא ראיתי את אחר העריצים נותן חרב על לב אשה וקנה באתי לחדר הרב והנה אנשים וילרים נופלים איש על צואר רעהו מתחבקים ובוכים בכי רב, והרב הנכבר ביניהם, פניו לבנים כמת, ויאמר אלי הבא ונלכה אל שר האויבים ונשאלה ממנו מה הוא רורש מאתנו, אך אתה ירידי תלך בראשנו כי את לשונם אתה רובר, והנך עומר תחת מחסה הקונסולים אשר פה אולי ישאו פניך אנכי נכון ללכת, והנה עריץ אחר בא אלינו, אזרתי עוז ויצאתי לקראתו ואומר אליו לאמר: אם בנים רבריכם כי באמת באמונה ובמשפט אתם באים הנה (כי ראשית רבר הרדוזים היה לאמר באמת באמונה וכמשפט אנחנו באים, אל תיראו, אל תיראו!) כי עתה הואיל נא והנר לנו את אשר תבקש, כי נכונים אנחנו לתת לך את כל אשר נוכל, אך אל תפנע בנפש — אכל הוא כרוח זרונו ענני לאמר: את אשר בחפצי לעשות הנני יודע בנפשי, אך בראשונה תן לי את כספך, רבריו עורם בפיו וירין ממהרות לרעה, פשט את כנרי מעלי ויקח את כספי, ובעור העריץ הזה מתעולל כי פרצו מרעיו אחריו כפרץ מים ורונים הפקיר לא שמר את מוצא שפתיו ונמלט לנפשו, ונם אנחנו נטשנו את כתינו ובקשנו מפלט לנו בבתי הקברים, והרדוזים רצים אחרינו בקול קורא לא תעתאף לא תעתאף (אל תיראו, אל תיראו!), ויבקשו להשיב אותנו כרברים טובים, כי רמו למצוא בחיקנו עור רברי חפץ, אכל אחרי אשר לא היה שומע לרבריהם הבוזכים לבשו חמות ויפרצו עלינו מכל פאה. והישמעאלים יושבי העיר שמו אתם יר אחת, ער כי אברה לנו כל תקוה אולם אני עמרתי והכטתי אחרי במנוחה, כי לא היה לי לראוג על רכר, כי אם על חיי, ומה

בצע כחיים לראות באברן כמה אלפים נפשות נקיים מבני עמי, על כן לא שמתי אל לבי להמלט לא ידעתי מקום מפלט לי, ואך לתומי נשאוני רגלי אל אחר הכפרים הקרובים הנקרא עין זיתון, לבל יראו עיני ברעה המוצאת את אלפי בני עמי, אבל האויבים המטירו עלי זרם אבנים וברורי עופרת, וגם שמה כתרוני זקנים נשים וילדים הבובים על שברם. ויושבי הכפר הנחשבים גם המה למשפחת הדרוזים עריצי הגוים, העיזו אותנו אל מקום אחד ויסגרונו בבית הכנסת קטנה. ולמלאות סאת רשעתם החלו לצחוק בנו צחוק אכזרי מאד, כי באו עלינו חמשה דרוזים חמושים בקנה השרפה, בסכינים, קרדומות ובמקלות, ויכו אותנו על האיברים הרכים, ויפצעו אותנו פצעים קשים עד שפך דם עלינו, ואח"כ גרשו אותנו החוצה, ועד אלף פעמים השיבו צור חרבם על לב כל אחר מאתנו להכריח אותנו להניד להם המקום אשר אוצרותינו טמונים בו עד כי נפלו מרביתנו ארצה ונתעלפו, ויפלו עלינו ויפשטו את בגדינו ויצינו אותנו ערום ועריה מתגוללים על פני השרה, ואלה הלכו מאתנו ואחרים באים תחתיהם לחרש אכזריותם אתנו, בעין מלאה מנוחה צפיתי אל המות המרחף על פני, ועד כמה פעמים הטיתי ראשי אל החרב ואבקש מאתם לכרות אותו, ולא אבו האכזרים האלה, ויוסיפו להתעלל בנו ביסורים אין מספר להם, עד אשר בלה הלילה את צרת נפשנו ולמחרתו רווח לנו וגמרנו לשוב לצפת כל אשר היה כח בו לנוע את רגליו, כי עזבו הדרוזים הזרונים את העיר בשעה השביעית בבקר שבתי העירה, והנה אין שריד לבגדי וחפצי, אך עליהם לא נעצבתי כי אם על אחר עשר הקונטרסים אשר אספתי והעתקתי ביגיעה רבה, עד כי היו נכונים לבוא אל בית הדפוס, ועתה מקצתם נשרפו ומקצתם נקרעו לגזרים קטנים עד כי לא יכולתי לחבר אותם עוד לאחדים. בעל ביתי היה במספר הנמלטים ובביתי לא מצאתי כי אם בלים שבורים, בגדים קרועים נוצות נפוצות וספרים נשחתים הלכתי אל בית הרב ואמצא אותו שופך את לבבו לפני ה' בחברת אשתו ואיזה מבני ביתו שמה הרבינו לבבות על צרת נפשנו, עד אשר התעודדתי אני להיטיב פני ואברך את ה' בפנים שוחקות על אשר הציל את נפשותינו מחרב הפראים האלה. אחרי כן סיפר לי הרב כי כאשר נפרדתי ממנו הקיפו העריצים גם אותם ויענום ויצירום בלי חמלה, את הנשים העירונות ענו בראש חוצות, ואת כל אשר מצאו בזזו להם, וגם אחרי אשר נתנו את כל הכסף אשר מצאה ידם כך מאה ותשעים ביסים הקשו לשאול עוד אלף כיסים, ויאסרו את הרב הנכבד ר' אברהם רוב בחבלים, ויבינו את נפשו למות מות אכזרי מאד, והרב עמד במנוחה, וישאל מעט מים לרחוץ את כפיו, ויצריק עליו את הדין בדברים האלה: בני, הניחו לי ואקרא בשם ה' ואכרכהו על משפטו אשר שפטני היום ובאשר החלו מקצת אנשי העדה ביום ההוא לנוס על נפשם מלאו הדרוזים ידיהם בחרב ויכו בעם עד אשר יגעה ידם, ואח"כ ישבו לאכול לחם חמסים ואת הרב התירו ממאסרו אחר אשר ענו אותו ביסורים קשים, והנה הוא חי עומד לנגדי באלו לא נעשה אתו דבר. — הדרוזים עזבו את העיר והמושלמנים שבו אליה ויהי המעשה הראשון אשר עשו אחרי שובם, להבריח את היהודים לתת להם כתב תעודה כי הגינו עליהם באמונה ובכל כחם מפני חמת הדרוזים, ואיימו עליהם שאם ימאנו העברים לתת להם תעורת שקר הזאת יגרו בם את הערביים (בודאים) היושבים בסביבות העיר ואמנם לא אונאת דברים היו דבריהם אלה, כי בבר נראו עקבי המשחיתים החדשים האלה באיזה מקומות, על כן נאלצו היהודים לתת להם כתוב וחתום את אשר בקשו מאתם. כל זאת באתנו ועוד לא ידענו מה לעשות צעקת הערה רבתה על לפתות את הרב ללכת אתי אל עכו ומשם אל חיפא הקרובה אל הים, עיר מושב רבים מקונסולי אירופא, כי העיר הזאת בטוחה מאד מפחד אויב ונקל להמלט ממנה בעת צרה, אבל הרב בצדקתו אמר, כי אמנם אם יסבימו רוב העם אל העצה הזאת אז חובה עליו להטות רעתו אחרי רבים ולעשות רצון הערה, אולם לדעתו מחוייבים הם לשבת תחתם במקום הזה ויעבוד עליהם מה, אם ברי להחזיק ישוב הערה הנושנת הזאת על בנה, אם ברי להציל את בתי הכנסיות על מכונם אשר יהיו לחרבה אם תצא הערה מן העיר ברבריס האלה החליש הרב את ראייתם אשר הביאו לדעתם ממאמר חז"ל והגליל יחרב, והטה את לבב הערה לעמוד במקומה, רק אני לבדי לא שמעתי לעצת הרב אשר יעצני בתום לבבו לשבת אתו עד בוא עזרי מרחוק לעשות לי בגדים לכסות מערומי, כי אם לקחתי בשמחה מידם לחם חוקי די מחית שני ימים אשר נתנו לי ברמע"ח ואעזוב את העיר עוד ביום ההוא עוד אני מדבר אתם והנה ערבי ושמו מוסטאפי מחמד בא והביא להרב את כל הכסף המזומן הנמצא בחיקו קרבן מנחה לטובת הערה, כי היה איש חסד ליהודים מעודו, וגם בפעם הזאת נסה לכפר את פני הדרוזים באיזה אלפים פיאסטר להשיב את ידם מאת הרב אך לא הצליח ויהי המעט בעיניהם את אשר לא שמעו לדבריו כי אם חרפו גם את נפשו למות על אשר דבר טוב על ישראל. והאיש הזה כראותו אותי מתבסה בבגד קרוע נתן לי בגדים שלמים

ושנים עשר פיאסטר, והנני עומד ברגע הזה מוכה ופצוע מכף רגלי ועד קדקדי, אולם תודה לה׳ כי עודני חי העתקותי אברו אבל גופי הכתבים מונחים בבית רב היועצים אשר למלך פרוסיא באלכסנדריא אמת כי יעברו עלי כמה שנות עבודה טרם אשלים את נזקי, אבל את עמלי לא אבלא, ועל יגיעת נפשי לא אחוס וברדך בלל לא רפה כחי ואקוה ללכת לדרכי עד ירושלם

ג

שכם, אור ליום ה׳ מנחם אב תקצ״ח

ואחרי אשר נתפטרתי בקצרה אבל באהבה מאת אחינו, הושיבוני על הסוס, כי צרו צעדי מלכת, ואצא מן העיר בלוית קהלה גדולה יותר מחמשים איש ראיתי את כל כבר הארץ ההיא ויהי בעיני לשדה קבורת מתים, ראיתי את בני לויתי ויהיו גם הם כמתים בעיני, כולם מחשים ואין דובר דבר, כי כל איש תפוש ברעיוני לבבו על דבר מהומת היום העבר רוב האנשים המלוים אותי התחפשו בבגדי רועים ערביים לבל יכירום האויבים החדשים אשר אנחנו יראים מהם בדרך כחצות הלילה באנו אל הכפר ר מ ה ונוועץ לשבות בו את יום המחר הוא יום השבת, וקבענו לנו מקום לחנותנו מחוץ לכפר תחת צל עצי זיתים הרבים מאד בכפר הזה וסערנו את לבנו בפתותי לחם יבש הנמצאים בשולי ילקוטנו רבות שבעה נפשנו חורב ביום וקרח בלילה כחצי הלילה אחרי בוא השמש היינו נכונים לשום לדרך פעמינו והנה הערביים נוהגי הפרדים המלוים אותנו יעצו אותנו לשבת תחתינו כל הלילה מפחד האויבים הקרובים לנו עוד לפי השערתם ובאמת שמענו ברגע ההוא קול בני אדם מדרך פרסות גמלים וצלצל כלי נשק, עד כי נמס כל לב מפחד, ורק אני התחזקתי וצויתי את משרתי להביא את סוסי אלי ובדעתי היה ללכת עד עכו לברי אם ימאן משרתי ללוותי עוד אנחנו מתווכחים על ארות הדבר הזה והנה גמלים טעונים אבק שרפה באים ואנשי חיל מצבא הפחה אתם למשמר מהרתי אל בעל המשמר הראשון ואשאלהו אנה פניך מועדות? ויענו כי מחר ילכו לעכו וכי אנשי חיל מסודרים חונים מעבר הכפר לנגדנו הבשורה הזאת נתנה בי רוח חדשה עד כי נאותו גם הערביים ללכת אתנו כשעות אחדות לפני צאת השמש באנו אל שער עכו ואחרי אשר הרבה אנשי המשמר לחקור ולבחון את דברינו נתנו לנו רשיון לחנות בשדה אשר לפני העיר עד נכון היום השעות האלה שעות עמל היו לי, כי ריח המתים פעל פעולה רעה על פצעי אשר לא נרפאו עוד. כמעט נפתחו שערי העיר והנה כמה מאות פליטי צפת אשר ברחו הנה יוצאים לקראתנו ויברכונו יחף, עטוף במעיל ובלויי סחבות על ראשי הלכתי אל הבית אשר היה בו משכני בתחלה ראוני בני הבית ויבכו מרה, ולא התנחמו עד אשר הבטחתי להם כי הנני בריא בכל איברי ואחר כן הלכתי אל השר פינציא הממלא מקום יועץ שר אנגליא בעיר והוא הטיב פניו אלי ויאספני אל ביתו, אף כי היה הבית מלא רבים אנשי אסון כמוני הלכתי בבגדי המטולאים אל מחמר עבר אל הארי אשר קרבני ונכברתי בעיניו מאד בימי עשרי, אולם אני אברתי את עשרי והוא אבד את זכרונו ולא ידע דבר ממני, אף כי העידו עלי עבדיו כי אני האיש אשר פזר לי לפנים כבוד ויקר אך אחרי אשר הוצאתי מחיקי את הפירמאן בחותם מחמד עלי הנשאר לי לפליטה, והראיתי לו את הפקודה אשר נתן ארוניו עליו לחוש לטובתי, אז החל כח זכרונו להתעורר ויפלא על השכחה אשר גברה עליו וישב להדר את פני, והבטיחני לעמוד לעזרתי גם נתן ביום ההוא אות על אהבתו אשר התחדשה אלי, כי אמר להכריח את בעל הסוס אשר שכרתי לקחת בשכרו אך שלשה עשר פיאסטר תחת מאה אשר הבטחתי לו אולם אני מאנתי לקבל את הטובה הזאת מידו וחליתי את פניו לעזוב את דבר הסוס והמקח ולהלוות לי כסף לקנות לי הבגדים אשר אני חסר, והנה עד מהרה שנה טעם אהבתו ויעננני כי ברברים הנוגעים לכסף צריך הוא לשאול בראשונה את פי מחמד עלי פניתי אליו עורף דרך בזיון ויצאתי מאתו בלוית פינציא ופינציא הלוה לי כל אשר דרשתי מאתו, אף כי כבר הרבה לפזר בכספו אל איזה מאות עניים לפני כתבתי מכתב אל האדון מור, יועץ מלך אנגליא בביידוט ומכתב שני אל אוהבי אל קאט ביי רופא מחמד עלי, והודעתי אותם כל התלאה אשר עברה עלי, ועד בוא תשובתם סבותי את עכו וכל המקומות הקרובות אליה ראשונה הלכתי אל חיפא דרך שלש שעות מעכו היושבת על מבוא הים, ובגלל הרבר הזה נקוו אליה יועצי שרי אנגליא צרפת וארצות אחרות, אליה נמלטו בעתותי המהומה יקירי משפחות טבריא מפחד הדרוזים אשר דמו לעשות לה כאשר עשו לצפת, והמה מתנוללים בחדרים צרים ובלתי נקיים ארבע או חמש משפחות בחדר אחד, וזולתו אין להם מקום מיוחד לכל צרכיהם לערב שחרתי את פני יועץ אנגליא ויאספני אל ביתו ויתן לי חדר מיוחד ומטה כבודה למשכב. דרך חצי שעה מן המקום הזה מתנוסס הר הכרמל ביפיו ולרגליו המערה היפה אשר הסתתר בה אליהו על יד המערה בית תפלה לנוצרים ועל ראשי ההר בית

מקלט לכמרים, גם מראים שם אבני המזבח אשר הקים אליהו בקנאו את קנאת אל אמת בתוך עובדי הבעל. ההר הזה נחמד למראה, גנים רבים מבל עבריו, והעומר על ראשו רואה את פני הים בשובי לעת הצהרים ראיתי ישמעאלי אחר מתעצם לקחת בחזקה מיד איש יהודי עני את כל אשר לו, הוא וחמורו, באמרו כי במצות ארוניו יועץ מלך צרפת הוא עושה זאת. אי שמים! עד במה שונים משפטי אירופא ממשפטי אסיא! באירופא אמר מלך צרפת לצאת בחרב לקראת בנסת שווייץ על אשר מאנה לתת לאיש יהודי חזקת הישוב בארצה, ובאסיא לוקח יועץ המלך ההוא מידי יהודי את כל טובו בלא משפט, ואף אם נאמין כי העבד הזה עשה אך מזרון לבו את המעשה הרע הזה, בבל זאת נקרא שם ארוניו עליו ואם בימים האלה תחת ממשלת מחמד עלי המושל במישור יעיזו אנשי חמם לעשוק נבר וביתו לעיני השמש, מה סבלו היהודים עוד בימי קדם! — אבל גם חדשים מקרוב שמעתי מעושק כזה אשר עבר על איש יהודי, והעשוק הובה עור מידי עושקיו במאה מלקות, ובבל זאת אמר אברהים פחה לאמר: „הטיבו אשר עשו" — בשובי בקש היועץ ממני לשבת בביתו עד אשר תגיע תשובת אחד השרים אשר בתבתי אליהם, ולא אביתי באמרי כי לא לכבוד יהי הדבר להארון פינציא אשר פתח דלתות ביתו אלי ראשונה אם אעזבנו עתה, אך בקשתי ממנו בי יעשה חסד עמדי וילוני איזה מאות פיאסטר, ויעננני כי יש את לבבו לעשות לי את הטובה הזאת אחרי איזה ימים אם אשלח אליו ציר מיוחד אחריהם ברבתיו על טוב לבו ושבתי לעכו אולם השליח אשר שלחתיו אליו אח״ב שב ריקם אלי אחרי איזה ימים בא אלי ציר מאוהבי אשר בביירוט ובידו חמש מאות פיאסטר בעבורי ויעוררני ללבת עמו לביירוט באמרו כי שמה נכון לי עזר יותר נדול מזה אולם מאנתי לצאת מארץ ישראל בעבור רצי כסף, וישבתי על החמור ללבת לירושלם העיר אשר נכספה נפשי אליה, אחרי אשר קניתי לי במחיר ב״ד פיאסטר את הבנדים אשר אני חסר ונייר דיו וקולמוסים ויהי במעלה ההרים לא עצר החמור כח לשאת אותי ובמורד ההרים לא עצרתי אני כח לשאת את תנועת המרכב, לבן הלבתי ברנלי בל הדרך ההוא לרגלי החמור, ובמלוני אורחים אשר סרתי להנפש בם בקשתי אוכל ולא מצאתי כ״א לחם יבש וחלב חמץ פעם אחת ביום, ובכל זאת שמחתי בלבי על אשר זכיתי לבוא אל אחוזת אבותי וס״ת בזרועי. אחרי מהלך ארבעה ימים באתי עד שבם.

[השומרונים בשכם] ראיתי את כל הארץ, ביחוד מפאת עבו סביב לה והנה היא בנן אלהים בולה משקה, ויושביה בעלי בשר וגבורי כח, לימינה יך נריזים אשר הכרבה שורה עליו עד היום הזה, בי הוא נחפה עצי פרי ומעיינות טובות יוצאים ממנו, לשמאלה הר עיבל אשר הקללה רובצת עליו עד עתה, תאבל נפש בל רואה אותה ולא לשוא אכנהו הר אבל תחת עיבל, בי הוא סלע עדום וקודר אין בו בל עץ ומעין ורק בתחתיתו נמצא פרי אשר יקראנו הערבי בשם איואהאר (סבלנות), כי קליפתו ועליו מלאים עוקצים שנונים הרוקרים במחט את בל יד הנוגעת בם, עד כי צריך הארם סבלנות דבה טרם יצלח לאבול את הפרי ההוא, והפרי מתוק לחיך אבל קשה לגוף ובני אירופא יקראו אותו בשם תאנת ארם, בי לדעתם התכסו ארם וחוה בעלי העץ הזה אנשי הארץ יעשו נדרי קניהם ממין העץ הזה, בי לא יובל איש לעבור עליו ולא יתנזק נזע העץ ההוא יסתבב מעליו כי בן דרך נירולו. בראשונה תצמח עלה מן הארץ ועל ראשה עלה שנית ועל ראש השניה שלישית וברבות הימים יתקשו העלים והיו לעץ ולנזע — בעמק אשר בתוך ההרים האלה יושבת העיר, והיא רבתי עם ובנויה לתפארת, כשלש עשרה משפחות מבני ישראל ינורו בה על חלקה אחת קטנה ובבל זאת ישמחו בחלקם ויחיו חיים נעימים, בתוכם נם סוחרים עשירים נם אנשים חבמים בחצות הלילה יתאספו שלשה או ארבעה אנשים לביהכ״נ וישפכו שיחה לפני ה׳ ואח״כ ילמדו תנ״ך עם פירוש ומשניות עד חצי שעה אחר צאת השמש, ואז יתאספו בל העדה להתפלל, לקרות ולשנות משנה, ואח״כ ישובו לבתיהם לאבול פת שחרית ויצאו איש איש לפעלו וישקדו על עבודתם בלב טוב, ולפני בא השמש ישובו הביתה, יתפללו ויאכלו את הסעודה הקבועה בתוכם מצאתי חכם אחד אשר תורתו אומנתו ופרנסתו מוטלת על אשתו בדרך בל נשי הארץ הזאת להקל עול הפרנסה מבעליהן ע״י יניע כפיהן נם יהודי פרסי מצאתי שם והוא חייט ומתפרנס ממלאבתו — השומרונים (הכותים) אשר בעיר הזאת דבר אין להם עם היהודים בלתי אם באיזה ענייני משא ומתן שאלתי על איש נשוא פנים בערת השמרונים, ויקראו לי בשם אבא שעלעבי, בעל סוד הראשון בבית המועצה הלכתי אל בית המועצה ומצאתיו יושב על הכסת פנוי מעסקים ומקטר טאבאק בשפופרת ארובה, זקן צח ככסף יורד עד ברביו, ועיני תבלת נוצצות במצחו, יפה תואר בבל איברי גופו וצניף נאוה על ראשו הגדתי לו בי מארץ רחוקה באתי לשמוע את חבמתו, ויהיו דברי אלי קטורה באפו, ולא עצר בח להסתיר את רוח אהבת החדשות בקרבו. וישאלני מה הניע את לבבי למסע רחוק בזה? ואני לא יבולתי לענות

לו על השאלה הזאת, כי היו אנשים אחרים בבית, לכן שאלתי רשיון ממנו לבקר אותו בביתו ונעתר לי לבוא אל ביתו כשעה הרביעית אחר הצהרים, ויאמר עור כי יקרמני הוא לשחר פני ראשונה בבית מלוני, אבל אני לא אביתי להוחיל עד בואו אלי, כי מדרך בני הארץ הזאת למוד בבור האורח על פי הבית אשר הוא יושב בקרבו, מספר העברים המשרתים אותו ויתר הכלים אשר לו בתוכו, ומה נקלותי בעיניו אלו מצא אותי בחדר ריק מכל ולברר בלי עבר, ע"כ קרמתי לבוא טרם הגיעה העת אשר יער לי ואחר מעבריו אשר פתח לי את הרלת הגיד לי כי אין האיש בביתו, וכי לא אוכל להמתין עליו, יען כי חדר הנשים (הנקרא חרם, כי חרם הוא לאנשים נכרים) בבית הזה. התרעמתי על תשובתו ואפן שכמי ללכת, והנה היתה אתו רוח אחרת, כי השיבני ויתן לי מקום בחדר יפה על־פי משפט ארץ הקדם בקומת הבית הראשון נשקפתי אל הרביר אשר לפני הבית וארא שמרוני יושב ומלמד את בן אבא שעלעבי תורה כתובה בכתב שמרוני, מקום היושב בחדר היה על רצפת אבן שיש, ומכל עברי מסביב היו חלונות ער כי יכלו בני הבית להביט עלי מכל החדרים הסמוכים, ועל הדרך הזה ראיתי גם אני אשה אחת בעורה. ער כה וכה הובא לי קלי וכלי קטרת, ואני ישבתי לשמוע שיחת הנשים בחדר הסמוך אשר לא ירעו כי שומע אני שפת ערבי. כחצי שעה אח"כ בא חתן אבא שעלעבי ויקבל פני באהבה, והוא לבוש בגדים נאים ודובר שפת ערבית צחה, ועד מהרה נסבו דברינו על אורות ספריהם, או רחב לבבו ויאמר: בידינו ס"ת האמתית והעתיקה מכל ספרי הארץ, והמובח אשר לנו עומד על הר הכרכה — את הדברים האלה דבר בהתלהבות עצומה עד כי זלגו עיניו דמעות כמעט.

ואחר כך הביאני אל גג הבית ויראני את הר גריזים והר עיבל, ובשובנו החדרה מצאנו עוד איזה אנשים בבגדי כבוד ועשירי עם לפי ראות העין הוצאתי מכתב אשר ערכתי להניר להם כי בלתה נפשי לרעת את מהות אמונתם, וכי גם אחי באי־רופא מיחלים על השמועות האלה המה ראו את מכתבי וייתמהו מאד וישאלוני אם נמצאים שמרונים גם באירופא, ואחרי אשר עניתים כי אין גם אחד, לא האמינו לדברי, באמרם כי אף אם באמת הכתב הזה ככתב שמרונים בעיניהם ככל זאת אין איש אחד מבלעדי השמרונים יודע את כתבם ואת לשונם כתבתי לעיניהם בכתבם ובלשונם ויוסיפו להתפלא וינזרו אומר כי גם אני מערת השמרונים, וכי נמצאו באנגליא גם שמרונים רבים זולתי, ומה גם אשר הגרתי להם ע"פ שאלתם כי שמי אליעזר, אז קראו איש אל רעהו לאמר, הלא זה דברנו גם הוא כהן כמונו ושמו האמתי אל־אזאר. אחרי הדברים האלה בא גם אבא שעלעבי אל ביתו, ויצטער מאד על אשר לא מצאני במעוני (ואני שמחתי על הדבר הזה) וישאלני על הדברים אשר לי אליו, כי חשבני לסוחר עשיר הבא אליו לשאול את פיו ברברי משא ומתן גדולים, אבל כמעט ראה את תוחלתו נכזבה אחרי אשר שמע כי תבליתי לראות ספרי ערתו ולהתבונן על מנהגיהם, וישנה את טעמו ויצו את מלמר ביתו להוליכני אל הכאן (הכהן). — ברביר אשר לפני הבית ישבו חמש נשים מנוולות אשר אף כי היה להן עת למוש ממקומן לפני בואי כי הניפותי להן בירי, בכל זאת ישבו תחתן במנוחה למען יתבוננו בי רי חפצן, ואח"כ התנשאו ברעש גדול כאלו נבהלו על בואי פתאום ותלכנה להן. ראיתי את הכהן יושב פתח ביהכ"נ על מחצלת קש ובנו אצלו, כתכתי וקראתי לפניהם דברים אחרים בכתבם ובלשונם להורות להם כי בקי אני בלשונם, וקל מהרה הוציאו הכהן ובנו והאנשים האחרים אשר נקבצו באו שמה משפט מעוקל לאמר כי גם אני שמרוני וכהן כמוהם. לשוא התנגרתי להם בכל כחי כי לא יכולתי להעבירם מדעתם וממשפטם אשר נמצאו באנגליא שמרונים רבים, ויחזקו את רעתם זאת מהציר אשר שלחה ממלכת אנגליא לפני איזו שנים להביא אחד מספרי תורה של השמרונים לארצה, ער כי נלאתי להתוכח עמהם והניחותי את רעתם באמרי אולי נמצא שורש רבר מה בהשערתם אבל אני אינני יודע אותו, אז הרחיב הכהן את פיו בגאוה ויאמר, בידינו התורה האמתית והמסורה לנו מידי ה', כתבנו הוא הכתב האמתי, נחלתנו הוא הר גריזים והמובח הקרוש אשר אנחנו זברנו מקריבים עליו, אנחנו הכהנים האמתים, אבל אמונתנו אוסרת עלינו להראות את ספרינו לאיש בלתי טהור, ואנשים טהורים לא ימצאו רק בערת השמרונים לבר, דבריו בפיו ובנו מלא רבריו בכתב אשר כתב על פנקס לאמר, „האותיות האלה אסורים לכל איש אשר איננו טהור". שמעתי דבריהם בהשקט ושאלתים שאלות שונות אם יש להם ספרים אחרים מבלעדי התורה, על איזה הדרך התקיימה התורה בידם? ומי כתב אותה? והנה אחר היושבים קם ממקומו ויקרא לאמר: הם הכהן ואל תענהו כי רק למען גנוב את התורה ואת החכמה כא האיש הזה הנה ולהביאם ארצה אנגליא אז לא יכולתי להתאפק מתת קולי בצחוק על אולתו ועל רבריו, ואומר אליו בנאוה לאמר: ומה לי ולחכמתכם? האם לחכמתכם אני צריך? מי בכם אשר יעיז להתחרות אתי בכתבכם ובלשונכם? וכמה אנשים אשר לא מערתכם המה כמוני ננעו בספריכם והמה לא ירעו קרוא במו ולמה תבלאו אותם מאת

המלומד והמבין כמוני? אין זאת כי נמצאו בהם דברי הוללות רבים, על כן אתם נבלמים לגלותם לעיני המבינים. לכן אחת אמרתי, אראה את ספריכם ואם מאן תמאנו, ירוע תרעו כי אכריח אתכם למלאות חפצי בכח הבתב חזה, והוצאתי את הפירמאן בחותם מחמר על מחיקי להראות להם, ונראה דברי מי יקום. הדברים האלה ירדו חדרי בטנם, וימהרו ויקומו ממושבם ברוח הבנעה ויבטיחוני למלא שאלתי ביום השני. אז נרצתי להם והלכתי מאתם בשלום באתי ביום המחרת בשעה הקבועה והנה אין הכהן בביתו, כי נקרא אל פקיד העיר, ובשעה הפנויה הזאת לקחתי מועד להתבונן על ביתו מבחוץ, ע״פ המכתב אשר על הבתים בכל ארצות הקרם יורע אמונת בעליהם, הנוצרים יציירו אות שתי וערב גדול על פתחי בתיהם, הישמעאלי יחוק עליו חרוז ברכה בלשון ערבי, והישראלי ישים את מזוזתו לאות, אולם לפני פתח הבית הזה היה אבן מרובע ועליו פסוקים מפרשת שמע בכתב שמרונים. מרי קראי בו בא הכהן ואשאלהו לפתור לי את הדברים הכתובים על האבן, והנה שב על קיאו לענות לי כי אסור לו לגלותם, צחוק עשה לי האיש הזה, תעלומות המה כותבים בראש כל חוצות בכתב גלוי לכל, ובכל זאת ירמו בנפשם כי סור למום הוא. הוי הוללים אל תהולו!— עבר עליו הרוח להראני את חכמתו, וישאלני באור המקרא ותרץ הנערה ותגר לבית אמה כדברים האלה, הפכתי סדר הכתוב ואמרתי לו כל הדברים אשר שמעת הנידח לאמה, גם העתקתי לו ללשון ערבי אחרי אשר לא הבינם בלה״ק, אבל הוא הוסיף עוד כונה שנית בדברים האלה והציע לפני פי בעל הטורים על מקרא זה. אז אמרתי למור לו כמדתו להראותו כי לא מחכמת לבו באורים באלה לו, ושמתי לפניו פירושים כחנה וכהנה אשר קראתי ברבדי בעל הטורים בע״ש העבר, ער כי נבהל על חכמתי הרבה. ביום שני נורע לי כי את אשר שמע ממני אמר לפני יהודים אחרים בשם עצמו. ער כה וכה שב הכהן אל ביתו, ויחל לדבר שנית על ארות השמרונים אשר באנגליא ובנו חתנרב לנסוע אל השמרונים אשר שם. החילותי לדבר שנית על דבר הספרים, והנה עבר רוח חרש על הכהן ויאמר אלי, ירעתי, כי רופא מומחה אתה על כן לך עמי בראשונה לבקר את מיורעי החולים, ואח״כ אראך את אוצר כל ספרינו, וכל עמלי אשר הרביתי להוכיח לו כי אינני רופא לא הועיל להעבירו מדעתו. באמרו, לולא רופא אמן היית לא יכולת ללכת דרך רחוקה כזאת בלי פגע, ער כי על אפי וחמתי תפשתי אומנות אשר אין לי ירועה בה והלכתי עמו אל החולים. ראיתי את החולה הראשון כי איש צרוע חוא ונתתי לו מלא כף מלח אנגלזי, להשני היה חש בראשו ולו תבערת העינים ואשים עליו עלוקות מוצצות דם, והשלישי היה מבאוב בבטן ונתתי לו אבק מסוגל לפתוח בני המעיים, גם צויתי לקשור על בטנו חתולות טבולות בשמן חם, ולהרביעי אשר כנגע הסרטן נראה לי בחזהו אסרתי לאכול בשר, ובזה תמו סררי רפואותי לשמחת לבבי, ואני אצתי על הכהן לקיים את דברו והנה שנה את טעמו גם הפעם, ויבקש ממני לנקוב את שכרו בראשונה, ער בי פניתי אליו עורף ללבת לדרכי אז נפל לבבו ויבטיחני למלא שאלתי מחר, ובפעם הזאת מלא את דברו והנני מציע בזה ראשי פרקים:

[ספרים ומנהגים אצל השמרונים] ספרי השמרונים נחלקים בכלל: א) באורים על התורה והאמונה ב) ספרים על המצות המעשיות, ג) ספרים על הלבות שחיטה ד) מנהגים מיוחרים, פירושים והעתקות פרשות מיוחרות בתורה, באורים על התורה וחאמונה מאת מארקיאיבו אמראנא דורא, העתקת התורה ללשון ערבי מאת אמראנא דורא, העתקת התורה ללשון ערבי בשני חלקים מאת נאצאל, פירוש על התורה מאת שאח אבו עבר, פירוש מאת נאצאל ניצי חבם, באורים על כל הנביאים מאת יעקב ראובים, ס׳ תשבחות יהושע, בתב מלאכים, ושה״ש אשר לרעתי קרוב הוא לס׳ המיוחס לנו אבל הם אומרים כי אחר הוא, ובלערי הבתבים האלה נמצא להם עור כתב יד על חשבון השנים הנקרא בפיהם אשבאן קושתא, ר״ל חשבון הקשת, ועור ספר אחר כמוהו.— המצות אשר החזיקו בהן במקצתן ירקרקו יותר מרקרוקי סופרים, ובמקצתן יטו את פשט הבתובים ע״פ באורי בהניהם, לא ירליקו נרות מע״ש לשבת כ״א ישבו ליל שבת בחשך, את המאכלים הטובים יאכלו בע״ש ובשבת לא יאכלו שום רבר מבושל, ישחטו את הבהמות בסבין מחורר אבל בריקה אין להם, בפסח, שבועות וסוכות יזבחו זבחים עור היום על הר נריזים, וכל נתח טוב יקח לו הכהן למנת. הנשים בימי נרתן כלואות בחרר מיוחר ורבר אין לארם אתן, את בניהם ימולו ע״י ישמעאלי, בימי החול יתפללו איש איש בביתו, ולא יבואו לביהכ״נ כ״א ביום חשבת ויתפללו בעת הצהרים, סרר תפלותיהם הם מלוקטים מספרי התנ״ך, ובהם. א) שירי תפלה, ב) מעשה בראשית, ג) פסוקים מלוקטים, ד) פרשת והיה אם שמוע, ה) בקשות.— טרם אסרר את סרר עבורתם אתאר ראשונה את תבנית הר נריזים וסביבותיו בראשונה חפצתי ללכת אל ההר ההוא עם בן הכהן, אבל אחרי אשר חרבה לבקש בשברו נערתי חצני ללכת לבדי, בחצי שעה מחוץ לעיר ראיתי את חלקת השרה אשר קנה יעקב מאת בני

חמור, ראיתי והתבוננתי כי האיש אשר לא היה בא״י לא יבין את פסוקי התורה בכל פרטיהם וגם אני אך ביום ההוא כינותי את אשר דקדקה התורה בלשונה לכנות את חבל הארץ ההוא בשם חלקת השדה, ולא בשם עמק או שפלה, כי אין בכל הארץ ההיא מישור שוה כמוהו אשר לא נמצא בשטחו הגדול כפרסא נכונים או גבעות קטנות, ער כי יאתה לו באמת שם חלקה, אף הוא המישור היפה והמבורך בכל הארץ קרוב ממנו אל העיר קבר יוסף, מקום מרובע והקבר באמצע, לשמאלו גפן יפה ומשתי קצותיו שני עמודים ובתי קבול מלאים לדוב שמן בראשי העמודים. סבותי ממנו אל קברי פנחס, אלעזר ואיתמר אשר בכפר עברתא רחוק כשתי שעות משכם, הקברים האלה עומדים על מכונם כנוים ליופי, והמקום נעים ער כי היה כבד עלי למוש ממנו, והשמרונים מקיימים את הקברים על כנם ולא יחוסו על ההוצאה המרובה כיד הנדר החזקה עליהם, כי כאשר קבל אברהים פחה את הממשלה על סוריא וארץ ישראל נחשבו לו השמרונים לעוברי אלילים ולא אבה לתת להם ניר בארצו, ותהי להם עת צרה אשר כמוה לא נהייתה, כי ידעו כי נבון להם המות מידו, וימהר נכבר אחר מערתם לבוא אל הפחה ויוכיח לו כי המה הישראלים האמיתים, ובחלקת לשונו הטה את לב הפחה להחיותם ולהקימם על אדמתם, ובעת צרה הזאת נדרו לפאר את קברי הקדושים האלה בכל הור והדר אולם גם הערביים יכבדו את הקברים האלה בכל כבוד, וגם נשי הישמעאלים יתנו שמן למאור על הקברים האלה אם יחסר להם פרי בטן. על קבר איתמר חרותים הדברים האלה: בשם הויה הגדול עמד זה איתמר האיש בעל הטוב אברהם אקונן, ויתר הכתוב היה טוח בסיד ער כי לא יכולתי להוציא ממנו דק את פרט השנה בלשון ערבי. אין מספר להשניאות אשר בה, מלות בשם הויה הגדול הם העתקה מוטעת מלשון ערבי האומרים אל אכביר (כביר) כי השם הקדוש הויה לא יקבל בעברית שום תואר, עמד זה צ״ל העמיר, אקונן צ״ל הכהן, אבל השמרונים השמיטו את הה״א מהשפה העבריה כאשר אמר עליהם המשל הקרמוני „אין להם ה׳ מן אברהם ואין להם הור, אין להם ח׳ מן יצחק ואין להם חסד, אין להם ע׳ מן יעקב ואין להם ענוה״ (עי׳ מסעות ר׳ בנימין 26), ובמקום האותיות האלה משימין א׳, ובזה הרבר מורים שאינם מזרע ישראל, ויושר דברי האמת, כי אין להאנשים האלה מרת הענוה, ורוח הגאוה מרחפת על פני כולם.— המצבה השנית „בשם הויה הגדול עמר זה המקום לארונים הזה פנחס האיש בעל הטוב. שלמה נרב ממנו ביר בנו". מצבת אליעזר: „בשם הויה ארכירים לטב עלם, עשוי טב התא עמרו, התום העבר הירי לרת הויה שלמה ותלימו, אברהם בנו יעקב אליעזר הג׳ שלום הויה וכתבו שלמה הרון". משם סבותי אחור אל גבעה אחת אשר לימיני ובה במערה רחבה קברי שבעים הזקנים, נאוה לי מאר המראה מראש ההר ממקום קבר פנחס, לפני עיני חלקת שרה יעקב קבר יוסף, הר גריזים והר עבל, לשמאלי קבר אליעזר היפה. על קברי הזקנים מצאתי שמה מכתב ישן בשפת ערבי ואחרי עיון וטורח רב הוצאתי ממנו כי הוא קבורת ישראלים קרושים, אבל כתבי העיר הקרמונים יעידו כי זאת מקום מנוחת שבעים הזקנים המערה רצופה במחצלאות קש ועליהם יכרעו הערבים וכל אורח ויתפללו — ורך שתי שעות מכפר עברתא עומר הכפר חרם מקום קבר יהושע ממחרת היום ההוא שבתי אל הר גריזים, חפשתי בראש ההר את מזבח השמרונים הקרמון אשר היה בנוי לפי רברתם משתים עשרה האבנים אשר הוציאו בני ישראל בעברם את הירדן, ולא מצאתיו, ולרעתם לא יגלה רק לקץ הימין, אבל תחת זה מצאתי בור ענול רצוף מאבנים מלא שארית זבחי השמרונים, המריקים מעליהם ריח רע מאר, וקרוב אל המקום הזה בור קטן בבטן הארמה, והוא המקום אשר ישחטו בו את קרבנותיהם שלש רגלים בשנה יחונו את חגיהם על ההר הזה כזבחי תורה ובתרועת שמחה, ובעת ההיא מכוסה כל ההר באהלים עור נראה בהר הזה שארית כנינים קרמונים ומוצקים מאר, ער אחר מהם מסורת ביריהם כי הוא בית שכם ועל השני כי הוא קבר חמור — ביום השבת בקרתי את הכהן לראות את סרר עבורתם ואמצא את בנו רוחץ יריו ורגליו מצחו ואזנו וזקנו, ואח״כ לבש אפור לבן ועליו שמלה מקופלה לארכה, וצניף טהור על ראשו והנה הכהן הזקן הטיב פניו וירבר אלי באהבה לאמר, היום תרע כי בוחר אני בך, כי אקחך אתי לקרוא אתנו כתורה נתתי לו תורה על רבריו והלכתי עמו אל בית אחר השמרונים אשר לא היינו בו בראשונה, רק אני והכהן ושני בניו, ישבנו על כסתות ולפנינו שני כתבי יר מחותלים במטפחות רכות, האחר לפני הזקן והשני לפני, אז הוציא הכהן קול זר מאר מגרונו ויגנן כשתי שעות רצופות בנגינה זרה פרשת ואלה מסעי, ער כי צללו אזני לקולו, ואח״כ הלכנו לבית הכנסת ויאמר אלי לאמר: נשגבה קרושת תורתנו מקרוא בה כל הפרשה לאזני הערה על כן לא נקרא כה יותר משלשה פסוקים ונשיכה לארון הקדש, אנחנו מסיימים את התורה בכל שנה וחוגגים את חג שמחת התורה על הר גריזים בזבחי תורה ותרועת שמחה אח״כ נתנו לי להעתיק איזה פסוקים

ממקראי קרש לראות אם יסכימו עם הספרים אשר הגיעו לירם מאת חברה המקרא על ידי משולחם וואלף ויהי באשר באנו על פי מקרה לספר עזרא חרקו שן ויקראו בחמה עזה ברוך עזרא וספריו (מלשון ברך נבות אלהים ומלך) אויבים הם לעזרא על אשר החרים אותם בצרקתו כי רמות יונה מצא להם בהר נריזים, ועור בימינו לפני ממשלת אברהים פחה נמצא להם הרמות הזה בבית תפלתם. על רצפת בית הבנסת היו מחצלאות קש וחלק אחר מחלל הבית נברל על ידי ירועה. הבהן הזקן לא בא אל בית הכנסת כי מקרה הוא לו ובנו מלא את מקומו, והיה לבוש בגרים באשר הזברתי, ויהי בהתאסף הערה הפך פניו אליהם ויקרא שתי פעמים „שמע ישראל׳ איו אלא איו אאר״ (את השם הקרוש הם קוראים איו), והערה גם כן קראה בנעימה ההיא ובשמינית חלקי קול את הרברים האלה, ואח״כ קרא „בראשית ברא אלאם את אשמיאם ואת אארץ״ הכל במבטא הפת״ח ובננינה אחת והמה בורעים על ברכיהם וקוראים ושונים בחצי שעה, עד כי צללו אזני מצעקתם המשונה א א א עור הם צועקים והכהן הוציא את ספר התורה, ובפתחו אותה נפלו כל העם ארצה ולא קמו עד אשר בלה לננן בתורה אשר בירו שלשה פסוקים וישיבה לארון הקרש, ואח״כ שב ויקרא מבראשית עד ויבולו ושמרו בני ישראל, שמע, ועור הוציא הכהן את התורה שנית והעם נפלו ארצה על מטפחות רקות אשר פרשו למצע תחתם, ובן היה בשלישית, ובזה תם סרר עבורתם — ספר התורה הכתובה על קלף לא בלתה מרוב ימים, והיא נתונה בתיק של מתכת ולא יוציאו אותה ממנו לעולם והנני להעתיק בזה את אשר בתב הבהן הזקן בפנקסו בשפת ערב על רבר התורה ההיא׳ „נמצא אתנו בתב יר ישן נושן בן שלשת אלפים ארבע מאות ששים ושלש שנה, היא התורה האמתית, התורה הראשונה בלי תוספת תיבה אחת, אשר הוריר אותה משה מהר טור סין בבתב עברי המכובר (הכתב הקרמון) הוא הלשון אשר רבר ארם ואשר הורה אברהם בה, מיוסרה בירי העברים, התורה הזאת נמצאה כעת בנאבלום (שכם) והיא בתובה מירי אלישבע בן פנחס בן אלעזר בן אהרן הכהן״

ד

ירושלם תוב״ב, י״ב מנחם אב תקצ״ח.

ועתה ברוך השם הנני בעיר אשר נבספתי אליה ימים רבים, והרעיון הזה ינחמני מבל התלאות אשר עברו עלי בררך בי סוף רבר הנני בירושלם! עליתי וירדתי בל הררך הזה במעלות ובמורדות, בגבעות ועמקים, בי ירושלם הרים סביב לה, והעם היושב בהם עזי נפש הם ולא היו בבתיהם בעת ההיא, בי גם המה גם בעלי שכם הלכו עם חיל אברהים פחה לצבוא על הררוזים. אני בררך סמוך לבפר אחר ואפנע בהמון בעלי מקנה ועדריהם הרובצים על עין מים, נללו אבן מעל פי המעין, והעלו את המים בנאר עור להשקות את העדרים, ואילו באה בעת ההיא עלמה אל העדרים בי אז אמרתי רחל היא — טרם משל אברהים פחה על סוריא וא״י היתה הררך הזאת בחזקת סבנה רבה, וגם עתה חרדו האנשים אשר הלכו אתי ויראוני את המקומות אשר היו עקובים מרם ומחמס פעמים רבות הררך שממה ומשמה באילו לא ררכה בה רגל אנוש מימים בבירים, ער בי לא יבולתי לשער בנפשי בי אל עיר רבתי עם אני הולך, כ״א אל מקום מרבר ציה וערבה. אהה, ררבי ציון אבלות! ופתאום נראתה העיר לעיני והנה היא גרולה באמת, וראשי המגרלים הבולטים מבתי תפלת הישמעאלים מרבים הורה מאר, אולם מהררה אשר היה לה בימי קרם אין שריר ואין שארית, וכל אשר קרבתי יותר אל העיר כן רבתה השממה לעיני, ורק מערות רבות נגלו לי בבל מקום אשר עיני צופיות, ואבנים מנופצות רבות אשר אולי היו אבני פנה להיבלי חמרה מלפנים החוצות אשר עברתי לבוא אל רחוב היהורים, צרים ומנוולים במו בערי מצרים הלבתי אל הרב רבי ישראל ראש חברת הפרושים, ובקשתי ממנו דירה במחיר, והנה לא על נקלה היתה לי להוכיח לו בי איש עברי אנבי, בי כרועה ערבי נחשבתי לו על פי בגרי אשר עלי, ער אשר התרתי לנפשי ע״פ עצת חז״ל להגיר במקום שאין לי מביר בי תלמיר חבם אני, אז נעתר לתת לי מעון בבית רבי יצחק נראווייער, וביום המחר נהפך גלגל בבורי בי כאו בל ראשי הערה לקבל פני, ויקראוני איש איש לביתו, אבל פצעי אשר לא רופאו עור, לא נתנוני לצאת מביתי בימים הראשונים. בתשעה באב הלכתי לבית הבנסת אשר להרב רבי ישראל בביתו, והוא אחר הבנינים הנאים אשר לאחינו בירושלם על פי ר׳ צבי הירש לעהרין עושה חסר הגרול לארץ ישראל וליושביה, היתה שומה לאחיו ר׳ עקיבא הערין לקנות את החצר הזה במחיר רב ולכונן בו גם משכנות רבות להשכירם, בי גם בית המררש יפה אולם עתה אסור מרת המלך לבל בני אירופא לקנות בית בארץ ישראל אמנם לא רבר ריק הוא להיות ביום ת״ב בירושלם. המחזה הראשונה תתפוש את לבב הרואה, בהביטו דרך חלון בית הבנסת על הר הזיתים את קבר חולרה הנביאה, ועל הר הבית ראש

בית תפלת הישמעאלים, וראש בית אחר הנקרא מרדש שלמה, המם ימם לב איש ישראל מראבון נפש, בשמעו את אחיו קורא בניגון מר הקינות שמה, כי כל הצרות האמורות במגילת איכה אשר הוא שומע באזניו, רואה הוא בעיניו את רשומם עוד היום, ובפרט בת"ב בבקר באשר קוננו את הקינות בעל פה בלשון אשכנז והזבירו את נשמת אלפים נפשות בני צפת אשר יררו חיים שאולה ברעש הארץ בשנה העברה, אז בלה כל עין ברמעות אבל רב לנו ברברי עצב האלה. — ורבבתי בסביבות ירושלם והלכתי בראשונה למערת בן בלבא שבוע, ראשיתה חצר גדול ועל פתחה נטוע עץ גבוה, לשמאלו מרובע גדול חצוב בצור, וממנו נכנסים דרך פתח שני והולבים מחרר לחרר, כלם חצובים במלאכת אמן ומעשה חרש ער המקום אשר בו **הארון, והוא מלא פתוחים נאים, תבנית פטורי** ציצים עלי נפן ואשבולות, גם בחרר המערה נמצאו בבל עבר פתוחים יפים מעשה חושב, קרוב אל הקבר הזה מערת הסנהדרין ובה שלשה ושבעים ארונות, וגם המערה ההיא מלאה חררים קטנים, ובכל קירותיהם שלשה ער ארבעה בובין. הלבתי משם אל מערת שמעון הצדיק ושם מקוה ואין בו מים עתה כי זה לא כביר הסבו את מרוצת מימיה אל מקום אחר. אין קץ להמערות הרבות האלה, ובניניהם שונים מבניני הערביים ומבניני היונים — הלבתי משם אל קבר חולדה אשר בהר הזיתים תחת בנין גדול, הלבתי בצר חומת העיר החיצונה ועברתי את שני השערים הסתומים הנקראים שערי רחמים, ער בואי אל המקום אשר היה בו עין ניחון מלפנים, ורשומו ניבר עור היום באלו אך עתה יבשו מימיו רבבתי במעלה הר הזיתים ער אשר באתי אל קבר חולדה, שמה אורו עיני וראיתי את המקום אשר עמר עליו בית קדשנו, ועתה בעונינו עומר עליו בית תפלה לישמעאלים ובית מרדש שלמה. המקום אשר עומר עליו מגרל בית התפלה היה לפי מאמרם מקום קרש הקדשים, ובתובו מראים עור שרידי אבן יסור גדול הוא אבן השתיה המפורסם אשר למעלת קרושתו הקיפו אותו בגדר גם מרדש שלמה הוא בנין יפה ובו עקר בתבי יד רבים בלשון ערבי, וחבמים רבים שוקרים בו ומבארים את ספר הקוראן (תורת מחמר). אברהם פחה התיר ליהורים ולבל אורח לבקר את המקום הקרוש הזה ובב"ז מבקריו מעטים היהורים יראו לנשת אל המקום אשר לא בא בו גם הבהן הגרול רק פעם אחת בשנה ולאורחי אירופא גם המה לא תצלח לבוא שמה בלתי אחרי יניעה רבה. ראיתי מראש ההר הזה את כל חבל הארץ ההיא ער ים המלח. לימיני היתה רמה, מקום קבר שמואל הנביא ונם על הקבר הזה העמידו הישמעאלים בית תפלה יפה אבל היהורים לא ישחרו אותו לשמאלי ראיתי את בל העיר ער יר אבשלום המפורסם, עמק יהושפט וקבר זבריה. נבנסתי בקבר חולדה וירדתי במעלות עמוק מטה מטה ער החרר התחתון, ומצאתי את הקבר מכוסה במטפחות רבות ועליו מנורות בלתי רלוקות בעת ההיא הקרקע רצופה במחצלאות קש, ועליהם יברעו הישמעאלים ויתפללו מרי בואם שם. הן אמנם לא נמצא שמה בל מצבה, אבל בבר הגרתי בי הישמעאלים מאמינים ומורים בבל רבר אשר באה עליו חמסורת מאת בני ישראל. הקבר הזה היה לפנים בתוך העיר בנזבר ברברי חז"ל, ועתה חוא בברת ארץ רחוקה ממנה וחוצה והחומה איננה מקפת איפוא רק חלק אחר מן העיר הקרמוניה. ואצלו קברי חני ומלאבי וגם הם בנינים נאים.

חלכתי משם לעומת יר אבשלום אשר הוא בית יפה בנוי לתפארת אבל איננו גרול בבמותו. עוד לפני איזה שנים היתח פשוטה יד אבן מראש הבנין הזה אולם עתה גזר עליה הרוח ויפוצצה(את המשל הזה ימשלו בארץ הקרם: חיר אשר התרוממה נגר אביה תושלך הלאה מחוץ לקברה). אבל לא נבונה חשמועח בי שלטו ביר הזאת ברורי הצרפתים תחת נאפוליון בשנת ת"ר כי לא היו שם ובאו רק ער עבו. ואצלו מערה גרולח ונאוה. בעמורים ובפתוחים ובתובה קבר זבריה, והיא סתומה מבל צר ומשונה בבנינה מקבר אבשלום. שמעתי מספרים בי בקירות הקבר הזה רבקים עור איזה רסיסי רם, אבל אני לא יבולתי לראותם אף בי העמקתי להביט דרך בקע אחר אשר היח פתוח לפני בקיר לרוחה — בל ההר ההוא ובל העמק מלאים קברי מתים ומערות בל קבר מבוסה באבן ועל קצתם עור הכתובת באר היטב משם הוליבוני אל עין מים חצוב בצור עמוק מאר. תעלות רבות מובילות אל מקורו והוא רחב מאר ער בי יובלו לטבול בו אנשים רבים יחד, ויאמרו בי הוא המקוה של הבהן הגרול וברבריהם קרובים להאמת לפי השערתי, בי פתחה הרחב ומררגותיה היפות מוביחים בי לתשמיש איש גרול היתה נבונה, גם מקומה בהר הבית נותן ראיה לרבריהם, ואולי חיה דרך נסתר מן העזרה אליה הלבתי ממנה אל עין מים אחר אשר יקראו לו הערביים בשם זהאבי, והיהורים אומרים בי הוא מי השילוח אשר יעלו בחיל ויאברו וישובו ויתראו החוצה במקום הזה ובזה תמו הליבותי ביום ההוא — ממחרת היום ההוא שבתי לראות קרמוניות העיר בחברת ר' שמואל ואחוות מרעיו, ושמנו פנינו גם הפעם אל הר הזיתים, בדרך שעה מחוץ לעיר הראני הרב בנין גרול אשר לא ראיתי במוהו מעורי, עמרתי מחוץ לבית על יר

אחר החלונות העליונים ונשקף על פתח הבית אשר מתחתנו במעמקים, שערתי בנפש במה התמוטטה הארץ ההיא ער אשר הטביעה את מרומי הבנין הזה במעמקים האלה! הבנין הזה נקרא בפיהם בית הבנסת של ר׳ אליעזר בן עזריה לסבה לא ידעתי שחרה. אכלנו ארוחת קשואים ואשוב לביתי שמח וטוב לב, ובשובנו בקרנו עור את קברי דוד ושלמה, והוא בנין יפה מבחוץ אבל בפנימיותו אין בל דבר מצויין, ואחרי אשר לא מצאה ידי תת להשומר בסף די שאלתו לא נכנסתי לתובו. — ביום השלישי הלכתי לראות הרבר המפורסם בבל תפוצות ישראל, הוא בותל מערבי, זברון לימי קדם, שמה ראיתי תשעה טורי אבן אשר נשארו מחומת היסור, האבנים גדולים מאד, מקצתם ארובים שתים עשרה אמה ורחבם בקומת איש, ונם הקטנים מהם ארוכים שתי אמות ורחבים רביעית אמה, וכלם חצובים בשסחם על ארבע קצותם, ער בי חלק האמצעי בולט ויוצא, ואף המה אינם מחוברים זה לזה בסיר וברבק, ובבל זאת יתלכדו איש באחיו ער בי אין להבנים מחט ביניהם. אל מקום הקדוש הזה יתאספו היהודים בערבי שבתות לשפוך שיחם אל ה׳ בעד שלום אחיהם היושבים על אדמת נבר, ואת אנשי חסדם יזכירו בשם ויתפללו בערם ביחוד. לימין החומה הקדושה הזאת בית קטן, וסיפר לי האיש אשר נהל אותי בי העולה אל המעלה הגדולה אשר בבית הזה רואה ממנה את פנימיות הר הבית ואחר הבנינים הסמוכים לו, אפס בי לא ירהב את נפשו ללוותי אל הבית הזה מפני הבגדים אשר הוא לובש המעידים עליו בי מארץ פולין הוא, וגם מחסרון ידיעתו בלשון ערבי, על בן אזרתי עוז והלבתי לבדי אף מצאתי את המדרגה הנשקפה אל ידי חלון אל פנימיות החצר וחדרים רבים ראיתי במחצלאות תבן, אבל זולתם לא ראיתי בו בל דבר יקר החדרים האלה לא יפתחו ב״א לעתים מזומנות במו בחורש ראמראן ובדומה אבניהם מצאתי עור גדולים מהאבנים אשר ראיתי בראשונה. ירדתי מהמדרגות והנה נשים מצהלות לקראתי לשחר פני, בי הייתי ברודף זמה בעיניהן, הקיפו עלי יחד, ואך בעמל רב משכתי את רגלי מרשתן—אי שמים! על יד החומה הזאת מקום משבן עליון יגורו עתה חרפת מין הארם! איבה היתה לזונה קריה נאמנה! — הוספתי ללבת ער פתח הר הבית, והנה ישמעאלי אחד העיד בי לבל ארחיק ללכת הלאה פן יקראני אסון, שמעתי לעצתו, בי ידעתי את התנאים המוטלים על בל איש אירופא ההולך לבקר מקומות האלה והלבתי אחריו אל אחר החדרים ההולבים ונשקפים בפני הר הבית במקום אשר לא היה מעצור לפני לראות הבל באר היטב עור היום נראו בו שנים עשרה שערים, ארבו חמש מאות אמה ורחבו שלש מאות אמה באשר היה לפנים ועליו נטועים עצי קפריסין רבים הנראים ביחוד מפאת מערב. עמרתי משמים וציירתי על הגליון את בל המראה אשר אני רואה, להראות את תבנית הרברים לאוהבי אשר באירופא, אם ישיבני אלהי חסרי אליהם. — מחוץ לחומה הראוני את המקום אשר בו היה שער המים מלפנים ובו מקוה גדולה מאד, וארון יפה על ירה, ותבניתו שונה מתבנית הארונות האחרים, ובו נקבים רבים אשר נעשו בבוונה למען הוצא ממנו את המים בני לויתי אמרו בי בו היו רוחצים את המתים לפנים לטהרה, וקרובים לאמת דבריהם, אחרי אשר מקום הארון מוביח עליו בי לא במקרה בא שמה. — בערב שבת הלבתי לבית התפלה אשר לספרדים, ואלך מבית הבנסת לבית הבנסת אשר בלם קרובים זה לזה לפני ממשלת אברחים פחה לא היה להם במעט מקום לחסות בו מפני הגשמים, ואף לתקן מקומות מקולקלים באלה לא הותר להם ב״א אחרי השתדלות רבה. אולם עתה בניניהם מפוארים מבל בתי בנסיות אשר ראיתי מעודי, ובאחד מהם נמצא מקום עמוק מקודש בקדושה יתירה מקצתם אומרים בי הוא בית תפלת אליהו, ויש אומרים בי הקדושה המיוחסת למקום ההוא מיוסר ע״פ מאמר חז״ל מעולם לא זזה השבינה ממקום הזה בבית הבנסת אחר הראוני פך השמן על נחשת ישן מאד, אשר לא יויזו אותו ממקומו רק לעתים רחוקות לצורך גדול ולא ע״י ישראל גם עשו שמה מקור יפה אשר יריק מימיו בחג הסובות, בי המה שמחים בשמחת בית השואבה, ואין בית אשר לא נשמע בו תרועת שמחה בעת נסוך המים גם ראיתי באחד מהם את ארון הקרש הנעשה במצות ר׳ צבי הירש לעהרין יפה ונאוה בבל הוד והדר הלבתי אל מקום ישיבה קטנה אשר יתפללו בה בבל השנה ע״פ בוונת האר״י ז״ל, מחצות הלילה ער הצהרים יתפללו בה משלשים ער ארבעים איש, ומהצהרים ער הערב ילמדו ש״ם זהר ומדרש. לערב הלבתי לבית הבנסת של הרב ר׳ ישראל, ומצאתי את הקהל יורו לה׳ חסדו על המנפה אשר נעצרה זה ימים אחדים טרם באתי ירושלימה, היא המנפה אשר טרפה נפשות רבות מהעדה ותאבל את בספם, בי לא ניתן לחוליהם ביקום מיוחר בבית החולים הבללי, רק אחר אשר הרבו מחיר ומתן. שפרו לי החיים בירושלם כאשר עברו ימי הזעם, שבחתי את בל הראנות אשר אנחנו רואגים באירופא טרם תצלח בירינו לקנות לנו חיים לפי בבודנו, בי פה בירושלם אין ראנה ואין מטרה אחרת ב״א לשקור על פתחי התודה ועל קרמוניות בני ישראל, ולא יחסרו בה אנשי רוח, רעת וחבמי לב אשר ינעם מאד בחברתם. למחרת ביום השבת

שבה הערה לשפוך שיח תורתה לפני ה' ונקבו את את אנשי חסדם בשמות, בראשונה זכרו לטובה את ר' צבי הירש לעהרין ואת ר' עקיבא אחיו, ואחריהם את השריף (השר) הנכבד ר' משה מונטיפיורי ואת אשתו הנכירה, את ר' אשר שמשון ועור אחרים ואחר התפלה שבתי לביתי עור לא אכלתי פת שחרית, והנה כל הערה כאה לשחר פני והרב ר' ישראל בראשם, והוא איש אשר איננו מרבר ביום השבת כלתי אם בלה"ק, על כן היתה לי שיחתו לשעשוע ולתורה המנהג ביניהם לשלוח מנות להאורח הבא ואחרי אשר המנות הן לרוב בקבוק יין טוב, לכן היה יקבי מלא ביום ההוא, ולא קמנו מעל השלחן עד עת תפלת המנחה, ואחר התפלה נקראתי אל הרב ר' ישראל לסעורה שלישית, הרבינו לדרוש ברברי תורה, ואח"כ נתנו המסובים בזמירות קולם, ותארך עת נגינתם עד הערב

ה

חברון, ט"ו מנחם אב תקצ"ח

הדרך אשר בין ירושלם לחברון הוא בחזקת סכנה רבה, ואני הלכתי בו לברי אין איש עמרי, ובכל זאת ברוך ה' לא קרה לי כל דע ראיתי את קבר רחל במקום אשר הדרך הולך לבית לחם, והוא בנין מרובע ועליו גג ענול נאוה הקבר בתוכו נחפה בסיד לבן, ועליו רבבות אלפי שמות אנשים בכתב עברי. עזבתי את בית לחם לשמאלי, והלכתי בארח ישר חברונה אל המקום המהולל לפנים, אשר נר בו אברהם אבינו, ויהי מהלכי הראשון אל הרב המניר אשר היה בירי אליו מכתב מאת הרב ר' ישראל. ובעיר הזאת נתקבלתי בכבוד נרול ויתנו לי רירה נאה ומאכלים נבחרים הערה הזאת כולה יקרה במרותיה, כולם מכניסי אורחים ולא יעזבו את האורח להוציא אף קשיטה אחת מכיסו, וראשי הערה יתעסקו לפעמים איזה ימים עם האורח להקל טורח הדרך מעליו ולהנעים לו ישיבתו בקרבם ביום הראשון אשר באתי שמה לעת ערב בקרני איש ישיש ר' משה מייזל מווילנא, איש חכם ויורע רעת, אשר חכר איזה ספרים קטנים, הוא האיש אשר לחריצת שכלו נתכבר בימי עלומיו לראות את פני נאפוליון, וכמעט היתה הצלחתו קרובה לבוא והנה העיר ה' את רוחו ללכת ארצה ישראל, ונפשו התפעלה מאר מרברי אתו על ארות מליצי אשכנז, ארות שילער ולעסינג וביחור על רכר הערדר ביום השני הלכתי לראות קברי הקרושים, בראשונה ראיתי את קבר אבנר אשר הוא בתוך העיר בבית איש ערבי, ואף כי הזהיר אברהם פחה לבל יקחו כופר מאת הבאים שמה לשחר קרמוניות, בכל זאת רלתות הקבר נעולות, לא יכא שום איש יהורי אליו טרם יתן כסף מחיר זה. ירדנו מדרגה אחת מטה, וכאנו אל חדר רחב ירים אשר הקבר בקצהו, והוא בתבנית קבר רחל, אבל נבוה מעט ממנו, ונם הוא נחפה בשמות אורחים רבים מאר, משם הלכתי אל שרה קבורת בני ישראל ואתמה מאר עד אשר לא מצאתי שם תבנית כל קבר כ"א אבנים שלמות צבורים זה על זה, והמה לפי רברי האיש אשר הלך עמי אבני המצבות, ואף את שם המת לא יכתבו על המצבה לסבה לא ארע שחרה ראיתי שם מערה יפה וכה כוכין רבים, ובאחר מהם מנוחת עתניאל בן קנז, ועור מערה אחת בעלת כוכין אשר באה עליה הקבלה, כי בה קבר ישי אבי דור. אחר כך שמתי פני אל מערת המכפלה המהוללה, לפניה בית תפלה לישמעאלים נרול בקצה השרה ובמעלות רבות עולים אל פתחו, ועל המעלה הראשונה לשמאל הפתח הראשון הוא קבר הרמב"ן, כל איש אירופא לא יבוא אל בית התפלה הזה רק עד הפתח השני לכר נם אם ירבה מחיר, שם יש חור נרול ככף איש, וררך שם יצא חתול אשר השליכו בחוץ לעיר מרחוק בקבר רות (אם אינני שונה) עד כי לא שוא ישערו כי נרולה המערה ההיא מאר. היהודים ונם הישמעאלים אומרים כי יתראה אברהם לפעמים בחזיון להצילם בעת צרה והנני לערוך פה ספור אחר אשר שמעתי מפי אנשי אמת, אחר אשר הביאוני אל פתח אחר ובו חור ענול אשר תכנם ותצא בו יד ארם לרוחה, פתח המספר את פיו ואמר: זה שנים כבירים קרא השיך (שר העיר) את ראש הערה וירדוש ממנו כסף רב, ונם בקש כי יתנו לו במטבע ירועה אשר לא נמצאה אתם בשום פנים, כי אך תואנה בקש להשמיד את כל היהודים עורם בצרה וינון, והנה יד שלוחה להם ותושט להם את הכסף כמטבע אשר אמר השר, דרך החור ההוא וספורים כאלה יש בפיהם לאלפים ערת העיר הזאת קטנה אבל ישרים וטהורים, ואף כי מותר להם מטעם המלך לנור נם ברחובות אחרים, בכל זאת הם יושבים במקום נבדל, ואך מתי מספר ינורו בחוצות אחרות וכאשר לכר אברהם פחה את סוריא ביד חזקה, נתן את העיר הזאת לבני חילו לשלל, ויענו הערביים ערות שקר ביהורים לאמר, כי בירים הפקירו הישמעאלים אשר ברחו את אוצרותיהם, לשוא הצטרקו לפני הפחה והוכיחו לו כי כלם אנשי אירופא ורכר אין להם בעסקי המרינה ובמרירה אשר מרדו אזרחי הארץ בו, כי השיב תשובה נצחת לאמר, רכר יצא מפי ולא אוכל להשיבו, ולא יבצר מאנשי צבאי

את אשר יזמו לעשות, והיהודים המה דגילים במכות האלה, עד כי אחרי כל אלה, רק מעטים מהם חושבים לעזוב את הארץ הזאת גם אם יהיה לאל ידם לעזבה, ורובם יבחרו יותר לחרף נפשם לאלף סבנות בכל יום מעזוב את הארץ הקדושה פקיד העיר הלך לעת כזאת ירושלימה לתור ולרעת יד מי על העליונה אם יד אברהים פחה או יד הדרוזים רמורדים, ובדעתו היה לתת ידו בקושרים עם המורדים יושבי ירושלם אם ידם תקיפה, ואם באמת עלתה בידם, אז היה כליון חרוץ על ישראל, אבל אברהים פחה יורע את לבב אנשיו, והשמיע בירושלם את נצחונו מראשי החומות בתרועה רבה, עד כי נפל פחדו על התוגרמים ולא הרימו עור ראש — היום עשו כל בני העיר לכבודי משתה גדול בחדרי אשר אני שוכן אחרי אשר לשוא הפצירו בי לבוא אל בית אחד מהם, מעת אשר החלו ימי הרעש בצפת רבתה ערת חברון במספר מאתים נפש לעת תפלת המנחה הראוני מנורת כסף נאוה תלויה לפני ארון הקדש, קראתי את הדברים החרותים עליה, והנה היא נרבת ר' אשר שמשון מלונדון, איש נדיב ליושבי ארץ ישראל מעודו, וספרו לי אנשים יקרים בצפת כי עור עתה הוא תומך את יריהם אמנם על ארני שוא נוסדו מחשבות בני אירופא החושבים כי יושבי ירושלם, צפת וחברון ובל ארץ ישראל כלה, רפי ידים, עצלים ובטלנים מבלי שום מלאכה ורכוש המה, ורק לחיות חיי מנוחה הולכים שמה, לא בן הדבה, כי באמת רבים הביאו רכוש רב אתם, ורבים התפרנסו בארצם בשפע ובכבוד, אבל רוח האמונה נחם לארץ הקדושה, והיה לי למשל ר' מרדכי עושה פתוחי חותם היושב בירושלם, כי הוא היה לפנים מפתח ועושה מלאכת מחשבת בווילנא, וגם היום לפני חבמי חרשים באשבנז יובל להתיצב ולא יבוש, ובבל זאת עזב את כבודו ומקור מחייתו לאבול לחם עצבים בזיעת אף בירושלם, ועור זולתו נמצאו פה רבים חרשי אבן מהירים במלאכתם, אשר גם חבמת ארץ אשבנז וכתביה לא מוזרים להם, אבל אהבת הקדש חזקה עליהם ותוליבם לארץ ה', על בן אחי באירופא אל נא תמשבו יריבם מלתמוך את האנשים אשר משכו ידיהם מכל היקר והנחמד בעיני הארם בעבור כבוד ה' ונחלתו. הלכתי אחרי ימים אחדים אל המקום הנקרא חלחול אשר בו קברי הנביאים נתן וגר לא רחוק ממנו בנין יפה מאד בנוי מאבנים גדולים וארוכים ובאמצעו בור ענול ויפה, וקרוב אליו עור בית גדול כמוהו בנוי מאבנים קטנים מאבני בנין הראשון והבתים האלה נקראים אהלי אברהם ושרה דרך בניניהם כדרך הבנינים הגדולים אשר ראיתי במירון ובמקומות אחרים, ואשר יקראו להם הערביים בשם בניני העברים כליתי עתה את ספורי חברון ומחר אשוב לירושלם משם אלך ליפו עבו וביירוט, ואחר כן אלך לרמשק, ואספר לאברהים פחה את תלאות דרכי, כי השוררים אשר בזזו את צפת נפלו שבי בירו ונם פקידם נשבה איש לא נערה, וכל בסף הבזה הוא עתה בידו, והנני לנסות אולי תצלח לי לעשות רבר לטובת אחי העניים, אף כי לא השיב הפחה את הגזל אשר גזלו עבדיו זה ארבע שנים מיושבי צפת עד היום והיה זה שלום

תם.

ספור מסע מדי יום ביומו

למרת יהודית אשת השר משה מונטיפיורי

בנסיעתה עם אישה לארץ הקדושה בשנת תקצ"ט (1839)

מבוא

ספור מסע זה הוא ספר זכרונות מדי יום ביומו שכתבה הגבירה יהודית מונטיפיורי בנסעה לארץ ישראל עם אישה השר משה ונלוה אליהם דר לעוי

ותכתוב את מסעיהם בעברם מאנגליא דרך ארץ צרפת ואיטליא וארץ הקדושה, וכל הדברים אשר נקרו ויאתיון בדרכם ובחזירתם יציאתם מלונדון היתה ביום א' נוב' בימבר 1838 עד יום העשירי לאוגוסט שנת 1839 היא כתבה ספר זכרונותיה בשפת אנגליה בשני חלקים שהדפיסה מתחלה בעלום שמה, ונעתק לעברית ע"י „אחד

מאותבי שפת קדש" בשם „יהודית" (לונדון, 1877) ונדפס פה בקיצור מעט.

הגבירה יהודית היא בת חנכבד ר' יהושע לוי הכהן מאמשטרדם, וגולדה בלונדון בשנת תקט"ח (1784), והיתה מלומדת בתכמת השיר ויודעת לשונות הרבה. ותנשא להשר משה בשנת תקע"ג (1812), ואתותה תנה כבר היתה נשואה לתשר נתן בן חשר ר' מאיר רוטשילד מפפר"מ, הוא אבי המשפחה לבית רוטשילד, אחרי נשואיהם נתברכו הזוג מונטיפיורי מה' והצליחו במעשיהם בעושר וכבוד, וה' העיר את רוחם לעלות יחד לארץ הקדושה בשנת תקפ"ה (1825) וגם אז כתבה יהודית את כל מוצאיהם למסעם בשפת אנגלית ונדפס בלונדון בשנת 1836 ושתים עשרה שנה אחר כך עשו נסיעה שנית לאה"ק, ובכל מקום שהלכו חקרו ודרשו את שלום אחב"י ופקדו כל בתי כנסיות ובתי מדרשים עם אישה השר משה בנסעו לדמשק כדי לבטל את עלילת הדם שנתעוררה שם באשמת הכומרים ובשנת 1841 בא השר מונטיפיורי עם אשתו לפטרבורג ועמהם תכליך התכם אליעזר הלוי (דר. לעווי) ויתראה עם הקיסר ניקולי הראשון אשר קבל אותו בכבוד ורצון ויבטיחהו לתונן את היהודים ולהיטיב מצבם. — הגבירה יהודית נאספה אל עמה בערב ר"ת תרכ"ב (1 אוקטובר, 1862), והובאה לקברות בעיר רמסגייט באנגליא, ועל קברת בנין אהל יפה מאד מאבני גזית ומרוצף באבני שיש, ונעשה בתבנית קבורת רחל וסמוך לקברת בנה השר משה ביהכ"נ מפואר וישיבת לתלמידי תכמים, לזכרון אשתו הגברת יהודית השר משה עשה עוד כמה נסיעות לא"י בעצמו, ובפעם תאתרונה היה בן צ"א שנה ועמו נלוה מזכירו דר ר' אליעזר הלוי ר' משה מונפיורי חי יותר ממאה שנה ומת ברמסגייט י"ג תמוז תרמ"ה (25 יולי, 1885) ונקבר באהל אשתו ברמסגייט.

ספר המסעות הזה יש לו ערך נעלה. ראשית, כי נכתב על ידי אשה עבריה שהיתה מלומדת ויראת ה' ומדקדקת במצוות, ואהבתה לעמה ולא"י גדלה מאד, ולא נופלת במעשיה ומדותיה הטובות מאישה ושניהם כאחר חרפו נפשם לעבור ארצות רחוקות בזמן חירום ובעת ששלטה המגפה ולא חשו על מרתם וחייהם כדי להיטיב מצב אחיהם בארצות הקדם.

א

מהעת אשר הלכנו באחרונה לארץ מצרים ולארץ ישראל כבר עבר וחלף לו זמן רב ער עתה, ומאז ועד היום הזה נסינו להבין אותות עזרת ה' מקדש שחופפה עלינו לשמרנו ולהצליחנו כל היום סלה אחר אשר בטחנו בחסר האל, אשר תמיד ינענו לשום רק בו תקותנו ומחסנו, נשאנו את עינינו ומבטינו עור הפעם אל ארץ אבותינו אל מקום מנורתם, ואל הנחלה אשר רבו ההבטחות עליה.

ביום ה' נובימבר 1, 1838, אחרי אשר כלו כל ההכנות הדרושות לנו, החילונו להפרד מאוהבינו היקרים אשר ברבים היו עמנו. ויען אשר ברכתם היוצאת ממעמקי לבבם לברכנו להצליח בדרכנו פנע אל המית נפשנו, על כן ברנע זה אשר נפרדנו מהם עונג ויגון יחדיו נפנשו והתחוללו בלבנו, הואלנו לנוע מלונדון בשעה ב' אחר חצות היום בלוית ארמסטרונג משרתנו אשר שרת אותנו והלך לפנינו גם מלפנים ואשר בחכמתו ופעולותיו הטובות למעננו ער היום חזק ואמץ את לבבנו לחכות אל מעשי ידיו לטוב לנו גם בדרכנו זה.. והעלמה אשר נועדה לשרת אותנו עמדה הכן לקראת בואנו... יום ב' נובימבר 5 נסענו לדובר[1] הלכתי עם מונטיפיורי לביהכ"נ לתפלת הבקר ונתחנן אל האלהים אשר המחסה והחסד שגמל עלינו תמיר ער הנה בל יעזוב ואל יטוש מאתנו גם עתה בעת הדרושה למלאות מאויינו לבא בשלום לארץ הקדושה דרך איטליא. גמרנו ברעתנו לעבור את נחל צרפת על ידי אנית צרפת עסטאפעט, ואחרי אשר חתמהמהנו בדרכנו זה פחות משלש שעות הגענו אל חוף קאליים. עזבנו את קאליים למחר קודם חצות והגענו אל קאסל א) בשעה ששית אחר חצות היום, והלכנו אל מלון־אנגלי הנאוה והנקי. ויען כי היתה התחנה הראשונה במסענו זה מחוץ לגבול בריטניא על כן אמר מונטיפיורי שנבון בעיניו לצוות להביא יין שמפניא לשום כבור בזה לאוהבינו אשר אינם אתנו היום ולשתות לזכרון שלומם יום ו' נובימבר 9 יצאנו מקאסל ונסענו לעיר ליל[2] בבואנו העירה דרשו מאתנו מכתב תעודה[3]. בעיר הזאת יאיר עתה אור הנאז מוצאי שבת קדש נובמבר 10 פה ליל. הארון ב' בא ביום אתמול בערב לבקרנו והביא אתו מכתב עתי אשר כתוב בו דברים הראוים לשום לב עליהם. ובתוך החרשות האלה בא גם דבר זה אשר המלכה ממרינת אנגליא נשאת את ראש השר מונטיפיורי למעלת אציל ואבירי בריטניא[4] ביום א' נובימבר 11 עזבנו את ליל ונסענו לגהנט[5] (בלגיא), ולמחרתו באנו לעיר בריסל[6]. בעיר הזאת יש ביהב"נ והוא בנין נחמד מאד, והממשלה תתנרב מדי שנה בשנה חמש מאות פראנק אשר יוציאו על ברק הבית הזה הממשלה תעשה עורף ע"ז באשר תפקור מורה העם וחזנים אשר ישרתו בקרש ויש לבני העדה שם בית ספר ללמד את בני העניים לשון וספר ובל חבמה גם מחכמת הננינה לא יערדו מלשום עין לתתה בין

הלמורים הרדשות אשר ירדוש הרב הגדול האב"ד הוא בלשון אשכנז ובכל שבת ושבת לא נערדה הרדשה. ערך שמונים משפחות מבני ישראל נאחזו בבריסל, אפס יש ביניהם גם אלה הרחוקים מיראת ה' ומלהרבק בישנות או תורת אמם — יום ה' נו־ בימבר 15 עזבנו את בריסל בבקר ובשעה הששית בין הערבים קרבנו אל לידש[7] — יום ו' נובימבר 16 עזבנו את לידש ובאנו לעיר אי־לאשאפל[8] למחרתו בבקר. מטרות עוז ירדו אז, בבואנו לארץ פרוסיא לא ינעו אותנו השומרים הסובבים את הגבול יותר מבארצות אחרות כי אם בזה אשר אלצונו לפתוח את התבה אשר בגדי חמורות של אישי מונטיפיורי מונחים בה, וכאשר עברנו את הגדר הנעשה בידי חרוצים להפדיר את הארצות זו מזו, הרגשנו בנפשנו תמהון נפלא על החלוף וההשתנות אשר תענה בהכרת פני עם הארץ בבוא הנוסע לארץ אחרת, ועוד יותר מזה אשר ישתאה לב אנוש בשמעו את הקולות היוצאים מפי האנשים אשר לא נסח להאזין ער הנה גם מבטא שפתיהם כמו זר נחשבו לאוזני הגר הבא מארץ אחרת, ומה הוא הדבר או מי הוא האיש אשר הפריהם בכל אלה? אין רואה ואין יודע מאומה לבר זה אשר יורע הנוסע שעבר מארץ לארץ דרך גבול הנסתר מעיני בשר אשרי האנשים, אשרי אלה אשר יניעו לחיים אשר תחיה אמונה אחת בארץ ולשון ושפה אחת וגם לב אחד בכל הגוים הנפוצים בעולם. בעיר הזאת יאירו אור הגאז בלילות. במעשה ידי חרוצים נעשה זה רק במשך חדשים אחדים אשר תענה בם על חריצותם לראוג ראנת טובת העיר וגם על ההצלחה אשר שולחה במעשה יריהם. — שבת קדש נובימבר 17. מונטי־ פיורי הלך לביהכ"נ והתענג מאר לשמוע את הדרשה אשר דרש הרב אחר התפלה. הרב הזה הוא עול ימים, כעשרים ושמונה לימי חייו, ובכ"ו אמרותיו הטהורות ומדברותיו אשר רבר, רבר דבור על אפניו, הפיקו עונג גם לקחו את לכב השומעים הוא רבר בשפת נרמנית הערה הזאת מספרה לערך ארבעים משפחות, ויבנו בית הכנסת חרש ובעור שבועות אחרים תשלם המלאכה שלש אנשים מאציליי העם נשלחו אלינו לבקש שנגרב נרבת לבנו לעזור מערכת הגאז להבנין הזה. מונטיפיורי נעתר להם ויגרב מנורה נאה שרדך קניה יעלה אור הגאז — בקרנו את בתי המרחצאות ואחרים מהם היו יפים מאר, יען שהיו מרוצפים ברצפת אבני שיש ממראות שונות המרחצאות החמים אשר הרוב מהם המה אשר מימיהם מעורבים בנפרית יאמרו הרופאים והחולים על פי נסיונם אשר יעלו ארוכה מאר לאלה אשר מחלתם היא כאב עור הבשר מחלת העורקים ומחלת רפיון כח האברים — יום ב' נו־ בימבר 19 עזבנו את אי־לאשאפל ובאנו לקולון[9] ולמחרתו בבקר יררנו באנית קיטור לכת לקובלינץ ובאנו שם בשעה החמישית אחר הצהרים — יום ה' נובימבר 22 באנו למאינץ, וביום ו' נובימבר 23 באנו לשטראסבורג. לא רחוק מבית מלוננו מצאנו את בית הכנסת והוא בנין מהודר מאר והרבה נרות האירו בתוכו והערה אשר נוערו בו רבים היו היום ומהם גם נשים ובמקהלה ישירו את התפלה והתחנה, והנערים אשר במקהלה הזאת מלובשים בנרי שרד של קוריסטים[10] הרב והש"ץ מהערה הזאת נפקרו ע"פ הממשלה וגם שברם יקבלו מאוצר הממשלה, וזה רק שתי שנים אשר בלו לבנות את בית הכנסת הזה, והוא קנין עולמים לבני הערה הזאת. ביום השבת נקרא אישי מונטיפיורי אל הספר התורה גם התגרב כגרבת לכו בעת הזאת אולם לפי הבנת לבי התקצרו פה התפלות, אולי מפני התקונים החרשים אשר ישלטו לרוח הזמן הזה. — יום א' נובימבר 25 עזבנו את שטראסבורג ובאנו אל העיר קאלמאר ונלון שמה ביום ב' נו־ בימבר 26 עזבנו את המקום הזה ובאנו לעיר ליל על נהר רובם ובאנו ביום ו' עש"ק נובימבר 20 לעיר ליאנס[11], ומשם באנית קיטור על נהר ראהני ובאנו לעיר אביניון[12] ביום ה' רציבמבר 6 אחר החקירה והדרישה אם יש פה יחורים, נורענו אשר גם ביום השבת לא יאספו לבית הבנסת בלתי אם יקראו לסבה ותכלית אשר יקרה לפעמים וגם במועדים מיוחרים. בעל הבית של בית המלון גם הוא איש יהורי אבל אין שם בשר כשר בלתי הדרוש לו אם רוצים האורחים לאבול בביתו רק בשר שנשחט כרת ונעשה כשר. — ביום א' רציבמבר 9 עזבנו את אביניון ובאנו אל העיר עי[13] ומשם לעיר מרשיליא[14]. ביום ב' רצמבר 17 עזבנו את מרשיליא ללכת לעיר טולון[15] וישבנו שם עד יום ב' רציבמבר 24, ומשם לפריום[16] וביום ג' ריצמבר 25 יום חג הולרת ישו הנוצרי היינו בעיר ניצא[17]. בתוך מצבות העיר ראינו מצבת אבן שיש אשר הוקמה לכבוד המלך ועל יסורה חקקו אותיות עבריות, ועליה פטורי צעצועים מלאכת חרש אבן בכל אחת מפנותיה ומסובבה בגרר ברזל ואחינו בני ישראל שבעיר הזאת נרצו אותה למזכרת אהבת מלכם. ומונסיפיורי אישי באהבתו לבני עמו שמח על הרבר הזה שמחה גדולה למחרתו שם מונטיפיורי את פניו לפקור את נוה ציר אשכנז ולהראותו את מכתבי התעורה אשר לו. ויקבלהו הציר בכבוד וישמח לראות פני אישי כראות פני אלהים ובכל העת אשר ישבנו בניצא הראה האיש הזה ואשתו הכבורה והחכמה לנו אותות כבור ויקר ויאבו להפיק רצון מאתנו ואולם הצרותי מאר לשמוע מהם אשר

אחינו היהודים הגרים בעיד הזאת מובדלים כדתם עפ"י דתי המדינה מאחיהם הנוצרים, ולפעמים ימצאום צרות רבות משכניהם אשר יביטו עליהם בעין רעה אנה ד', עד מתי? עד אנה ינאצונו שבנינו הרעים, ועד אנה יבליג הנכור על החלש? — אך זאת תנחמני כי חבמת לב אחינו הנאמנים לה' והמסוגלים לכל מלאכת מחשבת תרומם קרנם בבבור להושיבם עם נדיבים, וגם מבין אשפתות ירימו דאש ולא יוסיפו עוד משנאיהם ומנדיהם לענותם — יום ו' עש"ק דיצמבר 28 בתבתי אגרת אל אחותי חנה לבית רוטשילד, אמנם היום רד ומפני הבנת שבת קודש לא מסרתיה אל הבי־דואר מונטיפיורי אישי הלך בלילה לבייהב"נ ומצא שם קהל גדול מאחינו למחרתו ביום שבת קודש השבמנו בשעה השמינית בבקר למען לבת לבייהב"נ אף מצאנו לתנחומת לבנו בל דבר על מבונו הבנין הוא נפלא מאד והתפלות נאמרו בלב נשבר ונפש נענה לה' ולעבודתו, גם מצאנו ראינו שם איש ברבריא מלובש מלבוש תוגרמה נקרא לקריאת התורה והאדון א', אשר גם הוא היה בבייהב"נ אמר לנו, שהאיש הזה נעלה מאד בחבמה, בתבונה ובדעת וספריו אשר חבר טובים בעיניו מספרי שקספיר האנגלי ובולטיר הצרפתי הנשים מפה לא תבואנה לבייהב"נ בלתי בחגים ובמועדים — חבם העיר בא לפקדנו ויתאונן באזנינו על צרת אחינו שבעיר הזאת, ויאבה לעזוב את המקום כי יחם לבבו על צרת אחיו החבם הזה מלא דעת וחבמה ובנו הוא בלשן גדול ברומית ואיטלקית — יום ב' דיצמבר 31 נסענו מניצא ללבת לעיר סט רימי[18], ולפני צאתי שמתי עיני עוד הפעם על העיר ותענוגותיה, ואולם אמת חפצתי מנעורי ולא אבחר גם עתה, כי בכל יפעת העיר וגנותיה אם נשקול בפלס נגד רשעת יושביה, מה המה אלה? ואיך אשמח על היופי בידעי בין אבירי לב שונאי ישראל אני יושב אחת היא אשר גרסה נפשי לתאוה מעודי מקום אשר צדקה וחסד ילינו בה ואחינו בני ישורון באחים נחשבו — הן אלה משוש דרבי ועד אנוע לא אסור מאלה — וברוך ה' כי באנו לסט' רימי בשלום, והיא עיר גדולה וישנה וכל מסחרה היא בפרי הארץ אשר ברבם ה'

הערות:

א) עיר קטנה בצרפת במחוז נורד עשרים מילין לדרום דונקירק

[1] Dover [2] Lille. [3] Passport [4] Knighthood [5] Ghent [6] Brussels [7] Liege [8] Aix-la Chapelle. [9] Cologne [10] Choristers. [11] Lyons. [12] Avignon. [13] Aix [14] Marseilles [15] Toulon [16] Prejus [17] Nice [18] St Remy.

ב

יום ג' יאנואר 1, שנת 1839 מסט' רימי אל פינאלי[1] (איטליא) שנה חלפה ושנה חדשה הנה באה מי יתן ויצו ה' את ברכתו לשנה הבאה, באשר סבך עלינו באהבתו וברבנו בשנה שעברה, ומבל צרה ומקרה ופגע ישמרנו סלה ומי יתן ונשמור ארחות חיים וצדקה וחסד למען לא נבוש ולא נבלם מבקש חסדי ה' עלינו אנא ה'! בל דרושתנו יהיו אך לבקר את מעשינו ולאחוז במאזני דרבינו ולשקול את בל תהלוכותינו בפלס התורה והמצוה למען מצוא חן בעיניך ה' ובעיני בריותיך — למחרת היום נסענו אל ניונא[2] ועברנו דרך נבונה מול הררי אלפ[3], כי במקום הזה נבנו נדרות בצדי הדרבים — מוצאי שבת קודש יאנואר 5 פה גינוא מצאתי היום את לבי נאמן לעשות את מצות חז"ל „הוי עז בנמר וגבור בארי לעשות רצון אביך שבשמים". ובמלחמת תנופה נלחמתי עם יצרי ואוכל לו, ואלך עם אישי מונטיפיורי אל בית הבנסת, למדות רוח יצרי הרע אשר השיאני לבלתי לבת מרחק דב בזה ממלוננו אל בייהב"נ ומונטיפיורי לא מצאתי בבייהב"נ בעזדת נשים בי אם ארבע זה דרבו מעודו לבוא אל בית הבנסת לפני עת התפלה נשים, אבל בעזדת הגברים היתה קהלה גדולה מאנשים מכובדים ציר ברבריא ממורוקא ושמו מ' היה בבייהב"נ הבנין הזה נתיסד זה מאה ושמונה עשרה שנה ע"י אחד מאחינו ושמו מינדים מספר יושבי עיד גינוא יעלה למאת אלף ואך כשבעים משפחות מהם מבני ישראל המה עברנו איזו ערים וביום ו' יאנואר 11 באנו אל עיד קאראראַ[4], ולמחרתו ביום השבת אחר התפלה ואחרי אשר סערנו את לבבנו ונתענג על בבוד השבת, והנה איש זקן רופק על הדלת ושני בני אחיו עמו הזקן הזה הביא אתו מבתב בבתיבת יד חותני ז"ל, בי שניהם עשו מסחרים רבים באבני שיש שונים, ואך למותר הוא להגיד במה גדלה שמחת אישי מחמד נפשי בראותו מבתב אביו הישר אשר בבר הלך לעולמים זה ימים רבים ועתה מעשה ידיו לפנינו בהודם והדרם, בי גם הבתב גם הלשון יעידו ויגידו על חבמת לב הבותב ועל צדקתו ונקיון בפיו במשא ומתן ומה נעים היה לראות בי גם שיני העת לא אבלו את הסנולה הזאת ולא נמחק אף אות אחת מדבריו הנעימים, ומי יתן ויהיה בבה לעולמים. — יום א' יאנואר 13 יצאנו מקאראַרא ונסענו לעיד ליוורנו[5], ומונטיפיורי השתטח על קבר אביו ביום שמת בו, הוא היום הזה וילך לבייהב"נ להתפלל ברוב עם

בשבעים או שמונים אלף נפש נמצאים בליוורנו ובמו שמונת אלפים מהם מבני עמנו הם, יוסיף ה' עליהם אלף פעמים ויצליחו וירבו עד עולם לפני צאתנו מן העיר פקרנו את ביהכ"נ הישנה אשר נבנה זה שתי מאות וחמשים שנה משם באנו למאסא, וביום ו' עש"ק יאנואר 18 נסענו לפלורינץ[6], ונסור אל מלון שניידר, אך איננו עור בארץ החיים גם בחדרי המלון לא מצאנו מנוחה מפני הקור החזק, אך תודות לה' שהננו בחיים ושלום רבים הולכים בעת לרומא לחוג שם את חג ההלולים — מקום נוער לרודפי תענוגי בשר — מוצאי שבת יאנואר 19 פה פלורינץ הקור הולך וחזק ובכל זאת הלך מונטיפיורי אל בית הכנסת בבקר ואנכי לא מצאתי את נפשי נבונה ללכת אתו ולעזוב את חדרי ביום המחרת הוקל הקור מעט, והתעוררנו על זה, ועור הוספנו לשמוח על הבשורה הטובה אשר שמענו מאחר מאזרחי העיר שנמצאו בין שלשת אלפים מאחב"י רבים אשר נדלו והצליחו מאד, ובאחד השועים יש להם מרכבות בכור ועושר ונכסים ואולם הצדותי מאר לשמוע ממנו כי רק דרכי המסחר וחכמת הדפואה פתוחות לפניהם, וזולת אלה חלילה לו ליהודי לנגוע, ומי לא יאנח בשברון מתנים על שמועה כזאת אולם תקותי חזקה כי ה' אלהי ישראל אשר לו תברע גם ברבי צוררי עמנו הנרבאים שהוא יפזר את ענני חשך אשר עלו על שמי המדינה, והבטחון בצור ישעינו ינדע גם בדיחי הבדול אשר בוננו מנדינו בהבליהם וברוך ה' אשר המקנה והקנין פתוח לפניהם וכו יעשו חיל, וכבר קנו מאת נשיא הארץ את מסחר הטאבאקו וראו טוב בעמלם. אכנם בן הוא, אשר לב נשיא הארץ טוב לאחינו יושבי ארצו, וגם במסחר הטבאקו גלה את מצפוני נפשו, אבל גם המלך או הנשיא לא יובל להוליד גוי פעם אחת ואקוה כי בא יבא הזמן ולא יאוחר, אשר גם שמי הארץ הזאת יטהרו בעצם השמים — מוש"ק יאנואר 28 פה פלורינץ מטרות עוז ירדו בבקר מעננ חשך, על כן נעצר מונטיפיורי מלבת אל ביהכ"נ עד מנחת הערב תמול בערב פקדנו את ביהכ"נ האיטליאני ונתפלל שם ברב עם אשר באו לשפוך שיחם ברגש קודש וגם היום בעת תפלת הערב היינו במקהלות אלפי ישראל ארון הקודש העשוי מנחשת קלל ימשוך אליו את עין דמבין במלאכת מחשבת עלינו על עלית הבית לבקר את הבנין הנפלא הזה, ואולם זה דרכם לסנור את דלתי ביהכ"נ בשעה השלישית, על כן חשנו לצאת משם ולא התמהמהנו ביום הזה — יום ו' פברואר 1 פה פלורינץ התמהמהנו פה שבוע אחת יותר ממה שערבנו בלבנו את חניתנו במסענו זה, אך אקוה כי בבואנו לרומא נמצא אגרות אשר תנחמנה את נפשנו שמתי עיני על מ"ע „העת" הבריטאני, והצרותי מאד לראות אשר ערמונד גאלדסמיד גוע ויאסף אל עמיו בצדקו ינוח על משבבו בשלום זה שנית בדרבנו זה אשר שמענו שמועות רעות באלה אשר הבאיבו את נפשנו, כי נחתף מאתנו שושני חמד בעתותי האביב מימי חייהם ומתוך עושר ובבור אבן זאת תנחמנו אשר שם בשמי מעלה יתלוננו בצר שדי ושם לא יעננו העננים אף בבף איש, תחת אשר פה בארץ הנשמה שתחת השמש אין איש אשר ילין בבבודו וישליטו אלהים לאבול ולהתענג מעשרו בלי פנע ואסון ה' אמר ומי יפידנו? ומי יתן ויהיה לבבנו חזק לעמור הבן לבל תמער דגלנו בעת שינסה ה' אותנו ויבחן את נפשנו אם צדופות הנה לעבודתו — למחר ביום השבת נלויתי אל אישי מונטיפיורי בבקר ללכת לביהכ"נ, ומצאתי שם במה משפחות מילידי אשבנז אשר אבו להרבות דברם אתי ואולם זה דרבי מעורי לתת מעצור ללשוני מדבר דברי הפץ בבית אלהים — יום א' פברואר 3 עזבנו את פלורינץ בשעה הששית בבקר נבונים ללבת לרומא וברוך ה' אלהינו בי אחרי בל יגיעותינו בדרך באנו בטח אל רומא ביום ר' פברואר 6 מונטיפיורי הלך אל שער היהודים (גיטו) ואל ביהכ"נ, אך הדרך רחוקה ממלוננו, ע"כ לא הלכתי עמו פרנסי העיר בבדו אותו בבל לבבם, ובערב שבת פקדו אותנו במלוננו וצר לנו מאד לראות את צרות נפש עמנו, שבעיר הזאת שלשת אלפים וחמש מאות נפש סנורים בשערי הניטו, ומטוב הארץ לא יובלו לאבול את חלקם, בי עם עליזי מקנה וקנין ובבל בתי מלאבת מחשבת לא יבואו וארבע פעמים בשנה יקראו שתי מאות מהם לשמוע את דרשת במריהם להפוך את לבבם לאמונתם, אך ת"ל לא נמצא ולא נשמע ביניהם זמורת זר האפיפיור ליאו השנים עשר שדר מהם החפשיות לפתוח חניות מחוץ לשערי הניטו האפיפיוד המושל עתה התיר מעט את מאסרם ויניחום ליסר בתי מסחר בקרב היבלי העיר, ומי יתן והיו שריו ועבדיו אוהבי ישראל במוהו או אז יפתחו לאחינו האומללים שערי ישועה. — יום ג' פברואר 12 פה רומא פקדנו היום את בית השר יעקב דוטשילד לברבו לפני צאתנו מעיר הזאת ביום מחר בעזרת ה', ושבנו אל משבנותינו ועלינו אל הקארזא לראות את מרוצת הסוסים ולהביט על הנרות הרבים אשר העלו ובבו אחרי בן ושבו והעלו וכל זה נעשה בשחוק ולצון ודברי חשק והוללות ונתמהמה שם עד אחד שעה השמינית בלילה, בי אז נפרדו העם איש איש לביתו ובזה בלו בשנה זו את חג ההילולים ורבים מהגאיונים בערי איטליא מחבים בל השנה בבליון עינים על

החג הזה — יום א׳ פברואר 13 עזבנו את רומא ואת שאון העלוזים בימי חגם, והיינו על ררכנו לנאפ־ לים ס ות״ל באנו לבטח שמה, ונסור אל בית מלון בחררי עונג אשר בחר בערנו השר יעקב רוטשילר.— יום ר׳ פברואר 27 פה נאפלים תענית אסתר. זכרון היום הזה יעלה על לבבי את מות אבי ז״ל אשר מת בו, אך מרוע אתאנח ואבכה על מותו? אחרי כי תקותי חזקה מאר כי בגן ערן הוא יושב עתה, מקום אשר העוני וכל פגעיו לא יבואו בו. ויתענג רק על מראות אלהים. יום ב׳ מארץ 18. לא מצאנו בנאפלים אניה החולבת למאלטא כאשר חפצנו בתחלה ורעתנו עתה חזקה לשוב לרומא ביום ר׳ משבוע זה. מוש״ק מארץ 23. מונטיפיורי אישי חלך אל ביהכ״נ וראה שם את ררי לעווי, השב עתה מארץ הקרושה ממצרים ומארץ יון, וביום נ׳ מארץ 26 חביא אתו מכתבים אשר יורו לנו הררך בבואנו אל ארץ הקרם. — יום ו׳ מארץ 29 פה רומא. קבלנו מכתבים מנאפלים מאת השר רוטשילר ומאת עמילי נאלרשמיר מפלורינץ, והמכתבים האלה הפחירו את לבבנו מאר. כי אוהבינו יאמרו בהמכתבים האלה שברור הוא בשמש אשר תחל בקרוב מלחמה בין תונרמה ומצרים, ויתארו לפנינו את האסון חמרחף לנגרנו אם נחזיק בדעתנו ללכת אל הארץ הקרושה לכן נתנו אוהבינו הרבים עצתם לנו לשוב מררכנו. ואך למותר הוא להניר כי רבריהם הנאמנים ירדו אל חררי לבבנו. אמנם מי יוכל לעמור נגר התשוקה העזה אשר כבר נשרשה בלבבנו לפקור את שלום אחינו בארץ ישראל.

ערב פסח היום ועשינו הכנות על ליל חג המצות, אך הצרותי מאר בזכרי שבארצנו ישבתי בליל הסרר בין קרובי ואוהבי אשר לקחו חלקם והתערבו בשמחתי, ופה ברומא נשב ברר לברנו. הלכנו אל ביהב״נ ונכבר את ה׳ במלבושנו החרשים לכבור החג, ונשוב אל ביתנו והנרנו ההגרה ואין איש אתנו, ויצר לנו הרבר מאר על אשר התרחקנו מאוהבינו למחרת היום בבקר הלכנו לביהכ״נ אשר נשאתי תפלה בליל העבר והבית היה מלא ביראי אלהים אשר שפכו את נפשם ברגש קורש בהתפללם לה׳ ונשוב עור לראות ששה בתי כנסיות אחרים, ובל יקר ראתה עיני, פעמוני זהב וכתרים על שני ספרי תורה עתיקים, וכאלה וכאלה אשר השתוממנו לראות טהרת לב אחינו בני עמנו בהתנרבם בכל לבבם לה׳ ולתורתו ררי לעווי אכל אתנו בצהרים, גם את ההגרה בליל שני הגיר אתנו, ויואל לבאר לנו ספורי יציאת מצרים כיר ה׳ הטובה עליו — יום א׳ מארץ 31 באנו להתפלל בביהכ״נ והפרנסים יצאו לפנינו בבואנו אל חקורש, והמון עם רחקו איש את אחיו בחררם לקראתנו גם מטעם הממשלה הוצבו אנשי צבא בחצר ביהב״נ ובפנימו למען בבר אותנו בבואנו ויגביהו את כלי נשקם לנו לאות כבור ויקר אחרי התפלה פקדנו עור ארבעה בתי כנסיות ואף שמה מצאנו ראינו כלים יקרים ומהוררים אשר לא עלתה על לבנו מעולם למצוא בתוך ביהכ״נ הנרבאים פה מתגרת יר הפתאים. ואחר חצות היום הקשבנו לאמרי פי אחד המטיפים בעם בלשון איטלקית צחה, ודבריו העריפו במטר על לב שומעיו. — מוש״ק אפריל 6 פה רומא הלכתי עם אישי אל בית הכנסת ונשי נרולי עמנו קבלוני בכבור. כסא כבור מרוקם בתכלת וזהב הכינו לי. גם את קירות ביהכ״נ הררו ביריעות תולעת שני ומעמוני זהב וכסף, ועל כל אלו תלו פרחים שונים וישימו בפרחים מגינים. אחרי כלות התפלה הובילוני אל בית הכנסת האנשים ויבקשוני לשבת על כסא החכם שבעיר הזאת. הן אמנם כל אלה היה למורת רוחי, ומי פתי יחפוץ בכל אלה? אולם לא אביתי למרות רוחם ולהפר את מאוויי נפשם, ואשב על הכסא. הרנה והתפלה מצאו חן בעיני, יען שלא חלו בהן ימי המתחרשים אשר רבו כארבה ברור הזה. ואחרי כל אלה נסינו את אזנינו להקשיב אמרות צרופות חוצבות להבות אש קורש אשר נאמרו במקהלות מאחר התלמירים שבהתלמור תורה. הררשה היתה בלשון איטלקית התלמיר הזה למר חכמת הרפואה ויגרל מאר בחכמה זו, אבל אמונתו תסך לפניו למצוא מהלכים מחוץ להניטו בשבתנו בבית הכנסת אחר נשתוממנו לראות שם אוסף רברים עתיקים יקרים מאר, ונשמח במו כי נראה שלא יעזב ה׳ את עמו — יום א׳ אפריל 7, שלחנו מצות לאוהבינו היקרים וכסנולה יקרה יחשבו הנוצרים מנה זאת המצות פה עבות הנה ובכל זאת הן קלות ימי החג עברו עלינו בשמחה וששון ולא שויתי ורוממתי ככה בלילה הראשון מחג הזה — יום ב׳ אפריל 8 רומא הלכנו אל שער היהורים ונתתי מתנת ירי לבית למור חרשת אבן ועץ אשר יסרו אחינו הנאמנים לה׳ ולתורתו, וגם האפיפיור נאות בזה מונטיפיורי פתח את ירו הנריבה וישלח מנות לכל בתי כנסיות ולחכמים ולסופרים ומשרתי הקהלה — יום ר׳ אפריל 10, רומא. פרנסי הקהלה עם חכמיה באו לביתנו ויושיטו לנו מכתב תורה על נרבתנו ומונטיפיורי השיב ברכה אל חיקם ויאמר כי לא פללנו לנחול כבור ויקר בזה במלא חפנים מקהל רומא. גם ברך אותם שיואל ה׳ להוציאם ממסגרותם ויקבלו מטוב הארץ כאחיהם אשר באנגליא וצרפת, ויקוה כי חשך ואפלה המכסים שמי רומא יפוזרו ולא תשכון על אהלי היהורים עננה עור. — שחקתי היום כאשר הביא לי השר מ׳ מתנה מטאטא מבפת תמרים

אשר ברכו האפיפיור גם זרק עליו מיין נסכם, וגם מאטאו בו את מזכחם, ואנכי לא אדע מה אעשה עמו?

הערות:

[1] Finale nell' Emilia. [2] Genoa. [3] Alps. [4] Carrara [5] Leghorn [6] Florence [7] Times. [8] Naples

ג

יום ו' אפריל 12 בשעה השמינית עזבנו את רומא ונלך למסעיו בלוית ד' לעווי, אשר זה מקרוב שב מארצות הקדם ומירושלם וסביבותיה, ונקוה כי על ידי נסיונותיו יקל לנו מסעינו במדינה ההיא נסענו במרכבה עד סיוויטא וועקיא[1], וביום א' אפריל 14 ירדנו בספינה ההולכת ממרשיליא דרך פה למאלטא, ואמרנו לתת אמונת אומן לגלי הים עוד הפעם או ביותר לגבוה על כל גבוה הוא ה' אלהים אשר לו הים והיבשה. והיינו נכונים בשעה הראשונה אחר חצות רבים מאוהבינו ברכונו, והמלחים פרשו נם ונלך למסענו במים עזים. התפללנו תפלת הים מחלת הים בברה עלי, אך ד' לעווי חזקני ואמצני והתחיל ללמד אותי שפת ערבית ויבטיחני כי בבואי לסוריא לא אבוש לדבר בלשון עם הארץ ביום ד' אפריל 17 הגענו ת"ל לחוף מאלטא. ביום ו' אפריל 19 הלכנו לביהכ"נ לתפלת ערבית ומצאנו שם הרבה מאחינו בני מודוקא, בסא יקר הוכא לביהכ"נ בעבורי והתענגתי ביום המנוח בברכת ה' עלינו, כה לחי. — במוש"ק אפריל 20 פה מאלטא הלכנו אל ביהכ"נ ברחוב דיאלי והוא בית נאה ונקי מאר ואף כי רק בשש משפחות מבני עמנו נמצאות במאלטא בכ"ו מצאנו בביהכ"נ י"ד אנשים, כי נספחו למספרם אורחים ומבניהם אשר הגיעו לשנת בר מצוה בעזרת נשים הייתי אני לבדי ואין אשה אחרת עמדי שרים רבים ומנשי האצילים פקדו אותנו בשעה השביעית בערב הוצא לנו בסא סידאן ועלינו אל היכל המושל בבואנו אל הבית מצאנו אנשי צבא ופקידיהם מחבים את בואנו והם הביאונו אל החדר אשר שם ישבו נגידי האי למען העמידונו לפני המושל אשר קבלנו בענות חן וכלב שמח המשתה נעשה ביד המושל והשלחן שלחן מלכים לא חסר בלילה הזה מאומה נגיר האניות אשר בברני לישב על השלחן וישב לימיני בטחני שעשה בכל בחו וחפץ נפשו להביאני בטח אל חוף יפו. — יום א' 21 אפריל, מאלטא. אחרי אשר השלמתי את חקי בספר תהלים ואחרי למדי לשון ערבי, בדרכי בבקר בטרם צאתי לשוח, בקרתי איזה הובלות המפוארים, ובאחד מהם ראיתי תמונת משה רבינו ושני הלוחות בידיו עשויה מנחושת קלל בטוב טעם ודעת מונטיפיורי אישי יקוה לבוא בשערי ירושלם לפני חג השבועות, אבל מי יודע מה יולד יום? כי מה' מצעדי נכר בוננו — יום כ' אפריל 22 למודי לשון ערב ינזלו במעט את עתותי לפני הצהרים וגם את לשון עבר לא אעזוב, ואתענג על ביאורי דר' לעווי ועל מדברותיו בתורה וחכמה. שרתי לי' פקדנו והבטחנו לה לבוא למשתה אשר תעשה היא ואישה האדמיראל ביום הבא — יום ג' אפריל 30, מאלטא. אחת מאניות הממשלה ושמה „מאנארא" באה אל החוף מאי קורפו, ותעזוב את מאלטא ביום ו' הבא ללכת לאלבסנדריא ובקשתי את השר האדמיראל יאהן לואיז שלא ימנענו מלהלוך בה לאלבסנדריא ואולי אח"כ ליפו והאדמיראל נרצה לבקשתנו ויבשר למונטיפיורי שבבר פנה חדרים למעננו ברוך ה' — יום ד' מאי 1 מאלטא. שמועות מבהילות שמענו היום על דבר המגפה שבירושלם עיה"ק תוב"כ, ושכבר נסגרו שעריה. אך כאשר באנו לבית הבקרת לשאול את פי פ' ואת אשתו השבים עתה מירושלם, קבלונו בכבוד והגידו לנו אשר לא בצעקתה בן היא, הן אמנם שערי העיר סוגרו אבל המחלה לא הכבידה אכפה על יושבי העיר ובתוך דבריהם ספרו לנו מהעוני והלחץ אשר ילחצו הטורקים את אחינו ב"י, וגם חרפת רעב יסבלו ער כי כשל כח הסבל מאד. אחרי כל דבריהם רצה מונטיפיורי כי אנכי אשאר פה במאלטא והוא לבדו יסע לערי ארץ ישראל לחלצם מצריהם ועינים לפי בחו, ובשמעי את דבריו עלו על לבי דברי רות ואומר, „אל תפגע בי לעזבך לשוב מאחריך כי אל אשר תלך אלך ובאשר תלין אלין" — יום כ' ה' מאי 2, מאלטא הואלנו ללכת אל ביהכ"נ להתפלל לה' שיצליחנו במסענו על הים, ופקדנו אח"כ את בית אוהבינו לברכם בצאתנו, והאדון פ' ואשתו אבו להורות אותנו באר היטב על הגליון את כל הדרכים אשר סבבו המה בלבתם לערי סוריא וא"י לפני צאתנו מפה קבלנו מכתבים מאחותי חנה רוטשילד ומאת האדון מ', ושמחתי בעל כל הון עליהם, כי בשורות טובות בשרוני על רבר אוהבינו היקרים לנו ומתנה יותר טובה מזו לא יכולתי לקבל בעת ההיא ונחש אנחש במכתבים האלה כי אך טוב וחסד ירדפונו בכל המסע אשר קוינו עליו מאז ששמנו את זברון ירושלם על ראש שמחתנו — היינו נכונים ליום מויר צאת האניה ומשרתינו הלכו אחרינו ורב החובל הובילנו אל מבחרי החדרים, אך הרגשתי כי נוע תנוע האניה וראשי בבדה עלי, על כן מהרתי

לעלות על המכסה ואחר שם עד שעה הרביעית מוש"ק מאי 4 על האניה „באנארא". מסבת תחלואי הים לא עזבתי את ערשי כל היום הזה, ומונטיפיורי שכב על הכסא לברו בחדר האורחים דר' לעווי נגעה בו מחלת הים ולא יבול לפתוח פיהו וגם את עפעפי עיניו אמתי שובבת באבן רומם על ערשה וארמסטרונג לברו נשאר לשרתנו וימצא מפלט לו מכל תחלואי המים העזים כל משרתי האניה ישרתוני באות נפשם ובאותות אהבת אמת, ולא יחסר לנו כל טוב, כי חמשה מיני יין יקוב רב החובל אשר נוכל לבקש ממנו בכל עת שנחפוץ מי יתן והרוח הסוער לנגרנו יתהפך מאחורינו האניה תמהר ללכת שמונה מדות הים בכל יום — יום א' מאי 5 הרוח פנה מאחרינו ובזה מצאנו מנוח מונטיפיורי יקראני „ארמיראל" בלשון חבה, נוסף על הכבור אשר קראני „גיניראל" ביבשה ובשם התואר הזה אמץ את בחי לעלות על המכסה בשעה התשיעית בבקר, ובכל זאת תנעל נפשי לנגוע בכל אוכל נפש ובכל משקה, אך לעת הצהרים אכלתי את העוף שהבאתי באמתחתי ואכלתי לתאות נפשי השמש בער היום כתנור אש והמלחים פרשו בגר תבלת ממעל לראשנו למחסה יונים ושאר צפרים עפו היום ממעל להאניה, ואיזה מהם אשר תפשו המלחים הבטיחו לי לשלחן חפשי יום ב' מאי 6 מטרות עוז שופכו על האניה והוכרחנו לדרת החררה שמה נקבצו שנים מאצילי אנגליא הנוסעים לירושלם, ואיש מצרי אשר ראהו דר' לעווי בטיבים, מפות ארץ סוריא ומצרים נפרשו על השלחן למען דעת דרכיהן ועריהן וכאשר נרברו יחר המצרי ודר' לעווי בלשון ערבית גם אני התערבתי להוציא מפי דברים אחרים בלשון ההיא, והם השתוממו וישמחו ע"ז מאר

הערות:

[1] Civita Vicchia.

ד

[אלכסנדריא — צידון] יום ד' מאי 8 פה אלכסנדריא עור הפעם והנה דרכו רגלינו על אדמת מצרים ומה נאמר ואיך נצטדק לפני ה' אלהינו על כל אשר גמלנו עד הנה, ואנחנו מחשים מתת תורה לו? אך כמה לך נפשי בוראי ויוצרי! נתבשרנו בעור לילה כי באנו בטח אל היבשה, ובשעה השביעית קמנו ונלבש את בגדינו לעלות על המכסה להשקיף על פני ארמת מצרים וראיתי את עמוד פומפיי ומחט קליאופטרא נצבים נגרי בהורם כמו שראיתים לפני שתים עשרה שנה, אבל איך תשתוחח ותשתפך נפשי בקרבי בשמעי על שלשה מאהבי שאינם עוד פה בארץ החיים, והמות האכזרי לא רחם גם על הערינות! ואולם האם לא נבטח באלהי השמים, כי החליפן להתענג על מעונות טובים מאלה אשר שכנו פה בפחד ומגור מסביב? פקירי העיר באו לבקרנו במשפט הבקורת אותנו ואת בריאתנו, ורב החובל אבה להושיט להם את מכתב התעודה אשר לו, וימאנו האנשים לקחת בירינם ויקחו במלקחים — שמענו חרשות מהמנפה שבסביבות ירושלם ויפו, וגם ארות המלחמה שמענו בשורות רעות והחרירו את לבבנו. — יום ה' מאי 9 קמנו בשעה החמישית בבקר למען הכן לשוב אל האניה „מאנארא" בשעה התשיעית בטרם צאתנו השקפתי על פני הים וראיתי הרבה אניות מלחמה אשר תעמודנה הכן לקרב עברנו על אניות תרנים ההולכות לאט לאט, וברכנו את ה' אשר נתן לנו מנוחה בלילה הזה — מוש"ק מאי 11 ביירוט. באשמורת הבקר נראתה ארץ סוריא לעינינו, ובשעה השביעית בבקר נחה האניה בחוף ביירוט עלינו על הספינה ומראה נחמד ונפלא נגלה לנו: ראשי פסגות הלבנון כסויי שלג הוריקו לבן נגהם על סלע החוף הירוק, וקרני השמש הבוערה שפכו אור נגוהות על פני כל המרחב, והעיר צדון נשאה ראשה מרחוק באור בקר לא עבות והנה הגיעה אנית הבקרת, והראנו את תעורת הבריאות שלנו ולא קבלו אותם היום במלקחים כי אם בארון עץ וכן נשאו אותן לפני הפקירים ושר האניה הלך גם הוא אחריהם אנחנו התמהמהנו על מכסה האניה להשקיף על פני הכבר, רוכסי הרים עוטפים ירק דשא ועל עושי פרי למינו משמחים בהור צבעיהם לב ועין מעבר מזה, וארזי אל בפניהם הזועפים וירקרק שחור מראיהם מעבר מזה — שמועות שונות ומכחישות זו את זו הבהילונו פה נשמע לאמר כי המלחמה עורה בעצם עוזה, ושם מתנחמים כי כבר שב השלום על תלו יש אומרים כי המנפה כבר נעצרה, ויש אשר יראיבו את נפשנו לאמר כי עורנה עושה שמות בארץ אולם כבר למדנו לדעת כי אלהים מחסנו ובחסרו עלינו עזרה בצרות נמצא מאד, ועל כן עליו נשליך את יהבנו והוא יצילנו מכל רע. לעת ערב עזבנו את האניה „מאנארא", וע"י שר האניה ועמו כששה איש נקרבנו אל היבשה באניה קטנה. בלכתנו אל מקום מלוננו ראינו כי לא הוסיפו על השמועה בדבר מעמר העיר כי הוא רע ומורא מאר הבתים הם כבתי חמר ומראיהם כסוכת נוצרים, גם הדרך אשר עברנו בה מלאה חתחתים ועיי מפלה מה מאר תדאב נפשנו לראות את בני

הארם בוזים חסדי ה׳, הן הארץ הזאת היא ארץ ברוכה שבעת רצון, והארם אשר נתנה לו לעברה ולשמרה מושך את ידו ממנה מסכלות ורפיון ידים עצי זית וכל תבואת השדה הרורשים עבורה רבה במקומות אחרים ובכל זאת יאכלו העוברים וישבעו ויותירו עור מהם, ופה המרינה נותנים פריהם בשפע רב במעט עבורה והם נרפים גם מזאת והארמה תשם ואברהים פחה איננו משים לבו לחיי העם ואינו מבצר את חופי הנהרות לבל יעלו המים ויסחפו בשטפם את הארץ ויושביה, כי אם ישים את עינו ולבו אל הבצע, ואהבת כסף וזהב טוב לו מתקנות ארצו להציל יושביה מאסון ומפחד העתיד — פקידי היועץ הבריטני ובידיהם מקלות מפוארים מצופים בכסף הוליכונו אל המקום הזה, וכאשר באנו אל שער גן מלוננו קרמה בני משפחה ערבית פנינו ויובילונו אל החדרים אשר נועדו לנו — יום א׳ מאי 12. שריקות הזבובים לא הניחו לי לישן בלילה ובקומי ממשבבי היו פני מלאים חבורות, אך העצה המובחרת היא לבלי עשות דבר ולבלתי נגוע כהן פתחנו דלתי החלון וראינו כל המרחב הכישתרץ לפנינו ועינינו שבעה עונג. פה הים שוקט ובוטח ומראהו כראי השמים, ושם ירימו ראשיהם דוים נבנונים ולרגליהם בתי משכנות, בתי תפלה ובתי מקלט גם בגן בית מלוננו מצאנו כל עץ פרי נחמד למראה, עצי תמר זית ותפוחי זהב השוחט אברהם עשה מטעמים שונים למאכלנו בבקר ולפי הנראה הוא חרוץ במלאכתו — יום ב׳ מאי 13 ביירוט. שכרנו סוסים וחמרים (מנהיגים) למסענו, ואמרנו לסור מקודם אל בית הכנסת בבואנו שמה מצאנו קהל גדול אנשים ונשים מחכים עלינו הורינו לה׳ כי הביאנו הלום לשפוך שיחנו לפניו בתוך קהל ועדה ולשמוע מעל הכמה את זכר שמי לטובה ולברכה, כי התפללה הערה בשלומנו כי יצליח ה׳ דרכנו אשר אנחנו הולכים עליה ויביאנו לשלום למחוז חפצנו וימלא לנו מאויי לבנו פחד המלחמה ואימת המנפה החרידו את לבבינו, גם מאימת השודדים אשר רבה בארץ הקשבנו רב קשב מאנשים נאמנים, אך אנחנו כבר נמרנו אומר ללכת לדרכנו ויעבור עלינו מה — ביום ג׳ מאי 14 בין הערבים שמנו לדרך פעמינו ורכבנו על סוסים ומשרתנו ואמתי רכבו על פרדים, והמשא אשר אתנו העמסנו על חמורים, כולנו שבעה עשר איש אחר אשר עברנו דרך כבול ומלא אבני נגף באנו אל ככר נחמד מלא עצי תותים ושושני בר בכל מיני צבעונים בעמדנו שם לנוח הציעו מצעות על הארץ, ומן המלון (חאן) אשר על יד הדרך הביאו לנו ברב כבוד, כנהוג בארצות הקדם, את כל אשר שאלנו. נשאנו את עינינו מסביב לנו וראינו כמה כפרים, גם מצאנו בדרך הזה אנשים אשר התענו עם דר לעווי בעת נפלו ביד הדרוזים ואשר בחברתם בא מצפת לעכו. את פיהם שאלנו על מעמד הארץ וישיבו לנו דברים טובים למנוחת נפשנו, ונקום ונברך את ה׳ אשר לא עזב חסדו מעמנו, ודר׳ לעתי זכר את כל התלאה אשר מצאתהו מתנרת יד הדרוזים במסעו הראשון, וישפוך לבו בתפלה ובתורות לה׳ המציל אותו מכל רע כחצי שעה אחר בא השמש באנו אל קהאלדי׳. הכוכבים נראו ביפה זהרם והירח יקר הולך בינותם ולנגה יפעתם האיר גם הים לעבר ימיננו. ונואל לתקוע אהלנו במקום הזה ללין הלילה שמה קראנו את מזמורי תהלים אשר הסכננו מאז ונתפלל תפלת הערב ונשכב לישן אך לא מצאנו מנוחה שלמה מפני נחרת הסוסים, זמירות הערביאים ועקיצת הזבובים והפרעושים — יום ד׳ מאי 15, צירון קמנו היום שעה שלמה לפני עלות השחר למען הכן למסע מחננו, וער אשר עמסו החמורים שתינו קאפי ונאחז דרכנו, ואיש הצבא ופקידנו אחוזי חרב וקני רובה הלכו לפנינו, וגם אנכי שתי ערי נשקי עלי וסוסי הריח מלחמה, וזאת היא הפעם הראשונה אשר אתערב עם לוחמים, אך קוה קויתי לה׳ כי לא יפנע בי ארם ויצילנו משלוח את ידי אל הנשק בדרך קראנו בקול מזמורי תהלים ותפלת השחר, ומאר ערבה לנו שמחתנו להעיר בקול תפלתנו את הרממה הרובצת על פני הככר השקט והפרוע הפרחים והעשבים השונים אשר כסו את פני הסלעים והנאיות נתנו ריחם ריח כל בושם ויעוררו את לבבנו על חסדי הבורא הנפלא באנו אל אחר מבתי מלון הנקרא בפי הערביאים „חאן־אל־פוסט" ונפנוש חמש או שש נשים והן נשי אנשי הצבא הנצבים פה במשמרתם הלכנו דרך כפרים נחמדים ויפים, והרוח הצח בעלותו מן הים הקר את חום היום ומסענו ערב עלינו בלכתנו ראינו אשה אחת יושבת בדרך ולפניה כלים מלאים תותים וכרי לחם נקראים „בלע די היעף" ונשאלה את פיה התאבה לתת לנו מן התותים? ותמהר האשה ותתן לנו את אשר שאלנו, אבל מאנה לקחת מאומה מידינו בערם יושבי הארץ נותנים מתנת חסר כזאת לכפרת חטא ועון או למנוחת נפש קרוב ומורע ונקראת בפיהם „אל־אהב". ארץ המחוז הזה כנראה היא ארץ פוריה, יהי נא שלום בגבולה! וזכרתי את הברכה הנעימה אשר ברך יעקב את בנו: „זבולון לחוף ימים ישכון והוא לחוף אניות וירכתו על צירון" בשעה השניה באנו אל צירון קהל גדול מאחינו באו לקראתנו והביאונו אל קבר זבולון ירדנו מעל סוסינו ובאנו אל הבנין הקדוש הזה והתפללנו על קבר בן יעקב אבינו לא ידעתי

אבנה את ההרגשות אשר התעוררו בלבבי אז כל מקום שם קבר יעורר רגשות יראת הכבוד בנו אולם העתיקה הקרושה החופפת על הקבר הזה, הזכרונות הקשורות בזכרון שם ואבות האיש אשר עצמותיו מצאו מנוח פה, והרעיון כי גם היום הפקדנו רוחנו ועתותינו ביד ה' לברו, הן המה מלאו לבבינו ברגשות נעלות וחרדת קרש לקחנו את ברכת הפרידה מאחינו בתקוה לראותם עוד הפעם בשובנו מירושלם הערבי שומר הפתח שמח מאד על הבקשיש (מתנת כסף) אשר נתן לו מונטיפיורי. ונסן ונלך דרך נני פרי עץ הרר אשר העלו נצה ונני תאנים אשר חנטו פגיהן, וננש אל נהר דמור ועברנו אותו דרך נשר אכנים תלול ונבא אל כפר אל־כרוך ונלון שם, ואנשינו ובלינו תחת פקודת סעיר־ערין עברו לפנינו לקאסמיא ובכקר אחר אשר שתינו מעט קאפי עלינו על סוסינו ונשים לדרך פעמינו, וחאסן איש הצבא עבר לפנינו לנחותנו הדרך ובמשך שלש שעות הנענו לקאסמיא בלי עמל וטורח ושם מצאנו את כל האורחה, הכלים ורכושנו. וסעיר ערין פרש אהל בערנו, וסערנו את לבנו ונצא לדרך. עברנו את בורג אל־הווא, וירדנו במורד הר נדול ותלול אל הבקעה „עמק נילון" הנחמד והנעים והנענו מניאדי [2], הוא המקום אשר אמרנו לנוח בו הלילה ונורה לה' חסרו כי טוב אך מונטיפיורי היה עיף וינע מעמל הדרך וכחו עזבו

הערות:

[1] Khaldi. [2] Megiada.

ה

[צפת] יום ו' מאי 17 פה צפת חפצנו לבא לצפת בעוד היום נדול, על כן השכמנו בראש האשמורה לצאת לדרכנו, ומונטיפיורי חנר שארית כחו ויאץ בנו, כי חפץ מאד לחוש את חנ השבועות על כל פנים באחת מערי ארץ הקרושה אם לא יעלה בידינו לעמוד בשערי ירושלם נסענו והנענו לבקעה הנקראת נאח־וואדי־ניש ועמדנו לנוח מעט על שפת מעין נובע מים טובים בין צורי סלע ועצי תמר אשר היו למסתר עלינו מחום השמש, ויפרשו המטפחות ויערכו שלחן לפנינו עד שאנחנו במסבי השלחן מתענגים על המרק ועוף כנף אשר הבין אברהם השוחט בערנו, והנה שני אנשים נכברים באו ויקרבו לפנינו ויאמרו כי הם צידים מצפת וכידם מכתב מחרב הנאון ר' אברהם רוב ושאר נכברי העיר המברכים את באנו לשלום אל העיר הזאת. האנשים האלה הלכו כל הלילה לצקת לפנינו רגש שמחתם ולמסור את מכתב הרב לידינו, אף בבדוני בשני נאדות יין אשר טעמנוהו ומצאנוהו טוב מאד. בעצם העת ההיא בא איש ערבי רגלי שלוח אלינו מטבריא ובידו מכתב מאת הרב ר' ישראל בבקשה לסור אל ביתו, הרב הזה אומר במכתבו כי לולא חליו היה בא בעצמו לקבל פנינו. כתבנו תשובות על המכתבים שקבלנו ונלך לדרכנו דרך צורי סלעים הרים ובקעות עמדנו שתי שעות מצפת, שני אנשים מקהל הספרדים באו לקראתנו ובידם מכתב ערוך אלינו קבלנו אותו והשבנו עליו בראוי והנה ערה נדולה זקנים ונערים עשירים ואביונים קרבו אלינו בקול המון חונג פוזזים מריעים מוחאים כף ובמצלתים להשמיע קול, לבבוד נדול כזה לא קויני ולא עלה על לבנו — מה רחב ושמח לבנו למחזה ההר הנושא על ראשו את העיר צפת! אך כאשר העפלנו לעלות במעלות ההר בן נמעטה שמחתנו, כי חמרת נפשי מונטיפיורי עזבו כחו מעלות בהר, ונפשנו קצה בעמל הדרך. לרגעים נשאנו עינינו על מעמד השמש וראינו כי עוד לא רד היום והשמש לא נטתה לערוב ותהי זאת לנו למשיבת נפש כל האנשים אשר ארחו בחברתנו בדרך הלכו לפנינו עורכים במערבה, כמחנה שלמה, ואנחנו הולכים וקרבים אל העיר וגנות ובתים נראו לעינינו, ועליהם אנשים, נשים וטף שומרים עת בואנו, והנה תרועת קול קנה רובה נשמע באזנינו לשחר שלומנו, וגם אנחנו צוינו להאנשים ההולכים עמנו להשיבם שלום בתרועת קול נשקם, ובהיותם בלם אוחזים קני רובה בשמחה להרעים בקול זה אחר זה, הרב חנאון ר' אברהם רוב ועמו אחוזת חכמים יצאו גם המה לקבל פנינו ולברכנו, ורבים מהחכמים האלה אשר ירעו והכירו את ההר' לעווי מלפנים כתרוהו והרבו לברכו ולשחר שלומו כל העם מקצה נקהלו ועמדו על יד שער העיר השוממה והחרבה, כי נחרבה בולה ברעש הארץ בכל זאת היו האומללים האלה כנראה בלם שמחים ומלאי ניל ותקוה טובה. באנו העירה וסרנו אל הבית אשר הבינו לנו, ואף כי נשי הבית היו מכוסות בצעיפיהן בב"ז נראה מבער לצמתיהן אשר היופי חלק להם מנותיו כמלא חפנים — מוש"ק מאי 18 צפת הורות לה' ערבה מנוחת הליל על יקידי מונטיפיורי ורוח לו מעט, אך עוד לא מצא און לקום ממשכבו ביום ההוא כי עור חש באבריו, וכנראה בא לו הכאב בכפר אל־כרוך בשכבו לישן תחת כפת השמים הבית אשר התארחנו בו היה בנין חרש ונאוה יותר הרבה מאשר קוינו למצוא בעיר האומללה הזאת אשר מטו ושחו יושביה ממשא המסים וירדו פלאים ברעש אשר שם בתים רבים לעי מפלה על יושביהם ורכוש רב עלה בתוהו השממון ולתקופת השנה באו הדרוזים

בחמת עברות לבצור עוללות ויבוזו את שארית המחיה הנשארת לפליטה מן הרעש, ויבו את השרורים מבות אבזריות אשר לא ירפאו מהן כל ימי חייהם אבל האומללים האלה נשאו וסבלו את כל התלאה אשר מצאתם ברוח אמיץ מרבה להביל שמחים בחלקם בי זבו לחונן עפר ארץ הקרושה ומשתעשעים בתקוה טובה לעתיר לבא. האנשים האלה מקבלים עוד מאחיהם בשאר הארצות ועוסקים כל ימיהם בתורה ועבורה, אולם מאשר מספרם הולך ורב ומעייני עזרם הולבים ודלים, חשב מונטיפיורי בלבו ליעץ להם ללמד מלאבה את בני הנעורים אשר אינם מובשרים לעבורת הקודש. גם עבורת האדמה היתה טובה לפניהם אם היו בטוחים בי עמל יריהם יהיה שמור בירם ולא היתה חתת השודרים עליהם — נתבקשנו לבא לחנובת בית הבנסת חרש בערב יום הזה ליל התקדש חג השבועות, ומונטיפיורי יקירי בקשני ללכת שמה, ומה גם בי אלמנת הרב המנוח אב"ד נדבה לבה להקדיש ספר תורה, ספר ישן ויקר מאד. לעת חנובת הבית שמחתי באומרים לי לבוא בית ה', והנברת מ ארחה לחברה אתי בית הבנסת האיר באור יקרות ומפואר במקלעות ציצים ופרחים בערי הבינו בסא לנבח ארון הקודש. אחרי התפלה פנה כל הקהל אל המקום אשר שם עמדה המתנדבה, והרב ר' אברהם דוב נשא את ספר התורה בירו תחת חופה לבנה ואחריו המון חונג. משוררים מרקדים תוקעי בף וקוראים מזמורי תהלים אבוקת דונג נתנו בירי ויובילוני תחת החופה אחרי הרב הנכבד נושא הספר, וכל הקהל צפופים אחרינו משוררים, מרקדים ומוחאי בף מה שמתתי ונהדרתי למראה השמחה הקדושה הזאת! חדרת שמחה ופחד החרידתני ואירא פן אבשל עם אבוקת הדונג שבירי ואצית אש בחופה או אטיף דונג על בגדי המשי הלבנים אשר לבש הרב הנכבד ר' אברהם דוב. התהלובה הזאת הלבה וסבבה את בית מלוננו לבבד את מונטיפיורי ולשמח את לבבו והוא יושב ממול החלון, בי הזהירו הרופאים את הקהל לבל יקרבו אליו, בי ידעו שהוא חולה שם עמדנו רנעי מספד, ונשוב אל בית הבנסת בתרועת שמחה ונתנו את הספר אל ארון הקודש בהודות ותפלה וקול זמרה ומחאת בפים פזוז ורקוד בכתחלה. נפלאות נפלאתי לראות את העם הזה שופך שיח שמחתו וינונו ברנשות קודש ובל צקון לחשו וזמרותיו אך לפני אלהינו לבדו השמחה הזאת נאה לה שם „שמחת התורה" והופיעה יפעת קודש בתוך משואות השממון

יום א' מאי 19 פה צפת הודות לה' מונטיפיורי שב לאיתנו ויבא לבקר בבית הבנסת לספרדים, והוא בנין יפה אשר בנוהו אחרי הרעש. הבית נשען בביפות אך הוא ריק ובל ערי אין בו, גם מושבות העץ אינם מצוירים. צפרים רבות נראות בספון הבית אשר יזבירני דברי המשורר הקדוש „גם צפור מצאה בית ודרור קן לה אשר שתה אפרחיה את מזבחותיך ה' צבאות מלבי ואלהי". לפנינו פנו את המקום הראשון והחבם מזרחי לקח מושבו על ידנו. בבית הבנסת הזה לא ראיתי מקומות לנשים, אך בביהב"נ שהייתי אתמול שבבה עשויה להבריל בין האנשים והנשים. את מונטיפיורי בבדו בהנבהה ואנבי נתבברתי לעטר את הספר — אחרי פת שחרית הלבנו לשוח בנן הזיתים אשר היה סמוך לבית מלוננו ומשרתינו חאסאן וסעיר ערין הלבו עמנו במשפטם ובידיהם מקלותיהם עם בפתורי הבסף בשובנו הביתה באו ראשי הקהלות לבקרנו, והמושל מהעיר עבד־אל־חאלים שלח לאמר, בי אם יהיה לרצון לנו יבוא לשחר שלומנו, וברגע בא גם הוא והשופט ועוד מנבברי התונרמים. המה ישבו איש איש במקומו על הריוואן על הארץ ואנחנו קבלנו פניהם בבל מנהני הבבוד הנהונים בארצות המזרח. עשן עתר הטבאקו מלא את הבית גם קאפי הגישו לאיש ואיש בבל בבוד ויקר בין בה ובה נדברנו יחד ויטיבו דברים רבים חרשים ונצורים על מעמד הארץ ותבונותיה, ובבור המושל אמר בי קרא במה ספרים בקורות ישראל, והוסיף לאמר, בי יודע הוא להוקיר ערך בואנו לצפת ולארץ ישראל, ותקותו בי באשר מלטה אסתר המלבה את עמה מרדת שחת בי תושע ימין עזרתנו את אחינו בני ישראל האומללים הנושאים חרפת צרה וינון בימים האלה בארץ הזאת אנחנו הודינו לו על תהלתו זאת, ואמרנו מי יתן והיה לאל ידינו ומצאנו און לעשות לאחינו את התשועה הנדולה הזאת גם מוסטאפה מחמד בא לבקרנו, והוא תונרמי איש נדול ונבבר מאד אשר הראה עוז אהבתו ליהודים ביום זעם ורעש והשליך נפשו מנגד להציל בבל אשר מצא ופזר להם במעט את בל רבושו ויצא בחרב להלחם עם הדרוזים בהתנפלם על היהודים בל פה מלא תהלתו ובל לב יתאונן בי קצרה ידו להשיב לו תודה במפעלו, אך נפש ברבה לא תיחל לתודה וברבה, וגמול מעשיה ברנשותיה, ושבר מצוה — מצוה — יום ד' מאי 22 צפת. ביום הזה מאז הבקר נקבצו ובאו אלינו בל העניים והאביונים שואלי עזרה, זקנים עם נערים, אנשים ונשים, ולבנו נשבר בקרבנו לראות את העוני והמחסור בשבט עברתם ההמון היה הולך וגדול ער בי העמדנו משמר על הפתחים לבל ידחקו איש את אחיו, וצוינו להרביץ במים את קרקע הבית להקיר את החום ולטהר את האויר גם שני נאמנים משתי הקהלות

באו לבקש עזרה בער אנשים ירועים להם. מי יתן והיה ה' עם המחשבה הטובה אשר אישי היקר חושב לעשות פה ולהוציאה לאור ותושע יד העניים האלה להחיות נפשם בעמלם ולא ישאו עור עיניהם אל העזר המעט מיד אחיהם בארצות אחרות, כי כולם רוצים במלאכה וכולם חרוצים ומובשרים ואינם חסרים כ"א עצה טובה ומורה דרך להגיע למחוז חפצם אחרי העבורה הנעימה והקשה הזאת ישבנו על הסוסים ונרבב אל אחר המקומות היקרים בקרבת צפת, הוא המקום הנקרא „בית המרדש של שם ועבר", ובפי הערביאים „מקום האבל" על פי המסורה כי שם בא יעקב להתאבל על יוסף בנו המקום הזה היה קרוש בעיני הערביאים עד מאד ולא נתנו עד היום לקרוב אליו כ"א לבן בריתם, כן אמר לנו השיך (זקן) אשר בירו המפתח, אף הוסיף לאמר, שמעתי את יקר ערבכם ורום מעלתכם על כן חשתי היום לבוא למשמעתכם השיך הובילנו ברבריו ובבואנו לרגל ההר האירו פניו ויאמר „הרא אל מטראק" (פה המקום) נכנסנו לבנין רחב ירים הרומה יותר למעון החיים מאשר לבית קברי מתים שמה ראינו כמה קברים חדשים וכתובה ארובה בלשון ערבית חרותה על אחד מהם אחרי התבוננות מצאו בה שם עלי אבל לא יכלו למצוא זמן מותו כי נטבעה האבן בארץ ורד' לעווי שם עיניו על שתי מצבות ולא עלה בידו למצוא את פרט השנה, ובראש המצבות המלות האלה: „הראשון והנצחי" הקברים ההם חצובים בקיר סלע ורד' לעווי אמר, כי הם רומים אל קברי הסנהדרין שראה בירושלם. שמה ראינו כמה חדרים ערובים ושמורים וחשבנו שהם מעונות לבני אדם, ורד' לעווי נכנס בחריץ צר החצוב בסלע, וירא חדר רחב וריק, והשיך קרא: נשו והביטו, נשו והביטו! כי במקום הזה התאבל ובכה יעקב על בנו בצאתנו נתן לנו מנהלנו שחיץ עץ לזכרון המקום הקרוש הזה עור לא רד היום ונאמר לרבוב אל קבר ר' כרוספראי ומנהלנו הנהיג אותנו דרך הר תלול וגבוה מאד כאחר מרוכסי הר ההר משם ראינו את הירדן וכל הכבר מסביב מחזה נעים ונפלא מאד בבואנו לרדת מן ההר אל העמק מצאנו משעל צר ועקלקל מאד וחשבנו כי יותר טוב לעבור ברגל מלבטוח בסוסים הגענו אל העמק בשלום, אך ער אשר עלינו וירדנו בא השמש ולא יכולנו לבוא אל הקבר אשר חפצנו — יום ה' 23 מאי צפת בשעה התשיעית כבר עמרו הסוסים ערוכים ומוכנים על יד הפתח, ואנחנו עלינו עליהם ללכת לריר עמק, ששה אנשים מאנשי העיר הזאת רכבו עמנו ללותינו ואחר מהם רכב על סוס ערבי יפה מאד אצילי העיר הזאת מצוינים בידיעתם לרכוב היטב והפליאו לרכוב במעלות ומוררות ההרים על צורי מכשול ואבני נגף מבלי חת גם משרתינו רכבו עמנו. מתחלה עברנו דרך משעול צר מלא אבנים בעברי פי פחת ואירא מאד, אך מעט מעט יצאנו למרחב בין שוכות עצים רעננים מפיקי ריח בושם ותחי נפשנו. ומונטיפיורי רכב על סוסו כאחד הרכבים. עלינו על ראש ההר וראינו ים כנרת, עלינו עור מעט והנה הירדן לפנינו אז עלינו על רובסי הר שניר והר חרמון היה לשמאלנו. חרדת קרש אחזתנו למראה המערות והקברים אשר נראו לעינינו, מעונות חבמים ומנוחות צדיקים מימי קדם והנה בנו של הרב ר' ישראל עולה בסוסו על ההר לקבל פנינו ונרע כי אביו הרב מחכה על בואנו אף בברנו להכנים את בנו בבריתו של אברהם אבינו באנו אל בית הרב ר' ישראל, ובני ביתו, צאצאיו וצאצאי צאצאיו שלשה דורות יצאו לקראתנו לברכנו בקול ברכת שלום הנהוגה בארצות הקדם הנשים והטף נשקו לירי טרם ארד מעל סוסי וימולו את הילד ורנשות נפשות נדיבות מלאו מקום המגרנות והמערנים, אם הבית שמחה בשמחת ניל ילדיה ורעותיה אשר כתרוה, והיא מלובשת בגדים יקרים ומקושטת בערי ערים אף כי קירות הבית ענו ריש יושביו בפניהם. כל בני הבית ברבו אותנו ברכת אהבה ורצון וישלחונו בתפלותיהם אנשים אחדים מהקרואים הלבו עמנו והמה יעצונו לסור אל מעין ברק המהולל במיכיו הטובים אך מפני הדרך הרחוקה והיום רב לבוא לא יבולנו למלאות שאלתם ונשוב העירה — יום ו' מאי 24 צפת אכלנו להמנו בבקר והאנשים אשר שאלו עזר הובאו לקבל איש איש את מנתו ותהי המנה טהאלר שפאני (ספרד) אחד לכל נפש איש ואשה, וחצי טהאלר לילדים פחותים מבני שלש עשרה שנים והנאמנים מהקהלות הספרדים והאשכנזים כתבו שמות האנשים בספר ויתנו תעורות לכל הנכתבים בספר מונטיפיורי ורד' לעווי ישבו על שלחן מיוחר ורד' לעווי קבל את התעורות ורבר עם האנשים ומונטיפיורי חלק את הכסף מידו כשמחתנו לעשות הסר לחרשיו כן ראבה נפשנו מני עוני האניונים המרודים האלה מרבית הילדים היו יפים ונעימים הנשים מבנות מרום הארץ רכות וענוגות והאנשים חרוצים ומהירי עבורה ומי יתן והיתה בירם איזו מלאכה שמורה ובטוחה! כלינו מלאכת היום הזה ונלך להתפלל לביהב"נ החרש. — מוש"ק מאי 25, צפת. שמועות לא טובות השביתו את מנוחתנו ביום הזה. כי הקטב ישור בירושלם עיה"ק ואיש נכבר בא אתמול מטבריא אמר שקבל מכתב מירושלים המוריע כי מתו שם במגפה שלשת אנשים ופחר המלחמה על היושבים הרברים האלה נתני יגון ועצב בלבנו

כי מי יודע אם נזכה לעלות בשערי העיר הקדושה בבקר התפללנו בבית הכנסת של האשכנזים אחרי סעודת הבקר יצאנו לשוח מעט על ההר הסמוך והכיאו לנו מטפחות להציע תחת עץ זית לשבת בצלו. וכמעט שאפנו את הרוח הצח ונתענג על הדר המחזה, והנה שני דרוזים רוכבי סוסים עברו לפנינו ועד מהרה ירדו מעל הסוסים ובברכת שלום (סאלאאם) נקרבו אלינו והשיבונו שלומם בשפה רפה, אך המה ישבו בסביבותינו ויחלו לדבר עם פקידנו, ודר לעווי אשר זכרון מעשי הדרוזים בשנה העברה עור חי בקרבו אמר כי טוב לשוב הביתה. אחרי חצות היום הלכנו לביהכ"נ הספרדים לשמוע דרשת הרב, ונתבונן על בנין הבית הזה כי לא נשלם עור. את תפלת הערב התפללנו בביהכ"נ של האשכנזים, ואמרנו להודיע כי האלמנות והיתומים אשר נקבו בשמות לפנינו ולא קבלו עור נדבתם יבואו ביום המחרת בבקר אלינו. במרם שכבנו לישן נסינו את העומדים על המשמר לראות אם שומרים את משמרתם באמונה, גם הכינונו את כני הרוכה והצנגנום אצלנו מפחד הדרוזים — יום א', מאי 26, צפת. הודות לה' הלילה חלף עבר בפנוחה והשקט ולא קראנו אסון. וכל היום הזה ירינו היו מלאות עבודה לחלק מנות לאין נבון לו. — למחרתו ביום ב' בשעה השביעית הלכנו להתפלל תפלת השחר בביהכ"נ של הגאון ר' אברהם דוב, ושם קהל גדול מחכמי העיר. אותי בברו לעטר את ספר התורה, וכל האנשים אשר עלו לקרוא בתורה ברכו אותנו והתפללו כשלומנו אחר התפלה ברכנו ברכת הפרידה והרב קרא אותנו לאכול אתו בבקר שם נאספו כמה וכמה אנשים ושאלו ובקשו עזרה ומונטיפיורי נתן מתנה ללומדי תורה בבית המדרש ומנה יפה להתחלק בין החכמים. גם עשינו התחלה לכתיבת ספר תורה, ומונטיפיורי כתב בידו את שלשת התיבות הראשונות בספר, ויהי נועם ה' עליו להאריך ימים לקרוא בספר הזה אשת הרב ר' אברהם רוב לא חדלה בכל עת היותנו בביתה לעמול בעבורנו וכמוה כאישה הנאון הביעו לנו את ברכותיהם, והם עם הנלוים אליהם שלחונו עד ביתנו, ושם ערכנו את מסענו ונפרד מאתם בשמחה ובטוב לב. ברוך ה' אשר אצל מטובו עלינו למען החיות עם רב מהאביונים ומהאומללים שבעיר הזאת

ן

[מבריא] יום ב', מאי 27, פה טבריא. הלכנו מצפת והנה מקום באהה של מרים בים כנרת. נראה לעינינו, ונלך עוד כברת ארץ ונעבור בין עמק נעים ונחמד בין כפר עבברא הנזכר בתלמוד מס' בבא מציעא, ומשם עלינו בעליית הר נבוה ונרד אחר כן במורד ההר בין צורי סלע אשר נמצא בתובו מערה גדולה ושם נחבאו העברים האומללים מחמת הדרוזים שם המערה „אקעבי" מפוארת היא בערת דבורים אשר נמצא בה, ונם אנחנו ראינו את הדבש וריחו הטוב נתן בבל הארץ ונזביר את דברי נעים זמירות ישראל „ומצור רבש אשביעך". עברנו על פרשת דרכים, האחת נטויה לעבו והשנית לדמשק, רכבנו עור מעט דרך עמק טוב ונחמר הנקרא „מנרול" אשר נטעו שם בני אנגליא נטעי הקאפי ואינרינו ויצליחו בזה ואומרים כי נרעיני הקאפי מפוארים יותר מן אלה הבאים ממוקו ונורה לה' על זה, והנה צללו אזנינו מתופים מצלתים וחלילים ואלף קולות של מצהלות, וכרגע נראו לעינינו קהל גדול הקוראים בשם אישי ויאמרו: יחי מושיענו! יחי מושיענו! ותבקע הארץ לקול שמחתם והרב ש לבני וואלין ירד ממוסו ויתן לנו מכתב ערוך בשם הערה, והשבנו לו ברכה בלשון עברי. והנה הרבנים מקהל הספרדים הופיעו לפנינו ונם הם הושיטו לנו מכתב ערוך בשם ערתם והשבנו גם על זה. עורנו מרברים והמושל מטבריא עם שריו ועבריו רוכבים על סוסי ערב התיצבו לפנינו, והמושל האריך בדבריו בלשון ערבית להגיד לנו כי חם לבו בקרבו בבואנו לעיר הקדושה מקום השלום והברכות, ומה נדלה שמחתו על ראות פנינו. והבטיחנו כי ביתו, עבריו וסוסיו וכל אשר לו וכל העיר נתנו תחת ממשלתנו בכל ימי שבתנו בעיר הזאת ואנחנו השבנו ברכה בלשון ערבית אל חיקו, ובתוך מצהלות אתינו מוחאי כפים והולכי מחול וסרהרות סוסי המושל ומשרתיו באנו העירה, ושמה מצאנו נשים ענונות מחבות עלינו ובאורים יכברונו להראות את משושן

יום ג' מאי 28, פה טבריא. מנוחת הלילה ערבה לנו אף כי שכבנו חית במלון ערבי, ואחרי לחם הבקר בא בן הנאון הירשל מלונדון וניסו ועמהם ראשי ערת האשכנזים וגם המה שמחו לקראת בואנו. עורנו מרברים עמהם והנה המושל עם השופט פקיד סעיר עלי ובל ראשי העיר באו המושל הוא איש יפה עינים והחל להחניף אותנו עור הפעם בשפתי חן ויאמר כי בבואנו לארץ הזאת החל השחר לעלות ולבני ישראל יהיה אור יקרות תחת אשר עד הנה חשך משחור תארם בענים ומצוקותם מרעש הארץ ומחמת הדרוזים. וכללותו להטיף דבריו אמר כי חנ לעיר מחר למען כבודנו היקר בעיניהם. ואנחנו נ"כ כברנוהו וצוינו להכין מנרנות בכל בכור בני קדם להאורחים הנכבדים האלה, וגם חכמי

קריאי הערה וזקניה נקראו. ואחרי אשר הרבינו דברים עמהם הראו גם הם את תשוקתם למלאכה ועבודת האדמה ולאכול מפרי יניעת בפיהם. מי יתן והיה ה' את לבבנו להוציא את המחשבה הטובה הזאת לאור, ומי יתן כי הממשלה תגן עליהם למען לא יאכלו זרים את יגיעם המושל שלח לנו מתנה צבי בן שמונת ימים ונקוה להביאהו לאנגליא גם בברני ללבת עם נשיו אל המרחצאות החמים, ובעלותי מן הרחצה הכינו משתה ושה זבוח ברת ישראל למעני — יום ר', מאי 29, טבריא. חם היום ותבונת הבית לא הניחוני לישן בלילה. בבקר השכם קמתי ללכת אל המרחץ המרוצף באבני שיש לבנה. גם קירות הבית הם מאבני שיש. והבית נעשה על פי הפחה אברהים במערכת היופי שבארצות הקדם החדר הגדול יביל בו במאה איש ועור שני חדרים בתוכו לאציליים התעננו מאר במים החמים הנובעים מההרים הסובבים את הבית גם אחרי עלותנו מן הרחצה נתן לנו מגדנות ובל תענוגי בני האדם עברנו על עמודים עתיקים אשר יש מהם שנשברו לרסיסים בעת רעש הארץ. גם על מבצר חזק עברנו אשר גם בו ננעה יד הרעש כל בתי הכפרים נפלו ויבנו תחתיהם בתי חמר. אך זאת היא נחמת יושבי הכפרים כי הארץ היא פוריה מאד ושיחי בר רבו מאד בה והמה כגדרי ברזל בסביבות כרמיהם אבלנו פת שחרית ובהתיסי לאכול רפקו על רלתי נשי המושל ויבואו לראותי ויסירו את צעיפיהן וידברו אתי כפי מנהגי הארץ ומתנה הביאו בירן בבש שמן וטוב החלפנו נתינת הבבור הנהוג פה גם שתי טבעות רומי נתתי להן חלוף מתנותיהן לא ישבו אצל בסא נבר אף כי לא היה בתוך הבית כ"א מונטיפיורי ורר לעווי המתרגם בינותינו. אחר חצות היום לקחנו לנו מועד לקרוא את אנשי השם הקרואים ליעץ על רבר עבודת האדמה וללמר את בני הנעורים חבמה ומלאכה המחיה את בעליה ובולם שמחו על הדבר הזה ונצו לתת לנו את המערבת ממספר עניי הספרדים, האשבנזים והרוסים שבעיר הזאת חסנו על אבור הזמן ואמרנו להחל מנותינו גם בלילה, ובן גמרנו לתת לעניי בני רוסיא בפי מספרם שבאו על הגליון, וביום מחר נחלק את הבסף די נרבת שאר הקהלות — יום ה' מאי 30, טבריא הלבנו אל בית הבנסת הבית קטן אבל נבנה בקרן בן שמן על יר ים בנרת וחלקנו את הנרבות אשר אמרנו להתנרב, ונחל בערת האשבנזים, ואחר אשר נמרנו לפקור אותם נקראו לפנינו הערביאים וכל אחר מהם קבל נרבה מאתנו ואחרי כן נקראו אחינו הספרדים לקבל נרבתנו רבות מנשי הנכבדים אשר מפני הבושה לא באו בין העניים באו לעת ערב למעוננו לקבל את מנותינו מכתבים רבים קבלנו מאנשי לבב הרורשים בכל לבם לחנכם לעבורת האדמה ותהי זאת לנו למנוחת נפש ובשורה טובה — יום ו', מאי 31, טבריא העכברים בחרקם שן והפרעושים והיתושים אשר נשבוני לא נתנוני לישן בלילה אך באשמורה האחרונה בזמרת הצפרים התנחמתי ואקום ממטתי לשתות קאפי ונלבש את בגדינו לרבוב על סוסים אל קברי החכמים המפוארים בין עמנו. עברנו דרך חמת העיר ונבוא אל קבר ר' יוחנן בן זכאי, והקרובים אל הקבר הזה הם של ר' אמי ור' אסי, ומנגר לקבר ר' יוחנן נטמן ר' ישעיה הורוויץ, בעל השל"ה. עברנו מזה ונבוא לצר צפון והנה שם ינוחו עצמות הקרושים של חרמב"ם ז"ל. יררנו מעל סוסינו אצל כל קבר לבבור הנרולים האלה, ובקבר חרמב"ם ז"ל התפללנו תפלה קצרה לה' שימצאו בל אלה הצריקים מנוחה שלמה תחת כנפי צור ישראל וקרושו. ונעלה לעליות ההר והנה שם קבר ר' עקיבא ובסביכות קברו מונחים לפי ערות חז"ל כ"ר אלף תלמידיו אשר מתו בעונינו בין פסח לל"ג בעומר. ונרר במורר ההר ושם שתי מערות, אחת לימיננו ושם נטמן ר' ירמיה והאחת לשמאלנו ושם קבר רבי בחנא. והרחקנו דרך עשרה רגעים ונעבור בין עמודים שבורים ורק אחר מהם עומר עור על תלו ויגידו לנו כי העמודים האלה הם מבית המררש של רב אמי ורב אסי כנזבר בגמרא „ביני עמודי היבי דהוי נרסי", ונפנה עור לצר מורר ההר ושם ציון רבי מאיר בעל הנס הנזכר בגמרא ע"ז אשר שמע ה' ויעשה רצונו תמיד באמרו „אלהא רמאיר ענינא". גם הערביאים יבברו מאר את קברי הצריקים האלה בעברנו על יד בתי המרחץ החמים פתח בעל חבית את החלונים והוא בבבורו התיצב בפתח הבית לחבות עלינו, אבל ראינו את פניו בעת שעברנו על ביתו והנם זועפים, גם דרישת שלומו היתה בשפה רפה ובבל מקום שעברנו צהלו הערביאים לקראתנו, כי לא שכחו את הבאקשיש (מתנה) אשר נתנו למו בשובינו הביתה מצאנו במה מהחכמים מחבים עלינו וגם הרבה מבתבים ואחר מהם מהמושל, ופתשנן הבתבים היו כי רוצים שיבקש מונטיפיורי מאת פחת מצרים לבצר את העיר, יען שמסבת רעש הארץ בשנת 1837 נפרצה החומת הסובבת את טבריא ואינם בטוחים בנפשם ומאורם מפחר הררוזים. ויבטיחם מונטיפיורי למלאות את בקשתם. נתבשרנו היום בי נפלו מקחי התבואות מסבת המתנות אשר נתנו לבני הארץ, בי המוכר אם יראה את הקונה בא בכספו יגרע לו מהמקחים. הלבנו אל בית הכנסת ובשובנו ראינו כמה משפחות מאחינו המתעננים על בבור השבת בשירות ותשבחות לה' הנותן להם

מנוחה — מוש"ק יוני 1, טבריא. נתבברנו להבנים ילך לברית אברהם אבינו בביהב"נ, ומשם הלכנו אל ביתו לקבל את הילד בחיקנו, ונמצא את אמו היולדת יושבת על מטפחת פרושה בקרקע הבית ורבות מנשי ישראל סביבה. ואחרי אשר מלו את העולל לקחתיו מיד אישי ונתתיו על זרועות אמו. גם מנרנות ומשקה צוינו להבין לכל הבאים בצל קורת השמחה ובאשר שבנו הביתה ללחם הבקר מצאנו כי משולחנו שב מירושלם ובירו מבתב מהציר הבריטאני ובו יאמר בי בנים הרברים אשר הקטב ישור בעיה"ק אף בי לא הבבירה המחלה את אבפה על יושבי העיר, ויוסף להגיר לנו אשר אחינו מחבים בכליון עינים לראותנו בשערי ציון ערב רב של מחשבות שונות עלו על לבנו, אולם תשוקתנו העזה והנמרצה לצאת לישע הנרבאים והאומללים בא"י, נלוה אל קרבת העיר למקום הזה אקוה בי יבריעו בלבנו לעלות לירושלם ויהי מה — יום א' יוני 2, טבריא נמרנו בלבנו ללבת לירושלם ונבקש מה' שינן בערנו מפחר המחלה ואימת הררוזים אשר תבעתנו, ויחזקנו ויאמצנו לחרף את נפשנו בין המצוקות האלה. בי מה נעשה? אחינו יושבים שוממים בעיר הקרושה והם יחבו על בואנו. המושל מפה חננו להניח את פקירו אמין ללבת אתנו לעיר הקרושה, וצוה לנרור החיל להתחבר עם מחנה הפחה לשלחנו בשמחה ובשירים הפרדנו מהקהל ונעזוב את טבריא בין מקהלות עם רב אשר שלחונו בבבוד עברנו בין חלקת שעורים ואחר מהקוצרים הקריב לפנינו מנחה אלומת שעורים ואשמח על הבבוד הזה. ובין בה ובה פנשנו את רבי א' רובב על סוס בחור, ויובילונו בררך קרובה לעין לובא, בי שם אמרנו ללון בלילה הזה

ז

[על דרך שכם] יום ב', יוני 3. בשעה החמישית בבקר עזבנו את עין לובא אחרי אשר שתינו בום קאפי אשר יערב לנו בקומנו. עברנו בין שרות וברמים ובל עץ פרי נחמר למראה ורבי א' הורה לנו את הררך אשר נלך, בי הוא יורע את מוצאי ומבואי המרינה עברנו על האורחה אשר אתנו ושלחנו את אמין משרתנו אחרינו, ואנחנו ישבנו לנוח תחת עץ שקרים ובצלו ומבביו הנין לנו מחום השמש האורחה באה ונלך עד השעה השנית אחר חצות היום ונבוא אל עין נלער ונציע את מצעותינו על יר עין מים חיים ונסעור את לבנו במאבלנו לשובע אחרי היגיעה הרבה והיינו רעבים. לפני ביאנו אל המעין הזה עברנו את הר תבור המכוסה ביער עתיק ומזביר את הרברים שנאמרו על א"י וההר הזה ונם ה' ממרומים צוה פה את ברבתו במלא חפנים והוא מקום מרעה לצאן ובקר אשר לא ראיתי במוהו מעורי. ובאשר ישבתי במערה קטנה שבהר הנלער עלו על זברוני דברי ירמיה הנביא "הצרי אין בנלער אם רופא אין שם מרוע לא עלתה ארוכת בת עמי?" ואם כה נאנח הנביא בעת שישבו ישראל על אדמתם, מה נאמר אנחנו בעת הואת? אך תתנחם נפשנו באמרות הנביא "ושובבתי את ישראל אל נוהו ורעה הברמל לבשן ובהר אפרים והגלער תשבע נפשו ונו'" (נ', ק'). עזבנו את המקום הנפלא הזה בשעה הרביעית ופניתי את עיני להביט מאחורי אם עור יעקב ולבן עומרים ומריבים זה עם זה, בי ספורי התורה מהקורות אותם בהר הזה בחרשים בלבי, וגם המצבה והגל אשר הציבו ראיתי בחזיוני במקום הזה עברנו בין עצי תאנה ונפן ובל ברבת הארץ ונבוא אל עין מים חיים ונתקע את אהלנו לשתות טהיי, וברוך ה' אלהי ישראל אשר הביאנו עד הלום, ושבבל הררך אשר עברנו יבולנו להתפלל אליו בלשון עברי ולהגיד בבל יום את תהלות רוד, ותפלת המנחה נתפלל תמיר בלבתנו ברדך בלוית אנשינו להרים קול בתפלה לה'

[שכם] יום ג' יוני 4. — עזבנו את המקום הזה בבקר ושמחנו על המחזה הנעים בעברנו, והאנשים אשר היו אתנו הראו לנו את הבפר המפואר ארא־פירדי ואמרו בי שם לחם אברהם פחה עם אנשי חברון וירש אותם בקוצים וברקנים ער החרימם בצאתנו מהבפר הזה עברנו בררך מלאה הרים וגבעות וחתחתים, אבל המחזה מארץ הפוריה הזאת בלילת יופי בקרבנו אל שבם במרחק חצי שעה נראו הרי נריזים ועיבל לעינינו ועד היום הר נריזים מלא בל טוב ובל אשר תתאוה העין ועל הר עיבל שוררת מראה איומה ביום אשר עמדו הלוים עליהם בימי משה בברבה וקללה בקרבת העיר בחר דר' לעווי מקום לתקוע את יתדות אהלינו על יד באר יעקב והיא עומדת לרגלי הר גריזים ועל ימין הבאר שם חלקת השרה אשר קנח יעקב אבינו מיר חמור אבי שבם, וממולנו קבר יוסף ומקום המזבח אשר קרא יעקב בשם אלהי ישראל צווינו את אנשי שבם אשר באו אלינו לתת לפנינו נליון בתוב שמות העניים, ובאשר עשינו בצפת וטבריא נעשה נם פה בעה"ש ולפני בא השמש הלבנו לשוח ונתענג על המחזה, ואיש מזמר בחליל נחשת קרב אלינו ויזמר ער הערב — יום ד', יוני 5. בקרנו היום את קבר יוסף, ואחר מהמתנרבים בעם בנה חומה מרובעת בסביבותיו ויקיפהו. והעם ספרו אשר נסו כמה פעמים לעשות ביפה על החומה אך אבני

הביפה תפולנה תמיר וע"כ התיאשו מעשות עור לפני הפתח הצר עומר עץ נפן עם עץ פרי אחר לרמז על ברכת יעקב „בן פורת יוסף בן פורת עלי עין", ועל העמודים הקצרים העומדים על יד הקבר יש מזרק ובתוכו שמן למאור להעלות את הנרות בחגים ובמועדים, ומנגד הפתח יש כתובת עברית ארוכה ועליה כתוב שם המתנדב לבנות החומה וזמן הבנותו התפללנו על הקבר הזה ועלי הנפן שמנו בכלינו למשמרת שפקדנו את קבר יוסף נפרדנו מאנשי שכם ונלך אל כפר חוורתא ללכת משם למחוז חפצנו לעברתא עברנו על כפר רוניב והנה קבר חמור אבי שכם נראה לעינינו וגם הר גריזים נראה ביפיו לימיננו פנינו לשמאלנו ופנענו בעברתה ושם החלנו לבקר את קברי הצדיקים ראשונה בקבר פנחס בן אלעזר ונשתומם על הנקיות אשר ראינו בו מערת הקבר גדולה מאד. ושם ראינו לוח שכתוב בו בלשון השמרונים כתיבה ארוכה ורד' לעווי תרגם לפנינו את כל הכתוב בו משם הלכנו אל קבר חמור בן שכם, ועליו בנו הערביאים בית תפלת ישמעאלים וגם את הכתיבה מעל הקבר תרגם רד' לעווי בבואנו לקבר הזה עמר בפנינו איש ערבי ולא אבה לתת לנו מהלכים בו וקראנו את חאסאן ומתנגד יד ימינו נסוג אחור בחפזו לברוח מפנינו מצר קבר פנחס נטמנו השבעים זקנים הנזכרים בתורתנו ונבקר את קברותיהם, וגם אחד מבתי תפלתם אשר על יד המקום הזה, ומצאנו כתובת בשפת כותים וגם אותה תרגם הרד' לעווי אך הדברים לא היו כי אם הפתחא הירועה בקוראן של הישמעאלים ונם הרבה שמות יהורים נרשמו ונחקקו בקירות המערה ומכל אלה ראינו כי גם אחינו יקדישו ויעריצו את המקום הזה ינענו אח"כ לעלות בין צורי מכשול אל קבר אלעזר בן אהרן ולולא קרושת הקבר אשר יכריע את חפץ הנוסע לחרף את נפשו — איננו שוה למחפשי עתיקות את יניעות הבשר אשר ייגעו בזה אף כי יש שם עצים עתיקים מאד ומערה אחת קטנה שיבואו להתפלל בתוכה לשמאל המערה מונחים שני לוחות כתובים מזה ומזה בשפת כותים. ומזה נראה כי גם השמרונים יוקירו מאד את קברי ישראל למורת רוח הפחה ממצרים אשר האמין כי אין להם שום אמונה מעיפת הדרך ישבנו לנוח ומשם באנו בשלום אחרי שעה הששית אל כפר סינרניל מחוז חפצנו

ח

[ירושלם] יום ה' יוני 6 עלינו בדרך מסענו להר סילואט וירדנו דרך בפר יאברוד ער שבאנו אל נחל ושם מערה גדולה נשענת על צורי סלע נדולים אשר חוצבו בהם מסלות עשויות במדרגות ועליהן עצי נפן ותאנה כברכת ד' אשר נתן לארץ הזאת פת שחרית אכלנו אצל כפר מפרק. אך מסבת תבערת השמש בחום היום מהרנו ללכת הלאה ונעבור על יד טורן, בית חנון, עין אברור ושאבי ולפני בואנו אל שאבי ירד רד' לעווי מעל סוסו וקרא את התהלות והבקשות שנאמרו על ירושלם עיה"ק ועל ארץ ישראל, וכל התפלות הערוכות לתפלת חצות איך יחרד לב אנוש בבואו אל המקום הזה! מקום אשר נקרא שם ה' צבאות ותורה אך מציון יצאה וקרש הקדשים הוריע בהרר נאונו ונם בעת שבני ציון נפוצו בכל אפסי ארץ וירושלם תשב כאלמנה שוממה, כל לשון אליה תכרע יראוה ויכברוה סלה. ומה תתעמר הנפש בעת שתשתפך להלל את ה' ולבקש על בניה שיצאו ממנה על־ידי תהלות מלכה דור ארוננו! אין כח באדם לתאר את הניוני נפשו בלתי האיש אשר מתקרב אל העיר הקדושה וישער בנפשו את החזיון הנורא אשר חזיתי אני בעניי. מה נורא היה המראה הנדול בקרבנו אל העיר כי שמה ושערורה ברכיה, מלאים קוצים וחתתים, וע"ז רמוזים דברי דוד המלך „שם נהרות למדבר ומוצאי מים לצמאון ארץ פרי למלחה מרעת יושבי בה" עברנו עור מעט והנה ירושלם ביפיה נגלתה לעינינו ירדנו מסוסינו לברך כאשר צוונו חז"ל ותשתפך נפשנו בנטפי גיל וחרוה כי הביאנו ה' הלום, ויגונינו ואנחותינו נסו מאתנו עברנו על קבר שמואל הנביא ומונטיפיורי היה עיף ויגע, גם משרתינו היו עייפים בבקשם את פרד חאסאן אשר רץ מפנינו ויררפוהו ער הר הזיתים ועל כן אמרנו לתקוע את אהלינו בעמק למען לא ניגע לעלות על ההר ואולם ער ארניעה ראינו כי טעינו מאר לשכון בעמק בעת המנפה, ונעל על הר הזיתים למען התענג על האויר הצח השולט שם וגם המחזה נעים מאד. העיר הקרושה נשקפת לרגלינו, ולשמאלנו עמק יהושפט ומאחורנו עב טל שעל יד סרום פנענו כרכבנו נשי ערביאים אשר אבו להשביע את מסעינו, אולם יד חאסאן נברה עליהן ויגרשן, גם ראינו נשים נוטעות פרחים על קברי הערביאים — יום ו', יוני 7, ירושלם. ברוך ה' על מנוחת הלילה מושל העיר ניזר בא לבקרנו כשעה התשיעית ויבקש כי אבוא גם אני לדבר אתו. ואצא לקראתו מאהלי ויושם את ידו על ראשו ועל חזהו לאות כבוד כמנהג בני קדם, ונרבר מרברים שונים ורד' לעווי תרגם בינינו. המושל שלח לנו חמש צאן למתנה ונבחר את הטוב מהם ונשחט אותו, ומתנות כהונה נתנו לכהן והשוק והאליה שלחנו לעניי ישראל והנותר אכלו משרתינו מבושל באורז.

חכמי העיר מקהלת הספרדים והאשכנזים באו גם המה אלינו ושמחו בנו ציר בריטניא ואשתו באו לפקדנו ולפי רעתם סבת המחלה היא העניות והרעבון, ואשת הציר ראתה עניים אובלים עשב השדה למלא בטנם כי ירעבו המושל מירושלם יבקש כי נבוא אל העיר ואולם יד המחלה מהקטב בכרה מאד בעיר וע"כ רעתנו חזקה שלא נעזוב את ההר הטוב הזה ואוירו הצח עם המחזה הנעים אשר מסביב התפללנו תפלת ערבית בהר הזיתים ונשא את עינינו אל מקום המקדש מקום המכובד מאז מקדם גם בעיני עוברי האלילים ומה חרדו דברי נעים זמירות ישראל באמרו שלח אורך ואמתך המה ינחוני יביאוני אל הר קדשך ואל משכנותיך, ואבואה אל מזבח אלהים אל אל שמחת גילי ואודך בכנור אלהים אלהי" — מוש"ק יוני 8 ירושלם צויתי להביא את כסאותינו ואת מחסי השמש אל מול עמק יהושפט וקרוב אל קבר חולדה אשר משם נראה את הר המוריה. זכרון השבת הזה לא ימוש מלבבי. הן אמת הוא שקירות הבית נחרבו ואהל ה' שודד, אך הררי ציון עומדים גם בקדושתם ובכל מקום אשר שמנו את עינינו מזכירים אותנו זכרונות קדושים הנאמרים בספרי קדשנו גם עצי הזית שבהר הזה יעמדו כזכרונות ימי קדם והרוח הנושב בם נמשל למשמע אזנינו במזמר שירי אבל ומבכה על בני ציון כי רחקו ממנו קבלנו היום מתנות רבות יין ומרקחות, ונתן אותם לאלה הבאים לבבדנו, אך גבול שמנו ע"י חבל לבל יהרסו העם לגשת אלינו יען שהמגפה תשים שמות בעיר, בארבעה עשר או חמשה עשר איש ימותו בכל יום, וגם אנכי באכלי קשואים היום ארגיש באב בבטני יום א', יוני 9, ירושלם מושל העיר פקד היום שנית את מונטיפיורי וידבר אתו עפ"י המליץ שבינותם הוא דר' לעווי ויאמר: בא אתה וכל ערתך אל העיר ויום בואך כחג יחשב לנו, ואנכי אשלח סוס ערבי להביאך אל העיר ומונטיפיורי הבטיח לו לבוא ביום הרביעי ברצות ה' — יום ב' יוני 10, ירושלם על הר הזיתים דר' לעווי בא אלינו בבקר ויספר אשר הרוח הפיץ את אהלו, ובבואו לקרוא אצלו את עזרת המשרתים להעמידו על תלו מצאם הוזים שוכבים סרוחים באהלם למרות השבועה אשר נשבעו לנו בראשם ובזקנם להגן עלינו ולשמרנו מפחד בלילה ונם אנחנו ראינו אתמול כי עכרום המים המארמים (הוא היין אשר שנוי השם יבשירנו, לבל יהיו עוכרים את פי נביאם מחמד אשר הזהירם לבל ישתו יין), ואחרי שתותם דם הענבים החלו לשיר בשירים מעוקלים אשר תנעל נפשנו. ואולם סלחנו להם הפעם בעשותם בשגגה. גם תמהנו על הערביאים, אשר אף בעת שעברם היין בכ"ז ישמרו בכבת עינם את עתותי תפלתם ערב ובקר וצהרים ויהמו לאלהיהם. בשעה החמישית בבקר ערכו את סוסינו ורכבנו אל עמק יהושפט וסבבנו את ציון והקפנוה, אף תמהנו על חומותיה וביותר על אכניה הגדולות מאד עברנו את נחל קדרון ומלפנים שטפו בו מים עכורים ועתה יבש הוא אין בו מים משמאלנו ראינו את ברכת דוד ובבואנו אל קבר זכריה נאלמנו רומיה בהשתוממות על חרושת מלאכתו ועל אשר שיני הזמן מאלפים שנה לא שלטו בו. גם על קבר יהושפט עמדנו משתוממים, מלבד הרבה קברי צדיקים ומצבות חקוקות בלשון עברי העומדים שם לזכרון חתונתנו אשר היתה ביום הזה (בלילה) חננו בל משרתינו ובמקהלות שרו וברכו לאלהים ובמחוא כפים להעלות קול בשמחה — יום, ג' יוני 11, ירושלם אחרי השעה הששית בבוקר יצאנו בלוית אחר מאזרחי העיר והוא יהורי על מצורת דוד וררשנו שיניחנו השומר לבקר את קבר דוד המלך, וימאן השומר והשיב בנאוה וכוז שלא נוכל לראות הקבר וכן צוה הפחה אבדהים וירם דר' לעווי את מקלו והער בו שאם לא ישמור את מוצא שפתיו מרה תהיה לו ויקראו את הפקיד וישתחוה ויבקש שנכפר על שננת בנו ועל חטאת דבתו, ויוליכנו אל אחד החדרים אשר נראה בו תבנית קבר ויאמר „זה קבר רור" ואנחנו בידענו שקבר דור הוא תחת הכיפה כמעבה הארמה הוכחנו את הפקיד על שבא לרמותנו ונכתוב מכתב בלשון ערבי אל מושל העיר שיבא הנה המושל בא וברוחו הטוב והמאור על פניו צוה להביא את הספר חקי הפחה לפניו ויקרא בו אשר הפחה צוה לבל יבא זר בתוכו אבל אנחנו הוכחנו כי לא לנו נתן החק הזה יען אשר הפחה חפץ להפיק רצוננו וגם כתבי מליצה נתן בידינו, ואחרי דומיה ברגעים אחרים המתיק סור עם הפקיד, ויאמר לכו ונרדה אל הקבר ונלוו אלינו עוד הרבה מאחינו ב"י לפני רדתנו צונו להבין מנדנות ומשקה, ונם הפקיד שנה את טעמו לטוב אף כי ירו עליו אבן ולולא מהר לנום מפניה כי אז נהרג ברגע ירדנו כולנו אחרי המושל אשר ירד בראשונה, ונבוא אל חדר רחב ירים שתחת הכיפה ומשוח עפ"י מנהגי הארץ ובצדו ראינו דלתות מפותחות פטורי צעצועים, ומבעד להאשנבים נשקף קבר חסיר ונעים זמירות ישראל מה נעמו לנו הרנעים אשר עמדנו בחררת קרש לפני המקום הקדוש הזה, בזכרנו אשר מלבד האמונה הטהורה והזכה אשר שבנה בלב קדוש ה' הזה אשר בחרו ה' למלך על ישראל עמו, עוד עלה ברוח ה' אשר דבר בו תהלות וזמרות אשר עני ורש נשיא ונגיד בלמו ימצאו בהן שיח רברים לשפוך נפשם לפני ה', ובכל עם ועם יכברו להלל את ה' בשירי דוד

ארוננו ולכל שמחה וששון הלא ימצאו בל העמים בהן די מאוים להשיב תורה או להתחנן לפני ה׳ להוציאם ממצוקותיהם. קראנו תפלה אשר עורדה את חרדי לבבנו ותרגמנוה ללשון ערבי למען ישמעו בל אלה אשר אתנו מה אנחנו מבקשים מאת ה׳. אין מלה בלשוני לספר את חרדת נפשנו בעת ההיא. שלוחים מחברון תוב״ב נשלחו אלינו לתת לנו תורה על אשר באנו לארץ ישראל והאנשים לנו אתנו בלילה, ויען בי היום הזה יום מזברת ברית הנשואין שלנו ובו נשלמה מלאכת בנין ביהכ״נ אשר בנינו בדמסגייט, ע״ז עשינו משתה לבל הבאים אלינו ונשים בסאות לפניהם לשבת, אבל רבים בחרו לשבת על הקרקע ובולם הביעו לנו תורות וברבות נם את הערביאים ובל המשרתים בבדנו במנרנות ו„מים ארומים״ שיקראו תחת השם „„יין״ שאינם רשאים לשתות על פי דתם סוס ערבי נשלח לאישי מונטיפיורי לרבוב עליו לעיה״ק ביום מחר, אך הסום נראה בלא לומר עור — יום ד׳, יוני 12, ירושלם בראש אשמורת האחרונה בבקר קמנו למען לבת אל ירושלם העיר הקרושה ומושל העיר בא עם שרי צבאיו בשעה הששית, ומונטיפיורי ירא לרבוב על הסום הערבי ע״ב נאות המושל לתת לו שנים מנעריו לרבוב מזה ומזה לשמרהו, עברנו וירדנו מהר הזיתים במחנה בבדה מאנשי חיל תונרמה, בולם רובבים על סוסים רוהרים ומנהלם בראשם הוא המושל אשר בחפצו לעשות בבור ויקר למעננו התיצב בראש לבברנו בבבור מלבים

נבנסנו בתוך העיר דרך שער השבטים ובבל צר וצר עמדו אנשי חיל לשמור את העם מאסון, בי בל העם הרב רחקו ופרצו לגשת אלינו עברנו את השוק ונבוא אל רחוב היהורים, והתעננתי מאר לראות את הנקיות והטהרה השולטת ברחוב היהודים בי לא ראינו בזאת בבל הרחובות והשוקים של ירושלם בל הרחובות וכל הגנים, האשנבים וכל פתחי הבתים היו מלאים נפש אדם, ובל פה מלא שירי זמרה, בי חברו שירים למעננו ביחור, ובל איש נלאה למחוא בפים ולהראות את אהבתו אלינו באנו אל בית הבנסת הנרול, והמושל אמר: הנה שרי צבאי אתך לשמרך ואני אפרד כרנע למען תובל לשפוך שיחך לפני ה׳. מונטיפיורי נקרא אל הספר ויברך את בל אוהבינו שבאנגליא ונבוא עור בשלשה בתי בנסיות הספרדים ושנים של האשבנזים ואני נתבבדתי להאיר את הנרות ולהעלותם ובבל בתי תפלה ברבו העם את מונטיפיורי אותי ואת בל אשר אתנו איש איש לברו אחר מבתי התפלה נבנה על ידי הארון ל׳ ויבנה עוד עשרה בתים לשבת בחצר בית התפלה ומחסרון בסף לא השלימם סוף דבר, אין מלה בפי ואין בח בשבט סופר לבתוב מבל הבבוד ומבל אשר ראיתי בין אחינו פה בשובנו אל אהלנו לא משו ההמון מאתנו ותהי ההמולה רבה וניעף מאר, אך שמחתנו עם בני עמנו בפרה על בל היגיעות. בל בני הבית קבלו פנינו בבבור מלבים ושרים, ומונטיפיורי הלך אל בית המושל לפקור את נוהו ונשב יחדו דרך מגדל דור ועמק יהושפט והר המוריה על הר הזיתים ואף בי ינענו מאר אמנם הונח לנו בי למדנו את יקרת אחינו הנאמנים היושבים פה. אישי שלח מאה ר״ט מתנה להמושל אך מאן לקבל נדבה עבור מעשיו אלה אשר אמר שעשה רק חובתו ולשם ה׳.— יום ה׳, יוני 13, על הר הזיתים. בל היום רדפנו לעשות צדקה וחסד עם אחינו בני ישראל היושבים פה, לקרוא את מבתביהם ולמצוא את הדרך היותר טוב להושיעם ממצוקותיהם, ואולם הבסף אשר אמרנו שיהיה די מאוינו לתת גם לעניי ירושלם אזל לנו בצפת וטבריא. בי יד העניות בבדה מאר על יושבי הערים האלה גם השר א. לא היה בידו ב״א מאה ל״ש והציר הבריטני גם הוא לא יבול להפיק את רצון אישי בזה, על בן שלח מונטיפיורי אל בתי המסחר שבביירוט להביא לו די בסף לרגלי הפיזור אשר לפנינו פה בי המנפה עשתה פרצות גם במארם, וסוף דבר שמחנו בי היתה לאל ידינו להושיע את היהורים בעיה״ק הזאת היום רד ונשי האצילים באו לשחר את פני שאבתוב את ידי בתוך חברתן אשר נתיסדה להושיע את החולים ואת אלה הנערות שחניעו לתור הנשואין ואאות לבקשתן בתוך העת ההיא שלח המושל אלינו מקהלת מזמרים מבני הערביאים ורבים מעניי המושלמנים נלוו אלינו לבקש נדבות ונתן להם לבל אחד לפי ערך רישו. חלקנו את נדבותינו וכל אחר ממבלי העור נאות בי תקותו נמלאה, ונחלק עור שלש מאות וששים וששה ר״ט אשר נשלח לנו מהרב הנאון דלונדון ואשר נקבצו בביהכ״נ שלנו בראמסגייט. נצטערתי מאר לשמוע בי השוחט ששחט הבבש בעבודנו ביום ו׳ העבר נאסף בשוט המנפה והוא היה בן שלשים שנה ואיש בריא ירחם ה׳ ותעצר המנפה מעל אחינו! — הבובבים ובל צבא השמים יאירו בלילה הזה בזהרם ויעוררו את לבנו לדברי דור ארוננו: השמים מספרים בבור אל ומעשח ירינו מניד הרקיע״. רבים מתושבי ירושלם ישבו אתנו בליל הבהיר והצח הזה ושרו תהלות דור למען תת בבוד לאלהי ישראל, ולא נתנו תנומה לעפעפיהם בל הלילה ולא נתנו רמי לפיהם מלשיר שירים ולשמור את עתותי האשמורות, ונרמו בעיני בשומרי חומות ירושלם, ואמרתי עם דור מלבנו: „ברבו את ה׳ בל עברי ה׳ העומרים בבית ה׳ בלילות. יברבך ה׳ מציון עושה שמים וארץ״ — ביום אתמול בקרנו

את כותל המערבי והוא משרידי בנין שלמה אשר השאיר ה' כמעט למזכרת אהבתו אלינו ולא שלטה בו העת האכזריה אשר תכלה את כל, ולא חלו בו ידי מחריבי ארצנו. האבנים הן גדולות מאד ונצמדו יחד זו בזו בכח גבוה מעל נבוה הוא שומר ישראל, ואמרתי אל לבי האין זה ציון לישראל כי לא אפס תקותם עוד? כי בותל זה יעיר כי בוא יבוא היום ולא יאוחר עוד אשר כל העמים ילכו בשם ה' ונהרו אל הר ציון, ויענו בולם יחד בשפה ברורה „הללויה, זמרו לאלהי ישראל". וכבר נורע לעמנו דברי חז"ל „מעולם לא זזה שכינה ובו' שנאמר הנה זה עומד אחר כתלינו" — יום ו' יוני 14 ירושלם קמנו בשעה השנית אחת חצות לילה ללכת לדרכנו בטרם שיפוח היום, ורבים מתושבי העיר בקשו לשלחנו וללכת אתנו חברונה, ואולם לא חפצנו לינעם ולא נתנו את נפשם בבקשתם ונצא למחוז חפצנו עם כל אשר לנו בשעה הששית, ועור הפעם שמנו עינינו על הרדי ציון והר המוריה ותפארת עיר רוד וכל מחמדיהם אשר אין ספורות להנה כימי שלוחה, וגם עתה בחורבנה רק על עציה ואבניה בלה ה' את חמתו, אבל הקרושה והתפארת עורן כמקדם, ואיש או אשה אשר דמי ישראל מזרע אברהם יזילון בעורקיו, מבשרו יחזה את הור ובבור ח' חשוכן עור היום בירושלם תוב"ב. ומי מאתנו אשר יראה בעיניו הארץ אשר משה ואהרן חמדו לה, ואשר רוד ושלמה מלכו בה ולא ישתומם או לא יהיה מאסירי התקוה כי בוא תבוא העת ולא תתמהמה עור אשר דברי ישעיהו הנביא יקומו לעינינו, פצחו רננו יחדו חרבות ירושלם, כי נחם ה' עמו נאל ירושלם. חשף ה' את זרוע קדשו לעיני כל הגוים, וראו כל אפסי ארץ את ישועת אלהינו (נ"ב, ט"י) באנו אל קבורת רחל ונכתוב את שמותינו בתוך אלפי רבבות שמות מזולתנו ונתפלל שם את תפלתנו על יד הקבר, גם צוינו לתקן את פרצות החומה אשר בסביבות הקבר ונשלם מביסנו את ההוצאה הרדושה לרבר זה עברנו דרך צורי סלע ער שבאנו אל ברבת רור (שלמה) אשר מברכה זו נמשכו בימי רור צנורות ער בית המקדש מקום אשר קנה מרונה היבוסי אכלנו פת שחרית במקום נאות רשא על יד הברכה ופנענו בחבל חבמים בלבתנו משם והמה באו לקבל פנינו לפני בואני חברונה, ונבוא לעת ערב על יד באר יעקב ונשב שם, כי ערבה לנו מאר הבאר הזאת והמחזה הנעים אשר סביבותיה, גבעות מלאות עצי פרי וירק רשא שעל פני השרות

ט

[חברון] מוצש"ק יוני 16 חברון קורם קבלת השבת באנו לחברון, והלבנו לביהכ"נ של הספרדים ונעבור דרך רחובות קצרות מאר בבכל ערי הקרם ומלאות אבנים ואשפתות גם בתי העיר נבנו בלי תואר והדר, ובכל זאת בקסם הוא על פני אחינו היושבים פה אשר אהבת ארץ אבותיהם תעלה על לבבם ותרשן את עצמותם יותר מכל היכלי מלכים, ותורת ה' היא שעשועם כל היום. — בכל הכבור אשר קבלו אותנו יושבי ירושלם וצפת, בן עשו אחינו אלה היושבים בחברון וחכמי העיר נלוו אלינו וישלחוני ער המחנה אשר לנו בשובנו מבית הבנסת וברנע בא מושל העיר לשחר את שלומנו. ואולם יען שלא מהר לצאת לקראתנו לפני בואנו אל המקום הזה באשר עשו מושלי צפת וירושלם על כן הנחנו אותו לעמור החוצה ער שכלינו את סעורת השחרית, ולא מנאוה ונורל לבב עשינו בבה כי אם מרעתנו את נפש התונרמי ואת חררי לבבו, ובאשר תראה במרוצת רברי בבואי לספר ממערת המכפלה. — בלינו לאכול ונצא לקבל פני המושל, ויאבה להצטרק על אשר לא מהר לצאת לקראתנו, כי חכמי העיר אשמים בזה באמרם אליו כי נבוא ביום ה' העבר על בן לא ירע עת בואנו, ולולי זאת לא חש לתת את נפשו ומארו בעבורנו וכבורנו. כברנו אותו ברדך בבור הארץ בקאפי ומקטורת הטאבאק וכן כברנו לכל שריו ועבריו אשר הביא אתו. אז אמרנו אם יאבה למלאות את בקשתנו לבקר את מערת המכפלה, ויעננו בחפזו כי היה לא תהיה ולא יוכל לעשות כזאת, אבל הבטיחנו לתת לנו לבוא לקבר אבנר בן נר, רות, ישי אבי רוד ועתניאל בן קנז הארץ הזאת מבורכה מאר, כרמי נפן וזית ועצי פרי מבל מחמרי התבל רבו פה יותר מכל ערי אירופא וחמרתי מאר לבנות בית על יד הכאר אשר ישבנו למען אוכל לשבת במקום הזה בכל עתותי השנה ולהתענג על היופי מהמחזה הנעים ועל הגבעות הירוקות, ובהן כל אשר תתאוה העין. ובין בה וכה אלבה לי בין קברות הצדיקים אשר ינחמו את לב איש ואשה מזרע ישראל כל היום באו אלינו מתושבי העיר, הנשים הן יפות מאר והבתולות תנשאינה לאיש בהיותן ט"ו או י"ר שנה והן נושאות פרחים בראשיהן ושערות ראשן בארגמן מבער לצואריהן גם הביאו לנו ברכות ומנחות מיין ומנרנות הרבה מאר — יום א' יוני 16, חברון הובאו לפנינו נליונות מספר העניים הנמצאים פה ואת מחסורם ובקשתם, וכבכל הערים

כן גם בחברון פתחנו ידינו להושיע להעניים אנחנו יושבים באהלנו והנה קול תוף וחליל נשמע באזנינו, ונשלח אחר ממשרתינו לקנות את החליל הזה העשוי מנחשת, וחאסאן החל לזמר בו את זמירותיו, ובן כל אחד מאנשי הצבא אשר אתנו וכל עבדינו הלכו במחולות המחנים ואת חרבותיהם הרימו לשמח את המחנה ויהי המחנה נפלא מאר המושל! בא אלינו עור הפעם, ונם עתה בקש את סליחתנו על פשעו כי לא יצא לקראתנו, ונכפר על עונו ונקח מאתו את מנחתו ארבע צאן אשר לא שעינו אליה בעת שבא אלינו בראשונה ונם הפקיד (שייך) הביא לנו מנחה נאר רבש ונאר חמאה הארון א. בא אלינו ואשבר של מיץ שושנים הביא בידו מאשתו הבבורה. שחטנו את ארבע הצאן ובדת תורתנו לקחו הבהנים הזרוע והלחיים והקיבה, ונחלק לעניי ישראל את המותר, והחלקים האחרים שמו בסיר להיות להם לסעורה בלילה נם היום הרבו בני עמנו להביא לנו יין ורקיקים מנרנות ויי"ש בני מקהלות הספרדים והאשבנזים באו וימברו לנו מקומות בביהב"נ לאישי לדבו ולי לבדי ויבתבו מכתב חתום והער ערים אשר לנו המה לאחוזת עולם ונם אל חברת בקור חולים ותלמור תורה ספחו את שמותינו, ובן לחברת הכנסת כלה, ושמו אותנו לראשי החברה ומנהליה ומעודי לא שמחתי על מקום נחמד לעיני כעל המקום הזה, הקרוב לקברות אבותינו אברהם יצחק ויעקב שרה רבקה ולאה, והמים אשר נשתה הוא מבאר יעקב אבינו ומי יתן ותוסר צל הממשלה אשר תמשול עליה בפתיות ואבזריות מבלי רעת מאומה מה ה' שואל מבני האדם על האדמה! — ארבעת הצאן אשר זבחנו נמצאו בולן נקיים ממום ובשרים לבני ישראל ונחש ינחשו אוהבינו החבמים בהן אשר ההצלתה תהיה נר לרנלינו עד שובנו הביתה, ויאמרו כי מעשרת הצאן אשר נשחטו ביום ו' העבר לא נבשרו לאכילה ב"א שתים מהן, וצאננו כולנה בשרות החבמים האלה הנידו לנו כי המקום הזה נקרא "עמק פרחים" ונשי החכמים אמרו שיקוו בי אחפוץ להתנורר בקרבת העיר ימים רבים והבטיחו לביא תמיד לשרתנו ולהובילנו אל כל חמרת העיר וסביבותיה עור תקוה טובה נשקפת לנו כי השייך ינהל אותנו אל מערת המכפלה ביום מחר בבקר, נם המושל חפץ מאד להפיק מאוויי לבבנו — יום ב' יוני 17, חברון המושל והפקיד באו אלינו להובילנו למקום אשר קוינו לראות קברות אבותינו במערת המכפלה, ולפני צאתנו בברנו את העם הנאספים בכל בבוד מערי הקרם הנרולים המושלמנים ישבו על הארץ ורגליהם נוגעות זו בזו ושרי צבאם עמדו מאחוריהם אחרי הכבוד הזה עברנו חלוצים אל מחוז חפצנו בתקוה טובה כי נוכל להשתטח על קברי צורי מחצבינו. ונעבור בין הרחובות מלאות אדם במגבעות אדומות והכרת פניהם ענתה בם כי ישבו אך להרע או להתפאר בנבורתם, ולא היו כהתונרמים יושבי ירושלם אשר חרדו עלינו חרדה נדולה למלאות את מבוקשתנו בבואנו לשערי בית תפלתם הבנוי על מערת המכפלה מצאנו מקהלה נדולה מהתונרמים ובתובם אחר מהנזירים וזקנו מנודל בקווצות תלתלים שחורים והוא הניח את ראשו וידם את ידיו לשמים בחרון אף וחמה אשר בערה בו ויצעק צעקה נדולה ומרה. עורנו חררים עליו והנה קול ההמון הולך וחזק מאד, אולם בב"ז שנסנו את מתנינו ונבא אל מקום הקבר ויראני המושל את דלתי מבוא המערה מקבורת אבותינו, וראינו אשר במעט נפשו יצאה ברבדו אותנו ואימת ההמון תבעתהו, כי בכל דנע ורנע נדלה ההמולה מבחוץ ואחינו ב"י אשר עמדו בחוץ הובו בשבט מהפתאים אז אמרנו טוב לנו לשוב הביתה, והמושל הצטדק לאמר: "מה אעשה להמון אם רוח האמונה תוליבהו שולל?" הן אמנם כדבריו כן הוא, אבל מי יודע את דוח העם אם לא מושלם ומדריבם, ומדוע הביא עלינו את כל הצרה הזאת? בשובנו הראו עבדינו את כחם לנרש את ההמון אשר נקבצו לריב עם אחינו נם ראינו בשובנו את עמק הפרחים ונשב בשלות השקט אין שטן ואין פנע רע ואמרתי בלבי הן ה' אלהים עשה את הארץ פוריה כנן ערן מקדם ובאשר היה לארם בטרם שננרש כן הוא נם בעמק פרחים הזה הנותן ריח בל בושם, ואולם מה נראה בעיר במעשה ידי אדם? אך חושך ואפלה, הבל הבלים וסבלות אשר תנעל נפש המשבלת בהם. ובבל זאת לא נבחש כי נם פה כבר שינו האנשים לטובה כי מלפנים לא יבול איש אירופא ללין בעמק רפאים אף לילה אחד, ובעת רק איזה אנשים אשר הוסיף המושל על אלה אשר אתנו די לנו לשמרנו מפחד שוכני אהלים אשר יבואו הנה לפעמים לשלול שלל ולבוז בז והנה מכל העתיקות שבסביבות המכפלה השתוממנו על שתי אבנים נדולות ארבן ב"ב אמה ורחבן אמה וחצי בערב באו פקידי קהלת ישראל וינידו לנו כי התנפלו התונרמים על אחינו ויבו בהם מכה דבה ורבים נחלו וישכבו על מטתם כי לא יובלו לצאת ולבוא ואימה נדולה תפול על יושבי העיר מפחד יום הבא. ונירא מאד אז אמרנו בי ד"ד לעווי יכתוב מכתב בלשון ערבי אל ידידנו המושל בירושלם שיבא לעזרתנו ולהצילנו ממתקוממינו בכל זאת הלכנו לתפלת הערב אל ביהב"נ ונחלק אז מנותנו כאשר עשינו בצפת וטבריא וכירושלם ערי קדש תוב"ב ות"ל שנורע לנו אחרי כל אלה כי הנדילו העם על

החרדה כי לא היה פחד. כלילה כאו אלינו הרבה מיושבי העיר וכלי הנשק אשר אתנו נוסו אם יעשו את מלאכתם בעת שנדרוש אותם אך ת"ל ישננו והונח לנו נם שכחנו את כל אשר היה ביום אתמול — יום ג' יוני 18 מקום הזיתים בעמק פרחים חברון הלילה עבר עלינו בשלום, על כן בחמלת ה' עלינו נקוה לצאת לדרכנו אחר הצהרים. בשעה התשיעית קמנו ונרכב אל ביהב"נ של האשכנזים אשר שם שרת מונטיפיורי כאב ואנכי כאם לילד אשר הובא בברית אברהם, וזאת היא הפעם השלישית לנו בעת בארץ ישראל אשר נתכברנו לעשות את המצוה הזאת כחצי שעה אחר השעה השלישית בצהרים קמנו ללכת עם כל אשר לנו לדרכנו עזבנו את מקום הזיתים שעמדנו בלוית חכמים ורבים אשר חפצו לשלחנו כאשר עברו רנעים אחדים רכבו המושל עם השייך וכל הנלוים עליהם לקראתנו וישלחו אותנו כחצי שעה. ואחרי אשר נפרדנו מהם כברכה רכבנו בדרכנו הלך וזכר שירי זמרות רוד בעת ההיא ראינו רוכב על סוס הקריב לבוא אלינו במקהלה עם האנשים מאחינו אשר עוד הלכו אתנו ויהר את דרכו כי ירט לנגדו. נשאנו עינינו והנה הוא אמין, האיש אשר שלחנו לירושלם וישב עתה ואחריו ראינו רוכבים באים וחרכם שלופה בידם ולנונה ברק השמש נראו החרבות והחניתות בעינינו כמראות הצובאות עם הולכים ויורדים מהנבעות, ושלוחים מאת אוהבנו המרומם המושל מירושלם ומשנה (אנא) שלח עם שריו והמה רכבו בחפזון אלינו וירדו מעל סוסיהם היפים ממבחר סוסי ערב ויושיטו לנו מכתב מאת אדוניהם ומכתב אחר היה בידם למסור למושל חברון. ובפתחו ראינו אשר אהבתו אלינו היא נאמנה, כאח נאמן היה לנו ונעימים ויקרים מאר היו דבריו הכתובים אלינו, ונם חש וימהר לשלוח לעזרתנו אחד ועשרים איש ממבחרי אנשי הצבא אשר לו וכאשר התיצב האנא עם מכתב אדוניו לפני יקירי מונטיפיורי אמר. „הנה נשלחתי אני ואנשי אשר עמי להיות למנן לך, ובפקודת משלחנו הננו נכונים לשפוך דמינו בער שלומך ושלום אנשיך" מי יוכל לתאר את שמחת לבבנו בעת ההיא אשר שבנו אל העיר במחנה כברה כזו מערכת נבורי מלחמה ובתוכם אנשינו כשבעה עשר איש, ושבנו אל המקום אשר היו אהלינו בתחלה הוא עמק פרחים „ארמת הזיתים" ונלין בלילה הזה שם עם כל המחנה, כדי להראות להם מה שיש בירינו לעשות הסבה אשר הסב לנו לעצור את מהלכנו ולשוב לחברון לא היה למען נקום את אויבינו ולהראות להם את כבודנו אשר יכבדונו אנשי בריתם, רק כי אמרנו בלבנו עור עיף ויגע העם אשר באו מירושלם לעזרתנו על כן ינוחו מעט וישיבו את נפשם האומנם לא נוכל לכחר אשר בצפיתנו לשוב לחברון היום צפינו נם זאת להוכיח את האכזרים ואבירי לב האלה למען יבושו ויכלמו לנצח בראותם מה בין מעשיהם הרעים ובין חסדי אמיהם מערים אחרות ולוא הואלנו כי אז נוכל לבוא היום לבטח אל מערת המכפלה אשר אנחנו נכספים לבוא בה, אך את הדבר אשר לא נוכל להשינ בטוב לב לא נתאמץ לקחת בנבורה אנשי החיל בקשו מאתנו בעת בואם אל השרה להראות כח וגבורת קני הרובה אשר בירם, ונמלא את רצונם, ותהי חרדת אלהים על בני העיר ובאמת היה הרבר הזה לשעשועים לנו ואשר לא ימח מלוח לבנו ער עולם, כי ה' אלהים הגין על עמו בארצות אבותיהם על ידי בני חיל מבני ישמעאל וער ארגיעה באו עוד הפעם אנשים ונשים וטף מבני עמנו לבקרנו וצוינו לשחוט תשעה כבשים, ולהבעיר אש בכל סביבות השרה, אחדים מהם צלו את הכבשים על ראשיהם וכרעיהם, וכל המחנה צהלה ושמחה, כי יין הרבה מאד נתן להם וגם לחם פרי עץ ירקות שדה ואורז הוכנו לחדות מעוזם בלילה הזה וכל העם הנאספים אכלו יחד באין הברל בין אמונה לאמונה השמחה נמשכה ער שעה מאוחרת בלילה, וכל הלילה ירו בקנה הרובה למען החרר את אלה אשר החרידו אותנו נם עלי טאבאק שמנו לפני התוגרמים ואבק שרפה למען יחוגו וישמחו כחפץ לבבם. בעת אשר ערכי את המאכלים רכבנו על הגבעה לראות את קבר ישי אבי דוד, ושם התפללנו תפלת הערב עם עוד שמונה יהורים למען התפלל בעשרה, וכאשר ירדנו מהגבעה ונקרב אל המחנה האח! מה יקר היה לנו המחזה הנעים! ומי יתן ויהיה לאל יד צייר אמן לצייר את המחזה הנפלא הזה. האש הבוער בשלהבתיה בתוך המחנה והערביאים היושבים סביב האש צולים עליו הכבשים השלמים רבים מהאנשים יקטרו איש כלי מקטרתם ואחרים מנגנים, ויש מהם הולכים במחול וינסו את כלי נשקם אם יוציאו אש ובולם שמחו וצהלו ונתנו לנו רב תודות ממעמקי לבבם הודות לאלהי השמים אשר מידו הכל והוא ברא כל אלה

ו

[יפו וחיפה] יום ד', יוני 19 הקולות מקני דרובה אשר ירו בלילה לא הניחו לנו לישן כל הלילה, אך העונג אשר שבענו מהם כיפר על כל חטאתם בחצי שעה אחד שעה השביעית ישבנו על סוסינו ואנשי הצבא הנבורים רכבו לפנינו

ונשתומם אז על בגדי אנשי הצבא היפים ועל כוסיהם הטובים בלכתם לפנינו. ובכל היום הזה יגעו לשמח את נפשנו במהתלותיהם לערוך כמערכת מלחמה, זרקו את חניתותיהם, ירו את כלי נשקם והוציאו את חרבם מתעריהן, וע"כ סרו מעל לבנו כל יגון וכל עצב מלבד זה המה מלומדים מאד לרכוב כפרשים ובמרוצתם על סוסיהם מעל הגבעה או יורדים ממנה יזרקו חניתותיהם השמימה וישינום, וכן יעבטון אורחותיהם סביב סביב הלוך ורכוב ולא יפקרם רע. בחצי שעה אחרי השעה התשיעית עמדנו על יר קבר נתן הנביא וגד החוזה קרוב לכפר חלחול שם התפללנו תפלת שחרית והטבנו את לבבנו. נשארנו שם עד חצות היום, ונפן משם ונעבור בין רוכסי הרים במורד חהר ונבוא אחר שעה השנית אל ככר רחב ושם ירדנו מעל סוסינו ונשב על הרשא. ואנשי הצבא אשר שולחו אלינו מירושלם ישבו סביבותינו במעגל. אז אבה מונטיפיורי יקירי לתת מנחה חמשים ראלאר להאנא מנהיגם ולכל אחר מאנשיו שני ראלאר וגם הבטיח להם לשלוח מאנגליא בשובנו שמה לשלום אבק שרפה לכל אחר מהם. וירדוש מהם להגיר לו את שמותם ויכתבם בספר לפניו ועל ידיהם שלח מונטיפיורי מכתב תודה להמושל ומנחה שפופרת לראות מרחוק והוא כלי מחזה יקר מאד הדרך שעברנו בו אחרי אשר שלחנו אנשי החיל היה טוב בלי גבעות מעלות ומורדות ונרכוב בלי עמל ויניעה ההרים אשר נראו לנו בדרך היו מכוסים בעצי ברושים יפים מאד והשרות נזרעו היטב בזרע רגן ונטעו בעצי זית. ונחנו כרבע שעה לפני השעה השמינית בערב בין נטעי עצי זית והמקום הזה הוא אצל כפר זכריה מונטיפיורי היה יגע בעת ההיא ורפה כח וישכב על המטה, ומנוחת הלילה ערבה לנו מאד אחרי כל יגיעתנו — יום ה', יוני 20 יקירי מונטיפיורי מצא את עצמו בבקר זה חסר אונים ורפה כח, ועצתו חזקה שבבואנו ליפו נעשה דרכנו דרך הים אם נמצא שם אנית קיטור האוסטריא אך אנכי אשים מבטחי בה' כי בבואנו לחוף יפו יתחרש ויתחזק כח אישי ונוכל לרכוב דרך היבשה כאשר עשינו עד בה החלנו ללכת היום לדרכנו לפני השעה הששית בבקר ונעבור בין שרות עבודים ונפנוש בקר וגמלים טעונים רגן ואחר שעה העשירית קרבנו אל יר „נאיאני" ונחנו שם תחת עץ תדהר, ואף כי צל העץ הזה נחמד הוא, אולם צל התאנה טובה ממנו כי ענפיה תפרושנה למרחוק ויצילו את היושבים תחתיה מתבערת השמש. שם התמהמהנו עד שעה השמינית בערב ואז קמנו ונרכוב לבית רגן אשר מלפנים עמד שם היכל בית רגן (שמואל־א' ה'). ובבר היה כחצות הלילה בעת שבאנו שם אך הירח יקר הולך בלילה ההוא וברדך שעברנו בה היתה ארץ חמרה מלאה עצים שונים ולא יבושו להרים ראשם נגד עצי הגנים של שרי אנגליא. גם בכל הככר סביבות רמלה יפים העצים באלה אשר ראינו פה, וינמול לנו המחזה הנעים מנוח מיגיעותינו בדרכנו הזאת — יום ו' יוני 21. בית רגן אצל אשרור, על החוף שאצל הים קרוב ליפו השכמנו בחצי שעה אחר שעה השביעית בבקר יקירי מונטיפיורי היה רפה כח ויעזבהו אונו, ובמחצית הדרך מפה ליפו הציג אמין לפנינו את פקיד יועץ הבריטאני אשר הודיע לנו בשם ארוניו שלולא המחלה הנודעת כי אז בא־גם הוא עד פה. ונקרב אל החול שעל שפת הים ונתקע שם יתרות אהלינו. אז באו אלינו היועצים מאנגליא ורוסיא עם שומרי ראשם, ואנחנו לא הנחנו לבוא אלינו שום אדם מטעם הקוואראנטינא. שמועות מצב הארץ אשר הואילו לספר לנו לא תרשנה את עצמותינו, כי אמרו אשר המבוכות רבו בארץ והדרך מפה לביירוט היא בלתי בטוחה כלל. ומה נעשה? לא נוכל לעמור פה באהלינו ימים רבים — גם פה רבו מאד המתנות אשר שלחו לנו המושל והשופט והיועצים, ומספר רב היו לנו מקשואי המים ופרי עץ שונים, גם חמאה, רגים ועור דברים באלה לא יכולנו להשיג לא בשר בקר וצאן ולא עוף למאכלנו כי השוחט יצא את העיר מסבת המגפה מונטיפיורי שכב על מטתו כל היום אך בעת מנחת הערב קם ולבש בגדיו החמורות לכבוד שבת קודש — מוש"ק יוני 22, יפו על מקום החול שעל שפת הים. מושבנו היה ביום הזה באהל של רר' לעווי ונקרא שם את תפלות השבת והפרשה משבת ההוא היום היה צח אך חם מאד בתבונת המחוז יועץ האנגלי והרוסי והגרמני פקדו אותנו והתמהמהו באהלנו ונתענג על אמרותיהם הצרופות. היועץ מרוסיא הפציר בי לקחת מאתו מנחה טבעת כסף נפלאה ושני מטבעות ישנים ועל פי דברת אישי מונטיפיורי אשר צוני לבלתי אמאן לקחת נשאתי פניו ואקחם הטבעת היא גדולה במטבע גדול ועליה כתובה ערבית הראש לבקרת המחלה המתהלכת גם הוא בא אלינו היום ויאמר שיעשה כל אשר בבחו לשרתנו. ומונטיפיורי בקש ממנו שיתן בידנו תעורת נקיות ממחלה כי נזהרנו מלבוא בעיר, גם בקש ממנו שלא ימאן לקחת מנחה ממנו עשרים שקל ספרדי ויעתר לבקשתנו, ונקוה כי המכתב הנלוי והחתום ביד ראש המבקרים הזה יחלצנו בבואנו לביירוט מעוני הקוואראנטינא בערב בא שופט העיר לפקדנו והוא אחי אוהבנו המושל מירושלם וכבר קבל מכתב מאחיו אשר יבשרהו מבואנו ליפו ובקש ממנו לעשות בערנו

ורבושנו בל אשר בכחו לעשות, והבקשה הזאת נתמלאה על ידו, וכל אשר דרשנו עשה בבל לבבו ונפשו — יום א׳ יוני 23 השבמנו היום לפני שעה הששית יקירי מונטיפיורי החליף בח וטוב לו עתה מאתמול וירבוב באחר מאתנו ובמשך שעה באנו אל נשר אבנים אשר במעט נחרב ובאשר עברנו את נהר „פתרס" באנו בשעה התשיעית אל קבר אלה־אבן־אלים ומקומו על גבעה קטנה מול הים המחוז אשר עברנו בו בעת ההיא היה מלא חול ושמם ולא מצאנו מחסה בבל הדרך ההוא בלתי באחר מבתי התפלה אשר לישמעאלים וגם בו היו זבובים הרבה, ובבל זאת שמחנו בי השגנו מקום לנוח בו מעט ולהיטיב לבנו בלחם הבקר וקשואי המים אשר היו לנו למערבים בעת הזאת ובשעה השנית אחר חצות היום עזבנו את המקום הזה ונלך לדרבנו אבל החום היה אז במעט נרול מנשוא בשעה הרביעית עברנו את הנהר „נאהר־אל־פיליק" שהיה אז חרב ויבש וגם הארמה סביבות הנהר היתה כמדבר שממה, זולת מקומות אחרים אשר נטועים שם עלי טאבאק אשר העלו נצה בעת ההיא במלואם ויפעתם בשעה הששית הגענו אל הבבר הטוב והנחמר אשר ישתרע ער הר הברמל, בסוף הבבר הזה הוא כפר עמחאלט ובו שרות צאן ובקר ירעו שם ובורות מים מתוקים. ובאשר באנו למקום ההוא יצא הירח מבין העננים ויקר הולך וקוי אורו האירו סביבותינו, ובל אלה נראו בעינינו במחזה יקר אשר המשורר והצייר יתבוננו עליהם בעין פקוחה ושם פרשנו את אהלינו ללון בלילה — יום ב׳, יוני 24. נתחזקנו לקום בחצות הלילה למען לא יבעיר עלינו השמש בלבתנו בדרך. והעמסנו הפרדות ואנשינו הבינו שאר הדברים, והטבנו את לבנו בבוס קאפי ורקיקים ובבר עברנו שתי שעות לעשות בל ההבנות עד אשר ישבנו על סוסינו. האויר היה בעת ההיא שקט ומריח ריח בל בשם. בל באי העולם נראו אז לעינינו באילו נרדמו בתרדמה נרולה, לבד הירח והבוכבים אשר לא ינומו ולא ישנו בלילות ולא יאברו אף קו אחר מזיו נהנם וישלחו את הור יפעתם בצאתנו באורח שוקטה ורומיה. בשעה הרביעית החלו השמים להראות את נונה השמש בזיוה והרדה אשר ער ארציעה הוציאה ראשה מבין מפלשי הרקיע במלך בהורו, והשליכו השמים את אדרת הלילה מעליהם ויהי אור עברנו בעת את נהר קידרא ונבוא אל מוניט־אל־בטיח או שוק של האבטיחים, ויש אשר יקראו לו „אבל זאבארא" ואחר שעה השביעית הגענו אל העיר הישנה „קסריא" החרבות אשר בה עורנה מעירות ומנירות את יפיה ועליוותה שבימי קדם, והעמודים מאבני שיש ושוהם יספרו גם היום את נאות ועליות הורדום בעירו האהובה לו ובעת במעט בל העיר שטופה במי הים, והמביט בה ויתבונן על החוף אשר היה לה לפנים יובל לקרוא „איך נפלו עריך ארץ יהורה המהוללה" באשר עזבנו את עמחאלט בבקר נזהרנו מאד ברבבנו, ולולא ירענו בי סוסי ערב נסו ללבת בין חתחתים ובורות, בי אז נרגזנו מאסון, בי חפירות רבות היו בסביבות הבפר הזה אשר חפרו האנשים שתהיינה לאוצרות למו לשום בהם רננם ובאשר נמלטנו מהפחתים האלה רבבנו בשמחת לב ער קסריא ותהי לנו הרביבה לעונג. סערנו את לבנו בבקר בעיר הזאת ונרגיע שם ער אחר חצות היום. ובאשר החלו האנשים להבן למסענו יצאתי ללקט פרחים הנרלים פה למרבה, ואשר תוציאם הארמה כיר הטבע הטובה עליה אחר שעה הראשונה בצהרים עזבנו את המקום הזה, ובמשך שתי שעות עברנו את נהר זרקא אשר שם חפצנו להתבונן על המעבר החרב ועור פעם שנית עברנו את הנהר בטרם באנו לבפר טנטורא ואחר מסע טוב ונבון מאר נחנו על יר הים בעוד היום נרול בשעה השלישית. לימיננו על הגבעה ראינו חרבות מבצר עתיק מאד — יום ג׳ יוני 25 — אל־חדור לרגלי הר הברמל למען נמלט בדרך בואנו לעבו מחום השמש קמנו בחצות לילה ובל ירי האנשים היו מלאות עבורה להבין בל הדברים הדרושים לדרבנו, להוריד את האהלים ולהעמיסם על הפרדים והחמורים גם אברהים לא היה נרפא במלאכתו להבין לנו קאפי ורקיקים לפני צאתנו, ובשעה השנית היינו על סוסינו ונרבוב בתחלה בין צורי סלע ובדרך מלאה חול, אבל מיד יצאנו אל בבר רחב פתוח זרוע מסביב, לימיננו הר הברמל נשא ראשו ולשמאלנו בין עמקי הגבעות נשקף הים התיבון. בחצי שעה אחר שעה השלישית נתפזרו ענני הלילה וחלפו למו גם הבובבים ממסלותם ונחבאו לאט לאט לפני בוא המאור הנרול השמש אשר השחר יבקע אורו וישלח את נעימתו על המחזה מסביב ונרבוב עור בשתי שעות ובאשר עברנו את הבבר במשך רבע שעה או רבע מיל באנו אל חרבות מבצר עתיק מאר הנקרא בפי יושבי המקום „אטליק" והחרבות נושבות אצל הים. ובאשר הרחקנו ללבת לצפון הבפר באנו אל קיר חומה חזק הפונה למזרח ובל מראהו ותבונתו היה בעינינו בבותל המערבי מבנין שלמה בירושלם וביתר בנינים העתיקים מבני ישראל. ובבואנו לתוך הבפר ראינו בנין עגול ויפה ועליו פטורי ציצים ופני ארם להם ונשתומם על המראה, ונראה אשר הרומיים הוסיפו להרר באיזה זמר על הבנין העתיק הזה אשר בל מבין יחזה בעיניו בי נבנה בידי יהודים ואנשי הבפר עשו בבנין הזה מחסה

לבהמתם ולאביוני ארם אשר אין להם רירה לא אחרנו להתחבר עם מחננו אשר עזבנום בלבתנו לבקר את העתיקות ונרכב בולנו יחר ער שבאנו אל מי מנוחות ועל צריה ושפתיה נטועים עצי אהלות יפים מאר. ובאשר קרבנו אל חיפה ועברנו את הר הברמל אמרנו לתקוע את אהלנו ולסער את לבבנו בלחם הבקר ולנוח שם עד מנחת הערב להסתר מחום השמש ויהי בטרם נטינו את אהלינו והנה סוסים רועים באחו ומאחריהם נראה מחנה נרולה ונשתוממנה לראות בי הם אנשים מבריטאניא אשר פנשנו בירושלם ונשמרו בעינים פקוחות על פי חקי הבקורת וגם אנחנו נאלצנו לעמור פה ע"פ פקידי הקוואראנטינא, בי לא הועילו למורת וצרת לבבנו לא מבתב התעורה מיפו בי בריאים אנחנו ולא אמרותינו הרבות אשר שמנו באזני הפקידים לאמר בי הרחקנו מחוץ לעיר את בל אשר לנו ונט את אהלינו על יד הים על פי חוקי הקוואראר־טינא שלחנו אנרת בשפת ערבית אל המושל שבביירוט לספר לו את בל תלאותינו ולדרוש את עצתו מה לעשות ובין בה ובה נצבו שני שומרים אצל אהלינו ומהם נודענו אשר יאותו המבקרים לתת אותנו ללבת לדרבנו אחרי שיעברו שבעת ימים תחת חק ההתמהמות של ארבעה עשר יום, ואז בל אשר אתנו תבובם במים ברגע הזה ספרו לנו אשר המשולח מצפת רבי ד"ל אשר ראה אותנו ודבר עמנו בקאסמיא, ואשר נשלח ע"י הרב ר' אברהם רוב לביירוט להביא משם הבסף שבא מאמשטרדם עבור עניי צפת, בי קרה לו אסון בדרך בהיותו בקאסמיא בי נפל עליו שורד ויגזול את צרור הבסף מידו, ובאשר תפש בצרור בחזקה לבל יקח ממנו אז שלף הבליעל את חרבו ויקצץ את אצבעות המשולח הנרבא והלך לדרבו עם הגזלה אך בחסר שופט הצדק שבשמים נמצא האכזר הזה ויובא לפני השופטים וישב את הגזלה וגם ענשו אותו במדתו ויקצצו את אצבעותיו, באשר עשו להחבם האומלל בן נעשה לו וגם היום ראינו את חסרי הבורא עליגו בי בהיותנו קרוב לקאסמיא חפצנו לבוא שם אך מחמת יניעותינו מהדרך שבבנו בלילה ההוא סמוך למקום הזה תחת אויר השמים קאסמיא היא עצרת חבר בונרים ה' אלהים! עתה ראינו בעינינו בבמה מקומות בי חסרך נבר עלינו ותשמרנו תמיר מבל פנע ואסון

יא

[לרגלי הר הכרמל] יום ד' יוני 26 אל־חרור לרגלי הר הברמל התעננו מאר לראות את בל אנשינו באים במים לטהר את בשרם ומלבושיהם נם את מנבעותיהם ובסוי ראשיהם שתתת המנבעות וגם את אהלינו ומכסותינו במים יובאו שני סלים מלאים פרי עץ נשלח לנו מהיועץ הבריטאני היושב בעבו ובתובם תאנים חרשים, תפוחי זהב ותותים ובולם היו טובים מאר למאבל המקום אשר נשב בעת יזברני הרברים הבתובים במלבים א' י"ח הארון פינצי ציר האנגלי בעבו הופיע ברגע הזה לפנינו, בי שמע שבאנו לבקר במה ערים מא"י וגם שמע את מחשבות מונטיפיורי אשר חושב לעשות בשביל יושבי הערים הקרושות לחנך אותם לעבורת האדמה על בן הבין בערנו ספר אשר בתובים בו במה בפרים אשר יאבו למבור בסביבות מושבו ואשר ירובר על תבונת האדמה וטובה ובמה תבואות תוציא הוא האיש אשר רחם על ארבעים מאחינו האומללים שנחבאו מידי הדרוזים העריצים ובלבלם בלחם ומים על שלחנו ונתן להם מלבושים נקוה בי ביאתו לראות אותנו יביא תועלת לאחינו הנרבאים — יום ה' יוני 27 אל־חדור ברגלי הר הברמל מעיר חיפא הובאו לנו עופות טובים, לחם וחלב ועור דברים הרבה, ובבר נשחטו העופות ונמלחו ברת ישראל ע"י אחינו משם גם נשלח לנו ביום אתמול מנחה ארבעה עופות עשוים מקהל הפורטוגיזים ויהיו לנו היום למאבלנו בבקר שמענו היום בי המושל מעבו שלח את הארבעים וחמשת נשיו אל בית מקלט הברמליתים בראש הר הברמל, בי יפחד מאר ממלחמה הקרובה לבוא לפי רברת רבים הפרחים שבראש ההר הזה נותנים ריח בל בושם ונעימים הם מאר למראה עינים שמועה לא טובה באה היום לאזנינו, אשר דבים מיושבי צפת ברחו לנפשם ויבואו הנה ביראתם מפני חרב הדרוזים הצרות אשר סבלו בשנה העברה מהשודדים האלה יפעלו עליהם לחדד מקול עלה נדף וירגזו גם בעת אשר ישמעו שמות האכזרים האלה נורא הוא באמת מצב הארץ הזאת בי יושביה עזבו את משפטי ה' ואנשים, והארמה אשר תובל להוציא די חלב ורבש תשב ברר ושוממה — יום ו' יוני 28, אל־חדור ברגלי הר הברמל השבמנו בשעה הרביעית אחר עלות השחר להבין בל הדרוש לנו לרבוב על הר הכרמל על סוסים, ונרבוב אל בית השומרים ובקשנו מאתם להניח לנו לעבור הגבול ולראות את מערת אליהו, ויאמרו לנו בי בל המערה מלאה בעת עם בהמתם למען יחסיון בה מחום השמש ומהמנפה אז־שמנו את פני הסוסים מול הדרך לעלות אל ראש ההר ועברנו על המקום אשר חפצים לעשות בו דרך, אך בעת הוא תלול מאר ואבנים גדולות מונחות שם, ונם קוצים מפוזרים שמה. בית המקלט הוא בנין רחב ויפה, אבל לא

נגמר עריין ושני בומרים היו עומדים בפתח הבית, ופרשנו מחוץ את אדרת השער ונשב לנוח עליה איזה רגעים ונרח את הריח הטוב והנעים מפרחי בר אשר יגדלו ויבו שורש בבל ראש ההר ההוא ומרומם ונעלה היה המחזה בבל אשר שמנו פנינו, בי במורד העיר נטועים עלי טאבאקו והערים חיפא ועבו בנויות על תלן על שפת הים התיבון אשר מימיו ממראה התבלת בל אלה נתראו לפנינו יחד במחזה נעים ונחמד — מוש"ק יוני 29 אל־חדור ברגלי הר הברמל היום היה יום מנוח ומרגוע ליהודים וקמנו בשעה מאוחרת שמענו בי הדרוזים התפשטו על רמשק ויבוזו וישוסו את העיר, ומגור מסביב לבל יושבי המחוזות מפה לבירום הראש מבית המקלט אשר בהר הברמל שלח לנו מנחה ששה נארות יין קפריסין עם מבתב בתוב אלינו ברב בבוד ויקר. — יום א׳ יוני 30. מנחה אחרת שלח לנו ראש בית המקלט היום והוא יין שרף מתוק וקשואים, ויוסף עוד לאמר בי יקוה אשר נאבה לבתוב את שמותינו בספר הזברון אשר לפניו בתוך קהל הנבברים והגדולים שבאו לבקרו. הציר אשר שלחנו לבירוט שב היום והביא מבתב מהמושל שצוה להניחנו ללבת לדרבנו למחרת יום הזה היועץ האנגלי והרופא מחיפא בבדוני ברנע זה בבואם אלינו ויאמרו אשר יאותו וירעו את בריאתנו בהברת פנינו ולא יאבה עוד הרופא למשש את עורקי וידי, ואך למותר הוא להניד בי שמחנו על הדבר הזה שמענו באזנינו קול קני רובה ויאמרו שהוא קול ענות נבורה אשר נבר אברהים פחה על השלטן במלחמה בסביבות אליפא, ואם אמת הדבר אז הוקל מעט האסון מדרך הזה שאנחנו חפצים ללבת. — יום ב׳, יולי 1 על דבר הפחר אשר פחדנו ללבת בדרך ביירוט שברנו עוד פקידים ושומרים נוספים על אלה אשר היו בבר עמנו קמנו היום בשעה הרביעית, שומרי ימי ההסגר ואדון הבקורת ושומר בית הרצים ובל האנשים אשר שלחו לנו מתנות באו לקבל מאתנו ברבת הפרידה ולקבל מתנות (באקשיש) מידינו, ובאשר מלאנו רצון איש ואיש מהמבקשים הרבים האלה עזבנו את הר הברמל אחר אשר ישבנו פה שבעת ימים נסגרים בהקוואראנ־טינא אלופי הערה יצאו הבן לקראתנו לבברנו ולהובילנו אל מקום בית התפלה, וככואנו שמה הרבנו תודות לאלה אשר בברונו לשלחנו עד פה וכאשר נפרדנו מהם התפללנו בתודות והלל לה׳ על אשר שמרנו עד בה ועל עזרתו מקודש אשר שלח לנו בחסדו הגדול עד הנה. ולבל אחד מהנאספים נתן מונטיפיורי טאליר אחר באשר עזבנו את בית הבנסת מצאנו עוד את היועץ האנגלי עם שומריו מחבים עלינו על הפתח ללוות אותנו לדרבנו. אחרי אשר רבבנו שלש שעות דרך חול נקרבנו אל סביבות עבו, ושם מצאנו גדולי ונבבדי העיר שיצאו לקראתנו על סוסים ומחבים לקבלנו באהבה אך אנחנו לא באנו לתוך העיר, ונשב תחת עץ רענן ונסעוד את לבנו ונתמהמה שם עד שעה השניה אחר חצות היום ממקום שישבנו היה לאל ירנו לראות ולשום עין על המבצר החרש ועל החרבות אשר נחרבו ע"י אברהים פחה, ועל המנהרות אשר ברו במרחק שני מיל למשוך את המים לזיב או אבזיב הישנה אחרי בן רבבנו תשע שעות ומחצה ונלין בלילה ההוא בבפר אבו־אטאבי. עברנו על שתי מעברות ונם על יד הים וראינו עמור־דומי מושלך בדרך ועליו בתיבה מאנוסטוס קיסר — יום ג׳ יולי 2. השבמנו בחצות הלילה, אך בבבל הלילות תעבורנה שתי שעות ללבוש ולשתות קאפי ולהעמים המשא הבל על הפרדים והחמורים ונצא מזה בשעה השנית הירח והבוכבים נתנו די אורם לבל נתעה בדרך ולבל נמשש באפלה, והאויר היה צח ונעים ונתן ריח טוב אנחנו ואנשינו נמנו בעת למספר אחד ועשרים, ולבשנו נאות לאמר בי די בח לנו לעמור נגר חבר בונרים של הדרוזים, והנאוה הזאת נתחזקה בלבנו בעת שירו העם אשר אתנו בקני רובה ובשאר בלי נשקם דרך נסיון עברנו בעת בדרך הרים וצורי סלע, וסוסי אבר את נעל הברזל אשר ברגלו ובב"ז ישאני בטח בלבתנו אבו אנשינו תמיד לתלוש פרחי בר ושאר תוצאות הארץ לתת לי מהם ברבה באנו אל מעין אשר יאמרו עליו בי מימיו מרפאים בל חולי ובל מדוה, ושתינו אנחנו וסוסינו ונפן משם ונבוא אל נהאפיר או „השומרים" ונחנו שם. ותתת עץ ארז רענן הסעדנו את לבבנו. ואז ננלה לפנינו בל מראה הים, ונשב שם בארבע שעות, ובשעה הששית בין הערבים היינו יושבים על סוסינו ונעבור דרך רובסי הרים וצורי סלע, אך תהלה לה׳ באנו לבטח בבפר רז־אל־עין ונלין שם בלילה — יום ד׳ יולי 3 אחר שעה הראשונה בלילה היינו על סוסינו ללבת אל אל־קאנטארא והדרך הטובה והרחבה הרהיבה את נפשי לנער את התנומה מעפעפי עיני אשר תמיד תבביד את אבפה עלי ער עלות השחר הוא זמן קריאת שמע ואז אקום ואתעודד. באשר עברנו בבבר נרחב ראינו זאב מרלג מתחתית מורד ההרים שעל שפת הים ואחר מאנשינו איש חיל ירה בקנה רובה עליו אך החטיא את המטרה. ארבעה צבאים נראו אז רצים במרחב הבבר, אך המה שחקו לבל עמל ויניע אנשינו ונמלטו בידי רודפיהם החרוצים גם היום ישבנו לנוח באל־קאנטארא והתעננו שם, ואולם בל הדרך העולה מפה לקאסמיא מלא בחברי רוצחים ושודדים. ונם שמענו בי האומלל שהלך עם הבסף

לצפת ואחר מהשוררים קצץ את אצבעותיו נאסף וינוע, כי לא יבול לשאת את מכאובי פצעיו. ונשן בלילה הזה בבאסאטין — יום ה׳ יולי 4 נהקת החמורים והסוסים הקיצוני לפני חצות לילה, וכאשר השקפתי מבעד לאהלנו האירו הירח ביקרו והכוכבים במסלותם את פני הארץ וכבר שלחו קום על שומרינו וכל אשר אתנו והקיצו כלם ויערכו מהר את מערכות הרביבה. ואחרי אשר שתינו קאפי היינו על דרכנו לפני בוא השעה השניה שירי הערביים העבירו התנומה מעינינו ובשעה העשירית בבקר עמרנו להטיב את לבבנו ונחנו שם שש שעות אתמול כאשר עברנו את העיר צירון ראינו העם היושב בה מחוץ לבתיהם מלובשים בגדי חופש ויחוגו וישמחו על נצחון מחנה הפחה על מחנה השולטן התותים הנטועים על שפת הים יצלחו בכל שנה יותר ומראה ארום להם רבים מנכבדי ביירוט באו היום אלינו לכברנו, והביאו לנו הבשורה כי הבינו אנשי העיר בית למעון לנו בבואנו שמה

יב

[ביירוט ואלכסנדריא] יום ו׳ יולי 5. ביירוט הבית אשר הבינו לנו הוא יותר טוב בהברל רב ממשכנותינו באהלים כי נשמרנו פה מהזבובים והיתושים הגם כי הצרעה תבוא גם כבית ומאנה הכלם גם מפנינו הבית עומד על גבעה וגנים סובבים אותו ומצר אחד נראים רוכסי הרי הלבנון היפים ומצר השני נראים הנטעים מתמרים עצי תות ועצים אחרים נטועים ער שפת הים — מוש״ק יולי 6, ביירוט. אנית הקיטור עקירון עם רב החובל קענערדי באה היום בבוקר, ואנחנו קוינו בחסר ה׳ ללכת בה לאלכסנדריא אחרי אשר תבא הנה האניה מהורו בתוך הרברים הנפלאים שראינו פה היה הקרן או חצוצרה אשר ישאו נשי הדרוזים על מצחן וישימו עליו את צעיפיהן לבל יפול על פניהן הקרן נעשה ממין מתכת הנראה ככסף ותאמרנה אשר בעת אסון ופגע יתקעו בו לאסוף ולקרוא את בעליהן לעזרתן קול החצוצרה גדול מאד וישמעו בעליהן גם מרחוק כשהם על ההרים — יום א׳ ז׳ יולי, ביירוט מכתבי העתים האנגלים והצרפתים וגם רבים אשר כאו לבקרנו ישתוממו על רוחנו הכביר ועל כל היגיעות אשר נטינו את שכמנו לסבול במסענו זה לעת כזאת אשר מלחמה שוררת כין אברהים פחה עם השלטן, ותמשולנה מחלות רעות, גם חברת שוררים יפלו ויפרצו ותבערת השמש בערי סוריא כימי הקיץ. אכן חסר ה׳ החופף עלינו תמיד עזרנו ער כה להמלט מבל הרעות אשר תהיינה בארץ, ואין לנו רק לישא את עינינו השמימה ברוב תודות שהיה לאל ידינו לעזור את אחינו האומללים בעת צרתם. חסאן סעיד ערין ובכורו אחרו אתנו ככל ימי שבתנו פה, וגם אברהם השוחט יעמוד אתנו עד אשר נשוב למאלטא, הגם כי מאכלינו בבקר ובערב יובאו לנו עשוים מהעיר — יום ב׳, יולי 8, ביירוט. — יקידי מונטיפיורי מצא את נפשו בבקר זה רפה מאד, כי על נקלה יחלה פה האירופאי יען שהאויר ומנהגי האנשים ותהלוכות החיים בארץ נכריה יעזרו לרעה על הגר אשר לא נסה כהן ולי אני האשה אשר רחמי אלהי עליון שמרו לי בכל הנסיונות אשר עברו עלי ויחזקני ויאמצני לא לפי תבונת מוני בן במסעי זה וכן במסע הראשון שנסענו אל הארץ הקרושה. ונודעתי כי החלפתי כח בעת שהואלנו ללכת לדרכנו ולבן אין מלה בלשוני ואין לאל ידי לתת די תודות לשוכן שמים על זה אף אקוה כי בלכתנו בעת מפה לביתנו ישוב אישי יקידי מהרה לאיתנו היועץ האנגלי שלח דברו כיום אתמול אלינו לאמר כי אנית הקיטור מהודו לא תתמהמה עור בדרכה ובכל רגע יחכו עליה, וכאשר תבוא עם מכתב הממשלה אז תעזוב האניה עקירון את החוף כרגע ותלך לה לאלכסנדריא ולמאלטא, ע״כ שכנו לפקוח עינינו אל המסע אשר לפנינו להיות נכונים לצאת מפה ולשום חלק מהמשא אשר אתנו על האניה ומונטיפיורי גם הוא לא נרפה במלאכתו וישלח ספר אל היועץ האנגלי מירושלם עם כסף ויבקש ממנו לתת שלישית הכסף לתקן את מקום קברות הנוצרים ושני חלקים לחלק בין עניי הנוצרים שבירושלם גם שלח כסף לחלק בין עניי הנוצרים בביירוט וחלילה לו למונטיפיורי לשכוח אף רגע את עניי עמנו שבירושלם ויכתוב מכתב להארון א ויכפול עתה את מתנתו אליהם ראש מונטיפיורי נמלא עצות ותחבולות להושיע את אחינו העניים היושבים בארץ הקרושה ויחתור ללכת לאלכסנדריא ולהריץ רבריו ער מהרה למחמט־אלי להציע הצעות הרכות לפניו ולבקשו לעזור לו להוציאם לפעולה מי יתן ויצלחו ואז באמת נבוא על שכרנו על כל הצרות והפחרים אשר פגשנו במסע הזה — יום ג׳ יולי 9 ביירוט. תהלה לאל מצב כריאות מונטיפיורי נשתנה לטוב, ויתן היום מתנות לשלשת הרכנים ההולכים ליפו, אשר קבלו עליהם לשאת עמהם את הכסף אשר הבטיח לתת לעניים בירושלם וחכרון, ויתן להם את אהלינו ואת מצעותינו וכגרים שונים ויצו לתת את האהלים והכגרים לאביוני אדם המתנוררים בחברון אשר גם מחסה אין להם מזרם וממטר בעת היורה והמלקוש — יום ד׳ יולי 10 ביירוט. מונטיפיורי החל להיות מהיר במלאכתו באשר נסה מאז לכתוב

ולעשות מלאכתו לפני אכלו לחם הבקר, והראה בזה אשר הצליח לשוב אל כחו והנהו בריא אולם ת"ל חי עודנו יושב ובותב בספר את ילידי רעיוניו והנה אגרת באה ותבשר לנו אשר האניה מהודו באה הנה, והאניה עקירון אשר בה נקוה ללכת תפרש בשעה השניה אחר חצות היום. בל אשר היה עור אתנו בבית נשלחו אל האניה ונם מהרנו לפרוד בברכה מהאנשים הנודעים לנו סבלתי הרבה היום מתבערת השמש בלבתי אל חוף הים אל האניה, ובעת אשר האניה הקטנה של רב החובל הביאתני אל אניתו הגדולה אשר תביל בקרבה 720 מדות גדולות וכחה גדול בכח מאה וששים סוסים נלי הים סערו וירומו מאד בעת ההיא ובל ידי הפקידים עמלו להביאנו אל אניתם ובשעה השביעית בבר הלבה האניה בלב ים יואל ה' לחופף עלינו באברתו כאשר פרש את בנפיו עלינו ברחמיו הרבים לשמרנו ולעזרנו עד עתה — יום ה' ויום ו' יולי 11—12 על האניה עקירון סערות הים אלצונו להציע את מצעותינו על נג האניה ונשארתי שם עד שעה התשיעית בערב ואז הובילוני אל תאי, אך מונטיפיורי נשאר על הספינה בל הלילה ויהיו לו למנינת לב נטית האניה אנה ואנה והעשן וריח השמן שעל הספינה והקיטור ובבל זאת היה לו האויר שעל המבסה לישועה מעט האניה תלך שבעה או שמונה חבלים (מדות הים) בבל שעה אך לא יתנונו נלי הים הסוערים להתענג על חמדת ונעימת הטבע ולא יועיל מאומה לחתור נגדם אולם מונטיפיורי לשמחת לבבי יחשוב בל היום ובבל עתותיו מחשבות שונות את הדרבים אשר יבחר ללכת בהם לעזור את עניי עיר הקדושה ובבל רגע ורגע זאת היא שמחתו ותקותו, וגם בלילה הזה ידמה להשאר על המבסה

[אלכסנדריא] מוש"ק יולי 13 האניה עשתה לנו אחרית טובה להביאנו צלחים בהיום הזה הנה הלבנו אל מלון אירופא אשר מצאנוהו בנין טוב ויפה ומושבו בשוק החדש אשר הבתים העומדים בשוה זה אצל זה גם רחבת ידים שיש בשוק הזה לא יבלם משווקים שבערי אירופא הבנינים נערבו על ידי איש צרפתי אולם הרבה עמודים וראשי עמודים הובאו ממקומות הקרובים אשר נעשו בדורות הראשונים והושמו במבוא הבתים להדרם ולפארם גם מעין מים חיים יעשו באמצע השוק והיועצים מאירופא ואצילי העם יש להם בתים פה. ראיתי פה בעת אנשי אירופא הרבה יותר מאשר ראיתי בפקדי את העיר הזאת בראשונה. ועתה המה בלם שמחים וטובי לב על הנצחון אשר היה לאבהים פתה נגד השולטן ויורו גם עתה בקנה רובה לאות ששון ויקר. הנשים והנערים ישומטו ברחובות וישירו שירי ערב על התשועה הנדולה שהושיע ה' להם ראשי עדת ישראל פקדו אותנו במלוננו, גם היועץ הבריטאני ועור אחדים מהנכבדים מונטיפיורי הלך היום בבסא בפוד אשר שאל מאת היועץ מסרדיניא אל הפתה ואישי שמר את העת הנבונה והטובה לדבר ולבקש מאתו על ארות עבודת האדמה אשר יחשוב זה במה אשר יאחזון אלה עניי אחינו שבארץ ישראל ובסוריא וברברו עמו ענה לו דברים טובים ויפק רצון ממנו ער מאד גם דבטיח הפתה את מונטיפיורי אשר יבתוב את הדברים בספר ויתן דעת נלוי על הדבר הטוב ההוא ובעת רצון הזה בקש ממנו על דבר החומה אשר אנשי טבריא חפצים לבצר את העיר וישא הפתה את עינין גם לדבר הזה אז נתן לו מונטיפיורי מנחה מטבע זהב ועליו תמונת המלבה הרחמניה והיקרה מאנגליא אשר נעשה על פי שרי הממשלה במדינה ההיא לזברון היום אשר הופיעה בהודה והדר גאונה בנילד־האל בתשיעי לירח נובמבר שנת 1837 ויבקר הפתה את המטבע בבל לב ונתן לו תודה מלבו ונפשו יום א' יולי 14 הצרעה לא הניחה לנו לישן בל הלילה, וכמעט לא היה לנו מנוחה ומרגוע אף שעה אחת וברב תודות נעזוב את המלון הזה ונלך אל האניה האניה הקטנה מהפתה הוצבה לפנינו להביאנו בה אל אנית עקירון אשר עמדה ממרחק מן החוף, אבל לא ארכה לנו העת עד שבאנו ועלינו לבטה על אנית הקיטור הרחבה והטובה הזאת מפה ראינו את אנית המלחמה ממצרים בבל גדלה ותפארתה, ובפי תנראה היא אניה מפוארה מאד. ואחר שלש שעות הלבנו בנבבי הים לדרבנו

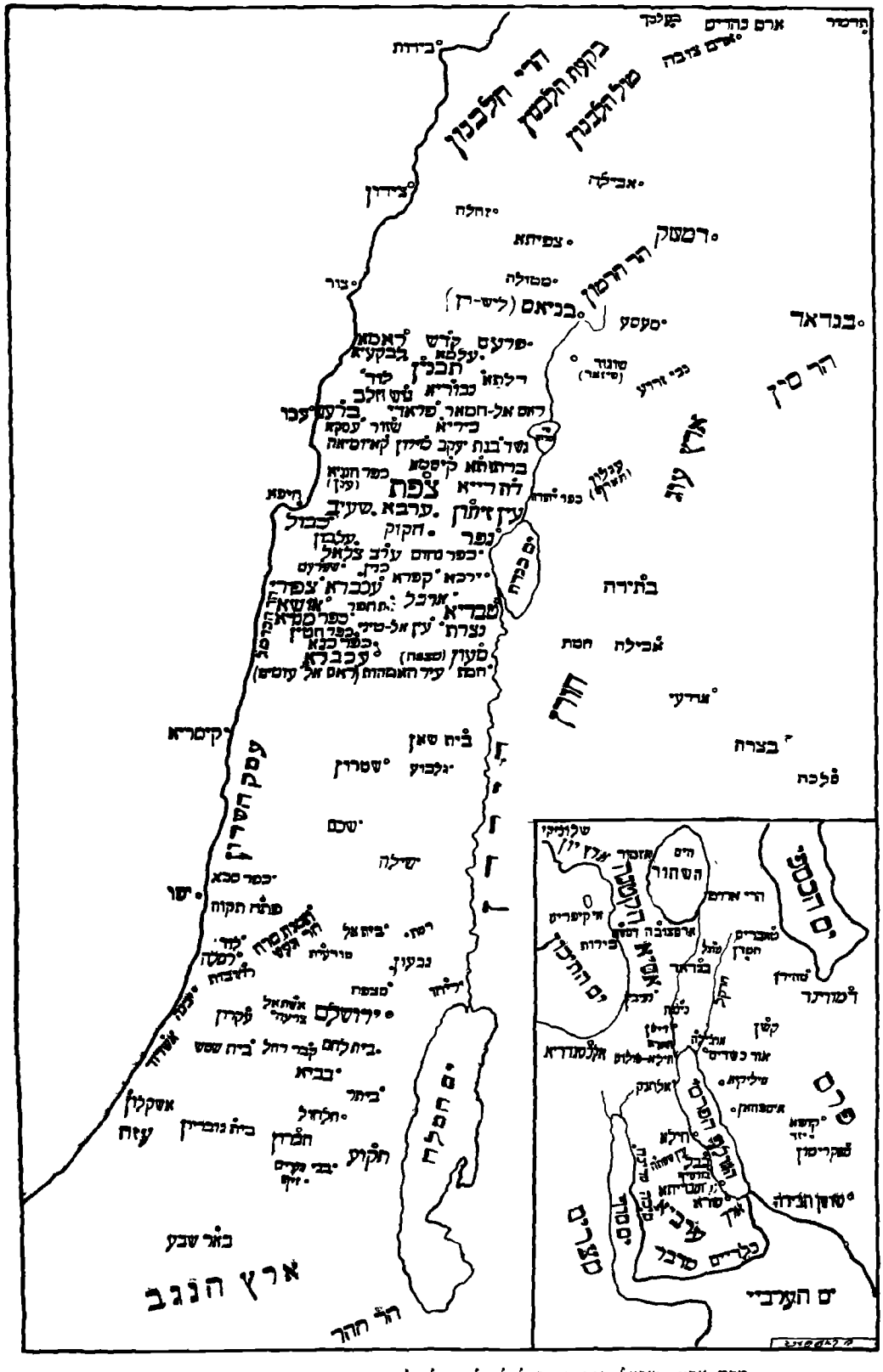
יג

[על האניה למאלטא] יום ב' יולי 15 על אנית עקירון הרוח היה נגדנו ובבל זאת הלבנו שמונה או תשעה חבלים בבל שעה, ובולנו היינו חולים לא יכולתי לעשות מלאכתי על האניה בי בחות נפשי עזבוני. איזה ספרים הובאו אלי ואשימה עיני בם אבל ער ארניעה הנחתים ועזבתים מפני — יום ג' יולי 16. גם היום עדנה הרוח לנגד פנינו בבל זאת האניה הולכת וטוב במעגלה ורב החובל יבטיח לנו אשר המסע לא יאריך גם חמשה ימים, והדבר הזה ינחמנו מהחולי שאנו סובלים, וביותר בעת שנזבור עור היום אשר במסענו הראשון בדרך זה אדבו לנו הימים מאד וזמן ארבעה ועשרים יום לא ראינו יבשה תודות אלף לאלה אשר התנבמנו לעדוך את אנית הקיטור ללבת מהרה גם בטים

עזים כעת שעברנו כעת הצהרים בקרבת אי־קאנריא הוסיפה האניה למהר מאר בלכתה ואנבי נשארתי על המכסה להתענג על מראה הירח והכוכבים ולשמור את המחזה מגלי הים אשר מראה כסף להם ככה ישבתי על כסא עץ ארוך מכורכה כארתי ארות השער אשר מצאתי כמה פעמים טוב מאר לשמרני מקרח בלילות, האורחים נרבו איש לרעהו בחכמה ובתבונה ער קרוב לחצות לילה ונשבתו רק על ידי המשרתים אשר באו לפעמים לבשרם מזמן ועת השעות. — יום ד׳, יולי 17 גם היום הלכה הספינה כתמול שלשום מונ־טיפיורי נשאר תמיד גם בלילה על המכסה, וסערנו לבנו בצהרים על ידי רגים מלוחים בצים ומאקארוני שאכלנו ואנבי טעמתי מעט מכל אלה. ומאנתי מקחת הקשואים הטובים אשר הכבורה ט. חפצה לתת לי האשה הזאת יש לה גן יפה בסביבות אלכסנדריא אשר שכר אישה מאת הפחה אוהבו, רבים יהללו את הפחה בתכונות טובות ונפלאות ובאמת כבר הראה את כחו וגבורתו במלחמותיו וכבמה דברים אשר למד וחקר ותיקן את עמו אשר הלכו בחשך והוא פתח להם שערי אורה. ומי יתן אשר יחכמו העם ויראו אור ביראת שרי ואהבת ארם ורק שלום ואמת יהיו בימיו, וכל העם יהיו בטוחים בנפשם ורכושם — יום ה׳ יולי 18. הרב החוכל הכטיחני אשר בא נבוא היום אל חוף מאלטא בערב לפני השעה העשירית מונטיפיורי הבטיח שתי מרות יין שרף להאיש אשר יקרים לבשר על ראותו היבשה וכאשר קרבנו אל החוף נתן מונ־טיפיורי מנחה לכל המלחים כבש אחד ולכל איש מנה אחת אפים מיי״ש ישן באנו אל החוף בשעה שאמר רב החוכל. יום ו׳ יולי 19 מאלטא מבצר מאנואל. מנוחה שאננה היתה בלילה העבר על האניה, על כן גם אנבי התענגתי על המנוחה והמרגוע, וכבקר הטבנו כלנו את לבנו בחדר רב החובל מונטיפיורי הלך אל מבצר מאנואל למען יבחר חדרים ושומרים למעננו ואיש רך בשנים לשרת אותנו בשעה השלישית אחר הצהרים היינו בביתנו אשר בחרנו ונאלצנו לשבת בו ער שיעבורו ימי ההסגר (קוואראנטינא) — מוצאי יום השבת, יולי 20, פארט מאנואל. המכקרים חפשו כמה פעמים הרכרים שהיו אתנו וכל זה היה למורת רוח לכולנו, כי לא מצאנו מנוחה כל היום יד הקווא־ראנטינא כברה מאר בעת הזאת, כי ישימו על האנשים שבע עינים, וזה מראה איך המנפה במצרים גברה ותרבק בהרבה אנשים מאי הזה. סערנו היום את לבבנו בלחם הצהרים בשעה מוקרמת ואכלנו את סעורת המפסקת בשעה השביעית. נקוה כי כל הרעות שעברו עלינו ועל כל ישראל תהפכנה לטובה אחר תשעה באב ונסה כל עגמת נפשנו יחר עם יום המר הזה — יום א׳ יולי 21 החום הגרול אשר שלט כיום הזה נגע ער נפשנו וכיותר בעת אשר צמנו ורפו ידינו ועורקינו ולא נוכל לעשות רכר, וכאשר נקח ספר לקרוא מיר נעזוב אותו. מכתב העתי הוא ישיב את נפשנו מעט מזעיר בעת כזאת כאשר פקרו אותנו הפקיר צ. ואשתו הכבורה חנרת־את שארית כחי לרדת מעל המרגות לרכר עמהם בחדר אשר נקבל אורחים, והוא באמת רבר כבר ער מאר לגרת את המדרגות הרבות ביום החום והצום הזה אשר שני הרברים האלה הכשילו את כחי מאר, ומונטיפיורי לא יוכל לצעור אף צער אחר. ברגע זה ראינו שלשה כוכבים ונלך לטעום מאומה, ותורות לאל עליון אשר יכולנו לקיים את מצות ה׳ עלינו לצום ביום הזה — יום ב׳ יולי 22. החלפנו את מעונותינו להחדרים שבצד צפון שבהיכל הזה אשר האויר שולט שם יותר לטוב לנו ובכ״ן ראיתי בשעה ב׳ את מורד האויר והיה 87 מעלות פארנהייט ד״ר לעווי גם הוא נחלה כמחלה קרחת ונאלץ לשכוב על המטה אך בה׳ אשים מבטחי אשר הכל ישונה לטוב במהרה. צורי סלע אשר כמעט יסובבו את החוף ימנעו את האויר מבוא אל המקום הזה לפעול את פעולותיו הטובות, ובעתות השנה האלה ימצא האורח הבא מעט עונג ונחת, ולעמור פה תחת פקודי וחוקי הקוואראנטינא עשרים יום אירא פן יאכל החום את בשרנו, ואולם אין בירי איש להשיג כל מאוויי לבו בעולם הזה, ולכן טוב לו לקבל באהבה את כל הבא עליו בעת אשר אין בירו לשנות את הרבר ולהחליפו כרצונו. הכבורה צ שלחה לנו מתנה תפוחי זהב אשר השיגה ממשרתי המושל מאלה הנרלים בגנו, ואשר אין להשינם כעת במאלטא בשנה זו. — יום ה׳ יולי 25. אנית קיטור הצרפתית באה היום פה ויספרו כי רב החובל של אנית מלחמה אשר לתונרמים מסר אניתו לאלי־פחה ותעמור עתה בחוף אלכסנדריא ובטרם שעזבנו את החוף מאלכסנדריא נבאו רבים שם מראש שכן יהיה הרבר, יען אין שלום בין השר היושב בראש יועצי תונרמה ובין רב החובל הנזכר, לכן לא יפה אוזן לקול ארונו בקונסטנטינופל. אור הירח והכוכבים ננהו היום כאור הבקר.—מוש״ק יולי 27. האניה המביאה את המכתבים מצרפת באה היום החדשות ממות השולטן הגיעה ער שערי לונדון ופארים, ואנחנו נצא לחפשי מבית הזה ביום הששי לירח אונוסט, יען כי רב החובל נתן צו שיום בואנו ויום צאתנו יחשבו בתוך העשרים יום מחוק ההסגר אשת האדון צ. השאילה לנו כלי להקיר מים כתוכו על ידי הכפור, הכלי נעשה מברזל כתבנית מבשל טהי, הכפור ינתן במקום הנחלים

להחם, וכאשר רק נפתח את המגרפה יצאו מים קרים להשיב את נפשותנו העיפות הלכנו הנה והנה במסלה ההולכת לפני המבצר וקוי הירח נתנו אודם ויחמו את האויר כמעט כהשמש אניה גרולה ננשה אל החוף ובתוכה אנשים הרבה וגם מנורות הרבה האירו בה ואנשי הצבא סבבו אותה באניות קטנות ובכל אחת האירו נר גדול כן הלכו וסבבו לאט לאט על פני המים ויהי המחזה נעים ונחמד מאד הרופא מצא היום את החולים שכים לאיתנם — יום א׳ יולי 28 נשמע היום פה כי מאה וחמשים אלף מצבא הרוסים יעמדו בעת הכן בקונסטנטינופל, והשמועה הזאת תחזק את המחשבות אשר חזו מאז יודעי בינה לעתים גם בהיותנו באלכסנדריא מפלשי עב וערפל יחלתו את שמי הפוליטיקא ואם יפוזרו העננים מבלי סער ורוח כביר אין בלב אנוש להגיד זאת כעת, אך הזמן יגיד דבר ויוציא תעלומות לאור עולם נמצאים היום פה במבצר ערך שלש מאות וחמשים נפש אדם, ומאלה נמצאים שתי מאות וחמשים מבני אמונת מחמד השבים מלפקוד את קבר נביאם במיכא הכנסה רבה תביא הקוואראנטינא לאנשי מאלטא — יום ב׳ יולי 29 לקול כלי התותח אשר נשמע כיום הזה הקצנו לפני השעה אשר נסינו לקום וחקרנו לדעת הסבה ואמרו שהוא קול ענות שמחה לבשר את ביאת בן מלך צרפת לחוף הזה המכתבים אשר נשלחו אלינו מא״י יספרו את תכונת הארץ וכל הדברים הנוגעים לקנית אדמה לעברה ולשמרה, והם יהיו לנו לעינים להפיק את מחשבותינו בענין הזה מונטיפיורי שב היום לאיתנו ולעבורתו כאשר נסה תמיד בלי הרף אף רגע ממלאכתו וזה לי לאות נאמן כי לבו טוב עליו וככחו אז כן הוא עתה בכל מפעליו — יום א׳ אוגוסט 4 יגענו בכל הבקר וער הצהרים לעשות הכנות על יום השלישי כי ביום ההוא נקוה לעזוב את המקום הזה על ידי אנית הקיטור ליקורנום ההולכת לקוויטוועקיא ומשם תלך למרשיליא מחוז חפצנו — יום ג׳ אוגוסט 6 היום בבקר אחר שעה הששית נתבשרנו כי חפשים אנחנו לצאת מהמקום הזה מצאנו עגלות הצב אשר צוינו לבוא לקחת אותנו, וכרגע היינו בחוצות מאלטא אשר הרוח הצח נשב בנעימות, ויהי כנופח באפנו רוח חיים והראנו לדעת כי יצאנו לחפשי ממאסרנו ונשב מעט במלון דורנפורד, ונפן מהר משם ונעלה אל בית ה׳ להודות לאל המושיע והעושה חסד עמנו תמיד ואשר שמר אותנו וינהלנו בדרך אמת עד עתה יום ד׳ אוגוסט 7 בעת שהלכנו לקבל ברכת הפרידה מאת המושל מהאי הזה אמר לנו כי כבר שמע מאתנו גם בלכתנו לארץ הקדם ונבוא להאניה הקטנה וכבר מצאנו את הר״ד לעווי יושב שם ונבוא מהר אל האניה הצרפתית ותבניתה יפה עד להפליא, וכבר היה חצות היום בעת שהחלה ללכת העננים הלבנים אשר נתקשרו יחד ורצו ממעל לראשינו על יד רוח חרישית החרידו את לבבנו פן תהיה רוח סערה אפס בעת שנתכרכנו בארצתינו ונשכב על הכסאות ונרדם אז שכחנו במנוחות השינה כל פחד ואסון — יום ד׳ אוגוסט 8. על האניה ליקורנום לפני עלות השחר הקיצותי לקול נרול ששמעה אזני, אך מיד הקשבתי קול מונטיפיורי אשר הזהירני לבל אפחד, או אז נפתחו עיני ואראה עמודי אור יוצאים מהברקים ואחריהם קול רעם נודא ונשמעו הקולות פתאום זה אחר זה גם החרד נמלא כמעט במבול מים ואנשי הספינה באו לכסות את החלון עם הפרוכת בעת הזאת היינו קרוב לשפת פיסארא, אך בחסד ה׳ הסערות האלה היו רק סערות קיץ והרעם והברקים טהרו את האויר העב שהיה ביום אתמול ראינו את העיר מסינא היפה, גם עברנו על יד הרי סיציליא ודאש סטרמבאלי נראה לעינינו בנאונו אחר חצות היום — יום ה׳ אוגוסט 9 ברגע הזה עברנו את האי ליפארי ואת איסציא וויזוביום וגם הערים הקטנות היושבות לרגלי ההר הזה ולפני הערב בסה ערפל את פני השמים הבהירים והעננים החשוכים כסו את הכוכבים וירדתי פן יבא סער מתחולל אולם נטיעת האניה ורעידת כל הדברים אשר נעו גם נדו הפחידוני, ועל כן נשארתי על מכסה האניה עד קרוב לשעה האחת עשרה — יום הששי אוגוסט 10 בחוץ קיוויטה ווועקיא נטית האניה והרעידה לא הניחוני לישן כמעט כל הלילה, וכעלות השחר השליכו המלחים את העגון בחוף הזה אז באו אוהבינו אלינו וישמחו עמנו ויתנו תודה וברכה לאלהי השמים על הצלחותינו ובשעה השנית אחר חצות היום פרשו עוד הפעם נם ללכת למרשיליא ובאנו אל העיר הזאת בחסד ה׳ עלינו לבטח לשלום וברוח נכונה ובזה מלינו את מסענו ובכל יום ויום למדנו לדעת את חסדי ה׳ עלינו והנסיונות הרבות שעברו עלינו הורונו להתבונן על דחמי הבורא עם בראיו כמונו מי יתן אשר הטובות שעשה ה׳ עמנו ואשר נסינו בכל המסע הזה יביאו פרי תבואות נאמנות ונעבוד את ה׳ בכל לבבנו ובכל נפשנו ובכל מאדנו ונדעה ונרדפה את ה׳ לשמור משפטיו, חוקיו, משפטיו ועדותיו, כי לאלה ירה אבן פנת התבל וכל אשר בה

תמו מקרי דבר יום ביומו אשר כתבתי בעניי.

מפת ארץ ישראל סוריא ובבל לעולי רגל על קברי אבות וקדושים.

עולי רגל לקברי אבות

ולקברי נביאים, תנאים ואמוראים, צדיקים וקדושים

בארץ ישראל סוריא ובבל

מבוא.

תתשוקה הלאומית והדתית להשתטח ולהתפלל על קברי קדושי עליון צדיקים וחסידים, הכתה שורש בלב כל יהודי התובב עמו ואמונתו ונובל לומר כי המגמה הזאת הניעה ביותר את רוב הנוסעים הראשונים ולא מעטים מהנוסעים האחרונים לארץ האבות, וגם לקברים של הקדושים בחו"ל (עי' צד 70) כאשר נראה מתוך כתבי מסעותיהם, וברשימת המסע האחרון של מרת יהודית סונטיפיורי תאמר כי חפצה לשבת בחברון „בעמק פרחים", במקום אשר כרמי גפן וזית רבו יותר מכל ערי אירופא, וללכת בין „קברות הצדיקים אשר ינחמו את לב איש ואשה מזרע ישראל"

ענין בקור הקברים של קדושים או השתטחות על קברי אבות מצינו בתלמוד, כמו שאמרו על כלב בן יפונה שפירש מעצת המרגלים והלך ונשתטח על קברי אבות ואמר להם: אבותי בקשו עלי רחמים (סוטה, ל"ד) ואמרו למה יוצאים לבית תקברות כדי שיבקשו המתים עלינו רחמים (תענית ט"ו), כי חשבו זכות אבות לאמצעי בין המבקש להשי"ת שיעתר להם ע"י תפלתם אליו. אבל לא מצינו כי חיו חמבקרים מתפללים אל המתים בעצמם שחשבו לקדושים כמו אלהות ממש, וחשבו גם הקברים לקדושים ולא עוד אלא שבמתו שעל ידי ביקורם לקדושיהם או למקומות הקדושים להם יכופרו עונותיהם וינקו מכל אשמה גם על להבא כעין זה אנו קודין בכתבי חנוסעים הנוצרים ומר יוסף מאר־ נאשעם מנויארק הראה לי ספר אשכנזי בשם „די יערו־ זאלעם פאהרם דעם הייגריך פאן צעדליפץ" שנסע לירושלם בשנת 1493 וספרו נדפס בברעסלוי 1595 (שנית ברלין 1880) וחנוסע סופר ומונה כל המקומות שעבר עליהם ישו ותלמידיו ומרים מגדלינא והמאורעות שאירעו להם בדרכם, וחושב הזמן כמה שנים וכמה חדשים יכופר להעובר שם לעתיד. ויש מקומות או קברים שהמשתטח עליהם ינזקה מעונש עון כל ימי חייו — לא כן דרך הנוסעים היהודים אשר ידעו מראש כי בפרת העון תלויה דק בחשובה אמתית, ועשו השתטחות על הקברים והתפללו לה' ובקשו רחמים על עצמם ועל אחיהם שבגולה

סדר התיורים לקברי אבות עשיתי ע"פ מחברי ספרי המסעות שעשו את מקומות הקברים של הקדושים לעיקר נסיעתם והתחקו על עקבות הסימנים והציונים של הקברים שרשמו הנוסעים הקודמים להם והוסיפו עליהם מה ששמעו ומצאו בדרך נסיעתם, והגיחו את הרשימה למורה דרך לנוסעים אחריהם ואין ספק כי גם רבי בנימין ממודילא השתמש ברשימה כזאת וראש הישיבה בבבל נתן רשימה לר' פתחיה מקברי נביאים ואמוראים במספר חמש מאות וחמשים כמנין שרי"ם (52) גם היתה רשימה כעין זו לנגד עיני ר' יעקב שליח רבינו יחיאל ראש הישיבה מפארים במאה הי"ג שהביא עמו סימני הקברות שקרא „אלה סימני" והוא הוסיף עליהם בספרו „אלה המסעות".

נוסע קאנדיאמי (איש מאי קנדיא או קרימי) כתב רשימה מקברים בא"י בשנת רל"ג (1473) ונמצא בב"י די רוסי ונמסר לדפוס ע"י שטיינשניידר אל לונץ שהדפיסו בספרו „ירושלם" ח"א 220, והוא מכתב קטן שכתב מר דניאל מפי הנוסע

ספר „יחוס האבות" הוא אגרת מאת אלמוני שכתב בשנת רצ"ז (1537) ונערך ע"י ר' אוריה ב"ר שמעון מבילה (Biella) איטליא, בשנת תכ"ד בצפת האגרת בוללת רשימת קברי הצדיקים בא"י ונדפסה עם תרגום רומי ע"י האטינגר בהיידלבערג בשנת 1659 והרבה מרושמי הקברים שבאו אחריו שאבו ממנו מבלי הזכיר שמו.

ר' חיים ויטאל בסוף ספרו „שער הגלגולים" שסידר בנו ר' שמואל ויטאל, כתב כבר הודעתיך כי הוא (האריז"ל) היה רואה ומסתבל בנשמות הקדושים בכל מקום ובכל זמן ומכ"ש בהיותו על קבריהם ששם נפשותיהם עומדות בנודע, וגם מרחוק עיניו יביטו בנפש הצדיק העומדת על הקבר שלה, ועי"ז היה יודע קבר כל צדיק, והיה מדבר עמהם ולמד מהם כמה סתרי תורה וכבר נסיתי כמה נסיונות וחקרתי החקירות ומצאתי דבריו כנים ונאמנים" הספר הזה נדפס בירושלם בשנת תרכ"ח (1868), וגם בספר שבחי ירושלם ובספר המעמר ח"ג 269—282

ר' גרשם ב"ר אשר איש שקרמילה (Scarmelo) כתב ספר „יחוס הצדיקים" ונדפס ראשונה במנטובה

בשנת שכ"א הוא אסף בו הרשימות הקודמות והוסיף עליהן תפלות ובקשות שהיו אומרים המשתטחים על הקברים, והזכירו הדברים השייכים להנפטרים מכתבי הקדש או מדברי התלמוד והמדרשים, ובפרט הדברים שאמר הנפטר בעצמו, ע"פ המאמר שכל ת"ח שאומרים דבר שמועה מפיו בעולם הזה שפתותיו דובבות בקבר, והאומר דבר בשם אמרו מביא גאולה לעולם במתכונת הספר הזה נעשה הספר הנקרא „אגרת מספרת יחוסתא דצדיקיא" שנדפס ראשונה משלוחי דלי ציון ועניי ירושלם (אמשטרדם, שפ"ו על דף מיוחד) ונדפס עוד ע"י ר' גרשון ב"ר אליעזר בספר דרך הישר ואגרת הקדש (אמשטרדם תק"ט), ושם נאמר כי אהרן הוא המליץ להעתיקו ללשון קדש מלשון זר וישמעאל" מזה נראה כי רשימת הקברים היה מצוי גם בלשון ערבי ור' גרשון זה העתיקו ג"כ ללשון יהודית אשכנזית בשם „גלילות ארץ ישראל" ר' יעקב ברוך ב"ר משה חיים הוציא לאור ספר „שבתי ירושלם" המדבר על מקומות א"י והאנשים המצויינים והקברות של האבות הקדושים והנביאים וכו' נדפס ראשונה בליוורנו בשנת תקמ"ה (1785), ועוד איזה פעמים — ר' חיים ב"ר דוב בער הלוי הורוויץ כתב ספר „חבת ירושלם" על תבונת א"י וכל סביבותיה הערים והכפרים ואשר חזו עיניו, נחלק לי"ד שערים ונדפס ראשונה בירושלם תר"ד (1844)

אמנם לפעמים אין לסמוך על הרשימות האלה אשר כתבו לרוב מפי השמועה או ע"י העתקה מרשימות הקודמות, או כי מעו בעצמם ע"י הסכמת ההמון וז"ל החוקר ר' יעקב רייפמאן בבקרתו על ספר „דרכי ציון" החלק הגדול מהמעט הזה אשר ארע את תכונתו הוא עוד בלול בהוללות וסכלות והבלי שוא אשר אשה פתיות תיישן בהם את ילדיה וגם ציוני הקברים הם לרוב עוללי הדמיון או הכזב וכמו שעשו בציון קבר בעל מתנות כהונה שחצבו לו קבר בחברון אצל קבר בעל ראשית חכמה וגם צונץ טעה שחצב לו קבר בירושלם ובאמת נקבר בעיר שעברשין בפולין, והמצבה עומדת שם על קברו„ ונכד של בעל מתנות כהונה בספרו „אורי וישעי" מעיד, כי מקום מנוחת זקנו הוא בעיר שעברשין — וכן עשו עם קברים אחרים והוליכו את אביו ורבא מבבל ותצבו להם קבר בכפר אחד הקרוב לצפת (עי' בספר מבשרת ציון צד כ"א). גם הרב שי"ר (ראפופורט) העיר כי אין מקור נכון לציונים האלה ועי' מכתב בראש ספר גל עד, ומכתבו בראש ספר קורא הדורות לר' שלום הכהן.

וראוי היה להושיב ועד של תיירים מומחים לחקור אתר הקברים האלה למען נדע בבירור האפשרי איזו הגדות העם אודותם יותר נכונה ושמות המקומות האמיתים שנקראו לפנים והיום, ומצבם וקיומם, הכל באר היטב על המפה ושמחתי לראות התחלה כזו ע"י זאב וילנאי בספר השנה של ארץ ישראל ח"ב (תל אביב, תרפ"ו) שכתב מאמר „קברי הקדושים במסורת הערבית של ארץ ישראל והשתמשתי גם במאמר ההוא הקברים הקדושים בעיני הערבים רבים הם ולרוב מתנוססים בראשי ההרים השונים וקוראים לכל אחד בשם „נבי" ופונים להם בעת צרה ומתפללים שם ונודרים נדבות, ולפעמים יערכו שם תגיגות בהמון רב. תערבים נוהגים להקים בית מסגד על קבר הקדושים, ואינם מקפידים כלל אם הם קדושי ישראל או קדושי נביאם מחמד או אפילו קדושי ישו הנוצרי. חיבה יתירה מראים לקברי האבות ונביאי ישראל, וגם לתנאים וגדולי התלמוד. הם אין מבדילים בין אישיים טובים לרעים בתנ"ך, ומקדישים גם קבר קין שהרג את הבל וקבר תמור אבי שכם ובנו בית מסגד לכבודו על קברו (עי שכם) כנראה תלוי עיקר קדושתם של הקברים בשכר שישיגו בעלי המקומות בעד הכניסה, ונקל להם לעורר רגש הקדושה החופפת על הקבר בלב המון העם.

במסעות השונים שנדפסו פה וגם בספרי הרשימות שאספתי מצאתי נוסחאות שונות וחלוקי דעות בכמה קברים וקשה לישב הסתירות, כמו למשל בציון קבר יונה הנביא שנמצא במקומות שונים וכן קברי מרדכי ואסתר מפני שהאגדות בפי העם מחולקות הן, או כי נשתנו ונתחלפו במשך הזמן ולפעמים המקומות קרובים זה לזה ולא דקדקו כל כך אם הקבר סמוך למקום זה או זה מלבד כמה שגיאות שעשו הסופרים בהעתקת המקומות מכ"י, ושגיאות אלה תקנתי כפי האפשר

הרושמים הראשונים התחילו את רשימתם מפמאים או באניים היא דן לצפון ארץ ישראל, מפני שהם באו דרך צידון מהנמל פאמגוסטא באי קיפריס והרושמים הבאים אתריהם שבאו דרך עכו התחילו הרשימה מצפת שהיתה מקום דירתם ועשו תקפות משם ברשימה הראשונה הבאה באוצר הזה יאתז התייר דרך עכו וצידון ורשמתי מתחלה הגליל העליון ואח"כ הגליל התחתון: חיפא, יפו, ירושלם, חברון עד עזה וברשימה שניה יאחז התייר דרכו מביירות, ומתחיל מדמשק דרך ארם צובה (אליפא), נציבין, מוצל (מוסול), בגדאד, ארץ בבל, פרס, ושושן במדינת עילם.

המפה הבאה בראש המאמר היא מורה דרך לעולי רגל על קברי הקדושים סדר המקומות פה ברשימה לפי סמיכותם זה לזה.

התמונות במאמר זה צולמו בשנה זו במסעי לארץ ישראל על ידי ועל ידי מר בנימין וויינער מעיר מונטריאל קאנאדא, אשר פגשתי בדרך מסעי, אלה שצולמו ע"י חברי נרשמות פה בר"ת ב. וו.

א

[תיור מעכו לעזה]

עכו: שם בתוך השער הנקרא שער חשמונאי נמצא קברו של אלעזר בן מתתיהו חשמונאי ועליו בית, ואומרים שהיה בית מדרשו ועתה הוא בית מסגד לישמעאלים (צד 61) סמוך לעיר תחום שבת יש הר ושם בית הקברות לישראל, ויש אומרים כי שם קבר רבורה הנביאה (66) בשער העיר קברי שני בני מתתיהו כהן גדול, ואצל ההר מונח רבינו שמשון ז"ל (משאנץ) מבעלי התוספות, ורבינו יעקב ב"ר שמשון, ור' יוסף ארבלי בן רבינו יחיאל מפאריש, והרמב"ן מנרונרא א) רחוק מעט מהעיר קבר אמנון בן רור ועליו בנין מהודר מאר (177) סמוך לעכו מצד צפון הוא בפר יציב והוא א"י ממש, והמת בעכו מוליכים אותו שמה לקבורה (חבת ירושלם, 19).

ה ע ר ה: א) לרעת קצת מת הרמב"ן בעכו ועצמותיו הובלו לקברות בחיפא אצל קבר ר' שמשון משאנץ אך לפי מסורת העם נקבר בתבריון אצל מערת המכפלה.

צידון: עומדת על שפת הים הגדול וביהכ"נ בתוכה ברחוב העיר הוא קברו של זבולון בן יעקב אבינו ע"ה א) הערביים קורין אותו „נביא ציירה" קבר זבולון רחוק מצידון רביע מיל ועליו בית עינול למעלה (כיפה) ועל מקום הקבר אצטבא ועליו בגר שחור ונרות לפניו לכבוד, ושני עמודים אצלו מבפנים ונראה בחלון ואחד מבחוץ סמוך לאותו ציון בנין ישן ועריין הכיפות קיימות, ואומרים שהיה ביהמ"ד לשלמה ע"ה ולפניו באר חיים אשר שואבים ממנו בגלגל מלא רליים (131). על הקבר בנין (307)

ה ע ר ה: א) הערבים בני הכפר הקטן נבי סבלן החבוי בין הרי הגליל העליון בקרבת העיר צפת מתגאים בקבר הקדוש „נבי סבלן" = הנביא זבולון, והכפר נקרא על שמו.

שוג'ור (שייזאר): מהלך שתי שעות מצידון, שם בתים ובנין גדול ומפואר וחצר סביבם ושם קבור אהליאב בן אחיסמך ע"ה, ובאים שם יהודים ונוים הקרובים והרחוקים ונודרים נדבות עבור נשמתו, ומזה קונים צאן רבות ומרעים אותם בשדות וטובחים ומוכרים לאורחים הבאים שמה ויש שם מערה ואומרים שאם ילין בה חולה או משוגע יחידי בלילה יתרפא. (חבת ירושלם, 16).

בניאס (פמיים): היא ליש ואח"כ דן (שופטים, יח כט). שם מערה הנקראת מערת פמייאס והוא מקור הירדן היוצא מצלע הר חרמון, ובקצהו הצפוני יוצא מעין גדול מתוך המערה ושם קבר ערו הנביא וחוא חוץ לעיר בניאס (64, 82) ועליו אילן גדול מפרי בוטם ושם קבר שבואל בן גרשום בן משה רבינו ע"ה ועליו אילן עם פרי סנדיאן עור מערה שם וקבורים בה בני אביו ורבא ובני רב פפא ורב אשי, וקורין להם אל-עבר (יחוס הצדיקים) וי"א בני רב ביבי ורב שימי (חבת ירושלם) הערבים מראים את קבר יהורה בן יעקב אבינו בדרום הכפר בניאס היא קיסריא פיליפי

צפיתא (או צרתא, בטעות ליפיתא). (בראש הר הלבנון נגד צפת, שם קבורת צפניה הנביא א) ע"ה (70) סמוך לצירון הר הלבנון ושם קבורת צפניה הנביא (82)

ה ע ר ה: יש אומרים כי צפניה קבור בסורא היא מתא מחסיא, ע"ש

תבנין: שם קבורת שמגר בן ענת ועליו כיפה ושני עמודי שיש (יחוס הצדיקים 17)

סעסע: עיר במטה אשר העומר בצפת רואה מרחוק הכפר הזה על ההר לדרום מירון (כפתור ופרח פי"א) שם מראים קברי ר' סיסאי ור' לוי בר סיסי ור' יוסי בר סיסי (79) ובית הבנסת לרשב"י ולרבי לוי בר סיסי (יחוס הצדיקים, 40)

שפרעם (פרעם): בדרך העולה ישר מבאניאס לצפת, אחרי כלות הרי צפת נמצאה בקעה אחת בשם וארי פירעם ואפשר שעמרה שם לפנים העיר שפרעם. קרוב לעיר יש מערה לחוני המעגל ולאשתו ואבא חלקיה בן בנו וחנן הנחבא ועליהם ציונים (63, 69, 82) שם קבור ר' יהורה בן בבא מעשרה הרוגי מלכות (ר' גרשון בגא"י)

קדש (היא קדיס): בגליל העליון בחלק נפתלי, סמוך לבניאס, שם קבר ברק בן אבינועם (29) בין הקברים המצויינים קבר ברק בן אבינועם ורבורה הנביאה (79). קרוב לבפר קדים קבר רבורה הנביאה וברק בן אבינועם ויעל אשת חבר הקני וחבר, ועליהם נחצבו מערות גרולות, ושם ביהמ"ד של יהושע בן נון (יחוס הצדיקים 12).

עלמא: כפר כמישור נחמד, ומלפנים היו בו יהודים וביהכנ"ס ועתה חרוב. שם בית קברות גדול לישראל, וקבר רבי אלעזר בן ערך ורבי אליעזר בן עזריה וחוני המעגל ורבן שמעון בן גמליאל ור' יוסי הגלילי (29) שם מצאנו קברו של ר' אלעזר [בן הורקנוס] ועליו שני אילנות והוא קבור במערה

בתוך הקרקע ועליו בנוי כמו אולם, ולפנים מעט קברו של ר' אלעזר בן ערך, ולפנים למול האילן קבר של ר' אליעזר בן עזריה ועליו אילן (64, 69). והנס שקרה שם (79) שם קברי ר' אלעזר בן ערך ור' ראובן האצטרובלי ור' יהורה בן תימא (82). קבר ר' אלעזר בן ערך מאבן שיש וסמוך לו קבר ר' יוסי הכהן ומרוב אבנים סביב לו רחוק משם מיל לצד ההר השני היא מערת הכבליים ושם רב המנונא ורבה בר רב הונא הנזכר במו"ק, והמערה קטנה ויפה ויש בה שמונה עשר כוכין (133)

ראס־אל־חמאר (בפעות ראפאיל מחמד): שם בראש הר גבוה קבר ר' זמרא וציון בנוי עליו (133) רחוק מעט מהכפר קרוב לעלמא בהר יש גל גרול של אבנים כמו ציון ושם קבר ר' זמרא ובנו ר' יוסי בן זמרא ע"ה (שבחי ירושלם, 8)

דלתא: מעלמא לדלתא חצי פרסא ועל אם הדרך מערה מלאה מים טובים ושתיה וקורין אותה מערת הכבליים ושם קבורים צריקים שבאו מבבל לא"י וסמוך לה מערה לרבה בר רב הונא ולרבי המנונא בתוך הכפר קבר ר' יוסי הגלילי (69, 79, 82) בכפר דלתא קבור ר' ישמעאל ברבי יוסי בתוך גן אחר למעלה בראש ההר ר' יוסי אביו ועליו גל של אבנים (133). שם קבר ר' יוסי הגלילי ור' ישמעאל בנו ור' הלל ואין זה הלל הזקן, ור' יוסי בן קסמא (יחוס הצדיקים, 21)

עין א־טיני: בלכתך מן כפר עין זיתון לכפר עלמא אצל מערת רבי אילעאי יש דרך העולה ער מעין אחר הנקרא עין אל טיני, ולימין הדרך ההוא הר גבוה ובאמצע שיפועו בעליתו יש סלע אחד ושם קבור ר' נהוראי סבא הנזכר בס' הזהר פ' תצוה (שבחי ירושלם, 18)

ברעם: כפר גדול רחוק מצפת מהלך ארבע שעות ושם שני בתי כנסיות חרבים ובכניסת הכפר קבר ר' פנחס בן יאיר ובנוי עליו ציון גרול כמו רחיים ולמעלה עומר ביהב"נ יפה מאר, ולמטה מן קבר עבריה הנביא קבר ברק בן אבינועם (64) שם קבר עבריה ע"ה ואילן גדול על הציון שלו לארכו, וקרוב לשם בית המרדש שלו, והוא בנין מפואר מאר, ושם רבי פנחס בן יאיר וקרוב משם קבר אסתר המלכה א) ופי המערה למעלה ואבן גרולה מכסה אותה וקרוב משם צריק אחר ואומרים כי הוא רב נחמן [חטופא], ויש אומרים שהוא רב יצחק ובעת ההיא היה על הקבר מצבת אבן שיש ועליה חקוק זה קבר עבריה הנביא הירא את ה' מנעוריו שנפטר בשנת תק"ע ליציאת מצרים (64, 69, 82, 133). ונם שם קבר מר זוטרא חסידא (ר' גרשון בגא"י).

הערה: בנוסחא אחרת מוסיפים גם מרדכי ואומרים כי העלו את מרדכי ואסתר מעילם וקברום בברעם

גוש חלב (בערבית ג'יש): היא אחלב (שופטים א', ל"א) יוסיפוס קורא אותה גיסאלא (בפעות גחלאף) היא רחוקה שתי שעות מצפת לפאת צפונית מערבית ונזכרת במשנה (מנחות, פ"א, א'). על פני העיר נמצאים קברי שמעיה ואבטליון ובצרם קבורים אררמלך ושראצר (64). ממירון לגוש חלב כמו פרסא ושם קבורים בני סנחריב מלך אשור אררמלך ושראצר אשר הרגו את אביהם ובאו לא"י ונתגיירו וסמוך להם שמעיה ואבטליון מבני בניהם ושם קבור רבינו מאיר קאצון א) ואשתו וצ"ל ושם ביהב"נ לרשב"י והוא בנין נאה מאר, ויש לו חומה חיצונית (סביב לחצר) ומרגות לירד למערה ובה כוכין הרבה מצר הדרך כחצי פרסא מגוש חלב קבר ר' זמרא (69, 79). ושם קבור ר' יצחק מגוש חלב ובבקעה אחת רחוק שעור חמש מאות אמה לצפון הכפר קבור יואל בן פתואל הנביא (שבחי ירושלם, 18).

הערה: יש אומרים כי קבור בטבריא ונקרא ר' מאיר בעל הנס

כפר נבוריא (נבריתין). סמוך לעמק בשיפוע ההר אצל המסלה קבר צריק אחר, יש אומרים שהוא ר' יעקב נבוריא (69) שם קבורים ר' יעקב רמן כפר נבוריא ור' אלעזר המורעי סמובים זה לזה (132) ואצלם הר גדול ובאמצעותו קבורים ר' יוחנן בן הורכינס ורבי יצחק בן אלישב (מבשרת ציון, 17)

בירא (בירתא, בפעות כיר או כיריא): אצל צפת בר"ח אייר ילכו כל אנשי העיר דרך כפר ביריא למערת אבא שאול ואשתו בין השרות באמצע ההר וההמון חוגגים אוכלים ושותים ושמחים (250) האריז"ל לא הורה בזה ואמר שהוא צריק אחר ולא הניר שמו (שבחי ירושלם, 7, 17). שם קבר ר' יוסי בן יעקב שנפטר בזמן האירא רבא הנזבר בזהר פ' נשא ובשרה שם הוא המקום שעשו בו האירא רבא בזה הדרך אצל ביר אלשיך לצד צפון יש הר גבוה ובראש ההר יש סלעים רבים וביניהם עמק ושם במו פתח מערה, תרד בו ותמצא מקום רחב למטה ושם קבורים אלקנה א) אביו של שמואל הנביא ור' בנאי האמורא (שבחי ירושלם, 16).

הערה: לפי מסורת העם קבור אלקנה עם בנו שמואל ברמה.

ברתותא: בפר ברתותא והיא חרבה, ושם קבורת ר' אליעזר איש ברתותא ע"ה סמוך לצפת (ר' גרשון בגא"י).

ירכא: אצל צפת שם קבורת חושי הארבי ע"ה (ר' גרשון בגא"י)

קפרא: אצל צפת שם מערה ובתובה רבי אלעזר הקפר ובנו בר קפרא ע"ה (ר' גרשון בגא"י).

עילבון: מקום קרוב לצפת שם קבורת ר' מתיא בן חרש בבוך של אבן (ר' גרשון בגא"י)

צפת: שם מערת ר' חנינא בן הרבינם ובה שש עשרה בובין (63) שם מערה לר' דוסא בן הורבינם ותלמידיו (69, 78) וקרוב לצפת מערה אחת ובה ר' דוסתאי ור' ינאי ור' נהוראי ושם הבור של יוסף הצריק (82) קרוב למקום היהודים בצפת יש קבר הושע בן בארי הנביא א) ואין עליו מצבה רק אבן גרולה על פי המערה ומדליקין בה נרות ומעשה שאירע שם (127) קבר הושע בן בארי בסוף קברי ישראל והקראי מעלם צראקה מדמשק בנה עליו בית נאה ומהודר ונר דולק שם תמיד ובנגדו מערה סגורה ואומרים ששם קבור בארי אביו (132, 174). שם קבורת הושע בן בארי וממחרת חג השבועות מדי שנה בשנה הולבים על קברו להתפלל שם (הקראי שמואל בכר דוד, 200) בשפולי ההר מעט לצר צפון הוא קבר האריז"ל ועליו מונח אבן גדולה לאורך הקבר וחקוק מראשותיו ציון „הרב המקובל רבי יצחק לוריא" וסר בסיד רחוק ממנו אמה הוא קבר הרמ"ק ז"ל וחקוק עליו „הרב המקובל רבי משה קורדובירו". בימין האריז"ל קבוד בנו משה ולערך שלש מאות אמה מימין הוא קבר רבי משה אלשיך ז"ל ובימינו למטה ממנו קבר הרב ר' שלמה אלקביץ מחבר הפזמון לכה דודי, ומערת רבני אשבנז מלאה צדיקים וחבמים לאין מספר זי"ע (שבחי ירושלם, 6) למעלה באלבסון בין הקברים הוא קבר הרב בעל בית יוסף וחקוק עליו ציון „רבי יוסף קארו בעל שלחן ערוך" ולמטה מן המקוה מערה של רבי יהושע בן חנניה אשרי יולדתו ועליו בנין חומה ישנה ובה פתח קטן כמו בתנורים שלנו וכל הולך על גחון יבול לבנם לתובה ומלפנים אמרו שזה הוא הושע בן בארי הנביא בנגר קבר ר' יהושע יש מקום הרוגי בי"ר מקודם החורבן, ושם שרה שנחרש בה קבר של התנא האלהי רבי פנחס בן יאיר ע"ה וראיתי בתוב על אבן הנשבר „רבי פנחס בן יאיר" והוא מיד בסוף הקברים האלה. ובמערה אחת במורד ההר הסמוך לביר אלשיך יש ביהכ"נ של ר' יוסף בנאה והוא קבור בעזרת נשים ום"ת מראשותיו (245, 247) שם ביהכ"נ של אראנונים (מחוז בספרד) ור' יוסף בנאה קבור שם, ויש על קברו ציון ופרוכת פרושה לפניו, ובבל שנה ביום א' דפסח הולבים שם אנשים, נשים וטף ושמחים ומדליקין נרות שמן לבבורו ומתפללים על בל טוב נצח אבי"ר (חבת ירושלם, 36) במערת ר' דוסא בן הרבינם קבורים גם שמעון בן עזאי, ר' יוסי בן זמרא ב) ורבי נחמיה והם תלמידיו והישמעאלים קורין למערה זו „מאגרת יעקוב" בבית החיים קבורים הרבה צדיקים וחסידים שנשבח שמם, ואלה הם הידועים. הר' יונתן גלאנטי, הר' יעקב אבולעפיא ור' משה בנו ר' שלמה מאניס ור' משה בנו, והר' משה ויטאל — בנובה העיר למזרח שהוא בעת מחצב אבנים קבור עדיני העצני (ש"ב, כ"ג) ובצפון העיר סמוך לנהר בראל קבר ר' חוצפית המתורגמן ותחת גל אחר בדרום צפת אחר תום רחובות הישמעאלים קבר בניסין הצריק ע"ה ג) במורד העיר אשר בצפון צפת סמוך לנהר בראל אשר עליו עומדים בתי רחים של מים שם קבר יהוידע הבהן (שהיה בימי דוד), וממעל הקבר אבן גרולה אשר ארבה יניע קרוב לעשר אמות ובן רחבה. — בראש ההר אשר בדרך העולה מצפת לגוש חלב שם קבר רבי יוחנן בן ברוקה, ותחת סלע אחר קטן ונמוך קבר בן הא הא ובין סלעי ההר אשר בפאת מערב בדרך העולה מצפת לגוש חלב סמוך למחצב אבנים קבר ר' שמעון בן מנסיא ותחת אבן אחת גרולה ורחבה קבר ר' נתן הבבלי למזרחו של ההר למערב צפת יש בנין ואומרים בי שם קבור יוסף רילה ריינה שרצה להביא משיח, ולמטה משם יש מרחץ וקורין לו מרחץ יעקב אבינו ע"ה (חבת ירושלם, 36) בחצר המות הבללי בצפת קבורים שש פעמים ביוצאי מצרים לפי רברי האריז"ל (286)

הערה א) בילקוט הושע מובא כי בארי אבי הושע הנביא הוא בארי נשיא הראובני אשר הגלה עם הגולים שהביא תגלת פלאסר מלך אשור לבבל והאריז"ל אמר כי העולם טועים לחשוב אותו קבר להושע בן בארי כי הוא קבר ר' יהושע בן חנניה כמובא להלן ב) הוא קבור בעלמא ג) אפשר שטעה בחילוף השם ר' בנימין בן יפת

דהרייא: לא רחוק מצפת יש שני בפרים של גוים הנקראים דהרייא העליונה והדהרייא התחתונה העליונה היא בגובה ההר למזרח, והתחתונה בשיפוע ההר למערב בלבתך מן דהרייא העליונה תרד אל הנהר ששם טוחנין החטים, והנה שם לשמאל הדרך יש רחוב קטן בין הסלעים ולדרום הרחוב ההוא יש סלע אחר גבוה ונראה בעין בותל ושם קבור רבי חייא הנזבר באידרא רבא רפרשת נשא בזהר

כמערב באחת הננות אשר בפאת מזרח כדרך העולה לנחל כראל קבורים שם יוסי כן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן — בהגיעך למטה כאשר תרד עוד כדרך ההוא עצמו רחוק מעט תמצא שם לצד מזרח הדרך סלע אחד יחידי נבוה וזקוף ושם תחת הסלע ההוא קבר רבי נחוניא בן הקנה (שערי הגלגולים). כנגד הסלע הזה מכוון לצד צפון באמצע ההר יש סלע גדול ובו בקיעה גדולה המפסיק הסלע לשנים, ושם קבור רבי יצחק הנזכר באידרא רבא דפרשת נשא למטה בנהר יש בטאן (כביסה) אחד שמתקנין בו הכגדים והם הבטאן היותר גדול כנהר ההוא והנה כראש ההר למזרח הבטאן ההוא מכוון כנגדו יש תפירה גדולה הנכנסת כהר ושם קבור רבי אבא (ייבא) הנזכר באידרא רבא דפ׳ נשא. — כלכתך מדרהייא התחתונה שבצד מערב צפת כדרך הנמשך ממנה יש בית הקברות ההולך לצד צפון ונמשך ער נחל המים הנקרא כראל. כדרך הזה יש אילני זית רבים, ובהגיעך שם תתחיל לראות את ההר וכמו שליש משיפוע ההר יש אילן חרוב אחד ושם קבור בריה דרב ספרא הנזכר בפרשת תרומה בספר הזהר יותר למטה כדרך הזה לצד מזרח יש פתח אחד ומערה בגגה של המערה ולמטה כמין שלש בקיעות ושם בפנים קבורת ר׳ יוסי בן יועזר ויוסי בן משולם ויוסי בן יוחנן כנגד שלש הבקיעות ממש (חבת ירושלם, 46)

גאפר: כלכתך מצפת לצד צפון אל כפר עין זיתון יש מקום שנקרא נאפר ושם אילן זית ואצלו נל אבנים והוא קבר ר׳ אילא (ר׳ גרשון בגא״י).

עין זיתון: רחוק מצפת כשלשים רנעים (חצי פרסא) נמצא קבר ר׳ יהודה בר אילעאי (69) שם ביהכ״נ ולצפונו הוא הכית חיים, וסמוך לכפר ציון ר׳ יהודה בר אילעאי ור׳ יוסי בנו, ושם שרה נדול של אילני זית והם הקרש לקבר החסיר הזה ומעשה שהיה באשה ישמעאלית שהשתמשה באילן (81, 127, 132) סמוך לו מערה ושם קברי צדיקים הרבה ור׳ יהודה בר אילעאי ואביו אילעאי בתוכה, נם נמצא שם אילא איש כפר יכנה (174). ובנרר קרן זוית בשברה קבר ר׳ יוסף סאר־נוסי (רבו של הרדב״ז), ונקרא רבי יוסי דתרננולים ע״ש מעשה שהיה. ולהלן באמצע ההר קבר ר׳ אילעאי אביו של ר׳ יהודה ורבי כרוספראי א) ורבי רחומאי הנזכרים בתקוני הזהר ומעלת ר׳ כרוספראי האמורא כמעלת תנא לדברי האר״י ז״ל ב) (חבת ירושלם, 48). וקבר בניהו בן יהוידע ג) בצד הדרך ועליו נל אבנים נדול (246)

ה ע ר ה: כרוספראי חמיד לבא נזכר בס׳ התקונים סוף תקון ע׳ ובזהר פ׳ לך, ועי׳ צפת ודרהייא ב) העיד כמוהר״ר משה גלאנטי אב״ד דצפת שמתחלת ביאתו של האריז״ל לארץ הקדושה חלך לעין זיתון ונשתטח על קבר ר׳ יהודה בר אילעאי, כיון שהגיע אצל אלוני זית ותאנים העומדים שם סמוך לקברו ראה על אחד מהאילנות עורב אחד עומד וקורא קרק קרק הרבה פעמים, ואמר האדון שהלך עמו שהכיר בעורב פני אדם אחד שהיה שמו שבתי גובה המסים בצפת והיה אדם רע ואכזר גדול. אמר לו האריז״ל נשמתו היא מגולגלת בזה העורב בעבור אכזריותו שנהג עם העניים בשעת גביית המסים שפשט הגלימא מעל כתפיהם והמשכבות מתחת גופיהם, לכן העניש אותו הקב״ה בזה הצער שיתגלגל בעורב, ועתה הוא מבקש שאתפלל עליו אז אמר לו האריז״ל, רשע! לך לדרכך אני אתפלל עליך מיד פרח לו העורב. (עמק המלך דף ב׳ עמוד ב׳ בהקדמה, ושם דף קל״ח עמוד ד׳ בפרק כ״ם הנקרא שער רשע דזעיר אנפין עי׳ ג״כ אויזנמענגר, ענטדעקטען יודענטהום ח״ב פרק א׳ צד 36) ג) לא נודע איזה בניהו הוא, כי שנים הם, אחד ביסי דוד (ש״ב ח׳ י״ח) והשני בן בנו בסוף ימי שלמה (שם, ב׳, כ״ג), ועי׳ למטה עין גבלין.

עין גבלין: רחוק כשלש שעות מצפת, ושם עמק בין שני הרים נדולים, בין צפת וכפר אבנית, אצל הדרך לשמאלו נל אבנים והוא קבר בניהו בן יהוידע ואצלו עץ אנוז והערבי בעל השרה בנה ציון על קברו. ולמטה מהמקום הנקרא חארת איל קראת קברו של אנטיננוס איש סוכו בראש הר וקרוב לו קבר נתן רצוציתא (ר׳ גרשון בגא״י, מבשרת ציון 16, שלשלת הקבלה בסוף).

אבנית: כפר חרב למזרח צפת אצל ביריא בראש ההר שם קברי ר׳ יהודה נשיאה (נכר רבי) ותלמידיו, והוא מבית דינא דשרו משחא (ע״ז, ח) ועליהם כנין יפה ובמזרח ההר רחוק אלף אמה מקבר בניהו בן יהוידע מערה נאה ארוכה ונפלאה עם כוכין הרבה, ואומרים כי שם קבורים בני אביי ובני רב פפא (138). בכוך אשר לצד דרום קבר ר׳ דימי מנהרדעא. ויש שם מערה שקבורים בה אביי ורכא א), הכוך שבקרן מזרחית דרומית הוא קבר אביי והכוך בצד דרום ממש קבר רבא (שבחי ירושלם, 17).

ה ע ר ה: קשה להאמין שאביי ורבא שהיו סגדולי אמוראי בבל שיהיו קבורים בא״י כי לא שמענו שבאו לא״י. ואפשר שהביאו את מטתם אחרי מותם לקבורה, ומה שנאמר מקודם שבני אביי ורב פפא קבורים במערה נראה שהיא מערה אחרת ותן שתי הנדות בפי העם.

קיסמא: קרוב לנוש חלב. שם קבר ר׳ יוסי בן פרת ועל שם העיר נקרא בן קיסמא (64)

קאיומיאה: בחצי הדרך בין צפת למירון. שם קבר ר׳ יוסי דמן יוקרת (69). ר׳ טרפון קבור

שם (127) על קבר ר' יוסי הנענש גל קטן של אבנים, וקורין לו הישמעאלים אלמענוש, וסמוך לו על הדרך קבר בנו שהענישו על שהוציא התאנים קודם זמנם כנזכר בפרק סרר תעניות (132) החומה שעל קבר ר' יוסי דמן יוקרת חרבה, ומנגד הרחק כמטחוי קשת קברי בנו ובתו שנזר עליהם שימותו (תענית, כ"ה) ומשם ולהלן קבר רבי בנימין בר יפת וקברי שאר תנאים (246) סמוך לכפר מערה גדולה מלאה כוכין ושם קבר ר' אילעאי אביו של ר' יוסי דמן יוקרת ועל הדרך קבר ר' יוסי ועליו ביפה שבורה סמוך לה בור סיד שקורין הישמעאלים ביר אלשיך (ר' גרשון בגא"י) רחוק מקבר ר' ייבא סבא לצד מזרח כמו מאתים אמות קבור אוריה הכהן (שבתי ירושלם, 15) ובמקום שנתקבצו רשב"י ותלמידיו ללמוד אדרא רבי משכנא הנזכר בזהר פ' תרומה באותו מקום קבור ר' יוסי דפקיעין הנזכר בזהר פ' בלק (שבתי ירושלם, 16)

עכברא: כפר סמוך לצפת לצד דרום כמהלך חצי שעה ונזכר בתלמוד (ב"מ, פ"ד) שם קבורים ר' ינאי ובניו ר' נהוראי ור' דוסתאי בתוך הגנות והמים עוברים ביניהם (63, 64, 69, 82) למעלה בכפר יש ביהכ"נ חרב ועשאו רשב"י (133)

מירון: בקירוב הכפר מערה ושם קברי הלל ושמאי ועשרים קברים מתלמידיהם וקברי ר' בנימין בר יפת ורבי יהודה בן בתירא (29) בגליל התחתון יש מערה ובפנים היא רחבה וגבוה, מצד אחד הקברים של שמאי ותלמידיו ומצד השני הלל ותלמידיו, ובאמצע המערה אבן גדולה חלולה כמו כוס ומלאה מים ורוחצים ממנה הידים (55) אצל הכפר מערה ובה שנים עשר קברים שבנה חנוך בן ירד, ובמערה בית שמאי ובית הלל ועוד שתי מערות גדולות וכשיבנם אדם בתוכן יראה קברים שאין להם שעור ואינם ידועים אלא קבר בנו של ישעיה הנביא וקבר יונתן בן עוזיאל (59) שם מצאנו קברו של רבי אליעזר בן חסמא, ושם בית מדרשו של רשב"י, והוא מרובע ונקבר בתובו ור' אלעזר בנו עמו, ועליו שני אילנות, והוא מקום יפה ולמעלה מן ההר קברי הלל ושמאי ושם ל"ו קברים ועליהם ביפה של שיש כמין כסוי וכו' ומצאנו בעיר קבר מוכתר למעלה ובית הכנסת יפה מאד וכתוב באסקופה „זה עשה שלום בן לוי" בצאתנו מן העיר מצאנו קבר ר' שמעון בן חטופא ולפנים מעט קבר עובריה הנביא ואבן שיש עליו וחקוק בה זה קבר עובדיה הנביא הירא את השם מנעוריו שנפטר בשנת תק"ע ליציאת מצרים", ולמטה מקבר עובריה הנביא מצאתי קבר ברק בן אבינועם (64). שם מערה לשמאי והלל ותלמידיהם, סך כולם שלשים ושנים, ושם קבורת רשב"י ועליו ציון נאה וסמוך לו רבי אלעזר בנו, ומתקבצים שם ישראלים בפסח שני ומתפללים ואומרים מזמורים (יום פטירת רשב"י י"ח אייר=ל"ג בעומר), ושם קבור ר' יוסי בן קסמא בין הכרמים ועוד שם צדיק אחד ואומרים בי שמו ר' יהודה ושם ר' נחמן חטופא ור' יוחנן הסנדלר (69) לא רחוק מרשב"י ובנו אלעזר הם הלל ושמאי ותלמידים, ר' יוסי אלמענוש א), ר' יהודה הכהן, רב כהנא ורב המנונא (82) שם מערות רשב"י ובניו והיא סגורה ואין מקום לכנוס בה למעלה מן המערה שני ציונים יפים זה כנגד זה ושל רשב"י קודם מעט לצד חוץ ובשיפוע ההר לצד מירון יש מערת הלל הזקן ותלמידיו והיא מערה גדולה ויפה עשויה בכיפות ותחת כל כיפה שלשה ארונות של אבן עם מכסה גבוה בכל המערה י"ח ארונות ושל הלל בנגד הפתח וגם חוץ לפתח, ואמצע המערה רחב ויעמדו כשלש מאות אנשים בתוכה על ההר כנגד המערה שם שמאי ואשתו, ובראש ההר מערה יפה עם י"א

מערת רשב"י ובנו ר"א במירון (ב ו)

כוכין מקום קבורת תלמידיו (132, 137) למעלה סמוך לכפר קבר ר' יוחנן הסנדלר והוא סמוך למערה שעובדים שם עורות (138) בצד דרום מהכפר מדרש ר' שמעון בן יוחאי ושם קבורתו וקבורת בנו ר' אלעזר במערב הכפר ר' יוסי חטופא, ונגבה לכפר ר' יוסי בן קיסמא ורבי בנימין בן יפת ורבי יהודה בן בתירא (174, ויחוס הצדיקים) משמאל לשער החצר מבפנים קבר ר' יצחק ועליו בנין חומה ומסופר אדותו בזהר שהיה רשב"י ערב בערו והמליטו ממות ומיד אצל הפתח הוא קבר רשב"י, ובקרן מערבית צפונית קברו של ר"א בנו ושם קבר ר' יוחנן הסנדלר וחצר מוקפת לו בגדר אבנים וחרב קצת, והוא קבור במערה ועליו חומה ישנה ומראים הבורסקי שהיה עושה בו מלאכתו בעורות ג) (248)

הערה: א) ר' יוסי הנענש הוא ר' יוסי דמן יוקרת. ב) יש סועין לכתוב ר' יצחק נפחא משגרא ולישנא במקום ר' יצחק סתם הנזכר בזהר ור' יצחק

נפחא קבור בנפחא סמוך לבבל הישנה ג) ממת שנזכר לעיל שקברו אצל מערה שעובדים שם עורות נעשה ההגדה שהוא עצמו עבד העורות שמה, ובאמת השם סנדלר הוא שם עצם ולא שם חואר למלאכתו, כי לא היה רצען

אל־בוקיעה (בטעות ליבקעיא) : למערב מירון כשתי שעות יש כפר הנקרא בינ׳אן והעולם אומרים כי זהו בין שאן ואינו כן. למערב בינ׳אן כשתי שעות יש כפר נקרא ליבקעיא וגרים בו עשרים בע"ב יהודים וביהכ"נ שם בו במערה נטמן רשב"י ור"א בנו י"נ שנה (שבח, ל"ג.) ועליה עץ חרובין זקן מאר ואומרים ההמון שהוא מזון רשב"י והנוים נוהגין בו קרושה ולא יקחו מענפיו לשרת בהם אף לא לתבערת אש (138 מבשרת ציון, 20)

פראדי (בטעות כנספארדי תחת כפר פראדי) : במערב צפת קרוב למירון ואצל כפר ענן שם ציון עתיק ואומרים שהוא קבר נחום המדי (הוא נחום איש נמזו) ועץ אורמה מתנשא על הציון (79, 82) קבר נחום איש נמזו בשרה קרוב לפראדי וציונו גל גרול של אבנים מרובעות וניכר שהוא דבר ישן מאר. ומעשה שאירע שם (137). שם מערה אחת ואומרים ששם קבור נחום איש נמזו ואינו אלא ר׳ נחמיה העמסוני וטעו העם (שבחי ירושלם, 17) שם קבור ר׳ נחמיה העמסוני ואצלו קבר רבי ישמעאל בר פלונתיה דר׳ עקיבא (מבשרת ציון, 20 ; שער הגלגולים לר"ח ויטאל)

כפר ענן ; כפר חנן : א) בשלש פרסאות מעכו שם קכורים ר׳ חלפיפא עם בנו ר׳ יוסי ויש להם ציונים, וקברים אחרים רבים אינם ירועים (60) שם קבר ר׳ אליעזר בן יעקב קב ונקי ור׳ יעקב אביו, ואבא חלפתא ואשתו ובניו. ושם בהר בית הקברות וקבר ר׳ זכריה בן הקצב ולמעלה מערה ובה כ"ר תלמידיו, ועור שתי מערות סמוכות זו לזו אחת פתוחה ואחת סתומה ושם ביהכ"נ של רשב"י (66, 68, 78, 82, 96) שם במישור קבר ר׳ אבא חלפתא ואילן גדול על קברו קרוב לו נמצאים שני בניו ר׳ יוסי ור׳ שמעון בשני ארונות של אבן זה אצל זה ומכסה על גביהם רחוק מעט מקבר ר׳ אבא חלפתא יש קבר ר׳ יעקב אביו של ר׳ אליעזר קב ונקי ועל אבנים על קברו לציון ומעשה שקרה שם (137) בכפר יש ביהכ"נ ולצד דרום על אם הדרך קבר ר׳ יעקב איש כפר חנן ועליו אילני סנריאן, ובסמוך יש בית חרב וסביבו בית החיים ושם רבי אליעזר בן יעקב קב ונקי. ולמעלה ממנו רבי זכריה הקצב וחנניא בן עקשיא ובו׳ ויש עור מערה שקורין לה מגארת עישי ויש בה תשעה כוכין (ר׳ גרשון בגא"י)

ה ע ר ה : כפר חנן וכפר ענן היו סמוכים זה לזה בקירוב עד שנראו כאחד, ואמרו בירושלמי ב"ב די"ז ע"ג חנן מחנני וענן מעננ׳, ולכן נתחלפו לפעמים ענן וחנן בפי חנוסעים וכפר חננית הוא קרוב לירושלם

יאקוק : הוא חקוק (יהושע, י"ט, ל"ד) בגבול נחלת נפתלי. נמצא בקרבת שביל ההרים רחוק מצפת שעה ומחצה לפאת דרומית מזרחית שם קבר חבקוק הנביא (63) ועליו ציון נאה בתוך ארבע מחיצות (69). ועליו בנין גדול (81) רחוק מטבריא כמו שמונה מילין יש מצבה גדולה מאבן אחת כמו מגדל אחר קטן, וקרוב למצבה ההיא יש מעין מים חיים וחקוק על המצבה „חבקוק הנביא" (הנוסע הקאנריאטי משנת רל"נ), לצד דרום מהכפר יש נחל חצוב ביושר כמו כותל ושם מערה גדולה חצובה בסלע, ומשם עולים לחפירות בסלע קרוב לחפירות האלה קבורים ר׳ זריקא ור׳ סמא ואושעיא זעירא רמן חבריא ביחד, ומר עוקבא שם לברו במקום אחד, ור׳ לויטס איש יבנה במקום אחר ושם קבר רבינו בחיי ותלמידיו (ר׳ גרשון בגא"י, שבחי ירושלם 18).

עוקבי : אצל המסילה העוברת בכפר בין הסלעים אשר בהר, סמוך להכפר יאקוק, הוא קבר ארמון (שער הגלגולים). בשטח ראש ההר שבין עין זיתון ונבריתין (נבוריא) יש דרך שהולכין שם מכפר עוקבי, ובסוף השטח למעלה לצר מערב יש כמו גומא ובקיעה בין הסלעים ושם קבר ארמון, וסמוך לצר הבקיעה קבר עקביא בן מהללאל (שבחי ירושלם, 18).

עמוקה : הכפר הזה רחוק כחמש שעות מצפון צפת והוא בעמק ההולך לעיר קרש, ונזכר בתלמוד (תענית, כ"א) והוא בית העמק (יהושע, פ, כ"ז) בגבול נחלת בני אשר. שתי מערות גדולות תחת ההר ופתחים קצרים להן, ובשיכנם אדם בתוכן יראה קברים שאין להם שיעור ואינם ירועים אלא קבר בנו של ישעיה הנביא וקבר יונתן בן עוזיאל, והנחל יורד אצל קברו (59). ועליו אילן גדול והישמעאלים מכבדים אותו (63, 69). סמוך לכפר קבר יונתן בן עוזיאל וציון אבנים בנוי עליו ומרוב גדול של אבנים מסביב ואצלו אילן שורקה, לא נמצא כמוהו בעביו ורוחב ענפיו ויפיו (132).

לוד : כפר סמוך לכפר ענן וחנן, ואינו חעיר לור הסמוכה ליפו. שם קבר ר׳ אליעזר בן יעקב, וקרוב לכפר בשרה קבר ר׳ חלפיפא ובנו ובן בנו (63). שם ביהכ"נ של ר׳ אליעזר הגדול, קבר רבן גמליאל בכיפה גדולה ור׳ לויטס קבור תחת כיפה קטנה (183).

ראמה (רומי זעירתא) · א) שם מערה לבנימין בן יעקב אבינו ע"ה ב) והוא בארון של חרם (82) שם קבור אביה בן ירבעם בקבר של חרם במערה לפנים המערה ואצל המערה גורן אומרים כי משם יראה המשיח ושם קבור בנימין הצדיק (יחוס הצדיקים)

הערה: א) ר' יצחק ן' אלפרא מכנה המקום רומי זעירתא כדי להבדילו מרמה אצל ירושלם ולדעת מהר"מ אלשיך (שה"ש פ' ראשך עליך ככרמל) ישב שם אנטונינוס קיסר וקרא שם העיר על שם עיר מכבותו ב) יש אומרים כי בנימין קבור בפראקה

שזורי: קרוב למירון מקום הולדת ר' שמעון שזורי ושם קברו וקבר בנו ר' אלעזר ציוניהם של אבן ומרובעים, ובסיבותיהם גדלים עצי הבוטים (78) יש אומרים כי שם ר' שמעון בן גמליאל ור' ישמעאל א) בהן גדול (82) סמוך לכפר קבר ר' שמעון שזורי ועליו ציון ואילן זית, ובסמוך ר' ישמעאל בן אלישע כהן גדול מעשרה הרוגי מלכות (ר' גרשון בגא"י)

הערה: א) קבורת ר' ישמעאל כ"ג מצינו במקום אחר, ואפשר שהוא ר' ישמעאל בר פלוגתיה דר"ע

ערב: (ערבא) א) אצל כפר חטין שם קבר ר' חנינא בן דוסא ואשתו במערה ומצר אחר מן העיר קבר ר' ראובן האצטרובלי ז"ל (70)

ערב צלאל: קרוב לציפורי ונקרא כן להבדילו מן ערב סתם שם קבור בצלאל בן אורי בן חור ועליו כיפה (ר' גרשון בגא"י, שבחי ירושלם8)

כפר נחום (תנחום) תל־חום על שפת כנרת, בין כפר ענן ומירון סמוך לכפר תנחום כחצי פרסא קבור נחום איש גמזו א) ועליו ציון נאה פתח המערה סתום ואמת המים עוברת לפניו (68)

הערה י"א שקבור בכפר פראדא ו"א בכפר דמן פרוז

שועיב: שם קבר יתרו, ועמדנו על קברו הישמעאלים קורין יתרו בשם שועיב (81)

סיכנין: רחוק מציפורי חצי יום לצד מערב קבר ר' יהושע רכפר סיכנין בארון של אבן וכסוי של אבן נאה עליו, ולמטה ממנו בשרה צריך אחד שלא נודע שמו (70) מצבה יפה על קבר ר' יהושע דסיכנין, ולפי אחרים הוא קבר ר' שמעון חסירא ויש שם עור קברים עתיקים ונמחק הכתב מעליהם (77) שם קבורים ר' יהושע דסכנין ואשתו בכיפה ור' שמעון הסכנוני ע"ה (ר' גרשון בגא"י)

כבול (בטעות כסיל) · נזכר ביהושע י"ט כ"ז. שם קבורים ר' אברהם בן עזרא) ור' יהודה הלוי (81) ור' שלמה הקטן וצ"ל (הנוסע אלמוני משנת רצ"ז) שם קבר מיבה המורשתי (ר' גרשון בגא"י)

הערה: הראב"ע לא נקבר שם ולא היה בא"י כלל (שטיינשניידר) ובסדר הדורות כתוב כי ר"ש בן גבירול נהרג שם ר' יהודה הלוי קבור בטבריא.

ראס בן עמים: כפר סמוך לטבריא כחצי פרסא וכנראה הוא אחד עם עיר האמהות (ואפשר שהיא טעות מן ראס האמהות) שם קבורת יוכבד אם משה ע"ה וצפורה אשתו ומרים הנביאה אחותו ואלישבע בת עמינדב, וצדיקים אחרים לא נודע שמותם (אלמוני משנת רצ"ז ויחוס הצדיקים)

עיר האמהות: רחוק מטבריא מיל, מערה עם כיפה וצר אחד ממנה בפנים פרוץ, ויש בה שני כוכין מימין כנגד הפרוץ, ושם יוכבד אם משה רבינו ע"ה ושתי כלתיה צפורה ואלישבע בת עמינדב ומרים הנביאה (60, 69, 82, 138) ושלשה כוכין משמאל ולא נודעו בשמותם ויש אומרים שגם בלהה וזלפה נקברו שם (חבת ירושלם, 64)

ארבל: קרוב לטבריא חצי שעה ועומד בין ההרים, שם קבור נתאי הארבלי (55) ר' זירא קבור שם ועל ציונו כתוב ר' זירא, וקרוב לו קברות ראובן שמעון ולוי א) ודינה וקברה מכוסה עד שאין אדם יכול להכנים ידו שם ובציון אחד בנין כמו בית עליו שם שת בן אדם הראשון ובאר בתוך הבית ומשם שתי פרסאות עד מערת יובבר ועכה שמונה נשים צדקניות משם חצי פרסא למערת ר' יוחנן בן זכאי ושמונה תלמידיו בצד אחר ארבע תיבות של עצמות וכנגדן היא מערת רב כהנא והיא נ"ב מלאה עצמות וכל אנשי האומות מדליקין עליהם נרות ובאים שם חולים ועקרות ומתרפאים (60, 69) הקברים האלה יש להם מצבות אבן יפות מאד ושמותיהם חקוקים עליהן. על קבר דינה חקוק עור שם אחר אך מחמת יושנו לא יכולתי לקרותו (78)

הערה א) הנוסע ר' יצחק ן' אלפרא חושב ארבעה שבטים ודינה אחותם, וכנראה הם ראובן שמעון לוי ויהודה לפי דברי חז"ל בירושלמי (סוף פ"א דסוטה) כל שבט ושבט בצאתו ממצרים לקח את עצמות ראש שבטו עמו ובבואו לארץ קברום שמה ויוסיפוס בקדמוניות היהודים אומר שעצמות כל בני יעקב שמתו במצרים לבד יוסף הביאו בני ישראל עמהם וקברום בחברון לפי מסורת הערבית קבורת שת סמוך למושבת גדרה (קטרה) בכפר קטן בשית = בית שת וקורין לו „נבי שת", וקבר ראובן בקרבת המושכה גם ציונה בתדר קטן ושם מצבה גדולה „נבי רובין אבו סדנא יעקוב"

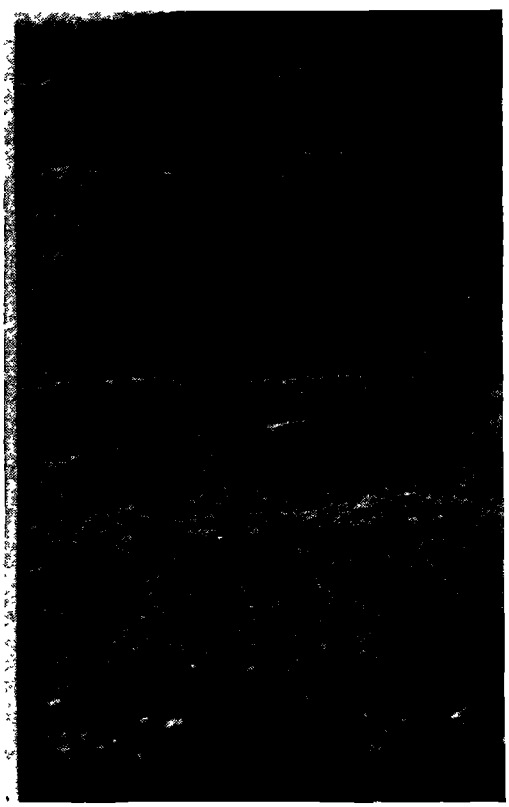
(הנביא ראובן בן אדוננו יעקב) הרסב"ן בפירושו על התורה פ' וישלח כתב כי עצמות דינה העלו לא"י עם עצמות שאר השבטים וקברה ידוע בארבל אצל נתאי הארבלי, וי"א כי דינה קבורה בכפר חטין אדות ר' זירא מוכח כי בלה שארית ימיו בטבריא (עי' מגילה ו') ואפשר שצוה לפני מותו לקוברו בארבל.

טבריא: קרוב לטבריא כנסת כלב בן יפונה ושם מקום קברי ישראל וקברו של ר' יוחנן בן זכאי ור' יהורה הלוי א) הכל בגליל התחתון (29) משם שתי פרסאות להר אחד ושמו טור ושם אדונינו אחיה השילוני הנביא ושם מערת ר' יוחנן בן זכאי ושמונה תלמידיו ובצדו תיבות של עצמות וקבר ר' יוחנן בן נורי ועליו בית ותחת הבית היא מערה ולפני המערה קבר ר' אלעזר בן שמעון וקבר רב כהנא (63) שם בראש ההר מערה לר' עקיבא ותחתיו בית הקברות גדול לתלמידיו, וסמוך לו בחצי שפוע ההר מערת ר' חייא ובניו ובאותה מערה רב הונא מבבל ב) סמוך לו מערת רב כהנא,

קבר הרמב"ם ובצדו ריב"ז בטבריא (ב ו)

וסמוך להם רבינו משה בן הרוין ר' מיימון זצ"ל ואומרים כי שם גאון רב צמח שמו מצד אחר מן העיר בהר קבור ר' מאיר, ולמטה ממנו מרחץ חמי טבריא וסמוך לשם ירמיה הנביא והציון שעליו גדול מאד (69) בטבריא קבורים ר' עקיבא ותלמידיו ור' חייא ושני בניו זריב"ז ותלמידיו ורב כהנא והרב ר' מאיר קצון ג) והרב ר' משה בן מיימון ז"ל, ובמערה אחת יונה בן אמתי ע"ה (אלה סימני) הקברים הידועים ביותר הם קברי תלמידי ר"ע, המערות של ר' יוחנן בן זכאי ורב כהנא, קברי ר' יונתן בן לוי ור' משה בן מיימון, מערות ר' חייא, רב הונא, ר' מאיר ורב צמח גאון שם קבור יונק בן אמתי (70, 77) רב אמי ורב אסי ור' יצחק נפחא (82) שם קבר ריב"ז ושטח של אבנים שחורות על קברו סמוך לו מן הצד קבר הרמב"ם וסמוך לו כנגדו קבר רב כהנא שלשתם כמו סנ"ל שם בראש הר אחר מערת ר' חייא ובניו ועמם רב הונא והיא מערה קטנה והכוכין סתומים ושם בשפוע ההר מערת ר' עקיבא מעשרה הרוני מלכות ד) ובאותו ההר סביב אומרים כי נקברו כ"ד אלף תלמידיו שמתו מן פסח ועד החג (עצרת) קרוב לשם יש ציון של אבנים זקוף במישור ואומרים כי שם נקבר אחד ששמו ר' מאיר שנשבע שלא ישב ער כי יבוא שילה (משיח) ונקבר מעומד, ואינו ר"מ סתם דמתניתין סמוך לחמי טבריא בשפוע ההר קבר ר' ירמיה וציונו מעט אבנים שחורות ויש לישמעאלים בית מסגד עם מגדל גדול לבן

מערת רב כהנא בטבריא

ואומרים כי שם נקברה אשת ר' עקיבא בתו של כלבא שבוע וקורין לה הזקנה (138) כחצר מוקף כתלים ציונים וארונות הרבה בכוך הסמוך לפתח החצר מצד ימין קבור ר' יוחנן בן זכאי לצד מערב החצר קבורים הרמב"ם ז"ל ואביו רבינו מיימון ז"ל רחוק מהחצר מעט לצד מערב יש כמו חצר קטנה ואומרים כי שם קבור ר' יוחנן האמורא ועוד אחרים ומורי ז"ל (האר"י) אמר לי כי אחד הוא רב חננאל תלמידו של רב ושני הוא רב בדונא רחוק מעט

לצד צפון נוטה למערב בהר ההוא בית הקברות לאנשי טבריא, ושם באכסדרה אחת בנויה על כותלים היא מערת ר' חייא ובניו ר' יהודה וחזקיה, ורב המנונא סבא הנזכר תמיד בס' הזהר ורב הונא ריש גלותא שהיה בזמן רבינו הקדוש והעלו ארונו למערת רב חייא כמו שנזכר בתלמוד למעלה בהר לצד מערבית דרומית מערת רבי עקיבא לדרום טבריא בלכתך אל המרחצאות החמין יש קבורת צדיקים רחוקים זה מזה ואינם במקום אחד, והם רבי מאיר ור' ירמיה דאפקוהו מבי מדרשא על ששאל שאלה שלא כהוגן, ושם שלשה צדיקים אחרים ואיני זוכר שמם, והוא כמו שאומרים העולם ומורי ז"ל הודה על ר' ירמיה שהוא קבור מעומד ה) (שער הגלגולים מר"ח ויטאל) בפאת מערב טבריא סמוך לקבר הרמב"ם הוא ר' יוחנן ורחוק ממנו איזה רגעים קבר ריש לקיש (עי' מ"ק כ"ה:), וסמוך לר' יוחנן קבר ר' חנגאל, וסמוך לקבר רבן יוחנן בן זכאי קבר רב ענן ועליו עמוד אבן ארוך כחמש רגל רב צמח גאון קבור אצל המקום שהיה שם מושב הסנהדרין אחרי גלותם מצפורי הרמב"ם ואביו קבורים שם, וסמוך לקבר הרמב"ם ציון אבנים מסויר יום פטירתו כ"ו טבת ה"א כ"ח בצד מערבית צפונית כארבעים רגעים מהעיר בשפולי ההר סמוך לים כנרת קבור ר' מאיר בעל הנס ו) ועל קברו בנוים כעת שני בתי מדרשים אחד לספרדים ואחד לאשכנזים ביום י"ד אייר ילכו יהודי טבריא להשתטח על קברו (מבשרת ציון)

ה ע ר ה: א) מוכח מזה כי ר' יהודה הלוי מח בא"י ונקבר בטבריא ויש אומרים שקבור בעיר כבול (עיין לעיל) ולפי הנוסע ר' פתחיה הוא קבור בעוזה (55), ואפשר שכיון לשם מעוזיה שהוא אחד משמות טבריא (עיין צד 77) ב) רב הונא ריש גלותא נקבר במערת ר' חייא כמסופר בירושלמי סוף כלאים ובבלי מו"ק כ"ה ג) קצון ע"ש העיר קוצי (Coucy) בצרפת במחוז לארה ואינו ר' מאיר המתניתין כמו שחשבו נוסעים אחרים ואפשר שגם אליו קרו נסים ולכן מכונה בעל הנס, אבל ר' מאיר המתניתין קבור בחילה בבבל ד) בסס' שטחות איתא כי ר"ע נהרג בקיסרין ואפשר שנקבר שם ה) לפי הנ"ל הוא ר"מ קצון שנקבר מעומר מפני שבועתו שלא ישב עד כי יבא שילה ו) הראשון שהוסיף את התואר בעל הנס לר"מ הוא בעל יחום הצדיקים ומאז נעשה רמבה"ן לאות על קופות הצדקה לתמיכת עניי ארץ ישראל אך הוא מצא קברו בגוש חלב ולא בטבריא ובעל „אלה סיפני" גלה את פני הלוט באמרו כי ר"מ הטבריא הוא ר"מ קצון או קאצון ומכונה ג"כ בעל הנס

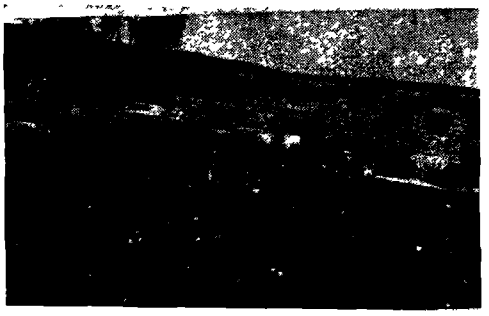
מעון (נזכרת ביהושע, ט"ו, נ"ה) מופת קרה שם להוכיח כי נטמן בר כוכבא א) משיח השקר

ה ע ר ה. בירושלמי נאמר כי נהרג בביתר וראשו הוסר ממנו ועל גופו נמצא נחש ברוך, ואפשר שהובא לקבורה אח"כ במעון

כפר מנדא: היא עיר מרמנה (יהושע, כ"ה, י"ז) שם קבר צדיק אחד ואומרים שהוא עקביא בן מהללאל (70, 77, 81) שם נקברו שמעון ולוי בני יעקב אבינו ושם קברי עקביא בן מהללאל ורבי יששכר ורשב"ג (ר' גרשון בגא"י).

אושא: רחוק שלש שעות למזרח חיפא כין אושא ושפרעם הוא קבר ר' יהודה בן בבא (עי' סנהדרין י"ג. כפתור ופרח)

חיפא: עיר על שפת הים הגדול היא עיר מולדת ר' אכדימי דמן חיפא, והיתה קהלה גדולה מפורסמת בחסידותה לפני חמש מאות שנה ושם קבורים כמה גדולים וחסידים שבאו מעבר לים (66). כל העולים משתטחים בבית הקברות של היהודים כי שם קבורים רבים מחכמי ישראל מכל

מערת רב אבדימי דמן חיפא.

הארצות ואשר מתו בעכו כי היתה עיר מקלט לחכמים רבים כמו ר' יחיאל מפאריש א) ור' משה גירונדי (הרמב"ן) ור' מנחם אשכנזי ובו' (76) לפי המסורה הערבית קבור שם שמעון בן יעקב אבינו שקורין „נבי שמעון" בחדר קטן עם כיפה לבנה בשרון, בקרבת העיר קלקיליא מימין למסלת הברזל לוד—חיפא גם השמרונים מאמינים בזה וקרבת המושב נהלל בכפר ערב בשם שיך אבריק קבור, לפי מסורת הערבית, ברך בן אבינועם, אך מסורת היהודים היא כי קבור בעיר קרש (קריס) שם קבור ר' שמשון משאנץ מבעלי התוספות בבית החיים יש כוכין מאבן ושם קבר רבי אבדימי דמן חיפא ורבי יצחק נפחא וסמוך לכפר בשפוע ההר יש מערה גדולה ומפוארה לאליהו הנביא ז"ל (ר' גרשון בגא"י).

ה ע ר ה א) ר' יחיאל שב לצרפת וכת שם ובנו ר' יוסף ארמלי קבור בעכו, והרמב"ן קבור בחברון

אצל מערת המכפלה, ואפשר שכיון לומר שהיה שם ר' יחיאל בין החכמים אבל לא היה קבור שם

הר הכרמל: הר גבוה אצל הים הגדול בין עכו וחיפא בצד הר הכרמל אצל חיפא נמצאים קברי ישראל רבים, ובהר מערת אליהו הנביא, ושם בנו בני אדום במה וקראו אותה שנט אליאש (22) על ראש ההר מגרל וסמוך לו מערה ובתוכה קבור אלישע הנביא בן שפט אשר יצק מים על ירי אליהו (ר' גרשון בגא"י) מערת אליהו מעל לשכונה בת גלים ובפי הערבים אל־חרר, היינו הירוק בן אלמות כי עלה בסערה השמים המקום קדוש לערבים והדרוזים כאים שם בהמון חונג, וגם היהודים תושבי חיפא נהגו לסדר שם תהלוכה במוצאי שבת נחמו

כפר כנה (או קנה בטעות כיום). בחצי הדרך בין צפת לירושלם, והוא אצל נצרת וי"א שהוא גבעון שם בני יונה בן אמתי ועליהם בנין נאה והוא בית מסגיד (70) שם קבר יונה בן אמתי א), והערבים בנו מסגיד יפה על קברו מעשה שם (77, 81, 82) קרוב מכפר כיט (כנה) מיל על ראש הר גבוה הוא קבר יונה בן אמתי ובית גדול ומכובר בנוי על ציונו, ואחריו במורד ההר מצד אחר מערה קטנה ויפה ושם קבר רבי שמעון בן גמליאל (134) יונה הנביא קבור בין ירושלם וחברון על הר גבוה (הקראי שמואל יעמשל, 199) שם קבורת יונה בן אמתי בראש ההר ועליו שתי כיפות, ותחת ההר שתי מערות זו כנגד זו, באחת רבי ישמעאל בן אלישע ובאחת רבן שמעון בן גמליאל שהיו מעשרה הרוגי מלכות (יחוס הצדיקים) ויש אומרים כי באחת מהן קבורים רבי אליעזר בן הקדוש רבינו יעקב ואביו רבינו יעקב והרבה צדיקים שם (ר' גרשון בגא"י)

ה ע ר ה א) הירונימוס כתב כי יונה קבור בגת חפר וסופרי ערביים ביתי הבינים כתבו כי הוא קבוד בחלחול אשר לצפון חברון ר' פתחיה קבעו בכפר עוזא (ואפשר שהיא טבריא) והר"ע מברטנורא מצאו בציפורי ר' יעקב שליח ר"י מפריש מנסח בני יונה ולא יונה בעצמו

ציפורי: בירת הגליל בראש הר, רחוקה מטבריא שתי שעות היא עיר קטרון (שמואל א' ל, מגילה ו') שם קבר רבינו הקדוש ורבן גמליאל ורבי חייא שעלה מבבל, ויונה בן אמתי, והם קבורים בהר, ושם עוד קברים הרבה (28) שם קבור רבינו הקדוש וריח טוב יוצא מקברו (55) שם מערה וקבר רבנו הקדוש ובפתח המערה רלת של אבן שיש, ורחוק משם כארבעים אמה קבורת אשתו (66) פה ינוחו רבינו הקדוש ושני בניו ר' גמליאל ור' שמעון על פתח המערה של רבי חרותים על לוח אבן "פה קבר רבינו הקדוש ינוח על משכבו בשלום", וגם "משמת רבי בטלה ענוה ויראת חטא" המערה שבה קברי בניו רחוקה מפה בחצי שעה בערך סביב המערות נמצאים מספר רב מנדולי ישראל (77) מערת רבינו הקדוש וחמשה גאונים מימינו וחמשה משמאלו ותחת המערה רבן שמעון ורבן גמליאל (81) שם באר מים חיים וכל ששת ימי המעשה היא נובעת ומושכת מים ובשבת לא תמצא שם טיפה אחת (שבחי ירושלם, 10) רבן שמעון ורבן גמליאל בניו של רבי קבורים אצל הכפר במערה ולפניהם בצידי המערה עשרה גאונים וכנגד הפתח קברו של רבי, ופתח המערה אבן אחת (יחוס הצדיקים)

גת חפר: הוא כפר משהר הסמוך לעיר נצרת בכפר הזה מראים הערבים את קברו של הנביא יונה שקורין "נבי יונס" גם הורינימוס ונוסעים בימי הבינים מזכירים קברו של יונה בכפר זה שהוא מקום מולדתו

כפר חטין: בגליל התחתון. בצד ההר יש שני קברים אחד הוא קבר הושע ואחד קבר צפניה וי"א שהוא קבר יתרו (63). שם קבור יתרו חותן משה ועליו בנין נאה ועשו אותו הישמעאלים למסגיד (69). שם שתי מצבות אחת על קבר יתרו חותן משה ואחת על יעקב איש כפר חטיא (78) שם יתרו חותן משה וצפורה לחיי עוה"ב (אלה סימני) אמרו כי שם קבורת יתרו וצפורה בתו (200) אצל כפר חטין קבר של רב ענן (250). שם יתרו חותן משה ורבי יהושע בן פרחיה (ר' גרשון בגא"י) הערבים קורין אותו "נבי שועיב" הוא יתרו והקבר קדוש הוא לדרוזים הבאים ממרחקים להשתטח עליו ומביאים לו נדרים ונדבות הערבים בני עבר הירדן המזרחי מראים קבר יתרו בדרום העיר סלט ומאמינים כי שם נטמן שם מרעה קטנה ובה קבר ר' יהושע בן פרחיה, ויהודי טבריא יסעו ביום ח' של פסח (אסרו חג) לבקר את קברו (מבשרת ציון)

שמרון (סבסטיא): עיר שממה על הר, מלפנים היתה קרית ממלכה למלכי ישראל שם קבור אלישע בן שפט הנביא שהחביא את הנביאים וכלכלם (מ"א י"ח), ורבים ממלכי ישראל קבורים שם

שכם (נאבלוס). שם במערה קבר יוסף הצדיק א) ובה שתי תיבות ומדליקין נרות עליהן בכל ערב שבת במערה אחרת קרובה אליה קבר בעשה מלך ישראל, ועל הר גבוה בתוך יער קבורת צפורה אשת משה רבינו ואריה שומר אותה ומעשה שקרה ויש עור קברים רבים ומערה גדולה ואומרים

שהיא מערת יונה כן אמתי (60, 61). קבר יוסף הצדיק ועליו שני עמודי שיש וחומת אבנים נמוכה סביב הקבר (66, 75, 82). שם קבורת יוסף הצדיק במקום שקנה יעקב מידי חמור במאה קשיטה ועליו ציון וקרוב אל שכם בהר גבוה קבורת אלעזר הכהן ועליו ציון ארוך וגדול. הלאה קבורת איתמר ועליו ציון, ועוד הלאה מעט קבורת פנחס הכהן ועליו ציון ושם בית ובתוכו מערה גדולה וקבורים כה שבעים זקנים (199, 210) במישור הישר קבר יוסף והוא מקום מרובע והקבר באמצע לשמאלו גפן יפה ומשתי קצותיו שני עמודים ובתי קבול בראשי העמודים מלאים לרוב שמן שמדליקין לכבודו הלאה קברי פנחס ואלעזר ואיתמר אשר בכפר עוורתא (עברתא) רחוק כשתי שעות משכם הקברים האלה עומדים על מכונם בנוים ליופי והמקום נעים (294) שם נקבר יוסף הצדיק וקבר פנחס בן אלעזר, ושם גם קבר חמור אבי שכם ועליו בנו הערבים בית תפלת ישמעאלים (213) במזרח העיר שכם מתנשא בנין עם כיפה לבנה ונקרא קבר יוסף, והוא חלקת השדה אשר קנה יעקב, ועצמות יוסף קברו בני ישראל בשכם (יהושע, כ"ד, ל"ב) סמוך לקבר יוסף מראים הערבים את קברות בניו אפרים ומנשה לרגלי הר גריזים יש מקום הנקרא דנאל אל־עמוד (אנשי העמור) ולפי מסורה ערבית נקברו שם ארבעים מנביאי ישראל גם מראים הערכים את קברי בני יעקב בשכם ועליהם מסגד הנקרא ג׳מע ואלד יעקוב, ובמסגד זה מצבה גדולה וכתוב עליה כי הם בני יעקב רילין (זבולון) ש׳גר (יששכר) ואשר, וקורין אותם נביאים

הערה: א) אמרו במדרש (ב"ר פי"ם) שלשה מקומות אין אומות העולם יכולים להונות את ישראל לומר גזולים הם בידכם, ואלו הם: מערת המכפלה, קבורתו של יוסף ובית המקדש

עוורתא (עברתא): למזרח שכם ביושר כשתי שעות היא גבעת פנחס (יהושע, כ"ד, ל"ג) ושם ישן אלעזר ואיתמר ופנחס ושבעים זקנים, ושם הכפר עברתא (החוקר ר׳ אישתרי הפרחי בספרו כו"פ פי"א) שם קבר איתמר הכהן ועוד קבר אחד ואומרים שהוא של פנחס בן אלעזר הכהן ויש לישמעאלים מקום להתפלל סמוך לקבר ועוד בכפר מערה ובה קבורים שבעים זקנים ועל ההר השני לימין העולה לירושלם הוא קבר אלעזר בן אהרן הכהן והוא בנין מפואר מאד (66) ולמעלה מקבר פנחס הוא קבר אבישוע בן פנחס, ולמטה מהם איתמר בן אהרן הכהן כלם בבנין גדול (68) הכפר הגדול עוורתא הנמצא ברדום־מזרח שכם נקרא בפי הערבים אל־עזרית בקרבת הכפר בצל אלון ענף נמצאת מצבה גדולה שארכה יגיע עד 564 ס"מ ורחבה 362 ס"מ וגבהה 385 ס"מ ולפי דברי הערבים נצבת על קבר אלעזר הוא אלעזר בן אהרן הכהן בקבר אחר בכפר הזה מראים מקום מנוחתו של פנחס בן אלעזר והקבר הקדוש הנקרא בפיהם אל־מופצל מיחסים לאיתמר בן אהרן הקברים האלה קדושים גם לשמרונים ובאים שמה לבקרו בימי חג השבועות

כפר סבא (אנטיפטרס): בקרבת כפר הפלחים הזה נמצא לפי מסורת הערבים קבר בנימין בן יעקב אבינו, וקורין אותי נבי ימין המצבה נמצאת בחדר ענול עם כיפה לבנה ומוקף חצר גדולה ובה אולם למתפללים

יפו: בצפון העיר קרוב לחרבת העיר ארסוף (אפולוניא) והמושבות תרצליה ומנוחה ונחלה יש קבוצה של חדרים עם כיפות לבנות, ובתוך חצר רחבת ידים הרצופה אבנים נמצא בחדר חסר גג המצבה של סרנה עלי אבן עולם ואצלו אבן שחורה שקורין אבן האושר ור׳ יוסף שווארץ כספרו תבואת הארץ הוצאת לונץ, צד ק"ע) אומר שבימיו האמינו שהוא קבר עלי הכהן משילה, וכתב כי המצבה מצד אחד כתב אשורית ומצד השני כתב שמרוני. ובנראה טעו בשם עלי הערבי שחשבו לעלי הכהן

פתח תקוה: במזרח דרום המושבה הזאת נמצא הכפר הגדול אל יהודיא, היא העיר יהוד בנחלת שבט דן וסמוך לכפר יש בנין עם כיפה לבנה ולפי מסרת הערבים הוא קברו של נבי יהודה אבן סרנא יעקוב = הנביא יהודה בן ארונינו יעקב כנראה הוא שגרת השם יהוד שנרם למסורה הזאת במזרח צפון המושבה בדרך אל הכפר מג׳דל צרק (אפק בתנ"ך) סמוך למסילת הברזל חיפה־לוד יש בנין נמוך עם כיפה לבנה גדולה ולפי מסורת הערבים הוא קבר נבי חרי = הנביא הנוקם (שמעון או לוי?) ויש קורין לו נבי אשיר אבן יעקוב = הנביא אשר בן יעקב

רחובות: במערב למושבה זו על ראש גבעה, לא רחוק מקבר נבי רובין (ראובן) מתנוסס בנין עם כיפה לבנה ואילנות עתיקים סביבו, ובחדר יש מצבה נמוכה ושם קבר נבי גנדה אבן סרנה יעקוב = נד בן יעקב ארוננו הקבר קדוש להם ומביאים לו נדרים ונדבות

שילה (סאילון): קבר שמואל הנביא בשילה שקורין שן שמואל דשילה, שהוציאו אותו בני ארום מרמה והוליכוהו לשילה (27) לדרום שכם כשלש שעות ביושר נוטה מעט למזרח, שם על כהן גדול

ושני בניו ע"ה (אלה סימני) שם קברי עלי בהן נרול ושני בניו חפני ופנחס ומצבה יפה עליהם. זקן אשכנזי מקובל יושב אצל הציון הזה ומתפרנס מהעתקת ספרים על הקבלה (75) שם עלי הכהן ובניו חפני ופנחס ואם אי כבור (82)

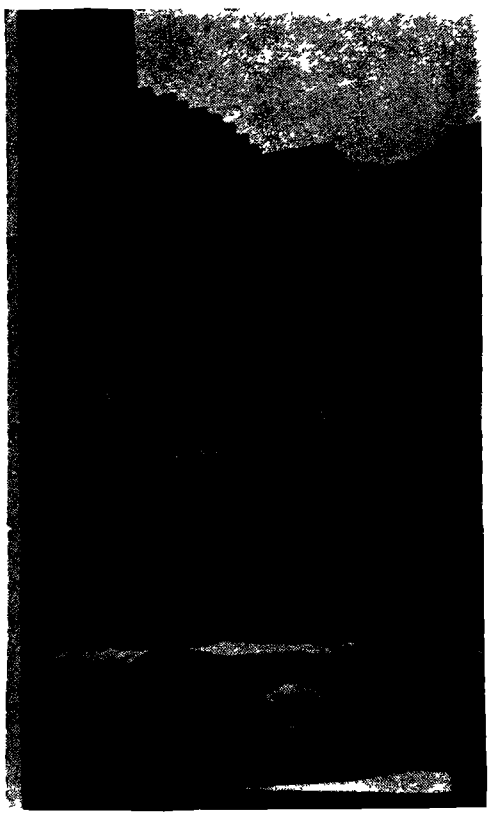
יבנה (איבלין) · בין נת לעבו, צפונית מערבית מעקרון מהלך שעה, ורחוקה מירושלם שלש פרסאות שם קבר רבן נמליאל ועליו כיפה נאה מאר והוא בית מסנר לישמעאלים וקורין אותו אבו הרירא (70) אבלין (עבלין) אצל עבו עיר מולדת ר׳ לויטס איש יבנה ור׳ אילא החכם שביבנה (בבורות, כ"ם) שם בנין מפואר ואומרים שהוא קבר רבן נמליאל (77) למערב ירושלם לצד לוד יש ביהמ"ד לר׳ אליעזר הנדול ושם קבר רבן נמליאל בכיפה נדולה, ור׳ לויטס קבור בביפה קטנה והרבה צריקים אשר שמם לא נורעו (183).

מודעית (מודיעים) : א) בין אבונאש (קרית יערים) ובין דילב סמוך לכפר סבא על הר המודיעים לבני דן נבנה כרך נדול ושם קברי יוחנן בן מתתיהו ובנו יהודה המכבי והרבה קברי חשמונאי בה ישבו מלכי בית חשמונאים ושם נקברו על קבריהם שבעה עמודים נפלאים לא רחוק משם קברי שבעה בני חנה אשר הומתו על קרוש השם ב) ועליהם בית תפלה לנוצרים (מבשרת ציון, 36).

ה ע ר ה · א) התיירים האחרונים מצאו מודיעים בקרבת העיר רמלא בפאת צפונית מזרחית ונקראת בעת אר־מעדא אולם מדברי חז"ל (פסחים צ"ג) שאסרו כי מסודיעים לירושלם מהלך ט"ו סיל שהוא בערך חמש שעות תחזק את הדעה הראשונה (לונץ, ירושלם, ח"א, 91) ב) יש מראים קברות חנה ובניה על גבעה אחת בצפת.

בית אל: היא ביתן שם מצבה עתיקה ואומרים שהוא מקום אחיה השילוני. שר רומי בימי אדריינוס שמע קול יוצא מהקבר הזה ונתנייר (75) שם קבורת מנקת רבקה ומצבת אבן עליה אצל סלע רמון, ויער אלישע הנביא אצל העיר (183)

רמה: מירושלם לרמה א) בשתי פרסאות ובדרך יש מערה אחת שהיא מערה בתוך מערה והוא בנין נאה מאד, ושם קבורת חכמים הרבה ויש עוד שלש מערות מבני הנביאים וברמה קבר שמואל הרמתי וקבר חנה ב) אמו בבית אחד נאה, ולפני הבית מסנד לישמעאלים קרוב לשם יש מעין ואומרים שהוא מקוה של חנה (68) לצפון ירושלם רחוק כשלש שעות הוא מקום קבורת שמואל הנביא ואלקנה אביו ג) וחנה אמו ושני בניו ושם ביהכ"נ ומתקבצים יותר מאלף יהודים מכל מקום בכל שנה בכ"ח אייר יום פטירתו (81) יש שם דירה ליהודים שמתפללים ומדליקים נרות לכבוד הנביא, וקבלה בידם שאחזרי הבות מערה וקבר הנביא שמואל, וכנגדו רחוק מיל בראש הר אחר מבילת חנה ושם קבורתה עם אישה אלקנה (101) קבורת שמואל הנביא נקרא שנט שמואל רשילה הקרובה שתי פרסאות לירושלם, ובצד ימין הוא קבר אלקנה אביו ובצדו השני אמו חנה (197) בקרבת ירושלם בסביבות הר גבוה (895 מיתר) יש בפר קטן הנקרא

קבר שמואל הנביא ברמה

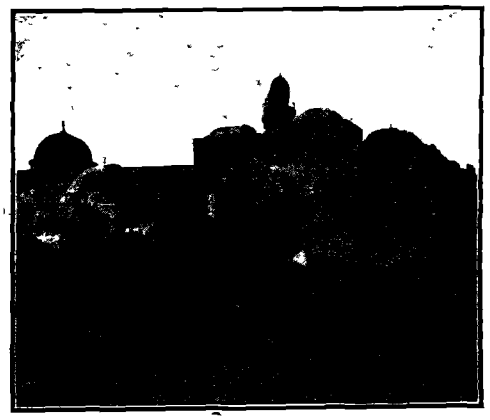
בפי הערבים „נבי סמואיל". בו נמצא קברו של שמואל הנביא ועליו מתנוסם המנדל הנשקף על פני מרחק רב יום פטירת שמואל כ"ח אייר או בב"ט בו, ולבן הבאים להשתטח על קברו ביום פטירתו ילבו ביום כ"ח אייר עם ביאת השמש וילינו שם הלילה לצאת ידי חובת שתי הרעות וילמדו שם ויתפללו הישמעאלים בנו שם מסנד והחפץ לבוא לתוך הבית עליו לשלם פיאסטר אחד — אצל רמה היא אבן האזל ומערת שמשון הנבור

(השופט) היא בכרם אחד פירותיו מתוקים (מבשרת ציון) שם קבורת שמואל הנביא ואלקנה אביו וחנה אמו והם תחת המערה, והציונים שסמוך למערה רוגמא בעלמא. ומשם ברדך לירושלם עיה"ק יש שלש מערות, באחת חגי הנביא ומלאכי ועמהם מבני הנביאים, ומערה אחרת יש בה שמעון הצדיק ועמו הרבה תלמידים, ובאחרת סנהדרין וחכמים הרבה שנשתכח שמם לאורך הזמן (יחוס הצדיקים).

הערה: א) ר' בניסין חושב כי רמלה או רמש היא תרמה ואומר כי קבר שמואל הנביא הוציאו משם הנוצרים (בני אדום) וקברוהו בשן שמואל בשילה (28) והיא קרובה לרמה שלנו שהיא מצפה (ש"א, כ"ה). ב) ר' יעקב ב"ר נתנאל הכהן אומר כי קבורת חנה היא בדרך יריחו (57). ג) ר' בניסין אומר שקבר אלקנה הוא בתמנתה ושם קברים הרבה מישראל (28), ובשער הגלגולים כתוב, כי אלקנה קבור בעמק אחד סמוך לצפת

גבעת בנימין: שם קבורת שמעון הצדיק וכלבא שבוע (ר' גרשון בגא"י)

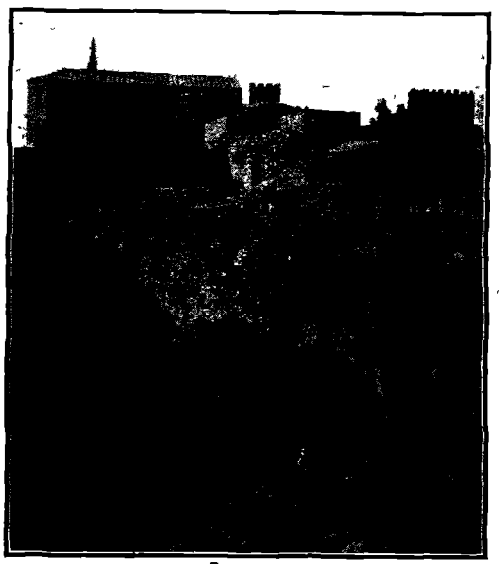
ירושלם: שם מצבת יד אבשלום וקבר עוזיהו המלך ובהר ציון קברי מלכי בית דוד וקברי המלכים אשר קמו אחריו, ומעשה שקרה במערת דוד המלך וקבר שלמה (27) סמוך לירושלם מערת שמעון הצדיק ותלמידיו ושם מערה אחת לחגי הנביא ב) לצד אחר מירושלם מערת „האריה" ויש שם עצמות צדיקים שנהרגו על יחוד השם ומעשה שהיה (67) שם יד אבשלום שהיא מצבתו, קבר חולדה הנביאה ומערת בן סירא (72) בעמק יהושפט זכריה הנביא, בהר הזיתים בשרה מערה ושם חגי הנביא עור שם רבן יוחנן בן זכאי (82) בראש הר הזיתים מערת חולדה הנביאה בשפוע ההר מערת חגי הנביא ואצלו הרחק כמו שלשים פסיעות קבורת חבקוק הנביא ג), וזהו בנגר ביהמ"ק למטה בעמק נוטה לדרום קבורת אבשלום והוא יד אבשלום ויותר מעט לצד דרום מערת זכריה הנביא לצד דרום הר ציון ומקום קבורת דוד לצד מערב יש כמה מערות ושם שבעים זקנים ורחוקה מירושלם מיל היא קבורת שמעון הצדיק (100) על הר הזיתים מערה גדולה וקבורים בה הנביאים חגי זכריה ומלאכי (130). מערת זכריה הנביא עשויה משנים עשר עמודים וראשה מחורר כלו מחתיכה אחת וקרוב לשם שתי מערות יפות אחת עשויה בכוכין סביב ואחת מאצטבאות ולמטה יד אבשלום ולמטה קרוב להר מערות גדולות ולמטה מהמערות מערת חגי הנביא, ובתחתיתו הם תלמידיו (בני הנביאים) על ראש הר הזיתים בית גדול כמו בירה יפה ושם חולדה הנביאה בקבר של שיש חוץ לירושלם הר ציון ושם מקום לכומרים ומחובר לו בית סנור עם דלתי ברזל ואומרים ששם קבורים דוד ושלמה. וקרוב לשם בית סגור ברלתי ברזל ג"כ ואומרים כי שם מלכי בית דוד, ובאותו צד מגדל דוד בין ירושלם לרמה מערת סנהדרין ולה פתח גדול ובתוכה כוכין משלשה צדדיה בם"ה ארבע מערות מלבר אחת שהיא למטה (134) בראש ההר קבר חולדה הנביאה ובשפוע ההר בית החיים ושם קבר זכריה הנביא נחצב מסלע, ובית גדול הנקרא יד אבשלום, וג"כ קבר עוזיהו המלך בעמק יהושפט הרבה מערות וקברים מצדיקים, ובפרט רבינו הגדול ר' עבדיה מברטנורא (182) קבורת זכריה הכהן בן יהוידע בתחתית הר הזיתים ושם יד אבשלום וכל העובר זורק עליו אבן כי מרד באביו (הקראי שמואל בן דוד, 321) בחצר המטרה קבר אחד יפה ועליו בנין ואומרים שהוא קבורת ישעיה הנביא וי"א שגם

קבר דוד המלך

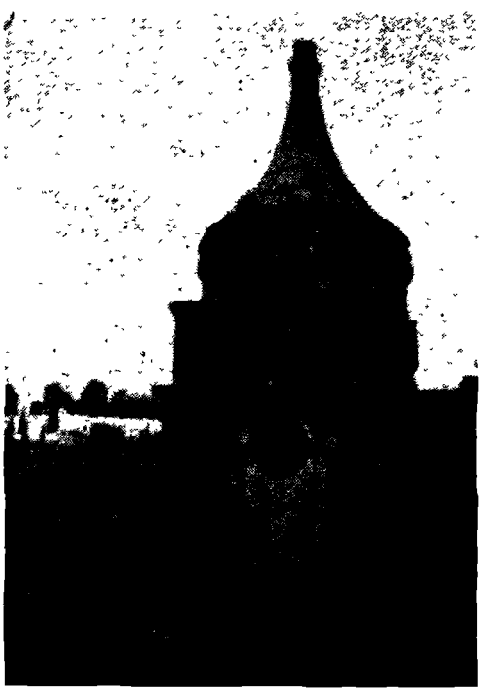
קבורת ירמיה הנביא בתוך חצר המטרה (195—196) שם קבר זכריה הנביא ועליו כיפה גבוה בצד יש מערה אחת ובתוכה בור ואומרים ששהטו שם זכריה הנביא בפנים המערה הקימו אבנים קטנות בהר הזיתים יד אבשלום ומערת חולדה הנביאה, ויש שם מערות רבות ואומרים שהם קברי י"ב מלכים, ושם קבורת חגי ומלאכי בחצר המטרה שם באר שהשליכו בו את ירמיהו, ותחת החצר מערה גבוהה ובחצר ההוא בית כלאו של ירמיהו וקבר ישעיה הנביא (217) מערת כלבא שבוע ומערת הסנהדרין (296) במערה בצפון ירושלם רחוק כעשרים דגעים מהעיר לצד הדרך העולה שכמה היא קבורת שמעון הצדיק יום פטירתו ב"ח תשרי והולכים אז להשתטח על קברו רחוק ממערת שמעון הצדיק כחצי שעה לצפון ירושלם יש מערה וקבורים בה סנהדרי גדולה, ובמערה אחרת הנשענת למערת שמעון הצדיק היא

סנהדרי קטנה ובמערה אחרת קבורים חנניה מישאל ועזריה במערה אשר לרגלי הר הזיתים נשען לקבר זכריה הנביא קבורים הכהנים לבית חזר ועליהם בנין נחמד חצוב מסלע ההר, הבנין נקרא בית החפשית (דהי"ב, כ"ו, כ"א), ובפי הנוצרים הוא קבר ס"ט יאקובום — הערבים מראים את קבר „נבי דאוד", הוא דוד המלך, בדרום ירושלם העתיקה מחוץ לחומה הנוכחית על ההר הנקרא הר ציון, ושם קבוצה של חדרים עם כפות וביניהם מתרומם מגדל מחדר קטן, ושם מצבה עטופה ידיעה ידוקה הנצבת על קבר דוד המלך, ובחג השבועות שבו חל יום מותו של דוד ינהרו המוני יהודים לבקר את קברו — במסגד עומר מראים הערבים קבר שלמה

קברי המלכים קבר כלבא שבוע

המלך סמוך לשער הצפוני קבועה ברצפה בלטת אגנה = אבן גן ערן, ותחת האבן הזאת טמונה גופו של שלמה המלך — אחר מעשירי ירושלם בזמן החורבן ושמו כלבא שבוע קבור במערה עם תאים וכוכין הרבה בצפון העיר על הדרך העולה שכמה רחוק כעשרה רגעים מהעיר, והיא קבורת משפחת הילני המלכה מאריבנא אשר התיהדה עם בניה ובאו לחסות בצל דת ישראל (לונץ, ירושלם, ח"א, 93). לפי מסורת הנוצרים מזמן קרום הקבר המיוחד לזכריה הנביא היא קבורת ישעיה הנביא וחזקיהו המלך — לרגלי הר הזיתים סמוך לכפר סילוואן מנגר למי השילוח היא מערת ר' עובריה מברטנורא ועל פתח המערה חקוק „עובריה" — במערה קטנה ומרובעת בסורד הר הזיתים קבורת ר' יהודה החסיד משערליץ פולין שבא בחפורת רבנים אשכנזים בשנת ת"ק לירושלם וחידש את הישוב האשבנזי שם וקנה את חצר ביהכ"נ שנקרא חורבת ר' יהודה החסיד אחרי ימים מועטים לבואו — בשפולי בית החיים נראה ציון זכריה הנביא, ושם קבורים איתני עולם נאונים חסידים ורבנים, ומהם הרב המוסמך מהר"ח אבולעפיא הזקן ז"ל, והרב המקובל מהר"ם די לונזאנו ז"ל, והרבנים הגדולים מהר"ם גלאנטי, והרב גט פשוט (ר' משה ן' חביב), והרב פרי חדש (ר' חזקיה די סילוא), והרב זרע אברהם (ר' אברהם יצחק ב"ר דוד), והרב פרי תואר ופירות גינוסר (ר' חיים ן' עטר), והרב חזון נחום (ר' אליהו ן' יעקב

יד אבשלום (ב ו)

נחום מאינרידני) והרב בתי כהונה (ר' יצחק ב"ר יהודה הכהן ראפופורט), והרב אדמת קרש (ר' משה מזרחי) והרב פרי הארץ (ר' ישראל מאיר מזרחי), והרב לחם יהודה ובית יהודה (ר' יהודה עייאש), והרב נחפה בכסף וגט ממקושר (ר' יונה נבון), והרב החסיד המקובל האלהי מהור"ר נרליה חיון ז"ל, והרב החסיד המקובל האלהי מהור"ר שלום שרעבי ז"ל, ושאר רבנים וחכמים וחסידים אין מספר בבית החיים אצל יד אבשלום בשפולי ההר יש קבר רבינו קלונימום בעל הנס ז"ל ושם מערה שקבורים בה הרב בעל המרדכי (רבינו מרדכי ב"ר הלל אשכנזי) ורבינו עובריה מברטנורא ורבינו קלונימום הזקן ושאר נאונים (עי' גט פשוט דף פ"ז

ע"ג) באמצע בית החיים מצבת הרב בעל ראשית חכמה (ר' אליהו די וידאש), והרב בעל זהרי חמה וחסד לאברהם (ר' אברהם ב"ר מרדכי אזולאי), והרב הגדול מוהר"ר אליעזר ן' ארחא, והרב הגדול בעל אורים גדולים (ר' אברהם יצחק זאבי) ושאר גאונים וחסידים

הערה: א) לדעת ר' בנימין קבר שמעון הצדיק בסימון היא תמנתה (27) ב) חגי הנביא קבור ברמה ג) לדעת אחרים קבר חבקוק בכפר חקוק

בית לחם (אפרת): כשתי שעות מירושלם לפאת דרום קבורת רחל אמנו (27) קבר רחל באפרת מהלך חצי יום מירושלם ועל קברה אחת עשרה אבנים של שיש ואבן אחת על כולן וחקוק

קבר רחל אמנו (ב ו),

עליה השם יעקב (55) בדרך יריחו באפרת אצל בית לחם והם שני כפרים ומשם פרסא וחצי לירושלם (61, 68) מעכו הולכים להתפלל ביוה"כ על קבר רחל ועל קבר נתן הנביא [בחלחול]. על קבר רחל מצבה מודכבת משתים עשרה אבנים גדולות ועליה ביפה בנויה ג"כ מאבנים כאלה. על קבר נתן הנביא אבן אחת (73) על מצבת קבורת רחל בנוי כעין כיפה גדולה ולא נראה לי הבנין ההוא ישן (117) על פרשת הדרך לבית לחם קבר אמנו רחל ובנין יפה עליה ואחת עשרה אבנים נבנית ועליהן אבן גדולה וכולן נעשו אבן אחת, ויעקב אבינו בעצמו בנאו ועל צד השני קבר צדקיהו (182) השר משה מונטיפיורי תיקן את הבית ביתר פאר יום פטירת רחל הוא י"א מרחשון ב"א ר"ו לבריאת עולם, וי"א בחדש ניסן (סדר הדורות) שנור בפי הערבים „קובת רחל" ובה אפשר לראות ה„מחרב" הוא השקוע הבנוי בקיר הדרומי של כל מסגיר המחרב מראה למתפלל מושלמני את הכוון של העיר מיכה שאליה חייב לפנות בשעת התפלה, וזהו מזכן מחמר פשא שבנא הקובא

בביא: מול בית לחם, מקום קבורת יהודה בן יעקב אבינו א)

הערה: בן הוא בספר הישר דפוס קושטא תפ"ח וכן מובח בסה"ד בשם גלילות א"י, וכפר כזה אינו נודע ויש אומרים שקברו בכפר יהודה אצל סילתא (להלן)

אשתאל: הוא הכפר אשוע הסמוך למושבה הרטוב (ערטוף) בין יפו לירושלם ומובא בספר הישר על ס יהושע כי שם קברו של דן בן יעקב אבינו ומסורת הערבים שנקבר בגבול נחלתו בכפר שקורין על שמו „נבי רניאן" ברדום המושב בן־שמן

צרעה: היום קורין אותה צורה שם מראים את קבר שמשון הגבור, והוא ציון עתיק מאד ועליו מצויר לחי חמור אשר בו הכה את הפלשתים (74)

גמזו: מקום נחום המדי הוא נחום איש גמזו, ומקום קבורתו א) מעשה (74)

הערה: א) יש אומרים שקבור בכפר פראדה

תמנת סרח: הוא כפר חרס בהרי אפרים (יהושע, י"ט, נ'), רחוק משכם כשתי שעות לפאת נגבה שם קברי יהושע בן נון וכלב ושבעים זקנים (82) אצל הכפר הזה הר גבוה ותלול הנקרא הר געש (יהושע, כ"ד, ל') ולרגלו מערה אשר בה קבר כלב בן יפונה (מבשרת ציון, 37) הערבים קורין הקבר „נבי לושע" הוא יהושע, וקבר כלב בן יפונה קורין „נבי כיפיל" אך יש להם מסורה אחרת כי קבר נבי יושע הוא באחד מהרי הגליל בדרך המושבה יסוד המעלה למושבות תל־חי, כפר גלעדי ומתולה.

הר געש: הר גבוה מאד ועליו קבר עבדיה הנביא, ועולים בו במעלות עשויות בהר, ובאמצע ההר קבור יהושע בן נון, ואצלו כלב בן יפונה, ואצלם נובע מעין מים טובים, ובנוים היכלים נאים אצל הקברים (55) שם שלש כנסיות בבנין אחד, וכשיצא ארם מכנסת שלישית והנה שני אילנות

טובים ואצלם שתי קברות אחת של ארונינו יהושע בן נון ואחת של כלב בן יפונה ויחזור ארם חצי פרסא עד תמנת סרח, ושם כנסת ארוננו יהושע בן נון והיא חרבה וכל הציונים הם מאבן אחת שמונה אמות ארכן ורחבן (60, 68) תמנת סרח נקראת בלשון ישמעאל כפר חנון ושם קבורים נון אבי יהושע ובנו יהושע וכלב בן יפונה ועל כל אחד מהם בנין גדול (81, 82). קבר יהושע בן נון קרוב מעט לשכם במערה ועליה אילן וקרוב לו מערה ואומרים שהיא של נון אבי יהושע ולמטה ממנו מערת כלב בן יפונה בתמנת סרח בצפון להר נעש (הקראי משה ירושלמי, 211)

ביתר: מקום מלחמת בר כוכבא. שם קבר ר' אלעזר המורעי (76).

כפר חנניה (נקרא ג"כ כפר חנן או חנינא): בנחלת בנימין תשעה ק"מ בצפונית מערבית ירושלם שתי פרסאות מכפר חנניה נמצאו קברים של שבטים ודינה אחותם ביניהם וקרוב לשם ציון של שת (63) שם קבר עתיק ואומרים שהוא של חנינא) בן דוסא (75).

הערה: א) לפי דעה אחרת הוא קבור בצפת

תקוע: רחוקה כשלש שעות לדרום ירושלם (אצל עין עיטם) שם מערה עתיקה והוא קבר הנביא עמום (73) שם קברי הנביאים ישעיה א) ועמום תוך מערה אחת (82)

הערה: א) נזכר ג"כ בין קברי ירושלם ובעל גא"י אומר כי ישעיה קבור בכפר ברעם אצל צפת

חלחול: כפר בצפון חברון בדרך העולה לירושלם קודם חברון הנענו לקבר רחל אמנו ומשם הלכנו ומצאנו קברו של נתן הנביא (63) מתקוע הולכים לחלחול ושם מצבה עתיקה מקבר המיוחס לגר החוזה (73) כשעור שעה מירושלם קבורת גר החוזה מצד מזרח הדרך וקבורת נתן הנביא בצד מערב מן הדרך (217) התפללנו מנחה אצל גר החוזה בכפר חלחול (חיד"א 220) שם נתן הנביא וגד החוזה ועליו בית מסגד (שלשלת הקבלה) לפי מסורת הערבים שם קבר נבי יונס (יונה הנביא) מקבורת רחל הולכים לכפר חלחול

זיף: אצל חברון, שם קבר ר' זיפאי-ונפלאות מסופר עליו (73) והוא ר' זיוואי הנזכר בתלמוד (ברכות, נ"ג) ביוחסין מביא ר' זיותאי חתניה דר"מ (עי' שבת קנ"ג חתניה דר"מ סתם) הערבים מוקירים אותו ואומרים כי היה חכם בתורתם

חברון: שם מערת המכפלה וקברי האבות ששה קברים הם, אברהם יצחק ויעקב ושרה רבקה ולאה אלו כנגד אלו ועל קבריהם שמותיהם באותיות חקוקות באבנים. ושם חביות מלאות עצמות מישראל שהיו מביאים שם מתיהם. ואם יבא יהודי ויתן שכר לשוער של המערה יפתח לו פתח ברזל וירד למערה (28). גם ר' פתחיה ראה מערת המכפלה (56) שם קבר אבנר בן נר אצל באר של אברהם אבינו ויונה בן אמתי הנביא בקרית ארבע היא חברון. במערת המכפלה יש ששה קברים חדשים ואומרים הכומרים שהם של האבות והאמהות להטעות את הבאים שם, ושקר הדבר כי יש בות גדול וחזק בסיד וחרסים בין הקברים החדשים ובין שער של מערת המכפלה ואין להם רשות לסתור אותו בות — בחברון יש מקום שנוצר שם אדם הראשון ולוקחים ממנו עפר ובונים בתים ולא נחסר ממנו, וכל שעה הוא מלא (61) חברון החדשה סמוכה למערת המכפלה וחברון הקדומה היא למעלה בהר ושם בית הקברות לישראל ומצד אחר יש מערה והוא קבר ישי אבי דוד. ויש אומרים שהוא קבר יואב גם שם קבר אבנר בן נר (68) ר' משולם מוולטרה היה במערת המכפלה (98) ר' עבריה מברטנורא לא יכול לבנות לתוך המערה (116) על מערת המכפלה ארמון גדול לישמעאלים עם ארבעה שערים לארבע רוחותיה, וקרוב לשער אחר יש חור ששם מתפללים היהודים ואומרים שהחור הזה יגיע למערת האבות בראש ההר כנגד חברון קבורת ישי אבי דוד עם בנין נאה ויש בו חלון קטן שהולך למטה במערה ונמשך למערת המכפלה וקבר אבנר בן נר באמצע חברון והישמעאלים בנו עליו בית מסגד (135) במערת המכפלה קבורים אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה הנוסע נתן הרבה מעות לשומרים וירד ט"ו מעלות עד שבא אל מערה רחבה ובאמצע המערה יש שער בסלע ומשם תצא רוח גדולה עד שאי אפשר לבוא שם עם נר או אבוקה גם אי אפשר לאדם לעמוד שם חצי או רבע שעה מפני הרוח הגדולה, והבין כי שם האבות קבורים בשוק העליון בחברון קבר אבנר בן נר וקרוב לו קבר יואב בן צרויה, ובשיפוע ההר קבר ישי אבי דוד בבית החיים יש מערות מצריקים לאין מספר, ובאמצע הבית חיים מצבות הרב אליהו די וידאש ג) בעל ראשית חכמה (182) בחברון קברי הקראים שהיו יושבים שם מזמן ענן הנשיא והלאה, ומערת עתניאל בן קנז וראש איש בושת והוא בתוך השוק (הקראי בנימין ירושלמי, 217) עתניאל בן קנז במערה (קבר רות), ועל המעלה הראשונה במסגד הישמעאלים אשר מערת המכפלה מתחתיה, לשמאל הפתח הראשון של המסגד הוא קבר הרמב"ן ז"ל (198) מקום קבורת הרמב"ן נשען למרדכות

החיצוניות אשר לבנין מערת המכפלה. ומסורה בפי העם כי רחוק איזה רגעים מעיר חברון בבנין חרב הוא קבר רות המואביה (לונץ, ירושלם ח"א, 84) בתרר קטן בקרבת מערת המכפלה מראים הערבים את מקום קבורתם של ארם וחוה במזרח דרום העיר חברון מתנוסס מסגד קטן הנקרא בשם „נבי יקין" הוא הנביא קין אחי הבל ונערץ ע"י הערבים ואומרים ששם קברו. בחרר של חצר מערת המכפלה יש מצבה גדולה והערבים אומרים שהוא קבר „נבי" יוסף בן יעקב אבינו, אולם ירוע לנו שיוסף קבור בשכם, וגם שם מראים הערבים את קברו ובנראה טעו והחליפו את שם עשו ביוסף, כי לפי המסורה התלמודית קברו שם את נלגלתו של עשו (סוטה, יג) את קברו של עשו מראים הערבים בסביבות חברון בצד צפונית־מזרחית של בפר קטן הנקרא „סעיר" והוא המקום צעור הנזכר ביהושע בנחלת שבט יהודה, ושמא גרים לטעות מסורה שלהם. הערבים קורין לקבר אבנר בן נר יוסף אנג'ר = יוסף הנגר (אבי ישו הנוצרי וטעו בשם אבנר) בבפר הגדול דורה (בתנ"ך ארורים) הקרוב לעיר חברון נמצא הקבר של „בני נח" הקדוש ונערץ לבל התושבים הערבים, ויש מהם אומרים כי קברו בבקעת הלבנון. במזרח העיר חברון נמצא בפר של פלחים הנקרא בני נעים (בתנ"ך ינום), למזרחו משתרע מדבר יהודה ואחריו ים המלח = בחר לוט בבפר זה יש מסגד ובו הקבר של „נבי לוט", ועל קברו בתוב „זה קבר הנביא לוט עליו התפעלות והשלום". התייר יוהן מווירצבורג (1100) וגם יוהן מונדוויל (1322) מזכירים את קברו של לוט בבפר זה.

ה ע ר ה: א) הרמב"ן בסוף ספרו תורת האדם כתב שהוא הולך לחצוב לו קבר אצל האבות הקדושים בחברון ר' גרשון בגא"י אמר כי קברו בעכו אצל ההר ב) חז"ל דרשו למה נקראה חברון בשם קרית ארבע? על שם ארבע הזוגות שנקברו בה. אדם וחוה אברהם ושרה יצחק ורבקה יעקב ולאה (סוטה, יג) ג) הוא קבור בירושלם.

עזה: לפי המסורה הערבית יש קבר בעזה בשם אבו אל־עזם = אבי הבח והעצמה והוא שמשון הגבור, ומסורה אחרת אומרת כי קברו בקרבת המושבה א) הרטוב (ערטוף), ולא רחוק משם נמצאות חרבות של עיר בית שמש (בערבית עין שמס). בעזה מקום קבורתו של ר' משה נגארה ובנו ובן בנו (שנת פטירתו שמ"ה)

ה ע ר ה: א) המקום הזה מתאים לדברי שופטים (ט"ז, ל"א) שנקבר בין צרעה לאשתאל בקבר מניח אביו

ב.

[עבר הירדן פרס ובבל]

ארם צובא (אליפו) · מבירות הולבים לארם צובה שם שלש בנסיות, האחת ע"ש משה רבינו ע"ה, ושם ארבעה צדיקים קבורים ואין יודעים שמותם (70).

בעל־בק (בעל בכי): היא בעלת (הליופולים) י"א פרסאות מדמשק רחוק מבעלת מהלך יום אחד בראש ההר קברי הבל וקין (70)

תדמור (פלמירא): שם קבר יואל בן פתואל (70).

זחלה: בקרבת העיר בבפר קטן הנקרא ברך־נח שם קבר נח, ארכו ב"ד אמות (70) והוא אחר המקומות הקדושים להערבים בהר הלבנון

גשר בנת יעקב: מעבר הירדן וסוף תחום א"י שם מערה של ר' דוסתאי ור' ינאי ור' נהוראי א) ושם הבור של יוסף הצדיק לפי מסורת הערבית היו ליעקב בנות הרבה והן טמונות בצל עצים עתיקים בקרבת המושבה משמר הירדן, ועל שמן נקרא גסר בנאת יעקוב ב).

ה ע ר ה: א) הם קבורים בצפת. ב) בבראשית רבה (פ"ה) נאמר ורבנן אמרין נטלה שטעון לדינה וקברה בארץ כנען, וי"א שקבורה בארבל הסטוכה למבריא

כפר יהודה: נגד גשר בנת יעקב שלש פרסאות מהירדן שם קבר יהודה א) (70)

ה ע ר ה: אפשר שיש כאן חילוף בין יהודה בן יעקב אבינו ובין ר' יהודה בן תימא הנמטן בסילתא, הבפר הקרוב.

סילתא (סלת, סלט) · מצאנו קבר ר' יהודה בן תימא. ומשם עלינו ומצאנו קבר ר' יוסי הגלילי (64) שם קבר ישעיה הנביא ע"ה (70) בקרבת העיר סלת (סלט) על ראש ההר גיבל אושע המתנשא עד 1096 מיתר מעל פני הים מתנוסס הקבר של הנביא הושע א) הנמצא אצל אלון רב הענפים

ה ע ר ה: א) נראה כי יש פה חילוף בין הנביא הושע להנביא ישעיה ושניהם במקומות אחרים

בוסן: בבפר אחר בהרי החורן הנקרא בשם בוסן יעריצו הערבים את קבר נבי איוב שנטמן שם

אבילה: אצל העיר הזאת הידועה בימי הרומיים, מול הלבנון, יש מקום הנקרא שוק וארי ברדה (נחל אמנה) ומסורה בידי הערבים בי שם קבר נבי הביל (הנביא הבל) שהרגו קין א)

ה ע ר ה: א) השם אבילה גרם להמסורה הזאת, ובדרך הזה נולדו כמה הגדות על קברי קדמונים

נבי זרוע (?): שם קברי אלדד ומירר (70)

עגלון: בראש הגבעה נמצא קבר יפתח הגלעדי (70).

ארץ עוג (ארץ סיחון) · שם קבר שם בן נח לפי מסורת הישמעאלים (54, 180)

אדרעי: שם קבר איוב (70)

הר נבו: שם מת משה אך לא ירע איש קבורתו (183)

הר ההר: משם מסלה להר ההר מהלך שלשה ימים, ושם קבר אהרן הכהן (70) ערבי אחר מצא מבוא לקבר אהרן הבהן בהר ההר, ובתחבולות גדולות העלה הנוסעים הבאים שמה בראש ההר מערה בתוך מערה ועל כותלין מלאים כתובות חקוק משנים קרמוניות שאי אפשר לקרות גם כתובת בלשון ערבית „אהרן הכהן בן עמרם (183) ואחורי ההר למזרחו הוא המרבר הגדול והנורא ששם קבורים דור המדבר הערבים מראים קבר „נבי הרון" = הנביא אהרן הבהן בקצה ארץ הנגב על ראשי הרי אדום ומקרישים ומעריצים אותו שבטי הבוריאים המתגוררים בארץ ההיא

דמשק: בכפר גובר סמוך לדמשק שם בבית החיים קבר המקובל ר' חיים ויטאל (285), נפטר בשנת ש"פ ביהכ"נ בכפר הזה נבנה ששים שנה קודם החורבן ונזבר בתלמור (ברכות, נ') ומתחת ההיבל בצר ימין מערת אליהו (מבשרת ציון, 25)

בגדאד: שם קבורים עשרה בטלנים רבנים, וחושב שמותם, ור' רניאל בר חסדא ראש הגולה מזרע רוד המלך, ברוזק מגלות יכניה קבור לפני העיר מעשה (178)

הר סין: הגאונים רב סעריה ורב האי קבורים תחת הר סין א) קרוב לבגראד (50)

ה ע ר ה: א) יש אומרים כי הר סין הוא טריפולי הסורית והיא רחוקה מבגראד ובספר הדורות כתב כי הר סיני והר חורב הוא אצל עיר טוטיכי (אנטוכיא) ואצל הר סין קבור רבינו סעדיה גאון רב האי גאון וכפי דברי ר' בנימין קבר רס"ג הוא במתא מחסיא

סמארא (צמרה, בטעות תארף) שני ימים מבצרה (או ארם צובה) והיא תחלת ארץ פרס במקום שנקרא שאט אל ערב אצל שפך נהר חרקל ונהר פרת ושם קבר עזרא הסופר א) שהלך מירושלם אל ארתחששתא המלך ומת שם, ועשו לפני קברו בנסת גדולה והישמעאלים עשו מסגר מצר אחר מרוב חביבותם לו ואהבתם ליהודים ובאים שם להתפלל (36) על קבר עזרא הסופר אבן וחקוק עליו „אני עזרא הסופר" (53) שם כתב עזרא הסופר ספר תורה ואומרים כי עדיין רושם השכין ניבר על הנר שהיה בותב לאורו, ושם קבור עזרא (70, 71) קרוב על ראש ההר בנין גבוה ואומרים כי שם יפתח הגלערי, ובבל לילה ענן יוצא מקבר עזרא הסופר ויניע עד יפתח הנלערי, בל ימות השנה לא ימוש הענן (82) שם קבור הנביא הושע בן באדי משושן הבירה באתי לקבר עזרא הסופר, ומעשה שהוציאוהו משם וקברוהו במקום אחר (179-180)

ה ע ר ה: א) לדעת יוסיפוס קבר עזרא הסופר הוא בירושלם

נהר לינא: מהלך יום וחצי מכפר אל פרס (שיראז) שם קבר צרקיהו המלך ועליו כיפה גדולה (34)

חמדן: עיר גדולה במדי שם לפני כנסת אחת קבורים מרדכי ואסתר (37)

נינוה (אשור, מוצל=מוסול) · בנויה על שפת נהר חרקל הימנית, ולמעלה מצר השני גבעת נבי יונס, אשר לפי מסורת הערבים שם קבורת יונה בן אמיתי, אך לפי מסורת היהורים הוא רק מקום הקיקיון שהציל את יונה מחום השמש — שם קבורת שם בן נח והוא בנה אותה שם ביהכ"נ חשוב שנבנה מעפר א"י ושם קבורת בת יונה (64)

קופה (אל-קופה) · מהלך שני ימים וחצי מכפר אל פרס שם קבר יכניה המלך ועליו בנין גדול ובנסת לפניו שם חבמח הגרולה לישמעאלים ושם קבור עלי בן אבו טאליב חתנו של מחמר (34, 179)

פולום (פילא) · מהלך יום מבגראד. שם לפני העיר קבר ברוזק אחד משרי יכניח שהלכו עמו בגולה ובית יפה עליו (50)

רמן: היא עיר גהיאנן רחוקה מבגראד שני ימים, ויום אחד מבבל (נינוה) שם בנסת גדולח של רבה (רבא) והוא קבור בבית סמוך לבנסת, ותחת קברו מערה ובה קבורים שנים עשר מתלמידיו (33)

חילא: חמשה מילין מבבל (נינוה) שם ארבע בנסיות ואחת של ר' מאיר א) והוא קבור לפניה שם בנסת מר קשישא והוא קבור לפניה,

וכנסת רב זעירא בר חייא וכנסת רב מארי (34) לפני העיר אצל המים שרה ושם קבר ר' מאיר דמתניתין · ובית יפה עליו, וכאשר ירבו מי פרת יעלו על קברו הישמעאלים קורין אותו מאיר החנוק, ומעשה שקרה ארותו (52). שם קבר ר' מאיר בר זעירא ב) בר חמא (180).

הערה: א) בירושלמי סוף כלאים נאמר ר' מאיר אידסיך בעפיא ב) בנראה צ"ל קבר ר' מאיר ור' זעירא, עין בספוך אלחנק.

אלחנק: אצל חילה יש מעבר לאלחנק שם קבר ר"מ אלחנק והוא ר"מ רמתניתין ונקרא כן על שם מעשה שהיה שם כנסת רבי קשישא (עקשיא) וס"ת שכתב הוא בידו, ושם הוא קברו ובנסת ר' זעירא והוא קבור שם (71)

קוצונאת: שלשה מילין מקבר יחזקאל היא קוצונאת, ושם קבר רב פפא ורב כהנא ורב יוסף בר חמא, ולפני כל אחד כנסת ומתפללים שם ישראל בכל יום (34) אצל קבר יחזקאל וברוך בן נריה, אבא אריכא וחמשה מן האמוראים קבודים שם, ורחיים שעשה רבא לתלמידיו הוא שם בלי מים והיו טוחנין בה בימיו, ובית יפה עליה ויש להם מסורת שיודעים קברי הנביאים והאמוראים חמש מאות וחמשים כמנין שרי"ם (52) מקבר יחזקאל באתי לקבר אבא אריכא (רב) ואורך הקבר שמונה עשרה אמות, והרבה קברי ת"ח סביבו (179)

עין שפתא: שלשה מילין מקוצונאת, שם קבור נחום האלקושי הנביא (34) מקבר ברוך בן נריה ער קבר נחום האלקושי כארבע פרסאות ובאמצע הוא קבר של אבא אריכא וקברו ארוך שמונה עשרה אמה (52, 71)

בבל: מצר אחד נהר פרת ומצד השני נהר כבר (חדקל) שם כנסת יחזקאל הנביא ע"ה ובה ס"ת של כ"י יחזקאל וקורין בו ביוה"כ ומאחורי ביהכ"נ קברו של יחזקאל א) ועליו כיפה גדולה, והוא בנין יפה ער מאד שבנה יכניה המלך ויכניה וכל הבאים עמו חקוקים בכותל, יכניה בראש ויחזקאל בסוף ובאים מארץ מרחק להתפלל שם מר"ה עד יוה"כ, וראשי ישיבות מבגדאד בין הבאים סמוך לכנסת יחזקאל כחצי מיל קברי חנניה מישאל ועזריה, ועל כל קבר כיפה גדולה (34) במדבר מהלך יום וחצי יום מבגדאד, שם קבר יחזקאל והוא תחת יד החרמים שאין מאמינים רק באלוה יחזקאל, וביד היהודים המפתח להחצר שבו קבר יחזקאל, והנסים שנעשו שם ובחג הסוכות באים מכל הארצות שמה ברוך בן נריה קבור אצלו מעבר לנהר פרת כמו מיל ננר קבר יחזקאל הם קברי חנניה מישאל ועזריה וכל אחד לבד (50—51) מקבר יחזקאל לקברי חנניה מישאל ועזריה שתי פרסאות בעיר בכל החדשה קבורים יחזקאל וברוך בן נריה (71, 84) דרך המדבר ער בבל שם קבר יחזקאל הנביא ולא רחוק ממנו קבר ברוך בן נריה, ומעשה שם ונסים ונפלאות חצי פרסא משם קברי חנניה מישאל ועזריה (179).

הערה: א) עיין סמארא

כפר לודקיא: משם (כפר אל פ'רס) חצי יום במדבר לכפר לודקיא, ושם קבורים ר' דוד ור' יהודה (ואביי) ור' עבריה ורב סחורה ורב ארא (34, עיין 179)

כפר נפח: חצי יום (שלש פרסאות) מבבל שם כנסת ר' יצחק נפחא והוא קבור לפניה (34) ר' יצחק נפחא לפני ביהכ"נ שלו בנפחא (180)

פומבדיתא: שם קבר רב יהודה ושמואל ולפני כל אחד בית כניסתו אשר בנו הם לפני מותם ושם קברי בוסתנאי הנשיא וראש גולה ורבי נתן ורב נחמן בר פפא (31, 35, 178)

סורא (סתא מחפיא): העיר חרבה ושם קברי הגאונים רב שרירא ורב האי בנו, ורב סעריה אל־פיומי ורב שמואל בן חפני הכהן וצפניה בן כושי בן גדליה הנביא, ורבים מראשי הגולה ונשיאי בית דוד וראשי ישיבות שהיו שם קודם חורבנה (35) שם קברי צדיקים רב שרירא ורב האי ורב זרח ורב שבתי (71, 179)

כפר אל־פ'רס (שיראז). שם קבורים רב חסדא ורבי עקיבא ורב דוסא (34, 179)

שושן הבירה: הקבר המיוחס לדניאל הוא בין שוסטר ודיזפול בפרס קרוב לכפר שאאור שיוצא מנהר קארון שהוא נהר אולי (דניאל, ח', ב'), ומשם נראה חורבת שושן הקדומה שנקראת סוזא בשושן ארבע עשרה כנסיות ולפני כנסת אחת קבר דניאל ע"ה ומעשה שאירע לקברו שתלוי באמצע הגשר (36) בשושן כנסת מרדכי והוא עם אסתר המלכה קבורים שם ושם קבר חגי וזכריה (71, 73) שם קבר הושע בן בארי וקרוב לשם שושן הבירה, ושם קבורים דניאל וחבריו 84)

הערה: א) לדעת אחרים מרדכי ואסתר וחגי וזכריה קבורים בא"י, עיין לעיל

מפתח

[המקומות ושמות האנשים שאינם מפורסמים בספרות ישראל אינם רשומים פה]

א

אבא אריבא 52 אבידא 22 אבילא (קברים) 348 אביניון (האפיפיור נזד לשרף ספרי הרבנים שם) 233 אביסיניא (אלחבש=כוש) 40 (מנהגי היהודים שם) 84, 141, 187, אבלי ציון וירושלם 35, 44 אבן שתיה 67, 100, 119, 144, 182 אבנית (קברים) 334 אברהים פחה (ממשלתו בירושלם) 297 אברהם אבינו (האשל והאבן שמל עצמו עליו) 57 (ספר צאנו בארם צובה) 180 אברהם אבן עזרא (נסיעתו) 8 אדם הראשון (מקום שנוצר וקברו במערת המכפלה) 61 אדרעי (קברים) 348 אומנים (בין היהודים בירושלם) 299 אוצר ספרים הלאומי בפאריס (שראה הרב חיד"א) 234 אושא (קברים) 339 אות הקלון ליהודים (באימליא) 107, (באשכנז) 224 הרב אזולאי (חיד"א מבונה לירואנסיגנו) 223 (משולח באשכנז וחשרו עותו) 224 איזמיר (סמירנא) 237 אימליא (הרב חיד"א כמעט נמבע שם בהר שלג) 235 אלוני ממרא ואשל אברהם 57, 63, 68, 182, 198 איספהאן (בפרס) 37 איש משונה (ששלח פריסטר יוהן לאליעזר מלך ישראל) 186 אישתרי הפרחי (וספרו כפתור ופרח) 9 אלדד הדני (נסיעתו) 6 אלחנק (קברים) 349 ר' אליהו מעיר פירארא 83 ר' אליהו מזרחי (בקושטא) 236 ר' אליהו מעיר פיסארו 166 אליהו הנביא 181, 183 אל-ימן (תימן, מושב בני כיבר) 35 ר' אליעזר אשכנזי 170 ר' אליעזר הלוי — דר' לעוויי 283 אליעזר מלך ישראל (מעשרת השבטים) 185, 186 אליפא (חלב) 172 אלישע (ביהכ"נ שבנה ברמשק) 54 אלכסנדריא 42, 43, 59, 88, 90 111, 112, 145, 190 אל-עריש (סוכות) 116, 284, 307 אמשטרדם (ביהכ"נ שם) 229, 282 אנגליא (בתחלת המלחמה עם צרפת) 230 אנוסים מפורטוגאל (מחקרבים לדור ראובני) 152, 153, 157 אנוסים מספרד (במצרים) 114 אנטוכיא (היהודים אומנים בזכוכית שם) 24 אנטיוכם 202 (אנשים משונים שיש להם זפק ער מבורם) 178 אסואן (במצרים) 40 אפיפיור (מעותו אדות כופר אל-תורד) 16 (אלכסנדרום שהיו לו יהודים משרתים) 19 (ליאו שרד זכיות היהודים ברומא) 304 (שראה דור ראובני) 147 ארבל (נתאי הארבלי) 55, 63, 78 (קברים) 337 ארלים (בצרפת) 19 ארם צובה (אליפו—חלב) 30, 54, 70, 82, 180 (קברים) 347 ארסיף (מעשה) 76 ארץ ישראל (התועליות של העליה לירושלם) 213 (הסכמה מרבני קושטא שלא לתת רשות לשליח ספרד לגבות מעות א"י מאשכנז) 224 (ההברח לצאת משם) 250 ארמת (ארץ) 50 אשור (מוצול) 31 אשכנז (ערים ששם יהודים) 44, 222, 223 אשקולי (עיר באימליא) 21 אשקלון (שם באר אברהם אבינו) 59 אשתאל (קברים) 345

ב

בביא (קברים) 345 בבל (ארמון נבוכדנצר ועליית דניאל) 33, 53, 150 (קברים) 349 בגדאד (הכליף אל עבאסי אחמד אוהב ישראל) 31 (מנהגי היהודים שם) 49 (השטרים משערי ירושלם) 54, 71, 178 (קברים) 348 בוביוזג (ועור ערים על נהר נילום ששם יהודים) 42 בוסן (קברים) 347. אל-בוקיעה (הספר ששם ישב רשב"י ובנו י"ג שנה במערה) 138 (קברים) 336 בושם (לוט שנוטעים קרוב לקאהירא) 94 ביירות 21, 102, 125 בירא (קברים) 332 בית אל (מקום המזבח שעשה אברהם) 63, 75, 183 (קברים) 342 בית הכנסת לרשב"י (בעיסם, שנשמע שם בת קול בתג השבועות) 73. בית לחם 27. (קברים) 345 בית המקדש (אין נגנסים שם גם הקראים מפני הקדושה) 215 ביתר (מלחמת בר כוכבא) 76, 120 (קברים) 346 בלביה (וואלאכיי, אומה ששמותיהם בשמות היהודים) 22 בניאס (פמייאס היא דן) 29 (קברים) 331 בני רכב (בני ביבר, ולהם ממשלה בפני עצמם) 35, 54

ר' בניסין הנוסע 15 בעל-בק (היא בעלת שבנה שלמה לבת פרעה) 30 (קברים) 347 בעל גד (היא נ'יבל, וסמוכה לאומה שבופרים ברת הישמעאלים) 24 בצרה (על נהר חדקל) 35 ברדון (וועררון או באשכנז) 44 ברינדיסי (אימליא) 21 ברעם (כפר) 69, 134 (קברים) 332 ברצלונה (עיר בספרד) 18, ברתותא (קברים) 333

ג

גאלאץ (מחיר הספינה לא"י) 238. גאפר (קברים) 334. גבעת בניסין (קברים) 343 ר' גדליה (מעיר סמיאטיטש) 11 גדליה (משפחה במורוקא ואנגליא) 276. גולם (שרים שנשבעים אותם ומשתמשים בהם כעכרים) 332 גושן (היא ביקביש במצרים) 42, 207 גוש חלב 29, 64, 68, 69, 79. (קברים) 332 גט פטורין (לאשה המסאנת ללכת עם בעלה לא"י) 238 נ'יבל (בעמון ושם שקוץ בני עמון) 24. גינוזאה (אימליא) 19 גאולה (שלא למנוע קבוץ גליות) 44 גליפולי 23 גמזו (שם ביהכ"נ של רשב"י) 74. (קברים) 345 גמל פרחא (מהירות הליכתו) 54, 179 ר' גרשון בר' אשר (איש שקרמילא) 10 ר' גרשון ב"ר אליעזר 176 גשר בנת יעקב 200, 247 (קברים) 347 גת חפר (שמהר, עיר מולדת יונה הנביא) 77 (קברים) 340

ד

דגל (ועליו עשרת הרברות) 151 דהריא (קברים) 333. דוד המלך (המקום שהרג גלית הפלשתי) 180 דוד אלרואי (המשיח השקר) 36 ר' דוד מילדולה (שפגש הרב חיד"א) 229 דוד ראובני (נסיעתו) 140, 165 (שאלתו על ברכת נשם ומל) 144 (הודה שאינו משיח ולא נביא רק איש מלחמה) 154. דודאים (שיש להם פרצוף פנים) 49 דודנים (אצל לוד) 59 דלתא 69 (קברים) 332 דמיאם (היא כפתור) 43 דמשק (ביהכ"נ שם) 29, 54, 64, 70, 103, 122, 123, 126, 136, 173, 177, 200, 211, 284 (קברים) 348 דניאל (ששמע מאיש קאנדיאמי אדות נסיעתו) 10. דניאל בן חסדאי (ראש הגולה מבגראד) 50 דניאל (הנביא, ביהכ"נ שלו בבגראד) 50 (עלייתו וקברו) 50, 52, 53 ר' דניאל מפיסא (שעזר לדור ראובני לפני האפיפיור) 148, 149 דניאל החסיד (מלך ישראל) 186 דרוזים (שהרגו ושללו היהודים בצפת) 288 דרשות (ר' עבריה מברטנורא) 109 (בלשון הקורש) 122, 173 (ר' זכריה זקן בן שמונים בירושלם) 129 (הרב חיד"א בצרפת) 232 (רומאניולי במורוקא) 256, 262, 265

ה

הרי ארמת (תיבת נח) 30, 48, 54, 180 הר געש (קברים) 345 הר גריזים והר עיבל 26 הר הגר (קברים) 348. הר הזיתים 120 הר הכרמל (מערת אליהו) 25, 62, 66, 82 (קברים) 340 הר נבו (קברים) 348. הר סין (קברים) 348 הר סיני 43, 62, 113, 178

ו, ז

וואסים (על נהר חדקל) 35 וירמיישא (וואסם, ובעל פני יהושע) 227 אל זאנטי 168 זבובים (הנושבים והם הכנים במצרים) 96. זהב (עשבים הנראים בזהב) 48, 179 זחלה (קברים) 347 זיף 73 (קברים) 346 זכריה הנביא (האבן אשר עליו נשחטו ילדי ישראל ע"י אספסיינוס) 181. הזקנים בירושלם 115, 117 הזקנים ברומא 121

ח, ט

חבור (שם מעשרת השבטים) 126, 140 חברון 27, 56, 61, 63, 68, 73, 98, 116, 123, 135, 143, 182, 198 210, 217, 298 (קברים) 346. חדקל (מימיו מבריאים)

49. חופה 108, 109. (מנהגים במורוקא) 260, 261. (מנהגים בצפת) 245 חזנים (אינם קבועים בבל, פרס וסוריא) 48, 53, 178 חימין (קברים) 340 חיות משונות 180, 183 ר' חיים בי"ר דוד הלוי הורוויץ (נסיעתו) 12 ר' חיים פרחי (שנהרג ע"י הסושל אברהים פחה) 285, חילה (אצל בבל) 33, 52, 71. (קברים) 348 חיפא 25, 76 (קברים) 339. חכם ויניציאני אלמוני (הערכי) 124 חכם אלמוני (משנת רמ"ב) 130 חלול השם ירושלמי (לדעת הקראים) 214, אל-חלוואן (בסצרים) 40 חלחול 73 (קברים) 346. חמדן 37 (קברים) 348 חמצא (עיר הצמרי) 30 תמת (רעש גדול שם) 30, 82 חנן (בפר ושם כנסת רשב"י) 60, 78 (קברים) 336 חנניה (קברים) 346 חנס (צוען) 43 ר' חסדאי בן שפרוט (מכתבו ליוסף מלך הכוזרים) 6' חרשת הגוים (חורבות) 248 חרן (ביתו של אברהם) 30, 55. טבריא 29, 55 (מעשה), 60, 69 (בתי כנסיות), 77, 138, 148. (קברים) 338 טבריסתאן 37 טיבת (שנמצא שם הסור ביערים) 37 טראנמו, טראני (ערים באיטליא 21 טריפולי (טראבלוס, הרעש שם) 24 טריפולי דסוריא 123.

י

יאקוק (קברים) 336 יבנה 70 77 (קברים) 342 יהודה, כפר (קברים) 347 ר' יהודה הלוי (נסיעתו) ? יהודה אריה מודינא (הרב חיר"א יהקידהו) 223 ר' יהודה החסיד (משערליץ) 11 ר' יהודה בן בתירא (בנציבין) 48 יהודית מונטיפיורי (תולדותיה) 301. (אחותה חנה ראפשילד) 303 ר' יהונתן אייבשיץ (מחלוקת עם יעב"ץ ברבר הקמיעות) 227 יון, ארץ (הגלות שם ליהודים) 56 יונה נושאת אגרות (להשלטון במצרים) 90 ר' יוסף סופר (מחבר ערות ביהוסף, נסיעתו) 9 יוסף אטרכלי הלוי (נשיא על ארבעה שבטים בהרי ניסבור) 38 יוסף בן יעקב אבינו (אוצרות תבואותיו במצרים) 42 יוסף סראגוסה (ביירות) 125 יחוס מדוד המלך (פ"ר רות) 244 יחזקאל הנביא (בנסת שלו וקברו) 34, 50 רבינו יחיאל מפאריס 65 ר' יחיאל נכד בעל הערוך (מערת אפיפיור) 19 ר' יחיאל מפיסא ואשתו (עוזרים לרור ראובני) 151, 152 יטבתא (מצורת יוסיכון אצל צבת) 247 יכניה מלך יהודה (והישרים הבאים עפו לבבל) 34 (קבורתו) 348 ים כנרת 29 ים נקפה 40 ים סוף (המקום שעברו ישראל בצאתם ממצרים) 181 ים הסרחון (בכוזריא) 48, 177 ר' יעקב בי"ר נתנאל הכהן (ספור מסעותיו) 58, 86 ר' יעקב שליח רבינו יחיאל מפאריס 65 ר' יעקב (הסציא דרך הלמוד לאלפים בקשרי האצבעות) 232 יפו 75, 102, 241 (קברים) 341 ר' יצחק (הנוסע הראשון) 5 ר' יצחק בי"ר מאיר לטיף (נסיעתו) 10 ר' יצחק חילו (בעל שבילי דירושלם) 71 ר' יצחק ן' אלפרא 81 ר' יצחק שולל (נגיד בירושלם) 135 ירושלם 26, 55, 61, 63, 66 (שבעה דברים מצוינים שם) 72, 84, 99, 100 (היהודים הנכבדים שם) 101, 117 (הזקנים שהרעו לעשות) 115—117 (מנהגים) 118 (אומנות שונות) 120 (בכ. בתשעה באב) 121, 128, 129, 134 (בית של פילאסטו) 136 (ירושות) 135, 181 (הקראים) 195, 208 (שערים) 210, 215 (השלי"ה בונה בישיבתה) 174 (בתי לעהרין) 295, 297 (קברים) 343 יריחו (אין שם תמרים) 119 ירקות במצרים (ונקראים בישמות) 42 ירכא (קברים) 333 ישיבות (לוניל) 18 (פותיקיריס ומרשיליא) 19 (רמשק) 29, 137 (בנראר) 32 (פומרים בנגרן) 49, 53 (ירושלם) 136 (אנקונה) 221 (פיראוא) 221 (קושטא) 240 (מורוקא) 261. ישמעאלים (מנהגים) 97, 118, 125, 129, 258 ר' ישעיה הורוויץ (השל"ה) 172

כ, ל

כאולם (יושביה עובדים ליבמ ושם יהודים שחורים) 39 כבול (קברים) 337 כבר, נהר (כנסת יחזקאל) 71 כותל מערבי 26, 61, 63, 72, 119, 214, 207 כופר אל-תורך 16, 38 כזריא, ארץ 47 כיבר (שם יושבים איזה מעשרת השבטים) 35 כלב בן יפונה (כנסת שלו) 29 כנה (כפר) 60, 81, 133. כפר-נחום 25, 78, 247 (קברים) 337 כפר-סבא (קברים) 341. כרכמיש (קרקסיא) 31 ל"ג בעומר במירון 248, 287 לוד 25, 59, 74. (קברים) 336 לודקיא 70 (קברים) 349 לונדון (הרב חיד"א, ראה שם „טור לונדון" 230. לוניל 18. ליוורנו 235, 251 לשון עברית 173, 239, 255

מ

מאלמא (היהודים שם) 306 מגדל דור הפלגה 34, 51, 180 מגפה בירושלם 297. בא"י 308. מוגאדור (מורוקא) 275 מודיעים 180 (קברים) 342. מולחיד (שם היהודים אין עליהם עול מלכות) 36 מונפישלייר (צרפת) 18 מוסול (מוצל) 31 (קברים) 348 מורוקא 251 (הנשים שם) 255 (מנהגים) 257, 263, 270, 272 (הקרשות שם) 277 (מלך חדש) 278. מחילה (בשביל הנסיעה לא"י לדעת הקראים) 213. ממבעות (שוין בצרפת) 173 מי מגידו (אצל מירון) 249 מיטילין (אי, עי' הערה) 23 מיכה (קבר מחסד) 179 מירון 29, 60, 68, 78, 248 (קברים) 335 מכס (קאפיר) 95, 112, 120, 122, 127, 128, 129, 241 מלוים ברבית 125, 126, 136 מלחמה בים 19, 86 מלשינות ברומא 149 ממזר (שסיהר זרעו ע"י שנשא שפחה וכתב ספר ע"ז) 236. ממילוקי (חיל התורקים) 99, 115 מן (שלוקטים אצל הרי ארדם) 54 מנדא, כפר (קברים) 339 מנהגים (אלכסנדריא) 89, 90. (מורוקא) 259 מנורת במנרל על שפת הים באלכסנדריא) 59 ר' מנחם (קבורים בעיר חמרן בארץ פרס) 37 ר' משה חגיז 11 מענדיל (מקאמניץ) 13. מסינא (עיר באיטליא) 43 (הבירדים בקהלת ישראל שם) 109 מסעות (המחבר) 13 (קראים) 188 (הרב אזולאי) 219 מעון 73 (חגינת פסח שני שם) 138 (קברים) 339 מערות 59—60 מערת המכפלה 61, 143, 198 מצרים 41, 90, 91, 191 ר' מרדכי בי"ר ישעיה לטיש 10 מרשיליא 19 מרדכי ואסתר משה רבינו (ביהכ"נ שלו בקהירא) 42 משה (שניטבה על ירי חיל פרס והוא מעשרת השבטים) 39 משה מונטיפיורי (אביו מת בליוורנו ויום מותו) 303, ר' משה מיזיל (בחברון, והוא ראה את נכדיהן הראשון בווילנא) 298 ר' משולם בי"ר מנחם מוזאלטורה 86 מתא מחסיא (קברים) 349

נ

נפולי (עיר כאיטריא) 21 נבוריא, כפר (קברים) 332 נבי זרוע (קברים) 348 נגועים (בעת הרמור) 53 נגיד במצרים 114 נהר ליגא (קברים) 348 נהרדעא 35, 52 נוב (עיר הכהנים) 28, 57 נוצרים (נסיעותיהם בא"י) 8 (נוצרים יונים בנגוד לנוצרים מאיטריא) 171 נח (מקום התיבה שעשה על נהר חדקי) 30 נחמה (לאיש שהתאבל על אשתו ומעשה בארסיף) 76 נחשים (בא"י) 287 נילוס יעמור למרור מי היאור) 41 (עליית המים) 93 (הנסיעה על היאור) 207 נינוה 31, 48 (קברים) 348 ניסבור (הרים, ושם ארבעה שבטים) 38 נסיעה (מנאפולי עד ירושלם כמה פרסין) 106 נפח, כפר 14 (קברים) 349 נציב מלח (אשתו של לוט) 56, 120, 183 נרבונה 18 נשואין (במסינה, מנהגים) 109 נשר גדול (נדיבויו, המציל אנשים מן הים) 40

ס, ע

סדום (ונציב מלח) 27 סוחרים (נאמנים בבבל) 53 סורא (מתא מחסיא) 35, 179 (קברים) 349 סיכנין (קברים) 337 סילתא (סלת) 70 (קברים) 347 סלוניקי 22, 184 סלע המדברה (קלעת נבר) 30 סמארה, נהר 35 (ביהכ"נ של עזרא שם) 71 (קברים) 348 סמבטיון (שבתון) 84 (בני משה) 122, 184—185 סמרכנת 37 ר' סעדיה גאון (בארץ בבל לומרין פידושיו) 50. סעודת המלך (ספורטונאל) 155 סעסע (ביהכ"נ לרשב"י) 79 (קברים) 331 ספרד (לא יזיר איש יהודי לעבור שם) 253 ספרדים יהודים (שהלכו לקושטא בזמן הגירוש) 239 עבדיה הנביא (ובני הנביאים) 180 ר' עבדיה מברטנורא 106 (ביתו בירושלם) 121, 128 ר' עבדיה מספורנו (שראה דוד ראובני) 149 עגלון, כפר 70 (קברים) 348. עדן (היהודים אין שם עליהם עול מלכות) 40 (ההלות שם) 122 עוג, ארץ (קברים) 348 עולי רגל (מקושטא לא"י בכל שנה) 240 עופות משונים 178, 187 עוקבי (קברים) 336 עוקברה (המרינה שבנה יכניה המלך) 31 עוורתא

(בפר עברתא) 66, 81 (קברים) 341 עזה (בית שמשון ורלילה) 96, 97 (הבית שהפיל על הפלשתים) 116, 194 עזרא הסופר (ביהכ"נ וכלי כתיבתו, קבורתו) 36, 177 עילבין (קברים) 333 עין גיבלין (קברים) 334 עין זיתון (קברים) 334 עין א-שיני (קברים) 332 עין עיטם 73 עין שפתא (קברים) 349 עיר האמהות (קברים) 337 עכברא (קברים) 335 עכו 25 (מעין ששובת בשבת) 55, 61 (שער החשמונאים) 66, 76 (סביבה עם יהודים מבעו בים אצל החוף) 126 (ספק א"י) 242—243 (קברים) 331 עלינו לשבח (על אסונה הישמעאלים) 94 עלמא (מעשה) 79, 133 (קברים) 331 עמדיא (מקום דוד ראובני) 36 עמודים (מבית המקדש שעשה שלמה המלך — ברומא מעשה) 20 (עמור מכתיה בת פרעה) 59 עמוקה (קברים) 336 ענן, כפר (טענה עם כפר פראדי ופתרונה) 138 (קברים) 336 עצירת גשמים (ותעניות) 272 רבי עקיבא (קבורתו) 34 ערב (קברים) 337 ערב צלאל (קברים) 337 ערבא 82 ערד (הרב שם שומר צאן ותלמידיו הולכים אחריו השדה ללמוד תורה) 74 עשרת השבטים 35, 38, 84, 155, 183—185, 187

פ

פארים 44, 231—232 פולא 124 פולוס (קברים) 348 פומבדיתא 31, 35 (קברים) 349 פוצולי (העיר שבנה הדרעזר) 20 פורים (ומשלוח מנות בצפת) 250 פותי-קוירש (עיר בצרפת) 18 פטרה (שבנה אנטיפטרוס) 21 פיזארו (הרב חיד"א היה שם) 221 פיל (נפלא בבניונו) 48 פישה (פיזא) 19 פיתום (במצרים) 41 פלירמו (היהודים שם) 108 פלורינץ (פירינצי) 106 (היהודים קנו מסחר המאבאק) 304 פלמירו 43 פלסול 178 פמגוסטה 125, 168, 169 פראג 44 פראדי (מעשה) 137 (קברים) 336 פראנקפורט 227 פרושים (ואבלי ציון וירושלם) 35 פריסטר יוהן (חברתו עם היהודים) 38, 84, 113, 119, 122, 149 (בריתו עם מלך ישראל) 184—185 פרס (היהודים שם בבעבור גלות) 50 אל-פרס 180 (קברים) 349 ר' פרץ קולובו (בצפת) 127 פתורה (שם מנהר בריעם) 30 פתח תקוה (קברים) 341 ר' פתחיה מריגנשפורק 46

צ

ר' צבי לעהרין (נדבתו בירושלם) 295 צדקיהו המלך (קבור על נהר לינא בבבל) 34 צהרה (מרבר הזאבים ושם הרי חור) 40, 116 צור (היהודים אומנים בכלי זכוכית) 25, 131 צידה לדרך 97 צידון 25, 247 (קברים) 331 ציור חצי לבנה (נוסה לצד מערב וסימן דור ראובני) 144 ציפורי 55, 60, 70, 77 (קברים) 340 ציפרוס (אי) 24, 89 צפיתא (קברים) 331 צפניה הנביא (קבור בסורא) 35 צפת 78, 127, 128, 131—132, 173, 243, 245, 246—247, 310 311 (קברים) 333 צרעה (קברים) 345 צרפנת (צרפין) 68, 74 צרפת (היהודים שם) 44 (חיר"א תיה שם) 231—233

ק

קאהירא (מצרים) 41, 91, 93, 113 (מעשה) 115, 142, 191, 207 (ביהכ"נ נבנה בשנת 1240) 220 קאזמיאה (קברים) 334 קארדוזו (נהרג ע"פ מישינות במורוקא) 267 קבורה בירושלם) 117 קבורה בצפת 150 קדש (קדים) 79 (קברים) 331 קדר (ארץ קדים) 47 קופא (בבבל) 34, 71 (קברים) 348 קוצונאת (בבבל) 34 (קברים) 349 קורפו (אי) 21, 105, 124, 167 קושטנדינה (קונסטנטינופול) 22, 23, 189, 205, 214, 236, 239 קיסמא (קברים) 334 קיסריא (קיסריון) 25, 61, 76 קיוב 44, 47 קין והבל (מקום ההרינה אצל מערת אדם הראשון) 182 קנדריאה 102—103 קנה ע' בנה קפרא (קברים) 333

הקראי מעלם צדקה 136 הקראי שמואל יעמשל 188 הקראי משה ירושלמי הלוי 206 הקראי בנימין ירושלמי 212 קראים 29, 47, 93, 113, 114, 191, 192, 200, 213, 215, 217, 218 קרוקודיל (שמכנים ואינו מוציא) 91, 107, 113 קרשתופולי 22 קריתים (קריתין) 30 קתיפא (שם הבדולח ומרגליות על שפת הים) 39

ר

ראמה (רומי זעירתא) 70 (קברים) 337 ראס איל חמאר (קברים) 332 ראס איל עין 30 ראס בן עטים (קברים) 337 רבית (המלוים על משכונות בין היהודים) 171 רודו (רודום) 23, 24, 88, 110, 125, 190, 206 (איל שנעקר שם) 241 רומא 20 (רוד ראובני לפני האפיפיור) 146—147 (הניטו) 304—305 רומולוס (שבנה רומא) 21 רוסיא (הקור גדול שם) 44 (מעבר לנהר דניעפר) 47 רחובות (רחבה על נהר פרת) 31 רחובות בא"י (קברים) 341, רמלה 28, 74 רמה 63, 68, 75, 81, 100—101, 121 (בנין שמואל נבנה ע"י רומאנים במאה העשירית) 134 (קברים) 342 רמן 33 (קברים) 348 רעמסס 59 רפידים 95 רשיד (רוזימא חוף במצרים) 191—194

ש

שבועה (בארץ קרר) 47 שוג'ור (קברים) 331 שועיב (קברים) 337 שושן הבירה 36, 52, 71, 180 (קברים) 349 שזורי (קברים) 337 שילה 28, 63, 75 (קברים) 349 שיראז (בפרס) 37 (שם מנדל נמרוד) 71 שכם (נאבלוס) 25, 66, 75, 81, 133, 199, 210 (קברים) 340 ר' שלמה המצרי (רופא למלך יון בקושטא) 23 ר' שלמה (חוזה בכוכבים בניניוה) 48 ר' שלמה מולכו (סופר למלך פורטוגאל נתיהד מסבת דוד דאובני) 158 ר' שלמה חזן (באלבמני דריא) 284 ר' שמואל רבך (רופא לשלטן במצרים) 94 ר' שמואל ב"ר שמשון (מסע דפליסטיני) 62 שמואל אהרן רומאנילי 252 ר' שמחה ב"ר יהושע (נסיעותיו) 237 (שמות האנשים שנפטו עמו) 242 שמחת בית השואבה (בירושלם) 297 ר' שמעון בן יוחאי 133 שמרון (שבשת) 75, 76 (קברים) 340 שמרונים 76, 93, 112, 113, 133, 291, 294 שמשון הגבור ודלילה 96 שפרעם (נ"כ פרעם, שם חוני המעגל וביהכ"נ שלו) 63 (קברים) 331 שקל הקודש (משקלו) 197 רב שרירא גאון (ובנו רב האי קבורים בסורא) 35

ת

תבנין (קברים) 331 תדמור 30, 70 (קברים) 347 תמנת סרח 60, 81 (קברים) 345 תפלה (ומאה ברכות) 53, 244 תקוע 73 (קברים) 346 תרשיש 24

[מפות וציורים]

מפה רושמת נסיעת ר' בנימין, 14 מפת אירופא 45 מפת ספרד ופורטוגאל 57 מפת ארץ ישראל 80 מפת ירושלם 85 מפת בבל (פומבדיתא) 177 מפת מורוקא 253 מפת רשיומת הקברים 328

ציור השער הראשון, ע"י הציור זאב רבן מבצלאל 1 ציור כגדל אברהם על מערת המכפלה 182 ציור הר הזיתים 181, ציור אבן שתיה במסגד עמיר 196 ציור מערת רשב"י במירון 335 ציור קבר הרמב"ם בטבריא 338 ציור מערת רב כהנא בטבריא 338 ציור מערת רב אבדימי הבן חיפא 339 ציור קבר שמואל הנביא ברמה 342 ציור קבר דוד המלך בירושלם 343 ציור קברי המלכים וכרבא שבוע 344 ציור יד אבשלום 344 ציור קבר רחל אמנו 345

תהלה לאל חי.

ותשלם מלאכת הסדור יום א' ט"ז מרחשון תרפ"ז (24 אוקטובר, 1926). על מכונת הסדרון על-ידי ישראל י. עפשטיין בבית הדפוס אור-יום של א רעכטמאן, 54 קאנאל סט., ניו יארק.

הועתק והוכנס לאינטרנט
www.hebrewbooks.org
ע"י חיים תשס"ב